

Heydər Əliyev Fondu

NİZAMI GƏNGƏVİ

ƏSƏRLƏRİ

2 cildə

2-ci cild

NİZAMİ GƏNCƏVİ

Nizami Gəncəvi. Əsərləri, 2 cildə. 2-ci cild
Bakı, "Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evi, 2013, 764 səh.

Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin "Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evi tərəfindən təqdim olunan 2 cildliyinə şairin 5 poemadan ibarət "Xəmsə"si və lirik şeirləri daxil edilmişdir. **2-ci cild** "Yeddi gözəl" və "İskəndərnamə" poemalarından ibarətdir.

"**Yeddi gözəl**" əsəri "Xəmsə"nin dördüncü kitabıdır. Nizami yaradıcılığının ana xəttini təşkil edən ağıllı və ədalətli şah arzusu "Yeddi gözəl"də başlıca yer tutur. Maraqlı nağılların, məhəbbət macəralarının içərisində şair öz əsas fikrini ifadə edir; zülmkar şahları xalqın qayğısına qalmağa, dövləti, ölkəni ədalətlə idarə etməyə çağırır.

Şair şahları uzaqgörən, həyatı gözəl dərk edən kənaz Fitnə ilə, xalqın, sadə adamların müdrik nümayəndəsi olan qoca çobanla üzleşdirir, öz əsərində sadə adamlara üstünlük verir.

Nizami Gəncəvi yaradıcılığının ən yüksək zirvəsi və Şərq poeziyasının ən parlaq incisi sayılan "**İskəndərnamə**" "Xəmsə"nin beşinci kitabıdır. Dahi şair yaradıcılığının əzəmətli yekunu olan bu son əsərində ömrü boyu arzuladığı, həyatda görmək istədiyi ideal cəmiyyəti təsvir etmişdir. Poema "Şərəfnamə" və "İqbalnamə" adlanan iki hissədən ibarətdir.

"**Şərəfnamə**"də İskəndərin elm və siyasət aləmindəki böyük nailiyyətləri göstərilir, onun tərbiyəsindən, təhsilindən, hökmdarlığından, yürüşlərindən və ümumiyyətlə, onun böyük şan-şövkətə çatmasından bəhs olunur.

"**İqbalnamə**" əsəri Nizami Gəncəvi yaradıcılığının ən yüksək zirvəsi və Şərq poeziyasının ən parlaq incisi hesab olunan "İskəndərnamə"nin ikinci hissəsidir. İskəndərin kamil insan, alim və ağıllı, müdrik bir filosof kimi təsvir olunduğu bu hissədə Nizami ictimai, fəlsəfi düşüncələrə üstünlük vermiş, insan ağılının tənənesindən bəhs etmiş, eləcə də insan və təbiət, yaradılış və dünya, həyat və ölüm, elm və din kimi məsələlərlə bağlı dövrün ən qabaqcalı görüşlərini əks etdirmişdir. "İqbalnamə" ilə "Şərəfnamə" bir yerdə bütöv əzəmətli əsər olan "İskəndərnamə"nin bir-biri ilə sıx bağlı iki budağıdır.

ISBN 978-9952-40-445-6
ISBN 978-9952-40-444-9

© "Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evi, 2013

 EastWest
1986-ci ildən

 BAKI
2013

www.eastwest.az
www.fb.com/eastwest.az

YEDDİ GÖZƏL

BAŞLANGIC

Ey bu kainatın açan gözünü,
Yoxdur səndən qabaq duyan özünü,
Hər bir başlanğıcın ibtidasısan,
Sonların sonusan, intəhasısan.
Ey uca fələyi qurub qaldıran,
Ulduzlardan gözəl bir məclis quran,
Səxa xəznəsini icad eyləyən,
Varlığı yaradan, abad eyləyən,
Hər şeydən, ruh verdin sən bu cahana,
Səninlə işimiz düşər səhmana.
Varsan, yoxdur sənin mislin dünyada,
Özgə şey gətirməz aqillər yada.
Ağıl sahibləri önündə hər an
Surət bəzəməklə olursan əyan².
Bütün varlıqları yaşadır həyat,
Həyat da səninlə açır qol-qanad.
Sən ey bu varlığı yoxdan xəlq edən,
Nəva bəxş eyləyən, çalan, səslədən,
Adın – əvvəlidir hər bir şöhrətin,
Sonudur hər işin, hər nəhayətin.
Sayın əvvəlisən sən bu gedişdə,
Sonların sonusan hər axır işdə.
Səndən yaradılış kamala yetir,
Sənə qovuşmağa, zavala yetir.
Sənə yetişməyə acizdir xəyal,
Qapına qonmamış nə toz, nə zaval.
Doğulan sən deyil, aciz bəndədir,
Heçdir özgələri, qüdrət səndədir.
Xəyala yol verən, işıq saçansan,
Bir işarə ilə min yol açansan.
Sənə baş əymədi kim qafil oldu,
Dərhal qapısına qıfil vuruldu³.
Sübhün çırağını yalnız sən verdin,
Səhərə quş verdin, quşa dən verdin⁴.
Bu qara pərdəni, ağ pərdəni sən
Tapşırdın Günəşə, Aya əzəldən.
Yolunu izləyən: gecə və gündüz
Sarayında qoşa qulundur, sözsüz.
İşləməzlər, şənin bilməsə layıq,
Nə Günəş, nə də Ay yaxşı, yamanlıq.
Yandırdın beyində ağıldan çıraq,
Elə bir çıraq ki günəşdən parlaq.
Günəştək parlayan bu ağılın özü
Görə bilməz səni, kor olar gözü.

Bir yerdə ki ağıl ayaqdan düşə,
Xəyal nə iş görər, çox da əlləşə⁵,
Can ki cövhərdəndir, tənimizdədir,
Biz onu görmürük, o ki bizdədir.
Sən ki nə cövhərsən, nə də yerin var,
Xəyalı dərk üçün səni qalxışar?
Biz deyil, sən bizə yol göstərənsən,
Heç yanda yox yerin, hər yanda sənən!
Biz yeddi fələkdən çüzük bu darda,
Yeddi bayırdan da qaldıq kənardə⁶.
Əqli-küll əmrində yol tapdı sənə,
Cürəti olmadı baxa üzünə⁷.
Gündüzdən qaranlıq gecələrədək –
Hər şey rəhmətinə möhtacdır gerçək.
Sənsən dəyişdirən hər vəziyyəti,
Kimsənin bu işə çatmaz qüdrəti.
Sənsiz yaxşı yoxdur, olmaz yaman da,
Sənsiz yaşayarmı bir şey cahanda?
Ləlin atəşini, od rəngli ləli
Alıb daşa verdi qüdrətin əli⁸.
Bu dünya, dünyanı hərlədən fələk
Hay çəkər qapında hər zaman qultək⁹.
Pərdənin nəqşini hamı əks edər,
Əsil iş sənindir, bunlar bəhs edər.
Ulduz nə yaxşılıq, nə qan eyləyər,
Onları da işin heyran eyləyər.
Əgər eyləsəydi ulduz ömrü şad,
Onda hər münəccim olub Keyqubad,
Səadət içində sürərdi dövran,
Kim var ulduzları tanıyanlardan
Qiyasla xəznənə yol tapıb vara?
Verdin öz əlinlə nemət onlara,
O adamlara ki, beşcə ülkeri
Yeddidən ayıra bilməz hünəri.
İzlədim yolunu səyyarələrin,
Nə ki elmlər var, gizli və dərin
Oxudum, xəbərdar oldum da, vardım,
Varlıqlar sirrini yer-yer axtardım.
Səni tapan kimi yumdum kitabı¹⁰,
Hamının sənədir gördüm xitabı.
Sənsən, hər varlığın içində sənən,
Bütün canlılara həyat verənsən.
Yetişir sayəndə çörəyə insan,
Sən ucalt başımı, böyük Yaradan!
Məni bir gün belə sən ac eyləmə,
Özgə qapısına möhtac eyləmə.
Ruzidən ödəyən sənən xilqəti,

8

Ancaq özün yetir mənə neməti.
Ağlım şey kəsəli mən səhv etmədim,
Sənin dərğahından kənar getmədim,
Qapıma yolladın nemətimi sən,
İstəməmiş verdin qismətimi sən.
Qocalmışam sənin öz astananda,
Yetiş imdadıma qorxunc zamanda.
Bu sözlər xətdər, bu nədir, aman,
Sən mənimsən, demək, mənimdir cahan,
Sərgərdan qoymuşdur bu dünya mənə,
Sən xilas edənsən, qurtar bəndəni.
Kimin qapısında töküm göz yaş,ı
Hamının sayəndə ucalır başı.
Nə qədər örtülü sirlər vardır,
Səndən gizli deyil, bu, aşikardır.
İnsanın məqsədi məlumdur sənə,
Yetir arzusunu sən də yerinə.
Çatdırmasan mənə bu arzuma sən,
Səndən də qərəzsiz yaşayaram mən.
Səndə axtardığım istək yaxşıdır,
Sənə könül açıb demək yaxşıdır.
Sirri desəm yada, eylər xar mənə,
Səninlə danışmaq ucaldar mənə.
Sən, ey Nizamini bəsləyən Allah,
Qovma ki, qapına gətirmiş pənah.
Ucaltsın başını ilahi qüdrət,
Şadlıq tacı geysin ondakı himmət.
İşləri nizama düşsün, var olsun,
O, dərvişdirsə də, tacidar olsun¹¹.

PEYĞƏMBƏRİN MƏDHİ

İlk pərgar xəttinin mərkəz nöqtəsi,
Varlığın axırı, ən son töhfəsi¹²,
Yeddi çarx bağının gözəl nobarı,
Ağıl tacında dürr, sözdə mirvarı.
Əhmədi-Mürsəldən başqası məgər
Varmıdır, Tanrıya ola peyğəmbər¹³.
Nəbilərdən üstün qılıncı, tacı,
Şəriət qılıncı, tac da meracı.
Varlıq bu ümmidən mayə almışdır,
Yerə nur, göylərə kölgə salmışdır¹⁴.
Şərin beş təblini hər an vurandır,
Bütün Yer üzündə şahlıq qurandır¹⁵.
O – məqsəd, biz ondan umarıq dilək,
Onun nəbilyi sevilmiş demək.

Adəm palçığının gövhəri odur,
Başqalar xıltıdır, cövhəri odur.
Vurarkən sonuncu dövrünü fələk,
Onu son peyğəmbər elan edəcək.
Əmri də, nəhyi də düzgündür, inan,
Əmri bəyənilmiş, nəhyi qadağan¹⁶.
Zəhməti əziyyəət saymayan adam,
Yoxsul olmasıyla fəxr etsin müdam,
Belə bir xəznəylə, yaxşı düşün, bil,
Yoxsul adlanarsa, əfsanə deyil.
Kölgənin üzünü ağardan insan
Günəşdir, kölgədən nə bəhs açırsan?¹⁷
Onu vəkil etdi göylər Allahı,
Şahmatda mat qoydu hər bir padşahı.
Baş qaldıranlara verməzdi aman,
Düşkünlərə kömək edərdi haman.
Yaxşı insanlara rəğbəti vardı,
Yaman adamlara nifrət saçardı.
Qılıncı axıdar qəhr ilə al qan,
Bir yandan da qoyar yaraya dərman.
Xəstə könüllərə o məlhəm yaxar,
Daşürəkliləri zəncirə taxar.
Ona qarşı çıxıb at yəhərləyən,
Beldə kin kəməri, hazıram deyən,
Keçər bir neçə il, ona baş əyər,
Şanlı qüdrətinə afərin deyər.
Adına yaradıb bir böyük cahan.
Seçilmiş etdisə onu yaradan,
Gözlərini tutan 'möhrü-mazağ'¹⁸ dır,
Bağlanıb durduğu sanma bu bağıdır¹⁸.
Yeddi min il sonra gəldi cahana¹⁹,
Dünya tabe olar sonadək ona.
Tünd-abı geyinmiş uca asiman
Onun xidmətində durmuş hər zaman.
Şərin əsli ilə fəri ki vardır,
Dörd xəlifə ona möhkəm divardır²⁰.
Odur işıq verən bu təbiətə,
Afərin, afərin belə xilqətə.
Yerlərdə, göylərdə hər nə cisim var
Ondan hər nəfəsdə bir kömək alar²¹.
Hər şeyin həyatı təkçə ondandır,
Biz xəttik hamımız, o Süleymandır.
Nəfəsi havaya saçdıqca ənbər,
Qurumuş ağaclar oldu tazə-tər,
Həmən qaldıraraq baş, xurma verdi,
Tikan ağac oldu, yaş xurma verdi.
Xurma yetirsə də quru tikandan,

10

Bu xurma düşməne tikandır, inan!
Ayın almasını iki parçaya
Bölüb, yetirdisə o, xətər aya²².
Nurla doldu gözü sitarələrin,
Tanrı bu hünərə dedi: – Afərin!
O ki hər bir işi ölçübbiçəndir,
Məhəmməd seçilən, Allah seçəndir²³.
Yerdən göyə qədər duam var olsun,
Seçib-seçilənə salamlar olsun.

PEYĞƏMBƏRİN MERACI

Onun sığışmadı cahana tacı,
Taxtını ərş üstə qurdu meracı.
Cəbrayıl gətirdi Büraq: – Qalx, – deyə,
Bu alçaq torpaqdan o yüksək göyə.
Dedi: “Min küləyə, yer oğlu, atlan,
Göylər adamına çevril, qanadlan,
Keşik çəkmək üçün bütün gecəni
Seçdilər bu gecə yataqdar səni²⁴.
İldırım yerişli Büraq sənindir,
Otur ki, bu gecə yataq sənindir.
Mən sənə gətirdim yataq qisməti,
Min ki, yel kimidir atın sürəti.
Taxtını göyə çək, özünsən hilal,
Şahsan, ulduzlara tələsib yol al.
Altı cəhəti üz yeddi kökündən,
O doqquz fələyi çarmıxa çək sən²⁵.
Səməkdən atını çaparaq, ucal,
Bakir mələkləri tut, kəməndə sal.
Göyün ulduzları izləyir səni,
Yaşıl geyimlilər gözləyir səni²⁶.
Göylərin o misri nazəninləri,
Yusifin aşiqi o dilbər pəri,
Züleyxa kimi, bax, vurulmuş sənə,
Olmuş eşqə dustaq, vurulmuş sənə.
Səni görmək üçün, gəl, göyə yüksəl,
Doğrasınlar turunc, doğrasınlar əl²⁷.
Ayağın altına al asımanı,
Bəzənsin nurunla göyün eyvanı.
Parla qönçə verən yaşıl bağ kimi,
İşıq sal göylərə çilçiraq kimi.
Dua zamanıdır, sənindir gecə,
İstəyin olacaq öz diləyincə.
Mələklər yurdunun fərşini bəzə,
Göylərin fəvqündə çadır qur təzə.

Nur saç ki, parlasın ərşin gözləri,
Parçala zülməti, aydınlat yeri.
Tac sənə layiqdir, alginən tacı,
Başçısən, göylərə eylə meracı.
Ucalt öz başını, bu himmətinlə!
Hər iki aləmi bəxtiyar eylə.
Yolunu təmizlə, qoyma toz ola,
Tanrı dərgahına yönəl, düş yola.
Alsın öz haqqını ayağın sənin,
Ucalsın hər yerdə bayrağın sənin!”
Açantək bu sirri Cəbrayıl ona,
Məhəmməd bu sözdən gəldi həycana.
Huşunu itirib ətrafa baxdı,
Qulluq sırğasını qulağa taxdı.
Peyğəmbər əmindir, Cəbrayıl əmin,
Onları qorxutmaz nə şeytan, nə cin²⁸.
Tanrı kəlamını o nazil edər,
Bu, sözdə, dəlildə aqıl, mötəbər.
O dedi Allahın hər peyğamını,
Bu duydu elçinin sirt-kəlamını.
Qaranlıq gecədə o parlaq çırağ
Alınca Tanrının əmrindən soraq,
Olmadı halqalı kəməndə yağı;
Tapılmaz belə bir zər boyunbağı.
Minib də Buraqa ildırımvarı,
O cumdu göylərə əldə tatarı.
Şahin qanadıyla basınca ayaq
Sıçradı yerindən o, kəkliksayaq.
Qəşəng ayaqları hilal vururdu,
Başında Keykavus taxtı qururdu²⁹.
Uçurdu, çox iti sürəti vardı,
Dörd şahin dalınca qanad salardı³⁰.
Hər şey dalda qaldı, öndə o təkdi,
Gecə təpik yedi, ay cilov çəkdi.
Gördünmü xəyalı yeriən zaman,
Şimşəyi parlayıb çıxanda qından
Dünya gəzən aqlın sürətini sən,
Gənclikdə həyəcan qüvvətini sən?
Hamısı axsadı, yolda ləng oldu,
Geniş addımları döndü təng oldu.
O çapdıqca belə göy üzündə at,
Qaldı cənub qütbu, şimal qütübü mat.
Yolda göstərirdi Səmak cədvəli
Ona gah Ramehi, gah da Əzəli.
Onun Buraqının oynaq ayağı
Yazıb bitirincə bu göy varağı,
Açdı cahan ona darvaza, getdi,

Göylərin dövrünə pərvaza getdi.
Uçduqca yüksəldi, keçdi fələklər,
Baş yolda mələktək açmışdı şəhpər.
Onun xoş sifəti, gözəl camalı
Nura qərq eylədi göydə hilalı.
Parlaq Ütaridi o zərgər aldı,
Gümüş kürəsinin rənginə saldı³¹.
Dön, məhtab rəngində sən də ol, – deyə,
Gümüş pərdə çəkdi parlaq Zöhrəyə.
Yolunun tozundan, edərkən merac,
Günəşin başına qoydu zərli tac.
Yaşıl geydiyiçin xəlifəyi – şam³²
Geyinsin söylədi qırmızı, Bəhram.
Müştəri xəstədir gördü, əlbəəl
Çəkdi bədəninə naxoşun səndəl³³.
Keyvan ayaq öpdü qapanıb yerə,
Çevrildi bayrağı dərhal ənbərə.
Köhləni elə bil zəncirli şirdi,
O, səhər yelitək çapıb gedirdi.
Başa çatdırmayıb bu çataçatı
Yoruldu yoldaşı, yoruldu atı,
O gəlib çatınca uzaq mənzilə,
Gördü bağlanmışdır yol Cəbrailə.
Keçdi Mikayılın taxtından haman.
Suri-İsrafilin rəsədgahından
Ötdü daha əngin yüksəkliklərə,
Qaldı öz yerində Rəfrəflə Sidrə.
Yol yoldaşlarını qoyaraq dala,
Ruhani aləmə o düşdü yola.
Keçdi qətrə-qətrə həmin dəryanı,
Öyrəndi hər şeyi, hər bir mənəni.
Ərşin zirvəsinə elə ki yetdi,
Niyaz kəməndini nərdivan etdi.
Nurlu ərşi ötüb keçdi dərinə,
İlahi sirlərin qorxunc yerinə.
Çatınca, bürüdü qəlbini heyrət,
Gəlib cilovunu saxladı rəhmət.
Sıxılmış kəmanı açıldı dərhal,
Ayrılıq qurtardı, üz verdi vüsal.
Nurdan pərdələri yırtarkən özü,
Pərdəsiz bir nura sataşdı gözü.
Keçdi varlığından bir az o yana,
Rast gəldi o zaman vahid rəhmana.
Elə ki gözüylə gördü məbudu,
Hər nə görmüşdüsə, tamam unutdu.
Gözləri tutmadı bir yerdə məqam,
Çünki hər tərəfdən eşitdi səlam.

Aşağı-yuxarı, dal-qabaq, sol-sağ –
Altı cəhət oldu bir cəhət ancaq.
Bir yerdən ki qaça cəhətlə cahan,
Orda altı cəhət taparmı meydan?
Cəhətsiz işi cəhətsiz aşar,
Odur ki cəhətsiz oldu o pərgar.
Çəkməyincə gözü cəhətə pərdə,
Qəlbi düşdü qəmə, qorxuya, dərdə.
Bir yerdə ki gözdən gizlənər cəhət,
Cəhətsiz görmək mümkündür, əlbət.
Nəbidən qalmışdı ancaq bir nəfəs,
Təkcə Allah idi, yoxdu başqa kəs.
Hər şeyi əhatə edən aləmi
Cəhət əhatəyə cürət edərmi?
İxlas bədəsindən içərək şərbət,
Həqdən bərat aldı, geyindi xələt.
Səadət – bir qədəh, mərifət – saqi³⁴,
İçdi, bir qətrə də qoymadı baqi.
Yüz minlərlə salam ötürdü onu,
Asimandan yerə gətirdi onu.
O nələr almışsa hey vara-vara,
Verdi dostlarına – günahkarlara.
Ey Nizami, bəsdir, dünyadan çək əl,
Alçaldığın yetər, göylərə yüksəl.
Çalış axirətdə qur öz yurdunu,
Məhəmməd dinində taparsan onu.
Ağlına əqidən olsa pasiban,
Şəriət nuruyla xoşbəxt olarsan.

14

KİTABI YAZMAĞIMIN SƏBƏBİ

Şahlıq dərğahından gizli işarə
Dəyincə gözümə, mən birdən-birə
Döndüm qanadları gərilməmiş quşa,
Mülki-Süleymana uçum birbaşa.
İşarə deyirdi: “Qələmə əl at,
Bayram gecəsindən bir hilal yarat.
Qoy salsın əsərin gen dünyaya səs,
Bu qara pərdədən baxarsa hər kəs,
Görünməsin incə hilalın sənin,
Bir əsər versin ki, xəyalın sənin,
Kəlam cadugəri sənə vurulsun,
Sehrinin əsiri, dustağın olsun.
Bu məqsədlə oda sən istiot sal,
Atəşdə partlayıb salsın qalmaqal.
İsit donmuş mumu, yupyumşaq elə,

Əlimə yetişən hər bir varaqdan
Nüsxələr bağladım mən zaman-zaman.
Onda ki fikrimi saldım səhmana,
Dedim ki, qoy onu düzüm dastana.
Oxuyan bəyənib afərin desin,
Ariflər, alimlər mənə gülməsin.
Deməsin yaşadım quru səs kimi;
Mən onun deyrini "Zənd-Avəst" kimi
Bəzədim yeddicə dilbər gəlinlə³⁷,
Göyün hər gəlini bir dəfə belə
Mənim gəlinimə baxarsa əgər,
Olar hər gözələ aşiq bir ölkər.
Nə zaman yeddi xətt uyar, yar olar,
Səadət nöqtəsi aşikar olar.
On naxış vursa da bir nəqqaş əgər,
Əsas bir cizgidən sanma əl çəkər.
Bir cizgi naxışdan çıxarsa kənar,
Başqa cizgilər də bütün pozular.
Kimsə bu xətt üzrə doğru getməmiş,
Ancaq ki, doğruluq hələ itməmiş.
Mən ki incə xətlər ölçən rəssamam,
Kənara çıxıram, sanmayın xamam.
Bircə qat telə çox gövhər düzmüşəm,
Qorxuram qırılsın, xəttər sezmişəm.
Gərək min su üzüb, varıb keçəsən,
Axırda bir şirin sudan içəsən.
Qabil yerdə sudan insan da bitər,
Belə yer olmasa su qalmaz, itər.
Sudan sədəf kimi inci yaratdım,
Çörək, su tapmadım, yenə ac yatdım.
Hər sözum dadırkən bal ilə şərbət,
Neçin dinləməsin məni səxavət?
Sözdən, səxavətdən gərək vaz keçəm,
İş ki taledədir, mən isə heçəm.
Sultan Mahmud ilə şair Firdovsi
Andırır nisbətdə Əqrəblə Qövsü³⁸.
Əsədi, Əbu-Düləf bəxtiyar oldu,
Çünki taleləri güldü, yar oldu³⁹.
Nələr danışram, bax, ey könül, mən,
Suyum buluddandır, dürrüm Ədəndən.
Görərsə buluddan sədəf səxavət,
Bulud da sədəfdən görər məhəbbət.
Bulud nə səpərsə göylərdən yerə,
Sədəf də onları çevirər dürrə.
Bu Cəbrayıl təbim cin qələmimlə
Çəkər səhifəyə cizgilər belə⁴⁰.
Onun cin öyrədən füsunu vardır,

Dəyiş paltarını, fəsli-bahardır.
Bu yolda cəhd elə, bu yolda səy et,
Divlərin əlindən gəl onu gizlət.
Süleymandan özgə olmasın görən,
Məni onda ara zaman-zaman sən.
Beynidir şairin hər şah əsəri,
Mən kiməm, ortada qalmış bir dəri.
Balsız, arısız bir mumam tərtemiz,
Üzüyün qaşından uzaqdayıq biz.
Şahın möhrü ilə bu əsər ancaq
Əsil qiymətini tapıb alacaq.
Üzümü qara, ya al görən hamı
Bilər möhürdardır onun rəssamı.
Mənsə çalışmışam hər an, yaxşı bil,
Xalis qızıl verim, onda beş deyil⁴¹.
Heç kəs almasa da ətrimi əgər,
İpəyimin müşkü hər şeyə dəyər.
Ustalar çox şirin sözə əl atdı,
Lakin yarı yolda yıxıldı yatdı.
Dünya dahiləri verdi nəsihət,
O dəstədən aldı daima ücret.
Dilcə şeirimizdə olsa da kəsir,
Mənaca böyükdür ondakı təsir.
İçsiz qabıq gördük, çox yuxu kimi,
Qabıqsız iç verdik, təmiz su kimi.
Yazdığımız sözlər nadir olsa da,
Yenə köhnələri salırıq yada.
Dürr saçdıq, görmədik lakin bir kömək,
Sanki piyaləylə ölçdük biz külək.
Varmı bir cəvahir, mən qoca sərraf
Qədrini bilməyim, eyləyin insaf!
Mən ki çox seçilmiş xəznələr açdım,
Çox gövhər yaradıb, incilər saçdım.
Xilas açarını tapmadı hünər;
Göyün nemətinə bənzər yeməklər
Hazırladım, indi eyləyirəm ah,
Tövbə, yenə tövbə, əstəğfürullah!
Nizami, İsandır sənin nəfəsin,
Məryəm ağacındır düşüncən, hissən.
Xurma ağacından vermişən çox bar,
Hər zaman görədim səni bəxtiyar.

ƏLAƏDDİN KÖRPƏ ARSLAN ŞAHA SƏNA⁴²

Ey könül, bu xəyal yaratmaqla sən
Oynamayırsanmı xəyalla, desən?
Bir yol bu xəyaldan çəkməliyəm əl,
Ondan uzaqlaşmaq gözəldir, gözəl!
Qəsdim yaratmaqdır bu pərgarla, bil,
Baharın fəslindən gözəl dörd fəsil.
Birində Allaha həmdü sənəm var,
Onun fəzli ilə yaranmış yaşar,
Sonra nəbiyədir bizim xütbəmiz,
Ondan təzələndi köhnə sikkəmiz.
Üçüncü fəsildə şaha duam var,
Ağzından bu dua gövhər, dürr saçar.
Nəsihət eyləyər şaha son fəsil,
Qoy onun fəthinə bu olsun dəlil.
O padşah ki ona yeddicə iqlim
Etmiş dövlətini, varını təslim,
Qanundur ölkəyə sözüylə qəhri,
Alıb öz əlinə bütün bu dəhri.
Özgəni şah edər, bəzər saraylar,
Xəznələr bəxş edər, xəznələr paylar.
O şahın ləqəbi Əlaəddindir,
Qoruyub durduğu: zaman, zəmindir.
Ölkələr fatehi Körpə Arslan şah
Alp Arslandan yüksək, olduqca gümrah.
Ondan Ağsunqurun nəslə güc aldı,
Əcdadı kamala yetdi, ucaldı.
Mehdidir, günəşdir şah bu dünyada,
Dövləti qalacaq eldə, obada.
Rüstəmdir, mindiyi Rəxşi fələkdir,
Böyükdür, böyüklük verməkdə təkdir.
O, göylə yoldaşdır, buludla birdir,
Qüvvətdə şir kimi, adı da şirdir⁴³.
Varlıq qıfılına açar çatanda
Yarandı cövhərdən aləm o anda.
Şah bir aləmdir ki, ovcuyla, inan,
MİN cövhər çıxarar ortaya hər an.
Şərindən vərəqdir onun asiman,
Feyzindən qətrədir hər sonsuz ümman.
Dərya, çöl – verdiyi əmri dinləyər,
Afərin oxuyar, əhsənlər deyər.
O qədər ucadır, o qədər yüksək,
Kiçilir önündə düşüncə, dilək.
Böyüklük mülkündə mələk yoldaşı,
Ucalıq yurdunda fələk yoldaşı.
Qılıncı şimşəkdən od alar çaxar,

18

Gizli düşmənləri yandırar, yaxar.
Önündə qələbə torpağa yatdı,
Fitnə qılıncının suyunda batdı.
Efirdən qopmuş bir atəşdi suyu⁴⁴,
Ənbər saçar elə torpağıyla o.
Onun meydanında şir əsər zağ-zağ,
Düşməninin atı gedər baş-ayaq.
Səhər qədəhinə tökən zaman mey
Buz bağlamış sudan od yağdırar hey,
Mizraq itiləsə əgər bir kərə,
Adi gün çevrilər dönər məhşərə.
Səxa dərgahını nə zaman açar
Günahlar bağışlar, xəznələr saçar.
Şah dəniz kimidir, deyil hiyləgər,
Qamçı-qılıncında cəzri, məddi var⁴⁵.
Nə alsa zor ilə güclü şəmşiri,
Qamçısının ucu qaytarar geri.
Müştəritək atı ucalar, qazar,
Keyvana dırnaqla bir dərin məzar.
Əgər görmədinə əjdər minən şir,
Günəşi, əl atıb çəkəndə şəmşir,
Onda vuruşlarda, ovda bax şaha,
Sanki şir belinə minib əjdaha.
Əjdəri bayrağın altında nizə,
Zərbəylə əjdəri çökdürər dizə.
Dar etsə kamanı şah birdən-birə,
Geniş qəbir qazar ox atıb şirə.
Qılıncı ayını oyundan saxlar,
Şiri oynamağa eyləyər vadar.
“Sərxoşdur” deməyin şirboğan şaha,
Boğur, çünki odur qorxmaz əjdaha.
Gəzərkən o çıxıb Səhənd dağını
Üzər oxla qurdun əl-ayağını.
Qurdu bu halında görüb ta bayaq
Ölər şir qorxudan, çalıb əl-ayaq.
Qurd, pələng o qədər şah şikar eylər,
Maral dırnağına çölü dar eylər.
Gah pələng dərisi, qurd dərisi gah
Geyərdi dağ, dərə, qanlı düzəngah⁴⁶.
İti qılıncını endirən zaman
Üz qoyar qaçmağa zərbədən qaban.
Güc gəlsə ovlaqda əgər kamana,
Gönünü gor edər gura, ceyrana⁴⁷.
Girəndə meydana igid savaşa
Əqiq rəngi alır torpaq da, daş da⁴⁸.
Zəhərli qılıncı yaxar hər yeri,
Tüstülər bürüyər, tutar göyləri.

Qılıncla can alar, axıdar qanı,
Cam ilə can verər işrət zamanı.
Nursuz gözlərinə bu qara torpaq
Onun dostluğundan nur aldı ancaq.
Xülqünün nəfəsi nəqqaş əlitək,
Müşk ilə, ləl ilə dolu cib, ətək⁴⁹.
Lələndən məmləkət bəxtəvər oldu,
Müskündən el bütün müəttər oldu.
Belə tacıdarın əzəmət donu
Yerdən çox ucadır, göydədir sonu.
Kamanı önündə, yaxşı sal nəzər,
Doqquz qəbzəli göy bir oxa bənzər.
Qüdrətli əliylə dörd gövhəri şah
Əzəmət taxtına etmiş qərargah⁵⁰.
Düşməni kökündən kəsik ağacdır,
Çarmıxdan asılır kim ona qacdır.
Calalının günü bizə nur saçır,
Üzümüz – qızıl ay, düşmən qaradır,
Qızıl nallı günəş qalxar, baş verər,
Mədənə ləl verər, dağa daş verər.
Xəznəsi gövhərlə, daşla doludur,
Gövhərin mədəni onun quludur.
Damcısı can verdi dağa, dənizə,
Dağlar yaqut saçır, dəniz dürr bizə.
Hər iki aləmdə o pasibandır,
Hökmünə Tanrının xalqın həyandır.
Feyzi qəbul edər öz Tanrısından,
Sonra bəndələrə yetirər haman.
O verdi cahana bəxti, işrəti,
Görüm bəxtiyarlıq olsun neməti.
Səadət ömründən heç əskilməsin,
Şahlığı dünyada zaval bilməsin.
Görüm övladının nəsilbənəsil
Səadət ulduzu gülsün müttəsil.
İki gözəl sübhün nuruyla par-par
Gün kimi parləsın ulu tacıdar.
Uca taxt sahibi o şahzadələr
Biri cahangirdir, biri cahandar.
Biri Firiduntək bilikdə dərin,
Biri Keyxosrovtək at çapar yeyin.
Taxtından adına ellər agahdır,
Nüsrətəddin Məlik Məhəmməd şahdır.
Rasidlər deyir ki, qeyd etmiş fələk,
Fələkəddin Əhməd adlansın gərək⁵¹.
Birinin açarı nüsrətdən çatdı,
Birini zəfərdən fələk yaratdı.
Birinə tərbiyə nüsrət veribdir,

Fələk o birinə qüdrət veribdir.
Biri xoşbəxt oldu nüsretdən gerçək,
Birinə dörd payə taxt oldu fələk⁵².
Mina çarx altında şahın gözləri
O iki işiqla parlatsın yeri.
O qoşa qütb ilə yetsin calala,
Saçsın hey intizam cənub, şimala.
Şikarıdır dövlət, qoy yağlı olsun,
Gündüzü, gecəsi maraqlı olsun.
Məhəmməd nəslindən dilbər hərəmi
Olsun həyatının gözəl həmdəmi.
Gülsün qoy Süleyman mülkündə bəxti,
Nurlansın Bilqeysin uğurlu təxti⁵³.
Şahdır səxavətin yeddi qardaşı,
Qadını varlıqda analar başı⁵⁴.
Bu Xızrın payidar olsun şöhrəti,
Onun abi-həyat tapsın xisləti⁵⁵.
Şahın kölgəsi ki, çeşmədir parlaq,
Bu güldən, bu bağdan olmasın uzaq⁵⁶.
Odur Yer üzünə əzəldən pənah,
Bu dünya durduqca yaşasın o şah.

TƏZİM XİTABI

Dünyanı yaşadan, ey sahibi-təxt,
Sənə bel bağlamış xidmət üçün bəxt,
Gecə keşikçindir, hindlitək sayıq,
Aydan zəng belində, durmuşdur oyaq⁵⁷.
Sübh asıb həmail yürüməz əbəs,
Sənin rikabında alar xoş nəfəs⁵⁸.
Gecə sənin qulun, Deyləm çətirli
Qapında yetişdi, oldu ətirli.
Ağ rumlu sərdarı: – Kənar ol, – deyə,
Qovsan dərğahından, dönər zənciyə⁵⁹.
Geniş süfrəsinə göyün yaxşı bax,
İkicə çörəkdir var-yoxu ancaq⁶⁰.
Hər kim səndən əgər yetmə maaşa,
Çatar bir tikəsi yeddi qardaşa.
“Səninlə xətm olur dünyanın şahı”
Deyə vurulmuşdur möhri-ilahi⁶¹.
Göy ki günəş kimi əsəri vardır,
Kəmərini olmağa yəqin ki, dardır.
Qızıl taxt qurub ay eylər tamaşa,
Taxtınla istəyər verə baş-başa.
Yağış suyu pakdır, ey şahı-cahan,
Torpağa layiqdir qarşında hər an.

Saxsı rəng eylədi ləli şəmşirin,
Dağı yüngül daşa döndərdi mehrin.
Nə qədər şah gəlmiş ölkəyə, elə,
Bir səxa buludu keçirmiş ələ.
Sənin buludunla yaranır bahar,
Payız bulududur özgə buludlar.
Şahlar süfrə açmaz, içməsələr qan,
Çörəyi verərlər can alan zaman.
Kimin üstə salsan kölgəni, ey şah,
Tez oxşarsan, gec də eyləsən agah,
Kimdir hünər əhli, nədədir hünər,
Yalnız hünərnamə oxuyan bilər.
Ayıbla hünəri ayırmayanlar
Hünərlinin necə qədrini anlar?
Vücudun ölkəyə şərəfdir, şandır,
Alqışlayan səni külli-cahandır.
Səxa ölkəsini gözləyən insan,
Dövlətin dünyaya oldu pasiban!
Bir rəvnəq verdin ki, dinə, dövlətə,
Bağ yetməz neysandan bu tərəvətə.
Kəyan padşahları xoş tale ilə
Almış on iki rüx, həftəxan ələ⁶².
Yeddi göy, on iki bürc ilə ancaq,
Sənin həftəxanın, rüxün olacaq.
İran bir ürəkdir, bu aləm bədən,
Olmaz xəcalətli belə söz deyən.
Çünki ürəyidir bu yerin İran,
Ürək yaxşı olar bədəndən, inan!
Şahlar diyarından xoşdur o diyar
Ki, orda toplanıb yaxşı adamlar.
Bir sənədir dəxli dediyim sözü,
Ölkələr ürəyi yurdundur; özün
Xızır, İskəndərsən olduqca məşhur,
Elmin, ədalətin verir yurda nur.
Dəmirdən İskəndər ayna tapdısa,
Dirilik suyun Xızır çapdısa⁶³,
Gövhərdən qayrılma aynadır sinən,
Şüşənə doldurdun həyat suyu sən.
Bir ölkənin ki var sən kimi şahı,
Qorusun o yurdu qadir İlahi!
Ey xoşbəxt, dilində budur hər kimin:
Sənsən sevgilisi yeddi iqlimin.
Beşinci ölkəni sən etdin abad,
Altı yurd işindən oldu xeyli şad⁶⁴.
Gördükcə ölkələr məhraban səni,
Yurduna diləyər hökmüran səni.
Dörd şah – əldə edib dörd bahalı şey,

Neyşəkər bir qələm işlətdim ki, tər
Torpağım yetirib versin neyşəkər.
Yığım şəkərləri çatım başabaş,
Şahın hüsurunda paylayım şabaş.
Şabaşa yoxsa da əlimdə imkan,
Hər gecə olmuşam şaha pasiban.
Şah günəşdir, nuru əyandır, budur,
Gözüm şüasını əks edən sudur.
Günəşi mümkünə sulara vurmaq,
Suyu vurmaq olmaz günəşə ancaq.
Günə nəzər salmaq olsa da mahal,
Ondan ayrılmayıb bir ləhzə xəyal.
Şahın xəzinəsində, bilir dünyalar,
Tək bu əsər yoxdur, başqa hər nə var.
Dırnağıyla rəxşin ucaltsın onu,
Şöhrət rütbəsinin olmasın sonu.
Buluddan su içən dağ ətəkləri
Sevməz quyu suyu əzəldən bəri.
Əlindən su içim, bu oldu arzum,
Başqa sular üçün bağlandı ağızım.
Acizəm bu dürrə qoymaqda baha,
Qoy təslim eyləyim qiymətcin şaha.
Zöhrəmin sazını dinləsin əgər,
Xalq təzə ay kimi məni göstərər.
Buna boş naxıştək durub baxma gəl,
Çox belə gülləri el etmiş xəzəl...
Çox yaşa, dinin var, ədalətin var,
Versin istəyini tək pərvərdigar.
Yetirir arzunu daim dövlətin,
Olsun bəyəndiyin hər şey qismətin.
Düşsə bir şey uzaq inayətindən,
Görüm kənar olsun vilayətindən.
Günəş parladıqça boşluqda par-par,
Sevinsin dostları, gülsün bəxtiyar.
Düşmənin hər zaman zəlil, xar olsun,
Gen dünya başına dardan dar olsun.
Götürüb daşları başına çalsın,
Başını daşların daşına çalsın.
Başsan, bilikdə də baş ol, keç başa,
Dünyada hamıdan sən artıq yaşa.
Sənin torpağına mələl gəlməsin,
Xətər toxunmasın, zaval gəlməsin.

SÖZÜN TƏRİFİ VƏ HİKMƏT HAQQINDA

Sözdür həm təzə şey, həm də köhnə şey,
Sözdən bəhs edilir zaman-zaman hey.
Varlığın anası doğmamış, inan,
Sözdən gözəl övlad, şahiddir cahan.
Ruh kimi təmiz söz oldu gövhəri
Hatif xəznəsinin əzəldən bəri.
Söz verər bakirə hekayətləri,
Təzə namələri, rəvayətləri.
Tanrı yaratmışsa hər nə, yaxşı bax,
Sözdən başqa bir şey yaşamayacaq.
İnsanın qalacaq sözü yadigar,
Yeldir yerdə qalan başqa hər nə var.
Sən çalış yaxşıca öyrən dünyanı,
Bəşəri, bitkini, daşı, heyvanı.
Qalacaq əbədi nə şey dünyada
Öyrən günlərini vermədən bada.
Kim ki öz-özünü düşmüşdür başa,
Ona ölüm yoxdur, o ölməz haşa.
Nəqşini bilməyən fanidir, fani,
Baqi say bu nəqşi bilən insanı.
Tanısan özünü, köçsən cahandan,
Yenə bu dünyada yaşayacaqsan.
Özündən hər kim ki deyil xəbərdar,
Bir qapıdan girər, birindən çıxar.
Qapı tüstüsüzdür, pəncərə tozsuz,
Günəşə bir baxan tapılmaz əfsus.
Heç kəs öz könlünə tutmayır irad,
Odur, varlığını eləməz abad.
Bəhanəyçin baxar hər kəs yanına,
Heç kəs turş söyləməz öz ayrına.
O kəs ki ömrünü həsr etmiş elmə,
Baş əyməz heç zaman cəzri-əsəmmə⁶⁶.
Bilikli adamlar uzağı görər,
Cahilin zəhməti hədərdir, hədər.
Bilici tacirlər çıxarkən yola
Qorucu götürər, salar sağ-sola⁶⁷.
Nafə yükləyəndə hər çimli ətər
Çəkər yapışqandan ona bir hasar⁶⁸.
Şinəbub olarsa düçar qartala
Uçmaqda quşları tez qoyar dala.
Adlı-sanlılara bəla üz verər,
Yetməz xətersizə əsla bir xətər.
Zirək quş yem üçün atılar-düşər,
Nəhayət ayağı tora ilişər.
Gözü torpaq kimi ac olan gərək

Bilsin yeyər ancaq bir qarın çörək.
Nə qədər yesələr yer anbarından,
Əskilməz bir arpa onun varından.
Arpa-arpa ondan yığan, ey insan,
Yenə də dünyaya qaytaracaqsan.
Şam kimi xoşlarsan gər qızıl tacı,
Gülsən də ağlarsan hey acı-açı⁶⁹.
Müfərrihdəki var yaqut ilə dürr⁷⁰,
Dolu ağlayışdır, az bir gülüşdür.
Hamının yoldaşı, gizli yarı var,
Dostu var, bir yaxın havadarı var.
İnsana arxadır onun kamalı,
Ağıldır hər kəsin dövləti, malı.
Kim ki yetişmədi ağıldan bara,
Oxşar insansifət əjdahalara.
İnan, zirək adam mələkdir, mələk,
Zirəklik gözəldir, əcəbdir gerçək.
Yazılmış alnına hər şey əzəldən,
Cəhd eyləsən belə, nə gələr əldən?
Hər halda sən çalış, həyat əməkdir,
Cənnət kahıllığı nəyə gərəkdir?
Kim qayğı bəsləsə öz əməyinə,
Özgəyə pis baxsa, o pisdir yenə.
Hər kim beləsiylə aşna, yar olar,
Özgələrə qarşı bədəfkar olar.
Kimin ki qəlbində vardır hümməti,
Onun da yaxşılıq olur neməti.
Çalış, ayağına tikan batsa da,
Tənə bəhanəsi olmasın yada.
Bu deməsin: ömrün yetibdir başa,
O gülməsin: başın dəyibdir daşa.
Əl tutmasa belə, kömək etməsə,
Gülməsin zavallı halına kimsə.
Yaxşıdır qəminə güləndən, barı
Yadında saxlayan yaxşılıqları.
Açgözün yanında yemə gəl çörək,
Yesən, çağırasan süfrənə gərək.
Müflisin önündə əl atma zərə,
Sarınar xəznənə, dönər əjdərə.
Yaz yeli olsa da ürəyə dayaq,
Sönər, qarşısında yandırma çıraq.
İnsan yem dalınca qaçmasın gərək,
Quşdan ayıq olsun, zirəkdən zirək.
Köpək eləsindən yaxşıdır, düzü,
Ki, hey eşşək kimi otdadır gözü.
Çalış öz xalqının işinə yara,
Geysin əməlindən dünya zərxara.

Öpsə ayağını, dönüb olar zər.
Eylə qızılları günəşə şabaş,
Uyma, gün ləlinin başına vur daş.
Qızılı saymaqda, bil ki, səhvin var,
Dünyanın gözünü ağıl parlada.
Zər birləşməz iki hərfdir, gerçək,
Birləşsinlər deyə nədir bu əmək⁷⁸?
Qızılla doldurma könlü yer kimi,
Yoxsa dağılarsan sən də zər kimi.
Sarılıq azarı tutsa bir gözəl,
Lacivərdi köynək geyər əlbə⁷⁹.
Bir tərəzi çəksə qızıl cağbacağ,
Minlərlə qapıdan olar daş-qalaq.
Hay-küydən qoparıb guya, et xəyal,
Yığdın az-çox qızıl, haram, ya halal,
Bir qayğısız gəlib xəlvəti çalmış,
Qızıl yığan ölmüş, oğrusa qalmış.
Qızıl xərcdən işrət gətirər,
Saxlansa əziyyət, heybət gətirər.
Kim qızıldan ötrü ölür boş yerə,
Demək, o sitayiş eyləyir zərə.
Bax bir əbləhlərə, vurulub qaşa,
Dost dostla gör necə girir savaşa.
Bir xəznə ki ancaq cəfa naxşıdır,
Ondan üz çevirmək daha yaxşıdır.
Çoxmu hambal olub bu dünyaya sən
Yerdə qızıl yükü gizlədəcəksən?
Üç işlək qəhrəman, qoç hambalın var,
Dördüsə evini eylər tarü mar⁸⁰.
Səninlə zidd olan torpaqla külək
Əlifsiz yazılan xak və bad demək⁸¹.
Xurma ağacına tac olan tikan
Ayrılsa, fərqi yox onun maşadan⁸².
Tutar qarınqulu çox əziz hər an
Xingal yarpağını gül yarpağından.
Öz tamah dişini çıxart, at yerə,
Ta ki oxşayasan əziz gövhərə.
Daraq olmasaydı mindişli, bəli,
Xalqın saqqalında gəzməzdi əli,
Bir can dərmanına çatmaqçün, əlbət,
İçilər min kərə zəhərli şərbət.
Qəssab dükəninin ağzında hanı
Pay alan, içmədən bir ciyər qanı⁸³?
Yüz ciyər doğranır parçalanaraq,
Ta ki bir böyürdə qat bağlasın yağ,
Bir girdəbudlunun şişsin peysəri
Deyə, yüz min boyun qanrılır geri.

Bu – xəznə başına qoymuşdur ayaq,
O – bir zərrə qızıl tapmaz heç sayaq.
Kimin muradınca olur bu işlər?
Muradsız yaşamaq hər şeyə dəyər.
Kim tapsa gec murad, onu sal başa,
Müjdə ver, de ki, o dolacaq yaşa.
Çox yaşar murada gec yetən adam,
Murada yetincə ömr olur tamam.
Ləl çox gec doğur, ömrü çox olur,
Lalə tez göyərir, tez də yox olur.
Məclis nurlandırdın şam kimi, yetər,
Yandırma özünü, satma cüvələr.
Bu şəhvət bəndindən ayağını çək,
Başını bu küpdən çıxart bir görək⁸⁴.
Başdan yeddi kökü kəsib atmalı,
Ayağından çıxart dörd mıxlı nalı⁸⁵.
Həşəmlə örtülü quyu üstündən
Həsir, ya daş kimi ölü keçmə sən⁸⁶.
Şimşəktək diriylən öl ki, güləsən,
Candır əsil həyat, nə lazım bədən?
Çəkilsən qabağa bir mürid deyər,
Elə get olasan mürsüdü dəstəyə.
Bəzi müridlərtək olma bimirad,
Bəslə təvəkkülə daim etiqad.
Hər zaman yarardım müşküldə, darda,
Mən kəndxuda qaldım kənddən kənarda⁸⁷.
Çıxıb qarşılayan qərib mehmanı,
Süfrə açan hanı, su verən hanı?
Ağıl nə deyirəm anlayar məni,
Nələr axtarıram, o duyar məni.
Mənim şikayətim yoxluqdan deyil,
Ondandır, ondandır, bunu sən də bil.
Almaz türklüyümü həbəş ölkəsi,
Olmuş xoş dovğadan məhrum cümləsi⁸⁸.
Bir zaman vardı ki, qoraydım, kaldım,
Onda sevilirdim, elə bil baldım.
Məni budağımdan ayırdılar,
Suyumdan tutiya qayırdılar.
Onda ki üzümtek kamala doldum,
Arı neştərinə nişanə oldum.
Şərabı torpağa töksələr hədə, r
Üzümün qiyməti puç olar gedər.
Nə sayaq sürdülər, yeridim, elə
Yatmış su – ad qoyub, saldılar dilə.
Deyirlər, məsəldir xalq içində bu,
Qızıl çeşməsidir yatsa əgər su.
Yatmış su gümüşdür, demə zər ona,

Buz belə şahidlik eyləyir buna.
Gümüşü buz ilə qızılın, zərin
Ayla günəş qədər fərqi var dərin.
Simi “yey” siz əgər qoysan baş-ayaq,
Çevrilər mis olar o gümüş ancaq⁸⁹.
Sözləri zər kimi işlədim hər an,
Gümüş qiymətinə olmadı alan.
Özgələr dəmiri satır gümüşə,
Qızıla bürünüb gəzir həmişə.
Vay o zərgərə ki, tapmaz müştəri,
Gümüş qiymətinə getməyir zəri.
Bu cinayət mənə çox eyləyir kar,
Hünərlə yox, bəxtlə qazanılır var.
Sərraf ki, hər şeyə qiymət verəndir,
Yoxdur bir arpası bu gün nədəndir?
Pambıqla kətanı ayırd etməyən,
Asimana çaşıb risman deyən⁹⁰
Doldurur sandığa qızıl, xəz, xara,
Kətan, qumaş vurur hər gün anbara.
Belədir gövhərin, gümüşün işi,
Onları tərək eylə, burax keçmiş.
Gəldikmi dərd çəkək xarabaya biz,
Günəşi hey çəkək aftafaya biz⁹¹?!
Çoxlarının səsi məzardan gələr,
Bizim də sədəmiz bir gün yüksələr.
Çoxları mənimtək şikayət etmiş,
Qüssəsi bitmədən yatıb da getmiş.
Nə qədər çökməyib yuxu gözümə,
Əməyi eyləyim sənət özümə.
Yolçu yemək alar, çıxar səfərə,
Tez keçər, rast gəlsə qorxunc yerlərə.
Eşşəyim gəlməyir, mənə gedirəm,
Belə getməyimə şübhə edirəm⁹².
Yuvam bu dünyadan düşdükdə kənar⁹³,
Eylər gedişindən məni xəbərdar.
Xəbərsiz danışan olma bu çağda,
Gözlərini yumub yatma qucaqda.
İnsan gözlərindən çəkil, iraq get,
Sirrə məhrəm olub dinmə, süküt et!
Hali ol, ey gözüm, birdəfəlik bil,
Öyrənib tutduğun əsla düz deyil.
Qüruru tərək eylə, burax bu fili,
Yolda xəndək atıb zamanın seli.
Fələk çox bu sayaq işlər yaratmış,
Fili sərt torpaqda xəndəklər atmış⁹⁴.
Bu fildən duymursan qorxu əsəri?
Keçdiyini yollara boylan, bax geri!

Gör nə gətirmişdin, indi nəyin var!
Bu qoşa fillər ki, belə çarpışar⁹⁵,
Onların içindən, yaxşı bil ki, sən
Gəldiyin kimi də geri dönərsən.
Dənizdən və dağdan borc alıb taxan
Fələklə oynaya bilməz heç zaman⁹⁶.
Çalış borcunu ver getsən hər yana,
Ta ki oxşayasan yüksüz heyvana.
Dünyanın yükünü üzərindən at,
İstədiyin yerə sonra çal qanad.
Taxtū tacdan ayrı düşməzdən əvvəl
Üstündən yerə sal ağır yükü gəl.
Paxıllıq tozuyla elə gün olar
Günahsız qönçələr saralar, solar.
Gül kimi silahı tökdüm torpağa,
Həsəd dükanından qaçdım uzağa.
Əynimə geydiyim dərviş paltarı
Paxıllıq odundan qorusun barı.
Bu dəhşət yurdunda dolduqca yaşa,
Ömür ancaq belə vurular başa.
Bu köhnə saraydan edərkən rihlət,
Fələkə söylə ki, nə bilirsən et!
Yeter, ey Nizami, düşdün zindana,
Qalx, uca səsinlə səslən hər yana.
Tapşır öz canını pərvərdigara,
Əbədi səadət tap, yetiş vara.

OĞLUM MƏHƏMMƏDƏ NƏSİHƏT

Kim ki ibrət dərsi alıb dünyadan,
Sözün lövhəsini öyrənən zaman
Eləmiş sənəti elmə xəznədar,
Dünyanın müşkülü belə açılar.
Hər alim evini süpürdü, atdı,
Yuxusu gələndə yıxıldı yatdı.
Ey oğul, sənədir sözü, yaxşı bax,
Çünki mən yatıram, sənə qal oyaq.
Adın xoş gülüdür əbədiyyətin,
Məhəmməd isminin möhrüsən mətin.
Şöhrətin Məhəmməd, taleyin xoşdur,
Mahmud təbilitək gurla guruhur⁹⁷.
Adına yaxşılıq sikkəsini çal,
Böyük şöhrət qazan, göylərə ucal!
Nə qədər ki varam mən bu dustaqda,
Yüksəl ki, yüksəlsin başın bu çağda.
Yaxşı ad qazanmış gözəl dost ara,

Ondan yetişərsən ağ günə, vara.
Xoş ətirli bir dost yaxşıdır, inan,
Hərzə-hərzə durub danışanlardan.
Bir dostun da olsa eyibli əgər,
Yüzünün adına ləkə yetirər.
Ehtiyatsız bir quş düşərsə tora,
Başqa yüz quşu da sürüklər ora.
Məkkənin yolunda uddu biri zər,
Oğrular yüz qarın yırdı sərəsər.
Yatma, qoca kimi bu yolda, aman,
Zalımdan özünü qoru hər zaman.
Tərsinə çevrilmiş bu eyvana sən
Qadıntək aldanma, əgər kişisən.
Baxma ki, oynaqlar atın, ayıq ol,
Çətindir nə qədər, bax, getdiyın yol.
Bu yolda oxşasan bir ağ şahinə,
Yollara gün kimi nəzər sal yenə,
Elə bir yola ki, ovlaq yoludur,
Göylər kamanlıdır, göylər oxludur.
Dəmirin çox da ki, incədir, başdır,
Getdiyın yol ki var, maqnitli daşdır.
Gücü çatan qədər yüklə heyvanı,
Qayalıqda tələf olmasın canı.
İki rəng cahanın zülmünü unut,
Könlünü daraltma, daim geniş tut.
Bir çox düyün var ki, açardır, açar,
Bir çox çətinlik var, asanlıq saçar.
Qorxulu yuxular var ki, hər biri
Şadlığa çatdırar, yozsan təbiri.
Ciyər yırtansa da qəmin peykanı,
Bununçün yaranmış səbrin qalxanı.
Bağla öz əhdini pərvərdigara,
Başqa duyğulardan çəkil kənara.
Tanrının əmrinə sən əməl eylə,
Bil, üstün gələrsən hər bir müşkülə.
Nə qır yaxşı dürrü, nə boş yerə saç,
Bədgövhər olanla yaxınlaşma, qaç.
Sanma bədgövhərin vardır vəfası,
Xata işləməkdə olmaz xatası.
Zatı pis uzatsa yaxşılıq əli,
“İtirməz əslini kimse” məsəli
Yadından çıxmasın; görsən bədgövhər,
Əqrəbi öldür ki, yetirər zərər.
Hünər ardınca qoş, xalqa hünər saç,
Qapılar bağlama, ər ol, qapı aç,
Hər kim öyrənməyi bilməyirsə ar,
Sudan dürr, daşdan da gövhər çıxardar.

Zamanın adəti daim belədir.
Sındırdım düşmədən pəri balımı,
İndi ki düşmüşəm, sorma halımı.
Üzdən çox gözəldi bizim Əhmədək,
Üstəlik də vurub çıxartdı çiçək.
Təbim kölgələrdən görsə də xətər,
Salır kölgəsini üstümə hünər¹⁰².
Sanma qocalarda həvəs yoxalır,
Adam yaşadıqca arzu çoxalır.
Sanma ki, tək bizdə bu sikkə vardır,
Hamı bu bəlayə çoxdan düşərdir.
Ey xəstə könlümə eyləyən əlac,
Etmə həyatını yetənə möhtac.
Yətər zülmətdəyəm! Aydınliq hanı?
Şikəst eləmişən, yetir mumyanı!
Qəlbimi doğrayan möhnəti hər an
Mənə asan etmək səninçin asan.
Boynum azad ikən, ey qadir qəni,
Xəsisin yüküylə əzmə gəl məni.
Mənəm öz danəmə qənaət edən,
Sədəftək evimin ağasıyam mən.
Ağalıq layıqdır mənə dünyada,
Baş əyə bilmərəm mən əsla yada...
Yaltaq zəncirini şir qırdı, atdı,
Odur, böyüklüyə dünyada çatdı.
Xəsis halvasını yeməkdənsə mən,
Yaxşıdır paylaşam öz çörəyimdən.
Kəskin qılıncını siyirib səhər,
Nizami, qalx, oyan, yatdığıın yetər!
Zəhmətdən incimə, yeni mədən aç!
Bu dünya əhlinə xəzinələr saç!

DASTANIN BAŞLANGICI

BƏHRAMIN ANADAN OLMASI

Sirlər xəznədarı xəznəni açdı,
Saçdı ətrafına gövhər, nə saçdı!..
Asılmış tərəzi göyün üzündə,
Gövhər bir gözündə, daş bir gözündə.
İkirəngli olan bu dünya ki var,
Ondan gah daş alar, gah gövhər alar.
Şahların nəslə də belədir, belə,
Uşaq daş, ya gövhər gələr əmələ.
Elə vaxt olar ki, gövhər daş doğar,
Kəhrəba rənglidən yaqut qaş doğar.

Yəmən ölkəsində taxtını qurdu,
Şah xəbər yolladı dərhal Nemana,
Laləni tapşırırdı bağa, bostana.
Neman güllər səpsin, daim keyfi çağ,
Laləyi-Nemani olsun o yarpaq¹⁰⁷.
Xosrov qaydasını ona öyrətsin,
Şahlıq ədəbini qoy təlim etsin.
Neman şahzadəni apardı getdi,
Aya öz qoynunu kəcavə etdi.
Dənizlərdən məşhur çeşməni, bilsən,
Saxladı çox əziz iki gözündən.
Dolandı dörd bahar, ötdü dörd xəzan,
Bəhram dönüb oldu bir gur, bir aslan.
Dedi ürəyini Neman bir kərə,
Sevib xoşladığı oğlu Mənzərə:
– Bəhramın yolunda ürəyim dustaq,
Bu torpaq istidir, bu hava quraq,
Nazikdir, incədir bizim şahzadə,
Bir elə yer gerek ona dünyada,
Ucalsın göylərə başı, qəlbi şad,
Açsın asimanda ta ki qol-qanad.
Şimal nəsimindən pərvəriş alsın,
Bir lətif havada yerləşib qalsın.
Rahatlıq içində yaşasın hər an,
Nə quru torpaqdan, nə də buxardan
Qoy fitrət gövhəri zərər görməsin,
Daim təmiz qalsın, xətər görməsin.

36

SİMNARIN TƏRİFİ VƏ XƏVƏRNƏQ QƏSRİNİN TİKİLMƏSİ

Dolanıb ətrafı hey qarış-qarış,
Mənzərlə atası etdi axtarış.
Axırda səfalı bir yer tapdılar,
İstilikdən uzaq, kədərdən kənar.
Elə bir yerdi ki, bütün ölkədə
Yoxdu bərabəri onun bəlkə də.
Sarayı tikməyə gəzib vardılar,
Mahir bir ustanı çox axtardılar.
Hər gələn duruxdu, döndü bir daşa,
Vurula bilmədi imarət başa.
Nəhayət yetişdi xəbər Nemana:
“Dolanma dərbədər, düşüb dörd yana,
Sənin axtardığın qadir sənətkar
Olsa, ola bilər Sam oğlu Simnar,
Zirəkdir, od kimi iti əllidir,

Dünyaya hünəri, işi bəllidir.
Çox binalar tikib Misirdə, Şamda,
Yaşayır hər biri bir ehtişamda.
Olmuş sənətinin qulu rumlular,
Çinli tişəsinin tozunu yığar.
O bənnə olsa da, məşhurdur adı,
Odur min nəqqaşın böyük ustadı.
Onuntək qiyaslı sənətkarmı var?
Ucalıqlar ölçər, rəsəd qaldırar.
Fələkə üstürləb ənkəbutunun
Telindən tor hörmüş nəzəri onun¹⁰⁸.
Rumlu Bəlinastək hünərlər saçar,
Rəsədxana tikər, tilsimlər açar.
Vaqifdir göylərin hər bir sirrinə,
Ayın şəbxununa, günün şərrinə.
Bu işin tək odur mahir bənnası,
O yalnız toxuyar belə libası.
Palçıqdan tikdiyi bəzəkli tağı
Ulduzun gözündən qapar çırağı”.
Onun tərifi eşitdi Neman,
Simnarın oduna qızıışdı haman.
Tez adam yolladı o Ruma sarı,
Qızilla aldatdı usta Simnarı.
O gün ki Nemanın yanına gəldi,
Simnar nə istədi, dərhal düzəldi.
Çoxaldı arzusu işə Simnarın,
Hümmət Nemanınkı, peşə Simnarın.
Qəsre lazım olan hər şeyi Neman
Dərhal layiqincə eylədi sahman.
Dəmirölçən oldu Simnarın əli,
Binada işlədi tamam beş ili.
O qızılbarmaqlı usta, nəhayət,
Tikdi daşla gəcdən gümüş imarət...
Toxundu göylərə uca qübbəsi,
Ağın, həm qaranın oldu qibləsi¹⁰⁹.
Qızıl bəzəkləri atəş saçardı,
Simnar naxışlıydı, könül açardı.
Sanki bardaş quran bir fələkdə tək,
Uçurdu başında düz doqquz fələk.
Gözəllik qütbüydü cənub-şimalın,
Təngülüşasıydı yüz min xəyalın¹¹⁰.
Yorğun yuxu tapdı baxışlarından,
Susuz sirab oldu naxışlarından.
Düşsəydi üstünə günəşin nuru,
Yumardı gözünü cənnətdə huru¹¹¹.
Bayırı bəzəkli bir göy aləmi,
İçərisi rahat bir behişt kimi.

Südlə, sirişümlə edilmiş suvaq¹¹²,
Baxanı əks edir güzgülər sayaq.
Bəzənib-düzənən gəlinə bənzər,
Üç rəngə boyanar hər axşam, səhər.
Üç rəng ona gözəl bəzək verərdi:
Göy, sarı, bir də ağ rəngə girərdi.
Səhər asimandan göy rəng alardı,
Çiyinə mavi bir örtü salardı.
Günəş baş verəndə üfüqdən yenə,
Saray da dönərdi günəş rənginə.
Bulud baş vuranda günə əlbəəl
Olardı buludtək ağ, lətif, gözəl.
Havayla yekrənglik həvəsi vardı,
O gah qaralardı, gah ağarardı.
Simnar nə zaman ki, ruh verib daşa,
Gözəl imarəti yetirdi başa,
Calalı, şöhrəti aşdı göyləri,
Gün ondan nur içdi o gündən bəri.
Simnar xələt aldı, deyim əslini,
Gözlədiyi haqqın iki mislini.
Çuvalı mirvari, müşk ilə dolu,
Tutdu qızıl yüklü dəvələr yolu.
Saysız zər verildi o sənətkara,
Lazım olsa yenə o gəlsin kara.
Oddan əsirgəsən kömürü əgər,
Sanma ki, çəkdiyən kabablar bişər.
Səxi əl versə də qızıla ziyan,
Bəxşiş dərgahına olur pasiban.
Bu mehribanlığı görüncə Simnar,
Duyub səxavəti dedi: "Xəbərdar
Olsaydım verilən bu nemətlərdən,
Bilsəydim əvvəlcə, inanın ki, mən
Bu yolda bəsləyib özgə bir əməl,
Bir bina tikərdim gözəldən gözəl.
Bəlkə daha artıq zəhmət çəkərdim,
Bundan xeyli gözəl saray tikərdim.
Şah artıq verərdi mənə neməti,
Dünyanı tutardı qəsrin şöhrəti".
Neman dedi: "Çoxlu pul versəm, de, sən
Daha yaxşısını tikə bilərsən?"
Simnar dedi: "Bəli, istəsən əgər,
Bir saray tikərəm, bu heçə dönər.
Bu üç rəngsə əgər, o, yüz rəng olar,
Hər daşı yaqutla həmahəng olar.
Görürsən, var bunun bircə günbəzi,
Onun göytək olar qübbəsi yeddi".
Bu söz alışdırdı, yaxdı Nemanı,

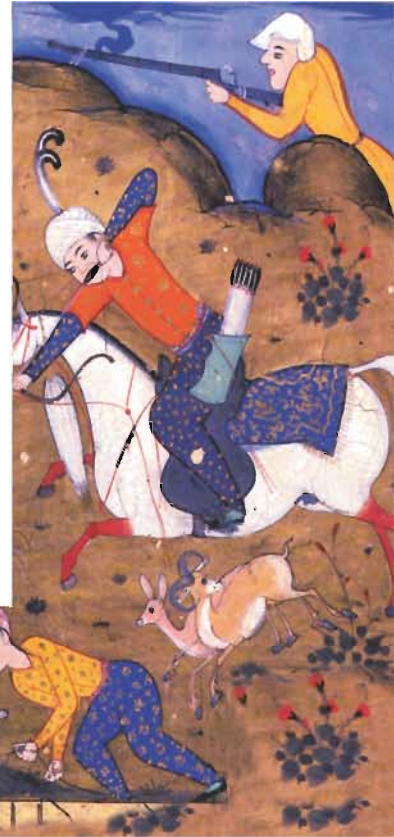

Yandı mehribanlıq, mərdlik xırmanı.
Yanar bir atəşdir hər hakim, hər şah,
Ondan uzaq olan çəkməz aman, ah.
Şahın odu güldür, gövhərlər saçan,
Qarşıda gül olur, qucaqda tikan.
Şah dediyin ki var, tənəkdir, tənək,
Kim uzaqsa, ona ilişməyəcək.
Yüz dostluqla kimə sarılsa, inan,
Kökləri, meyvəsi görər yüz ziyan.
Neman dedi: “Onu buraxsam, əlbət,
Tikər özgəsinə gözəl imarət”.
Dərhal əmr eylədi yaxın kəslərə:
“Simmarı tullayın qaladan yerə!”
Yazıq sənətkarı qan içən torpaq
Gör necə endirdi yerə, bircə bax!
Bir saray qaldırdı uzun zamanda,
Yıxıldı torpağa ondan bir anda.
Bir tonqal qaladı, oduna düşdü,
Dama gec çıxdısa, çox tez sürüşdü.
Xəbərsizdi özü yıxılmasından,
Yüz gəz ucalıqda qaldırdı eyvan.
Bilsəydi belədir ömrünün sonu
Üç qarış elərdi tikərkən onu.
Taxtın payəsini o qədər yüksəlt,
Yıxıldığı zaman çəkmə əziyyət.
Bu yüksək binadan Nemanın adı
Göydəki ay kimi qalxıb parladı.
Cadugər çağırdı adını torpaq,
Xəvərnəq allahı saydı onu xalq.

XƏVƏRNƏQİN TƏRİFİ VƏ NEMANIN GÖZDƏN İTMƏSİ

Bəhramın hünəri saçınca şəfəq
Döndü bir bəzəkli bağa Xəvərnəq.
Göy dedi: “Qiblədir bu xoş imarət”.
“Yox, Çin biharıdır” – dedi təbiət¹¹³.
Yüz minlərlə adam, yaxın və uzaq,
Gəldi seyr etməyə eyləyib soraq.
Görənlər hüsnünə söylədi əhsən,
Sildi kandarını ətəklə həməni.
Şairlər Xəvərnəq, Sədeyr hüsnünə
Qəzəllər yazdılar hey dönə-dönə.
Yəmənə Süheyli saçarkən atəş
Heyran qaldı buna həm Ay, həm Günəş.
Dürr, gövhər saçmaqda Ədəne döndü,

Süheyl ilə dolu Yəmənə döndü.
Xəvərneqlə Yəmən şöhrətli oldu,
İrəm bağçasıtək əziz tutuldu;
“Bəhram ömür sürür məndə” deyərək,
Bəzədi dünyanı Həməl bürcütək.
Sevinclə qaldırdı Zöhrə qızıl cam
Xəvərneq üstündə gəzəndə Bəhram.
O gördü bu zaman bir gözəl saray,
İçində günəş var, bayırında ay.
Günəşlə bəzənib içində tağı,
Hilaldır çölündə nurlu çırağı.
Başında oynardı hər zaman külək,
Ona xəzan yeli dəyməsin gərək
Daldı dörd küncünə qəsrin baxaraq,
Gördü behişt kimi bir səfalı bağ.
Orda Fərat axır çəmənzar boyu,
Axır elə bil ki, dirilik suyu.
Göylərə ucalan Sədeyrin yanı
Abad bir kənd idi, sud-yağ meydanı.
Qabağında səhra, dalında çəmən
Küləklər alırdı nəfəs nəfədən.
Kəyana yaraşan bu damda Neman
Bəhramla oturmuş, behiştədir hər yan.
Lalə qızartmışdı sanki hər yeri,
Şüştəri döşənmiş geniş çölləri
Bildirçin ovlağı, kəklik ovlağı
Süzüb o çəməni, o bağça-bağı:
Belə yer tapılmaz heç, – Neman dedi,
Burda şad olmalı yaşayan, – dedi.
Onun ədalətli vəziri vardı,
İsanın dininə pərəstişkardı.
O dedi: “Allahı duyub tanımaq
Sənin dövlətindən yaxşıdır ancaq,
Sən o mərifəti duysan mükəmməl,
Bu bəzək-düzəkdən götürərdin əl”.
Vəzir bir od yaxdı, bir şöle saldı,
Sərt qəlbi Nemanın xeyli yumşaldı.
Bu dünya görəli yeddi hasar, tağ,
Belə işləməmiş heç bir mancanaq.
Neman bu eyvandan enərək yerə,
Üz qoydu şir kimi geniş çöllərə,
Unutdu hər şeyi, bütün varını,
Tərk etdi şahlığı, öz diyarını,
Çünki düz gəlməz heç dünya din ilə,
Süleyman cəlalı taxtından belə
Əl çəkib yaşadı pərilər kimi,
El ondan yaşadı bixəbər kimi.

Bir də qayıtmadı öz xanəsinə.
Keyxosrov kəsildi zəmanəsinə¹¹⁴.
Münzir hey çalışdı, hey etdi xitab,
Bəxtinin hatifi vermədi cavab.
Münzirin qəlbini həsrət, qəm aldı,
Neçə gün yas tutdu, dərdi çoxaldı.
Taxtū-tac sahibi qaldı naəlac,
Taxta çıxıb, yenə başa qoydu tac.
Son verdi ellərin ahü-zarına,
Ölkəni keçirdi ixtiyarına.
Qoşuna, ölkəyə başçılıq etdi,
Şah xələt göndərdi, razılıq etdi.
Bəhrama atadan daha mehriban
Kəsilib tutardı əziz canından.
Onun Neman adlı bir oğlu vardı,
Şahzadə Bəhramla yaşıd olardı.
Bəhrama, Münzirin oğlu Nəmana
Bir dayə süd verib, olmuşdu ana.
Bəhram çox sevərdi süd qardaşını,
Bir an buraxmazdı öz yoldaşını.
Onlar bir lövhədən dərs keçərdilər,
Birgə səpərdilər məclisdə gövhər.
Birisi günəşdi, birisi nurdu,
Onlar bir dolanıb, bir otururdu.
Bir neçə ildi ki, uca qalada
Bəslənib dururdu bizim şahzadə.
Dərsə baş qoşardı, getsə hər yana,
Ağlı yönəldirdi onu ürfana.
Bəhram öyrənmişdi ərəb, fars, yunan
Dilini məktəbdə öz ustadından.
Münzirdə var idi başqa əlamət,
Ulduzlar elmində kəskin məharət.
On iki bürc ilə o, yeddi ölkər
Qabağında açıq sandığa bənzər.
Həndəsə xəttinə əməl edərdi,
Minlərlə Məcisti o həll edərdi¹¹⁵.
Ölçdüyü göy, fələk, asiman oldu,
Onlara göz oldu, pasiban oldu.
Dərin-dərin fikir nə qədər ki var,
Könlünü onlardan etdi xəbərdar.
Gördü şahzadədə ağıl, kəramət,
Duydu var biliyə onda fərasət
Gətirdi lövhəni, mili meydana,
Göyün sirlərini öyrətdi ona,
Öyrətdi nə qədər gizli, aşikar
Göylərin, yerlərin rümuşları var.
Nə varsa, birbəbir öyrətdi, Bəhram

Öyrəndi dərs alıb hər səhər-axşam.
Elmin dəryasında tapdı pərvəriş,
Üstürləbdən, zicdan alıb göstəriş¹¹⁶,
Sirlərin üzündən pərdələr açdı,
Dərsini bilməkdə möcüzə saçdı.
Bəhram da lövhəyə, milə yanaşdı,
Fələkin işindən düyünlər açdı.
Kamala yetdikdə elmi, əməli
Silahdan yapışdı qüvvətli əli.
At sürdü, aləmə vəlvələ saldı,
Çövkənbaz fələyin topunu aldı¹¹⁷.
Onda ki şöhrəti aləmi sardı,
Tutub canavarın boynunu qardı.
Qırdı pəncəsini, öldürdü şiri,
Ona təslim oldu sübhün şəmşiri.
Ox atıb, qart daşı tikərdi daşa,
Elə bil tikilmiş ipək qumaşa.
Gözünü çevirib atsa hər yana,
Nişana üstündən vurur nişana.
Qılıncına hədəf olsaydı qaya,
Əriyib dönərdi od rəngli suya.
Saplayar nizəni dəriyə birdən,
Hələqə alar kimi götürər yerdən.
O, düzgün vurardı uzaq nişanı,
Tük ilə oynardı onun peykani,
İşığa, kölgəyə ox atsa əgər,
Yan getməz, hədəfə hər zaman dəyər.
Onda ki taleyi arxa durardı
Gözündən qaçanı atıb vurardı.
Şir ürəkli mərdlər söhbət qurdular,
Onun şirliyindən deyib durdular.
O bəzən pələngə hücum edərdi,
Yarışıb şir üstə bəzən gedərdi.
Deyib danışanda Yəmənin əhli
Ona ad verərdi: Yəməni Süheyli.

BƏHRAMIN OVA ÇIXMASI VƏ GURLARI DAĞLAMASI

Onda ki Bəhramın üzü nur saldı,
Yəməni dərisindən xamlığı aldı,
Könüldən şad etdi bu iş Münziri,
Neçə ki Süheyldən parlayar dəri¹¹⁸.
Yəməndə Nəmani, bir də Münziri
Ata-qardaş etdi ona hünəri.
Atalıq-qardaşlıq qalsın bir yana,

Biri rəhbər idi, biri qul ona.
Bilik təlim etdi Münzir hər zaman,
Yoldaşı kəsildi məclisdə Neman.
Münzir onu bilik sahibi etdi,
Neman ox atmağı ona öyrətdi.
O belə boy atıb namidar oldu,
Şöhrəti göydə də aşikar oldu,
O, meydan zövq alar, büsat sevərdi,
Bir ovu xoşlardı, bir at sevərdi.
Ölərdi gur üçün, düşsə ovlağa,
Ölü, gordan qaçar necə irəğa?
Nə zaman yay çəkib nişan alardı,
Oxu gur gözündə qəbir salardı.
Onun yel yerişli bir atı vardı,
Bu atın elə bil qanadı vardı.
Qaçışı rahatdı, qədəmi düzgün,
Əzərdi, tökərdi ovları bütün.
Qapardı sürətlə yol gedən zaman
O, topu Günəşdən, qürsü də Aydan¹¹⁹.
Qohumluq etmişdi fələk bu atla,
Yarışa bilməzdi külək bu atla.
Yüz ilan qıvrımı quyruğu vardı,
Dırnaqla yüz gura gor qazıyardı.
Ova eyləyəndə Bəhram şah səfər
Heç başqa atlara salmazdı nəzər.
O gur dırnağını yəhərləyərdi,
Gurlar görəndə zaman əhsən deyərdi.
Yel kimi uçardı bütün ovlağı,
Guru parçalardı iti dırnağı.
Nə zaman ki işdən bezərdi Bəhram,
Minib o pələngi gəzərdi Bəhram.
O, dırnaq basanda şikarstana
Yer çönüb dönərdi nigarstana.
Çəkiddə daşlardan çox ağır olan
Təpələr salardı maraldan, gurdan.
Səhranın nə qədər çuxurları var,
Ovlanan gurlarla edərdi hamar.
Tozunu fələk də görməz bu atla,
Şah ova çıxanda min çataçatla
Əlini atsaydı əgər kəməndə,
Min guru dipdiri salardı bəndə.
Onları görəndə kəmənd atardı,
Ya da ki, sadəcə, əllə tutardı.
Yıxsaydı yüz guru əgər yan-yana,
Qıymazdı dörd yaşı qurtarmayana.
Onun bir beləcə adəti vardı:
Gənc gurun qanını haram sayardı.

Hər tutduğu gura vurardı damğa,
“Sərdar ol, – deyərdi, – bütün ovlağa”,
Minindən birini kim tutsa əgər,
Şahın damğasını görərkən öpər,
Yaxşılıq keçərdi yadından ancaq,
Açardı bəndini, buraxardı sağ.
Şahın damğasıdır yaşadan bizi,
Düz sürək qoy ömür köhlənimizi.
O gurlar ovlayan Bəhram çağında
Gurlara qurtuluş vardı dağında.
Qolu güclülərdən ölkəmizdə, bax
Qarışqalar belə olmuş sinədağ.

BƏHRAMIN BİR OXLA GURU VƏ ŞİRİ ÖLDÜRMƏSİ

Yəmən ovlağında günlərin biri,
O gözəl ölkənin qoç igidləri
Önündə Bəhram şah çölə səs saldı,
Mərrixdən, fələkdən qapdı, kos aldı.
Bəhram söhbət açdı ovdan, ovlaqdan,
Münzir bir az öndə, arxada Neman,
Baxdıqca onlara saçırdı heyrət
Bəhram görkəmindən yağan əzəmət,
Uzaqdan ucaldı toz birdən–birə,
Göy yerə qovuşdu, yer də göylərə.
Bəhram şah at çapdı şəhriyar kimi,
Cumdu toz üstünə bir ruzgar kimi.
Nə gördü: yem olub yazıq gur şirə,
Oturub belinə şir, yıxır yerə,
Tacidar durmadı, bir kaman aldı,
İti uclu oxu oxdandan aldı.
Əldə kaman girdi pusquya Bəhram,
Oxu qoyub çəkdi girişi tamam.
Dəldi şirlə guru ox birdən–birə,
Deşib çiyinləri işlədi yerə.
İşlədi torpağa qəzəbli peykan,
Ona tab gətirməz zirehlə qalxan.
Şir ilə gur belə öldülər, demək,
İşlədi ox yerə qanadnadək.
O, mahir əlilə atıb peykanı,
Baxdı boylanaraq əldə kamanı.
Hünərli vuruşu görən ərəblər:
– Əcəm şahı, sənə əhsən, – dedilər.
Kimin ki sataşdı gözü şikara,
Əl öpdü, baş əydi o şəhriyara.

Dedilər: canında aslan gücü var,
Odur ki Bəhram Gür adlandırdılar.
Döndülər şəhərə, artdı söhbəti,
Yayıldı gur ilə şir hekayəti.
Öz xadimlərinə ömr etdi Münzir:
– Qoy gəlsin ustalar, zər hünərlilər,
Hər kimin vardısı gücü, qüdrəti,
Pərgarla bəzəsin gözəl surəti.
Xəvərnəq içində çəksin divarda:
Şir dalayır guru, gur qalıb darda.
Çəksin: şah ox atır gur ilə şirə,
Ox keçib onları işləyir yerə.
Bu şəkli olduqca mahir əl çəkdi,
Qızılla işlədi, çox gözəl çəkdi.
Görən canlı bildi, “afərin” dedi,
“Əhsən olsun şaha birə min” dedi.

BƏHRAMIN ƏJDAHANI ÖLDÜRMƏSİ VƏ XƏZİNƏ TAPMASI

Şah bir gün bağçanın gözəl yerində
Sürdü gəmisini mey üzərində.
Çəkərək başına şirin əyağı,
Keflənincə həməən tərək etdi bağı,
Ovlağa çatınca kəmənd açaraq,
Gura gor qazıyıb, hünər saçaraq,
Vəlvələ qopardı, qovhaqov saldı,
Hər addım başında vurdu, ov saldı.
Sonra bir dişi gur gəldi, nə gəldi,
Naləsi dünyanın bağırını dəldi.
Vücudu ruhani xəyaldı sanki,
O bir ay baxışlı maraldı sanki.
Beli başdan-başa elə bil zərdi,
Qarnının altı da südlə şəkərdi.
Qara xətt belindən çəkirdi nişan,
Sağrısı xal-xaldı dırnağınacan.
Boynuna saldığı sanma zünnardı,
Üzündə gül rəngli duvağı vardı¹²⁰.
O başqa gurlardan, sağrısı ondan
Gözəllik topunu almışdı, inan¹²¹.
O atəşdi, otlə qohum misaldı,
Dərviş paltarında bir mahcamaldı¹²².
Baldırları igid oxuna bənzər,
Qulağı – sıyrılı alması xəncər.
Gərdəni çəkikdi, çiyini hamardı,
Qısıb qulağını süzgün baxardı.

Belində qaralan o dəri qaytan
Bağlamış cidovu hər iki yandan¹²³.
Gözəldi tismədən onun görkəmi¹²⁴,
Qara xətt işlənmiş bir gümüş kimi.
Boynu qanla dolu, böyrü piy və yağ,
Bu, əqiq kimi al, o, dürr kimi ağ.
Hörmüş bədəninə al xəz, qızıl qan,
Gözəllik almışdı qandan o heyvan.
Verib qan damarı ona min bəzək,
Oynardı tisməli hoqqabazlartək¹²⁵.
Quyuğu belindən ayrılmazdı heç,
Boynu dırnağıyla kəsilmişdi ləc¹²⁶.
Gur görüb Bəhramı atıldı birdən,
Cumdu Bəhram dəxi durduğu yerdən.
Cavan gur yerindən qoparaq getdi,
Bəhram şirə döndü, çaparaq getdi.
Gur qaçdı, durmadı, qaş qaralınca,
Şir dəxi düşmüşdü onun dalınca.
Padşah çevirmədi atını gurdan,
Necə qaçmaq olar, siz deyın, gordan.
Gurxan hey çapırdı, guru qovurdu¹²⁷,
Çapan Bəhram idi, qaçan da gurdu.
Çöldə bir kahaya yetişdi Bəhram,
Basmayıb bu yerə qədəm bir adam.
Çatınca ovuna gördü şiri-nər
Mağara ağzında yatır bir əjdər.
Qıvrılmış bədənı qırdan tökmə dağ,
Gözlədiyi şikar qurtarmazdı sağ.
Şah baxıb yolunda yatan xətərə,
Görüb əjdahanı, döndü əjdərə.
Unutdurdu guru gor dərđi dərhal,
Əl qoyub buduna eylədi xəyal.
Təəccüblə dedi: “Bu nə şikardır?
Bura gəlməyimin səbəbi vardır.
Yəqin, zavallı gur amana gəlmiş,
Əjdaha zülmündən cəzana gəlmiş.
İntiqam alsın qoy ədalətli şah
Deyə dərğahıma gətirmiş pənah.
Qorxudarsa əgər bu əjdər məni,
Gurun xəcaləti öldürər məni.
Mən onun dadına yetişəm gərək,
Nə olur, qoy olsun, qorxu nə demək?!”
Şah iki şaxəli iti oxlardan
Seçdi qayçı kimi açılmış peykan.
Oxu ağ kırıqlı kamana qoydu,
Qara əjdahanı nişana qoydu,
Göz açıb süzəndə əjdər düşmanı,

Uçdu igid şahın haça peykani.
Batdı ox əjdərin bir cüt gözüne,
Onu həsrət qoydu dünya üzünə.
Dəldi gözlərini qara əjdərin
Oxlar yer eyləyib dərin-dərin.
Onda ki əjdərə meydan oldu təng,
Yeridi üstünə Bəhram – o nəhəng.
Əjdərə sapladı nizə cürətlə,
Gura pəncəsini şir vurur belə.
Səkkiz yumruq boyda altıpər mızraq
Əjdər boğazında açdı yüz zolaq.
Səslənib əjdaha çəkdi bir nəre,
Ağac sütun kimi sərildi yerə.
Şah bu nəritidən qorxmadı, sübut –
Dağın zirvəsindən qorxarmı bulud?
Kəsdı Əhrimənin başını xəncər,
İnsana düşməni əzmək dad verər.
Dərhal əjdahanın qarnını yardı,
Orada bir gurun balası vardı.
Şaha aydın oldu gurdakı məram,
Əjdərdən istəmiş alsın intiqam.
Allaha səcdəyçin qapandı yerə,
Çünki o gəlmişdi üstün əjdərə.
Bəhram üzəngiyə basdı ayağı,
Gedib seyr eyləsin yenə ovlağı.
Gur şahı tələsən görüncə haman,
Gəlib mağaraya girdi uzaqdan
Bəhram şah tutmağa haman heyvanı
Soxulub kahaya girdi yan-yanı.
Keçdi əziyyətlə içəri birdən
Xəzinə kəşf etdi girdiyi yerdən.
Şahlar küp qoyaraq burda getmişlər,
Şux pərilər kimi gözəndən itmişlər.
O gurdan küplərə yetmişdi Gurxan,
Gursa qaçıb oldu gözlərdən nihan.
Xəznə açarını tapıb tacidar,
Etdi mağaradan əjdəri kənar.
Çıxdı həməən saat kahadan düzə,
Nəzər saldı yola o gözə-gözə.
Bir saat olar ki, gəzib hər yeri,
Şahı axtarırdı sərkərdələri.
Onu görəni tək gəlib durdular,
Şahın ətrafında dövrə vurdular.
Bu zaman qoşuna şah verdi fərman:
“Ayrılısın ordudan beş-on qəhrəman,
Yol açıb yerisin qoy mağaraya,
Xəznəni bölsünlər yüzlərlə taya”.

Üç yüz cavan dəvə, böyük bir karvan
Yüklənib düzəldi yola bir azdan.
Bir şah ki hamilik eyləyər gura,
Əjdahanı salar dərin bir gora,
Çəkdiyi əməyin barıdır, əlbət,
Tapdı cəvahirat, qaldı səlamət.
Gəlib Xəvərnəqə, şən imarətə,
Şah yenə başladı eyşü işrətə.
Yüklətdi on dəvə bol cəvahirat,
Ata hüzuruna yolladı sovqat.
“Münzirlə Nemana layıqdır”. – deyə
On yük zərif əşya etdi hədiyyə.
Hər kimə istəsə qalan varından,
Payladı qorxmayıb hesabdarından.
Bəhram bir çox belə xəznələr açdı,
İzzətlə toplayıb, ölçüsüz saçdı.
Münzir: “Gəlsin, – dedi, – cahan nəqqaşı,
Yeni bir naxışla güldürsün daşı”.
Əlində fırçası, boyası, zəri,
Nəqqaş gəlib çəkdi şahı, əjdəri.
Bəhramın hər belə işi, qüdrəti,
Tapdı Xəvərnəqdə əksi, surəti.

48

BƏHRAMIN XƏVƏRNƏQDƏ YEDDİ QIZIN ŞƏKLİNİ GÖRMƏSİ

Səfərdən qayıdıb bir yol bizim şah,
Xəvərnəq içində nəşəli, gümrah
Gəzirdi, gördü ki, xeyli maraqlı
Bir hücrə var, qalıb qapısı bağlı.
Olmamış orada, sözüüm düzü,
Nə yad, nə xəznədar, nə Bəhram özü,
Soruşdu: “Bağlamış kim bu xananı,
Bunun qapıçısı, açarı hamı?”
Açarçı tez gəlib gətirdi açar,
Şah açdı qapını, gördü büsat var.
Gördü xəzinədir ev başdan-başa,
Sənətkar gözüylə etdi tamaşa.
Nə çəkmiş divarda, gör ki, ustanı,
Çinin o yüz gözəl nigar nigarıstanı¹²⁸.
Çatmazdı heç buna əldəki qüdrət,
İşlədib divarda bir incə sənət,
Rəsm etmişdi gözəl yeddi sux pəri,
Hər biri bir elin parlaq ülkəri:¹²⁹
Hind şahının qızı sevimli Furək,
On dördlük ay kimi dilbər bir mələk.

Murada yetməkçün ümidlə doldu.
İnsan arzusunda pərvəriş tapar,
Mətləbinə yetər, olsa ümidvar.
Qapını açarla bağlayaraq şah.
Dedi qapıçıya: “Yaxşı ol agah.
Həmən bu qıfılı xəlvət bir nəfər
Açaraq otağa girərsə əgər,
Alaram bir anda şirin canını,
Bu evdə tökərəm qızıl qanını”.
O gündən baxmadı otağa sarı
Xəvərnəqdə olan kişi, qız, qarı.
Xumarlansa idi gözü nə zaman
Gedərdi otağa ulu hökmüran.
Açardı, baxardı gözəl cənnətə,
Hər şəkil önündə gəlib heyrətə,
Suyu seyr eləyib susuz qalardı,
Onun arzusuyla mürgü çalardı.

50

BƏHRAMIN ATASININ ÖLÜMÜNDƏN XƏBƏR TUTMASI

Bir gün Yəzdigirdi eyləyib agah,
Dedilər ki: “Oğlun igid Bəhram şah
Bir qorxu bilməyən şir tutan olmuş,
Köhnə qurda dönmüş, gənc aslan olmuş.
Şir dönür önündə aciz köpəyə,
Əjdərin tozunu verir küləyə,
Kəməndlə div tutur, gəlsə üz-üzə,
Atını çapanda dağ dönür düzə.
Almazı, dəmirdən hazırlar ipək,
Dəmiri, yumşaldar daşı xəmərtək”.
Atası oğlunun gənclik odundan
Qorxub saydı onu ömrünə düşmən.
Aslan qorxan kimi oddan, o birdən
Qorxdı öz oğlundan – alovlu şirdən.
Sayılsa da nursuz bir nəzər nöqsan,
Onu uzaq tutdu nəzərgahından.
Bəhram könül verdi ova, būsata,
Gah badə nuş etdi, gah mindi ata.
İçkiyə, şikara o bağladı bel,
Elə bil parlardı Yəməndə Süheyl,
Sevərdi Yəməninin şahı Bəhramı,
Onun hər hökmünə çəkib əncamı,
Yüksək qiymət verib məharətinə,
Hakim qıldı onu vilayətinə.
Qılınc, gövhər verdi, inanım, hələ

Keçərdi yolunda canından belə.
Saysızdı Bəhramin hər cür daş-qaşı,
Kədərdən uzaqdı ağrılmaz başı.
Gördü yad ölkədə bu məhəbbəti,
Düşmədi yadına öz vilayəti.
Bir neçə gün belə dövr etdi fələk,
Nəhayət, o qurdu yeni bir kələk.
Yəzdigirdin əli taxtdan sürüşdü,
Onun uca işi alçağa düşdü.
Atalardan ona keçən taxtū tac
Əcdaditək oldu onunla da qac.
Şahsız qalan taxta hökmüdar tapmaq
Qəsdilə el, qoşun qurub yığıncaq,
Qulluq etməməyi aldı qərara
Yəzdigird nəslinə, qara şahmara.
Əgərçi Bəhramin qüdrəti vardı,
Ağlı, qılıncı var, cürəti vardı.
Görmüş Yəzdigirddən ölkə əziyyət,
Odur alınmadı saya bu cürət.
Dedilər: Bəhrama yaxın getməyək,
Ölümdən xəbərdar onu etməyək.
Ərəblər olmuşdur ona pərəstar,
İran torpağına olsa hökmüdar,
Ərəblərə xəznə, səltənət verər,
Farsa əzab verər, əziyyət verər.
Padşah seçmədisə onu bir insan,
Tanrı istəyilə oldu tac qoyan.
Yığıncaq ayırdı bir aqıl qoca:
– Sən şah ol, – dedilər, – layiqsən taca.
Şahların nəsindən deyildi nəslə,
Bu nəslə yaxındı ancaq ki əslə.
Belinə bağlayıb yeddi göz kəmə, r,
Təxtü tac verdilər, təzim etdilər.
Belə bir tədbiri eşitdi Bəhram,
Asıman dövrünü eyləmiş tamam.
Dövrən təzələnmiş, rövneqi sönmüş,
İşlər keçmişlərin tərsinə dönmüş.
Atası dünyadan köçüb bir zaman,
Olmayıb tacına sahib tapılan.
Bir yadın ayağı girmiş meydana,
Vermiş qarğaşalıq üz bu cahana,
Əvvəlcə yas tutub, matəmə daldı,
Əqiqə firuzə naxşını saldı¹³³.
Sonra fikr eylədi: çevrilsin şirə,
Döyüşsün, əl atsın iti şəmşirə.
Çalıb qılıncını nərələr saçsın,
Döyüş qapısını qəzəblə açsın.

Lakin düşünərək dedi özünə:
Ağıllı dolansam, yaxşıdır yenə.
Çıxartdı iranlı qəlbindən bizi,
Unutdu bilmərrə hörmətimizi.
Mənsə qoy olmayım amansız, qəddar,
Yumşaqlıq hər şeyə açardır, açar!
Bu itqılıqların ovçusuyam mən,
Mənimdir qoyunlar, mənimdir çəmən.
Yunları olsa da onlara döşək,
Öz pambıq tarlamda yatırlar, bişək.
Nankor olmaları yaxşıdır, əlbət,
Gün gələr ki, onlar çəkər xəcalət.
Xəyanət üzündən xəcil olar mərd,
Yaxşı deyil, ona sən də vermə dərd.
Xəcalət çəkəni etməzlər zəlil,
Bu zülmkarlıqdır, ədalət deyil.
Yolundan azdısa iranlılar, mən
Eylərəm onları yenə şahsevən.
Ovçu səbirsizlik göstərsə əgər,
Oxu nişanəyə dəyməz, yan gedər.

52

BƏHRAMIN İRAN TORPAĞINA QOŞUN ÇƏKMƏSİ

Ey söz düyümləyən cadugər, yetər,
Bu keçmiş sözlərdən gəl vermə xəbər!
Gül kimi ağzından özün al nəfəs,
Ondan ətirlənsin səndəki həvəs.
Bilin, bağlamışam mən əhdü iqrar
Kimlə? O kəslə ki, əhdində durar.
O şey ki başqalar demiş, yaratmış,
Biz şərab içirik, onlarsa yatmış,
Öz malım etməyim keçirib ələ,
Pis olar, eyləsəm mən hərgah belə.
Uymayım köhnəni tikmək felinə,
Cəhd edib oxşayım novruz yelinə.
Doğrudur, şərt qoydum: dürr saçmaqda mən
Olmayım deyilmiş sözləri deyən,
Ancaq o xəznəyə sahmanımız bir,
Oxumuz cütsə də, nişanımız bir.
Etməli olsam da bir sözü təkrar,
Hünərim palazdan ipək yaradar.
Sözün kimyasıyla iki nəqş açan
Köhnə nəqşi təzə elədi çoxdan.
Misi xas gümüşə döndərmiş biri,
Bu isə gümüşdən alar saf zəri.

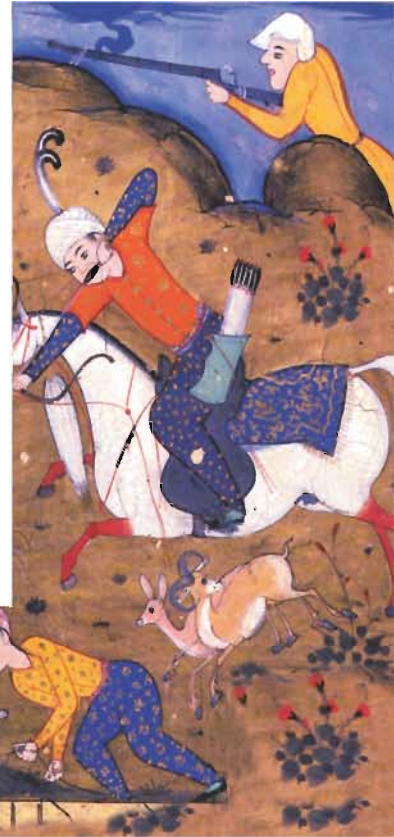

Misi saf gümüşə döndərən sənət
Gümüşdən zər alar, eyləmə heyrət!
Uca taxta incə bəzəklər verən
Belə bəzək vurdu taxta yenidən.
Xəbər tutdu Bəhram, igid şahzada
Ki, tac qismət olub yad oğlu yada.
Kəyanın tacını tələb etməkçin
Bağladı belini ürəyində kin.
Bəhram ölkəsinə şah olsun deyə,
Münzər də, Neman da qalxdı köməyə.
Verdilər bol xəznə, hesabsız daş-qaş,
Saysız ordusuyla o qaldırdı baş.
Düşmənlük alışdı, coşdu sərasər
Yəməndən başlamış Ədənə qədər.
Atlanıb yürüdü yüz min süvari,
Hamının poladdan möhkəm paltarı.
Hamı div bağlayan, qələ açandı,
Nərəsi bir şirdi, hünər saçandı.
Hər biri ölkəyə bir istinadgah,
Belə bir orduyla yürüş etdi şah.
Nəm gedib balığa, toz aya çatdı,
Şeypurların səsi od parçalatdı.
Zərbələr yağdırdı sinc-təbil çalan,
Gurultu ucaldı – nağaralardan.
Düşdü sinc-təbilin səsi dağ-daşa,
Göyləri, yerləri gətirdi coşa.
Sayda qarışqadan artıqdı ləşgər,
Yandı intiqamla ordu sərasər.
“Bəhramın olmalı öz tacı, yurdu”
Deyə, yürüş etdi Yəməndən ordu.

İRANLILARIN BƏHRAMA MƏKTUB YAZMASI

Taxtı qəsb edənə yetişdi xəbər
Ki, açmış ağzını bir cavan əjdər.
Göy yerə enməyə göstərməkdə meyl.
Başını qaldırmış Yəməndən Sühey¹³⁴.
Açmış pəncəsini o cavan aslan,
Eləsin düşməni qanına qəltan.
Taxta çıxıb tacı əlinə alsın,
Yatsın fitnə tozu, tamam yoxalsın.
Şahın sarayına ölkə rəhbəri:
Möbidlər, ordunun sərkərdələri
Toplanıb rəy üçün hey yığın-yığın,
Kəsdilər kökünü dikbaşılığın¹³⁵.

Nəhayət, o məclis yetdi əncama,
Dedilər ki, məktub yazaq Bəhrama.
Hərə bir söz dedi, söhbət açdılar,
Qabıqlı-qabıqlı toxum saçdılar.
Verdi sözlərinə katib min sığal,
Açdı bu məktubda uzun şərhi-hal.
Məktubu бүkdülər, iş başa gəldi,
Elçilər kağızla yola düzəldi.
Elə ki yetişib endilər atdan,
Yeni şaha salam göndərdi dövrən.
Şahın xadimləri alıb da rüsxət,
Etdilər onlara olmazın hörmət.
Bəhram hüzuruna icazə verdi,
Dərban bu uğurda xəbər gətirdi.
Min qorxuyla gəlib şah hüzuruna,
Səcdəyə düşərək etdilər səna.
Ən ağıllı qasid irəli getdi,
Məktubu öpərək, o təqdim etdi.
Katib möhrü qırıb açdı kağızı,
Oxundu padşaha yazılan yazı:
Məktubun başlanğıç sözü bismillah,
Ağzına fəzliylə rəhbərdir Allah.
Göydə də, yerdə də pərvərdigardır,
Yoxluq dedikləri onunla vardır.
Aləmdən başlayıb canlı nə ki var,
O yüksək fələklər, bu uca dağlar
Səxa nəqqaşından almışlar surət,
Bütün varlıqlara o vermiş qüvvət.
Heç bir şeydə onun təmənnası yox,
Dəhrin ondan başqa bir xudası yox.
Açdığı düyünlə həyat qurulmuş,
Adına sitayiş möhrü vurulmuş.
Onun hökmündədir zəminlə zaman,
Onu da, bunu da odur saxlayan.
Belə tərif yazıb uca Allaha,
Salamlar yollayır sonra da şaha.
Yazır ki: "Ey başı uca dünyada!
Həmi şövkətli şah, həmi şahzada!
Kişilik, insanlıq yağan işindən,
Kəsrinin adını daşıyıram mən,
Cəsarətdən salmaz, bil, xamlar məni,
Gücüm var, görməyib dünya xar məni.
Bəyənmiş adımı sonsuz kainat,
Nəvaziş göstərir bəxtim hər saat.
Tacım, hünərim var mənim cahanda,
Hünərsizlər handa, səltənət handa!
Hünərli dünyada taxtū tac alar,

Alçalmaz heç zaman başı ucalar.
Şah olsam da əgər bütün yerə mən,
İnsan övladına, mələklərə mən.
Könül sanma bundan çox razı haldır,
Şahlıq dedikləri zəhərli baldır.
Mülküm, malım vardı, hökmüm rəvandı,
Bu üzdən hər zaman bəxtim cavandı.
Belə qalsa idim uzaqdım şərdən,
Ucalıq deyildir xali xətdən.
Neyləyim ki, məni bu əhli-İran
Güclə dilə tutdu, etdi hökmüran.
“Gəl, şah ol” dedilər, etdilər vadar
Ki, taxta əyləşim, olum tacidar.
O gündən ölkəyə mən həyan oldum,
Buna şahlıq demə, pasiban oldum.
Bu məsəl gözəldir, aydın əyandır:
“Dünyanı sevənlə arzu düşmandır”.
Belə bir aləmdən yox səndə xəbər,
Səni cəlb eyləyir başqa aləmlər.
Sənə gur kababı xoş gələr, əlbət,
Nəyinə gərəkdir dadsız əzəmət.
Bir rud çalğısıyla içilən meyin
Zövqünü verərmə bu dünya, deyin?
Keçir ovda, keyfdə günlərin belə,
Başını ağrıtmə dünya işiylə.
Sənindir dünyanın eysi, işrəti,
Çünki çəkməyirsən ölkə xiffəti.
Ovda gün sürürsən, içir, yatırсан,
Gecəli-gündüzlü kama çatırsan.
Mənsə dərd çəkirəm, daim dalıram,
Xalqın qayğısına hər an qalırım.
Gah olur dost qəmi çəkmək sənətim,
Gah olur yağıdan qorxmaq qismətim.
Tac uğrunda qılınc qaldırıb sənə
Vuruşmaq ən kiçik bir dərddir mənə.
Xoşbəxtsən, həyatın keçir firavan,
Uzaqdır fitnələr, fellər başından.
Olaydı sənətim o peşə, ey kaş,
Asudə olardı o zaman bu baş.
Keçərdi dövrənim işrət içində,
Şərabla, çalğıyla, ülfət içində.
Demirəm şahlıqdan biliyin yoxdur,
Dünyadan, dövlətdən xəbərin çoxdur.
Sənsən bu ölkəyə həqiqi varis,
Şahdan bu məmləkət sənə qalmış irs.
Xam iş gördü atan, neyləyim, ancaq
Tacın kölgəsindən sən oldun uzaq.

Onun hər əməli əziyyət oldu,
Xalqın elədiyi şikayət oldu.
El onun zülmündən heyrətdə qaldı,
Bu üzdən zülümkar adını aldı.
Qəzəblənib tökmüş məmləkətdə qan,
Gah azğın olmuşdur, gah da qudurğan.
Kimsə bu toxuma afərin deyə,
İnan, səpməyəcək bizi zəmiyə,
Kimsə istəməyib tacidar səni;
Yaxşıdır, tərək eylə, gəl, bu qayəni.
Oda rast gələrsən, coşsan əgər sən,
Çalışsan, soyuq bir dəmir döyərsən.
Ehtiyacın varsa açıb xəznəni,
Qızıldan eyləyim, gəl, təmin səni.
Özünə bab şeyi xərcləsən əgər,
Daha faydalıdır, hər şeyə dəyər”.

56

BƏHRAM GURUN İRANLILARA CAVABI

Məktubu oxuyan eylədi tamam,
Coşdu, ildırım tək od saçdı Bəhram.
Yüz qüvvəylə verdi özünə toxtaq,
Səbr etdi yenə də zirəklər sayaq.
Qızıq olmuş olsa da, etmədi şitab,
Ətraflı düşünüb, o verdi cavab:
“Oxundu qarşımda katiblər yazan,
Qulaq asdım bütün, əyandır, əyan.
Qabil olmasa da katibin əli,
Nəsihət edən, bunu bilməli,
Vardır bir ölçüsü; ağıl üzündən
Deyilən sözləri xoşlamışam mən.
Nə torpaq, nə gümüş, nə gövhər, nə qas
Mənə əydirmədi bu cahana baş.
Taca varis edib atalar məni,
Öldürər, bilərəm, ayıb, ar məni.
Qismət olarsa bu mirasım yada,
Tanrılıq etmişə atam dünyada,
Allahı, kamalı dost tutmuşam mən.
Tanrılıq eyləyən, Tanrını sevən
Başqa-başqadırlar, bu aşikardır,
Damarca, dəricə fərqləri vardır.
Mən ki günahsızam, tutmayın nöqsan,
Uzağam atamın günahlarından.
Atamla xilqətən sanma birəm mən,
O daşdırsa əgər, cəvahirəm mən.
Qaranlıq gecədən sabah baş verər,

Saf ləli dünyaya dođar, daş verər.
Atama bir daha tutmayın irad,
Tanrı ondan sizi eyləmiş azad.
O, pislük etsə də, tapdı xoş məzar,
Ölünün dalınca pis danışmazlar.
Tapılmaz dünyada pis söz danışan,
Olmasa pislüyə bir qulaq asan.
Kimin ki olarsa əsli bədgövhər,
Pis sözlər danışar, pis sözü dinlər.
Vaz keçin atamın cinayətindən,
Xəbərsiz olmuşam bu xislətindən.
Üzr istərəm keçmiş günahçın, əgər
Yolumu kəsməsə mənim bədnəzər.
Yatdım qafil kimi bundan qabaq mən,
Ayıldım yuxudan indicə, bax mən.
Bir xoşbəxtə əgər baxtı olsa yar,
İş vaxtına kimi ancaq o yatar.
Nə lazım yuxuyla qalxıb savaşımaq,
Gərəkdir gec yatıb, erkən göz açmaq.
Yuxum bərk olsa da, bəxtim oyaqdır,
Bu xoş bəxtim mənə möhkəm dayaqdır.
Yar oldu ömrümə ayıq taleyim,
Oyandırdı məni sayıq taleyim,
Üzüm yaxşılığa sarıdır indi,
Ürəyim qəflətdən arıdır indi.
Mən öz xeyrim üçün bir iş görmədim,
Püxtəyəm, xamlara könül vermədim.
Yaxşı adamlara olaram dayaq,
Məsləhətə daim asaram qulaq.
Kim xəta işləsə, gözə almaram,
Cana da, mala da tamah salmaram.
Keçmiş günahlara hər zaman yadam,
Zaman nə göstərsə, razıyam, şadam.
Sizlə layiqincə dolanaram mən,
Nə gərəksə, onu istərəm sizdən.
Dostlar xəznəsinə salmaram rəxnə,
Düşmənin malından toplaram xəznə.
Xeyirxahlar olmaz yanımdan uzaq,
Pisləri eylərəm canımdan uzaq.
Yaxşılardan qeyrə nəzər salmaram,
Yaman adətliyəm bilik almaram.
Şahlıqdan hiyləni tutmuşam uzaq,
Tanrı duyğusudur qəlbimə dayaq.
Sürünü gözləyən çobandan artıq
Rəiyyət qeydini çəkərəm sayıq.
Mənə özgə malı olmamış gərək,
Bəlkə, artıraram çörəyə çörək.

Arzu divi mənə azdıran deyil,
Arzum günahımın girovudur, bil.
Nəyi bəyənməsə böyük Yaradan,
Baş verməz o əməl məndən heç zaman”.
Beləcə rəylərə şah bəzək vurdu,
Ən qoca bir möbid ayağa durdu.
Söylədi: “Ey padşah, böyüksən bizə,
Ağlın işıq saçdı kor beynimizə,
Yaxşı söz insanın batar başına,
Ağıl yazar onu ürək qaşına.
Böyüksən, şahlığa sən yaraşarsan,
Layiqdir olasan sürüyə çoban,
Zatına biçilmiş tacidar olmaq,
Tac bizimlədirsə səndədir ancaq.
Gəştasib zəndini oxuyan sənsən,
Kimdir səndən qeyri Kəyan nəsindən?
Daradan, Bəhməndən tum sən qalmısan,
Varlıq aləminə bəzək salmısan.
Səyaməkin təzə, tər bir barısan,
Ərdəşir Babəkan yadigarısan.
Şah olmuş əcdadın Kəyumərsədək,
Şahlığa nisbətini yüksəkdir, yüksək.
Könüllü olmamış sənənin məmləkət,
Yoxdur bərabərin dünyada, əlbət.
Təzə, köhnə möbid, bil, həmfikiridir,
Hamının sözü bir, ürəyi birdir.
Sənə qul olsaq da, ürəkdən ancaq
And içib olmuşuq bir əhdə dustaq.
O taxtda əyləşən yeni şah ilə
Əhdimiz, şərtimiz belədir, belə:
Taxtə tac olmasın qoy uzaq ondan,
Əsla götürməyək üz qapısından.
İndi bizə möhkəm bir sübut gərək,
Verdiyimiz əhdi sındıra bilək.
Ta xəcil olmayaq işimizdə biz,
Çəkməsin mənəvi əzab qəlbimiz...”
Qocanın sözünü Bəhram dinlədi,
Verib ləyaqətli bir cavab, dedi:
“Sizə üzr istəmək yaraşmaz əsla,
Aqıl o kəsdir ki, vəfadar ola.
Taxtınızı tutan yaramaza bax,
O, sizcə, qocadır, mənəcə, bir uşaq.
Onun mən tacını alaram elə
Ki, dəyməz başında ziyan bir telə.
Şahlığım heç şeyin deyil möhtacı,
Üzrə, müdaraya yox ehtiyacı.
Cəmşid nəsindənəm, ulu bir şaham,

Qara, ağ nə varsa, mənimdir tamam.
Əsil tacidarlıq özgə halətdir,
Taxtū tac şahlığa yalnız alətdir.
Kimin ki padşahlıq haqqı, baxtıdır,
Göylər onun tacı, yerlər taxtıdır.
Firidun taxtından, Cəməşid tacından
Görülməmiş daim bəhrələr alan.
Hər baş qaldıran ki, ləyaqəti var,
Qazanıb şahlığı olur tacidar.
Mənim səltənətə açıqdır yolum,
Qılıncı alaram, güclüdür qolum.
O qəddar yerimi gəlib tutsa da
Hörümçək tor hörmüş, məncə, kahada.
İstəsə kahaya əjdər yol sala,
Gərək hörümçəkdən icazə ala?
Həmcinsmi qarışqa, de, Cəbrailə?
Ağcaqanad hərif olarmı filə?
Kəsilər gurların gurlayan səsi
Ucalanda göyə aslan nərəsi.
O gün ki Həmələ gün qalxıb gedər
Yüz belə çıraqa kim rəğbət edər?
Mən yadlar evində əziyyət çəkim,
Olsun talançılar evimə hakim?!
Düşmənin qisməti şəkərim olsun,
Mənimsə yediyim ciyər olsun?
Xoşdur qılınc, bıçaq ciyər yeməkdən,
Burax para-para doğransın bədən.
Xəznələr mənimbən mülki-İranda,
Ailəm qalmışdır Ərəbistanda.
Yeməyimi verər arabir Münzər,
Gah da Neman mənə can fəda eylər.
Çörək verənlərim belə sərəfraz,
Malımı yeyənlər alçaq, yaramaz.
Mən ki cavan şirəm, ölkələr alan,
Qoca tülkü sürsün yerimdə dövrən?
Key mənəm, düşməndən Kəyan tac alar!
Keyzadədən qeyri kim xərac alar?
Kəyana layiqdir Kəyanın yeri,
Onu qəsb etməsin özgənin biri.
Başqalar torpaqdır, şahıq, uluyuq,
Onların içi boş, bizlər doluyuq,
Ordu düzəltməli şanlı hökmüdar,
Bir atlıdan göyə çoxmu toz qalxar?
Muğan qocasından qalan piyalə
Muğan cavanına gərək verilə.
Yaxşı bilməlidir məni dinləyən,
Doğruluq gözlərəm hər bir işdə mən.

Şahlıq azğınlığı mөndөн uzaqdır,
Doğruluq işimə möhkəm dayaqdır.
Sizin arzunuzca olar əməlim,
Arar rızanızı hər zaman əlim.
O bağıl düyünü açmaq üçün siz
Qüvvətli bir dəlil istəyirsiniz.
Dəlil budur sizə, hünəri olan
Qoy tac alsın iki şir arasında.
Səhər çağı gəlsin şirban meydana,
Səf çəkib ordular dursun yan-yana.
İki şir gətirsin yırtıcı, qanlı,
Nəfəsi od saçan, ağzı dumanlı,
Bir şərt də odur ki, şirlər olsun ac,
Qoyulsun onların arasında tac.
Tacı şücaətlə alıb da yerdən,
Salamat qurtarsa kim iki şirdən,
Onu şah çağırırsın bütün bu cahan”.
Mehribanlıq dolu, ürəyə yatan,
Könüllər aldadan o şirin sözlər
Deyilib yazıldı cümlə sərəsər.
Şah bu məktuba öz möhrünü vurdu,
Üstəlik mənə da verərək, durdu:
– Necə ki lazımdır, aparın, – deyə,
Pərəstişkarlara etdi tövsiyə.
Gördü şah sevənlər şahdan xoş rəftar,
Gözəl söz eşidib fərəh tapdılar.
Bəhram xəyalıyla döndülər geri,
Gözləri önündə şahlıq təsviri.
Onun qüdrətindən, onun halından,
Şaha layiq olan bu kamalından
Heyran danışdılar, valeh oldular:
– Bəhramdır, – dedilər, – əsil hökmüdar.
Kamillər belə bir şaha ağ olmaz,
Günəşi palçıqla suvamaq olmaz!
O şah xislətlidir, o şah adlıdır,
Acıqlı aslandır, igid atlıdır.
Bir ox atsa əgər, əjdaha ölər,
Açarsa şir kimi pəncə bir nəfər,
Ona tab gətirib durmaz önündə,
Taxtə taclar alar dava günündə.
Heyvan ayağına şahlar saldırar,
Onu cıratmayaq, tufan qaldırar,
Gəlin od vurmayaq ədavətinə,
Dayana bilmərik hərəretinə.
İstəsə, keçirər əlinə tacı,
Şir hekayətinə yox ehtiyacı.
Ancaq tanınmağa tülkü ilə qurd,

Bizimçün bu gözəl sübutdur, sübut.
Hamı saray deyə yollandı daha,
Şahın şərtlərini dedilər şaha.
Məktubu açdılar, gəldilər dilə,
Üstünə qoymayıb bircə söz belə,
Ərz etdilər şaha ucadan-uca.
Taleyi sınıanmış tacpərəst qoca
Taxtından enərək, oturdu yana,
Söylədi: "Gəlmişəm şahlıqdan cana.
Yaxşıdır taxta yox, oturma yerə,
Canımı verməyim qurban şirlərə.
Enməyim yaxşıdır bu taxtdan diri,
Şirin pəncəsindən tikəni biri
Keçirib əlinə yeyərmi rahat?
Əzəldən belədir qoca kainat.
Yaraşır şahlığa haqqıyla Bəhram,
O varisdir buna, qılınc ilə cam
Ondan ayrılmasın heç zaman gərək,
Ölkə varisinə taxtını verək.
Qoca tacidardan cavan şah gözəl,
Mən öz şahlığımdan çəkdim artıq əl,
Hökmüdar deyiləm, şah sevənəm mən".
Başçılar da ona söylədi həməni:
"Vaxtıyla səninlə şərt bağladığ biz,
Ağıldan başqa şey deyil şərtimiz.
Biz səni hökmüdar etdiksə, ancaq
Taxtdan düşməyin də bizdən olacaq.
Vuruşmaq istəyir Bəhram şir ilə,
Qoy hünər göstərsin bu tədbir ilə.
Oyuncaq deyildir şirdən tac almaq,
Kor gecə gör necə oyun açacaq.
Bağlayaraq şiri, şərti gözləyək,
Qızıl tac meydana qoyulsun gərək.
Taxt sənindir, əgər şah qorxu bilsə,
Tac sənindir yenə, gənc Bəhram ölsə.
Şir olub şirlərdən götürərsə tac,
Məmləkətdən ona yetişər xərac.
Sitayışə, taxta layiq olacaq,
Baş tutarmı belə bir tədbir ancaq?"
Qurtardılar sözü belə nəhayət
Ki, şərtə tez əməl edilsin, əlbət.
Sabah gün çıxanda, güləndə hava,
Şiri ovlamağa şah çıxsın ova.

BƏHRAMIN İKİ ŞİR ARASINDAN TAC GÖTÜRMƏSİ

Səhər qızıl taclı, sabah xeyli şən,
Bir taxt yaratmışdı fil sümüyündən.
Rəy deyən, iş görən qolu güclülər,
Amirlər, hakimlər, kimdə var hünər,
Ərəblər, əcəmlər hey atlandılar,
Şirlər meydanına qanadlandılar.
Şirbanlar gətirdi şirləri gəldi,
Açıb buraxdılar, meydan düzəldi.
Qızgın həmlə etdi şir üstünə şir,
Qazılırdı sanki Bəhrama qəbir.
Şirlər arasına o şir saxlayan
Gətirib tac qoydu tamam qızıldan;
Arasında o tac qara şirlərin
Bir aydı ağzında iki əjdərin¹³⁶.
Teştin səsiylə ay buluddan çıxar,
Boş deyil, bu teştin qılıncı da var.
Kinli şirlər dönüb qızgın əjdərə,
Döyüb quyruğunu qəzəblə yerə,
Sanki deyirdilər: “Kim qarət eylər,
Əjdərdən tac alar, şücaət eylər?”
Dəmir ciyərlidən yox xəbərləri
Ki, şiri ovlayar, vurur əjdəri.
İki ox mənzili cürət etmədi,
Kimsə o şirlərə yaxın getmədi.
Dedilər: “Edilsin bu şərtə əməl,
Şirlərə yönəlsin Bəhram ilk əvvəl.
Şirdən alsa tacı, şah olsun Bəhram,
Onundur səltənət, bir də qızıl cam.
Güvənməsə əgər Bəhram baxtına,
Əlvida eyləsin İran taxtına”.
Sanma şah qərardan imtina etdi,
Şirlərin üstünə yönəldi, getdi.
Bahramın əliylə hər dağ, hər dərə
Məzar kəsilmişdi azğın şirlərə.
Bitirib iyirmi iki yaşını,
Yüz şirin bədəndən üzmüş başını.
Belə qalib çıxan yüz-yüz aslana
İki şir əlində batarmı qana?
Bəhram ətəyini sancdı belinə,
Həmlə etdi dönüb sabah yelinə.
Nərəsi şirlərə vəlvələ saldı,
Onların əlindən tac vurub aldı.
Şirlər gördü şahın məharətini,
Onun şirliyini, cəsarətini.

Hamı gizli ona, aşikar ona
Afərin üstündən afərin dedi:
– Əhsən olsun sənə birə min, – dedi.
O qədər yüksəldi, Bəhram yüksəldi
Ki, başı ən uca göyləri dəldi.
Ədl xütbəsini adil hökmüran
Oxuyub, mirvari saçdı yaqutdan.
Dedi: “Tacı mənə Allahdır verən,
Tanrı vergisini şad elərəm mən.
Ona şükrüm mənim birə min olsun,
Allahu duyana afərin olsun.
Tanrı kərəminə dal çevirmərəm,
Ondan yetdi mənə bu nemət, kərəm!
Şirdən tac götürmək sanma asandır,
Qılıncdan deyildir, bu Tanrıdandır.
İndi ki taxtū tac verilmiş mənə,
Elə işlərəm ki, Tanrı bəyənə.
Allah qoysa, gərək çalışam elə
Məndən inciməsin bir insan belə.
Mənim dərgahımın xas olan qulu
Mənim kimi gərək düz getsin yolu.
Doğruluq yaxşıdır, uymayın yada,
Bircə düzlükdədir nicat dünyada.
Sağ qulaq düzlükdən eyləsə həzər,
Bir çox sol qulaqlar çəkəcək zərər.
Keçər bir neçə gün, mən istirahət
Eyləyib saçaram elə ədalət.
Vəzifəm, sənətim bu olsun gərək,
Zülmkara zülüm, adilə kömək.
Durduqca asiman, fələk, təbiət
Yerdə yatanlara olsun min rəhmət...
Qaradan, ağdan çox, nə ki yaşayan
Var, məndən görəcək ədalət, aman¹⁴².
Ədalət olacaq işim hər zaman,
Şad olmasın bundan dilşad olmayan”.
Elə ki xütbəsi şahın qurtardı,
Eşidən şükr ilə səcdəyə vardı.
Bir saat oturdu şah səltənətə,
Çəkildi, sonra da getdi xəlvətə.
İnsafı olmağa fərman verdi şah,
Ondan razı qaldı rəiyyət, Allah.
Yığdı böyükləri, yığıncaq etdi,
Dövlətin hər işi kamala yetdi.

BƏHRAM GURUN ƏDALƏT VƏ SƏXAVƏTİ

Elə ki bəzəndi tac Bəhram Gurdan,
Cəlal rövnəq aldı o təzə nurdan.
Yeddigöz kəməri bağlayaraq şah
Yeddi pillə taxta oturdu gümrah.
Başda Çin papağı, tər lan döşütək
Rumi paltar verdi əyninə bəzək.
Rumdan gözəllikdə o bac alındı,
Yaxşılıqda Çindən xərac alındı.
Qurdu Cəmsid kimi taxtı dörd guşə,
Qaldırdı beş növbə tacı günəşə,
İnsafı gətirdi o bizim yerə,
Qalxdı ədalətin başı göylərə.
Dəydi insafliya köməyi hər an,
Zülümkar olana vermədi aman.
O, qəm qıfılına bir açar oldu,
Səadət onunla aşikar oldu.
Təzədən başladı toyu dünyanın,
Geniş nəfəs aldı qəlbi insanın.
Qısır inəklər də törədi, doğdu,
Artdı arxlar boyu çağıldayan su.
Çatdı bar yetirən ağaclar bara,
Dirəmdə sikkələr mindi qərara¹⁴³.
Onunla düzəldi işi varlığın,
Yıxıldı özülü riyakarlığın.
Şahlar, şahzadələr, hər yan, hər tərəf
Onun cəlalından tapdılar şərəf.
Ölkənin bilici iş adamları
Onun dərğahına axıtdı varı.
Qala qoruyanlar xəznə apardı,
Verdilər, xəznədə hər nə ki vardı.
Yeni fərman yazdı fərman yazanlar,
Şahın imzasıyla qurtardı canlar.
Ölkə işlərinə eylədi əncam,
Hər kəsi oxşadı qədrincə Bəhram.
Can verib dirilti rövnəqsizləri,
Qaçqını qaytardı ölkəyə – geri.
Qoyunun hayfını qurdlardan aldı,
Şahin göyərçinlə dost qanad çaldı.
Məstliyi çıxartdı fitnə başından.
Təcavüz edənə vermədi aman.
Düşmənin canına saldı zəlzələ,
Dostlarla dünyada verdi əl-ələ.
Mərd oldu şahlıqda böyük hökmüran,
Mərd adam yaxşıdır mərdüməzardan.
Nə zaman versəydi cəza düşməna,
Cəfalar vermədən qıyardı cana.

Əlindən əziyyət çəkincə insan
Öldür, birdəfəlik köçsün dünyadan.
Gördü ki, bu torpaq damlardan ancaq
İnsana qüssələr, qəmlər qalacaq,
Özünü işvəylə o şad saxladı,
Gün sürüb, keyf çəkib, azad saxladı.
Dünyaya etibar yoxdur, qanırdı,
Eşqə, məhəbbətə arxalanırdı.
Həftədə çalışdı şah kimi bir gün,
Altı günü keçdi işrətdə bütün.
Kimin ki eşqdən nişanı yoxdur,
Demək, ruhu yoxdur və canı yoxdur.
Məhəbbət sikkəsi vurdu aşıkar,
Yaxın adamları oldu aşıqlar.
Bürüdü, cəlalı tutdu hər yanı,
Keçirdi hökmünə bütün dünyanı.
Güldü gül üzünə fərəhli həyat,
Səxavət göstərüb, dolanırdı şad.
Axdı xəznəsinə dünyanın varı,
Arada olmadı qılinc, tatarı.
Ölkəsi münbitdi, təzəydi, tərđi,
Qəlbi günəş kimi bolluq sevərdi.
Ellər güvənərdi məhsuldarlığa
Varlığı düşməzdi əsla darlığa.
Bir gün xalq unutdu şükrü dünyada,
Mehribanlıq belə düşmədi yada.
Kim şükür etməsə nemətə hərgah,
Küsər o bəndəyə yaradan Allah.
Kəsilər başına bu gen dünya dar,
Çalışan ruzunu daşdan çıxardar.

66

QURAQLIQ İLİ VƏ BƏHRAMIN RƏİYYƏTƏ MƏRHƏMƏTİ

Bir il getdi bütün əməklər bada,
Qəhətlik başladı geniş dünyada.
Qıtlıq yeyintinin yolunu kəsdi,
İnsan ot otladı, titrədi, əsdi.
Dünya bu qıtlıqdan bezikdi, gerçək,
Gövhər qiymətinə satıldı çörək.
Bəhrama verdilər bu haldan xəbər
Ki, qıtlıq keçirir cahan sərəsər.
Aclıqdan kəsilib vəhşi canavar,
Gah adam yeyirdi, gah leş insanlar.
Dənin qiymətindən olunca agah,
Anbarı açmağa fərman verdi şah.
Harda azuqə var, şah xəbər tutub,

Hakimlər adına göndərdi məktub:
“Yığılsın bir yerə əmin adamlar,
Açılsın anbarlar, dən dolu damlar.
Varlılarla həmən razılıq olsun,
Yoxsulun torbası havayı dolsun.
Dəndən ödəyəndə o pay alanlar,
Tökülsün quşlara yerdə qalanlar.
Acından ölməsin dövründə bir fərd!”
Eşq olsun Bəhrama, odur cavanmərd.
Səxavətli şahın dən anbarından
Bol buğda apardı hər gələn insan.
Şahın karvanları yad ölkələrdən
Daşıyıb gətirdi təzə-təzə dən.
Xəznənin pulları dönmüşdü suya,
Bəhram şah qalırdı qeydə, qayğıya.
Müxtəsər, bitmədi əkinlər dörd il,
Xalq oldu xəznədən ruziyə nail.
Çatdı böyüklüyə şah bu işiylə,
Yetdi padşahlığa nəvazişiyə.
Ellər can qurtarıb bəxtəvər oldu,
Aclığından ölə bir nəfər oldu.
Bu xəbər yetişdi ölkə şahına,
Üzünü çevirib haqq dərğahına,
Üzürxahlıq edib, çəkdi dərin ah,
Dedi: “Ruzi verən, ey böyük Allah!
Sənin oxşarın yox başqalarına,
Güvənib Tanrının iqtidarına,
Hər işi dünyada saz eyləyirsən,
Azı çox, çoxu da az eyləyirsən.
Nə qədər çalışsam, gəlməz əlimdən
Çöldə bir ceyranı doyuzduram mən.
Qalibiyət, qüdrət sahibi sən sən,
Xalqa birər-birər ruzi verənsən.
Öldü sən yurdunda aclıqdan biri,
Mənə aid deyil bunun təqsiri.
Onun həyatından mən bixəbərdim,
Öldü, bu ölümlə çoxaldı dərdim”.
Durub yalvararkən Tanrısına şah,
Qəlbindən səs gəldi: Yaradan Allah
Sənin xəbərdardır xoş niyyətindən,
Götürdü aclığı məmləkətindən”.
Öldü sən bəndəsi əgər acından,
Sən ki şad olmadın, gülmədin bundan.
Belə əmr eylədi o qadir hakim:
Elindən ölməsin dörd ildə heç kim.
Dörd il, var xəbərim, düşmədi dərdə,
Ölkədə ölmədi heç bir nəfər də.
Xoşbəxt o şahdır ki nemətlə, nazla

Ölümü ölkədən qovdu niyazla.
Doğulan yaşadı, bara yetişdi,
Ellər bir çıxarsız vara yetişdi.
Artdı insan nəsli, çoxaldı ellər,
Döndü şəhər oldu dağlarla çöllər.
İsfahan qarışdı Reyə birbaşa,
Ev evə söykəndi, nə xoş tamaşa!
Bir kor istəsəydi, dam üstü, əgər,
Reydən İsfahana edərdi səfər¹⁴⁴.
Şubhə etsən, demə, günah səndədir,
Günah məndə deyil, nəql edəndədir.
Nemət yeyəngkdə boldu məmləkət,
Nemət yeyəndənsə artıqdı nemət.
Cavan olsa xurma ağacı, barı
Daha bol gətirər güclü şaxları.
İnsan az olduqca ruzi olar dar,
İnsan çoxaldıqca gəlir də artar.
Camaat arxayın çölə gedirdi,
Dağda, çəmənlikdə keyf-naz edirdi.
Əldə incə bərbət, rübab, çənglə dəf
Çalıb oynayanlar oturdu səf-səf.
Hər çay kənarında bir hovuz çaxır,
Hər tərəfdə işrət, məclis, çal-çağır.
Çoxları mey alıb, qılıncı satdı,
Zərxara geyinib zirehi atdı.
Camaat silaha, iti xəncərə
Əlvida eyləyib, qoymuşdu yerə.
Kimin keyf etməyə vardı imkanı,
Nemətlə, naz ilə keçdi zamanı.
Yoxsula yol açdı; razıydı hər an
Tacidar bəxtindən, camaat ondan.
Hərəyə verdirdi layiq bir peşə,
Onlar üçün imkan yaratdı eyşə.
Əmr etdi bölsünlər günü ikiyə,
Biri kəsbə məxsus, biri içkiyə.
Bac nədir bilmədi, yeddi il aləm,
Kökündən qazıldı yetmiş illik qəm.
Altı min sənətkar, dastan söyləyən,
Çalğıcı, oynayan, məzhəkə deyən,
Çağırıp topladı həmənlər bir yerə,
Ayırıp göndərdi tez hər şəhərə,
Dedi: – Hansı yana getsəniz əgər,
Çalıb çağırın ki, sevinsin ellər.
Sur bəxti tapmışdı onda zamana;
Zöhrə sahib idi onda dövrəna¹⁴⁵.
Dövrün kəndxudası Zöhrə olanda,
O zamana handa, kədər, qəm handa?

BƏHRAMIN ÖZ KƏNİZİ İLƏ MACƏRASI

Bəhram şah bir səhər çıxdı şikara,
Üz qoydu çöllərə, uca dağlara.
Öz kəhər atıyla qovhaqov saldı,
Şur çəkdi, gur vurdu, atdı, ov saldı.
Qövsdə yerləşir parlaq Müştəri,
Müştəridir onun qövsünün yeri¹⁴⁶.
Səhrada atlılar bağlayıb dəstə,
Gurları qovdular Bəhramın üstə.
Gur dırnaqlı kəhər – altında oynaq,
Durmuşdu pusquda şah aslansayaq.
Dürr saçan əlinin hünəri vardı,
Kirişi boşaldıb ox doldurardı.
Oxları torpağa saçardı alov,
Həm də hey vururdu, salırdı bol ov.
Gur budu olanda kabab gərəkdir,
Demək, od gərəkdir, şərab gərəkdir.
Şahın o gur vuran iti peykani,
Odur ki döndərirdi oda hər yanı.
Oxu yağdırırdı uçarkən alov,
Bişirdi o saat hər vurulan ov.
Qarşıya çıxandan əsər qoymazdı,
Peylərdi, peylərdi, yenə doymazdı.
İzləyirdi ovu, gəzirdi dağ-daş,
Yanında ay kimi gözəl qaravaş.
Soruşsanız onun siz: nədir adı?
Bu şən fitnəkarın Fitnədir adı.
Baxışı məxmurdu, gözləri durğun,
Şah ona vurğundu, o şaha vurğun.
Cənnət baharətək üzü təzə, şən,
Yerişi taxılın üstündən əsən,
Üzləri oxşayan yelə oxşardı,
Duruşunda başqa incəlik vardı,
Paludədən şirin, dadlı, yumşaqdı,
Sanki bal qatılan kərəydi, yağdı.
O bütün hüsnüylə bir nəğməzəndi,
Dilbər rəqqasəydi, mahir süzəndi.
Etsəydi səsini kamançaya tuş,
Vurulub düşərdi göydən uçan quş.
Şah onu dinlərdi ovda, işrətdə,
Keçərdi dəmləri istirahətdə.
Fitnə çəng çalardı, şah gur vurardı,
Bu ovlar, o isə büsat qurardı...
Ansızın büründü toza düzəngah,
Sıçratdı atını ov üstünə şah.
Özünü gurların səmtinə saldı,

Qızgın şirlər kimi ox-kaman aldı.
Oxunu tuşlayıb, qoydu tez yaya,
Uçurdu yel kimi sonra səhraya.
Gurun sağrısını ox birdən-birə
Dəldi, ağzı üstə düşdü ov yerə.
Bir an bu ovlaqda şikara durdu,
Bəzən canlı tutdu, bəzən də vurdu.
Qaravaş – hiyləgər, ədalı Fitnə
Göz yumdu padşahın şücaətinə.
Hökmüdar bir saat səbr etdi, baxdı,
Ta uzaqdan bir gur qaçmağa qalxdı.
Şah dedi: “Söylə bir, tatargözlü, sən,
Almayırsan ovu gözüne nədən?
Belə bir ovçuluq sığışmaz sözə,
Girməz, əlbəttə ki, elə dar gözə,
Bax, o gur çaparaq gəlir uzaqdan,
Harasından vurum, başdan, dırnaqdan?”
Şəkər dodaqlıda çoxdu kibrü naz,
Qadıncı, qadınlar olur boşboğaz,
Dedi: “İnanaram qüdrətinə mən,
Onun dırnağını başına tiksən”.
Şah gördü naz edir inadkar gözəl,
Onun istəyinə eylədi əməl.
Əvvəlcə istədi küruhə – kaman,
İçinə girdə daş qoyaraq haman,
Atdı, qulağına saldı şikarın,
Elə bil canını aldı şikarın.
Yazıq gur qaldırdı tez ayağını,
Qurtarsın xətdəndən öz qulağını.
Şahın ildirima döndü peykani,
Nura qərq eylədi bütün dünyanı.
Dırnağından keçib, başını dəldi,
Dırnağı başında gur yerə gəldi.
Şah çinli kənizdən eylədi sual:
“Necədir hünərim?” O pəricamal
Söylədi: “Şah buna etmişdir adət,
Sayılmaz heç yerdə adət məharət.
İnsan etsə əgər bir işə vərmiş,
Çətin olsa belə, görülər bu iş.
Zənn etmə əməlin şücaətdəndir,
Güclülükdən deyil, bu adətdəndir”.
Şaha ağır gəldi sözü Fitnənin,
Balta yer eylədi ağacda dərin.
O füsunkar aya dəyişdi rəftar,
Şah öz qəzəbini eylədi aşkar.
Şahlar intiqama başlarsa əgər,
Hirsi yatsın deyə qızar, qan tökər.

Marala acığı tutarsa hərgah,
Qırar üzəngini at qovaraq şah.
İtə hirs-lənərsə, əgər hirsindən
Məhrum eylər iti öz dərisindən.
Şah dedi: “Sağ qoysam, ləcdir, xətdədir,
Öldürmək hesabı daha bədtədir.
Bilirəm, dişiyə qıymaz ər kişi,
Tay deyil, arvada şiri-nər kişi”.
Bir sərhəng vardı ki, nəsli çox ulu,
Şir kimi acıqlı, qurdtək qorxulu.
Şah onu çağırdı yanına xəlvət,
Dedi ki: “Fitnəni apar və məhv et.
Dövlət sarayında o bir fitnədir,
Fitnə ölməlidir, ağıl hökm edir”.
Kənizlə bərabər yola düzəldi,
Ədalətli sərhəng evinə gəldi.
Şam kimi başını o gözəl qızın
Ayırmaq istədi, sərhəng ansızın.
Dilbər gözündə yaş dedi: “Bu əməl
Fayda verməz sənə, ondan götür əl.
Gəl bir günahsız zərbələr çalma!
Nahaq qan tökməyi boynuna alma!
Şaha munis mənəm, həmsöhbət mənəm,
Kənizlər içində xoşsifət mənəm.
Mənəm yoldaş ona, hər yana getsə,
Ya məclis düzəltmə, ya şikar etsə.
Məni ərköynlük çıxartdı yoldan,
Deyim doğrusunu, azdırdı şeytan.
Şah öldür söyləmiş, göstərib səbat,
Bir qədər səbr eylə, sən onu aldat.
Söylə ki, Fitnəni öldürdüm. Hərgah.
Verilən xəbərdən sevinərsə şah,
Öldür, qanım sənə qoy olsun halal.
Yox, şahı bürüsə bir dərin məlal,
Onda qaldığımçın mən sağ-salamat,
Şahın qəzəbindən taparsan nicat.
Rəvamı azad sərvi yıxılısın yerə?
Heç nə olmasam da, yenə bir kərə
Bir əvəz verərəm”, – deyib əlbəəl,
Qoydu qarşısına yeddi parça ləl.
Hər biri bir böyük ölkənin varı,
Gəlirdə keçməzdi ümman onları.
Qızın tədbirinə xoş üzlə baxan
Sərhəng öldürməyib keçdi qanından.
Söylədi: “Amandır, bu sirri saçma,
Adam olan yerdə şahdan söz açma.
Soruşsalar, de ki, xidmətçiyəm mən,

Düzələr dalısı, arxayın ol sən.
Taleyin yar olsa, bil, budur sözüüm:
Bütün çarələri taparam özüm”.
Belə bir əhd ilə sözləri bitdi,
Bunun zülmü, onun zülməti getdi.
Bir gün sərhəng şahın imarətinə
Getdi. Şah sordu ki: “Nə oldu Fitnə?”
Söylədi ki: “Ayı uddu əjdaha,
Etdim göz yaşını ona qanbaha”.
Doldu tacidarın gözləri yaşdan,
Qurtardı sərhəngin canı təlaşdan.
Bir kənd vardı, elin gözündən uzaq,
Sərhəng eyləmişdi oranı yaylaq.
Göyə baş qaldırmış bir köşkü vardı,
Orda göy dəniztək dalğalanardı.
Orada, fələyin asimanında,
O altmışpilləli öz eyvanında
Fitnəyə yer verdi, aldı otağa;
Əziz yer verilər əziz qonağa.
İki gün keçməmiş bir gözəl inək
Gətirdi dünyaya bir buzov – qəşəng.
Alardı buzovu o gündən bəri
Hər gün ağuşuna o göyçək pəri.
Ayağını sıxıb döşünə sarı,
Çıxardı pilləni tək-tək yuxarı,
Günəş Surda olar bahar zamanı.
Suru dolandıran ay varmış, hanı¹⁴⁷?
O ceyran yerişli, o gümüş bədən,
Qaldırardı dama buzovu yerdən.
Dönmədi bir gün də öz qərarından,
Hər işi bacarar işlək bir insan.
Buzov iriləşib yaşına doldu,
Gəldi altı illik bir öküz oldu.
Hər gün sənət oldu o güləndama
Çıxarmaq öküzü tövlədən dama.
Eylədi beləcə bu işdə adət,
Yükündən görmədi zərrə əziyyət.
Böyüyən öküzün artdıqca əti,
Qızın da artırdı gücü, qüvvəti.
Bir gün oturmuşdu dargöz Fitnə tək,
Ürəyində qüسسə, önündə sərhəng.
Hurisifət gözəl, o nazlı canan
Cavahir daşıyan qulaqlarından
Dörd gövhər açaraq dedi: “Bu saat
Durma, get bazara, bunları tez sat.
Buxur al, qoyun al, təzə gülab al,
Nə qədər istəsən noğul, şərab al!

Məclis düzəlt gözəl behişt bağından,
Şah qayıdan zaman öz ovlağından
Zəfərtək əl üzmə üzəngisindən,
Yalvarıb–yaxarıb onu saxla sən.
Bəhramın çox gözəl xasiyyəti var,
İncədən incə bir təbiəti var.
Ürəyi yumşalar bu yalvarışdan,
Ucaldar başını böyük hökmüran.
Ulduza taxt olan bu gözəl evdə
Şahı qonaq edək şərbətə, südə.
Bu faydalı işə eyləsək əlac,
Tapacaq o zaman işimiz rəvac...”
Sərhəng götürmədi o yaqutları,
Vardı aşıb–daşan dövləti, varı.
Gizlin xəznəsindən pul aldı, getdi,
Nə lazım məclisə, tədarük etdi:
Şaha layiq yemək, quzu, quş, balıq,
Hər cür içkilərlə doldu ortalıq.
Məclis yaraşığı ətir, mey, mēzə
Gəldi ortalığa; xoş gələn gözə
Noğul, çiçək hazır eyləyib tamam,
Gözlədilər çıxsın şikara Bəhram.

BƏHRAMIN OVLAQDAN SƏRHƏNGƏ QONAQ GETMƏSİ

Taxtından enərək bir gözəl sabah
Mindi öz atına ovlaq deyib şah.
Ovladı, ovladı, gəzdi, dolandı,
Ancaq gör bir necə özü ovlandı.
Şah ov xəyalıyla düşərkən yola,
Gördü qarşısında uca bir qala,
Ətrafı yamyaşıl, güldü, çiçəkdi,
Kölgəli, bitkili, gözəl–göyçəkdi.
Soruşdu: “Kimindir bu gözəl diyar?
Kimdir bu eyvana sahib–ixtiyar?”
Şahın yanında ydı sərhəngin özü,
Xosrovdan eşidib belə bir sözü,
Yer öpdü, Bəhrama təzim eylədi:
– Sən qullar bəsləyən şahsan, – söylədi, –
Hədiyyə etdiyin bu kənd mənimdir,
Ona piyaləndən saçılmış ətir.
O yeri xoşlasa, bəyənsə hərgah,
Bu alçaq qulunu ucaldacaq şah.
Özütək sadədil xasiyyətiylə,
Səadət bəxş edən xoş niyyətiylə

Girsə şah qapımdan, ucalar başım,
Qalxıb fələklərdən öc alar başım.
Siz mənə etdiniz ali iltifat,
Bir eyvan verdiniz ömrümə sovqat.
Toxunur təpəsi Aya, göylərə,
Dövrəsi bağçadır, baxsan hər yerə.
Qoynu ətirsəçən çiçək doludur,
Rövzə şagirdidir, cənnət quludur.
Nuş etsə orada şahım mey əgər,
Qapımı öpəcək min nurlu ülkər.
Tozu ətir saçar evimə, dərhal
Öküzüm süd verər, milçəyim də bal.
Gördü sərhəngdəki sədaqəti şah,
Qəbul etdi haman bu dəvəti şah.
Söylədi: “Razıyam, yeri, hazırlaş!
Ovdan qayıdaram buraya birbaş”.
Sərhəng öpdü yeri və təzim etdi,
Evi səliqəyə salmağa getdi.
Bəzədi fərşlərlə eyvanı sərhəng,
Cənnətə döndərib verdi min ahəng.
Elə ki Bəhram şah geriyə döndü,
Çətrinin şahini göydə göründü,
Sərhəng ipəklərin kəsib başından,
Rum parçalarından, Çin qumaşından
Döşədi atının keçdiyi yerə,
Gövhər saçılmışdı ipək fərşlərə.
Şah altmışpilləli uca eyvana
Yetişib çıxaraq baxdı hər yana.
Gördü eyvan göyə doğru getmişdir,
Xəvərnəqin hüsnü burda bitmişdir.
Hər halı göylərə olmuş yaraşlıq,
Alır camalından fələklər işıq...
Sərhəng ortalığa gülab gətirdi,
Hər cür xörək verdi, şərab gətirdi.
Gözəl yeməklərdən Bəhram yedi hey,
Keyf etdi, şadlıqla içdi gözəl mey.
Elə ki bir neçə piyalə sundu,
Alın güllərinə incə şəh qondu,
Söylədi: “Ey qızıl eyvanlı, sənin
Otağın gözəldir, xoşdur çəmənin,
Ucadır bu altmışpilləli eyvan,
Yəqin ki, başına onun asiman
Kəmənd atıb çıxar, belə bir uca
Eyvana, altmışı keçən ay qoca,
Necə dırmanırsan? Et məni agah”.
O dedi: “Qarısın dünyamızca şah,
Abi-kövsər olsun nuş etdiyi mey,

Sunsun badəsinə xoş hurilər hey,
Mən kişiyəm, buna nə lazım heyrət,
Məni yormamışdır yüksək imarət.
Bir ay parçasitək qız var ki lətif,
Şahın əynindəki xəz kimi zərif.
Dağ kimi öküzü alıb gətirir,
Burada, bu damda ona yem verir.
Bu altmışpilləli uca eyvanı
Birnəfəsə çıxır, yorulmur canı.
Öküz öküz deyil, bir fildir, düzü,
Bircə mil də çəkməz piyini özü,
And olsun Allaha, belə yekə, saz
Öküzü qaldıran əsgər tapılmaz.
Təəccüb deyilmi ki, onu bir qız
Bu uca eyvana qaldırır yalnız?"
Sərhəng sözlərini axıra vurdu,
Şah öz barmağını dişlədi, durdu.
Dedi: "Mümkün olan bir iş deyil bu,
Olsa ya sehirdir, ya da ki cadu,
Qabaqca görməsə əgər öz gözümlə,
İnana bilmərəm, budur son sözüm".
Əlavə etdi ki: "Sözlərini tut,
Elə düzlüyünü bu işin sübut!"
Sərhəng qulaq asıb şirə, tez getdi,
Öküz daşığı xəbər verdi.
Gümüş bədənli qız gördü məqamıdır,
Hər işi sərrastdır, hər işi tamdır,
Bəzəndi, düzəndi, döndü gəlinə,
Nərgiz xumarlığı verdi gülünə,
Aya təzə müşkü haşiyə etdi,
Sehri qəməsinə yaman öyrətdi.
Şətarət sürməsi çəkdi gözünə,
Nazdan pərdə saldı kinli üzünə.
Sərvi döndü qızıl bir piyaləyə,
Xizran boyu verdi gözəl laləyə¹⁴⁸.
Düzdü gümüş sərve, dürlər qəşəng,
Ayna bağladı Pərvindən çələng.
Öz yaqut ağzını bu şux gülbədən
Aşiq alması tək dürlə böldü tən.
Çiyində saçları saçdı ənbər,
Buxağı altına düzdü incilər.
Filin sümüyütək incə və gözəl,
Bir taxtın sahibi ondan çəkməz əl.
Zənci saçlar qara, hindu xal təzə,
Sanki vuruşmağa durub üz-üzə.
Əqiq dodaqlarda qara xal durmuş,
Zənci öz möhrünü xurmaya vurmuş.

Daş-qaşlı bir örtük başında, guya
Ulduzlardan niqab çəkilmiş aya.
Nurlu sırğaları parlar sanki tac,
Aşiq bazarını eyləmiş rəvac.
Bürünüb aysifət kafur rəng tülə,
Bənzərdi yasəmən içində gülə.
İkihəftəlik ay, o nazlı mələk
Verdi vücuduna yeddi rəng bəzək¹⁴⁹.
Getdi öküz tərəf bədirlənmiş ay,
Sur bürcüdür verən aya qiymət, say.
Baş əyib qaldırdı göyə onu düz,
Əcəb gövhər tapdı, bir baxın, öküz.
Qalxdı pillələri o bir-bir dama,
Gəlib taxt önündə baxdı Bəhrama.
Öküzü qoymadı qız üzərindən,
Şir görüb öküzü qalxdı yerindən.
Təəccüb eyləyib, heyran qaldı şah,
Qız öz kəniziydi, olmadı agah.
Ay, öküzü qoyub boynundan yerə,
Dedi nazlanaraq qəhrəman şirə:
“Öküzü qarşına yalnız gətirdim,
Öz gücümçə sənə peşkəş yetirdim.
Dünyada bir nəfər olarmı varsın
Öküzü aşağı alsın, aparsın?”
Şah dedi: “Gücündən deyil bu, əlbət,
Əvvəldən etmişən bu işə adət.
Vərmiş eyləmişən hər il başabaş,
Öyrənmişən buna sən yavaş-yavaş.
Ölçüb çıxarmısan belə sınaqdan,
Odur ki olmursan əldən-ayaqdan”.
Gümüşbədən Fitnə baş əydi şah,
Layiqincə ona eylədi dua,
Ədəblə söylədi: “Qəribədir çox!
Öküz adətlədir, gur vurmaqsa yox?
Adətlə iş görür, öküz qaldıran,
Bu başqa şey deyil, sadə bir idman.
Səbəb nədir kiçik gur vuranda sən
Olmasın bir nəfər “adətdir” deyən?”
Şah bildi Fitnədir onu danlayan,
Hindlitək üstünə atıldı haman¹⁵⁰.
Yanaşib üzündən yaşmağı açdı,
Aya göz yaşından mirvari saçdı.
Üzr istəyib, qucdı o şümşad boyu,
Qız qoşa nərgizdən tökdü gül suyu.
Yadlardan etdilər otağı xəlvət,
Başlanıldı giley, uzun şikayət.
Şah dedi: “Ev olmuş bir zindan sənə,

ÇİN XAQANININ QOŞUN ÇƏKMƏSİ VƏ BƏHRAM GURUN ZƏFƏR QAZANMASI

Bəhramın şöhrəti düşdü dünyaya,
Balıqdan başlayıb yetişdi aya¹⁵¹.
Böyüklərin qəlbi qüvvətə mindi,
Adlılar ucaldı, şöhrətə mindi.
Künc-bucaqda öldü sarıqulaqlar,
Onları qara su bax belə udar¹⁵².
Nərsi adlı qoca hamıya başdı,
Şahın qardaşıyla o bir adaşdı.
Bilirdi hər işin nəhayətini,
Tanıtmış aqlını, kəramətini,
Daranın nəslinə nisbəti vardı,
Əsli, nəcabəti çox aşıkardı.
Şah daim onunla olur, gəzirdi,
O şaha yoldaşdı, həm də vəzirdi.
Ona olmuş idi qismət üç övlad,
Hərəsi bir zəka sahibi, ustad.
Böyük oğlu gözəl bir fərzənd idi,
El bilir adını – Zərəvənd idi.
Şah ona verərək birə yüz qiymət,
Baş möbid etmişdi göstərüb hümmət.
İncə düşünəndi, yol tanıyandı,
Nəfsini saxlayan, kamil insandı.
İkinci, ellərdə məşhur bir əyan,
Yollardan o idi vergi, bac alan.
Şah baxıb ondakı düzgün qələmə,
Hakim qıldı onu mülki-Əcəmə.
Üçüncü, qoşunla məşğul olardı,
Şahın nayibiydi, hörməti vardı,
Tapşırırdı işləri onlara Bəhram,
Onlar çəkirdilər işlərə əncam.
Bəhram keyf edərdi gəlib tüğyana,
Məmurular salırdı işi sahmana.
İşlər dövr edirdi dəyirmanvarı,
Paylanırdı tamam topladıqları.
Yayıldı aləmə bir gün bu xəbər,
Düşdü yonmaq üçün işə kərkiyə.
Hamı: – Sərxoş olmuş, – dedi Bəhrama,
– Dini meyə satıb, şəmşiri cama.
Əyyaş həriflərlə olmuş həmməslək,
İçdiyi şərabdır, məhsulu külək.
Qıcıdı dişini yerindən duran
Ki, olsun dünyaya sahib, hökmüran.
Məğlub eyləməyə bu hökmüranı
Çindən yola düşdü Çinin xaqanı.

Aldı öz yanına üç yüz min nəfər
Ox atan, hər biri bir qızmış əjdər.
Keçdi Xorasana Ceyhun çayından,
Qopardı bir yaman vəlvələ, tufan.
Bu çalib-çapmaqdan xəbər tutan şah
Güvənə bilmədi, qoşuna, eyvah!
Nazla bəslənəli, nazla gözəli
Hamının davadan soyumuş əli.
Gördü sərkərdələr sözlə bir deyil,
Şaha sədaqətdə həmfikir deyil.
Hər biri xəyanət eyləyib ona,
Verirlər işindən xəbər xaqana.
Pis niyyət bəsləyib padşahlarına,
Həyan olmuş hərə mülkü varına.
Demişlər xaqana: “Səninlə varıq,
Keçdiyin yollara torpaq olarıq.
Sənsən dünya şahı, xaqan, buyur, gəl,
Bəhramdan şah olmaz, zərbəni vur, gəl.
İstəsən, can verər əlimizdə şah,
Əsir edək onu, istəsən hərgah”.
Belə məktubları yazan katiblər
Gizlincə Bəhrama verdilər xəbər.
Şah bilcək onların bu niyyətini,
Verdi nayiblərə məmləkətini.
Bu silahla vuruş gücdür, dərək etdi,
Gözdən nihan oldu, xəlvətə getdi.
Dünya bu təbirdən həməən söz açdı,
Dedilər: “Bəhram Gur gizləndi, qaçdı.
Olmadı xaqanla hər bə cürəti,
Qaçırtdı Bəhramı onun qüvvəti”.
Xaqanı eylədi bir qasid agah
Ki, təxtü tacından əl üzmüş padşah.
Taxta, həm kəmərə səndə yüz baxt var,
Gəl, səni gözləyən tac ilə taxt var.
Tutdu xəbər həməən bu işdən xaqan
Ki, didərgin olub Bəhram dünyadan.
Nə qılınc qaldırdı, nə qılınc vurdu,
Şərab məclisinə gəldi, oturdu.
Düşməni saymadı, meyə əl atdı,
Bir vaxt etmədiyi şeyə əl atdı.
Xoşuna gəlməyən işləri xaqan
İndi özü tutdu, sevindi düşman.
Bəhram gecə-gündüz ayaqda oldu,
Sayıq adamları soraqda oldu.
Çinin xaqanından tuturdu xəbər,
Məlumat gətirdi şaha bir nəfər
Ki, səndən arxayın o çinli xaqan,

Keyf ilə, naz ilə sürməkdə dövran.
Bəhramin açıldı ağ güne baxtı,
Baxdı dövrəsinə, qoşuna baxdı.
Yalnız üç yüz nəfər əsgəri vardı,
Hər biri sınanmış qoç davakardı.
Bunlar suda timsah, yerdə əjdərdi,
Bir nar danəsinə hamı bənzərdi.
Üç yüz olsalar da igidlər, ancaq
Onları yaşadan bir hiss, bir otaq¹⁵³.
Yatmış düşmən ilə oyuna girdi,
Şah gizləyib zəri, başladı nərđi.
Od istəyən düşmən tüstüyə çatdı,
Aldatdı yağını Bəhram, aldatdı.
Yaxşı yaraşdırdı oxa nişanı,
Çünki tanıyırdı qanlı düşmanı.
Bir gecə xaqana zərbələr vurdu,
Tozunu yeddinci göyə sovurdu,
Seçdi bir gecə ki qaradan qara,
Düşmənin gözündə döndü şahmara.
Sanki götürülüb ortadan çıraq,
Qarğa qanadından qaraydı çöl, dağ.
Sanki yüz min sərxoş zənci hər yana
Qılınc çəkib çapır, düşüb həycana.
Basqından qorxanlar yaman çaşdılar,
Bir şey görmədilər, hey göz açdılar.
Qəlbi işıq, əyni zil qara ipək,
Qır suvanmış küpə bənzərdi fələk.
Gecə sanki qara bir ənbərđi xam,
Xaqanla Bəhramtək vuruşdu Bəhram¹⁵⁴.
Etdi çinlilərə hücum igid şah,
Gah qılınc işlətdi, ox yağdırdı gah.
Hər kimi dəldisə şahın peykani,
Oxdan azad oldu dəyənini canı¹⁵⁵.
Şahın qart daş dələn iti oxundan
Gözləri yumulur, yatırdı düşman.
Yarasını oxsuz, oxu yarasız
Görənlər qaldılar çöldə çarasız.
Dedilər: "Əcəba, bu necə işdir?
Hələ bu dünyada görünməmişdir,
Nə yarasız bir ox, nə oxsuz yara".
Bir ağaclıq yoldan o tacidara
Yanaşa bilməyən vahimə sezdi,
Bəhram bulud kimi hər yanı gəzdi.
Dağı çöl, qaldırıp çölü etdi dağ,
Tökülən qanlardan yumşaldı torpaq.
Hər kimə ox vurdu, o vurulmuşu
Dərhal tərđ eylədi əziz can quşu.

Günəş çəkən zaman yalın şəmşiri
Qanlı teşt qızartdı sübh çağı yeri.
Deyin teştlə qılınc qansızımı olar?
Qan var o yerdə ki, teşt var, qılınc var?
Meyitlər doldurdu tamam dağ-daşı,
Üzdü qan arxında qanlının başı.
O qədər doğradı, o qədər vurdu,
Qorxudan ödünü Zöhrə qusurdu¹⁵⁶.
Nizə öz dilini verdi şəmşirə,
Biçib əjdahanı o sərsin yerə.
Atılan ilandı meydana hər ox,
Atılan ilanlar dəhşətlidir çox.
Bəhram şah ortada hədəf seçirdi,
Atdığı ox tükü yarıb keçirdi.
Qılınc endirsəydi o süvariya,
Xiyartək bölərdi onu yarıya.
Əgər işlətsəydi qılıncı yandan,
Belindən bölünüb düşərdi düşman.
Qılıncı beləydi, peykanı belə,
Darmadağın oldu düşmanı belə.
Çıxalı qılınclar ağır qınından,
Şahın nərəsindən və basqınından
O türk ordusunun artdı dəhşəti,
Qılıncdan küt oldu, ayaqdan iti.
Bəhram qılıncını çaldı, çaldı hey,
Türklər ruhdan düşdü, bihal qaldı hey.
Zəfərdən əlamət görüncə padşah
Gah qılınc oynatdı, ox yağdırdı gah.
Qılıncı düşməni etdi tarü mar,
Düşmən bulud oldu, şah isə ruzgar.
Orduya səs saldı hünərli Bəhram,
Dedi: "Üstün gələk, məqamdır, məqam.
Düşmana baş vuraq, gəlin, dərindən,
Oynasın sarsılıb mərkəz yerindən".
Altlarında aslan, əllərdə əjdər¹⁵⁷,
Alıcı quş kimi həmlə etdilər.
Sağ cinah çəkildi, sol cinah qaçdı,
Ordu mərkəzinə Bəhram yol açdı.
Zəfərdən ruhlanıb əzdi xaqanı,
Mərkəzi dağıdıb, qırdı düşmanı.
Torpağın sayından çoxsa da ordu,
Öz-özünü qırıb həlak olurdu,
O qara şirlərin pəncəsi gəzdi,
Küt qılınclıların beynini əzdi.
Zöhhak ilanına ox dönüb getdi,
Süvari yığıldı, at gözdən itdi.
Girincə meydana sıyrıldı xəncər,

Düşmən toz qaldırdı Ceyhuna qədər.
Şah o qədər tutdu, qənimət aldı,
Sayanlar yoruldu, tavansız qaldı.
Dost oldu qələbə o şiri-nərə,
Asayış yaratdı; dönüb şəhərə,
Tacidar təzədən taxta oturdu,
Dünyanı eylədi səadət yurdu.
Gəlib səcdəsinə hamı əydi baş,
Qalibə afərin etdilər şabaş.
Gəldi xanəndələr xoş ahəng ilə,
Pəhləvi oxudu gözəl çəng ilə.
Ərəb şairləri gəlib coşdular,
Rübab səsləndirib, şeir qoşdular,
Şeirə qiymət verən bəxş etdi sovqat,
Verdi xəznəsindən bol cəvahirat,
Min dəvə yükünü atəşgədəyə
Saldırdı tez yola, vəqfdır deyə.
Atəşgahın bütün möbidlərinə
Qızıl, dürr payladı, doymadı yenə.
Verdi xəznəsindən saysız gümüş, zər,
Qalmadı ölkədə yoxsul bir nəfər.

82

BƏHRAMIN ORDU ƏMİRLƏRİNƏ ACIQLANMASI

Günlərin birində mübarək baxtı
Sayəsində Bəhram bəzədi taxtı.
Ölkə başçıları, şahlar, soltanlar,
Taxtı tac bəxş edən, hər nə qədər var,
Gəlib taxt önündə səf-səf durdular,
Ayla ulduz kimi məclis qurdular,
Şah qılınctək kəskin sözlər söylədi:
– Ey əmirələr, – deyə xitab eylədi, –
– Ordu çıxmalıdır sülhdən, savaştan,
Bunlarsız nə fərqi bir quru daştan?
Hansınız qorxusuz girdi meydana,
Vuruşdu qoç kimi mərdi-mərdana?
Mən ki bəyənmişəm sizi dünyada,
Deyin, göründünüz hansı davada?
Sizin aranızda cəsur ər hanı?
İş görə qəhrəman, şiri-nər hanı?
Hanı döyüş günü coşub, çağlayan?
Qılinc qüvvətiylə yollar bağlayan?
Gim var meydan gəzib, nərələr saçsın,
Bir düşmən bağlayıb, bir ölkə açsın?
“İrəc nəsəbliyəm” söyləyir biri,

“Arəşi güclüyəm” deyir digəri.
Biri: “Rüstəm mənəm” söyləyib durur,
Qalxıb bir başqası Givdən dəm vurur¹⁵⁸.
Birisi deyir ki: “Qoca şir mənəm”.
Birisi söyləyir: “Ləc bəbir mənəm”.
Görmədim sizlərdən elə bir kişi,
Döyüşkən, yerində görəndə hər işi.
Qəribə budur ki, hər yetən avam
Söyləyir: “Heyf ola, yatıbdır Bəhram.
Mey içir, dünyanı yadına salmaz,
Belə şahdan adam heç razı qalmaz”.
O qədər içməyəm meyi dünyada,
Unudam cahanı, salmayam yada.
Bir hovuz meyi içsəm yenə də, ancaq
Qılıncımdan deyil qan arxı uzaq.
Buludam, yağdırram şimşək xıncaxınc,
Bir əlimdə şərab, birində qılınc,
Mey günü məclisə yaraşlıq mənəm,
Lazım olan dəmdə qılınc çəkənəm.
Gözləri yumulu gördün dovşanı?
O yatmış olsa da görər düşmanı!
Gülüşüm, məstliyim dəhşətlidir, bil!
Gülümsəyən şirəm, sərxoş filəm, fil!
Şirlər gülən zaman axıdar al-qan,
Filin sərxoşundan kimdir qaçmayan?
Əbləhlər içərkən olar bixəbər,
Huşyar olan meyi başqa cür içər.
O kəs ki ağılca deyildir alçaq,
Nə qədər içsə də, məst olmaz ancaq.
Qeysərin tacını şərab içərkən
Ayaqlar altına saldıraram mən.
Badədən özümə bülöv çəkərəm,
Düşmənin başına qətrə tökərəm.
Nə düşünür məni istəyən dostlar,
Göyün ulduzları durmuşdur bekar?
Mən sərxoş yatsam da, olmasam ayıq,
Bəxtimin ulduzu sayıqdır, sayıq.
Məst olub yuxuya getdimsə də mən,
Xaqan yuxusunu aldım əlindən.
Mən ki belə əyri bir yolla getdim,
Qulduru gör necə tarü mar etdim.
O köpəkdir, gecə qorxudan ular,
Yatmaz sübhə kimi, narahat olar.
Əjdaha kahada yatarsa şirin,
Dəyməz qapısına ayağı şirin...”
Şah gözəl dastanı qurtardı belə,
Döndü kişilərin üzü al gülə.

Səcdəyə düşməyi lazım gördülər,
Şaha acizənə cavab verdilər:
“Hər kəlmən bizimçin güldür, çiçəkdir,
Ağlı olanlara bərdir, bəzəkdir.
Olmuş canımıza tilsim sözlərin,
Asılmış qulaqdan bir sırğa təkin.
Tacı şah başına qoyar Yaradan,
Xalqın çalışması hədərdir, inan,
Çoxları başçılıq gəlib etdilər,
Sənin mərtəbənə sanma yetdilər.
Hamı başdan oldu, başçı olmadı,
Yalnız sənə qaldı şəhriyar adı,
Şahdan biz görəni, bu məlum işdir,
Nə ağ görmüş, nə də qara görmüşdür¹⁵⁹.
Sən div bağlayaraq, əjdəri yaxdın,
Fil vurdun, kərgədan nizəyə taxdın.
Şahdır şirlər əzən, gurlar ovlayan,
Divlə qulyabanı – oxuna nişan.
Nə zaman çıxarsa öz ovlağına,
Alar gur boynunu şah qucağına.
Gah vurur xalından qızmış pələngi,
Dişini çıxardar, yıxar nəhəngi.
Gah çəkər əlindən hindlilər min ah,
Hindi qılınc çəkər çinlilərə gah,
Gah gedib fəğfurdan Bəhram bac alar,
Gah da Rum şahından bol xərac alar.
Çoxları yıxmışlar pələngi, şiri,
Şir beyni çıxarmış qızıb hər biri.
Üç yüz əsgəriylə bu qoç şiri-nər
Üç yüz min düşməne vurdu zərbələr.
Nə qədər dünyaya şah gəlib, gedib,
Bəllidir, necə kin, məhəbbət edib.
Onlardan hansı şah qazanmışsa ad,
Qoşuna, möhlətə etmiş istinad.
Bir neçə nəfərlə bu qızğın işi
Görər Bəhram kimi hansı bir kişi?
Vurulsa hesabı tac geyənlərin,
Bir saydır Bəhrama layiq, birə min!
Tapılar hər kəsdə yalnız bir nişan,
Bəhramdan əlamət bu geniş cahan.
Düşmənin üstünə cumsa şiri-nər,
Lay qapılar kimi onu tən bölər.
Oxunu sancarsa əgər sört daşa,
Daş dönər torpağa, dönər xaşxaşa.
Zəhər saçan oxu ölkəyə dərman,
Əjdər cilovuyla tutar min ilan,
Hər kim zidd gedərsə ulu Bəhrama,

Zəmanə çevirər əriyən şama.
Onunla qorxmasa hər kim savaştan,
Demək, qan qoxusu gəlir o başdan.
Şahın sərxoşluğu oyaqlıq demək,
Yatışı yuxu yox, sayıqlıq demək.
Şərabla keçərsə əgər zamanı,
Özü yox, keflənər yalnız düşmanı.
Hamıdan kamildir, əhli-ürfandır,
Yaxşını, yamanı şah bacarandır.
Mahir iş biləndir geniş dünyada,
Möhtac deyil əsla özgəyə, yada.
Göylərin altında durduqca cahən
Hökmünə baş əysin sonsuz asıman.
Sarayına zinət ədalət olsun,
Tacında yurd salan səadət olsun.
Torpağa pənəhdır onun sayəsi,
Taxtının ucadır göydən payəsi”.
Kamal sahibləri belə söz açdı,
Yaqut qarşısında kəhrəba saçdı.
Qalxıb içlərindən şahzadə Neman
Məclisə təriflər eylədi bəyan.
Dedi: “Şahın taxtı çatdığı bir yer
Balıq belə olsa aya yetişər.¹⁶⁰
Şah başında tacı əyri, düz sayan,
Göstərin, varmıdır elə bir insan?
Sənin ki başına tac qoymuş Allah,
Görüm olsun tacın əbədi, ey şah!
Bizlər ki qapında müti qullarıq,
Şahlıq rütbəsini sayəndə tapdıq.
Var-yoxumuz sənin, başımız sənin,
Qurumuz sənindir, yaşımız sənin.
Əcəm, ərəb durur əmrində hər an,
Bir işarə versən keçər başından,
Vardır məharətim, uzun bir müddət
Şahın qapısında eylərəm xidmət.
Sənin dərgahında şöhrətə yetdim,
Nemətə yetişdim, dövlətə yetdim.
Üzrüm qəbul olsa yanında hərgah,
Dönərəm evimə, izn versə şah.
Bir az dincələrəm yol zəhmətindən,
Yenə əmr eyləsə, qayıdaram mən.
Yox, razı olmasa nə qədər varam,
Şahın nökrəiyəm, itaət-karam”.
Şah dedi: “Xəznəni xəznədar açsın,
Bacardıqca əli cavahir saçsın.
Misir, Məğrib, Ümman məhsulu – nə var.
Durmasın, gətirsin, gəlsin xəznədar”.

Yükçülər gətirdi tökdü ortaya,
Yük yükün üstündən vuruldu taya;
Xalvar-xalvar qızıl, müşkü müşk üstə,
Qullar, qaravaşlar dəstəbədəstə;
Tərifə sığmayan şahənə mallar,
Bahalı paltarlar, ipəklər, şallar;
Aşan dənizləri, uca qatları,
İranda bəslənən ərəb atları,
Qılınc – Hindustani, geyim – Davudi,
Səxa gəmisinə yer oldu Cudi¹⁶¹.
Olsa da hünərli sərrafın əli,
Saya bilməz idi bu dürrü, ləli.
Bir tac ki, gövhərdən almışdı zinət,
Şüştər gəlirindən üstün bir xələt¹⁶².
Baxdı bu sovqata, sevindi Neman,
Yəmən, Ədən oldu ona ərmeğan,
Bəhram şah o qədər verdi ona pay,
Elə bil Zöhrəni yola saldı ay.
Döyüşdən, vuruşdan gələrək cana,
Yenə də işrəti çəkdi meydana.
Hamının işinə eylədi əncam,
Sonra öz işinə başladı Bəhram.

86

YEDDİ GÜN BƏDİN TİKİLMƏSİ BƏHRAMIN YEDDİ İQLİMİN QIZINI İSTƏMƏSİ

Əyləndi, başladı keyfə asudə,
Ayağında düşmən, əlində badə.
Usta hekayəti düşdü yadına,
Təriflər yazmışdıq əvvəldən ona,
Saray ki, yurduydu o yeddi yarı,ın,
Sanki Ərtəngiydi yeddi diyarın.
Şahın ürəyinə saldı məhəbbət
Ustanın çəkdiyi o yeddi surət.
Qaynadı yeddi yol, qəlbi duruldu,
Ta ki, yeddi kimya özünün oldu.
Kəyan nəslindəndi o birinci qız,
Atası ölmüşdü, yalnızdı, yalnız!
Min xəznə yolladı o pərizada,
Tapdı gövhəritək gövhər dünyada.
Sonra da xaqana elçi göndərdi,
Bir az qorxu gəldi, ümid də verdi.
Xaqandan qız, xəznə və tac istədi,
Bir də yeddi illik xərac istədi.
O, qızıyla birgə çoxlu şey verdi,
Bol mirvari verdi, gövhər hey verdi.

Həvasil qanadı taxmışdı torpaq,
Fələk sincab, qaqum bürünmüşdü dağ¹⁶⁶.
Girərək pusquya vəhşi heyvanlar
Hər yerdə mal-qara edirdi şıkar.
Bitkilər başını çəkib torpağa,
Boyatma qüvvəsi düşüb duzağa¹⁶⁷.
Öz kimyası ilə iki rəng cahən
Daşda od ləlini eyləmiş nihan¹⁶⁸.
Qızılgül kürəni etmişdi otaq,
Hikmət palçığından çəkmişdi suvaq¹⁶⁹.
Büllur bulaqları döydükcə şaxta,
Olur gümüş kimi su laxta-laxta.
Şahın tabxanası belə bir zaman¹⁷⁰,
Dörd fəslə andırır; qalxır otaqdan
Ətirlər bürüyür, basır hər yanı,
Mötədil eyləyir qarlı havanı.
Meyvələr, şərəblər edildikcə nuş,
Daim xumarlanır, könül olur xoş.
Səndəl, ud atəşi ucalır göyə,
Tüstüsü hindlitək durur səcdəyə.
Alovdur nəşənin, keyfin dayağı,
Zərdüştün qırmızı kükürd ocağı¹⁷¹.
O, qandır, od kimi gəlir meydana,
Ya da bir ipəkdir batmış al qana.
Fındığa innabı rəngini verir,
Civəsini onun ala döndərir.
Qəlbi qoparılmış bir almaydı san,
İçinə dolmuşdu gilələr nardan.
Ya qırla rənglənən xoş kəhrəbaydı,
Ənbər yaşmaqlı bir günəşə taydı.
Bir zülmətdi, sanki nurdan boğulur,
Ya lələ bitirmiş saçlarında hur.
Bir türkdü, rumluydu əsil-nəsəbi,
Hindlilər göz nuru vermiş ləqəbi¹⁷²,
Yunisın məşəli, kəlim çırağı,
İsanın bəzmidir, İbrahim bağı¹⁷³.
Töküldükcə kömür parçası oda,
Bənzərdi ləkəyə parlaq aynada.
O qara rəng idi, bu əqiqtəhər,
Zülmət içindəki yaquta bənzər.
Nəzər sal gövhəri qızaran közə,
Al, sarı, göy rəngli nur verir gözə¹⁷⁴.
Qığılcımdan qızıl bəzəkləri var,
Qara həmailli gəlinə oxşar.
Zərlə işlənilib gəlin otağı,
Bir tağı ud rəngli, gülnar bir tağı.
Xəzəlin tüstüsü sarı şöhlər

Dünyada olaydı kaş çarə, dərman,
Dəyməyeydi bizə nəzər heç zaman.
Gərdişi ulduzun, dövrü sipehrin¹⁸⁰,
Kaş hər zaman belə xoş üz göstərsin.
Çıxmasın şadlığın taleyi izdən,
Bizi ayırmasın bu eyşimizdən.
Olaydı şahımız şad ildən-ilə,
Verilməsin işrət xırmanı yelə.
Şadlıqla dolanıb gəzsin hər yanı,
Layiqdir biz olaq onun qurbanı”.
Natiq öz nitqini yetirdi sona,
Sözləri yağ kimi yayıldı cana.
Qışı unutturdu bu isti sözlər,
Bəyəndi ürəklər, parladı gözlər.
Məclisdə bir kişi vardı azadə,
Alicənab idi o əsilzadə
Gün kimi parlaqdı, Şidə şöhrəti¹⁸¹.
Vurardı qaraya ağa zinəti.
Rəssamdı, mötəbər bir sənətkardı,
Mühəndisdi, böyük hünəri vardı.
Tibb elmi, həndəsə, asiman, nücum,
Şidənin əlində sanki mumdu, mum.
İncə memar idi, bəzək vurandı,
Nəqşlər çəkərək surət qurandı.
Tişəylə, qələmlə çəkərsə əmək,
Manidən can alar, Fərhaddan ürək.
Ağlın şagirdiydi Şidə hər zaman,
O təlim almışdı usta Simnardan.
Simnar Xəvərnəqdə çəkəndə əmək,
Şidə eyləmişdi ona çox kömək.
Elə ki məclisdə şahı gördü şən,
Saçır su dilindən, od ürəyindən.
Yer öpdü, Bəhrama həməən əydi baş,
Oturdu, sözüne başladı yavaş.
Dedi ki: “Qovaram pis gözü, hərgah
Lütf edib icazə versə mənə şah.
Göy ölçmək işində çox pərgaram mən,
Ulduzlar elmindən xəbərdaram mən.
Memaram, bəzəyəm bütün dünyanı,
Rəssamam, sənətin məndədir canı,
Göylərdən alaram bir elə nisbət
Ki, dəyməz padşaha xətər, əziyyət.
Torpaq nigarxana durduqca hər an
Qorxu hiss eyləməz kəhkəşanlardan.
Saxlar bina səni əziz can kimi,
Yerə hökm eyləyər asiman kimi.
İş belə göstərir, əmək çəkəyəm,

Yeddi ülkər kimi günbəd tikərəm.
Hər günbəd bir rənglə həmahəng olar,
O, yüz bütəxanadan gözəl rəng olar.
Şahın gətirdiyi yeddi nazənin
Bayrağını açar yeddi ölkənin.
Hər ölkə göydəki səyyarə sayaq
Nizama, əsasa malik olacaq.
Bəllidir, həftənin nə ki günü var,
Hər ulduza biri aşikar olar.
Yaşasın dünyada, gülsün ömrü çağ,
Hər gün olsun yeri görüm bir otaq.
Ev rəngində geysin paltar şahənə,
Evin gözəliylə sunsun peymanə.
Söylədiyim kimi edərsə hərgah,
Böyük şöhrətlərə yetər bizim şah.
Yaşasa beləcə əgər dünyada,
Çatar ömrü boyu hər bir murada”.
Şah dedi: “Tutaq ki, etdim belə mən,
Evim zərdən oldu, qapım dəmirdən,
İnsan dedikləri gəlib-gedəndir,
Bu qədər əziyyət, əzab nədəndir?
Deyirsən günbədə bəzək vuraram,
Səyyarə misalı bir ev quraram.
Havadır, həvədir bunlar, bəs hanı
Evlər yaradanın evi, eyvanı?
Hər şeyə deyirəm afərin, əhsən,
Harada axtarım Yaradanı mən?
– Yox, – dedi, – səhv dedim mən bu sözləri,
Ulu Tanrımızın bilinməz yeri.
O, görünməz gözə heç bir məkanda,
Sıtayış edilir ona hər yanda”.
Deyib bu sözləri sakit oldu şah,
Coşdu bu arzuyla o qəlbi gümrəh.
Gözünün önündə durdu əlbəəl
Simnarın çəkdiyi yeddi şux gözəl.
Qalırda orada o yeddi pəri,
Hər biri bir elin dürrü, gövhəri.
Şidənin sözündən fikrə getdi şah,
Gizlin hesablardan agahdı, agah,
Ustanın sözünü ancaq kəsmədi,
Cavab vermək üçün o tələsmədi.
Keçdi bu söhbətdən bir xeyli müddət,
Bir gün eyləyərək Şidəni dəvət,
Sözünün işini istədi Bəhram,
İşlərə birbəbir eylədi əncam.
Nə gərəksə bütün verdi Şidəyə,
Çalış, xəznə apar, əmək çək deyə.

Günlərin birində böyük sənətkar
Bəhramın əlindən aldı şirin bar¹⁸².
O ulduz tanıyan, bəxt görən kişi
Vaxt seçdi başlasın mübarək işi.
Seçdi, səadətli bir tale seçdi,
O, yeddi günbədi tikməyə keçdi.
İki il çalışdı, işlətdi sənət,
Bir saray tikdi ki, cənnətdi, cənnət!
Çalışdı, çarpışdı, göstərib hünər,
Yeddi günbəd tikdi – hər yanı gövhər.
Taleyi, görkəmi hər bir günbədin
Parlaq şahidiydi kəsilmiş şertin.
Günbədi Bəhram şah gəlib gəzərək,
Bağladı binaya məhəbbət, ürək.
Gördü ki, nə edib Neman Simnara
Bir əfsanə kimi düşüb diyara.
Acıyır eşidən, qaralır qanı,
Nifrətlə yad edir zalım Nemanı.
Bəhram razı qalsın qoy Şidə deyə,
Amül şəhərini verdi hədiyyə.
Dedi ki: “Səhv etdi əgərçi Neman,
Əziyyət gördüsə sənətkar ondan,
Ədlim üzrxahdır edilmiş zülmə,
Onu həsəd, bunu səxavət bilmə”.
Dünyanın belədir hər işi, əlbət,
Biri zərər görər, biri mənfəət,
Bir dost susuz ölər, qəlbi xar gedər,
Başqa bir dost suda boğular gedər.
Hərə öz işinə qalmış xeyli mat,
Susmuş, çarə nədir, belədir həyat.

92

YEDDİ GÜNBƏDİN TƏRİFİ VƏ BƏHRAMIN ORADA İŞRƏTƏ DALMASI

Nə zaman Keyqubad taclı, cəsur şah
Keyxosrovluc tacı qaldırdı, naghah
Yerdən bir Bisütun ucaldı göyə,
Fərhadın etdiyi döndü kölgəyə.
O, yeddi sütunlu bir Bisütundan
Yeddi günbəd tikdi, sanki asıman.
Göylərlə birləşən imarətdə şah
Gördü ki, fələyi ötmüş bu dərgah.
Şah baxdı hasara, yeddi qülləyə,
Hər qüllə oxşardı bir səyyarəyə.
Ulduzlar tanıyan sənətkar Şidə
Ulduz rəngi vermiş hər bir günbədə.

Yeddi gözəlin yeddi hekayə söyləməsi

BƏHRAMIN ŞƏNBƏ GÜNÜ QARA GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ BİRİNCİ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Elə ki büsatla coşdu, çağladı,
Yeddi nazəninə könül bağladı,
Şəmmas məbəbindən çıxıb kənara,
Abbasilər kimi geyinib qara¹⁸³,
Müşki günbəd – deyə yönəldi Bəhram
Ki, hind banusuna yetirsin salam.
Keçirdi gününü orda keyf ilə,
Ud yandırıb ətir gətirdi ələ.
Şahlar qaydasınca qalxaraq gecə,
Ağ ipək üzünə müşkü səpincə,
Kəşmir biharından, Bəhram Gur – o şir
İstədi nəsimi andıran ətir:
Gövhər sandığından qıfıl açılınsın,
İncələrə məxsus inci saçılınsın,
Desin bir nağıl ki, sulansın ağız,
Sərxoşu yuxuya aparsın o qız.
O türk gözlü, hindu nəsilli ceyran
Açdı xəznəsini müşkünün haman:
“Şahın beş növbəti, – söylədi gəlin, –
Dörd balışı üstdə ayın səslənsin¹⁸⁴.
Bu dünya durduqca canı sağ olsun,
Başlar kandarında bir torpaq olsun.
Könlündən nə qədər keçsə arzu, kam,
Uğurlu taleyi yetirsin müdam”.
Qapandı səcdəyə sevimli birdən,
Sonra ud ləzzəti saçdı şəkərdən.

94

HEKAYƏ

Həyadan dikildi yerə gözləri,
Saçdı deyilməmiş bakir sözləri:
– Uşaqdım, kamallı, incə düşünən,
Qohumlarımızdan eşitdim ki, mən,
Behişt sarayının xanımlarından
Varmış bir zahidə, lətif bir insan.
O hər ay gələrmiş bizim saraya
Başdan-ayağadək girib qaraya.
Ondan soruşublar: “Ey gümüş heykəl,
Bu qara geyməyin sirrini aç gəl.
Kədərimi, qorxumu əzir ruhunu?”

Bizə yardım eylə, öyrənək bunu.
Qoy ağarsın qara, gəl imdada yet,
Ey xeyirxah qadın, bizə yardım et!
Bu qara geydiyin əbəs deyildir,
Aç bu əlaməti, sən bizə bildir".
Qadın doğruluğun minib atını,
Danışdı qaranın əhvalatını.
Dedi ki: – Dinməsəm əl çəkməzsiz,
Deyim, sözlərimə inansanız siz.
Mən bir kəvizəm ki, padşahım filan,
O ölübsə də, mən razıyam ondan.
Bəxtiyar yaşardı şahım cahanda,
Qoyunu saxlardı qurddan amanda.
Çalışıb, qatlaşıb o əzablara,
Zülmələr əlindən geymişdi qara.
Fələk taleyini görüb də bərbad,
Qara geyənlərin şahı vermiş ad.
Onun vardı əvvəl bəzək paltarı,
Bəzən al geyərdi, bəzən də sarı.
Bağ qönçəsi kimi qonaq sevəndi,
Yanağı gül kimi gülürdü, şəndi.
Vardı işrət üçün mehman otağı,
Göydə Sürəyyaya dəyərdi tağı.
Süfrələr salmışdı, döşənmiş yerə,
Ədəb öyrətmişdi xidmətçilərə.
Gəlsəydi bir nəfər uzaqdan əgər,
Cilov tutub, qonaq eyləyərdilər.
Süfrə salardılar otağa layıq,
Yemək verərdilər qonağa layıq.
Sorardı şah onun hekayətini,
Buraxıb gəldiyi vilayətini.
Qonaq bildiyindən edərdi agah,
Söylədikcə onu dinləyərdi şah.
Ömrü beləliklə keçərdi gözəl,
Əsla götürməzdi əməlindən əl,
Günlərin birində o qaçdı bizdən,
Simürğ quşu kimi yox oldu gözdən.
Xeyli zaman keçdi bu hadisədən,
Ondan tapılmadı bir xəbər verən.
Kömək oldu ona taleyi nagah,
Qayıtdı taxtına yenə bizim şah.
Baxsaydı əynində hər kim paltara,
Başdan ayağadək qaraydı, qara.
Şahlıq eylədikcə göstərdi hünər,
Qaralar geyindi duymadan kəder.
Yaşardı zülmətdə həyat suyutək,
Sormadılar: "Nədir bu qara geymək?"

Bir gecə sərf edib mən öz şahıma,
Qulluq eyləyirdim qibləgahıma.
Dizimin üstünə o qoyub ayaq,
Göydən şikayətlə dedi: “Nə sayaq
Gör taladı məni uca fələklər,
Başında oynadı necə kələklər!
İrəm diyarından aldırdı məni,
Qələm qarasına saldırdı məni.
Sormadı bir kimsə: bu zülmət nədir?
Gümüş üzərində qara xətt nədir?”
Düşündüm, demədən şaha sözümlü,
Sürtdüm ayağına dərhal üzümü,
Dedim: – Ey dərddilər halına qalan,
Ey adil şahların yaxşısı olan,
Kimin qüdrəti var külüngü alsın,
Yerdə dura-dura göylərə çalsın?!
Gizli sirlərdən özünsən agah,
Bizi xəbərdar et özün də, ey şah!
Məni şad görüncə şahım, əlbəəl
Açdı düyünləri, düzdü gövhər, ləl.
Dedi: – Şahlığımda eyləyib adət,
Qonaq saxlamaqdan alardım ləzzət.
Hər kəsi görəndə bundan, gah ondan,
Hal-əhval tutardım yaxşı-yamandan.
Bir səhər evimə gəldi bir qərib,
Paltarı qapqara, özü müztərib.
Yeməklər verdirib sordum halını,
Dəvətlə artırdım cah-calalını.
– Ey qərib, – söylədim, – de, niyə, nədən
Başdan-ayağadək qara geymişən?
Dedi: – Bu sirdir, soruşma, vaz keç,
Simürğdən olmamış xəbər verən heç.
Söylədim: – Bəhanə gətirmə, danış,
Qaranın sirriylə məni et tanış!¹⁸⁵
O dedi: – Gəl məni üzürlü tut sən,
Deyilməz, bu sirri sorma, unut sən.
Tapılmaz dünyada onu deyənlər,
Ondan xəbər tutar yalnız geyənlər.
Gizli çox yalvardım, dinmədi mehman,
Mən İraqdan oldum, o Xorasandan.
Yalvardım, yaxardım, yola gəlmədi,
Pərdə açılmadı, iş düzəlmədi.
Arzum yatağını uçurdu, daşdı,
Qonağım utandı, sirrini açdı.
Söylədi: – Çində bir köhnə şəhər var,
Oxşayır behiştə o qədim diyar.
“Bihuşlar şəhri” dir adı o yerin,

Sayını artırdım hər gün bir qədar,
Suvadım qızılla, dəmir oldu zər.
Bəzən ipək ilə, bəzən pul ilə
Onu ovlayaraq gətirdim ələ.
Səpdim qızıl-gümüş, sevmədim hesab,
Qurbanlıq öküzə çevrildi qəssab.
Qızılla gətirdim elə halətə
Ki, düşdü xəznədən yazıq zəhmətə.
Bir gün öz evinə apardı məni,
Məclis qurub açdı gözəl süfrəni.
Yeməklər gətirdi, söhbət eylədi,
Mənə layiqincə xidmət eylədi.
Vardı süfrəsində hər nazü-nemət,
Yalnız istəyimdən yoxdu əlamət.
Onda ki yeməklər yetişdi sona,
Söz saldıq bir yandan, keçdi bir yana.
Elə ki qonaqçı yığdı süfrəni,
Saysız töhfələrə qərq etdi məni.
Verdiklərimi də onlara qatdı,
Qarşımda əyləşib üzrə əl atdı.
Söylədi: – Verdiyın gövhəri, ləli
Ölçməmiş heç zaman sərrafın əli.
Mən ki az faydaya qənaətkaram,
Söylə, nədir bunca peşkəşdən məram?
Bu şahənə lütfə əvəz nə, söylə?
Hazıram əmrinə, buyur, hökm eylə!
Mənim bir canım var, olsa min canım,
Sənin qurbanındır, əziz mehmanım.
Söylədim: – Ey ağa, qulamlıq nədən?
Qarşıma bışmış çıx, bu xamlıq nədən?
Düşünən kəslərin tərəzisində
Bunların çəkisi, söylə, nədir, nə?
Evdə böyütdüyüm qullarıma mən
Göz ucuyla verdim işarə həməni.
Əmrimi yerinə tez yetirdilər,
Sandığımdan xalis zər gətirdilər.
O nəqd ki qiymətdə gəlməz ölçüyə,
Yenidən qəssaba etdim hədiyyə.
Arzumu bilməyən, xəbərsiz kişi
Sıxıldı görüncə bu nəvazişi.
Dedi: – Ey əzizim, hələ sənin mən
Əvəzlə çıxmadım xəcalətindən,
Nədir bu töhfələr – verdin dübarə?
Utanmaq yeridir, ancaq nə çarə.
Qaytarmadım sənə bu nemətləri
Ki, öz sahibinə qayıtsın geri.
Qaytardım, bilirəm, çünki bu dövlət

Əvəzsiz, əməksiz tapılmaz əlbət.
Artırdın xəznəyə bir də xəznəni,
Sən şadsan, öldürür xəcalət məni.
Məndən bir istəyin varsa, bəyan et,
Yoxsa, al bunları, vermə xəcalət.
Gördüm eyləyəcək o kömək mənə,
Verdi bu hal yaman güc, ürək mənə.
Söylədim tez ona əhvalatımı,
Niyə bu şəhərə sürdüm atımı,
Dağları, daşları quş kimi süzdüm,
Şahlığa göz yumdum, əlimi üzdüm.
Gəldim xəbər tutum, öyrənim bəlkə,
Şadlıqdan əl çəkib nədən bu ölkə?
Səbəbsiz nə qəmdir, çökmüş diyara,
Başdan-ayağadək geyinmiş qara?
Eşitək bu sözü qəssab qonaqdan,
Sanki quzu ürkdü bir yalquzaqdan.
Qəlbi qopan kimi daldı bir saat,
Xəcalətli kimi hey baxdı mat-mat.
Dedi: – Yerli deyil etdiyən sual,
Soruşdun, ətraflı, doğru cavab al.
Gecə saçan kimi kafura ənbər,
Göz-gözü görmədi, qaraldı şəhər.
O mənə söylədi: – Zamandır, oyan,
İstəyə çatmağa, amandır, oyan.
Qalx, sənə göstərim gizli surəti,
Açım istədiyən sirri, hikməti.
Çıxdı haman saat otaqdan çölə,
O öndə, mən dalda – yol getdik belə.
O getdi, mən getdim, ətraf qaranlıq,
Bir məndim, bir oydu, yoxdu xəlayıq.
Getdi, insanlardan uzağa vardı,
Məni xarabaya çəkdi apardı.
Xəlvəti mənzilə yetişən zaman
Pəritək pərdədə biz olduq nihan.
Bağlı bir səbəti götürüb yavaş,
Mənim qabağıma gətirdi birbaş.
Dedi: – Gir səbətə, bir an orda qal,
Yerlərə, göylərə yaxşı nəzər sal.
Onda bilərsən ki, xamuş olanlar
Nə üçün geymişdir qapqara paltar.
Sənə gizli olan hər yaxşı-yaman
Aşikar olacaq səbətdən, inan.
Qəssabın sözündə duydum sədaqət,
Yerim oldu dərhal əsrarlı səbət.
Bu qərribə səbət döndü bir quşa,
Fırlanan tilsimlə uçdum birbaşə,

Aşdı m halqasını göy asimanın,
Sehriylə o çəkdi ipi, inanın,
Oynadım kəndirdə yaman mən yazıq,
Şam kimi boynuma ip keçdi artıq.
Boynum nazik idi, ip möhkəmdi, bax,
Düşdüm əsir kimi bəxtimdən uzaq.
Qatlaşmalı oldum min əziyyəyə;
İp necə boynumu saldı zəhmətə!
Qırdı noxtasını bəxtin ulağı,
O kəndir çəksə də mənə gözdağı,
Demədim: bu cəfa, bu zülüm nədir?
Canımın rıştəsi o kəndirdədir.
Bir minarə vardı, göyü deşərdi,
Baxanın başından papaq düşərdi,
Səbət minarəyə gəlib çatınca,
İpin düyününü bəndə atınca,
Dərhal uzaqlaşdı məni qaldıran;
Bir fayda vermədi etdiyim əfqan.
Dünya hayandadır, mən hayandayam?
Yerdən uzaqdayam, asimandayam.
Əfsun oxuyurdu fələyin tağı,
Asıldım göy kimi başı aşağı.
Ömrümün bağını duman, qar aldı,
Ödüm parçalandı, gözüm qaraldı.
Nə göyə qalxmağa qüvvətim vardı,
Nə yerə baxmağa cürətim vardı.
Qorxudan qapadım, yumdum gözümü,
Etdim acizliyə təslim özümü.
Könül tutduğuna peşiman oldu,
Ev, qohum həsrəti qəlbimə doldu.
Çağurdım qorxudan: “Pərvərdigara”,
Peşiman olmağım gəlmədi kara.
Ah, güman aparım bilmədim nəyə,
Belə bir zamanda o minarəyə
Dağ kimi quş gəldi qondu, oturdu,
Ürəyim qorxudan döyündü, vurdu.
O qədər böyükdü, deyirdim bu an
Uçacaq minarə ağırlığından.
Qanadı bir ağac budağı kimi,
Ayaqları taxtın ayağı kimi.
Elə bil dimdiyi uca sütundur,
Ortasında kaha bir Bisütundur.
Hərdən qaşınırdı gəlib həycana,
Silkinib baxırdı o yan – bu yana.
Onda ki qaşınıb qanad açırdı,
Sədəflər dolusu inci saçırdı.
Lələk qaldıranda dağ gövdəli quş

Gül vardı hər çeşid, gül vardı hər rəng,
Ətri yayılardı hey fərsəng-fərsəng.
Sünbülün saçları salıb kəməndə
Qucur qərənfili yaşıl çəməndə.
Gülün dodağını dişlər yasəmən,
Kəsib ərğəvanın dilini çəmən¹⁸⁷.
Tozu kafur idi, torpağı ənbər,
Qumu qızıldandı, daşları gövhər.
Büllur çeşmələri gülabdı guya,
Əqiq səpilmişdi elə bil suya.
Bir çeşmə axardı o barlı bağdan,
Almışdı rəngini göy o bulaqdan.
Çeşmənin suyunda üzən balıqlar
Civədəki gümüş dirhəmə oxşar.
O bağın dövrəsi zümrüd rəngli dağ,
Sərv, qayın, çınardı yaxın və uzaq.
Yaquta bənzəyən al-əlvan daşı
Al etmiş çınarı hər addımbaşı.
Hər yanda ud ilə səndəl durardı,
Külək ud yandırıb səndəl vurardı.
Sanki başlanğıcdan çəkib əməklər,
Bəzəmişdi bağı incə mələklər.
Xəraclar yollayır cənnət adına,
İrəm "Arami-dil" söyləyir ona¹⁸⁸.
Mina göylər dəxi "Minu" qoymuş ad¹⁸⁹,
Mən ora çatınca könül oldu şad.
Sanki tapmış idim bol cavahirat,
Hüsnü o yerlərin məni etdi mat.
Sənalar eylədim süzüb o bağı,
Dolandım hündürü, gəzdim alçağı.
Dadlı meyvələri dərib yeyirdim,
Sevinib nemətə şükür deyirdim.
Sanıb mənliyimi bir sərv-i-azad,
Uzandım ağacın kölgəsində şad.
Uzandım orada axşama qədər,
Durmazdım min işim olsaydı əgər.
Yedim, yatdım, sanma fikir eylədim,
Halımdan şad qalıb şükür eylədim.
Gecənin çoxaldı cahü-cəlalı,
Sürməni topladı, buraxdı alı.
Bu zaman başladı bir yel əsməyə,
Qubarın əhdini yoldan kəsməyə.
Neysan buludutək gəldi bir bulud,
Otların üstünə səpdi dürr bulud.
Yol ki, sulanaraq tərtemiz oldu,
Sənəmxana kimi sənəmlə doldu,
Göründü uzaqdan minlərcə pəri,

Aldı qərarımı xoş qədəmləri.
Rahi-reyhan idi hər şux növrəstə¹⁹⁰,
Yaxlaşıb gəldilər dəstəbədəstə.
Hər gözəl bir təzə ilk bahar kimi,
Əllərində bəzək tutmuşlar kimi.
Laləydi dodağı hər bir nigarın,
Dəyər Xuzistana ləli onların¹⁹¹.
Mina işlənmişdi qolbaqlarında,
Mirvari sırğalar qulaqlarında.
Hər gözəl tuturdu şahənə bir şam,
Pərvanə, his, qayçı yoxdu o axşam,
Gəlirdilər belə xoş, yaraşıqlı,
Sinələr süd kimi, üzler işıqlı,
Taxt ilə fərş tutmuş başda hər pəri,
Cənnət mətahına bənzər yükləri.
Fərşi döşədilər, taxtı qurdular,
Səbrimin yolunu yaman vurdular,
Az keçdi, tərək edib Ay da göy tağı,
Elə bil alçaldı, endi aşağı.
Uzaqdan bir günəş oldu nüməyan,
Nurunda qər q olub itdi asıman.
Gəlirdi beləcə o gözəl pəri,
Dövrəsində yüz min səhər ölkəri.
O – sərv, kənziləri göy çəməndilər,
O – gül, başqaları yasəməndilər.
Şam tuturdu hər şux, hər şəkərəndam,
Qiyamət eyləyər şəkər ilə şam.
Ucaboy sərv ilə doldu yaşıl bağ,
Gəzdi hər şəbcıra q əlində çıraq.
O gözəl xanımın baxtı açıqdı,
Gəldi gəlin kimi taxtına çıxdı.
Dünya çevrilərək bir cənnət oldu,
Yar oturdu, qiyam-qiyamət oldu.
Süzdü bəzən solu, bəzən də sağı,
Çıxarıb başmağı, açdı yaşmağı.
Çıxdı eyvanından o bir şah kimi,
Ordusu iki rəng bir səbah kimi.
Rum, zənci qoşunu qabaqda, dalda,
Bir özgə fikirdə, özgə xəyalda¹⁹².
Zənci məclis qurar, rumi cəng eylər,
Şux gözü bilməsin nədir bədnəzər.
Torpaqdan yaradan bu gözəlləri,
Cilvələnsin demiş nurdan o pəri.
Gül kimi əydi o başını bir an,
Xumar duruşundan odlandı cahan.
Başını qaldırdı keçmədən bir az,
Kənzizə üz tutub dedi: – Sərvnaz,

Görünür burada insan oğlu var,
O qərib yolçunu dur, dolan axtar.
Dur, bu dairənin ətrafını gəz,
Rast gəlsən hər kimə, gətir bura tez,
Həmən pərizadə qalxdı ayağa,
Uçdu pəri kimi sola, həm sağa,
O şux gördü məni, heyrətlə daldı,
Əlimi şəfqətlə əlinə aldı.
Söylədi: – Tüstütək gedək, yatma, dur,
Xanımlar xanımı belə buyurur.
Bir şey artırmadım sözüne, əlbət,
Çoxdan bu sözlərə çəkirdim həsrət.
Tovusun yanında qarğaya döndüm,
Gəlin hüzuruna gəldim, göründüm.
Yeridim cürətlə dərhal qabağa,
Öpdüm torpağını düşüb torpağa.
Dedi: – Bu nə işdir? Dur, qalx ayağa,
Sən kölə deyilsən, ağasan, ağa!
Mən əziz tutmuşam daim mehmanı,
Yuxarı başdadır onun məkanı.
Hələ o qonaq ki, parlar hünəri,
Gözəldir görkəmi, xoşdur nəzəri!
Taxta çıx, yanımda otur cəlalla,
Bir yerdə olmalı ülkər hilalla.
Dedim: – Mələkməcaz, aysifət gözəl,
Mən kimi bir qula belə demə gəl.
De, Bilqeys taxtı hara, mən hara?
Səltənət yaraşar Süleymanlara!
Dedi: – Yaxşı danış, bəhanə demə!
Əfsun oxuyana əfsanə demə!
Fərman səninkidir, sənin hər bucaq,
Gözümdən iraqda oturma ancaq.
Öyrən, ürəyimdə gör bir nələr var,
Mehribanlıq eylə, bəhrələr apar.
Dedim ki: – Ey gözəl, kölgən yarındır,
Tacım sənin ayaq torpaqlarıdır.
Canına and içib dedi o gözəl:
– Sənə yar olaram bir gün, yaxın gəl.
Sən mənim hörmətli bir mehmanımsan,
Əziz tutulmalı daima mehman.
O deyən olacaq, bu sirri qandım,
Önündə qul kimi durdum, dayandım.
Naz ilə bir kəviz əlimi tutdu,
Gətirib taxt üstə dərhal oturtdu.
Əyləşdim o taxta, duydum sevdayı,
Tutdum kəmənd ilə o parlaq ayı.
Sözümə cavabı yalnız “can” oldu,

Madam ki tünd şərab, şirin məzə var,
Qaçırmaz fürsəti arif olanlar.
Duydum, naz etdikcə deyir o mələk:
Aradan yoxalsın uzaqlıq gərək.
Deyir qəmzələri: hənək çağıdır,
Tale iş düzəldir, dilək çağıdır.
Gülüşi: məqamdır, keyfə dal – deyir, –
Yarın naz çəkəndir, öpüş al, – deyir.
Busə xəznəsinə yol verdi canan,
Mən çox az istədim, bol verdi canan.
Elə məst eylədi nazlı yar məni,
Yar əldə, tərək etdi ixtiyar məni.
Coşdu sular kimi çağlayan qanım,
Qan səsini duydu ayüzlü xanım.
Dedi: – Bu gecə ol qane öpüşlə,
Yonma göy rəngini sən bu gedişlə.
Cızıqdan çıxmağın məsləhət deyil,
Vəfasız olmayan dost yaxşıdır, bil!
Nə qədər bacarsan özünü saxla,
Öpüş al, saç oynat, dişlə, qucaqla.
Şəhvətin əlində aciz qalıb sən
Onun cilovunu çəkə bilməsən,
Hər kənizim gözəl, şux bir pəridir,
Aşiq gecəsinin xoş səhəridir.
Yatarsa ruhuna hansı incəbel,
Arzuna çatmağa ona bağla bel.
Hamam əmr edərəm: sözü məzəli,
Dilbər gözəllərin ən şux gözəli
Sənə xidmət üçün otağa gəlsin,
O yumşaq yastıqlı yatağa gəlsin!
Olsun o gülüzlü nazlı yar sənə,
Hal bilən, dil bilən pərəstar sənə,
Söndürsün odunu, sözün doğrusu,
Bizim arx üçün də qalsın bir az su.
Sabah özgə kəniz istəsən hərgah,
Bu arzun üçün də ol qüdrətli şah!
Hər gecə verərəm bir gövhər sənə,
Yenə lazım olsa, verərəm yenə.
Elə ki qurtardı gözəlin sözü,
İlkin mehribanlıq eyləyib özü,
Sonra kənizlərə baxdı xəlvəti,
Çağırıb yanına şux bir xilqəti,
Nazla dedi: “Yetiş istəyinə sən!”
O bağışlanmış ay tutdu əlimdən.
Mən heyran qalmışdım o mahcamala,
Sığmaz təzəliyi fikrə, xəyala.
Pərəstişə layiq nazlı bir yardı,

Çəkib arxasınca mənı apardı.
Xalına bir quldum, zülfünə bəndə,
Çatdıq bir saraya kəniz də, mən də.
Mənə “buyur” dedi, saldı qabağa,
Girdik onunla bir xəlvət otağa.
Zil kimi, bəm kimi uyuşduq həmən,
İpək yorğan-döşək gördüm hazır mən.
Şamların işığı könülaçandı,
Yaqut yağdırandı, ənbər saçandı.
Yorğanı qaldırıb girdik yatağa,
Qucaqlaşıb verdik dodaq-dodağa...
O, söyüdlər içrə bir gül dәмəti,
Yumşaq, nazik, ağ, qırmızı, isti.
Gülündə qapalı bir sәdәf gördüm,
Gövhәрindән alıb möhrü götürdüm.
Qaldı qucağında gecə sübhәdәk,
Ənbər, kafur saçdı yorğanla döşək.
Sәhәр bәxtim kimi durunca getdi,
Hamam şeylərini tәdarük etdi.
Tеşt verdi qüsl üçün o könül yarı,
Yaqutdan qırmızı, qızıldan sarı.
Gülәblә özümü tәrtәmiz etdim,
Paltarın içində gül kimi bitdim.
Yeridim şadlığın qәsrindән çölә,
Göydә görünürdü ulduzlar hәlә.
Çәkildim xәlvәti sakit bir yерә,
Allaha şükr etdim dalıb göylәrә.
Getdilәр sarayın şux gәlinlәri,
Yerində qalmadı bir dilbәр pәri.
Çәşidә açılan sarı bir gültәk
O xoş çәmәnlikdә mән qalınca tәk,
Şәrab xumarıyam olduqca, duydum,
Tәр saçımı quru torpağa qoydum.
Yatdım axşamadәk, yatdım bu sayaq;
Xacә yatırdısa, taleyi oyaq.
Gecәnin ceyranı açınca göbәk,
Döndü müşkü yayan sәdәfә fәlәk.
Oyandım axşamın mән bu çağında,
Göyәrdim ot kimi su qırağında.
Yenә gәldi bulud, yel әsdi, gәldi,
Ənbәр, dürr saçanlar tәlәsdi gәldi,
Yenә başladılar dүнәnki iş:
O yasәmәn әkdi, bu da bәnövşә.
Güllәр әtir yaydı çәmәnzar boyu,
Çağladı arxlarda gülәb kimi su.
Gәldilәр pәrilәр, söhbәtli-sazlı,
Oyuna başladı göy nazlı-nazlı.

Bir taxt gətirdilər ortaya zərdən,
Üstünün örtüyü parlaq gövhərdən.
Qurulan uca taxt gözəldi, şəndi,
Üstünə ipəklər dərhal döşəndi.
Məclis yaratdılar şahlara yarar,
Hər şey parlayırdı gün kimi par-par.
Dünya coşdu, sanki axdı şur gəldi,
Qızlar hər tərəfdən gurhagur gəldi.
Gəldi içlərində meyli, məzəli,
Aşiqə zülm edən Yəğma gözəli.
Elə ki taxtına yeridi, qalxdı,
Bahar təravəti bürüdü taxtı,
Fərman verdi haman, gəzib çəmənini,
Axtardılar mənə, tapdılar mənə.
Göruncə səsləndi: – Yaxın gəl, – dedi,
Mənə məhrəm otur, – o gözəl dedi.
Məclis qurdu yenə, coşdu diləklər,
Gəldi ortalığa ləziz yeməklər.
Süfrənin bəzəyi şərəblər, məzə
Nəşə gətirirdi könülə, gözə.
Artırdı qatbaqat coşqunluq, həvəs;
Yedi istəyincə elə ki hər kəs,
Mey, çalgı məclisi dərhal düzəldi,
Çəngi köklədilər, rud dilə gəldi.
Saqi “nuş” dedikcə ruha sindi cam,
Eşqin bazarında coşdu izdiham.
Sərxoşluq yeriyib başlara doldu,
Bu zaman eşq ilə mey əlbir oldu.
Gözəlim aşkara göstərdi şəfqət,
Oxşadı qulunu o mələksifət.
Hörmətlər eylədi cananım cana,
Saldı işlərimi yenə sahmana.
Nazla kənizlərə verdi işarə,
Onlar çəkildilər dərhal kənarə.
Bir məndim, bir o yar, xəlvətədi hər yan,
Qəlbimin alovu eylədi tüğyan.
Saç kimi, belinə atdım əlimi,
Çəkdim qucağıma bir aşiq kimi.
Dedi: – Tələsməyin zərəri var, bil!
Əhdi sındırmağın zamanı deyil.
Qənaət eylə sən qəndə, noğula,
Öpüş al, çimdiklə, dişlə, qucaqla.
Hər kim qənaətlə əgər şad olar,
O hörmətli olar, sərəzad olar.
Arzu həvəsinə əməl edən
Yoxsuldur axırı, olsa da zəngin.
– Allah xatirinə, – dedim, – dada yet!

Batıram deryada, gəl imdada yet!
Siyah zülfün ki var, aşıqə bağdır,
Sənin Məcnununam, könül dustaqdır.
Dayanma, gəl, məni sən zəncirə çək
Divanə olmadan zəncirlilərtək.
Səhər ulduzunu gördü gözümüz,
Lakin qurtarmadı əsla sözüümüz.
Öldür, istəyirsən, bu can sənindir!
Bu qılınc, bu başım, fərman sənindir!
Belə baş qaçırmaq nədəndir, nədən?
Bulud ağlamasa, gülərmi çəmən?
Sən arx olsan əgər, mən arxın suyu,
Torpaq olsan, suyam, əllərini yu!¹⁹³
Boğazım qurumuş, gəl su ver mənə,
Mən də əvəzini verərəm sənə.
Su verməsən belə, canın sağ olsun!
Həyatım yolunda qoy torpaq olsun.
Su torpaq oğlunu qoynunda boğdu,
Susuzu öldürdü bu çağlayan su.
Dayanma, qətrəni susuz qoyma, dur!
Bir qətrə su verib yananı doydur.
Elə bil ki, südə bir xurma düşdü,
İpək parçasını bir iynə deşdi.
Başqa fikir varsa, sənindir höküm,
Arzunun gözünə torpaqlar töküm.
Elə bil qondu quş, açdı balü pər,
Nə motal yırtıldı, nə yığıldı xər.
Qız dedi: – Bu gecə qayğın azalsın,
Şəbdizin nalı qoy alovda qalsın¹⁹⁴.
Daşın niyyətindən bu axşam, daşın,
Nur olar daima yarın, yoldaşın.
Satma bir çeşməni gəl bir qətrəyə,
Kim ki neştər görər, gerek bal yeyə.
Bir arzu üzünə sən qapı bağla,
Sevin illər boyu, su kimi çağla!
Saç oynat, qucaqla, şirin öpüş vur,
Gedib kənzilərlə nərd oyunu qur.
Bağın var, qarğaya məhəbbət etmə,
Quşun var, quş südü ardınca getmə.
Ürəkdə arzun var, çatarsan əlbət,
Qoyma ki, qarışsın işə xəyanət.
Bu gecə səbr eylə, ağır otur gəl,
Eylə dünənkinə bu gün də əməl.
Nə zaman enərsəm bu mərtəbədən,
Gələrəm əlinə geç də olsa mən.
Hovuzdan balığı dərhal tutarsan,
Ay əldə edilməz tezliklə, inan.

Gördüm ki, oyunda ağır davranar,
Mən də yavaşladım, pozulmasın yar.
Oruç açmaq günü çatmamış deyə,
Könül verdim ancaq şəkər busəyə.
Bax, yenə qızdırma tutdu xəstəni,
Şərablar, öpüşlər çöşdürdü məni.
Görünce sevgili, o nazəndə yar,
Qövr edir qəlbimdə odlar, alovlar,
Dedi yanındakı bir şuxa: – Dur get,
Söndür atəşini, onu təskin et.
O, gözəldi, könül yaxşı yar istər,
Hər şeyi mötədil arzular, istər.
Xoş ona ki, gözəl bir yarı ola,
Olsa, gərək belə nigarı ola.
Yenə adət üzrə getdim bu gecə,
Arzuma daha çox yetdim bu gecə.
Şəkər yeyə-yeyə açdım səhəri,
Mənimlə qol-boyun oldu o pəri.
Gündüz ki paltarı yudu, ağartdı,
Gecə boyaqçıtək küpünü atdı.
Tamam gözaldadan rənglər yoxaldı,
Zinətlər bilmədim hayanda qaldı.
Arzulardım gecə tez gəlsin ələ,
Çin, Təraz şuxuyla vuraq piyalə.
Bir gözəl saçından dolayım kəmə, r,
Yatsın ağuşumda sevimli dilbər;
Gah bir bal dodaqdan arzu, kam alım,
Gah bir gülüzlüylə ələ cam alım.
Gecəylə, arzum da yerinə gəldi,
Taxtım Sürəyyatək göyə yüksəldi.
Keçdi gecələrim min calal ilə,
İşrətlə, keyf ilə, çalhaçal ilə.
Axşam eyləyirdim nura tamaşa,
Gecə dost olurdum bir qələmqəşa.
Gündüz yerim bağdı, gecələr cənnət,
Torpağı müşk olan qızıl imarət.
Şahlıq eyləyirdim belə bir halla,
Gündüz günəşləydim, gecə hilalla.
Arzum yaradırdı hər zaman məni,
Taleyim eylərdi kamiran məni.
Çünki şükr etmədim mən o nemətə,
Başladı nemətin haqqı şiddətə.
Vərəqdən əlimlə silindi şadlıq,
Çünki artıqlıqdan istərdim artıq.
Nə zaman ay gəlib otuza çatdı,
Dünyanı ulduzçün gecə qaraltdı.
Ətirli saçları uca sarayın

Uzadı əlimə şümşad əlini,
Öpdü əllərimi göylər gəlini,
Çəkim bəlkə onun xəznəsindən əl;
– Bağlı bir xəznəyə, – dedi, – o gözəl –
Əl uzatmaqdan sən gəl çəkin bir az,
Əli uzun olan murada çatmaz.
Alınmaz mədəndir möhrüm, yaxşı bil,
Möhrü açmaq sənin qüdrətin deyil!
Səbr eyləyib gözlə, sənindir xurma,
Ona çatmaq üçün tələsən olma!
Sən hələ şərab iç, kabab yetişər,
Günəş çıxanacan aya sal nəzər.
Dedim: – Səndən alır işıq gülşənim,
Ey gözümün nuru, günəşim mənim!
Üzün sübhü bənzər gül açmış bağa,
Mən necə sönməyim dönüb çırağa.
Göstərib susuza sən şirin çeşmə,
Sonra da deyirsən: amandır, içmə!
Üzündə cəlvələr oynayan zaman
Pəri görmüş kimi huş getdi başdan.
Parladıqca sırğan qulaqlarında
Nalım yandı atəş ocaqlarında.
Ayın şəbxunuyla olarmı cidal,
Günəşi zərrəylə bürümək mahal!
Necə əl götürüm ki, əlimdəsən,
Sənin hüzurunda qəm çəkim nədən?
Sən torpaqdan olsan, mən torpaqdanam,
Sən pərisən əgər, mən də insanam.
Yedim dodağımı bu qədər, yetər!
Bəs deyil dişimi sorduğum məgər?
Əlac et, qəlbimə qəm salıb ləkə,
Yetişim arzuma bu gecə bəlkə.
Bəxtimə köməyin ancaq yar olar,
İnsan təleyilə bəxtiyar olar.
Deyirsən: qəm yemə, canan sənindir,
Calış, işində ol, bu can sənindir.
Yüküm ağır oldu, ayaq sürüşdü,
Qurtar, qurtar, işim əngələ düşdü.
Ahu sağrılısan, ey saçı ənbər,
Dovşan yuxusuna verməyin yetər!
Qorxuram çox yaman bu qurd fələkdən,
Tülkülük etməyə başlaya birdən.
Qorxuram üstümə cuma şir kimi,
Didə pələng kimi, ləc bəbir kimi.
Arzuma çatmağa inayət eylə,
Məni kama yetir, ədalət eylə!
Arzu dərgahını bağlasan üzə,

Cıxmaram gecədən nurlu gündüzə.
Çək mənim nazımı, ey nazlı dilbər,
Qonağın nazını şahlar çəkərlər.
Gördü səbrim gedib, qərarızam mən,
– Razıyam, əl götür, – dedi, – gülbədən, –
Nazını çəkərəm, naz çəkmək peşəm,
Sən Xəllux əhlisən, mənə həbəşəm¹⁹⁵.
Qarşında, ey qonaq, ey sevimli yar,
Belə süfrələrin nə qiyməti var?
O murad ki səni yandırır belə,
Onu tez axtarsan, gec gələr ələ.
Tikanlıq dönərsə əgər cənnətə,
Mən də meyil eylərəm belə sənətə.
Söyüd ud qoxusu yaysa dağ–daşa,
Məndən də belə bir iş gələr başa.
İstə məqsudunu, gözüm üstə, al,
Ancaq o istəyin xəyaldır, xəyal!
Üz sənin, döş sənin, dodaq sənindir,
Bir dürrü vermərəm, hər haqq sənindir.
Belə bir gecəylə etsən ixtilat,
Qabaqda var hələ min belə büsat.
Könül al şərəbdən odlanan zaman,
Sənə bağıslaram ayüzlü canan.
Ondan arzunu al, nişanı tuşla,
Mənim ətəyimi ancaq ki boşla!
Məni azdırdığı yolla getmədim,
Qulaq asdımsa da, əməl etmədim.
Çalışdım ki, olum həyalı, həlim,
Qızğındı, kəskindi odum, dəmirim.
Baxtım söylədi: “Ey fərsiz, dərdmənd,
Abadandan uzaq tapılmaz bir kənd.
Mən isə aldatdı tamah, etdi xam,
Paydan məğmun olur çox uman adam”.
Dedim: “Ey işimi dolaşiq salan,
Qərarımı vurub könlümdən çalan,
Yüz minlər yönəldi xəznəyə sarı,
Aqibət bu yolda tapdı məzarı.
Ayağım xəznələr içində ikən,
Düşsəm də zillətə, əl çəkmərəm mən.
Əsla danışmaram belə əməldən,
Ölsəm də vermərəm zülfünü əldən.
Taxtında şamımı yandır, ey mələk,
Ya da taxtın kimi, dur çarmıxa çək!
Ya bu fərşdə oyna, ya al canımı,
Qum səp fərş üstünə, axıt qanımı¹⁹⁶.
Gözümün nurusan, bir özgə cansan,
Hicri dözülməyən sərvə–rəvansan.

Səntək bir huridən məqsədə yetmə, Müftədir, canımı qurban da etsəm. Müftə bir xəznəni kimdir almayan? Canını bu yolda oda salmayan? Gəl parlat bu gecə məni şam kimi, Çıraqtək yandırır qəmin qəlbimi. Yansam çırağ kimi, canım sağ qalar, Sönərsəm, sinəmdə, bil ki, dağ qalar. Günəş yandırmasa bizi odlara, Ruzimiz az olar, günümüz qara. Bir arzu deyildir istəyim səndən, Sadə bir yuxudur, söyləyirəm mən. Dimağım bir dərin yuxuya batmış, Ölüdən seçilməz, inan ki, yatmış. Görsəydi gözlərim səni dünyada, Görməzdim üzünü şirin rüyada. Əgər can almaqsa xəyalın sənin. Öldür, olsun qanım həlalın sənin”, Deyib bu sözləri coşduqca coşdum, O gözəl çiçəyin üstünə qoşdum. Xəznə qapısını gətirdim ələ, İstədim yetirəm əqiqi lələ. Görmədən arzumdən hələ bir səmər, Yalvardı, yaxardı, etmədi əsər. O: – Səbr eylə, – dedi, hörmət istədi, Vüsala yetməyə möhlət istədi: “Sənindir xəzinə, xam xəyalı at, Sakit ol bu gecə, sabah kama çat. Başqa fikirlərə qapılma hələ, Sabah gecə xəznə alarsan ələ. Birgecəlik dözümlü çətin deyildir, Axı bir gecə ki, bir il deyildir”. Çox dedi, baxmadım, döndüm xəncərə, Əlimi kor kimi atdım kəməərə. Xahişi, niyazı artdıqca onun, Həvəsim birə yüz olurdu əfzun. İş gəldi ələ bir məqama çatdı, Səyim haman bağlı bəndi boşaltdı. İnadkar görünəcə nazlı yar məni, Əsəbi, səbirsiz, biqərar məni, Dedi: “Yum gözünü, nə danış, nə din, Açım qapısını qənd xəznəsinin. Aman ver, qoy açım sən istəyəni, Gözlərini açıb, qucarsan məni. Aldanıb şəkərli bəhanəsinə, Yumdum gözlərimi bal xəznəsinə. Bir dəqiqə onu sakit buraxdım,

Sonra “Aç gözünü” deyincə baxdım
Ki, vurum caynağa yağlı şikarı,
Alım qucağıma o gözəl yarı.
Çevirincə ona dərhal üzümü,
Səbətində görədim özümü.
Nə bir kişi vardı, nə qadın, eyvah,
Munisim soyuq yel, dostum qızgın ah.
Kölgəydim, işığın yolundan azdım,
Türkünazdan iraq bir Türkütazdım.
Dəhşətlə sarsıldı qəlbim dərindən,
Bu zaman səbətini qopdu yerindən.
Köhnə dostum gəlib eyelədi imdad,
Etdi səbətini iplərdən azad.
Taleyim çıxınca hər bir oyundan,
Səbətini aşağı gəldi sütundan.
Bir zaman o məni tərki edib qaçan,
Oldu üzr istəyən, hörmətlər saçan,
Dedi: “Söyləsəydim əgər mən yüz il,
Deyərdin ki, bu iş həqiqət deyil.
O şey ki gizləndi, gördün göz ilə,
Bu sirr deyilməzdi əsla söz ilə.
Onunla dönmüşəm mən də qaynara,
Zülmələr görmüşəm, geymişəm qara”.
Dedim ki: “Ey başı bəlalar çəkən,
Rəyini olduqca bəyənmişəm mən.
Çəkdim o qədər ki qəmdən ahü zar,
Qismətim kəsildi bu qara paltar.
Qara ipək gətir”. O durdu, getdi,
Qaranlıq gecədə tədarük etdi.
O qara paltarını alıb geyincə
Hazırlıq görərək mən haman gecə,
Məmləkətim deyə yola düzəldim,
Qaralar içində evimə gəldim.
Qara geyənlərə şaham, sərdaram,
Qara bulud kimi coşub gurlaram.
Püxtə arzu-kamdan gəldim tüğyana,
Ömrü xam arzular saldı hicrana.
Elə ki sahibim bu hekayəni
Danışib eyelədi xəbər dar məni,
Şahımın yanında kənizdim, heçdim,
Onun seçdiyini mən dəxi seçdim.
Yetmək məqsədilə abi-həyata
İskəndərlə birgə getdim zülmata.
Zülmət gecə ayı çırağban eylər,
Soltanlar çətrini qaradan eylər.
Rənglərin yaxşısı qaradır, qara,
Balıq beli hara, sümüyu hara?¹⁹⁷

Qara tükdür verən gənclikdən nişan,
Qaranlıq göstərər ağ üzü cavan.
Göz qarası ilə görər cahanı,
Kim görmüş ləkələr örtsün qaranı?
Gecə örtməseydi qara ipəklər,
Aydın beşiyinə yarardı məgər?
Yeddi rəng tanıyır geniş asiman,
Qaradır rənglərə üstün hər zaman.
Nə zaman ki hindin gözəl xilqəti
Söyləyib qurtardı bu hekayəti,
Şah “afərin!” deyib baş-başa çatdı,
Alıb qucağına gözəli yatdı...

BƏHRAMIN YEKŞƏNBƏ GÜNÜ SARI GÜNBDƏ GETMƏSİ VƏ İKİNCİ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

116

Dan yeri ağarıb şəfəq sökəndə,
Sübhün tərəzisi qızıl tökəndə,
Yekşənbə günü şah, dünya çırağı,
Qızıldan özünə verib novrağı,
Aldı Cəməşid kimi qızıl cam ələ,
Tacı günəş kimi nur saçdı ələ.
Üzüyü sarı bir gültək qəşəngdi,
İşıldayan qaş kəhrəba rəngdi.
Yollara zər səpib, günbdə getdi,
Könül şadlığını birə yüz etdi.
Büsatla otağa şah etdi dəmsaz,
Nəşə, mey içində eylədi pərvaz.
Gecə ev çevrildi naz otağına,
Aşıqlər büründü sirr duvağına.
Şah o şəkər saçan şama söylədi:
“Sevişdir bir yerdə ləl ilə qəndi.
Oxu, nəşə duyum oxumağından,
Xoş səsin eylesin günbdə heyran”.
Şahın fərmanına qarşı durulmaz,
Qəbulə keçməzdi bəhanəylə naz.
Dil açdı söhbəti, sözü məzəli,
Dedi Çin bəzəkli o Rum gözəli:
“Ey Tərazın, Rumun, Çinin padşahi,
Soltanlar ümidi, şahlar pənahı!
Hakimlər izzəti, ağasan, ağa!
Çoxları çan atar qulun olmağa.
Hər kim eyləyərəsə başqa bir xəyal,
Görər öz başını yerlərdə dərhal!”
Elə ki duası axıra yetdi,
Ağzını ətirli bir məcmər etdi.

Yaxşı kəniz tapmaq olmuşdu mahal.
Üzdü saf olmayan qadınlardan əl,
Gəzib arayırdı sadə bir gözəl.
Bir gün cariyələr satan bir nəfər
Kəniz alan şaha yetirdi xəbər:
“Bir xacə Çindəki nigarxanədən
Yığıb gətirmişdir min gümüş bədən.
Onun gətirdiyi qul yox, pəridir,
Xətanın, Xəlluxun gözəlləridir.
Üzləri dünyanı işıqlandırar,
Mehribanlıq edər, aşiq yandırar.
İçlərində gözəl, bir şux pəri var,
Səhər ulduzunun nurunu alar.
Deşilməmiş dürrə bənzər o kəniz,
Dürr satan yanında o candan əziz.
Mərcan dodaqları mirvari bənddir,
Cavabı acıdır, gülüşü qənddir.
Şirin təbəssümlə saçarkən şəkər,
Uzun illər boyu yer şəkər yeyər.
Əgərçi şəkəri nemət olubdur,
Xalqa ciyər yemək qismət olubdur.
Özüm ki çoxdandır kəniz satanam,
Bu üzə, bu xala, saça heyranam.
Padşah əgər ona bir nəzər sala,
Vurular yəqin ki, o mahcamala”.
Şah fərman verdi ki: “Ey dəllal, yeri,
Gətir hüzuruma o kənizləri!”
Qoca kənizləri gedib gətirdi,
Padşah dürr uğrunda sövdəyə girdi.
Əgərçi hər biri aya oxşardı,
Lakin çox şahənə birisi vardı.
Ondan etmişdilər padşahı agah,
Bəyənərək sevdi gören kimi şah.
Dedi sövdəgərə: “Söylə, görüm sən
Bu kəniz qızıcığın xasiyyətindən.
Əgər xoşlayarsam ürəkdən onu,
Artıq pul verərəm, yaxşı bil bunu”.
Açdı öz dilini Çin sövdəgəri,
Dedi: “Şəkərdodaq bu dilbər pəri
İncədir, sevimli, şux, əhli-haldır,
Bütün yaxşılığa canlı misaldır.
Bircə şəkəri var ancaq, bu gözəl
Kişi arzusuna eyləmir əməl.
Yüz minnətlə onu kim alsə hərgah,
Qaytarar geriyə gətirib sabah.
Arzu çağında o baxmaz insana,
Arzu sahibini gətirər cana.

Verilərsə ona çox tələb əgər,
Həmən öz canına qəsd etmək istər.
Hər şeyi bəyənməz, eşitmişəm mən,
Sən də onun kimi müşkül-pəsəndən,
Hökmüdar, qaravaş belədir, belə,
Yola getməyiniz çətin məsələ.
Tutaq aldın onu minnətlə, inan,
Sabah yenə geri qaytaracaqsan.
Məsləhətim budur: ondan əl götür,
Özünə, seç, özgə bir gözəl götür.
Ürəyin yapıssa hansı canana,
Göndərim havayı hərəmxanana”.
Süzdü kənzləri bizim müştəri,
Xoşuna gəlmədi ancaq heç biri.
Yalnız o dilbərə könlünü verdi,
Qəlbində tək onun mehri göyərdi.
Ancaq heyran qaldı, necə qaynasın,
Nərdi xam həriflə necə oynasın.
Nə atıb kənizi çıxıb getmədi,
Nə də ki almağa cürət etmədi.
Axırda sevgisi hey yığın-yığın
Qum səpdi gözünə tacidarlığın.
Qızın ayağını gümüşə saldı,
O gümüş günbədi gümüşlə aldı.
Arzu qapısını örtməyə durdu,
Əjdərdən qurtardı, ilan vurdu¹⁹⁸.
Onda ki hərəmə çəkildi canan,
Hərəm əhli gördü bol hörmət ondan.
Açıldı gül kimi mehriban nigar,
Dostluğu nihandı, sərtliyi aşkar.
Şəhvət qapısını bağladı möhkəm,
Başqa xidmətlərə hazırkı sənəm.
Saraydan etimad görməkçin, gözəl
Evdarlıq işinə edirdi əməl.
Şah onu etdikcə sərvətək ali,
O düşdü ayağa kölgə misali.
Qarı: “Yenə əfsun eyləyim” deyər,
Gəldi xam xaməni tutub əyməyə.
Qız dedi: “Ey qarı, söylə, görüm sən
Mənə kənz adı verirsən nədən?”
Belə etirazı eşidincə şah,
Oldu kənzlərin sirrindən agah,
Qarıya dedi: “Çıx, gəlmə saraya!”
Nə əfsun oxudu gör əfsunçuya.
Kənzisə çox əziz bir adam oldu,
Sevdiyindən ona şah qulam oldu.
Hiylələr görsə də şah bu gözəldən,

Yenə səbr etməyi vermədi əldən.
Bir gecə boşluqda şamlar yanınca,
Eşqi aşiqlərin alovlanınca,
Qız açdı padşaha öz qucağını,
Uzatdı qoynuna şah ayağını.
Qızın qalasına su oldu hasar,
Şahın mancanağı atəşlər saçar.
O gülab qoxuyan nazənin gülə
Alışib yanan şah söylədi belə:
“Ey yetişmiş xurmam, dinlə bu sözü,
Ey gözümün canı, canımın gözü.
Sərv qabağında qara tikandır,
Ay sənə baş əyər xeyli zamandır.
Bir xahişim vardır, ey üzü gündüz,
Sorgu-sualıma cavab qaytar düz.
Sən belə eyləsən, düşün, ey nigar,
Sənin qəddin kimi, işim düz olar”.
Qızın ürəyini almaqçın ələ,
Şəkər səpələdi o təzə gülə¹⁹⁹,
Dedi: “Təsdis idi Zöhrəyə məkan,
Evdə oturmuşdu Bilqeys, Süleyman²⁰⁰.
Onların var idi bir oğulları,
İflicdi qıçları, həm də qolları.
Bilqeys sual etdi: – Ey rəsul, ey şah,
Bizim hər ikimiz gümrahıq, gümrah,
Xəstədir balamız, söylə, bəs nədən?
Neçin sağalmayırsınız bizim gülbədən?
Bu sirri öyrənib, bilib yetməli,
Tapıb dərmanını, əlac etməli.
Yanına Cəbrayıl yenə gələndə,
De ona dərmini, gizləmə sən də.
Qayıdıb gedərkən o boşluqlara,
Sirlər lövhəsində axtarsın çara,
Bəlkə bu körpəyə tədbir eyləsin,
Onun əlacını sənə söyləsin.
Bəlkə xəstəlikdən o tapsın nicat,
Sağlam bir bədənle o sürsün həyat.
Şahın sevincindən gözləri doldu,
Hər gün Cəbrayıl müntəzir oldu.
Elə ki Cəbrayıl gəldi yanına,
Süleyman dərmini söylədi ona.
Qayıtdı Cəbrayıl, tərək etdi yeri
Təzədən dönərək xəbərlə geri.
Dedi ki: “Bu dərdə iki çarə var,
Dünyada can kimi əzizdir onlar.
Cananla nə zaman dursan üz-üzə,
Doğru cavab verin sorulan sözə.

Rəyin etdi məni bəzək həyata.
Tanrı hüsurunda doğru danışmaq
Əlsiz-ayaqsıza şəfa verir, bax!
Gəl biz də düzlükdə yetək ilqara,
Tuşlayaq, düz ataq oxu şikara.
De görüm, nə üçün, ey nazlı dilbər,
Soyuqsan insana qarşı bu qədər?
Mən öz ciyərimi, tutaq, yeyirəm,
Uzaqdan hüsnünü seyr eyləyirəm.
Belə gözəlliklə, de, nə üçün sən
Soyuqqanlılığa adət etmişən?
Çəsmə qabağında o sərvə-rəvan
Ancaq doğruluğa gətirdi iman.
Dedi: – Bəyənilib çoxdan əslimiz,
Çıxarıb sınaqdan bunu nəslimiz:
Bizdən ərə gedən zənn etmə gülər,
Uşaq doğan kimi sağ qalmaz, ölər.
Bu yolda vermişik tələf çox mələk,
Rəvamı dünyadan tez köçüb ölmək?
“Keç arzu yolunda candan” deyilməz,
Zəhər qatışıqlı bal ki, yeyilməz.
Can mənə əzizdir hər vaxt, həmişə,
Söylə, necə girim qorxulu işə?
Mən cananı deyil, sevmişəm canı,
Sənə söyləyirəm sirri-nihani.
Süfrəmdən sərpüşüm alınmış, heyhat,
İstər məni saxla, istər məni sat.
Bil, ancaq sirrimi pünhan etmədim,
Dedim hamısını, heç gizlətmədim.
Ümidvaram ki, bu dünyalara, şah
Bizi öz sirrindən eyləyər agah.
Söylər gözəllərdən doyur tez nədən?
Könül xoşlayanı o sevməz nədən?
Vurmaz kimsə ilə bircə ay başa,
Çırağ nuru verər hər qələm qaşa,
Şam kimi başını kəsər dübara,
Qaldırar əvvəlcə ucalıqlara,
Sonrasa qəzəblə torpağa cırpar?
Qızın cavabını verdi hökmüdar:
“Mənimlə almayıb mehriban nəfəs,
Qalır öz işinin qeydinə hər kəs.
Hamı öz işinə pasiban olur,
Əvvəl mələk, sonra bir şeytan olur.
Hamının rahatlıq oldu adəti,
Unutdular şaha rəsmi xidməti.
Boya görə olar atılan qədəm,
İsti çörək olmaz hər mədəyə yem.

Dəmir bərkliyində bir mədə hanı,
Yesə dayanmasın can dəyirmanı?
Şux kişi görəndə su kimi axar,
Qadın gah özünə, gah ona baxar.
Hər qadın bir saman çöpünə bənzər:
Hər yana istəsə, çəkər küləklər.
Oxşar tərəziyə hər şux qələmqaş:
Bir arpa qədəri zərə əyər baş.
Mirvarıyla dolu gülöyşə bir nar
Yetişmiş düşəndə dönər ləl olar.
Qadın dedikləri küdü misaldır:
Kalı dəymiş olur, dəymişi kaldır.
Ərin zinətidir qadın isməti,
Gecə, ay tapanda boğar zülməti.
Qaravaşlarıma mən baxdıqca hey,
Bəzənməkdən başqa görmədim bir şey.
Bir səni görmüşəm sözündə duran,
Hər gün xidmətini daha artıran.
Müxtəsər, nə əlim çatır murada,
Nə sənsiz yaşamaq mümkün dünyada”.
Nə qədər dedisə şah bu sözləri,
Lakin heç olmadı zərrə əsəri.
Gətirdi müttəsil o şux bəhanə,
Dəymədi atılan oxlar nişana.
Diltənglik yükünə dözüb dururdu,
O daşlıq yoxuşu başa vururdu.
Şah suyun önündə susuz qalaraq,
Səbr etdi; tələsdi zəmanə ancaq.
Cadugər qarı ki, bir qədər əvvəl
Qovlatmışdı onu xoşqədəm gözəl,
Oldu tacidarın səbrindən agah,
Bildirdi arzusuna yetişməyib şah.
Gördü ki, hökmdar aciz qalıbdır,
Kəniz taqətini əldən alıbdır.
Düşündü: zamandır, min dona girim,
Pərinin başına oyun gətirim.
Günün beşiyinə rəxnə salım qoy,
Ayın qələsini tutum, alım qoy,
Kimsə bundan sonra qoy ox atmasın,
Qarının yayına atsa çatmasın²⁰⁴.
Tutdu tacıları o xəlvət dilə,
Onu ələ alıb, işlətdi hiylə.
Dünya nurladana bir əvəz deyər,
Başladı əfsunu təkrar etməyə.
Dedi: – İstəyirsən xam atın əgər
Dalına minməyə qoyasan yəhər,
Ram olmuş dayçanı iki yol, üç yol

Yəhərlə, önündə tumarla bol-bol.
Soruş atçılardan: tərs atı, xamı,
Belə ram eyləyər, öyrədər hamı.
Belə bir hiyləyə şah məhəl qoydu,
Kərpici belə bir qalıba uydu²⁰⁵.
Baldodaq, alyanaq bir kəviz aldı,
O, möhrə oynadan şux mahcamaldı.
Gözəl dərs almışdı əsir satandan,
Mülayim xilqətdi əslən o canan.
Şahla nə zaman ki qarşı durardı,
Yüz mayallaq vurub oyun qurardı.
Şah ürəksiz getdi onunla yola,
Könlü istəmədən yetdi vusala.
Keyfdə həmdəmiydi birinci gözəl,
Ehtiyac zamanı buna atdı əl.
Orada ciyəri qəmdən şişərdi,
Burada mirvari gəlib deşərdi.
Gördu bu yatmağı, coşdu hiddəti,
Qızın dürr deşməyə artdı rəğbəti.
Şahın toxundusa ona rəftarı,
Qondusa üzünə qeyrət qubarı,
Ancaq əmələndən o gözəl pəri
Bir tük qəder belə dönmədi geri.
Duydu səbəb nədir belə tufana,
Qarının təndiri baidir buna.²⁰⁶
Dinməyib səbr etmək oldu qaydası,
Səbrin eşq əhlinə yoxdur faydası.
Axırda mehriban gözəl, bir gecə
Münasib fürsəti əldə edincə,
Dedi ki: “Ey mələk ədalı padşah,
Yurdun ədalətə, dinədir pənah.
Doğru danışansan, doğru görənsən,
Dönmə bu halından mənimlə də sən.
Ay, Günəş ki süzər bu göydə müdam,
Əvvəli gündüzdür, axırı axşam.
Gündüzün tapmasın görüm heç zaval,
Yetirsin ömrünə hər gecə vüsal.
Sabah kimi şərbət verirdin mənə.
Sirkə satmağına şamtək səbəb nə?
Tutaq ki, yeməmiş doydun, məni sən
Atdın şir ağzına, söylə, bəs nədən?
Dərdə salıb məni o gündən bəri,
Önümdə saxladın qorxunc əjdəri.
Məni öldürməyə nədir bu şahmar?
Özün kəs başımı, ixtiyarın var.
Kim sənə bu işdə yollar göstərib?
Söylə, kim öyrədib, kim təlim verib?”

Deyiləm özümdə, mənə ver xəbər,
Can quşu uçmağa açmış bəlü pər.
And olsun Allaha, and olsun sənə,
Ürək sirlərini söyləsən mənə,
Gövhər xəznəsini mən də açaram,
Alar istəyincə şahım arzu, kam” .
Tacidar sevirdi gözəl cananı,
Ondakı qəsəmi, əhdi, peymanı
Görüncə sirrini açdı hər nə var,
Bərbəbir söylədi, etdi aşikar.
Dedi: “Vüsalınçın düşdüm odlara,
Alışdım, köz oldum mən bəxtiqara.
Dərdə yataq oldu səbirsiz canım,
Əridi, qalmadı tabım, tavanım.
O qarı yetişib dada bu zaman,
Qarıları tək etdi dərdimə dərman.
Mənə müzəvviri göstərdi tədbir,
Yemədən xeyir etdi mənə müzəvvir²⁰⁷.
Od yaxdıq, olasan, dedik, od gərək,
Səni yumşaltmaqçın işlətdik kələk.
Yalnız od üstündə qızır soyuq su,
Dəmiri yumşaldar atəş, doğrusu.
Haqqında bu rəyde olmaq çətindir,
Ən gözəl dərmanım məhəbbətidir.
Eşqin ürəyimə saldı odları,
Gətirdi ortaya əfsunu qarı.
Düz oldun mənimlə şamtək, ey nigar.
İndi nə qarı var, nə əfsunu var.
Həməl bürcü etdi günəşimi şad,
Bərdi-əcuzi, de, necə edim yad?”²⁰⁸
Şah söylədikcə bu şirin sözləri,
Naz ilə dinlədi o gözəl pəri.
Görünce işləri belə, mahcamal
Süsən iyli sərvə yol verdi dərhal.
Qönçənin taxtına oturdu bülbül,
Məst oldu, önündə açılınca gül.
Bir tuti süfrədə gördü bol şəkər,
Şəkərəfşanlığa başladı yeksər.
O sanki balığı hovuzda saldı,
Xurması tez südün içinə daldı.
İncəydi, şirindi o nazlı pəri,
Xurmaya artırdı dadı, şəkəri.
O, naxşın tülünü çəkib də haman,
Zər qıfılı açdı qənd sandığından,
Qızıl ləyaqətli bir xəznə gördü,
Dövrəsinə zərli bəzəklər hördü.
Ürəkaçan olur sarı hər zaman,

Halvaya t m verər ancaq zəfəran.
Zəfəran sarıdır, aldırma, burax,
Onu yeyənlərin  adlıđına bax!²⁰⁹
Sarı bir örtüyün dalından axşam,
Yaxşı işıq verər yaxılanda  am.
Sarıydı Musanın danası, əlbət,
Çox verdilər ona, odur ki, qiym t²¹⁰.
Sarıdır,  enliyin mayasıdır z r,
Sarı gil  n baha qiymətə ged r²¹¹.
Nə zaman bu nađlı padşah eşitdi,
Qucaqlayıb qızı kamına yetdi.

BƏHRAMIN DÜŞƏNBƏ G N  YAŞIL GÜNBƏDƏ GETMƏSƏ V  U  NC  IQLIM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ S YLM S 

Elə ki düşənbə gəldi ortaya,
Şahın yaşıl   tri yüksəldi aya,
Yaşıl  ıraaq kimi parlaq g r nd ,
Cənnət mələyi t k yaşıl b r nd ²¹².
Yaşıl günbəd deyə yönəldi, getdi,
Qəlbini  adlıđa bir məskən etdi.
Sa ınca göylərin ulduzlu bađı
Zümrüd ya ıllıđa bahar yarpađı,
Yaşıl s rv  dedi böyük hökmran:
“G l götür darlıđı g l dodađından!”
Şaha təzim edib  l üstündə  l,
A dı sirri belə o dilbər gözəl,
Dedi: “Ey  ad edən bizi dünyada,
Bütün canlar sənə qoy olsun fəda.
Sarayın dövlətə uđurlu baxtdır,
Astanan ölkəyə tac ilə taxtdır.
Ba ın b z yidir tacın hər zaman,
Taxt ucalıq alır sənin qapından.
Zatın məmləkətə əbədi tacdır,
Sənin dərgahına dünya möhtacdır”.
 vv l uca taxta dualar saçdı,
Sonra qənd çeşməsi əqiqdən a dı.

B  RİN HEKAY S  V  ONUN A IQ OLMASI

Dedi: “Rumda  ziz birisi vardı,
Mumdakı bal kimi rahat yaşardı.
H n rl r sahibi bu qabil kişi

Görərdi hər zaman yaxşılıq işi.
O kamallı cavan, o xoşxasiyyət
Təmiz əlaqəyə bəslərdi hörmət.
Xalq bilir ismini, düşməzdi dildən,
Almışdı pəhrizkar Bişr adı eldən.
Naz ilə evindən o çıxdı bir yol,
Gedirdi, nə eniş, nə yoxuşdu yol.
Eşq onun yolunu kəsdi əlbəəl,
Fitnə kamalına əl uzatdı, əl.
Gördü bir gözəl ki, çadrası ipək,
Sanki gizlənmişdi buludda aytək.
Gedirdi görmədən Bişri şux nigar,
Açdı duvağını üzündən ruzgar.
Fitnəyə yol verdi yel bilə-bilə,
Qara buludlardan çıxdı ay çölə.
Bir süstlük üz verdi olduqca Bişrə,
Tikildi bir oxla ayağı yerə.
Surət gördü, oynar məst gözündə naz,
Yüz min tövbə qırar, yenə də doymaz.
Bir xırman gül idi, sərv idi özü,
Kəklik qanı ilə yuyulmuş üzü.
Sahirdi, süzgündü şəhla gözləri,
Min aşiq yuxusu kəsmiş o pəri.
Qönçə yarpağına bənzər dodağı,
Onun da qənd ola bütün yarpağı,
Ah, hələ gözləri nərgizdi yatmış,
Onlar bu yatmaqla fitnə oyatmış.
Yellənən o qara qıvrım tellərin
İçində gül üzü o şux dilbərin,
Laçın qanadının altında duran
Həvasil quşuna bənzərdir, inan.
Xalı saçından çox ənbər saçardı,
Xalından da kafir gözləri vardı.
Bu gözlər, bu saçlar, bu atəşli xal
Qoymazdı insanda nə taqət, nə hal.
Çimdik qoparılmış uşaqtək birdən
Qopdu ixtiyarsız bir səs Bişrdən.
O ay ki, yolunda yalnızdı, təkdi,
Ürküb rübəndini üzünə çəkdi.
Atdı tələsərək gül qədəmləri,
Qan aldı boynuna o gedən pəri²¹³.
Bişr ayılıb baxdı yollara doğru,
Gördü ev talanıb, getmişdir oğru.
Düşündü: izləsəm o şux cananı,
Pis düşər, səbr edim; məndə səbr hanı?
Yaxşısı budur ki, dözümlü ol sən,
Rüsvay olub gedər səbirdən keçən.

Ehtiras azdırıb ömrü, neyləyək;
Kişiyəm, qəm məni öldürməyəcək.
Unutmaq şəhvəti din nişanıdır,
Bu şərt pəhrizkarı yaxşı tanıdır.
Çəkim bu diyardan öz yükümü düz,
Beytül müqəddəsə çevirim qoy üz.
Xeyri, şəri bilən böyük Yaradan
Mənim bu işimi eyləsin asan.
Gedib yol şeyləri tədarük etdi,
Beytül müqəddəsə yollandı, getdi.
Sığındı qorxudan pərvərdigara,
Verildi hökmünə, dedi: – Et çara!
Divlərdən qurtarım, sən pasiban ol,
Qəlbimə tapmasın ta ki fitnə yol.
Yalvarıb Allaha, o səcdə etdi,
Müqəddəs məkandan qayıtdı, getdi.
Dönərkən qoşuldu Bişrə bu səfər
Zahiri xoş olan, bədxah bir nəfər.
O hər gözəl sözə irad tutardı,
İrada qəribə həvəsi vardı.
Yaxşıdan, yamandan Bişr açdı söhbət,
Onun varlığını bürüdü hiddət.
O elə olmalı, bu dəxi belə,
Mənasız gəlməsin, bir nəfər dilə.
Bişr sükut etdi, onun sükutu
Aldı uzunçudan bihuşluq otu.
O dedi: “Adından agah et məni,
Mən də bu ad ilə çağırım səni”.
Dedi: “Ad qoydular Bişr mənə, sən,
Nə eybi, hər nə cür ad verəcəksən”.
“Bişr! İnsanların eybisən, nə qəm,
Mən də Məlixayam, imami-aləm.
Hər nə Yer üzündə, göy üzündə var,
Nələr fikr eyləyir bütün insanlar,
Bilir Məlixanın ağı, kamalı,
Duyuram yaxşıca haram, halalı.
Alimlər ki bilir, on ikicə fənn,
Onlardan mükəmməl bilən mənəm, mən!²¹⁴
Dərya, səhra, meşə, çay, hər uca dağ,
Nəyə malikdirsə bizim bu göy tağ,
Hamısını duyub, düzlüklə bildim,
Nədən yaşayırlar, agah edildim.
Göydəki şeylərə əsla çatmaz əl,
Bilirəm onları hamıdan əvvəl.
Ətrafda üz versə qorxu nə zaman,
İti baxışımla görərəm haman.
Zavala uğrasa bir şahlıq, bir şah,

Əlli il qabaqca olaram agah.
Yet sə bir danəyə əskiklik əgər,
Bir il qabaqcadan verərəm xəbər.
Nəbzi, qarurəni mən bilirəm, mən,
Əlimlə qızdırma gedər xəstədən.
Salsam od içinə götürüb nalı,
Kəhrəba ləl olar, hələ var dalı.
Daş iksirim ilə bir gövhər olar,
Torpaq əllərimdə döner zər olar.
Ağzım sehirlə yel üfləsə, inan,
Kəndiri döndərüb eylərəm ilan.
Tanrı ki yaradıb hər xəzinəni,
Ona tilsim açan göndərüb məni.
Soruşsalar yerdən, ya göydən əgər,
İnanın, verərəm mükəmməl xəbər.
Bilik ölkəsində böyük ustadam,
Tay olmaz dünyada mənə bir adam”.
Belə çox dəm vurub söhbət eylədi,
Bışr bu yalana heyrət eylədi.
Bu zaman bir bulud dağdan yeridi,
Məlixə baxaraq beləcə dedi:
– O bulud qaradır, qır kimi nədən!
Bunlar süd kimi ağ, gəl cavab ver sən!
Bışr dedi: – Burada qəribə nə var?
Belə hökm eyləmiş tək pərvərdigar.
O dedi: – Kar aşmaz belə bəhanə,
Atılan ox görək dəysin nişana.
Yanmış bir tüstüdür qara bulud, bax,
Ağıl bu nöqtədə etmiş ittifaq.
O bulud ki belə süd kimi ağdır,
Su var məcazında, inci sayaqdır.
Birdən qalxıb əsdi bir gizli külək,
Çox danışan nələr söylədi görək:
– De görüm, bu əsən yel nə deməkdir?
Qafil, ya öküzdür, ya da eşşəkdir.
Bışr dedi: – Allahın qəzası vardır,
Hər şeyə hökm edən pərvərdigardır.
O dedi ki: – Düşün, at hikmətə əl,
Qart qarılar kimi nağıl açma, gəl!
Havadır doğuran yeli, rüzgarı,
Yelləndirir onu ərzin buxarı.
Bircə o tərəfə göz yetirib bax,
Neçin çox ucadır o möhtəşəm dağ?
Dedi: – Var Tanrının bunda əsəri:
Birisi yüksəkdir, alçaqdır biri.
Məlixə söylədi: – Sübutsuz demə!
Yetişir bağladın naxşı qələmə.

Bulud yağış tökər, su axar gedər,
Dağları, daşları sel yıxar gedər,
O dağın ki uca dik başı vardır,
Selin axımından xeyli kənardır.
Bişr bir qışqırdı, titrədi dağ-daş:
– Tanrının işinə, – dedi – qoşma baş!
Hər işin sirrindən xəbərdaram mən,
Hər elmə vaqifəm, üstünəm səndən.
Səbəb boş deyilməz, gəl düşün bir az,
Yolu xəyal ilə süpürmək olmaz.
Sanma var pərdəyə yol tapa bilən!
Oxuyuruq naxşı pərdədə üzdən.
Qələt addımlamaq deyil ictimad,
Yanlış oxuyana olmaz etimad.
Qorxuram bu pərdə olanda nihan
Qələt oyun görə qələt oxuyan.
Bu yüksək budaqlı ağaca sən gəl
Ərköyünlük ilə toxundurma əl.
Bişr bu sehri ki oxudu, yenə
Füzul qulaq asdı şeytan deyənə.
Onlar bir neçə gün birgə getdilər,
O füzulluq etdi istəyən qəder.
Yol isti, çöl susuz, yolçular susuz,
Oldu beyinləri qaynar, yuxusuz.
Qışqırıb yol boyu böyürürdülər,
Coşub gedirdilər, yüyürürdülər.
Axırda yetdilər pakizə, uca,
Şaxlı, budaqlı bir gözəl ağaca.
Bu yerin otları ipəkdi, ipək,
Göz daldı seyrinə, oldu sevincək.
Orda basdırılmış bir küp durardı,
İçində tər-təzə şirin su vardı.
O küpün içində görüb uzunçu
Təzə reyhan kimi ürək açan su,
Dedi Bişrə: – Gözəl yoldaşım, de bir,
Neçin bu küp belə qum içindədir?
Söylə nəyə görə ağzına qədər
Basdırılmış yerə? Ver bundan xəbər!
De görüm ki, suyu çoxdur, ya azdır?
Yoxuş deyil yeri, çöldür, bayazdır?
Bişr: – Etmiş, – dedi, – bunu insanlar,
Çox-çox görünmüşdür belə ehsanlar.
Qorxudan gömüblər onu qumlara
Ki, sınıb olmasın tez para-para.
Məlixə söylədi: – Gəl, yaxşı düşün,
Verdiyın cavablar qələtdir bütün.
Biri əzab çəkib yaşayacaqdır,

Sanma ki, nəsihət ona kar etdi,
Öz bəd əməlini aşikar etdi.
Soyunub paltarı yıgdı bir yerə,
Atıldı sulara o birdən-birə.
Bu küp deyildi, bir quyuydu, quyu,
Bitib tükənməzdi içinin suyu.
Əcəl zirəkliklə yola getmədi,
Can atdı nə qədər, təsir etmədi.
Su doldu ağzına, əcəli çatdı,
Nəhayət, quyunun içində batdı.
Bişr sudan ötrü yandı dərindən,
Tökdü su üstündə su gözlərindən.
Dedi: – Haramzada, bu xam oğlu, xam,
Salamını mənə eylədi haram.
Qorxuram bu çirkin xasiyyətilə
Küpün saf suyunu döndərsin lile.
Suyu çirki ilə bulandırar o,
Daş alıb saxsını birdən qırar o!
Belə bir düşüncə pislərdən törər,
Nəinki ağıllı kəslərdən törər.
Kimsənin olmasın belə yoldaşı,
Batsın eləsinin görüm ki, başı.
Dalınca deyindi onun bir qədər,
Gözlədi, görmədi kişidən əsər.
Durub axtarmağa yönəldi onu,
Bilmirdi xacənin qər q olduğunu.
Batmış gördü suda öz yoldaşını,
Küpün qırağına əymiş başını.
Təəccüb eylədi suya baxaraq,
O, yüksək ağacdən kəsdi bir budaq;
Ya bir nizə qədər, ya bir az uzun,
Yondu qabığını həmə çubuğun.
Dəniz ölçən kimi ağacı aldı,
Tez götürüb küpün içinə saldı.
Küp demə, küp demə, quyudur, quyu,
Kərpic divarlara qalxmışdı suyu.
Zay etməsin suyu gələn heyvanlar
Deyə quyu üstə yarım saxsı var.
Çıxartdı quyudan bədbəxt oğlunu,
Torpaq quyusuna gətirdi onu²¹⁵.
Doldurdu qəbrini torpaqla, daşla,
Durdu baş ucunda, dedi təlaşla:
“Hamı zirəkliyin, fikrin, xəyalın,
Düyünləri açan ağılın, kamalın?
İnsanlar, pərilər düşərkən dara
Hamı öyündüyün, bildiyin çara?
Nədir o, deyirdin: yeddi fələkdən

Qeybi kəmənd ilə çəkən mənəm, mən!
Nə kişi, nə qadın olan, de, sənin
Nə oldu hünərin, on iki fənnin?
Əvvəldən bilirdin hər olacağı,
Zirəkdin, göürdün dalı, qabağı.
Uzaqgörücüydün, niyə görmədin?
Bu açıq quyudan xəbər vermədin?
Az eyləmədik biz bu sudan söhbət,
Gəldi ortalığa hər cür hekayət.
Çox uzatdıqsa da biz küp fəslini,
Söyləyə bilmədik işin əslini.
O küpün suyuna biz nələr atdıq,
Demək küpümüzdə tonqal qaltdıq.
O kargahın başqa bir naxşı vardır,²¹⁶
Bizim haqq-hesabdan xeyli kənardır.
Fələk bu kəndiri düyün edəli
Çatmayır ucuna kimsənin əli.
Bu yolda hər nə ki dedik, neylədik,
Səhv etdik hamını, yanlış eylədik.
Sən qər q oldun suda, mən tapdım nicat,
Şükür edənləri bəsləyir həyat.
Sən ona tor dedin, uzağa düşdün,
Özün heyvan kimi duzağa düşdün.
Mənim yaxşı getdi ona gümanım,
Fikrim yaxşı oldu, qurtardı canım”.
Söyləyib bunları qalxdı ayağa,
Gah sola baş vurdu, gah baxdı sağa:
Misri paltarını bu yanda gördü,
Onu, əmmaməni alıb götürdü.
Açınca bağlını dərhal sürüşdü,
Torpağın üstünə bir kisə düşdü.
Nə görse yaxşıdır?! Köhnə pullardı:
Kisədə min Misir qızılı vardı.
Yumdu gözlərini qızıl mehrinə,
Möhürləyib zəri qoydu yerinə.
Dedi: “Yaxşısı ki, paltarlarını,
İpək əmmaməni, bütün varını
Toplayım bir yerə, yığım, bağlayım,
Gəzim, qohumunu qoy soraqlayım.
Soruşub evini onu biləndən,
Verim əyalına əmanəti mən.
Köməyim dəymədi ona, qoy yenə
Xəyanət etməyim əmanətinə.
Tutsam əgər mən də o tutan işi,
Yeyərəm demək, o yeyən bişmişi”.
Belə düşünərək yola düzəldi,
Bürkülü səhradan şəhərə gəldi.

Getdi öz evinə əvvəl birbaşa,
Sonra da baş çəkdi qohum-qardaşa.
Şəhərdə iki gün asudə oldu,
Dadlı xörəklərlə keyfi duruldu.
Alıb əmmaməni düzəltdi yola,
Hamıdan soruşdu: “Bunun kim ola
Sahibi?” Bir kişi söylədi ki: “Sən
Hələ bir qədər də yol getməlisən.
Məhəlləsi filan, döngəsi filan,
Yeddinci ev üstə şahənə eyvan.
Onun binasıdır həməm imarət,
Yeri, döy qapını, arxayın ol get”.
Alıb bağlamanı hərəkət etdi,
Deyilən binanın üstünə getdi.
Döyüncə qapını, dodaqları bal
Tez gəlib açaraq eylədi sual:
– Söylə bir, nəçisən, de, nədir adın?
De, əməl eyləyək, nədir muradın?
Bişr söylədi ki: – Əmanətim var,
Hər kimsə bu evə sahib-ixtiyar,
Ona veriləcək, əgər özümü
Buraxsa, deyərəm gəlib sözümu.
Asıman hünərli Məlixanın, ah,
Nə gəlib başına, eylərəm agah.
Qadın izin verdi, dedi: – Buyur, gəl.
Ədəblə yer verdi ona ilk əvvəl.
Bürüyüb üzünü gizli yaşmağa:
– Mən hazırım, – dedi, – qulaq asmağa.
Bişr əhvalatı açdı hər nə var,
Etdi ayüzlünü işdən xəbərdar.
Dedi: – Məlixayla biz həmsöhbətdik,
Onun hünərindən çox söz eşitdik.
O, bədməstlər kimi tez qızışardı,
Hər sözə bir yekə dastan qoşardı.
Hər şeydən, hər işdən çox bədgümandı,
Yaxşı ilə pisi qarışdırandı.
Qazıdı özgəyə quyu, sürüşdü
Özü, bu qazdığı quyuya düşdü.
Çoşdu mühit kimi, eylədi tüğyan,
Axır ağzında su, düşdü natəvan.
Bişr nə görmüşsə o bivəfadan,
Söyləyib sözünü qurtaran zaman
Əlavə eylədi: – İllər vur başa,
O torpaqda yatsın, sən evdə yaşa.
Tərtəmiz yumuşdu Məlixanı su,
Torpaq xəznəsinə tapşırıdım onu.
Əlimlə yığıldı səhradan varı,

Budur qızılları, budur paltarı.
Deyib əmanəti tez yerə qoydu,
Bışrin düzlüyünü mahcamal duydu.
Hər işə vaqıfdı o dilbər gözəl,
Vərəqi oxudu, bildi əlbəəl.
Bir saat kədərli, pərişan oldu,
Axdı göz yaşları, bağı qan oldu.
Dedi: – Ey müqəddəs fikirli insan,
Sən ki bəndələrin ən yaxşısısan.
Afərinlər sənə, ey halalzada!
Üzüağ olmusan bu gen dünyada.
Kimsə bu mərdliyi eyləməz ki, sən
Adamsız olana qarşı edirsən.
Mərdə layiq sifət deyildir, inan
Ki, bal oğurlasın bal arısından.
Gərək cavanmərđi pul aldatmasın,
İşinə zərrəcə xələl qatmasın,
Məlixə bir layiq məkana getdi,
Özünü torpağa o təslim etdi.
Deyirsən olduqca fikri yamandı,
Doğrudur, hər şeyə pislük umandı.
Zalımdı, hər zaman min zülmü vardı,
Əhdə vəfası yox, mərdüməzardı.
Kişiyə, arvada uddurardı qan,
Çəkdi cəzasını o zalım insan.
Cuhud məzhəbsə də, sevərdi şəri,
Şehir ilanıydı, məbəd əjdəri.
Ondan illər boyu cəfa çəkirdim,
Təkcə pislük deyil, bəla çəkirdim.
Mənimplə baş qoyar, birgə yatarı,
Sonra yalan deyər, böhtan atardı.
Mən müti bir bulud, o, sərt bir külək,
Qılınc qaldırardı o dəli şimşək.
Tanrı dəf eylədi onu başımdan,
Oldu möhnətlər də qapımdan nihan.
Yaxşıydı, yamandı, köçdü dünyadan,
Ölünün dalınca danışmaz insan.
Çəkildi aləmdən onun ayağı,
Nəsib etdi bizə bu qovuşmağı.
Görünürsən, inan, çox xoştər mənə,
Layiqsən olmağa gözəl ər mənə.
Var məndə gözəllik, ismət, xəznə, mal,
Tapılmaz mənimtək halal bir əyal.
Tanrımız buyuran bir nikah ilə
Düzəlt işimizi, get sahman eylə.
Cavanmərd, görüncə bəyəndim səni,
Mənə layiq ərsən, sevindir məni.

Qəlbin bildirərsə eşqi, hörməti,
Başlayaram sənə mən də xidməti.
Bəli, arzum budur, xəyalım budur,
Var-dövlətim budur, camalım budur.
Deyib, ay üzündən örtüyü saldı,
Yaş əqiqdən quru möhürü aldı.
Bişr günəş kimi o mahcamalı,
O fitnəli gözü, sehirlı xalı
Göruncə, tanıdı nurlar saçanı,
Yolda rast gəldiyi nazlı cananı.
Bir ah çəkdi, getdi başından huşu,
Oldu sırğalının həlqəbəğuşu²¹⁷.
Şirin dodaqlını həyəcan aldı,
Ətir saçıb Bişrin halına qaldı.
Çalışdı, aşiqi durdu, ayıldı,
Həyədan canına bir od yayıldı.
Dedi: – Tərk eylədi ixtiyar məni,
Qoy dəli saymasın gözəl yar məni,
Gedərsə özündən əgər cin görən,
Pəri görmüşəm, ey pərizadə, mən.
Sanma ki, bu yeni bir məhəbbətdir,
Çoxdankı yanğıdır, köhnə həsrətdir.
Günlərin birində, ey nazlı mələk,
Aldı örpəyini üzündən külək.
Camalın əlimdən aldı taqəti,
Məst oldum içməmiş vüsəl şərbəti.
Yandım həsrətinlə düşüb odlara,
Eşqin varlığını verdi ruzgara.
Çəkdi öz dalınca sən xəyalımı,
Kimsəyə demədim mən bu halımı.
Gəldim nə zaman ki, mən təngə, zara,
Sığındım yeganə pərvərdigara.
Mənə öz fəzliylə o səxa kanı
Yetirdi hər zaman lazım olanı.
Heç vaxt göz dikmədim özgə malına,
Ağına, işinə, xoşbəxt halına.
Verdi o, düz yolla səadət mənə,
Gözəl camal mənə, var-dövlət mənə.
Elə ki bilindi Bişrin ürəyi,
Arvadın çoxaldı meyli, diləyi.
Bişr o hurinin nəvazişini
Görüb də sahmana saldı işini.
Tez kəbin kəsdirdi, ona yar oldu,
Tapıb nemətini bəxtiyar oldu.
O pəriüzlüdən alıb arzu, kam,
Oxudu bədnəzər duası müdam.
Gözəli xəbisdən qurtardı cavan,
Ayı xilas etdi xüsufdan, dardan²¹⁸.

RUS QIZININ BƏHRAMA HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Dedi: – Rus elində vardı qabaqlar,
Dilbər gəlin kimi gözəl bir diyar.
Orda saray qurub, bir şah yaşardı,
Nazla bəslənilmiş bir qızı vardı.
Qənzəsi cadugər, könül ovlayan,
Üzü gül, qaməti bir sərvi-rəvan.
Bənizi qəşəngdi onun qəmərdən,
Dodağı şirindi qənddən, şəkərdən.
Zöhrəydi, aşıqi parlaq Müştəri,
Hüsnü batil etdi şamı, şəkəri.
Qənd həsəd aparıb şirin dilinə,
Təng olub dönmüşdü incə belinə²²².
Müsk saçı yanında hey bağı qandı,
Reyhanı önündə gül bir tikandı.
Təravətli üzü bahardan lətif,
Şəkildən gözəldi, şəkildən zərif.
Gözünün xumarı nərgiz yuxulu,
Nəsrinin qənzəsi alınma qulu,
Qəddi bağ sərviyək xeyli ucaydı,
Çırağa bənzəyən çöhrəsi aydı.
Gülab baş əyərdi adamlarına,
Gül xidmət eylərdi qulamalarına.
Şəkər gülüşlüydü, günəş camallı,
Həmi hünərliydü, həmi kamallı.
Oxuyub hər dərsi bilik yığaraq,
Yazmışdı hər elmə dair bir varaq.
Çox tilsim kitabı vürmüşdü başa,
Sehrlər məlumdu o qələmqəşə.
Saçları yaşmaqdı gül surətinə,
Boyun əyməmişdi ər minnətinə.
Oydu zamanının gözəl dilbəri,
Neylərdi yoldaşı, neylərdi əri?
Yayıldı, nəhayət, xəbər hər yana:
Cənnətdən bir huri gəlib cahana.
Ayla gündən doğub o şux dilfərib²²³,
Zöhrə Ütariddən ona süd verib.
Coşdu eşidənlər – uzaq və yaxın,
Yeridi elçilər hey axın-axın.
Biri zor göstərdi, biri zər, yalnız
Zoruyla qorudu zərini o qız.
Atası olmuşdu hər işdən bezar,
Çünki hesabsızdı gələn aşıqlər.
Döndü bir acizə, nəhayət, o mərd,
Necə oynayaydı yüz həriflə nərd.

Xəlvətdə əyləşən saray gözəli
Gördü elçilərin uzundur əli.
Olum sədəmədən göy kimi uzaq
Deyərək, axtardı ən uca bir dağ.
Əmr etdi bir yüksək qala tikdilər,
Dağ başından göyə bir dağ çəktilər.
Yalvarıb atadan izin istədi:
– Səfər tədarükü hazır et, – dedi.
Ayrılıq nə qədər acı olsa da,
Ata izin verdi o pərizada.
Evdən getsə əgər o şirin nigar,
Qapıdan, bacadan girməz arılar,
Qarada saxlansa xəzinə, əlbət,
Keşikçi oğrudan çəkməz əziyyəti.
Bəzən o naz ilə seyrə çıxardı,
Tikilən qalanı gəzib baxardı.
Nə zaman təpərli bir qala qurdu,
Gedib xəzinətək orda oturdu.
Bu uca qalaya tənha köçəli
Adını qoydular “qala gözəli”.
Orda işləməzdi oğrunun başı,
Çünki Ruyindizdi onun hər daşı²²⁴.
Qız yaşayıb qaldı möhkəm qalada,
Heç görünə olmadı onu rüyada.
Quldurlar o qızın gücünü sezdi,
O çox aşıqlərin qəlbini əzdi.
Hər işdə işlədi ağı, kamalı,
Çarələr eylədi fikri, xəyalı.
Səmadan, ulduzdan verərdi nişan,
Önündə təbiət əyandı, əyan.
Hər şey məlum idi o şux gözələ,
Ruhani sirləri almışdı ələ.
Vaqif idi quru, yaş hikmətinə,
Suların sirlərinə, od qüvvətinə,
Bilirdi: nə ilə insan insandır,
Ulduzlar məclisə nələr saçırdır,
Elmə gərək olan dünyada nə var,
Bəşər nəsli nədən təravət tapar?
Bilik toplamaqdı hər zaman işi,
Bu qadın elə bil kişiydi, kişi!
O gündən ki o quş qalaya süzdü,
İnsan övladından əlini üzdü.
Qalanın yolunda tərənib zirək,
Əlilə birbəbir özü düzərək,
Daşlardan, dəmirdən tilsimlər qurdu,
Hər tilsim elə bil xəncər tuturdu.
Qalaya keçməyə hər kim gələrdi,

O kəsi qılınclar iki bölərdir.
Gələnlər olurdu aciz-avara,
Təkcə keşikçiydi bələd yollara.
O da tilsimləri daim sayardı,
Atdığı addımı hesablayardı.
Əgər hesabında olsaydı naşı,
Kəsilib torpağa düşərdi başı.
Bir zərbə olardı qılıncdan payı,
Girərdi buluda ömrünün ayı.
Göyün qapısına bənzərdi, inan,
Qalanın qapısı nihandı, nihan!
Eyləsə mühəndis bir ay yüz əməl,
Onun qapısına uzatmazdı əl.
Nəqqaşdı orada oturan pəri,
Sanki Çində tikmiş bəzək evləri.
Əlində rəsm olur incə duyğular,
Suya sədəf kimi düyünlər vurur²²⁵.
Huri saçlarına qələmi oxşar,
Vurar kölgələrə nurdan naxışlar.
Qalada şahlığa çatdı gözəl ay,
Aldı camalından o yerlər də pay.
Günlərin birində soyunub tamam
Çəkdi öz əksini bizim güləndam.
Başının üstündə yazdı ən gözəl
Bir xətlə ipəkdə gəzdilərək əl:
“Bu uca qalada tutmuşam qərar,
Gəlsin hüzuruma aşiq olanlar.
Nura tamaşaya pərvanə gəlsin,
Uzaqda durmasın, meydana gəlsin!
Belə bir qalaya girər mərd kişi,
Bura girmək deyil namərdlər işi.
Hər kim arzulayır belə cananı,
Bir yox, gərək olsun onun min canı.
Durmasın, tələsik yola düzəlsin,
Dörd şərti gözləyib hüzura gəlsin.
Belədir birinci şərtimiz: ad, san,
Gözəllik, igidlik, bir də şərəf, şan.
İkinci: kamalı möcüzələr saçsın,
Yolun tilsimini əqliylə açsın.
Üçüncü: tilsimi açdımı, dərhal
Çatsın imdadına düşüncə, xəyal.
Qala qapısını tez nişan versin,
Damdan yox, yanıma qapıdan girsin.
Dördüncü: qurtarsa bir-bir şərtləri,
Durmasın, şəhərə qayıtsın geri.
Atam sarayında yenə bu minval
Ondan eyləyəyəm bir neçə sual.

Versə ləyaqətli cavablar əgər,
Olar mənim üçün, demək, can-ciyər.
Şərtimi yerinə hər kim yetirər,
Olacaqdır mənə bir sevimli ər.
Yox, əgər qırarsa şərti, peymanı,
Düşsün öz boynuna özünün qanı.
Kim ki bu şərtlərə eyləsə əməl,
Onundur səadət hər şeydən əvvəl.
Sözünü tutmayan hər an alçalar,
Zaman şöhrətinə gülər, əl çalar”.
Yetirildi vərəq belə tamama,
Qız uzatdı onu yaxın adama.
Dedi: “Dur ayağa, al bu vərəqi,
Çıxart bu pərdədən üzə təbəqi.
Şəhər qapısında bir uca yer göz,
Bu şəkli, yazını as oradan tez.
Qərib ya şəhərli, təfavütü yox,
Mən kimi gözələ kim vurulsa çox,
Tutub şərtlərimi düzəlsin yola,
Ya ölsün, ya onun olsun bu qala”.
Qızın sözlərinə qul əməl etdi,
Şəkli götürərək durmadı, getdi.
Asdı surəti ki, o qələmqəşa
Baxsın aşıqləri, etsin tamaşa.
Kimin meyli tutsa belə gözəli,
Töksün öz qanını onda öz əli.
Bu xəbər bürüdü hər vilayəti,
Şahlar da eşitdi bu hekayəti.
Gəzdi ağızları, dillərə düşdü,
Aşıqlər sel kimi çöllərə düşdü.
Çoxları qırılıb öldü qalada,
Verdi həyatını nahaqdan bada.
Ona üz çevirib gələn hər adam
Vurular, düşməni alar arzu, kam.
Çoxları işlətdi ağıl, nə çara,
Ağıl da gəlmədi bu işdə kara.
Tədbirlə gəldisə yaxın hər biri,
Vurub puç edirdi əfsun tədbiri.
Açırdı bir neçə tilsim qüdrəti,
Yenə çaş qalırdı gücü, qüvvəti.
Acizlik üzündən düşüb pərişan,
Olurdu bu yolda rüsvayi-cahan.
Çoxlarının axdı nakam göz yaşı,
Sevginin yolunda kəsildi başı.
Çoxları o yolda oldular tələf,
Bulanmışdı qana hər yan, hər tərəf.
Asılmış başlarla hər tərəf doldu,

Şəhərin qapısı görünməz oldu.
Dünyada hayana baxsanız əgər,
Möhkəm qalalarla bəzənər şəhər.
O pəri qızıışıb zülümlər etdi,
Şəhri hasarla yox, başla bəzətdi.
Hələ bir görmədən o qələmqaş
Çoxunun bədəndən ayrıldı başı.
Vardı bir qəhrəman, igid şahzadə,
Nəsilli, əsilli, gözəl, azadə.
Dillərə düşmüşdü ağı, kamalı,
Qılıncla ovlardı şiri, maralı.
Bir gün bu şahzadə at qova-qova
Çıxmışdı çöllərə şəhərdən ova.
Gördü ki, qaladan asılmış yazı,
Yanında min şüşə zəhər var azı.
İpək parçasında çəkilməmiş gözəl,
Bir şəkil, söyləyir elə bil: – Gəl, gəl!
O, surət deyildi, bir mahcamaldı,
Səbrü-qərarını oğlanın aldı.
Gənc dedi: – Afərin o sənətkara
Ki, bu şəkli çəkib asıb divara.
Rəsmi ətrafında gördü daş üstə
Qalayıb yığıblar başı baş üstə.
– Nəhəng ağzındakı, – dedi, – gövhəri
Qoyub qaçım? Deyil qaçmağın yeri.
Bu eşq lövhəsindən əgər çəksəm əl,
Hicran varlığıma yetirər xələl.
Könül bu həvəsdən imtina etməz,
Baş gedər, bu həvəs başımdan getməz.
İpəkdəki surət sevimli, canlı,
Xəzinə ilanlı, xurma tikanlı.
Bu yolda kəsilməmiş gör nə qədər baş,
Bu iş nəhayətə yetəydi, ey kaş!
Tutaq başım düşən yarpağa döndü,
Torpaqdan yaranan torpağa döndü.
Nə fayda? Çəkməsəm ipdən əgər əl,
Keçər başım ona özümün əvvəl.
“Yox” desəm, yar üçün candan keçilər,
Sanma ki, ondan da asan keçilər.
Üstəlik söylədi: – Bu şəkli pəri
Çəkmiş ki, toplansın saysız müştəri.
Pəri əfsununa əfsun etməli,
Fitnəkar üstünə fellə getməli.
Əgər bağlamasan onun dilini,
Geri dur, bu işə vurma əlini!
Gərəkdir axtaram elə bir çara
Ki, qurdun ağzından qoyun qurtara.

Hər kəs zor göstərsə işində əgər,
İşinin nizamı pozular gedər.
Əməlində çəkin xırdaçılıqdan,
Qarşına çıxmasın böyük bir ziyan.
Sazına dünyanın ahəngini qat,
Aram ilə yapış, möhkəmliklə at.
Könlüm düşüncəmdən daha xarəbdır,
Ürəyimdən artıq ciyər kabəbdır.
Belə bir ürəklə necə olum şad,
Belə düşüncəylə nə eyləyim yad?
Deyib bu sözləri qəmləndi naghah,
Çəkdi yanıq-yanıq, çox soyuq bir ah.
Baxdı, gözlərindən axdı ilıq yaş,
Gördü döşənəcək qılınc, test və baş.
Könül arzusunu pünhan saxladı,
Fikrini açmadı oğlan, saxladı.
Şəhər qapısına hər səhərçağı,
Gələrkən gülməzdi qaşı-qabağı.
Baxdıqca surətə hey dərin-dərin,
Yadına düşərdi Fərhadla Şirin.
Tilsimi açmağa yüz min açara
Əl atdı, tapmadı yenə bir çara.
Yüz min baş asılı ip gördü ancaq,
Almadı bu ipin ucundan soraq.
Gah qabağa çapdı, gah dala çapdı,
Zənn etmə ancaq ki, düyünü tapdı.
Buraxdı qüruru, kibri kənara,
Tədbir tapmaq üçün düşdü diyara,
Aradı hər yanda işə çarəsaz,
Onu sıxan bəndi boşaltsın bir az.
Vardı bir ağıllı, hünərli insan,
Mələkələr tutan, divlər bağlayan,
Tutub cilovlardı hər şiltaq atı,
Bilikdən var idi çox ehtiyatı.
Ustaddı, çoxluca şagirdi vardı,
Qapılar üzünə açıq olardı.
Mötəbər qocalar gəncə birtəhər
Bu hünər kanını verdilər xəbər.
O Simurğ eşqilə sevinci daşdı,
Qanadlı quş kimi dağları aşdı.
Gülşəntək gülümsər tapdı qocanı,
Uçuq mağaraydı onun məkanı.
Atdı süsən kimi əl kəmərinə,
Gültək bel bağladı hər bir əmrinə.
Səadət üzündən igid, qəhrəman
Aldı bu Xızırдан xeylicə ürfan.
O gözəl çeşmədən götürdü çox pay,

Açdı öz qəlbini salmadan haray.
Dedi o pəridən, yüksək hasardan,
Xalqa yetirdiyi azar-bezardan.
Söylədi yollara nələr düzür qız,
Xanələr dağdır, başlar üzür qız.
Qoca filosofa dedi hər nə var,
Gizlin mətləbini eylədi aşkar.
Filosof tökərək ağıllı tədbir,
Gizli hesabları söylədi bir-bir.
Cavan ki, öyrəndi o tədbirləri,
Min təşəkkür edib, qayıtdı geri.
Rahatlıq eylədi o bir neçə gün,
Düşündü nə yolla açılısın düyün.
– Düşməyim daşlıqda dara, əngələ, –
Deyə, nə lazımsa gətirdi ələ.
Ulduzlardan saat xoşladı cavan,
Ta ki, çətin yolu eyləsin asan.
Tilsimlər dağdan hər cürə tədbir
Əliylə düzəldi, yarandı bir-bir.
Kəramət əhlinin yanına getdi,
Kömək arzuladı, məqsədə yetdi.
Al geydi, al qana əlamətdi bu,
Zamana zülmündən şikayətdi bu.
Elə ki yeridi qanla ümmana,
Geyimi gözütək boyandı qana.
Buraxdı özünün arzu-kamını,
Alsın ölənlerin intiqamını.
– Özümçün deyildir bu zəhmət, – dedi.
– Qisasçın çəkirəm əziyyət, – dedi.
– Ya açıb tökərəm bu çənbərləri,
Ya ölləm, dönmərəm salamat geri.
Batınca bu yolda libası qana,
Alıb qılıncını çıxdı meydana.
Elə ki bu işdən tutdular xəbər,
İntiqam almağa gedir şiri-nər,
Uzatdılar ona kömək əlini
Ki, gətirsin ələ öz əməlini.
Ona el hümməti, fikri yar oldu,
Əynində poladdan bir paltar oldu.
Sonra şah yanına həməən gedərək,
İcazə istədi, rica edərək.
– Durma, gəldim, – dedi, – ey gözəl pəri!
Saldı bir-bir işə o, tədbirləri.
Bir əfsun oxudu, üflədi, saçdı,
Qırdı tilsimləri, azad yol açdı.
Hasardan götürdü tez duzaqları,
Sökdü peyvəndləri, sirli bağları.

Gizli çənbərləri götürdü, aldı,
Bərbəbir tulladı, quyuya saldı.
Qırdı tilsimləri, hər gizli şəmşir
Çıxdı əllərində yoxa bərbəbir.
Hasarın önünə tez gəldi, durdu,
Qaldırıb ağacı təbilə vurdu.
Qala çevrəsində səsi gəzincə,
Zirzəmi qazıyıb dəlik sezincə,
Bu səs zirzəmiyə bir açar oldu,
Göründü darvaza, aşikar oldu.
Onun bu işindən xəbər tutaraq,
Elçilər yolladı gözəl ayqabaq.
Dedi: – Ey sökükdən yol tapan oğlan,
Tale məqsədinə olsun pasiban.
Nə ki tilsim vardı, sən kənar etdin,
Xəznə qapısına gəlib də yetdin,
Axar sular kimi yönəl, şəhrə get!
Bacarsan, iki gün tələsmə, səbr et!
Atam sarayına mən də gələrəm,
Hünərini bir də sınaq eylərəm.
Dörd gizli sirdən eylərəm sual,
Versən cavabımı, desən, budur, al,
Onda dostluğumuz gələr meydana,
Gülər vüsalımız, ölər bəhana.
Qəhrəman gördü iş düşür əncama,
Getdi söz demədən o güləndama.
Şəhər qapısına elə ki çatdı,
Uzadıb əlini şəkli qopartdı.
İpəyi bükərək tapşırdı qula,
Yaxşılıq dirildi, məhv oldu bəla.
Dolanıb ətrafı, qanlı daşları,
İplərdən endirdi bütün başları.
Hamı “əhsən!” dedi o gənc qoçağa,
Ölənler gömüldü soyuq torpağa.
Min şükürlə evə eylədi övdət,
Gəldi çalğıcılar, başlandı işrət.
Başına atdılar varlılar şabaş,
Zərif töhfələrlə bəzəndi dam-daş.
Bir-bir and içdilər dedilər: “Hərgah
Razılıq verməsə bu vüsala şah,
Məhv eləyək onu, salaq torpağa,
Qoy bu olsun bizə hökmdar, ağa.
O kəsdi zülm ilə hey başımızı,
Bu qoymadı axa göz yaşımızı”.
Gülüzlü dilbərsə coşub çağladı,
Oğlanın eşqinə əməl bağladı.
Gecə çevrilərək çinli ətərə

Ayın dövrəsinə müşk çəkdi qara.
Qızsa kəcavəyə öyləşdi, təkdi,
Ay qaravaş kimi kəcavə çəkdi.
Gəldi barigaha dağdan enərək,
O gəlincə saray açdı gül-çiçək.
Şah görüncə onu döndü bir gülə,
Qız açdı sirrini gələrək dilə.
Dedi hər gördüyü yaxşı-yamanı,
Halından danışdı şaha dastanı:
– Hər kim ki yıxıldı köhlən atından,
Quyu qazdı, oldu öz həyatından.
O mənim adım çəkən pələnglər
Baş qoyub bu yolda oldular hədər.
Ən axırda gəldi bir gənc şahzadə,
Yalnız o cəlb etdi məni dünyada.
Gəldi cəsərlə, gəldi dağ kimi,
Qırdı tilsimləri çürük bağ kimi.
Başa yetirincə şanlı səfəri,
Pozmadı qoyduğum bütün şərtləri.
Dörd şərtədən üçünə eylədi əməl,
Görək dördüncünü edəcəkmə həll?
– Dördüncü şərt nədir? – Sual etdi şah, –
O şərtindən elə bizləri agah.
İyirmi yox, qoyar bir şərt hər gözəl,
Şirin dodaqlı qız dedi əlbəhl:
– Mənə yar olarsa bu işdə iqbal,
Verərəm igidə dörd çətin sual.
Bu çətin suala eylərsə əlac,
Qoyulsun başına ləyaqətli tac.
Yorulub bu yolda qalsa ulağı,
Qursun istədiyi yerdə çardağı.
Sonra təklif etdi: – Olunca sabah,
Yeriyib öyləşsin taxtında padşah,
Cavan şahzadəni eyləsin dəvət,
Mən də gizlənərəm pərdədə xəlvət.
Örtülü suallar soraram ondan,
Cavab versin mənə bacarsa cavan.
Şah dedi: – Razıyam, mehriban balam,
Sənin işlərinə xeyli xoşhalam.
Bu sözə əlavə sanma etdilər,
Qalxaraq yatmağa dərhal getdilər.
Mina rəngli tağ ki üzünü açdı,
Səhər yaqut tozu daşlara saçdı.
Kəyan qaydasıyla məclis qurdu şah,
Bəxti əl bağlayıb dayandı gümrah,
Gəldi sözü, özü doğru qonaqlar,
Şanlı qəhrəmanlar, dönməz qoçaqlar.

Göründü şahzadə, dillər açıldı,
Başına gövhərlər şabaş saçıldı.
Bəzəkli süfrələr saldırınca şah,
Min bir yeyintidən doldu barigah,
Nə deyim məclisin bu növrəğina,
Çevrildi süfrələr arzu bağına.
Xörəkdi hər yanda, yeməkdi sol-sağ,
Yedi istəyincə, yedi hər qonaq.
Elə ki qarınlar dolduqca doldu,
Gözlərdə kainat tərətəzə oldu.
– Bu xas məclisimdə, – şah dedi, – gərək
Saf zəri məhəklə imtahan edək.
Taxta əyləşdirdi cavan qonağı,
Durub tərək eylədi sonra otağı,
Oturdu qızıyla özü üz-üzə,
Görsün necə başlar oğlanla sözə.
Təraz gözəlləri dərs almış ondan,
Oyuna başladı pərdə dalından.
İki lö-lö üçün uzadaraq əl²²⁶,
Tanasından alıb verdi o gözəl.
Dedi xəznədara: – Qonağa yetir,
Verilən suala cavab al, gətir.
Xəznədar qonağın yanına getdi,
Ona verilmiş tez təqdim etdi.
Alaraq əlinə cavan qəhrəman
Götür-qoy eylədi, baxdı bir zaman.
Özü gətirdiyi cəvahirlərdən
Qoydu üstlərinə üçünü birdən.
Uzadıb əlbəəl dürrü verənə,
Gözəlin özünə göndərdi yenə.
Lö-löü beş dənə görüb qələmqaş
Çəkdi tərəzidə qoyub gözə daş.
Artıq-əskik görüb mənəni sezdi,
Daş alıb toz kimi onları əzdi.
Üstünə bir ovuc şəkər ataraq,
Sonra da onları alıb qataraq,
Verdi ki, qonağa elçi yetirsin,
Belə bir suala cavab gətirsin.
– Mənə süd veriniz, – gənc dərhal dedi,
Qatıb südlə tozu verib, – al, – dedi.
Xidmətçi xanımın yanına getdi,
Verilən sovqatı tez təqdim etdi,
Göndərilən südü qız içib durdu,
Dibində qalanı xəmir yoğurdu.
Tərəzidə çəkdi, keyfi saz oldu,
Əvvəlkindən nə çox, nə də az oldu.
Bu dəfə götürüb o pəricamal

Bir üzük yollayıb, eylədi sual.
Oğlan alan kimi baxıb yoxladı,
Taxdı barmağına, əziz saxladı.
Dürr verdi dünyanı işıqlandıran,
Nurlu səhər kimi çıraq yandıran.
Hurinəsil kəniz dönərək yenə
Yetirdi tək dürrü nadir ləlinə.
Onu yoxlayaraq möhtəşəm pəri
Açdı saxladığı düyünçələri.
Bu dürrün tayını axtardı, gəzdi,
Var bir şəbçırağı çox nurlu, sezdi.
Götürüb onları çəkdi bir telə,
Belə bənzəyişi görə yox hələ.
Elçi verdi dürrü öz dəryasına,
Yetirdi günəşi Sürəyyasına.
Ağıllı gənc baxdı nə qədər, düzü,
Ayıra bilmədi fərq edən gözü.
Baxdı, istəyincə suluydu onlar,
Rövnəqlə, şəfəqlə doluydu onlar.
Qulamlara dedi: – Göy muncuq verin!
Bu muncuq deyildi tayı dürlərin.
Onların üstünə muncuğu qoydu,
Sonra: – Apar, – dedi, cavabı buydu.
Qız dürrü, muncuğu alıb görüncə,
Öpdü o muncuğu və güldü incə.
Dürr ilə möhrəni götürdü, baxdı,
Saldı qulağına, qoluna taxtı.
Dedi: – İşə başla, ata, taxta çıx,
Yetər naz etdiyim bəxtimə artıq.
İqbalımdır ancaq havadar mənə,
Qismət oldu belə igid yar mənə.
Mən seçdim özümə belə bir əri,
Tapılmaz ölkədə heç bərabəri.
Biz bilik sevənlik, bu ki, əyandır,
Mən ürfan gölüyəm, o, bir ümmandır.
Şah çox maraqlanıb bu hekayətdən,
Dedi: – Ey mələyim, heyrətdəyəm mən,
Sizdən eşitdiyim bu sual-cavab
Xeyli pərdəlidir, eylə gəl savab,
Gizli oyunları, durma, hünər saç,
Ata qarşısında bircə-bircə aç!
O qız bəslənmişdi razü niyazla,
Açdı düyünləri söylədi nazla.
Dedi: – İtilədim huşumu əvvəl,
Sonra da sırğama dərhal atdım əl.
Açıb yollayaraq belə dedim mən:
“Həyat iki gündür, vermə əlindən!”

Üç də üstə gəlib dedi: “Azdır, az,
Həyat beş də olsa, yenə də çatmaz”.
Mən şəkər artırıb həməni dürlərə,
Əzib qarışdırdım dərhal bir yerə.
“Şöhrətlə birləşmiş, – dedim, – bu ömür,
Necə ki, qarışmış şəkər ilə dürr.
Kimya və əfsunla kimdə var hünər,
İş görsün, ayrılısın dürlərdən şəkər”.
O südü gətirib araya saldı,
Şəkər tez əridi, dürr isə qaldı.
Dedi ki: “Qarışan dürr ilə şəkər
Ayrılar, bir damcı süd olsa əgər”.
İçərək südünü piyaləsindən,
Dedim: “Südəmərəm qabağında mən.
Bir üzük yollayıb dedim bəyənsən,
Mənim xoşladığım ər elə sənsən”.
Bir gövhər yolladı, dedi: “Gözəl ay,
Bu gövhərtək mənə tapılmaz heç tay”.
Açdın düyünçəni, bir gövhər aldım,
Onun sovqatına bərabər aldım.
Yolladım tayını, aradı, gəzdi,
Yoxdur üçüncüsü dünyada sezdi.
Göy muncuq gətirib o cavan ələ,
Göz dəyməsin deyər qoşdu o lələ.
Möhrəni yanımda saxlamaqla mən
Möhrünə razılıq verdim ürəkdən.
Sevgisinin möhrü sinəmdə yaşar,
O möhürdür gizli sinəmə açar.
Elə ki beş sirri mən işə saldım,
Sanki şah önündə beş növbə çaldım.
Şah gördü harın at olmuş xeyli ram,
Xam qamçı üzündən artıq deyil xam.
Toy etdi, gözləyib dəbi, adəti,
Yaxşı büsat qurdu, pozmadı şərti.
Şah toy məclisində saçırdı şəkər,
Zöhrəylə Süheylə kəbin kəsdilər²²⁷.
Bir məclis yarandı cənnətdən gözəl,
Bürüdü hər yanı ətri əlbəəl.
Şah toy məclisinə min bəzək vurdu,
Sərvi gül yanında qoyub da durdu.
Oldu bir-birinə onlar mühəvvəl²²⁸,
Şah getdi, olmadı məclisə əngəl.
Ləl arayan yetdi lələ, mərcana,
Can alan qız çatdı gözəl bir cana.
Cavan öpdü qızın gül dodağını,
Gah əmdi narını, gah buxağını.
Axırda almazı dürrə toxundu,

Laçını kəkliyin üstünə qondu.
Gördü taxmış qola muncuğunu yar,
Sərxoş gözlərində məhəbbət oynar.
Əyləndirdi onu gözəl şah qızı,
Paltarı üzütək oldu qırmızı.
Al geyimlə yetdi kama o cavan,
Al rəng oldu ona xeyirdən nişan.
Al geyib zülmətdən, çıxdı bu minval,
Bu gündən bəzəyi onun oldu al.
Geyindi qırmızı, yaşadı gümrəh,
Ona ad verdilər: Al geyimli şah.
Al təzə bəzəkdir qəlbə, əziz tut,
Hər zaman bahadır qırmızı yaqut.
Zər qırmızı kükürd adını aldı,
Qırmızı geyməklə adı ucaldı.
Qan ki ruhumuza qarışıb yaşar,
Canın bu lütfündə qırmızılıq var.
Ey insan oğlunda yaxşılıq gəzən,
Əsl yaxşılığı al rəngdə bil sən.
Qızılgül olmasa qırmızı hərgah,
Güllərin içində sayılmazdı şah.
Qızın hekayəti yetişdi sona,
Qızılgül ətrini saçdı hər yana.
Onda ki qızılgül ətrafı sardı,
Bəhramın mey kimi üzü qızardı.
Tez o qızılgülə əlini atdı,
Alıb qucağına naz ilə yatdı.

150

BƏHRAMIN ÇƏRŞƏNBƏ GÜNÜ FİRUZƏ RƏNGLİ GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ BEŞİNCİ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Çərşənbə günündə qönçə açdı gün
Firuzə rənginə döndü göy bütün.
Cahan firuzədən nur alan kimi,
Firuzə rəng oldu şahın geyimi,
Firuzə günbədə eylədi pərvaz,
Hekayə çox uzun, günün ömrü az.
Gecənin yaşmağı göyləri sardı,
Əyanlar əlindən Bəhram qurtardı.
İstədi əfsanə söyləyən gözəl,
Xanımlıq rəsminə eyləsin əməl.
Eşq ilə coşan o sevimli canan
Başlasın ürəklər oxşayan dastan.
Açdı qönçəsini ucaboy ərər,
Gülün yarpağına səpdi qənd, şəkər.

Dedi: – Ey hökmünə göylər qul olan,
Səadət ulduzu qeydinə qalan,
Öpüb kandarını olmuşdur əziz
Mən və mənim kimi min gözəl kəviz.
Orda ki bal axar, tutar dörd yanı,
Xoş düşməz açılısın sirkə dükkanı.
Şahın buyurduğu bir fərman demək,
Yorucu olsa da söyləyim gərək.

MAHANIN HEKAYƏSİ

Misir ölkəsində bir şəxs yaşardı,
Onun aydan gözəl bir üzü vardı.
Misrin Yusifinə bənzər camalı,
Min qarət eylərdi hər gözəl xalı.
Mahanın şöhrəti, əziz dostları
Gəzərdi onunla xoş çəmənzarı.
Onlar göy altında süfrə sərərdi.
Çalğıya, nəğməyə könül verərdi.
Kimi ev bəzərdi, kimi bağça-bağ,
Deyərdi: – Ey Mahan, ol mənə qonaq.
Xeyli adlı-sanlı biri bir dəfə
Apardı Mahanı bağına keyfə.
Bağ nə qədər şirin, lətif çəməndi,
Dostlar ondan daha lətifdi, şəndi,
Orda gecəyədək gün keçirdilər,
Meyvə yeyirdilər, mey içirdilər.
Hər yanda qurulub bir şadlıq, büsat,
Yeməklər gəlirdi saatbasaat.
Gecə müşkdən bir ələm çəkəndə,
Qır alıb gümüşə qələm çəkəndə²²⁹,
Onlar keyf edirdi səfəli bağda,
Piyalələr əldə, nəğmə dodaqda.
Vurulub baxçaya, sözə, söhbətə,
Könül bağladılar eyşü işrətə.
Boyadı göyləri ayın işığı,
Belə gecələrin gündüz aşiği.
Mahanın qızıxdı şərabdən başı,
Gördü axan suyu, ayı, dağ-daşı.
Bağın dövrəsini dolandı getdi,
Sonra xurmalığa boylandı getdi.
Gördü ki, bir nəfər gəlir uzaqdan,
Ona çox tanışdı bu gələn insan.
Bir az diqqət edib tanıdı, bildi,
Gələn şərikiydi, özgə deyildi.
Dedi: “Bəs bu zaman nə üçün, nədən

Özünlə qul, nökrə gətirməmişən?”
O dedi: “Uzaqdan indi gəlmişəm
Sənsiz nə səbrim var, nə dincəlmişəm.
Hədsiz bir qazancla qayıtmışam mən,
Yeri var təşəkkür əgər edəsən.
Gecikdim, bağlandı şəhrin qalası,
Gecəni düzlərdə oldum qalası.
Bildim qonaq edib dostun sizləri,
Gəldim, çətin deyil qayıtmaq geri.
Pis olmaz mənimlə sən getsən əgər,
Ağa kənddə olsa, işlər düz gedər.
Xeyrin bir payımı bu zülmət gecə
Asanca vergidən sallaq gizlicə”.
Mahan bu xəbərdən ləzzət alınca,
Düşdü yoldaşının dərhal dalınca.
Doqqazı açdılar, xəlvət keçdilər,
Görmədi onları əsla bir nəfər.
Gecə lal getdilər dərin sel kimi,
Yürüdülər qoşa – əsən yel kimi.
Şəriki qabaqda çapır durmadan,
Toz kimi ardınca sürünür Mahan.
Yolun uzunluğu hesabdan keçdi,
Düşüncənin oxu nişandan keçdi.
Mahan dedi: – Bizdən uzaq olsa Nil,
Çox deyil, zənnimcə, olar bircə mil.
Biz dörd mil getmişik, bəlkə çaşmışıq,
Dairə xəttini keçib aşmışıq.
Sonra fikr elədi: sərxoşam, düzü,
Bəzən əyri görər keyfinin gözü.
Lakin bu yoldaşım qazdan ayıqdır,
Həm yola bələddir, həm də sayıqdır.
Belə gedirdilər o iki yoldaş,
Birisi sürətli, birisi yavaş.
Dalda gedən yoldaş qaldıqca geri,
Deyirdi öndəki: – Yeyin ol, yeri!
Getdilər, getdilər, oturmədilər,
Dan yeri ağardı, bir durmadılar.
Xoruz qanad çaldı ağarınca dan,
Gecənin dimağı qaldı xəyaldan.
Boş-boş xəyallara qapılan adam
Bir anda xəyaldan ayrıldı tamam.
Mahanın yoldaşı itdi gözündən,
O çaş-baş az qaldı getsin özündən.
Sərxoşluq, yorğunluq beynini qatdı,
Davam gətirmədi, yığıldı yatdı.
Axdı göz yaşları yanan şamsayaq,
Gün yarıya gəldi, oyanmadı, bax.

Günorta yandırdı günün atəşi,
Ciyərindən bədtər odlandı başı.
Gözünü açınca tez yola baxdı,
Gah sağa boylandı, gah sola baxdı.
Gül gözdi: nə bir gül, nə də bağ gördü,
Qəlbinə çəkilmiş min bir dağ gördü.
Ona mənzil oldu mağara, inan,
Bir əjdaha idi orda hər ilan.
Yoxdu ayağında gücü, qüvvəti,
Lakin getmək idi fikri, niyyəti.
Getdi, ayağına qüvvət verən yox,
Bələdçilik edən, yol göstərən yox.
Gecə şahı çadır qurana qəder²³⁰,
Mahan kölgəsindən duydu yüz xətər.
Axşam saçdı göyə qara telləri,
Bürüdü dünyada zülmət elləri.
Bir kaha ağzında yığıldı Mahan,
Hər ot gözlərində oldu bir ilan.
Huşsuz uzanırdı o, qucub yeri,
Gəldi qulağına ayaq səsləri.
Gördü iki nəfər yollanıb gedir,
Birisi arvaddır, biri kişidir.
Hərənin dalında bir ağır şələ,
Yavaş addımlarla gedirlər çölə.
Kişi yol üstündə görünəcə onu,
Gəldi soruşmağa kim olduğunu,
Dedi: – Kimsən, nədən yerdədir başın?
Kimdir həmnəfəsin, kimdir yoldaşın?
O dedi: – Nabələd, qərib insanam,
Adımı el bilir, huşyar Mahanam.
Dedi: – Söylə görüm, sən, ey biçara,
Necə düşdün belə xarabazara?
Divlərin yeridir bu dağ, bu dərə,
Aman verilməyir burda şirlərə.
Mahan dedi ona: – Kişi, sən tarı,
Mərdlik eyləyib ol can xilaskarı.
Xoşluqla düşmədim buraya mən, bil,
İnsanam mən, divin heç yeri deyil.
Dünən keyf edirdim, damağı çağdım,
İrəm bağçasında əziz qonaqdım.
Gəlib yaxınlaşdı mənə bir adam,
Dedi şərkinəm, dostlarındanam.
Məni o cənnətdən buraya saldı,
Günəş çıxan zaman gözdən yoxaldı.
Göstərdi yoldaşım, əlbəttə, qəflət,
Ya səhv eləmişdir, ya da xəyanət.
Yaradan eşqinə, sən adamlıq et,

Yol göstərib mənə imdadıma yet!
Kişi söylədi ki: – Ey gözəl cavan,
Şükr et ki, ölümdən xilas olmusan!
O, divmiş, insantək görünmüş sana,
“Çöllərin hayili” deyilir ona.
Şərikinəm demiş o sənə qəsdən,
İstəmiş canını alsın əlindən.
O çox insanları yoldan azdırmış,
Çox sənə kimiyyə qəbir qazdırmış.
İnsanıq, atmarıq çöldə biz səni,
Saxlarıq bu gecə ikimiz səni.
Gəl, gir ortalığa, unut qəmini,
Bizimlə bərabər at qədəmini.
Bələdçilər yanda, ortada Mahan,
Mil-mil yol getdilər bir xeyli zaman.
Sübh açıldı yenə, gedirdilər lal,
Bəli, gedirdilər onlar bu minval.
Xoruz nağaratək səs-səsə qatdı,
Səhər zər təbili dərəyə çatdı²³¹.
Açarsız zindana döndü o dostlar,
Gözdən işıq kimi söndü o dostlar²³².
Mahanın qalması güc dizlərində,
Yorulmuşlar kimi qaldı yerində.
Gündüz işığı göylərdə yaxdı,
Gecənin al qanı torpağa axdı.
Çıxdı qarşısına silsilə dağlar,
Bu yerdə pələnglər tutmuşdu qərar.
Zərrə qalmamışdı tabı, tavanı,
Əfsus, ah olmuşdu yağlı-yavanı.
Otlardan, köklərdən nə tapsa Mahan,
Çarəsiz qalaraq yedi acından.
Onun dayanmağa yoxdu təhəri,
Yeridi, qalması yolundan geri.
Gün batdı, ay doğdu, o, dağlar aşdı,
Canından, dünyadan o, təng dolaşdı.
Zülmət bürüyüncə bu ağ dünyanı,
Yenə də yolçunun ağrıdı canı.
Girib mağaraya yuxuya getdi,
İnsandan özünü orda gizlətdi.
Səs duydu, dedi ki: “Bu səs nə ola?”
Çıxdı mağaradan, göz dikdi yola.
Gördü ki, bir atlı tufan qoparır,
Yedəkləyib sürür, bir at aparır.
O gəlib Mahana etdi tamaşa,
Gördü ki, bir nəfər qısılib daşa.
Atları sürətlə sürən o adam
Dayanıb etmədi yoluna davam.

Dedi: – Ey fitnələr, fellər yoldaşı,
Kimsən, nə gəzirsən belə dağ-daşı?
Sirrindən etməsən xəbər dar məni,
Bu saat qanına boyaram səni!
Mahan saralaraq oldu zər kimi,
Durdu tum səpməyə kəndlilər kimi²³³.
Dedi ki: – Yel kimi yol gedən igid,
Gör nələr çəkmişəm, qulaq as, eşit.
Dedi o yolçuya, dedi hər nə var,
Nələr bilirdisə gizli, aşikar.
Axırda qurtardı qəmli əhvalat,
Əlini dişləyib çapar qaldı mat.
Dedi: – Lahövl oxu özünə bir an,²³⁴
Ölümdən, dəhşətdən ey nicat tapan!
Cindir söylədiyin o arvad, kişi,
İnsan azdırmaqdır onların işi.
Tökərlər kahada adam qanını,
Qaçarlar eşidib xoruz banını.
Dışisi Niladır, kişisi Kila,
İşləri pislikdir, işləri bəla.
Şükr et, qurtarmısan əllərindən sağ,
Qorxma, hünərli ol, ata min, qaçaq.
Atlan, fürsət tapaq zalim zamandan,
Dilini qısa et yaxşı-yamandan.
Ardımca bu atı sür dönüb yelə,
Gətir ürəyində Allahı dilə.
Mahan ki, küsmüşdü ömrə, həyata,
Sustalıb qalmışdı, tez mindi ata.
Keçdi at çaparaq geniş çölləri,
Qoydu arxasında əsən yelləri.
Bir qədər getdilər, dırmanıb yala,
Qorxulu yerləri qoydular dala.
Durub bir təpədə baxdılar düzə,
Göründü göy çəmən oradan gözə.
Qalxırdı göylərə xanəndə səsi,
Bərbətin naləsi, rudun naləsi.
Buradan “gəl” deyib çağırırdılar,
Oradan “nuş olsun” bağırırdılar.
Səbzə, gül yerinə bu çöl, bu dərə
Olmuşdu hay-küylü məskən cinlərə.
Divlərin əlindən gələrək zara,
Dağ çölə sığınıb, çöllər dağlara.
Minlərlə div minib divin dalına,
Çöl matdır onların qeylü-qalına.
Torpaq sovrururlar dönüb tufana,
Oxşarlar zəliyə, qara ilana.
İş gəlib yetişdi elə bir yerə

Ki, hay-küy sədası qalxdı göylərə.
Hamı çəpik çaldı, gözdi, oynadı,
Hay-küydən başlarda beyin qaynadı.
Çığırtı hər yeri bürüdü, aldı,
Getdikcə ucaldı, daha çoxaldı.
Bir qədər keçmədi, çölü əlbəəl
Bürüdü minlərlə alovlu məşəl.
Sonra da dəstələr gəldi bədheybət,
Kənardan baxanı alırdı dəhşət.
Gəldi zəncir kimi sallaqdodaqlar,
Qətrandan geyimlər, qırdan papaqlar.
Xortumlu, buynuzlu bir yox, beş deyil,
Sanki birləşmişdi öküz ilə fil.
Zəbanilər kimi sərxoşdu hamı²³⁵,
Əlləri məşəlli, çirkin əndamı.
Saçır ağızları alov dörd yana,
Hamı beyt oxuyur, vurur şax-şana²³⁶.
Elə bir çalhaçal işə salırlar
Ki, bütün dünyanı ələ alırlar.
Oynayır Mahanın altında at da,
Belə vurhavurda, belə büsatda.
Mahan göz dikdi ki, baxıb görsün at
Nə üçün altında açıb qol-qanad?
Gördü altındakı dərddir, xətdərdir,
Mindiyi at deyil, qızgın əjdərdir.
Dörd ayağı vardı, iki qanadı,
Yeddi başı görcək ağı oynadı.
Halqa kimi bizi bürüyən fələk
Yeddi baş əjdərdir, heyrət nə demək?²³⁷
Cəhənnəm əjdəri belində Mahan,
Möhkəm sarılmışdı ona qorxudan.
Qəribə bir oyun oynayırdı div,
Min hala düşürdü, qaynayırdı div.
Döyür ayağını kinlə torpağa,
Açılır, bükülür, dönür yumağa.
Quzeydə bəslənən bir çöpdü Mahan,
Qatıb qabağına sel onu dağdan
Çapırdı, çırparaq o yan, bu yana,
Əziyyət verirdi əzgin insana.
Qaçıb sərxoş kimi o baş, bu başa
Vururdu xəstəni torpağa, daşa.
Qalxırdı yerindən bəzən dağ kimi,
Oynadırdı onu oyuncaq kimi.
Sübh açılıb xoruz banlayanadək
Mahanın başına açdı min kələk.
Səhər şir ağzında nəfəs alınca,
Əjdaha Mahanı yerə salınca,

O vurhavur gəlib axıra çatdı,
Qara qazanların qaynarı yatdı.
Elə ki əjdaha itdi gözündən,
Cin vürmüşlər kimi getdi özündən.
Düşdü yol üstündə soyuq torpağa,
Döndü ölüb gedən sarı yarpağa.
Günəş qalxmayınca göyün üzünə,
Gəlmədi xəstəmiz əsla özünə.
Elə ki beyninə isti yayıldı,
Ovub gözlərini xəstə ayıldı.
Başını qaldırıb tez baxdı düzdən,
Keçirdi ətrafı yaxşıca gözdən.
Gah solu seyr etdi, gah süzdü sağı,
Bir çöl gördü, yoxdur ucu-bucağı.
Əlvan torpağının mənzərəsi var,
Rəngi qıpqırmızı, özü od saçar.
Bir başı qılıncıla vursalar əgər,
Fərş salıb üstünə torpaq tökərlər.
Çöl bayraq qaldırmış: tökülsün al qan,
Odur qum səpdirmiş, fərş salmış əlvan.
Mahan çox çəkmişdi gecə zilləti,
Gəlincə yerinə huşu, qüvvəti,
Vəhşətlər əlindən qalxıb qaçaraq,
Qəmlilər yurduna qanad açaraq,
Zəhərli havadan o, qorxa-qorxa,
Dönüb tüstülərə çıxırdı yoxa.
Elə gedirdi ki, hər atılan ox
Geridə qalardı, buna şübhə yox.
Axşam qaranlığı sinərkən qaşa,
Dolaşmışdı çölü o, başdan-başa.
Birdən axar sulu yer gördü Mahan,
Oldu qoca qəlbi bəxtəvər, cavan.
İçdi şirin sudan, yuyub üzünü,
Yatmaqçın bir yana verdi özünü,
Dedi: – Yaxşı olar bu gecə yatım,
Gecələr qarışır çünki ovqatım.
Məzacımda mənim sevdə var, gercək,
Havalər qupquru, yol kimsəsiz, tək²³⁸,
Olmazmı bu yerdə qorxunc xəyallar?
Öldürməzmi məni vəhməli hallar?
Qoy yatım, verməyim yol xəyallara,
Bu gecə qoy məni basmasın qara.
Sonra yer gəzməyə durdu, tələsdi,
Rahət yataq üçün ürəyi əsdi.
Bir mağara gördü xeyli dərin, gen,
Bir lağım keçirdi onun içindən.
Lağımda min pillə dərin quyu var,

Kölgədən başqa kim ora yol salar?
Düşdü Yusif kimi quyuya dərhal,
Üzüldü qalmayıb varlığında hal,
Axır dəydi quma ayaqları tuş,
Çatdı yuvasına elə bil ki, quş.
Bu yeri qorxudan uzaqdı, duydu,
Əlini başının altına qoydu.
Ayıldı yuxudan olunca rahat,
İstədi yerini düzəltsin babat.
Quyu ətrafını gəzdi baxışı,
Zil qara ipəyə vurdu naxışı²³⁹.
Dirəm boyda işıq o görən kimi,
Söyüd kölgəsində yasəmən kimi,
İşıq gələn yeri axtardı, gəzdi,
İşıq mənbəyindən bir nişan sezdi.
Gördü göy quyuda bir dəlik açmış,
Ay da o dəlikdən nurunu saçmış.
Bildi ki, göylərdə üzür ay, üzür,
Dəlikdən nurunu süzür ay, süzür.
Bir an dayanmayıb yaxına gəldi,
Qazdı dırnağıyla, deşik genəldi.
Böyüdü dəşiyi, söküb daşını,
Çıxarıb kənara Mahan başını,
Baxıb dövrəsinə gördü lətif bağ,
Hər tərəf gözəllik, hər tərəf parlaq.
Yenə də qazıdı, işlətdi hiylə,
Quyudan özünü çıxardı çölə.
Cənnət qədər gözəl bir bağa gəldi,
İrəm bağından da bu bağ gözəldi.
O çəmən qoynunda var yüz mənzərə,
Baxdı şümşadlığa, sərvliklərə.
Meyvəylə doluydu o qədər ki, bağ,
Əyilmişdi yerə hər yaşıl budaq.
Hər tərəf meyvəydi, hər tərəf bardı,
Can bağdan, bağ candan tazalanardı.
Al şərab camıydı sanki almalar,
Əqiq sandığına oxşayırdı nar.
Xoş ətir yayırdı heyva budaqdan,
Püstənin fərqi yox gülən dodaqdan.
Mən hələ demirəm bir yanı sarı,
Bir yanı qırmızı şaftalıları!
“Xəlifə lüqməsi” xəlvətə saldı²⁴⁰,
Canan dodağından üç öpüş aldı.
Armud şipşirindi, sanki şəkərdi,
İnnabın salxımı bənd-bənd gövhərdi.
İncir şirəsiylə badamın məğzi,
Şirin halva ilə doldurub ağzı.

Baxtım gah ağarıb, gah qaralıbdır”.
Quyudan, uğurlu çıraqdan dedi,
O zülmətdən sonra, bu bağdan dedi,
Başına gələni dedi, hər nə var,
Gizli macəradan etdi xəbərdir.
Mahan söylədikcə dərdli sözləri,
Heyrətlə açıldı onun gözləri,
Dedi: “Şükr eyləmək vacibdir bizə,
Zülm dəryasından çıxmısan düzə”.
Mahan sevdi onu bir yoldaş kimi,
Qayğılar bəsləyən bir qardaş kimi,
Soruşdu: “Haradır o mənhus diyar?
Kimlərdir oraya sahib-ixtiyar?
Dünən gördü başım qiyam-qiyamət,
Görməmişdim hələ bu cür fəlakət.
Beynimdən qopardı bir tüstü, atəş,
Bu od qığılcımdan verdi, bil ki, baş.
Div gördüm, unuttum özümü dərhal,
Məgər div görəndə qalar taqət, hal?
Düşmüşdüm onların yığıncığına,
Yüz mini çıxırdı göz qabağına.
Vururlar, yıxırlar yazıq insanı,
Canavarın, divin yaxşısı hanı?
Zülmətin açarı işıqdır ancaq,
Çox gözəl görünər qaranlıqdan ağ.
Mən qara üstündən min qara gördüm,
Gözüm qarasından yarıldı ödüm.
Avara qalmışdım artıq, nə bilim,
Gözlərim yaşardı, qurudu dilim.
Gözümün əlindən ağlayırdım mən,
Bəzən gözlərimi bağlayırdım mən.
“Bismillah” deyirdim, bəzən “la hövlə”,
Baxıb yan-yөрəmə düşürdüm yola.
Axırda yetişib çatdım nicata,
Zülmət təslim oldu abi-həyata.
Bir bağ tapdım – gözəl İrəm bağından,
Bağbanımın yağır nur qabağından.
Dünən kim verirdi fəlakət mənə,
Bu gün kim yetirdi səadət mənə”.
Qoca söylədi ki: “Ey düşən oda,
Yenə də qovuşan, çatan nicata.
O gördüyün çöllər xeyli quraqdır,
Qorxulu divlərə qədim yataqdır.
Bu zənci sifətli çöllülər ki var,
İnsan yeyən divdir, insana oxşar.
Orada insanla əvvəl gəzərlər,
Aldadar, qorxudar, sonra əzərlər.

Doğru oxuyarlar, əyri çalarlar,
Əl tutar, quyuya sonra salarlar.
Divlərdə yol açar kinə məhəbbət,
Belədir onlarda əzəldən adət.
Bəzi divxasiyyət insanlar da var,
Adəm övladını yoldan çıxardar.
Dünyada bir neçə əbləh var, düzü,
Gülər əbləhlərə əbləhkən özü.
Yalana doğrudan pərdə tutarlar,
Bəzən də ki bala zəhər qatarlar.
Sönükdür hər zaman yalan xəyallar,
Yalnız həqiqətdə ölməz qüvvə var.
Həqiqət açarı əbədiyyətdir,
Onunla seçilir möcüzədən sehir.
Sadədil olmusan görünür, əslən,
Belə oyunlara tutulmusan sən.
Düşdün acınacaq fitnə-fellərə,
Belə dağ çəkilər sadədillərə.
Qorxaqlığın səni xəyala saldı,
Xəyal hücum edib bu hala saldı.
Zillətə düşməzdi başın, bu aydın,
Qorxacaqlıq edib yol azmasaydın.
Arxayın olsaydın, gəl inan mənə,
Üz verməzdi belə xəyanət sənə.
Qurtardın canını div mənzilindən,
Dürd²⁴³ içdiyən yetər, saf şərab iç sən.
Bu gecə doğuldun sanki, qəm yemə,
Qaytardı Yaradan səni aləmə.
Başı barla dolu hər yaşıl budaq,
Qəlbimin qanı ilə bəslənən bu bağ
Əlimlə yaranıb, çəkmişəm əmək,
Etiraf eyləyər bunu hər çiçək.
Əzəldən sevdiyim əməkdir, işdir,
Hər ağac bir bağdan gətirilmişdir.
Nə qədər versə də bağım az bəhər,
Varıyla yaranar yenə bir şəhər.
Üstəlik dopdolu anbarlarım var,
Qızılım, gövhərim, dərya varım var.
Ancaq hayıflar ki, yoxdur bir balam,
Hər ona baxanda min fərəh alam.
Görüb kamalını coşdum, çağladım,
Sənə könül verdim, ümid bağladım.
Razı olsan əgər qadını allam,
Bu varı, dövləti adına sallam.
Yaşarsan burada eyşü işrətlə,
Günlər gəlib keçər nazü nemətlə.
Ürəyin istəsə bir gəlin əgər,

Alaram səninçin nazəndə dilbər.
Yaşaram qəlbimi bağlayıb sizə,
Əməl eyləyərəm istəyinizə.
Deyilən sözlərə meylin əgər var,
Əl ver, bu əhd üçün bağlayaq ilqar”.
“Bu nə sözdür, – dedi ona tez Mahan,
Sərvə layiqmidir tay olsun tikan.
Dedin övladım ol, odur ki, mən də
Bu Tanrı lütfünə oluram bəndə.
Sevindirdin məni, yaşa sən də şad,
Ev-eşiyim oldu sayəndə abad”.
Əl öpdü sevinclə gəlib həycana,
Əlini uzatdı qoca bağbana.
Möhkəm əl sıxdılar qocayla Mahan,
Əhd ilə, and ilə bağlandı peyman.
Dedi: “Ayağa qalx” əziz qonağa,
Alıb soldan onu, apardı sağa.
Bir saray göstərdi ucadan-uca,
Döşətmişdi yerə ipəklər qoca.
Eyvan bəzəyirdi bu yaşıl bağı,
Dəlirdi göyləri ucalan tağı.
Bəzəkli-düzəkli divarı, daşı,
Gümüşlər işlədib sanki nəqqaş.
Sahəsi genişdi, yuxarısı dar,
Qol-budaq atmışdı sərv, söyüd, cinar.
Qapının elə bir dəsgahı vardı,
Göy belindən öpüb heyran baxardı²⁴⁴.
Kəyani eyvanın meydanında bir
Şax-budaqlı səndəl göyləri dəlidir.
Budaq bəzək salıb budaq üstünə,
Yaraşlıq əks edir torpaq üstünə.
Orada qiymətli taxtadan qoca
Qurmuşdu bir taxt ki, möhtəşəm, uca:
Fərşi pambıqdan da yupyumşaq kimi,
Gözəl ətir saçan göy yarpaq kimi.
Pir dedi: “Ağaca dırman olsan ac,
Yeməyə, içməyə duysan ehtiyac,
Asılmış budaqda sərin su, çörək,
İstədiyin qədər götür al yemək.
Səninçin hazırlıq görməyə gedim,
Yaxşı bir otaqda sənə yer edim.
Gec gələrsəm əgər, yolumu gözlə,
Aşağıya enmə, gözlə dörd gözlə.
Kimdir ağacdakı soruşsa hər kəs,
Əsla vermə cavab, heç çıxarma səs.
Mən də gələsəm əgər, yoxla, yaxşı bax,
Tanıdıqdan sonra yaxına burax.

Baş tutsa əhdimiz bu yolda, əlbət,
Süd ilə bal kimi qovuşsa söhbət,
Bu ev öz evindir, bu bağ sənindir,
Yuvam səninkidir, öz məskənindir.
Bu gecə pis gözdən qorunsan əgər,
Rahatca yatarsan başqa gecələr”.
Qoca etdi ona öyüd, nəsihət,
And verdi çıxmasın sözündən əlbət.
Qayışdan bir uca nərdivan vardı,
Sandəl ağacına bağlı durardı.
Pir dedi: “Qayışa cila çəkincə,
Qayışbaldırlıq et gəl sən bu gecə.
Qaldır nərdivanı, yerdə qoyma, çək,
Başına açmasın bir nəfər kələk²⁴⁵.
Belinə dolasan bu axşam ilan,
Səhər xəzinəylə oynarsan, inan.
Gecə yetişdisə halvamız əgər,
Baxma zəfəranı görünər səhər.
Gecə armud yesən boğazın göynər,
Gülərüzlü nara yetərsən səhər”.
Qoca deyib bunu hərəkət etdi,
Qonağına bir yer seçməyə getdi.
Dırmaşdı ağaca Mahan da birdən,
Uca nərdivanı qaldırdı yerdən.
Oturub ağacda ətrafa daldı,
Zirvələr ayağı altında qaldı.
Ənbərlərlə dolu köşkündə Mahan
Şimal nəsimitek saçdı reyhan.
Açıb süfrəsini o yavaş-yavaş
Yedi sarı çörək, yedi ağ lavaş.
Şimalın yeliylə bəslənən sudan
Qaldırıb başına çəkərək, Mahan
Rumibəzək taxta oturub qaldı,
Çini döşəkçədə rahatlıq aldı.
Basdıqca oranı kafur qoxusu,
Ondan uzaqlaşdı sevda qorxusu.
Dirseklənib baxdı, gözəldi axşam,
Gözünə göründü tez iyirmi şam.
Hər pəri əlində tutmuş bir işıq,
Mahan gəlinlərə kəsildi aşiq.
Bunlar pəri deyil, on yeddi soltan,
On yeddi oyunu çalmışlar aydan²⁴⁶.
Özünə vermişdi bərbəzək hərə,
Bürünmüşdü gülə, şirin şəkərə.
Əllərində şamlar çatdılar bağa,
Üzleri bənzərdi nurlu çırağa.
Məclis düzəltdilər gözəl, şahana,

Süfrələr saldılar geniş meydana.
Şam şamın yanında, məclis gözəldi,
Şahlıq sevinc ilə üz-üzə gəldi.
Onların başçısı bir gözəl pəri,
Qızıl taclarının parlaq gövhəri
Tez gəlib oturdu öz məkanında,
Gözəllər əyləşdi onun yanında.
Quş kimi ötdülər, şur salıb bağa,
Quşlar səslərinə endi torpağa.
Mahan da məst oldu süzüb onları,
Aydın da qalmadı səbri, qərarı.
Mizrab vurmadaşdı sanki ayaqlar,
Əl çalan əllər də xaniman talar.
Yel əsdi, düzəldi dastan əlüstü,
Turunc məmələrin açıldı üstü.
Sevda vurmuş gecə səpirdi şəkər,
Səndəli turunca qatırdı yeksər.
O şən turuncların qəmiylə Mahan
Səndəl sürtmədəşdi baxıb uzaqdan.
Yüz tədbir tökdü ki, etsin bir çara,
Özunü yetirsin bəlkə onlara.
Huri saçlarını istədi hörsün,
Qiyamət görmədən cənnəti görsün.
Düşdü xatirinə nə demişsə pır,
Çəkdi çılğınlığın bağını bir-bir.
Gözəllərsə yenə süzür, süzürdü,
Hər oynayan pəri bir can üzürdü.
Belə şadlıq edib, deyib çaldılar,
Sonra məclis qurub, süfrə saldılar.
Ləl ilə dürr idi tamam o süfrə,
Dürr lələ qarışmış, ləl isə dürrə.
Su və od görməmiş dadlı yeməklər,
Müşkdən, gülabdan saçırdı ənbər.
Üstü zəfəranlı xoş zirə aş²⁴⁷,
Narplov, aş demə, aşların başı.
Tər bulğar quzusu, toyuq, yaş balıq²⁴⁸,
Ləziz yeməklərlə doldu ortalıq.
Çörəklər, lavaşlar kafurdan da ağ,
Huri sinəsitək zərif, yupyumşaq.
Düzülmüş süfrədə halva yan-yana,
Nə mümkün bunları saymaq insana.
Hələ o külçələr, o yağlı fətir,
Onlardan ətrafa yayılan ətir.
Yoxdu bu məclisin əsla nöqsanı,
Yığıb gəlmişdilər bütün dünyanı...
Baş gözəl birinə dedi: "Əzizim!
Tezmi cüt olacaq təkimiz bizim?"

Ud qoxusu gəlir, eylə hərəkət,
O xam səndəldəki uda tərəf get.
Uda bürünmüşdür o ud ətirli,
Səndəldən asılıb olmuş səndəli.
Qara udla sarı səndəldən gecə
Bir ud bəxş eyləmiş bizə gizlicə.
Onun xoş ətrindən məst oluruq biz,
Xoşxasiyyət olsa daha da əziz
Görünür ağacda aşına bir kəs,
Bəsləyir qəlbində arzuyla həvəs.
Çağır ki, uyuşa cəlalımızla,
Ta gəlib oynasın xəyalımızla.
Gəlməsə, de, gəlsin, hazırdır süfrə,
Qoy o sevgimizi salmasın yerə.
Söylə ki, gözləyib qonağı, gözəl
Uzatmayacaqdır yeməklərə əl.
Gəlsin vüsalımdan olsun bəhrəmənd,
Açıq süfrəmizi eyləməsin bənd”.
Səndəl budağına yönəldi pəri,
Dedi inci kimi bakir sözləri.
Dil açdı salamla xoş bülbül kimi,
Ağacdan qopardı onu gül kimi.
Yer gözəl, yar gözəl, cənnət kimi bağ,
Oynaya–oynaya gedirdi qonaq,
Elçinin dalınca yeyin bağ içi,
Bu işçin gəzirdi belə bir elçi.
Qızdı cavan qanı, qızdı gözləri,
Yadına düşmədi pirin sözləri.
Bir gəncin ürəyi coşsa dünyada,
Düşməz nəsihəti pirlərin yada.
Nə zaman ki sevgi həyanı dəldi,
Mahan o gözəlin yanına gəldi:
– Ah, qonaq nə qədər gözəldir, – deyə,
Taxtından duraraq düşdü səcdəyə.
Apardı Mahanı xas yerə dilbər,
O, gülab çilədi, bu səpdi şəkər.
Qonaqlıq rəsminə eyləyib əməl,
Süfrədə onunla bir yedi gözəl.
Belə əmr edirdi ixlas, sədaqət,
Hər dəqiqə ona edilsin hörmət,
Elə ki doydurdu onları təam,
Ruha qida oldu yaqut rəngli cam.
Sərxoşluq əl atıb yırtdı həyanı,
Məhəbbətin odu yaxdı Mahanı.
Elə bil ay onun, o da ayındı,
Ayüzlü utanıb ondan yayındı.
Aldı qucağına Çin gözəlini,

Öpdü gümüş rəngli sərvin əlini.
İçdi şərabını, sanma ki, doydu,
Öz yaqut möhrünü əqiqə qoydu²⁴⁹.
Elə ki diqqətlə baxdı işığı,
O gözlərdə olan yar-yaraşığa,
Gördü vurulduğu bu nazəndə, bir
Qəzəbdən yaranma qart ifritədir.
Vəhşi qaban dişli heyvandır, heyvan,
Belə bir əjdaha görməmiş insan.
Yox, əjdaha deyil o, əhriməndir,
Ağzı göylər qədər, bəlkə də gendir.
Üzü qırış-qırış, halı yamandır,
Elə bil ki belə ayrı kamandır.
Özü qozbel, üzü xərçəngdən bədtər,
Ağzından çıxan iy min ağac gedər.
Kərpic kürəsinə bənzər burnu var,
Ağzı boyaqçının küpünə oxşar.
Timsahı andırır açıq dodağı,
Basıb qucağına yazıq qonağı,
Öpüşlər götürür, doymur gözləri,
Ağzından bu olur çıxan sözləri:
– Ey, başı pəncəmə ilişən cavan,
Bədəni dişimdə çeynənən insan!
Mənə diş yetirib əl atdın ki, sən
Üzümlü, çənəmi bəlkə öpəsən.
Qılıncdır, nizədir bu diş, bu dırnaq,
Diş, dırnaq bu sayaq olar, yaxşı bax.
Əvvəl nədən mənə göstərdin həvəs?
İndi neçin belə sustalmısan bəs?
Öpüş al, bu dodaq haman dodaqdır,
Üz o üzdür, yanaq haman yanaqdır.
Hiyləgər saqidən piyalə alma,
Başını qovğaya, bəlaya salma!
Darğası yol kəsən küçəyə getmə,
Ev tutma orada, kirayə etmə!
Sənə belə rəftar layiqdir əlbət,
Edəcəyəm sənə zülüm, əziyyət.
Görməsəm adıma layiq işləri,
Olaram əvvəlki nazənin pəri²⁵⁰.
Belə söyləyərək onu didirdi,
Odlu nərələrlə tənə edirdi.
Tabdan düşdü Mahan baxantək aya,
Gördü ki, ay dönüb bir əjdahaya.
Gümüşbaldır deyil, donuzdırnaqdır,
Öküzgözlü deyil, öküzayaqdır²⁵¹.
Qır kimi əjdəri görüb, doğrusu,
Qorxusundan Mahan boşaldırdı su.

Qorxaq uşaq kimi haray çağırdı,
Doğan arvad kimi bar-bar bağırdı.
Söyüdə, div kimi o qara qaban
Öpüşlər yağdırır od dodağından.
Dünyanın sabahı gözünü açdı,
Xoruzlar banladı, div qoyub qaçdı.
Güldü şəfəqlərdə üzərək həyat,
Yoxaldı, qalmaqad xəyal, xəyalat.
O lələ bənzəyən saxsılar itdi,
Qalan heç olmadı, hamısı getdi.
Hələ günəş tamam yayılmamışdı,
O bihuş yatırdı, ayılmamışdı.
Ətrini saçınca günün reyhanı,
Gətirdi özünə yazıq Mahanı.
Olduqca yaramaz bir aləm gördü,
Cənnət əvəzində cəhənnəm gördü.
Ney gedib, qalmışdı nalələr ancaq,
Xəyalın gözünə dolmuşdu torpaq.
O bina dediyin bir xəyal imiş,
Xəyaldan yaranan qərib hal imiş.
Bağın çiçəkləri çevrilmiş xara,
Eyvan dedikləri dönmüş buxara²⁵².
Sərvlər, şümşadlar qara bir tikan,
Meyvələr qarınca, ağaclar ilan.
Toyuğun, keçinin döşü, can əti
Yayır ortalığa leş üfunəti,
Heyvan sümüyüymüş ney, rübab və çəng,
Görünmüş Mahana qəşəngdən qəşəng.
O gövhər səpili qiymətli fərşlər
Dabbağlanmış çirkli gön idi yeksər.
Hovuzlar ki vardı, suyu göz yaş,ı
Üfunətli göldü hər addım başı.
Süfrədə yarımçıq qalmış hər nə var,
Saqi badəsində qalan şərablər,
Sanma can mülkünə rahat eylərdi,
Bunlar irindən də murdar şeylərdi.
Xoş ətirli reyhan, içilən şərab
Sən demə, əslində çirkabmış, çirkab.
Bu işə mat qalan Mahan çəkdi ah,
Öz-özünə dedi: “Əstəğfürullah”.
Nə ayağı vardı düzəlsin yola,
Nə əli vardı ki, bu yerdə qala.
Fikirləşib dedi: “Qəribə işdir,
Bu şəkildə naxış görünməmişdir.
Dünən oldu yerim gözəl bağça-bağ,
Bu gün möhnətxana çəkdi mənə dağ.
Gül nədən gözümə görünür tikan?”

Nədir hasil olan ömür bağından?
Xəbərimiz yox ki, nəyimiz varmış,
Aydın arxasında əjdər yaşarmış.
Bilərsən pərdəni götürsən əgər,
Əbləhlər nə ilə sevdəyə düşər.
Bu Çini bəzəkli, bu rumisurət
Dəyişərək olmuş, bax, zəncisifət.
Qan üstə çəkilməmiş o dəri ki var,
Zahiri ətirdir, batini murdar.
Varlıq hamamından dəri çəkilsə,
Tapılmaz külxanı sevən bir kimsə.
Çoxları səbətdə möhrə gəzdilər,
İlan olduğunu baxıb sezdilər²⁵³.
Bu quru heybədə qafil insanlar
Çör-çöp tapıb onu müşkə oxşadar”.
Bədxahlardan azad olunca Mahan,
Mən də xilas oldum onun nağlından.
Yaxşı iş görməyi fikir eylədi,
“Tövbə, tövbə” deyib nəzir eylədi.
O, Tanrıya tərəf birbaş gedirdi,
Gözlərindən töküüb qan, yaş gedirdi.
Yetişdi bir duru axar bulağa.
Yuyub üz-gözünü düşdü torpağa,
Qapandı səcdəyə, süpürdü yeri,
Dedi: “Ey qoruyan kimsəsizləri!
Aç mənim işimi, yol göstər mənə,
İnsan ümidini bağlayır sənə.
Özgə yol göstərən varmıdır, hanı?
Yalnız sən açırısan bağlı olanı.
Gözlərə nur verən yeganə sənsən,
Hər zaman, hər yerdə yol göstərənsən”.
Ağladı, yalvardı pərvərdigara,
Sürtdü üz-gözünü toza, qumlara.
Nəhayət, başını qaldırdı yerdən,
Gördü qabağında bir insan birdən.
Yaşıl geyinmişdi asiman kimi,
Üzü qırmızıydı aydın dan kimi.
Mahan: – Kimsən? – dedi. – Niyyətin nədir?
Qiymətli gövhərsən, şöhrətin nədir?
– Xilaskarın Xızram, – dedi, – mən sənin,
Gəlmişəm tutmağa əlindən sənin.
Niyyətin meyvələr bitirəcəkdir,
Səni öz evinə yetirəcəkdir.
Əlini ver mənə, durma hünər saç,
Əvvəl yum gözünü, yenə sonra aç.
Xızrın salamını Mahan eşitdi,
Dirilik suyuna guya ki, yetdi.

Verib tez əlini onun əlinə,
Haman könül verdi Xıızr əməlinə.
Bir an çəkmədi ki, açdı gözünü,
Div azdıran yerdə gördü özünü.
Tez açıb qapını bağa yönəldi,
Xaraba ölkədən Misirə gəldi.
Gördü sakit duran yoldaşlarını,
Qəmdən göy geyinən sirdaşlarını.
Nələr çəkdiyini bir-bir danışdı,
Qulaq asan dostdu, yaxın tanışdı,
Bildiyə yoldaşları, yaxın dostları
Ondan ötrü geymiş bu göy paltarı.
O da geyinmədi nə al, nə qara,
Özünü oxşatdı yalnız dostlara.
Göylərin rənginə uyaraq Mahan,
Bağlandı göy rəngə ürəkdən, candan.
Göyə ən xoş gəldi, göy rəng göründü,
Başqa rəng tapmadı, göyə büründü.
Hər kim ki əyninə göy paltar geyər,
Günəşi özünə çörək eyləyər.
Əzrəq gülü ki var, göy əlbisəli,
Bu üzdən olmuşdur günəş qürsəli²⁵⁴.
Günəş hər tərəfə dolandırsa baş,
Ona üz döndərər gül yavaş-yavaş.
Hər gün ki göy rəngdir, eşit, müxtəsər,
Ona günəşpərəst hindu deyərlər.
Ayüzlü qurtardı bu hekayəti,
Şah qucub bağına basdı afəti.

BƏHRAMIN PƏNCŞƏNBƏ GÜNÜ SƏNDƏL RƏNGLİ GÜNBDƏ GETMƏSİ VƏ ALTINCI İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Pəncşənbə – günlərdə yaxşı bir gündür,
Xoşbəxt Müştəritək bəxti üstündür.
Nafə göbəyini sübh açdı parlaq,
Udu səndəl kimi yandırdı torpaq²⁵⁵.
Səndəl tozu kimi, hər şeydən əvvəl
Şah öz paltarını boyadı səndəl.
Göy eyvandan çıxdı, bir baş yönəldi,
Səndəl rəngindəki günbdə gəldi.
Olunca saqisi o çinli pəri,
Çəkdi öz başına şirin kövsəri.
Mey alıb içirdi bu şux gəlindən,
Gecəyədək içib oldu xeyli şən.
Sürməyi mühitin sədəfi gecə

Sədəfin ağzına dürlər səpincə²⁵⁶,
Şah o xumargözlü Çin gözəlinə
Söylədi: “Könlümdən tozu silsənə!”
Açıldı gül kimi sevimli, dərhal
Xurmanın içindən axıb süzdü bal.
Dedi: – Ey dünyanın istinadgahı,
Kainatın canı, şahların şahı.
Ömrün uzun olsun şiş dağlar qədər,
Göy dənizlər qədər, torpaqlar qədər.
Olsun həyatına səadət yar,
Ondan sən hər zaman bəhrələr apar.
Sən bu Yer üzünə işıq saçansan,
Şahlıq bəxş eləyən, könül açansan.
Yox deyil dünyada ömür nisgilim,
Qorxuram bağlıdır, zəifdir dilim.
Reyhan qabağında, de, yararmı bu,
Mən də güləm deyib, saçım pis qoxu?
Zəfəran istəyir şahım, neyləyim,
Gərək arzusuna əməl eyləyim.
Şahıma bir nağıl söyləyim mən də,
Gülümsəsin ta ki yeri gələndə.
Başladı sözünü o Çin gəlini,
İlkin tacıdarın öpdü əlini.

170

XEYİR İLƏ ŞƏR HEKAYƏSİ

Çin qızı söylədi: – İki növcavan
Başqa bir şəhərə oldular rəvan.
Yeməyə azuqə götürüb hərə
Qoyub heybəsini, çıxdı səfərə.
Gəncin biri Xeyir, birisi Şərdi,
Onlar adlarıtək işlər görərdi.
Bir-iki gün gedib mənzil aşdılar,
Yanlarında olan azuqə ki var,
Şər saxlayır, Xeyir yeyib-içirdi,
O əkir, bu isə buğda biçirdi.
Gedirdi yanaşı cavanlar belə,
Birdən yetişdilər isti bir çölə.
Bu çöl təndir kimi bir odlu yerdi,
Dəmiri yumşaldıb mum eyləyirdi.
Ölkəyə quraqlıq atmış əlini,
Döndərmiş səmuma şimal yelini.
Şər yaxşı bilirdi, yolu uzaqdır,
Susuz xarabadır, xeyli quraqdır.
Xəlvəti məşkinə su doldurub Şər²⁵⁷,
Dürr kimi gizlədi, vermədən xəbər.

Şəhərə çatınca alasan geri.
İstəyirəm elə bir gövhər səndən,
Ala bilməyəsən geriyə məndən”.
Xeyir dedi: “Nədir o, söylə görək?
İstədiyin dürrü tapıb da verək”.
Şər dedi: “O gövhər ikicə gözdür,
Bu ondan, o bundan daha əzizdir.
Gözünü satmasan, bunu yaxşı bil,
Bu sudan içməyin heç mümkün deyil”.
Xeyir söylədi ki: “Qorxmayırsan sən,
Od alıb yerinə boş su verir sən.
Tutaq ki, bu çeşmə oldu güvara,
Göz çıxarmaq səni yetirməz vara²⁶⁰.
Qalarsam gözümə həsrət əgər mən,
Nə xeyir rastıma gələn çeşmədən?
Mümkün ikən qızıl almaq su üçün,
Şirin su yerinə göz almaq neçün?
Ləlim, nəyim varsa, al, eylə mədəd,
Yerdə qalanına verərəm sənəd.
And olsun o böyük pərvərdigara,
Bundan şad olaram, gəlmərəm zara.
Ancaq insaf eylə, gözümə dəymə,
Bir soyuq su üçün dostluğu əymə”.
Şər cavab verdi ki: “Bu əfsanədir,
Ürəyi yanançın bir bəhanədir”.
Xeyir bu rəftara qaldı xeyli mat,
Su üçün göz suyu axıtdı, heyhat,
Gördü ki, öləcək, əldən gedir can,
Xilas olmayacaq can yangısından.
Qəlbini aldatdı soyuq su ilə,
Sudan qaçmamışdır bir susuz belə.
Dedi: “Bıçaq gətir, xəncər gətir gəl,
Su ver içim, ömrə qıymadan əcəl.
Odlanıb alışan, alovlanan bu
Qızğın atəşimi söndür, səpib su”.
Zənn etdi bu əzab, bu qorxu keçər,
O saat bir udum su alıb içər.
Bu halı görünəcə siyirib xəncər,
Quş kimi şığdı Xeyrin üstə Şər.
Xəncəri çırağa çaldı, qanmadı,
Çırağı söndürdü, qəlbi yanmadı.
Nərgizi eylədi gül rəngində al,
Cüt gövhər qopardı tacdan o dərhal.
Ömrünü yazığın salıb zavala,
Su dəxi verməyib düzəldi yola.
Bütün şeylərini, ləlini soydu,
Koru təkbaşına səhrada qoydu.

Uzaqlaşıb getdi nə zaman ki Şər,
Xeyir öz halından tutmadı xəbər.
Torpaqda çırpındı, qan basdı düzü,
Yaxşı ki, görmürdü halımı özü...
Bir kürd vardı; mallı, pullu, keyfi çağ,
Qurdun bəlasından sürüsü uzaq,
Onun qapısında çoxlu mal-qara,
Kimsə çatmamışdı bu qədər vara.
Səkkiz qohumunu o saxlayardı,
Onlar yoxsul, bunun dövləti vardı.
Köçəri bir kürddü, deyil oturaq,
Hər zaman ölçərdi səhra, çəmən, dağ.
Ot-ələf dalınca düşərək çölə,
Sürü otarırdı hər zaman belə.
Harda ki ot vardı, axar su vardı,
İki həftə həmənlər yerdə qalardı.
Otlığın otları yetincə sona,
Sürünü çəkərdi başqa bir yana.
Qəzadan iki gün vardı o yerə,
Pəncə uzatmışdı bənzəyib şirə.
Onun türk baxışlı, xoş hindu xallı
Bir qızı vardı ki, xeyli kamallı.
Sərvi su içmişdi ciyərdən, qandan,
Nazla bəslənmişdi nazənin canan.
Saçının hörüyü ətəyindəndi,
Boynunda çəkmişdi aya kəməndi²⁶¹.
Bənövşə qıvrımlı hər gözəl teli
Qarğa qanadından qaraydı, bəlli.
Qənzəsi sehdən badələr içmiş,
Taleyi önündə qəza bir heçmiş.
Babil tilsiminə bağlamışdı bel,
Sehrinə bənd olmuş, vurulmuşdu el.
Xalından olmuşdu gecələr qara,
Ondan nur almışdı göydə aypara.
O şəkər sındıran, püstədodaqlı
Öpüşün yolunu etmişdi bağlı.
Evdə bəslənilib çatmışdı boya;
Balıqtək meyl etdi o gözəl suya.
Yolun kənarında bir çeşmə vardı,
Soyuqdu, el suyu ordan alardı.
Qız o şirin sudan gəlib doldurdu,
Sonra evlərinə getməyə durdu.
Birdən qulağına gəldi uzaqdan
Yaralı xəstədən qopan ah-fəğan.
Eşidib o yana qız tez yüyürdü,
Gəlib qan içində bir gənci gördü:
Bir yaralı çalır hey əl-ayaq, ah,

Dilində yalvarış, bir də ki, Allah!
Uçdu nazəninin başından huşu,
Tez gedib dindirdi o vurulmuşu,
Dedi: “Vay halına, söylə görüm sən,
Qanlar içindəsen nə üçün, nədən?
Ey cavan, bu zülmü sənə kim etdi,
Halına yanmadı, buraxdı getdi?”
O dedi: “Ey mələk, de görüm ki, sən
Pərizadəmişən, ya mələkmisən?
İşim çox qəribə oyundur, heyhat,
Uzundur başıma gələn əhvalat,
Susuz, bil, ürəyim oldu tar-mar,
Gəl bu yangılıni cəhd eylə, qurtar.
Su yoxsa ölərəm, dayanma çıx get,
Varsa ver, qoy içim, ömrü xilas et”.
O nicat açarı, saqi, baldodaq,
Abi-həyat kimi sudan alaraq,
Verincə, xəstənin keçdi yangısı,
İçdi bacardıqca, içdi sərin su.
Can gəldi o solmuş cana əlbəəl,
Ürəkdən şad oldu çıraqbən gözəl.
Qoydu öz yerinə Xeyrin gözünü,
Şükr edib söylədi Allah sözünü.
Çıxmışdısa əgər kamanından ox,
Gözün gilələri salamatdı çox.
Bütün qüvvətini işlətdi o qız
Ki, yerdən xəstəni qaldıra yalqız.
Gözünü sarıyıb bağladı həməni,
Yapışdı mərdanə, tutdu əlindən,
Çalışdı, qaldırdı, sonra da vardı
Ona rəhbər olub, evə apardı.
Gəldi atasının birbaş yerinə,
Gətirdi gözsüzü binələrinə.
Çıxınca önünə kəniz, qaravaş,
Dedi: “Apar evə bunu çox yavaş”.
Özü anasının yanına getdi,
Gördüyü vəqəni tez bəyan etdi.
Anası dedi ki: “Söylə görüm, sən
Gəldin, gətirmədin bəs onu nədən?
Edərdik bəlkə də yazığa çara,
Bir az dincələrdi o bəxtiqara”.
Qız dedi: “Gətirib gəlmişəm, ana,
Nə kömək bacarsan, et o insana”.
Qaravaş xəstəni evə gətirdi,
Yatağın yanına dərhal yetirdi.
Tez yer düzəldilər, süfrə sərdilər,
Şorba içirdilər, kabab verdilər.

Zülüm görmüş Xeyir ah çəkdi yavaş,
Az yeyib inlədi, dərdə qoydu baş.
Kürd evə gələrək tez axşamüstü,
Səfra sındırmağa cumdu əlüstü,²⁶²
Nə gördü, adətdən xeyli kənar şey,
Səfrası şiddətlə qaynayırdı hey.
Gördü bir huşsuzun yamandır halı,
Ölümcül uzanıb yatır yaralı.
“Kimdir bu şəxs, – dedi gələrək dilə,
– Nə üçün xəstədir, gücsüzdür belə?”
Kimsə şərh etmədi dürüst halını,
Başına gələni, bu zavallını.
Ancaq deyə bildi bunu şux pəri:
“Dəlinmiş almazla onun dürləri”.
Kürd gördü xəstə kor sayır özünü,
Qəlbi parçalanıb, yumur gözünü,
Dedi ki: “O yüksək ağacdən varın
Gedin, tez bir neçə yarpaq qoparın!
Suyu çıxanadək əzin yarpağı,
Sürtün yarasına, sözümlün sağı,
Bu əlac olunsa, xəstənin yenə
Fər gələr, nur gələr kor gözlərinə.
Yaman olursa da əgər göz dağı,
Şəfadır dediyim ağac yarpağı”.
Ağacın yerini verərək nişan:
“Bizim o çeşməylə, – dedi, – yanbayan
Bir qoca ağac var, ətirlər səpər,
İnsanın beynini edər tazə-tər.
Gövdəsindən çıxır onun iki şax,
Onlar fərq olunur aralanaraq.
Bir şaxın yarpağı huri ipəyi,
Odur kor gözlərin nuru, köməyi.
O birinin yaşıl yarpağı ki var,
Ondan da sərilər şəfa taparlar”.
Elə ki kürd qızı bunu eşitdi,
Deyilən əlacın fikrini etdi.
Dil açdı, başladı yalvar-yaxara,
Eyləsin atası xəstəyə çara.
Kürd eşidincə bu yalvarışları,
Durub tez yönəldi ağaca sarı.
Tez yarpaq qopardı həmin ağacdən,
O yarpaq verirdi cansızlara can.
Gətirdi, kürd qızı yarpağı aldı,
O qədər döydü ki, pucalı qaldı.
Süzdü qalmanınca xıltın nişanı,
Xəstənin gözünə tökdü dərmanı.
Bağladı dərmanla Xeyrin gözünü,

Bir saat bilmədi xəstə özünü,
Sonra xilaskara bir nəzər saldı,
Balışa baş qoydu, uzanıb qaldı.
Beş gün o xəstəyə vurulmadı əl,
Dərman gözlərində qaldı mükəmməl.
Axırda qurtardı yazığın canı,
Gözündən açdılar dava-dərmanı.
Gəldi gözlərinin fəri yerinə
Oldu əvvəlkitək o, gözlü yenə.
Saldı ətrafına Xeyir xoş nəzər,
Qoşa nərgiz belə açılar səhər.
Uğurlu iş gördü, şükr etdi cavan,
Dəyirman öküzü qurtardı tordan²⁶³.
Getdi ev əhlindən kədər nə ki var,
Örtüb üzlərini, könül açdılar.
Ürəkdən xoşladı, sevdi yalqızı
Kürdün gülcəmali mehriban qızı.
Elə ki, nərgizlə o sərv oldu şad,
Demək, gövhər oldu sandıqdan azad,
Gördü gül üzünü gəncin o pəri,
Ürəkdən bağlandı, xoşladı Xeyri.
Duyaraq hissini, inayətini,
Saldı Xeyir ona məhəbbətini.
Qızın görmürdüsə üzünü əgər,
Nazlı yerişinə salırdı nəzər.
O çox dinləmişdi şirin gözəli,
Dəymişdi əlinə mehriban əli.
Bu vermişdi ona ürəkdən könül,
Bağlanmışdı buna sidq ilə o gül.
Xeyir qoca ilə hər səhər ertə
Əl atardı işə, şirin zəhmətə,
Dəvə otarardı, sürü güdərdi,
Hər işi düşünüb, ölçüb edərdi.
Qoyundan qovardı canavarları,
Qoruyardı belə dövləti, varı.
Kürd ki ömrü boyu gəzmiş otlağı,
Gördü Xeyirdəki can yandırmağı.
Dedi: "Ey əzizim, bu dövlət, bu var,
Sənindir, ol ona sahib-ixtiyar".
Xeyir məhrəm olub kürdgildə qaldı,
Hər şeyə artaraq maraq çoxaldı.
Sordular: "Kim sənin gözünə qıymış?
Necə rəhmsizmiş, necə zalımmış!"
Şərin işlərini o gizlətmədi,
Nə olub söylədi, uzaq getmədi.
Dedi: "Suya əvəz vardı gövhərim,
Susuz lap yanırıd mənim ciyərim.

Ömrə bir nanəcib zərər yetirdi,
Bu zülmü başıma o Şər yetirdi.
Aldı gövhərləri, gözümü dəldi,
Su da verməyərək yola düzəldi”.
Kürd belə dastanı eşitdi, durdu,
Rahibtək özünü torpağa vurdu.
Sevindi: “Əssə də, – dedi, – sərt külək,
Xələl görməyibdir bu gözəl çiçək”.
O mələk xislətin oldular agah,
Şər nələr başına gətirmişdir, ah.
Candan əziz tutdu onu bu külfət,
Bəsləyib verdilər min nazü nemət.
Özü baxdı ona o qənddodaqlı,
Durdu qulluğunda üzü yaşmaqlı.
Su verib Xeyirə özü yanırdı,
Eşqindən ürəyi, gözü yanırdı.
Xeyir də bağlandı, yara verdi can,
Könül əsirgəməz aşiq canandan.
Dürrün xatirinə çölə getdi hey,
Öküzə, dəvəyə xidmət etdi hey.
Dedi öz-özünə: “O canan ki var,
Mən kimi yoxsula olmaz nazlı yar.
Onun kamalı var, xoş camalı var,
Olacaq qisməti, kimin malı var.
Onlardandır bu gün dolanacağım,
Mümkünmü üstəlik qohum olmağım?
Yaxşı olar belə qorxulu yerdən
Zirəklik eyləyib köçüm gedim mən”.
Keçmişdi bu işdən bir həftə tamam,
Xeyir evə döndü çöldən bir axşam.
Çırpındı qəfəsdə olan quş kimi,
Xəznə üstə kasıb oturmuş kimi.
Təşnəydi, önündə dirilik suyu,
Sanki hiss edirdi keçən yanquyu.
O gecə ağrıdı qəlbinin başı,
Yerdə gül bitirdi gözünün yaşı.
Kürdə söylədi: “Ey qərib bəsləyən,
Çəkdin kimsəsizin çox nazını sən.
Göründü sayəndə bu cahan mənə,
Verdin ürək mənə, təzə can mənə.
Evində bəslənib izzət görmüşəm,
Süfrəndən yemişəm, nemət görmüşəm.
Damğanın yeridir alnimda dərin,
Dediyimdən çoxdur sənin hörmətin.
Bil, ətrin yaşayır şirin canımda,
Süfrənin yağıdır, qaynar qanımda.
Süfrənin önündə bir acizəm mən,

Canımı verərəm əgər istəsən.
Yeter ki, bu qəder qonağın oldum,
Bəsdir əzab çəkdim, artıq yoruldu.
Süfrəndən bu çörək yediyim qəder
Sənə şükr eyləyə bilsəydim əgər!
Haqqını verməyə yaradan tarı
Mənə kömək əli verəydi barı.
Ayrılıq gəlsə də çox ağır mənə,
İcazə ver artıq gedim vətənə.
Çoxdandır vətəndən düşmüşəm uzaq,
Elimdən, köçümdən irəgəm, iraq.
İstəyirəm səhər olduqca erkən
Düzəlir yoluma evə doğru mən.
Getsəm də əməyin itməyəcəkdir,
Qapından hümmətim getməyəcəkdir.
Sən nur çeşməsisən, işığın əyan,
Arzum budur məni unutmayasan.
Yetir köməyinlə pəru bal mənə,
Verdiyən çörəyi et halal mənə”.
Xeyir öz sözünü qurtardı, durdu,
Sanki var-yoxuna kürdün od vurdu.
Tökdü göz yaşını kürd neysan kimi,
Qopdu hay-küy həzin bir fəğan kimi.
Beyinlər qurudu, gözlər ağladı,
Qızın ağzındaki sözlər ağladı.
Ağlayıb, ağlayıb durdular guya,
Axar su çevrildi donan bir suya.
Aqıl kürd qaldırdı sonra başını,
Evi xəlvət edib çatdı qaşını.
Xeyrə söylədi ki: “Sən, ey mehriban,
Ağıllı, cürətli, mötəbər oğlan,
Tutaq ki, getmişən doğma şəhərə,
Tikan batıracaq sənə, bil, hərə.
Nemət buradadır, naz bu məkanda,
Nə var, əlindədir – yaxşı, yaman da.
Yaxşılar cilovu verməzlər pisə,
Satmazlar dostları yada, nakəsə.
Bollu dövlətim var, ağım, qaram var,
Bir də ki, çox əziz ciyərpəram var.
Zəhmətsevəndir o mehriban çiçək,
Çirkinlikdir ona yaxşı deməmək.
Müsk əgər olarsa nəfədə nihan,
Onun xoş ətrini duyar bu cahan.
Ürəyin xoşlasa o dilbəri, biz
Canımızdan səni saxlarıq əziz.
Belə bir qıza ki, yetişmiş azad,
Öz əlimlə səni seçirəm damad.

Dəvədən, qoyundan, maldan nəyim var,
Verərəm, çoxalar, sərmayən artar.
Mən də aranızda nazla, nemətlə,
Əcəl gələndək yaşaram belə".
Kürddən görən zaman belə şəfqəti,
Ona şükür etdi, qalxdı hörməti,
Söhbətə şadlıq da qatdılar onlar,
Nazla, sevinc ilə yatdılar onlar.
Harun üzlü səhər bağlayanda bel,
Zəng kimi səsləndi xoruz, durdu el²⁶⁴;
Uğurlu talelə süzüb dörd yanı,
Çıxdı öz taxtına məşriq soltanı.
Kürd vida eylədi şirin yuxuya,
Oyandı görməyə tədarük toya.
Nikah ki, birliyin əsas şərtidir,
Onunla nəsillər inkişaf edir.
Verdi Xeyrə qızı, yaşayın deyə
Qoşdu Ütaridi parlaq Zöhrəyə.
Həyat çeşməsinə tapdı bir ölü,
Günəş nurlandırdı o tutqun gülü.
O baldodaq saqi susamış Xeyrə
Bir şərbət verdi ki, dəyər kövsərə.
Ona çeşmə suyu verdisə əvvəl,
İndi həyat suyu bəxş etdi gözəl.
Yaşadılar belə sevincək, qoşa,
Yoxdu həsrətləri bir şeydən, haşa!
Əhdi gətirdikcə bu cütlər yada,
Çox şad yeyirdilər vardan dünyada.
Kürdün nə qədər ki mayası vardı,
Verdi bu bir cütə, verdi qurtardı;
Bütün sürüləri, dövləti, varı
Axdı Xeyrə tərəf, kürəkən sarı...
Bir gün sulu yerdən, ağaclı yerdən,
Başladı köç geniş səhraya birdən.
Xeyir, can dərmanı, olduqca uca,
O səndəl qoxulu yaşıl ağaca
Yanaşdı dərddikcə dərddi şaxlardan,
İnsanın əlacı göy yarpaqlardan.
Əlacdır sevdəyə bir şax yarpağı,
Digərindən tapır şəfa göz dağı.
Yığıldı bir çuvala basdı mala-mal,
Dəvənin üstünə yükləndi çuval.
Yarpağın sirtini saxladı pünhan,
Yadından hamının çıxdı o dərman.
Düşdü bir şəhərə onların rızı,
Bu şəhrin şahının gözəl bir qızı
Tutulmuş sevdəyə, bəd bir azara,

Nə qədər əlləşib etmişlər çara.
Sağalmamış; yanıb “hayıf” demişlər.
Bilikli həkimlər, məşhur təbiblər
Gəlirdi soruşub həməən şəhəri
Ki, div bəlasından o gözəl pəri
Sağalsın, qalmasın zərrəcə dərdi.
Padşah gələnlərlə bir şərt kəsərdi:
“Sevdadan qızımı kim etsə azad,
Mən də eyləyəyəm onu xeyli şad.
Olar kürəkənim. Hər kim çarəni
Etməyib, görərsə o məhparəni,
Qəzəb eyləyəyəm, qılınc alaram,
Bədəndən başımı vurub salaram”.
Aciz qaldığından bu əlacda, ah,
Nə qədər təbibi öldürtdürdü şah.
Min qərib şəhərli olunca naşı,
Padşah ömr eylədi, kəsildi başı.
Bu şərt gündən-günə elə yayıldı;
Hər kim pul görəndə hayıl-mayıldı,
Eşidib bu sözü o, baş itirdi,
Özü öz əliylə qanına girdi.
Xeyir də eşidib həmin xəbəri:
– Çarəmlə sağalar, – dedi, – şux pəri.
Şaha yetirdi ki: “Ey səxa kanı,
Yoldan götürərəm mən bu tikanı,
Ondan xəstəliyi eylərəm uzaq,
Sağaldaram qızı, şərtim var ancaq –
Heç şeydə yox gözüm qoca dünyada,
Mənim verəcəyim dərman, dava da
Allah rızasına veriləcəkdir.
Nə zaman ki gücü görülecəkdir,
Məni məqsədime çatdırsın Allah”.
Xeyrin bu sözündən xəbər tutdu şah,
Dedi: “Söyləyin ki, gəlsin, öpsün əl”.
Xeyir təzim etdi gəlib əlbəəl.
Şah dedi: “Ey yaxşı adam, söylə bir,
Sənin adın nədir?” Dedi: “Xeyirdir!
Səadət bəxş etmiş mənə ölkərim,
Uyğundur adıma sözüm, işlərim”.
Şah onun adını bilib yaxşı fal,
Dedi: “Çarə eylə, aman, qeydə qal,
Bunun nəticəsi yaxşıdır”, – dedi,
“Adın bu əməlin naxşıdır”, – dedi.
Sonra bir məhrəmə tapşırı, varsın
Qızının yanına Xeyri aparsın.
Xeyir gəldi gördü, gün kimi gözəl,
Xəstəlik sərvinə yetirmiş xələl.

Şirtək həyəcanlı, bərəlmış gözü,
Nə yatmış gecəni, nə də gündüzü.
Səndəl yarpağı ki yanında vardı,
Açıb düyünçədən dərhal çıxardı,
Döyüb hazırladı buz kimi şərbət.
Qıza xoş gələrdi bu dava, əlbət.
Uzatdı xəstəyə, alıb nuş etdi,
Silinib beyninin tozları getdi.
Qız bu vəlvələdən nicata çatdı,
Şərbət içən kimi yıxıldı yatdı.
Xeyir gördü yatır o gözəl bahar,
Duydu ki, silinib üzündən qubar.
Çıxdı ayqabağın evindən çölə,
Gəldi öz evinə şad, gülə-gülə.
Yatdı pəriüzlü, üç gün yumdu göz,
Şaha öz halından demədi bir söz.
Durdu üçüncü gün o dilbər mələk,
Yedi yavaş-yavaş yüngül bir yemək.
Belə şad xəbərdən olunca agah,
Qaçdı ayaqyalın saraya padşah.
Gördü taxt üstündə ağıllı, huşlu,
Oturmuşdur qızı şahin duruşlu.
Yıxılıb önündə o mahcamalın:
– Həmdəmin olacaq, – dedi, – kamalın.
Fitnə uzaq olsun, qızım, yanından,
Xəstəlik çıxdımı, söylə canından?
Şahın hörmətini gözləyərək qız,
Təşəkkür eylədi ataya yalnız.
Hökmdar sevinib oldu xeyli şad,
Getdi tək qalaraq o sərvə-azad,
Çağırıb yanına məhrəm bir adam,
Sifariş yolladı şaha güləndam:
“Qüdrət dəftərində yazılmış belə,
Şahlar sadıq olar hər vaxt əhd ilə.
Onda ki kəsildi xəncərlə başlar,
Gözlədi qoyduğu şərti hökmdar.
Tac ləyaqətlidən mən gördüm şəfa,
Şah gərək əhdinə eyləsin vəfa.
Qılınc eyləyərsə əlac iqrara,
Tac gərək sustalıb düşməsin dara.
Minlərlə baş qoydu qılınc təlaşda,
Ucalsın tac ilə qoyun bir baş da.
Qurtardı canımı onun dərmanı,
O açıb qılıfı; belə insanı
Unutmaq bizlərə yararmı mægər?
Tapılmaz, bil, mənə ondan başqa ər.
Yetirək yerinə əhdi, peymanı,

Bu yükdən qurtaraq tezliklə canı” .
Əhdi doğrultmağa şahı ansızın
Gözəl məsləhəti oyatdı qızın.
Şah Xeyri istədi, atlı çapdılar,
Bir yolun üstündə gəlib tapdılar.
Alıb yanlarına nadir gövhəri,
Şahın hüsuruna döndülər geri.
“Ey cahan böyüyü, – dedi – şah, nədən
İqbalından yana üz çevirirsən?”
Əynindən çıxarıb sonra xəlvəti,
Bir ölkə olardı onun qiyməti,
Bağışladı ona, bol gövhər verdi.
Aferinlər dedi, zər kəməər verdi.
Çəkildi saraya naxışlı pərdə,
Şəhəri bəzədi şəhərlilər də,
Qız dam guşəsindən yetirib nəzər,
Gördü sevgilisi tam aya bənzər.
O, gözəl üzlü bir sərvî-rəvandı,
Xətti şəvə kimi, zirək cavandı.
Həm şah razı oldu, həm də o dilbər,
Xeyir damad oldu, kor olsun qoy Şər.
Xəznə qapısına əl atdı soltan
Qırdı dürüst möhrü, oldu kamiran.
Sürdü, istəyincə səfalar sürdü,
Gözəllik, şən həyat taxtını gördü.
Şahın bir vüqarlı vəziri vardı,
O, xalqın əlindən hər an tutardı.
Bir qızı vardı ki, dəyərdi cana,
Üzü bənzər qarda qarğa qanına.
Toxunmuş zərəri çiçəyin aya,
Puç olub gözləri çıxmışdı zaya.
Şahdan izn istəyib o vəzir deyir:
“Qızımın gözünə nur versin Xeyir” .
Vəzir şah şərtinə eylədi əməl,
Dərman təsir etdi olduqca gözəl.
Oldu bu qızın da sevimli əri,
Bir gövhər cəzb etdi neçə gövhəri.
Ona qismət oldu üç gözəl tavus,
Kəsranın tacıyla təxti-Keykavus.
Gah vəzir qızını dilə gətirdi,
Bütün istəyini ələ gətirdi.
Gözünə nur verdi şah qızı bəzən,
Bu sanki günəşdi, o bir aydı – şən.
Gah da kürd qızıyla şadlıq eylərdi,
Üç nərddə oyunda üstün gələrdi.
Ömrünə yar oldu beləcə baxtı,
Əlinə keçirdi o tacı, taxtı.
Keçdi hesabına o gözəl diyar,

Tutdu tacidarlıq Xeyirdə qərar.
Günlərin birində o, bağa gəldi,
Bir könül açanla keyfə yönəldi.
Şər ki, yoldaşydı onun səfərdə,
Düşdü öz əliylə öz başı dərdə.
Gördü o cuhudla söhbət eyləyir,
Dedi yəhudiyə o saat Xeyir:
“Bir asudə vaxtda sal qabağına,
Gətirib gəl bunu şahlıq bağına”.
Sonra gedib bağa, keyfə oturdu,
Kürd əli qılınclı önündə durdu.
Gəldi əyniaçıq pərakəndə Şər,
Öpdü torpağını ondan bixəbər.
Xeyir ona dedi: “Adını söylə!
Başın salacaqdır səni əngələ”.
Səyyah: – “Mübəşşirdir, – dedi, – şöhrətim²⁶⁵,
Görünür hər işdə gücüm, qüdrətim”.
Xeyir dedi: “Söylə sözün düzünü,
Təmizlə, qanınla yu öz-özünü”.
O dedi ki: “Adım belədir ancaq,
İstəyirsən öldür, istəsən burax”.
Xeyir dedi: “İşin daim zavaldır,
Alçaqsan, hamıya qanın halaldır.
Adın Şər, özün də xalq üçün şərsən,
Xisləti adından pis bir bəşərsən.
Sən o deyilsənmi bir cana qıydın,
Çöldə bir susuzun gözünü oydun.
Hələ bu bəs deyil, gör nələr etdin,
Ona su verməyib, çıxdın da getdin.
Aldın göz gövhəri, kəmər gövhəri,
Apardın onları, yandı ciyəri.
Bil ki, gövhərləri gedən mənəm, mən!
Sənin bəxtin öldü, mənimkidir şən.
Hər kimin olarsa Allah pənahı,
Odur xoşbəxtliyin əbədi şahı.
Mənim taleyimə Allah oldu yar,
İqbalım eylədi məni tacidar.
Kəsildi bəxtimin Tanrı pənahı,
İndi bu yerlərin şahıyam, şahı!
Vay sənə halına, yamandır zatın,
Qurtarmaz əlimdən artıq həyatın”.
Şər Xeyri tanıdı və birdən-birə
Özünü götürüb cırparaq yerə,
Söylədi: “Gördüyüm işlər yamandır,
Pis əməllərimə baxma, amandır.
Başımız üstündə dönən fələklər,
Sənə Xeyir demiş, mənə isə Şər.
Nələr eylədim sə o zaman sənə,

Bütün eylədiyim yaraşır mənə.
Nələr bacarırsan, mənə durma et,
Et ancaq özünə, adına nisbət”.
Xeyir bu nöqtəni eyləyincə yad,
Tez onu ölümdən eylədi azad.
Elə ki qılıncdan Şər azad oldu,
Uçdu yol uzununu, qəlbi şad oldu.
Qəzəbli kürd isə dalınca getdi,
Vurdu qılınc ilə tez həlak etdi.
“Xeyir düşündüsə xeyirli işlər,
Şərsən, – dedi, – çıxar qabağına şər”.
Sonra üst-başını axtardı, gəzdi,
İki dürr gizlədib kəmərdə, sezdi.
Gətirdi Xeyr üçün, qoydu tez yerə,
Dedi: “Çatdı yenə gövhər gövhərə”.
Öpdü gövhərləri o, kürdə verdi,
Nəcibi gövhərlə o sevindirdi.
Əlini gözünün üstünə qoydu,
Dedi: “Şər bunları xəncərlə oydu.
Verdim gövhərləri sənə mən özüm,
Çünki əllərinlə nurlanıb gözüm”.
Xeyirin əməli qəlbinə yatdı,
Camaat da ondan arzuya çatdı.
Səadət taxtına çıxınca, demək,
Dəmir gümüş oldu, palaz da ipək.
Hər kimin ki baxtı, xoş taleyi var,
Tikan ona xurma, daş da zər olar.
Qurdu çox təpərli ədalətini,
Qüvvətə mindirdi məmləkətini.
Bir zaman yönəlib yarpaq dərdiyi,
Ağır xəstələrə şəfa verdiyi
Ağacın üstünə tez-tez gedərdi,
Ağır naxoşlara əlac edərdi.
Keçirərdi orda gününü tamam,
Ürəkdən o yerə verərdi salam.
Ona xoş gəlmişdi səndəl havası,
Səndəl rəng olmuşdu onun libası.
Bağlardı hər zaman səndələ əməl,
Edərdi əynini daima səndəl.
Səndəl asayişin ruhu, qanıdır,
Ətri hər bir zaman can nişanıdır.
Tozu yox eyləyər hər dərdi-səri,
Qurtarar yağıdan odlı ciyəri.
Bitirdi nağılı o Çin gözəli,
Etdi öz dilini şirin, məzəli.
Şah onun yerini canında etdi,
Yəni bədnəzərdən aldı, gizlətdi.

BƏHRAMIN CÜMƏ GÜNÜ AĞ GÜNBDƏDƏ GETMƏSİ VƏ YEDDİNCİ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Cümə günü səhər bu yamyaşıl tağ
Evini günəşdən etdi ağappaq.
Şah da ağ geyinib yola düzəldi,
Həmən ağ günbədin üstünə gəldi.
Yurd idi Zöhrəyə beşinci iqlim,
Beş növbə çaldırıb oldu o təslim.
Zəncilər Xötənə qoşun çəkmədən
Şənlik meydanını şah etmişdi gen²⁶⁶.
Aydın, ulduzların, qalxaraq gecə,
Əl atıb gözünə sürmə çəkincə,
Şah rica eylədi o dildadədən,
Gecə həmdəmindən, səhərzadədən,
Uysun günbədinin xoş ahənginə,
Ərgənün rəngini qatsın rənginə.
Qız sənə söylədi şahın baxtına,
Bir də ki, o gözəl tacü taxtına,
Dualar oxudu, afərin dedi,
Bu dövlət artıran bir dua idi.

HEKAYƏ

Dedi: – Şah istəyir gözəl hekayət,
Dilim bacaranı deyərəm əlbət.
Bir anam vardı ki, evin duzuydu,
Qarılar qurd olar, o bir quzuydu.
Nağıl edirdi ki, tanış bir nəfər
Qonaq eyeləmişdi məni bir səfər,
Bəzəkli-düzəkli süfrə düzəldi,
Az-çox nəyi varsa ortaya gəldi:
Quzular, toyuqlar, plov mala-mal,
Çörəklər, yuxalar, cürbəcür qoğal,
Müxtəlif halvalar könül istədən,
Bəzisi badamdan, bəzi püstədən.
Ürək aldadıcı lətif meyvələr:
İsfahan alması, Rey üzümü tər.
Çoxlu nar, hamısı meyxoş, yeməli,
Vardı o məclisdə çox narməməli.
Əvvəlcə başladıq nahar yeməyə,
Sonra meyl eyelədik ruh açan meyə.
Qarışdıq, uyuşduq üzügülər, şən
Mən kimi bir neçə xoş nağıl deyən.
Dedi öz dərđini hər gözəl pəri,

Təkdən-tükdən oldu bütün sözləri.
Açdı gül ağzını bir şux mahcamal,
Elə bil əridi süd içində bal.
Onun ürək açan bir səsi vardı,
Sözündən balıqlar, quşlar yatardı.
Əqiqindən ləziz çeşməni açdı,
Coşdu, aşiq kimi kükrədi, daşdı.
Dedi: – Bir gənc vardı şirin danışan,
Şəkər qamışına oxşar bir cavan.
İsaya bənzərdi əqli, kamalı,
Yusifdi məclisdə yalnız misalı.
Elmi dərya kimi, cürəti vardı,
Bir də ki o cavan çox pəhrizkardı.
İrəm bağı kimi vardı bir bağı,
Bağ deyil, bağların nurlu çırağı.
Ətirlə yoğrulub sanki hər yeri,
Cənnət meyvəsinə oxşar bəhəri.
Ürəklə doluydu nar içi sayaq,
Tikansız güllərdir başdan-başa bağ.
Varsa da güllərin əgər tikanı,
Qorumaq üçündür yalnız bostanı.
Sərvlər altında sular axardı,
Hər tərəf yaşıldı, axar-baxardı.
Tutmuşdu hər yanı quşların səsi,
Ərgəvan bağlarda göyün qübbəsi.
Sərvlər dibini basmış gül-çiçək,
Ruhlular mahnıya vermişdi ürək.
Pərgar işləmişdi baxsan hər yerə,
Dörd qalın divara çəkmiş dörd möhrə²⁶⁷,
Eyvan ucalmışdı ulduza, aya,
Bədnəzərin yolu yoxdu oraya.
Çəkib varlılara o səfalı bağ
Əzəl gündən bəri çalın-çarpaz dağ.
O kişi hər həftə bağa gedərdi,
Zövq alar, qəlbini rahat edərdi.
Sərvi bəzəyərdi, səmən əkərdi,
Müsk səpər hər yana, ənbər çəkərdi.
Nərgizə əliylə verər təzə cam,
Yollar bənövşədən səbzəyə salam.
Dolanaraq bağı başlardı seyrə,
Sonra da yollanıb gedərdi şəhrə.
Günlərin birində, o səhərçağı
Getmişdi gəzməyə bu gülzar bağı.
Gördü ki, qapılar bağlıdır yaman,
Musiqi səsinə yatmışdı bağban.
Çulğalayır bağı xoş səs, xoş avaz,
Orda can bəsləyən olmuşdur canbaz.

Bağın nişanını ondan sordular.
Gördülər, doğrudur bütün şəhadət,
Coşdu məhəbbətlər, söndü ədavət.
Bağın ağasıdır, onlar inandı,
Eşqiylə canları yandı, nə yandı,
O çox şirindildi, gözəldən gözəl,
Gözəl kişi görən arvaddan üz əl!
Gördülər var onun xoş təbiəti,
Barışib etdilər ona hörməti.
Qurtardılar onu zülmün bağından,
Açdılar, öpdülər əl-ayağından.
Üzr ilə dedilər: “Əfv et bizi sən”.
Hər ikisi uydu ona könüldən.
Əgər dost olarsa üzr ilə düşman
Bağdakı rəxnədən qalmaz bir nişan.
Bağın uçuğunu gedib hördülər,
Xacəni dostluğa rəva gördülər.
Əyləşdilər nazla önündə sonra,
Nəql etdilər ona uzun macərə:
– Bahar kimi açan gözəl bağçada,
Çatsın söylədilər xacə murada.
Kim ki, ürəkalan almayanaqdır,
Bu gün bu bağçada əziz qonaqdır.
Gəzsən qarış-qarış bütün şəhəri,
Gözlərə nur verən hər gözəl pəri,
Görərsən yığılıb bağa bu axşam
Damğasız bir naxış, tüstüsüz bir şam²⁶⁹.
Söylədilər: “Sənə əl uzatdıq biz,
Öz su qabımıza torpaq atdıq biz;
Dur bizimlə gəziş, dolan bir saat,
Hər kimi istəsən muradına çat,
Çəkil bir guşəyə, çəkil bir yana,
Şadlıq nəzəriylə bax gülüstana,
Hansı gözəl əgər qəlbinə yatsa,
Sevib xoşladığın hansı nabatsa,
Sən olan otağa gələr o canan,
Olar fərmanında hər saat, hər an”.
Xacə eşidincə belə söhbəti,
Həmən cuşa gəldi yatmış şəhvəti.
Əgər ki, xilqətən o pəhrizkardı,
Lakin şəhvətlə də dostluğu vardı.
Kişiydi, çoxaldı eşqi, həvəsi,
Aldı qərarını qadın nəfəsi.
Yasəmən sinəli gözəl qızlarla,
Ürəyində ümid, düzəldi yola.
İş gəldi nəhayət bir yerə çatdı
Ki, ürək dözməyi kənara atdı.

Bağın ortasında vardı bir eyvan,
Görünürdü gözə oradan hər yan.
Xacə gedib ora cəftəni çəkdi,
Qızlar döndü geri, xacəmiş təkdi.
Haman bu eyvanda bir dəlik vardı,
Oradan aşıyan işıqlanardı.
Yönəlib dəliyə baxdı, doğrusu,
Nə gördü, dar çeşmə, dərya qədər su.
Gördü ki, ətrafda gül səpib gülər
Gümüş baldırlılar, nar məməlilər.
Hamısı çıraqtək par-par yanardı,
Hamısı yetişmiş, ləzzətli bardı.
Hər gözəl bir ürək etmək üçün bənd
Alıb öz gülünə səpələrdi qənd.
Hər xəznə üstündə bir əjdər yatmış,
Narinc turunc olub, kamala çatmış²⁷⁰.
Gördü nar məmələr, alma tək çənə,
Adları yazılmış buzlar üstünə²⁷¹.
Bağbanlar olmasa əgər zülümkar,
O bağda yetişər bolu alma, nar.
O bağın güllüyü sərindi, sərin,
Çəmənlıkdı yanı sərvliklərin.
Orada mərmərdən hovuz doluydu,
Abi-kövsər belə onun quluydu.
Hovuza gözyaş sular süzürdü,
İçində balıqlar sərbəst üzürdü.
Onun dörd bir yanı gözəl bir çəməni,
Ətrafında bitir nərgiz, yasəməni.
Pərdə gözəlləri gəldilər, sərin
Bir hovuz gördülər dərin-dərin²⁷².
Günəş eyləmişdi onları bitab,
Su onları gülşən eylədi hesab.
Qızlar yaxın gəldi işvə-naz saçıb,
Bütün düymələri birbəbir açıb,
Sinələr meydanda, özləri çıpaq,
Dürr kimi hovuzda daxil olaraq,
Murad gümüşünü suya saldılar²⁷³,
Ləpələr altında gizli qaldılar.
Ay balıqla qoşa suda gəzirdi²⁷⁴,
Hilal tabdan düşür, bunu sezirdi.
Nə zamankı suya ay dirəm atar,
Gələr hərəkətə balıq harda var.
Bu aylar o qədər şəndi, gözəldi,
Xacənin balığı həycana gəldi.
Bir saat süzdülər verib əl-ələ,
Oynatdılar bağda səməni belə.
Gah qucaqlaşdılar, gah da durdular,

Nardan, narıncılardan qayıq qurdular.
Saçını oynadır ilandır deyö,
Salır yoldaşını biri ürküyö.
Bisütunlar sütun qaldırmışdılar,
Fərhadı baltayla öldürmüşdülər.
Şirinin qəsrində süd arxı ki var,
Belə hovuzlardan yollanıb axar.
Xacənin qalmadı səbrə imkanı,
Yoxdu bir köməyi, tabı, tavanı.
Su önündə əli çıxarkən boşa,
Döndü bir yanğılı ağır sərxoşa.
Durub əyləşirdi, düşüb sevdaya,
Vurğundu elə bil təzə bir aya.
Gördü hər tərəfdə bir sərvi-qamət,
Sərvi-qamət deyil, özgə əlamət.
Coşdu damarları, qan coşa gəldi,
Bütün üzvləri xüruşa gəldi.
Durdu oğru kimi, özgə cür deyil,
Duyub düşündüyün bir şəkildə, bil.
İstədi, atılsın ortaya bir an:
İlanı dəlikdən, quşu yuvadan.
Sanma ki, ilanı bunu bacardı,
Nədən? Dəlik yolu olduqca dardı.
O gözəllər suda tez çimən kimi,
İpəkdə bitdilər yasəmən kimi.
Büründülər tülə, göy kimi taza,
Başladılar ayla işvəyə, naza.
Vardı içlərində bir şux qəşəngi,
O – rumi, önündə başqalar zəngi.
Günəşdi elə bil hilal buxağı,
Dişlənmiş xurma, püstə dodağı.
Qənzəylə ətrafı süzüşü vardı,
Qənddən xeyli şirin gülüşü vardı.
Sərvi yetirmişdi o dilbərin bar,
Həyadan qoynunda sulanmışdı nar.
Min hiylə işlətməmiş, min ürək almış,
Hər kim görmüş onu yerində qalmış.
Dastan söyləməyə başlarsa dərhal,
Sevgi huşyar olar, məst olar kamal.
Xacə baxıb ona guya ki, dondu,
Elə bil vurulub atəşə hindu.
Hər qıza aypara deyilsə hərgah,
İçlərində yalnız o idi padşah.
Zahid öz yolundan çıxdı azaraq,
Müsəlman adında kafirə bir bax.
Bir saat keçmədi, oldular əyan
Tükləri od saçan o qoşa ceyran.

Xötən ölkəsində maral ürküdən,
Pələngə ceyranı göstərib gedən
Gözəllər qənd saçıb gəldi meydana,
Salsınlar işini onun sahmana.
Xacəni otaqda görüb durdular,
Qapıçılar kimi gəndən sordular:
“Aşiqsən söylə bir, bizi sal başa,
Hansı hurisifət şux qələmqəşa?”
Xacə bəyəndiyi o incə naxşı
Bu qoşa rəssama göstərdi yaxşı.
Eşidincə bunu işə girdilər,
Onlar ceyran deyil, keyfli şirdilər.
Gətirildi yola fənd ilə pəri,
Coşub yüksəlicə çalğı səsləri.
Bir yolla gəldilər, gəlməz gümana,
Darğalar qıyardı sirri duyana.
Gətirib saldılar qızı içəri,
Bağlayıb qapını döndülər geri.
Xacə bilməyirdi əhli-haldı yar,
Yarı əhl olanın işi səhl olar.
Otağa salınan o çəngi gözəl
Xacənin işinə uydu əlbəəl.
Onu nazəninlər salmışdı başa
Ki, xacə vurulub sən qələmqəşa.
Bəyənilmiş pəri, o nazlı göyçək,
Görmədən xacəyə vermişdi ürək.
Gördü bildiyindən xacə xoştərdir,
Dəmiri gümüşdür, gümüşü zərdir²⁷⁵.
Tükəndi, qalmaqad xacənin tabı,
Başladı sərvi ilə sual-cavabı:
Dedi: – Adın nədir? Dedi ki: – Baxtdır.
Dedi ki: – Bəs yerin? Dedi ki: – Taxtdır.
Dedi: – Əslin nədir? Dedi: – Nur, çıraq.
Dedi: – Bəs bədnəzər? Dedi ki: – Uzaq.
Dedi: – Pərdən nədir? Dedi ki: – Saz, saz.
Dedi: – Şivən nədir? Dedi ki: – Naz, naz.
Dedi: – Bir busə ver! Dedi ki: – Bol, bol.
Dedi: – Vaxtın yoxdur? Dedi ki: – Tez ol.
Dedi: – Ram olarsan? Dedi ki: – Asan.
Dedi: – Bəs diləyim? Dedi: – Çatmışan.
Xacənin bədəni oynadı, əlbət,
Qalxdı ortalıqdan həya və ismət.
Tutdu tellərini çəng tutar kimi,
Basdı sinəsinə şirin bar kimi.
Bir öpdü, on öpdü, yenə işlədi,
Sordu şəkərləri, qəndi dişlədi.
Ürəyi oynadı yerində, bu hal

Verdi sevişməyə özgə bir calal.
Xacə istədi ki, qalxıb, nagehan
Götürsün möhürü abi-həyatdan.
Qara şir yürüdü, cumdu marala,
Zorla istədi ki, altına ala.
Dözmədi bu zaman eyvan, söküldü,
Kərpic-kərpic üstdən uçdu töküldü.
Bilir bu hikməti hər arif kişi,
Pis nəticə verməz yaxşının işi.
Qurtarıb xətdən, batmadan qana
Atıldı hövlnak hərə bir yana.
Görməsinlər deyə yoldan aşdılar,
Haman imarətdən uzaqlaşdılar.
Alıb dərd yükünü xacə gəlincə,
Getdi qəm yeməyə, çəkildi küncə.
Kəviz gəlib tapdı yoldaşlarını,
Çatdı qəmli kimi öz qaşlarını.
Çəng alıb əlinə o dilbər pəri,
Söylədi çəkdiyi əziyyətləri.
Yayıldı çəng səsi, düşdü hər yana,
Nalə aşıqları etdi divana.
Dedi: – Mənim çalğım gərək car olsun,
Eşqin xəstəsinə salamlar olsun.
Aşıqlər mənimtək hey xəstə gərək,
Sağlam ikən canı şikəstə gərək.
Eşqi nə vaxtadək saxlayım nihan,
Car çəkirəm: mənəm aşiqi-dövrən.
Eşqin sərxoşuyam, yox ixtiyarım,
Əlimdən alınmış səbrim, qərarım.
Əgər ki, aşiqin nəsibi ahdır,
Tövbə eşq əhlinə böyük günahdır.
Eşq tövbə ilə aşına deyil,
Tövbə eşq əhlinə heç rəva deyil,
Aşiq yar yolunda versin can gərək,
Qorxusu olmasın qılıncdan gərək.
Elə ki dürr səpdi ləldən çəngi,
Halını bildirdi o xoş ahəngi.
O qoşa gözəllər əhli-haldılar,
Çalğıdan zövq alıb, fikrə daldılar.
Dedilər ki: “O cüt çırağa, demək,
Zərərler yetirib sərt əsən külək”.
Gəzdilər Yusifi, çıxmışdı yoxa,
Tapıb ətəkləyib misli-Züleyxa,
Soruşdular işin həqiqətini,
Xacə nəql eylədi fəlakətini.
Halına acıyan bu cüt aypara
İşinə axtardı onun bir çara.

Dedilər: “Bu gecə bağda qalarıq,
Sənin məsələnlə məşğul olarıq.
Vermərik bu gecə yol bəhanəyə,
Qoymarıq bir nəfər getsin xanəyə.
Girər ağuşuna o gözəl hilal,
Bu axşam kamını ondan istə, al.
Yırtar pərdələri işıqlı gündüz,
Gecə pərdə tutar hər zaman, bu düz!”
Onlar sözlərini deyib getdilər,
Qoşulub qızlara söhbət etdilər.
Qara səmur ilə qaranlıq gecə
Burtas pərdəsini örtdü gizlicə²⁷⁶.
Günəşin bir mıxlı qılıncı söndü,
Min mıxlı zirehə gecə büründü²⁷⁷.
Xacənin yanına salıb pərdəni,
Sənəmlər tutdular öz sözlərini.
Gözəl, parlaq günəş yetişdi aya,
Qəlbi yanğılı sərv çatdı bol suya.
Bir xəlvət yer ola, bir də nazlı yar,
Söylə, belə yerdə kimdə səbr olar?
Xacənin qızışdı yeddi əndamı²⁷⁸,
Coşub arzuladı bu zaman kamı.
Heç kəsi etmədim sözümdən agah,
Bir sənə deyirəm, şahiddir Allah,
O, dürrü ləl ilə deşmək istədi;
– Tuğumuz tağ ilə birləşsin, – dedi.
Ağacda vəhşi bir pişik bu zaman,
Yuvada bir quşu görcək, nəgəhan
Atıldı üstünə, yıxıldı yerə,
Dəydi bundan zərər sevgililərə.
Çulğadı onları vahimə, heybət,
Könüldə həyəcan, ayaqda sürət.
Ayrıldılar belə, yetişməmiş kam,
Çiy oldu gör necə bişmiş bir təam.
Gözəllər yanına gözəl gedincə,
Aldı çəng qucağa o yarı gecə.
Çalaraq oxudu, oldu bağı qan:
“Bahar yetişincə açar ərğəvan.
Xiyabanlar boyu sərv oldu bülənd,
Açdı hoqqasını, güllər saçdı qənd.
Qondu şax budağa sapsarı bülbül,
Dedi: – Gendir keyfin bazarı – bülbül!
Süpürüb, suladı bağban o bağı,
Şah gördü ki, gəlib nəşənin çağı.
Şərab qədəhini əlinə aldı,
Bir daş həmən camı sındırdı, saldı.
Varımı-yoxumu, ey qarət edən,

Sənsiz neyləyirəm bu dünyanı mən.
Əgər ki yanında xəcalətim var,
Könül arzulayar, səni axtarar”.
Duyub sirdaşları xoş avazını,
Bildilər qəlbinin gizli razını.
Ürəyi dərdlədir, bunu sezdilər,
Gedib o xacəni yenə gözdilər.
Xacə elə bil ki, yağ oğurlayıb,
Gizlənib düşünür: ayıbdır, ayıb.
Şümşad ilə söyüd, sərv, çəng, qovaq
Altındakı arxda tapmışdı sığnaq.
Heyrətlər edirdi, nədir bu kələk?
Açmışdı süsəni xeyritək çiçək²⁷⁹.
Onlar soruşdular, xacə inlədi,
Dil açdı, gözəllər baxıb dinlədi.
O sirrə məhrəmlər, dərdə yananlar
Dedilər: – Qovuşsun gərək cananlar.
Dönüb yol açdılar, iş görüb belə,
Yetirdilər həmənlər güləbi gülə.
Xacənin əlindən yapışan gəldi,
O mehriban üçün mehriban gəldi.
Xacə uzadaraq yara atdı əl,
Dedi: “Layiq yerə gedək, ay gözəl”.
Bir ağac var idi, taxt qursun, deyə,
Qalxmışdı şaxları möhtəşəm göyə.
O şahlıq taxtının altına yetdi,
Burada əliylə bir yer düzəltdi.
Sənəmi mehr ilə çəkdi qarşıya,
Bağrında yer verdi o gözəl aya.
Nazənin yerişli sərv-i-xuraman
Samani xalıda yasəməndi san²⁸⁰.
Qıza meyl etdikcə könlü oldu şən,
Sərv ilə çiçəkdi belə birləşən.
Xacə qucaqladı ayı, əlbəəl
Ayaq gücdən düşdü, işə girdi əl.
Xanalar alırdı xacənin daşı,
Yol tapa bilmədi qaçsın yoldaşı.
Qələnin düşüncə xacə qəsdinə
İstədi su tökə odun üstünə.
Demə, çöl siçanı baxıb uzaqdan,
Neçə kudu görmüş asılı tağdan.
Qalxdı, qanadlandı quş kimi yerdən,
Dişlədi kudunun bəndini birdən
Hər kudu təbilə döndü, sürüşdü,
Sapından üzülüb torpağa düşdü.
Səsləndi kudular, səs getdi mil-mil,
Elə bil köçməyə çalındı təbil.

Qoy uça bilməsin oraya afət.
Uzaqdan baxarıq, gözləyərək biz,
Olariq işgüzar bir gözətçiniz”.
Deyib bu sözləri tez yönəldilər,
Durub ayağına sərvin gəldilər;
Elə ki xacəni tapdı o canan,
Oldu ürək alan, əziz, mehriban.
Gözəl deyilənə edincə əməl,
Xacə xacəliyi atdı əlbəəl.
Tutdu sərxoş kimi gül saçlarından
Apardı, yer gəzdi bağçada pünhan.
Bağın kənarında vardı bir bucaq,
Bir xərmənlik yerdi, nurlu tağdı, tağ.
Orada ağaclar bənzər hasara,
Üstü meşəlikdi, altı mağara.
Xacə gəzib, gəzib orada durdu,
Bu xoş çəmənlikdə yerini qurdu.
Kəsib yasəmənini atdı kənara:
– Gedək ora, – dedi nazlı dildara.
Həya üz çevirib qaçdı, gizləndi,
Açdı, necə deyim, o gizli bəndi.
Çəkdi qucağına tər güləndamı,
Şəkər arasında gördü badamı.
Hələ sürmədana getmədən mili,
Yeni oyun açdı fələyin əli.
Mağara içində olan tülkülər
Qismətin üstündə qopardılar şər.
Haman tülküləri görüb canavar
İstədi eyləsin onları kənar.
Qorxdular tülkülər bu yalquzaqdan,
Zağ-zağ titrədilər əsib uzaqdan.
Baxaraq çöllərin bu heyvanına,
Qaçdılar xacənin birbaş yanına.
Qabaqda tülkülər, dalda canavar,
Aşıqlər üstündən keçib qaçdılar.
Bir ordu salmışdı sanki çataçat,
Pozuldu xacənin qurduğu būsət.
Nə vardı, bilmədi, xəyalı çaşdı,
Toz-torpaq içində yüyürdü, qaçdı.
Əridi, qan oldu bağırının yağı,
Çalışdı tərək edə qorxulu bağı.
Şümşadlar ki, vermiş nərgiz, nar ona
Gördülər xacəni qaçır bir yana.
Gedib dilbərini tapdılar yalqız,
Cüt nəhəng içində dürr oldu o qız.
Səsləndilər: “Nə var, nə olub, anlat!
Bu nə şeytanlıqdır, bu nə xəyalat?
Niyə puç edirsən bu cavanlığı,

Niyə öldürürsən mehribanlığı?
Mehriban olduğun bu qeriblə sən,
Belə bir oyunu kim oynar, desən?
Neçə yol bu gecə tərək etdin onu,
Fitnə–feller qurub, əzdin ruhunu”.
Gözəl yalvararaq içdi and-aman,
Lakin inanmadı o qoşa canan.
Xacə gəlib çatdı bu zaman dada,
Qızlar sanki qayçı, şam da ortada.
Danlaqdan çəkinib utanıb, durur,
Qızlar da hey ona sərzəniş vurur.
Dedi: – Siz əl çəkin bu qızdan, barı,
Bir də incitməyin incimiş yarı.
Pis bir iş tutmamış əsla o gözəl,
Gərəkdir başqa yol, başqa bir əməl.
Əgər xəyanətdə varsa bir xətər,
Sizi döymək lazım, sizsiniz rəhbər.
Məsumdur nə qədər onun gövhəri,
Təqsirkar sayınız ancaq bu yeri.
Dünya zirəklərin karvan yoludur,
Düzlər təmizlərin sadıq quludur.
Pislikdən qurtardı yaradan bizi,
Qoymadı bizlərdə bir xəta izi.
O əngəllər bizdə qoymadısa can,
Afəti afətlə yudu Yaradan.
Bəxtimiz olalı pasibanımız,
Pis işdən qurtardı şirin canımız.
Aldada bilməsə hər kimi şeytan,
İnan ki, baş verməz pis əməl ondan.
Hər kim istəsə ki, işləsin haram,
Haramzada olar yalnız o adam.
Bu pəri camallı, şux güləndamı
Mehriban sayacaq hər zaman hamı.
Mərdliyi sevdilər belə cavanı,
Belə sadə xislət bir mehribanı.
Yolun üzərində olanda ismət
Günahın üstünə qonmaz hərəkət.
Dəysə bir ağaca əgər bədnəzər,
Onun meyvəsini dərib yeməzlər.
Yüz heyvan göz dikib gözlərimizə,
Odur ki, üz vermir yaxşılıq bizə.
Artıq unudulsun olub–keçənlər,
Bizlər varımızdan çəkmərik zərər.
Etdim gizli–aşkar tövbə mən, hərgah
Qəbul etsə mənim tövbəmi Allah.
Əcəl aman versə sözüüm budur, bax,
Razılıq verərsə bu şəkərdodaq,
Eyləyərək onu özümə övrət,

Çəkərəm nazını, edərəm xidmət".
Qızlar gördülər ki, o nəcib insan
Allah bəndəsidir, qorxur Tanrıdan.
Önündə səcdəyə düşdülər yerə,
Afərin belə pak əqidələrə
Ki, onda yaxşılıq, saflıq toxmu var,
Qorusun qoy onu tək pərvərdigar.
İnsana üz verər əziyyət, cəfa,
Olar nəticəsi rahatlıq, səfa.
Bəzən üz verəndə mərəz insana,
Bu mərəz çevrilir yaxşı dərmana.
Gözəllər naz ilə döndülər geri,
Çoxaldı fələkə təəccübləri.
Qalxdı nur çeşməsi dağlar başından,
Qovdu bədnəzəri üfüqdən yaman.
Səhər üstürləbin ənkəbututək
Yerin sütununa tor qurdu, gerçək.
Bürüdü çıraqlı bir yel hər yanı,
Apardı şəhərə bağdan bağbanı.
Xacə, padşahlığa bayraq vurdu, şad,
Köləlikdən etdi özünü azad.
Dünən eşqə düşüb gözdi, dolandı,
Bu gün qazan kimi qaynadı, yandı.
Dönərək şəhərə o əhli-vəfa
Dedi: istəyimdən görüm bir səfa.
Aldı beşiyinə gözəl hilalı,
Kəbinlə eylədi öz halal malı.
Bütöv ləli dəldi mərcanla, daddı,
Quşlar ayılında balıq da yatdı.
Balıqdan quşadək canlılar, hər kəs
Yaşayır, göstərir buna meyl, həvəs.
Yetirdi saf suya onu cah-cəlal,
İçdi o şeydən ki, sayılır halal²⁸²,
Səmən saflığında, gümüş qədər ağ,
Günəş kimi təmiz, gün kimi parlaq,
Gündüzün işığı ağılındadır,
Ayın yaraşığı ağılındadır.
Rənglər çox sünidir, dünyada bir ağ
Bilməyir sünilik, bilməyir boyaq.
Nə zaman eylesən haqqa ibadət,
Ağ libas geyməkdir yaxşı əlamət.
Qurtardı sözünü yasəmən, naghah
Çəkib qucağına onu, aldı şah.
Haman bu qaydayla gəlincə axşam,
Qurdu günbədlərdə əyləncə Bəhram.
O günbəd quran göy bir hünər saçdı,
Şah üçün yeddicə darvaza açdı.

BAHARIN TƏRİFİ

Müştəriylə Zühəl qovuşan zaman
Günəş daxil oldu Həmələ Hutdan²⁸³.
Otlar Xızır kimi bütün çöl boyu
Tapdı hər tərəfdə dirilik suyu.
Çəsmələr göbəyi oldu axar Nil,
Yolların üstündə coşdu səlsəbil.
Yer müşk ilə doldu, ud geydi hər yan,
Nafə satan külək oldu müşk alan²⁸⁴.
Novruz havasında olan etidal,
Aləmə bəxş etdi nurani bir hal.
Novruzun nəsimi yeni əhd ilə
Qatdı öz canını çiçəyə, gülə.
Göründü otların baş qaldırması,
Silindi aynadan günəşin pası²⁸⁵.
Efir ətəyində şəbnəm oturdu,
Hərərət şaxtaya bir zərbə vurdu.
Dağlardan əriyən kafuri qarlar
Çaya göz yaşıyla verirdi vüqar.
Səbzəyə baxdıqca nurlandı gözlər,
Hər şey cavanlaşdı, oldu təzə-tər.
Nərgiz gözlərini süzəndən bəri
Yuxusuz eylədi bütün gözləri.
Saçdı nəfəsini sabahın yeli,
Səpdi bənövşəyə ətirlər əli.
Sərv kölgəlikdə yelkən quraraq
Şümşadın saçına çəkirdi daraq.
Neylüfər qalınca həsrət yuxuya
Özünü yetirdi əlbəəl suya²⁸⁶.
Çiçəkli şaxlarda qönçə açıldı,
Lalə yarpağıtek lö-lö saçıldı.
Nərgizin bu sərxoş gəlhagəlinde
Süsən zər çubuğu tutdu əlində²⁸⁷.
Təzə qönçələrlə o gözəl bahar
Etdi qiyamətsiz ulduzlar nisar.
Şənbəlid gözündən yaşlar töküldü²⁸⁸,
Zəfəran yeyərək təzədən güldü.
Göy gülə bəxş etdi abi-həyatı,
Şəqayiqə yazdı qanlı baratı²⁸⁹.
Nəsrinin gövhərə sinmiş yarpağı,
Tutiya əzirdi süsən budağı²⁹⁰.
Siçanqulağı da saçını aldı,
Hörüb deyləmlitək çiyinə saldı²⁹¹.
Yarpaq, ot göyərrib, qalxıb artalı,
Həm qayçı kəsildi, həm oldu xalı.
Sünbül müşk vurub salxıma bənd-bənd,
Etdi qərənfilə acıqla rişxənd.

Xeyrigül əhd ilə gəldi çəmənə;
– Vəliəhdsən, – dedi, – o, yasəmənə.
Süsənbərin iyi göylərə qalxdı,
Çarxın əqrəbini yandırdı, yaxdı²⁹².
Qönçə inəkgözə eyləməkdə naz,
Filqulaq sirr söylər quşa keyfi saz²⁹³,
Kafur gülü, səhər əsəndə yellər
Qızların taxdığı sırğaya bənzər.
Ud nişanlı müşki söyüd ki, vardı,
Gah kafur yığardı, gah müşk yığardı.
Ərgəvan, yasəmən bitib qalxaraq,
Bayraq ucaldırdı göyə al və ağ.
Xəzan oxlarından görmüşdü dağı,
Əlini dişlərdi söyüd budağı.
Qızılgül qalxaraq tacidar oldu,
Yel də, qum da ona tərəfdar oldu.
Bütün bir gecəni budaqda bülbül
Xoruz banınadək döyürdü təbil.
Meydan yamyayıldı, gül isə aldı,
Beş növbə təbili o çaldı, çaldı.
Sərv üstə faxtəyə edilsə nəzər,
Səsi rud səsinə olduqca bənzər.
Səhər naləsiylə qumru ötüşü
Kəkliyin əlindən aldı gülüşü.
Turaclar əkində ötüb gedirdi,
Cənnət beytləri təqti edirdi²⁹⁴.
Zəndibaf, behiştin “Zənd” kitabından
Gecə bir neçə hərf oxudu pünhan.
İti nəvasıyla əndəlib gəldi,
Ahəngdar telitək çəngin incəldi.
Yazı lövhü kimi naxışlandı bağ,
Quş, balıq şadlandı, oldu keyfi çağ.

200

XAQANIN BƏHRAM ÜZƏRİNƏ QOŞUN ÇƏKMƏSİ VƏ BƏHRAMIN ÖZ QOŞUNUNDAKI QARIŞIQLIQDAN XƏBƏR TUTMASI

Belə bir zamanda Bəhram şahənşah
Öz keyf məclisini düzəltdi gümrah.
Yeddi günbədindən möhtəşəm, yüksək
Bir günbəd qurdu ki, heyrandı fələk.
Bir qasid aradı uca məkanı,
Sordu yeddi günbəd, altı tağ hanı?
Cənnət eyvanına o gələn kimi,
Ruhu, düşüncəsi yüksələn kimi
Xosrova söylədi sənalar, əhsən.
Sonra da səcdəyə düşüb o gələn

Dedi: “Qalxıb Çindən ordu yürüyür,
Alıb hər tərəfi, basır, bürüyür.
Verdiyi peymanı edib xəyanət,
Fəğfur göstərmədi əhdə sədaqət.
Tapılmaz çinlidə vəfadan misal,
İçləri zəhərdir, bayırları bal.
Çəkib qılıncını bir coşğun ordu,
Yetişib Ceyhuna düşərgə qurdu.
Çölləri bürüdü sel, ey ulu şah!
Bir ümmandır onda hər dəli timsah.
Bir tədbir görməsə padşah, doğrusu,
İçər qanımızı çinli sanki su”.
Şah yaxşı bildi ki, iş nə haldadır,
Gördü səlamətin başı qaldadır.
Öz başını tora salmazdan əvvəl
O, meyi buraxdı, camdan üzdü əl.
Belə qərar verdi: varkən imkanı
Tədbirlə eyləsin məğlub düşmanı.
Pənah bir orduda, xəzinədədir,
Bunlar da olmasa, ad, zəfər nədir?
Bilincə Bəhram ki, xəznə boşalmış,
Nə dava sursatı, nə ordu qalmış,
Döndü dişsiz şirə, sıxıldı yaman,
Oldu gözlərində ölkəsi zindan.
Eşitmişəm şahın, üzldəndən iraq,
Bir vəziri vardı Allahdan uzaq.
Rastü-Rövşən qoymuş adını, düzü,
Bu addan uzaqdı olduqca özü,
Düzlükdən yuxaydı, nazikdi qat-qat,
Düzlüyü əyrilik, işığı zülmat.
Padşaha adıyla qurmuşdu duzaq,
Özü yaxşılıqdan uzaqdı, uzaq.
Nə qədər ölkəyə Nərsi vəziridi,
Allahın xovfunu yaxşı sezirdi.
Rastü-Rövşən keçdi vəzirliyə, bil,
Oldu doğruluqla aydınlıq zəlil.
Şah könül verdikcə naza, işrətə,
Vəzir də əl atdı zülmə, zillətə.
Yaxıb məsləhəti, fitnəni tutdu,
Ölkənin varını xul kimi uddu.
Şahın naibini hər yerə çatdı,
Qızılla, şübhəylə yaman aldatdı.
Dedi ki: “El bütün tələbkar olub,
Ərköyün, ədəbsiz, tamahkar olub.
Bizdən gördükləri bu nazü nemət
Onlara veribdir hər işdə cürət.
Verməsən tədbirlə bir cəza əgər,
Dartar qulağını yurdun bədnəzər.

Pisdir həm zətləri, həm də özləri,
İçləri canavar, Yusif üzləri.
Qurdu dustaq edib tez çəkək dara,
Nə zamana qədər etmək müdara?
Torpaqdan yaranan hər qanmaz, alçaq,
İnsan surətində heyvandır ancaq.
Heyvandan umulmaz vəfa insana,
Qılıncla baş əyər onlar fərmana.
İbrət kitabına baxanlar bilər,
Səyavuş bunlardan çəkmişdir nələr.
Cəmşid cəlalını xar etdi onlar,
Daraya dünyanı dar etdi onlar.
Rəiyyətin malı hovuz suyudur,
Bir yerdə qaldıqca yaman qoxuyur.
Torpaqdan bulanıq olsa əgər su,
Yenə də torpaqla edilər duru.
Şah sərxoşa əgər, düşmən sayıqdır,
Darğa yatıbdırsa, oğru oyaqdır.
İşlətməzsə əgər şah siyasəti
Puç olar şahlığı, həm rəyasəti.
Siyasət işlətsə bir şah, hər zaman
Ondan qorxub qaçar div ilə düşman.
Divdən fərqli deyil küstax rəiyyət,
Boşlasan, addımı gen qoyar, əlbət.
Çalış siyasətdə elə axıt tər,
Ağalıq görməsin ondan bir xətər,
Aldatmasın səni dostluq imkanını,
Bir özünü, bir də qılıncı tanı.
Keyf edib güvənir bizə tacidar,
Səndə yalın qılınc, məndə qələm var.
Səndən qəhr eyləmək, məndənsə tədbir,
Kimi tut söyləsəm, onu et əsir.
Varlıdan sərvət al, qoy qalsın çılpaq,
Yoxsula qanıqla cəza ver ancaq.
Yaxşı-pis, yolunda halaldır, halal,
Pislərdən can çıxar, yaxşılardan mal.
Al malı, rütbəni, xalqı xar eylə,
Əziz ol hər zaman davranıb belə.
Elə ki, rəiyyət zəif, xar olar,
Səltənət yerində bərqərar olar”.
Naibi məst etdi qürur, mükəmməl,
Vəzirlə o dəxi atdı zülmə əl.
Aldanıb edilən hər məsləhətə,
Zülmələr eylədi o rəiyyətə.
Xarlığı bir yerə yetirdilər ki,
Ölkədə başladı bir hərki-hərki.
Zülmün atəsinə canlar qalandı,
Ocaqlar talandı, evlər talandı.

Yüksəlib ellərə şeypur saldı səs,
Hər yanda hökm etdi: tut, qoyma, bas, kəs.
Yaman bir məqama çatdı əhali,
Qalmadı kimsənin dövləti, malı.
Ellər həsrət qaldı dövlətə, vara,
Rastü-Rövşən aldı rüşvət aşkara.
Qızıl, gövhər, kəviz, bollu qulam, qul,
“Malım var” demədi eldə bir oğul,
Çoxluq deyil, etdi yoxluq çox əsər,
Ölkədə qalmadı varlı bir nəfər.
Evlilər soyğundan gələrək zara,
Buraxıb evini verdi yadlara.
Canından əhali bezdikcə bezdi,
Baş alıb avara dağlarda gəzdi.
Əkinin, öküzün kökü qazıldı,
Gəlir qan bahası deyə yazıldı.
Məmləkət döndükcə xarabazara,
Xəznə həsrət qaldı gəlirə, vara.
Vəzirinsə evi xəzanə oldu,
Aləm başdan-başa viranə oldu.
Dava tədarükü görməliydi şah,
Baxdı nə qoşun var, nə xəznə, eyvah,
Dedi qulamla: “Bilməliyəm mən:
Dönüb xarabaya məmləkət nədən?”
Zülümkar vəzirdən qorxaraq heç kəs
Olub bitən işdən çıxarmadı səs.
Gətirdi hərəsi bir cür bəhana:
– Bu iflas elədi, o qaçdı yana.
Torpaqda mədaxil, məhsul qalmadı,
Odur ki, xəznə də bir şey almadı.
Gəlir yox ödənməz oldu vergilər,
Günləri xoş keçən yoxdu bir nəfər.
Şahımız göstərsə şəfqət, mərhəmət,
Kəsbkarlıq yenə qızırsar, əlbət.
Şahı bəhanələr qane etmədi,
Vaxtsız döyüşə də lakin getmədi.
Cəfakəş dünyanı düşündü, daldı,
Onun da həmdəmi yalnız xəyaldı.
İşini sahmana sala bilmədi,
Nəticəsiz qaldı qeyrəti, cəhdi.

BƏHRAMIN QOCA ÇOBANIN EVİNƏ YETİŞMƏSİ

Arabir də gedib ova oldu şad,
Edildi qüssədən bu yolda azad.
Bir gün cilovladı dərdi-sər onu,
Ovutmaq istədi o da ruhunu.

Təkbaşına çıxdı ova, ovlağa,
Qəlbinin qanını qanla yumağa.
Ovladı, ovladı, vurub dağladı,
Qəmin ayağını möhkəm bağladı.
Vurdu pələngləri, vurdu şirləri,
Atının başını çevirdi geri.
O qədər sürətlə qovub çapdı at,
Əridi istidən beyni də qat-qat.
Gəzdi o yerləri, dolandı gəzdi,
İçməyə bir damcı su yoxdu, sezdi.
Gördü, əjdər kimi ayı tutmağa,
Bir zil qara tüstü qalxıb ayağa,
Burulurdu sanki dağ üstündə dağ
Göylərə qəsd üçün sanki qalxacaq.
Söylədi: – Doğsa da oddan bu tüstü,
Gedim su istəyim ordan əlüstü.
O tüstüyə tərəf çapdı, yönəldi,
Uca bir çadırın yanına gəldi.
Gördü ki, sürüdür gəzib otlayan,
Günəşin altında alışır hər yan.
Ağacdən asılıb bir it aşağı,
Bağlanıb daş kimi əli, ayağı.
Atını çadırın yanına sürdü,
Olduqca mehriban bir qoca gördü.
Qonağı görünə, hər şeydən əvvəl
Qoca təzim etdi, əl üstündə əl.
İlk əvvəl salamdan verdi sovqatı,
Qonağı düşürdü tutaraq atı.
Sonra da çadıra doğru düzəldi,
Nəyi var hüzura gətirdi, gəldi.
Söylədi qonağa: “Gizlədim niyə,
Layiq deyilsiniz belə süfrəyə.
Buralar abadlıq deyildir, düzü,
Süfrə yoxsul isə, məzur tut bizi” .
Görüb çörəyini o çobanın şah,
Bir içim su içdi, əl çəkdi nagah.
Dedi: “O vaxt çörək yeyərəm ki, sən
Nə sorsam, düzünü açıb deyəsən.
De görüm, bu itin nədir təqsiri?
Nə üçün bağlanıb bu evin şiri?”
Qoca söylədi ki: “Ey gözəl cavan,
Deyərəm nə olub, dinlə, gəl, cavan,
Bu it keşikçimdi çöldə, çəməndə,
Tapşırımdım ona sürünü mən də.
O xeyli əmindir, vəfası vardı,
Onunla dostluqdan can xoşlanardı.
Gəzərdi hər zaman sürümdən uzaq
Bir qoyun oğrusu, bir də yalquzaq.

Axırda əyləşdi qurdun belinə,
Aldı istəyini dərhal əlinə.
Gəlib yatdı, sanki keyfi duruldu,
Ağzına sükutun möhrü vuruldu²⁹⁶.
Qurd əvvəlcə verdi bir rüşvət itə,
Qələm haqqı gəzdi belə rüşvətə.
Sürüdə çox yağlı bir qoyun vardı,
Köklükdən ayağı qabar-qabardı.
Aşırdı qoyunu tapıb da fürsət.
İtdən çox almışdı o belə rüşvət.
İt uyub şəhvətin bu əməlinə,
Vermişdi sürünü qurdun əlinə.
Eşqindən başını itirmişdi o,
Sürünün işini bitirmişdi o.
Bir vaxt öz başına onu buraxdım,
Xəta işlədikcə dinmədim, baxdım.
Nəhayət onları tutdum bir kərə,
Başladım olmazın işgəncələrə.
Cəza günahkara verilir belə,
Dedim ki, köləlik eyləsin kölə.
İt kəsir yolumu, bu nə deməkdir,
Sürümün qəssabı demək köpəkdir.
Xəyanət işləmiş o, əmanətə,
Satır əminliyi min xəyanətə.
Bu işin üstündə asıb ağacdən,
Dedim ki, açmaram verməyincə can.
Günahkarla belə rəftar etməsən
Kimsə deməz sənə: afərin, əhsən”.
Çobanın sözündə var idi hikmət,
Bu arif qocadan şah aldı ibrət.
Sözlər işarətdi – anladı, duydu,
Bir az yeyən kimi şəhrə üz qoydu.
Dedi ki: “Bu işə olmuşam heyran,
Şahlığı öyrətdi mənə bir çoban.
Bu hekayə mənim hekayətimdir,
Mən çobanam, sürü rəiyyətimdir.
Düz olmasa işdə qurduğun təməl,
İnanmışım adam işlər pis əməl.
Vəzir inandığım gözüm, canımdır,
Hər zaman sürünü qoruyanımdır.
Desin: ölkə niyə bir viranədir?
Belə bərbadlığın əsası nədir?”
Elə ki, şəhərə qayıtdı geri,
Gətirdi zindandan siyahiləri.
Baxdı vərəqəyə birbəbir özü,
Qaraldı namətək aydın gündüzü.
Bir dünya zavallı gördü yaralı,
Yazılmış hamının birbəbir halı.

Gördü hər vərəqdə belə yazı var:
Padşah ölüm kəsir, vəzir bağışlar”.
Hər yerdə pislənir – olundu agah,
Vəzir yaxşı çıxır, ləkələnir şah.
Bu necə şivədir, oldu xəbərdar,
Oğrunun talana gördü qəsdı var.
Qurda sürü verən it kimi o da
Gördü məmləkəti vermişdir bada.
İtlər itliyində qalsalar belə,
Coşub çox xüruşa gələrlər hələ.
Şah məsləhət gördü, hər şeydən qabaq
On gün vəzirini eyləsin dustaq.
Dedi: “Qulluğunda saxlasam əgər,
Çalmaz əleyhinə qələm bir nəfər.
Etsəm qapısını həşmətdən uzaq,
Qaranlıq gecədə nur verər çıraq”.

BƏHRAMIN VƏZİRDƏN HESAB İSTƏMƏSİ

Sabah Yer üzünə işıq səpincə
Yıgdı öz fərşini qaranlıq gecə.
Səhər cüt qılıncla bir zərbə vurdu,
Qalxıb öz qanıyla ayı doyurdu.
Yüksəltdi fələyə Bəhram sarayı,
Əmr etdi: gəlsin el, saldı harayı.
Coşdu axın kimi, gəldi hər tərəf,
Hamı öz yerində oturdu səf-səf.
Rastü-Rövşən dəxi hərəkət etdi,
Yuxarı başdakı yerinə getdi.
Qəzəblə çığırdı Bəhram vəzirə,
Qorxudan az qaldı o girsin yerə:
– El xaraba olub, səbəbi sən sən!
Yurd bəzəksiz qalıb, viran edənsən,
Qoydun quru yerdə, talayıb məni,
Gövhərlə doldurdun öz xəzinəni.
Qoşunun rizqini aldın əlindən²⁹⁷,
Ordu tələf oldu bu əmələndən.
Soydun rəiyyəti, talan var kimi,
Susadın canına canavar kimi.
Eldən almalykən vergi, ya xərac,
Gah kəmər almısan, gah almısan tac.
Unutdun haqqını gözəl nemətin,
Məndən utanmadın, yoxmuş qeyrətin.
İman bəslər buna, hamı hər zaman,
Nemət küfrü pisdır dinsiz olmaqdan²⁹⁸.
Neməti tanımaq hörmət artırır,
Kim onu gözləsə, nemət artırır.

Nə rast, nə rövşənsən, aydınlıq itdi,
Getdi işıqlıq da, düzlük də getdi.
Səndən qoşun, xəznə əziyyət almış,
Nə ordu, nə xəznə yerində qalmış.
Elə sanırsan ki, şərab zamanı
Könül qafilanə atar dünyanı.
Əlini kəsərsən bizimkilərin,
Quyu qazıyarsan dərin-dərin.
Torpaq olsun yeri qaldıranda cam
Unutsa bir dəfə qılıncı Bəhram.
İçəndə özümü unutsam da, bil,
Anla ki, fələkdən olmadım qafil”.
Sözü çənbər edib, şah bir-bir aldı,
Vəzirin boynuna götürdü saldı.
Sonra bir cəllada dedi: “Onu al,
Cənnətdən sürüyüb cəhənnəmə sal!”
Əmmamədən ona qayırib kəmənd,
Aparıb zindənda eylədilər bənd.
Ayağı kündəli, zəncirli əli,
Belə bir vəziri belə görməli.
Bu şiddətli hökmü verib tacidar,
Əmr etdi: “Ucadan şəhrə çəkin car.
Məzlumlar olunsun bu cardan agah,
Alsın qisasını qoy onların şah”.
Eşitdi camaat, eşitdi ordu,
Gəlib Bəhram şahın önündə durdu.
Açıldı vəzirin yaman işləri,
İlanla deşdilər köhnə əjdəri.
Xəbər dar etdirdi şah dustaqları,
Məhbəslərdə yatan qəlbi dağları.
Hamı təqsirini desin, hər nə var,
Bəndini açmağa göstərsin açar.
Dustaqdan qurtaran cumdu, yönəldi,
Şahın hüzuruna axışdı, gəldi.
Şah yeddi nəfəri ayırdı dərhal,
Etdi dərdlərini onlardan sual:
“Bir söylə, nə üçün ömrün dardadır?
Haralısan, evin, yurdun hardadır?”

BİRİNCİ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Söylədi Bəhrama birinci adam:
“Sənin düşmənindən düşmən alsın kam.
Tökdü Rastü-Rövşən gözden yaşımı,
Əzabla öldürdü can qardaşımı.
Mal-qara az, ya çox, nəyi ki, vardı –
Üstə izzəti də alıb apardı.

Gözəldi qardaşım, xeyli cavandı,
Hər kim eşitdisə halıma yandı.
Mən şivən qoparıb, saldım qalmaqal,
Saldırdı zindana o məni dərhal.
– Düşməne var – dedi – yaman rəğbəti,
Gətirdi başıma bu müsibəti.
Kinli bir qurluya verdi işarət²⁹⁹,
Etdilər evimi talan və qarət.
Bağlatdırdı məni, göstərib də zor,
Sarayı gözümdə dönüb oldu gor.
Getdi min zülm ilə, öldü o qardaş,
Bu qardaş ölümcül axıtdı qan-yaş.
Onun dustağıyam bir ildir, düzü.
Mənimçin mübarək faldır şah üzü”.
O məzlum dərini söylədikcə, şah
Oldu vəzirinin zülmündən agah.
Vəzir qarətini qan bahasılə
Qaytarıb tapşırıdı o məzlum ələ.
Dedi: “Get işinə, azadsan, azad!”
Elədi məzlumu beləliklə şad.

İKİNCİ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

İkinci dayandı, əl üstündə əl,
Şaha dua etdi hər şeydən əvvəl;
Dedi: “Kənarlarda vardı bir bağım
Yaşillıq yurduydu şaxım, budağım.
Hər küncünün vardı behişt cəlalı,
Əyərdi meyvələr hər yaşıl dalı.
Məndən ötrü xəzan təzə bahardı,
Atamdan bu bağça bir yadigardı.
Gəldi haman bağa bir gün o yağı,
Oldu gülzarımın əziz qonağı.
Gətirdim ortaya meyvə, mey, şərbət,
Layiqincə ona eylədim hörmət.
Evdə, bağda nəyə gəldi gümanım,
Gətirdim ortaya, gülsün mehmanım.
Yedi, rahat oldu, sevindi, yatdı,
Meydən istəyincə murada çatdı.
Sonra durub gəzdi, etdi tamaşa,
Haman bağ eşqilə döndü sərxoşa.
Söylədi: – Gəl, mənə sat bu bağını,
Pul verim, nurladım qoy çıraqını.
Mən dedim: – Canımdır, bil, bu bağ mənim,
Onsuz günüm qara olacaq mənim.
Hər kəsin bir şeyə qızğın eşqi var,
Mən yazığı isə bağım yaşadar.

Elə zənn eylə ki, bu bağ sənindir,
Bağbanınam burda, otaq sənindir.
Nə zaman güzarın düşərsə bizə,
Sular kənarında, mey iç, al məzə.
Nəyə malikəmsə mətbəximdə mən
Gətirsin önünə bir gümüşbədən.
Dedi: – Bundan daşın, bəhanəni at,
Yığış, get buradan, bağı mənə sat!
Çalışdım, inlədim, atmadım bağı,
Nə zora, nə zərə satmadım bağı.
Nə zaman keyfləndi o asi mehman,
Atdı üzərimə bir quru böhtan.
Başımı zülm ilə cəfaya saldı,
Tutub mən yazıqdan bağımı aldı.
O gündən qismətim oldu soyuq ah,
Deyirəm dərdimi bilsin şahənşah.
İki ildir məni gətirib cana,
Çəkib əziyyətlə salıb zindana”.
Şah qaytardı ona tarlanı, bağı,
Bağdada dönmüşdü bağı, otağı.

210

ÜÇÜNCÜ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Üçüncü dedi ki: “Böyük tacidar,
Hər yana istəsən bəxtin yol açar.
Mən dəniz yoluyla edib ticarət,
Tapardım özümə bir parça nemət.
Çıxardım səfərə beləcə bol-bol,
Gəlirim artardı hər səfər, hər yol.
Dürrü tanımaqda artdı qiymətim,
Bürüdü hər yanı adım, şöhrətim.
Sabaha nur verən yar-yaraşlıq,
Çıraqdən daha çox aydın, işıqlı
Bir neçə mirvari ələ gətirdim,
Sevinib özümü şəhrə yetirdim.
Onları satmaqda arzum, istəyim,
Dedim: yaxşı geyim, həm yaxşı yeyim.
Çatdı vəzirinə onun sorağı,
Bildi ki, məndə var bir boyunbağı.
Çağırtdırıb aldı, odlara yandım,
Qiymət söyləməyə yaman utandım.
Sövdələşmək çağı gəldi meydana,
Gətirdi ortaya yüz min bəhana.
Dedim qiymətini, dərdü qəmlə mən,
Yenə əl çəkmədi o bəhanədən.
O, qaradan, ağdan tutmuş neçə gün,
Qəlbimi ümidlə doldurdu bütün.

Nəhayət çağırıb məni gizlicə,
Canitək zindana saldı bir gecə.
Pulumu vermədi namərd, aman, ah,
Dedi: – İşləmişən cinayət, günah.
Getdi halal malım, dürr boyunbağım,
Bağlandı üstəlik əlim, ayağım.
O məndən gövhəri beləcə aldı,
Varlığım daş kimi zillətdə qaldı.
Dürrü papağına eylədi bəzək,
Atıldım quyuya, qaldım sədəftək”.
Xəznəsindən alıb bədvəzirin, şah
Onu daş-qaşlarla eylədi gümrah.

DÖRDÜNCÜ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Dördüncü şəxs çəkib qorxusundan ah,
Dedi: “Ey tərifi layiq olan şah.
Gənc, qərib aşiqəm, ilham alardım,
Axar sular kimi bərbət çalardım.
Bir sevgilim vardı, olmazdı misli,
Qəmlər təsəllisi, çinliydi əsli.
Hilaldan nur almış parlaq məhpara,
Gündüz qarşısında gecədan qara.
O, heçin adını qoymuşdu ağız,³⁰⁰
Qatıb gülüşünə qənd, şəkər bu qız.
Bahardan gözəldi bu dilbər cavan,
Aşkara çalmışdı rəvnəqi bağdan.
Satın aldımsa da mən o afəti,
Gözümün bir oydu vəli-neməti.
Məndən öyrənmişdi sazda çalmağı,
Vardı ruh bəsləyən könül almağı.
Üzbəüz oturub məclis qurardıq,
Şamla pərvanətək söhbət vurardıq.
Mən bir gecə idim, o nurlu çıraq,
Yar sevimli çiçək, könül bağça-bağ.
Vəzir məndən aldı o güləndamı,
Elə bil ayırdı nurundan şamı.
Alıb öz evini işıqlandırdı,
Yazıq pərvanəni oda yandırdı.
Mən yar həsrətiylə divanə oldum,
Ona yol axtardım, getdikcə soldum.
Vəzirin saldırdı məni zindana,
Dedi: – Zəncirlənər dəli-divana.
Aldı o yarımı hiylə, naz ilə,
Can qaldı zindanda min niyaz ilə.
Dörd ildir ki, belə, ah, o zülümkar
Məni bu zindanda etmiş zəlil, xar”.

Şah gözəl kənizi, bolları varidat
Gətirdib, oğlana verdi o saat.
Üstəlik gəlinə verdi bol cehiz,
Zindandan qurtardı məhbusla kəniz.

BEŞİNCİ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Beşinci söylədi: “Ulu tacidar,
Ey evi fələyə olan barabar.
Rəisiyəm filan rəsədgahın mən,
Müti bir quluyam şahənşahın mən.
Məşğələm verməkdir ölkəyə zinət,
Qulağım halqalı, işim itaət.
Şahın dövlətindən, yaradan Allah
Mənə dövlət vermiş, bir də calal, cah.
Məşriq şahı daim yaşasın deyə,
Qərq etdim üfuku tamam şənliyə.
Duan rizqim idi mənim hər zaman,
Səndən ötrü gördüm yaxşı iş, inan.
Şəhər, kənd sayəmdə oldu təzə, şad,
Alimlər etdilər mənə etimad.
Əlimlə parladi bütün məmləkət,
Yetişdi sayəmdə hər kəsə nemət.
Yoxsulluq əlimlə qaçdı, yox oldu,
Səyimlə dulların qarnı tox oldu.
Qızıl umanlara eylədim kömək,
Darda qalanlara yetirdim yemək.
Qoymadım kimsəni qalmağa mətəl,
Əziyyət çəkənə tez uzatdım əl.
Nə gəlirim olsa əkinçilikdən,
Onu sərf eylədim qonaqlığa mən.
Salmışdım qaydaya gəlir-çıxarı,
Məndən razı idi rəiyyət, Tanrı.
Bu adım, bu sanım vəzirə çatdı,
Zülüm qazanını o tez qaynatdı.
Aldı mənəsbimi, cah-calalımı,
Dağıtdı, qoymadı mülkü malımı.
Dedi: – Qazanmadın əməklə var sən,
Bəxşiş də görməyib kimsə əlindən.
Var iksir küresi səndə, ehtimal,
Ya ki, tapılmadır bu xəznə, bu mal.
Ayır layiqincə bir qismət mənə,
Yoxsa, yetirərəm əziyyət sənə.
Qulunun başına gətirdi nələr,
İşlətdi min cürə xam bəhanələr.
Ən axırda məni dərdimənd etdi.
Özüm öz qulumdum, tutub bənd etdi.

İndi beş ildir ki, evdən uzağam,
Körpələrə həsrət nakam dustağam”.
Şah verdirdi ona min nazü nemət,
Dedi ki: – Azadsan, öz evinə get!

ALTINCI MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Altıncı məzluma növbət ki, çatdı,
Öz xumar bəxtini o da oyatdı.
Şaha dua etdi əvvəlcə, əlbət,
Dedi: “Ey əxlaqı ölkəyə nemət,
Əslim kürd, özüm də mərd bir əsgərəm,
Nəslimin mirası, xalis gövhərəm.
Qoşun əfradına mənsubam mən də³⁰¹,
Atam da padşaha bəndəydi, bəndə.
İxlasla şahıma qulluq edirdim,
Atamın getdiyi yolla gedirdim.
Şahın düşməninə qılınc çəkərəm,
Hazıram canımdan keçməyə hər dem.
Şah öz nemətindən azacıq çörək
Vermişdi, biz də bir güzəran görək.
Asudə neməti mən də yeyirdim,
– Bəndəyəm hər zaman şaha, – deyirdim.
Aldı mənəsbimi vəzir kələkbaz,
Zülmün, yamanlığın axırı olmaz.
Vardı əkin yerim, əhli-əyalım,
Yoxdu bundan özgə dövlətim, malım.
Neçə yol yanına vardım onun mən,
Yalvardım, yaxardım tutsun əlimdən.
Bəlkə də ədalət yoluyla getsin,
Yazıq ailəmə bir insaf etsin.
Təqaüd kəsdirsin mənə o insan,
Ruzimi yetirsin ali divandan.
Üstümə səsləndi, dedi: – Sakit ol!
Gedib xədənginlə öz ruzini yol³⁰².
Yoxdur meyli şahın, bunu düş başa
Ki, dava törətsin, girsin savaşa.
Qorxuda deyildir başının tacı,
Davaya, qoşuna yox ehtiyacı.
Tənbəllik eyləmə, peşə tap, peşə,
Palçıqqılıq eylə, giriş bir işə.
Yeməyin yoxsa da, qapında var at,
Onu, yəhərini, silahını sat!
Dedim: – Bu xislətdən, bu rəyden əl çək,
Tanrıdan qorxaraq, gəl, eylə kömək.
Həsərət qoyma məni pula, paltara,
Mən dara düşmüşü gəl salma dara.

Sən uzatdın nazla əl-ayağını
Mən qılınc götürüb qovdum yağını.
Sən məmləkət üçün vurursan qələm,
Mən qılınc götürüb, atıram qədəm.
Qələm batırırsan sən qara qana,
Mən hücum edirəm qanlı düşmana.
Şahın verdiyini alma əlimdən,
Pənah apararam, yoxsa, ona mən.
Qızıb bu sözlərdən göstərdi inad,
O mən qələmsizə çəkdi bir dəvat³⁰³.
Dedi ki: – Ey qanmaz, bunu yaxşı qan,
Xam kərpic deyiləm ki, qorxum sudan.
Gah dilə tutursan işlədib hiylə,
Gah da qorxudursan məni şah ilə.
Verdim taxtı tacı mən tacidara,
Mən olmasam, olmaz nə ağ, nə qara.
Saymaram olsa min şah sərəncamı,
Yaşar mənim üçün padşahlar hamı,
Yola getməsəydi mənimlə hərgah,
Qurd-quşa olardı qismət, bil ki, şah.
Söyləyib dəvatı başıma çaldı,
Atı, silahımı əlimdən aldı.
Zülm edib əlini batırdı qana,
O gün mən yazığı saldı zindana.
Dustağam indi mən düz altı ildir,
Ürəyim qəmlidir, bəxtim zəlidir”.
Şah oxşayıb onu, tutdu qaş-daşa,
Ey bəndə bəsləyən hökmüdar, yaşa!
Şahın ki, lütf ilə güldü dodağı,
İki dəfə artdı kürdün torpağı.

YEDDİNCİ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Yeddinci məzlumun növbəti yetdi,
Ürəkdən o saha dualar etdi.
Dedi: “Mən dünyadan götürmüşdüm əl,
Allaha bağlayar zahidlər əməl.
Gözütöx yoxsulam, yandım şam kimi,
El üçün çalışsan bir adam kimi.
Aqibətdən xəbər tutaraq əvvəl,
Üzdüm bu dünyanın işlərindən əl.
Demə ki, yemişəm, demə yatmışam,
Bol namaz qılmışam, oruc tutmuşam.
Gündüz yoxdu yeyim çörəyim, suyum,
Gecə yoxdu yerim yatım, yuxlayım.
Allaha eylədim hər an ibadət,
Ancaq ibadətə eylədim adət.

Hamiya bir riza gəzdim dünyada,
Duayla hər kəsi gətirdim yada.
Vəzir məndən ötrü yollayıb soraq,
Çağırıldı, gedincə oturdub uzaq,
Dedi ki: – Haqqında pis gümanım var,
Yeri vardır sənə versəm əzablar.
Dedim ki: – Ey ağa, gümanın nədir?
Yaşaram arzunca, imanın nədir?
Dedi: – Bəd duandan qorxuram ancaq,
Diləyirəm sənə ölüm versin haqq.
Mənimlə çoxdandır sənin iddian,
Ucalır haqqımda gecə bəd duan.
Bəd dua oxu ki, atırsan müdam,
Dəyər bu hədəfə bir gün qorxuram.
Nifrinin canımı hədəf etməmiş,
Qarğışların hələ cana yetməmiş,
Əlini, boynunu tutub bağlaram,
Mən də bu şəkildə səni dağlaram.
Qorxmayıb, ömrümü o saldı bəndə,
Zərrəcə yanmadı mən dərdiməndə.
Dustağam əlində düz yeddi ildir,
Ayaqlarım torda, bəxtim zəlildir.
Mənim əllərimi saldısa bəndə,
Fələklərdən kömək istədim mən də.
Duadan ayırdı əlimi əgər,
Sanma bir də əli nemətə dəyər.
O saldı qalaya, mənə gəldi fən,
Dağıtdım evini qarğışımla mən.
Yetirdim əlimi mən də padşaha,
Qalmadı bir əngəl, şad olum daha”.
Qalxıb qucaqladı Bəhram zahidi,
O kafir öldürən şir mücahidi.
“Duadan qorxuram – sözümdən qeyri,
– Dedi – hər nə demiş, hamısı əyri.
“Duan yerdə qalar” deyənlər hanı?
Quldur hökmü deyil, zahid fərmanı.
Vəzir ki, görməyib öz yerində iş,
Deməli, özünə qarğış eyləmiş.
Gəldi bəd duanın nəhayət sonu,
Başını kəsdirib məhv edər onu.
Vəzirin nəyi var: qaş-daş, mülkü mal,
Götür, zahid baba, sənin olsun, al!”
Verilən şeylərdən üz döndərərək,
Zahid dövrə vurdu misali-fələk.
Sonra: – Bu nəqdlərdən azadam, – dedi,
O yaxşı vermişdi, yaxşı istədi.
Çalğısız başladı birdən o rəqsə,
Getdi, görünmədi artıq heç kəsə.

Onlar bu qaydayla qədəm atdılar,
Yerdən asimana baş ucaldılar.
İnsan adlansa da yerdə qalan, bil,
Cümləsi divlərdir, başqa şey deyil.
Qədəhdə püxtə kim tapmaq istəyər,
Min-min xam qoraya salmalı nəzər.
Püxtə o kəslərə layiqdir demək
Ki, qoruyar xamdan həm cib, həm ətək.

BƏHRAMIN ZALIM VƏZİRİ ÖLDÜRTMƏSİ

Tozlu kilimini yer qalxıb aldı,
Palçıq kölgəsini günəşə saldı.
Bu torpaq kürədə qəm yedi, Bəhram
Döndü yaş kərpicə; pozuldu tamam.
Tədbirlər aradı o canü dildən
Ki, seçib tikanı ayıra güldən.
Dünyanın zülmündən olunca agah
Ədalət yoluna qədəm qoydu şah.
Vəzirin felini edərkən xəyal,
Atdı gicgahına əlini dərhal.
Bürüdü sübhədək xəcalət onu,
Yatmağa qoymadı bu halet onu.
Günəşin çeşməsi saxsı güldanda
Reyhanlar yetirib açan zamanda³⁰⁴,
Bəhram yağış görmüş təzə reyhana
Dönərək, dürr səpdi qəlbi yanana.
Fərman verdi: – Taxtım qurulsun gərək,
Yerə dar ağacı vurulsun gərək.
İzn alıb, axdı el barigah sarı,
Durdu əldə qılınc xas adamları.
Oturdu ölkənin məşhur ərleri,
Sürüldü yoxuşa ədalət nəri.
Camaat yığıldı, coşdu yığıncaq,
Gələnlər yaratdı əzəmətli dağ.
Vəzir ki, zülmündə ölkədə təkdi,
Gör onu şah necə zəncirə çəkdi.
Diriykən asıldı dardan o alçaq,
Öldü xəcalətdən oğrular sayaq.
Şah dedi: – Kim qalxsa bu cür göylərə,
Ruzgar yıxar onu bu minval yerə.
Xəyanətkar olar ellər bədnamı,
Pislərin pislikdir hər sərəncamı.
Zülm eyləyib əgər şur qaldırsa, bil,
Göndərər məzara onu hər adil.
Sanma ki, dayağı yox ədalətin,

Yer, göy qulluğunda durmuşdur mətin.
Kim salsə dünyada zülüm bağıni
Deməli bağlar öz əl-ayağını.
Bəhram ədalətdə aldı yaxşı ad,
Etdi qurdla iti, çobanı tez yad.
Dəvətlə taxtū tac verdi çobana,
Səadət, asayiş bəxş etdi ona.
Götürdü ölkədən bütün əngəli,
Kökündən qopardı zoru öz əli.
İşlətdi bu sayaq tədbirlər, demək,
Dəmiri zər oldu, palazı ipək.
Dənizləri keçən, dağları aşan
Qoşun, xəznə yığdı adil hökmüran.

ÇİN XAQANININ BƏHRAMDAN ÜZR İSTƏMƏSİ

Xaqan eşidincə belə xəbəri,
Çəkib ordusunu qayıtdı geri.
Bəhramdan iznsiz nəfəs almadı,
Üzr diləməkdən geri qalmadı:
“Vəzirin ulduzu yerində axdı,
Çünkü o, fitnəyə möhkəm dayaqdı.
Məktublar göndərüb çağırıdı bizi,
Tutdu yağlı sözə ürəyimizi.
O, hiylə işlətdi, anlamadım mən,
Səbrü qərarımı aldı əlimdən.
– Yol xalidir – dedi, – qızıl isə bol,
Zər istəyirsənsə, dayanma, tez ol.
keyflidir şahımız, yoxdur onda hal,
Üzünə səpməyə su, tapmaz macal.
Hazıram, durma, gəl, tərəddüdü at,
Mən başlar kəsərəm, sən qılınc uzat.
Şahın işlərindən tutdum xəbər mən,
Gördüm doğru deyil vəzir söyləyən.
Asayiş zamanı, vuruş vaxtı şah
Çatır muradına istəsə hərgah.
Halqa gəzdirənəm, – dedim mən yenə,
Özümə çinliyəm, həbəşəm sənə³⁰⁵.
Qızım kənizindir, nə qədər sağdır,
Tacım kandarında quru torpaqdır”.
Nə qədər işlədib vəzir xəyanət,
Bəhramdan yazmışdı gizli şikayət.
Yığıb hamısını verdi elçiyə,
Apar Bəhram şaha tez yetir deyə.
Gələn məktublardan olunca agah,
Katib qələmitək itiləşdi şah.

Dedi: – Öldürüldü, olsun şükürlər!
Sonra işlərini tutdu mötəbər.
Ədlin heykəlini Bəhram ki gördü,
Ağdan və qaradan ibrət götürdü.
Padşah ədaləti süzəndən bəri
Qurban verdi ona yeddi peykəri³⁰⁶.
Başqa xəyalları qazdı kökündən,
Verdi ədalətə könül, oldu şən.

BƏHRAMIN SON GÜNLƏRİ VƏ MAĞARADA YOX OLMASI

Dürlər peyvənd edən ləlin bağına³⁰⁷,
Gövhərlər düzəndə yer qulağına,
Yeddi tağ içində səsləndi mey, cam,
Əksi-səda duydu aqibət Bəhram.
Dimaq günbədində onu, kamalı
Fələyin dövründən eylədi halı:
Bu torpaq günbədin sənəmlərindən
Uzaq gəz, olarsan, yoxsa, həlak sən.
Beyninin günbədi alışdı yenə,
Göz yumdu əfsanə, nağıl sehrinə.
Gördü ki, işrətə yol verməyən tağ,
Hamı günbədlərdən toz qaldıracaq³⁰⁸.
Yeddi günbədini atıb, unutdu,
Başqa bir günbədin yolunu tutdu.³⁰⁹
Bir tağ ki, fənadan heç tapmaz xələl,
Ona həşrə kimi yetişməz bir əl.
Yeddi möbid oğlu eylədi dəvət,
Verdi hər birinə bir uca günbəd.
Tağlara od vurdu, alışdırdı şah,
Yəni hər birini etdi atəşgah.
Olardı bu zaman altmış yaş,
Yasəmən bitirdi bənövşə başı³¹⁰.
Ürəkdən sığındı uca Allaha,
Etmədi özünə pərəstiş daha.
Tərk etdi sarayı bir axşamçağı,
Bürüdü dəstəsi bütün ovlağı.
Ov qovlayan zaman şah aydın-aşkar
Özünü eylədi necə gör şıkar.
Ordusu bürüyüb aldı hər yeri,
Gur, ceyran yığırdı gəzib çölləri.
Qoşun ovlaq boyu gur axtarırdı,
Şah isə özünə gor axtarırdı.
Qoşun arayırdı çölün gurunu,
Bəhram arayırdı təklük gorunu.
Ətrafı gəzdikcə, o çəmən-çəmən,

Ovladı ahunu öz bədənindən³¹¹.
Gur gəzmə orda ki, torpağı şordur,
Ceyranı bəladır, guruysa kordur.
Bəhram Gur çöllərdə ov gəzən zaman
Gəldi bir gur keçdi onun yanından.
Şah bildi çağırır onu cənnətə,
Dərhal könül verdi belə dəvətə.
İzləyərək guru, qovdu, çapdı at,
İldırım sürətlə saldı çathaçat.
Sürdü çöllər boyu, cumdu, tələsdi,
Xərabə yerlərdə yel kimi əsdi.
Köhləni açmışdı elə bil qanad,
Sürdü iki nəfər arxasınca at.
Yayları buz kimi sərindən sərin
Bir mağara vardı olduqca dərin.
Rəxnəydi hər yanı, xeyli qorxulu,
Kimsənin oraya düşməmiş yolu.
Gur, igidlər kimi içəri girdi,
Şah da arxasınca; o sanki şirdi.
Sürdü öz atını birbaş oraya,
Keyxosrov xəznəsi bir mağaraya³¹²
Girdi; bu yer ona pərdədar oldu,
Mağara padşaha sanki yar oldu.
Cavan qulamlar da gəlib yetdilər,
Mağara ağzını məskən etdilər.
Nə girə bildilər zorla içəri,
Nə dönə bildilər ov üçün geri.
Qoşun tutanadək o düzəngahı,
Yağdırdılar çölə buz kimi ahı.
Həmən hadisədən keçdi bir qədər,
Qoşunlar hər yandan axıb gəldilər.
Şahı yox, kahani onlar görüncə,
Ağzında möhrə bir şahmar görüncə,
Cavanlar orduya gəldi yanaşdı,
Dünya padşahından söz-söhbət açdı:
“Çapdı öz atını eyləsin şikar,
Gəlib dar dəhlizə girdi tacidar”.
İnana bilmədi bir nəfər buna,
İnana bilmədi düz olduğuna.
Dedilər ki: “Bu söz pis bir xəyaldır,
Belə danışanlar naqışkamaldır.
Allaha and olsun, fil kimi bir şah
Girə bilməz bura, istəsə hərgah”.
Bilmədilər, edib vida bostana,
Yönəlib gedibdir fil Hindistana³¹³.
Oldu filgüclünün zəncir hasili,
Kim açar zəmanə bağlayan fili?
Padşahın yerini versinlər nişan

Deyə, cavanları döydülər yaman.
Uşaqlar qopardı yanıq-yanıq ah,
Qalxdı mağaradan bir tüstü nagah.
Səs gəldi: "Burdadır sizin tacidar,
Qayıdınız geri, şahın işi var".
Şahın adamları bunu sezdilər,
Girib mağaraya onu gəzdilər.
Yoxdu mağarada hətta bir milçək,
Qurmuşdu torunu yalnız hörümçək.
Aradılar onu yüz dəfə, yüz yol,
Tökdülər yolunda göz yaşı bol-bol.
Şahı tapmayınca, gəlib durdular,
Mağara ağzında cərgə vurdular.
Ağlayıb durdular gözləri yaşlı,
Anaya gedincə xəbər, təlaşlı
Gəldi, necə gəldi, bilmədi yolu,
Əlindən getmişdi dağ kimi oğlu.
O başqası kimi gəzə bilməzdi,
Onlar gözlə gəzdi, o, canla gəzdi.
Gül gəzdi, meyvəsiz xara yetişdi,
Oğlunu axtardı, hara yetişdi?
Dağ kimi zər tökdü, o, günlər boyu,
Qazısın adamlar orada quyu.
Qazıtdı, üzünə xəznə gülmədi,
Quyudan Yusifi tapa bilmədi.
Həmin mağarada o gündən bəri
Qalır indiyədək xəndək yerləri.
Ellər zaman-zaman gəlib edir yad,
Bəhram mağarası ona vermiş ad.
Qırx gün qazıdılar yeri durmadan,
Belə gor qazıyan çox görmüş cahan!
Əmək sərf etdilər, qazdılar əbəs,
Onu yuxuda da görmədi bir kəs.
Hər kimin olarsa asiman yeri,
Saxlamaq çətindir bu səfərbəri.
Yerdə sümük qalar, sanma ruh qalar,
Göyə mənsub olan qalxar, ucalar.
İki analıdır hər bir yaranan,
Bir ana torpaqdır, birisi də qan.
Bəslər qan anası naz ilə onu,
Açar yer anası ona qoynunu.
Bəhramın anası qoşaydı, eyvah,
Daha əziz oldu yer anaya şah.
Aldı, qaytarmadı bir də dübarə,
Çarə arayana vermədi çarə.
Yer ana zülmündən o qan anası
Bəlalar oduna oldu yanası.
Nə zaman ki, coşdu qızğın dimağı,

Ta yıxılmayasan bir də bu yerə.
Sənin həmailin ulduz, asiman,
Olmuşdur vəsilən bunlar hər zaman.
Səndən bütün varlıq tapmada macal,
Təngiluşa sanar səni bu xəyal.
Götürür işindən hər biri timsal,
Açırsan nə qədər sən onlara fal.
Səndən nur alıb da olmuşlar parlaq,
Onlara uyandan uzaq ol, uzaq!
Nöqtəni bəsləyən bir xətdən qeyri,
Dəftərindir bütün hərflərin yeri.
Sənsən yaradılış pasibanı, bil,
Ey mələk, sən ona dəlilsən, dəlil!
Yaxşısan, pis işə əsla qoşulma,
Vəhşilik eyləyib, gəl, vəhşi olma.
Pis-yaxşı nəyin var, demək, malındır,
Lakin sənə vacib öz kamalındır.
Ya aclıq bilməyən bir qapını çal,
Ya da xislətinlə xalqa ol misal.
Nura qarşı hicab çəkilsə əgər
Səmadan, fələkdən göz uzaq düşər.
Göyləri tanıyıb duyan bu yerdir,
Mələyi saxlayan ancaq bəşərdir.
Nə qədər bu torpaq, yel, atəş, su var,
Ol qəm aləmindən hər zaman kənar.
Bu dörd pəncərəli hücrə ki vardır,
Dardır ürək üçün, bu, aşikardır.
Oğru qapısı tək qoşadır, qoşa,
Vurmuş əyyar kimi dörd bənd hər başa.
Kənddən qovulmamış zorla uzağa,
Yüklə paltarını öküz, ulağa.
Ağırsan, yolunu canü-dillə get,
Miniyin itidir, yükü yüngül et.
İnsan kainata vida edəndə
Canın meyli qalar yenə bədəndə.
Canın əgər bilsən qədrini hədsiz,
Onda yaşayacaq ruhun cəsədsiz.
Ey bəhanə quran, zənn etmə, guya,
Nə var buradadır, heçdir o dünya.
Çoxdur uzunumuz, enimiz, ancaq,
Getməz xəyalımız dünyadan uzaq.
Çox yaranmış da var uzaqlarda, bil,
İşıqdan, zülmətdən xəbərdar deyil.
Sonsuzdur dünyada yaradılış, çox,
Yaradan vahiddir, buna şübhə yox.
Bu yeddi lövhəli dörd nəqşə bir əl
Yazdı bir qələmlə hər şeydən əvvəl:
Əgər, deyil yeddi, olarsa dörd yüz,

Bir Məsih yürüdü bu yolda, bəsdir.
Bir torpaq çatarsa əgər göy tağa,
Torpaqlar enəcək yenə torpağa,
Qaldırsa göylərə hər kim tacını,
Alar yeddi elin o xəracını.
Yenə də başını yerə əyincə,
Yumar gözlərini, ölər bir gecə.
Basar ağışuna torpaq səni, bil,
Bu yerin xəznəsi ilansız deyil.
Bir xurma göstər ki, olsun tikansız,
Varmıdır aləmdə möhrə ilansız.
Dünyada yaxşı-pis hər nə görünər,
Şəkərdə zəhərdir, zəhərdə şəkər.
Söylə, kimdir yeyən o şirin balı?
Ardınca görməyə neştər zavalı?
Dünya nuşunuşi arıya bənzər,
Ağı bal səpələr, quyruğu zəhər.
Zülmət, nur pərdəsi altda heç zaman
Uzaq olmaz eşşək mehri-İsadan³¹⁵.
O kimdir bir zaman taxt qurdu yerdə,
Axırda məzara salmadı yer də?
Asan şey ver mənə, ey qadir qəni!
Sən peşiman etmə aciz bəndəni.
Kərəm qapısını Nizamiyə aç,
Yer ver himayəndə, ona şəfəq saç.
Əvvəldə vermisən ona yaxşı ad,
Eylə axırda da yaxşıliqla yad.

ŞAHA SƏNA VƏ KİTABIN XƏTMİ

Tam əks-əyarlı nəqdi Gəncədən
Rumi çeşnisiylə parladınca mən³¹⁶,
Ona şah adını bəxş etdi dilim,
Naxşından istədim sulansın əlim.
Çini libaslı şah qoydu qızıl tac,
Çin və Rum şahları ona verdi bac.
Üsul, firu ilə oldu aşına
Bəxtiyşu rəyinə, İyşu baxtına³¹⁷.
Yerini öpməyə göylər qalxışar,
Onun cəlalıyla yaranmış yaşar.
Şahadır hər zaman göyün xidməti,
İkicə çörəkdir onun ücreti³¹⁸.
Bu mərdlik ətirli bir müşkə bənzər,
Quru torpaq kimi paylayar gövhər.
Xılt ilə köpükdür torpaq, asıman,
Şərəf mayasıdır, safdır hər zaman.
Sailə zər verər, bərabəri yox,

Məkkənin qumundan onun zəri çox.
Sərt daşa qılıncı bir oyun açar,
Elə bil, gur odda alışır çinar.
Tük yaran oxunu sürətlə aldı,
Dağın nəfəsini göbəkdən saldı³¹⁹.
Zirehinin nuru o yerə çatdı
Ki, subh nizəsini əlindən atdı.
Nizə oynadarkən böyük cahandar,
Aydın zirehindən həlqə qopardar.
Geyiminə zireh altı cəhətdir,
Göylər kəmərinə düyün nisbətdir.
Sənə bel bağlayır, bil ki, Nizami,
Səndədir dövrünün nəzmi, nizami.
Deyim ki, yer səni asiman sanır,
Göy səni adıyla hər zaman anır.
Suda göy əksitək yaxınsan, uzaq,
Aynada günəştək yaxın və parlaq.
Sənsən bu dünyanın qüdrətli şahı,
Dünyamız gözləməz özgə pənahi³²⁰.
Nadirsən hər zaman mələklər kimi,
Ucasan hamıdan fələklər kimi.
Həməl hədiyyəndir, qalxıb ucalsın,
Qoy səndən aləmdə şan-şöhrət alsın.
Adına bağlandı o qaş-daşdı tac,
Qorxdum cavahiri edilə tarac.
Xoşlasan əsərim ad alacaqdır,
Qalxıb taxtın kimi ucalacaqdır.
Tikanın üstünə töksən bal əgər,
Tərəngəbin deyər ona zirəklər³²¹.
Könül bağçasının barıdır bu, al,
Sanki bəslənilib süd içində bal.
Bir incir zövqü var hər danəsində,
Durur badam içi miyanəsində.
Zahir əhli üçün bir nöqsanı yox,
Batil əhli üçün mənalıdır çox.
Gövhər ilə dolu sandıqçası var,
Gözəl ibarələr o möhrü açar.
Kim aç bilərsə ibarələri,
Ağıl rıftəsinə düzər gövhəri.
Vurduğum bu yaxşı və bu yaman fal
Rəməzü işarədir, yaradır kamal.
Sanma nağıllarım boş əfsanədir,
Hər biri dopdolu bir xəzanədir,
Hansı bir gözəlin qısaydı donu,
Mən öz nəzmim ilə uzatdım onu,
Uzun geyimlini götürdüm, aldım,
Dedim sənətimlə kəsim, qısaltım.
Verdim bu töhfəni sənə yadigar,

Yağlı bir sümükdür, şirin məğzi var.
Ancaq sən hüsnünə salasan nəzər,
Ona ciltvə verib işlətdim hünər.
Çox gəlir gətirir, sərf edir az xərc,
Olmuş hər sətrində bir sandıqca dərc.
Hər biri qəlb alan nazlı, incədir,
İpək altındakı bakir qönçədir.
Bir misrası dürdür, bir misrası zər,
Mənayla doludur bütün beytlər.
Qoy bütün dünyada çəkilsin adım,
İki hərf ilə gələr başa muradım³²².
Yeddi xəznəsi var əsrarın, demək,
Vurdum uzun, geniş naxışlı bəzək.
Oxunan zaman bu əsərim sizə,
Rahatlıq gətirib nur versin gözə,
Genişdir büsəti, gözəl növrəği;
Məftun etdim yaman, gözü, qulağı.
Məna gözəllərim baidir buna,
Onlar dargözlüyü atmış bir yana.
Bağlı bir xəznədir hər gözəl pəri,
Xəznə açarını gizlər telləri.
Mədənimi açan tapacaqdır zər,
Qapımı kim tapsa toplayar gövhər.
Neyşəkər qələmlə sənət tacıyam,
Dərgahın şirin bir göy ağacıyam.
Qarğım hünərimin əkin yerindən
Sünbülü qaldırıb Ütaridə tən.
Nağılçı sevməzsə nağıl deyəni,
Sünbülə çox sevər bu sünbüləni.
Çünki qənaətin tunc qələsindən
Padşaha xəznələr yetirmişəm mən.
Bəxşiş qızılını verməkdə, yenə
Yaman borclu qaldı Ruyindiz mənə.
Buna səbəb olan yoxsulluq deyil,
Ruyin qələsinin varı boldur, bil.
Bu möhkəm qələnin iti dəmiri
Ləl, almaz eylədi yüz ağac yeri.
Ləli dost əlində saysız dəyərdir,
Almazı düşməyə iti kəsərdir.
Qələ yox, Kəbədir, anlayır hər kəs,
Ruhani gözündə odur müqəddəs.
Yerin mərkəzidir, qızıl məhvərdir,
Ruyindizdir, demək, çox mötəbərdir.
Qafdan Qafa qədər keçirmiş ələ,
Dağların canına salmış vəlvələ.
Onun qapısıdır, bil, Rəhmə dağı,
Bağlar Buqubeysdən kəməp papağı.³²³
Bu pərgarın xətti daim var olsun,

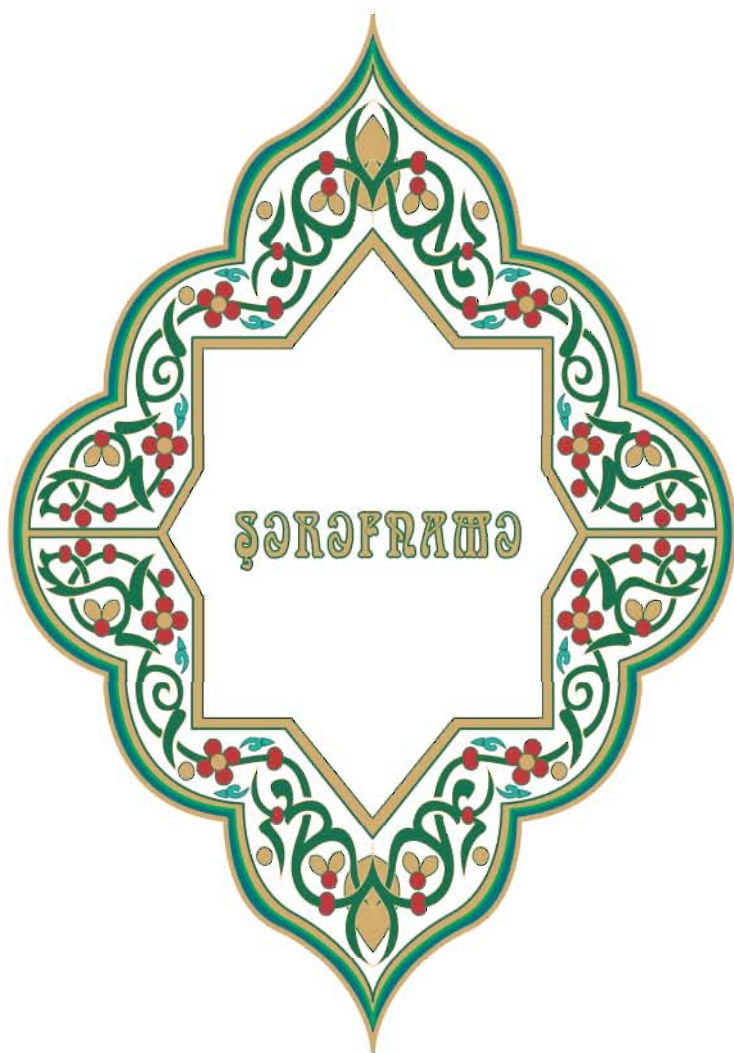

Nöqtəsi günəşdən bərqərar olsun,
Hər kim sığınarsa qala içinə,
Məktubu bağlarlar bir göyərçinə.
Göyərçin aparar kağızları şad,
O şəxsə ki ondan gözlənir imdad.
Keçir öz ölkəmdə mənim hər günüm,
Qaçmaram, bağlıdır arxamla önüm.
Məktubu bağladım, bax, göyərçinə
Ki, şaha çatdırsın, yar olsun mənə.
Göy sənənin qarında bir quldur, əhsən,
Xətayi geyinib, xəta örtənsən³²⁴.
Dövlətin şairin dadına yetdi,
Qələmim gör necə sehlər etdi.
Beş yüz doxsan üçdə qalxıb ər kimi,
Yazdım bu əsəri igidlər kimi.
Ramazan ayının on dördü vardı,
Gün dörd saat qalxıb batmış olardı³²⁵.
Taxtın olsun görüm daima yüksək,
Göndərdiyim əsər sənə mübarək.
Şərimdən həyatın suyunu iç, al,
Sən də Xızr kimi daim diri qal,
Mülkündə əbədi yaşa sən azad,
Mülkünlə, ömrünlə, taxtınla ol şad.
Məzur tut nöqtəmdən incisən hərgah,
Sənə incə nöqtə söylərəm, ey şah!
Bəzmində varsa da əzəmət, calal,
Bu bir bəzmdir ki, cənnətdən misal.
Xəznəndə cəvahir, qaş-daş, hər nə var,
Tamam əziyyətdir, bu nəşə saçar.
Vursalar yüz deyil, beş yüz il başa,
Puç olub dağılar, sən uzun yaşa!
Saraya aiddir verdiyim xəznə,
Əbədi bir yoldaş olacaq sənə.
Ağlın yetirdiyi bu xəznəyə bax,
Duan ilə ona son vurulacaq.
Dövlətin hər yerdə görüm baş olsun!
Fələk rikabında bir fərraş olsun!
Dövlətin yayılmış, ey şah, hər yana,
İşlər səadətlə yetişsin sona!

Ey Tanrı, dünyaya sən sən padişah,
Biz kiçik bəndəyik, sən böyük Allah.
Tək sənə sığınır hər yüksək, alçaq,
Hər varlıq yoxluqdur, sən varsan ancaq.
Yuxarı, aşağı – hər gözə çarpan,
Nə varsa, onları sən sən yaradan.
Sən sən hər biliyi bizə öyrədən,
Torpağın köksündə qələm işlədən.
Sənin varlığına tapınca bürhan,
Ağıl ilk inandı sənə, yaradan.
Sən ağlın gözünü işıqlandırdın,
Sən doğru yollarda çiraq yandırdın!
Göyləri sən qurdun, ucaltdın, Allah,
Ona yer üzünü etdin güzərgah¹.
Sən sən bu aləmdə bir damcı sudan,
Günəşdən işıqlı gövhər yaradan².
Gövhəri lütfünlə etdin aşikar,
Sərrafın əlinə sən verdin açar.
Daşların bağına düzdün gövhəri,
Rənglərlə boyadın hər bir cövhəri.
Buludlar yağdırmaz, sən deməsən: “Yağ!”
Sən “Bitir!” deməsən, bitirməz torpaq.
Özün də kimsədən kömək almadan,
Yaratdın nə gözəl, səfəli cahan.
İstidən, soyuqdan, qurudan, yaşdan,
Yoğurub yaratdın gözəl bir cahan.
Nə gözəl naxışlar vurdun xilqətə,
Ağıllar heyrandır bu məharətə.
Bu sirri mühəndis axtarır hər an,
Bilməyir, ən əvvəl, başladın hardan.
Uca sənətini seyr edirik biz,
Yeməkdir, yatmaqdır yalnız işimiz.
Hər nəyi bəzədin, var etdin yoxdan,
Onlara ehtiyac duymadın bir an.
Sən elə qurdun ki, yerin işini,
Göyün, ulduzların bu gərdisini
Göyə ucalsa da düşüncə, fikir,
Bu kəmənddən başı çıxma bilməyir.
Sən vardın varlıqlar olmayan zaman,
Onlar yox olacaq, sən qalacaqsan.
Sən düzdün göylərə şux ulduzları,
İnsanla bəzədin hər bir diyarı.
Fələyi uca bir hasara aldın,
O yerdə idrakı kəməndə saldın³.
Elə bir tağ vurdun daşsız, dirəksiz,
Düşüncə o yerə yol tapmaz, şəksiz.
Zatına düşüncə, ağıl əl atmaz,

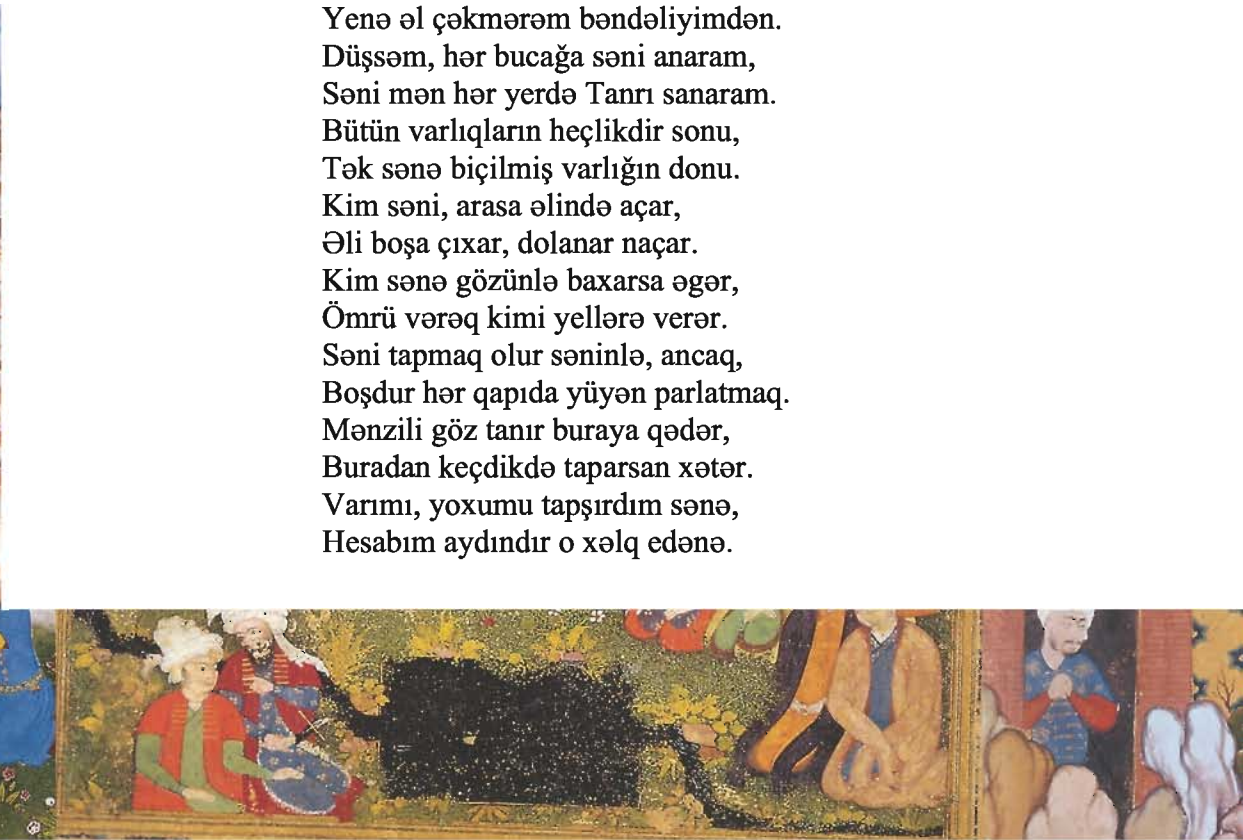
Böyük qüdrətinə qüdrəti çatmaz.
Sənin varlığındır o laməkandan
İdrak elçisini hər an daşlayan⁴.
Dağınıq deyilsən ki, birləşsən,
Artıq da deyilsən, əskilənsən sən.
Xəyal da, nəzər də yolunda məhrum,
Nə qədər axtarsa, deyilsən məlum.
Ey Tanrı, sən hansı başı ucaltsan,
Əyə bilməyəcək onu bir insan.
Qəhrinlə hər kimin əysən boynunu,
Kimsənin köməyi dikəltməz onu.
Biz sənə bəndəyik, sənindir fərman,
Hər kömək səndədir, sənsən əl tutan.
Fildə, qarışqada zəiflik, qüvvət
Sənin əmrindədir, ey ulu qüdrət!
Sənin qüdrətindən qüvvət alınca
İlanı məhv edər zəif qarınca.
Yollardan tüstünü qaldırsan əgər,
Bir çibin Nəmrudun beynini yeyər⁵.
İstəsən, əzilsin düşmənin beli,
Quşlarla qırarsan əshabi-fili⁶.
Gah kiçik nütfəyə qoydun qızıl tac,
Gah xırda çərdəkdən yaratdın ağac⁷.
Gah Xəlil alırsan bütxanələrdən,
Gah dost yaradırsan biganələrdən⁸.
Qiymətli cavahir doğan bir evdən
Əbu Talibi də çıxaran sənsən⁹.
Kimdə var cəsarət, qorxundan sənin
Təslimdən başqa bir kəlam söyləsin?
Yanına yol tapmaz məxluqun əli,
Gizlin bir xəzinə sevməz məşəli.
Əsrarın hər zaman qalmaqçın gizlin,
Bağlarsan dilini əsrar bilənin.
Sən mənə yaratdın qara torpaqdan,
Sən verdin işıqlı ürək, təmiz can.
Aludə olsam da məndə yox təqsir,
Torpağın peşəsi aludəlikdir.
Günahdan qaçsaydı bu üzükara,
Bəs kim yol tapardı bağışlanmağa?
Olmasaydı mənim günahım hərgah,
Sənə kim deyirdi: "Ey qəfur Allah!"
Gecələr, gündüzlər, hər axşam, səhər,
Qəlbimdə, dilimdə bir sənsən əzbər.
Yuxuya getməzdən əvvəl, hər gecə
Mübarək adını çəkərəm, öncə.
Gecələr yuxudan qalxınca başım,
Anaram səni, hey axar göz yaşım.
Sənə üz çevirərəm hər səhər erkən,

Gecə də, gündüz də pənahım sənsən.
Hər zaman köməyə çağırıram səni,
Qapından ümitsiz qaytarma məni.
Ey Tanrı, dərdimə sən eylə əlac,
Bu möhtac kəslərə olmayım möhtac.
Hər zaman bəndəlik yoluyla gedən,
Zatına könüldən pərəstiş edən.
Olsun bu dünyada xəzinənlə şad,
Qiyamət günündə əzabdan azad.
İnsanı dünyaya sənsən gətirən,
Öldürən də sənsən, dirildən də sən.
Əldə nə hesabım, nə kitabım var,
Yalnız sən bilirsən, nə hesabım var.
Yaxşının, yamanın açarı sənsən,
Yaxşılıq səndəndir, yamanlıq məndən.
Bağışla, bir suçum varsa, ey Allah,
Məndəndir yamanlıq, məndəndir günah.
Nə ki ilk naxışın sərgüzəşti var,
Səndəndir, son söz də sənə qayıdar.
Kəsərli ayəni öyrətmək səndən,
Şeytanın gözünü tikməksə məndən¹⁰.
Adın mehribanlıq etsə bir qədər,
Mənimlə oynaya bilərmi divlər?¹¹
Yararmı söz açmaq sənənlə məndən,
“Sən” demək, sonra da söyləmək ki, “mən”.
Ya qayğı içində, ya sakit, aram,
Nə cür yaratdınsa, o cür yaşaram.
Ey Tanrı, ümidim bunadır ancaq,
Bu köhnə dəzgahdan düşərsəm uzaq¹²,
Elə ki, pozular tərkibim mənim,
Dəyişər qurduğun tərtibim mənim.
Ədikcə tozumu dağıdar yellər,
Pak olan canımı görməz bir nəfər.
Halımı arayıb, edəndə heyrət,
Varıma yox deyə, edərkən töhmət,
Sən yoxdan əlinə ver elə açar,
Bilsin ki, bu yatan ölməmiş, yaşar.
Sənənlə varlığına bu gücsüz əlil.
Göstərmiş nə qədər tutarlı dəlil.
Ölürsəm, bunu sənənlə hamıya bildir:
“Bədəni yatmışsa, canı diridir”.
Elə bir mətanət qızıqdır məndə,
Şad ürəklə gəlir sənənlə gələndə.
Mənimlə qapıya qədərdir dostlar,
Məzara girdimmi, düşməndir onlar.
Tərk edər məni bu gözüm, qulağım,
Bədəndən ayrılır əlim, ayağım.
Ey Tanrı, mənimlə yalnız sənənlə varsa,

Əliboş qaytarma məni qapından.
Qapında üzümü sürtərəm yerə,
Bir tacla əvəz ver bu səcdələrə.
Bu başı qapından əsirgəmədim,
Sən ona qılınc yox, tac ver, ey Rəbbim.
Əzəldən verdiyin hökmlər sönməz,
Yazdığın silinməz, qələmin dönməz.
Hökmündə hazırım canla-başla mən,
Təsəlli tapıram yalvarışla mən.
Sən dedin: "Dar gündə köməkçi mənəm!
Hər dilək istəsən, qəbul edənəm".
Sənsən acizlərə hər zaman pənah,
Mən də bir acizəm, kömək ol, Allah!
Tək sənin işindir bəndəpərvərlik,
Mənim vəzifəmdir etmək bəndəlik.
Qırdı varlığımı, əzdi bu fələk,
Bütün şənliyimi sovurdu külək.
Tək sənsən qurtaran bu sınıqlıqdan,
Qırsan da, yenə sən verirsən dərman.
Zülmətin qəlbindən üzümə yol aç,
Fəzilət ayından yoluma nur saç.
Məni yolkəsəndən sən özün qurtar,
Elə et, üstümə gülməsin əğyar.
Əvvəl şükre çatdır, sonra dövlətə,
Əvvəl səbrə çatdır, sonra zillətə.
Səbrimi tükədən bəlaları sən
Uzaq et, ey Tanrı, sən ki adilsən!
Məni hər bəlaya etsən mübtəla,
Əvvəlcə, səbr ver, sonradan bəla.
Qırsan da, səlamət qoysan da, ancaq
Tələbin bir ovuc tozdur, ya torpaq.
Çürüyüb toz kimi dağılsa bədən,
Yenə əl çəkmərəm bəndəliyimdən.
Düşsəm, hər bucağa səni anaram,
Səni mən hər yerdə Tanrı sanaram.
Bütün varlıqların heçlikdir sonu,
Tək sənə biçilmiş varlığın donu.
Kim səni, arasa əlində açar,
Əli boşa çıxar, dolanar naçar.
Kim sənə gözünlə baxarsa əgər,
Ömrü vərəq kimi yellərə verər.
Səni tapmaq olur sənənlə, ancaq,
Boşdur hər qapıda yüyən parlatmaq.
Mənzili göz tanır buraya qədər,
Buradan keçdikdə taparsan xətər.
Varımı, yoxumu tapşırdım sənə,
Hesabım aydındır o xəlq edənə.

MİNACAT

Kimsəm yox, ey bizə böyüklük verən,
Pənahım da sənsən, köməyim də sən.
Çıl-çılpaq gəlmişəm, ey Pərvərdigar,
Hər şeyim sənindir, mənim nəyim var?
Sən verdin mənə bir işıqlı çıraq,
Onu hər küləkdən özün et iraq.
Əkməyə sən verdin sağlam bir qüvvət,
Mənə əkdiyimdən ayır bir qismət.
Təpələr ucadır, sellər çağlayan,
Çevirmə yüyəni bəxtin yolundan.
Məni bu sellərdən sən elə qurtar,
Körpünü qırmasın bu daşqın çaylar.
Gəlmişəm qarına, üzumdür qara,
Bağışla, ey Tanrı, yaxma odlara.
Üzümü ağ elə sən, ey Yaradan,
Ümitsiz qaytarma uca qarından.
Torpaqdan yoğurub yaratdın məni,
Təmiz, natəmizdən etdin bədəni.
Tiynətçə yaxşıyam, yamanamsa mən,
Bu nəqşi sən mənə vurdun əzəldən,
Biz aciz bəndəyik, sənsən Yaradan,
Sənin qüvvətinlə yaşayır insan.
Yaranmış hər bir şey baxıb görənə,
Yaradandan verir xəbəri yenə.
Mən sənə ağımla salıram nəzər,
Yolunu görməmək olarmı məgər?
Hər bir yaranmışın sənsən mənası,
O ancaq məxluqdur, sənsən ustası.
Ağıl nəzərindən kecən hər surət
Deyilmi nəqqəşi göstərən höccət?
Arada məsafə olduqca uzaq,
Səni tək səninlə mümkündür tapmaq.
Yerlərdə, göylərdə qoyulan əsas,
Ağıl ölçüsündən kənara çıxmaz.
Bələdçi olmağa cəhd edər xəyal,
Əndazədən kənar yol tapmaz hər hal.
Yaramaz payədən kənara çıxmaq,
Hədsizin sonuna qoyulmaz ayaq.
Kainat hüdudu başa yetincə,
O səmtə yol tapmaz aciz düşüncə.
Düşüncə bu qədər yol tapar ancaq,
Sən başqa bir şeydən, hüduddan uzaq.
Ey Tanrım, umuram, öz hikmətinlə
İşiq yol açarsa məsləhətinlə.
Qarşıma elə bir yol çıxar, bundan

Mən nicat tapım ki, razı qalasan.
Başqa bir çarəm yox, təsliməm ancaq,
Qəzadan olurmu boyun qaçırmaq?
Etdiyim duadan yazaram bir xətt,
Üstündə möhrünü qoysun Məhəmməd.
Həm də dörd xəlifə şəhadətiylə,
Yüzlərcə eşq olsun dördünə belə.
Qanlı qurtaran xətt sənəd kimi,
Qolumda qalar bir bazubənd kimi.
Başlarkən qılıncək kəsən məhkəmə,
Məhşərlə qiyamət qarşı gəlirkən
Hər kəsin boynunda nameyi-əmal,
Mən də bu naməni çıxarram dərhal,
Göstərrəm, insafla hökmü verənsən,
Bununla hökm ver, çün hakim sənsən.
Ümidim sənədir, ey ulu Tanrı,
Qapından ümitsiz qaytarma, barı.
Atımı həddimdən uzaq salmışam,
Yolunda mən yarı yolda qalmışam.
Taxtımı qapında düşür, Yaradan,
Məni azdırma öz doğru yolundan.
Səndən yol göstərmək, məndən aramaq,
Mən cana gəlmişəm, sən can ver, ancaq
Sevdiyin ayınlə, ey Pərvərdigar,
Sən mənsiz bəzədin mənə bir bazar.
Bu zinət naxşını salma rəvnəqdən,
Mənə öz xəznəndən bir pay ayır sən.
Bu zəif varlıqdan nədir istəyin?
Elə bil əvvəldən yoxmuş bu miskin.
Sən əziz tutmusan, yandırma məni,
Nəzərin məndəykən qovma bəndəni.
Sən verdin mənə bu uca rütbəni,
Sən də bu zindandan gəl qurtar məni.
İndi ki, vermişsən böyüklük, ad-san,
Kömək ol mənə, ey adil Yaradan!
Hər kimin başına qoydunsa külah,
Salma toz-torpağa, əziz tut, Allah.
Qapının sirdaşı olan bir qəlbi
Qoyma hər qapıda dilənsin, Rəbbi.
Sən mənim işimi alma nəzərə,
İşimə əncam çək ədlinə görə.
Nizami bu uca dərğahda, ancaq,
Ulu Mustafanı şəfi tutacaq.

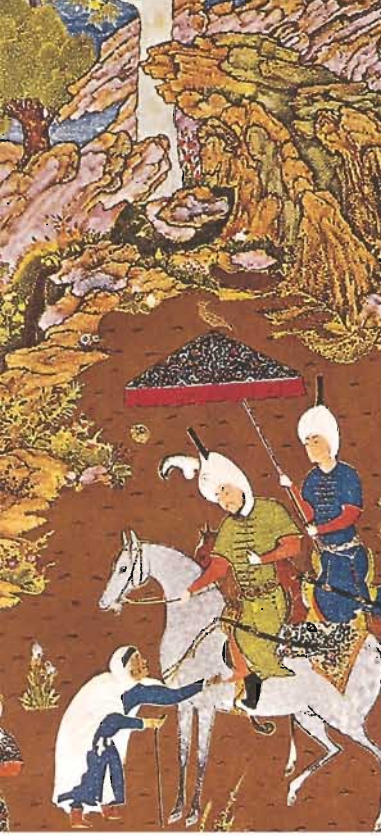

SONUNCU PEYĞƏMBƏRİN TƏRİFİ

Seçilmiş elçidir ulu Tanrıdan,
Möhkəm hökmləri xalqa çatdıran,
Qiymətli tacıdır azadələrin,
Ən dəyərlisidir bütün bəşərin.
Əzəldən əbədə bütün yaranmış,
Məhəmməd adından almışdır naxış.
Əqlin qanadına tək odur çıraq,
Varlığa işığı o verir, ancaq.
Zamindir qaraya, ağa bu rəhbər¹³,
Şəfaət edəndir qopunca məhşər.
Kölgəli ağaclar din saçan bağda
Budağı göydədir, kökü torpaqda.
Ziyarətgahıdır peyğəmbərlərin,
Nemət verənidir bütün bəşərin.
Bu yanar çırağa vermədən işıq,
Dünyada bir işıq yox idi artıq.
Xalını qaraldır Əbbasilərin,
Gözünə nur saçır şəmmasilərin¹⁴.
Dodağı İsadən daha möcüzkar¹⁵,
Zülmətin suyutək geyinmiş paltar¹⁶.
Göy – ona dünyada dörd tağı quran,
Yer – ona fələkdə beş növbət vuran¹⁷,
Odur öz ağına eləyən təkyə,
Ayı barmağıyla bölən ikiyə¹⁸.
Ona bac verəndir bütün Rum və Rey,
Xərac göndərəndir Kəsra ilə Key.
Yağdıran buluddur o səməpeykər,
Bir əlində qılınc, birində gövhər.
Gövhərlə dünyaya vurmuşdur bəzək,
Qılıncı din üçün çağırmış kömək.
Padşahlar qılıncı çəkdiyi zaman
Baş bədəndən düşər, tac isə başdan.
Bu isə əzməyə verərsə qərar,
Qılıncı çəkmədən tökülər başlar.
Hər iki dünyadan bir don tikərək
Onlardan düzəltdmiş yeganə bəzək.
O donu geyərkən pak vücuduna,
Bir qarış az gəldi uca boyuna¹⁹.
Tanrı xəlq etdiyi qamətə görə,
Vurulsun Tanrının qurduğu bəzək.
Bağlı qapıların odur açarı,
Onun adı aşmış hər bir hasarı.
Dəvətə genişlik o vermiş yenə,
Daşlar da şahiddir möcüzəsinə²⁰.
Əliboş, bu dərviş geyimli soltan,

Qulamliq alandır, şahlığı satan.
O gecə meraca at səyirdərək
Fələyin donuna vurdu min bəzək.
Gecə – meracının çətrindən sayə,
Göy – o nərdivandan kiçik bir payə.

PEYĞƏMBƏRİN MERACI

Göy gecə məclisi qızışdırmışdı,
İşıqdan gecənin gözü qamaşdı²¹.
O yeddi fələyə o yeddi ölkər,
Çin ipəklərinə düzmüş dürr, gövhər²².
Cənnət keşikçisi huri, pərilər
Hər köşkə vurmuşdu yaraşlıq, zivər.
Bu taxtın soltanı olan Məhəmməd,
Keçən elçilərdən odur vəliəhd.
Müskünü saçaraq “Beyti-əqsayə”
Məkkədən ucaldı ərşi-əlayə.
Cismini qurtardı dünya bəndindən,
Etdi ərş əhlinin qəlbində məskən.
Yetmiş yollu yurddan köçünü vurdu,
Çadırı yeddinci fələkdə qurdu²³.
Doqquz hücrəsini bir an buraxdı,
Göyün doqquzuncu tağına qalxdı²⁴.
Yeddinci əflakə çapdığı zaman,
Dışarı atıldı dördkünc daxmadan²⁵.
Altında şimşəktək şığıyan Büraq,
Günəşə qərqlənmiş yəhərlə yaraq.
Ərəb səmasında bir Süheyl çapdı,
Yəmən gönü ondan yeni rəng tapdı²⁶.
Dırnağı inciydi, quyruğu ipək,
İpəyin üstündə oynar incitək.
Göbəyi müşk, ceyran deyildi, bişəkk,
Bir düzüm inciydi ceyran dişitək.
Yüyəni xəyalə gələndən yumşaq,
Yürüşü oxdan da kəskin və qıvraq.
Ən kəskin, ən mətin xəyal şəhpəri,
Ondan yetmiş addım qalırdı geri.
Aləmlər aşmaqda bir firiştəsən,
Aləmlər çəkirsən öz arxanda sən.
Gecə otlağından, sərxoş olaraq
Ay kimi gəlmişdi əldə şəbçirəq²⁷.
Elə bir sürətli addımlar atar,
Hərəkət edincə mənzilə çatar.
Ən kəskin nəzərlə uçar yan-yana,
Nəzəri alırdı ayaq altına.

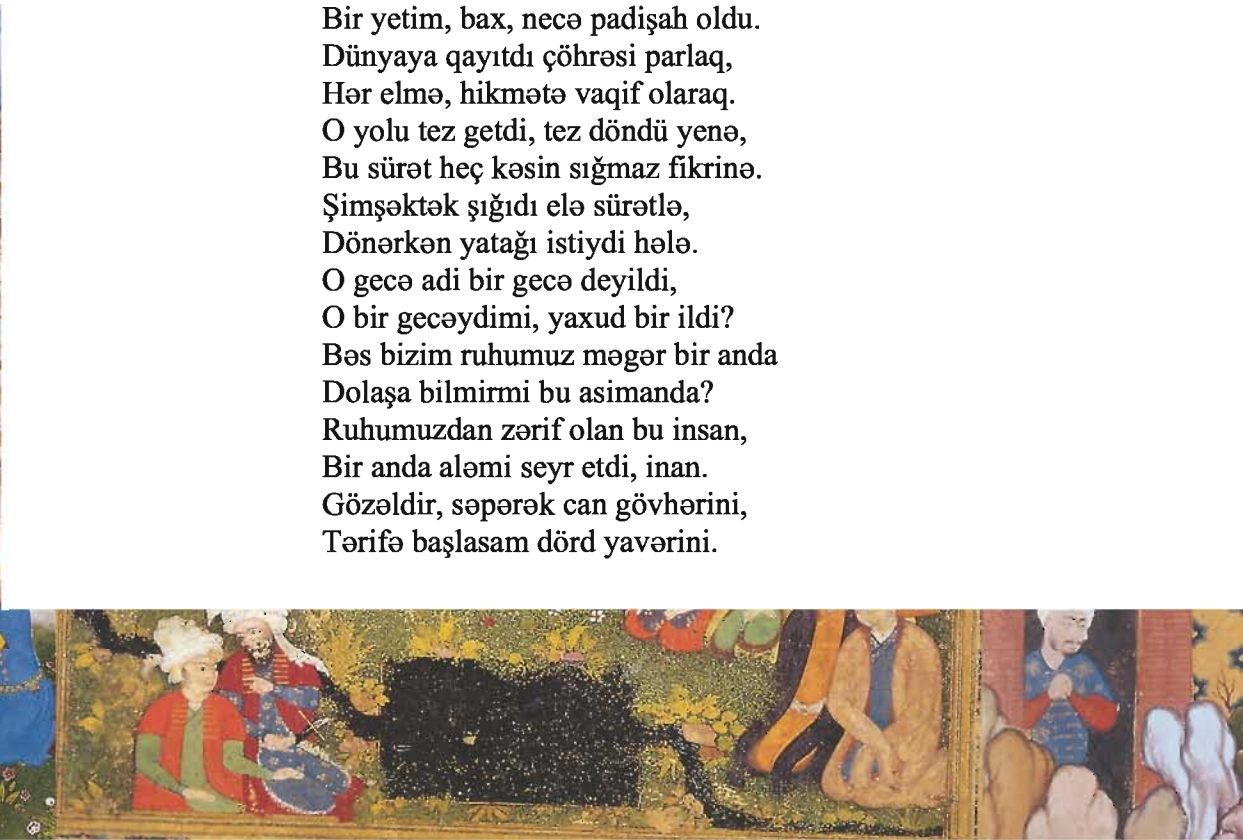

Məhəmməd peyğəmbər atı çapırdı,
O səyyar dənizdən toz qoparırdı²⁸.
Özü yol biləndi, atı yeriyan,
Bu ata, o şaha olsun yüz əhsən.
Evindən qapıya qalxdığı zaman
Əlindən təzə don geydi asiman.
Onunla qaranlıq göy oldu gülzar,
Ondan nur alırdı sönük ulduzlar.
Pak olan bu təmiz pərdədə gərək
Vücuddan cismani tozları silmək.
Çatdı hər dənizə yeddi ölkərdə,
Yeddi yol yuyundu o dənizlərdə²⁹.
Cismindən verdi hər ulduza maya,
Yuxu beşiyini buraxdı Aya.
Ütarid ulduza verdi qələmi,
Əlinə qələmi alarmı ümmi?³⁰
Cismani şəhvəti Nahidə verdi,
Şükr üçün kökəni Xurşidə verdi.
Mərrixə buraxdı qəzəb və acıq,
Acıq burda getməz irəli artıq.
Müştəri ulduza kibri buraxdı,
Üzüyə ən parlaq yeni qaş taxdı.
Ünsürü Keyvana tərəf ataraq
Özüylə pak gövhər götürdü, ancaq.
Hər mənzil başında bəxşiş verərək
Qaldı varlığından yalnız bir ürək.
Nəbilər hörmətlə baş əydi ona,
Əl çəkdi yəhərin saf quncuğuna.
At sürdü yollardan, dağlardan keçdi,
Bir sıra təpəni bir anda biçdi.
Yanında qasiddi Xızr ilə Musa,
Atının önündə gedirdi İsa.
Bir nəfəs alınca, kirpik vurunca,
Yaxud bir göz açıb dərhal yumunca
Göyün günbədini aşdı arada,
Yerləri, göyləri qoydu arxada.
Elə bir sürətlə parlatdı yüyən,
Ətrafdan olmadı tozunu görən.
Onun bu yürüşdə atdığı oxdan
Fələk neçə ox da geriydi çoxdan.
O uzaq göylərdə nurani adı
Ruhani kəslərə nur bağışladı.
Cığırsız bir yola, artıq yol saldı,
Həm atı yoruldu, həm yükü qaldı.
O yolda qol-qanad tökdü Cəbrail,
Qorxudan durmayıb qaçdı İsrail.
Rəfrəfdən keçərək bir neçə fərsəng,

Gördü o pərdədə müxtəlif ahəng.
Sidrədən ərşin pak səqfinə qədər,
İsmətdən bir kilim döşədi dilbər.
Ərş divangahını sürətlə keçdi,
Dərcin də yolunu bir anda biçdi³¹.
Çatdı son nöqtəyə cəhət diyarı,
Bitdi o nöqtədə dövrən pərgarı.
Yer oğlu göylərdə hey at oynatdı,
Yerləri, göyləri arxaya atdı.
Mücərrəd dolanmaq çatdı bir yerə,
Cismani varlığı itdi bilmərrə.
Yoxluq yollarında edərkən cövlan
Büsbütün ayrıldı öz varlığından.
Ruhani dairə gərdeşlərində,
Başıyla ayağı düşdü bir bəndə.
Çatdı altı, üstü olmayan yerə,
Çünki altı, üstü bilməz dairə.
Siyasət pərdəsi atıldı birdən,
Hücrə təmizləndi bigənələrdən.
O yerdə ki, idrak tapmayırsan məkan,
Salam Məhəmməddən, qəbul Tanrıdan.
Ağızdan çıxmayan səsi eşitdi,
Görünməz simanı ziyarət etdi³².
Elə pak göründü o sahibcəlal,
Nə cəhət nəzərə çarpdı, nə xəyal.
Vücudu nərgiztək bir gözə döndü,
Bir kirpik qırpmadan Tanrıya çöndü.
Yoxsa bu bağdakı sırf nərgiz olan
Gözünə bir sürmə çəkmiş "mazağ" dan.
Keçdi bir dost kimi süfrə səmtinə,
Yedi, pay ayırdı öz ümmətinə.
Ürəyi Allahın nuruyla doldu,
Bir yetim, bax, necə padişah oldu.
Dünyaya qayıtdı çöhrəsi parlaq,
Hər elmə, hikmətə vaqif olaraq.
O yolu tez getdi, tez döndü yenə,
Bu sürət heç kəsin sığmaz fikrinə.
Şimşəktək şığıdı elə sürətlə,
Dönərkən yatağı istiydi hələ.
O gecə adi bir gecə deyildi,
O bir gecəydimi, yaxud bir ildi?
Bəs bizim ruhumuz məgər bir anda
Dolaşa bilmirmi bu asimanda?
Ruhumuzdan zərif olan bu insan,
Bir anda aləmi seyr etdi, inan.
Gözəldir, səpərək can gövhərini,
Tərifə başlasam dörd yavərini.

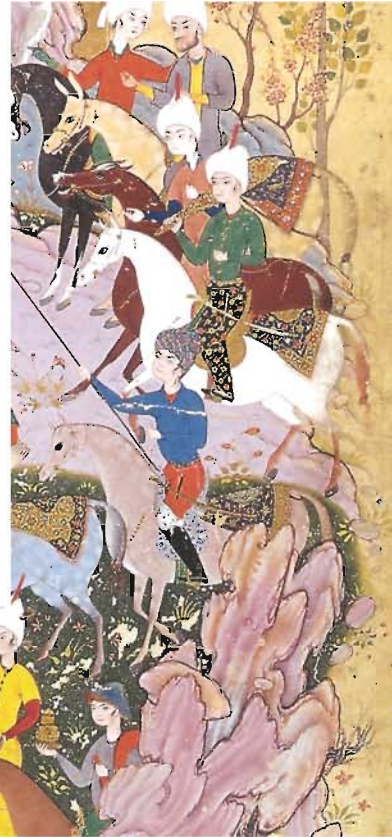

Dörd gövhər satan var, dörd gövhər alan³³,
Artıq-əskiyinə qarışmaz satan.
Əlinin eşqində sabitqədəməm,
Ömər sevgisindən uzaq deyiləm.
Hər iki nur ilə nurlanır dimaq:
Əbubəkr bir şamdır, Osman bir çıraq.
Bu dərviş sifətli dörd böyük soltan,
Dünyaya olmuş dörd tək bir oxuyan³⁴.
Nəbilər önündə gedənə alqış,
Üzrləri qəbul edənə alqış.
Sənsən yaranışda birinci xilqət,
Dövrünün sonunda sonuncu ayət.
Hər iki aləmə mübarək Sənsən,
Sənə bir tay varsa, o da tək Sənsən.
Sənsən xəzinələr qıflına açar,
Yaxşını, yamana edən aşikar.
Ən gözəl günündə “ümmətim” deyər,
Şəfaət edirsən suçlu bəndəyə.
Bir ovuc torpağam mən dərgahında,
Artıq bir şikaram şikargahında.
Nizami tutmuşdur Gəncədə məkan,
O, məhrum olmasın salamlarından.

“ŞƏRƏFNAMƏ”Nİ YAZMAQ HAQQINDA

Gecə, gündüz kimi bəzək vurmuşdu,
Səhər duasına erkən durmuşdu.
Yer üzü məhtabdan açmışdı çətir,
Sanki yer nafından səpirdi ətir.
Bazarlar olmuşdu səs-küydən uzaq,
Zıncırov səsindən dincəlmiş qulaq³⁵.
Keşikçi dalmışdı şirin yuxuya,
Dan yeri başını salmışdı suya³⁶.
Dünyanın işindən çəkib əl-ayaq,
Fikir zəncirində olmuşdum dustaq.
Gözlərim örtülü, könlüm ayıqdı,
Aramaq işində zehnim sayıqdı.
Deyirdim ki, qurum elə bir tələ,
Ən gözəl bir şikar keçirim ələ.
Baş qoydum dəlitək qəm boğa-boğa,
Maral sağrısından yumşaq yastığa.
Gah başım dizimin üstündə dalğın,
Yer – başım altında, göy – ayağımın³⁷.
Dayanmaz varlığım, rəqs edər bütün,
Başım kürsü olmuş ayağım üçün,
Duşuncəm yol ölçüb etsə də cövlan,

Cismim böyrü üstə tozlara qəltan.
Tənimi bir yana buraxdım artıq,
Canı can çölünə götürdüm, azıq.
Gah gizlin lövhədən ibrətlər aldım,
Gah keçmiş sühüfdən hikmətlər aldım.
Şam kimi od düşmüş mənim bağıma,
Bağım döndü mənim odlu dağıma.
Günəş qarşısında əriyəntək mum,
O mumla gözümdən çəkildi yuxum³⁸.
Cadugər məndənmi öyrənmiş, nədir,
Gözlərdən yuxunu mum ilə çəkir?
O müdhiş keçidlər başında bu an
Pak olan əqlim də uçdu başımdan.
Daldım xoş yuxuya coşarkən damaq,
Gözümdə canlandı səfalı bir bağ.
O zəngin bağçadan dərirdim xurma,
Verirdim kim çıxsa mənim qarşıma.
O xurmadərən ki durdu yuxudan,
Dimağı atəşdi, ağızı bir ümman.
Müəzzin başlarkən birinci qunut
Ki: "Subhanə həyyəlləzi layəmut"³⁹.
Məndən də ucaldı bir acı nalə,
Özümü unutdum, daldım xəyalə.
Uğurlu bir səhər doğunca fələk,
Yenidən canlandım səhər yelitək.
Gecələr nur saçan şamı yaxaraq
Fikrimdən şam kimi yanırdım ancaq.
Başladı ürək, dil: "Şeir yaz!" deyə,
Harut, Zöhrə kimi cadugərliyə⁴⁰.
Yetişər, bu qədər işsiz qalmayım,
Şeirə ən yeni bir üsul arayım.
Yeni nəğmələrlə başlayım kəlam,
Keçmişlər ruhuna göndərim salam.
Bir çıraq yandırm bir pərvanədən,
Bir ağac bəzəyim kiçik danədən.
Bu barlı ağacdan kim meyvə dərse,
Söyləsin, xoşbəxtidir bu bağdan kimsə⁴¹.
Ancaq bir şərtim var; bir para dəcəl,
Qonşunun malına uzatmasın əl⁴².
Tutaq ki, huşyarlar padişahıyam,
Dürr, gövhər satanlar şahənşahıyam.
Xalq başaq yığandır, mən əkinçiyəm,
Kırəci deyiləm, ev sahibiyəm.
Bu bazarda necə büsat açım mən,
Arxayın deyiləm yolkəsənlərdən.
Varmı bu bazarda bir dükan açan,
Varına dörd yandan dəyməsin ziyan?

Damcı oğrusundan qorxarmı dəniz?
Buludum yağdırar ondan çox, şəksiz⁴³.
Ay işığı qədər olsa yüz çıraq,
Yenə Günəş ona vuracaqdır dağ⁴⁴.

HEKAYƏT

Eşitdim, bir yoxsul ciyər qaniylə,
Köhnə bir əsrəfi keçirdi ələ.
Ona söyləmişdi varlı kimsələr:
“Zəri-zər, xəzinə-xəzinə çəkər”.
Süretlə üz qoydu bazar səmtinə,
Köhnə əsrəfiylə tapsın xəzinə.
Bir sərraf dükanı gördü, çox geniş,
Bir yerdə bu qədər qızıl görməmiş.
Bir yığın qızıl var Günəşdən parlaq,
Hər yan əsrəfidir bir neçə qalaq.
Xəzinə xülyası beyninə batdı,
Qızılı xəzinə üstünə atdı.
Əlindən uçunca dəyərli varı,
Yüyürdü qalanmış qızıla sarı.
Qızılı atmaqdan oldu peşiman,
Birə yüz almağa tapmadı imkan.
Qızılı atınca qəm çökdü gözə,
Nə üçün bir qızıl qarışdı yüzə?
Fəryada başladı “qızılım” deyə,
Yalvardı cavahir satan kişiye:
– Bu ömrüm uzun hey çalışaraq,
Əlimə bir qızıl keçirdim, ancaq.
Mənə söyləmişdi axmaq bir nəfər:
“Zəri-zər, xəzinə-xəzinə çəkər”.
Həmin bu qızılı dükana çatdım,
Qızılı qızılın üstünə atdım.
Atdım ki, əsrəfi çəksin xəzinə,
Çox qızıl onu da çəkdi özünə.
Gülərək o sərraf, o azad insan,
Söz açdı qızılın qarışmasından:
– Çox gedə bilərmi azın üstünə?
Yüz getməz, bir gedər yüzün üstünə.
Kim ki sərvətimi çapmaq istəyir,
Yolumda bu məsəl bir keşikçidir.
Dəyirman bu qədər hay-küy qoparır,
Muzdurdur, ununu divan aparır.
Oğrudan əlmüzdüm budur, nəhayət;
“Oğrudur” deməyə etməz cəsəret.
Baxsana, yol kəsər quldur qaralar,

Dünyanı ki qara rəng ilə boyar.
Gündüzlər: “Göz gözdən utanır” deyər,
Talanı, qarəti qoyar gecəyə.
Ancaq söz qulduru şəfəq sökərkən
Qələmi yontaraq müşkin söyüddən
Fikrimi qapırlar, könlüm əmindir,
Buxaraya getsə o, Gəncənindir.
Gizlində mətaha çıxmaz müştəri,
Oğurluq bir malın olmaz dəyəri.
Ayıblar açığa çıxdığı zaman.
Əlin də, qəlbin də dərdlənir bundan.
Oğurluq maldan səs çıxmazsa, bişəkk,
O malı darğalar aparmış, demək.
Göz yumdum bu işə, çünki ruzigar,
Hər yaxşı-yamanı edər aşikar.
Dövrünün çəkisi çəkər hər işi,
Çəkiyə girməmiş qalmaz bir kişi.

ÖZ HALINA VƏ ZƏMANƏNİN GEDİŞİNƏ DAİR

O gülgün şərəbdən, saqi, ver nişan,
Ver mənə sərxoşlar içən dərmandan.
O acı dərmanla məst olum bu gün,
Özümü unudum bəlkə büsbütün.

Nizami, yetər bu şöhrət qazanmaq,
Qocaldın, gəncliyi daha gəl burax!
Qızmış aslan kimi pəncə aç, artıq
Özünə tülkütək vermə yaraşlıq...
Eşitdim, rəng sevən bir rus tülküsi,
Özünə verərmiş bir gəlin süsü,
Qopunca toz, külək, yağış, burağan,
Tükünü çıxarmaz o gün yuvadan.
Qucaqlar deşiyin bir bucağını,
Acından yalar öz əl-ayağını.
Sorar öz qanını dəri altından,
O dəri becərər, başqa kəslər can.
Elə ki, əcəli yetişər birdən,
Dərisi canına kəsilər düşmən.
Dərinin eşqinə edərlər şikar,
Bəslənmiş dərisi başından çıxar.
Dünyada bir büsat qurmaq nə mümkündür,
Bu yurddan çarəsiz köçərsən bir gün.
Özünə yaraşlıq verməyən heyvan,
Tamahkar kəslərdən görməz bir ziyan.

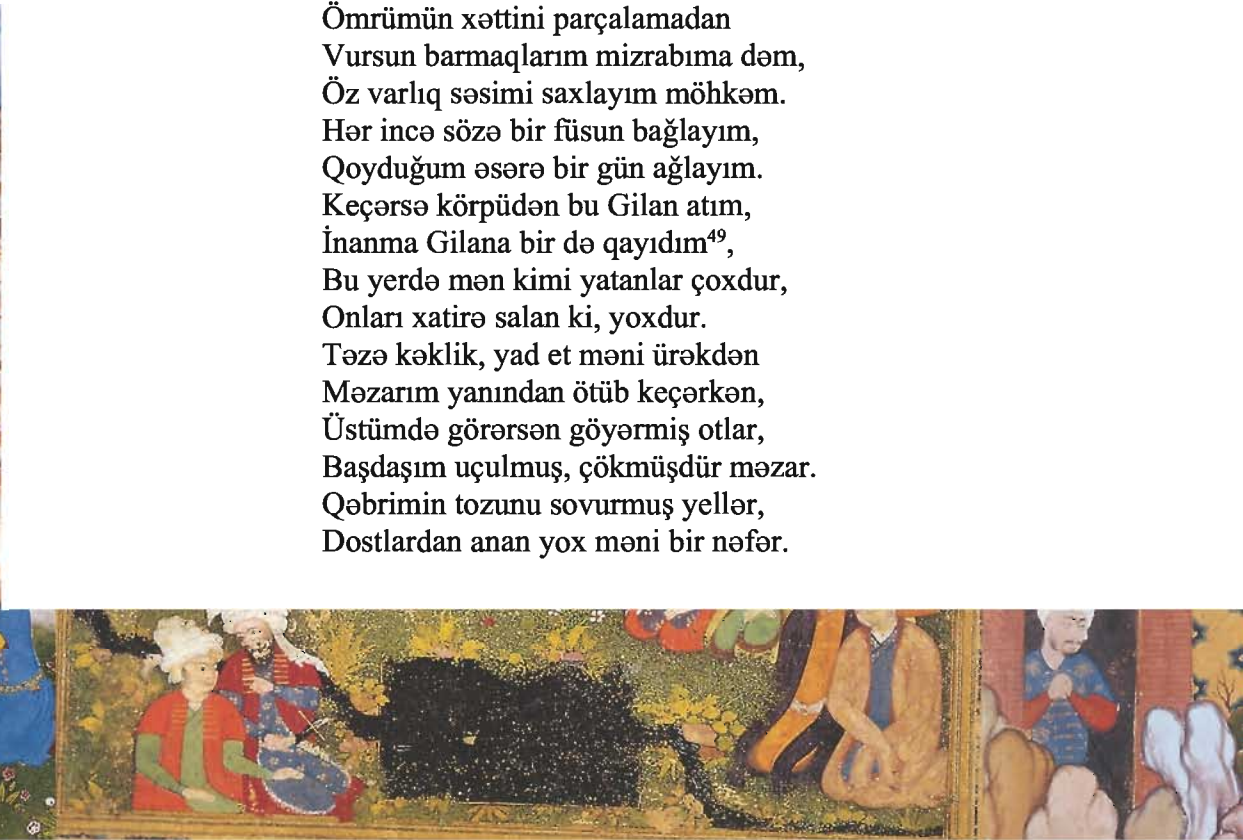

Yeddi rəng pərdədən qurtul birtəhər,
Güzgü pas altında çirkin görünər.
Qurduğun cadular yetişər, burax,
Kimsəyə cadutək tor atma nahaq.
Al kükürd deyilsən, ağ ləl deyilsən,
Arayan ümitsiz qayıtsın səndən.
İnsansan, insana qatış hər zaman,
İnsanla yaşayar hər zaman insan.
Əlçatmaz xəzinə olsan da, ancaq
Çox belə xəzinə gizləmiş torpaq.
Ağacdan uzaqsa meyvə qoparan,
Fərqi yox, o xurma versin, ya tikan.
Həyat yox, gəncliyi alınca xəzan,
Gənclik qalmanınca qalması cahan.
Gənclikdir insana gözəllik verən,
Gözəllik sönərsə, qəlb olurmu şən?
Sümüyün çürüyüb, süst olsa arxan,
Mərdlikdən, hünərdən qurma bir dastan.
O gün ki, gəncliyin qüruru sönər,
İş görməz daha bu cəsarət, hünər.
Bağ-bağça gözəldir, şəndir gülüstan
Sər ilə lalələr güldüyü zaman.
Elə ki, bağlara boz xəzan girər,
Bülbül öz yerini qarğaya verər.
Bağbanlar qəlbini dərdü qəm yaxar,
Uca budaqlardan düşər yarpaqlar.
Bostanlar pozular, reyhanlar qalmaz,
Bağın açarını soruşan olmaz.
Durma, gəl naləyə, ey qoca bülbül,
Al güllər saraldı, tutuldu könül.
Ucaboy sərvlər oldu ikiqat,
Bağban da kölgədən çəkildi, heyhat.
Əllyə çatınca dəyişir əhval,
Dəyişir yaşayış, dəyişir hər hal.
Baş, ağır yüklərdən daşa vuruldu,
Bu dar keçidlərdə dəvəm yoruldu,
Qollarım titrəyir qədəh tutarkən,
Ayağım büdrəyir qalxıb durarkən.
Vücudum lacivərd rəng aldı artıq,
Qırmızı güllərim saraldı artıq.
Yollarda qaldı bu yürüyən atım,
Baş düşdü yastığa, söndü həyatım.
Çövkanlar atdığım yel ayaqlı at
Yüz çövkan vursan da tərpenməz, heyhat.
İtdi meyhanada şənlik açarı,
Tövbələr çulğadı bu ruzigarı.
Dağlara buludlar ağ kafur saçdı,

Ac torpaq ağzını kafurçün açdı⁴⁵.
Gah könül köçməyə tərpeniş edir,
Gah başım yuxuya pərəstiş edir.
Qulağım eşitmir gəlin qənzəsi,
Qədəh boş, kəsildi saqinin səsi.
Qulaq eşitməkdən, baş kefdən qaldı,
Köç vaxtı yaxındır, ömrüm azaldı.
Bu zaman bir bucaq xoşdur saraydan,
Oyuncaq əlini uzadar dövran⁴⁶.
Gecə şam nə qədər şən-şən gülümsər,
Pərvanə seyri də o qədər sürər.
Otaq boş qalınca işıqlı şamdan
Qalmaz pərvanədən daha bir nişan.
Uşaqılıq və gənclik dövrü çatınca,
Özümü göstərdim düşgün bir qoca.
İndi bu dərd ilə göstərsəm şənlik,
Qocaya uyarmı bu gənclik, mənlik?
Düşmüşəm bir çürük çöp kimi bağda,
Gecələr şam kimi parlar bucaqda.
Atəşli böcəklər gecələr parlar,
Qaranlıq gecədə nurdan dəm vurur.
Özümdə görsəydim qüvvət və dayaq,
Tapardım sevimli sakit bir bucaq.
Yenidən rahat bir ömür sürərdim,
Dünyanı şadlığa girov verərdim.
Yetişdi başa bu gənclik günləri,
Məşriqdən ağardı daha dan yeri⁴⁷.
Dincəlmək fikriylə nə tədbir töküm,
Azalsın bir qədər zəhmətim, yüküm?
Başına tac ilə kim vursa bəzək,
Əmgəyi ağ deyil, müşk olsun gərək⁴⁸.
Yeddi göy pərgarı etmədən cövlan,
Ömrümün xəttini parçalamadan
Vursun barmaqlarım mizrabıma dəm,
Öz varlıq səsimi saxlayım möhkəm.
Hər incə sözə bir füsün bağlayım,
Qoyduğum əsərə bir gün ağlayım.
Keçərsə körpüdən bu Gilan atım,
İnanma Gilana bir də qayıdım⁴⁹,
Bu yerdə mən kimi yatanlar çoxdur,
Onları xatirə salan ki, yoxdur.
Təzə kəklik, yad et məni ürəkdən
Məzarım yanından ötüb keçərkən,
Üstümdə görərsən göyərmiş otlar,
Başdaşım uçulmuş, çökmüşdür məzar.
Qəbrimin tozunu sovurmuş yellər,
Dostlardan anan yox məni bir nəfər.

Qəbrim şüşəsinə əl qoyan zaman
O pak gövhərimi heç olmasa an⁵⁰.
Uzaqdan sən mənə göz yaşı töksən,
Mən sənə parlaq nur saçaram göydən.
Duadan bir dilək istəsən əgər,
Mən amin deyərəm, qəbulə keçər.
Salam ver, hörmətlə məndən salam al,
Gəl qəbrim üstünə, edim istiqbal.
Hər zaman diriyəm sənin kimi mən,
Mən cana gələrəm sən cana gəlsən.
Bu yerdə sanma yar-yoldaşsız məni,
Məni görməsən də, görürəm səni.
Bu ölənlər ilə gəl, danış barı,
Unutma, yada sal bu yatanları.
Qəbrimə gələrkən qədəhi doldur,
Nizami yatdığı yerə qədəh vur.
Ey uğurlu Xızır, sanma ki, mənim,
Bu meydən içilən meydər məqsədim.
O meydə özümü unudum – dedim,
Özümü unudub məclis bəzədim.
Mey dalğınlıqdandır, səbuh xumardan,
Mənə pak şərabı vəd etmiş Yəzdan.
O böyük Tanrıya aydıdır bu iş,
Ömrümdə dilimə şərab dəyməmiş.
Bu dilim, dodağım görmüş isə cam,
Olsun Nizamiyə hər halal-həram.

ÖZ NƏFSİNƏ ÖYÜD VƏ NƏSİHƏT

Ey saqi, yuxumu başımdan uçur,
Aşiqəm, camı saf mey ilə doldur.
Bir mey ki suyu saf, axan gümüşdür,
Onu hər dörd məzhəb halal görmüşdür⁵¹.

Ey könül, böyüklük almadan ələ,
Böyüklər yerində oturma hələ.
Dünyada böyüklük tapmaq istəsən,
Al ələ qələmi, yaz böyüklərdən.
Dindirən olmasa danışma hədər,
Kəsəri yavaş vur, sınmasın gövhər.
Sormadan kim sözə başlasa, bişəkk,
Sözünü küləyə sovurmuş, demək.
Gözsüzə yaramaz göstərmək çıraq,
Görməyən bir gözə nə piltə, nə yağ?
Söyləmək o zaman verər mənfəət,
Aləmə səs sala, qazana şöhrət.

Sözünə almasan layiqli cavab,
Dəyərli sözləri eləmə xarab.
Boş söz söyləməkdən saxla özünü,
Ağzına qıfil vur, yandır sözünü.
Sən ki zövq alırsan yemək, yatmaqdan,
Nə deyim sənə, ey qulaqsız insan.
Bu gözəl sənətim məlumun deyil,
Nə də ki, qapımda vurulan təbil.
Ən ağır, qiymətli mətahlarım var,
İstəyən olmasa, etməm aşikar.
İnciyə sədəftək göz yummuş alan,
Bu kasad bazara çıxarmı satan.
Belə bir dəyərli gövhərlə, dostlar,
Bir gövhər sevənə ehtiyacım var.
Müəllimim mənə açan sirləri
İstərəm danışım, dinləsin biri.
Ondakı almazla qazım mədəni,
Canına bağlayım can gövhərini.
Belə alver geniş dünyada çox var,
Biri inci alar, o biri satar.
O hansı könüldür, kədər almasın.
O hansı kəmənddir, qarşılanmasın?
Xəzinə üstündə yatmışdır ilan,
Gözətçilik deyil məqsədi, inan.
Xurmanın ağacı olmazsa uca,
Uşaqlar çox ziyan verər ağaca.
Yolu gözətçiylə olar qorumaq,
Odsa kül içində saxlanar, ancaq.
Tinətım olduqca yumşaqdır, bundan
Tarlama hər yandan yetişər ziyan.
Sərt təbiətilə başqa adamlar
Özünü əyridən, oğrudan saxlar.
Uşağı yolundan qaçıрмаq üçün,
Üzü zənci kimi qaraltmaq neçin?
Hansı bir səfərə görsəm hazırlıq,
Xoş təbiətimi alaram azıq.
Bəzəmiş ruhun bu təbiətimlə,
Mən belə yaşadım, ölərəm belə.
Hər kəsi mədhilə etdim sərəfraz,
İndi də özümdən söyləyim bir az.
Nə qədər şair var, söz var, şeir var,
Dünyada onlardan mənəm yadigar.
Mənimlə canlandı, söz tapdı qüvvət,
Yenə də mənimlə edər qiyamət.
Mən söz gülşəninin sər ağacıyam,
Sərv ağacı kimi xidmətdə varam.
Həsudun əlçatmaz fələyi mənəm,

Başçıyam hamıya, ayaq öpənəm.
Kim mənə kin etsə, düşmən olaraq
Bərcistək oxum var, atmaram, ancaq⁵².
Zöhrətək çəkiyə qoyaram dirhəm⁵³,
Bəxşişə nə çəki, seltək tökərəm.
Dərdliyə gülmərəm şimşək kimi mən,
Canıma od düşər öz şimşəyimdən.
Tikana gül kimi saçaram ətir,
Hər yara ney kimi məni inlədir.
Ürəyim odmudur, nədir ki, yanır,
Tikanı yedikcə hey alovlanır?
Mənəm dərya kimi hər eybi yuyan,
Deyiləm güzgütək göstərən nöqsan.
Elə mal verərəm istəyən şəxsə,
Zəhmətə düşməyim geri verəirsə.
Arpanı göstərsəm, buğda verərəm,
Arpanı buğdatək satan deyiləm.
Günəşəm, ön, arxam birdir, fərqi yox,
Azdır aldatmağım, işığımsa çox.
Kimsənin dalınca demərəm yaman,
Utanım üz-üzə gəldiyim zaman.
Yamanlar sözünü almaram dilə,
Peşiman edərək mükafat ilə.
Düşməne kinli söz demərəm, inan,
O sözlə özümə olaram düşman.
Pisdən yaxşıqla qorunmaq mümkün,
Dünyada yaxşıqlıq hər şeyə üstün.
Yaxşılığım üçün hər bir diyardan
Salamdır, hey gəlir namidarlardan,
Yaxşıqlıqla atsam mən bu dəzqahı,
Olaram yaxşılar ziyarətqahı.
Bir dirhəm verənə inci ataram,
Dikbaşlıq edənə qürur sataram.
Bucağa girmədim hünərsizlikdən,
Dünya yeldir, narınc qorxar küləkdən.
Dünya şahlarından, bax, hansı biri
Tapmışdır mən kimi incə şairi?
Bağçada, söyləyin, hansı qızılgül
Görmüşdür mən kimi xoş səslü bülbül?
Mənəm hər bilikdə dəftər bəzəyən,
Hər incə nüqtədə qələm işlədən.
Bilikdən dünyada nur alaram mən,
Mənəm hər bilikdə başlıca bir fənn.
İstəsəm, hər kəsi mən güldürərəm,
Bəzən də gözlərdən gülab çəkərəm.
Hər kimi buludtək aqlatsam, yəqin,
Günəş tək güldürərəm, qoymaram qəmgin.

Şeir dövlətindən əldə var kəsər,
O, bəzən ağladar, bəzən güldürər.
İstəsəm, mümkündür bu zöhdü atmaq,
Hər bir yığıncaqda məclis parlatmaq.
Neyləyim, ağacım bitmişdir yandan,
Tərpətsəm kökünə yetişər ziyan.
Hər çillə qırx gündür, xəlvəti mindir,
Bu yerdən məclisə girmək çətindir⁵⁴.
Daşqın sel gəlirkən ağıllı kəslər,
Reydən Buxaraya eyləməz səfər.
Bu kəskin küləkdən budur məsləhət,
Gül kimi pərdədə eyləyə xəlvət,
Az bələdçilik et xalqa, dur kənar,
Humay az görünsə humayun olar.
Yatmaqdan, çapmaqdan başım dönərkən
Başqa bir çarəm yox, gərəkdir ki, mən
Hər sözdən yaradım incə bir çiçək,
O gülə ağlayım dərqli bülbültək.
Görsəydim özümdən gözəl bir gülşən,
Al, sarı gülünü dərməzdimmə mən?
Hazıram budumdan kabab yeməyə,
Günəştək getməyim dilənçiliyə⁵⁵.
Simurğtək çəkirim xəlvət bucağa.
Şeirimdən nəşələr verim qulağa.
Məndən bu dünyanı aldı qəm, kədər,
Mənimçün rahətdir xəlvət guşələr.
Göy kimi qapıma qıfıl vuraraq
Oldum xalqdan uzaq, dünyadan uzaq.
Bilmirəm nə sayaq keçir bu cahan,
Dünyada nə vardır yaxşı-yamandan?
Mən ölü olsam da, ən mərd bir kəsəm,
Karvanda gedərəm, karvansız şəxsəm⁵⁶.
Min könül dərdilə nəfəs alıram,
Yatmayım deyə hey zəngi çalırım.
Elə dost varmıdır, qızgın ürəklə,
Əziz tutsun məni canından belə?
Vəfasız kəslərdən çəkərək ayaq
Öz kimsəm özümü gördüm mən, ancaq.
Aşıqlər yanında olsa da yaman,
Özümü sevməyim yaxşıdır ondan.
Ruzi gəlməyirsə yadlar eşqindən,
Ruzini o böyük Tanrıdır verən.
Daha ehtiyacım qalmasın xalqa,
Məni incitməsin qapıçı, darğa.
Elə bir ixtiyar olsaydı məndə,
Qoymazdım bəndəyə möhtac bir bəndə.
Tilsimli torpaqda qandan qorxaraq

Cızıqdan qırağa qoymaram ayaq.
Elə bir tilsimdə yaşarmı insan,
Olsun qanlı cızıq ona bir zindan?
Xalq ilə söhbəti, ülfəti atdım,
Dünyada dincliklə dövlət yaratdım.
Nəfsin noxtasını bərk tutdum qırx gün,
Qırx günün içində hazır olur gön⁵⁷.
Çünki dörd balışda görmədim səbat,
Dörd divar içində keçirdim həyat⁵⁸.
Hər arpa ki, atdım bu dəyirmanı,
Bir inci yaratdım gövhər alana.
Eşq olsun, söz düzən böyük şairlər
Kiçik bir arpadan yaradır gövhər.
Saralmış çöhrəmdə quruyan yaşdan
Çəkdim divarıma palçıqlı saman.
Vücudum burada arpayla yaşar,
Ürəyim orada xəzinə saçar.
Dünyada boşuna keçmədi ömrüm,
Yeməkdən, içməkdən başqa iş gördüm.
Hər gecə biliyə qapı açmadan
Başımı yastığa qoymadım bir an.
Qəlbim qadın deyil, çaxmaqdır, çaxmaq,
Məryəmtək boyludur, bakirdir, ancaq,
Kişiyə getməyə nə ehtiyac var,
Onun öz daşından öz odu çıxar⁵⁹.
Bu bakir sözləri düşüncə ilə
Olduqca çətindir gətirmək ələ.
Bakir söz tapınca yontulur ürək.
Hər kəsin işimi incə söz demək?
Çoxları saxsını incitək dələr,
Hamamda özünə səsi xoş gələr.
Sən lakin bir geniş səhranı düşün
Ki, səsdən yırtılır boğaz büsbütün.
Şahlar sikkəsinə qızıl vururkən,
Elə vur, qırılsa qırılmayasan.
Yəhudi misləri qəlp qızıl etdi,
Bu işdən dükanı qarətə getdi.
Hər meyvə yeyilməz əncir adına,
Zübeydə deyilməz hər dul qadına.
İki hindli görsə Hind ölkəsindən,
Biri darğa olar, biri yolkəsən.
Mən təmizlədim bu gümüş suyunu,
Ayırdım torpağın tozundan onu.
Xurmatək dəyməzsə, onu bil, yəqin,
Açmaram üzünü söz gəlininin.
Dəyməmiş bir meyvə gördüyün zaman
Ağacı tərپətsən, deyərlər, kalsan.

Kal əncir əzməklə əldə yumşalır,
Yedikdə boğazı dərhal qan alır.
Budaqda vaxtında gülərsə çiçək,
Ağacın meyvəsi bol olur, bişəkk.
Çınqıllıq, kol-kosluq olursa torpaq,
Yaramaz onda şən bir bina qurmaq.
Vüqarla vuraram başa bu işi,
Vüqarsız bir işi görərmi kişi?
Taxıldan bir fayda gəlirsə ələ,
Əkinçi əkinə başlar həvəslə.
Taxılın azalsa qədri, qiyməti,
Əkinçi buraxar işi, zəhməti.
Dastanı sevənlər, şeiri duyanlar
Nəğmələr dinləmir, bir çox zaman var.
Yazmalı elə bir uğurlu dastan,
Ondan bir incəlik duysun oxuyan.
Bildim bu naxışı bəyənər dostlar,
Verdim bu dastanı yazmağa qərar.
Doğrular yanında varmıdır bundan,
Daha xoş simalı, sevimli dastan?
Başqa dastanları arasan bir az,
Millətlər yanında doğru sayılmaz.
Kəskin qələmlərlə ciddi yazılan
Bu dastanda yoxdur azacıq yalan.
Kəskin qələmlərin gücüylə bu gün
Başqa dastanlara olmuşdur üstün.
Şahənə şərəblə dolmuş badəsi,
Adlanmış “Şahların Şərəfnaməsi”.
Köhnə söz ustası, o tıslu şair
Söz gəlinlərini bəzədi bir-bir.
Düzdü dastanlara çox inci, gövhər,
Yenə də qaldı çox bakirə sözlər.
Yazsaydı tarixdə bütün olanı,
Çox uzun sürərdi onun dastanı.
Sevmədiklərinə etmədi hörmət,
Bəyəndiklərinə göstərdi rəğbət.
Dostlara o paydan ayırdı bir az,
Halvanı təklikdə yemək yaramaz.
Nizami bu sapa düzərkən gövhər,
Qələmdən silindi qələm görənlər⁶⁰.
Hansı bir incini keçirdi ələ,
Onları çəkdi öz söz çəkisiylə.
Uğurla ucaltdı “Şərəfnamə”ni,
Köhnəni bununla eylədi yeni.

XIZRIN NİZAMİYƏ TƏLİMİ

Ey saqi, amandır, ver gülgün şərab,
Eylə mən sərxoşu o meylə xərab!
O xərabəlikdə qoparım fəğan,
Xərabat əhlini səsleyim burdan.

Cismani qulaqla duya bilməyən
Bir sirri mənə Xızr öyrətdi dünən.
Ey tədbirlərimə xas bəndə olan,
Söz qədəhlərimdən dadımlıq alan.
Süsəntək bəndəlik işini atan,
Dirilik suyundan rütubət tutan.
Eşitdim şahları nəzmə çəkərək
Sözlər yaradırsan axıcı sutək.
Dəyersiz sözlərdən uzaq ol bir az,
Əyri pərdələrdə çalğı çalınmaz.
Ən incə sözlər tap, olasan dilbər,
Görüncə bəyənsin söz bəyənenlər.
Şübhəsiz, xoşdur hər sınaqlı şəxsə;
Ən çirkin bir üzü görməkdən isə
Əjdəhalar hücum etsinlər ona,
Ya müdhiş bir nəhəng çəksin kamına.
Keçmişlər deyeni eləmə təkrar,
İnciyə, bax, iki dəlik açmazlar.
Ancaq sözü sözə bağlamaq üçün
Bəzən, nə eybi var, təkrar da mümkündür.
Ən yeni ustasan sən bu sənətdə,
Köhnələr izində getmə, əlbəttə.
Səndə ki bakir söz xəzinəsi var,
Dul sözə əl atmaq nəyinə yarar?
Darılma: “Bu ovu vurmadım” – deyər,
Vaxtında ona da tək sənəni yiyə.
Asan yaradılmaz daşda cəvahir,
Onu daşdan almaq asan deyildir.
Hər şey parça–parça olunca belə,
Bərk yerdən çıxar çox çətinlik ilə.
Cəvahir asudə tapılmaz, bişəkk,
Hər gümüş butada saflansın görək.
Quruda, dənizdə kim çəksə zəhmət,
Balıqdan dürr alar, öküzdən sərvət⁶¹.
Gümüş küp, ya qızıl bir teşt istəsən,
İraq torpağından uzaq getmə sən⁶².
Reydən Cənd, Dehistan, Xarəzmə qədər
Yoxdur sel izindən başqa bir əsər.
Buxaralı, gilək, kürd və xəzərli?
Bir parça çörəyi tutmuş dördəlli.

Başqa ot göyərməz Mazandaranda,
Tikanlı qanqallar göyərir onda.
Tək iki şey çıxar Mazandarandan:
Biri div, o biri divqılıq insan.
Yaşasın qəlb açan sevimli İraq,
Ondan şeirin səsi ucalmış, ancaq.
Ətirli çiçəklər atınca hicab,
O güldən İraqda çəkilir gülab.
Ey sənət qasidi, məsləhət budur,
Dünyanı yel kimi dolaşma, otur.
Cavahir yonmağa al kəskin kəsər,
Söz gəlinlərinə saç noğul, şəkər.
Gövhər qaz İskəndər mədənlərindən,
Gövhəri İskəndər alacaq səndən.
Gövhərə müştəri çıxar cahandar,
Dünyada tezliklə diləyin parlar.
Qapına qiymətlə gəlsə müştəri,
Buraxma, sat ona, qaytarma geri.
Dənizlər soltanı alsa bir gövhər,
Hər daşa bir gəmi cavahir verər.
Xəzinə gizlətmə belə dənizdən,
Ondan dürr alaraq cəvahir ver sən.
Ol doğru miyançı, düzəlsin hər iş,
Ortada nə kabab yansın, nə də şiş”.
Xızrın sözlərini eşitdikcə mən,
Beynimdə bir xəyal doğdu yenidən.
Qəlbimdə yer tutdu, qəbuldur – deyə,
Ürəkdən doğan söz yatar ürəyə.
Mənə bu saf öyüd əsər edincə,
İnciyə dil açdım incədən incə.
Yaratmaq fikriylə yeni “Şahnamə”,
Açdım hər şivədən böyük həngamə.
O heyrətverici əfsanələrdən
Şahların adına qitə çəkirkən
Zehnimdə hər güzgü parlatdımsa mən
İskəndər xəyalı keçdi önümdən.
Boş baxma sən buna, uca şəhriyar
Həm qılınc vurandır, həm də tacidar.
Xalq ona taxt-tac sahibi deyir,
Ölkələr fəth edən böyük cahangir.
Vəziri həkim bir şəxs olduğundan,
Ona da hikmətdən yazıldı fərman.
Baxanlar görüncə onu dinpərvər,
Ona da peyğəmbər adı verdilər.
Bilənlər əkdiiyi üç toxumdan mən,
Bir ağac əkərəm həm uca, həm şən⁶³.
Öncə söz açaram padşahlığından,

Cahangirliyini edərəm elan.
Hikmətlə bəzəkli söz yazaram mən,
Köhnə tarixləri tazalaram mən.
Döyərəm qapını peyğəmbərliyə,
Tanrı da bəyənmiş “peyğəmbər” – deyə.
Üç qapı tikdim, üç xəzinə demək,
Çəkdim hər qapıda ayrıca əmək⁶⁴.
Üç qapı, ya bu üç inciylə yenə
Tökərəm dünyaya ağır xəzinə.
Vuraram elə rəng, elə bir zivər,
Bütün ölkələrdən işığı gələr.
Dəftərlər topladım incidən parlaq,
Hayıfdir üstünə çöksün toz-torpaq.
Bir dövlət sarayı göstərin, barı,
Vurum divarına bu naxışları.
Bu naxışlarımla durduqca dövrən,
Qurtarın onu bu dünya tozundan.
Şeirimlə yaradım elə bir dastan,
Əbədi həyata yaratsın imkan.
Adını naməmlə edərəm uca,
Adıyla yaşayım dünya durunca.
Bu taxtdan sazlayım elə oturaq,
Onunçün olsun bir əbədi otaq.
Adına bağlayım elə naxışlar,
Dövrən dövr etdikcə qalsın bərqərar.
Zehmindən silməsin onu bu fələk,
Yumasın, pozmasın yağış və külək.
Bu şərtlə dünyada tutunca aram,
Başını Günəşə, Aya ucaltsam,
Mənə də qurulsun elə bir dəstgah,
Başım ölçüsündə verilsin külah.
İşığı Günəşdən mümkündür almaq,
Bu işdən kölgənin yolu çox uzaq.
Qarğaya göyərçin olarmı şikar?
Bu ovu padşahın al quşu ovlar.
Nizami işidir incə söz düzmək,
İncilər yaratmaq ona yarar tək.
Vurar bu naməyə elə naxışlar,
Bu naxış hər qəlbə işıq bağışlar.
Dostların qəlbinə nur damar ondan,
Düşmənin gözündən qaçsın hər zaman.
Bülbültək ötsə də düşmənin səsi,
Qəlbimi dələn bir oxdur tənəsi.
Mən bu dastanıma vurarkən bəzək
Öz ulu Tanrımdan istədim kömək.
Versin dastanıma əzizlik, şöhrət,
Əziz tutanlara göstərim şəfqət.

Açsın bu naməmə elə qol-qanad,
O faldan doğsun ən uğurlu həyat.
Ürəkdən sevinsin hər bir oxuyan,
Zövq alsın fikrimi dərindən duyan.
Hər qəlbi qırığa yeni can olsun,
Hər ağır dərdliyə əltutan olsun.
Hər xəstə ürəyə göstərsin şəfqət,
Hər bağlı qapını açsın bu sənət.
Oxumaq istərsə aciz bir nəfər,
Haqq olsun ona bu diləkdə rəhbər.
Əlinə alsın hər ümitsiz kimsə,
Hər dilək, hər ümid gülsün o şəxsə.
Hər dilək istədim, verdi, çox şükür,
Öz uca Tanrıma etdim təşəkkür.
Bu namə mübarək olacaq, bişəkk,
Şahın məclisində olsa mübarək⁶⁵.

NÜSRƏTƏDDİN ƏBU BƏKR PADŞAHIN TƏRİFİ

Yaquta bənzəyən suyu, saqi, dur,
Bu yaqut yağdırın qədəhə doldur.
Bu saxsı cama mey həyat axıdır,
Onun reyhanının öz torpağıdır⁶⁶.

Ey uca Günəş, dur, bayrağını aç,
Ey xuraman bulud, mişkin ətir saç.
Gurla, ey ildırım, şahın təblitək,
Dan dodağı kimi gül, gül, ey şimşək.
Sən də saf qətrəni yağdır, ey bulud,
Ey sədəf, qətrəni qucağında tut.
Ey inci, üzə çıx söz dənizindən,
Sultanın tacında get, eylə məskən⁶⁷.
Şah ki yüksəlməni eyləyir arzu,
Sənə şanlı tacdır yolunun tozu.
İskəndər qurduğu dövlət, əzəmət,
Ona verilmişdir indi o şövkət.
Yerlərə, göylərə odur can verən,
Böyük cahangirdir, düşmən devirən.
Məğribdə mərdlikdə hökmü rəvandır,
Məşriqdə hünərlə o, Qədər xandır.
Cahan pəhləvandır, Nüsrətəddindir,
Hökmü düşmənlərə qılınc təkindir.
Düşmən son düşünən, ürəyində kin,
İstiqbal görəndir, ləqəbi Bişkin⁶⁸.
Qılınc sahibidir, tac verən şahdır,

Üç növbət vurandır, beşə pənahdır⁶⁹.
Atını Rüstəmlər üstünə sürər,
Həm taxtı bəzəyər, həm də tac verər.
Adətdir, dünyanın ulu şahları,
Xəznəyə dəmirdən vurar açarı.
Bunun tək qılıncdan xəzinəsi var,
Dəmdir xəznəsi, qızıldır açar.
Fəratkək səmimi bir dostluğu var,
Nil kimi düşməni gizləndə boğar⁷⁰.
Günəşə salsa o öz kölgəsini,
Suyuyla söndürər od çeşməsinə.
Bir nəzər salsa o yeni hilalə,
Bədirlənib o da yetər kəmalə.
Onun bəxşişini sayan bir nəfər
Nə qədər ömrü var ona şükr edər.
Ona şükr etməklə neməti artar,
Belə nemət verən, söylə, harda var?
Fələktək hər kəslə girsə meydana,
Atar qalxanını torpaqtək suya⁷¹.
Döyüşdə buluddur, elə ki, kükrər,
Dağların başını qılıncıla sökər.
Meydanda açdığı hünərlər ki, var,
Nə Rüstəm göstərmiş, nə İsfəndiyar.
Bəxtiyar bir həyat başladı yerdə,
Bu Günəş anadan doğan səhərdə.
Altında ağ atı keçsə hər yerdən,
Ayağı dəydiyi yer olur gülşən.
Hansı bir qələdə parlatmış yüyən,
Düyümü açmışdır pərgar xəttindən.
Hər şəhrə hünərlə qələbə çalmış,
Qarun sərvətini əlinə almış⁷².
Bayrağı qələyə sancdığı zaman,
Bəyinin başını asmış qaladan.
Hamıda insanlıq bir təbiətdir,
Bu başqa insandır, başqa xilqətdir.
Bildiyim ən adlı-sanlı kimsələr
Bu insanlığına təşəkkür edər.
Geniş ehsanı var, uca şövkəti,
Adlanmış dünyanın vəlineməti,
Dirilsə bir ölü, qalxsə məzardan,
Şəhəri, bazarı tutar həyəcan.
Min ölü dirilsə ədalətilə,
Düşmənin ürəyi düzəlməz hələ.
İsatək nə qədər ölü diriltdi,
Bu gözəl əxlaqla xalqı qul etdi.
Gövhər mədənitək dağılan dünya
Bu günəşlə tapdı həyat və ziya.

Yer cəhənnəm idi – nə iş, nə tarla,
Bir cənnət olmuşdu bu gənc baharla.
Hər yeni nemətdən dağdır xalqa,
Neməti çay kimi axıdır xalqa.
Yaxşılıq ardınca getsə hər zaman,
Yaxşının adını unutmaz cahən.
Demirəm dənizdir uca şövkətin,
Bir mədən qədər var ağır qiymətin.
Şahın da sarayı günəş kimidir,
Məşriqdən məğribə uzatmış kəndir.
Cənnəti tutmuşsa Tuba ağacı,
Hər budaq olmuşsa bir qəsrin tacı,
Ehsanı Şərqlə Qərbbə kök salmış,
Hər ev süfrəsindən bir nemət almış.
Adı Keyxosrovla olmuş bərabər,
Nəsəbi ucadır Keyqubad qədər.
Atını hansı bir səhraya çapmış,
Hər qanqal ətəyi əsrəfi tapmış.
Yer, xəzinəsindən bir çuval tikmiş,
Xeyri zər toplamış, yasəmən gümüş⁷³.
Hansı xəzinəni açıb axtarsan,
Onun sikkəsindən tapılar nişan.
Tac ilə başını ucaltmış fələk,
Başında bu tacı olsun mübarək.
Dünyanın Xızrısən, İskəndərisən,
Həm mülkün, həm həyat suyun var, əhsən.
Fəth etdin İskəndər kimi dünyanı,
Xızrtək doğrultdun yoldan azanı.
Hər şeyin ucadır uca adıntək,
Yalnız bir şeyin yox – tayın yox demək.
Aslanlar ovuna çıxdığın zaman
Bir oxla edərsən iki ov nişan.
Fillərlə döyüşdə atınca kəmənd,
Qənnucun şahını edərsən filbənd⁷⁴.
Şir gur ovlayanda sən olsan orda,
Nə ki şir, ovlarsan Bəhram Guru da.
Kim əyməz başını, əmr etsən: “Əyil!”
Hansı dövlətdir ki, əlində deyil?
Sən at oynadarkən, məğrur boyunlar,
Yəhər qayıştək yumşalar onlar.
İki şəxs əmindir, sən qəhr edərkən:
Bir sənə qul olan, bir boyun əyən.
Düşmən üzr istəsə, sən bağışlarsan,
Bu mətin əhdinə qul olmuş dövrən.
Dünyanın başına döndü ruzigar,
Altı şahdan qalmış altı yadigar:
Kəyümərs padşahdan tacıdır nişan,
Cəmsiddən bir qılinc, taxt Firidundan,

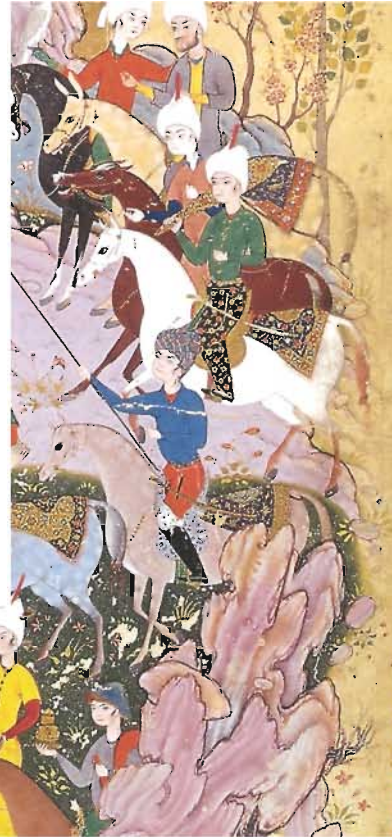

Camı Keyxosrovdan qalmış yadigar,
Ulduzlar sirrini edər aşikar.
Ən parlaq bir güzgü, şəffaf bir gövhər
Quraraq, yadigar qoymuş İskəndər.
Ləldən düzülən o parlaq üzük,
Süleyman möhrüylə çil-çıraq üzük.
Saydığım altı şey məxsusdur sana,
Adında altı hərf şahiddir buna⁷⁵.
Səndə bundan başqa altı xislət var,
Bunlarla olarsan daim bəxtiyar:
Birinci – açıqdır xəzinən hər an,
İstəməsələr də edərsən ehsan.
İkinci – kərəmin hesaba gəlməz,
Haqqını biləndən almazsan əvəz.
Üçüncü – şəfqətlə alarsan ürək,
Hər zaman məzluma edərsən kömək.
Dördüncü – taxmısan göylərə bayraq,
Bir ordu yenərsən təklikdə ancaq.
Beşinci – günahkar olsa peşiman,
Suçundan keçərsən onun hər zaman.
Altıncı – mətindir verdiyin qərar,
Unudan deyilsən, gözəl vəfan var.
Bəzəyindir sənin bu altı cəhət,
Səndən ayrılmasın bu altı xislət.
İki tər lan gərək ölkə qurmaqda,
Xəzinə yığmaqda, şikar vurmaqda.
İki ilan gərək sənə, onlardan,
Biri dövlət, biri xəznə qoruyan.

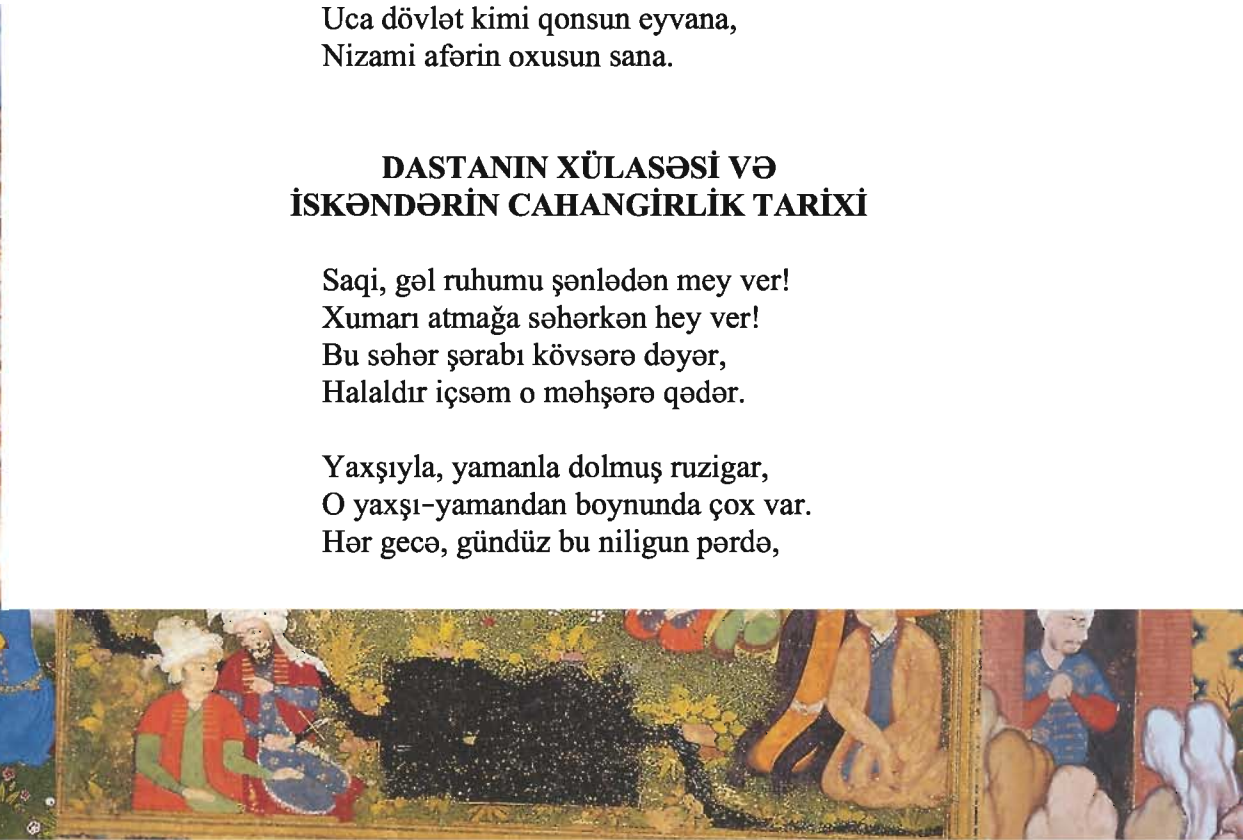
PADŞAHA XİTAB

Yeddi göy altında, ey dünya şahı,
Beşinci ölkənin sənə pənahi⁷⁶.
Əmrində bu qədər ölkə, şəhər var,
Qapında sütundur saraylı şahlar.
Hər gecə göylərdə dolanar qəmər,
Sənin çırağına gəlib yağ tökər.
Günəş də başında tacı, hər səhər
Taxtının önündə köləlik edər.
Sənə bu şahlığı bəxş edən kimsə
Vermişdir ürəyin nə istəmişsə.
Şahlıq et, verilmiş sənə ölkələr,
Kömək ol, xalqlara ədalət göstər.
Çibin qanadını qırmasın tər lan,
Fil də qarışqaya verməsin ziyan.
Allaha min şükür, min şükür, əlbət,
Şahda yazdığım dan çoxdur ədalət.

Şahdan bir diləyim var mənim, ancaq,
Mənim dastanıma nəzər salaraq,
Sönük bir əfsanə verərsə artıq,
Üstünə nə kölgə salsın, nə işıq.
Rast gəlsə dalğalı incə, gövhərə,
Başımı ucaltsın uca göylərə.
Bu “Şərəfnamə”də dünya sirrindən
Çox xəznə açarı gizlətmişəm mən.
Hər kimin əlində olsa bu açar,
Bir çox xəzinələr, tilsimlər açar.
O gizli xəznəni açma bilməsə,
Verər qızıl açar şənlik o şəxsə⁷⁷.
Bilirsən, bu yarım yonulmuş gövhər,
Qoynunda gizlətmiş nə xəzinələr?
Bu gövhər yonmağım sənənlə şəndir,
Afərin deməyim sənə şəndəndir.
Ağıl ki, göyləri endirər yerə,
Afərin söylər bu afərinlərə.
Şahdan alınmışdır belə bir əmr:
“Adıma bir naxış bağla, ey şair!”
Şahın sözlərindən ilham alaraq,
Ağıla, şüura bərk sarılaraq,
Vurum bu gəlinə elə yaraşlıq,
Şahın məclisini bürüsün işıq!
Ona bu şux gəlin olsun bir kənz,
Məclisdə, dünyada tutulsun əziz.
Dünyanı parlardan çıraq nə qədər
Yaxını, uzağı nurilə bəzər.
Dünyanı parlatsın şahın gül bağı,
Gündüz məşəl olsun, gecə çıraq.
Ağzı qarğa kimi cırılsın gərək,
Yansın düşmən dili çıraq dilitək.
Uca dövlət kimi qonsun eyvana,
Nizami afərin oxusun sana.

DASTANIN XÜLASƏSİ VƏ İSKƏNDƏRİN CAHANGİRLİK TARİXİ

Saqi, gəl ruhumu şənlədən mey ver!
Xumarı atmağa səhərkən hey ver!
Bu səhər şərəbi kövsərə dəyər,
Halaldır içsəm o məhşərə qədər.

Yaxşıyla, yamanla dolmuş ruzigar,
O yaxşı-yamandan boynunda çox var.
Hər gecə, gündüz bu niligun pərdə,

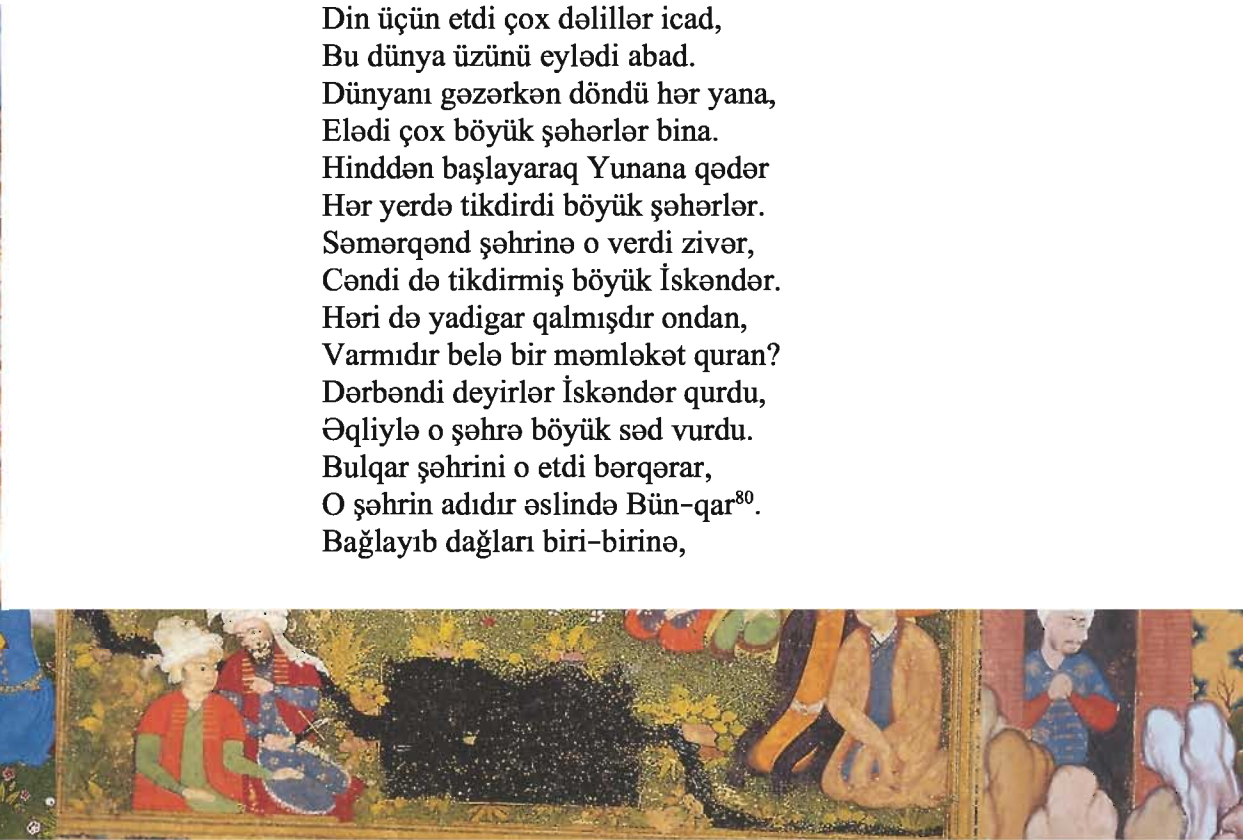

Min fitnə, min oyun açar hər yerdə.
Məndən də bir oyun baş versə, inan,
Onu da doğurmuş bu köhnə dövrən,
Xəyaltək incəldim çərx hiyləsindən,
Necə oynamayım xəyal ilə mən?
İstəyim: pərdəni bütün boşaltmaq,
Bir cadu xəyalı işlətmək, ancaq.
Bir xəyal yaradım bu naxışdan mən,
Gəlməsin cadugər, canbaz əlindən.
Mən elə başladım bu şux dastanı,
Coşdurar sazımın səsi dünyanı.
Ən doğru sözlər ki, oyadır marağ,
Tarixdən onları bir-bir alaraq
Düzdüm dastanıma, əsər yaratdım,
Ağla sığmayı bütünü atdım.
Seçdim hər düzümdən bir inci, gövhər,
Vurdum bu gərdəyə yaraşlıq zivər.
Bərk təməl üstündə qurdum bir bina
Ki, ziyan dəyməsin divarlarına.
Təqdimi, təxiri tutmayın nöqsan,
Nöqsana məcburdur hər tarix yazan.
Bu Çin ipəyinin naxış evində,
Maninin fırçası düşmüşdür bəndə⁷⁸.
Dastanı düzərkən fikrim açıqdı,
Söz səlis olsa da, yol dolaşıqdı.
İskəndər haqqında heç bir əsərdə
Məlumat görmədim yığcam bir yerdə.
Sözlərlə dolmuşdur xəzinə içi,
Ancaq hər nüsxə bir dağınıq inci.
Hər köhnə nüsxədən əsas alaraq,
Onu öz şeirimlə bəzədim, ancaq.
Ən qədim tarixi əsərlərdən mən,
Yəhudi, nəsrani, pəhləvilərdən
Ən incə sözləri əlimə saldım,
Qabığı ataraq, məğzini aldım.
Müxtəlif dillərdən yığdım çox sözlər,
Bunlardan düzüldü yazdığım əsər.
Saydığım dilləri ətraflı bilən,
Saxlar öz dilini mənə töhmətdən.
Hansı bir pərdədə doğru söz gördüm,
O sözün telini şeirimlə hördüm.
Bu işdə həqiqət arasan bir az,
Nəzmdə həqiqət aramaq olmaz.
Şeirimdən atsaydım bəzəkli donu,
Azacıq zəhmətlə yazsaydım onu,
Bu böyük fəthin sərgüzəştindən
Bir vərəq yazmaqla bitirərdim mən.

Dünyanı dolaşan böyük İskəndər,
Yorulmaq bilmədən edirdi səfər.
Dünyanı dolaşıb dörd yanı gəzdi,
Bilmədiyi mülkü fəth eyləməzdi.
Hansı bir dövlətə verdi nəhayət,
Kəyan adətinə göstərdi hörmət.
Yalnız zərdüştlüyü qəbul etməmiş,
Başqa adətlərə etdi pərəstiş
Dünyada ilk əvvəl o zinət qurdu,
Yunanda sikkəni qızıldan vurdu.
İskəndər əmrilə vermiş hər zərgər,
Qızılın suyuyla gümüşə zivər.
Farscadan hər əsər keçmiş əlinə,
Tərcümə etdirmiş yunan dilinə.
Qapıda üç növbət təbil vurdurmaq
İskəndər dövründən qalmışdır ancaq.
Ulduz güzgüsüylə o böyük qeysər
Qaranlıq içindən çıxardı gövhər⁷⁹.
Sildi şurişləri köhnə dünyadan,
Taxt aldı, tac aldı qoca Daradan.
Hindin sövdasını, rus səfrasını
Silərək parlatdı şən dünyasını.
Rəyi bir güzgüdür çinlilər üçün,
Odur Keyxosrovun taxtına üstün.
Ömründən keçirkən tam iyirmi il
Şahlığa ucadan vurdurdu təbil.
İyirmi yeddiyə çatınca yaşı
Peyğəmbər olaraq, ucaldı başı.
İskəndər o gün ki peyğəmbər oldu,
Onun tarixinə naxış vuruldu.
Dinə yol göstərən bir hikmət oldu,
Dünyada mübarək bir dövlət oldu.
Din üçün etdi çox dəlillər icad,
Bu dünya üzünü eylədi abad.
Dünyanı gəzərkən döndü hər yana,
Elədi çox böyük şəhərlər bina.
Hinddən başlayaraq Yunana qədər
Hər yerdə tikdirdi böyük şəhərlər.
Səmərqənd şəhrinə o verdi zivər,
Cəndi də tikdirmiş böyük İskəndər.
Həri də yadigar qalmışdır ondan,
Varmıdır belə bir məmləkət quran?
Dərbəndi deyirlər İskəndər qurdu,
Əqliylə o şəhrə böyük səd vurdu.
Bulqar şəhrini o etdi bərqərar,
O şəhrin adıdır əslində Bün-qar⁸⁰.
Bağlayıb dağları biri-birinə,

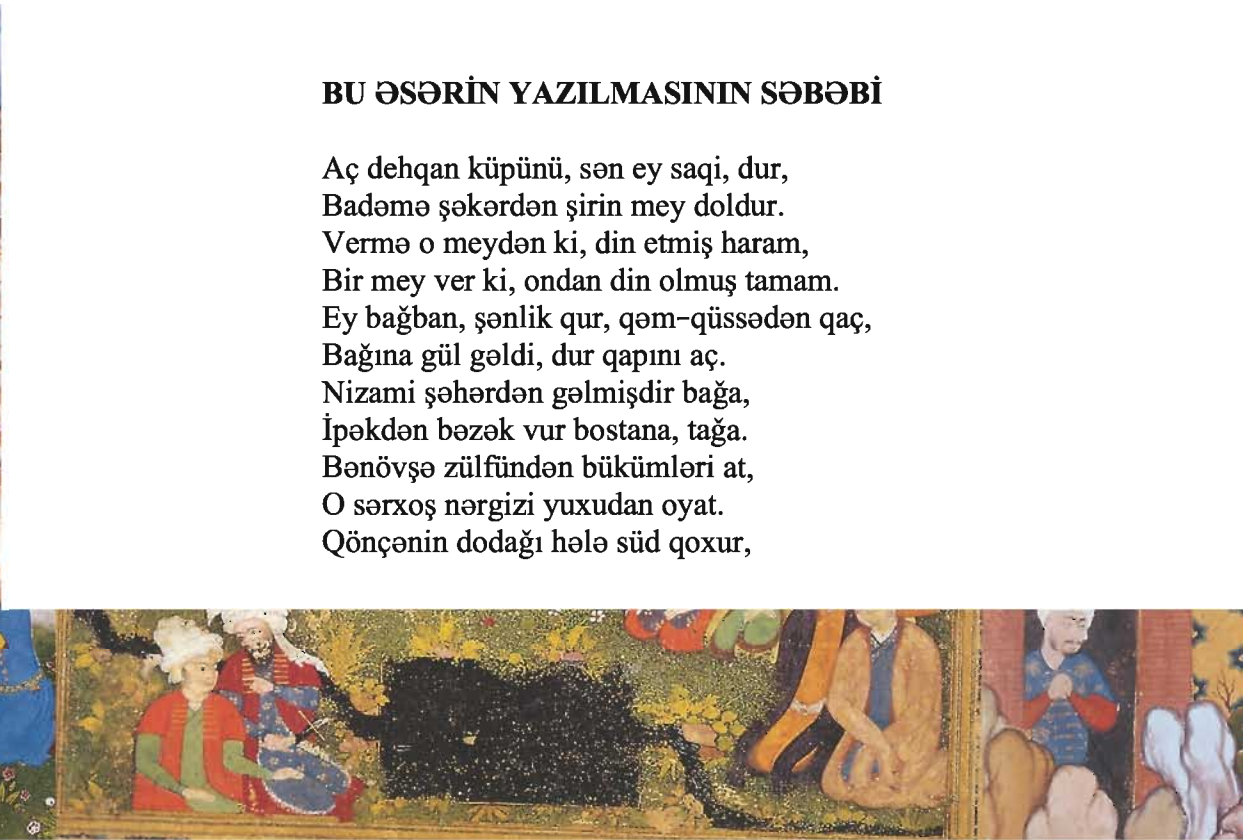

Yəcuc hasarını o çəkdi yenə.
Çox bina salmışdır bunlardan başqa,
Onları saymaqla çatmaz ki başa.
Pak olan o vücud, ulu tacidar
Yerləri təqsimə verincə qərar,
Dünyaya gəlmədən əvvəl xaçpərəst,
Çəkdi bu dünyada xaç kimi bir xətt⁸¹.
Həmin bu dördbucaq ətləsi xətlə,
Həndəsi ölçünü keçirdi ələ⁸².
Dörd bucaq üstünə bir də artırdı,
Bu doqquz fələyə, beş növbət vurdu⁸³.
Bir mıxı uzanmış Şimali qütbə,
Bir kökü uzanıb getmiş Cənubə.
İpinin bir ucu Məşriqə çatmış,
O biri Məğribə qol-qanad atmış.
Dünyada bu endə, uzunda böylə,
Uca bir barigah kimdə var, söylə.
O gün ki istədi gəzsin dünyanı,
Ölçməyə başladı əvvəl hər yanı.
Hər bir məsahətdən, mərhələlərdən
Qalmadı bir qarış yer ölçülməyən.
Bu işdə hesabsız yerölçən vardı,
Yüzlərcə katiblər ölçüb yazdı.
Uzun iplər ilə ölçüldü çöllər,
Hesaba alındı bütün mənzillər.
Aldığı quruda o saray qurdu,
Mənzil-mənzil yolu ölçüyə vurdu.
Mavi dənizdən də edərkən səfər,
Onu da ölçüyə vurdu İskəndər.
Dənizdə yol ölçən iki gəmi var,
Uzun bir ip ilə bağlanmış onlar.
Birisi yerində salardı ləngər,
O biri ip boyu irəli gedər.
Sonra yol gedənə ləngər salaraq
Ləngərli gəmiyə taxardı ayaq.
Gah onu, gah bunu belə sürürdü,
Qorxmadan dənizi yarıb ölçürdü.
Belə bir yol ilə bu mühendisler
Ölçürdü sahildən sahilə qədər
Dünyadan kədəri şah silə-silə
Ölçüyə aldı bu həndəsə ilə.
Yerləri, yolları bu İskəndərin
Öz tədbir ölçüsü etmişdir təyin.
O, rübi-məskunu etdi aşikar⁸⁴,
Yoxsa bu yerlərə başqa kim çatar?
İskəndər hər yerə atını çapdı,
O yerlər şənləndi, səadət tapdı.

Dağlara, çöllərə tapdı min çarə,
Ölümün əlində qaldı biçarə.
Tarixdə nə varsa İskəndər şahdan, –
Yalnız bunlar oldu işə yarayan.
Artıq mən nə yazsam bu şən dastanda,
Az-çox, artıq-əskik olacaq onda.
Hər tarix şeir ilə alsə yaraşlıq,
Şübhəsiz, olacaq bir az dolaşlıq.
Çünki incəlikdir işim, sənətim,
Haqlıyam, bu işdə çıxsa qələtim.
Doğru görmədiyim sözlərdən qaçdım,
Ondan üz çevirib başqa yol açdım.
Düzdüm bu tarixdən elə bir dastan,
Könlündə bir sevinc duysun oxuyan.
Çox incəlik gəzsən, axtarsan, yəni
Yalana aparar sözlün yüyəni.
Yazdığım sözlərə verməsəm zivər,
Yenilik verməz o köhnə nəğmələr
Qələmə gərəkdir elə söz almaq,
Şüurdan, ağıldan olmasan uzaq.
Parlaq inci kimi düzülən sözlər
Ağıla sığmazsa yalana bənzər.
Doğruya azacıq bənzəyən yalan
Yaxşıdır yalana bənzər doğrudan.
Nizami, yubanma, yoldaşlar getdi,
Sən qaldın, qəm qaldı, sirdaşlar getdi.
Yeddi ölkə şahı – getdi İskəndər,
İskəndər qalmaq, qalmaz bir nəfər.
Bu çayın başında tək içmə şərab,
Köhnə dostlarını sən axtarıb tap.
Gəlsələr, nuş olsun, əldə qədəh tut,
Nizami, yoxsa bu hesabı unut.

BU ƏSƏRİN YAZILMASININ SƏBƏBİ

Aç dehqan küpünü, sən ey saqi, dur,
Badəmə şəkərdən şirin mey doldur.
Vermə o meydən ki, din etmiş haram,
Bir mey ver ki, ondan din olmuş tamam.
Ey bağban, şənlik qur, qəm-qüssədən qaç,
Bağına gül gəldi, dur qapını aç.
Nizami şəhərdən gəlmişdir bağa,
İpəkdən bəzək vur bostana, tağa.
Bənövşə zülfündən bükümləri at,
O sərxoş nərgizi yuxudan oyat.
Qönçənin dodağı hələ süd qoxur,

Qızılgül ağzından ona ətir vur.
Qoy sərvın qaməti göyə yüksəlsin,
Qumruya xəbər ver, bahardır, gəlsin.
Müjdə ver, nəğməyə başlasın bülbül,
Beşiyində gəldi meyxanəyə gül.
Sula çöl-çəmənı, uçsun toz, qubar,
Lacivərd rəngını yuduqca parlar.
Lalənin qəlbində coşan qan artır,
Torpaqla ört onu, qanını yatır.
Nəstərən saçından ağ tükləri at,
Bidmişk kölgəsılə telını qaralt.
Gülnar dodağını bulaşdır meyə,
Xeyri gül torpağı zərlə bəzəyər.
Səmənə salam ver ərgəvan güldən,
Suvar bağ-çəmənı, canlansın gulşən.
O körpə güllərə göstər məhəbbət,
Nazını çəkərək eyləmə qəflət.
Mən kimi saövdası aşıb-daşandan,
Salam ver gülzara girdiyin zaman.
Hava çox ilıqdır, gözəldir bostan,
Dostların qəlbi də xoşlanır bundan.
Vermişdir ağaclar bağa yüz bəzək,
Parlaq bir çıraqdır hər gül, hər çiçək,
Ey bağban, xəbər ver o susan quşa:
Ötərək başlasın yeni uçuşa.
Bahardır, bir daha nalə etsin çəng,
Gətirsın qəlbımı rəqsə o ahəng.
O dilbər zülfündən bir zəncir yarat,
Zənciri yenidən, gəl, boynuma at.
Gözəl dəstələr tut yaşıl reyhandan,
Saç sərvın başına, şənlənsın hər an.
Bahar çiçəyindən dağıt arxlara.
Gümüşə bənzəyir ağ çiçəkpara.
Hər gölün, çeşmənin ətəklərinə
Süsəndən ipək bir xalça sal yenə...
Şahanə məclisdə sən, ey saqi, dur,
Şahanə bir meylə badəmi doldur.
Dur, saqi, alışdım şərab içməyə,
Atəşdən yanırım, ver bu təşnəyə.
O köhnə dostları yad edim bu gün,
Qalmamış bir nəfər, köçmüşdür bütün.
Bu dövrən da gedər, qalmaz o bizə,
Gələnlər içərlər xatirəmizə.
Bostanın belə bir gözəl çağında
Oturdum uca bir sərv ayağında.
Çinar kölgəsindən, gül qoxusundan,
İlham aldı bülbül, başladı dastan.

Bir gəlin gül üçün sallandı bağa,
Gül üzü bənzərdi işıq – çırağa.
Saçları tökülmüş topuğa qədər,
Üzü gül səpərdi, dodağı şəkər.
Şehli gül üzündən kam verdi mənə,
İçi meylə dolu cam verdi mənə.
Dedi: “Al, qəlbində nə varsa unut,
Padişah eşqinə əldə qədəh tut”.
Oturdum sınınmış kəslərlə hər an,
Böyüklər adından yazdım bir dastan.
Beynimin, qanımın çeşmələrindən,
Bu qədər incə söz sıxıb süzdüm mən.
Doymadım, ilhamım yenə də qaynar,
Qılıncım kəskindir, hələ gücüm var.
Nə qədər dəyərli xəzinə qurdum,
Hər birində yeni nüktələr vurdum.
Yorulmaq bilmədən gündüz və gecə
“Məxzənül əsrar”ı yazdım əvvəlcə.
İncəlik, şirinlik yığaraq ondan,
“Xosrov və Şirin” çin düzdüm bir dastan.
Sonra başqa yerdə çadırı vurdum,
“Leyli və Məcnun”un eşqini qurdum.
Bitirdim dastanı, bir nəşə tapdım,
Atımı “Həft peykər” üstünə çapdım.
İndi söz mülkündə büsat quraram,
İskəndər dövründən təbil vuraram.
Yazaram mən onun şan-şövkətindən,
Taxtının, tacının əzəmətindən.
Ölüb-getmişsə də, dirildim onu,
Verim axtardığı həyat suyunu.
İskəndər bir böyük yol təqib etdi,
Dirilik suyunun dalınca getdi.
Əbədi qalmaqçın həyat suyundan,
Çox gəzdi, dolaşdı heç yorulmadan.
Dirilik suyunun olmadı sonu,
Ancaq indi tapdı həyat suyunu⁸⁵.
Sözlər padşahının bir məsəli var:
Nə gözəl söyləmiş: “Axtaran tapar”.
Nizami, içərkən mey İskəndərlə,
Bəxtiyar olmaqçın ədəbi gözle!
Xızır bu süfrəndə olmuş həmsüfrən,
Yetmiş yeddi suda ağzını yu sən!⁸⁶

DASTANIN BAŞLANGICI

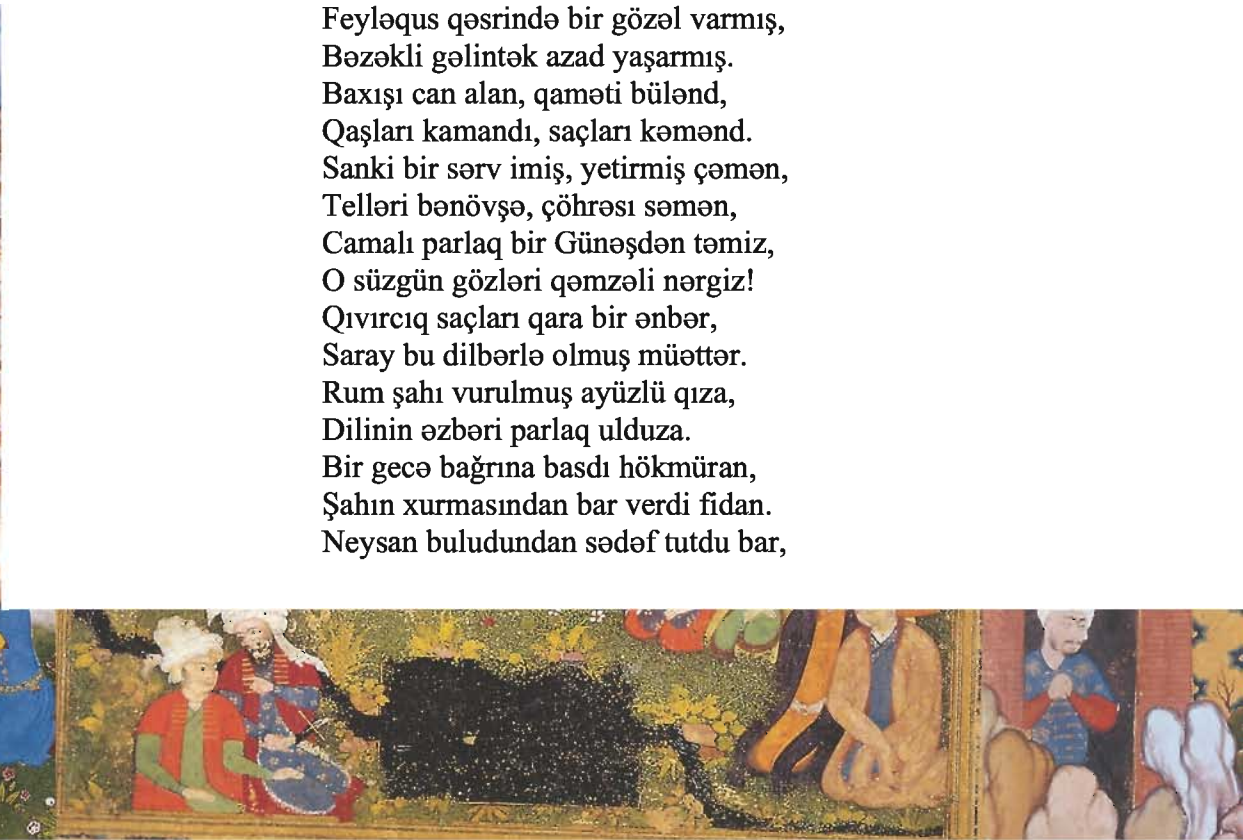
Saqi, dur, gətir o həyat suyunu!
İskəndər şövkətli şaha ver onu.
Şahın dövlətini öpsün o badən,
Odur İskəndərin irsini yeyən.

Şahnamə yazanlar saçaraq bilik,
Vermiş söz nəzminə belə yenilik:
Yunan ölkəsinin padşahlarından
Vardı bir gənc dövlət, böyük hökmüran,
Şöhrətli şah idi, adı Feyləqus,
İtaət edərdi ona rum və rus.
Yunanıstan idi onun məskəni,
Makedoniyaydı doğma vətəni.
Qanunlar qoyardı yeni və parlaq,
Ulu babasıydı Eys ibn-İshaq.
Ədalət o qədər yaxınmış ona,
Qurdları bağlarmış qoyun buduna.
Zülmün boğazını elə sıxmışdı,
Dara həsədindən rəqib çıxmışdı.
Üstün olmaq üçün qılıncı, tacı,
Bir elçi göndərdi, alsın xəracı.
Ağıl sahibiydi rumlu hökmüran,
Xəracı göndərdi, olmadı düşman.
Taleyi yar olan məsud kimsəyə
Kim cəsarət edər, düşmənəm deyə?
Bəxşişlər göndərdi böyük dərbara,
Düşmənlik yolundan əl çəkdi Dara.
Rum şahı oldu bu bəxşişdən çox şən,
Mumunu qorudu yanar atəşdən⁸⁷.
İskəndər başlarkən fəthə hər yeri,
Döndü birdən-birə çərxin işləri.
Daraya nə dövlət qoydu, nə dövrən,
Süngüsü keçirdi çaxmaq daşından.
Bu dastan haqqında rəvayət çoxdur,
Hər kəsi dinlərəm, inadım yoxdur.
Belə nəql edir bu vəqiəni rumlar:
Bir qadın var imiş çox yoxsul, dindar,
İkicanlı idi, tapmadı çarə,
Yurdundan, ərindən düşdü avarə.
Doğmağın zamanı yetişdi, artıq,
Kəsdı taqətini ikicanlılıq.
Doğarkən can verdi bir xərabədə,
Ölürkən körpəni andı yenə də:
“Məndən sonra səni kim bəsləyəcək?
Hansı bir canavar səni yeyəcək?”

O zənn etməyirdi ki, Pərvərdigar,
Bir zaman edəcək onu tacidar.
Nə qədər xəzinə güləcək ona,
İqbal qonacaqdır şən qucağına.
Həsretlər içində qadın verdi can,
Köməksiz uşağa yar oldu yəzdan.
Şüurla, hünərlə işlətdi qafa,
Dünyanı fəth etdi o Qafdan-Qafa.
Feyləqus çıxarkən ov üçün düzə,
Qadın ölən yerlə gəldi üz-üzə.
Gördü bir qadındır yurdsuz-yuvasız,
Başının üstündə bir körpə yalqız.
Sorur barmağını o körpə uşaq,
Ana həsrətiylə dişləyir barmaq.
Nökərlərə əmr verdi tacidar,
Qadının dəfninə məşğul oldular.
Kimsəsiz körpəni götürdü yoldan,
Daldı bu heyrətli işə bir zaman,
Böyütdü, bəslədi, verdi tərbiyə,
Vəliəhd eylədi, "Oğlumdur" deyə.
Zərdüştilərdə var başqa rəvayət,
Verir İskəndəri Daraya nisbət.
Vurdum tarixləri mən bir-birinə,
Baxdım Firdovsinin öz əsərinə.
Hər iki rəvayət mənə cə pozuqdur,
Uydurma sözlərdir, həqiqət yoxdur.
Doğrusu budur ki, bilir hər diyar,
Feyləqus oğludur böyük tacidar,
Bunlarda həqiqət görmədim bir az,
Tarixçi bunları qələmə almaz.
Ən yaxşı bir qoca rəvayət edir,
O köhnə şahlardan hekayət edir:
Feyləqus qəsriində bir gözəl varmış,
Bəzəkli gəlintək azad yaşarmış.
Baxışı can alan, qaməti bülənd,
Qaşları kamandı, saçları kəmənd.
Sanki bir sərv imiş, yetirmiş çəmən,
Telləri bənövşə, çöhrəsi səmən,
Camalı parlaq bir Günəşdən təmiz,
O süzgün gözləri qəmzəli nərgiz!
Qıvırcıq saçları qara bir ənbər,
Saray bu dilbərlə olmuş müəttər.
Rum şahı vurulmuş ayüzlü qıza,
Dilinin əzbəri parlaq ulduza.
Bir gecə bağrına basdı hökmüran,
Şahın xurmasından bar verdi fidan.
Neysan buludundan sədəf tutdu bar,

Ən parlaq bir inci oldu aşikar.
Keçdi bu vəqədən doqquz ay, ancaq,
Ananın bətnində tərpendi uşaq.
Padşah əmr etdi ki, münəccimlər
Baxıb ulduzlara versinlər xəbər.
Bir xəbər versinlər bu gizli işdən,
Rahatlıq versinlər bu tərpenişdən.
Bilikli münəccim başladı işə,
Baxdılar fələkdə olan gərmişə.
Göyləri seyr üçün məclis düzəltdi,
Ulduz tərzisi ortaya gəldi,
Taleyi göründü Əsəd bürcündən⁸⁸,
Düşmənlər kor oldu onun gücündən.
Günəş yaxınlaşdı o gün Həmələ,
Gedirdi elmdən çatsın əmələ⁸⁹.
Ütarid və Covza qonmuş bir yerə,
Sovrda məskən etmiş Ay ilə Zöhrə.
Qövsü də Müştəri bəzəmiş gözəl,
Mizanın bürcündə oynardı Zuhəl.
Altıncı xanəni tutmuşdu Bəhram,
Xidmət göstərməyə olmuşdu qulam.
Taleyi göründü nurdan da parlaq,
Nə deyim, o yaman gözlərdən iraq.
Belə xoş fal ilə dünyaya gəldi,
O bağda belə bir fidan yüksəldi.
Təqvimdən bəxtini təyin etdilər,
Qoyuldu uşağın adı İskəndər.
Bu yeddi ölkərdən oldu aşikar,
Açarı verəcək ona ruzigar.
Münəccim taledən verincə xəbər,
Feyləqus şükr etdi, silindi kədər.
Bəxtiyar çocuğa etdi məhəbbət,
Taxtına oturdu, payladı xələt.
Artıq yol vermədi qəmə, kədərə,
Cavahir payladı istəyənlərə.
O müşk ətirlinin güləndə baxtı,
Meyi də, müşkü də seltək axıtdı.
O sərvın budağı bəsləndi nazla,
Turac tək səkərək səsləndi nazla.
Meydan axtarırdı beşikdə ikən,
Yəhərə atıldı öz beşiyindən.
Dayədən istədi ox ilə kaman,
Kağızı, ipəyi hey aldı nişan.
Böyüdü, öyrəndi qılınc vurmağı,
Qızmış aslanlara qarşı durmağı.
At minmək zövqündən ləzzət alınca,
Düşdü şəhriyarlıq, şahlıq dalınca.

İSKƏNDƏRİN TƏLİM ALMASI

Ey saqi, reyhandan çəkilməmiş mey ver,
Cənnəti yad etdim, dur, peyapey ver!
Abad olsun gədim o badələrdən,
Cənnətə düşərəm qərq olsam da mən.
Nə qədər məsuddur şən həyat quran,
Tamah süfrəsindən az bir şey uman,
Malı olsa belə, kifayət qədər,
Yenə iş adamı çalışar, işlər.
Naz-nemət içində rahatlıq tapar,
Tələsməz, atını astadan çapar.
Nə həddindən artıq paylar malımı,
Nə də xəsisliklə pozar halımı.
Çətinlik çox xəsis olmaqdan doğar,
Qapını qırsanız hədsiz odun var.
Çox yaşa, ömürdən faydalan özün,
Çalış ölkəyə də ziyan dəyməsin.
Tarixin yığılmış tumarlığından,
Keçmiş belə nəql edir bir dehqan:
Elə ki, Feyləqus təzə gəlintək,
Vurdu bu dünyanın mülkünə bəzək,
Ağıllı övladla ata fəxr edər,
Çünki mübarəkdir seçilmiş gövhər.
Dünyada ataya varmıdır, gerçək,
Ağıllı oğuldan başqa bir istək,
Oturdu öyrənsin ədəblə hünər,
Günəş eylər daşı qiymətli gövhər.
Niqumaş alimdi, biliklə dolu,
Alimin oğluydu həkim Ərəstu.
Təlim işlərində çəkdi çox əmək,
Hikmətlər öyrətdi ona sevərək.
Şahənə tərbiyə, hünər, nəzakət
Ağıla nur verir, ürəyə qüvvət.
Hər əqlə sığışan hünər, bilikdən,
Bir mənə çıxarır mənəni bilən.
Ulduzlar bəzəyən kimi göyləri
Bəzədi pak olan yeni gövhəri.
Çatdırdı onu hər gizlin biliyə,
Hansı bir gənc almış belə tərbiyə?
Şahzadə illərlə çox çalışdı, çox,
Qulağı elm aldı, başqa heç nə yox.
Öz ağı, zəkası olunca rəhbər,
Tapırdı ən incə, mənəli sözlər.
Hər incə mənəni edərəkən bəyan,
Sözləri su kimi olurdu rəvan.
Həmdərsi Ərəstu, bir qardaş deyə,

Ürəkdən bağlıydı bu şahzadəyə.
Ərəstu aldıqca bilik atadan,
Ona öyrədirdi hər an, hər zaman.
Yəqindi bilikli həkim ustadə
Tacidar olacaq bir gün şahzadə.
Onun təliminə verdi çox diqqət,
Kişini şad edər qorunsa sərvət.
Bəxtini oxudu parlaq alnından,
Verdi oğluna da ondan bir ünvan⁹⁰.
Tale xidmətində duran zamanda,
Söz qaşu möhrünü vuran zamanda
Oğlunu tapşırdı gənc şahzadəyə⁹¹,
And verdi, söz aldı: “Peyman ver, – deyə, –
Məktəbdən meydana sən at sürərkən,
Şahanə başını göydə görərkən,
Başını əyərəkən köhnə dünyanın,
Hər səmtə gedərkən hökmün, fərmanın,
Taxtını tacınla məsud edərsən,
Xərac göndərərlər yeddi kişivərdən.
Dünyaya şövkətlə verərsən fərman,
Padişah olarsan uzun bir zaman.
Bu dərsi, təlimi tut xatirində,
Qızıla, gümüşə çox olma bəndə!
O zaman oğlumdan götürmə nəzər,
Haqqıma, sözümə bir hörmət göstər.
Onunla et çətin işdə məşvərət,
Qılıncdan kəskindir gözəl məsləhət.
Səndə dövlət vardır, onda da hünər,
Hünərlə dövlət bir çəkiyə girər.
Hər yerdə hünərə verilmiş qiymət,
O yerdə gün–gündən ucalmış dövlət.
Hər yerdə şərəfli bir dövlət vardır,
Ucalar fikrindən ucalanlardır.
Ayda öz taxtını qurmaq istəyən,
Gərəkdir yüksəlsin bu pillələrdən”.
Şahzadə söz verdi öz ustasına:
“Hər əmrin qəbuldur, – söylədi ona, –
Taxtımla, tacımla olsam padişah,
Ərəstu vəzirim olacaq, billah!
Sözündən, fikrindən dönməz İskəndər,
Onun hər əmrinə bağlaram kəmər”.
Elə ki, taleyi oldu ona yar,
İskəndər sözündə qaldı bərqərar.
Ustadı bilirdi: bir gün bu uşaq,
Dünya şahlarına fərman yazacaq.
Bir şəkil çəkdi o, həndəsi hərfdən,
Qalibi, məğlubu etdi müəyyən.

Dedi: "Al, bir qəza üz versə sana,
Hər fi say, həm düşmən, həm öz adına.
Adın dairədə qalsa müzəffər,
Əmin ol bəxtinə, sənindir zəfər.
Bu sayda üstünlük göstərsə düşman,
O qalib kişidən çəkin hər zaman".
İskəndər qocadan o şəkli aldı,
Bu faydalı işdən sevincə daldı.
Yazanda həndəsi hər fi İskəndər,
Hər zaman zəfərdən tutardı xəbər.
Əqliylə bəxtiyar yaşardı hər an.
Onun hər elmindən qaynardı qazan.
Tədbirli bilici olmaqla yenə
Baş əydi bilici şəxsin fikrinə.
Alimlər sözünü tutaraq getdi,
Əqliylə özünü bəxtiyar etdi.
Ustadın oğlu da alim bir kəsdi,
Onunla həm yaşdı, həm də həmdərsdi.
Şahzadə daima ona mehriban,
O da şahzadədən ayrılmaz bir an.
Ərəstu razılıq verməzsə işə,
İskəndər bir quş da taxmazdı şişə.
O tədbir vermədən tutmazdı bir iş,
Hər işdə alardı ondan göstəriş.
Bu çarxın pərgarı döndü çox zaman,
Dünya çox seyr etdi dağdan, səhradan,
Feyləqus dünyanı tərək etdi daha,
Taxtını tapşırırdı gənc padişaha.
Gəl qorx, bu dünyanın fitnə-felindən,
Qurtar öz canını onun əlindən.
Ağacdır – dörd kökü, altı böyrü var,
Çoxunu boğmuşdur bu qorxulu dar⁹².
Şiddətli küləklər qopduğu zaman
Düşər yarpağımız bir-bir ağacdən.
Bu bağda əbədi yaşamaz bir kəs,
Hər gələn burada çəkər bir nəfəs.
Yetişər bu bağda hər gün bir nobər,
Birisi gəlirkən, o biri gedər.
Dünyadan gedərsən istər-istəməz,
Bu tədbir, bu təlaş bir şeyə dəyməz.
Bu dünya mülkündə yox belə bazar
Varını özilə alsın tamahkar.
Dünya salmış tora, çünki borclusan,
Borcunu tez ol ver, qurtul bu tordan.
Nalbəndlə palançı eşşəyə bir gün:
– Nal, palan pulunu ver, – dedi, – bütün,
Topal ayağından, yağır dalından

Nalını, palanı atdı o heyvan.
Eşşək öz borcundan olunca azad,
Olduqca dincəldi, qəlbi oldu şad.
Sən də, ey tozlara bulaşmış insan,
Borcunu ver, qurtul bu toz-torpaqdan.

İSKƏNDƏRİN TAXTA ÇIXMASI

Ey saqi, dur mənı qurtar mənlikdən,
İşıqlı badəndən işıqlanım mən.
Bir mey ki, dağıdar qəmi, kədəri,
Sağaldar mumyatək bu xəstələri.

Əlində tərəzi mahir söz ölçən
Saxta əşrəfini saldı rövnəqdən⁹³.
Saxta olduğunu artıq bilincə,
Elə bir sikkəni vermədim xərcə.
Hər hərfin üstünə barmaq bassam mən,
Tapılmaz üstündə qələm işlədən⁹⁴.
Elə ki gücləndi arxam və adım,
Kimsənin hərfinə barmaq basmadım.
Yamanlıq görmədi məndən bir insan,
Mənim də düşmənim vardır hər zaman.
Tutduğum yol deyil, zəhər içməkdir,
Hünər aramaqdır, eybi örtməkdir.
Düzlükdə əvvəldən göstərdim hünər,
Qədəmi düz atdım sonuna qəder.
Elə bir dabbaqlıq etdim bu gönə,
Mətanət göstərsin hər ağır günə⁹⁵.
O böyük Tanrıdan budur diləyim:
Bir an da bu doğru yoldan dönməyim.
Sizə nəql etdiyim həmin rəvayət
Usta bir nəqqaşın işidir əlbət.
Elə ki Rum şahı taxta oturdu,
Dünyaya mum kimi bir naxış vurdu,
Bütün ölkələrə ədli səs saldı,
Rum taxtı onunla yeni rəng aldı.
Atadan gördüyü rəsmi, ayini
Seçərək saxladı bəyəndiyini.
Köhnə adətləri möhkəm saxladı,
Keçmiş qanunları bərk qucaqladı.
Daraya xəracı verirdi yenə,
Ölkədə hakimdi köhnə ənənə.
Feyləqus əmrində olan hər diyar
Onun da əmrinə boyun qoydular.
Dostluqda atadan daha da mətin,

Düşmənin məhvində qılıncı kəskin.
İgidlər qorxardı, güclüdür deyə,
Onunla girməzdi bir tərəziyə.
Onda ki qolunun gücün yoxlardı,
Aslan qulağına düyün vurardı.
Əlində nə qədər süst olsa kaman,
Bir oxa bir nəfər edərdi qurban.
Maral, çeyran ovlar həddindən kənar,
Ovlaqda aslanı edərdi şikar.
Hər mərdə, igidə o üstün gəldi,
Bilici kəslərdən daha yüksəldi.
Xətti gül üzünə xoş qələm vurdu,
Rəna bir müşkdən xoş cədvəl qurdu.
O müşkin cədvəli xəttinə fələk
Həbəş səvadından vurmuşdu bəzək.
Gördü ki, əlində acizdir cahan,
Cahangir olmağa oxudu meydan.
Ağılı, qüvvəti güldü baxtına,
Bunlarla oturdu şahlıq taxtına.
Hər işdə istərkən qazansın şöhrət,
Fələk də qoluna verərdi qüvvət.
O yaşıl sərv ilə Rumun torpağı
Reyhantək bəzəndi, şənləndi bağı⁹⁶.
Hər evdə bir surət çəkildi ondan,
Hər ölkə adına düzdü bir dastan.
Gah açdı sirrini əncümənlərdə,
Gah ulduz sirrindən götürdü pərdə.
Gizlində bilənlər yoluyla getdi,
Zahirdə gənclərlə içib keyf etdi.
İnsanın fikrinə sığmayan qədər
Hamıya yaxşılıq etdi İskəndər.
Kimsənin qəlbini o incitməzdi,
Ədalət xəttindən uzaq getməzdi.
Bütün tacirlərdən o, bac almadı,
Ölkədə kimsədən xərac almadı.
Dehqan vergisinə çəkərək qələm,
Sərmayəsizlərdən almadı dirhəm.
Zər saçdı hər yeri abad edərək,
Qırdı tikanları, əkdə gül-çiçək.
Əlinə keçirdi bütün dünyanı,
Ətri tutdu Misri, Həbəşistanı.
İki açıq əli günəşə bənzər,
Biri qılınc vurur, biri tac verər.
İkigözlü Gərək bütün çəkilər,
Birində daş olar, birində gövhər.
Hər işdə taleyə rəğbət göstərir,
Qızilla qızıldır, dəmirlə dəmir.

Ədli, səxavəti cahanı sardı,
Hər kəs Rum mülkünə həsəd apardı.
Ərəstu vəzirədi uca dərgaha,
Hər yaxşı-yamanda mərhəmdi şaha.
Tökdü İskəndərə hər işdə tədbir,
Az zaman keçmədən oldu cahangir.
Elə padşahla, belə vəzirlə,
Bu dünya intizam almazmı belə?
Dünyanı fəth etdi bacarıq, hikmət,
Vəzirin rəyindən qazandı şövkət.
Məlikşah da, Mahmud da Nuşirəvan,
Dünya şahlarından bac-xərac alan,
Öz vəzirlərindən öyüd aldılar,
Onunla dünyaya zəfər çaldılar.
Bizim şahımız da düşməne bu gün
Vəzirin rəyilə olmuşdur üstün.
Bizim ayağımız sust olsa hərgah,
Zərər yox, ancaq ki, süst olmasın şah.
Padşahın ayağı sürüşsə, artıq,
Çıxar məmləkətdə bir qarışıqlıq.
Yaman göz şah ilə başlarsa oyun,
Divlər fitnə ilə olar qol-boyun.
Dünya bir məzlumdur, şah dada çatan,
Məzlum bir adilə möhtacdır hər an.
Dünyaya sultandır, işıqlı çıraç,
Yaman nəzərlərdən olsun o uzaq.

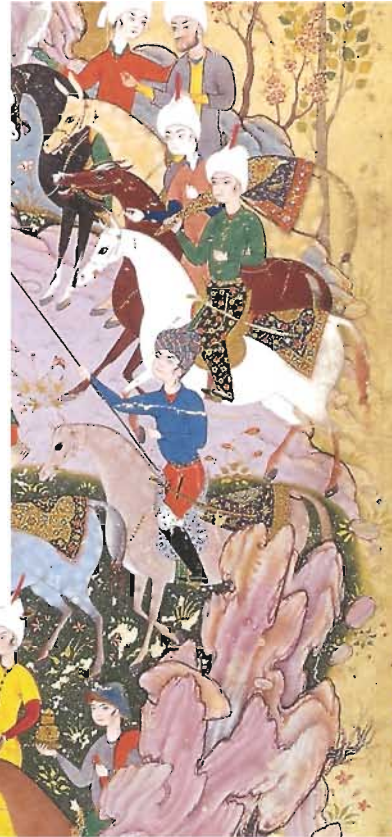

275

ZƏNCİ QOŞUNUNUN GƏLMƏYİNDƏN İSKƏNDƏRİN XƏBƏRDAR OLMASI

Ey saqi, ver könül açan bir şərbət,
Dərdim var, getdikcə etmədə şiddət.
Olsun bu ürəyim o şərbətlə şad,
Məni dərd-qəmdən eyləsin azad.

Gəldi qurd ağzından sübhün nəfəsi,
Keşikçi itinin kəsildi səsi⁹⁷.
Xoruzlar çırpındı, çaldı qol-qanad,
Təbillər səşindən canlandı həyat.
O dadlı yuxudan oyandım yenə,
Sarıldım cavahir düzmək fikrinə.
Cavahir istəyən qazar mədəni,
Gövhər ümidilə sökər bədəni.
Bir ləli zəhmətlə gətirər ələ,
Çarpışar daşların daş ürəyilə.
Nə sandın, ey asan eşidən insan,

Dinlənilməz zəngin kəlmələr asan.
Bağda çox olsaydı əncir yeyən quş,
Ağaclar əncirdən qalardı bomboş.

Bu ipək pərdəni nəqş edən insan,
Belə nəql etmişdir öz ustadından:
Elə ki, fələyin çırağı səhər
Dünyanı nuriylə etdi münəvvər,
Günəş əlvan şəfəq saçdı hər yana,
Gəlintək oturdu qızıl taxtına.
İskəndər qədimki ayində durdu,
Eyvanda şövkətli bir məclis qurdu.
Qol-qola tutaraq gözəl qulamlar
Taxtının yanında tutdular qərar.
Gah Kəyan adına qaldırır qədəh,
Gah gövhər saçaraq edirdi fərəh.
Bir nur çeşməsiydi, oturmuşdu şən,
Aman səsi gəldi uzaq ellərdən.
Məclisdə padşaha etdilər məlum:
“Amana gəlmişdir bir yığın məzlum.
Kömək istəyirlər Rum sultanından,
Deyirlər: Misrə çox dar oldu cahan.
Zəncilər axınla gəlmiş bu səfər,
Dolaşmaq çətindir, tutmayırlar çöllər.
Ordularla dolmuş bu böyük cahan,
Çöllərdə hakimdir qorxu, həyəcan.
Hamısı çöllüdür, qətrandan qara,
Çöllərin otu da çatmaz onlara.
Uşaq təbiətli hər yaşlı kosa
Şən həyat keçirir çirkin də olsa.
Nə bir utanacaq üzləri vardır,
Nə də sevgi saçan gözləri vardır.
Bunlar insan yeyər, ilantək sancar,
Misrin buna qarşı nə qüvvəti var?
Köməyə çatmazsa böyük tacidar,
Qarət gedəcək o zəngin diyar.
Misir, Rum, Əfrəncə olar tarmar,
Mum kimi əriyər o odlu dağlar.
Bu haqsız axından pərakəndəyik,
Şah, fərman sizindir, bizlər bəndəyik”.
O dinin pənahı, adil hökmüdar,
Bildi ki, Zəncidə hədsiz qoşun var.
O hədsiz ordudan qorxdu hökmüdar,
Qorxusuz olurmu ağıllı insan?
İskəndər vəziri tez dəvət etdi,
Onunla ətraflı məsləhət etdi.
Ağıllı, bilikli, hünərli vəzir,

Müzəffər olmağa tökdü bir tədbir:
“Qalx” – dedi, – bəxtini sına, zamandır,
Belə əjdəhanı məhv etmək şandır.
Zəfərlər yaratsa ordunun əli,
Daha möhkəm olur şahlıq təməli.
Misir də, Zənci də olur sənə ram,
Mərdlikdə alarsan yenilməz bir nam.
Ölkədən silinsə azgın düşmənlər,
Xainlər kor olar, dostların gülər”.
Rəhbərin əmriylə o gənc hökmüran
Bayrağı ucaldı Makedoniyadan.
Topladı süngülü, qılınclı əsgər,
Qılınc şəfəq atdı buluda qədər.
Dənizdən quruya çıxınca ordu,
Tərpəndi, bir daha Misirdə durdu.
Misir xalqı ilə silahlı əsgər
Bu işi uğurlu bir fal bildilər.
Padişah əmr etdi, Nil sahilindən
Keçərək, çöllərdə tutsunlar məskən.
Yedəkli at ilə axsın meydana,
Döyüşdə verməsin aman düşmana.
İgidlər düzüldü yola hər nə var,
Zəncinin kininə bel bağladılar.
O coşğun ordunu görüncə zənci,
Gözündə qaraldı dünya sevinci.
Ordular çıxınca qarşı-qarşıya,
Üzlərdən büsbütün silindi həya.
O polad misralı atlar nalından
Gözündən titrədi o köhnə cahan.
Meydandan o qədər ucaldı nərə,
Sanki göy saraldı, töküldü yerə.
Coşdu toppuz, yağdı mancanaq daşı,
Əyildi öküzün, balığın başı⁹⁸.
İnsanlar bağırır, kişnəyir atlar,
Dünyanın gözü kor, qulaqları kar.
Bu səs-küy elə bir qiyamət açdı,
Vəhşilər qorxaraq çöllərdən qaçdı.
Döyüşə başlarkən hər iki əsgər,
Divləri sarsıtdı ucalan səslər.
Elə yerdə idi bu döyüş, inan,
Qubar gətirirdi adam yangından.
Kükürdün tozutək qupquru çöllər
Cəhənnəm kimiydi, yanırdı ciyər.
Sərin su yox idi ağudan başqa,
Bir də günəşdəki yangından başqa.
Baxırdı əjdaha kimi hər mağar,
O yerdə hər fitnə açmışdı bazar.

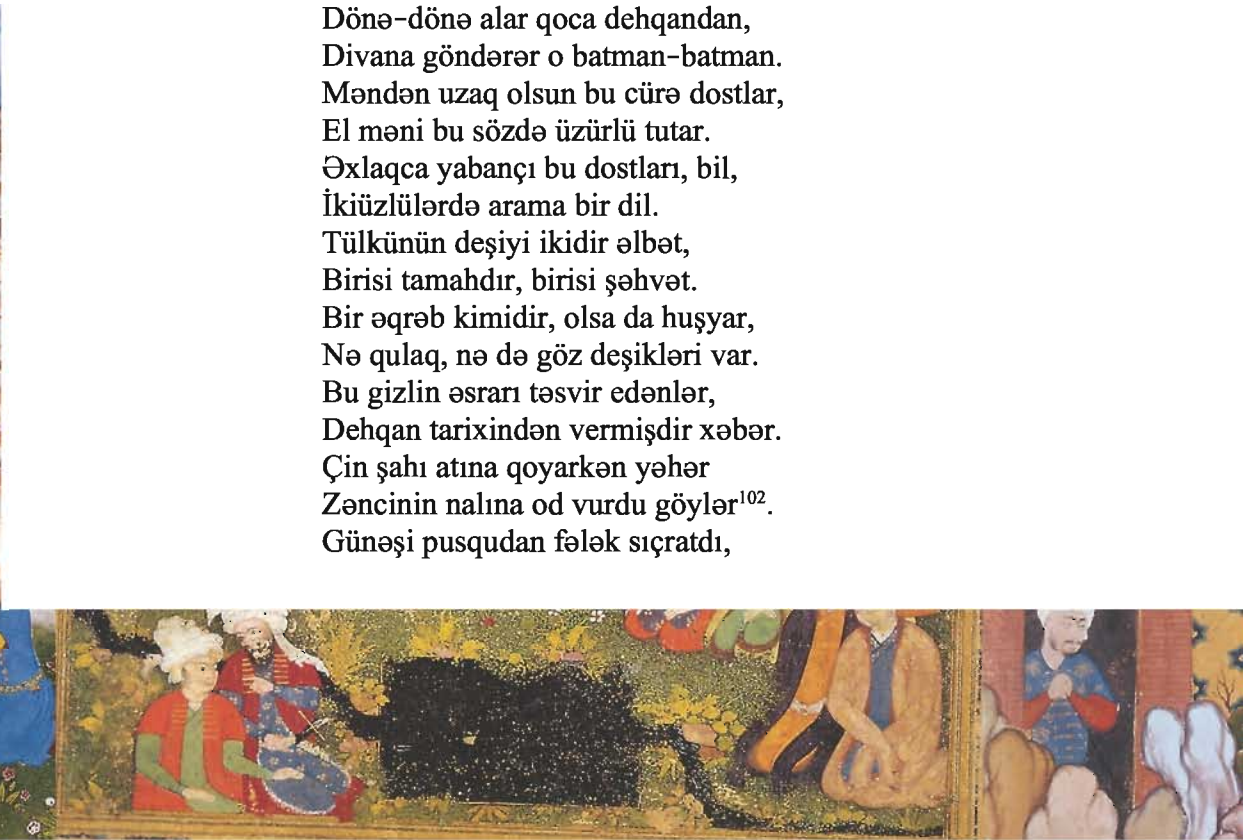

Orda ki, yaşayır qulyabanılar,
Yaşayıb, hər yerə soxulur onlar.
Ləli yer öküzü udduğu zaman
Pusqudan sıçradı qapqara aslan⁹⁹.
Gecənin zülməti dünyanı sardı,
Aslanın dişitək ulduz ağardı.
Gecənin göbəyi yayırdı ətir,
İşıqdan dünyaya açmışdı çətir.
Düşməni tanıyan növbətçi əsgər
Yollara çıxaraq keşik çəkdilər.
Ulduzlar yer-yerdən doğmuşdu parlaq,
Xalq oldu zəhmətdən, kədərdən uzaq.
Qaranlıq çöküncə Rum və Zəngibar
Vuruşdan yorulub axşamladılar.

İSKƏNDƏRİN ZƏNGİBAR ŞAHINA XƏBƏR GÖNDƏRMƏSİ

Ver, saqi, Rum üzlü, gülgün şərabdan,
Təbim zənci kimi şəndir bu zaman.
Mənimlə bu qorxu bilməyən pələng
Olmasın Rum, zənci kimi iki rəng¹⁰⁰.

Aldadan yol oldu bu uzaq yollar,
Yeddinci fələkdə ancaq işıq var¹⁰¹.
Bu yolda mələk də azar yolunu
Çünki bir div gedər, qayıdar onu.
Bu çarsubazarda qapan işlədən
Bir arpa almasa çəkməz iki dən.
Çalışar, hər yandan oğurlar bir az,
Ondan da qaparlar işi olsa saz.
Dönə-dönə alar qoca dehqandan,
Divana göndərər o batman-batman.
Məndən uzaq olsun bu cürə dostlar,
El məni bu sözdə üzürlü tutar.
Əxlaqca yabançı bu dostları, bil,
İkiüzlülərdə arama bir dil.
Tülkünün deşiyi ikidir əlbət,
Birisi tamahdır, birisi şəhvət.
Bir əqrəb kimidir, olsa da huşyar,
Nə qulaq, nə də göz deşikləri var.
Bu gizlin əsrarı təsvir edənlər,
Dehqan tarixindən vermişdir xəbər.
Çin şahı atına qoyarkən yəhər
Zəncinin nalına od vurdu göylər¹⁰².
Günəşi pusqudan fələk sıçratdı,

Ulduzlar üzüyü əlindən atdı¹⁰³.
Bu dünya ordular yıxan ərlərdən,
Bir məclis bəzədi ulduz kimi şən.
Dəvənin zəngindən, fil güzgüsündən
Sədəf şəbə doğdu inci doğurkən¹⁰⁴.
Fil təpiklərindən yer öküzünün
Sümüyü qırılıb məhv oldu bütün.
Şah Kəyan rəsmini edərək yeni,
Doldurdu təbilin səsi ölkəni.
Qurdu Rum rəsmiylə elə bir ordu,
Sanki möhrü muma bir naxış vurdu.
Bir rumlu var idi olduqca insan,
Natiqdi, bir neçə dildə danışan.
Alimdi hər fikri, sözü qurmaqda,
Mahirdi ox atıb, qılınc vurmaqda.
Söhbəti tutini kəməndə salmış,
Özü Tutiyanuş adını almış.
O qədər kəskindi sözü, hünəri,
Özünə çəkərdi dinləyənləri.
Sarayda nədimdi, həm də arabir
Ay, Günəş sirrindən söhbətlər edir.
Yanına çağırdı onu İskəndər,
Elçilik edərək aparsın xəbər.
Əmr etdi, hərəkət etsin durmadan,
Zənci sərdarına yetirsin fərman.
Kəskin qılıncını anlatsın ona,
Qayıtsın bəlkə öz doğru yoluna.
Zəncicə anlatsın, göstərsin tədbir,
Atəşi gördükcə yumşalar dəmir.
Qul üzlü, o şümşad boylu hünərvər
Rumludan zənciyə apardı xəbər:
“Təxti var, tacı var bəxtitək parlaq,
Qılıncın gücüylə ucaltmış sançaq.
Şövkətli, qüvvətli, həm də sərkəşdir,
Bəzən də açığı yanar atəşdir.
Maral buynuzuna göndən zeh çəkər,
Qarışqa başını dırnağa tikər¹⁰⁵.
Onunla müdara eylə, ey salar,
Ağlayıb üzr istə, get ona yalvar.
İnan ki, bu atəş olsa şöləvər,
Sönməz, üzərinə dəniz töksələr.
Dostluqla yaxınlaş, kinindən çəkil,
Onunla düşmənlik faydalı deyil.
Kin ilə, sülh ilə sınıanmış cahən,
Sülhündən xeyir almış, kinindən ziyan.
Bu fikri qaralar şahı eşitcək
Dəhşətdən qıvrıldı qara ilantək.

Kininin atəşi beynini yaxdı,
Şimşəkli buludtək gurladı, çaxdı.
Acıqlı əmr etdi: Tutıyanuşu
Kəssinlər, bədəndən ayrılısın huşu.
Div kimi qapdılar o pəhləvanı,
Necə ki kəhrəba qapar samanı.
Qızıl teşt içində kəsildi başı,
Al qana bulaşdı şahın sirdaşı.
Qızıl teşt qan ilə dolduğu zaman,
Zənci şah su kimi içdi o qandan.
Onunla gedənlər gözlərində yaş,
İskəndər yanına qayıtdı birbaş.
Həsretlə döndülər şahın yanına,
Bu qanlı xəbəri verdilər ona.
O gözəl rumlunun zənci şahından
Gördüyü dəhşəti etdilər bəyan.
İskəndər o şümşad rəngli sərv üçün
Atəşdə ox kimi yandı ki, neçin
Elə bir sucsuzun töküldü qanı?
And içdi məhv etsin azğın düşmanı.
Çatınca qoşuna bu dəhşətli iş,
Rumlular qorxaraq etdilər təşviş.
Bu işdən zəncinin dişi ağardı,
Rumlunun qəlbini bir qorxu sardı.
Gecənin dişləri örtülməlidir,
Ancaq ölən zaman o gülməlidir.
İskəndər susaraq üç gün, üç gecə,
Kinini söndürdü parlaq düşüncə.
Dağların üstünü alınca duman,
Quşlar bu ahəngə düzdü bir dastan.
Göylərin Harunu keşik çəkərək,
Belinə asmışdı saysız qızıl zəng¹⁰⁶.
Keşikçi zəng çalıb səsləndi birdən:
“Yaşasın tacidar, qəhr olsun düşmən!”
Dışarı çıxaraq kəşfiyyat qolu,
Növbətlə qarovul güdərdi yolu.
Ertəsi günü bu səbirsiz dövrən,
Göstərdi Günəşi dağ arxasından.
Nay, təbil gurladı şah qapısından,
Zənglərin səsindən titrədi cahan.
Təbilçi sürətlə qalın xam göndən
Gecənin ağzına vurdu bir yüyən.
Coşaraq inləyir neyin nəfəsi,
Nağara əl çalır, yüksəlir səsi.
Ordunun çəkisi elədikcə meyl,
Bu gözdən o gözə axıdırdı sel¹⁰⁷.
Süngülər kaftanı dələrək hər an

Cıxırdı göbəyin tam ortasından.
Qılınc, ox yağarkən şaraqhaşaraq
Parça-parça oldu geyim və qalpaq.
Qılıncın dəhşətlə çalhaçalından
Buludun qəlbində su olurdu qan.
Üz-üzə gəlincə hər iki ordu
Elə bil iki qoç üz-üzə durdu.
İgidlər döyüşdü uzun bir zaman,
Meydana sel kimi axıtdılar qan.
Rumları zəncilər əzdiyi zaman,
Sanki bir maralı ovlardı aslan.
Rumlara zəncilər verdi tələfat,
Hər yeri bürüdü dəhşətli heyhat.
Zəncinin etdiyi Tutıyanuşə
Rumları salmışdı böyük təşvişə.
Kasaya doldurmuş günahsız qanı,
Su kimi başına çəkmiş kasanı.
Zəncilər oynayan qorxunc oyundan
Qorxaraq, rumlara daraldı meydan.
İskəndər bildi rum, zəncidən ürkmüş,
Əsgərin qəlbinə bir qorxu çökmüş.
Meydanda əsgərə üz versə qorxu,
Cəza bir iş verməz, dağlar ordu.
Çağırıldı bilikli böyük vəziri,
Gizlincə anlatdı ona bu sirri:
“Müzəffər ordumuz olmuş pərişan,
Bir qılınc yemədən doymuş savaştan.
Döyüşə qəhrəman bir ordu görək,
Bir atlı od olsa, verməz bir kömək.
Elçinin qanını içərkən düşman
Əsgərim məhv olur can qorxusundan.
Orduda apaydın qorxu izi var,
Qorxaq kimsələrdən, söylə, nə çıxar?
Meydanda düşməndən qorxarsa ordu,
Su gətir, zəfərdən əllərini yu.
Zəncilər hər yanda meydan sulayır,
Qızmış fillər kimi hey baş bulayır.
Yaratmaq gərəkdir elə bir dəstan,
Zəncinin ordusu məhv olsun ondan.
Ortaya elə bir sağlam fikir at,
Bizə bu qorxudan versin bir nicat”.
Sınanmış, ağıllı, hünərli vəzir,
Azacıq düşündü, tökdü bir tədbir:
“Sərvətim, kamalın olsun sənə yar,
Zəfər dostun olsun, düşmənlərin xar.
Üzünü çevirsən dağ-daşa belə,
Fələkdən səadət alasan ələ.

Dünyanın pənahı ulu Yaradan
Pənahın olsun, ey böyük hökmüran.
Qaralar zəhərli ilandır, ilan,
Bir divdir, şeytandır, deyil bir insan.
Yeri var rumlular etsə qorxaqlıq,
Zəncilər nələngdir, rumlular balıq.
Qan içmək olduqca qorxulu bir iş,
İnsanı yeməksə ondan da müdhiş.
Onlardan bir həya gözləsən, inan,
Bizə söyləməzlər ağıllı insan.
Meydanı düşməne versək bu sayaq,
Zəncilər göylərə sovurar torpaq.
Rumlardan qorxsaydı vəhşi zəncilər
Elçinin sözləri edərdi əsər.
Elçi nə edəydi o vəhşilərə,
Elçi yeyən desək yetər bir kərə.
Düşünmək gərəkdir elə bir fikir,
İnsanı yeməkçin olsun bir tədbir.
Yollardan bir neçə zənci tutaraq
Onları dərğahda eylədi dustaq.
Sən otur yerində açıq, təmkinlə,
Onları torpağa yıxsınlar kinlə.
Birinin başını dərhal üzsünlər,
“Yemək bişsin” deyə mətbəxə göndər.
Zəncilər dililə hökm et durmadan:
“Bu başı al, bişir, yesin hökmüran!”
Gizlində aşpaza başqa tövr anlat:
“Bu başı güm yerə, torpaqlara qat!”
Qara qoyun başın bişirsin bir az,
Sümüksüz hüzura gətirsin aşpaz,
Bişməmiş dərini hiddətlə, kinlə
Tez götür, parçala, çeynə dişinlə.
Çağır ki: “Beynini gətirin görək,
Olmazmış belə bir ləzzətli yemək.
Bilsəydim ki, zənci ətindən təm
Edərmiş vücudu belə sapsağlam,
Rum əsirlərini bəsləməzdim mən,
Hər zaman yeyərdim zənci ətindən.
Bilsin o adamcıl, müdhiş canavar,
Ondan iti dişli insan yeyən var”.
Bununla söner o kin saçan ocaq,
Dəmiri dəmirlə olar yumşaltmaq.
Həyata keçirsək bu tədbiri biz,
O güclü qolları yenərik şeksiz.
Qurduqla mümkündür qurtulmaq qurddan,
Cəhlə qarşı verər cəhalət ziyan”.
İskəndər əmr etdi: rum əsgərləri

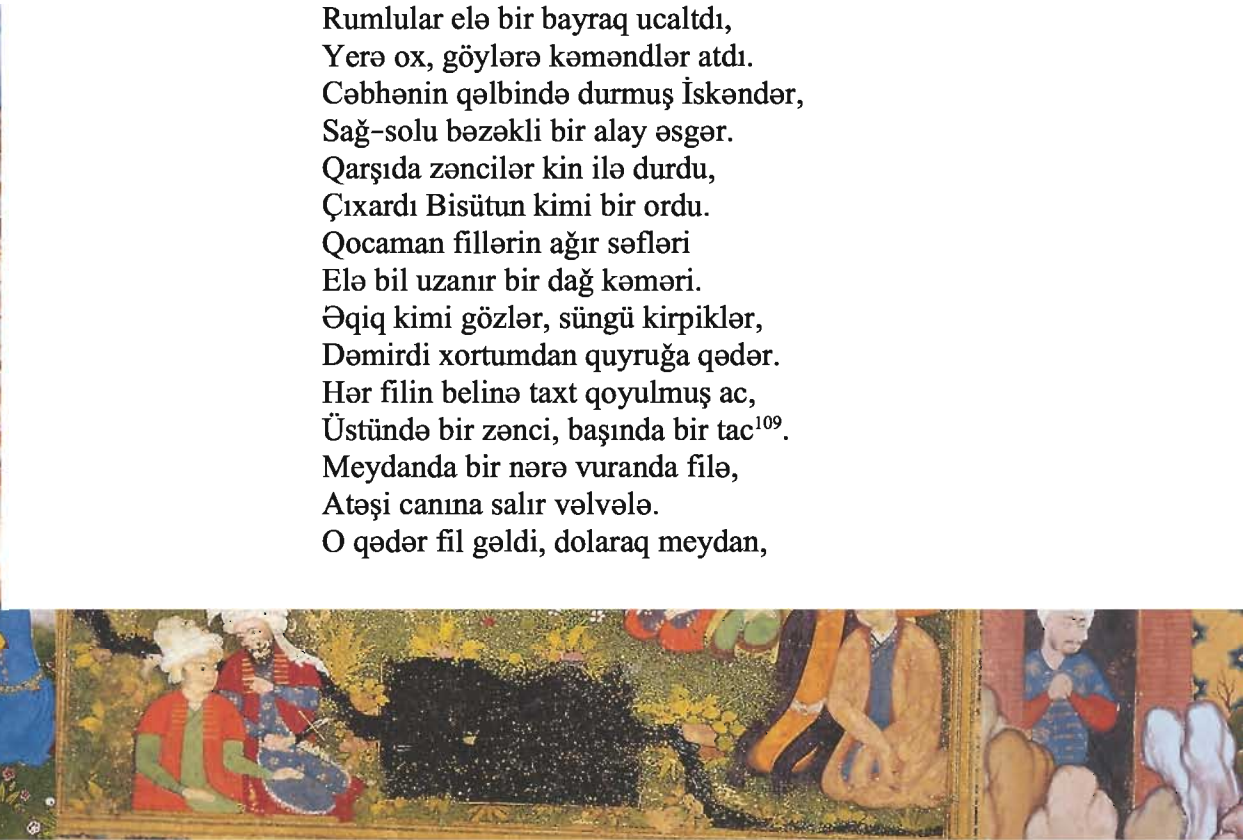

Gizlində dolaşsın düşmən yerləri.
Yollardan keçərkən məğrur zəncilər
Əsir götürsünlər bir neçə nəfər.
Əmrinə igidlər baş əydi bir-bir,
Zəncidən aldılar bir neçə əsir.
Döndülər şah olan xeyməyə sarı,
Təslim eylədilər o düşmanları.
Əsirlər hüzura gəldiyi zaman
Üzləri qaraydı, başları al qan.
Padişah yerindən tez kükrəyərək
Şikar arxasınca düşən aslantək
Əmr etdi, birini dərhal qapdılar,
Başını dağ kimi vurub çapdılar.
Verdilər mətbəxə ki, al bu başı,
Padşaha hazırla bir zənci aşı.
Aşpaza başqa tövr anlatdı bunu,
Nə sayaq oynasın müdhiş oyunu.
O biri zəncilər qorxaraq durmuş,
Bu qanlı adətdən boynunu burmuş.
Padişah əmr etdi: açılısın süfrə,
Hər çeşid yeməkdən düzülün yerə.
Qoyunun pörtülmüş ətindən aşpaz
Süfrəyə düzdükcə keyfi oldu saz.
Ceyran dərisini yırtantək aslan,
Dişiyə didərək başı hökmüran,
Başını oynadıb ləzzətlə yedi,
“Ox, belə bir yemək yemədim, – dedi, –
Nə qədər dadlıymış zəncinin əti,
Verməz başqa ətlər böylə ləzzəti.
Zəncinin ətindən kabab yaxşıdır,
Yanında qırmızı şərab yaxşıdır.
Tək zənci budundan yeyərəm kabab,
Dadlıdır, duzludur, xoş gəlir şərab”.
Zəncilər önündə qoyun başından
Zənci başı deyib yedi hökmüran.
Müdhiş əjdahanı görünçə belə,
O qara ilanlar dağıldı çölə.
Ordunun içinə döndü zəncilər,
O qara günlərdən verdilər xəbər:
– Əjdaha yeyənmiş bu insan-xəyal,
Nəhəngdir, bizlərə verdi çox zaval.
Elə bir, ləzzətlə yeyir zəncini,
Sanki zənci yeyir badam içini.
Bir zənci başını keçirsə ələ,
Qoyunun başıtək yeyir ləzzətlə.
Zəncinin qəlbinə çökmüşdü qorxu:
“Biz ipək sanırdıq, cod palazmış bu!..”¹⁰⁸

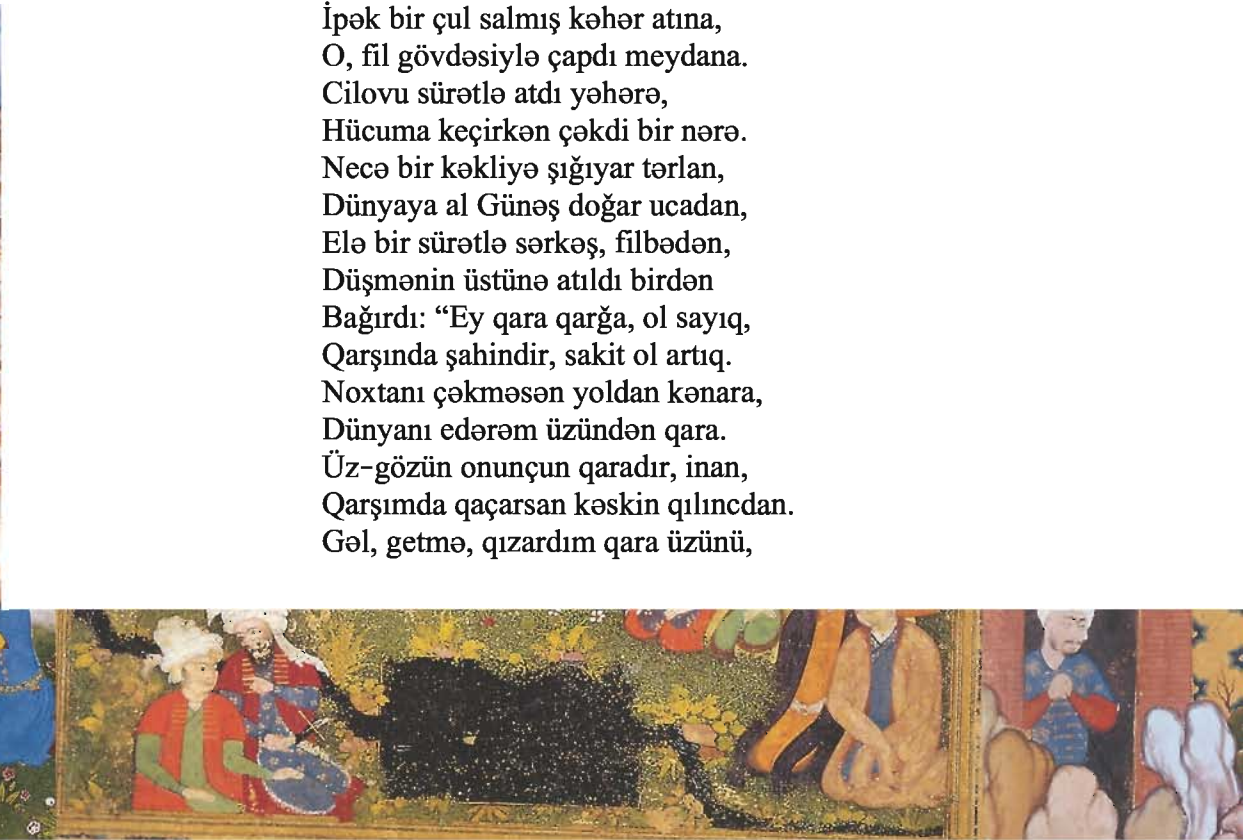
Alovlu şölələr get-gedə söndü,
Qızgın atəşlərə soyuq göründü.
Ertəsi günü quş qanad açınca,
Fələyin başından duman uçunca,
Gecəyə bağırdı xoruz hiddətlə,
Təbillər gurladı, coşdu şiddətlə.
Şeypurlar kin ilə gurlar, elə bil
Məhşərdir, surunu çalır İsrafil.
O öküzquyruğu şeypurlar ötdü,
Göydəki Öküzün partladı ödü.
Coşdu qurd gönündən olan nağara,
Dünyanın beynini gətirdi zara.
İgidlər köksündə çırpınan ürek
Dərindən inlədi türkün nayitək.
Yer dimağındakı odlu zərbələr
Çırağın beynində şöləyə bənzər.
“Çəkil, çəkil!” deyə o polad oxlar,
Fillərin belində tuturdu qərar.
Hər polad qılıncdan parladı şimşək,
Buludlu gecədə axan ulduztək,
Qalxaraq yerindən hər iki ordu
Başqa bir təhrdə yenə səf qurdu.
Sanki iki bulud başbaşa qoşdu,
İki od dənizi köpürdü, coşdu.
Rumlarla zəncilər herbə girərək
Qarışdı iki rəng alan qabantək.
Quş kimi atların polad nalından
Yer oldu igidlər qanı ilə əlvən.
Qol qıran oxların vıyılısından
Kimsədə nə bədən qalmışdı, nə can.
Qılınc güzgüsündən şəfəqlər axdı,
Bu şəfəq Günəşdən daha parlaqdı.
Rumlular elə bir bayraq ucaltdı,
Yerə ox, göylərə kəməndlər atdı.
Cəbhənin qəlbində durmuş İskəndər,
Sağ-solu bəzəkli bir alay əsgər.
Qarşıda zəncilər kin ilə durdu,
Çıxardı Bisütun kimi bir ordu.
Qocaman fillərin ağır səfləri
Elə bil uzanır bir dağ kəməri.
Əqiq kimi gözlər, süngü kirpiklər,
Dəmir di xortumdan quyruğa qədər.
Hər filin belinə taxt qoyulmuş ac,
Üstündə bir zənci, başında bir tac¹⁰⁹.
Meydanda bir nərə vuranda filə,
Atəşi canına salır vəlvələ.
O qədər fil gəldi, dolaraq meydan,

Hər tərəf qaraldı fil ayağından.
Fillərin yanınca gedən piyada,
Hər yerdə yüz fili salırdı bəndə¹¹⁰.
Meydanın ayini bitincə artıq,
Ürəkdən silindi sevgi, insanlıq.
Zərəcə adlı bir qara pəhləvan
Ortaya atıldı, oxudu meydan.
Fil kimi kükrədi toppuz əlində,
Bir tutar qoymadı fillər belində.
Bir qara ilandı qurddan füsunkar,
Qabarıq, şişkin bir böyük başı var.
Geniş ağızı sanki qara bir qazan,
Baxanın ağarır gözü qorxudan.
Dəmir cövhərindən küpdür bu qaya,
İçinə tökülmüş qapqara boya.
Sinəsi bir polad qalxandan qurma,
O div gövdəsini hələ heç sorma.
Gördünmü başında qotaz bir bayraq?
Bu zənci bayrağın eyniydi, ancaq.
Maħcası bənzərsə çevrilmiş tasa,
Gözləriydi içi qan dolu kasa.
Zənci çox öyündü: “Mən bir sərəkəşəm,
Tüstünün altında yanan atəşəm.
Polad çeynəyən fil, Zərəcə mənəm,
Fillərin belində şərab içənəm.
Qədəhi vurunca sərxoş olaraq
Filləri zərbəmlə edərəm çolaq.
Meydanda əl atsam kəskin qılınca
Dağları edərəm mən parça-parça.
Qarşıma çıxarsa qızmış bir aslan,
Şimşəkli buludam, qoparram tufan.
Coşarsam, atından salaram Nili,
Bu rüxüm piyada buraxar fili¹¹¹.
Silahım göyərmiş aslan canından,
Mənim öz vücudum silahdır, inan.
Ürəyim almazdır, vücudum dəmir,
Bu almaz, bu dəmir mənimçün nədir?
Başımı qürurla qaldırsam əgər,
Etmərəm atəşdən, dənizdən həzər.
Yırtaram böyrünü hər pəhləvanın,
Bağrını çeynədim kinli düşmanın.
Qan tökmək peşəmdir, əjdər bədənəm.
Tək qatil deyiləm, adamyeyənəm,
Dünyada kimsədən utanmaram mən,
Utanmaq nə gerek hər bə girərkən?
İgidi hünərdən qoyar utanmaq,
Eşşəyi ram edən palandır, ancaq.

Hər zənci mən kimi güldüyü zaman
Gülər almaz dişli qara bir aslan”.
Rəcəzi bitincə tərpendi duman,
Xəznədə qıvrıldı sanki bir ilan¹¹².
Rumlardan bir igid girişdi işə,
Özünü birinci atdı atəşə.
Ürəyi çırpındı od söndürməyə,
Döndü atəş görən bir pərvanəyə,
O sınaqlı zənci bir hərbə ilə
Başını qopardı bir zərbə ilə.
Başqa bir pəhləvan çıxdı savaşa,
Bu dövrən onu da vurdu bir daşa.
Beləcə rumlardan yetmiş pəhləvan
Zərəcə əlində keçdi qılıncdan.
Kimsədə qalmaq cəsarət, hünər,
O qızmış zənciyə olsun bərabər,
Yerindən oynayıb dərdə düşdü Rum,
Sanki qızgın kürə əridirdi mum.
Ordunu əzincə qara pəhləvan
Rumlardan olmadı qarşıya çıxan.
O fələk şövkətli, igidlər yenən,
Mərkəzdən ox kimi atıldı birdən.
Döyüşçün vücudu yarağa batdı,
Zənci öldürməyə süngü oynatdı.
Belində gövhərlə bəzənmiş kəmər,
Başında polad bir qalxan – cilvəgər.
Əynində zirehi mavi, qıvırcıq,
Düyümü zəncinin saçından artıq,
Yəməni qılınca içirmiş zəhər,
Boynundan sallanmış belinə qədər.
Kəməndi tamğaclı qaşına bənzər,
Çaçların qurduğu yay kimi çənbər¹¹³.
İpək bir çul salmış kəhər atına,
O, fil gövdəsiylə çapdı meydana.
Cilovu sürətlə atdı yəhərə,
Hücuma keçirkən çəkdi bir nərə.
Necə bir kəkliyə şığıyar tərən,
Dünyaya al Günəş doğar ucadan,
Elə bir sürətlə sərəkəş, filbədən,
Düşmənin üstünə atıldı birdən
Bağırdı: “Ey qara qarğa, ol sayıq,
Qarşında şahindir, sakit ol artıq.
Noxtanı çəkməsən yoldan kənara,
Dünyanı edərəm üzündən qara.
Üz-gözün onunçün qaradır, inan,
Qarşımda qaçarsan kəskin qılıncdan.
Gəl, getmə, qızardım qara üzünü,

Saçından qıvırcıq edim özünü.
Güzgütək parlayan qılınc pas tutur,
Güzgüyəm, məndən hər zənci yas tutur.
“Ağlıq” ağlıq alır xəstə gözlərdən,
Qılıncın qızartı alar üzlərdən.
“Mən divəm, – deyirdin, – xörəyim adam, –
Məni ye ki, divdən lətif adamam.
Qılınc oynatmağı sizdə yox bilən,
İndi gəl, qüvvətli qolumdan öyrən!
Yerindən tərپənmə, çox gəlmə yaxın,
Yoxsa ki, başını öpər ayağın.
Mən ərəb huşlu bir Rum sərvəriyəm,
Zənci öldürən bir sübhün nuriyəm¹¹⁴.
Fil kəskin qolumdan bir qılınc yesə,
Filban Nil küpünə atar əlbəsə¹¹⁵.
Daşlar oxlarımdan halqa geyəndə
Qulağına halqa taxarsan sən də”.
Sözləri bitincə qalxdı yəhərə,
Cilovu buraxdı, çəkdi bir nərə.
Sərxoş aslan kimi elədi həmlə,
Aslanca bir toppuz almışdı ələ.
Toppuzu vurdu şah elə qüvvətlə,
Elburus dağına düşdü zəlzələ.
Poladın açdığı dərin yaradan
Qalmadı abinus ağacında can¹¹⁶.
Qol, boyun, ayaq və köks, gövdə, baş
Girdi bir-birinə, oldu xurdü xaş.
Zərəcə həyatdan olunca rahət,
Meydana atıldı başqa bir heybət,
Xurma ağacından uca pəhləvan,
Elə bir ağacdan qorxardı bağban.
Hücuma keçincə o kinli qara,
Padşaha buraxdı odlu bir yara.
Zirəhə təsiri olmadı, zənci
Buludtək bağırdı, uçdu sevinci.
O qara buluda qızdı hökmüran,
Çəkdi ağ nəhəngi qara qınından¹¹⁷.
Hücum eləyəntək aslan ceyrana,
Bir zərbə endirdi o pəhləvana.
Xurma ağacının uçdu kəlləsi,
Ağacdan düşdü bir zənci gövdəsi.
Çıxdı bir başqası “Aslanam” deyə,
Özünü o zənci durdu öyməyə:
“Bir qara buludam, zənci dağından,
Qılıncım yağdırır əjdaha, aslan.
Bu ağır dağların çəkisi mənəm,
Qapqara zənciyəm, bir filbədənəm.

Başından biçərəm qocaman fili,
İçimə çəkərəm o daşqın Nili.
Zəhərli dəmirim kimi dişləsə
Qaradan biçərəm ona əlbəsə”.
İskəndər gördü bu hədyan danışan
Nafini müşk ilə yoğurdu qandan.
Qılıncı qaldırdı uca boyuna,
Başından bir zərbə endirdi ona.
Ondan da müdhiş bir qara hiddətlə,
Atıldı qarşıya çox cəsarətlə.
Padşahın qılıncı çıxdı birinci,
Toz, torpaq içində fırlandı zənci.
Meydana atıldı başqa bir qara,
Onun da gözünü yumdu bir yara.
Qorxaq zəncilərdən heç bircə nəfər,
Döyüşə çıxmadı axşama qədər.
Şan, zəfər olunca şahın yoldaşı
Döndü ordugaha, ucaldı başı.
Günəşin gül rəngli donu dönerkən
Mavi bir rəng aldı Nilin küpündən.
Alaca göylərə keşik çəkənlər
Alamtıl gecəyə aydınlıq ələr.
Keşikçi adəti üzrə ayıqdı,
Ulduzu sayandan daha sayıqdı.
Zənci qarovulu, Rum qarovulu
Keşikdə dayanıb güdərdir yolu.
Günəş, dan sökərkən gülümsəyərək,
Neylufər günbədə vurunca bəzək,
Zərnişan xeymədən çıxdı İskəndər,
Hərb üçün meydana çıxardı əsgər.
Bir məhmiz vurdu o sərəkəş tər lana,
O, suyu od kimi sürdü meydana.
Mərkəzi aldı öz əlinə, sonra
Cinahi tapşırırdı pəhləvanlara.
Sağ-sola dəmirdən çəkdi bir hasar,
Möhkəm bir təməldə düzöldü dağlar.
Zəncilər, həbəşlər hey ordu-ordu
Əlində qılınc, ox meydana durdu.
Cəbhənin qəlbində durmuş zəncilər,
Sağında həbəşlər, solunda bərbər.
Boru gurlayınca şah qapısından,
Zəncilər zəng çaldı, qızışdı meydan.
Qaramtıl bir bulud gurlayıb çıxdı,
Qılıncın şimşəyi göylərə axdı.
Ordular qopardı elə bir nərə
Dəhşətli bir qorxu çökdü divlərə.
Toz-torpaq boğurdu saf boğazları,

Qorxudan bənizlər oldu sapsarı.
Qılıncdan, toppuzdan, süngüdən, oxdan
Sülh aradan çıxıb getmişdi çoxdan.
Polad qalxanların toqquşmasından
Göylərə çökmüşdü qorxu, həyəcan.
Torpağın beynini yerdən oynatdı,
Yer dağın məğzini başından atdı.
Nağara gurlayır ildırım kimi,
Qalalar uçulur sıldırım kimi.
Uzağa səs salır naylor, elə bil
Məhşərdir, çalınır suri-İsrafil.
Yer zindan olunca gürzə, əmuda,
Köhüldən toz kimi uçdu buluda.
O polad dimdikli uçan oxlardan,
Daşların bağına düyümlədi qan.
Kirpikdən ox atır əyriqaş kaman,
Zireh məməsindən süd sağır hər an.
Kəməndlər qıvrılır düyümlənərək,
Sarılr boynuna qara ilantək.
Hindli bir oyunçu kimi qılınclar
Havada oynayıb mayallaq vurur.
Süngülərdən çıxan o mövzun səse
Atlar da uyardı gəlmişdi rəqsə.
Arı nəstəritək dəmir oxlardan
Daşların üzündən axırdı al qan.
Yerlər xəstələndi yaralılardan,
Yorğun ahlr saçdı göylərə duman.
Lacivərd rəngində olan bir dağtək
Şah verdi cəbhənin qəlbinə bəzək.
O qılınc oynadan sərt qulaq zəngi
Batırdı, elə bil zəncinin zəngi,
Kin dodaqlarında köpüklənərək
Ağzını açmışdı bağa tasitək.
Canlanan mərkəzlər qalxdı ayağa,
Durdular meydanda at oynatmağa.
Hünər göstərməyə coşarkən mənlik
Baş verdi zirəklik, dəlilik, şənlik.
Rumları yarışda yendi zəncilər,
Bunlar çox müdhişdi, onlar çox dilbər.
İskəndər darıldı bu qorxunc işə,
“İncələr yaramaz qızğın döyüşə”.
Düşündü: “Mən özüm olaram aslan,
Ayırram özümü bu qorxaqlardan.
İndi ki qorxmuşdur qoşunun qəlbi,
Mən özüm aparam gərək bu hərbi”.
Dan yeri ağardı, şəfəq söküncə
Sürətlə çəkildi qaranlıq gecə.

Şahın zərbəsiylə bir neçə qara,
İt kimi gəbərdi alınca yara.
Şahın hünərini belə görənlər
Kəskin qılıncından etdilər həzər.
Meydanda özünü şah yalnız gördü,
Atını düşmənin qəlbinə sürdü.
Bu dünya Pələngər saha oldu təng,
Düşündü: “Dənizdən çıxmış bu nəhəng”.
Öz adamlarına dedi: “Bu şikar
Toruma düşərsə, qurtuluşmu var?”
Şahanə bir silah tərtib elədi,
Qılıncı qalxanı tərkib elədi.
Kərgədan gönübdən geyindi köynək,
Qızıldan vurulmuş ona çox bəzək.
Güzgü, ya xam gümüş kimi parladı,
Başında poladdan dəbilqə vardı.
Qılıncı maralın gözütək parlar,
Qarınca qanadı kimi cövhərdar.
Atıldı, cürətlə girdi meydana,
Ürəklə kim hücum edərlə aslana?
Bağırdı: “Ey şikar arayan aslan,
Özünə güvənmə, oxuma meydan.
Getmə, gəl vuruşaq, görək kim kimi
Meydanda basacaq bir aslan kimi?
Görərsən kimdədir ucalıq, zəfər,
Kimə yar olacaq səadət, hünər?..”
Zəncinin sözündən coşdu İskəndər,
Qan vurdu başına, qovruldu ciyər.
Qarşıda kin ilə coşarkən düşman,
Rəqibin qəlbində cüşə gəldi qan.
İskəndər bağırdı: “Güvənmə boş-boş,
İgidlər önündə öyünmə, sərxoş!
Söz açma mənə bu qəhrəmanlıqdan,
Kölgəsindən qorxan, ey sərsəm nədan!
Qorx aslan yenəndən aslansan əgər,
İgidlər yenənə göstərmə hünər.
Tərpədə bilməsən ağır gövdəni,
Məhvine çalışmaq məhv edərlə səni!
Aslanın böyrünə əl çəkmək üçün
Üstün olmalıdır aslana gücün.
Şahinlik göstərən, ey zəif sərçə,
Özünü məhv üçün işlətmə pəncə!
Xoşdur, gəl dolaşaq, məhəkdir meydan,
Kimdədir üstünlük, edək imtahan!
İgidlər yenənə bu tənə əbəs,
Yenilər hər zaman tənə vuran kəs”.
Padşahın sözündən o kükrəyərək

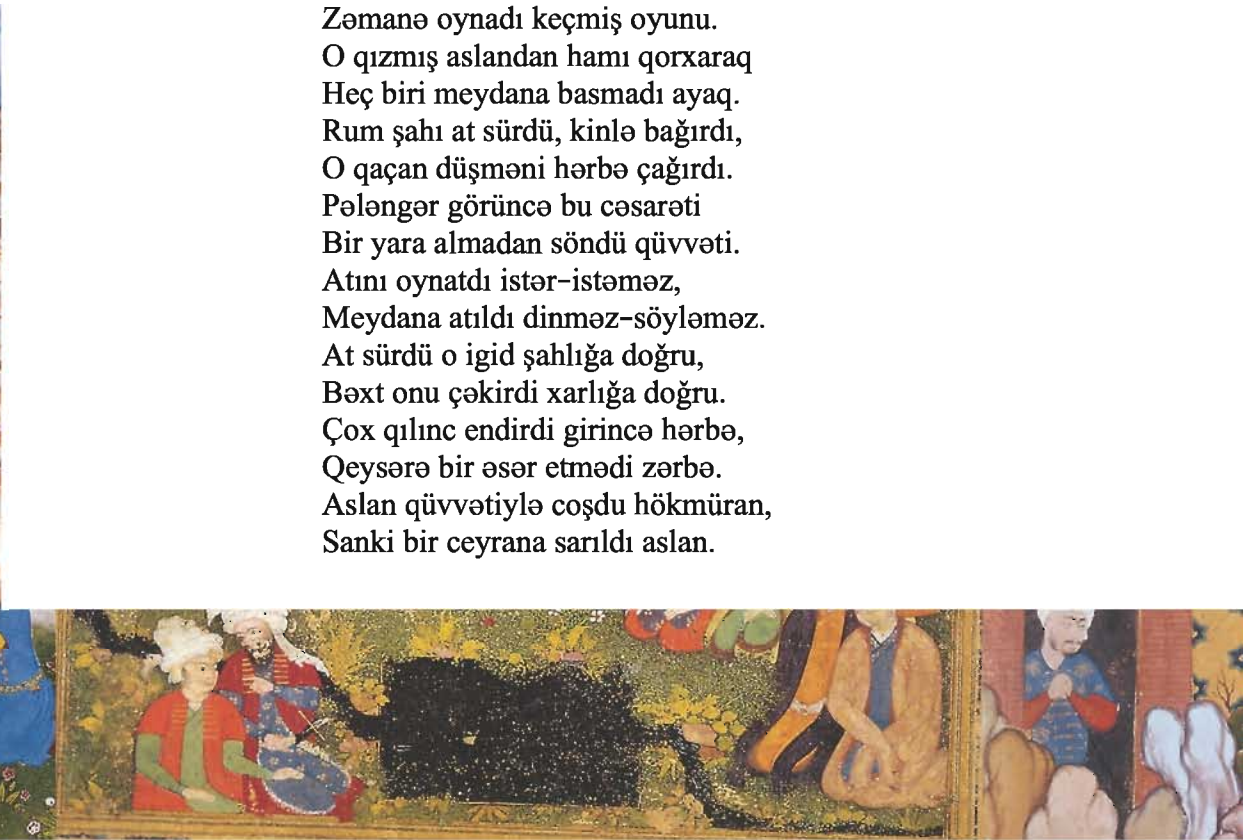
Yerindən tərpendi qara tüstütək.
Şahın üzərinə qılıncı çəkdi,
Buluda ildirım nə edəcəkdı?
Padşahın tükkləri qılınca döndü,
O çirkin simadan qəlbi döyündü.
Acıqla bir qılınc vurdu İskəndər,
O polad qalxana etmədi əsər.
Çox süngü oynatdı şah ilə qara,
Süngüdən heç biri almadı yara.
Qaranlıq çöküncə, çəkilincə gün
Döyüşdə heç biri olmadı üstün.
Zənci bu döyüşdən darıldı ona,
Dedi: “Gün çəkildi dağın ardına,
Davanı tərək edək, gecədir daha,
Bu qanlı vədəmiz qalsın sabaha.
Elə ki ağarar qaranlıq gecə,
Dan atıb günəşli səhər gəlincə,
Oxuyum sənə mən elə bir meydan,
İlan yuvasını satın alasan.
Bu şərtlə, ordunu çəkərkən səhər,
Qarşımda ol səhər kimi cılvəgər”.
Bu sözlər bitincə döndü cəbhədən,
Şah dedi: “Razıyam bu şərtlərə mən”.
Razılıq verincə qısa möhlətə,
Meydandan döndülər istirahətə.

İSKƏNDƏRİN ZƏNGİBAR ŞAHINI MƏĞLUB ETMƏSİ

Elə ki dan atdı, o parlaq Günəş,
Dənizin suyundan qaldırdı atəş.
Meydanda rum, zənci təbil döyərək,
Ağ, qara qarışdı şətrənc zəritək.
Qırqovul rumlular, qarğa zəncilər
Tərmanın iki rəng köksünə bənzər.
Zəncilər gecəydi, rumlular çıraq,
Rumlular qarğanın gözüydü, ancaq¹¹⁸.
Bir qara buluda büründü cahan,
Gözündən axıtdı dənizlərə qan.
Başlardan aşan bir daşqın sel oldu,
Biri susuz qaldı, biri boğuldu.
İskəndər meydanda bir at oynatdı,
Ox kimi düşmənin gözüne batdı.
Qızışdı cəbhədə döyüş bazarı,
Qalxdı asimana yerin tozları.
Geydi xam ipəkdən dar gözlü kaftan,

Özünü qorudu oxdan, qılıncdan.
Ən parlaq bir zireh geyindi göz-göz,
Çeşmətək qamaşır ona baxan göz.
Bir süngü götürdü düz otuz qulac,
Varlığı ciyərin qanına möhtac.
Boynundan həmayıl bir qılınc taxdı,
Şəfəqi Günəşdən daha parlaqdı.
Başında dəbilqə Çin poladından,
Gövhərlər ondakı gövhərə heyran.
Belinə asdı bir zəhərli kəsər,
İlantək sancaraq tökərdi zəhər.
Bir ata oturdu, nə at, bir dağtək,
Görüşü sevimli, yerışı qəşəng.
Atını çaparaq hər bə yüyürdü,
Düşmən söz verdiyi yerə at sürdü.
Qarşıya çıxmadı miskin pələnglər,
Fikir dənizinə salmışdı ləngər.
Hiyləylə göndərdi başqa iyrenci,
Şah gövhərlərini qapsın o zənci.
Şah böldü xəncərlə onu tən yarı,
Zəncinin qırıldı həyat damarı.
Dağ kimi bir qara div oynatdı at,
Baxanın gözündən çəkildi həyat.
Bu div də o zənci yeyəndən yedi,
Çoxunun başına torpaq çeynədi.
Müdhiş bir qara div ona yönəldi,
Qıvrılmış ilantək cünbüşə gəldi.
O divə Rum şahı vurdu bir xəncər,
Tüstüsü ucaldı göylərə qədər.
Atıldı ondan da müdhiş həbəşi,
Qan içən aslandan o daha vəhşi.
Ona da içirdi ölüm suyunu,
Zəmanə oynadı keçmiş oyunu.
O qızmış aslandan hamı qorxaraq
Heç biri meydana basmadı ayaq.
Rum şahı at sürdü, kinlə bağırdı,
O qaçan düşməni hər bə çağırırdı.
Pələngər görünəcə bu cəsəreti
Bir yara almadan söndü qüvvəti.
Atını oynatdı istər-istəməz,
Meydana atıldı dinməz-söyləməz.
At sürdü o igid şahlığa doğru,
Bəxt onu çəkirdi xarlığa doğru.
Çox qılınc endirdi girincə hər bə,
Qeysərə bir əsər etmədi zərbə.
Aslan qüvvətiylə coşdu hökmüran,
Sanki bir ceyrana sarıldı aslan.

Dünyanın pənahı Tanrını andı,
Şanlı bir zəfərə artıq inandı.
Dəhşətlə hücumu keçdi şəhriyar,
Mərkəzi nöqtədə sıxıldı pərgar.
Atəşli kin ilə hey vurdu ata,
Güldü şimşək kimi qara buluda.
On düyüm mızrağı elə bərk çaxdı,
Qan onun döşündən su kimi axdı.
Düşmənin gəmissi dağıldı yeksər,
Pələngər məhv oldu, qaldı tək lövbər.
Atından əmr etdi igid hökmüran:
“Əsgərlər hücumu keçsin durmadan”.
Ordu hər tərəfdən bürüdü düzü,
Qatdı bir-birinə gecə-gündüzü.
Oxların inləyən qorxunc səşindən
İpəkli geyimlər kəsildi kəfən.
Qılıncın, qalxanın şaqqıltısından
Aya baş vururdu buxarla duman.
Qızdıqca Güneşdən qalxırdı şölə,
Təndirtək yaxırdı öz atəşilə.
Döyüş dəhşətindən sərsəmdi başlar,
İşıqdan dünya da qaçırdı naçar.
Baxdıqca zəncidir düşmüş yollara,
Olmuş göy yanında yer üzü qara.
Əqiqilər şəvədən qalamış ocaq,
Zəncilər od tutub, kül qalmış, ancaq¹¹⁹.
Şəvə yüngül oldu, ağırdı gövhər,
Gövhərə sərraf da çox qiymət verər.
Yasəmən bidmişkə etmişdi təsir,
Qarğalar ağ şahin əlində əsir¹²⁰.
Heyrət baxışlara, ürəyə axmış,
Əqlin mərkəzini bomboş buraxmış.
Çovuşlar verdikcə ürək arxadan,
Ceyranlar qorxmadan ovladı aslan.
Yer-göy titrəyirdi hay-küy səşindən,
Göylər də “ho” deyə səslər fələkdən.
Getdikcə coşurdu hər iki yağı,
Yazıldı birinə ölüm yarpağı.
Biləyi güclüyə zəfər oldu yar,
Zəncilər məcburən məğlub oldular.
Hər yana at çapdı müzəffər əsgər,
Zənci öldürməyə bağladı kəmər.
Qılınc oynatdıqca böyük şəhriyar,
Zəncinin bazarı oldu tarimar.
Zəncilər çalınca təslim borusu,
Şənliyə başladı zəfər ordusu.
Göylərə ucaldı şahın bayrağı,

Yollardan büsbütün çəkildi yağı.
Mərhmət buludu qopardı tufan,
Zəncinin pasını sildi qılıncdan.
Bayrağın altında durmuş hökmdar
Əynində bənövşə rəngində paltar,
Boynunda bir noxta, ayaqda zəncir,
Hər aslan çəkirdi bir nəhəng əsir.
Bayrağın altına yığdılar nə var,
İskəndər əmr etdi kəsilsin başlar.
Bir zənci qalmadı, boşaldı çöl, dağ,
Qalanlar quzğunlar yemiydi, ancaq.
Barama qurdutək divbədən fillər
Qarınca ayağı altında inlər.
İnsanın yükünü çəkən hər hammal.
Ya çıraq daşıyır, yaxud ipək mal¹²¹.
Zillətə düşüncə amansız düşman,
Həbəşlər padşahdan dilədi aman.
Həbəşə nisbəti olanlar o gün
Padşahın əmriylə qurtuldu bütün.
Zəhərli qılıncdan tapdılar aman,
Şah bağışlayaraq vermədi ziyan,
Əmr etdi həbəşə vuruldu damğa,
O gündən həbəşlər quldur bu dağa.
O qızğın damğadan nurlandı həbəş,
Dağ ilə çırağı parladar atəş.
Padşaha o qədər verdilər qarət,
Hüzura sığmadı böyük qənimət.
Şah gördü verilən qarət hədsizdir,
Səhraya gövhərdən axan dənizdir.
Gövhərli cam, qızıl, toppuz bir yana,
Xalvarla müşk, ənbər axır meydana.
Saf mədən qızıldan, incidən nə var
Dolmuşdu meşindən iri çuvallar.
Sığmayır o gümüş, kafur çöllərə,
O kafur gümüşdən doldu dağ, dərə.
Yüklənmiş fillərdi – qaya gövdəli,
Cins ərəb atları – tovuz cilvəli.
Bərbərdən, nobidən gözəl əsirlər
Önündə Müştəri və Ay diz çökər.
Daş-qaşla işlənmiş qumaşlar, çullar,
Zürafə gönündən hədsiz xalı var.
Səhrada doluydu hər cürə sərvət,
Xəznəyə gövhərdən vurmuşdu zinət.
Şah şanlı zəfərlə dolğun qarətdən
Şənlənib qurtuldu qəmdən, zillətdən.
Bir dünya cəmdəyə ibrətlə baxdı,
Güldü, qəlbindən gizlin qan axdı

Ki, neçin döyüşdə bu qədər insan
Məhv oldu zəhərli oxdan, qılıncdan?
Yanlıştır hər suçu bunlarda görmək,
Özümdə görmək də xətadır, gerçək.
Fələyin işi baş vurmaqdır, ancaq,
Qəzadan olurmu boyun qaçırmaq?
Lacivərd örtülü Günəş kimi sən
Başını qaçırma lacivərd göydən.
Göy üzü geyərkən lacivərd paltar,
Hər kəsə lacivərd paltar hazırlar¹²².
Bu pozuq pərdədə oxuma nəğmə,
Bu duzlu torpaqdan arama çeşmə.
Kim bilir, yığıntı, bu torpaq belə
Yoğrulmuş nə qədər ürək qanilə?
Görən göz yoxdur, yox, hər yan bir məzar,
Ya maral, ya ceyran gönüdür onlar.

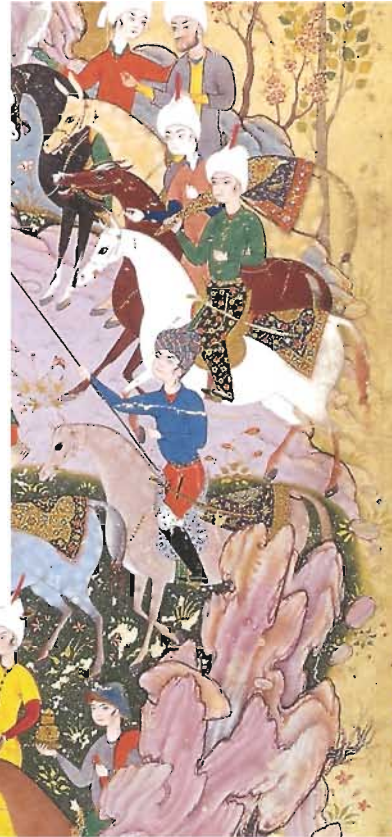
İSKƏNDƏRİN MİSİRDƏN RUMA QAYITMASI

Dur, saqi, şərab ver ki, sərxoş olum!
Noğul ver, şərabla bir az xoş olum!
Elə bir şərab ver, könlümü açsın,
Girsəm cəhənnəmə, od məndən qaçsın.

295

O meyvəli ağac olsun bəxtiyar,
Sərin kölgəsində dincəlmək olar.
Həm cana rahatlıq verər kölgəsi,
Həm bəzər süfrəni dadlı meyvəsi.
Dolğun bar vermişkən elə bir nihal,
Daim qalsın cavan, tapmasın zaval.
Bar verən belə bir ağacı gerçək
Rəvamı baltanın ağzına vermək?
Qış getdi, yenə də ilk bahar gəldi,
Çaylar sahilindən otlar yüksəldi.
Yenidən yamyaşıl geydi hər budaq,
Bənövşə hər müşkə ənbər qataraq,
Nərgiz də yığmaqçın haman ətirdən
Kafürtək başını qaldırdı yerdən.
Xəzinə qapısını açaraq mən də
Bir bayraq ucaldım yaşıl çəməndə.
Yaşillıq hatifi o gizli dilbər,
Şairlər ona şeir ilhamı deyər,
Şeirli səs ilə bağırdı: "Oyan!
Yaz xəzinə saçan xatiratından!
Nə yerdə zəncini əzmiş İskəndər,

Nə yerdə atına qoymuşdur yəhər?”
Bu köhnə dastanı nəql edən dehقان
Keçmiş bu sayaq etmişdir bəyan:
Şaha yar olunca o böyük zəfər,
Güldü nar gülütək, açıldı güllər.
Xəzinə ağzını açdı hökmüdar,
Payladı, varlandı bütün qoşunlar.
Vuruşma yerində bir həftə qaldı,
Şərabdan çöhrələr qızıl rəng aldı.
Külək fərraş kimi, yağış səqqatək
Yolları süpürüb suvardı qəşəng.
Yollardan silindi bütün toz-torpaq,
Yol tozsuz olanda bəzənir ancaq.
Toz-torpaq yollarda yatınca yenə,
İskəndər atıldı yəhər üstünə.
“Yol verin!” deyərək coşdu təbillər,
Bayraqlar ucaldı Pərvinə qədər.
Əfrəncə dənizi, Nil sahilləri
Köç təbli səsindən oldu sərsəri.
Coşduqca dəvələr zənginin səsi
Doldu boş səslərlə beyin kürəsi.
Yollarda qumrullar səs-küy salaraq,
Cıngıraq səsindən tutuldu qulaq.
Çöllərdə axırdı o qədər əsgər,
Yox idi sayını bilən bir nəfər.
Kəkliktək oynayan atı İskəndər
Minərək, dalınca tərpendi əsgər.
Bir qədər yol getdi, ordu, şəhriyar,
Ovadan geniş bir çölə çıxdılar.
Al-sarı bayraqlar vardı o qədər,
Diş-diş şəkllə düşdü lacivərd göylər.
Çöllərdən dağ kimi keçir qənimət,
Yüklənmiş dəvələr çəkirdi zəhmət.
Qədərsiz cavahir yüklənmiş filə,
Yüz yerdən körpülər salınmış Nilə.
Güldü hökmüranın üzü, göz-qaşı,
Fərəhdən göylərə ucaldı başı.
Xalqa hörmət etdi girərkən Misrə,
Şəhrə nizam verdi adəti üzrə.
Dəniz sahilində endi oradan,
O yerdə şövkətlə qaldı bir zaman.
Bayrağı nə yerə sancdı tacidar,
O yerdə abadlıq oldu bərqərar.
Sərvətlə, fərmanla uzun bir müddət
Saldı Rum rəsmilə bir çox imarət.
Qumlara qum kimi sərvət səpərək
Abadlıq yolunda çəkdi bir əmək,

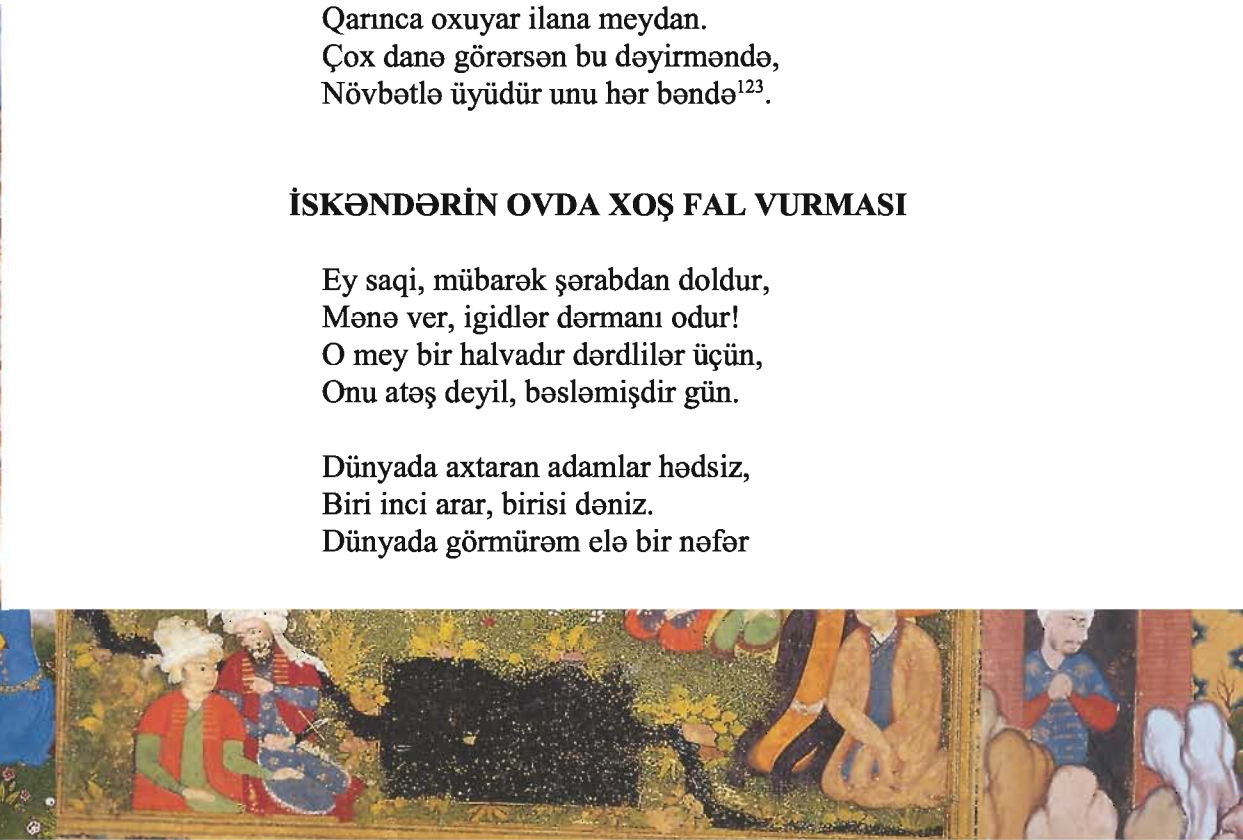

Dəniz sahilində böyük İskəndər
Təzə bahar kimi qurdu bir şəhər.
Bir cənnət kimiydi – işıqlı, abad,
Hər yerdə bazarı, bağçası gülşad.
Şəhəri İskəndər tikibdir deyə
Adını qoydular “İskəndəriyyə”.
Şah bina etdiyi bu gözəl şəhər
Bağdada bərabər, Misrə bərabər.
Yunana dönməyə artıq əzm etdi,
Gəldiyi yollardan dönərək getdi.
Dənizdən keçincə Ruma dönərək,
Dünyalar əlində olmuşdu mumtək.
Hər zaman o muma etdikdə rəğbət,
Hər nə istəsəydi edərdi əlbət.
Yunanlar “afərin” dedilər ona,
Cavahir saçdılar gövhər saçına.
Padşahda görüncə böyüklük, mənlik,
Şəhərlər bəzəndi, quruldu şənlik.
Mütrüblər oxudu, qızıl saçıldı,
Xəyalə gəlməyən məclis açıldı.
Düşməni yənən şah güvəndi baxta,
Şahənə baxtıyla oturdu taxta.
Bəxtiyar dövlətin uca baxtından
Ən gözəl şənliklər qurdu hökmüran.
Zəncidən aldığı sərvətdən, maldan
Çəkisiz hədiyyə alırdı hər yan.
Dövrən Rum şahına verincə dövlət,
Hər şaha göndərdi o maldan qismət.
Elə ki, Daraya yetişdi növbət,
Dəvə karvanına yükləndi sərvət.
Yoldakı yüklərin çoxu qızıldı,
Buxaraya qədər karvan düzüldü.
Mərdliklə iş gördü, tədbirlər etdi,
Köhnə ənənələr yoluyla getdi.
Dəyərli mallardan saçdı bir qədər,
Dünyada görməmiş onu bir nəfər.
Hər cür gözəl şeylər, cəvahiratlar,
Növbənöv ətirilər, ipəklər, atlar...
Saf qızıldan başqa, xalis mütəbər,
Bir xalvar müşk ilə bir sandıq ənbər.
Bir xırman ərinmiş saf gümüş lay-lay,
Bir otaq saf kafur, düzülmüş tay-tay,
Ud yüklü dəvələr ucaldı dağdan,
Hər yükün təxminən vəzni yüz batman.
Bir çox gözəl qılınc, cəvahirnigar,
Zürafə dərisi kimi xalılar,
Xidmətə yarayan vücudu sağlam

Gülçöhrə kənzilər, həm igid qulam.
Fil sümüklərindən naxışlı taxtlar,
Gövhərlə işlənmiş qədərsiz tac var.
Uca fil gövdəli bir alay əsir,
Qolunda, boynunda düyümlü zəncir.
Bir çox dəvə yükü, kəsik qulaqlar,
Saman təpilməmiş baş bir neçə xalvar.
Yüzlərcə döyüşən, dağ heykəlli fil,
Çarpışma zamanı ən coşğun bir Nil.
Bu əntiq şeylərlə uca İskəndər
Bir elçi göndərdi mətin, mötəbər.
Daraya gətirdi qasid naməni,
Çəkdi hüzuruna o xəzinəni.
Dara bu bəxşisdən olmadı dilşad,
Qorxdu, həsəd etdi qəlbini bərbad.
Bu qədər xəzinə, bu qədər sərvət
Heyrət doğururdu, etmirdi rahət.
Bir cavab göndərdi yersiz olaraq,
İçində kin odu alovlanaraq,
Cavabı götürüb elçilər getdi,
İskəndəri bundan xəbərdar etdi.
Bu işdən darıldı ona İskəndər,
Qəlbinə yükləndi gizlin bir kədər.
Çaldığı zəfərdən alaraq təmkin,
Daraya yenə də bəsləmədi kin.
Rumların Zənciyə çaldığı zəfər, –
Dünyaya yayıldı bu şanlı xəbər.
Qasidlər gəlirdi hər padişahdan,
Təbrik edirdi bu zəfəri cahan.
Tənənin qapısı bağlandı, artıq,
Rumların qəlbini sardı bir şadlıq.
Acizlərə dövrən olsa mehriban.
Qarınca oxuyar ilana meydan.
Çox danə görərsən bu dəyirməndə,
Növbətlə üyüdür unu hər bəndə¹²³.

İSKƏNDƏRİN OVDA XOŞ FAL VURMASI

Ey saqi, mübarək şərəbdən doldur,
Mənə ver, igidlər dərmanı odur!
O mey bir halvadır dərdlilər üçün,
Onu atəş deyil, bəsləmişdir gün.

Dünyada axtaran adamlar hədsiz,
Biri inci arar, birisi dəniz.
Dünyada görmürəm elə bir nəfər

Öyrədən insana o salsın nəzər.
Mən kimi bülbülə gərəkdir ancaq
Qulaq tutanlardan çəkilsin uzaq.
Oxuyum nəğməmi, saz çalım həzin,
Dincəlim dərindən çayın, dənizin.
Arabir çıxarkən bağdan dişarı,
Əlimdə çıraqtək narınc sapsarı,
Orda görməyirəm elə bir ayıq,
Mən kimə verim bu narıncı artıq?
Qaçıram dostlardan yenə bir yana,
Qaçıram yenidən haman bostana.
Seyr edim könlümü açan bağçanı,
Onunla şənlənsin könlümün canı.

Sözün dəsgahına şəkər səpənlər
Keçmiş möbidlərdən belə nəql edər:
Zənci döyüşündən olunca azad
Dincəldi tacidar, qəlbi oldu şad.
Meyl etdi bir zaman istirahətə,
Əlinə mey aldı, daldı işrətə.
Vaxtını keyfə sərf elədi bütün,
Nəşəli çalğılar dinlədi hər gün.
Xanəndə, gülgün mey, saqi, kamança
Ondan ayrılmadı gecə yatınca.
Dünyadan kam almaq onun muradı,
Heç kəs ondan gözəl həyat qurmadı.
Dünyanı şənlədən böyük İskəndər
Gecəni şənliklə edərdi səhər.
Filosoflar ilə edər məsləhət,
Dünyaya ədlindən verərdi qismət.
Ərəstu qədəhə, Əflatun cama
Təzə mey töküdü qan dama-dama.
Şanlı bir zəfərlə dönmüşdü qeysər,
Xanəndə oxuyur yeni nəğmələr:
“Ey dövlət pənahı, gənc olsun baxtın!
Əbədi yaşasın bu tacın, taxtın!
Həyatın olduqca əlinə cam al,
Qədəhi al ələ, şərab iç, kam al!
Ərgəvan şərabdən bir büsat başla!
Şənlik qur, gəncliyə murad bağışla!
Gənclik var olduqca, iqbalın kömək,
Çalğı, mey məclisi qurasan gərək!
Qılınc meydanını qoydun bir yola,
Cam üsuliylə də məclis hazırla!
Taxtınla, tacınla get dünyanı al,
Fələk də bəndəndir, sənə yox zaval!
Qaranı tutdun da, qalmasın ağılıq,

Alaca görünmək verər yaraşıq.
Bayrağı göyə vur, cahan sənindir!
Dövlətə sarıl ki, hər yan sənindir!”
Misrin köməyindən, zənci hərbindən,
Şahın qolu güclü, çöhrəsi də şən.
Zəfəri çox asan sanıb dururdu,
Xorasan mülkündən xərac umurdu.
Çıxmadı Şam ilə Rumdan bir nəfər,
Onunla çəkiddə olsun bərabər.
Daraya bir daha vermədi xərac,
Əmr etdi qayıtsın göndərdiyi bac.
Coşurdu gəncliyin qızgın günləri,
Fəth etmək istərdi bütün kişvəri.
Xoş baxdı İranın igidlərinə,
Hazırlıq başladı İran fəthinə.
Adətdir, ağac boy atdığı zaman
Başqa ağaclara yetirər ziyan.
Gözəl gün seçərək şikara qoşdu,
Həm nəşəsi xoşdu, həm də gün xoşdu.
Çöllərdən keçərkən uca hökmüdar
Dağlarda, düzlərdə edirdi şikar.
Fələyi andırır möhtəşəm başı,
Gah çölü gəzirdi, gah da dağ, daşı.
Bir dağa təsadüf etdi şəhriyar,
O dağda var idi hər çeşid şikar.
Gördü iki kəklik qonmuş bir daşa,
Kəklik kəklik ilə girmiş savaşa.
Bu onun başını deşər, dimdiklər,
O bunun döşünü caynaqla dələr.
İskəndər at sürdü onlara sarı,
Nəzərdən keçirtdi iki şikarı.
Bir hesab götürdü bu çarpışmadan,
Onlardan gözünü almadı bir an.
Kəkliklər çarpışır elə hiddətlə,
Qorxmayı padşahı görərkən belə.
Şah düşüb heyrətə, aradı tədbir:
“Quşların başında bu sövda nədir?”
Birini fal vurdu uca adına,
Bəxtinin falını bağladı ona.
O biri kəkliyə ad qoydu Dara,
Nəticə almaqçın baxdı onlara.
Quşların vuruşu elədi şiddət,
Kin ilə çarpışdı uzun bir müddət.
İskəndər falını daşıyan kəklik,
Daranı yenərək göstərdi mərdlik.
İskəndər görüncə belə şən halı,
Zəfərə yozdu bu uğurlu falı.

Qalib kəklik qanad çaldı xuraman,
Əzilən kəkliyin uçdu yanından,
Qayaya qonmağa tapmamış macal
Kəkliyin üstünü aldı bir qartal.
Üzərək başını öldürdü quşu,
Pərişan oldu şah, dağıldı huşu.
Fal olan kəkliyin şən uçmasından
Qəlbindən silindi qorxu və duman.
Bildi ki, taleyi ona yar olar,
Daranı əzərək bəxtiyar olar.
Lakin bəxtəvərlik çox uzun sürmüz,
O da bu dövrədən bir vəfa görmüz.
Eşitdim, o yerdə uca dağ vardı,
Onda göy şövkətli qövsü tağ vardı.
O dağdan hər kimsə bir dilək istər,
Sirrindən haman dağ verərdi xəbər.
O sirli qayadan ucalar bir səs,
Sanki öz bəxtilə görüşər hər kəs.
Bilici bir kəsə dedi hökmüran:
Bir xəbər soruşsan o uca dağdan.
Nə qədər qan axar – soruşsun onu,
Nə olur padşahın bəxtinin sonu.
O dağdan soruşdu fal üçün gedən:
“Nə olur nəticə, bir xəbər ver sən
Dünyanı alacaq böyük İskəndər?
Daranı əzərək çalacaq zəfər?”
Səsləndi əsrarlı qaya aşikar,
Söylənən sözləri eylədi təkrar.
O faldan qeysərin coşdu ürəyi,
Fal onun dağ kimi oldu köməyi.
Kədəri silindi, çox şən göründü,
O dağdan, təpədən saraya döndü.
Çəmənin ortasında uca sərvək
Oturdu məclisdə tədbir tökərək.
Gələcək işindən söz açdı qeysər,
Sülhmü, ya savaşı çox fayda verər?
“Dünyalar pənahı olsa pənahım
Fələyə ucalar qızıl külahım.
Bu sələm yeyənə xərəcəni vermək?
Alçaqlıq deyilmi bu iş, nə demək!
Daraya nə üçün getsin xərəcəni?
Ondan əskikmidir, xəzinəm, tacım?
Onda tac, məndə də kəskin qılınc var,
Qılıncı alınırsan bütün bu taclar.
Üstümə gətirsə qoşun hər yandan,
Mənə də köməkdir o böyük yəzdan.
Tanrının köməyi mənə təsəlli,

Ordumsa həmrəydir, hər kəsə bəlli.
Birlikdən yaranıb zəfər döyüşdə,
Dostların birliyi gərək bu işdə.
İki qəlb bir olsa dağı parçalar,
Böyük bir kütləni edər tarmar.
Bəxtimin gücüylə qərar verdim mən,
Təxt alım, tac alım zalim düşməndən.
Daraya əlaltı olmaq nə demək?
Nə üçün Daraya xərac göndərmək?
İgidlər, söyləyin, fikriniz nədir?
Bu döyüş haqqında göstərin tədbir.
Daramı haqlıdır, söyləyin, artıq?
Şərh edin, vadırsa burda qaranlıq!”
Bu işin sonunu duyan hər nəfər
Yenidən baş əyib şaha dedilər:
“Nə qədər seyr edir ulduzlar, göylər,
Onlarla həmahəng olur dörd gövhər,
Vücudun dünyaya olsun bir çıraq,
Olsun şahın üzü aydan da parlaq.
Səndədir biliyin qüvvəti, səndə,
Xilqətin bəxtiyar şövkəti səndə.
Hara sahib olsan sən, ey tacidar,
Saçdığın toxumlar versin gözəl bar.
İndi ki istərsən bizdən məsləhət,
Biz yeri gəldikcə verərik əlbət.
Şübhəsiz, çarpışma olacaq tez-gec,
Ancaq bu döyüşdə tələsmə sən heç.
Sən otur, qoy Dara hər b açsın sana,
Qılıncın o zaman qalxsın düşmana.
Sənə ancaq qılınc oynatmaq yetər,
Düşmənin qılıncı və başı gedər.
Bir maral aslanla çıxdı meydana,
Özü yer təmizlər zəif qurbana.
İşrətdir Daranın işi, oyunu,
Üstünə gəlməkdə qan çəkir onu.
Ordu bəsləməkdə artıqsan ondan,
Zəifdən alınır xərac hər zaman.
Sənin şəbxununu zəncilər bilir,
Onun seyrəngahı hərəmxanədir.
O bir kin bəsləyir, sən din bəslərsən,
Sən bir firiştəsən, o bir Əhrimən.
Sən qılınc vuransan, o qədəh tutan,
O taxt üstündədir, sən bir atlısan.
Sən qüvvət ölçənsən, o qızıl çəkən,
Sən adil, o isə zalım, qan tökən.
O şaşqın sərxoşdur, sən isə ayıq,
O yamanlıq edər, sən hey yaxşılıq.
Arasan ölkəni, bütün ordunu,

Bir nəfər tapılmaz ki, sevsin onu.
Etdiyi zülmələr hey yana-yana
Bir qıtlıq salacaq öz bazarına.
Səndəki nəvaziş, uca tərbiyə
Adımı ucaldar yeddinci göyə.
Haqsızlıq haqq ilə olursa düşman,
Haqq tutar yerini, haqsız peşiman.
Hər zaman öz ayıq bəxtindən yapış,
Vuruşlarda yüksəl, taxtından yapış.
Bağlanma bu fikrə, düşünmə belə,
Dövlət mülk ilədir, nüsrət mal ilə.
İnsana baş olmaq insanlıq istər,
Yoxsa hər bir adam, insandır bəşər.
Böyüklük eyləsək hər kəsə asan,
Ancaq baş olacaq şəfqətli insan.
Heyvanlar onunçun sevir aslanı,
O, qonaq sevəndir şikar zamanı.
Qıfılı zəncirlə saxlanan vardan,
Onu yəqin et ki, xoşlanmaz cahan.
Səadət o zaman yar olar sana,
Ondan aldığı verəsən buna.
İnsanla yaşayan mərddir, kişidir,
Kimsəni sevməmək namərd işidir.
Xəmiri yoğrulmuş olan kimsəyə,
Bir çörək kim verməz, "borc olsun" deyər?
Rəhmin var, igidlik yaraşar sana,
Xəzinə, əjdaha qalsın düşmana.
Düşmən çox gurultu, sən şimşək rəftar,
Sən gövhər saçansan, o xəzinədar.
Aslandan güclüydü rəhmətlik atan,
Lakin qılıncını çəkməzdi qından.
Sən elə aslansan çarpışan zaman
Qılıncından olar daşın bağı qan.
Gördünmü zəncilər nə sayaq coşdu,
Kinli divlər kimi üstünə qoşdu.
Sənin qılıncına etdi sərəkəşlik,
Başını çeynədi qılınc və təpik.
O seldən dağ kimi üz çevirmədin,
Səni bu damcı da qorxutmaz yəqin.
Filləri budayan qızmış bir aslan,
Qorxarmı ən aciz körpə ceyrandan?
Qızmış bir aslana neylər bir maral?
Qarışqa ilana verərmiz zaval?
İti caynaq qartal edərkən şikar
Körpə quşlar ilə kef üçün oynar.
Ulduzlar bəxtinlə dostdur, bu, bəlli
Yolunun tozudur bu torpaq əhli.
Dünyanı fəth etmək qismətdir sana,

Hər fayda sənədir, ziyan düşmana.
Sənə məxsus olan bu mübarək fal
Düşməyə verməzmi böyük bir zaval?
Ulduzlarla fallar göstərir bütün,
Bu qanlı döyüşdə olarsan üstün.
Həndəsi hərfilər, cizgili xətlər
Bildirir sənindir şanlı bir zəfər¹²⁴.
Zənci padşahı Pələngər, şəksiz,
Güclü pəhləvandı, coşğun bir dəniz.
Qaliblə məğluba bir fal vurarkən
O məğlub göründü, qalib idin sən.
İndi ki uğurlu çıxmışdır falın,
Bundan da doğacaq mübarək halın”.
Hər yerdən görüncə həmiyyət, zəfər,
Fatehlik fikrinə düşdü İskəndər.
Əlinə alırkən qılınc, ya qədəh:
“Uğurdur” deyərək tapırdı fərəh.
Hər işdə xeyrə yaz falı, ey filan,
Mübarək fal olur xeyrə yozulan.
Yaman fal vurma ki, doğar yaman hal,
Bir kimsə vurmasın əsla yaman fal...

İSKƏNDƏRİN GÜZGÜ QAYIRMASI

Dur, saqi, əl uzat süzölmüş lələ!
Könlümdən bulanlıq dərdi təmizlə!
O parlaq ləldən ki reyhanlı bağ
Asar qəndilindən işıqlı çıraq.
Mübarək olursa səhərdən günün
Fikrində yaxşılıq olacaq üstün.
Onunla dəyərli ayinlər qurar,
Dövlətçin yaranır gözəl yadigar.
Öz məsud bəxtiylə yaşar qol-qola,
Ulduza fal vurur bəxtiyarlıqla.
Ümidin sönməsin dünya olsa dar,
Hər qara buluddan ağ yağış yağar.
İmdad qapısını daim qoy açıq
Ki, şirinlik alsın bir çox acılıq.
Ömrünü ümitsiz keçirmə bir an,
Qurtuluş verəndir böyük Yaradan.
Ümitsiz qaş çatma, aç bir gözünü
Zəfər güzgüsündə gör öz üzünü.
Bu Rum qumaşına bəzək çəkənlər
Bu dastan başına müşk-ənbər səpər.
İskəndər dünyaya olunca açar
Qılıncından güzgü oldu aşikar.

Bəzənmək istərkən dünya gəlini
Güzgüyə uzatdı dilək əlini.
Keçmişdə güzgüdən yox idi əsər,
Güzgünü yaratdı böyük İskəndər.
Başlanınca güzgü qayıрмаq işi
Qəliba tökdülər qızıl, gümüşü.
Nə əməl etdilər vermədi səmər,
Onda üzlərini düz görmədilər.
Sonra əl atdılar hər cür gövhərə,
Hər biri göstərdi başqa mənzərə.
Elə ki, təcrübə dəmirə çatdı,
Gövhər üzərində naxış yaratdı.
Dəmirçi sənətkar rəssam olaraq
Seyqəllə dəmiri elədi parlaq.
Düzdüyü gövhərdə o rəssam artıq
Gördü hər surəti təbii, açıq.
Öncə bir şəkildə onu qurdular,
Olmadı düzgün bir surət aşkar.
Güzgü enli olsa enlənir surət,
Uzun olsa, surət uzanır, əlbət.
Dördbucaq göstərir qarışıq xəyal,
Müsəddəs göstərir bambaşqa bir hal.
Elə ki, dəyirmi düzəldi, inan,
Əsla seçilmədi xəyalla insan.
Hansı bir tərəfə çevrilsə güzgü,
Göstərdi necə var, eynilə, düzgün.
Həndəsi yol ilə qara dəmirdən
Güzgünü İskəndər parlatdı birdən.
Sən də bu güzgüyə baxdığın zaman
İskəndər dövründən xəbər alarsan.
Gördüyü seyqəldən rəngini atdı,
Qapqara bir dəmir şəfəq yaratdı.
İlk dəfə güzgüyə baxdı İskəndər,
Bir əzəmət aldı gövhərdən gövhər.
Güzgüdə görünmə qeysər özünü
Güzgünün şadlıqdan öpdü üzünü.
Gəlinlər bu rəsmə ehtiram üçün
Güzgünü öpərlər baxarkən hər gün.

DARA ELÇİSİNİN İSKƏNDƏRİN YANINA GƏLMƏSİ

Dur, saqi, o güzgü camı ver yenə,
Əlimdə tutum bir qədəh yerinə!
Keyxosrov ayinli olum o camdan,
Onunla gözümdə parlaşın cahan.

Çəkinək sitəmdən, gəl zülmü ataq,
Ədl ilə mümkündür bundan qurtulmaq.
Dünyaya bağlama könül, yağıdır,
Həm quldur, həm qorxunc div yatağıdır.
Dünya damcı versə, bir qədər çalır,
Öz köhnə borcunu bir yerdə alır.
Yağış damcı-damcı buluddan yağar,
Böyük çay olunca dənizə axar.
Nəyin var şən-şən ye, sevin bu günə,
Qoyma bir dirhəmi dirhəm üstünə.
Elə bil, bir nəhəng bizə yan almış,
Yemədiklərini əlinə salmış.
Qarun da yığmışdı böyük bir sərvət,
Bax, necə torpağa girdi nəhayət.
Qızıldan bir saray tikdirdi Şəddad,
Öləkən almadı qəsindən murad.
Bu bağda bir ağac bitməmiş rahət
Ki, balta dəyməyib, qalsın səlamət.

306

Şahların taxtına bəzək verənlər
Belə nəql edir ki, böyük İskəndər
Bir gün dincəlirdi ürəyi çox şən.
Uzaqdı dünyanın həvəslərindən.
Saf, duru şərəblə şahlıq camını
Doldurur, boşaldır, alır kamını.
Hikmət sahibləri gəlmiş yanına,
Ağıl da, tədbir də köməkdi ona.
Yüz nəğmə başladı çox sədalı çəng,
Hər nazik nöqtədən söz aldı ahəng.
Şah içdiyi camın hər damcısından
Mühəndis əkirdi gözəl bir fidan¹²⁵.
Parlayan saf şərəb şimşəkdən nişan,
Qədər şəkər saçan, şərəb qəlbaçan.
Çalğıdan, şərəbdən, incə nəğmədən
Yarım sərxoş idi içən, dinləyən.
Qədər göz yaş, çalğının səsi
Axıdır pərdədən bir qan çeşməsi.
O şirin mizrabın hər yarasından,
Quru pərdələrdən axır seltək qan.
O məclis cənnətdən daha bəzəkli,
Mayısdan daha şux, daha çiçəkli.
Məclisin başında böyük İskəndər
Göydə bədirlənmiş bir Aya bənzər.
Daradan bir elçi gəldi bu zaman,
Ürəkli, daşqınlı, dilli qəhrəman.
Şahpərəstlər kimi göstərdi hörmət,
Onu və Daranı öydü, nəhayət.

Adlı qəhrəmana etdi çox sənə,
Daranın əmrini yetirdi ona,
Öncə öz şahından salam yetirdi,
Köhnəlmiş xəracı dilə gətirdi:
“Neçin şah əsirgər gövhəri, tacı,
Çoxdandır verməyir bizim xəracı?
Məndə bir acizlik görmüşmü? Nədən
Başını qaçırmış pərgar xəttindən?
Köhnə adətləri atsa boynundan,
Sərkəşlik edərsə, çəkəcək “ziyan”.
İskəndər alovlu şimşəktək çaxdı,
Qəlbinin atəşi dilini yaxdı.
Əyildi qaşının kaman guşəsi,
Qorxudan elçinin söndü nəfəsi.
Elə ki, eşitdi bu kinli sözü,
Dimağı odlandı, parladı gözü.
Acığı dilinə edincə əsər,
Söylədi qasidə yaramaz sözlər.
Şahın gözlərindən qəzəb yağdırdı,
Qasidə dediyi sözlər ağırdı.
Düşüncəsi, ağı sağlam olan kəs
Lüzumsuz sözləri söyləməz əbəs.
Qızıışanda dili səbr etsə bir az
Tutduğu işindən peşiman olmaz.
Min-min sərrast sözə tapsa da zəfər,
Susmaq söyləməkdən çox fayda verər.
Nə gözəl söyləmiş qoca bir ərən:
“Dil ətdən yaranmış, qılınc dəmirdən”.
Sözünün mülkünə olmaz hökmüran
Dilinə gələni söyləyən insan.
Kəyana mənsub ən qoca bir nəfər
Həmin hadisəni belə nəğl edər:
Qiyətli qılıncdan, gövhərdən, tacdan
Daranın xəracı getdiyi zaman,
Dəyərlə gövhərlər içində, hətta,
Varmış bir təbii, qızıl yumurta.
O incə naxışlı şahanə büsat,
Verərdi görənə təzə bir nişat.
Dilini o qasid edincə polad,
Köhnəlmiş xəracı eləyincə yad,
Bağırdı: “Möhkəmdir başımdakı tac,
Qızmış bir aslandan alınmaz xərac.
Başqa bir ayinə girmişdir cahan,
Qalmamış o qızıl yumurta doğan.
O köhnə büsatı bu dövran sildi,
Keçmiş ayinlərə qələm çəkildi.
Hər zaman cəvahir çıxarmı daşdan?”

Dünya gah sülh istər, gah vuruş, gah qan.
Bu qədər qürurla çəkmə boş nəfəs,
Qılıncla cavab ver, danışma əbəs.
Yetməzmi qılincim qan dama-dama
Taxtını çəkməmiş mənim altına?
Mənim də var ikən qılincim, taxtım,
Lakin bu dünyanı sənə buraxdım.
O qədər səndə var cəlal, təmtəraq,
Mənə də belə bir guşəni burax.
O yerə yetirmə "gücüm var" deyə,
Səninlə çarpışım pəncə-pəncəyə.
Ataraq hörməti, rəsmi, həyanı
Kinimlə coşdurum qəlbimdə qanı.
Şah eşitmədimi edərkən savaş
Qopardım zəncidən mən nə qədər baş?
Bir at çapmağımla getdim mən hara,
Atdım dikbaşları toz-torpaqlara.
Bir şah ki şahlara verir taxt və tac
Miskinlər kimi heç verirmi xərac?
Məndən Misri istə, istəmə gövhər,
Misir qızılıtek sözə ver zivər.
Bax, sərvət, dövlətim qalxmış nə yerə,
Tələb et məndən öz rütbəmə görə.
Qaldırma fitnəni, coşdurma kini,
Gəl, viran eləmə İrən mülkünü!
Çatmışdır əlinə böyük məmləkət,
Şükr elə, yetməzmi bu qədər dövlət?
Zamanın meylini gəl dolandırma,
Bu fikrə qələm çək, su bulandırma.
İstəmə verilməz şeyi, padişah!
Rəftar et, necə ki, edir iki şah".
Qasid eşidincə bu sərt xəbəri
Zəhnindən silindi bütün sözləri.
Dərgaha üz qoydu dərdlə, möhnətlə,
Atəşli şimşəkdən daha sürətlə.
Elə ki, açıldı qasidin dili,
İkiqat büküldü o sərvin beli.
Bu ağır cavabı eşitdi Dara,
Bağrını dəldi ən kinli bir yara:
"Kimdir o sikkəsiz, cəsarət etsin,
Dara sikkəsilə rəqabət etsin?"
Kinindən o andı bir neçə dastan,
Saraldı eşidən kəslər qorxudan.
Zəhərli gülüşlə dolaraq kinə,
Dedi: "Bax bu azğın çərxin işinə,
Bu zülüm deyilmi edir fələklər?
Daraya kükrəyir miskin İskəndər.

Qaf dağı olsa da, gözünü silsin,
O kimdir mənimlə çarpışa bilsin?
Bir tər lan yanında bir çibin nədir?
Coşqun bir dənizdən kiçik qətrədir”.
Başqa bir qasidi göndərdi Dara,
Kin ilə gözünü dikdi yollara.
Qasidə tapşırırdı bir top, bir çövkən,
Bir çuval küncüd də verdi ərməğan¹²⁶.
Hədiyyə sirrini öyrətdi ona,
Sevindi qurduğu incə oyuna.
Daranın verdiyi tapşırıqları
Bilərək, üz qoydu Yunana sarı.
İskəndər qəsrinə basınca ayaq,
Atəşdə mum kimi şölə saçaraq,
Ədəblə qeysərə baş əydi öncə.
Pərəstiş və ayin başa gəlincə
Söz düyümlərini sürətlə üzdü,
Söylənən sözlərdən bir inci düzdü:
“Canlara hakimdir fərman verənlər,
Buyruq qullarıdır göndərilənlər.
Şövkətli padişah versə hər əmr,
İtaət eyləmək bir vəzifədir”.
İskəndər bildi ki, bu üzr istəyən
Ağır bir fərmanla gəlmiş yerindən.
Acıqlı gülərək dedi: “Ərz qıl!”
Qasidin dilindən açıldı qıfıl.
Qasidin Daradan gətirdiyi mal,
İskəndər önündə qoyuldu dərhal.
Elə ki, mətahı ortaya saçdı,
Daranın əmrindən qasid söz açdı.
Başladı çövkandan, topdan əvvəlcə:
“Uşaqsan, sənə top olsun əyləncə,
İstəyin mənimlə çarpışmaq olsa,
Qəlbinə boş yerə sıxıntı dolsa, –
Küncütü saraya səpərək durdu, –
Qarşına çıxarram bundan çox ordu”.
Dünyanı sarsıdan böyük İskəndər,
Gördü bu fallarda şanlı bir zəfər.
Bir məsəl çəkdi ki, qaçdığı zaman,
Hər şeyi qarşıma çəkər bu çövkən.
Onunçun göndərmiş Dara çövkən,
Özümə çəkim bu köhnə dünyanı,
Yuvarlaq bu topu hər heyətsünas
Yerin küresiylə eyləmiş qiyas.
Şəhriyar onunçun göndərmiş bunu,
Çövkənla qazanım onun topunu.
Daranın fikrini bilincə salar

Kinini küncütdə etdi aşikar.
Küncütü dağıtdı evə, eşiyə,
Quşları səslədi, dənləsin deyə.
Darıya daraşdı saray quşları,
Qalmadı bu yerdə bir dənə darı.
Bu cavabda elə qəti mənə var,
Küncütün yağını sıxıb çıxarar.
Küncütdən çox olsa Dara qoşunu,
Mənim də quşlarım dənləyər onu.
Üzərlük doldurdu kiçik çuvala,
Qasidə verincə dedi: “Çıx yola¹²⁷.
Dara küncüt qədər çıxarsa ordu,
Mənim də ordumun qədəri, bax, bu!”
Qasid İskəndərdən eşidib bunu,
Yüklədi ulağa ağır yükünü.
Daraya Yunandan gətirdi cavab,
Bu ağır cavaba kim gətirər tab?
Daranın cavabdan qızardı gözü,
Çünki çox güclüydü düşmənin sözü.
Ədavət bağladı hiddətlənərək,
İranın xalqından istədi kömək:
Çin, Xarəzm, Qəzneyn, Qur mahallarından,
Yer dəmir kəsildi heyvan nalından.
Bir ordu düzəltdi Qaf dağı qədər,
Hamısı daş, dəmir çeynəyən əjdər.
Bu böyük orduya san verən zaman,
San verən qalmışdı bu işdə heyran.
Döyüşkən ərlər ki at oynadırdı,
Təxminən doqquz yüz minə çatırdı.
Böyük şəhriyarın böyük ordusu,
Bir coşğun dənizdi, yoxdu qorxusu.
Kin ilə Yunana doğru yol açdı,
Keçdiyi yerlərdə bayquş ulaşdı.
Axdı dəniz kimi Ərmənə əsgər,
Tozuna çatmadı onun küləklər.
Ölkələr aşdı Yunana qədər,
Qurular titrədi, coşdu dənizlər.
O dikbaş atların polad nalından
Çöllərdə otlardan qalmadı nişan.
Günəş də düşsəydi şahın ardına
Qalardı gəzdiyi yerlər virana.

DARANIN İSKƏNDƏRLƏ MÜHARİBƏYƏ QOŞUN ÇIXARMASI

Ver, saqi, ruh verən parlaq şərabadan,
Ondan işıqlansın qəlbim hər zaman.
Mən onu içərsəm verər səadət,
O məni yeyərsə doğar fəlakət¹²⁸.

Ayıqlıq nə böyük dövlətmiş, bilsən,
Əliboş olmamaq dünyə nəqdindən.
Dünyada o şəxsin ucalar başı,
Çox sayıq davranır hər işə qarşı,
Şüurla ölçər bu həyat yolunu,
Oğrudan qoruyar öz var-yoxunu.
Bir şey ki işini edəcək asan
Yükündən götürüb atma heç zaman.
Əskiklik versə də, atma kürkünü,
Səni qar, soyuqdan saxlar qış günü.
Gədikdə bir eşşək öldü soyuqdan,
Çulsuz çıxmış idi o tənbel heyvan.

Keçən padşahları öyrənmiş bir pir,
Soruşan kimsəyə belə nəql edir:
Dara ordusunu Ərmənə çəkdi,
Sanki hər tərəfə qiyamət çökdü.
İskəndər bu işdən tutmadı xəbər,
Qarşıya çıxarsın qızğın bir məhşər.
Məzlumlar axaraq gəldi hər yandan,
Dedilər: "Coşqun sel qoparır tufan".
Daranın ordusu edərkən səfər
Polad geyimlərdən qaraldı yerlər.
Bir casus söylədi: "Düşmən sərxoşdur,
Durduğu yerlərdə qafil olmuşdur.
İskəndər bir basqın etsə qəflətən
Bir anda çıxarar onu mülkündən".
İskəndər gülərək söylədi cavab:
"Gizlində qalmağı sevməz afitab.
Yararmı döyüşdə böyük İskəndər
Adi quldur kimi qazana zəfər?"
Başqa bir casus da belə dəm vurdu:
"Düşmənin gətirir hədsiz bir ordu.
Qoşun işlərini mükəmməl bilən
Ancaq saya bilər onu təxminən".
Ən qısa bir cavab verdi İskəndər:
"Bir qılnc yüz öküz bağrını dələr.
Acıqlı canavar – o kinli heyvan,
Qorxarmı qoyunun çox olmasından?"

Uca şəhriyarın mətin sözləri
İnandırdı buna hər bir əsgəri.
Get-gedə böyüdü bu qızgın xəbər,
Ölkəyə yaxındır o qorxunc əjdər.
İskəndər bildi ki, o bir buludtək,
Gələcək, qılıncı saçacaq şimşək.
Bütün ölkələrə göndərdi xəbər:
“Durmada dərgaha yığılsın əsgər!”
Rumdan, Əfrəcədən, Misirdən, Rusdan
Bir ordu bəzədi gəлиндən rəqsan.
Ordu toplanınca uca İskəndər
Əmr etdi sayından verilsin xəbər.
Sayçılar məlumat verdi padşaha:
Altı yüz min əskər gəlmiş dərgaha.
Hər yandan yığışb gəlincə ordu,
Çalğısız, içkisiz bir məclis qurdu.
Aqillər yığılıb uca dərgaha
Verdilər diqqətlə qulaq padşaha.
İskəndər söz açdı bütün işlərdən,
Daranın açdığı o döyüşlərdən:
“Şübhe yox, – dedi, – o adlı tacidar
Bizimlə döyüşə vermişdir qərar.
Hərb üçün, sülh üçün fikriniz nədir?
Düşmən çox yaxındır, göstərin tədbir.
Çıxmasa bu kəskin qılınc qınından,
Bizə kişi deməz bir nəfər insan.
Tac-taxt alarsam qoca Daradan,
Zalım adlanaram bununla da mən.
Qıymaram çıxsın öz mülkündən Dara,
Yamanlıq etmərəm, mən Kəyanlara.
Çunki qorxuram bu əməlim bu gün
Düşməni çıxarsın bizlərə üstün.
Bu yolda düzgün bir tədbir göstərin,
Sonunda işimiz olmasın çətin.
Düşünüb söyləyin sağlam bir fikir,
Bu döyüş haqqında fikriniz nədir?”
Bilikli, şüurlu, ayıq, hünərvər
Başçılar diqqətlə çox dinlədilər.
Hörmətlə hamısı dil tökdü ona,
Padşaha etdilər çox dua, səna:
“Uğurlar doğsun bu yaşıl ağaca,
Kökləri möhkəmdir, adısa uca.
Taxtınla, tacınla dünya qurulsun,
Qapında düşmənin başı tac olsun.
Doğrudur təməməşah buyuranlar,
Bir də biz onları edəkmi təkrar?
Əmrindən dönmərik, sözüñ fərmandır,

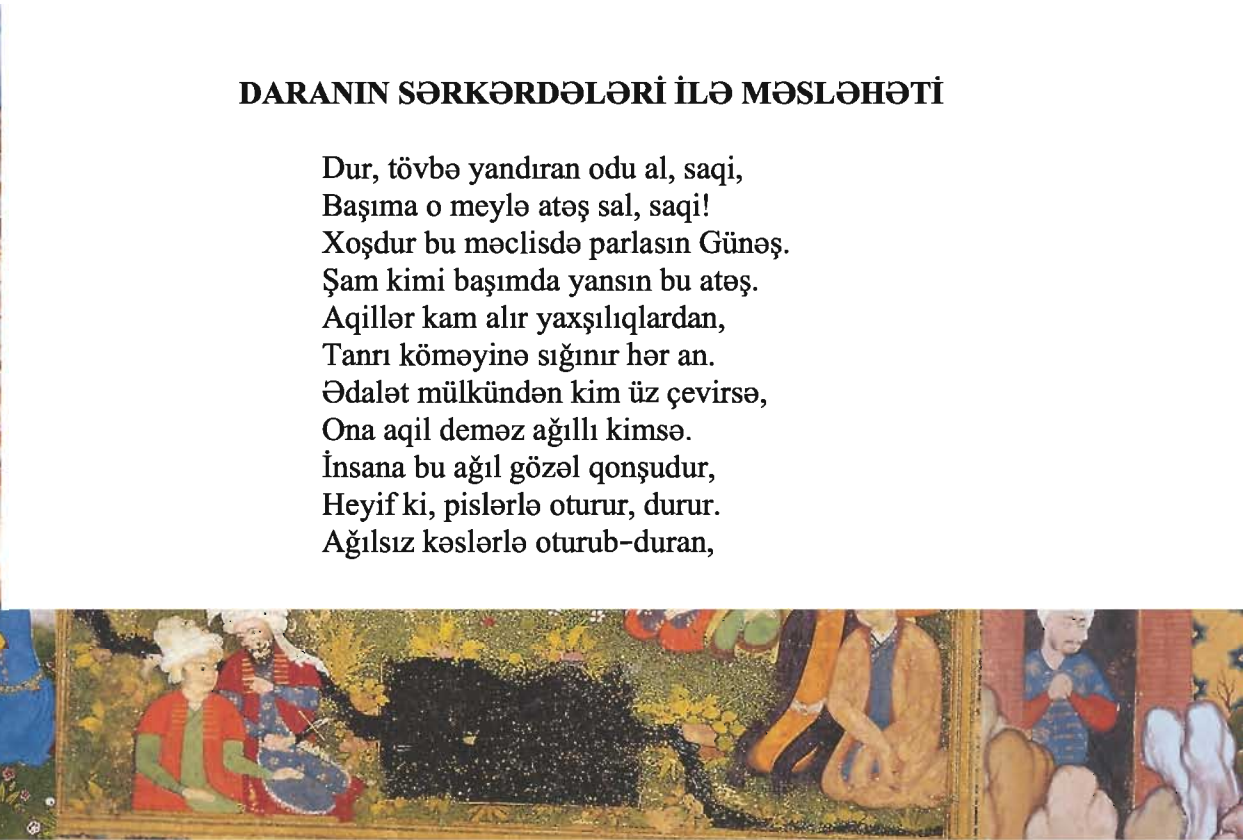

Padşahın yolunda canlar qurbandır.
İndi ki sorursan, ey dana, zeki,
Bizim fikrimizə belə gəlir ki,
Kinli bir ürəyə kin dolan zaman
Keçdiyi yollarda göyərər tikan.
Sən də kin odunu eylə şöləvər,
Kin yaxan bir atəş tikan təmizlər.
O, qoca söyüddür, sən gənc sənubər,
Söyüdlə sənubər olmaz bərabər.
Yenidən abad et bu köhnə bağı.
Torpaqdan təmizlə köhnə alağı.
Bu təzə dövlətin al qumaşından
Gəlintək bəzənsin o köhnə cahan.
Şübhəsiz zalımdır amansız düşmən,
Xalq boyun qaçırır onun zülmündən.
Elə bir düşməndən niyə qorxursan,
Evinin içi də özünə düşman.
Zülmün ayinine birdən çək qələm,
Xalqının qəlbindən silinsin ələm.
Düşməndən məmləkət doymuşdur cana,
Atıl üzərinə mərđi-mərdana.
İsti təndir artıq çörək istər, dur,
Atının başına odlu yüyən vur.
Baş qoyarıq hara sən ayaq qoysan,
Bizdə yox əmrindən boyun qaçıran.
Sənin istəyini kim poza bilər?
Əmrindən çıxmağa kimdə var hünər?”
Sözləri bununla bitirdi: “Ancaq
Sən bu qan tökməyə qoyma ilk ayaq.
Kəyanın taxtına göstər sən hörmət,
Öncə qan tökməyə gəl etmə cürət”.
Hamının fikrini şah öyrənərək,
Bildi sərkərdələr edəcək kömək.
Doğrular sözünü tutaraq getdi,
Ordu yetirməyə o gün əmr etdi.
Dövr edən günlərdən seçərək bir gün,
Uğurlu taleyi olurkən üstün
Mübarək fal ilə andı səfəri,
Orduya verildi hərəkət əmri.
Kəməri belində kin ilə sıxdı,
Parlayan yüyəni aydan işıqdı.
Qızmış aslan kimi etdi tacidar
Qılıncı dünyanın fəthinə açar.
Nəşterli arıydı qaynaşan ordu,
Arı pöhresindən artıq idi bu.
Firidun padşahdan yadigar qalan
O uca Dirəfşi tanırdı çoxdan.

O uğurlu bayraq düzələn zaman
Nazlardı dostunu bu qoca dövrən.
Bayrağı “Dirəfşi Gavə”dən yüksək
Çəkdi mahlıcına göy rəngli ipək.
Tam əlli arşındı uca sütunu.
Zinət öz qoynunda bəsləmiş onu.
İpəyin üstündə müdhiş əjdaha,
Baxanlar qorxudan baxmaz bir daha.
Qıvırcıq qara bir qotaz başında,
Sanki bir buluddur dağın qaşında.
Bir qara qartaldı, qanadı nurdan,
Görürdü onu hər uzaqdan baxan.
Tərpəndi əjdaha heybət əsgərlər,
Başında əjdaha peykər İskəndər.
Dünya bu şurişdən dəhşət alaraq,
Nə üçün? – Bir ovuc torpaqçün ancaq!
Hiyləgər dünyaya aldanma, burax,
Qurdu asanlıqla olur bağlamaq,
Qapaqlı xonça bil köhnə dünyanı,
Gah halva yedirir, gah ciyər qanı.
Yer çuxur, göy isə uca və parlaq,
Biri qan təstidir, o biri torpaq.
Hər təstin üstündə yazılmış çoxdan
Siyavuş qanıtək bir çoxlu dastan.
Bir məhsul verər bu dünyanın bağı,
Al qana batırır bütün torpağı.
Bu təstə kimsənin girməz naləsi,
Köməyə buraxmaz bu yol heç kəsi,
İndi ki, fəryada yetişməz bir kəs,
Kömək istəyənlər çıxarmasın səs.
Səsinə pərdənlə çək mətin hasar,
Sakit bir yaşayış eylə ixtiyar.

DARANIN SƏRKƏRDƏLƏRİ İLƏ MƏSLƏHƏTİ

Dur, tövbə yandıran odu al, saqi,
Başıma o meylə atəş sal, saqi!
Xoşdur bu məclisdə parləsın Günəş.
Şam kimi başımda yansın bu atəş.
Aqillər kam alır yaxşılıqlardan,
Tanrı köməyinə sığınır hər an.
Ədalət mülkündən kim üz çevirsə,
Ona aqıl deməz ağıllı kimsə.
İnsana bu ağıl gözəl qonşudur,
Heyif ki, pislərlə oturur, durur.
Ağılsız kəslərlə oturub-duran,

Ağıldan, şüurdan deməsin dastan.
Koxanın əlindən olanlar azad
Bu kənddə ev tikib düzəldər abad.
Sən də bu yükünü boynundan atsan
Qorxmazsan hər alçaq boyun vurandan.
Ancaq öz varınla ol coşğun ümman,
Götür öz faydanı öz varlığından.
Özünə ölüncə özün ol qonaq,
Ağac ol, özündən doğur qol-budaq.
Yedi özgə malın barama qurdu,
Nazildi barmaqtek, yediyin qusdu.
Ən qoca bir möbid rəvayət edir,
Ağıllı kəslərə hekayət edir:
Rum şahı gedirdi böyük şövkətlə,
Qılıncla, qoşunla, varla, dövlətlə.
Hər yerə yayıldı bu qızğın xəbər:
Rum elindən gəlir qorxunc bir əjdər.
Daranın məhvinə hazırlanaraq
Hər çeşid silahla qaldırmış bayraq.
Bu xəbər bayramtek sardı hər yanı,
Çünki yaxmış idi Dara dünyanı.
Bir sözlə, məmləkət, əhali, ölkə
Zalimin əlindən gəlmişdi tengə.
Daraya hər ölkə bəslərdi nifrət,
İskəndərə isə məhəbbət, hörmət.
Bu işdən Daraya verdilər xəbər,
Dənizdən dalğatek keçdi İskəndər.
Sınaqlı kəsləri çağırdı Dara,
Ağıllı başlardan istədi çara.
Nə sayaq girişsin düşmənlə herbə,
Düşməne nə sayaq çalsın qələbə?
Nə tədbir göstərir qoca rəhbərlər?
Döyüşdə basılsın rumlu İskəndər.
Görmüşdür yenərkən düşmən ordunu,
Döyüşün taleyi qorxutdu onu.
Dərdinə bir çarə demədi bir kəs,
Kimsədən çıxmadı bu barədə səs.
O məclis bilirdi, Dara sərəkəşdir,
Yaxmaqda amansız, qızğın atəşdir.
Kimsənin sözünü tutmaz, dinləməz,
Onunçun durmuşdur dinməz-söyləməz.
Məclisdə vardı bir adlı pəhləvan,
Həsəbi, nəsəbi, Zəngə-Şaviran.
Adı Fəribərzdi, gövdəsi bir dağ,
Vücudu poladdı, qolu bir çomaq.
Məclisə çağırılmış bu igid kişi
Gözəlcə bilirdi bütün keçmişi.

Daranın taxtına etdi çox sənə:
Uğurlu məclisin yar olsun sana,
Dünyada hər zaman anılsın adın,
Fələk dövr etdikcə gülsün muradın.
Keçmişdə eşitdim ulu babamdan,
Nəsihət yolunda etmişdi bəyan.
Keyxosrov dünyadan edərkən səfər
Cavahir camından vermişdi xəbər¹²⁹.
Yaxın bir zamanda dövlətin taxtı
Alçalar və sönər ulduzu, baxtı,
Rum elindən çıxar müdhiş bir sərəkəş,
Hər atəşkədəyə vurur bir atəş.
Bu İran büsbütün mal olar ona,
Qürurla oturur Kəyan taxtına.
Durmaz bir ölkədə, cahan fəth edər,
Bir zaman özü də məhv olub gedər.
Həmən şəxs olmasın rumlu İskəndər?
Bu düşmən olursa, ondan et həzər.
Adını buza yaz, bizim torpağa,
Qoyma bu düşməni ayaq basmağa.
Ondan bu ölkəmiz görməsin ziyan,
Xəzinə yolunda yoxsul verər can.
Bir hiylə qurmali, itaət etsin,
Yalnız Rum mülkünə qənaət etsin.
Xoş hiylə acıqdan xoşdur hər zaman,
Su səpmək yaxşıdır atəş yaxmaqdan.
Hər zaman qolunun gücünü yoxla,
Tərəzi gözünü bərabər saxla.
Elə iş görmə ki, doğsun sənə kin,
Dəmirə tez təsir etsin sükahin¹³⁰.
Aslanlıq heybəti getsə aslandan
Başını bir qatır əzər o zaman.
Dünyanı namusla olur saxlamaq,
Onunla ucalır dövlət və bayraq.
Baş qoşma onunla, iş keçər, gedər,
Dara rütbəsilə böyüklük edər.
Qızıl öz vəznini versə arpaya
Qızıl qiymətiylə çıxar ortaya¹³¹.
Çox zaman yırtıcı qızğın bir aslan
Torpağa sərilir incə tikandan.
Əqrəblə bağlasan düşmən kimi kin,
Baxma çox ucadan, olma çox əmin.
Nəstərli çibindən gəl qorun sən də,
Nəmruda əmr etdi: "Mənə ol bəndə!"
O şəxsə ram olmuş dünya əzəldən,
Döyüşdə mərdliyi verməmiş əldən.
Tox ilə ac kabab yesə bir yerdə,

Tox adam kababdan düşəcək dərde¹³².
Hətta öz qadının, övladın olsa,
Parçalar, ortaqlı paltarın varsa.
Oğlunun boyuna gəlsə paltarın,
Məhəbbət gözləmə, gedəcək varın.
Olduqca boy atsa yeni bir fidan,
Sərv ondan, şübhəsiz, görəcək ziyan.
Yaramaz böyüklər sözündən qaçmaq,
Ağıllı sözlərə çevirmə yarpaq!
Dünyanı təcrübə etdikcə bir-bir.
Söylənən bu sözlər bilərsən nədir!
Nəsihət eşitsə çarə arayan
Dərdinə bir açar tapar hər zaman”.
Daranın ağıllı pirin sözündən
Heyrətli şimşəklər çaxdı gözündən.
Ancaq söndürmədi o, qızğın kini,
Çox alçaq göründü sülhün ayini.
Qocanın sözündən sarsıldı bir an,
Torpaqda qıvrıldı sanki bir ilan.
Qaşları çatıldı, heyrətə gəldi,
Qəlbində kin coşdu, gözü bərəldi.
Aslan kimi baxdı qocaya birbaşa,
Qorxudan vəznini itirərdi daş:
“Kövrək bir dəmirçi gördün məndə sən?
Ondakı poladı bəyəndin nədən?
Qüvvətli söz açma hey nədir bu Rum!
Odlu dağ yolunu bağlamaz bu mum.
Şahinlər güllənsə kəkliklər coşsa,
Şahinlər şahini batmazmı yasa?
O kimdir herb üçün bağlayım kəmə, r,
Min kəmərbəstəm var ondan mütəbər.
O miskin qorxağın gördüyü hünər,
Aslana naz edən ceyrana bənzər.
Şahların tacında qızıl tacam mən,
Namərdəm, qorxsam bir rumlu miskindən!
O, qafil yuxudan ayılan zaman
Şişə çəkmiş olar ətini aslan.
Yumurta ağırdır, bərklik var onda,
Ancaq tab gətirməz çəkcə altında.
Bunu kim bilərdi, dünənki uşaq
Böyüklə bədrəftar edən olacaq?
Birinci qədəhdə qanar o dəni
Mənim şövkətimi, həm öz səhvini.
Mənə ar deyilmə belə sürünmək,
Miskinlər yanında aciz görünmək?
Zəhərlər içinə qərç olsam, inan,
Nəhəng qurbağadan dilənməz aman.

Harada görünmüş aciz bir yunan
Belə bir gəmini çıxarsın sudan?¹³³
Günəşin taxtını çevirə bilməz,
Cəmsidin yerini o verə bilməz.
İrəni yıxmağa ucaltsın bayraq,
Keyxosrov taxtını bacarmaz çalmaq.
Kəyan şövkətini gərəkdir bilsin,
Qədəminə görə irəliləsin.
Nə itdir o qorxaq tülkü, saymadan
Qızmış bir aslana yetirsin ziyan?!
Aslan artığını tülküdür yeyən,
Bulud ağlamasa gülərmi çəmən?
Əliboş adamlar olarmı maldar?
Hansı bir ayaqla qaçar çolaqlar?
Məndədir, bilirsən, həm şövkət, həm şan,
Kim deyər acizəm rumlu uşaqdan?
Sərxoş qulamlara döydürəm onu,
Çobanlarım qırar onun qolunu.
Bir aslan köpəkdən qorxarsa, bişəkk,
Ona şıllaq atar qoca bir eşşək.
Qartal bir çibini sansa əjdaha
Qalxmasın düşdüyü yerdən bir daha.
Qoca bir tülküdən qorxarsa aslan,
Beynini oxla, dəl, heç vermə aman!
Yaxında gücümü bildirrəm ona,
Ataram başını ayaq altına.
Kimdir bu bac verən rumlu İskəndər,
Uca tacidarla olsun bərabər?
Kəyan taxtı olmuş mənə müyəssər,
Başımda tacım var, belimdə kəmər.
Heç kəsdə hünər yox, eyləsin cürət,
Babamın yurdunu almağa niyyət.
Kəyanın külahı Kəyana yarar,
Bu xəzinə içinə sığarmı rumlar?
Bəhmən nəslindənəm, Keyxosrov babam,
Namərdəm arxasız rumludan qorxsam.
Bir babam Ruyintən İsfəndiyardır,
Bu taxt ondan mənə bir yadigardır.
Dönməzsə fikrindən keçmiş yoluna,
Qaranlıq olar bu işıq – gün ona.
Girsə dənizimə gəmisi əgər,
Başını ayağım altında görər.
Cavabım acıdır, acı dənizdən
Ataram torpaqdan dənizlərə mən.
Elə sel axıdım qanlı buluddan,
Əli də Günəşə çatmasın bir an.
Kin, inad edən bir kəndlidən, ancaq

Sülhlə yox, ölümlə xoşdur qurtulmaq!
Eşşəyə yəhər yox, yaraşır palan,
Yükünü onunla daşıyar aslan.
Mən ucaltmışam bu ovun boynunu,
Yenə mən salaram kəməndə onu.
Ey başı çürümüş qoca pəhləvan,
Daraya belə xor baxışdan utan.
Olmaz söz atını belə oynatmaq,
Qocaman bir dağı kəməndlə tutmaq.
Səhrada çırağı yaxmaq nə gerek,
Sınanmış fələyə şahlıq öyrətmək?
Gövşəmə, çıxma öz həddindən kənar,
Hər çeşid gövhərin başqa yeri var.
Hər kəsin əyninə uymasa donu,
Demək, özgələrdən almışdır onu.
Qocalıq yerindən oynatmış səni,
Çürütmüş fikrini, yemiş beynini,
Arxana yorğunluq çökmüşdür, ey pir,
Nizə yox, sənə bir əsa gərəkdir.
Qocalanda ağıl olar pərişan,
Bütün bilikləri çıxar yadından.
Qocaya yalnız bu iki şey yarar:
Birisi ibadət, birisi məzar.
Dünyanı burax bu igid gənclərə,
Qocaldın, ortadan çəkil bir kərə!
Bir zəif qocadan umulmaz pənah,
Nə kömək edəcək qırıq bir silah?
Orduya igidlik yaraşır. Qoca
Sülhə bir yol arar döyüş qızınca.
Hər söz öz yerində olur çox gözəl,
Çünki nar bar verməz vaxtından əvvəl.
Hər vaxtsiz banlayan xoruzun gərək
Durmadan başını bıçaqla kəsmək.
Dilini bağla ki, əldə qalsın baş,
Dil quru olarsa, boğaz olmaz yaş¹³⁴.
Qan ilə islanmış dilsiz bir başdan,
Şübhə yox, yaxşıdır başsız bir insan¹³⁵.
Dilini ağzında saxla daima,
Yersiz heç bir zaman nəfəs çıxarma.
Dil dimaq evində otursun gərək,
Bəxtiyar yaşasın, gülsün hər dilək.
Düzlükdə ad almış çəkinin dili,
Milindən bir yana əyilməz beli.
Milindən azacıq aşağı ensə,
Enər baş aşağı bir az tərpsə.
Elə söz vardır ki, yaramaz demək,
Başqa bir dil ilə söyləmək gərək.

Onu incə-incə söylərkən bir-bir
Ondan hər eşidən alar bir təsir.
Xüsusən, şahlara sözü yonaraq,
Ölçərək deməli, həm də çox yumşaq”.
Daranın acığı edincə tüğyan,
Qoca üzr istədi, oldu peşiman.
Padşahlar işində qaynaşır qorxu,
Kimsənin şahlarla tutmaz dostluğu.
Kini cuşə gəlsə, acıqlansa şah,
Rəhm etməz, oğlu da olsa o hərgah.
Padşahın tinəti atəşdir, ancaq
Yanğına yaxşıdır uzaqdan baxmaq.
Padşaha o zaman öyüd bar verər,
Yolunu qürurdan, kindən təmizlər.
Padşaha nəsihət verən bir insan,
Toxumu şor yerdə səpmiş o nadan.
Daraya dəyərli nəsihət verən
Bildi ki, şah qızmış nəsihətindən.
Sözünə başqa bir cərəyan verdi,
Dadlı bir dil ilə şahı dindirdi:
“Şübhe yox, dünyada bir sənə Dara,
Düşmənin nəyi var, səndədir dara!
İskəndər kimdir ki, atını çapsın,
Daranın başından küləhi çapsın?
Sənə bu küləhi tikmiş Yaradan,
Ulduzdur sənə bu çırağı yaxan.
Dağın qapısına çıxarsa kəsək
Daş ilə əzilər quru torpaqtək.
Atsa qabaq kolu uca qol-qanad,
Çinara tay ola bilərmə, heyhat!
Qabaq suyu içib doyduğu zaman
Kəndirlə aşağı enər ağacdan.
O da bir qabaqdır başı ucalmış,
Boynuna otlardan bir kəndir salmış,
Otlardan toxunmuş ip də qırılar,
Dolçası qırılıb quyuda qalar.
Günəş məşəlindən işıqlansa bağ,
Pərvanə yerinə can verər çıraq.
Aciz, topal tülkü döyüş günündə,
Nə iş görə bilər aslan önündə?
Qaşında düyümü iki yana vur,
Kamanın düyümü yanlardan xoşdur.
Dünyanı tədbirlə əlinə gətir,
Bu işdə tələsmək nəyə gərəkdir?
Bir çıraq salmazsa qızğın alovlar,
Nə özü, nə də ki pərvanə yanar.
Od təndir içində, xəmir sə gəlmiş,

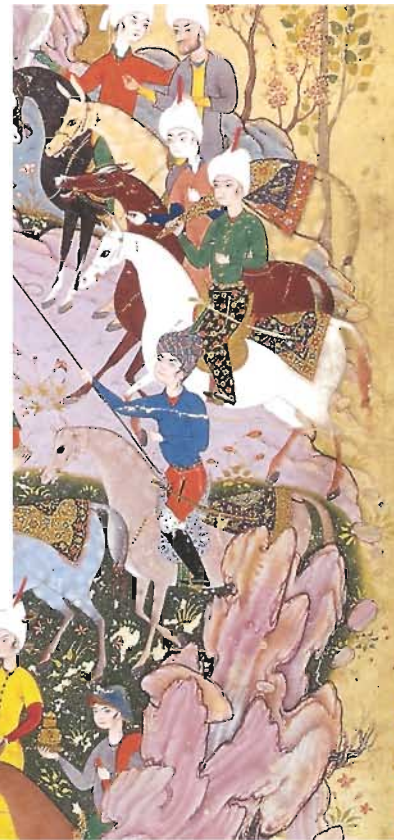
Çörəkdən ağıza çox yol deyilmiş.
Hər bəndin açarı səbrdir, inan,
Səbrli kimsələr olmaz peşiman.
Ziyandır uduzmaq belə şahmatı,
Çapdırmaq nə gerek “fil” ilə “atı”.
Mizraba barmaqlar hələ yatmadan,
Çox çalğı qırılmış ağır yaradan.
Sən şahsan, səndədir şövkət, təmtəraq,
Belə bir hesabı kimdən aramaq?”
Daraya hörmətçin qoca pəhləvan
Söylədi bir neçə dəyərli dastan.
Daranın ürəyi, beyni atəşdi,
Bu dadlı söhbətlər gözündə heçdi.
Acığı, atəşi sönmədi yenə,
Od vurmaq istədi sözün məğzinə.
Dara katibinə əmr etdi belə:
“Müşk ilə ipəyi, durma, al ələ”.
Katibi sürətlə qələm götürdü,
Dara deyənləri yazıb bitirdi.

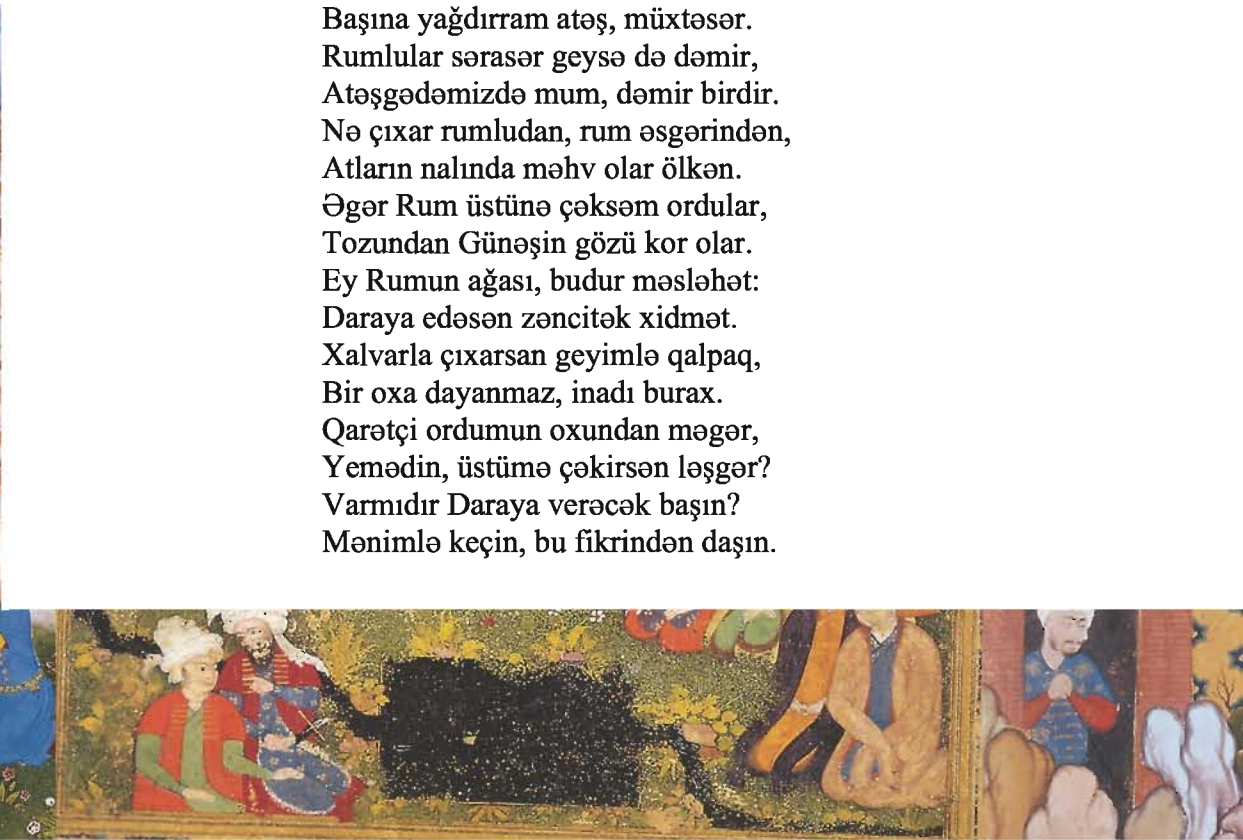
O, şəvə qələmi oynatdı şən-şən,
Manini, “Ərjəng”i saldı qiymətdən.
Bir məktub yazdı ki, olduqca dilbər,
Məzmunu cənnətin bağçası qədr.
Sözləri polad bir qılıncdan kəskin,
Lisanı, üslubu incə və mətin.
Katib o qiymətli məktubu yazdı,
Dara imza atdı, möhrünü basdı.
Daradan şahlara məktub apararı
Oldu İskəndərin yanına rəvan.
Məktubu verincə, açdı sürətlə,
Katibə oxutdu başqa diqqətlə.

DARANIN İSKƏNDƏRƏ MƏKTUBU

“İnsanı biliklə daim ucaldan,
Ən adil, ən böyük Tanrı adından.
Elə bir Tanrı ki, əl tutar, bəslər,
Tək ona sığınar çarəsiz kəslər.
İşıqlı ulduzu göydə parladır,
Bu qara torpaqdan insan yaradır.
Hər işdə bilikli, güclü, bacaran,
Müstəhəqq olanın keçir suçundan.
Hər ruha ondadır hərərət, işıq,
Hər əqlə o verir qüvvət, yaraşlıq.
Birinə dövranı tutur elə təng,

Təknədə tapmayı bir parça çörək.
Birine dağ kimi xəzinə verər,
Çəkiddə dağ olmaz ona bərabər,
Nə yoxsul suçundan çəkmiş bir ziyan,
Nə hunər göstərmiş xəzinə tapan.
Nə istərsə onun əlindən gəlir,
Yaratmaq, öldürmək onunçün birdir.
Hökmündən olurmu qurtarmaq yaxa?
Bir hakim tapılmaz ona tay çıxa.
Olsun haqq salamı elə bəndəyə
Acizlik göstərir aciz kimsəyə.
Nə fayda nakəsə demək afərin,
Sanar afərinə böyük bir nifrin.
Düşmənin olsa qan içən zülmkar,
Nəzakət göstərsən acizlik sanar.
Xoş məsəl vurmuşdur igid bir kimsə:
“Əlaltı olma bir əlaltı şəxsə”.
Sən, ey xam fikirli, sınaqsız uşaq,
Aslanla çarpışma, inadı burax,
Mənimlə döyüşdə zor pəncən hanı?
Köməyin, qoşunun, sərkərdən hanı?
Səndə əqrəb, ilan xasiyyəti var,
Nəhənglə döyüşə yoxsa kim çıxar?
Əjdaha qılincim məhv edər səni,
Gəl burax bu ilan təbiətini!
Üstünə qılıncla kükrəsəm, yəqin,
Ya ölüm, ya qaçmaq olar qismətin.
And olsun atəşə, “Avest”ə, “Zənd”ə,
And olsun Günəşə, göy çəmbərində,
And olsun yəzdana, uca behiştə,
Əhrimən düşməni olan Zərdüştə.
Rumdan və Yunandan qoymaram əsər,
Başına yağdırram atəş, müxtəsər.
Rumlular sərəsər geysə də dəmir,
Atəşgədəmizdə mum, dəmir birdir.
Nə çıxar rumludan, rum əsgərindən,
Atların nalında məhv olar ölkən.
Əgər Rum üstünə çəksəm ordular,
Tozundan Günəşin gözü kor olar.
Ey Rumun ağası, budur məsləhət:
Daraya edəsən zəncitək xidmət.
Xalvarla çıxarsan geyimlə qalpaq,
Bir oxa dayanmaz, inadı burax.
Qarətçi ordumun oxundan məgər,
Yemədin, üstümə çəkirsən ləşgər?
Varmıdır Daraya verəcək başın?
Mənimlə keçin, bu fikrindən daşın.

Yayı qır, oxundan çıxar yeləyi,
Zirehi qatla, gey zərif ipəyi.
Yoxsa qulağını buran zaman mən,
Bilirsən ki, heçsən, heçdən də heçsən!
Qorx ürək çeynəyən oxumdan mənim!
Sevinmə bu dovşan yuxumdan mənim!
Hər yatan dovşana xor baxma, zinhar!
Tərpənsə, yerindən ox kimi uçar.
Bacarram səninlə edim xoş rəftar,
Həddini aşanı döyməmək olar.
Lakin bir məsəl var: “Şah olsa zəlil,
Quyudur məskəni, Yer üzü deyil”.
Vergi ver, kini sil, qoy işə qədəm,
Köhnə ayinlərə, gəl, çəkmə qələm.
Hər il nə gərəkdir yeni kürk tikmək,
Noxtayla bir yerdə satılır eşşək.
Köhnə xanədana rəxnə vurma gəl,
Bununla açarsan başına əngəl!
Məcbur etmə məni qalxım yerimdən,
Mən böyük bir filəm, sən bir çibinsən!
Sevin ki, haq sənə vermiş dövlət, var,
Aslan pəncəsindən alınmaz şikar!
Bir qarğa kəkliktək səydi bir zaman,
Öz yerşi belə çıxdı yadından.
Məclis qur, ulduzlar nur verdi yerə,
Firiştə qapını açmış göylərə¹³⁶.
Keyxosrovun tacı səadət arar,
Bilmirəm kim kimin başından qapar?
Bu köhnə zəmanə kimə olar yar?
Ulduzlar kim ilə olar vəfadar?
Bu göyə atdığıın tozdan, torpaqdan
Mənə yox, özünə yetişər ziyan.
Baş mənəm, başqalar mənə əl-ayaq,
Nə gərək başını boş yerə qırmaq?
Öz sillən toxunar öz yanağına,
Baltanı vurarsan öz ayağına.
Gənclik qüruruyla şaşmaq əbəsdir,
Qəmənle boynunu qaşıma, bəsdir!
Qılıncım tək sənə açmamış oyun,
Saysız dik başlardan qoparmış boyun.
Mənimlə munisdir şahların baxtı,
Cəmşidin əklili, Kavusun taxtı.
Bərklilyi çəkməklə dəmir, poladam,
Ruyintəndir mənim şöhrətli babam.
Yağışdan qorxarmı qocaman qurdlar?
Onların ipək yox, dəri kürkü var.
Bəxtiyar kimsənin alınmaz bəxti,

Satın almaq olmaz tac ilə taxtı.
İsfəndiyar köçmüş dünyadan əgər,
Nəsəbin yetişər Bəhmənə qədər.
Bəhmən də şahlığı atdığı zaman
Dünyaya mən oldum böyük hökmüran.
Məndədir Bəhmənin aslan ürəyi,
Həm İsfəndiyarın polad biləyi.
Onlardan yadigar bu gün mənəm, mən!
Zorda İsfəndiyar, ürəkdə Bəhmən!
Kəyan nəslindənəm, mən yenilmərəm,
Başqalar əlaltı, tək əsil mənəm!
Böyük səhv etmişən məni ölçərkən,
Bəhmən qüvvətiylə ölçməmişsən sən,
Babamın mülkünün sahibiyəm mən,
Gəl öz sahibinə üsyan etmə sən.
Tutduğun işlərdən tez ol peşiman,
Düşün ki, bir fayda verməz sonradan!
Çox igid olsan da, qızışma ancaq,
Aslanın izinə, gəl basma ayaq!
Gəl etmə qabalıq, həlim ol, yumşal!
Oynatma yerimdən, öz yerində qal!
Yurdunu talaram, kini tərپətsən.
Ölkələr verərəm bir rica etsən.
Dağ kimi ağır am, mətanətliyəm,
Hökmümdə amansız, həm də qətiyəm.
Sən məni tərپətmə, tərپənər dünya,
Bir kərə demişəm, dedim bir daha!”
Dara məktubunu şaha oxuyan
Kəskin sözlərini edincə bəyan,
İskəndər əmr etdi: “Oynasın əlin!
Ona bir cavab yaz bundan da kəskin”.
Katibi qələmlə göstərdi hünər,
Məktubu bəzədi hər çeşid gövhər.
Yazdı bu məktubu elə sənətlə,
Fələklər əlini öpdü hörmətlə.
Dəyərli məktubun başı qapandı,
Naməni alaraq qasid yollandı.
Daranın katibi məktubu açdı,
Hər rəngin nüktədən yüz gövhər saçdı.
Oxuyub gördü ki, gövhərdir hər söz,
Düzdüyü dürlərdən ayrılmayır göz.

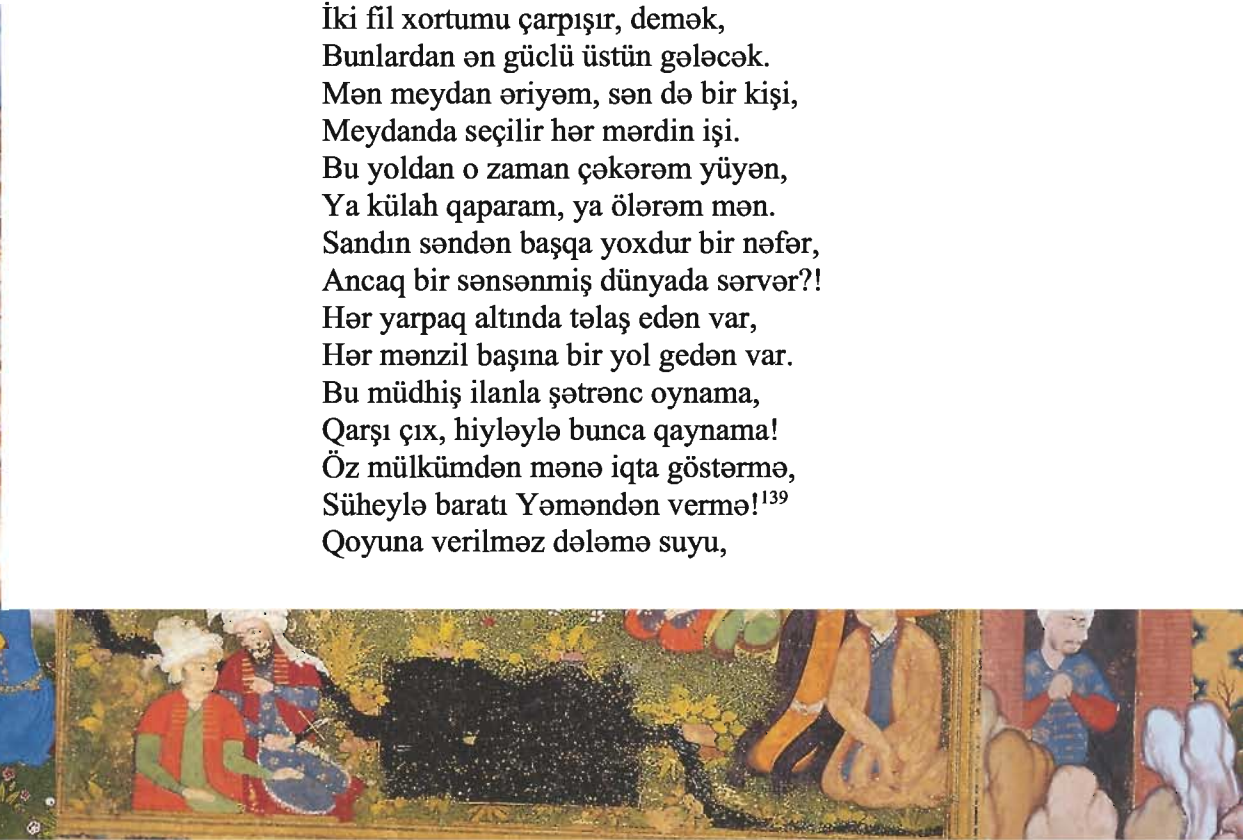
DARANIN MƏKTUBUNA İSKƏNDƏRİN CAVABI

“Anaram Tanrını, Haqq qüdrətini,
Torpaqdan yaradır hər göyertini,
Bu uca göylərə ülviyyət saçan,
Ağıllı kimsənin gözünü açan,
Dünyanı yaradan hər şeydən qəni,
Kimsəsiz kimsənin kömək edəni,
Dünyaya insanla verdi yaraşiq,
Göyləri yerlərə bağladı artıq.
Suyun qılıncına yer oldu qılaf,
Günəş çeşməsitək parlatdı şəffaf.
Bəndəlikdən uzaq o pərvərdigar,
Onda nə pozulmaq, nə qocalmaq var.
Ona şahiddir hər gözə görünən,
Varlıqlar hissədir onun mülkündən.
Hər varlıq isbata möhkəm bir dəlil,
Dünyada bir şeyə o möhtac deyil.
Bir şeyi yaratmaq istərsən, əlbət,
Sənə də, mənə də gərəkdir alət.
O hər şey yaradır, lakin alətsiz,
İdraka bu ağılın gücü yox hərgiz.
Hər ağıl Tanrıdan öyrənir bilik,
Ürəklər tilsimdir, edər bəndəlik.
Hökmü, hikmətiylə doludur cahan,
Hökmədə aşkardır, hikmətdə nihan.
Bu sadə səhradan uçuşan ruhlar
Ondan gəlmiş, yenə ona qayıdar.
Hər qəlbə, hər gözə ondandır işıq,
Mənə də, sənə də o verdi şahlıq.
Hər varlıq, hər yoxluq onun hökmündə,
O ulu Tanrıdır, biz kiçik bəndə.
Bəxşişi bol olan bu Pərvərdigar
Əcəbmi məni də etsə tacidar?
Söylə, ey şəhriyar, ey bəxti uca,
Anandan çatdınmı bu taxta, taca?
Sənə də şahlığı vermiş Yaradan,
Hər verən şeylərə baxma ucadan,
Nemətə xor baxmaq olmaz, tacidar!
Xor baxan bəndəni sevməz bir dindar.
Dünyada sərxoş da, huşyar da olsan,
Əmrindən boynunu qaçırma bir an.
Pənahım olursa o Pərvərdigar,
Əcəbmi məni də etsə tacidar?
Böyüklük etməyi bacarram mən də,
Qılınc oynadaram aslan önündə.

Qılıncla xəttü tac ala bilərəm,
Ayı da kəməndə sala bilərəm.
Cəməşid tarixini oxu bir daha,
O ayı gör necə uddu əjdaha.¹³⁷
Hamən əjdahaya sonra Firidun
Əjdaha gücüylə açdı nə oyun?!¹³⁸
And olsun yer-göyü quran Tanrıya
Ki, ondan bu yer-göy almışdır maya.
Tanrıdan bir kimsə tutmasa xəbər,
Demək, yox başında şüurdan əsər.
And olsun keçmişin rəhbərlərinə,
Bizim dinimizin Peyğəmbərinə,
And olsun İbrahim qoyan sühufə,
O dinçin Tanrıya şükür min dəfə.
O İran xalqına əl taparsam mən,
Silərəm Zərdüştün dinini yerdən.
Nə atəş qoyaram, nə atəşgədə,
Odlar da şölədən yanar bu dərdə.
Bu gözəl mərasim, bu ayin, bu yol,
Ulu babalardan qalmış, əmin ol!
Bu müşkün qoxusu duyulmamaqçın,
Onu çör-çöp ilə gizlətmək neçin?
Xurma ağacına kəməndi atan,
Əlbəttə, yeyəcək xurmanı asan.
O gülün bostanda başı yüksəlir
Ki, gözəl rəngi var, həm saçır ətir.
Bilsə ki, mərdliyi, qol qüvvəti var,
O zaman başını maral dik tutar.
Aslanlar içində odur ən vəhşi:
Pəncəsi itidir, kəskindir dişi.
Bir maral budu var, iki ac aslan,
Kababı kim yeyər? Ən güclü olan!
İki fil xortumu çarpışır, demək,
Bunlardan ən güclü üstün gələcək.
Mən meydan əriyəm, sən də bir kişi,
Meydanda seçilir hər mərdin işi.
Bu yoldan o zaman çəkərəm yüyən,
Ya küləh qaparam, ya ölərəm mən.
Sandın səndən başqa yoxdur bir nəfər,
Ancaq bir sənənməmiş dünyada sərver?!
Hər yarpaq altında tələş edən var,
Hər mənzil başına bir yol gedən var.
Bu müdhiş ilanla şətrənc oynama,
Qarşı çıx, hiyləylə bunca qaynama!
Öz mülkündən mənə iqta göstərmə,
Süheylə baratı Yəməndən vermə!¹³⁹
Qoyuna verilməz dələmə suyu,

Onda öz qanı var, görəcək bunu.
Qürurla bu qədər olma gərdənkəş,
Torpaqdan yarandın, deyilsən atəş.
Gəl burax bu kini, islahə yanaş,
Qalaydan pozulur almaz kimi daş.
Bir qab şərabin var, saxla can-başla,
Sındırarsan onu, çarpışma daşla.
Unutma, neft ilə doludur cahan,
Söyüdü qoru bu odlu tufandan.
Xoş keçdi, ələ al nuş ilə eyşi,
Xəracla cahanda şəxsən nə işi!
Biri yoxsuldən bağ əsirgəməmiş,
O biri verməmiş bağından yemiş.
Get, elə bir ov tap zəifdir məndən,
Yağ çıxmaz sənə bu aslan böyründən.
Heç mümkün deyilsə meyvəni dərmək,
Budaqdan asılmaq nəyinə gərək.
O zaman arzuna yetişərsən sən,
Körpü sala bilsən böyük dənizdən.
Bir düşün, bu qədər qürur nə gərək!
Bəsləyirsən əbəs baş tutmaz dilək.
Bax, gənclik nə yola çəkdi Bəhməni,
Qorx bu əjdahadan ki, dişlər səni!
Yolunu div vurur İsfəndiyartək,
Rüstəmlə döyüşə çıxasan gərək!
Divlərlə oturub-dursa Süleyman,
Qalmaz barmağında üzüyü, inan!¹⁴⁰
Çalış bu dünyada səhv eyləmə sən,
Çox bizim kimilər yanmış səhvindən.
Özünə verdiyin hesab düz deyil,
Bu yanlış oyunu uduzdun, çəkil!
Nədir bu xam xəyal, bu xam tərpeniş?
Simurğu toruna kim sala bilmiş?
Zəncidən deyilsən daha adamcıl,
Bərbərdən igidmi çıxdın sən, ayıl!
Kin ilə döyüşə başlayınca mən
Nə qədər qan tökdüm zənci, bərbərdən.
Qayıt bu kinindən artıq, yetişər,
İnsanı incitməz azad kişilər.
Öncə sən bağladın kin mənə qarşı,
İlk səndən görüdü ilan başı.
Ordunu sazladın qan içsin deyə,
Üstümə gəlibsən basqın etməyə.
Ölkəmə salırsan min fitnə, min kin,
Atamın mülkünü almaqdır fikrin.
Mənə də gərəkdir yığaraq əsgər
Belimə bağlayım hər b üçün kəmər,

Ordumla bu dərın dənızdən aşmaq,
Qılıncımla bir qan dənızı açmaq.
Sanma mən sərxoşam, sən ayıq, huşyar,
Mənim də başımda ağılm, huşum var.
Taleyin gününü edıbsə parlaq,
Mən də xoşbəxtlıkdən deyıləm uzaq.
Sənə iş vermişsə köhnə ruzıgar,
O işdə mənim də məharətim var.
Səndə tac vardırısa, məndə qılınc var!
Güvənmə taxtına sən, ey tacıdar!
Hər taxtın önündə bir də tabut var,
Güvənmə ki, dağlar çəkmiş daş hasar,
Elə zənn etmə ki, qırılmaz daşlar.
Döyüş zamanında işlərkən əllər
Dağlardan toz qopar, titrər təməllər.
Bu dünya mülkünün gəlincə sonu
Asanca mənimsər axtaran onu.
Çıxarkən bir sənlik, mənlik ortaya,
Ah, necə doymasın cana bu dünya?!¹⁴¹
Bilirəm, bax, budur fikrinin canı:
Tutmaz bir tərəzi iki batmanı¹⁴².
Məni öz daşınla gəl çəkmə daha,
Bəhməni bununçun vurdu əjdaha¹⁴³.
Cavabda daş, dəniz atsan ortaya,
Dağ kimi daşımı ataram suya¹⁴⁴.
Mən də zirehpuşam, qılınc oynatsan,
Sülhə də razıyam, sülhə əl atsan.
Gövhərdən, qılıncdan, nəyin var, çıxar,
Mənim də bunlarda məharətim var”.
Elə ki məktubu Dara dinlədi,
Dimağı alışdı, kinlə inlədi.
Durmada topladı qədərsiz əsgər,
Darada qaladı geri İskəndər.
Ortaya çıxardı güclü bir ordu,
Silahdan onlara yaraşiq vurdu.
Dara anladı ki, qızmış əjdaha,
Aslanın izini buraxmaz daha.
Elə bir şövkətlə qalxdı yerindən,
Dağlar da sarsıldı öz təməmindən.
Nəhayət, gəldilər qarşı-qarşıya,
Kinin qapısını açmışdı dünya.
Cəzirə ki, Musil adlı ölkədir,
Səfalı bir yerdir, xoş düşərgədir,
Bu yerdə toqquşdu iki tacıdar,
Dəhşətdən, vəhşətdən titrədi dağlar,
Çarpışan şahlardan əsər axtarsan,
İndi də o yerdə sümük taparsan.

DARANIN İSKƏNDƏRLƏ MÜHARİBƏSİ

Ey saqi, şərabın ağzını dur aç,
Vaxtı boş keçirmə, qədəhə mey saç!
Xüsusi mey ilə xərab et bir an,
Qurtarım canımı bu xərabatdan.

Bu mavi göylər ki, daim seyr edər,
Bu Günəş, bu Ay ki, dolaşib gedər,
Bunları sanma bir oyun-oyuncaq,
Sərsəri deyildir bu geniş afaq.
Pərdədə hər telin vəzifəsi var,
Bizə bu hikmətlər deyil aşikar.
Kim bilir ki, sabah nələr olacaq?
Kim sönüb gedəcək, kim sağ qalacaq?
Kimin paltarını atarlar çölə,
Kim qoyar başına tac gülə-gülə.
Yaxşıdan, yamandı xəbər verənlər
Pak, təmiz şahlardan belə nəql edər:
Çin şahı səhərə nəfəs verərkən
Ulduzu Günəşə dəyişdi Ədən¹⁴⁵.
Toqquşma yerinə yetişdi ordu,
Qaf kimi düz iki pərgarda durdu.
Yollara töküldü dəmirdən tikan¹⁴⁶,
Şeypurlar coşduqca qopdu həyəcan.
Üz-üzə gəlirdi hər iki ordu,
Nə ürəkdə dinclik, nə gözdə uyğu.
Hər iki tərəfdə ordu qaynaşır,
Qaynaşma ayağa, ələ dolaşır.
Üz-üzə durdular döyüş yerində,
Döyüşə cəsarət yox heç birində.
Hamı düşünürdü bəlkə sülh olsun,
Qılınclar qınında sakit otursun.
Gənclikdən, qürurdan hər iki sərkəş
Birisi su idi, birisi atəş.
Nəhayət, şəfqətdən kin etdi zühur,
Yandı hər ürəkdə kinli bir qürur.
Elə ki qaynadı kinli bir hiddət,
Ürəkdən büsbütün silindi şəfqət,
Davullar gurlarkən dəhşət verərək,
Təbilin dodağından öpürdü fələk¹⁴⁷.
Sərxoş fillər ilə qızışdı meydan,
Güzgü sınıb düşdü filin alından.
Şeypurlar qoparır aslan nərəsi,
Dimağı doyurur nayın nəfəsi.
Türk nayı qopardı elə bir şivən,
İgidlər coşaraq qopdu yerindən.

Zinclərin sədası elə müdhişdi,
Bəzəkli günbədi dəlib keçmişdi.
Meydanı bürüdü qanlı vurhavar,
Döyüşdən igidlər getdikcə coşur.
Sanki bir məhşərdir, yer, göy dağlır,
İsrafil şiddətlə surunu çalır.
Göylərin yolunu tutdu toz-torpaq,
Sağlığın yüyəni əllərdən uzaq.
O qədər toz qonmuş tərəkə, yəhərə,
Yer göyə dönmüşdü, göy isə yerə.¹⁴⁸
Ciyəri yandırır atəşli səda,
Boğulur kəməndin halqaları da.
Nəfəslər göydə bir buluddur guya,
Qılınc şöləsindən yanırdı dünya.
Qılınc oynadırdı torpaqla, qanla,
Havanın dimağı dolurdu canla.
İran tacıdarı səhərdən durdu,
Sazladı olduqca mükəmməl ordu.
Öncə sağ qanada bəzəklər saçdı,
Əjdaha qılınclar ağzını açdı.
Sonra da sol qolu nizama saldı,
Cəbhəyə poladdan bir dağ ucaldı.
Bir mərkəz dikəltdi cinahın gözü,
Qapandı Günəşin və Ayın üzü.
Bu mərkəz poladdan tökülmüş bir dağ,
Sığınan kəslərə dəmir bir sığnaq.
O yanda Rum şahı qurdu ordunu,
Sanki bal arısı şan etdi mumu.
Silah istəyəne payladı silah,
Kömək istəyəne payladı pənah.
Sağ-solu bəzədi qılınc və qalxan,
Necə ki canlanır çəmən buluddan.
Dağtək möhkəmlətdi önü, arxanı,
Göydə səyyarətək qurdu meydanı.
Elə ki hər tərəf sazladı ordu,
İgidlər döyüşə çox hazır durdu.
Qılınclar boyunla oynarkən artıq,
Dünyanın gözündən çəkildi işıq.
Çuxurlar qan ilə dolub daşaraq,
Qırmızı kükürdtək qızardı torpaq.
Əyri qılıncların əjdahasından
Əjdaha yuvası olmuşdu meydan.
Oxların nəhəngi yay pusqusundan
Bir yerdə durmayır, şığıyır hər an.
Qıvrım kəmənd olmuş bir ilan yenə,
Ağzını açmışdır tutsun xəzinə.
Coşduqca fillərin sərxoş nərəsi,

Tıxandı ərələrin kəskin nəfəsi.
Qılınclar o qədər boyun üzdülər,
Qalmadı boynunu dik tutan bir ər.
Ata öz oğluna bəslər ədavət,
Oğul da ataya etməz məhəbbət.
Az qaldı bayrağı qər q eyləsin qan,
Nicat çadırını yığdı dünyadan.
Yaylarda o qədər dartıldı oxlar,
Yay çəkən əllərdə kəsildi qabar.
Döyüşdən o qədər qızıxdı meydan,
Qılgıncım sıçradı at nallarından.
Ordu mərkəzində Daranın qəlbi
Daraldı bir aslan ürəyi kimi.
Kükreyir, dağıdır sağ və solunu,
Hər yana işlədir Bəhmən qolunu.
Sarsılmaz qolunu atsa hər yana,
Düşür düşmən başı ayaq altına.
Hər cana çatırsa, verməyir aman,
Hər başa vurursa, qoparır haman.
Rumların qədərsiz töküldü qanı,
Torpağa sərildi min pəhləvanı.
Bu yanda qılıncla igid İskəndər
Qaldırdı dünyada qanlı bir məhşər.
İki əl qan tökər, çalışır, durmaz.
Hər əldə bir qılinc – kəsərli almaz.
İki əl qılinc elə ərdir
Düşmən öz canına hayıf deməyir.
Bir qılinc vurunca hər fil başına,
Salardı başını ayaq altına.
Kinini dənizə töksəydi, şəksiz,
Hər yana atəşlər saçardı dəniz.
Ağzından sanki bir aslan od saçır,
Aslan qarşısından madyanlar qaçır.
Daraya dedilər: “Bu qızmış aslan
Çox adlı igidi saldı atından.
Padşahın qəlbinə kin dolsun gərək,
Belə filgövdədən qurtulsun gərək.
Orduya əmr ver, dolaraq kinə
Hər yandan yürüşlə axsın üstünə”.
Bu fikri Dara da gördü məsləhət,
Ordular dəniztək etsin hərəkət,
Hamısı sel kimi bir səmtə axsın,
İskəndər üstünə cilov buraxsın.
Daranın əmriylə ordu yer-yerdən
Qaynayıb irəli atıldı birdən.
Cilovlar parladi edərkən həmlə,
Qılınca sarıldı iki əliylə.

İskəndər görüncə elə divanı
Atdı düşmən kimi şərmi, həyanı,
Əmr etdi yerində tərpsin dəniz,
Hər kəs öz canını tutmasın əziz.
Düşmənin yolunu tutsun hər yandan,
Keçirsin qılıncdan, verməsin aman.
Qarınca, çibintək qaynadı meydan,
Girdi bir-birinə hər iki cahan.
O qədər ki qılınc, ox yağdırdı qol,
Qarınca tapmadı keçməyə bir yol.
Gilə arısı tək çəkdilər neştər,
Göylərdə oxları oxa tikdilər.
İskəndərsə haman qorxulu anda
Bir kötüktək möhkəm durdu meydanda.
Bir igid yanaşdı o filpeykərə,
Əl atdı Əhrimən kimi xəncərə,
Dərindən bir yara açdı pəhləvan,
O gənc sərv titrədi müdhiş yaradan.
Zirehi dələmək kaftandan keçdi,
İşə bax, ipəyi polad nə biçdi.
Parlayan Günəşin qolu dönmədi,
O qüvvət altında bir an inlədi,
Ağrıdan azacıq dincəldi canı,
Qılıncı torpağa sərdi düşmanı.
Düşmənin gücünü ölçmək istərkən,
Bundan təkan yedi qorxusuz düşmən.
Düşündü meydandan çəksin yüyəni,
Nizədən dincəlsin yorğun bədəni.
Yenidən bəxt ilə olaraq həmdəm,
Durdu öz yerində möhkəmdən möhkəm.
Bu falda bir zəfər, səadət gördü,
Qolunda düşməndən çox qüvvət gördü.
Bütün qüvvətini alaraq ələ
Döyüşə qalxdı öz həmçəkisilə.
Həmlədən-həmləyə keçirdi ordu,
Su deyil, sanki qan içirdi ordu.
Döyüşdə sınıanmış iranlı birdən
Rumların yolunu kəsdi hər yerdən.
Meydanda zəiflik göstərdi rumlar,
Onları edirdi əcəl giriftar.
Yenidən mərdliklə namusa doldu,
Dağ kimi yerindən tərpsənmez oldu.
Himmətlə tutdular əldə bayrağı,
Qənimət almasın amansız yağı.
Zənci öz tacına düzüncə gövhər,
Çin şahı taxtından düşdü dərbəder¹⁴⁹.
Gecənin köksündən Ay doğdu parlaq,

Şəfəqli güzgütək işıq saçaraq.
Bir çöldə yığıldı hər iki ordu,
Hər iki cəbhəni düşmənlik yordu.
Döyüşdən əl çəkib döndülər geri,
Yudular yaranı, tozu, qan-təri.
Hamını almışdı kədər, düşüncə:
Nə zühur edəcək şəfəq söküncə?
Saf, təmiz portağal o səhər erkən,
Bir dəstə gül kimi güldü üfüqdən.
Üz-üzə dayandı hər iki ordu,
Pəhləvanlar qalxıb şikargah qurdu.
Qılınc, ox, kamanla uzun bir zaman
Qol gücü göstərdi uca asiman.
Yorulan ordunun saraldı rəngi,
Əl cilov itirdi, ayaq üzəngi,
Daranın iki baş sərdarı vardı,
Üzdə dost, ürəkdən çox kin tutardı.
Daranın kinindən yorulmuşdular,
Ortada bir ürək incikliyi var.
Şahı öldürməkçin oldular əlbir,
Kin ilə oturub tökdülər tədbir.
Bəzəmək istərkən qanlı bir bazar,
Gedib İskəndərə sığındı onlar:
“Daranın bizə çox etimadı var,
Tək bizə inanır qoca tacidar.
Zülmündən yanaraq etmişik tədbir,
Öldürmək fikrində olmuşuq əlbir.
Biz sabah bir həmlə edərik, bəlkə
Zülmədən qurtulsun bu məzlum ölkə.
Yerində möhkəm dur, dayan bu gecə,
Düşmənin bu səhər dönəcək heçə.
Bu səhər bayraqla çıxarkən hər bə
Qılıncdan yeyəcək böyrü bir zərbə.
Ancaq sən doğru qal bu şərtimizə,
Xəzinə ağzını geniş aç bizə!
Hər birimizi sən varlandırısan,
Qulluğumuz üçün qızıl saçasan”.
Bu iki xainə rumlu hökmüran,
Söz verdi, onlarla bağladı peyman.
Lakin inanmadı buna İskəndər,
Daranı öldürə bilsin xainlər.
Ancaq düşməninədən qurtulmaq üçün
Hər kəs üçün çarə aramaq mümkün.
Bu zülmü ədalət gördü hökmüran,
Gəldi xatirinə köhnə bir dastan:
“Dovşanını hər bir yerin – məsəl var, –
Yenə də o yerin tazısı tutar”.

Şahını öldürmək istəyən kəslər,
Ağıllı kimsədən alınca xəbər,
İskəndərdən güclü pul almaq üçün,
Həm də ki Daradan qurtulmaq üçün,
Şahın nemətini unudu onlar,
Onu öldürməyə verdilər qərar.
Günəş yaqutunu oğru çalınca
Bu dünya düşmüşdü yaqut dalınca.
Məhtabı tutaraq dedilər: "Oğru,
Günəşdən gövhəri oğurlamış bu"¹⁵⁰.
İki dağ kimi səf çəkmişdi ordu,
Çarpışma hər iki cəbhəni yordu.
Döndülər o günü vurunca başa,
Hazırlıq görüldü gələn savaşa.

DARANIN SƏRKƏRDƏLƏRİ TƏRƏFİNDƏN ÖLDÜRÜLMƏSİ

Ey saqi, dur, məndən bu mənliyi at!
Gəl, üzüm suyundan cahanı parlat!
Bir şərab ver, məni mənzilə salsın,
Çox könül alan var, o, kədər alsın.
Qalana cənnətdir dünyanın halı,
Tələsən adamın oddadır nalı.
Bu bəzəkli bağda iki qapı var,
Yoxdur heç birində qıfıl, bənd, açar.
Birindən gir, bağı görüncə dolaş,
O biri qapıdan çıxıb uzaqlaş.
Ağlın var, gül ilə olma həmnişin,
Çünki qalmağından deyilsən əmin.
Bu anı xoş keçir, hər şeydən vaz keç,
Gələcək və keçmiş çünki heçdir, heç,
Dünyaya gəlmədik zövqə, işrətə,
İşimiz qatlanmaq ağır zəhmətə.
Eşşəyi toylara kimdir çağırın,
Çağrılır su, odun bitdiyi zaman.

Bu gözəl dastanı yazan ravilər
Doğrular dilindən belə nəql edər:
Elə ki gündüzün atəşi söndü,
Fələklər tüstüdən dona büründü.
Ay doğub yaraşlıq verdi gecəyə,
Gözəldir aydınlıq düşsə kölgəyə.
Hər iki ordunun sabaha qədər
Kəşfiyyat qolları keşik çəkdilər.
Onların səsindən bir dəyirmantək

Bilməzdi burclar nədir dincəlmək.
“Cəbhədə dincəlim” deyə yatanlar
Fillər nərəsindən diksinib qalxar.
Vücudu zəhmətdən yorulmuş insan,
Gözünü açardı yatdığı zaman.
Yalvarır, yaxarır hər iki əsgər:
Bitməsin bu gecə, olmasın səhər,
Bir qədər geciksin, uzansın zaman,
Bəlkə gec açılsın döyüşə meydan.
Unudub kinini iki tacidar
Bəlkə sübh etməyə versinlər qərar.
Al Günəş tacını qoyduğu zaman,
Elə ki ayrıldı qaralıq ağdan,
İskəndər və Dara gəldi meydana,
Ürəklə düşünlər dostluq ardına.
Şəfqətlə, hörmətlə edib barışıq,
Xeyirli işə qol qoysunlar artıq.
Bu işdə istədi tədbir və çara,
Kimsədən düz cavab almadı Dara.
Sülh üçün bir nəfər olmadı rəhbər,
Dedilər: bu işi qılınc həll edər.
İranlı rumludan acizdir məgər?
Onlar bu savaşda qazanmaz zəfər.
Səhərki döyüşlə qızışar meydan,
Rumludan salamat qoymarıq bir can”.
Daranı aldatdı belə sözlərlə,
Birisi hiyləylə, biri hünərlə.
Daranın düşməni iki sərkərdə
Buna səy edirdi hər an, hər yerdə.
İskəndər düşündü nə tədbir qursun
Ki, Dara önündə dağ kimi dursun.
O iki sərdarı tutdu nəzərdə,
Öz igidliyinə güvəndi bir də.
Rum əsgərlərinə dedi İskəndər:
“Bu qatı mərkəzdə olunca səhər.
Ər kimi çalışmaq, çarpışmaq gərək,
Canı dişə yıgıb igidlik etmək.
Bu dünya bizimdir çalsaq qələbə,
Daranın olacaq yeyərsək zərbə.
Deyirlər insana gizlidir məhşər,
O məhşər görünər bizə bu səhər”.
Hər iki ordu bu düşüncələrlə,
Gecəni keçirdi dərin kədərlə.
Dünyaya pəncərə açınca ziya
Bambaşqa bir oyun başladı dünya.
Bir ovuc qılgıncım oldu bir atəş,
Bir komac kimiydi parlayan Günəş.

Dağ kimi tərpendi hər iki ordu,
Dünyanın ürəyi titrəyib durdu.
Firidun və Bəhmən nəvəsi əjdər
Yuxudan səhərlə qalxdı bərabər
Ordunu sazladı, düzəltdi meydan,
Parladı ox, kaman, qılınc və qalxan.
Yüzlərcə polad dağ dikəltdi onda,
Xəzinə dayandı onun altında.
Sağ qolun işləri bitdikdən sonra
Sol qolu çevirdi polad hasara.
Cinahlər kök atdı yerə havadan,
Yer kimi çarmıxa çəkildi meydan.
Mərkəzdə durmuşdu cahan Günəşi,
Başının üstündə Kəyan dirəfşi.
Dünyanı yandıran qılıncı mægər
Bu güncün saxlardı böyük İskəndər!
Yağdıran buludtək meydan dopdolu,
Yaydan ox yağdı, qılıncdan dolu.
Ordunun qolları göyə dayandı,
Atların dırnağı qana boyandı.
Ən seçmə igidlər ordudan bir-bir
Sağ-sola keçməyə alırdı əmr.
Əmrlə inamsız kəslər hər yerdən
Tərpenib, sol qolda tutdular məskən.
Kimin ki, əmində sədaqətində
Saxladı mərkəzdə – öz xidmətində.
Onları ordunun qəlbinə aldı,
Tökmə bir dağ kimi göyə ucaldı.
Qopunca nərələr iki ordudan,
Qiyamət qopmuş zənn etdi asiman.
Təbillər gurlayıb verdi səs-səsə,
Qanlı əjdahalar başladı rəqsə.
Kərənay səsindən tutuldu qulaq,
Qorxudan titrədi bütün əl-ayaq.
Fələ minənlərin bağirtısından
Nildəki nəhənglər qopardı fəğan.
Şeypurun səsindən qopdu ürəklər,
Bağırlar yarıldı, düşdü göbəklər.
İçi boş təbillər coşduqca coşar,
Zülmətlər içindən atılır oxlar,
Düşmənin köksünə nizələr sancar,
Zirehdə, geyimdə pəncərə açar.
O qədər yaylım ox yağdı hər yandan
Bulud yağmurunu atdı başından.
İndi o yaylım ox düşsə zəminə
Bulud qan yağdırar yağış yerinə,
Naylardan qopan o müdhiş gurultu

Eşidən kimsəyə verirdi qorxu.
Qarışq səslərlə hayqırdıqca can
Çaxmaq daşından da çıxarırdı qan.
İki qan dənizi çalxandı birdən,
Atəş dalğaları yüksəldi yerdən.
Bürüdü hər yeri tufan atəşi,
Ucalan toz-torpaq tutdu Günəşi.
Yayların bir daha qaşığı çatıldı,
Oxlar ilan kimi coşub atıldı.
Civətək parlayan polad qılıncdan
Civətək qaçırdı hər yerdə insan.
Gövdələr əridən polad ox ilə
Dağların gövdəsi titrədi belə.
Nizələr ucundan dövr edən fələk
Seyrindən qalaraq oldu topaltək.
Toppuzlar o qədər çaxmışdı təpik
Yerin cəmdəyində qalmadı gəmik.
O qədər sancılmış boğazlara ox,
Artıq boğazlarda nəfəs yolu yox.
Ox oxun içinə girmiş tikantək,
Qalxandan bəzənib yer gülüstantək.
Qaçanlar üzünə qiyamət qopmuş,
Nə yol var qaçmağa, nə də qurtuluş.
Atlılar ataraq sonuncu oxu,
Atmışdır kamani, oxu, oxluğu.
Bir sallaqxanadır qanlı bucaqlar,
Cəmdəklə yan-yana ucalmış dağlar.
Yalnız öz canının hayında hər kəs,
Ölən yoldaşını yada gətirməz.
Meydanda yox idi matəm saxlayan,
Nə bir qara geyən, nə bir ağlayan.
Hər sözü ustası gözəl toxuyur:
“El ilə qara gün bayramdır, toydur”.
Əcəl pəncəsində ölsə bir nəfər
Gözündən yaş tökər ona bir şəhər.
Bütün bir şəhərçin saxlayaraq yas
Ondan uzaqlara kimsə ağlamaz.
İnsan cəmdəyilə dolmuşdur sağ-sol,
Döyüşçülər üçün qapanmışdı yol.
O qan Dəcləsini Günəş almışdı,
Suya neylufertək qayıq salmışdı.
Həmin vuruşmada böyük İskəndər
Günəş çeşməsinə saçmışdı zəfər.
Daranın qılıncı saldıqca şölə
Qızırda daşların ürəyi belə.
Elə ki soxuldu ordu orduya
Məhşəri gözüylə gördü bu dünya.

Dava meydanına yayıldı əsgər,
Daranın canına var idi xətər.
Ordular döyüşə girdiyi zaman
Olduqca genəldi darısqal meydan.
Yanında kimsə yox, yalnızdı Dara,
Onunla etməyir kimsə müdara.
İki sərxoş sərdar fil kimi çoşdu,
Filbədən Daranın üstünə qoşdu,
Böyründən bir yara vurdular ona,
Laləzar oldu yer, boyandı qana.
Tacidar yığıldı dərin yaradan,
Sanki bir qiyamət kəsildi cahən.
Bir ağac yığıldı Kəyan bağından,
Yaralı bədəni qanına qəltən.
Dərdə tab gətirməz incə olanlar,
Yel ilə çıraqın nə dostluğu var?
O iki qantökən, o iki xain
Qaçdılar yanına tez İskəndərin.
Dedilər: "Atəşə yaxdıq düşmanı,
Taleyin uğrunda töküldü qanı.
İşini bitirdik, vurduq bir yara,
Gözündə cahanı eylədik qara.
İstərsən gözünlə gəl gör bu halı,
Qanıyla boyansın atının nalı.
Hünərlə öldürdük sizin düşməni,
İndi sən yerinə yetir vədəni.
Bizə vəd demişdin ağır xəzinə,
Doğru qal, vəfa et indi əhdinə".
İskəndər bildi ki, bu iki sərdar
Şah qanı tökməyə olmuş həvəskar.
Verdiyi peymanə oldu peşiman
Həyadan bir şölə çıxdı canından.
Adamın yaşadı ölən zamanda
Həyat ümidindən iz qalmaz onda.
Dedi: "Harda batmış qana tacidar,
Kəyan dövlətini bəzəyən sərdar?"
Hər iki qantökən düşərək önə,
Yol göstərdilər öz azğın zülmünə.
Daranın düşdüyü yerə gəldilər,
Yanında dostlardan yoxdu bir nəfər.
Vücudu bulaşmış torpağa, qana,
O Kəyan külahı düşmüş bir yana.
Olmuş qarıncaya Süleyman əsir,
Tikanlı bir arı bir fili yeyir.
Bəhmənin qoluna sarılmış ilan,
Düşmüş İsfəndiyar tunc çardağından¹⁵¹.
Firidun baharı, Cəmin bağçası

Xəzana uğramış, başlanmış yası.
Keyqubad nəslinin vücudunu, bax,
Gör necə dağdır yel yarpaq-yarpaq.
İskəndər tələsik endi atından,
Daranın önündə durdu pərişan.
Əmr etdi o xain sərkərdələri,
Xaricə meyl edən iki rəhbəri
Möhkəm saxlasınlar, sonra İskəndər
Yerindən tərpendi üzündə kədər.
Sürətlə yanaşdı xəstəyə sarı,
Kəyan geyimindən açdı bağları.
Başını şahənə dizinə qoydu,
Gecəni işıqlı gündüzə qoydu.
Yuxudan gözünü açdığı zaman
Dedi: "Qalx bu qara qanlı torpaqdan!
Burax ki, solmada qurtuluş bağım,
Qaralmaq üzrədir işıq – çırağım,
Böyrümü, bax, necə yırtmış bu dövrən!
Bağrımın altında böyrümdür pünhan.
Pəhləvan, ey başım üstünə gələn!
Qoru öz böyrünü mənim böyrümdən.
Bu böyrüm buludtək sökülsə belə,
Qılıncın acısı getməmiş hələ.
Padşahlar başını burax, qaldırma,
Bu dövrən qırmışdır məni, sən qırma!
O hansı əldir ki, uzanır mənə,
Kəyanın tacıyla oynayır yenə.
Əl saxla, qarşında Daradır duran,
Günəşdən aydıdır bu, deyil pünhan.
Günəşim saralıb düşüncə dərdə,
Üzümə çəkərsən lacivərd pərdə,
Sərvi başaşağı görmə şərməndə,
Elə bir padişah, belə bir bəndə!
Xəstəyəm, zəhmətdən qıl məni azad,
Haqqın rəhmətiylə məni eylə yad.
Dünyanın taxtında mənəm tacidar,
Yerimdən tərپətsən məni, yer sarsar.
Dadlı bir yuxum var, toxunma, burax,
Odumu göy alsın, suyumu torpaq!
Taxtından çevirmə yatan bir başı,
İnlətmə, bu dünya tökər göz yaş!
Əcəlim yetişmək üzrədir, dayan!
Məni öz halıma burax bir zaman!
Fikrin tac çalmaqsa mənim başımdan,
Azacıq aman ver, qoy çıxsın bu can!
Bu dünya mülkündən açınca kəmə
Başım da, tacım da getsə, yox zərər".

İskəndər ağladı: “Aman, tacidar,
Nökərin İskəndər mənəm, şəhriyar!
İstəməzdim görüm torpaqda səni,
Öz qanına qəltan olan bədəni.
Nə etmək, bir işdir olmuş dünyada,
Təəssüf verərmə bu işdə fayda?
Başımı yenidən qaldırsan əgər,
Kiçiklik edərdi sənə İskəndər.
Heyhat, mən qocaman dənizlər aşdım,
Köksümə qədər al qana bulaşdım.
Təəssuf, azmadım bu yollarda mən,
Atımın dırnağı qopmadı nədən?
Bu ağır günləri görməyəydim mən,
Ah, eşitməyəydim Dara inlərkən.
And olsun hər qəlbi bilən sərrafa,
Daraya ürəkdən istərəm şəfa.
Bir şüşə daş ilə qırılsa naçar,
Çarə qapısına tapılmaz açar.
Əfsus, İsfəndiyar nəslindən sansız,
Mülkün yadigarı sən idin yalnız.
Nə olur, mənə də ölüm qoşaydı,
İskəndər və Dara qucaqlaşaydı.
Nə etmək, istəklə gəlməyir əcəl,
Məzara girilməz ölümdən əvvəl.
Padşahın bir tükü gözümdə, inan,
Daha qiymətlidir yüzlərcə tacdan.
Bu dərin yaraya bilsəydim çara,
Edərdim, sağalsın deyə bu yara.
Nəyə lazım bu taxt, bu tac, bu şöhrət,
Darasız qaldı bu möhtəşəm dövlət.
Mən bu taxta, taca ağlayaram qan,
Ayırmış Daranı təxtü tacından.
Yox olsun dünyadan elə gülüstan,
Bağbanı xəstədir, acı tikandan.
Daranı öldürən dünyaya nifrət,
Gündüzkən öldürür, verməyir fürsət.
Bir çarə etməyə imkan yox məndə,
Bu gənc sərvə gerek ağlayam mən də.
Anlat ki, istəyin, tədbirin nədir?
Qorxunuz kimdəndir, ümid kimdədir?
Söylə ki, hər sözün mənə bir fərman,
İtaət etməyə bağlaram peyman”.
Dara hiss edincə bu dost nəfəsi,
Açdı gözlərini, şahənə səsi
Şəfqətlə ucaldı: “Ey uca baxtım,
Tək sənə yaraşır bu tacım, taxtım.
Sorma bir ölüyə mən indi nəyəm?”

Xəzanə tutulmuş ölgün çiçəyəm!
Hər kəsin şərbəti buzla duruldu,
Mənim şərbətim sə yalnız buz oldu.
Varlığım qər q olmuş qan dənizinə,
İçərim susuzdan alışır yenə.
Buluddan şığıyan bir şimşəyəm mən,
Dodağım qurudur, sudadır bədən.
Bu kuzə yanından sınıqsa bir az,
Mumla, yapışqanla sağaltmaq olmaz.
Bu dünya eyləyir qarət hər yeri,
Birisi gətirir, alır o biri.
Nə bu gün yaşayan bu gün əmindir,
Nə köçüb qurtulan, heyhat, çətindir!
Gör mənim günümü, haqqa doğru qal,
Qorx belə bir gündən, məndən ibrət al!
Sözlərimi anıb dinləsən məni,
Mənim kimi etməz bu fələk səni.
Bəhməndən mən igid deyiləm daha,
Bir aman vermədi ona əjdaha.
Ya da igidəmmi İsfəndiyardan?
Dünya zərbəsindən qurtarmadı can.
Nəslimə əzəldən ölümdür qismət,
Öldürən bu əmrə verir şəhadət¹⁵².
Olsun yeni taxtın qoy səninçin xoş,
Mənim sə balıncım qalacaqdır boş.
Mənimçin ağlamaq lazım gəlirkən,
Sorursan qəlbimin istəyini sən.
Könlümdə sevimli üç istəyim var:
Üçü də şahənə bəxtinə yarar:
Birinci, günahsız ölümə görə
Rəftar etməlisən ədalət üzrə.
İkinci, sən Kəyan taxtını alsan
Ona heç bir zaman yetirmə ziyan.
Bu kinin toxmunu İranda əkmə,
Kəyanın nəslinə xatimə çəkmə!
Üçüncü, toxunma hərəmxanəmə,
Saxla hörmətini, təhqir eyləmə!
Rövşənək qızımdır, olduqca göyçək,
Əlimdə bəslənmiş bu gözəl mələk.
Öz süfrə yoldaşın etməklə ucalt,
Süfrəyə incilər verir şən həyat,
Könlünü çevirmə Rövşənəyimdən,
Təbii, işıqla Günəş olur şən¹⁵³.
İskəndər söz verdi, Dara qaş çatdı,
Söz verən qalxarkən söyləyən yatdı.
Gecənin gözünə qaranlıq axdı,
Bağdadı Kaxsız və Kərxsiz buraxdı¹⁵⁴.

Kəyanın ağacı düşdü meyvədən,
Oldu İsfəndiyar zirehi kəfən.
Dünyadan al Günəş qanad çəkinçə
Yaquət içdi, şövə daldı sevincə¹⁵⁵.
Böyük Dara üçün böyük İskəndər
Ağladı axşamdan sabaha qədər.
Özüne ağlardı görürkən onu,
Bilirdi belə bir ölümdür sonu.
Əbləh atlı səhər gəlib üfəqdən,
Axuru çəməndə yerləşdirirkən¹⁵⁶,
İskəndər əmr etdi: Daranı artıq,
Daxmaya qoymaqçın olsun hazırlıq!
Günbədi daş qala, taxtı qızıldan,
Qayırdı ona bir müəyyən məkan.
Türbəsi bitincə bitdi hər zəhmət,
Dara zəhmətindən oldular rahat.
Bədən qəfəsində nə qədər can var,
Elə bir igidə hörmət var, şan var,
Bədəndən çıxınca dəyərli cövhər,
Ona öz qadını arxa çevirər.
Qorxunc bir küləkdən sönersə çırağ,
Nə fərqi, köşk olsun yeri, ya torpaq.
Göydə ol, yerdə ol, fərqi yox bunun,
Torpaqsan, yenə də torpaqdır sonun.
Şor sudan torpağa düşərsə balıq,
Öluncə qarınca yemidir artıq.
Dünya keçidinin qaydası budur,
Gəldinsə dayanma, köçmək doğrudur.
Birini ucaldar, atar ortaya,
Birine “məclisdən qalx” deyər dünya,
Göy günbəz altında gəl qurma büsat,
Kəhrəba qələdə yaramaz nişat!¹⁵⁷
Üzünü kəhrəba kimi saraldar,
Əlbəsən lacivərd bir rəngə çalar¹⁵⁸.
Aslanlar şəhrinə düşən bir ceyran
Qorxunc bir ölümü gözlər hər zaman.
Köçməyə quş kimi qanad aç göyə,
Şərabla məst olma “şən yerdir” deyə.
İldırımək şığı, bu dünyanı yax,
Ancaq bu dünyada durma, ol uzaq!
Pərvanə, səməndər “od” deyə gedər,
Birisi yorğalar, biri iməklər.
Arpanın yerinə çöp yedi eşşək,
Öldü sahibi də eşşək öləntək.
Bir dövlət şahıdır, ya şah dövləti,
Bir zəhmət yoludur və yol zəhməti.
Kim bilir bu köhnə, bu qoca dünya

Nələr gizlətməmişdir mağarasında.
Köhnə bir çuvaldır bu qat-qat torpaq,
Xəzinə sevməyir səs-küy qoparmaq.
Hər yeni kisədə qızıl səs verər,
Yeni küp dolduqca xoş nəfəs verər.
Kim bilir bu divlər yurduna dövran
Nə tarix yazmışdır yaxşı-yamandan?
Nə aqıl kəslərlə oynamış oyun?
Nə dikbaş kəslərdən qoparmış boyun?
Bu fələk səninlə deyildir canbir,
Tikdiyi libaslar iki rənglidir.
Gah səni firistə kimi yüksəldir,
Gah bağlar qolunu divlərlə əlbir.
Səni bir çörəklə anmaz gecələr,
Bir qoğal bağışlar göyə hər səhər.
Bu yeddi dəyirman başında neçin,
Boynunu bükürsən bir arpa üçün?
Xızrtək belə bir ruzini gəl at,
Süd, xurma nə gərək, var abü həyat!
Bu vəhşi, yırtıcı, divxislət insan
Səmimi dost deyil, uzaq ol ondan!
Hər maral ovçunun zülmündən qaçar,
Yırtıcı vəhşidir hələ insanlar.
Çöldə şux bir ceyran düşməyir ələ,
İnsandan sığınır dağa, köhülə.
Aslan ki ormanda etmişdir məskən,
Qorxaraq gizlənmiş insan şərindən.
İnsanda insanlıq öləndən bəri
İtmiş insanlığın parlaq gövhəri.
İnsanlıq nəqşini oxusan bir-bir,
Bilərsən bugünkü insanlıq nədir.
Bəbəyin qapağı neçin qaradır?
İnsanlıq ölmüşdür, matəm saxlayır.
Nizami, susmağa adət et, ancaq,
Deyilməz sözləri danışma, burax!
Sən də kəs səsini, danışma daha,
Yat, ya da pambıqla qulağın tıxa!
Lacivərd fələkdən ibrət al barı,
Al ilə aldır bu, sarıyla sarı.
Yüz rəngə boyanar gecələr baxsan,
Bahartək gündüzə qurar gülüstan.
Günəşdən bir çeşmə doğunca səhər,
O da bir çeşmənin rənginə girər.

İSKƏNDƏRİN İRAN BAŞÇILARI İLƏ ƏHD-PEYMAN BAĞLAMASI

O meynə qanını, ey saqi, tez dur,
Od almış xəz kimi beynimə doldur!
Etsin mey özümü unudan kimi,
İki məğz yaratsın mənə dan kimi¹⁵⁹.

Ey dövlət, hardasan, məni sevindir,
Mehdi qapısında taxtını endir¹⁶⁰.
Mehdi hüzuruna endiyin zaman
Bir salam gətir o, uca dərğahdan.
Bu dövlət onunçun sənə vermiş baxt
Ki, təndən yaraşlıq tapsın tacü taxt.
Səninlə insanın üzü parıldar,
Bu dünya tikməmiş sən kimi paltar.
Tanrının adıyla doğan peykərsən,
Gövhərlər içində vahid gövhərsən.
Əlinə cilovu tapşırmaq olur,
Bizdəndir hər zəfər, sən mərdanə dur!
Göstər ki, hardadır qapın, bazarın
Ki, olum hər zaman mən tələbkərin.
Bilirəm, ey dövlət, tutmuşam soraq,
Qapındır şəhriyar qapısı ancaq.
Hər yerdə olsan da edərəm xidmət,
Hər zaman bəslərəm səmimi hörmət.
Odur ki, söyləyir ağıllı bir ər:
– Bu gövhər satana dövlətdir gövhər.
Doğrudur, belə bir gövhəri ələ
Keçirmək mümkündür yalnız dövlətlə.
İskəndərdə vardı ağıl və tədbir,
Dövlətin gücüylə oldu cahangir.
Ona olmasaydı rəhbər dövlət, baxt,
Olmazdı düşmənə qalib heç bir vaxt.

344

Tabaqlar, sinilər, büllurlu, zərrin,
Nalları söküldü yük çəkənlərin.
Cins ərəb atları – yəhəri qızıl,
Xəta qulamları – kəməri qızıl.
Qədərsiz şahənə paltar və qumaş,
Minlərcə lök dəvə, yükləri daş-qaş.
Paltarın, silahın sayı yox, sayan
Hesaba vurmağa tapmadı imkan.
Misalı olmayan əntiq-bahalı
Şeylər var xüsusi xəzinə malı.
Xəznədə nə qədər qızıl-gümüş var,
İskəndər adına sikkə vurdular.
O qədər xəzinə keçdi əlinə.
Oldu gövhər kimi yanan xəzinə.
Gövhərlə parladi qara ürəklər,
Şəbçıraq kəlməsi bundanmış mөгər?!
İşıqdan xəzinə xoşlanmaz deyə,
Zülmətdə gedilir hər xəzinəyə.
Neçin bəs xəzinə tapanın üzü
Günəştək parlaqdır şadlıqdan gözü?
Torpaqsan, gərəkdir olsun xəzinən,
Sərvətsiz torpağı olarmı sevən?
Kişiyə sərvətdir verən yüksəliş,
Dünyada onunla doğrulur hər iş.
Qızıl bir meyvədir, zəfəran saçar,
Zəfəran kimi də qəlbini açar.
Məğribdə yaşayan hər qara zənci
O sarı qızıldan tapmış sevinci.
İskəndər gördü ki, bunca xəzinə
Zəhmətsiz olaraq keçdi əlinə.
Dərgaha ən sadıq hər bir nəfərə, –
Böyüyə, kiçiyə, yoxsul kəslərə
Var-dövlət verərək bəxtiyar etdi,
Dünyaya özünü hökmdar etdi.
İrana qasidlər edərək rəvan,
Dedi ki, dönməsin kimsə qapımdan.
İstəsən ki, başın qalsın səlamət,
Qapımda baş əyib elə itaət.
Bəxşişə, şəfqətə hüdud olmayan
Bu yerdə hər kişi tapar dövlət, şan.
İran başçıları axdı hər yerdən
Bu xeyirli işdən ürəkləri şən.
Şəhriyar qəlbindən tutdular xəbər,
Sözündə mətindir böyük İskəndər.
Elliklə yollara çıxdılar daha,
Sevinclə axdılar uca dərgaha.
Bu gəliş xoş gəldi şaha, onlara,

Ordunun pənahı pəhləvanlara.
Peymanlar bağlandı, söz verdi gerçək:
Kimsənin rütbəsi əksilməyəcək.
Xəzinə açıldı xalqın üzünə,
Verdi hər birinə gövhər, xəzinə.
Hər kimin nə qədər vardı sərvəti,
İkiqat çoxaldı varı, dövləti.
Hər şəxsin işini aşikar etdi,
Yatanı oyatdı, bəxtiyar etdi.
İranlı o açıq əli görünəcə
İtaət edərək daldı sevincə.
Alnını sürtərək torpağa, yerə,
Küləhi ucaltdı uca göylərə.
Dedilər: “Eşq olsun, şəhriyar, sənə,
Hər zaman yar olsun ruzigar sənə!
Haqqındır Cəməşdin taxtı, xəracı,
Öpər ayağını şahların tacı.
Yeni şahımızsan, getdi o gedən,
Şah nədir? Bizlərə Keyxosrov sənən!
Kim boyun qaçırar sənəin əmrindən?
Çəkmənin altıdır bu baş, bu bədən”.
Şah gördü bir neçə xoş tədbir daha,
İranlı itaət elədi şaha.
O ulduz şövkətli bəzmə hər yerdən,
Yığıncaq toplandı yeddi kişvərdən.
Əmr etdi: qılınc, təşt gəlsin meydana!
Qanlılar çəkilsin taxt ayağına!
Başını dik tutan iki sərvəri,
Boynuna həmayil keçirənləri
Qəhr ilə boyayıb al-əlvan qana,
Kəndirdən həmayil vursun boynuna.
Onlara verilən böyük vədələr,
Qızıl, gümüş, inci, cavahir, gövhər
Məclisə töküldü xəzinəsindən,
Şah baş qaçırmadı öz vədəsindən.
Sonra da ölümle eylədi təhqir,
Tez dara çəkdi boynunda kəndir.
Ordunun içində carçı çəkdi car:
“Daranın qatili bunlardır, bunlar!
Hər xain işlərsə belə xəyanət
İşinin cəzası budur nəhayət.
Ağanı öldürən bəndəni, zinhar,
Hansı bir ağıllı kimsə bağışlar?”
Bu halı görünəcə şəhərli, ordu
İskəndər ədlinə təhsin oxudu.
Adil olduğunu yəqin etdilər,
Əmrinə yer-göydən bağlandı kəmə.

Yığıldı məclisə ağıllı kəslər.
Ordan uzaq olsun bəd, yaman gözlər.
Üz-üzə səf çəkdi hər iki ordu,
Oturan kimsələr ayağa durdu.
Sıx kəmərlər bağlamış kəmərbəstələr,
Kəmərlər sanki bir halqadan keçər.
Padişah yürütdü elə siyasət,
Hər candan qaldı bir qurumuş surət.
Sanki bir surətdən bəzənmiş divar,
Ruh uçmuş, yalnız bir quru cəsəd var.
İranı, Daranı yenən İskəndər
Məclisdə şam kimi oldu cülvəgər.
Dəyərli kəslərə hər gün yanaşdı,
Hər kəsin ağılnca bir söhbət açdı.
İgid Fəribərzi tez dəvət etdi,
Çox hörmət göstərdi, məhəbbət etdi.
“Ey qoca pəhləvan, – söylədi ona, –
Başın kölgə salmış öz ayağına¹⁶¹.
Dünyada illərcə ömür sürdün sən,
Bixəbər deyilsən dünya işindən.
Gördün ki, zülmür Dara ayini,
Mən kimi suçsuzla bağlarkən kini.
Dünyanın sirrini bilirkən, neçin
Daradan öyüdü sən əsirgədin?
Gənclik hər kişini coşduran zaman
Qocanın susması deyilmi nöqsan?”
Şahın hiddətini görüb dinləyən
Yağlı bir dil ilə söz açdı birdən.
Təzimdən belini əydi kamantək,
Sarılab sifəti lap zəfərantək.
Sözlə silahlandı, yayı açaraq,
Qutudan oxları bir-bir saçaraq,
Öncə İskəndəri çox öydü belə:
“Qol-boyun olsun şah öz diləyilə!
Dünyanın sərvəri olsun kamikar,
Ömründən kam alsın uca şəhriyar!
Gənc başın sevinclə ucalsın hər an,
Çəkmənin altında sürünsün düşman.
Bu qoca nəsihət etdi nə qədər,
O kinli qəlbinə etmədi əsər.
Ona çox göstərdi işıqlı çıraq,
Bunlar da vermədi bir fayda ancaq.
Tacü taxt verdiyi zaman İskəndər
Tədbirsiz bir Dara nə edə bilər?
Bir başı ucaltmaq istərsə dövran
Kəməndə düşəcək boyun ucaldan.
Bir qoca eşşəkdən yığıldı hinddə,

Ölənün oğlusa varlandı Çində.
Sel gəlib bir arxı pozarsa əgər,
Su axıb başqa bir çaya tökülər.
Sənə xəzinələr verərkən dövran
İncimə düşmənin yoxsulluğundan.
Azadə bir şahsan, hələ gənc ikən
Çalğını, qədəhi buraxma əldən.
İstəyə gəncliklə mümkündür çatmaq,
Qocalıq gəldimi, axtar bir bucaq.
Qocalıq çağında çərxi inadı,
Cəmşidə, Zöhhaka nələr qurmadı?
Padşaha qocalıq gəldimi, bişəkk,
Pərəstiş edənlər üz döndərəcək.
Əsrarı duyandır, seçər hər zaman
Yaxşını yamandan, dostu düşmandan.
Görünce insanı tanıyandır bu,
Hər kəsin qəlbinə çökəcək qorxu.
Yıxmağa birlikdə edərlər tədbir,
Deyərlər mənəfəət verən deyildir.
Alət olmaq üçün istəklərinə
Gənc bir şah qoyarlar onun yerinə.
Onunçun Keyxosrov, həm də Keyqubad
Şahlığı etmədi qocalıqda yad.
Şahlığı başqa bir şaha tərk etdi,
Əlbürzün yolunu tutaraq getdi.
Yeməkdən, içməkdən nəşə aldılar,
Zəhərli qılıncı salim qaldılar”.
Şah gördü Kəyandan yadigar olan
Yaxşını, yamanı seçir hər zaman.
Yaxşını, yamanı seçir, ayıqdır,
Döyüşdə sınıanmış, sözü açıqdır.
İskəndər bir daha sordu o pirdən:
“Düşməni döyüşdə nə şeydir yenən?
Nə şeydir ordunu mətin saxlayan?
Nə şeydir ordunu qorxuya salan?”
Davada sınıanmış qoca namidar
Dedi: “O pəhləvan olur bəxtiyar
Ki, səntək padşahın ordusundadır,
Səninlə özünü bir ordu sanır.
Uca fərmanınla bu zəif torpaq
Səninçin bir möhkəm qələ quracaq.
Eşitdim bir keçmiş döyüşçüdən mən:
Ürək qüvvətlidir can qüvvətindən.
Şahım, ordu çəkmək cəsəret istər,
Heç aciz qalarmı igid hünərvər?
Ordunu meydana çəkərkən görək
Padişah ummasın ondan bir kömək.

Mətanət sənindir, kömək Tanrıdan,
Bunlardır ordunu mətin saxlayan.
Düşməni yenərkən unutma bunu:
Bağlama düşmənin qaçmaq yolunu.
Ümidin qırılsa, ürəkdən çalış,
Mərdin qulağını buran olmamış.
Uğurlu zamanda zəfər gözləyən
Düşmən qorxusunu silsin könüldən.
Zal oğlu söyləmiş mərd Fəramərzə:
– Könlünü qırma, sal Əlbürzə lərzə.
Bəhmənə söyləmiş həm İsfəndiyar:
– Qəlbini qırmayan bir ordu qırar.
Çünki öz qəlbini qırmışdı Dara,
Qanını qorxaqlıq tökdü daşlara.
Qorxulu ürəklə meydana girdi,
Lakin qorxusunu o gizlədirdi.
Qəlbinə bir işıq salmadı dövlət,
Oldu bu döyüşdə torpağa qismət”.
İskəndər yenidən soruşdu ondan:
“Ey illər yaşamış qoca pəhləvan,
Eşitdim, Zal oğlu atın belində
Tək həmlə edərmiş dava çölündə.
Özünü orduya vurduğu zaman
Qaçardı ordular qarşı durmadan.
Səbəb nə, kəskin bir qılıncdan belə
Qorxaraq bir ordu dağılır çölə?”
Gözəlcə bir cavab verdi pəhləvan:
“Söylərkən dilimiz dönər çox zaman¹⁶²,
Doğrudur, Rüstəmin qurduğu tədbir
Ən igid ərleri dənərdi bir-bir,
Başılar düşüncə qara torpağa
Ordu da qorxaraq başlar qaçmağa.
Kim ki təkbaşına bir ordu yenər,
Belə bir tədbirlə qazanar zəfər.
Doğrusu inanmaz buna bir insan,
Böyük ordu qaçsın tək bir atlıdan”.
İskəndər yenə də soruşdu ondan:
“Bu sirri aç mənə, qoca pəhləvan
Neçin Fəramərzi öldürdü Bəhmən?
Qanına boyadı o mərdi nədən?
Etməsin deyə bu ocağa zərər,
Nəsihət vermədi neçin möbidlər?”
Belə cavab verdi sınaqlı kişi:
“Bəhmən əjdahatək gördü bu işi.
Azdırdı yolundan fələk Bəhməni,
Əjdahanın ağzı oldu vətəni.
Ağaca baltanı vurdu pəhləvan,

Ayrıldı tacından, qızıl taxtından.
Ayağı batmışdı bu qədər qana,
Səadət gülməzdi belə insana”.
Necə ki, küləkdən bir yarpaq titrər,
Bu sözdən titrədi, əsdi İskəndər.
“Bu körpü asanca keçilməz” dedi,
Daranın qanından dəhşətə gəldi.
Gövhər xəznəsindən qoca pəhləvan,
İstədi bəndləri açsın durmadan.
Anlatsın dünyanı bu gedişindən,
Cahangirə layiq hər bir işindən.
Padşahı bir qədər öydükdən sonra,
Pəhləvan ərz etdi o tacidara:
“Bu dünyanın mülkü bənzər bir bağa,
Əlini bərk vurma kövrək budağa.
Bu təzə tarixdən köhnəyə qədər
Kim qalmışdır versin doğru bir xəbər?
Hanı Rüstəmi-Zal, Simürğ ilə Sam,
Firiduni-Fərheng, o Cəməşid və cam?
Yer yedi, keçmədi çox zaman belə,
Yeməkdən qarnı, bax, doymamış hələ.
Köçdülər, bu növbət yetəcək bizə,
Zəncirtək bağlıyq bir-birimizə.
Dörd tağ altında beş növbət nə gerek?
Şeşdərsiz olurmu bu doqquz fələk?¹⁶³
Bu dünya sənindir, ol ona dayaq,
Düşmənlər yatarkən oyaq ol, oyaq!
Başını qorxusuz dünyadan qoru,
Çəkin o kəsdən ki, bilməyir qorxu,
Uzaq ol bir yol ki, ziyan gətirir,
Bulaşq bir yola güman gətirir.
Diləkçin kim köynək geysə tərsinə,
Duayla avanda çevirər yenə¹⁶⁴.
Səni də tərs olan hər əyri yoldan,
Dua et, düz yola qaytarsın yəzdan.
Qəlbini çalmasın bu mal, bu dövlət,
Azı bir zillətdir, çoxu fələkət.
Ağıllı kimse yol göstərmiş sana,
Malını bənzətmiş candaki qana.
Zəiflik çoxalar qan olanda az,
Qan çox olan zaman tutular boğaz.
Hər yerdə ki, dövlət, sərvət artmışdır,
Üstündə qara bir ilan yatmışdır.
Bəzəkli göylərin tağına bax sən,
Sütunları boşdur vardan, dövlətdən.
Bir tağın altında yaşayıb, anla,
Cüft olmaq gərəkmə qara ilanla?

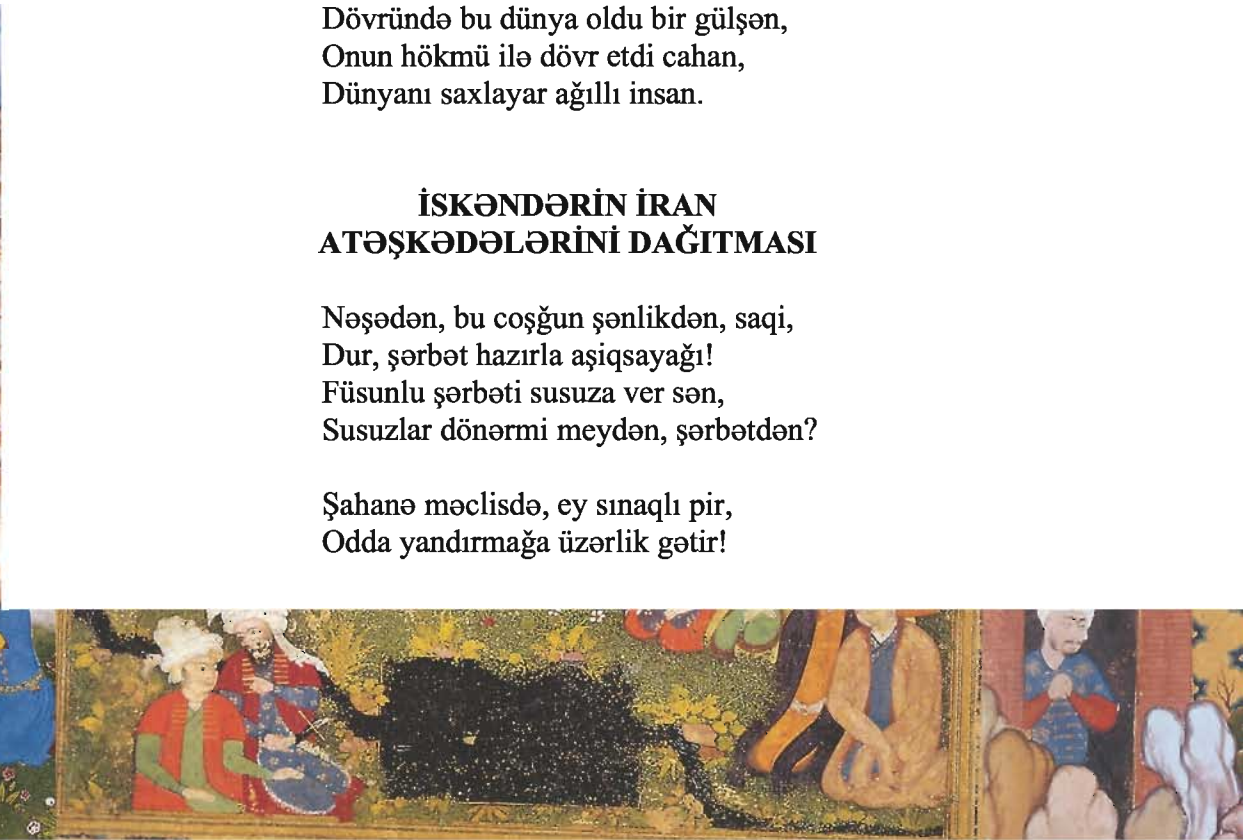
Bihudə bəndləri qır qəlbdən, yetər,
Sitəmkar deyilsən, ədalət göstər.
Daranın zülmünü gəl sil zəhnindən,
Çünki o Daraydı, sən İskəndərsən.
Bax, nə məhsul verdi Daraya cahan,
Elə etmə, sən də görərsən ondan.
Nə etdi ki, sənə ram oldu cahan,
Taleyin ondadır, ayrılma ondan!”
Qocanın sözündən şah çiçəkləndi,
“Uğurlu bir faldır” deyə şənləndi.
Qocanın sözünü saydı bir xidmət,
Ona bağışladı çox böyük sərvət.
İran başçıları xidmətdə durdu,
Onun daşlarıyla tərəzi qurdu¹⁶⁵.
Uzaqdan gələnlər şən dərğahına,
Şahənə məclisə etdilər sənə.
Bu dərğahda əgər söndü bir çırağ,
Yerində bir Günəş doğdu ən parlaq.
Gün gəldi, bir gecə getdisə bizdən,
Bir çiçək soldusa, güldü bir gülşən.
Birisi arpaca qızıl itirdi,
Ararkən xəzinə ələ gətirdi.
Geniş bir qəlb ilə dəniz şövkətli
Hamıya göründü çox mərhəmətli.
Padşahı görüncə rəiyyətpərvər,
Daranın zülmündən nə demədilər.
İstidə, soyuqda Dara dövründə
Bir ağ gün görmədi kimsə ömründə.
Birliyi ölkədən elə ayırdı,
“İt də yiyəsini tanımayırdı”.
Yaxşılar qəlbində doğdu qorxu, kin,
Kimsə öz canından olmadı əmin.
Zülümdən qurtaran dedi hər yanda:
“Mürüvvət rumlarda, mərdlik Yunanda”.
Bu qədər ordunun içində ancaq
İki sərkərdəyə şah inanaraq,
Zalım olanlara verdi güc, qüvvət,
Nəhayət, qolunu qırdı təbiət.
Böyüklük verdi kim kiçiksə ona,
Özü də büründü alçaq bir dona.
Padişah sayılmaz elə bir kimsə
Tanrının xalqına əziyyət versə.
Fəlakət verir hər dəyərli şəxsə,
Böyüklük, riyasət verir nakəsə.
Alçaqlıq becərən şahmı sayılır?
Alçaqlıq başqadır, şahlıq başqadır.
Ölkədə qalmadı bəxşiş, səxavət,

Şəhərlər bir gün də olmadı rahat.
Xəzinə qıflından asıldı ismət,
Yaralar qəlbi kin, zülüm, ədavət.
Ölkədə tərək oldu sənət, sənətkar,
Heyhat, bundan böyük fəlakətmi var?
Sənətkar əl çəkmiş öz sənətindən,
Başqa bir sənətə yapışmış cəbrən.
Pəhləvanlıq edər çöldən gələnlər,
Çöldə şahzadələr qarovul çəkər,
Əkinçi əl qatmış ordu işinə,
Əsgərlər başlamış əkin-biçinə.
Hər kəs sənətində olmasa azad,
Dünya bu gedişlə olurmu abad?
Çünki bundan əvvəl yatmışdı Dara,
Dünyanın ulduzu geymişdi qara.
Bu gün ən bəxtiyar padşahımız var,
Bu zülüm nə qədər, nə qədər yaşar?
Bu sözdən həyəcan aldı tacidar,
Xalqa belə xəbər verdi carçılar:
“Sənətkar getməsə öz sənətinə,
Yaxşı iş görsə də suçludur yenə.
Əkinçi öküzdən kömək istəsin,
Tarladan, kotandan dilək istəsin.
Ordu işlərinə qayıtsın əsgər,
Şəhər işlərinə getməli şəhər.
Yalnız öz işinə getsin hər kişi,
Bərk tutsun əvvəldən bildiyi işi”.
Çağırıldı hər sənət atan kişini,
Tapşırıldı onlara köhnə işini.
Hər kəsin işini çıxardı üzə,
Bir dünya parlatdı, gəlməsin gözə!
Qurtardı dünyanı xərəbəlikdən,
Dövründə bu dünya oldu bir gülşən,
Onun hökmü ilə dövr etdi cahan,
Dünyanı saxlayar ağıllı insan.

352

İSKƏNDƏRİN İRAN ATƏŞKƏDƏLƏRİNİ DAĞITMASI

Nəşədən, bu coşğun şənlikdən, saqi,
Dur, şərbət hazırla aşiqsayağı!
Füsunlu şərbəti susuza ver sən,
Susuzlar dönərmi meydən, şərbətdən?

Şahanə məclisdə, ey sınaqlı pır,
Odda yandırmağa üzərlik gətir!

Bəd nəzərlər baxır, işlə məşğulam,
Yaman gözlərdən də yaman qorxuram.
Könlüm üzərliktək yanarsa əgər,
Üstümə düşərmimi, söylə, bəd nəzər?
Yolkəsən qorxusu həddən ziyada,
Xoşbəxtdir bilməyən bunu dünyada.
Bu necə həyatdır, hər yanı qorxu,
Hər tərəf fəlakət, hər tərəf cadu.
Ayaq bu pillədən uzaq qoyulsun,
Bu qanlı qazana qapaq qoyulsun.

Köhnə dastanları rəvayət edən
Belə nəql eləyir uzaq keçmişdən:
Diniylə atəşə çöküncə dehقان,
Həm atəş söndü, həm ona inanan¹⁶⁶.
İrana əmr etdi böyük İskəndər:
Atəşpərəstlikdən etsinlər həzər,
Üz çevirsinlər qoy köhnə ayinə,
Pərəstiş etsinlər Xosrov dininə.
Muğların paltarını oda qalansın,
Bu atəşkədələr atəşdə yansın.
İranda adətdir keçmişdən bəri:
Atəşkədə idi alimlərin yeri.
Orda saxlanardı sərvət, xəzinə,
Düşməsin başqa bir şəxsin əlinə.
Hər sonsuz varlıq da, "savabdır" deyər,
Malını qoyardı atəşkədəyə.
Ölkələr düşmüşkən dərmansız dərde,
Bir xəzinə idi hər atəşkədə.
Onları kökündən yıxdı İskəndər,
Xəzinə axıtdı bir dəniz qədr.
Hər atəşkədənin keçsə yanından,
Yıxaraq xəzinəni yığırdı ondan.
Muğlarda belə bir azar da vardı,
Hər ilin başında bir qız alardı,
Novruz ilə Səddə bayramlarında¹⁶⁷
Ayinlər yenidən olurdu bərpa.
Ər üzünü görməmiş gəlinlər, qızlar
Evindən sevinclə dışarı çıxar.
Əllər al xınalı, üzlər bəzəkli
Hər yandan gəlirdi çoxqun ürəkli.
Önündə al şərab hər üzünü lələ
Muğlarla üz-üzə vurur piyalə.
Atəşdən, möbidin əfsunlarından,
Tüstüdən don geyər uca asiman.
İşləri keyf, işrət, şux dilbər idi,
Ölkə başdan-başına əfsungər idi.

Sehirdən başqa bir çıraq yandırmaz,
Əfsanədən başqa bir bilik qanmaz.
Hər bir qıvrım saçlı, gəlişi gözəl
Ayaq yerə döyər, şappıldadar əl.
Əlində sərv kimi güldən bir dəstə,
Sərvə də bənzərdi çiçəkperəstə.
Hər il qızlar bu gün axır hər yandan,
Verirlər bu geniş işrətə meydan.
Hər kəs ayrı-ayrı məclis qururdu,
Hər məclis olurdu yüz fitnə yurdu.
Sözündə çox möhkəm durdu İskəndər,
Dünyadan silindi belə fitnələr.
Bircə padişahdan taxt alır şövkət,
Çox olsa pozulur möhkəm bir dövlət.
Yüz şah olmaqdansa xoşdur bir nəfər,
Yağış çox yağarsa ziyanlıq verər.
Ağıllı İskəndər vermişdi fərman:
–Muğların ayini qalxsın ortadan.
İsmətli, örtülü hər gəlin, hər qız
Üzünü ərinə göstərsin yalnız.
Fitnəni, hiyləni qovdu hər yerdən
Muğları dağıtdı meyxanələrdən.
Dünyadan sildi hər bulanq dini,
Saxladı ən doğru dini-ayini.
İranda əmriylə söndü hər yerdə,
Həm köhnə zərdüştlük, həm atəşkədə.
Dövlətli məcuslar “adətdir” deyə,
Xəzinə vermədi atəşkədəyə.
Üzü nur çiçəyi, hər nazlı gözəl
Atəş gülşənindən artıq çəkdi əl.
Atəş ayinini qaldırınca şah,
Hər atəşperəstdən göyə çıxdı ah.
İskəndər əmr etdi: – Bu ölkə, torpaq
Tanrıya pərəstiş eyləsin ancaq.
Sığınsın hamısı ulu Tanrıya,
Çevirsin arxa bu Günəşə, Aya.
Elə ki İrani ovcunda gördü,
O geniş meydanda atını sürdü.
Zəfərlə qol-boyun oldu tacidar,
Nə gözəl söyləmiş incə sənətkar:
Sən yeni bir qanun hökmüncə məndən
Başqa rəmz eşitmək arizu etsən,
Qulağından çıxar köhnə pambığı,
Aç yeni qumaşla dolu sandığı.
Ağıllı kəslərdən bilsən nə qədər
Bu yolda eşitdim dəyərli sözlər.
Əlimə hər çeşid tarix topladım,

Gözümdən hərfi də mən buraxmadım.
Hər yırtıq vərəqdən toz silə-silə,
O dağnıq xəznəni topladım belə.
Bu gizli əsrarlı kimiyalərdən
Yaratdım ən incə, gözəl bir məxzən.
O farsca söyləyən bilikli qoca
Belə nəql eləyir tarix boyunca:
Daranın taxtını alınca ələ,
Musildən tərpendi öz ordusuylə.
Zöhrətək Babilədən parladi öncə,
Haruti kəsləri təmizləyincə¹⁶⁸,
Əmr etdi möbidlər yandıran odu
Durmada hünərlə söndürsün ordu.
Zəndin əfsunları atılsın suya,
Alınsın yaxud bir dəftərxanaya.
İbrahim dinini doğru yol bildi,
Atəş tüstüsünü dillərdən sildi.
Aqillər məsləhət gördülər ona:
Orada tərpeysin Azərbaycana.
Gəlirkən hər yerdə ki atəş gördü,
Zəndi məhv eylədi, odu söndürdü.
O yerdə ki alov çıxırdı daşdan,
Məcuslar deyirdi “özündən yanan”.
Yüzlərlə xidmətçi taxmış zər, zivər,
Pərəstiş etməyə bağlamış kəmər.
Əmr etdi, o köhnə atəşlər sönsün,
Bir anda kömürə və külə dönsün.
Hirbüdün oduna soyuq su tökdü,
Çox hirbüd belini ikiqat bükdü¹⁶⁹.
Elə ki o yerdə atəşlər söndü,
İsfahana tərəf İskəndər döndü.
O gözəl, ruh verən abad şəhərdə,
Ürəyi sevinclər saçan o yerdə
İskəndər oldu bir çiçəkli gülşən,
Düşdü kam ardına ürəyi çox şən.
Orda bir saray var incə naxışlı,
Bahar bağçasından nazlı baxışlı,
Məcuslar rəsmiylə Zərdüşt ayini,
Ora toplamışdı bir çox gəlini.
Hər gözə bir afət, hər qəlbə düşmən,
İnsan heyran qalır onu görərkən.
O cadunun adı Azər Humayun,
Sam nəslindən idi nəsəbi onun.
Bir əfsun edincə o gözəl afət
Ürəkdən səbr alır, bədəndən taqət.
Haruttək Zöhrənin canını alar,
Yüzlərcə Harutun qəlbini ovlar.

İskəndər əmr etdi təxir etməmək,
Bu ev də kökündən dağılsın gerek.
Cadu qız sürətlə qalxdı yerindən,
Qurdu bir əjdaha öz peykərindən.
Odlu əjdahanı yaxından görən
Qorudu özünü yanan atəşdən.
Qorxudan yığılıb-duran kimsələr,
Çaparaq, padşaha verdilər xəbər:
“Atəşdə qorxunc bir əjdaha vardır,
Fişəngtək ağızından atəş savırır.
Hər igid keçirsə onun yanından,
Öldürür, ya udur, verməyir aman”.
Bu gizlin sirridən şah fikrə daldı,
Vəzirdən belə bir məsləhət aldı:
– Bu gizli əsrarı Bəlinas bilir,
Tilsimə tanışdır, təkər bir tədbir.
Bəlinası tapdı, sordu İskəndər:
“Bu cadu nə ilə əslinə dönər?”
Dedi: “Əjdahanı, böyük tacidar,
Yalnız bir əfsunçu edər aşikar.
Bu sirri açmağa olsa buyruğun,
Başını kəməndə salaram onun”.
Dedi: “Hiyləgərdir bu qəlbi qara,
Mümkünsə, durma, et bu işə çara”.
Bəlinas getdi tez atəşkədəyə,
Gördü bir əjdaha baş çəkmiş göyə.
Əjdaha görüncə gəlir Bəlinas,
Bildi ki, şüşəni qıracaq almas¹⁷⁰.
Min oyun çıxardı o sahir cadu,
Yüz insan aldadan hiylələr qurdu.
Onların təsiri olmadı, yenə
Çarəsiz qayıtdı köhnə sehrinə.
Cadunun əfsunu etməsə əsər,
Əfsunçu yenə öz sehrinə dönər.
Bəlinas hünərlər göstərdi o gün,
Cadunun sehrini bağladı bütün.
İnsana taleyi güldüyü zaman
Cadugər də yaxa qurtarmaz ondan.
Atdı əjdahanın üstünə “əsdab”
Su önündə atəş gətirərmə tab?
Bağladı qolunu bir hiylə ilə,
Başa çıxdı qızın qurduğu hiylə.
Qız gördü Bəlinas hünərlər saçdı,
Cadu hiyləsindən düyümü açdı.
Torpağa düşərək qopardı fəğan,
Padşahın ədlindən dilədi aman.
Bəlinas görüncə o ay üzünü,
Bir sevda xülyası tutdu gözünü.

Gözəl cadugərə o verdi aman,
Xilas etdi onu ovsunçulardan.
Əmr elədi, dərhal od yandırdılar,
Atəşkədə yandı – oldu tarü mar.
O pəri üzlünü götürdü şaha,
Dedi: “Bax, bu aydır qara əjdaha.
Ağıllı qadınlar biliklər qurmuş,
Çarxın qulağını əfsunla burmuş.
Quyunu çıxarır yerin təkindən,
Ayı yerə salar öz fələyindən.
Zühəlin üzündən qaranı atar,
Hər qara telindən çəkər bir hasar.
Sevimli gözəldir, yox ona bədəl,
Pəri də doğmamış belə bir gözəl.
Müşk ilə saçının ucunu burmuş,
Günəşin boynunu kəməndə vurmuş.
Sənin taleyinlə kəsdim yolunu,
Ayırdım şöhrətdən, hörmətdən onu.
Qız qaldı çarəsiz, dilədi aman,
Məni, padişahım, ayırma bundan.
Şaha xoş gəlsə bu göyərçinim,
Olsun həm xanımım, həm bacım mənim”.
Sevimli üzünü gördü İskəndər,
Bəzəkli bir aydır, o pəri dilbər.
Söylədi: “Bu sənin haqqındır, yalnız
Sənin qədəhindən mey içsin bu qız.
Sevsən də rənginə aldanma əlbət,
Onun hiyləsindən eləmə qəflət.
Kəhrəba olsa da əqrəb quyruğu,
Yenə də əqrəbdir, zəhərli dir bu”.
Bəlinas təşəkkür edərək ona,
Üzünü sürtərək yolun tozuna,
“Qadınımdır” deyərək evinə aldı,
O gözəl çoxunun qəlbini çaldı.
O qızdan çox cadu öyrənmişdi bu,
Onunçun deyildi “Bəlinas-cadu”.
Əfsunçu, münəccim, kim olursan ol,
Ölümə bağlaya bilərsənmi yol?

İSKƏNDƏRİN İSFAHANDA DARANIN QIZI RÖVŞƏNƏYİ ALMASI

O cənnət suyundan, ey saqi, tez dur,
Atəşlə yağrulmuş qədəhi doldur!
Əlimi çıxarma o sudan, oddan,
O su və atəşlə mənəm islanan.

Boranlı qışlarda odur bəxtiyar,
Qarşıda manqalı, quşu, meyi var.
Elə bir nar məmə keçirə ələ,
Bağçada narlara salır vəlvələ.
Bahara çatınca nar fidanından
Nar suyu axtarar, nar alar ondan.
Bir zaman dərindən nəzər salınca,
Görər hər budaqda gülür yüz qonça.
Cənnətdən bir guşə kəsilmiş cahən,
Nəşələr, sevinclər saçmada hər yan.
Əlində gözəlin saçları yenə
Sallana-sallana çıxar çəməne.
Şəkər çeşməsinə çiçəklə bəzər,
Dünyada bir zaman şadlıqla gəzər.

Şahlar dəftərini yazan ustalar
Tarix beşiyini belə yırgalar:
İsfahan şəhrində sanki oldu şah,
Başından göylərə ucaldı külah.
İki gün nəşəyə daldı İskəndər,
Dara mişkusundan tutunca xəbər¹⁷¹,
Kəyan ayiniylə xələtlər saçdı,
Düz yeddi xəzinə ağzını açdı.
Rumun, Misrin, Çinin qumaşlarından
Dəyərli zinətlər yığdı hökmüran.
Şahlara yaraşan dəyərli paltar,
Vücudu təzələr, ürəyi oxşar.
Zər ilə işlənmiş qumaşlar, xəzlər
Geyənə istilik, məhəbbət verər.
Çox boyunbağılar – xalis gövhərdən,
Bundan başqa hədsiz zərdən, zivərdən,
Möhrü açılmamış müşk ilə ənbər,
Ən incə dəridən nəfis geyimlər, –
Şahın mişkusuna göndərdi dərhal,
Matəm paltarları dönüb oldu al.
Firuzəni mərcan rənginə saldı,
Matəm lacivərdi qızıl rəng aldı.
Vurdu qara daşa qızıldan zivər,
Məhəkdə qızılı sınamaq istər.
Dara şəbistanı matəmi atdı,
Bənövşə yerinə al gül yaratdı.
O bağa nəşəli yaraşıq verdi,
Sevimli çöhrəyə bir işıq verdi.
Üç, dörd gün səbr ilə oldu çox dəmsaz,
O bahar qönçəsi açılsın bir az.
Gəlinlər bəzəyə alışıb dursun,
Başına ən incə bəzəklər vursun.

Sevgini ürəkdən alsın dimağa.
Üzünü çevirsin işıq – çırağa.
Bildi ki, matəmdən qalmamışdır iz,
Yengini matəmdən elədi təmiz.
Ağıllı vəzirə dedi: “Durma, get,
Addımı, dilini, bacar, geniş et!
Mişkuya gedərək məndən ver xəbər,
Gəlmiş bir iş üçün bura İskəndər.
O Dara nəşəbli, ayüzlünü mən
Görməklə şadlanım, qəlbim olsun şən.
Şux şəbistanına çəkərəm hasar,
Əmrilə ucalar kənizlər, qızlar.
Qızıldan şahənə bir təxti-rəvan,
Bəzəyi firuzə, inci və mərcan,
Götür o nazənin müşkin dilbərə,
Göy xuraman olub ensin yerlərə.
Yel qanadlı atlar, zərnişan yəhər,
Apar, minsin onu qəlbən sevənlər”.
Bilici vəzirə şah verdi tədbir,
O əmri yerinə yetirdi vəzir.
Daranın xüsusi evinə getdi,
Evdə olanlarla xoş rəftar etdi.
Dara sarayına getdiyi zaman
Sanki bulaq axır cənnət bağından.
Huriylə dopdolu bir cənnət gördü,
Aldandı, aldadan yüz afət gördü.
Alma üzlü qızla oynayır, gülər,
Sanki alma ilə oynar bir nəfər.
Padşahdan öncə bir salam söylədi,
Yaşınan kəslərə pəyam söylədi:
“Şahənə müşkuya şahdan nur axsın,
Ortadan ikilik büsbütün qalxsın.
Bir xəta işlədi azğın zamana,
Uzadı əlini bu xanimana
Ortada böyük bir itki var, bəlli,
Bu işdə olmamış padşahın əli.
Nəhayət, məndə bir belə arzu var,
Ki, ümitsiz ondan olsun ümidvar.
Bu evdə xoşbəxtlik quracaqdır şah,
Öz böyüklüyündə duracaqdır şah.
Daranın fərmanı öz zəkasilə,
Gəlibdir qohumluq təmənnasilə.
Şövkətli padşahın istəyi budur:
İsmət pərdəsində parlayan o nur
Olsun şəhriyarın işıq ölkəri,
Tacının Rövsənək olsun gövhəri.
Gözləri nurlansın bu işıq üzdən,

Köşkünü bu güldən etsin bir gülşən.
Bu işə Darayla bağlamış peyman,
Ay üçün göndərmiş bir xətti-rəvan.
Yalnız bu məqsədlə uca tacidar
At çapmış, bu yerdə tutmuşdur qərar.
Bir qıfıl vurmuş hər söyləyən dilə,
Şah özü gəlmişdir bu məqsəd ilə.
Mindirin taxta o pəri peykəri,
İşi tez bitirin, durmayın geri!”
Elçiyə tərçüman belə söylədi:
“Şahın kölgəsində yaşa əbədi!
Bu evə uca şah nəslindən yarar,
Yel ilə gələni yel də sovurar.
Qızıldan yazılsın gərək bu sözlər:
“Çarvadar əkəni dəvəçi biçər”¹⁷².
Taxtının guşəsi bir tacdır bizə,
Taxtının ayağı meracdır bizə.
Kəniztək alsa da, alsın, biz nəyik,
Qadın edəcəksə, etsin, bəndəyik.
Əmrindən boynunu qaçıran kimdir?
Hər əmri bir qızıl açar kimidir.
Bu işi edərsə uca tacidar,
Rövşənək başını göyə ucaldar.
Padşaha varmağa qəlbimizdir şən,
Dünyaya gəlmişik şahlar nəslindən.
Hər zaman istəsə böyük şəhriyar,
Birləşmək istəyi tutunca qərar,
Ayini yerinə yetirib daha,
Şadlıqla gələrək uca dərgaha.
Saraya döndü bu xəbərlə vəzir,
Qərarı padşaha anladı bir-bir.
Şahın sevincindən parladı üzü,
İnsanı ovlarmış insanın sözü.
Hər cavab qulaqda qoparsa qubar,
Dinləyən ürəkdə kədər doğurar.
Taleyi ona yar olan zamanda,
Baxışlar vüsala dolan zamanda.
Atalar rəsmiylə uca tacidar
Eylədi özünə Rövşənəyi yar.
Kəyan rəsminə də riayət etdi,
Ürəkdən çox hörmət, məhəbbət etdi,
Şənlənsin deyə bu ömrünün bağı,
Kəbinə yazıldı İran torpağı.
Əmr etdi: çirmənsin iş bacaranlar,
Bəzənsin, düzənsin hər küçə, bazar,
Rum ilə Xarəzmin ipəkləriylə,
Ölkələr bəzənsin bəzəkləriylə.

Padşahın istəyi kimi İsfahan
İpəklə, gövhərlə bəzəndi əlvan.
Qapılar, bacalar, damlar, küçələr
Gözəl xalçalardan aldılar zivər.
Bayraqlar dikəldi uca göylərə,
Bu dünya aldı bir başqa mənərə.
Hər kücə başında çadır quruldu,
İşlərin gedişi başqa tövr oldu.
Hər çarsu başında mütrüblər oynar,
Oturmuş xanəndə, çalğı çalanlar.
Çalğıdan hərarət gəlincə uca,
Düşməni ud kimi salırdı oda.
Zindərud nəhrindən Xuzanə qədər
Çalğının səşindən canlandı yerlər.
Şərab bir çay kimi axıb gedirdi,
Mamişan dodağı onu dişlərdi.
İsfahan gülləri ətir saçdı,
Tərazın müşkü də ağız açırdı.
Toya al çiçəklər səpirdi şəfəq,
Şəkərdən Ay, Günəş doldurmuş təbəq.
Sanki bir saraydır tikmiş şəkərdən,
Bir günbəd ucaltmış al çiçəklərdən.
Dəbdəbə, şövkətdən coşmuşdu hər yan,
Ətrafa can verir çalan, oxuyan.
Qaraltı incə bir qumaş geyincə
Müşk ilə, Ay ilə bəzəndi gecə.
Göydə Ay parlaq bir sədəfə bənzər,
Kərx ətəri ona səpərdi ənber.
O müşkin saçlı ay şaha ərməğan
Qənd, badam düzəltdi gözdən, dodaqdan,
Onları göndərdi şah mişkusuna,
Layiqdir müşk ilə mah mişkusuna.
Al Günəş o səhər şəfəq sökərkən
Çıxdı bir gəlincək incə ipəkdən.
Çırpındı şah qəlbi gəlin eşqiylə,
Sanki rus zəngidir, salmış vəlvələ.
Çalğıdan, şərabdan qurdu bir işrət,
Utandı, qibtədən tər tökdü cənnət.
Dostlarla içərkən artır fərəhi,
Şərabdan dönürdü başı, qədəhi.
O qədər xəzinə bəxş etdi o gün,
Yer onu çəkməkdən olurdu düşgün.
Gecə al Günəşdən düyümü dəldi,
Şəfəqin əlinə bir əqiq gəldi.
Onu da uddu Busəhaq firuzə,
Busəhaqlara bax, ilişdi sözə¹⁷³.
Vüsala yetişmək üçün İskəndər

O müşkin mişkuya göndərdi xəbər,
Rövşənək olsun bir işıqlı çıraq,
Gəlsin, qədəmindən zinət alsın bağ.
Dedi Rövşənəyə sevimli ana:
“Gedirsən İskəndər şahın yanına.
Qiymətli yaqutsan İskəndər üçün,
Bir inci gövhərlə birləşsin bu gün,
Bu dövlət əqdinə bir arxa verək,
Yenə də ölkədə padşahlıq sürək.
Əmrindən yaramaz boyun qaçırmaq,
Sənə bu Rum şahı layiqdir ancaq.
Saçından xidmətə bağlarsan kəmər,
Taleyi sənə də səadət verər.
Ondan başqa hər kəs adını çəkər.
Saçıntək başları kəmərə dəyər¹⁷⁴.
Qulağında qızıl halqa daşısan,
Qapı halqasıdır onsuz bu halqan.
Rəftar et ki, odur bu gündə Dara,
Daratək bizimlə edər müdara”.
Ananı dinlərkən o sevimli qız
Həyadan tər tökdü, baş əydi yalnız.
Saraya hərəkət əzmiylə durdu,
Ay kimi qızıldan taxta oturdu.
Aldılar padşaha məxsus gərdəyə,
Hər tərəf sarıldı ipək pərdəyə.
İskəndər səxavət əlini açdı,
Məclisin gözüne bir heyrət saçdı.
Şahdan hədyə aldı xidmətçi, dayə,
Qızıldan, gövhərdən verdi hədiyyə.
Yabancı kəslərdən boşaldı saray,
Bir yerə toplandı Günəş ilə Ay.
Mehriban anası gəldi irəli,
Dənizə tapşırdı incə gövhəri:
“O uca padşahlar nəslindən nişan
Yalnız bu boy atmış sərvidir qalan.
Mən ona demirəm qiymətli gövhər,
Ya da ki, ərinə adlı-sanlı ər.
Atasız qalmışdır, dərdə salınmış,
Yetimdir, əlindən mülkü alınmış.
Əmanət tapşırıdım sənə bir çiçək,
Bir sən bil, bir əqlin, bir də gələcək”.
Şah qəbul edərək yanaşdı ona,
Yoldaşlıq tacını qoydu başına.
Şümşada tay oldu bəzəkli süsən,
Sevimli bir sərvə yurd oldu çəmən.
O gövhər ləlindən uca İskəndər
Başladı almağa dəyərli gövhər.

Gördü bir pəridir sevimli dilbər,
Pərəstiş etmədə ona pərilər.
Canlı bir sərv idi, xurmadır barı,
Şəkərə dadımlıq verir göftarı.
Füsunkar gözləri kəskin, canalan,
Hər dərddə şəfadır, xəstəyə dərman.
Dirşəyi qısadır, saç, gərdən uzun,
Dodağı şəkərdir, xalı da uyğun.
Çənəsi sadədir, sallanmış buxaq,
Qaynar gözlərində gülabdan bulaq.
Bəslənmiş qırmızı qanla ciyərtək,
Sanki göz içində parlayır bəbək.
Duz səpsə sağalar xəstə ürəklər,
Dodağı dünyaya saçır çiçəklər.
Hər gülən dodağı şəkər saçardı,
Gülüşü gülüşə bir yol açardı.
Gözündən gül üzə gülablar axmış,
Beli incə idi, sinəsi qalxmış.
Qıvrırcıq saçları müşkə çalırdı,
Günəş çeşməsinə kölgə salırdı.
Çəsməni, kölgəni görüb şəhriyar
Mənzilə yetişdi, oldu bəxtiyar.
Vəfalı gözləri xoş gəldi ona,
Ürəyi çırpındı, basdı bağına.
Sıxıb qollarını boynuna saldı,
Kam aldı, kamından kami-dil aldı.
Rövşənək işıqlı çıraqtək yandı,
Eyvanı cənnəttək nura boyandı.
“Cahanbanu” deyə, yeni ad taxdı,
Bütün ixtiyarı ona buraxdı.
Olduqca ayıqdı, dinc və həyalı,
Söylənməz sözlərdən ağzı qapalı.
Şahlığın açarını ona tapşırdı,
Başının tacını göyə qaldırdı.
Onu görməsəydi dözməzdi bir an,
Ayrılmazdı onun bir an yanından.
O behişt ölkədə şad bir ürəklə,
Yaşadı cənnətdən gələn mələklə.
Səhər çöhrəsindən pərdə atarkən
Həbəşə bac üçün dağ çəkdi Xütən¹⁷⁵.
Getdikcə köpürür xoruzlu bardaq,
“Nuş olsun, iç” deyir xoruz coşaraq.
O tovuz dodaqlı kuzə ağzından,
Küplərdən camlara tökərdi al qan.
O məclis, o şərab, o çalğı, o çəng
Dünyanın üzünə verdi başqa rəng.
Yeddi ölkə şahı Kəyan rəsmiylə

Yeddi çeşmə kəmər bağlamış belə.
Günəştək taxtına oturdu səhər,
Fələk xidmətinə bağladı kəmər.
Yenidən bir içki məclisi qurdu,
Görənin başından ağıl uçurdu.
Məclisə düzüldü yararlı kəslər,
Hər gələn yer tutdu hünəri qədər.
Mütrüblər, çalğılar saçardı fərəh,
Saqi ruh verirdi əlində qədəh.
Coşduqca kamança və sazın səsi,
Çay kimi silirdi başqa həvəsi.
İskəndər yenidən açdı xəzinə,
Öz səxavətinə başladı yenə.
Çox hədiyyə aldı İran əsgəri,
Başını parlatdı öz ətəkləri.
Hər kəsə payladı şahənə xələt,
Verdi bu dünyaya başqa bir zinət.
Uca bir günəştək verərkən ziya,
Nurundan çox fayda alırdı dünya.
Günəş xəzinəsi daima axar,
Şimşək nuru isə bir kərə çaxar.
Səxavətli olsun gərək cahandar,
Şahlığın xisleti, bax, belə yaşar!

364

İSKƏNDƏRİN İSTƏXRƏDƏ TAXTA OTURMASI

Muğlar çırağını, saqi, durmadan
Mənə ver, qəlbimdən qoparma fəğan!
Gözlərə aydınlıq verər bu çıraq,
Qəlbimin çırağı ondan alır yağ.

Söylə, ey söz, nədir sənin kimiyan?
Kimdir bu sikkənə kimiya vuran?
Səndən ki alınır bu qədər bezək,
Hələ əskilməmiş bir hərfin gerçək.
Evimdən çıxdınsa, üz qoydun hara?
Qapımdan uzaşdın hansı diyara?
Bizdən baş verərkən bizdən uzaqsan,
Naxışlar vururkən gözdən uzaqsan.
Qəlbimin iş evi fərmanındadır,
Dil xidmətçi kimi divanındadır.
Bilmirəm nə quşsan, gözəlsən, şənsən,
Bizdən ən dəyərlə yadigar sənşən.
Söz ki var, ucadır hər bir ucadan,
Mətahın qıtlığa düşməsin bir an.

Dəyərli bir mətah olurmu kəsad?
Olursa, həsəddən doğar bu fəsad.
Ey sözün ustası, durma, söz gətir,
Şeirin büsatını yerinə yetir.
Ad-sanla kim yatıb – onlardan söz aç,
Heyrət edənlərə söylə, əfsun saç.
Keçmişini nəql edən ravilər belə
İncə bir düşüncə, doğru rəy ilə
Nəql edir: “Elə ki, uca şəhriyar
İsfahan şəhrində oldu bəxtiyar,
Firuzə fələyin səadətindən
İsfahan şəhrində etmədi məskən.
Tac qoymaq üçün o, İstəxrə köçdü,
Kəyumərs, Keyqubad yerinə keçdi.
Onunla böyüdü, bəzəndi İran,
İgidlər arxası bərkidi ondan.
Başçılar dedi: “Eşq olsun, tacidar!”
O böyük baş ilə ucaldı başlar.
Töhfələr verdilər taxtına layiq,
Padşahın oyanan baxtına layiq.
Nilin mənbəyindən ta Kəngə qədər,
Çin dənizlərindən ta Zəngə qədər
Elçilər axışdı xərac verməyə,
Taxtına, tacına alqışlar deyər.
Taxtına basınca ayaq şəhriyar
Söz xəzinəsindən açdı tunc hasar:
“Eşq olsun, eşq olsun, ulu Yaradan,
Xalqını yaratmış haqqa inanan.
Torpaqdan başını bir mən kiminin
Ucaldı, ulduzla etdi həmnəşin.
İrana gətirdi Rumdan çəkərək,
Əmriylə daşları yumşaltdı mumtək.
Başımı o qədər ucaldı zaman,
Yüklü kəcavəmi daşıyır dövrən.
Öyrəndim o adil, ulu Tanrıdan,
Ədalət yolundan dönməyəm bir an.
Yoxsula, məzluma olaram kömək,
Qaranlıq gecəyə parlayan şimşək.
Ağlımla düşüncəm olmuş mənə yar,
Bu dünya himayəm altında yaşar.
Doğru bir yol ilə bu gün getməli,
Sabahkı günüm sə bellidir, belli.
Qorxaram bəhanə tapmaq günündən,
Pəhrizə çalışdım varlığım ilə mən.
Nə aciz qarınca, nə də güclü fil
Əlimdən bir zərər görməz, onu bil.
Ovcumun içində olsa da, yenə

Dikmərəm gözümü özgə mülkünə.
Xalq mənə versə də əziyyət, kəder,
Qıymaram incisin məndən bir nəfər.
Kənd ocaqlarından alıram xərac,
Şəhərdən nə vergi istərəm, nə bac.
Əlimə keçsə bir xəzinə, sərvət,
Hər kəsə verərəm, layiq bir qismət.
Məndən sənət alar hər bir sənətkar,
Əlinə dövlətdən verərəm açar.
Qaldırram hər kimin varsa hünəri,
Zəncirə çəkərəm divanələri.
Düşkünlər, dilsizlər tapacaq aman,
Qurtulmaz əlimdən boş yeyib yatan.
Vücudu sağlamlar bunu bilməli,
Sənətdən gerek boş qalmasın əli.
Görsem ki, bir nəfər çəkir çox zəhmət,
Qazancı xərcini ödəmir əlbət,
Elə möhtaclara, söz verirəm mən,
Köməklik edərəm öz xəzinəmdən.
Din ilə, ağılla tutaram işi,
Yoluna qoyaram alış-verişi.
Bir işdə kimsədən qorxum yox mənim,
Qorxanlar önündə titrər bədənim.
Dəyirman yemidir fayda verməyən,
Əfvə layiqləri bağışlaram mən.
Dünyaya bəxşişlə vurmuşam bəzək,
Əlaçiq kimsəyə edərəm kömək.
İskəndər kimsəyə verməz əziyyət,
Zalımı qəhr edər, məzluma hörmət.
Hər bir yaxşılığa bu şah yüz verir,
Bir yamanlıq edən bir cəza görər.
Kim günah işləsə cəzaya çatar,
Peşiman olursa, ədlim bağışlar.
Əlimdə məhv olur başı dik düşmən,
Peşiman olursa, bağışlaram mən.
Mənəm yaxşılığı öncə başlayan,
Yamanlıq başlayan düşmandır, düşman.
Mən ələk kimiyəm, ələrəm torpaq,
Dəyərsiz qalığı ataram ancaq.
Bir dolam, quyudan suyu çəkərəm,
Bu başdan alıb o başa tökərəm.
Qılıncla hər nə ki keçirsəm ələ,
Paylaram yenə də qamçı ucuyla.
Bu taxtın başına keçmək, Haqq bilir,
Düşkünə əl tutmaq məqsədlidir.
Vücudum olmuş həm bulud, həm Günəş,
Bir əlimdə su var, birində atəş.

Önümə daş çıxsə dönər bir muma,
Əkini suvarram çıxsə qarşıma.
İrana mən özüm gəlmədim Rumdan,
Bu mülkə göndərmiş böyük Yaradan.
Haqqı və batili ayırd edim mən,
Alır bağlı qıfil açarı məndən.
Din daşıyan başlar qalxsın əflakə,
Dinsiz başları da tullayam xakə.
Ehtiyac adını qaldırdım artıq,
El ilə çırağa verim barışıq.
Hər evdə firiştə doğurum divdən,
Bir bina ucaldım hər uçqu evdən.
Harda ədalətim olsa hökmüran,
Qırqovul zərrəcə qorxmaz tərlandan.
Sürüdə qoyuna qurd olar çoban,
Marala, ceyrana toxunmaz aslan.
Yamanı edərəm yaxşılıqla ram,
Yaxşılar yamanlıq etsə qoymaram.
Hər başı göylərə qaldırsam, bir də
O başı bir daha görməzlər yerdə.
Mənə tay olandan qopardım ciyər,
Qoymadım dağıtsın başqa vəhşilər.
Kimsəni yaxmadım gizlin zəhərlə,
Aşkara bağrını dəldim xəncərlə.
Nə dünya üstündə alovtək axdım,
Nə də ki, səbəbsiz bir xırman yaxdım.
Kimsənin qəlbini haqsız qırmaram,
Qırsam da, varımdır əldə mumiyam.
Birin gözünü ağrıtsam əgər,
Öz əlimdən darı tökmək də gələr.
Bu işdə mənə yar olsun Yaradan,
Bu yaman gözlərdən qorusun hər an”.
Bunları söylərkən bir-bir İskəndər,
Göylərə ucaldı dinləyən əllər.
Məclisdə var idi adam hər yandan,
Birisi elədi şahı imtahan,
Natiqlik düşkününü, hədsiz söyləyən,
Divanə xislətli hikmət öyrədən,
Bir casus vardı, tez öpdü dərgahı,
Sınamaq istədi İskəndər şahı:
“Şahım, bir dinara ehtiyacım var,
Versəniz, dünyaya dəyər bu dinar”.
Gülərək söylədi ona İskəndər:
“Şahdan bəxşiş istə rütbəsi qəder”.
O casus söylədi: “Səxavətli şah,
Bir dinar verməkdən utansan hərgah,
Dünyanı bağışla mənə bir kərə,

Qaldır bu başımı uca göylərə”.
Şah dedi: “Ey şaşqın, bu dəfə yenə
İstəyin müvafiq deyil ölçünə.
Çox yersiz iki şey istədin məndən,
Biri məndən kiçik, digərindən sən.
Hər sözün xüsusi bir ölçüsü var,
Ölçüsüz söylənən söz qulaq yırtar.
Bir söz ki, daşlara düyün vuracaq,
Gözəl söz olsa da söyləmə, burax”.
Padşahdan soruşdu bir igid oğlan:
“Xalq neçin alçaqda, sən ucadasan?
Deyirsən hamı bir yoldaş, ancaq
Nədir bu aşağı, yuxarı? Burax”.
Dedi: “Mən başçıyam, xalq isə ümmət,
Baş yerə enərsə pozular şövkət.
Otlara yaraşar başını əymək,
İnsanın başıysa ucada gərək.
Padşahın mövqeyi olmalı uca,
Görənlər nur alsın ondan doyunca”.
Başqa bir dilavər dedi: “Şəhriyar,
Ağıllı kimsəyə bəzək nə yarar?
Qəlbində var sənin Tanrı sifəti,
O palçıq vücuda vurma zinəti”.
Şah dedi: “Şahanə dəbdəbə, şövkət
Gözlərə bəxş edər yenilik, əlbət.
Onunçun edirəm özümü gülşən,
Gözünüz nurlansın, ürək olsun şən.
Görmürsən, atlaz don geyincə bahar,
Nə qədər zövq alır ondan ruzigar?”
İnandı ağıllı kəslər bu sözə,
Qulaqdan asdılar yaqut, firuzə.
Oldular yenidən şaha sənaxan,
Hamısı ürəkdən bağladı peyman.
Xalq onu səbirli görüb oldu şən,
Əmrinə baş əydi hamı yer-yerdən.
Cəmşidin rəsmiylə böyük İskəndər
Taxtının başına keçdi bir səhər.
Daima göründü xalqa mehriban,
Böyükklər rəsmi tutdu hər zaman.
Məktublar göndərdi hər bir diyara,
Hər hüddud bəyinə, hər bir sərdara.
Ədliylə o bütün qəlbə girmişdi,
Basqından hər kəsə aman vermişdi.
Dünyanı özünə etmişdi o, ram,
Ram etmək yolunda tutmadı aram.

İSKƏNDƏRİN DARANIN QIZI RÖVŞƏNƏYİ RUMA GÖNDƏRMƏSİ

O yaqut qədəhi, saqi, birbaşa
Mənə ver, ayağım toxunmuş daşa.
Bir çarə arayım, daşlıqdır hər yan,
Yaquттək özümü qoruyum daşdan.

Fələk dövəsini sürətlə sürür,
Ondandır ki, gündə bir oyun qurur¹⁷⁶.
Peşəsi sülhdür, döyüşdür hər an,
Keçirir gündə bir rəng xəyalından.
Keçmiş bir kərə alsan nəzərə,
Görərsən bənzəmir bugünkülərə.
Tanrının verdiyi pərvərişlərlə
Hər gözəl girmişdir başqa bir şəkllə.
Sanma biz yatarsaq yatar ruzigar,
Bu ev heç bir zaman olmaz tarü mar.
Çoxları köçmüşdür köhnə dünyadan,
Bu dünya yenə də hamandır, haman.
Dəyərli kişilər keçib getdilər,
Dostlar da onları təqib etdilər.
Yoluna azuqə hazır et bir az,
Dost olan dostundan geridə qalmaz.
Nə qədər yolu pis getsə də, bişəkk,
Axura düz gedir hər çolaq eşşək.
Nəql edir köhnədən tarix yazanlar:
Olmamış şahların taxtı zülmkar.
İskəndər dünyanı tutduğu zaman
Şəxsi istəyinə uymadı bir an.
Çalışdı dünyanı islah etməyə,
Onunçun yetmişdi bu böyüklüyə.
Şahlıqda bir örnək al İskəndəri,
Sən də gör İskəndər görən işləri.
Bu dünya mülküylə oldu bəxtiyar,
Onun istəyinə uydu ruzigar.
Həbəş və Xorasan, Qurdan da Çinə,
Qol gücü görmədən keçdi əmrinə.
Elçilər, qasidlər getdi hər yana,
Sikkələr vuruldu onun adına.
Bir aslan ürəyi çarparkən onda,
Dünyanı tutmuşdu qılınc altında.
İrana inana bilmədi sərdar,
Rumlu öz yurdunda salamat yaşar.
Bir gecə uyaraq göylər baxtına,
Doğru bir məsləhət verdi taxtına.
Vəziri çağırırdı, ona söz açdı,

Bu gizli fikrini ortaya saçdı:
“Madam ki, əlimə keçmişdir İran,
Bu yerdə bağlanıb qalmaqdır ziyan.
Daima dolanır bu yeddi fələk,
Dünya seyrinə var məndə də istək.
Görüm bu dünyada yeni nələr var,
Varmıdır məndən də güclü tacidar?
İşıqlı fikrimcə budur məsləhət:
Dünyanı gəzməyə çıxarkən, əlbət,
Xəzinə, dövləti Ruma göndərmək,
Oraya etimad bağlamaq gerek.
Hər işdə lazımdır ayıqlıq, diqqət,
Hər kuzə çeşmədən çıxmaz səlamət.
Taxtımın başını tutar bir düşmən,
Taxtımdan, tacımdan ayrılmaram mən.
Dünyanın çəkilməz bəlaları var,
Bu yolun qorxusu, cəfaları var.
Ruma dön, orada məskən elə, qal,
Mənim də fikrimə uyğundur bu hal.
Fitnədən o mülkü qoruyursan sən,
Çünki Ay nayibdir işıq Günəşdən.
Rövşənək xatunu götür bərabər,
Onunla ölkənin işi düzələr.
Bir fikir doğunca Günəş ağıla,
Hər yaxşı-yamana bir ölçü saxla.
Nayibsən, işi gör, dinlə ədl ilə,
Məni yaxşıqla gətir sən dilə.
Onunçun bəyəndim səni hər kəsdən,
Böyüklük gözüylə sənə baxdım mən”.
Sözə başlayaraq hünərli vəzir,
O buyruq verənə göstərdi tədbir:
“Padşaha layiqdir hər buyruq, fərman,
Əmriylə iş görür hər iş bacaran.
Getdikcə şövkətin kəmalə dolsun,
Qərəzlə istəyin qol-boyun olsun,
O uca rəyiniz göstərdi tədbir,
Qarşını görməkdən ziyanmı gəlir?
Şahın göstərdiyi uğurlu işə,
Mən boyun qoyaram, düşmə təşvişə.
İşində, gücündə, ancaq, hər zaman,
Ayıq olmalıdır uca hökmüran.
Bu mübarək səfər çatınca sona,
Dönüncə yenə öz doğma yurduna.
Ağır iş deyildir böyük sərvərə,
Dünyanı tapşırmaq iş bilənlərə.
Dövləti saxlamaz yalnız bir nəfər,
Dünyanı özünə bağlamaz bir ər.

Dünyada var saysız ölkə və dövlət,
Bu dövran hər kəsə ayırmış qismət.
Ram etsən özünə Tanrı verəni,
Qismətin ondadır, o tutar səni.
Hər padşah əmrinə boyun əyincə,
Hər ölkə, hər tərəf sənindir məncə.
Olsa düşmən evi sənın torpağın,
Cilovu başına buraxma, saqın.
Başqalar mülkündə durmaq nə yarar,
Vurma ayağına onunla çidar.
Yad mülkü nə əldə saxlamaq olur,
Nə də varına bel bağlamaq olur.
Sanma bu dünyada çarpışma yoxdur,
Hər kəs bir ağadır, göz dikən çoxdur.
Riyasət fikriylə burda, ey salar,
Rumlardan kimsəni etməzsən sərdar.
Kəyan ovlağıdır Əcəm torpağı,
Orda bir vəhşidir yadlar ayağı¹⁷⁷.
Nə qədər xatadan uzaqdır həyat,
Dünyada padşahlıq adını ucalt.
Ölkənə dönərkən uzaq səfərdən,
Qısaltmış olarsan uzun işi sən.
Sən güldür üzünü şahzadələrin,
Silinsin qəlbindən qəmin, kədərin.
Hər şahı layiq bir ölkəyə göndər,
Nə yeri istərsə o yerə göndər.
Hər biri bir səmtə tərəfdar olsun,
Hər tərəf bir şaha giriftar olsun.
Qorxuram əcəmlər qalxsın yenidən,
Daranın qanını almaq istərkən,
Yunana və Ruma çıxarsın ordu,
Dağıtsın ölkəni, nəyə gerek bu?
Hər biri padşahlıq edərsə tək-tək,
Ortada düşmənlik artacaq, bişəkk.
Hər kəsi mülkünün qayğısı alır,
Ölkəmiz düşməndən səlamət qalır.
Düşmənlər talana başlarsa ancaq,
Yolunu bununla olur bağlamaq.
Bir də ölkələrdə kin toxmu saçma,
Yurduna düşmənin yolunu açma.
Qoyma qanla yusun şahlar dünyanı,
Qoy alovlanmasın düşmənin qanı.
Sanma dik başların tökdüyü qandan
Səyavuş qanıtək qalmaz bir nişan.
Yersiz qan tökməkdən daim dur geri,
Qanlıdır səninlə çarxın xəncəri.
Ərənlər söyləmiş nə gözəl məsəl:

“Dəyməz dəyməyə nə ziyanlı bir əl”.
Yetməsin kimsəyə səndən qəm, kədər,
Az ziyan verənlər az ziyan çəkər.
Xor baxma, alçalmaq sığmaz hər başa,
Kimsəni öldürmə, əbədi yaşa”.
Vəzir yol göstərdi, tökdü çox tədbir,
Sözləri padşaha eylədi təsir.
Dövrən gümüş teştin ağzını açdı,
Qara qarğa qızıl yumurta saçdı¹⁷⁸.
Qoca möbidlərsə tarix boyunca
Yumurta və teştdən demiş doyunca¹⁷⁹.
İskəndər ağılla tökdü bir tədbir,
Əmr etdi: “tez gəlsin, atlansın vəzir.
Orda kitabxana varsa nə qədər,
İşarə elədi, tez gətirsinlər.
Hər çeşid elmdən dəyərli sözlər,
Hər incə hikmətdən açdı bir dəftər.
Yunana göndərdi tərcüman ilə,
Çevirsin bir dildən başqa bir dilə.
Padşahın əmriylə gəldi Ərəstu,
Durmada at çapsın Yunana doğru.
Rövşənək xanımı alsın bərabər,
Götürsün xəzinə, kitab və dəftər.
İrəni tərək etdi şahın əmriylə,
Yunanın yolunu keçirdi ələ.
Rövşənək padşahdan hamilə olmuş,
Sədəfin qoynuna inci qoyulmuş.
Yunana yetişdi dəbdəbə, əsgər,
Yükdən inləyirdi o nazlı gövhər.
Doqquz ay olunca, gövhər mədəni
Dünyaya bəxş etdi öz gövhərini.
Beşiyi öpərək oldular dilşad,
Uşağa qoydular İskəndərüs ad.
Ərəstu vəkildi şahdan, həm vəzir,
Padşahlıq işində töküdü tədbir.
Yeməkdə, içməkdə o şahzadəyə
Verirdi can kimi gözəl tərbiyə.
Cismini bəslərdi nazla, nemətlə,
Körpə qəlbini də şüur, hikmətlə.
Yüzlərcə gəlmişdir belə gözəllər,
Onu torpaq yemiş, qalmamış əsər.

İSKƏNDƏRİN ƏRƏBİSTANA GETMƏSİ VƏ KƏBƏNİ ZİYARƏT ETMƏSİ

Ey saqi, əl uzat qəm qovan meyə,
Durma, vər mən kimi qəlbi dərddliyə.
Rahatlıq ətriylə dirçəlsin bu can,
Qurtulum kədərdən, qəmdən bir zaman.

Yaxşıdır hər falı xeyr işə yormağ,
“Rux”u yox, oyunda “şahrux”u vurmağ¹⁸⁰,
Alçalırkən belə uca görünmək,
Sarsılıb durarkən yenə öyünmək.
Şam kimi bağırının içindən yanmaq,
Zahirdə sevinclə nura boyanmaq.
Hər işdə bir miskin aciz qılınca,
Qaçar acizlikdən falçı dalınca.
Əlinə keçirir daş, qumdan açar,
Daş, qumdan çox zaman dəmir də çıxar.
Bir qapı qeybdən yox olsa hərgah,
Kimsə açə bilməz, açar bir Allah.
Xeyrə vur falını, faydan ondadır,
Çünki xoş fal vurmağ uğur yaradır.
İnləmə “xəstəyəm” deyə, ey filan,
Desən ki, “sağlamam” sağlam olarsan.
Hər işdə bizdən bir qürə atmaqdır,
İşləri sazlayan yalnız o Haqdır.
İnsaf bu pərdədə bizə məhəkdir,
Tərs pərdə çıxarmağ nəyə gərəkdir.
Könül, pərdə dardır, sən mənə yar ol!
Pərdə yırtanlardan sən pərdədar ol!

Bu parlaq beytləri hekayət edən,
Mənim ziynətimə yaraşlıq verən
Nəql edir: dünyaya olunca yiyə,
İskəndər xeyməni vurunca göyə,
Şahın fərmanıylə hər nə dövlət var,
Yunana daşdı mətin adamlar.
Dünya hiyləsindən olunca iraq,
Dolaşmağ fikrinə sarıldı qıvraq.
Ədlindən müjdələr alınca dövrən,
Bir qətrə içmədi onu anmadan.
İskəndər uğurlu şah olduğundan
İşində ayıqdı hər an, hər zaman.
Dünyanın sazını əlinə aldı,
Ancaq şəfqət deyə xoş hava çaldı.
Kəməndi altına girincə dünya,
Uymadı ürəyə yatmaz havaya.

Böyük kimsələrə vermədi ziyan,
Asayiş altında yaşadı hər yan.
Dikbaşlıq edəni öldürürdüsə,
Yerinə qoyurdu ən yaxşı kimsə.
Ölkədə bir şəhər yıxsaydı əgər,
Qurardı ondan da gözəl bir şəhər.
Bu dünya belədir, bu vaxta qədər
Birini yıxarsa, birini tikər.
İskəndər başladı abad etməyə,
Oldu hardan-hara İskəndəriyyə.
Çindən Qeyruvana yol var nə qədər,
Uca dərğahına axdı qasidlər.
Hər padşah vəsiqə alırdı ondan,
Ölkələr sığındı ona hər yandan.
Dəyərli töhfələr gəldi hər yerdən,
Adına yaraşan zərdən, zivərdən.
İskəndər əmr etdi, cavab olaraq
Məktublar müşk ilə yazılsın ancaq¹⁸¹.
Bir zaman ötmüşdü bu qərar üzrə,
Göylər dəfələrlə baş vurdu yerə.
Padişah dünyanı gəzməkçin yenə,
Hazırlıqla düşdü səfər qəsdinə.
Oxumuş ərəbdən gələn məktubu,
İllərcə qəlbində qalmış arizu.
İstədi büsatı İranda qursun,
Ərəb də bu yolda ona baş vursun¹⁸².
Kəbəni ziyarət etsin bir zaman,
Sevinsin mübarək fallı naxışdan.
Hökmüran olunca bütün İrana,
Xeyməni köçürdü Ərəbistana.
Xəzinə topladı bir neçə xalvar,
Biyaban yolunu tutdu şəhriyar.
Ərəb başlarını onun baxışısı
Əydirdi büsbütün əmrinə qarşı.
Görünce əmrinə ram olmuş zəfər,
Hökmünə baş əydi dikbaş ərəblər.
Yel kimi at sürdü Ərəbistana,
Ərəblər düşmədi ondan ziyana.
Hər yerdə atını edincə rahət,
Həm bəxşiş saçdılar, həm hədsiz nemət.
Hər çeşid lüzumlu yeməkdən başqa,
Bəslənmiş sürülər verməkdən başqa,
Gücləri çatdıqca şahın önünə
Hər yerdən çəkдилər ağır xəzinə.
Səhralar dolaşan görkəmli atlar,
Zəhərdən su içmiş parlaq qılinc var.
Boyu otuz ərəş, üstü çox parlaq,

Nizələr, qan ilə bəslənmiş mizraq.
Yüyənsiz dəvələr, löklər hər yandan,
Toz-torpaq içində yel kimi uçan.
Bunlardan başqa çox bəxşislər daşdı,
Yüklənən gön, dəri, nəfis daş-qaşdı.
Ona hörmət üçün hey zaman-zaman
Hər yerdən çəkildi yüklənmiş karvan.
İskəndər xəzinə ağzını açdı,
Qızılı, zinəti xalvarla saçdı.
Atlazdan səhraya fərşlər açaraq,
Yaqutlar altında gizləndi torpaq.
Yanaşdı Kəbəyə şən bir üz ilə,
Həccin əmalını öyrəndi belə.
Dünyanın nafiə basmışdı ayaq
Aləmin nafindən ənbər açaraq,
Çarxın pərgarətək mərkəz nöqtəni
Dolaşdı, ziyarət etdi Kəbəni.
Təvafı olduğu kimi bitirdi,
Kəbə halqasını ələ gətirdi.
Öpərkən Kəbənin qapılarını,
Ürəkdən andı o, böyük Tanrını.
Başını mübarək qarıya vurdu,
Xəzinə saçaraq yoxsul doyurdu.
Qızılı su kimi edərdi rəvan,
Dəvə bağışladı o, karvan-karvan.
Doğrular evində tutunca qərar,
Tanrıya pərəstiş etdi tacidar.
Kəbəni xəzinə, gövhərə tutdu,
Damları müşk ilə ənbərə tutdu.
Təvaf işlərindən azad olaraq,
Basaraq Yəmənün gönünə ayaq¹⁸³,
Parlatdı Yəmənün ordunun tozu,
Gönü parladantək Süheyl ulduzu.
Oradan atını İraqa sürdü,
Yunana dönməkçün hazırlıq gördü.
Böyük Azərbaycan hökmüdarından
Bir elçi gələrək dedi: "Hökmüran,
Nə üçün ram etdin bütün dünyanı?
Sildin ruzigardan zülmü, tüğyanı?
Verdin hər ölkəyə qurtuluş, aman,
Ərmənə nədən süst baxdı hökmüran?
Doğduğun şəhərə bu yaxın ölkə,
Nə üçün bürünsün qaranlıq kölgə?
Ərməndə atəşə ibadət edər,
Başqa padişaha itaət edər.
Orda Ad nəslindən bir pəhləvan var,
Qüvvəti Rüstəmin gücünə çatar.

Adı Dəvalidir, hər bağı yarı, Aslan dərisindən yosun qoparır. Ərməndə yaşayan bütün igidlər, Yalnız bu padşaha boynunu əyər. Hər kəs badə içər onun adına, Yaxın ölkələrdən bac gəlir ona. Ordunla bu səmtə hücum etməsən, Ölkəni, şübhəsiz, alacaq bizdən”. Elə ki eşitdi hökmdar bunu, Babilədən Ərmənə çəkdi ordunu. Yuyaraq o yerdən qanı, fitnəni, Rum şahı bəyəndi xeyli Ərməni. Silindi ortadan hər bir köhnə iş, Möbidə ibadət, oda pərəstiş. Ordan da tez hücum etdi Abxaza, Açdı abxazlara kindən darvaza. Səs saldı gurlayan təbil hər yerə, Süngülər sirrini açdı göylərə. Hansı bir qələyə göndərdi xəbər, Açarı durmadan təslim etdilər. Dəvali Abxazda şahlıq edərkən Eşitdi Rum şahı gəlmiş səfərdən. Bağladı vəfaya gön kəmərinə, İşıqlı qəlbindən ataraq kini Atlandı, yüyəni aldı tez ələ, İskəndər əlini öpmək qəsdilə. Xəzinə götürdü o şəhriyara, Çatınca tapşırırdı xəzinədəra. Dərgaha gəlincə öpdü torpağı, Kinini yenərək olmadı yağı. Dünyanı zəfərlə ölçən İskəndər Gördü mərdlikdə yox ona bərabər. Nəvaziş göstərdi o qəhrəmana, Taxtının yanında yer verdi ona. Sordu əhvalını şəfqətli səslə, Qəlbini qızdırdı qızgın nəfəslə. Əmr etdi xəznədar şəxsə İskəndər; Versin Dəvaliyə xəzinə, gövhər. Gətirsin adına layiq bir xələt, Sırğa və həmayil, cavahir, zinət. Həm qılınc, həm qədəh, cavahir, ipək, Verilsin padşaha layiq bir bəzək. Hər nə əmr etmişdi uca şəhriyar, Yerinə yetirdi o xəznədar. Ucaldı Dəvali, qəlbi oldu şən, Geyindi İskəndər ipəklərindən. Tövq asdı, tac qoydu, cavahirmişan,

Sayıldı başını dik tutanlardan.
Təşəkkür dilini açaraq ona:
“Padşahım, Yaradan yar olsun sana!”
Qüruru yenərək, kiçildi deyə,
Kiçilmiş başını qaldırdı göyə.
O gündən xidmətə sıxdı kəməri,
Padşaha xidmətdən durmadı geri.
O, şahpərəstlikdə elə ad aldı,
Şaha xas olanlar geridə qaldı.
O yerlər göründü şaha bağ kimi,
Gözünü parlatdı bir çırağ kimi.
O gözəl torpaqda enib dincəldi,
Sevincin, istəyin barını dərdi.
Ən qoca bir dehqan vermişdir xəbər:
Tiflisi ilk abad etmiş İskəndər.
O cənnət bəzəkli gözəl torpağı
Yaxşılıq toxmuyla etdi gül bağı.
O yerdə İskəndər belə əmr etdi,
Rumun ayiniylə hər bir iş getdi.
Keçdi o torpağı seyr edə-edə,
Ov üçün at sürdü çöldə, dərədə.
On beş gün dağlarda, çöldə yürüdü,
Həm şikar edirdi, həm yol ölçürdü.
Ovla gəzişərkən gözəl ölkəni,
Can atdı görməyə şah Nüşabəni.
Eşitdi qadının vardır şövkəti,
Dəyərli ölkəsi, malı, dövləti.
Gördüyü çəməndən, sudan şənləndi,
Gəldi bir çəmənə, atından endi.

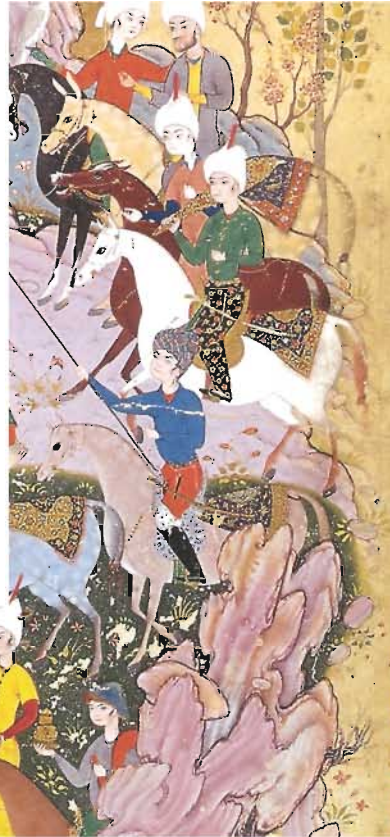

377

İSKƏNDƏRİN BƏRDƏYƏ GƏLMƏSİ VƏ NÜŞABƏ İLƏ GÖRÜŞMƏSİ

Canpərvər şərabı dur gətir, saqi,
O susuzlar üçün çeşmədir, saqi!
Yanıram, təşnəlik salmış bir dərdə,
Mənə ver, şərabə oldum aludə.

Bərdə nə gözəldir, necə qəşəngdir,
Yazı da, qışı da güldür, çiçəkdir.
İyulda dağlara lalələr səpər,
Qışını baharın nəsimi öpər.
O yaşıl meşəsi cənnətə bənzər,
Şən ətəklərinə bağlamış kövsər.
Söyüdlük çöllərə vermişdir zinət,
Ağ bağı elə bil həqiqi cənnət.

Qırqovul yuvası hər sərv ağacı,
Oxuyur kəkliyi, ötür turacı.
Səssizlik içində dincəlir gülşən,
Torpağı silinmiş qayğı, kədərdən.
Reyhanı yaşıldır illər uzununu,
Hər çeşid naz-nemət bürümüş onu.
Yem üçün gələr quş bu gözəl yurda,
İstəsən "quş südü" taparsan burda.
Torpağı yoğrulmuş qızıl suyundan,
Elə bil hər yanda bitmiş zəfəran.
O yaşıl yerləri dolaşib gəzsən,
Şənlikdən başqa bir xəyal görməzsən.
İndi o dərgahın taxtı alçalmış,
İpəyi, qumaşı küləklər çalmış.
Təzə nar gülləri tökülüb solmuş,
O narlar, nərgizlər dönüb toz olmuş.
İndisə yerində bu gözəl yurdun,
Var sel yumuş dəre, qurumuş odun.
Yenə də bol olan o göyərtilər,
Ədalət toxmundan göyərsə əgər,
Yenidən gözəlcə bəslənsə diyar,
Get-gedə yaşıllıq, gözəllik artar.
Padşahın əlinə keçərsə fürsət,
O taxta yenidən verərdi zinet.
Hərüm adlanırdı bu yurd hər yerdə,
İndisə adına deyirlər Bərdə.
Bu mərdlər, gözəllər yurdunda, inan,
Çox saysız xəzinə gizləmiş zaman.
Belə şux, sevimli gülşən harda var?
Harda var xəzinə saçan bu diyar?

378

Belə nəql edir söz xəzinədarı,
Köhnə xəzinənin adlı saları:
Hakim qadın varmış, adı Nüşabə,
Uymuş il uzununu keyfə, şərabə.
Erkəksiz yaşayan bu dişi ceyran
Gözəldi, göycəkdi erkək tovuzdan.
Xoşsöhbət, urəyi saf, mətanətli,
Bir pəri əndamlı, xoş təbiətli.
Önündə minlərcə gözəl qız varmış,
Xidmətə ay kimi kəmər bağlarmış.
Bunlardan başqa, var igid, qəhrəman,
Otuz min qulamı – qılınc oynadan.
Dərgaha yaxın da olsa, yenə də
Evinə girməzdi erkək bir bəndə.
Qadınla aşardı onun hər işi,
Tapşırıq almamış ondan bir kişi.

Sarayda iş bilən qadınları var,
Yalnız kətxudasız iş görər onlar.
Qulları bir yurdda salmışdı məskən,
Yaxın bir obanı etmişdi vətən.
Qəhrindən, kinindən onun qorxaraq,
Şəhrinə bir kişi basmamış ayaq.
Biyara getməyə versəydi fərman,
Yolunda kişilər keçirdi candan.
İskəndər səhraya çəkinəcə ordu,
Çadırlar başını əflakə vurdu.
Gördü bir şənliklə yoğrulmuş cənnət,
Etdi əkinlərə, çaylara heyrət.
Sordu: “Bu şən ölkə kimindir, kimin?
Kim burda padşahlıq edir, söyləyin”.
Dedilər: “Gördüyün bu var, bu yatır,
Bu gözəl torpaqlar bir qadınıdır.
Qadındır, erkəkdən ürəkli, qoçaq,
Dəniz incisindən təmiz və parlaq.
Tayı yox şüurda, adda və sanda,
Rəiyyət becərir çətin zamanda.
Mərdliklə belinə bağlamış kəmər,
“Kəyan nəslindənəm” deyər fəxr edər.
Küləhsiz qadındır, ancaq tacı var,
Bir əsgər üzünü görməz bu sərdar.
Hesabsız qəhrəman qulları var,
Önündə üzünü görməmiş onlar.
Köksü gül, ağ bilək qız-gəlin ancaq,
Hər işdə onunla edər ittifaq.
Boyları ox kimi, döş nara bənzər,
Sanki hər məmədən süd əmmiş şəkər.
Ən incə ipəklər, ən parlaq tüllər
O lətif əndamdan utanıb titrər.
Firiştə onlara baxmaz cürətlə,
Baxsa. göydən enər bir fəlakətlə.
Bağın eyvanında parıldar tək-tək
Gündüz şən bir günəş, gecə çıraqtək.
O ağ bənizlərə etsən tamaşa,
Az qalır şəfəqdən gözlər qamaşa.
Şaqraq səslərini eşitsə hər kəs,
Can qurban etməyə göstərər həvəs.
Qulaqda, boyunda incilər gülür,
Dodaqlar yaqutdur, dişlər isə dürr.
Bilmirəm, nə füsün oxumuş bunlar
Ki, şəhvət toruna olmamış şikar?
Bu mavi səmanın altında ancaq,
İşləri şərabdır, çalıb-çağırmaq.
Nəsilcə uca, pak hökmüdar qadın

Onları qoymazdı şəhvətə yaxın.
Sənəmxanası var saraylar qədər,
Azad girib gəzər orda afətlər.
Pərdə arxasında keçirir həyat,
Doğma ölkəsinə verir qol-qanad.
Möhtəşəm şahənə bir sarayı var,
Bir büsat açmış ki şahlara yarar.
Büllurdan taxtı var, göyə vurur baş,
Üstünə xalvarla tökmüşdür daş-qaş.
O büllur taxtı bir qəndildən parlaq,
Gecələr Aydan da işıqlı çıraq.
Oturur o büllur taxta hər səhər,
Uca Tanrısını hər gün yad edər.
Gəlintək taxtında əyləşir yalnız,
Xidmətçin ayaqda durur gəlin, qız.
Mavi çərx altında sazla, qədəhlə
Dünyanı keçirir daşqın fərəhlə.
Tanrıya səcdədən durmazlar geri,
Yox yemək, içməkdən başqa işləri.
Şahanə sarayla, böyük dövlətlə
Riyazət çəkərdi bir ibadətlə.
O qədər dindardır bu nazlı dilbər,
Öz cənnət köşkündə yatmaz gecələr.
Başqa bir köşkü var mərmər daşından,
Ay kimi hər gecə süzülür pünhan.
Köşkündə o günəş, o nazlı qönçə
Başlar ibadətə şəfəq söküncə.
Bir sona suya baş vurduğu qədər
Yasdığı baş qoyub yatar o dilbər.
O pəri əndamlı qızlarla yenə
Mey ilə, çalğıyla başlar keyfinə.
Gecəni, gündüzü keçirir belə,
Gündüzü belədir, gecəsi elə.
Nə gündüz əl çəkir can bəsləməkdən,
Nə gecə Tanrıya səcdə etməkdən.
Vardır qapısında çox xidmətçilər,
Özünün, işinin qeydini çəkər”.
İskəndər bu işdən şənləndi, ancaq
O naxşı görməyə göstərdi maraq.
Yaşillıq içində gördü bu dünya,
Gövhərdən qiymətli olan kimiya.
O yerdə başladı istirahətə,
Bir neçə gün daldı eyşə, işrətə.
Hökmüdar qadına verdilər xəbər:
Mübarək fal ilə gəlmiş İskəndər.
Pərəstiş etməyə gördü hazırlıq,
Göndərdi padşahın adına layiq

Hər çeşid yararlı, ləziz yeməklər,
Ürəkdən xidmətə bağladı kəmər.
Ayırdı mətbəxə, miniyə yarar
Gözəlcə bəslənmiş canlı heyvanlar.
Müsk, ənbər qoxuyan dadlı yeməklər,
Əlini yumağa müsk ilə ənbər.
Hər çeşid yeməli, dadlı meyvə var,
Müsk ilə şəkərdən bir neçə xalvar.
Mey, noğul, bostanın bəzəyi reyhan,
Neçə gün daşındı şaha durmadan.
Həm də mehtərlərə ayrı olaraq
Hər gün göndərirdi müəyyən ərzaq.
O qədər mərdlik üz verdi qadından,
Tərif dillərdə oldu bir dastan.
Padşahın könlündə açdı bahartək
Onunla görüşmək arzusu çiçək.
Qadını öyrənmək istədi o şah,
Olsun bu ölkənin sirrindən agah.
Bilsin sərhədini bu məmləkətin,
Varmıdır əsli bu sözün, söhbətin?
Şəbdizə vurunca gündüz qızıl nal,
O dünya günəşi atlandı dərhal¹⁸⁴.
Hazırlıq görüncə ucaldı göyə,
Yol aldı saraya, "Elçiyəm" deyə.
Elə ki, saraya çox yaxın gəldi,
Yolun zəhmətindən bir az dincəldi.
Göylərə baş vuran bir saray gördü,
Onu yerlər öpür, göylər öpürdü.
Xidmətçi qadınlar onu gördülər,
Qaçıb Nüşabəyə verdilər xəbər:
"Rum tacidarının şən dərğahından
Ölkəmiz alıbdır şənlikdən nişan.
Ağıllı bir elçi gəlmişdir bizə,
Rum şahından xəbər gətirmiş sizə.
Ağıl mədənidir başdan-ayağa,
Bənzəyir Tanrıdan yanan çırağa".
Nüşabə sarayı bəzədi artıq,
Dəmirli yollara vurdu yaraşlıq.
Nazənin qızlara vuruldu bəzək,
Düzüldü sıraya yüz əlvən çiçək.
Müşkin kəməndlərə düzüldü gövhər,
Daş-qaşa büründü ipək geyimlər.
Bir bağça tovuzu kimi çəkərək
Parlayıb, gülümsər işıq çıraqtək
Padşahlıq taxtına oturdu xoşhal,
Əlində ətirli, gözəl portağal.
Əmr etdi, padşahlar ayini üzrə

İskəndər elçisi gəlsin hüzurə.
O uca sarayın baş vəkilləri
Əmrini icradan durmadı geri.
Elçi çox sürətlə girdi qapıdan,
Qondu taxt üstünə o qorxmaz aslan.
Belindən nə qılınc açdı, nə kəmər,
Elçitək etmədi səcdə İskəndər.
O gözəl sarayda bir hikmət gördü,
Sevimli bir saray, bir cənnət gördü.
Hər yanda qaynaşır huri və pəri,
Müsk ilə, ənbərlə yoğrulmuş yeri.
Daş-qaşa batmışdı gəlinlər, qızlar,
Baxanın gözündə parlar ulduzlar.
Elçiyə daş-qaşın parıltısından
Bir alov göründü durduğu məkan.
Sanki birləşmişdir mədənlə derya,
Bütün gövhərləri tökmüş buraya.
Elçinin tutduğu uğursuz işə
Nüşabə pərt olub, düşdü təşvişə:
“Bu zirək kişiyyə indi nə demək,
Qoyulan ayinə əməl etməmək?
Həddini tanıtmaq gərəkdir ona:
“Bu elçi saymayır bizi, baxsana” .
Nüşabə baxınca düşərək şəkke,
O bişmiş qızılı vurdu məhəkə.
Diqqətlə baxınca tanıdı birdən,
Taxtında yer verdi, qəlbi oldu şən.
Bildi İskəndərdir, dolaşır ona,
Taxtında oturmaq yaraşır ona.
Yeddi mavi göyün səadət ilə
Onun tərifi gətirdi dilə.
Endirdi həyadan göz qapağını,
Utandı, tər yudu al yanağını.
Sezdiyi bu işi açmadı ona,
Açarım var, deyə bağlı qıflına.
İskəndər bir elçi kimi davrandı,
Özünü olduqca o sərbəst sandı.
Çox salam yetirdi hey dönə-dönə,
Təkmil bir elçilik etdi özünə.
Salamlar bitincə dedi: “Ey sərdar,
Şöhrətli, şövkətli, adil tacidar
Deyir: “Ey şöhrəti dünyanı tutan,
Ən adlı kəslərə meydan oxuyan,
Nə üçün çevirdin bizdən yüyəni?
Hüzura gəlmədin, anmadın məni?
Nə zülüm etdim ki, düşmən kəsildin?
Ey harın at, bizi acizmi bildin?

Bundan da kəskin bir qılınc kimdə var?
Kimin oxu belə qızgın od saçar
Ki, ona sığınmaq yararlı ola,
Səninçin məsləhət budur, gəl yola.
Uca dərğahından çəkinmə, gəl, get,
Coşduğum gündən qorx, ondan həzər et.
Bu gözəl ölkənə mən ki yol aldım,
Öz dövlət kölgəmi üstünə saldım.
Qapıma neçin baş vurmadin bir an,
Neçin üz çevirdin mənim yolumdan?
Könlümü alırsan meyvə, şərabla,
Aldadırsan noğul, reyhan, kababla.
Etdiyin bu işlər qəbuldur, ancaq
Doğru fikirlərdən gəl olma uzaq.
Səni bu idrakla görməyim, inan,
Bəxtiyar görünür hümay quşundan.
Qəbul başlanırkən səhər, çox erkən
Şahın dərğahına sən də gələrsən”.
Elə ki, yetirdi özündən xəbər,
Başını aşağı dikdi İskəndər.
Nüşabə cavabçın laləsayağı.
Gül açıb, tərpetdi yaqut dodağı:
“Ey cəsur padişah, eşq olsun sənə,
Elçilik edirsən özün özünə.
Mənə saf ürəyim söyləyir belə,
Bu başla, şahənə, uca sayənlə
Bir elçi deyilsən, hökmverənsən,
Göndərilmiş deyil, sən göndərənsən.
Peyğamın qılıncdır, qoparır başlar,
Səndən başqa bunu mənə kim vurur?
Ancaq şah qılıncı oynarsa artıq,
Qılıncı göstərər başıucalıq.
Söz açma İskəndər qılıncından sən,
Özünə çarə tap, İskəndər sənsən.
Məni çağırarkən toruma düşdün,
Gözünü yaxşı aç, çiyəsən, bir düşün.
Taleyim gətirmiş səni bu taxta,
Eşq olsun dövləti düşünən baxta”.
İskəndər dedi: “Ey bu taxta layiq,
Arama baxtının hökmündən artıq.
İskəndər dənizdir, mən çayam, ancaq
Günəşlə kölgəni olmaz bir tutmaq.
Bir kəsə tay tutma məni, ey huşyar,
Mən kimi minlərcə gözətçisi var.
Bu fikri qəlbindən sən sil büsbütün,
Padşahı bundan da çox uca düşün.
Yoxsa İskəndəri sandım kimsəsiz,

Özüne elçilik edən bir aciz?
Uca dərğahına sığmaz igidlər,
Özümü zəhmətlə elçilik edər?”
Ağıllı Nüşabə yenə dürr saçdı,
O gül dodağından qıfılı açdı:
“Qəlbimi bu qədər aldatmaq nədən?
Yalan atını gəl minib çapma sən.
Əl çək bu tərslikdən, yetər inadın,
Mərdliklə şan-şöhrət qazanmış adın.
Böyükdür pəyamın, adın da, sən də
Aslanı gizləmə qurd dərisində.
Elçidə olurmu belə cəsərət?
Hüzurda göstərsin bu qədər hiddət?
Qəhr ilə buyruqdan nə əl çəkirsən,
Nə də qarşımızda boyun əyirsən.
Bizimlə hökm ilə edirsən rəftar,
Belə rəftar yalnız padşahda olar.
Var bundan başqa çox nişanlar, hələ
Ondan da çox əsrar gələcək ələ”.
Tez verdi belə bir cavab İskəndər:
“Bir tülkü aslandan gətirməz xəbər!
Gözündə olsam da cəsur, qəhrəman,
İskəndər deyiləm, elçiyəm ondan.
Xəbəri böyükklər göndərmiş belə,
Hökmünü dəyişmək yararmı? Söylə!
Sözümdə varsa kin, acıq, kükrəyiş,
Bu sənin və onun bildiyi bir iş.
Ürəkli olmama səbəb onu bil,
Göndərən aslandır, bir tülkü deyil!
Belədir şahların rəsmi, elçilər
Amanda olurlar, görməzlər zərər.
Dediyim sözləri demiş tacidar,
Dilin qıfılına göstərmə açar.
Doğru bir cavab ver mənə bir kərə,
Yenə də dönüm öz gəldiyim yerə”.
Nüşabə qızdı o aslan üreyə:
“Günəşi palçıqla suvadın” deyə.
Zərrəcə qorxmadı, gətirmədi tab,
Verdi qılinc kimi kəskin bir cavab:
“Yersizdir, – dedi, – bu çalışıb durmaq,
Günəşə palçıqdan vurursan suvaq”.
Kənimə əmr etdi: “Ver, baxsın” deyə,
Padşahlar rəsmi öpən ipəyə.
İpəkdə göstərdi ona bir bucaq,
Söylədi: “Əlində tut, diqqətlə bax.
Bu surət, bu sima kimindir, kimin?
Sarayda hörmətlə saxlanır neçin?”

İnad etməyinin qalır mı yeri?
Örtmə öz qaşınla uca göyləri”¹⁸⁵.
İskəndər dinlədi onu hörmətlə,
Yazılı ipəyi açdı sürətlə.
Rəsmi tanıdı baxınca şəklə,
Gördü almış düşmən ölkəni ələ.
Bu işdə kin, hiddət göründü yersiz,
Bir cavab verməkdən qalaraq aciz,
Qorxudan saraldı bir saman kimi,
Sığındı Allaha tutulan kimi.
Nüşabə gördü ki, o qızgın aslan
Pozuldu, alçalıb düşdü ucadan.
Dedi: “Ey uğurlu, böyük tacidar!
Zəmanə başlara çox oyun açar.
Düşünmə, hörmətim çoxdur, bunu bil,
Bu ev öz evindir, başqa yer deyil!
Pərəstiş edərəm sənə hər zaman,
Ya orda, ya burda bəndəyəm, inan!
Bu rəsmi onunçün göstərdim ki, sən
Mənim də şəklimi aydın görəsən.
Erkək tinətliyəm, olsam da qadın,
Hər işi bəllidir mənə dünyanın.
Mən də bir aslanam, düşünsən bir az,
Aslanın erkəyi, dişisi olmaz.
Qara bulud kimi gulasam kinlə,
Qılınc tüstüsündən yanar su belə.
Aslanlar buduna basaram mən dağ,
Nəhənglər yağından yaxaram çıraq.
Məni düşmənliyə çəkmə sevgidən,
Vurğunun olana tənə vurma sən!
Kim tikan əkərsə, tikan dərəcək,
Kim nicat verərsə, nicat görəcək.
Əgər sən üstünlük edərsən mana,
Qələbə çalarsan bir dul qadına.
Mən qalib gəlsəm, kin coşduğu zaman
Ataram gizlənən şahı ortadan”¹⁸⁶.
Tülküylə qurd kimi biz etsək savaş,
Sən kiçik olarsan, mənəm böyük baş.
Sınaqlı qocalar söyləmiş belə:
“Güləsmə ən fəqir, yoxsul bir kəslə,
Səndən şey qoparmaq fikrini izlə,
Ürəkdən çalışar, üstünlük edər”.
Vücudum şəhərdə etsə də məskən,
Qəlbim qafil deyil şahlar işindən.
Hindistan mülkündən Yunana qədər,
Virandan, abaddan tutmuşam xəbər.
Göndərdim hər yerə bilikli adam,

Ağlıllı, sınaqlı, mahir bir rəssam.
Böyük fatehləri öyrənim deyə,
Rəsmi aldirdim incə ipəyə.
Adlı padşahların rəsmi çəkən
Hər rəsmi gətirib mənə verərkən,
Sanıram dünyanı verdilər mana,
Öz incə rəyimlə baxaram ona.
O rəsmi doğrudan tanıyım deyə,
Göstərrəm başqa bir görən kimsəyə.
Desələr ki, filan tacidardır bu,
O zaman təsviri sanaram doğru.
Sonra da təpədən-dırnağa qədər
Hər rəsmə salaram dərin bir nəzər,
Yaşlıdan və gəncdən öz qədərincə
Bir ölçü götürürəm incədən incə.
Yaxşını, yamanı tanıyım xəyalım,
Var zəka tanıyan şüur, kamalım.
Boşuna keçməyir geçə-gündüzüm,
Özümlə oynayan deyiləm özüm.
Bu himmət tərəzim durmadan işlər,
Şahlarda ağırı, yüngülü ölçər.
İpəkdə gördüyün surətlər ki var,
Tək sənin xəyalın könlümə yatar.
Çünki surətinlə tanışam çoxdan,
Bu nəqşin dostluqdan göstərmiş nişan”.
Sözünü ürəklə dedi, şənləndi,
Öz büllur taxtından aşağı endi.
“Taxtımda, – dedi, – sən otur namidar,
Bir taxta yaramaz iki tacidar.
Bilirsən şahmatın iki şahı var,
Hər qəlbə yeni qəm gətirir onlar”.
Taxtından enincə o pərisurət.
Durdu hüsurunda, göstərdi xidmət.
Gəlintək oturdu qızıl kürsüyə,
“Padşaha kiçik bir bəndəyəm” deyə.
O nəhəng balıqdan şahın görkəmi
Rəng verdi, rəng aldı zürafə kimi.
Düşündü: “Qadın da olsa bu salar,
Ürəyi bir erkək ağıyla parlar.
Bax, belə işləri görən qadına,
Pərilər afərin söylər adına!
Qadınlar olmasın gərək çox cəsur,
Dişi aslanlarda kin kəskin olur.
Yüngüldür çəkide qadının daşı,
Kişi ölçüsüylə durmaz yanaşı.
Qadınlar pərdəylə örtülsə xoşdur,
Pərdəsiz musiqi ahəngi boşdur.

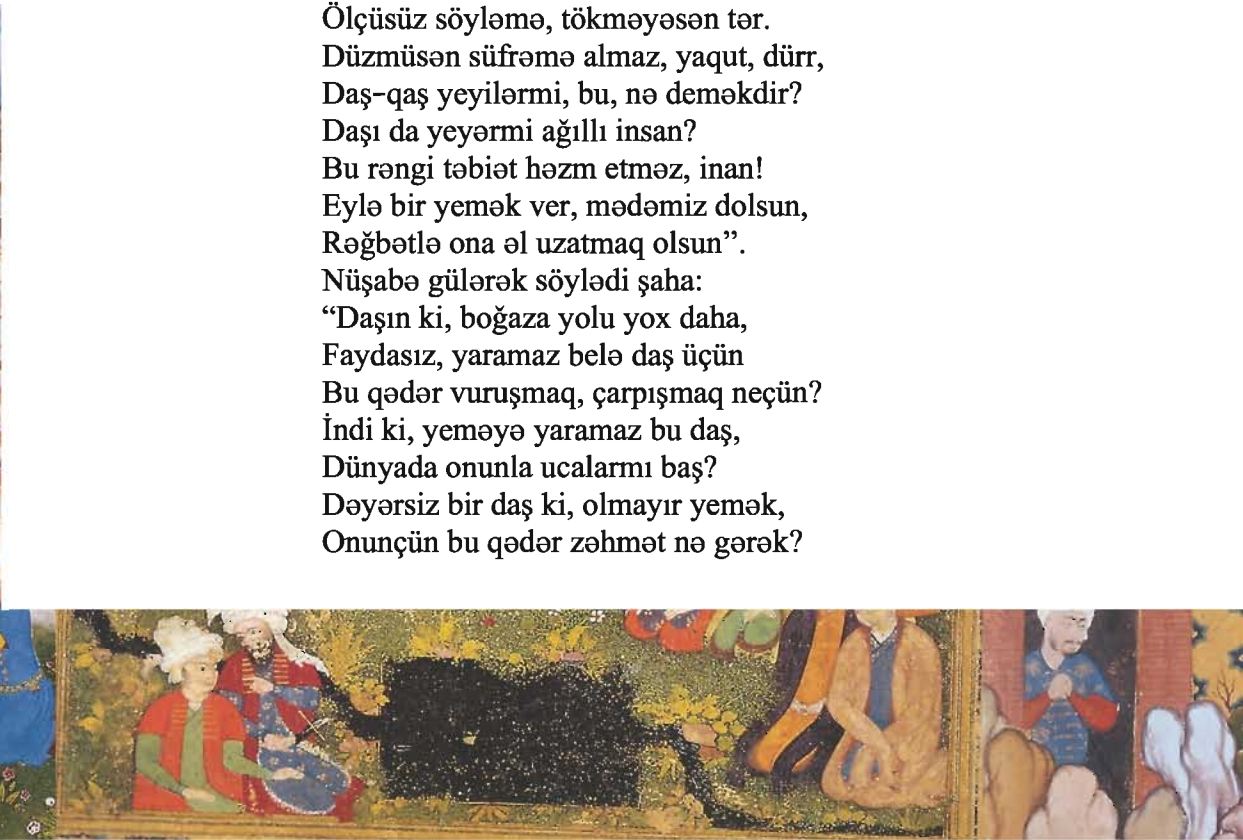

Bax, Cəmşid nə gözəl söyləmiş gerçək:
“Qadın ya pərdə, ya məzarda gərək!
Qadını, saleh də olsa, buxovla,
Oğru dost olsa da, eşşəyi bağla!”
Düşündü: “Nədir bu acı həqarət?
Bu yerdə kim edər sənə mərhəmət?
Fikrini bişir də, qəlbini xoş tut,
Yıxıldın, artıq öz canını unut.
Gözəldir, bal qatmış gül ləblərinə,
Belə bir sevimli dilbər yerinə.
Olsaydı amansız, kinli bir düşman,
Artıq əl çəkəydim gərək başımdan.
Bu yerdən çıxarsam ağır yükümü,
Hər işdə saxlaram düzgün ölçümü.
Şaşqınlar yolunu tutmaram bir də,
Örtmərim üzümü gərəksiz yerdə.
Açaram bəndi bu bağlı qəlbimdən,
Düyünü düyünə necə vurum mən?
Qarınca düşərsə parlaq bir tasa,
Bir çarə düşün, güc iş görməz yoxsa¹⁸⁷.
Səbr edim, çox çətin olsa da bu hal,
Bu işlər yuxudur, yaxud bir xəyal?
Eşitdim çox şadmış bir gənc müqəssir,
Dara çəkilirkən boynunda zəncir.
Dostlardan birisi verdi bir sual:
“Az qalır ömründən, hey, nədir bu hal?”
Dedi: “Son nəfəsdir, ömrüm qalır az,
Az ömrü kədərle keçirmək olmaz”.
Qurtardı Yaradan onu zillətdən,
İşığa çıxartdı qatı zülmətdən.
Qıfıla çox zaman tapılmaz açar,
Bir açan tapılar, nəhayət açar”.
Özünə çox bu cür sözlər söylədi,
Çarəsiz canını təslim eylədi.
Yalnız çapqın etsə hər bir pəhləvan,
Düşər div əlinə pəhləvan, inan.
Xanəndə bəstəsiz şərqi söyləsə,
Söz ilə kamança gülər o səsə.
Bir zaman çox dərin fikrə getdi,
Öz təbiətini məzəmmət etdi.
Səbr etdi, bu ağır dərddə, kədərə,
Təslimlə dik başı əyildi yerə.
Nüşabə xidmətə bağladı kəmər,
Əmr etdi, durmayıb gözəl pərilər
Şahlara yaraşan bir süfrə açsın,
Ortaya hər çeşid yeməkdən saçsın.
Kənizlər şam kimi qalxdı ayağa,

Şahanə bir süfrə hazırlamağa.
Hər çeşid yeməklər axdı hər yandan,
Yeməklər bişmişdi qoçdan, toğludan,
Uzun və yuvarlaq, incə çörəklər
Saraydan başlamış qarıya qədr.
Kökələr yoğrulmuş yağla, şəkərlə,
Şəkərli küncütdə dada bax hələ.
Ənbərlə yoğrulmuş dadlı yeməklər
Cənnət yeməyindən verirdi xəbər.
Dağ kimi qalanmış öküz və balıq,
Çəkdi yer öküzü bundan ağırlıq.
Süfrədə quzular coşqun sevincdən
Quş kimi qol-qanad açmışdı şən-şən.
Ən dadlı mürəbbə, limonlu şərbət,
Püstədə, badamda var başqa ləzzət.
Var hədsiz paludə – ənbər qoxuyan,
Çox məğzi paludə sağalar ondan.
Tər halva və badam halvası daşır,
O qədər çoxdur ki, qablardan aşır.
Güləblə çəkilmiş şərbət, gülşəkər,
Saçdığı şirənin nəfəsi ənbər.
Bunlardan başqa o taxtın üstündə
Qızıl büsat qurdu şahın önündə.
Bir xonça qoyuldu Günəşdən parlaq, –
İçində dörd büllur kasa qoyaraq,
Biri ləl, o biri qızılınan dolmuş,
Biri dürr, birinə yaqut qoyulmuş.
Elə ki, uzandı əllər süfrəyə,
Ağızlar açıldı təam yeməyə,
Nüşabə dedi: “Ey böyük hökmüran,
Yeyiniz, ən dadlı bu xuruşlardan”.
İskəndər söylədi: “Ey sadə dilbər,
Ölçüsüz söyləmə, tökməyəsen tər.
Düzmüsən süfrəmə almaz, yaqut, dürr,
Daş-qaş yeyilərmə, bu, nə deməkdir?
Daşı da yeyərmə ağıllı insan?
Bu rəngi təbiət həzm etməz, inan!
Eylə bir yemək ver, mədəmiz dolsun,
Rəğbətlə ona əl uzatmaq olsun”.
Nüşabə gülərək söylədi şaha:
“Daşın ki, boğaza yolu yox daha,
Faydasız, yaramaz belə daş üçün
Bu qədər vuruşmaq, çarpışmaq nəçün?
İndi ki, yeməyə yaramaz bu daş,
Dünyada onunla ucalarmı baş?
Dəyərsiz bir daş ki, olmayır yemək,
Onunçün bu qədər zəhmət nə gərək?”

Yollardan daşları almaq lazımkən,
Daşı daş üstünə qoyursan nədən?
Bu daşdan doyunca hər kəs ki aldı,
Yemədi, daş yenə yerində qaldı.
Deyilsənsə daşa pərəstiş edən,
Daşını yüngül et, yerində qal sən”.
O incə qadının bu söhbətindən
Yeməkdən əl çəkdi o poladbədən.
Dedi: “Ey xanımlar xanımı qadın,
Qüvvətdə erkəkdən ucadır adın.
Doğru söylədin ki, belə gövhərlə
Hər sərraf ancaq bir daş alar ələ.
O zaman dəyərli olardı sözlün,
Öncə bu qaş-daşdan qaçaydın özün.
Tacımda cavahir parlar, doğrudur,
Padşahlar tacında cavahir olur.
Sənin xonçandakı bu qaş-daş daşır,
Bu danlaq, bu töhmət kimə yaraşır?
Süfrəyə cavahir saçmaq nə gərək?
Gövhərdən qaçmağı mənə öyrətmək?
Sərrafın gözüne toz atmaqdır bu,
İskəndər yaqutu hər evdə dolu.
Bununla bərabər diqqət edincə
Sözlərin yerlidir, doğrudur, mənəcə.
Eşq olsun bu fikri sağlam qadına,
Mərdliyin yolunu göstərir mana.
Ey uzaq görən qız, gəl məni dinlə,
Qızıl sikkəsini nəsihətinlə
Ataram bir kərə torpaqlara mən,
Qızıla torpaqdır təbii mädən”.
Sonra Nüşabənin yaqut dodağı
Yaqutla bəzədi bütün torpağı.
Əmr etdi xonçaya qoyuldu yemək,
Qızıl noğuldanlar, əntiq və qəşəng.
Hər yeməkdən özü dadırdı öncə,
Çox heyrət etdi şah bunu görüncə.
Şah rahat deyildi belə xidmətdən,
Ayağa qalxdı tez yemək bitərkən.
Gedərkən Nüşabə bağladı peyman,
İskəndər verməsin mülkünə ziyan.
Vəsiqə yazmağa şah verdi fərman,
O cənnətdən çıxıb getdi hökmüran.
İskəndər şəhərdən çıxınca gerçək,
Fələkdən kin gördü, Tanrıdan kömək.
Düşmüşdü qurtulmaq üçün qayğıya,
Şükr etdi qurtaran böyük Tanrıya.
Gündüzdən günəşi qapınca gecə,

Bir çıraq parlatdı bir şam sönüncə.
Al Günəş göyünün uca səqfinə
Haləli ulduzlar düzöldü yenə.
Padşah da yuxuya tez hazırlandı,
Dörd ünsür də yatdı, qapı bağlandı¹⁸⁸.
Dan yeri söküncə dincəldi artıq,
Qaranlıq içində söküldü ağılıq.
Şəfəqlər içində qalxdı yuxudan,
Səhərtək bir məclis qurdu hökmüran.
Günəşin əlində bir narınc vardı,
Fələk narıncının başını yardı¹⁸⁹.
O mələk əndamlı Nüşabə şən-şən
Uğurlu fal ilə çıxdı şəhərdən.
Elə bil qaranlıq çöküncə lay-lay,
Göründü məşriqdən bədirlənmiş Ay.
Pərvintək kənzilər yanında gedər,
İncidir başından dırnağa qədər.
Gözəllər dolaşır dörd bir yanında,
Yüz Zöhrə qaş kimi bir barmağında.
Şahlara yaraşan bir dərgah gördü,
Dünyaca bir ordu, barigah gördü.
O qədər ipəkli bayraq ucaldı,
Hava gül, torpaq göy rənginə çaldı.
Çadırlar gövhərdən olmuşdu nişan,
Dərgahın yolunu kəsmiş hər yandan.
Aradı, öyrəndi, gəldi saraya,
Gördü bir xeymədir ucalmış Aya.
İpləri ipəkdən möhkəm hörülmüş,
Sütunu qızıldır, mismarı gümüş.
Atından endi yol tapsın hüzurə,
Üz sürtsün dünyanın öpdüyü yerə.
Növbətçi hörmətlə verincə izin,
Zərnişan çadıra girdi nazənin.
Gördü ki, dünyanın şahları gəlmiş,
Bir tac kölgəsində başlar əyilmiş.
İskəndər önündə kəmərkəməre
Padşahlar oturmuş, göz dikmiş yerə.
O parlaq büsatdan düşdü qorxuya,
Görənin ürəyi dönərdi suya.
Hamısı divarda surətə bənzər,
Danışıb gülməyə kimdə var hünər?
Hasarı görüncə hasarlı gəlin
Titrədi, bu qəbul göründü gərgin.
Yer öpdu Nüşabə, afərin aldı,
O aslan ürəklər buna mat qaldı.
Kənzilər hakimin əmrini alcaq
Bir kürsü qoydular Günəşdən parlaq.

Yanında oturdu dünya gəlini,
Aldı qız-gəlinlər dörd dövrəsini.
Halını soruşdu, göstərdi hörmət,
Coşdu o gəlişlə məclisdə işrət.
Bir az toxtayınca yeni oturan,
İşarət edildi uca padşahdan:
Tez süfrə ağası gətirsin xörək,
Ortaya düzülsün hər çeşid yemək.
Öncə gətirildi ətirli şərbət,
Sanki yerə sərdi hovzunu cənnət.
Gülab kimi axan bu arxı, yəqin,
Yuxuda nə Xosrov görmüş, nə Şirin.
O qədər xonçalar düzüldü ora,
Ənbərdən ucaldı toz buludlara.
Ən ləziz yeməklər bol-bol axaraq,
Hər yanda dağ kimi vurmuşdu qalaq.
İkiqat ələnmiş yağ qatlamalar
Ən parlaq aydınlıq kimi parıldar.
Ələnmiş ağ undan, bişmiş yuvarlaq,
Ay kimi qoğallar xəzdən də yumşaq.
Qoyuldu xonçaya yüz çeşid yemək,
Yeməklər xonçaya verirdi bəzək.
Yox idi elə bir yemək dünyada,
Bir mövqə tutmasın qızıl xonçada.
Dadlıdır, yeməklər gəlincə xoşa,
Dopdolu qədəhlər çəkildi başa.
Göyün ortasına gəlincə Günəş,
İçdilər mey qəlbə salınca atəş.
Hamının çatılmış qaşı açıldı,
Sərxoşlar üzünə nəşə saçıldı.
O pəri bədənli nazlı dilbərlər
Çalğını dinlədi axşama qədər.
Zülmətdən gecə bir ordu çəkərkən,
Təbiət gözündən mürgü tökərkən
Cahandar söylədi o pərilərə:
“Bu gecə basmayın ayaq şəhərə!
Buyruğum belədir, səhər gərək mən
Bir məclis düzəldəm yerdən göyəcən.
Firidun və Kəyan rəsmiylə şən-şən,
Dolğun kam alaraq çalğıdan, meydən,
Qoy şərab bir yangın salsın könülə,
Bişsin hər işimiz bu qan çayilə!
Ayrılaq bir zaman dünya işindən,
Pərvərdə mərcanla bəslənsin bədən.
Mey ilə gül kimi parlacaq belə,
Güllərdən rəng alağ bu kürə ilə.
Saçaq qətrələrdən torpağa ənbər,

Çimsin bu şərabdan güllər, olsun tər”.
Pərilər hörmətlə öpdü torpağı,
Şənləndi, ismətdən yandı yanağı.
Məclisdə Nüşabə, o nazlı dilbər,
Sanki dan sökərkən doğmuş bir ölkər.
Ənbərdən gecə şənlə büsat qurunca
Yayıldı o müşkin saçlar boyunca.
O müşkin saçlardan böyük İskəndər
Bir kəmənd düzəltdi, saçırdı ənbər.
Ayı, Müştərinə kəməndlə birdən
Yerlərə endirdi uca göylərdən.
Şənlik gecəsiydi o şanlı gecə,
Pərilər dalmışdı nazlı sevincə.
İskəndər qəlbini çalmaq fikrile
İstərdi atəşdən parlatmaq şölə.
Padişah əmr etdi: “Tez od qalansın!
Muğların rəsmiylə kündür, müşk yansın”.
Meydən bir od yaxdı ki, şöləsində
İçənlər yandı öz əlbəsəsində.
Çalğı nəşəsiylə yeyib-ıçdilər,
Gecəni şənliklə etdilər səhər.
Lacivərdə şəncərf vurunca dövrən
Samur sarı tülkü doğdu o zaman¹⁹⁰.
Yenidən canlandı şənlik və həyat,
Quruldu sevimli, şahənə büsat.
Çəmənlər yenidən nəşəyə gəldi,
Kəklik və qırqovul cilvəyə gəldi.
Nəğməyə başladı pəriüzlülər,
Günəş mehreganda daha xoş gələr¹⁹¹.
O gülgün meydən ki, yaquta bənzər,
Gündüzün üzünə səpdilər gövhər.

392

İSKƏNDƏRİN NÜŞABƏ İLƏ MƏCLİSDƏ OTURMASI

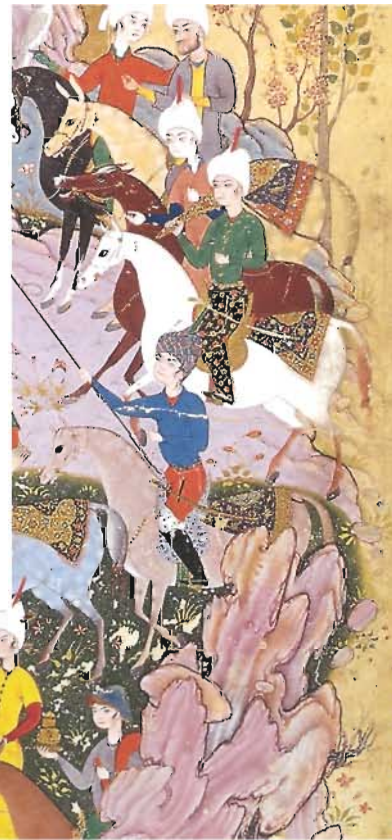
Dur, saqi, şərabdan bir qədəh gətir!
O qızıl çiçəkdən bir fərəh gətir!
Üzümün rəngini şərabla bir tut,
Yaquta bənzətmə, qıl tam bir yaqut!

Firidun şənliyi, Cəmin novruzu
Üzlərdən silmişdi kədəri, tozu.
İskəndər şövkətli taxta oturdu,
Önündə padşahlar boynunu burdu.
Oxuyub çalanlar, şərab və qədəh
O gözəl məclisə verirdi fərəh.

Nüşabə naz ilə hey qədər alar,
Ortada gəlinlər qol-qola oynar.
Məclisdə Feyləqus oğlu İskəndər
O pəri qızlara salmadı nəzər.
Birinci, nəfsini oda salmazdı,
İkinci, hərəmdə ov ovlamazdı.
Başçılar məclisdə ağır oturdu,
Padşaha hörmətçin mərd kimi durdu.
Göy soyuq, Günəşin xeyməsi ocaq,
Yer quru, Cəmşidin yastığı yumşaq¹⁹².
Günəş Dəlv bürcündən çıxdı qırağa,
Girdi Hut bürcünə balıq tutmağa¹⁹³.
Pul-puldur dağların ətəyi, qəlbi
Buzlanmış balığın arxası kimi.
Qurd gözlü qasırğa kəsir nəfəsi,
Kürkçünün zəhmətə artmış həvəsi.
Maralın kök budu buzdan qorxaraq,
Aslan sağrısını etmişdi sığnaq.
Buzlanmış ceyranın kabablıq budu
Suların bağına hey duz vururdu¹⁹⁴,
Buludlar o qədər sıx kafur saçmış,
Çinarın qolları ağ çiçək açmış¹⁹⁵.
Bənövşə qönçəsi tumurcuq ikən
Bahar yarpağıtək qar gəlir göydən.
Olmuş gül ağacı yeldən hamilə,
Qarnını doldurmuş çiçəklər ilə.
Ağzını açmadan buzlu nəhrlər,
Otların dodağı sud ətri verər.
Yadlardan gül üzə pərdə çəkəli,
Bülbülün təblini yırtmış dan yeli.
Bülbültək bardaqlar gəlmiş fərəhə,
Kəkliktək ağzından düşməz qəhqəhə.
İçənlərin üzü meydən alıb rəng,
Qızarmış, tərləmiş gül yarpağıtək.
İskəndər əmr etdi: “Şənlik eşqinə,
Məclisdə bir alov parlasın yenə”.
Yenidən yaraşır, bəzək vuruldu,
Cənnətə bənzər bir məclis quruldu.
Məclisdə gül kimi bir atəş yanır,
Qibtədən güllərin qəlbi dağlanır.
Odlu tikan tutmuş əldə sarı gül,
Bu, Zərdüşt odunun tikani deyil.
O müşkin kömürdən axan şölələr
Daşlara əks edən gövhərə bənzər.
Qara rəng kömürlər ki, alovlanır,
Xəzinə üstündə yatan ilandır.
Ya qoca insafsız, rəhmsiz məcus

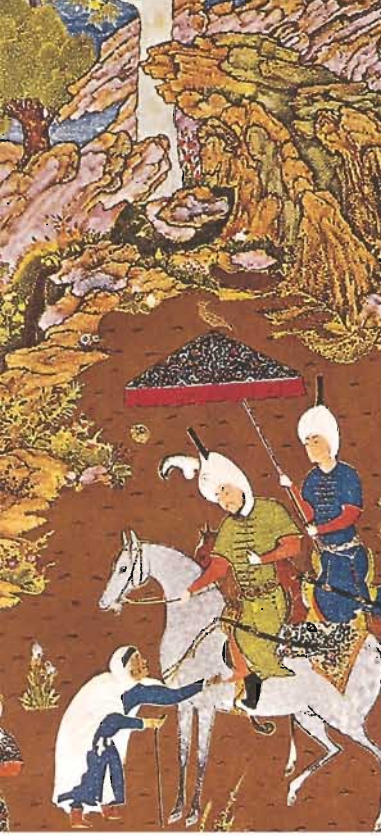
Əmr etmiş, həbəşi qarət etsin rus¹⁹⁶.
Hindistandan gəlmiş bir nəfər cadu
Xırmana vurur bir arpadan odu.
Muğ arpa yerinə əkmiş ərğəvan,
Bənövşə düşürmüş biçdiyi zaman¹⁹⁷.
Həbəş müşk aparmış Mazandarana,
Yerinə saf qızıl vermişdir ona.
Ev hindli qadından qana bürünmüş,
Abinus qırmızı söyüdə dönmüş.
Səqlablı atını çapmışdır Çinə,
Burtasdan bir samur kükrəmiş yenə.
“Bilal”da çıxarmış gözəl bir səda,
Həbəşdə yaşarkən səs verir Rumda.
Onun şən səsinə qara zəncilər
Qəlbindən qan tökür, gözündən zəhər.
Qara qamışlıqdan çıxmış bir aslan,
Uzun barmaqları alovlu oxdan.
Katibin dalından göyərmiş qələm,
Barmağında müşkin qələmlər möhkəm¹⁹⁸.
Bir atlas satandır, oturmuş çox şən,
Geyimi qoca bir qadın küzündən.
Bir çox ip əyirmiş toxunsun palaz,
Palazın yerinə tapmışdır atlas.
Kimyagərdir bu, kürəsi yanar,
Dəmiri ataraq saf qızıl alar.
Alovlar qızıldan qurmuş bir iksir,
Öz ətəklərinə saf qızıl səpir.
Alovu bürüyən sıx-sıx tüstülər
Neylufər gülünün zülfünə bənzər.
Reyhanla bəzənmiş saxsı güldandır,
Ancaq bu, meşədən çıxan reyhandır¹⁹⁹.
Od deyil, Cəməşiddən qalma bostandır,
Günəş xonçasında kökə yapandır.
Ağ-qara cövhəri parladandır bu,
Muğlərin yoldaşı – hərbüdün dostu!
Yeni bir qönçədir, yediyi tikan,
Cövhəri qədimdir, zahiri cavan.
Qış vaxtı yoxsula şən nəgmə söylər,
Qonşuya qazandan elçilik eylər.
Sazının telləri edər zümzümə,
Zərdüştün Zəndindən xoşdur bu nəgmə!
Zənd ilə Zərdüştü yaxan atəşi
Yaxmışdır dünyanın böyük Günəşi.
Al gül yarpağıdır sərv budağında,
Ötər kəklik, turac sol və sağında.
Qırmızı mərcandan ucalmış çinar,
Başında “qumru” tək kəkliklər ağlar.

Ördəyə başında yer versə çinar,
Köksündən acı bir sızıltı qopar.
Ördəyin vücudu suyun düşgünü,
Atəşə girərsə qaralar günü.
Bu bağda coşaraq ötüşər quşlar,
Hər quşda başqa səs, başqa ahəng var.
Setarla çalınar sanki hər nəğmə,
Şərqidən yüz kərə gözəl zümzümə.
Ciyər duz yedikcə hey qanı damır,
Duzun da həsrətdən bağırı qıvrılır.
Dişlərə sirt açır şəkərburalar,
Yedikcə insanın həvəsi artar.
Qan daman kababın qoxusu ənber,
Müşküylə bəslənmiş aşlar, yeməklər.
Hər çeşid mürəbbə, turşu, meyvə var,
Limon və portağal, narınc ilə nar.
Çalanın Zöhrətək oynayır qəlbi,
Kuzələr parıldar Müştəri kimi.
O gülgün şərab ki dilbərdən dilbər,
Dünyadan dünyaca qaldırmış kədər.
Hamının keyfi saz, səsləri yumşaq,
Yalnız saz kəskindir ötsə də şaqraq.
Orda bişmiş idi yoldaşlar tamam,
Bircə şərab idi, ortalıqda xam.
Yarım sərxoş idi böyük hökmüdar,
Çənginin əlində çəng sutək axar.
Çəng səsi, mey, reyhan, qızarmış quşlar,
Dar gözlü sənəmlər, sıxı ağuşlar.
Kimdir həyatından belə kam alan?
İskəndərə məxsus bu şərəf, bu şan.
İskəndər eşqinə müştəri üzler
Küpləri boşaltdı gündüzə qədər.
Elə ki gündüzün yarısı keçdi,
Fələk də kürənin nisfini biçdi.
İskəndər əmr etdi xəzinədara:
“Xoş gəldin” edilsin bu qonaqlara!
Xalvarla gətirsin qızıl və bəzək,
Dəvələr yüküylə atlaz və ipək.
Bir alay həbəşi şux xidmətçilər,
Boyları sərv kimi, görüşü dilbər.
Nə müşkə çəki, nə tirməyə daş var,
Baxdıqca insanın gözü qamaşar.
Dəyərlə üzüklər, zümrüd, firuzə,
Brilyant, daş-qaşlar gülümsər üzə.
Qızıldan parlaq tac – zümrüd naxışlı,
Gövhərlə işlənmiş naxışlı, daşlı.
Ətəyi kafurla dolu bir qumaş,

Üstündə parlayır dəyərli daş-qaş.
Kəcavə qatırda zərli, zivərli,
Kəcavə çəkənlər qızıl kəmərli.
Bu qədər zər, zivər, dövlət, yatır var
Verdi Nüşabəyə xəzinədarlar.
Nüşabə geyindi şahənə xələt,
Necə ki, Günəşdən Ay alır zinət.
Yenidən əmr etdi böyük İskəndər:
“Hədiyyə alsın hər pəriüz dilbər!”
Verildi adına görə hədiyyə,
Burda geysin deyə, aparsın deyə.
O qədər yükləndi hər gözəl pəri,
Çəkə bilməyirdi zəri, zivəri.
Təşəkkür edərək öpdülər yeri,
Sevinclər içində döndülər geri.
Gövhər toplayınca uca mädəndən,
Axıcı xəznətək döndülər şən-şən.

396

İSKƏNDƏRİN ƏLBÜRZ DAĞINA GETMƏSİ

Ey saqi, qırmızı süddən ver ki, hər
Civəyə əks etsə, ona can verər.
Ver mənə, dönmüşdür qanım civəyə,
Söz düzüm dirnaqdan keçən rıştəyə²⁰⁰.

Ey şəfəq sökmədən oyanan himmət,
Yenə söz saçmağa etmişəm niyyət.
Bu qızıl sözlərlə bir gövhər qurum,
Əlaltı başları daşlara vurum.
Qızılda varmıdır o güc, parıltı,
Mən kimi dindarı etsin əlaltı?
Bəzəkçün yaranmış bu qızıl, gövhər
Bənd olsun, zəncirdir, qəm-kədər verər.
Qorxaraq əyridən, quldur, oğrudan
Varlılar qızılı gömər hər zaman.
Yoxsul ki hər zaman qızıl düşünər,
Bu istək ona da xəzinə verər.
İndi ki qızıldan ucadır istək,
Ən yoxsul – ən zəngin kimsədir, demək.
Bu dünya olmuşdur yoxsul dünyası,
Həm özü məsuddur, həm əqrəbası.
Qorxusuz və rahat yaşar hər zaman,
Çəkinməz quldurdan, qorxmaz oğrudan.
Düşüncə, kədərdir çox sərvət, çox var,
Dünyası az olan olur bəxtiyar.

Tarixə dəyərli gövhər düzənlər
Gövhərli xəznədən belə nəql elər:
O Cəmsid idraklı aldıqca fərəh,
Nüşabə eşqinə qaldırdı qədəh.
Gül ilə, mey ilə verdi əl-ələ,
Neçə gün keçirdi sərkərdələrlə.
İş görmək fikriylə bir gün oturdu,
Bahardan bəzəkli bir məclis qurdu.
Çəkdi o məclisə elə bir hasar,
Bürcündə görünməz oldu ulduzlar.
Baş sərkərdələri eylədi dəvət,
Hörmətli yer verdi, göstərdi şəfqət.
Şən məclis qurdu bu sınıanmış ərlər,
Padşahın ağılından aldılar bəhər.
Fikrini açmaqdan durmadı geri,
Bütün istəyini sürdü irəli:
“Könlümə qonmuşdur belə bir həvəs,
Sizdən başqasıyla almayım nəfəs.
Sizin rəyinizlə istərəm ancaq
Dünyanı mən qarış-qarış dolaşmaq.
Ruma dönmək idi fikrim, nə etmək,
Atın cilovunu çevirdi fələk.
Əzm etdim ki, Ruma çevirməyim üz,
Ölkələr dolaşım gecə və gündüz.
Şən, uçuq yerlərdə gəzdim hər yanı,
Əlimə keçirim bütün dünyanı.
“Səncab” ölkəsinin başında durum.
“Səqlab” gümüşünə sikkəmi vurum.
Ölkələr, torpaqlar dolaşmaqla mən
Öyrənim xalqlardan hansıdır çox şən.
Alım bu şənlikdən faydalı bəhrə,
Çünki təsir edir dəmir dəmirə.
Birinci yürüşdə istəyim ancaq
O qoca Əlbürzə kəsmə yol açmaq.
Dağları, çölləri aşıb keçərək,
Sonra da dənizə səyahət etmək.
Xəzər dənizinə durum baxım mən,
Damlalar çiləyim suya qədəhdən.
Ordumla sahilə çıxınca artıq
Bir həftə ovlayım quş ilə balıq.
Sonra da baxaram əzmim nəyədir,
Zəmanə o zaman bir yol göstərir.
Bu işlər olurmu fikrinizlə saz?
Dövlət doğrulardan boyun qaçırmaz”.
Başçılar yer öpdü: “Sizindir ömr,
Bizim fikrimizdir şah tökən tədbir.
Baş qoyarıq, hara qoysanız ayaq,

Əmriniz hər başa bir tacdır parlaq.
Suda, ya atəşdə yer varsa, yenə
Fikrimiz baş əyər hər bir əmrinə.
Atsanız yerə ən uca dağlardan,
Qorxusuz düşerik yerə hər zaman.
Şahdan bir yol seçmək, bizdənsə ancaq,
Padşahın əmrinə boyun qatlamaq”.
Bu sözdən ürəyi olunca rahət,
İskəndər onlara etdi çox hörmət.
Yola çıxmaq üçün gördü hazırlıq,
Açdı xəznələrin ağzını artıq,
Ordunu gövhərlə elə doyurdu,
Onları cəvahir daşımaq yordu.
Öz kəskin ağılıyla qabağı gören
Qorxaraq çəkindi yaman gözlərdən.

398

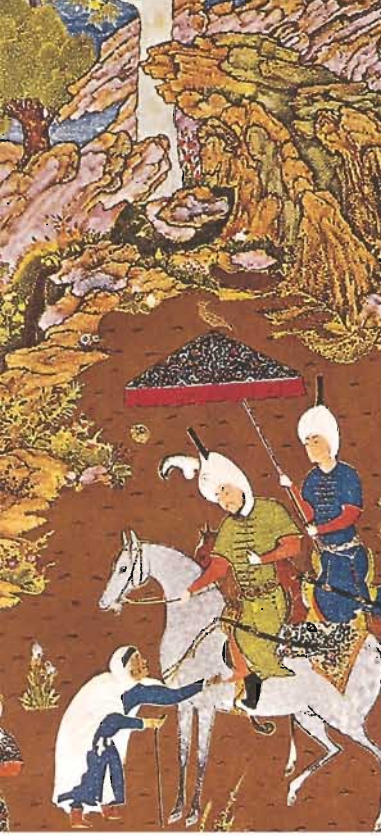
Xəzinə yükləndi, yol aldı, ancaq
Yollarda çətindi onu daşımaq.
Dağlara qaldırmaq çətin olurdu,
Xəzinə çəkirdi göylərə ordu.
Belə bir fikrə gəldi İskəndər,
O köhnə top üçün düzəltsin çənber.
Yerləri öyrənsin, o mənzil-mənzil,
Quru nə qədərdir, dəniz neçə mil.
Bilsin yer üzündə uca, alçağı,
Enə və uzuna ölçsün torpağı.
Əldən, zülümdən tutaraq xəbər,
Hər yoldan azana olsun bir rəhbər.
Hər zülmü ədlilə yusun dövrədən,
Qurtarsın hər azad xalqı bu qəndən.
Hər qorxulu yerə çəksin bir hasar,
Hər yerdə bir hünər eyləsin izhar.
“Yollar çox uzaqdır” deyə düşündü,
Yollarda təhlükə, qorxu göründü.
Hədəre getməsin çəkdiyi zəhmət,
Xəzinə olmasın düşməyə qismət.
Gördü ki, talandan varlanmış əsgər,
Varlıqlarından qorxdu İskəndər.
Birinci, çalışmaz varı olanlar,
Əlindən var-yoxu getməkdən qorxar.
İkinci, qarşıya çıxsa ac, bəlli,
Qılıncı endirər o, iki əlli.
Sınaqlı kəslərdən böyük İskəndər
Özüylə almışdı yüz on üç nəfər.
Hamısı şahənə məclisin qəlbi,
Hər işdə ağıl və tədbir sahibi.
Sınanmış Bəlinas hamıdan yaşlı,

Hamıdan bilikli, hamıdan başlı.
Ən çətin işlərə onu çəkərdi,
O da ən ağıllı tədbir təkərdi.
Xəzinə və yolun çətinliyindən,
Söz açdı ona hər uzağı görən.
Bəlinas söylədi hey düşünərək:
“Xəzinə torpağa gömülsün gərək!
Ordu da padşahı təqlid eləsin,
Bir xarabalıqda malı gizləsin.
Bilinsin xəzinə gizlənən məkan,
Hər kəs öz varına qoysun bir nişan.
O uzaq yollardan qayıdan zaman
Hər kəs qoyduğundan tapsın bir nişan.
Tanısın qoyduğu nişanı hər kəs,
Etsin öz malını almağa həvəs”.
Bu fikri İskəndər irəli sürdü,
Ordunun xeyrini bu işdə gördü.
Torpağa gömdü öz xəzinəsini,
Nişanla bərkitdi dörd dövrəsini.
Əmr etdi, basdırsın sərvəti olan,
Qəlbindən silinsin qorxu və duman.
Dağlarda, daşlarda hamı yer-yerdən
Daş-qaşı gömərək döndülər şən-şən.
Hər kim ki xəzinə və sərvət qoydu.
Üstündə bir nişan və surət qoydu.
Beləydi ruzgarın fəndi, oyunu,
Başqa bir xəyala çevirdi onu.
Ayrı bir tərəfdən Ruma yol aldı,
Xəzinə o yerdə gömülmüş qaldı.
O qədər saz idi ordunun halı,
Ehtiyac görmədi alsın o malı.
Açıqda o qədər tapdılar dövlət,
Gizlənən sərvətə olmadı rəğbət.
Səfərdən Yunana basarkən ayaq,
Dünya işlərindən oldular uzaq.
Tikdilər məbədcün ən yüksək bina,
Oldu hər kəs üçün ibadət xana.
Deyrə vəqf edildi gömülən sərvət,
Hər kişi verdi baş rahibə bir xətt,
O xətlə Tanrıya, dinə inanan
Axtarıb tapsın hər sərvətdən nişan.
O monastrlarda indiyə qədər
Gömülən sərvətdən qalır sənədlər.
Bunu dini bir borc bilənlər, əlbət,
Məbədə ürəkdən göstərir xidmət.
Sənəddən birisi verilir ona,
Düşür o sərvəti tapmaq yoluna.

Xəzinə açanın gəlsə müjdəsi,
Alar hər xəznədən ayaq kirəsi.
Mənə bəxtim ayaq kirəsi vermiş,
Ayağım xəzinə içinə girmiş.

İSKƏNDƏRİN DƏRBƏND QALASINI ALMASI

Dur, saqi, mey gətir, versin mənə naz,
Gəncliyi qaytarar, insan qocalmaz.
Əlimdən çıxmışdır bu iki dövlət,
Edirəm küpdəki qana qənaət.

Kim istər yaxşı ad keçirsin ələ,
Gərək bu qapıda olsun bir kölə.
Qoysun yaxşılıqda elə təmiz ad,
Bununla sonunu eləsin abad.
Vücuda geyinsin belə bir köynək,
Saxlasın bələdan onu zirehtək.
Hər kim öz sonundan yaxşılıq umar,
Gözəl addan başqa gözəl admı var?
Durma, sən ey uca ad-san bəyənən,
Dünyada yaxşı ad almaq istəsən,
Geyin, yaxşılıqla bir donu parlat,
Başqa əlbəsəni yaxşılıqla sat.
Görməyirsənmi bu müşkü hər zaman,
Qara bir ipəkdə saxlayır satan?

Bu yeni xəyala bəzək vuranlar
Ən gözəl adlardan daim dəm vurar:
Gözəl ad çıxardı böyük İskəndər,
Ondan fayda gördü, dərdi çox bəhər.
Yaxşılarla durdu, oturdu hər an,
Yanına yol tapa bilməzdi yaman.
Şahlardan ziyadə böyük İskəndər,
Məzluma daha çox salırdı nəzər.
Hər yerdə bir zahid görsəydi, xəlvət
Çapardı yanına, edərdi hörmət.
Hər yerdə çətin bir döyüş başlardı,
Zahidlərdən kömək, himmət umardı.
İskəndər onunçün üstün gəlirdi,
Daşı firuzədən seçə bilirdi.
Onunla bərabər çarpışan ordu
Bu işdən incidi, üzünə durdu.
Dedilər ona: "Ey dünya sarsıdan,
Sən dövlət işinə çalış hər zaman.

Ordudur qazanan uğurlu zəfər,
Sən ancaq zahidə salırsan nəzər.
Dünyanın açarı qılıncdır, əlbət,
Bu zahid kəslərlə nədir bu ülfət?
Zəfərə silahsa zöhd ilə himmət,
Bu nöqsanımızı bizə də öyrət.
Döyüşçün çaparkən bu meydanlara,
Biz də zahidlərdən istəyək çara?"
İskəndər dinlərkən əsgər sözünü,
Dinmədi, saxladı bundan özünü.
Faydalı görünməz tez cavab vermək,
Hər cavab vaxtında verilsin gərək.
Elə ki Əlbürzə yol aldı ordu,
Hər yerdə şahdan bir nayib oturdu.
Bu çətin yollarda heç yorulmadan
Ovçu aslan kimi keçdi Şirvandan.
Açaraq öz istək qol-qanadını,
Oradan Dərbəndə sürdü atını.
O zaman çox abad deyildi şəhər,
Üstündə bir qala vardı mötəbər.
Qalada kök salmış azgın quldurlar,
O yoldan kim keçsə yolunu burar.
Elə ki İskəndər çadırı qurdu,
Quldurlar çadırı yuxarı vurdu²⁰¹.
Qala qapısını bağladı düşman,
Qorxmadı qılıncdan, qılınc vurandan.
Hüzura gəlməkdən baş qaçırdılar,
İtaət ipini bütün qırdılar.
Şah çağırsa belə uca dərgaha,
Heç biri itaət etməzdi şaha.
Onlara dostluqla uzansa qolu,
Yenə də gedərkən kəsərdi yolu.
Çarəsiz qalınca çox kədərləndi,
Ərz etdi ortadan qaldırsın bəndi.
Əmr etdi ki, yüz min silahlı əsgər,
Hasarlı qalaya doğru gəlsinlər.
Yıxsınlar mancanaq, sapan, daş ilə,
Köpürən qan ilə versinlər selə.
Qırx gün o hasarda çalışıb durdu,
Kərpic də qopara bilmədi ordu.
O yüksək qaladan ox qanad salmış,
Nə kəmənd yetişər ona, nə qayış.
Belə sərt görüncə sapan atanlar.
Gəlintək qaladan çox utandılar.
Nə hasar araba ona yol tapır,
Nə də mancanaqdan qorxusu vardır.
Yorulub qalınca bu çalışmaqdan,

Bu günbəd üstünə boş qoz atmaqdan.
Sınaqlı İskəndər bir məclis qurdu,
Başçılar gəlincə belə buyurdu:
“Bu qala haqqında nədir fikriniz?
Yorulduq düşünüb–daşınmaqdan biz”.
Ölkələr fəth edən dikbaş igidlər,
Ədəblə baş əyib dua etdilər:
“Bəndəyik, əmrinə bağladığ kəmər,
Dincəlmək bilmədik bu günə qədər.
Qırx gündür yuxusuz, yorğun, yeməksiz,
Buludla, günəşlə çarpışırıq biz.
Buludun başına, bilirsən, yol yox,
Nə qılınc vurular, nə nizə, nə ox.
Hər işə div kimi tapdıq bir çara,
Bu divlər evində gəldik zinhara,
Bu uğursuz yoldan gəl dönək geri,
Çeynəyək daşları, dik təpələri”.
İskəndər duydu ki, igid başçılar,
Acizdir bu işdən, olmuşdur naçar.
Sürmədən Günəş mil çəkdi gözüne
Batdı bir al gövhər Nil dənizinə²⁰².
Sahildə səpərək xəzinə, gövhər,
Bir məclis bəzədi bahara bənzər.
Hamı bu məclisə gəldikdən sonra,
Söylədi döyüşkən uca başlara:
“Yaxında varmıdır bir zahid dindar,
Dünya işlərindən çəkilən kənar?”
Bir nəfər söylədi: “Uca tacidar,
Bu yaxın köhüldə qoca zahid var,
Kimsənin üzünü görməz bu adam.
Bir çəngə ot ilə keçinir müdam”.
Yerindən ox kimi qopdu hökmüran,
Ayrıldı məclisdə olan dostlardan.
Xas adamlardan da qoşuldu ona,
Aradı, iz tapdı köhül yoluna.
Gecə, yol düşmənin günündən qara,
Fənər tuturdular o şəhriyara.
At sürdü, köhülə gəlincə yaxın,
Aydınlıq köhülə edincə axın,
İşıq görüncə zahid uzaqdan,
Dışarı sıçradı o qaranlıqdan.
Gördü bir mələkdir günəştək parlar,
İqbalı olmuşdur yuxudan bidar.
Qoca tez padşahın yanına keçdi,
Şahlığın nuruyla padşahı seçdi,
Söylədi: “Görürəm, bir gövhərsiniz,
Zənnimcə, cahangir İskəndərsiniz”.

İskəndər şəfqətlə ona əl verdi,
Onunla bərabər köhülə girdi.
Soruşdu: “Bu yerdə dostun kim, ey pir?
Bu çöldə yeməyin, geyimin nədir?
Bir də anlat mənə, dar köhüldə sən,
Nə bildin cahangir İskəndərəm mən?”
Söylədi: “Həmişə qəlbin olsun şad,
Hər zülmün bəndindən olasan azad.
Ulduzun bəxtinlə versin əl-ələ,
Taleyin ucalsın səadət ilə.
Görüncə səni mən tanıdım ondan:
Ayı qaranlıqda tanıyar insan.
Dünyada sanma tək sənin güzgün var,
Mənim də ürəyim güzgüdür, parlar.
Yüz ildir parladır onu riyazət,
Bir surət göstərə bilir, nəhayət.
Ey uca fikirli, sordunuz məndən:
Necə ömr edirsən dar köhüldə sən?
Olmuşam sayəndə sağlam bir insan,
Əvvəlkindən daha sağlamam, inan.
Qəlbimdə kimsəyə yox məhəbbət, kin,
Azadə, bəxtiyar yox mənim təkin.
Dünyada bir vəfa görmədim, gerçək,
Vəfasız kimsədən umulmaz kömək.
Hər işi fikrimlə çox ölçüb-biçdim,
Özümə yararlı bu yeri seçdim.
Hesabı, kitabı kəsdim dostlardan,
Yalnız bir dostum var – böyük Yaradan.
Doyunca yeməyə etmədim adət,
Mədəni doldurmaq zəhmətdir, zəhmət.
Yediyim göy otdur, geydiyim həsir,
Daşları, bax, bunlar kimiya edir.
Bu illər uzununu tacidarlardan,
Səndən başqasını görmədim, inan.
Səbəb nə, göylərdə sönmüşkən çıraq,
Uğurla köhülə basdınız ayaq?
Sənə bu köhüldə, ey böyük insan,
Xidmətçin əskiyəm bir qara quldan”.
İskəndər dedi: “Ey sınaqlı qoca,
Çarəm yox, gəlmişəm, fikrimdir uca.
Tanrı bir dəmiri böldü ikiye,
Bizlərə tapşırdı “sahib ol” deyə.
Onlardan qılinc və açar bəzərkən,
Açarı sən aldın, qılincı da mən.
Bu dəmir qılıncla işıqlı gündə,
Mən haqqa köməyəm ədlin önündə.
Sən də, gəl, gecəyken göstər kəramət,

Ədalət yolunda bir açar tərپət.
Mənim bu qılıncım, sənin açarın,
Açsın qapısını xalqın, diyarın.
Bu dik dağ başında var uca hasar,
O yerdə yurd salmış azğın quldurlar.
Gecə də, gündüz də çalırlar karvan,
Sənə də qəsd edir bu azğın düşman.
İstəyim bu işlək yolu açmaqdır,
Ədl ilə, biliklə bəzək saçmaqdır.
Sən öz himmətinlə göstər bir hünər,
Tale də bu yolda köməklik edər.
Əyridən, oğrudan təmizlənər yol,
Yolçunun ərzağı artar, olar bol”.
Elə ki anladı o qoca dindar,
Qalada hökm edir azğın quldurlar,
Ahından açınca odlu bir sapan,
Göylərin qapağı açıldı haman.
Dağa o sapanı elə fırlatdı,
O dağ öz içində dənizə batdı.
Padşaha söylədi: “Qayıt indi sən,
Uca dağ oynayıb qopdu yerindən”.
Məclisə dönüncə uca şəhriyar,
Məclisdə olanlar qarşı çıxdılar.
Ən gözəl bir məclis qurdu yenidən,
Ortaya mey gəldi, üzler oldu şən.
Xidmətçi gəldi ki, qalabəyidir,
Hüzura gəlməyə izn istəyir.
Əmr etdi, hüzura aldılar onu,
Girincə yer öpdü, əydi boynunu.
Alqışlar yağdırdı uca dərgaha,
Açarı ədəblə verdi padşaha.
Söylədi: “Bu gecə qopdu bir bəla,
İskəndər gücüylə dağıldı qala.
İki bürc hasardan birdən qoparaq,
Uçuldu padşahın bürcündən iraq.
Tanrının qəhrindən qopdu bir sapan,
Hasara düşüncə dağıldı hər yan.
Sənin sapanın çatmaz bu yerə,
Günəşi yandırmaz kiçik bir zərrə.
Bilirəm, xarablıq deyil ordudan,
Başqa bir qapıdan gəlir bu sapan.
İndi ki göyün də hökmü səndədir,
O qala, o da sən – sənindir əmr”.
Baxdı başçılara, dedi İskəndər:
“Duaya bundan xoş kim dəlil istər?
Qırx gündür daş, qılınc yeyir bu hasar,
Sınaqlı igidlər hey çarpışırlar.

Bu qədər qılıncın almaz gücüylə,
Qopmadı o dağdan bir kəsək belə”.
Yoxsul bir zahidin çəkdiyi ahdan,
Dağıldı bir hasar, bürc oldu viran.
Sizcə, bu qalaya kim oldu üstün?
Bu dünya zahidsiz olmasın bir gün.
Başçılar bu işə çox heyran oldu,
Öz dediklərindən peşiman oldu.
Yer öpüb dedilər: “Sən ey hökmüran,
Taxtından, tacından ayrılmayasan.
Ölkədə qolların qüvvətə dolsun,
Çəkiyin daşları əbədi olsun.
Belə nüktələri sən sən tanıyan,
Səni öz kölgəsi etmiş Yaradan.
Bu sirri, hikməti biz də anladıq,
O yanlış yollardan çəkildik artıq”.
Yenidən bürüdü qoşun hasarı,
Yollardan qaldırdı yol vuranları.
Qalanın yerinə ərazi verdi,
Onları verdiyi mülkə göndərdi.
Göylərlə öpüşən qalanın bir-bir,
Uçulmuş yerləri edildi təmir.
Elə ki dağıntı, uçuqlar bitdi,
Zülmün qalasını ədl evi etdi.
O dağda əhali doymuşdu cana,
Şikayət etdilər o hökmürana:
“Bu qıpçaq xalqı bir dəhşətdir, dəhşət...
Əkin əkməyə də bizdə yox cürət,
Axına başlarkən açıq dağlardan,
Əkindən, biçindən qoymazlar nişan.
Axından ölkəmiz çox ziyan edir,
Malımız, canımız məhv olub gedir.
Rahatlıq versəydin bu ölkəmizə,
Böyük bir mərhəmət edərdin bizə.
Bu açıq və ucuq yerləri bir-bir,
Daş ilə dağ kimi eyləsən təmir,
Onda çöl xalqının axınlarından,
Rahatlıq içində dincələr xəzran”²⁰³.
Əmr etdi: “Nə qədər açıq, ucuq var,
Çəksin bu xəzranın xalqı bir hasar.
Gecə də, gündüz də qara daşlarla,
Olduqca böyük səd çəkilsin yola”.
İş bilən, sınınmış daş yonarlardan,
Dağlarda açığı sədlə bağlayan.
Bilikli ustalar göndərdi ora,
Keçidlər alındı möhkəm hasara.
Hasar işlərindən azad olaraq,

Hərəkət qəsdilə ucaltdı bayraq.
Gurlayan təbillər açdı yara,
Ağaclar abnustək olurdu qara.
İskəndər xeyməni çıxardı çölə,
Yollarda mənzili qatdı mənzilə.
Ata ülkər kimi verdi hərəkət,
Hər bürcə çatınca saçdı səadət.
Gecənin saçları müşkin həlqədən,
Neylufər günbədə saçarkən səmən,
Yolun zəhmətindən padişah, ordu,
Azacıq dincəldi, bir məclis qurdu.
“Əfsanə söyləsin” deyə İskəndər,
Çağırdı o yerdən bir neçə nəfər.
Verdi bir çox sual o yerə dair,
Bütün vəqələri öyrəndi bir-bir.
Söz sözü çəkərkən hər yerdən onlar,
Açdılar şaha çox maraqlı əsrar:
“Burda bir qala var ki, cənub yeli,
Əssə də, o yerə uzanmaz əli.
Minadan bir daşdır, saçar müşk, ənbər,
Həm gözəl, həm şəndir bir cənnət qədər.
Sərir adlanır o mübarək məzar,
Orda Keyxosrovun taxtı, camı var.
Keyxosrov mülkündən köçüb gedərkən,
Taxtına, tacına bu yerdir məskən.
Məzarı odlı bir köhüldür ancaq,
O yerə olmayıb ayaq da basmaq.
Həm də o məkanda padşahlıq edən
Bir məlikzadə var onun nəslindən,
O şahın yerinə pərəstiş edər,
Taxtını, tacını düşməndən güdər”.
O dünya dolaşan uca hökmüran
Gül kimi açıldı bu xoş dastandan.
Harda macəralı bir qala alsa,
Yenilən qüvvətli, ya aciz olsa,
Girərdi qalaya Keyxosrov sayaq,
Apaçiq, ya da ki, gizli olaraq.
Qalanı dolaşıb dönərdi yenə,
Bəxşislər verərdi keşikçisinə.
Hər şeyi görməyə marağı vardı,
Hər işin üstündən odtək çapardı.
Elə ki, eşitdi bu keyfiyyəti,
Qalanı görməyə artdı rəğbəti.
Qoca Keyxosrovun köhnə camından,
Dövlət məclisinə versin yeni can.

İSKƏNDƏRİN SƏRİR QALASINA GETMƏSİ VƏ KEYXOSROVUN QƏBRİNİ ZİYARƏT ETMƏSİ

Saqi, dur şərablə könlümü güldür,
Bu işdə səbrinə bir ölçü götür.
Könül çırağının tükənmiş yağı,
Mey ilə parlat bu sönük çırağı.

Gündüz qarğa rəngli qara gecədən,
Çıxmış Zəngibardan kafur kimi şən²⁰⁴.
Uğurlu cənnəttək işıqlı gündüz
Şəfəqlər içində parlardı üz.
Havada toz, duman yox zərrə qədər,
Lacivərd rənginə boyanmış göylər.
Guşəyə çəkilməmiş küləkli xəzan.
Baharın dan yeli əsir hər yandan.
İşıqdır dağ, çəmən, bütün yer üzü,
Parlar al çıraqda dünyanın gözü.
Kainat bir cənnət bağına bənzər,
Hər yanda qoxuyar müşk ilə ənbər.
Bəxtiyar İskəndər uğurla yenə
Taxtından oturdu təxti-rəvanə.
Göylərə söykəndi tacının başı,
Ucaldı bayrağı, açıldı qaşığı.
Yer yorulmuş idi at nallarından,
Dağların başına düşdü həyəcan,
Ordunu Səririn şəhrinə çəkdi,
Keyxosrov taxtını görmək istərdi.
Sərirli eşitdi İskəndər gəlir,
Keyxosrov taxtını görmək istəyir.
İşindən, ağılından tutmuşdu xəbər,
Adildir cahangir böyük İskəndər.
Kəyanın nəslinə verməmiş ziyan,
Doğruya köməkdir, arxadır hər an.
Çoxunun başına qoymuş qızıl tac,
Bəxşislər vermişdir, almamış xərac.
Şahı qarşıladı iki mənzildən,
Xalılar döşədi, yollar oldu şən.
Dəyərlə bəxşislər saçdı o qədər,
Sayını olmadı bilən bir nəfər.
Gül kimi tər-təzə hər çeşid dəri,
Götürmüş həddindən çox bu şeyləri.
Zil qara samur, al tülkü dərisi,
Qaqum, qunduz, vaşaq ki, hər birisi,
Baharda ilk açan yarpağa bənzər,
Üstünə səpilməmiş bənövşə, ənbər.

Başını dik tutan boyları çinar,
Döyüşdən qorxmayan igid qulamlar,
Cilovda yeriən qullar hər biri
Görüşdə ən təzə, xidmətdə diri.
Hüzura göndərdi belə bir baxışış,
Başqa töhfələri həddini aşmış.
Saraya axınca bu var, bu dəniz,
Nazirlər saymaqdan qaldılar aciz.
Sərirli hüzura gəldi, baş vurdu,
Belini ikiqat bükərək durdu.
İskəndər şəfqətlə oturtdu onu,
Hörmətlə yüksəltdi uca boynunu.
Məclisdə bitincə görüş ayini,
Soruşdu taxt ilə cam qissəsini:
“Anlat ki, tilsimli cam, Kəyan taxtı
Necədir, sönmüşdü onun da bəxti?”
Sərirli dedi: “Ey dünyanın şahı,
Şərəfli şahların ey şahənşahı!
Kəyumərs ordundan kiçik bəndədir,
Firidun mülkünün fərmanindədir.
Ulduzlar yayına ox olsun sənin,
Göy kimi dünyanı tutsun kəməndin.
Keyxosrov camıdır hər şeyə açar,
Sənin də əlində açan güzgü var.
Fərq budur, dünyada qazandı ad-san
İskəndər güzgüdən, Keyxosrov camdan.
Taleyi oyanmış padşahlar getdi,
Bu taxtı, bu tacı sənə tərək etdi.
Taxtınla dünyaya saçılısın işıq,
Başından tac əskik olmasın artıq.
Dünya tacıdarı əzm etmiş, desək
Köhnəlmiş bu tağa vursun yeni rəng.
Onunçun atını sürmüş bu yerə,
Ucalsın daxmamız uca göylərə”.
İskəndər dedi: “Ey böyük namidar,
Kəyandan bu taxta, taca yadigar.
Çünki mən Kavusun taxtına keçdim,
Cəmsidin camından gülgün mey içdim.
Bu uca taxt ilə cam üçün, gerçək,
Oynamış yerindən, çırpınır ürək.
Bilmək istəyirəm, uca tacıdar
Dar köhüldə necə tutmuşdur qərar?
Keyxosrov sirrini arar İskəndər,
Sən otur, o yerə yalnız yol göstər!
Yiyəsiz taxtına ağlayım bir an,
Öpüm gülgün camın dodaqlarından.
Bu taxt ki Xosrovdan qalmış yadigar,

Şahın ölümündən açarmı əsrar?
Eşidim o cansız camdan bir salam,
Vücutum canlansın, yaşayım xoşkam.
Canımın güzgüsü paslıdır, gerek
O pasla güzgünün tozunu silmək.
Görməklə qəlbimə düşsün bir təşviş,
Asan olsun mənə hər bir çətin iş”.
İskəndər sözünü salmadı yerə,
Sərirli itaət etdi bu əmrə.
Tez qalabəyinə göndərdi xəbər:
Qarşıya çıxarsın böyük töhfələr.
Çeviklik göstərsin hər bir xidmətdə,
Həm qonaq sevməkdə, həm nəzakətdə.
Tapşırıq verdi: taxt keşikçiləri,
Padşaha xidmətdən durmasın geri.
Yol versin, Keyxosrov taxtına keçsə,
Qədəhi doldursun, gülgün mey içsə.
Keyxosrov taxtına əyləşdirsinlər,
Töksünlər başına inci və gövhər.
Şərabla doldurub firuzə camı
Versinlər padşaha, qalmasın kamı.
Versin xoşladığı yeməkdən ona,
Durmayın geri baş əyməkdən ona.
Elə ki bitirdi tapşırıqları,
Dedi: “Şah buyursun qalaya sarı.
İzninlə burada qalmalıyam mən,
Sizi qarşılıyım ordan dönərkən”.
Getməkçin tərpendi böyük İskəndər,
Bəlinas onunla getdi bərabər.
Məhəkə vurulmuş beş-altı qul da
Ona yoldaş oldu bu çətin yolda.
Mağara yolunu durmadan biçdi,
O qəder ucaldı, göyləri keçdi.
Dırmandı rahatlıq etmədən belə
Çərx kimi burulan yoxuş, keçidlə.
Gördü bir qaladır, alçalar göylər,
Adını davada çəkməmiş bir ər.
Gəlinlər tez şərbət hazır etdilər,
Qatdılar dodaqdan ona gül, şəkər.
Açıldı şahanə gözəl bir süfrə,
Yeməkdən düzüldü adına görə.
Sarayın qızları bənzərdi Aya,
Hər yandan padşahı aldı araya.
Dəbdəbə, şövkətə daldı İskəndər,
Dövlətin siması qəlbi cəzb edər.
Şah xörəkdən yedi, şərbətdən içdi,
Qalxınca Keyxosrov taxtına keçdi.

Taxtın ayağına gəlidiyi zaman
Hörmətçin tacını aldı başından.
Elə bil səsləndi hər qapı, divar:
“Yuxudan oyandı yatan tacidar”.
Sərirli vermişdi belə bir fərman:
“Keyxosrov taxtına çıxsın hökmüran”.
O böyük tacidar keçincə taxta,
Bir simürğ oturdu sanki budaqda.
O qızıl sütunlu taxtı güdənlər
Söz xəzinəsindən saçdılar gövhər:
“Padşahın çıxması şahənə xəttə
Hər zaman uğurlu yol açar bəxtə.
Yaqutu ölçən bu gövhər cam ki var,
Çox saysız sərvətə olmuşdur açar.
Bu dövlət becərən cam və taxt ilə,
Çox taxtı və camı alarsan ələ”.
O biri dedi: “Ey uca şəhriyar!
Bir ölkə görməmiş səntək tacidar.
Keyxosrov taxtına sən ki oturdun,
Başını fələyin taxtına vurdun”.
İncə bir dil açdı başqa bir nəfər:
“Keyxosrov, Keyqubad nə vaxta qədər,
Qolun ki bu taxtla gücləndi artıq,
Edərsən Keyxosrov və Keyqubadlıq”.
Şah bu taxt önündə bəxtiyarlıqla
Gözəl fal vuruldu namidarlıqla.
Padişah bu taxta bəzək, şən verdi,
Ölən Keyxosrova yeni can verdi.
Şah taxtın üstündə oturdu çox az,
Tez taxtı öpərək endi keyfi saz.
Şah taxta o qədər xəzinə saçdı,
Xəznədar gözünü heyrətlə açdı.
Əmr etdi: “Bir qızıl kürsü qoyulsun,
Xosrovun camı da yanında olsun”.
Kürsüyə oturdu adlı tacidar,
Keyxosrov camını ələ aldılar,
Saqi tapşırığı görüncə belə,
Parlatdı o camı qızıl mey ilə.
Verdi İskəndərə qəlbində sevinc:
“Keyxosrov eşqinə bu şərabi iç!
Bəxtinin ulduzu sənə yar olsun,
Qolların bu camla bəxtiyar olsun!”
Şah camı görüncə ayağa qalxdı,
Bir kərrə içərək camı buraxdı.
Cama qolbağından saldı bir gövhər,
Oturdu, önünə qoydu İskəndər.
Yiyəsiz o taxta kədərlə baxdı,

Gözündən şərabsız cama yaş axdı.
Padşahsız, şərabsız, yetimtək duran
Boş taxta, boş cama çəkdi bir daстан:
– Qalmasıñ qızıl taxt yiyəsiz, yalnız,
Bu cam da olmasıñ qızıl şərabsız.
Hər qədəh işığı alır şərabdən,
Hər taxta qiyməti verir hökmüran.
Tacıdar getdimi, durma taxtı qır!
Şərabı tökülsə, camı yerə vur!
Padişah taxtında olar sərəfraz,
Cənnətin taxtında naz ilə yatmaz.
Dünyadan cənnətə köçən bir insan,
Bax, belə bir taxtı sanacaq zindan.
Bir quş gülşenindən ayrı düşərkən
Qəfəsi “ac” dandır, toru ipəkdən.
Budaqdan yaşıl tac qoyduğı zaman
Sədəfi, ipəyi çıxarır yaddan.
Biz tac düşgünüyük neçin bu qədər,
Ölüm basqınından tutan yox xəbər?
Xəzan qılıncını görmədiyindən
Qol-budaq ataraq bahar olur şən
Maral sağrısını şişirdən zaman
Bilmir ki, bu yerdən keçəcək aslan.
Cüyürlər çöllərdə oynur, şənlənir,
O qorxunc aslanlar yatmışımı, nədir?
Ahunun göbəyi dolmuş müşk ilə,
Bəbirlərin dişi sınımamış hələ.
Belə bir qəflətlə keçir günümüz,
Bir zaman yangından qopar ünümüz.
Faydasız olan bu taxt nəyə görə?
Üstündə başqası ömür sürəcək.
Biz başqa kəslərə yer qızdırırıq,
Bu yerdən utanmaq gərəkdir artıq.
Faydasız bu taxta uyma, saxtadır,
Yerimiz taxt deyil, quru taxtadır.
Bu qızıl taxt deyil, versəniz fikir,
Ayağa vurulmuş ağır kündədir.
Bir taxt ki əbədi yer deyil sana,
Onu ölməmişkən parçalasana!
Keyxosrov camında qalmamışsa su,
Yerinə mey tökmə, qoy qalsın quru.

İSKƏNDƏRİN KEYXOSROV MƏQBƏRƏSİNƏ GETMƏSİ

Ey saqi, Keyxosrov camını doldur,
Bir cam ki hər gözə verir işıq, nur.
Dur, ağzına qədər mey doldur ona,
Hörmətlə ver əsrin Keyxosrovuna.

Ey uca şövkətli adil padişah,
Müştəri simalı, asiman pənah!
Keyxosrov qurduğu məclislər hanı?
Taxtında oturan İskəndər hanı?
Onlar öz bürcünü ataraq getdi,
Şövkəti, dövləti sənə tərək etdi.
Dünyada İskəndər tək etsən rəftar,
Sənindir hər buyruq, sənsən tacidar.
Bu dünya adına vurmuşsa sikkə,
Səninlə şənələnmiş olsa da ölkə,
Könül vermə könül aldadanlara,
Dünya üz verməmiş mehribanlara.
Onu kim sevdise, dostun önünə,
Bax, nələr çıxarmış o dönə-dönə.
Bir taxtı hiyləylə qurdu, bax, sonra
Nə oyun açdı o, taxt quranlara.
O cam ki bir nəfər məsti şad etdi,
Bax, cam sahibinə nə bidad etdi.
Bu yeddi kişvərdə Keyxosrov sənsən,
İskəndər mülkünə fərman verənsən.
Bu şahdan güzgü al, o şahdan cam al,
Düz göstərdikləri yolla get, nam al!
Hər işə bir qərar verərkən bu gün,
Sabaha ondan bir səmər var, düşün.
Şahlara tac verən tacidar sənsən!
Atanın taxtında yadigar sənsən!
Şən yaşa, getdi o şən yaşayanlar,
Köçdü tacidarlər, sənsən tacidar!
Bu bağda turacın qanadları tək
Nə çinar qalacaq, nə də bir çiçək.
Axsitan ömrünü vurdusa başa,
Bu yaşıl gülşəndə sən var ol, yaşa!
O məni ucaltdı nazla, nemətlə,
Göylərə qaldırdı yerdən hörmətlə.
Sən məni ucaltdın ondan da artıq,
Bağının qapısı üzümə açıq.
Yerlərə naxışlar vurduqca dövran
Üzünə şənliklər gülsün hər zaman.
Zamanın əlaçiq hatəmlərindən,

Yalnız sən qalmışsan, yaşa daim sən!
Nədən söyləyirdim, harada qaldım,
Atımı sürərək, hara yol aldım!

İskəndər o taxtda, o camda, heyhat
Görmədi rahatlıq, görmədi səbat.
Göylərin əbədi taxtı olmayan
Hər bir taxt deyilmi həyata zindan?
Bəlinas həkimi dəvət elədi,
Oturdu o cama yaxın, söylədi:
“Camdakı ayinə sən də qıl diqqət,
Ondakı əsrarı ara, tap əlbət!”
Bəlinas o cama edincə nəzər,
Qolayca oxundu bütün rəqəmlər.
O yerdən ki haman cam asılmışdı,
Sarayla bir neçə xətt yazılmışdı.
O xəttə dərinədən saldılar nəzər,
Gizli bir hesabı dərhal seçdilər.
Padişah, Bəlinas öz kamalilə
Xətlərin sayını gətirdi ələ.
Sonralar padişah bu torpaqlardan
Öz vilayətinə keçdiyi zaman
Camdakı ayini tapdı Bəlinas,
Üstürləb düzəltdi o ayinə xas.
Elə ki İskəndər yol tapdı cama,
O yerdə dincəldi, yetişdi kama.
Dedi Bəlinasa: “Səndəndir kömək,
Bu taxta başqası qonmasın gərək!”
Bir tilsim düzdü o ağıllı həkim,
O taxtın üstündə otursa hər kim,
Az keçər, bu taxt da tərپənər birdən,
Onu bu yaqut taxt atar üstündən.
Eşitdim o cümbüş indi də vardır,
Qızıl taxt üstündə o bərqəradır.
Xosrov ayinini təqlid edərək
Gəldi darvazaya şah Keyxosrovtək.
Camdan, taxtdan gəldi məqsədi ələ,
Üz qoydu Keyxosrov yatan köhülə.
Şahı qələbəyi böyük zəhmətlə,
Apardı köhülə yüz əziyyətlə.
Elə ki köhülə şah yaxın oldu,
O daşlıq yollarda atlar yoruldu.
Getmək çox çətindi – nə yol, nə iz var,
Hər yanı bürümüş tikan və buxar.
Bələdçi söylədi: “Padşahım, dur,
Keyxosrov yatdığı köhül, bax, budur.
Yolları şimşəkli ildırım vurmuş,

Qayalıq qayalıq üstündə durmuş.
Köhülün sirrini öyrənmək üçün,
Padşahım, bu yolda bir qədər düşün.
Diş-dırnaq tökülür qorxunc yollarda,
Keyxosrovtək özün yatarsan orda.
Əsrar pərdəsinə olma çox yaxın
İşi çox uzanar arayanların
Yüyəni geriyə çevirin daha!..
Bu köhül içində yatmış əjdaha”.
İskəndər üzünü çevirdi ondan,
Köhülə piyada getdi hökmüran.
Bəlinas arxada, önündə rəhbər,
Sınanmış iki qul, bir də İskəndər.
Keçdilər zəhmətlə, bitdi qayalıq,
Köhül dəhlizinə çatdılar artıq.
Köhül xəzinəsi gəlincə ələ
İskəndər qəlbinə düşdü vəlvələ.
Gördü daş köksündə köhnə bir yarıq,
Ensiz bir yolu var, dar və qaranlıq.
Köhül sahibindən tapmaqçın nişan
Köhülə zəhmətlə girdi hökmüran.
Bir qədər keçmədi, od qalxdı birdən,
Alışib yanırdı içəri girən.
Soruşdu: “Bəlinas, nədir bu odlar?
Darısqal köhüldə hardandır buxar?”
Bəlinas diqqətlə baxdı bir zaman,
Bilsin ki, neçin od fişqırır daşdan.
Gördü bir parlayan dərin quyu var,
İçində qaynaşır əlvan işıqlar.
Kimse o işıqdan tutmamış xəbər,
Arayan tapmamış ondan bir əsər.
İşığa nə qədər aradı yol, iz,
Bir işıq tapmadı, qaldı səmərsiz.
O igid belinə bağladı kəndir,
Bilsin ki, quyuda bu atəş nədir?
Parlayan günəşdən tapdı bir nişan,
Anladı od necə çıxır quyudan.
Toplu bir alovdu, deyil dağımıq,
Gördü ki, kükürddür bu yanan işıq.
İşarət verincə çıxdı quyudan,
Dualar edərək dedi: “Hökmüran,
Tələsmək lazımdır, göstərin tədbir,
Su deyil, quyudan çıxan atəşdir.
Kükürd mədənidir bu, alovlanır,
Kükürddən dörd yanı alışıb yanır.
Bu sirri bilirmiş köhüldə yatan,
Özünü kükürdlə məhv etmiş, inan”.

Padşaha, köhülə etdi çox dua,
Çıxarkən üzərlik səpdi alova.
Köhüldən çıxınca axtardı yolu,
Tapmadı, qəlb oldu kədərlə dolu.
Eşitdim, dənizdən bulud qalxaraq
Şiddətli qar səpdi, doldu hər bucaq,
Dünyanı sarsıtdı qarlı bir tufan,
Dərələr, təpələr doldu o qardan.
O qarda sərgərdan qaldı İskəndər,
Qarlı kirpiyindən axdı qətrələr.
Qala xalqı xəbər tutunca bundan,
Köməkçin axdılar ora hər yandan.
Təpiklə, kürəklə yolu açdılar,
Çox zəhmət çəkdilər, hiylə saçdılar,
Şah yolu tapmaqçın ətrafa baxdı.
Köhülün küncündən zirvəyə qalxdı.
Yaşıl donlu tovuz humay quşundan
Ağ parlaq sümüyu qapdığı zaman²⁰⁵
Səriri taxtına səadət verən,
Sərir qalasından enincə, şən-şən,
Döndü öz çadırı qurulan yerə,
Yenidən yar oldu bəxt İskəndərə.
Dincəldi dəhşətli zəhmət çəkməkdən,
Mağara yolunu gedib-gəlməkdən.
Düzdü sıxıntıya, düşdü qorxuya,
Özünü ovdurub, daldı yuxuya.
Yatdı, vücuduna rahatlıq çökdü,
Dan yeri ağardı, al şəfəq sökdü.
Yenidən baş vurdu səhər göylərə,
Şəfəq mey camını vurunca yerə,
Bu saxsı torpağa lacivərd, fələk
Sarı reyhanlarla vurunca bəzək,
Əmr etdi, şahənə məclis bəzəndi,
Noğulla, şərabla süfrə şənləndi.
Səririn şahını dəvət elədi,
Hörmətlə oturtdu, şəfqət elədi.
Onunla qədəhi aldılar ələ,
Hamı sərxoş oldu o gülgün meylə.
O bəxşiş əlləri açıldı yenə,
Xəzinə axıtdı ev sahibinə.
Həmayil, təxtü tac verdi hökmüran,
Taxtı fil sümüyü, tacı qızıldan.
İpəkdən don verdi, üstü zər, gövhər,
Sanki bir pərvindir, cavahir çəkər.
İçinə yarımca portağal sığan
Portağal biçimli firuzə fincan.
Yarısı tutulmuş qızıla, lələ,

Nar kimi dolmuş nar danələrilə.
Zümrüddən nərd verdi – üstü əl-əlvan,
Bəzəyi qırmızı, sarı yaqutdan.
Büllurdan bir xonça, günəş kimi şən,
Sanki göy budaqda açmış yasəmən.
Yorğa at, başında qızıldan yüyən,
Yüyənin bəzəyi əlvan gövhərdən.
Ağır yük altında tərләmiş yüz lök,
Tükləri tərtemiz, həm sağlam, həm kök.
Yük vurmuş o bağı şeylərdən hələ,
Cavahir batmanla, qızıl xərmənlə.
Rütbəyə münasib verdi hər kəsə
Hər çeşid qəba və zərli əlbəsə.
Verildi o qədər xələt və sərvət,
Sərirli taxtını parlatdı zinət.
Öpdü şah əlini o dönə-dönə,
Sevinclər içində döndü evinə.
İskəndər oradan köç təbli çaldı,
Bayraqlar işıqlı göyə ucaldı.
Səhraya endi o dağlıq yerlərdən,
Dəniz sahilində eylədi məskən.
O çöldə bir həftə ov etdi, artıq,
Köçmək məqsədilə gördü hazırlıq.

416

İSKƏNDƏRİN REY VƏ XORASANA GETMƏSİ

Dur, saqi, o qızıl camı qoyma boş
Ki, Cəmsid, Firidun yadigar qoymuş,
Ver bu saf aşiqə o saf şərabdan,
Məstliklə keçsin bu rəyalı dövran.
Ey könül, nədir bu oyunun hələ?
Hər dəfə çıxırsan yeni bir rənglə,
Nəfsinin ağacı yamyaşıl durur,
Başını burmadan, başını sən bur!²⁰⁶
Şərabı içməmiş, gözüm, məst olma!
İçsən də, dönərək bütperəst olma!
İndi ki, zəfəran yemədən şadsan,
Yemə zəfəranı, ölərsən, inan!²⁰⁷
Olma şahlar kimi yemək düşgünü,
Qorx, səni yaxalar fəlakət günü.
Bu ev ki qızgın od fişqırır hər an,
Tək laqeyd olanlar qurtulur ondan.
Bərkliklə hər bərklik bir muma dönmüş,
Neft ilə, kükürlə hansı od sönmüş?

Keçmiş nəql edən o qoca sərvər
Vurur öz nəqşinə belə bir zivər:
Keyxosrov taxtından Xosrov dönüncə
Ordunun içinə getdi ilk öncə.
Bir gün öz taxtında oturdu artıq,
Köçməyə töküdü tədbir, hazırlıq.
Bir qasid ay kimi girdi içəri,
Qasid adət ilə öpərək yeri
Uca şəhriyara açdı çox əsrar,
Anlatdı nə varsa gizlin, aşikar.
“Üzümü qapına sürtmək üçün mən,
Bura at çapmışam İstəxr şəhrindən.
Nayibin var qızgın salamı sizə,
İxlasla ərz edir xidmətinizə:
– Şərtlər ki, qoymuşdur nayib tikirkən,
O şərtlə yerimdə nayib oldum mən.
O gündən ölkəni almışam ələ,
İnciyən olmamış bir nəfər belə.
Əməl etdim şahın dediklərinə,
Şərtləri yetirdim bütün yerinə.
Şükr olsun, alçaqdan və ya ucadan
Ölkəyə tük qədər dəyməmiş ziyan.
Dönükdür üzü bu namərd fələyin,
Gah şəfqət göstərir, gah həsədlə kin.
Çərx ikicanlıdır yaxşı-yamandan,
Ulduz gah dost olur, gah qatı düşman.
Əkilməmiş ağac göyərmiş Reydən,
Söyləyir: Keykavus nəslindənəm mən!
Yırtıcı bir divdir, dəhşət yaradır,
Ölümə əjdaha kimi can atır.
O ceyran otaran çobanlar belə
Çomağın yerinə ox almış ələ²⁰⁸.
Bel ilə işləyən götürmüş kaman,
Belçilər olmuşdur silah daşıyan.
Bu azğın özünü sanır Əhrimən,
Hər yerə çatırsa qoparır şivən.
Söyləyir: mənimdir bu tac, bu ölkə,
Namusa rəng ilə vurur bir ləkə.
Başında yığıntı saysız əsgər var,
Dənizin suyundan toz çıxarırlar.
Bəxtinə güvənib, olmuş qəhrəman,
Meydanda bir nəfər yox qarşı çıxan.
Özünü kim tutsa şaha bərabər,
Başıyla sərvəti əlindən gedər.
Ona yüyən çəkir Xorasan xalqı,
Döyüşə aparır bu üsyan xalqı!
Bəlx ilə Nişapur boyu hər yerdə

İştirak edirlər bu şurişlərdə.
Bu fitnə başçısı hazırlıq görür,
Taxtının durduğu yerə yürüyür.
Kini qızgın olan belə fitnəyə
Baxma çox yüksəkdən, alçaqdır, deyə.
Kiçikdən ən böyük bir fitnə doğur,
Hər qurdun sümüyü ayağa oxdur²⁰⁹,
Bu fitnə yaşasa uzun bir zaman,
Padşahlıq işinə əl atar, inan.
Buludtək ayının almasan üstün,
Taxtını qılıncla alacaq bir gün.
Bir tər lan qayıışı açsa ayaqdan,
Kəklik qol-qanaddan düşər o zaman.
Qüvvətli ordum yox ki, dava günü,
Çıxarım düşmənin xain gözünü.
Ölkədə qalmamış adlı igidlər,
Hamı şah yanında bəndəlik edər.
Odur ki, artıqca tamahı, öcü,
Qolu qüvvətlənir. Yox olsun gücü!
Yalnız şəhriyarın yel kimi qopan
Ordusu götürər bu tozu yoldan!”
Qasid öz sözündə hünər yaratdı,
Məktubda olanı sözlə anladı.
Ən gizlin əsrardan, yaxşı-yamandan,
Məktubda nə varsa, elədi bəyan.
O aslan ürəkli, o fil gövdəli
Çəkdi öz-özünə bu xoş məsəli:
“Burda Keyxosrovun taxtı altında,
Orda bir başqası mənim taxtımda”.
Bənzər o dastana bu taç, taxt, ordu:
“Hindudən sərvəti çalar bir hindu²¹⁰.
Bu yerdə dayanmaq yaramaz daha,
Gecikmək düşməni edər əjdaha”.
Padşahın ordusu göymüdür, nədir?
Durmada hər zaman hərəkət edir.
O karvanbaşısıdır, dünya bir karvan,
Artırdı karvanın yükü hər yandan.
Yük ilə dolmuşdu hər yer, hər guşə,
O yerdə qarışmış bu iş o işə.
Yalnızca edərdi hər işə çara,
Böyük bir arxaydı sığınanlara.
Hər kimi öz bəxti etsə cahangir,
Elə bir ayağa yaramaz zəncir.
Şəhriyar yerindən hərəkət etdi,
Sahillər boyunca yol alıb getdi.
Aydan da yuxarı ucaldı bayraq,
Bisütun kimi bir sütun vuraraq,

Həm gözəl ov vardı, həm gözəl ovlaq,
Getdi yol uzunlu ov ovlayaraq.
Salxımlar əyilmiş ağırlığından,
Köklükdən tərpnə bilməyir ceyran.
O qədər sel axdı çayın gözündən,
Silindi toz-torpaq dünya üzündən.
Coşmuşdu şimşəkli neysan buludu,
İldırım salmışdı müdhiş gurultu.
Göyerti kök salmış qara torpağa,
Rəqs üçün baş əyir yarpaq yarpağa.
Kəskin naləsiylə yırtdı bülbüllər
Gülün köynəyini göbəyə qədər.
Sədbərgin üstündə duran qızılgül
Yaqut nallı ata minmiş elə bil.
Tut ilə yarpağı, bu iki novbər,
Halvadan, ipəkdən verirdi səmər.
Yer sarı, sular göy geyinmiş, demək,
Yarı göy, yarısı sarı bir ipək.
Çöldə çöl xalqına şeyda bülbüllər,
Sazdan da incə, xoş bir şərqi söylər.
Hər arpa bir düyün vurmuş kəmərə,
Biçin salamı var əkinçilərə.
Qarnını böyüdür dağda ceyranlar,
Qurdarsa dişini etmişdir mişar.
Budunu doldurmuş ətli marallar,
Çöldə dağ öküzü dağlara qalxar.
Yenicə doğan şux ceyranlar belə
Çölləri doldurmuş öz balasıylə.
Şah ovla, çalğıyla, qədəhlə yekdil
Yolları biçirdi hey mənzil-mənzil.
Ay yeni doğmuşdu gülpic şəklində,
Getdikcə xalxaltək olunca girdə,
Halqa pərgarından çıxdı İskəndər,
O yerə indi “Zər-xalxal” deyirlər.
Buludtək Gilana atıldı ordan,
Sanki bir meşəyə girdi bir aslan.
Önünə çıxarkən bir atəşkədə,
Ondan buz yaratdı atəşpərəstə²¹¹.
Elə ki hərbüdün qırdı belini,
Ortadan silindi Zərdüşt ayini.
Əzm etdi düşməne yolu kəsməyə,
Gilandan birbaşa tərpnədi Reyə.
Hər atəşpərəstə verdi çox cəza,
Qalın tüstülərlə doldu göy, fəza.
Eşitdi: gəlmişdir o qızmış aslan,
Tülkütək oldu bir deşikdə pünhan.
Qaçaraq Xorasan səmtinə getdi,

Rey padşahının gözündən itdi.
Padişah eşitdi: o azğın düşman,
Aslandan qorxaraq qaçmış meydandan.
At saldı, düşmənin ardınca getdi,
Yolunu bağladı, tez basqın etdi.
Üstünü alaraq, kin boğa-boğa
Başını bir anda saldı torpağa.
Elə ki düşməni torpağa atdı,
Qaçqınlar içində qorxu yaratdı.
Düşmənin başını saldıği yerdə,
Bir təpə vardı o yaşıl çöllərdə.
Müzəffər və sağlam dövlət adına
Təpənin başında saldı bir bina.
Qızıldan vurdurdu şux bəzəkləri,
Ona pəhləvicə ad qoydu "Həri".
Binanın işləri bitdikdən sonra
Ordunu yeritdi şah Nişapura.
Gördü ki, ikilik çıxmış meydana:
Şəhərin yarısı dost idi ona.
Yarısı Daraya təbil vururdu,
Dostluqdan açıqca boyun bururdu.
Bir bayraq var idi Daradan nişan,
Sanırlar Daradır altında duran.
Bu uca bayrağı "namusdur" deyər,
Daranın adından ucaltmış göyər.
Nə qədər kin ilə coşdu İskəndər,
Daranın eşqindən əl çəkmədilər.
Bu kinə tapmışdı yalnız bir çara:
Köməklik göstərsin doğru dostlara.
Ordudan sınaqlı, igid kəslər də
Bir bayraq dikəltsin bu kinli yerdə.
Padşahın məqsədi bu idi ancaq,
Kin ilə çarpışsın bu iki bayraq.
Bilirdi, Daranı sevirdi bu şəhər,
Bu yolda çalışmaq verməz bir səmər.
Bu nifaq, düşmənlik sürəcək həsrə,
Səmimi bir dostluq girməz o şəhrə.
Torpağa girmişsə o qatı düşman,
Hələ kin sönməmiş kinli torpaqdan.
Kəkliyi saldırdı qırqovullara,
Mərvə tərpenərək düşdü yollara.
Söndü əmri ilə hər atəşkədə,
Yaxdı pərvanəni qızğın atəşdə.
Bəlxə yetişərkən, Zərdüştü odu
Qılınclar zərbindən dönüb su oldu.
Orada bir bahar vardı qəlb açan,
Güllərin dimağı acıydı ondan²¹².

İçində qədərsiz gözəl, şux dilbər,
Çiçəkli bahartək sənəmxanələr.
Saysızdı xəzinə bu şən ocaqda,
Zəhmətsiz qoyulmuş hər bir bucaqda.
Qızıldan nal vurmuş möbidin atı,
“Azərgüşəsb” idi o yerin adı.
Elə ki əl tapdı ora hökmüran,
Muğları məst gördü muğlar camından.
Hurini cənnətdən atdı dışarı,
Qovdu cəhənnəmə dost olanları²¹³.
Köhnə xəzinəyə olunca məhrəm,
Ondan çox sinəyə parladı mərhəm.
Xorasan səmtinə etdi hərəkət,
Qaldı hər şəhərdə bir neçə müddət.
Xorasan beynindən çıxardı duman,
Onlara çox cəza verdi hökmüran.
Hər səmtə axırdı müzəffər ordu,
Ona gənc taleyi kömək olurdu.
Kirmanı, Qəzneyni, Quru cahangir,
Atların naliylə ölçürdü bir-bir.
Hər hansı şəhərə gəlsə tacidar,
Qapısı üzünə dərhal açılar.
Ölkələr dolaşmaq olsa da çətin,
Yollarda sayı yox xəzinələrin.
İskəndər hər yerə bassaydı ayaq,
Xəzinə yüklüylə ağırlaşaraq,
Yeri doldurarkən xəzinə, sərvət,
Torpağa basdırıb, etdi hərəkət.
Qızıl ki insanı edəcək qorxaq,
Ya atəş udsun, ya bu qara torpaq.
Qızılı torpağa gömən hər qafil
Ağzına dəmirdən vurur bir qifil.
Madam ki, torpağı sovrur külək,
Ona bir dəmirdən qifil nə gərək?

İSKƏNDƏRİN HİNDİSTANA GETMƏSİ

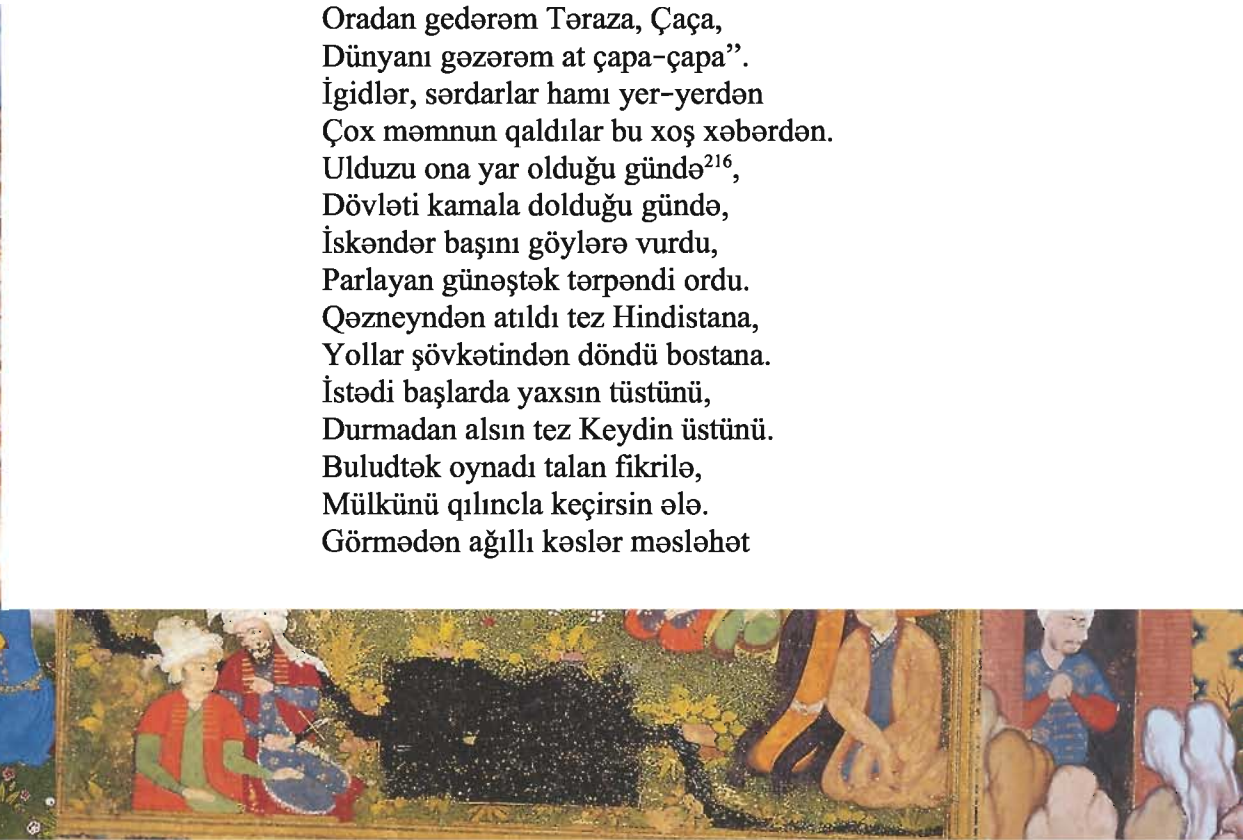
Saqi, ver ərinmiş o saf qızıldan,
Qırmızı kükürdü odur doğuran²¹⁴.
Mənə ver, dərmantək tutiya edim,
Misimi onunla kimiya edim²¹⁵.

Həvəslə sür atı, xoşdur bu çöllər,
Cilovu çəkmə ki, atındır dilbər.
Gözəl bir ad ilə çirkin dünyadan
Köçərək tut cənnət bağında məkan.

Bağlanma torpağa, gəl həzər eylə,
Qarunu udmuş öz xəzinəsiylə.
Dinlikdir qurtuluş, gəl, olma sərəkəş,
Dağınıq olmaqla yığcamdır Günəş.
Qorxulu, zəhmətli olduqca yollar,
Ticarət əhlinin qazancı artar.
Yollar quldurlardan olsa səlamət,
Bazar əsnafına olmaz mənəfəət.
Qaydadır, hər yerdə xəzinə vardır,
Yolunda qorxunc bir əjdaha yatır.
Sözə yağ, bal qatan o dehqan yenə
Belə yağ, bal qatır işin məğzinə:
Padişah Qəzneyndən Bəlxə aşınca,
O acı dənizdən uzaqlaşınca,
O qədər sərvərlər ona baş vurdu,
Hindistan səfəri qarşıda durdu.
Ağıllı kəslərlə etdi məsləhət:
“Bax, ayaqlarımdan öpür bu dövlət,
İrənin torpağı ovcum içində,
Atımı çevirmək istərəm Hində.
Öncə Keyd üstünə ordu tökərəm,
Kin ilə hiylədən mən əl çəkərəm.
Başqa kəslər kimi baş əysə mana,
Köməkdən başqa şey etmərəm ona.
Mənimlə başlasa qızgın savaşı,
Qılıncımla düşər o şəxsin başı.
Bu yandan o yana çevirərəm, bir də
Çökdürərəm onu mən bildiyim yerdə.
Ordumu çəkərəm uzaq səfərə,
Bir qılınc vuraram Fura bir kərə.
Qaparam tacını, mal olar yurdu,
Çin, Xəta üstünə çəkərəm ordu.
Oradan gedərəm Təraza, Çaçə,
Dünyanı gəzərəm at çapa-çapa”.
İgidlər, sərdarlar hamı yer-yerdən
Çox məmnun qaldılar bu xoş xəbərdən.
Ulduzu ona yar olduğu gündə²¹⁶,
Dövləti kamala dolduğu gündə,
İskəndər başını göylərə vurdu,
Parlayan günəştək tərpendi ordu.
Qəzneyndən atıldı tez Hindistana,
Yollar şövkətindən döndü bostana.
İstədi başlarda yaxsın tüstünü,
Durmada alsın tez Keydin üstünü.
Buludtək oynadı talan fikrile,
Mülkünü qılıncı keçirsin ələ.
Görmədən ağıllı kəslər məsləhət

Etmədi azğınlar kimi hərəkət.
Yelayaq qasidlə o gün İskəndər
O Keydə göndərdi belə bir xəbər:
“Çarpışmaq istərsən, durma, ordu çək!
Ha, indi yetişdim qara buludtək.
Baş əyib əmrə bel bağlamış olsan,
Qurtuldun, demək, bu kəskin qılıncdan.
Yuxudan o zaman nərgiz oyanar,
Üstündə yağmurlu bir bulud oynar.
Günəşin dimağı olduqca azər,
Bağları, daşları çiçəklə bəzər.
Dəhşətlə kükrəsəm, inlər bu dünya,
Tərpənsəm, yerindən oynar dağ, qaya.
Alçaqda yatarmı ovçu bir şahin,
Altına coşqun sel, ya ki, su keçsin?
Bir tükün kinlə baş qaldırsa orda,
Yüz başı bir tükdən asaram burda.
Dağ-daşın qılınc tək olsa da kəskin,
Qılıncım köhülə çevirər, çəkin.
Qızılçün gəlmədim Hind ölkəsinə,
Məğribdə azmıdır gövhər, xəzinə?
Gözəllər ardınca çapmaq nahaqdır,
Xarəzmin günəşi daha parlaqdır.
Əldə Hind qılıncı gəldim “Hind” deyə,
Sərxoş fil ətindən kabab yeməyə.
Yemə Hind xəracı məni anmadan,
Ürəyim hindli bir poladdır, inan!
Başını sevir sən, gəl mənə ver bac,
İskəndər yoxsa nə baş qoyar, nə tac!”
Keyd ilə gəlincə qasid üz-üzə,
Tor kimi sözünü caladı sözə.
Ona çox kəsərli sözlər söylədi,
Hər sözü tutuşan bir atəş idi.
O kəskin sözləri Keyd eşidincə,
Qorunmaq fikr ilə çəkindi öncə.
O gecə görmüşdü qarışıq yuxu,
Yozmaqdan canına düşmüşdü qorxu.
Bilirdi: İskəndər olmuş cahangir,
Fələkdir hər işdə onunla əlbir.
Düşmənlik neylədi, bax, o Daraya,
Nə etdi Həbəşə, Rey, Buxaraya.
Məsləhət görmədi üz çevirməyi,
Onun meydanına kinlə girməyi.
Bilmədi, üstünə gəlmişkən düşman,
O necə qurtulsun bu vuruşmadan?
Qorxudan başladı rica etməyə,
Şahı çox yad etdi “afərin” deyə:

“Bilirəm, zəkidir, həm də çox ayıq,
Tək ona yaraşır bu cahandarlıq.
Taxtının rütbəsi alçaldır Ayı,
Böyüklük haqqıdır, yox onun tayı.
Hörmətdən başqa mən nə etdim ona?
Nə üçün çağırır məni meydana?
Xəzinə istərsə, hamısı qurban,
Əmr etsə, ataram tacı başımdan.
Canıma qəsd etsə xoşdur, nə deyim,
Dişimlə edərəm hüzura təqdim.
Yoldan da bir bəndə göndərsə mənə,
Taxtımı, tacımı tapşırıram ona.
Kiçiklik həddini əsla keçmərəm,
İskəndər ağadır, mən bir nökrəm.
O mənə naz etsə, yalvararam mən,
Narazı qalmasın öz bəndəsindən.
Mənimlə döyüşü o lazım görsə,
Atını kin ilə üstümə sürsə,
Axaram o coşğun Nil ayağına,
Ataram canımı fil ayağına.
Başımı qaçırsam kinli döyüşdən,
Qırıqlar inadı, əzmi bu işdən.
Məqsədi mülkündən salmaqsa itkin,
Minnətlə razıyam, nə gerek bu kin?
Kükreyib qoşunla çıxsın qarşıya,
Qaçaram, dar deyil başıma dünya.
Əvvəldən mənimlə bağlasa peyman,
Söz versə, sözündə dursa hər zaman,
Talandan əl çəksə, dost olsa mana,
Qapımdan kinini atsa bir yana,
Verərəm dörd şey ki, beşincisi yox,
İşıq, dəyəri ulduzdan da çox.
Birinci, qızımı göndərrəm şaha,
Nə qız, bir günəşdir, aydır dərgaha.
İkinci, yaqutdan bir camdır, qış-yaz
İçdikcə o camdan şərab azalmaz.
Üçüncü, filosof – gizlini görən,
Göylərin sirrini bilən, göstərən.
Dördüncü, təbibdir, hər dərdi bilir,
Ondan hər xəstəyə bir şəfa gəlir.
Hədiyyə verərəm edərsə qəbul,
Təşəkkür edərək deyərəm: sağ ol!”
Elçi baş əyərək dedi: “Bu şeylər,
Hədiyyə gedərsə, böyük İskəndər.
Mülkündə başını göyə ucaldar,
Qohum olduğundan hörmətin tutar.
Adını adlılar içində çəkər,

Hər bir istəyinə rəğbət göstərər”.
Hind şahı gördü var ağılı, anlağı,
Möhkəmdir, büdrəyən deyil ayağı.
Söylənən sözləri şərti tutaraq,
Sözə bir qədər də yağ, bal qataraq,
Bir qoca hindlini bu işə görə
Elçiyə göndərdi uca hüzurə.
Şahın dərğahına gələrək onlar,
Oldular bağçada gül saçan bahar.
Görünce hindli o sərəpərdəni,
Ayparası Aydan uca xeyməni,
Torpağa baş vurub içəri girdi,
Əvvəlcə salamı şaha yetirdi.
Rüsu mat bitincə o hindli birdən,
Söz açdı qəbulə keçən şeylərdən.
Dörd şeydən danışib söylədi: “Ey şah!
Heç kəsdə tapılmaz belə bir dəsgah”.
Bu istək coşdurdu onun qəlbini,
Göz görmək istədi eşitdiyini.
Töhfəni tez ələ almaq fikriylə,
Bir an da olsa səbr etmədi belə.
Şirindil hindliylə uca hökmüran
Söylənən şərtlərlə bağladı peyman.
Bəlinas və başqa kəslərlə yenə
Göndərdi örtülü, ağır xəzinə.
Göndərdi alması mum edən məktub,
Bütün Hindistanı ram edən məktub.
Yazıldı Keydə bu bir hökmürandan,
Qızgın əjdahaya müdhiş aslandan.
Bu məktub hər katib işinə yarar,
İçində nə qədər gözəlliklər var.
Ürək qızgınlığı üz verdi şaha,
Dostluq şərtlərini artırdı daha.
Qələmi o katib alınca ələ,
Məktubu yoğurdu müşkü ənbərlə.
Bəlinas, bir neçə rumlu birlikdə,
Məktubu aldılar Hind şahı Keydə.
Bəlinas at çapdı bir an durmadan,
Hind qərargahına çatdığı zaman
Keydin saf qəlbini şən, parlaq gördü,
Hindli hiyləsindən çox uzaq gördü.
Baş əydi, çünki o, bir tacidardır,
Hörmətli taxtı, həm qurşağı vardır.
İrəli gedərək öpdü naməni,
Hindliyə tapşırırdı o xəzinəni.
Məktubu o katib oxudu əzbər,
Qorxudan yerlərə əyildi göylər.

İSKƏNDƏRİN HİNDLİ KEYDƏ MƏKTUBU

İskəndər məktubu yazmışdı belə,
Daşı mum edirdi şəfəqqət ilə.
Ay, Günəş yaradan adından sonra,
Düşüncə və aqlın yolu yox ora,
Odur hökmüranlıq və höküm verən,
Bütün peyğəmbərə vəhy göndərən.
Lacivərd göylərin altından sonra
Salamlar söylərəm namdarlara!
Məktubda yazmış: “Ey böyük pəhləvan,
Taleyin gənc olsun, güclənsin arxan!
Fikrim və iradəm bu idi ancaq,
Fil ilə, toppuzla möhkəm çarpışmaq.
Bir qüvvət göstərim titrəsin cahən,
Dağlar parçalansın bu toppuzumdan.
Bu Hində elə bir od vurum, ondan
Qalmasın bir nəfər boyun ucaldan.
Uca fil başına kəmənd atım mən,
Qandan bixi-ruyən çıxarım nildən²¹⁷.
Hindi torpağını qana beləyim,
Suların başına torpaq ələyim.
Sülh üçün təlaş görüncə səndə,
Bu işdən cilovu çəkmədim mən də.
Can verən bu dadlı sözlərinlə mən
Qul oldum sənə bir tacidar ikən.
Möhkəm bir kirişlə bağlandı könlüm,
Öz cadu dilində vurdun bir düyüm.
Elə bir iş et ki, bu gözəl peyman
Nəslimiz içində qalsın hər zaman.
Dörd adlı gövhəri göndərsən mənə,
Mən dəxi belə söz verirəm sənə:
Bir ordu kəsilsə bu yeddi kişvər,
Mülkünə bir tükə yetişməz zərər.
Hər yaxşı, yamanda kömək verərəm,
Bu dediklərimdə duraram möhkəm”.
Qasid bu məktubu oxudu Keydə,
Yetirdi salamı, baş vurdu bir də.
Bu sevimli sözlər bir füsün saçdı,
Üzünə sehirlə qapılar açdı.
Hiyləgər cadunun etdiyi əfsun,
Etdi cadugəri özünə məftun.
“Bilirəm ki, Hinddə çoxdur cadugər,
Bilməzdim var Hində cadu edənlər”.
Bir qədər danışdı durduğu yerdə,
Verilən töhfəni tapşırı Keydə.
Yerindən oynadı Keydin üreyi,

Qaynadı padşaha qarşı bir sevgi.
Söylədi: "Afərin sənə, hökmüran,
Bu dünya padşahsız qalmasın bir an!"
Bilikli elçiyə göstərdi hörmət,
Aldı hazırlığa bir həftə möhlət.
Elə ki, bir həftə keçdi vədədən,
Hazırlıq işləri başa gəlirkən,
Padşahın əmrinə edərək səcdə,
Şeyləri hörmətlə verdi qasidə.
Qoşdu dörd peykərə hər çeşid zivər,
Göndərdi dəyərli, sevimli şeylər.
Cavahir, ləl, inci, yaqut, xəzinə,
Fillərin üstündə ağır gəncinə.
Saysız Hind poladı, bağlanmış yüklər,
Xalvarla tökülmüş ud ilə ənbər.
Yürüyən dağ kimi sarsılmaz qırx fil,
Göbəyinə çatmaz coşğun, dərin Nil.
Üç ağ fil göndərdi qızıl taxtına,
Bir qaranlıq çökdü düşmən baxtına.
Bəlinasa bəxşiş verdi hökmüran,
Həm bişkin müşkdən, həm də xam uddan.
Pəriduxt uddan bir taxta oturdu,
Göylərin beşiyi ona baş vurdu.
Qoşdu çox xəzinə pərisurətə,
Hər biri mal qoymuş min bir zəhmətə.
Götürdü Bəlinas o zər-zivəri,
Bir kişvər xəracı onun hər biri.
Tapşırıdı şövkətli İskəndərinə,
Dövləti haqq belə ucaltdı yenə.
Görünce dəyərli o xəzinəni,
Tanrının verdiyi dörd hədiyyəni,
O qədər şənlətdi bu, İskəndəri,
Unutdu Rumdakı xəzinələri.
Şah o dörd peykərə bir sınaq saldı,
Görünce doğrudur, çox məmnun qaldı.
Elə ki, parlaq cam su ilə doldu,
Onun şərbətindən xalq məmnun oldu.
Filosofla söhbət etdiyi zaman
Hikmətlər öyrəndi köhnə dünyadan.
Rəf oldu, o təbib salınca nəfəs
Bədəndən xəstəlik, ürəkdən həvəs.
Örtülü sərvətə növbət gəlincə,
Hində Çin çinisi göründü incə²¹⁸.
Gözəllik ölçüsü tutan kəslərin
Tutduğu ölçüdə daha nazənin.
Gördü toz görməmiş təzə bir çiçək,
Bahardır, dəyməmiş soyuq bir külək.

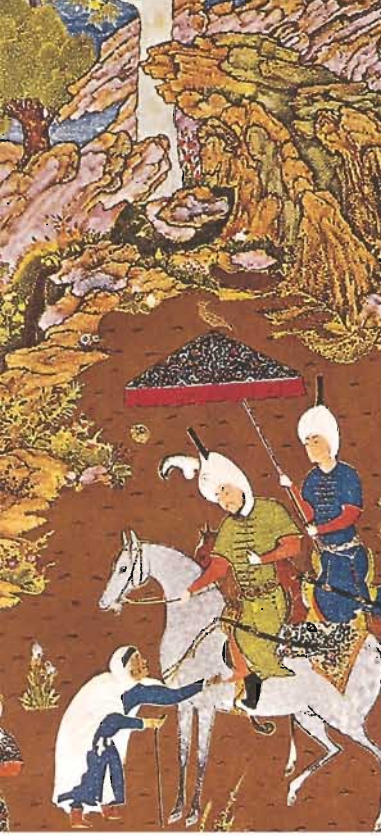
Büt kimi bəzənmiş incə bir dilbər,
Hindli bütü kimi pəriyə bənzər.
Baş yumru, qaş geniş, ağız dar – göyçək,
Yaşıl bir budaqda üzü al çiçək.
Şəkərdən çox dadlı təzə bir qönçə,
Çiçəkdən həm lətif, həm daha incə.
Saçları tor kimi, hər tərəf çin-çin,
Çin-çin tellərinə quldur bütün Çin.
Qara müşk bəsləyən ceyrandı Çində,
Qərənfil yemişdi doğarkən Hinddə.
Saç deyil, müşkdən hörülmüş zəncir,
Günəşdən sallanmış bulud kimidir.
O müşkün buluddan al gül saçaraq,
Sünbülə bürcündən asmışdı başaq.
Sevimli, buğdayı rəngi, şux dilbər,
Qara, müşkün xalı bir arpa qəder.
Baş vermiş arpadır müşkün buğdadan.
Deyil buğda deyə, boz arpa satan²¹⁹.
Türk simalı idi o hindli afət,
Şaha Hind elindən vermişdi cənnət²²⁰.
Yox, hindli deyildi o türk dilbəri,
Hindlitək çalırdı bu könülləri.
O Rumi üzüylə, hindli diliylə
Etmiş Rum şahını özünə kölə²²¹.
Bir şəkərxəndə, bir dümdüz neyşəkər,
Sevimli, əl incə qönçə bir dilbər.
Olduqca gözəl, həm nazlı bir pəri,
Həm sudur, həm oddur parlaq gövhəri.
Onundu bu gəlin, bu dilbər qönçə,
Qarşıya çıxdı şah onu görüncə.
İshaqın rəsminə böyük hökmüran
Ki, aqlın gözünə ondadır dərman,
Əqd etdi, başladı qızın toyuna,
Sonra qolun saldı onun boynuna.
Töhfələr sazladı hindli şahına,
Bir büsat başladı başlıq adına.
Verdi top-top ipək, xalvarla gövhər,
Qumaşdan bir çadır, qızıl taxt-zivər,
Zümrüd cam, əqiqdən gözəl bir sini,
Yaquta qərq etmiş hər birisini.
Yaqutdan, ləldən düzölmüş bir tac,
Polad nallı atlar – görməmiş qırmac.
Qulağı halqalı qullar və dilbər,
Zərxara geyinmiş rumlu kənzilər.
İnsanın aqlına gələndən artıq,
Göndərdi Keyd üçün qatarla sandıq.
Cahandar İskəndər kamına yetdi,

Ayüzlü gəlinin toyunu etdi.
İncəlik o qızda olmuşdur tamam,
Əndamı bir parça soyulmuş badam.
Lətif paludəyə barmaq vurunca
Barmağı bulaşdı ona boyunca.
Yonulmamış bir dürr, açmamış bir gül,
Humay da o gülə vurğun bir bülbül.
Yontuldu bu inci, açıldı qönçə,
Pərdəli sözə bax, nə qədər incə.
İskəndər istəklə olunca dəmsəz,
Dövlət işlərindən dincəldi bir az.
İstəxrə sınıanmış qasid göndərdi,
Dövlət işlərindən məlumat verdi.
Yazdırdı qəlbinə yatan sözlərdən,
O müşkün ölkədə şanlı zəfərdən:
“Hindistan səfərim olmuşdur belə,
Necə ki, dost istər, baş tutdu elə.
Keydə kin etməyə vermədim qərar,
Dost oldu, dost kimi elədim rəftar.
Qənnəvuc, Fur üstə gedirəm əlan,
Bu yolda köməkdir ulu Yaradan.
Görüm orda nələr qarşıma çıxar,
Bəlkə də iş bitər, mən deyən olar.
Yunan dənizindən, Çin dənizindən
Tutaraq, hər yerdə nayibim sənşən.
Durma, yay dünyaya səadət səsi,
Hər kəsə ver bizdən şənlik müjdəsi.
Əsgərlər, qocalar, pirlər, cavanlar –
Nə qədər ölkəmdə var yaşayanlar,
Hamını sevindir, bizdən ver xəbər,
Xeyir ver, bilik ver, ədalət göstər”.
Belə məktub yazdı bütün kişvərə,
Qasidlə göndərdi bütün ellərə.
Səfər tədarükü gördü gəlinə,
Hörmətlə göndərdi Yunan elinə.
Ona qoşun verdi inanmışlardan,
Yanına qoşdu şah böyük bir karvan.
O zinətli taxtın yanınca yenə
Göndərdi Yunana ağır xəzinə.
Torpağa gömüldü yerində qalan,
O yerə qoydu bir bələdçi, nişan.
Ağıllı vəzirə bir məktub yazdı,
Ədalət işindən heç ayrılmazdı.
Bildirdi ona hər yaxşı, yamandan,
Dostlara üz verən bəxtiyar andan.
İskəndər azacıq dincəlib durdu,
Furun torpağında xeyməni qurdu.

Şahların rəsmini tutdu həvəslə,
Hindistan mülkünü doldurdu səslə.
Başladı bəxşişlər verməyə hər gün,
Dünyaya bununla olmuşdu üstün.
Badələr qaldırdı Keydin adına,
İndi də içilir onun adına.

İSKƏNDƏRİN HİNDİSTANDAN ÇİNƏ GETMƏSİ

Saqi, ver mənə o qırmızı sudan
Ki, ondan qocalar gəncleşir hər an.
Ver, ondan parlasm gənclik ulduzu,
Bu sarı gülləri edim qırmızı.

Ox, yenə üz verdi şənlik, səadət,
Çalğıcı çalğıya göstərdi rəğbət.
Yazılan şeirdən xəbər tutdu yar,
Şairin ölməyən ümidləri var.
Ey tarix söyləyən, dimağı parlat!
Bu incə şeirimi, durma, aydınlat!
Söylə, döyüşlərdə böyük İskəndər
Furların başına gətirdi nələr?
Məqsədə uyğun nəql edən əhli-hal,
Pərdədən göstərir belə bir xəyal:
Keyd ilə girincə sülhə hökmüdar,
Gah gülgün mey içər, gah edər şikar.
Furu talan üçün göndərdi ordu,
Bəxtiyar ömrünə son zərbə vurdu.
Qılıncı çəkincə qıندان tacidar,
Düşmənin kəlləsi oldu tarü mar.
Mülkünü büsbütün eylədi tarac,
Qoydu qılıncından başına bir tac.
Düşməni düşüncə qədəmlərinə,
Ölkəni tapşırıd başqa birinə.
Oradan tərpendi, ucaldı bayraq,
Atlara etmədi saziş bu torpaq.
Üç şey üç ölkədə fəlakət alır,
Hər üçü məhv olur, ömrü azalır:
İranda fil, Çində pişik, Hinddə at
Məhv olur, açmayır əsla qol-qanad.
İskəndər gördü ki, o abü hava,
Yelayaq atlara etməyir vəfa
Tibetə tərpendi tez Hindistandan,
Oradan tez Çinə keçdi hökmüran.
Tibetin dağına çatınca ordu,

Səbəbsiz sürəkli qəhqəhə vurdu.
"Belə qəhqəhəyə, – sordu, – səbəb nə?
Burda insan ancaq ağlar özünə".
Dedilər: "Zəfəran rəngli bu torpaq,
İnsanı səbəbsiz güldürür ancaq".
Padşaha maraqlı göründü bu iş,
Neçin bu qəhqəhə, neçin bu rəviş?
Dənizi, qurunu, çətin çölləri,
Keçərkən hey mənzil-mənzil irəli,
Yolu ov qanından qıpquru gördü,
Çölləri müşk ilə dopdolu gördü.
Ceyranı görüncə çöldə nafədar,
Əmr etdi gözəl bir ceyran vurdular.
Hər yerdən sel kimi ordu axardı,
Çöllərdən xalvarla nafə yığardı.
Çin səhralarından keçdi bir zaman,
Abadlığa çatdı böyük hökmüran.
Bir çəmən göründü, cənnətdən də şən,
Başını behiştə dayamış gülşən.
Hər tərəf yamyaşıl, gözəl gülzardı,
Hər dörd-beş addımda çeşmə axardı.
Xoş iqlim, xoş hava, sıx, geniş orman,
Yamyaşıl, meyvəli ağacdı hər yan.
Saf çaylar, çeşmələr axır hər yerdə,
Gümüştək parıldar mavi peykər də.
Şeh düşmüş, ən lətif, ən təzə otlar
Bir düzüm incidir sanki parıldar.
Çeşmənin başında ceyran izi var,
Yamyaşıl çəmənlər müşk ilə dolar.
Maral dırnağını çəmənə çalmış,
Yaşillıq üstünə müşkün xətt salmış.
Tapılmaz boz bir yer, hər tərəf otlaq,
Varsa da boz təpə – daşlıqdır ancaq.
İskəndər görüncə o gözəl yeri,
Hindistan şövqündən çəkildi geri.
Atları, əmr etdi uca tacidar,
O sulu otlığa boş buraxdılar.
Bir həftə şən həyat sürdü vüqarla,
O yerdə dincəldi pəhləvanlarla.
O biri həftədə gözəl gün seçdi,
Elə ki, uğurlu gün ələ keçdi,
Köç təbli çaldırdı uca tacidar,
O yerdən sürətlə Çinə çapdılar.
Təbilçi dolduqca acığa, qəhrə,
Təbildən qopurdu bağirtı, nərə.
Çinin al güzgüsü şəfəq saçarkən,
Ordunu Çin səmtə çəkdi hökmüran.

O polad və zireh geyimli ordu –
Hər biri yelqanad ata oturdu.
Hava saf, gözəldir, yollar tikansız,
Varsa da tikanlar, ballı, ziyansız,
Dağların, çöllərin dadlı otundan
Şəkərli süd əmər hər körpə ceyran.
Ovlaqdan keçərkən şanlı İskəndər,
Tozundan çöllərə yayıldı ənbər.
Şahın damğasını daşıyan ceyran
Göbək salmış müşkün ağırlığından.
Oxundan torpağa üz qoyan ceyran,
Gözündə tiryəktək görünür cahan²²².
Kükreyən aslandı ulu cahandar,
Sıçrayan qaplandı altında şikar.
O qədər ov etdi rumlu İskəndər,
Ceyrandan, maraldan boşaldı çöllər.
Atlar dırnağından ipək çöl, çəmən,
“Ceyrangöz” olmuşdu ceyran gözündən²²³.
Qabırğa deşən ox çəkirdi nərə,
Ceyran da, müşk də düşürdü yerə.
Başdan dırnağadək hər maral, ceyran
Mədənə dönmüşdü qızıl oxlardan.
Padşahın kamanı pusquda durur,
Hər oxa bir maral, bir ceyran vurur.
Oxların etdiyi incə nəqqaşlıq
Çöllərin rəngini silmişdi artıq.
Ovlaqda ona ov oldu əyləncə,
Vaxtını keçirdi bir gün, bir gecə.
Dünyanın gəlini, dilbər gözəli,
Hasara düşüncə göylər gözəli,
Eşqindən gecə bir hindli qadıntək,
Sehr etdi, fəzaya saçdı min bəzək.
Öz köhlən atından İskəndər endi,
Ordu da onunla bərabər endi.
Rahatlıq etməyə qərar verdilər,
Quş da tərənmədi səhərə qədər.
Sübhün gözəli zər xalxalı ilə
Göyün xeyməsinə saçarkən şölə²²⁴,
Dünya hindu kimi tüstü yayardı,
Yəğma və Xəlluxtək cahan ağardı.
Gurultu qopunca şahın təblindən,
Yəğmaya, Xəlluxa yayıldı şivən.
Dünyanı dolaşmaq fikri daşıyan,
İskəndər qoşuna verdi bir fərman:
Qoşunu bu yerdə düşərgə salsın,
Bir ayı başa-baş dincini alsın.
Tövlədən, axurdan doldu hər tərəf,

Yaşıl çəmənlərdə biçildi ələf.
Xaqana dedilər: “Bezdi çöl, orman
Zirehli atların polad nalından.
İrandan kükrəyib axan bu selin
Əlindən qurtular nə xaqan, nə Çin.
Bu bir seldir, tutar bütün dünyanı,
Kölgədə buraxar keçmiş tufanı.
Yağmuru xərəbə edər hər yeri,
Dənizdə məhv edər zor nəhəngləri.
Qara əjdahadır, kükrəmiş Rumdan,
Ölkələr görməmiş bir belə aslan.
Həbəşin üzünə o, damğa vurdu,
Zənci qara geydi, bir matəm qurdu,
Daranı büsbütün etmişdir tarac,
Hindin şahlarından qapmış qızıl tac,
Furların talanı bitincə, demək,
Məqsədi Fəğfuru yağma eyləmək.
Yerindən qoparsa bu coşğun dəniz,
Dağlar da kökündən uçar tərtemiz.
Qorxudan tez məclis çağırdı xaqan,
Qorxmaqla haqlıydı elə aslandan.
Qan ilə yazdı hər hüduda bir xətt:
“Ölkəmiz qan ilə yoğruldu, dəhşət!”
Bir məclis bəzədi, gəldi qasidlər,
Göndərdi Xətadan Xütənə qədər
Fərğanə, Pəncabı qoruyan, güdən
Hüdudun sınıanmış igidlərindən.
Xərxiz ilə Çaçdan, böyük Kaşğardan,
Çağırıldı hesabsız igid pəhləvan.
Hər yerdən toplanıb gəlincə ordu
Xaqanın ürəyi sakitcə vurdu.
Yürüyən bir dağın üstünə mindi,
Bir polad dağ kimi yerdən tərpendi.
Şaha iki mənzil qalırkən ordu,
Tövlələr bağladı, çadırı qurdu.
Tez-tez o padşahdan tuturdu xəbər,
Ona nə yol ilə yetirsin zəfər.
Gizlicə arayıb tapdı xəfiyyə,
Düşmənin halını öyrənsin deyə.
Nəhayət, xəfiyyə gətirdi xəbər:
“Şanlı tacidardır rumlu İskəndər.
Səxada, kərəmdə qazanmış ad-san,
Gözəl bir mələkdir, deyildir insan.
Şüurlu, ağıllı və açıq gözlü,
Zəhmətdə sakitdir, xəlvətdə sözlü.
Hər zaman mətindir, yaşar vüqarla,
Kimsənin qanına susamaz əsla.

Ədl ondan bir fayda görər, şər – ziyan,
Xalq məmnun, Tanrı da razıdır ondan.
Hamıya yaxşılıq istər, kin bilməz,
Kimsənin dərdinə sevinməz, gülməz.
Görmədim ona bir üstün pəhləvan,
Yoxdur pəncəsindən onun qurtulan.
Oxu məgər Arəş oxluğundandır
Ki, daşlarda dərin yara ondandır.
Şimşəkdir, qılıncı alsa əlinə,
Ələ mey aldıqda, saçar xəzinə.
Ağıl ölçüsüylə hər şeyi ölçər,
Hikmət qayçısıyla hər işi biçər.
Saf, doğru olmayan sözə inanmaz,
Mətindir, verdiyi sözünü danmaz.
Hər işin üstünə düşsə, yaradır,
Məclisdə, şikarda o bambaşqadır.
Yalnız ov zamanı yox onda səbir,
Döyüşdə, vuruşda çox səbirlidir.
Vəhşəti dünyadan əqlilə qovmuş,
Özü də padşahlar nəslindən doğmuş.
İgidlər şahıdır, qızınca meydan,
Sərxoşkən ayıqdır çox ayıqlardan.
O işə girər ki, xəyaltək gəlir,
Məclisdə hənəyi çox ətirlidir.
Sözü az, özü çox səbirli, yumşaq,
Doğruluqda doğru, düzlükdə qovaq.
Minsə kin atına, qəhri guruldar,
Yendiyi düşmənə mərhəməti var.
Dalğalı tufandır sözdə dodağı,
Alimdən dərs alır məsləhət çağı.
Qocalar fikriylə girişir işə,
O ancaq gəncləri alır döyüşə.
Allaha sığınır o hər bir zaman,
Yaman gün görərmə Tanrı tanıyan?
Sərvtək yəhərə qalxdığı zaman
Atından fillərin bağı olar qan.
Qarşıya çıxarsa qocaman bir fil,
Sanki fil qətrədir, o daşqın bir Nil.
Azacıq harınlıq etsə at ona,
Qamçıyla batırar onu al qana.
Qıvrılmış ilantək sağ, sola qaçar,
Şölətək arxaya, önə od saçar.
Dünyanı sarsıdan padşahlar bütün
İgidlər gücüylə oldular üstün.
Orduda tək odur zor qılınc vuran,
Həm ordu qırandır, həm ordu quran.
Düşməndən nə qorxu, nə hürküsü var,

Tək əlsiz, ayaqsız kəslərdən qorxar.
Xeymədə büsatı çox geniş dilər,
O yalnız əyləncə zamanı gülər.
İstəməz baş əysin ona bir nəfər,
Baş əyən kimsəyə çox hörmət edər.
Bəxşişi xəzinə – budur həyatı,
Tövləylə bağışlar qatırı, atı.
Əl açan kəslərə kim gövhər verər,
Bu, gövhər yerinə bir kişvər verər.
Qəlbinə gətirsə nə kimi dilək,
Tezliklə göyərdir onu bu fələk”.
Xaqan bu işlərdən tutunca xəbər,
Haq verən şövkətdən əylədi həzər.
Şah ilə sülh üçün qəlbi yumşaldı,
Uzaqdan–uzağa məhəbbət saldı.
Döyüşmək fikrindən daşındı artıq,
Yol axtarırdı ki, etsin barışıq.
Dünyanın şahına verdilər xəbər,
Çin, Xəta türkləri hər bə gəldilər.
Bir məsəl çəkdi şah ki: “Nəşəsi var,
Ayağıyla gəlsə tora xam şikar”.
Mənimlə çarpışmaq istərsə əgər,
Namərdlik deyil bu, çox mərdlik edər.
Arizu yolları qısaldı sizə,
Uzun yol həm də çox azaldı bizə.
Onlara çin ilə çataram qaşı,
Çin üçün qan ağlar Çinin dağ–daşı”.
Ağarırkən fəza, lacivərd göydən
Günəş İskəndərə salam verirkən,
Oturtdu katibi bir Ütaridtek,
Müştəriyə vursun Zöhrədən bəzək.
Bir məktub istədi olduqca parlaq,
Kamil bir Ay kimi aydın, yuvarlaq.
Yazarkən ikiyə ayırdı sözü,
Ümid bir gözüydü, qorxu bir gözü.

435

İSKƏNDƏRİN XAQA NA MƏKTUBU

Qələmi alınca o qələmvuran,
İlk sözü başladı ulu Tanrıdan.
Anıldı bu yeri, göyü yaradan:
Bir varlıq var olmaz onu anmadan.
Ondandır hər ümid, rahatlıq, kömək,
Arayan hər qəlbə ondandır dilək.
Ən çətin günlərdə odur əl tutan,
Tək odur qoruyan atəşdən, sudan.

Xəzinə göstərir bəxşiş zamanı,
Zəhmətdən qurtarır onun ehsanı.
Bu dünya əzəldən olmazdı çox şən,
Əmriylə oldu bir bəzəkli gülşən.
Hökmünə uyanlar ən şərəflidir,
Eşq olsun, kim ona afərin deyir.
Namənin başını o bitirir kən
Bir dastan bəzədi şahın dilindən:
“Bu məktub yenilməz İskəndər şahdan
İskəndər dostuna ki, odur xaqan.
Göylər Tanrısının əmriylə müdam
Xaqana bizdən çox hörmət və salam.
Çox gözəl anlayır o himmətli zat,
Sizin bu ölkəyə sürərkən biz at,
İrandan hər bə üçün gəlmədim, ancaq
Çinin xaqanına gəlmişəm qonaq.
Pərəstiş yoluyla etsin itaət,
Göstərsin qonağa lazımı hörmət.
Sizin bu şəhərdə uca günəş var,
Atını Məşriqdən Məğribə çapar.
O günəş, bax, mənəm, gəlib çatmışam,
Ordunu Məğribdən Şərqə atmışam.
Tutdum ağ, qaranı qılınc gücüylə,
İstəyən kimsəyə payladım belə.
Həbəş ölkəsindən atıldım Çinə,
At çapdım Məğribdən Məşriq zəminə.
İşıqlı Günəşin batdığı yerdən
Günəş qaynağına at sürmüşəm mən.
Qara müşk ağacı əkməmişəm Hinddə,
Fikrim ağ yasəmən tikməkdir Çində²²⁵.
Sürdüyüm dövrədən var isə qorxun,
Əmrimin xəttindən qaçırma boyun,
Hökmümdən azacıq boyun qaçırısan,
Bərk qulaqburması verər bu dövrən.
Aslanı o yerə gətirmə, saqın,
Şikara acıqla eyləsin axın.
Qaytar, qoyma girsin bostana aslan,
Fillərin yadına salma Hindistan.
Başına açar bir böyük fəlakət,
Sərxoşluq adına qurar bir işrət.
Gördünmü, qılıncım çarpışma günü,
Etdi qan dənizi zənci çölünü?
Söndürdüm Darada olan qüruru,
Nə qədər kiçiltim, bax, coşğun Furu.
Başqa padşahları taxtından saldım,
Başından bir anda tacını aldım.
Firidun hər bəimə gəlirsə bu gün,

Əsirim olacaq, deyildir mümkün.
Atım hər ölkəyə çapdığı zaman,
Boşaltdım o evi azğın düşmandan.
Mənə bir azacıq yaxşılıq edən
Dünyada yamanlıq görməmiş məndən.
Hər kəsə söz verdim, bağladım ilqar,
Sözümdən dönmədim, iqrarım – iqrar.
Hər əhdə, peymanə söz verdi dilim,
Əhdimdən dönməyə varmadı əlim.
Məqsədim – Yəğmaya, Çinə çapmaqdan
Yəğma, Çin gözəli deyildir, inan.
Özümün qiymətli incilərım var,
Çinli qulamlarım, bir çox pərim var.
İrandan Çinə at sürmək bir kərə
Mənimçün göylərdən düşməkdir yerə.
Çin türkü, beynində nə varsa, burax,
Bu kəskin küləkdə yandırma çıraq.
Xəzinə və bəxşiş vermək yerinə,
Neçin bu aslanla başladın kinə?
Neçin yol ağzına toplanmış ordun?
Yolumda İskəndər səddini qurdun?
Bizimlə döyüşə etdinsə niyyət,
Buxuru atəşə tökmüşsən əlbət.
Bəxtimi pişvaza gəldinsə, nədən
Önümdə baş əyib üzr istəmirsən?
Xəbər ver, hesabdan qalмайım geri,
Səbətə ilandır, ya sümükləri?²²⁶
Ordu səbr etməkdən doymuşdur cana,
Mənim bu səbrimdən gəlmiş həycana.
Çinin ceyranını görmüş şirlərim,
Az görmüş belə kök ceyran əskərim.
Zəncirini qırmış qızmış aslanlar,
Susamışdır qana qoç pəhləvanlar.
Oxların dimdiyi oxluğu dəlidir,
Döyüşmək eşqiylə həycana gəlir.
Nizənin yoldadır gözü, ey düşman,
Gürzüm yüz batmandır, səninki batman.
Əlinə yay alsə nişançı türklər
Atdığı hər oxla bir ordu yənər.
Ox atanlara da padişah olsan,
Kamanı tutanlar alacaq nişan.
Tüstümə düşərsə hər bir dudman,
Çin naxşı olsa da olacaq duman.
Alçaq bir insanam, sülh etməsən sən,
Su içmək qədər də səbr eyləsəm mən.
Nizəmdə məhv edər bu əjdahanı,
Necə od tufanı yeyər samanı.

Pəhləvan köksünə oxum yan alır,
Aslanlar böyrünü hey nişan alır.
Dənizin dibi də çarpışsa, bəzən
Qılınc toz qaldırar göyə dənizdən.
Qarşıma dağ çıxsə dayanmaz bir an,
Bir dağ dikəldərəm dəmir oxlardan.
Fil pəncə atarsə ayaqlaram mən,
Filgövdə padşaham – filləri yenən.
Ceyranı belindən, onu budundan
Çeynəmək şir üçün olduqca asan.
Dənizlər laçını çıxsə şikara,
Quşlardan yem verər o, balıqlara,
Siz əlsiz-ayaqsız bir balıqsınız,
Ağzında əjdaha nəhəngəm yalnız.
İtlər ki, çox yaman sümük çeynəyir,
O xəncər dişiyə çörək də yeyir.
Qüvvətim hər yerə dirəmiş ayaq,
O yerdə zəfərdir mənə bir dayaq.
Kinlə qarşılaram kin yolu getsən,
Məhəbbət edərəm, məhəbbət etsən.
Cavahir, ya nəhəng istəsən əgər,
Dənizim həm nəhəng, həm gövhər verər.
Görmədin, qılıncım başlarkən döyüş,
Nəhəngdir, üstünə gövhər tökülmüş?
Mənəm o xəzinə – əjdahapeykər,
Camımda zəhər var, həm də pazəhər.
Məndə gövhər də var, əjdaha da var,
De, görüm, hankısı işinə yarar?
İpəyə tutaram, hüzurə gəlsən,
Kəməndə salaram, inad eyləsən.
Səninlə həm yumşaq tərpendim, həm sərt,
Hər iki sınaqla sınađım, əlbət.
Qapıma sülh ilə qədəm qoysan sən,
Günəştək çəkilib gedərəm Çindən,
Yoxsa ki, düşərəm bu kin izinə,
Çini tökdürərəm Çin dənizinə.
Məktubu oxuyub Salma təxirə,
Barışıq, ya döyüş: göstər bir kərə.
Sel tökən buludlar cuşa gəlirkən,
Ayıq ol, dəhşətlə kükrəyən seldən”.
Çağırdı dil bilən kamil bir insan,
Ömründə kimsədən qorxu duymayan.
Yazılan məktubu tapşırıdı ona,
İskəndər möhrüylə verdi xaqana.
Elə ki, məktubu oxudu xaqan,
Az qaldı yıxılısın uca taxtından.
Məktubdan qəlbinə düşdü həyəcan,

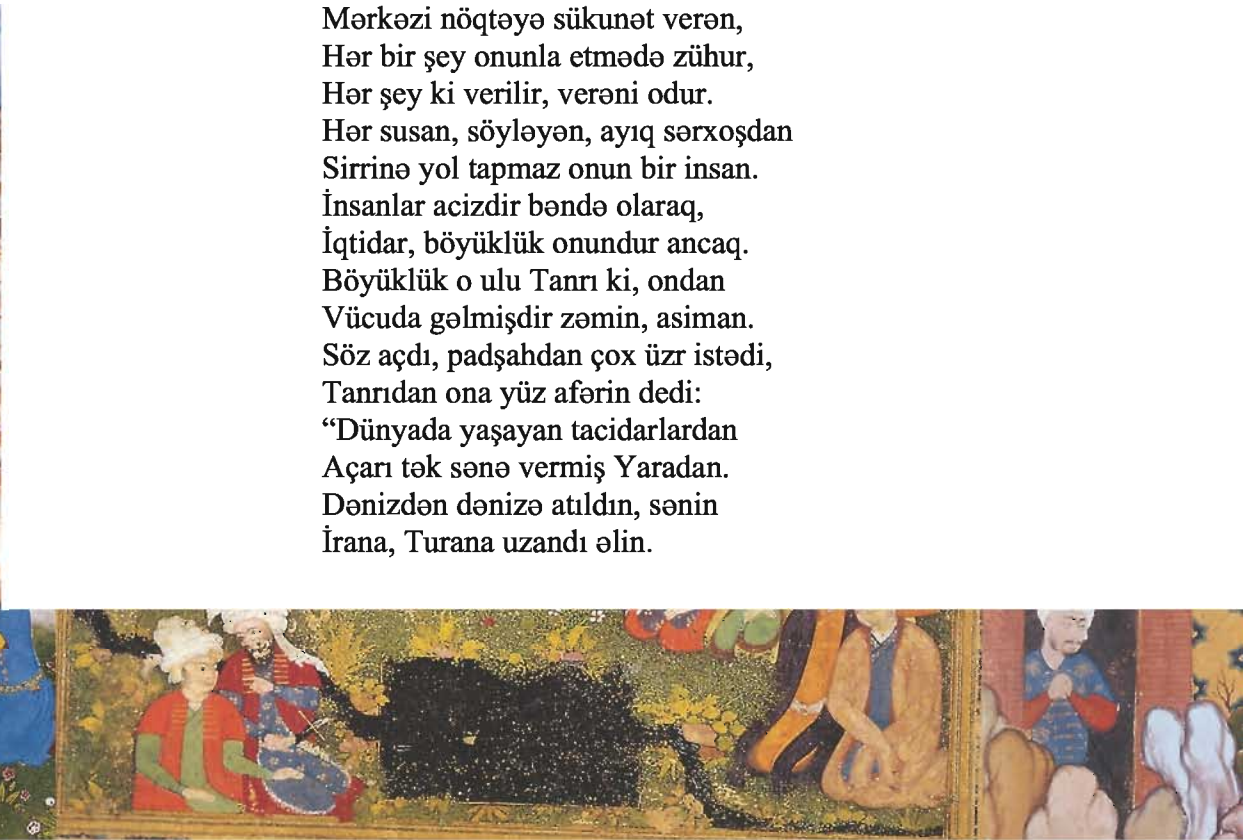
O həm zirək idi, həm zirək qanan.
Bu iki xəyala sarıldı ancaq:
Sülh ilə yanaşmaq, yoxsa çarpışmaq?
Fikrə əzab verər ikilik hər an,
Yatağa baş qoyar çarə axtaran.

XAQANIN İSKƏNDƏRƏ CAVABI

Ey saqi, gülabtək şərəbı bir an
Üstümə səp mənim, qalxım yuxudan.
Bu gülgün gülabdan ciyər su alır,
Hər bir başağrısı ondan azalır.

Keşikçi, qapını, durma, tez bağla!
Sonra get, sən də öz dərdinə ağla!
Qəlbimi sıxıntı, qəmdən et uzaq,
Məni öz düşüncə, dərdimə burax!
Kimsəylə danışmaq həvəsim yoxdur,
Özümlə etməli söhbətim çoxdur.
Uzaq bir ölkədən müştəri kimsə
Gövhər mədəninə görməyə gəlsə,
Baxarsa Nizami xəzinəsinə,
Düşsə söz bəzminin şən nəşəsinə,
Söylə: “Ev sahibi evində yoxdur,
Olsa da, yadlara qarşı soyuqdur”.
Yox, xəta söylədim, düşün, ey rəqib,
Qəribə düşmənlik olmazmı qərib?
Qapımı bağlama, get, açıq burax,
Uğurlu sayılmaz qapı bağlamaq.
Madam ki, söz mənə dəniz ad vermiş,
Qapımı dəniztək açın siz geniş.
Qapını aç, sula, durma bu yerdə,
Ay kimi çadır qur xərəbələrdə.
Qoy gəlsin arayan kəslər, nəhayət,
Bu söz sultanını etsin ziyarət.
Üzümə sabah bir pərdə çəkirkən
Gilədən Gilana tələsərəm mən.
Müştərilər gəlir mənə hər yandan,
Məni görmək üçün tapmazlar imkan.
Rəssam fırçasından tək bir mənərə
Çəkilmiş görərlər bəyaz dəftərə.
Sözümdən, bax, necə kənara çıxdım,
Hardaydım, gör, gəlib bir hara çıxdım?
Bu parlaq xəznənin baş surətgəri
Saçdı sərvətindən bu gövhərləri.
Əfrasiyab mülkünün varisi erkən,

Başını Günəştək ucaldı Çindən²²⁷.
Tutmuşdu xəbər ki, Rumdan bir müdhiş,
Kükreyən əjdaha ölkəyə gəlmiş.
Məktubu oxuyub dalmışdı xaqan,
Dəhşətlər içində qalmışdı xaqan.
Təmiz bir düşüncə, sağlam fikirlə
İşin hikmətini keçirdi ələ.
Əvvəlcə istədi sülh üçün xaqan
Bir məktub göndərsin ona durmadan.
Əmr etdi: Otursun o çinli katib,
Kağıza, qələmə versin bir tərtib.
Şahlara yaraşan bir qələm çalsın,
Hər sözdə rütbəni nəzərə alsın.
Qələmin nafindən tökdü katiblər
Çinli ağ ipəyə müşk ilə ənbər.
Şux, bişmiş sözlər ki qəlb alır hər an,
İnsanın beynində yer tutub qalan,
Ümidlər bəsləyən, qurtuluş verən,
Sülh ilə çırpınan, hiddət göstərən,
Çarpışmaq yolunu bağlayan əfsun,
Daşları yumşaldan sehri oyun,
Tikici ox kimi dili bağlayan,
Həm kinə, həm sülhə bir qapı açan.
Naməyə oldu baş zinət, baş naxış
Bir ad ki, bu adlar ondan yaranmış.
Hamıya köməkdir kömək görmədən,
Özündən diridir dirilik verən.
Dünyanı yaradan o ulu qüdrət
Güc verər zəifə, göstərər şəfqət.
Göydəki işığa bayraq tikəndir,
O, qara divlərə qələm çəkəndir.
Dolanan pərgara hərəkət verən,
Mərkəzi nöqtəyə sükunət verən,
Hər bir şey onunla etmədə zühur,
Hər şey ki verilir, verəni odur.
Hər susan, söyləyən, ayıq sərxoşdan
Sirrinə yol tapmaz onun bir insan.
İnsanlar acizdir bəndə olaraq,
İqtidar, böyüklük onundur ancaq.
Böyüklük o ulu Tanrı ki, ondan
Vücudə gəlmişdir zəmin, asiman.
Söz açdı, padşahdan çox üzr istədi,
Tanrıdan ona yüz afərin dedi:
“Dünyada yaşayan tacidarlardan
Açarı tək sənə vermiş Yaradan.
Dənizdən dənizə atıldın, sənin
İrana, Turana uzandı əlin.

Məğribdə döyüşdən azad olaraq,
Məşriqin xəttinə qaldırdın bayraq.
Dünyanı büsbütün keçirdin ələ,
Ürəyin döyüşdən doymamış hələ.
Yolda əjdaha var, cilovu gəl çək,
Əfsanə uzundur, gecələr gödək.
İran, Rum padşahı İskəndər sənsən,
Mən də bu ölkədə fərman yeridən.
Mən kimi qulların varsa bir yığın,
Mən başqa bir şeyəm, olma çox qızgın.
Sən də, mən də torpaq, yerlər də torpaq,
İnsan torpaq qədər olmalı yumşaq.
Ağalıq – torpağa girincədir, şən,
Torpaqda seçilməz kimsə kimsədən.
Qətrəni dənizə atsalar əgər,
Başqa qətrələrdən kim onu seçər?
Bu daşlıq yerə ki, şah kölgə saldı,
Ölkəmin neməti artıb çoxaldı.
Verilən nemətin, haqqa inanan
Şükrünü artırsın gərək hər zaman.
Allah mənim üçün artırdı nemət,
Təşəkkür edirəm Tanrıya əlbət.
Nə qədər canım var şükr edərəm hey,
Dünyada varmıdır bundan gözəl şey?
Eşitdim bir neçə bilən kimsədən,
Ordunu hər yerə çəkmək istərkən,
Harda ki bazar var, nemətlə dolu,
Göndərərsən ora bir neçə rumlu.
Ərzaqdan nə varsa, olub müştəri,
Alsınlar qarşıya çıxan şeyləri.
Yandırıb quyuya tökürsən nemət,
Haqq verən nemətə etmirsən hörmət.
Şəhərdə bitincə bütün zəxirə²²⁸,
Çapırsan əjdaha kimi o yerə.
Açılıqla ölkəyə sahib durursan,
Mum əriyən kimi qızarmış oddan.
Onunçun tərpendim mən öz yerimdən,
Qıtlığı qaldırım öz şəhərimdən.
Bu yerdə hiylə və füsün iş görməz,
Çin sizə zəxirə və ərzaq verməz.
Döyüşdən yaxşıdır barışıq, şəfqət,
Biri dərd gətirir, biri səadət.
Çinli tarlasını etmə tarü mar,
Sənin də tarlanı bir gün sel basar.
Qüvvətli olsan da, qəlbi yumşaq ol,
Şahlıqdan yaxşıdır Tanrı qoyan yol.
Yaramaz heç zaman, ağıllı insan

Özündən güclüyə oxusun meydan.
Dünyaya yarayan böyük ağılsan,
Hökmünə bağlıdır hər yaxşı, yaman.
Bir şəxsin olmasa şəxsə imdadı,
Say vaxtı heç saya alınmaz adı.
Sənə məxsusdur bu padşahlıq, dövlət,
Sənədir Tanrıdan fərman və şövkət.
Hər bir şey təməldən möhkəm qurulur,
Təməlsiz binalar çox tez də uçur.
Gümüşü zər etmək, əqiqi billur, –
Meyvəni zorakı yetirmək olur.
Saticı almanı evdə yetirir,
Odur ki, yeyərkən dadı itirir.
Ədl üçün yaratmış səni Yaradan,
Zülüm baş verərmi adil padşahdan?
Dünyada zalıma eləmə kömək
Ki, bir gün bu işdən sorulur, bişəkk.
Pozsa öz rəyini rəyi xoş insan
Öz abad mülkünü etməzmi viran?
Təbii halından bu dönük dövran
İstiyə, soyuğa uyduğu zaman,
O isti, soyuqda arama səhhət,
Dəyişmiş ondakı sağlam təbiət.
İlin hər fəslinin var əlaməti,
Gərəkdir göstərsin o, təbiəti.
Hər bahar göstərsin baharlığını,
Hər bir yay göstərsin öz varlığını.
Hər şey öz əslindən döndüyü zaman,
Dönənlərə qarşı dönər bu dövran.
İskəndər insafla ad almış ərdir,
Yoxsa hər bir igid bir İskəndərdir.
Sanma ki, acizəm qızğın döyüşdə,
Dağdan toz qoparram bir tərpenişdə.
Fillərin belinə taxt qoysam əgər,
Hindistan mülkündən xəracım gələr,
Alaram altıma qızmış aslanı,
Belinə qoyaram hürgüc palanı.
Səninlə, dövlətlə, şövkətlə, əlbət,
Kin alışdırmağa etmədim niyyət.
Bu yerə onunçun açdınsa qanad,
Qarşında bəndətək əyilmiş qat-qat,
Başımı qapında sürtüm torpağa,
Tək mən yox, baş əyər Çində hər ağa.
Zehninə nə gəlsə, ona gedərəm,
Böyük bir minnətlə qəbul edərəm.
Bu işdə yox mənə əskiklik, töhmət,
Qonaqsan, qonağa vacibdir hörmət”.

Qəlb açan cavabı qasidə verdi,
Məktubu durmadan şaha yetirdi.
Oxudu o qızmış aslan məktubu,
Maralın ovuna müntəzir durdu.
Çin şahı qorxurdu gecə basqından,
O gecə sübhədək yatmadı xaqan,
Günlərin birində parladı dünya,
Günəş nur saçarkən torpağa, suya,
Xaqan öz ağılının yoluyla getdi,
Sınanmış kəslərlə məsləhət etdi.
Bir vəzirı vardı ağıllı, bilən,
Dünya nur alırdı tədbirlərindən.
Ortaya hər hesab atsaydı xaqan
Vəzir həll edərdi onu hər zaman.
Ondan öz fikrini sordu bu işdə,
Fikri sağlam idi hər bir gedişdə.
“Bu kinin önündə nə sayaq durum?
Çarxın qulağını mən necə burum?
Madam ki qaşını çatmışdır bu Çin,
Nə atsın ilk zərim – məhəbbət, ya kin?
Çarpışsam, düşmənim güclüdür, əzər,
Başını Keyxosrov tacları bəzər.
Onunla keçinmək istəsəm, gerçək,
Xalq məni aciz bir xaqan biləcək.
Bilmirəm bu şahın nədir istəyi?
Ölkəyə gəlməkdən nədir diləyi?”
Xaqana söylədi ağıllı vəzir:
“Çətindir göstərmək sənə bir tədbir.
Əzmin çox kəskindir, qorxuram, yəqin
Əmrin də əzmintək olacaq kəskin.
Varına, orduna məğrur olaraq,
Yenilmək görünür sənə çox uzaq.
Belə bir şəhriyar gəlmiş qapına,
Dostluq qapısını bağlama ona.
Fəth etmiş, hər yerə basarkən ayaq,
Bu işə olarmı heç soyuq baxmaq?
Oyunmu sanırsan bunu, tacidar?
Bu işdə yararlı incə nöqtə var.
Bu işlər Tanrının işidir, bişəkk,
Düşmənlük – Tanrını sınamaq demək.
Günəşi qılıncla sarsıtmaq olmaz,
Qocaman Əlbürzü dağıtmaq olmaz.
Qəbul et, yoxsa bu qocaman fələk
Dövlət sahibinə ziyan verəcək.
Nə bəxti atmağa yarar, ey xaqan,
Nə də bəxtiyara kəsilmək düşman.
Xoşbəxtə taxılma, olsan da mətin,

Onunla çarpışmaq çətindir, çətin.
Bəxtiyar əzm etsə, başmağı cütlə,
Ən kəskin neştərə vurulmaz şillə.
Onunla bircə ay get keçin bir az,
Bu yerdə yad olan çox uzun qalmaz.
Şüşəyə öncə sən vurma daş, kəsək,
Qırılsa, çətindir onu düzəltmək.
Yaralar sağalıb taparsa səhhət,
Yaranın yeri tük çıxarmaz, əlbət.
Çalış ki, bu qara əjdaha bədən
Hörmətlə sovuşsun bizim ölkədən.
O gün daş atıldı Çinin tasına,
Gəldi, bu əjdaha Çin qapısına.
Düşünmə, lacivərd boyalı paltar,
Hər şəxsə göylərdən gəlir, ey salar!²²⁹
Ahəngsiz səs ilə inləyir cahan,
Qüsur pərdədədir, sucsuzdur çalan.
Pərdəyə istəsən xoş ahəng vermək
Həmahəng pərdəyə get elə kömək”.
Düşmənlik etməkdə Çin tərəfdarı
Görmədi fələkdən kömək asarı.
Düşündü bu işə uyğun bir çara,
İtaət etməyi aldı qərara.
Əzm etdi sülh ilə yola gəlməyə,
Dərgaha üz qoysun “elçiyəm” deyər.
Nəzərdən keçirsin o cahandarı,
Başını dik tutan o başçıları.
Şahlıq şövkətini görərək bir-bir,
Sonra da bu işə töksün bir tədbir.
Günəş qayıqçısı o gün səhərkən,
Qayığı salırkən suya sahildən,
Xütən şəhriyarı, Çin tacidarı
Tədbirlə geyindi elçi paltarı.
Aşına olmadan kimsə bu sirrə,
Çapdı İsgəndərin düşdüyü yerə.
Şahın dərgahına gəldiyi zaman
Bu işdən tez xəbər tutdu hökmüran:
Hüzura bir elçi göndərmiş xaqan,
Görüşdə mübarək, sözdə pəhləvan,
Padişah əmr etdi: “Gəlsin hüzurə,
Buyursun elçilər oturan yerə”.
Möhtəşəm elçi tez girdi dərgaha,
Pərəstiş yoluyla baş əydi şaha.
Əmr etdi, otursun aşağı yandan,
Xaqanın əmrini eyləsin bəyan.
Padşahın əmrilə elçi oturdu,
Oturdan kimsəyə bir də baş vurdu.

Bir zaman oturdu qırpmayaraq göz,
Yaxşıdan, yamandan açmadı bir söz.
Gördüyü büsata qalaraq məhbut,
Etdi o dövredə nöqtətək sükut.
Elçiyə işarə etdi İskəndər:
“Xaqandan gətirdin, söylə, nə xəbər?”
Bulud arxasında gizlənən o Ay
Qılıncək dil açdı, dürr saçdı lay-lay:
“İran, Rum şahının bu gəlməsindən
Səadət taparaq, ölkə oldu şən.
Bu yerlər, ölkələr, Çindən Maçinə
Böyük tacidarın keçsin əmrinə.
Dünyada yaşasın uca dərgahı,
Olsun tacü taxtın böyük pənahı.
Gizli sözlərim var sənə, tacidar,
Qorxuram bu yerdə etməyə izhar.
Belə əmr etmişdir məni göndərən:
“Xəlvət et, olmasın eşidən, görən.
Qalmasın xaslardan gərək bir nəfər,
Bir sən ol o yerdə, bir də İskəndər.
Açıqda, gizlində qalsa bir kimsə,
Sırrımı açma sən, düşməsin səsə”.
İskəndər çəkindi yersiz istəkdən,
Ehtiyat eylədi xəlvət etməkdən.
Əmr etdi durmadan böyük tacidar:
O sərvə vursunlar qızıldan cidar.
Qızıl bir kəmərlə çəkib qolunu,
Bir zəncir altına aldılar onu.
Çəkildi büsbütün saraydakılar,
Qapıya yönəldi xaslar, hər kim var.
İskəndər tək qaldı, çəkindi ancaq,
Yanına bir almas qılınc qoyaraq
Söylədi: “Kimsə yox, bir mənəm, bir sən,
Durma, aç düyünü qapalı sözdən”.
Padşahın əmrilə əsrarlı kişi
Düyünü qıraraq, anladı işi.
Əsrarın üzündən pərdəni açdı,
Duaya başladı, inci, dürr saçdı:
“Necə ki, yaşıla bürünüb hər bağ,
Hər qızılgül olur yanar bir çıraq.
Gül kimi parləsın üzün hər zaman,
Tək səndən yaşilliq alsın bu cahan.
Qazılsın dünyanın möhrü adına,
Çatasın dövlətə, öz muradına.
Zənnimcə, tanıyır məni şəhriyar,
Daha yalvarmağa nə ehtiyac var?
Sırrimdən əgər o tutmamış xəbər,

Bilirəm, İskəndər doğruluq sevər.
Sənə öz yanımdan elçi gəldim mən,
Əsirin olmuşam, əsir etmədən.
Mənəm Çin xaqanı, qoşun sərvəri,
Səni xidmətində öpürəm yeri”.
Pozuldu bu cəsur işdən tacidar,
Xoşuna gəlmədi belə bir rəftar.
Acıqlı bağırdı ona hökmüran:
“Seçilir qumaşın üzü astardan.
Tərlandan seçirəm açız sərcəni,
Bağrından tanıram müşkü, nafəni.
Ancaq saxlayıram həya və hicab,
Örtülü kəslərdən açmaram niqab.
Anlat ki, nə məcbur eyləmiş səni,
Gizlində qalmadın, yırtdın pərdəni?
İndi Rum şahından heç qorxmayaraq,
Poladı mum kimi sandınmı yumşaq?
Sarsılmaz qolumdan qorxmadınmı sən?
Mənim tərəzimə torpaq tökürsən!²³⁰
Gənc maral nə qədər olsa da cəsur,
Cilovu aslandan çəkməsi xoşdur”.
Bir cavab olaraq söylədi xaqan:
“Yüz min afərinə ey layiq olan,
Bilirəm, amansız deyil padişah,
Dərgaha onunçun gətirdim pənah.
Qapıdan mən özüm girərsəm əgər,
Başımı hansı bir düşmənim kəsər?
Dişini uzaqdan göstərsə qaban,
Kin ilə döyüşər o qara aslan.
Dişini çıxarıb, əysə boynunu,
Aslan da toxunmaz, bağışlar onu.
Məndən ki, görməmiş sultan namərdlik,
O igid aslandan uzaqmı mərdlik?
Qarşına qılıncla gəldiyim zaman,
Qorxardım səndəki kəskin qılıncdan.
Mən ki bir dost kimi gəlmişəm ancaq,
O kəskin qılıncdan nə üçün qorxmaq?
Mən ki göstərmədim sənə xəyanət,
Daha üz verərmimə mənə həqarət?
Ölkəmə at saldın, göstərdin şəfqət,
Sənə kin bəsləmək olur cinayət.
Qəlbimdə qalmadı kin, qərəz əsla,
Dərgaha gəlmişəm belə inamla,
Mən şəfqət göstərsəm, bağlamasam kin,
Kim kəsər başını şəfqət edənini?
Tutaq ki, günahım həddən artıqdır,
Qəriblik bir böyük üzrxahlıqdır.

İskəndər insafli, mərhəmətlidir,
Suçsuza hər zaman şefqət göstərir.
Kim ona sığınsa, qanından keçər,
Kim aman istəsə, görməz bir zərər.
Mən ki bu dərgaha öncə yönəldim,
Səndəki ədalət izilə gəldim.
Adildir cahangir, böyük İskəndər,
Ona hər bir zaman haqq yardım edər”.
Yağlı bir dil ilə nüktələr saçdı,
Padşahın qəlbindən düyünü açdı.
İskəndər söylədi: “Xoş gəldin, şad ol,
Belə düşgünlükdən artıq azad ol!
Ancaq bu gəlişdən nə imiş fikrin,
Bu necə sirdir, aydın göstərin”.
Sığıman dedi: “Ey dünyaya sığınaq,
Bu sirri yararmı səndən saxlamaq?
Bu uca dərgaha onunçun gəldim,
Fikrini, yolunu bilib öyrəndim.
Gəlməkdən məqsəd nə? Anladım bunu,
Nədir bu gəlişin əvvəli, sonu?
Əl tutsa mənə bu dönük ruzigar,
Padşahı kin ilə edim bəxtiyar.
Bu dilək əlimdən gəlməsə ancaq,
Dəstimdən çıxan ox düşərsə uzaq,
Məqsədim hörmətlə öpməkdir yeri,
İskəndər kinindən çəkilsin geri.
Mən əsirgəmədim canımı şaha,
Qılınca əl atmaq nə gərək daha.
Cavahir əlinə gəlirsə asan,
Nə çıxar zəhmətlə daşı yonmaqdan?
Madam ki, sülh ilə göyərər dilək,
Döyüşə at çapmaq daha nə gərək?
Çin, Turan taxtını məndən istəsən,
Boynumu çəkmərəm bu itaətdən.
Dostluğu ataraq kəsilsən düşman,
Atamın yurdunu bağışlamasan,
Adının möhrünü edərəm qəbul,
Olaram mən satın alınmamış qul.
Nə olur, padşahın geniş mülkündə
Çoxalsın get-gedə dost olan bəndə.
Vuruşa qəsd etmə, kinindən çəkil,
Bütün Çin donunun bir çini deyil.
Dəyərlı qulların çin-çin saçından
Bir çin də mənə ver, sənindir fərman.
Ayın saf üzünə yaraşmaz bu çin,
Qaşının tağından çəkilsin bu kin”.
İskəndər söylədi: “Ey fikri gözəl,

Verdiyın sorğuya eləyim əməl:
Düşmənin başını öpsün toz, torpaq,
Olsun yad kimsələr dünyadan uzaq.
Əmrinə baş əyən hər bir kişvərdə
Nayiblər tikilsin məndən hər yerdə.
İndi ki, mən sənə qılınc çəkmədən
Başımı əyərək təslim oldun sən,
Taxtınla başını uca eylərəm,
Tacını başında saxlarsan möhkəm.
Nə mülkün, nə tacın gərək. Ol əmin,
Qoymaram ki, olsun işlərin çətin.
Yalnız bir şərtim var, bütün mülkündən
Mənə yeddi illik xərac verəsən.
Yeddi il vergisi verilsə mənə,
O başqa vergilər halaldır sənə”.
Dinləyən ağına aydınlıq saçdı,
Ağzını incə bir cavabla açdı:
“Tacidar nə haqla istəyir hələ,
Yeddi illik xərac bu az ömürlə.
Ömrümü edərsən təmin yeddi il.
Yeddi il bac vermək çox çətin deyil”.
Bu sözü bəyəndi uca hökmüran,
Qızınca beyni bu incə cavabdan,
Söylədi: “Altı il nə versə diyar,
Ayaq muzdu verdim sənə, ey huşyar.
Görürəm şüurun, ağılıncədir,
Qəbuldur mənə tək bir illik gəlir”.
Türklərin xaqanı dünya şahından
Daşqın bir sevinclə oldu kamiran.
Dərgahın tozunu kirpik ucuyla,
Süpürə-süpürə söylədi belə:
“Bilirəm, mətindir verdiyın peyman,
Gücünü artırsın ulu Yaradan!
Madam ki, tacidar söz verir buna,
Öz əliylə bir xətt gərəkdir mana.
Bir illik xəracı verdiyim zaman
Məni öz yerimdə qoysun hökmüran.
O xəttin qolumda olsun bir qolbaq,
O xətti başımçın saxlayım ancaq.
Başımla mən də söz verirəm, inan,
Bu dostluq yolundan çıxaram bir an”.
Söz getdi arada, bağlandı peyman:
Qaçsın hər ikisi vəfasızlıqdan.
Düşmənlik silinsin, dostluq var olsun,
Bu dünya durduqca bərqərar olsun.
Nəhayət, bir fərman verdi hökmüdar:
Xaqanın qolundan açılısın bağlar.

O qızıl zəncirdən ucalsın başı,
Tacının cavahir olsun daş-qaşı.
İskəndərlə bitdi bu əhdü peyman,
Öz ordugahına qayıtdı xaqan.
Gecənin sultanı açınca çətir,
Qaranlıq müşk kimi saçırdı ətir.
Ulduzlar o qədər qızıl səpirdi,
Yer öküzü qızıl altına girdi²³¹.
Şah meylə təskinlik verdi dimağa,
Axıtdı şərabi yaqut dodağa.
Axşamdan sübhəcən oturdu yenə,
İçdi Cəm camını Cəmin eşqinə.
Yuxunun yoluna səpmişdi tikan,
Zəhməti, kədəri umutmuş bir an.
Nə düşmən işindən kədər çəkərdi,
Nə keşikçi səsi, nə döyüş dərdi.
Sübhəcən şahənə qədəh sonaraq,
Gecəni keyf ilə keçirdi oyaq.
Təbii yaqutu yontunca zaman,
Yaqutlu tac ilə cüft oldu cahan²³².
Qapıdan girdi tez keşikçi əsgər:
“Nəçin qəflət etmiş uca İskəndər?
Budur, Çin xaqanı qoşunla gəlir,
Ayağı altında yer, göy titrəyir.
Qaynaşan ordusu dünya doldurur,
Göylərə səs salmış təbil və şeypur.
O qədər fil var ki, incinir yollar,
Günəşə, Aya baş qaldırmış qubar.
O qədər qoşun var, çıxmır hesabdan,
Heç bir kəs görməmiş o qədər insan.
Ordusu daşıyır hər çeşid yaraq,
Poladdan dənizdir, hər dalğası dağ.
Xaqan da oturmuş qocaman filə,
Arada iki mil vardır fasilə”.
Bu heyrətli işdən tutunca xəbər,
Padşahlıq taxtından endi İskəndər.
Yol ölçən bir köhlən ata oturdu,
Hərb üçün sazladı müntəzəm ordu.
Xaqanla döyüşə tez hazırlandı,
Onun peymanını bir hiylə sandı.
Əmr etdi, təbillər gulasın kinlə,
Düz qaşlar çatılsın düyünlü çinlə.
Uca bir dağ kimi ordu çəkərək,
Vurdu ox, yay, qılınc, qalxandan bəzək.
Kəşfiyyat qoluna verdi çox yaraq,
Dənizdən buluda ucaltıdı bir dağ.
Bu işdən xaqana verildi xəbər:

Onunla döyüşə çıxmış İskəndər.
Ordunun qəlbində at sürdü xaqan,
Səs ilə bağırdı: “Kimdir hökmüran?
Söyləyin atını bu səmtə çəksin,
Üzünü üzümdən gizləyir neçin?”
O çinli səsindən İskəndər durdu,
Donunu çinləyib belinə vurdu.
Fil yıxan atını səyirtti haman,
At saldı öndəki filə durmadan.
Dil açdı, türklərə eylədi qarğış:
“Fitnəsiz anadan bir türk doğmamış.
Çinlidən gizləmə çin qaşdan başqa,
Verdiyi peymanə çevirir arxa.
Nə doğru söyləmiş keçən qocalar:
“Çinlidan umulmaz vəfa, etibar”.
Hamı dargözlüyə bəsləmiş rəğbət,
Başqanın gözündə gördülər vüsət.
Əvvəlcə sülh üçün niyə söz verdin?
Sonra düşmənlikdə nə fayda gördün?
Peymanım, qəlbim bir, tutmuşam bir yol,
Sözüm az, doğruluq, sədaqət bol-bol.
Demək ki, sizlərdə məhəbbət kindir,
Çindəki türklərin qəlbi çin-çindir.
Bu çinli türklərdə olsaydı vəfa,
Donunun çinində yaşardı dünya.
Qəlbimi bağladın öz peymanına,
Ey dönük, indi səs vurursan mana.
Poladdan bir dağa dönsə vücudun,
Yəcucdan, Məcucdan olsa da ordun,
İskəndər, İskəndər sədditək, inan,
Tərpənməz o polad əzən Yəcucdan.
Turacın əcəli çatdığı zaman
Şahin ovlağına qonar havadan.
Çəyirtkə al qanad açınca, əlbət
Al qanla verəcək sərçəyə bir xətt.
Tacını alaram dikbaşlıq etsən,
Suçundan keçərəm dostluğu güdsən.
Tinətim yaralar, həm də sağaldar,
Aritək həm balım, həm də iynəm var”.
Dedi Çin xaqanı: “Mən, ey şəhriyar,
Sözümdən dönmədim, möhkəmdir ilqar.
Sənə dost demişəm, dostam hər zaman,
Sözümdə doğruyam, möhkəmdir peyman.
Hökmünə baş əydim, artıq dönmərəm,
Verdiyim əhdimdə sabitqədəməm.
Yanına onunçun gəlmişəm, inan,
Mənqalın ətr alsın mənim udumdan.
Biləsən məndə də var qüvvət, hünər,

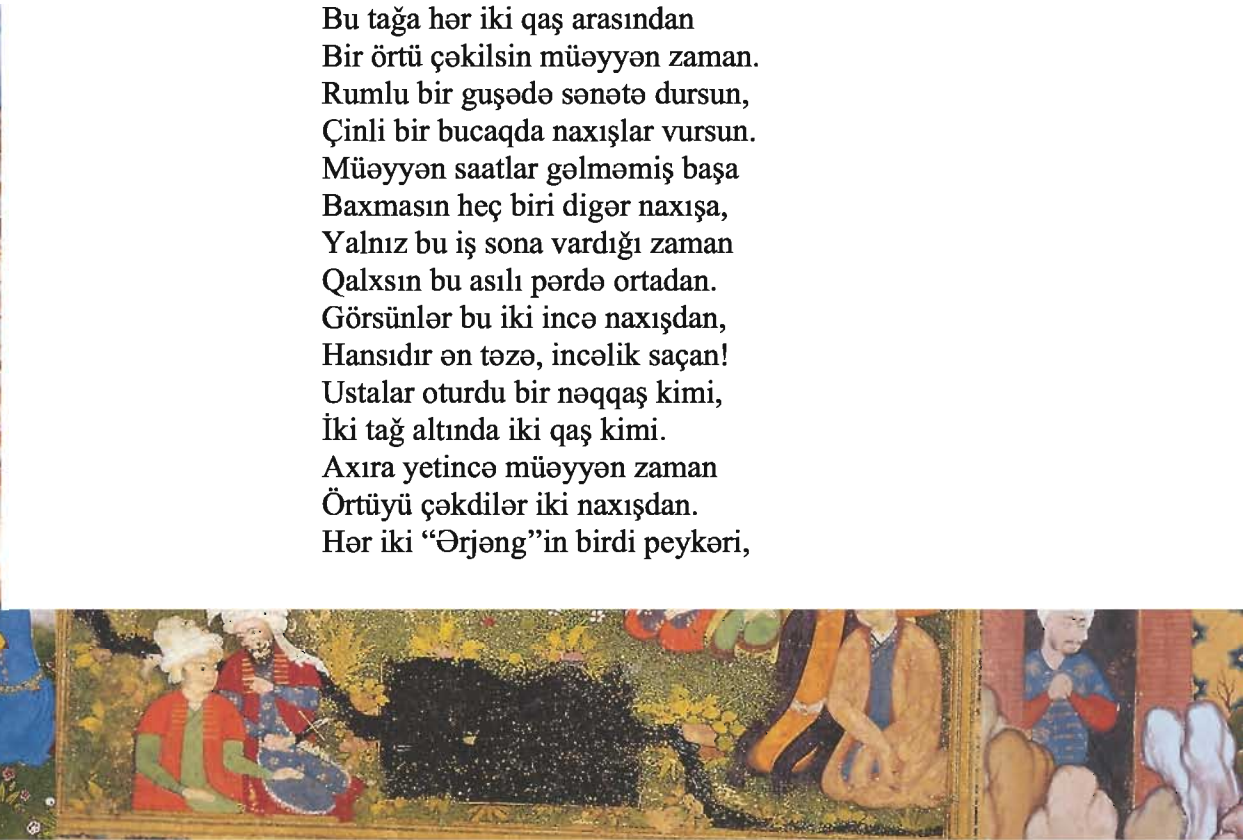

Ulduzlar göyünə çəkərəm əsgər.
O qədər hünərsiz deyiləm ki, mən
Yenmədən qayıdam hər bir döyüşdən,
Görürsən, dağ kimi var mətin ordum,
Coşqun bir dənizdən belə yox qorxum.
Yalnız arxa duran tale var səndə,
Yer sənə kölədir, göy sənə bəndə.
Kin, inad göstərən bir bəxtiyara,
Çəkir öz başını ağacda dara.
Sənin arxandadır bu göy, bu dövran,
Dövranla döyüşmək olurmu asan?"
Endi fil belindən, durdu fil kimi,
Çağladı Firona doğru Nil kimi.
İskəndər gördü ki, üzr ilə xaqan
Ona üz çevirmiş, gəlir hərasan.
Önünə at çəkdi, misli yox Çində,
Başdan quyruğacan qızıl içində.
Etdi bu at ilə onu kamiran,
Yanında yer tutdu böyük pəhləvan.
Bu atdan başqa çox şey verdi ona,
Bir illik xəracı keçdi xaqana.
Dost olandan sonra şah ilə xaqan,
Düşmənlik kəsildi xanədanlardan.
O yerdə birləşdi hər iki ordu,
Hər iki padşahın qəlbi bir vurdu.
Silahı, acığı tökdülər yerə,
Töhfələrlə onlar keçdi alverə.
Çinin süpəhdarı Çin diyarından
Azuqə göndərdi şaha hər zaman.
Sarayın xalqına bu yeyintilər,
Kifayət edirdi axşam və səhər.
Çalğı məclisində qədəh vurardı,
Birlikdə oturur, birgə durardı.
Məclisdən ovlağa çaparkən onlar,
İkisi bir yerdə edərdi şıkar.
Heç biri təklikdə içməzdi badə,
Hər biri hər işdə yaşar azadə.

RUM VƏ ÇİN NƏQQAŞLARININ YARIŞI

Saqi, can bəsləyən bir mey ver mana,
Bir mey ki can kimi gərəkdir cana.
Solmuş çicəyimə təravət versin.
Soyumuş qanıma hərarət versin,

Çiçəkli bahartək bir gülşən gündə,
Ruzgardan seçilmiş gözəl, şən gündə.
Şaha Çin xaqanı gəlmişdi qonaq,
İki parlaq günəş bir oturaraq,
Zəncidən, Yunandan, Çindən, İrandan,
Qonaqlar səf çəkmiş hər iki yandan.
Məclisin üz-gözü mey ilə şəndi,
Dünyanın çöhrəsi tozsuz gülşəndi.
İçki şənliyində gövhərdən dalğa,
Söyləyən dodaqdan axır qulağa.
İş bilən kəslərdən açıldı söhbət:
Dünyada bilikcə kim tapmış şöhrət?
Dəyərli şey çıxar hansı torpaqdan?
Sənətcə dünyada kim almış ad-san?
Birisi söylədi: "Cadu və hiylə
Hindlidən baş verir, baxsan diqqətlə".
O biri söylədi: "Bəxti yatanlar
Hər sayaq cadunu Babildən alar".
Başqası söylədi: "Verir ən şaqraq
Xanəndə Xorasan, çalğıcı İraq".
Birisi söylədi: "Yüksəkdir, əlbət,
Ərəbin dilində olan fəşahət".
Birisi dedi: "Rum nəqqaş, əlbət,
Dünyada qazanmış böyük bir şöhrət".
O biri söylədi: "Görmədin, nədir,
Çin naxşı dillərdə bir əfsanədir".
Deyişmə coşdurdu Rum ilə Çini,
Yenməyə başladı biri-birini.
Hər biri fikrini isbat edərək
Naxış pərgarından göstərdi örnək.
Deyişmə sonunda verildi qərar,
İki qaş tağıtək bir tağ qursunlar!
Bu tağa hər iki qaş arasından
Bir örtü çəkilsin müəyyən zaman.
Rumlu bir guşədə sənətə dursun,
Çinli bir bucaqda naxışlar vursun.
Müəyyən saatlar gəlməmiş başa
Baxmasın heç biri digər naxışa,
Yalnız bu iş sona vardığı zaman
Qalxsin bu asılı pərdə ortadan.
Görsünlər bu iki incə naxışdan,
Hansıdır ən təzə, incəlik saçan!
Ustalar oturdu bir nəqqaş kimi,
İki tağ altında iki qaş kimi.
Axıra yetincə müəyyən zaman
Örtüyü çəkdilər iki naxışdan.
Hər iki "Ərjəng" in birdi peykəri,

Vurduğu naxışı, rəngi, zivəri.
Onlara baxınca heyrətdə qaldı,
Hər iki surətdən bir ibrət aldı.
Nə sayaq çəkmişlər iki peykəri,
Surətcə birindən seçilməz biri?
Oturdu şah iki tağ arasına,
Heyrətlə bir ona baxdı, bir buna.
Seçmədi onları biri-birindən,
Tutmadı bir xəbər gizli sirindən.
Nə qədər diqqətlə eylədi nəzər,
İşin içüzündən tutmadı xəbər.
Arada incə bir fərq vardı, biri
Surəti göstərir, alır o biri.
Bəlinas baxdıqda işki surətə,
Əsrarlı sənətdən düşdü heyrətə.
Çalışdı, ortaya çıxsın həqiqət,
Naxışdan keçirdi ələ bir hikmət,
Əmr etdi, durmadan əsrar öyrənən
Ortaya bir pərdə çəksin yenidən.
Elə ki, ortadan asıldı pərdə,
Biri zövqə daldı, o biri dərdə.
Rumlunun lövhəsi parladı yenə,
Pas düşdü çinlinin saf güzgüsünə.
Naxışsız qalınca çinlinin tağı,
Padşahın gül kimi açdı yanağı,
Pərdəni aradan bir də çəkdilər,
Göründü hər iki tağda bir peykər.
Bildi ki, o parlaq naxışlı tağa
Hər naxış əks edir başdan ayağa.
Yan-yana işlərkən iki sənətkar,
Arada pərdədən çəkmişdi hasar.
Rumlu bir lövhəni çəkirmiş gözəl,
Çinli də lövhəyə verirmiş seyqəl.
Parlarkən çinlinin vurduğu naxış
Rumlunun şəklinə əksi almırmış.
Yarışın sonunda qərar verdilər:
Hər iki sənətkar göstərmiş hünər.
Rumluya çatmaz bu, naxış tökməkdə,
Çinli də üstündür siqəl çəkməkdə.

Eşitdim, olmaqçın Çinə peyğəmbər,
Reydən Çinə getdi Mani surətgər.
Elə ki, bu xəbər yayıldı Çinə,
Axdılar o gələnlərin səmtinə.
Yolunda axar su hovzuna bənzər,
İşıqlı büllurdan hovuz çəkdilər.
Rəssamın fırçası vurdu yaraşlıq,

Üstündən dalğalar oynadı sıx-sıx.
Hərəkət verirdi sanki ruzigar,
Sahili öpürdü çöşğun dalğalar.
Hovuz ətrafına naxışlar vuran,
Çəkdi çay yanında bitən otlardan.
Mani çox uzaq bir eldən gəlirkən,
Yolçunu susuzluq salmışdı əldən.
O hovzu görüncə səbirsiz qaçdı,
Boş, quru kuzənin ağzını açdı.
Doldurmaq fikrilə vurdu daş hövzə,
Əlində qırıldı o saxsı kuzə!
Bildi ki, çinlilər bu yolda aşkar,
Hovuzla ona bir quyu qazmışlar.
Çıxardı naxışlar açan bir qələm,
Aldadan hovuzla vurdu bir rəqəm.
Baş əyən qələmlə əl işlədərək,
Çəkdi hovuz üstə ölü bir köpək.
Cəmdəyə hər yandan daraşmış qurdlar,
Görüncə susuzun ürəyi çatlar.
Hovuzla susuzlar edərək axın,
Ölü it görüncə getməsin yaxın.
Sürətlə yayıldı Çinə bu xəbər,
“Uzaqlaş” naxşını vurdu sürətgər.
Gördülər mahirdir, onda sehr var,
Maniyə, “Ərjəng”ə sığındı onlar.
Bax, yenə səyirtdim ikinci kərə,
Çəkdim söz başını baxın nə yerə!
Neçə gün bir yerdə İskəndər, xaqan
Zövq aldı qədəhdən, meydən, çalğıdan.
Get-gedə məhəbbət artırdı, gerçək,
Onu da, bunu da öyürdü fələk.
Bir gün şah söylədi ona: “Ruzigar,
Bir əngəl açmasa, səfər fikrim var.
İradəm dönməkdir yenə yurduma,
Mən Çindən tərpenmək istərəm Ruma”.
Ona hörmət ilə söylədi xaqan:
“Sənindir bu dünya, sənindir dövran!
Hər yerə üz qoysan bu taleyinlə,
Ayaq basdıgın yer hər kəsə qiblə.
Atını hər yerə çapsa hökmüran
Borcumuz qulluqdur ona hər zaman”.
Çox heyrət etdi şah bu ayıqlığa,
Ondakı vəfaya və sayıqlığa,
İskəndər məclisi xaqana hər an,
İşıqlı göründü Günəşdən, Aydan.
Ürəklə xidmətə başladı xaqan,
Şahın xidmətində durdu hər zaman.

Şah üçün dəyərli bəxşiş gətirdi,
Bununla başını Aya yetirdi.
Hörmətlə tutduqca onu hökmüran,
Dostluğu daha da artırdı xaqan.
Hər kəsə padişah böyüklük versə,
Dikbaş olmamalı elə bir kimsə.
Hər zaman kiçiklik yoluyla getsin,
Özündən ucaya alçaqlıq etsin,
Neysandan nə şərəf almışsa sədəf,
Çinə də şah verdi elə bir şərəf^{f233}.
Bağdadda və Rumda nəfis görünən,
Hər çeşid qiymətli o geyimlərdən,
Verdi Çin şahına elə bir dəstgah,
Onu görməmişdi heç bir padişah,
Şahanə bəxşişlər doyurdu Çini,
Çinlinin alnından açıldı çini.
Qalmaq o böyük Çində bir nəfər
Geyməsin xəz, atlaz, zərif geyimlər.
Etdi İskəndərin gördüyü bu iş
O dargözlülərin qaşını geniş.
Şahın kip qaşıtək dostluq bərkişdi,
İskəndər başına hamı and içdi.

XAQANIN İSKƏNDƏRİ QONAQ ETMƏSİ

Gəl məni azad et, saqi, “yox” demə!
Qədəhdən göz yaşı tök ətəyimə.
Bir mey ver ki, olsun saf şirə kimi,
Yusun hər çirkabdan əf bu ətəyimi.

Çapqınlıq etmə, ey Çin üzlü gözəl,
Bir saat qaşına çin gətirmə, gəl!
Qeydimə qal mənim, qəlbimi şad et,
Qüssədən bir günlük məni azad et!
Xaqanın gəliri keçsə də ələ,
Sel kimi axıtma, yağıştək xərclə.
Malından bir az ye, bir az ver, ancaq
Başqalar üçün də azacıq burax.
Yemə var-yoxunu, çox yaşayarsan,
Yoxsulluq yamandır qocalan zaman.
Xərclə, ye, bərk tutma köhnə dünyanı,
Xəsislik, ac qalmaq məhv edər canı.
Dağıtma əlində var isə sərvət,
Bihudə yeməkdən çəkərsən zəhmət.
Xərclərkən ölçüdə gəl götürmə əl,
Nə artıq, nə əskik – ortadır gözəl.

Sapın yoğun olsa incə iynədən,
Çox iynə gözünü kor edəcəksən.

Yazdığım tarixin nəqqaşı yenə
Bu naxşı vurmuşdur Çin ipəyinə.
Hər yerdə səs çıxdı: böyük İskəndər,
Çin ətəklərinə səpdi dürr, gövhər.
Bu idi xaqanın fikri, həvəsi,
Versin İskəndərə ayaq kirəsi.
Açsın bir şahənə ziyafət ona,
Zər töksün atının ayaqlarına.
Özünün adına, sanına görə,
Şahanə hədiyyə çəksin hüzurə.
Şahın bəxti kimi olduqca parlaq,
Bir gözəl gün seçdi, qurdu təmtəraq.
Bir məclis bəzədi cənnətdən də şən,
Şirəni axıtdı aslan dişindən.
Meyvədan, meydən, həm balıqdan, quşdan,
Elə bir qonaqlıq düzəltdi xaqan,
Dünyada nə qədər gözəl nemət var,
Basmışdı bağrına qızıl xonçalar.
Çin xuruşlarından başqa, al-əlvan,
Mislini cənnətdə görməmiş bağban.
Ləzzətli halvalar hazır olmuşdu,
İçi qənd, badamla doldurulmuşdu.
Elə qablar vardı, gəzib arayan
Dünyada birini tapmazdı ondan.
O qədər cavahir gəlmiş ortaya
Ki, sərraf bir ilə almazdı saya.
Həşəmətli şahın ziyafətinə,
Sərf oldu böyük bir dolu xəzinə.
Türk şahı xaslarla yola çıxaraq,
Getdi İskəndəri çağırırsın qonaq,
Torpağı öpdülər ayinə görə,
Deydi yer öpməkdən başı göylərə.
Söylədi: “Bu uca bəxtin, ey sərvər!
Taxtımın başına yol tapsa əgər,
Tacıyla taxtını əziz edərdi,
Məni bu şərəflə çox böyüdüdü”.
Səmimi dəvəti şah qəbul etdi,
Xaqana şərəflə hörmətçün getdi.
Ordu, şah birlikdə haman dəvətə
Baş əyib atlandı o ziyafətə.
Xəzinə ağzından açıldı yerlər,
“Yol açın!” səsindən titrədi göylər.
İskəndər çatınca süfrə boyuna,
Elə bil çatdı Xızr həyat suyuna.

456

Qızıl bir taxt gördü, günəşdi, gerçək,
Onda dürr çeşməsi dəniz suyutək.
Qızıl taxt üstündə oturdu şən-şən,
Əlində bir turunc – kafur, ənbərdən.
Sağ əldə dünyanı yoxlayan fəğfur²³⁴,
Xidmətə baş əymiş, hüzurda durur.
Şah onu çağırdı, hörmətdir deyə,
Oturdu şah kimi qızıl kürsüyə,
Başqa tacidlar hörmətə görə,
İskəndər yanında diz çökdü yerə.
Xaqan əmr eylədi: “Yeməklər gəlsin,
Qızıl xonçalarda xörəklər gəlsin!”
Hər yandan töküldü şahənə yarpaq,
Meynə yarpağıtək tökdü hər budaq²³⁵.
Fərxarə bənzəyən istək evindən
Tez hazır olurdu hər istənilən²³⁶.
Elə bil cənnətdir, arayan kimsə
Xonçada tapırdı hər nə istəsə.
İştahla yedilər o xuruşlardan,
Hücumla şəraba açdılar meydan,
Qırmızı şərablar verdi qol-qanad,
Qırmızı rənglərdən qurdular büsat.
Çalmağa oturdu, bütün dünyadan
Seçilmiş ən məşhur oxuyan, çalan.
Ən incə oxucu səslər ucılır,
Ozanlar rəsmiylə oxuyur, çalır.
Çalanlar başladı süğdi nəğməsi,
Göylərə ucaldı sazların səsi.
Vardı pəhləvicə o qədər çalan
Nəğməyə yenilik verirdi hər an.
Rəqs edən kəşmirli gözəllər durur,
Oynarkən yel kimi mayallaq vurur.
Elə çalğıçılar gəlmiş Yunandan,
Ağlını itirir eşidən insan.
Rum və Çin xidmətə bel bağlayaraq,
Bəzədi Rumdan və Çindən bir bayraq.
Xəzinə ağzını açınca xaqan,
Qarun xəznəsində yer oldu pünhan²³⁷.
Əvvəlcə saçdı çox cavahir, gövhər,
Daş-qaşa tutulmuş gözəl geyimlər.
Büllurdan büsatı Günəşdən parlaq,
İncəlikdə sudan təmiz və yumşaq
Çin ipəklərindən bir neçə xalvar,
Müsk ilə, ənbərlə dolu bir anbar.
Kafurlu təbəqədən ətr almış hər yan,
Quru ud artıqdı təzə kafurdan,
Çaçi kamanlarla çini ipəklər,

Bir neçə qılinc da ona bərabər.
Bir ilxı yorğa at, görkəmli, oynaq,
Yel kimi yeriən, gövdəsi parlaq,
Göylərdə durmanı, sarı ovlayan
Laçınla qızılquş, böyük bir karvan.
Qırx fil öz taxtıyla uca, qüvvətli,
Sümükləri möhkəm, vücudu ətli.
Bir dəstə qara qul – cəbhələr yenən,
Ayüzlü kənzilər – ölü dirildən.
Çəkdi bu şeyləri şah hüzurinə,
Bunlardan başqa çox şey verdi yenə.
Yenidən başqa bir xəzinə açdı,
Ondan da dəyərli bəxşislər saçdı.
Verdi o, quyuğu qara bir köhlən,
Səhər küləyindən iti yeriən.
Yürüyən, şahənə bir təxti-rəvan,
Üstündə tərپənməz əsla oturan,
Qaçmaqda ceyrandan iti, həm oynaq,
Atəşdən qızğındı, sudan da yumşaq.
Çölün quşlarından çox yüngül uçan,
Dənizdə balıqdan iti oynayan,
Qaçarkən qorxunc div sanırdı gören,
Elə bil doğulmuş divlər nəslindən,
Qalmaz tərپənişdə göylərdən geri,
Olmaz dan yeri də bu meydan əri.
Meydanda elə bir cövlanı vardı,
Xəyalı o, yarı yolda qoyardı.
“Fərəsi” “Rüx” ilə ayaqdan salır,
“Fərəs”lə “Fil”i də cəbhədən alır²³⁸.
Bir qorxu saçardı onun surəti,
Yerişi ən incə xəyaldan iti.
Qorxmazdı səməndər kimi atəşdən,
Səməndər demirəm, İskəndər çəkən.
Bir ovçu quş verdi fitnəylə dolu,
Röyalı gecədən daha qorxulu.
Çərx kimi dolanır açarkən şəhbal,
Gəzişi cənubdu, çıxışı şimal²³⁹.
Polad yay keçirmiş tunc dırnaqlara,
Əzmindən qartallar geyinmiş qara.
Boynunda çox qan var, hər quşa yağı,
O qartal ovlayan yaylı caynağı.
Göruncə simürğün bağı sızıldar,
Çöllərdə kərgədan edərdi şikar,
Acıqlı, qaniçən, qorxu bilməyən,
Haqq onu yaratmış zülümdən, kindən.
Toğruldu quşların şahı bu Toğan,
O da Toğrul kimi ölkəyə sultan.

Qaragöz bir kəviz – ənbər qoxulu,
Gülzlü, dodağı şəkərlə dolu.
Cənnətdə bəzənmiş bir sənəmdir bu,
Edər o fitnəni könül arizu.
Yürüyən bir aydır o sərv ağacı,
Müskün bir kəmənddir cüt qara saçı.
Su kimi lətifdir o çənə, buxaq,
Atəşdə suyu kim görmüş baş-ayaq?²⁴⁰
Üzü bənövşəyə qızıl ül atır,
Gül üzdə bənövşə keşikçi yatır²⁴¹.
Uca sərv möhtacdır onun boyuna,
Şəkər bir bəndədir, bal dostdur ona.
Müsk onun zülfünə bağlamış kəmər,
Zülfü də Günəşə köləlik edər²⁴¹.
Bir şəkərpərədir, şirin söhbətdir,
Dodağı şəkərçün bir fəlakətdir.
Arxası sincabdır, bədəni büllur,
İncə barmaqları xəz quyruğudur.
Ağ, lətif çənəsi gümüşdən nişan,
Ona bir tuğ asmış gül buxağından.
Çənəyə, buxağa vermiş yaraşiq,
Günəşdən top qapmış, Aydansa işiq.
Qəmzədan ox çəkmiş, qaşından kaman,
Bu ox, bu kamanla ovlamış yüz can.
Boğazı o qədər ağ, lətifdir ki,
İçərkən görünür şərabin rəngi.
Dünyada sağ olsun elə bir dayə,
Bir gözəl bəsləmiş – tən edir Aya.
Dar gözü kimsəyə salmaz bir nəzər,
Ağzı dar gözündən daha dar dilbər.
Elə bil ağız yox, yaranmış yoxdan,
Ona “taysız gözəl” demiş ad qoyan.
Dəyərli töhfələr təqdim eyləyən
Fəxr ilə öyməyə başladı şən-şən:
“Budur at, ovçu quş və gözəl kəviz,
Əzizdir, bunları sən də tut əziz.
Nə kimsə belə at minmişdir hələ,
Nə belə bir quşu keçirmiş ələ.
Deməyə nə hacət, bir zaman gələr,
Hər biri göstərər böyük bir hünər.
Gülzlü kəvizdir belə bir gözəl,
Gözəllikdə yoxdur özünə bədəl.
Anadangəlmədir onda üç xislət,
Onun dördüncüsü tapılmaz, əlbət:
Birinci, gözəldir, bərabəri yox,
Can alır, cənnətdə belə pəri yox.
İkinci, güclüdür, həm də döyüşkən!

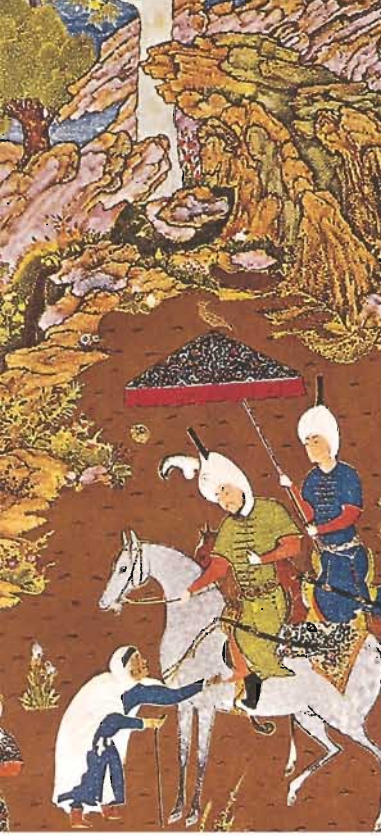
Qaçmaz döyüş günü mərd kişilərdən.
Üçüncü, yox səsdə ona bir bədəl,
Şən, şaqraq nəğməsi Zöhrədən gözəl.
Gözəl səs dalınca pəstdən, ucadan,
Nəğməsindən yatar həm quş, həm ilan”.
İskəndər bəyəndi, haqq verdi ona,
Xoş səsi, gül üzü gəldi xoşuna.
Qadında mərdliyə vermədi qiymət,
Bu işdə azacıq düşündü, əlbət.
Tikanlar bərk olur, çiçəklər incə,
Qadında igidlik az olur mənəcə.
Vücudu geyinsə kəskin poladı,
Mərdlikdə payı yox, qadıdır adı.
Çaxmaq daşı olsa suda balıqlar,
Dənizdə nəhəngə olacaq şikar.
Yararmı kağızdan qayrılısın qalxan,
Atılsın dənizə, suya sonradan.
Padşahı bu fikir etmədi təmin,
Qadını mərdlikdə görmədi mətin.
Özünə qul etdi qəbul etməklə,
Sonradan adını unutdu belə.
Gözəl bəxşisləri alaraq ondan
Yatağa çəkildi İskəndər xaqan.
Məşriqin tovuzu o səhər erkən,
Başını ucaltdı firuzə göydən,
Yenidən qədəhi padişah aldı,
Yenidən dərgaha çalğı səs saldı.
İki gün işrətlə baxdı keyfinə,
Yerişə başladı, yel atı yenə.
Qayıtmaq üçün şah verincə qərar,
Dolanışı kəskin, iti ruzigar,
Xaqanın verdiyi türküzlü kəviz
Padşahın yanında olmadı əziz.
Nədənsə xoşuna gəlmədi bu qız,
Kölgətək pərdədə buraxdı yalqız.
Parladı Günəştək o toxtamış Ay,
Gözündən gül üzə axıtdı bir çay.
Kəvizlər evində şam kimi söndü,
Bir quyu içində kölgəyə döndü.
Çövkana pərəstiş edən bu dövrən
Ələ top keçirdi gecə oynundan.
Şahlardan top qapan böyük hökmüran
Cilovu çövkana buraxdı bir an.
Qalxdı dağlar yaran gəmiyə birdən,
Fil atın üstünə mindi filbədən.
Ucaltdı bayrağı boyun çəkənlər,
Qiyamət başladı, göründü məhşər.

Ordunun olurdu eni bir ağac,
Ceyranla dolmuşdu bütün çöl, yamac.
Çindən Cəndə qədər hey başdan-başa,
Yer-göy bürünmüşdü ipək qumaşa.
Ordunun sayına çatdı hökmüran,
Var idi beş yüz min adlı pəhləvan.
Qabaqda, arxada tovuzrəng türklər,
Sağ, solda poladqol aslanlar gedər.
Ordunun qəlbində durmuş hökmüdar,
Sahildə dağ kimi dəmir külahlar.
O dəmir külahlı ərldəndən başqa,
Qırx filə söykənmiş həm ön, həm arxa.
Qarşıda ucalmış şahın sancağı,
Min igid əlində tutmuş bayrağı.
Xas qullar belində qızıldan kəmə, r
Ərinmiş saf qızıl çubuğa bənzər.
Gözəl, gənc igidlər coşurdu seltək,
Hər yandan çəkirdi minlərcə yedək.
Yolun zəhmətini qat-qat azaldan
Nədimlər bürümüş onu hər yandan.
Şövkətlə tərpendi Rum şəhriyarı,
Yanınca gərdirdi Çin hökmüdarı.
Elə ki, yolları ölçdü bir qədər,
Xaqana işarə etdi İskəndər:
Durmayıb mülkünə qayıtsın yenə,
Cilovu çevirsin türk ölkəsinə.
Şah ilə görüşdü, ayrıldı xaqan,
Üzünü islatdı kirpik suyundan.
O dünya dolaşan atını sürdü.
Qoşunla Ceyhuna doğru yürüdü.
Elə ki, yetişdi o dərindən çaya,
Dincəlmək əmrini verdi orduya.
O yerdə sevimli bir çəmən gördü,
Enməkcün münasib bir məskən gördü.
Kəndirlər çəkildi, çadır quruldu,
Mərkəzin sütunu qüvvətə doldu.
Gövhərlə işlənmiş o çadırlardan
Ceyhunun sahili oldu gülüstan.
Mavəraünnəhri görüncə guya,
Bir şəhər demirəm, gördü bir dünya.
Nə qədər var-dövlət almışdı Çindən
Qaldığı yerlərdə dağıtdı şən-şən.
Şənləndi o yerdə viranə yerlər,
Yenidən saldırdı bir neçə şəhər.
Səmərqənd ki dünya sevinir ona,
Deyirlər, İskəndər etmişdir bina.
Rumda, Xorasanda yayıldı xəbər:

Getdiyi yerlərdən döndü İskəndər.
Padişah zəfərlə gəlmişdir deyə,
Xalq çıxdı yollarda şənlik etməyə.
Toy-bayram başlandı, ucaldı bayraq,
Hər yerdə, hər evdə şənlik quraraq.
Varlılar səpdilər varı, dövləti,
Göndərdi padşaha ayaq zəhməti.

İSKƏNDƏRİN RUS QOŞUNUNUN HÜCUMUNDAN XƏBƏR TUTMASI

Saqi, dur bu gecə mənə ver şərab,
Bu başağrısına vacibdir güləb.
Bir mey ver, suyu da eləsin huşyar,
Verməsin başlara ağırlıq, xumar.

Xoş gəlir dünyanı ölçən ərlərə
Calasın səfəri başqa səfərə.
Görsün hər ölkədə yeni bir adət,
Olsun hər mənzildə azacıq rahat.
Hər yeni geyimə bir nəzər salsın,
Gördüyü şeylərdən bir sınaq alsın.
Azacıq düşünsən, bir nüktə vardır,
Hər kəs öz şəhərində bir şəhriyərdir.
Öz şəhərində olsan ən alçaq insan
Yaxşıdır qürbətdə sultan olmaqdan.

İskəndər hər yerdə qələbə çaldı,
Lakin vətən eşqi qəlbini aldı.
Hökmündə olsa da saysız vilayət,
Öz doğma yurduna çəkərdi həsrət.
O gecə qət etdi, səhər qalxaraq
Atına küləkdən taxsın bir ayaq.
Qəlbində söndürsün vətən odunu,
Xorasan havası şənletsin onu.
Əcəm torpağına at salsın yenə,
Oradan yol açsın İstəxr mülkünə.
Dünyanın rəngi də uysun baxtına,
Şöhrətlər qazansın uca taxtına.
Keçsin Nuşafərin mülkündən bir də,
Yaxşını, yamanı görsün o yerdə.
Yeni don geydirsən köhnə işlərə,
Önündə bir dünya diz çöksün yerə.
Hər kəsə yenidən versin var, dövlət,
Töhfələr paylasın, göstərsin şəfqət.
Bəxşişlər ayırsın istəyənlərə,

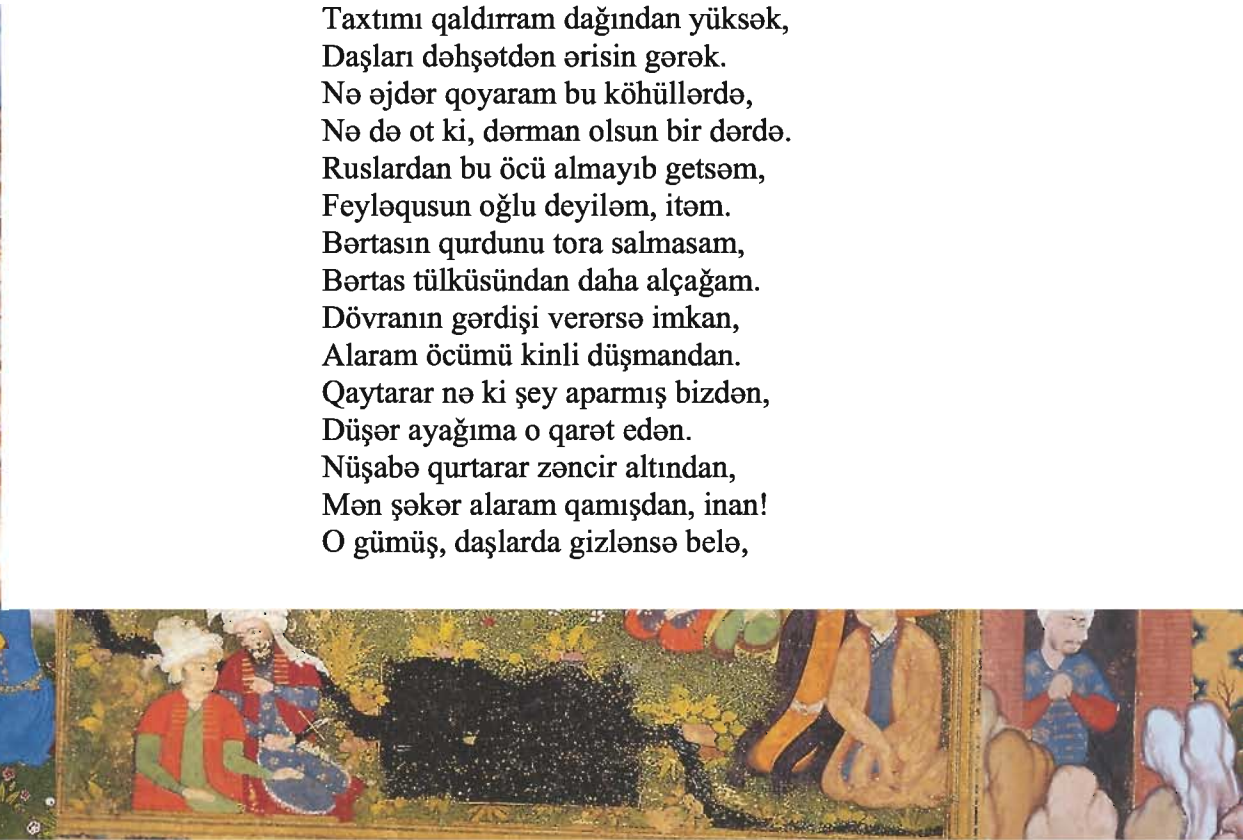

Yenidən yaşayış versin hər yerə.
Gedərkən bunları düşünür dərin,
Başqa cür düşünməz hökmüran, yəqin.
Abxaz hökmüdarı olan Dəvalı
Ucalmış, padşaha yaxın olalı.
İskəndər hökmünə bağlarkən kəmə, r,
Dünyaları ölçər, ölkələr gəzər,
Padşahım yanına gəlincə, birdən
Təbiltək inləyib qopardı şivən:
“Padşahın, rusların zülmü çox dərin,
Abxaz gərdəyindən qaçırır gəlin.
O gözəl ölkədən gəlmiş bir tanış,
Deyir: o var-yoxdan çöp də qalmamış.
Alan, Ərk rusları edərək axın,
Yağmurtək ölkəyə etmişdir basqın.
Dərbəndə, ətrafa fitnələr saçmış,
Gəmiyə doluşub, dənizə qaçmış.
Qədərsiz basqınlar etmişdir yenə,
Yenidən yol vermiş o köhnə kinə.
Qəflətən talamış hər yerdə nə var,
Bir də yol tapmasın o şum ayaqlar.
Deyirlər, qədərdən çox ölənməmiş,
Həm qırıb dağıtmış, həm də aparmış.
Heç bir şey qalmamış dolu anbarda,
Xəzinə boşalmış, yoxdur dinar da.
Xəzinə geyimdən boşalmış, gerçək,
Sandıqdan dürr çalmış, taxtımdan ipək.
Gördüyün o Bərdə olmuşdur viran,
O zəngin şəhərdən qalmamış nişan.
Gözəl Nüşabəni almışlar əsir,
İşrət qədəhini qırmışlar bir-bir.
Sarayda görmüşdün o qədər gəlin,
Onlardan qalmamış heç bir nazənin.
Vurmuş bir-birinə kəndi, şəhəri,
Atəşdə yandırmış şən ölkələri.
O qızgın döyüşdə məhv olsaydım mən,
Asudə olardım bu dirilikdən.
Sənin xidmətində oldum bəxtiyar,
Orada əsirdir gəlinlər, qızlar.
Düşməndən intiqam almazsa padşah,
İmdada yetişsin o böyük Allah.
Çox keçməz ki, ruslar girər hər yana,
Rumu, həm Ərməni qoyar virana,
Elə ki, keçirər ələ xəzinə,
Durmayıb tələsik qaçarlar yenə.
Şəhərlər alaraq, talar hər yanı,
Bəlkə də tutarlar bütün dünyanı.

Onlarda aslanla qurd ürəyi var,
Qana mərd, süfrəyə aciz olurlar.
Ruslardan adamlıq gözlənməz bir an,
Yalnız surətindən görünər insan!
Eşşəyin cavahir olsa da yükü,
Yenə də eşşəkdir, parıldar tükü.
Madam ki, yol tapmış bunlar xəznəyə,
Ziyanlıq verəcək bir çox ölkəyə.
Zülmə açacaq yeni qol-qanad,
Karvanlar soyacaq, sönəcək həyat.
Ölkəyə dərinədən ziyan vuracaq,
Ruma, Xorasana əl uzadacaq”.
Acıqlandı padşah bunu dinlərkən,
Onun övladına olan sitəmdən.
Nüşabə üçün də qəmləndi hədsiz,
Çünki o ölkəni tuturdu əziz.
Acıqlı başını dikdi köksünə,
Başını kədərlə qaldırdı yenə.
Dedi: “Ey Dəvalı, verirəm fərman,
Qəlbimdə çırpındı canında olan.
Vəqinə anlatdın, sən dur bir yana,
Bu işi büsbütün gəl tapşır mana.
Görərsən nə sahman verrəm işlərə,
Kəməndim nə qədər baş tökər yerə.
Alaram ağılı, huşu başlardan,
Aslanlar qanına sallam həyəcan.
Aslanla oynamaq deyildir asan,
İtləri salaram kinli qürurdan.
Qoymaram Bərtasdan, ruslardan nişan,
Başları qurtarmaz ayaq altından.
Ruslar, Misr olsa da, tökərəm Nilə,
Şüuru azınca əzdirrəm filə.
Taxtımı qaldırram dağından yüksək,
Daşları dəhşətdən ərisin gərək.
Nə əjdər qoyaram bu köhüllərdə,
Nə də ot ki, dərman olsun bir dərde.
Ruslardan bu öcü almayıb getsəm,
Feyləqusun oğlu deyiləm, itəm.
Bərtasın qurdunu tora salmasam,
Bərtas tülküsündən daha alçağam.
Dövrünün gərdişi verərsə imkan,
Alaram öcümü kinli düşmandan.
Qaytarar nə ki şey aparmış bizdən,
Düşər ayağıma o qarət edən.
Nüşabə qurtarar zəncir altından,
Mən şəkər alaram qamışdan, inan!
O gümüş, daşlarda gizlənsə belə,

Xamırdan tük kimi çəkərəm çölə.
Tədbirlə açılar bu çətin işlər,
Ağacda zamanla açar çiçəklər.
Hər işdə tədbirdən əl götürməmək,
Zamandan-zamana dolanır fələk.
Bu yola varımdır ərzaq, hazırlıq.
Murada çatınca dözərəm, artıq.
Qocaman dağlardan dənizə qədər,
Üsullu-üsullu iş axıb gedər.
Fikrim at sürməkdi Əcəm mülkünə,
O yerdə əylənmək istədim yenə.
İndi ki, üz vermiş belə bir dastan,
Taxtımdan ayrılmaq yaxşıdır bundan.
Qoşunun əzm etdi tərپənsin, ancaq
Bu yolda yəhərim – taxtım olacaq.
Düşməndən intiqam almayınca mən
Qaçaram yatmaqdan, istirahətdən”.
Dəvalı o halı gördüyü zaman
Azaldı qəlbində kinli həyəcan.
Dodağı doldurdu yeri ənbərlə,
Üz sürtdü, torpağı suvardı zərlə.

İSKƏNDƏRİN QIPÇAQ ÇÖLÜNƏ ÇATMASI

Dur, saqi, qədəhi al ələ, doldur!
Kimsəyə içməkdən başqa yol yoxdur.
Günəş parçasıdır, badə deyil bu,
Gövhərində vardır həm atəş, həm su.

İki pərvanədir bağlanmış bura,
Birin üzü ağ, birinin qara²⁴³.
Kimsənin şamına deyil pərvanə,
Dinləməz kimsəni, baxmaz fərmanə²⁴⁴.
Çıraqdən işıq ver, ev işıqlansın,
Hər iki pərvanə atəşdə yansın.

Bu yaşıl bağçaya verən yaraşlıq,
Çıraqdən parladır belə bir işıq:
Feyləqusun oğlu böyük İskəndər,
Rusun talanından alınca xəbər,
Gecəni yatmadı, əzm etdi kinə,
Hər sayaq düşündü, daşındı yenə.
Neyləsin, bu işə necə don biçsin,
Üstündən atlayıb qolayca keçsin.
Dan yeri yaqutdan şəfəq saçanda,

Şəbdizin belindən tənği açanda²⁴⁵,
İskəndər yenə də ata minərək
Yel kimi tərpendi, oldu bir şimşək.
Ceyhun sahiliylə atını saldı,
Oradan Xarəzmə doğru yol aldı.
Arxada ordusu dəniztək axır,
Çöllərin hesabı barmağındadır.
Xarəzmin çölünü ölçərək biçdi,
Ceyhuna gələrək, Amuldan keçdi.
Aləmi qurtarmaq fikriylə rusdan,
Suda və quruda durmadı bir an.
Yeməyib, yatmayıb, hey sürürdü at,
Səqlab çöllərinə açınca qanad,
Qıpçaqla qaynaşan boz çöllər gördü,
Baldırı ağappaq gözəllər gördü.
Üzü od, yanağı su kimi oynaq,
Günəşdən və Aydan daha şux, parlaq.
Hamı kiçik gözlü, könül ovlayan,
Bir pəri səbrini əlindən alan.
Nə örtü, nə yaşmaq bilirdi onlar,
Nə də qardaşından, ərindən qorxar.
Darlıqda keçinən subay əsgərlər
Göruncə örtüsüz bir dəstə dilbər,
Dözməyib, qaynadı gəncliyin qanı,
Dinləməz oldular əmri, fərmanı.
Padşahın qorxusu çökdü əsgərə,
Əl ata bilmədi o gözəllərə.
İskəndər göruncə o afətləri,
Xoşuna gəlmədi bu adətləri.
Ağ bədənlər gördü, gümüş vücudlu,
Ordu bütün susuz, onlar sərin su.
Ordunun halına yandı, nə demək,
Hər qadın qadıdır, erkək də erkək!
Bu işə sərf etdi öz hünərini,
Çağırıldı qıpçağın böyüklərini.
İskəndər onlara etdi çox hörmət,
Ucaldı başları, göstərdi şəfqət,
Örtülü dedi çöl qıpçaqlarına:
“Üzünü gizləmək xoşdur qadına.
Qadın ki yadlara açar üzünü,
Nə əri düşünər, nə də özünü.
Bərklikdə ansa da daşı, poladı,
Yenə də qadının qadıdır adı”.
O azgın çöl xalqı, o köçərilər
Padşahı dinləyib durdu bir qədər.
Bu əmrə əymədi boyun heç biri,
Ən doğru sandılar bu ayinləri:

“Böyündik biz, deyə, təslim oldular, –
İtaət edərək sənə, tacidar!
Üz örtmək doğru yol deyildir ancaq,
İtaət etməz bu ayinə qıpçaq.
Üz örtmək ayini qoy olsun sənin,
Bizə də göz örtmək olmuşdur ayin.
Baxmamaq gərəkdir naməhrəm üzə,
Nə suçu var üzün, cəza ver gözə”.

Bu sözlər gəlirsə padşaha ağır,
Nə üçün bəs üzə, arxaya baxır.
Bu hasar deyilmi qıza, gəlinə?
Heç biri girməmiş yad gərdəyinə.
Bizim qız-gəlinə yetər bu örük,
Yadlar gərdəyindən tutmamışdır yük.
Örtü salmaqdan sa xalqın üzünə,
Özün bir örtü çək baxan gözüne.
Gözünə pərdəni asan bir nəfər,
Şübhəsiz, nə Günəş, nə də Ay görər.
Bu işdə cahandar əmr edir bizə,
İstəsən hər qıpçaq can verər sizə.
Edərik hər əmrin olsa, itaət,
Öz ayinimizdən dönmərik, əlbət”.

Qıpçağın dilini uzun görüncə,
Susaraq, aldı bar acı düşüncə.
Padşaha apaydın oldu həqiqət,
Bu xalqa bir fayda verməz nəsihət.
Tutarlı bir tədbir göstərsin, deyə,
Söylədi bu sirri o fərzanəyə:
“Bu kəmənd saçlılar gözəldir, dilbər,
Hayıf ki, yadlardan üz örtməyirlər.
Pərvanə atəşdə yandığı qədər,
Yadlara bələdir bu qara gözlər.
Nə yolla qıpçağı bəs yumşaldım mən,
Gizləsin üzünü naməhrəmlərdən?!”
Bəlinas dil açdı ona hörmətlə:
“İtaət edərəm böyük minnətlə,
Mən elə bir tilsim qurum bu yerdə,
Dastanlara düşüb qalsın dillərdə.
Tilsimi hər qadın gördüyü zaman,
Üz-gözünü örtüb keçər yanından.
Bu şərtlə, padişah qalsın mənimlə,
İstədiyim şeyi gətirsin ələ”.

Gərəkli şeyləri yaxşı-yamandan,
Güc ilə, qızılla tapdı hökmüran.
Bəlinas güvəndi bəxtiyarlığa,
Tədbirlə başladı sənətkarlığa.
Qara daşdan qurdu gözəl nazənin,

Dikəltdi bir yeni ayinli gəlin.
Ağ mərmər çadrası heykəl daşında,
Səmən yarpağıydı bidmişk başında.
Hər qadın keçirkən gördüyü zaman
Utanıb üzünü gizlədi ondan.
Üzünü, gözünü örtdü hər göyçək,
Utanıb üzünə çəkdi bürüncək.
O gün ki çarşablı heykəl quruldu,
Qıpçağa üz örtmək bir adət oldu.
Sənətkar kişidən sordu İskəndər:
“Nə üçün bu xalqa daş etdi əsər?
Etmədi verdiyim əmrə itaət,
Bu cansız heykəldən aldılar ibrət?”
Bəxtiyar bilici dedi: “Hökmüran,
Qıpçağın ürəyi qatıdır daşdan!
Bu gümüşbədənlər daşürəklidir
Daşürəkliləri onunçun sevir.
Hər biri elə ki, daşa yan alır
Qatı ürəkləri ondan yumşalır.
Üz-gözü bərk daşdan yaranmış dilbər
Utanıb, üzünü yadlardan örtər.
Bizə də gərəkdir belə bir örtük,
Ərlərə hörmətdir, yadlara örük.
Bir də ki göylərə aid bir sirr var,
Etmərəm o gizlin siri aşikar”.
O tilsim kök saldı durduğu yerdə,
Üzlərə oldu bir ismətli pərdə.
Tilsimli o heykəl yenə ucalır,
Uçmamış, o çöldə indi də qalır.
Çevrəsi oxlardan dönmüş ormana,
Çay boyunca bitən ota, tikana
Ətəkdə qartallar salan oxlardan
Daha çox görünür qartal və tər lan.
O yerdən keçərkən daim qıpçaqlar,
Pir deyib, başını səcdəyə qoyar.
Hər atlı, piyada o yoldan gedir,
Heykələ pir deyə, pərəstiş edir.
Atını sürərkən daşa, pir deyə,
Edir oxluğundan bir ox hədiyyə.
Çobanlar sürüylə keçərkən ordan,
Verər o heykələ bir qoyun qurban.
Qartallar ucadan edərkən pərvaz,
Qoyundan o yerdə bir tük də qoymaz.
Qorxaraq, o polad pəncə qartaldan
Heykəlin səmtinə gəlməz bir insan.
Bax, bilici necə bir heykəl qurdu,
O sənəm gah açdı, gah düyün vurdu.

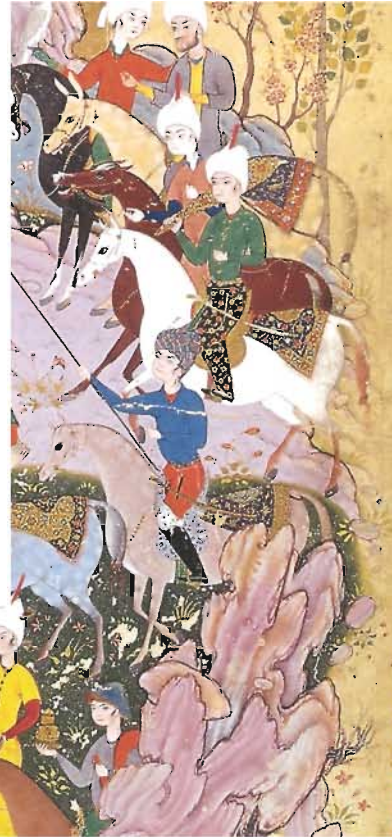

İSKƏNDƏRİN RUS ÖLKƏSİNƏ ÇATMASI VƏ MÜHARİBƏSİ

Saqi, dur, örtülü bakirəni sən
Mənə ver, qorxursa ərə getməkdən.
Əlimi yuyum hər kirdən, murdardan,
Təmiz olmalıdır bikrə əl vuran!

Yenidən bu bülbül girmişdir bağa,
Bu pəri yan almış işıq-çırağa.
Fikrimə can verir bu pəricamal,
Pəriyə döndərmiş məni bir xəyal.
Bu qara Əhrimən mədənindən mən
Bir gövhər alım ki, çıraqdan rövşən.
Minlərcə eşq olsun, zəkali ərler
Zülmətdən çıxarır işıqlı gövhər.
Keçmiş gözəlcə bilib tanıyan
Tarixdən nəql edir belə bir dastan:
Rum sənətkarına şah verdi fərman,
Tədbirlər tökərək mum alsın daşdan.
O tələb edilən uğurlu heykəl
Firuzə naxşitək bəzəndi gözəl.
Heykələ vurmuşdu elə bir bəzək,
Türklərin nəqşinə bağladı ipək.
Heykəli dikəltdi mahir sənətkar,
Önündən şövkətlə keçdi hökmüdar.
Keçirkən saçırdı cavahir, dövlət,
Dincəlmək fikriylə çəkirdi zəhmət.
Həftədə bir neçə mənzil gedirdi,
Mənzildə həftədən çox dincəlirdi.
Düşməne olunca yaxın, coşdu kin,
Əjdərlər pəncəni etdilər kəskin.
Qarşıda göründü geniş bir sahil,
Gecəyə o yerdə etdilər mənzil.
O yaşıl çəməndə ordu, tacidar
Yolun zəhmətindən rahat oldular.
Ulduztək bəzədi baş ordugahı,
Göylərə ucaltdı onda dərgahı.
Hər tərəf bayraqla döndü tovusa,
Ordunun ağzını çevirdi rusa.
Bu qorxulu xəbər çatdı ruslara:
Əsgərlə yetişdi o rumlu Dara,
O qədər əsgər heç gəlməz xəyalə,
Dağlar da dayanmaz etsə bir həmlə,
Zor igidləri var qılinc oynadan,
İnsanı qıvrılmış ilantək sancan.
Qızmış bir aslandır kəmənd quranlar,

Fillərin başını yerə buranlar.
Çinli qulları var, hər bə girincə
Bir teldə ox atar yüzlər, minlərcə.
İskəndər deyil tək acıqlı aslan,
Bələdir dünyaya o qan qusduran.
Ardınca dağ kimi bir ordu gəlir,
Yer, göy titrəyərək tozlar yüksəlir.
İki yüz fili var üstü poladdan,
Torpağın canına salır həyəcan.
Çölləri tutmayır igidlər, fillər,
Ordusu ordular yaran bir əjdər.
Eşitdi rusların sərdarı Qıntal
Ki, dövrən doğurmuş başqa bir əhval,
Yeddi rus soyundan tər pətədi ordu²⁴⁶,
Hər qövmə uyan bir yaraşiq vurdu.
Bertasdan, Alandan, Xəzrandan hədsiz,
Sanasan sel kimi axdı dağ, dəniz.
İsudan Qıpçağın çölünə qədər
Hər yeri doldurdu ox, geyim, xəncər.
Hesaba gəlməyən qədər əsgər var,
Sayından acizdi böyük hesabdar.
Qarşıda olanı saydı bir bilən,
Ziyadə göründü doqquz yüz mindən.
Rusa iki ağac qaldığı zaman,
Atlardan ənərək tutdular məkan.
Rus Qıntal söylədi: "Mərdləri yenən,
Döyüşdə qorxarmı qızdan, gəлиндən?
Heç zəhmət görməmiş belə bir əsgər,
Xəzinə karvanı, üstü zər, zivər.
Belə bir namuslu nazlı utancaq
Ruslarla döyüşdə tutarmı ayaq?
Cilovu, yəhəri qızıldır, gövhər,
Saf büllur təbəqlər, yaqut qədəhlər.
İşləri içməkdir, kefdir hər zaman,
Bir kərə keçməmiş hərbin yanından.
Gecələr alır xoş qoxudan fərəh,
Gündüzlər içkiylə qaldırır qədəh.
Biz ruslar ciyəri yeyərik bol-bol,
Qızlara yaraşır bu şərab, noğul.
Rumlular, çinlilər döyüşə girməz,
Geyinər qırmızı diba, sarı xəz.
Haqq bizi nemətlə etmiş sərəfraz,
Haqq verən bəxşişin önü alınmaz.
Yuxuda görseydim bu qəniməti,
Axardı ağzımın dadlı şərbəti.
Bir deyil, hədsizdir taclar, bəzəklər,
Dənizdə tapmırıq bu qədər gövhər.

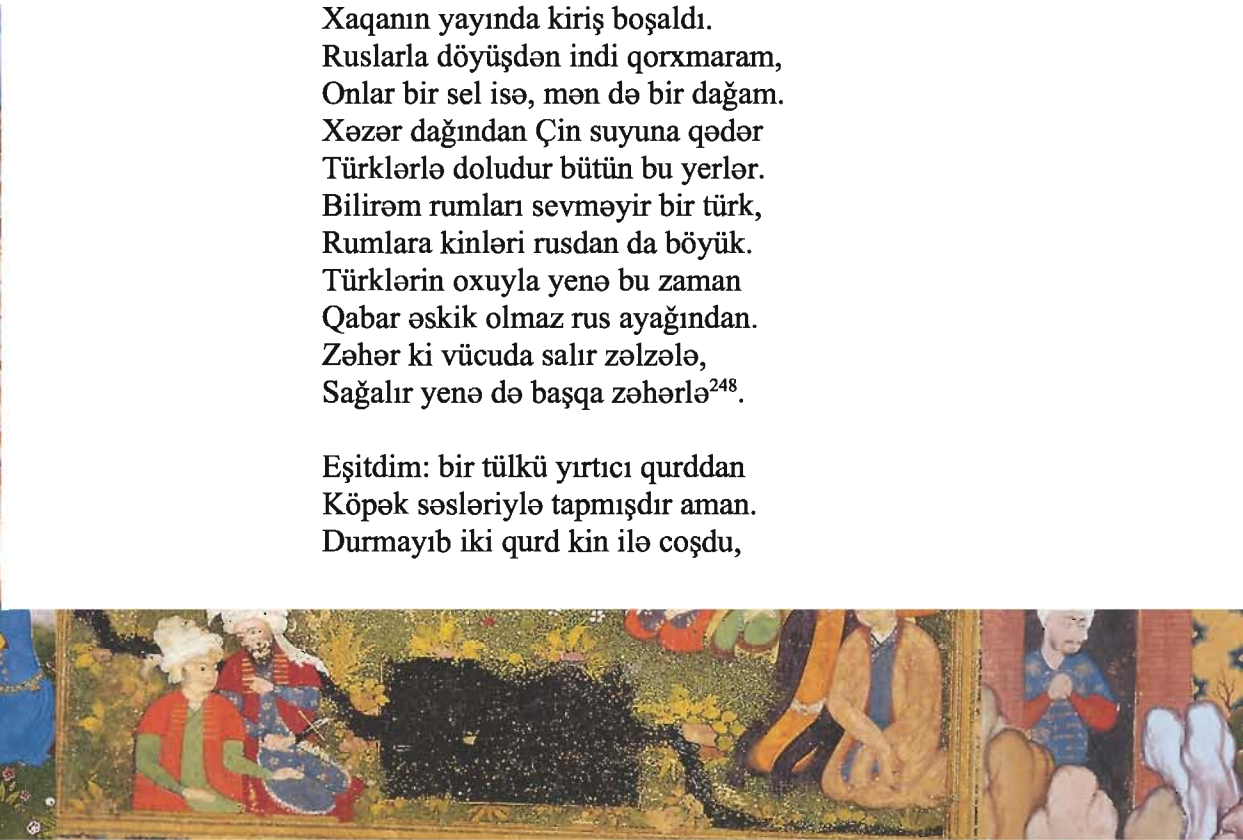
Bu zəngin dövləti keçirsək ələ,
Bütün ölkələrə düşər vəlvələ.
Padşahlıq edərək dünyanı alağ,
Əsrlər boyunca tacidar olağ”.
Atını oynatdı dağın başına,
Bir neçə nəfər də qoşuldu ona.
Əliylə uzağı göstərdi: “Baxın,
Hurilər dünyaya etmişdir axın!
Dərgahı büsbütün gövhər, xəzinə,
İncilər saçılmış silah yerinə.
Yəhərlər büsbütün yaqutla dolu,
İncidir, gövhərdir atların çulu.
Ulduzlu külahlar ucalmış göyə,
Uzun don az qalır ayağa dəyə.
Tirmələr, ipəklər, fərşlər, xalçalar.
Nə əldə nizə, nə oxluqda ox var.
Xalxalı qızıldan taxmış ayağa,
Zülfünün ucunu burmuş qulağa.
Hamısı şahənə zinetlə dolu,
Yox gedən ayağı, yox güclü qolu.
Bu əlsiz-ayaqsız nəfərlər neylər?
İskəndər bunlarla ordumu yenər?
Onlara bir iynə batırsan, bişəkk,
Ağızlar açılar bir pəncərətək,
Tarixlə, təqvimlə hər bə gedirlər,
Hesabda bir ayı təxir edirlər²⁴⁷.
Bu ordu ən qızğın döyüşdə bir az
Əzilmiş kəsəkdən toz da qoparmaz.
Birlikdə hücumə keçsək üz-üzə,
Bu ordu dayanmaz bir həmləmizə”.
Zəhmətlə keçinən sadələvh ruslar
Hiyləyə aldanıb dedilər: “Sərdar!
Nə qədər ki, can var – əmrində varıq,
Bu əhdə, peymanə baş, can qoyarıq.
Hər işdə, hünərdə olarıq nəhəng,
Qoymarıq qalsın bu gülşəndən bir rəng.
Biz basqın edərək azğın düşməna,
Nizəməz daşları boyar al qana.
Nizədən qılınca əl atan zaman
Başını keçirər kəməndə düşman”.
Rus ordu qəlbini bir ocaq gördü,
Gücündən dağları yupyumşaq gördü.
Döndü ordugaha, diləyi zəfər,
Qılınca pas sildi, qəlbindən kəder.
O biri tərəfdən şah da oturdu,
Başçı igidlərlə bir məclis qurdu.
Padşahı igidlər almış ortaya,

Bənzərdi dörd yanı ulduzlu Aya.
Qəder xan Xətadan, Qur xan Xütəndən,
Dəbis Mədayindən, Vəlid Yəməndən,
Dəvalı Abxazdan, Hindi də Reydən,
Qubad İstəxrdən, Nəsəbi Keydən,
Gilanlı Zərivənd Mazandarandan,
Xavər ölkəsindən Niyal pəhləvan,
Sipənd Xorasandan, Fum da İraqdan,
Bərişad Ərməndən, bu ittifaqdan,
Rumdan, Əfrəcədən, Misirdən, Şamdan
Hesaba gəlməyən bir çox pəhləvan.
Padişah onları qurtardı qəməndən,
Ümidlər verməklə etdi qəlbi şən.
Dedi: “Düşmənimiz dava görməmiş,
Aslanla döyüşə etməmiş vərmiş.
Quldurluq, oğurluq, bir də yol vurmaq,
Düşmənin mərdliyi, bax, budur ancaq!
Qılıncı görməmiş hər iki əldə,
Bıçağı, nizəni köküsədə, beldə.
Bunlarda tapılmaz kəskin bir yaraq,
Yaraqsız döyüşdə neylər bir qoçaq?
Qarşıya çıxsın bu çıpaq nəfərlər
Biçərik başından göbəyə qədər.
Meydanda başlasam qılınc oyunu,
Bağlaram Əlbürzün uca qolunu.
Mənəm əl gəzdirən o uzaqlara,
Can almaq istərkən can verdi Dara.
Kəməndi hiyləylə atdı Keyd mana,
Saldım o kəməndi öz ayağına.
Furun qoşunuyla döyüşə girdim,
Mərdliyimdən ona kafur yedirdim.
Yayım ki qaşına bir düyün aldı,
Xaqanın yayında kəriş boşaldı.
Ruslarla döyüşdən indi qorxmaram,
Onlar bir sel isə, mən də bir dağam.
Xəzər dağından Çin suyuna qədər
Türklərlə doludur bütün bu yerlər.
Bilirəm rumları sevməyir bir türk,
Rumlara kinləri rusdan da böyük.
Türklərin oxuyla yənə bu zaman
Qabar əskik olmaz rus ayağından.
Zəhər ki vücuda salır zəlzələ,
Sağalır yənə də başqa zəhərlə²⁴⁸.

472

Eşitdim: bir tülkü yırtıcı qurddan
Köpək səsləriylə tapmışdır aman.
Durmayıb iki qurd kin ilə coşdu,

O qoca tülkünün dalınca qoşdu.
Çox zorba itləri vardı bu yurdun,
Qanına susardı tülkünün, qurdun.
Qorxudan tülküçük qopardı fəğan,
İtlərin bəndini açdı ağzından.
İt səsi bürüdü kəndin üstünü,
Canavar sandılar qoca tülkünü.
İtlərin səsindən hürkərkən qurdlar,
Qurtuldu o tülkü, olmadı şikar.
Sınaqlı düşmən də hər işdə belə
Qurtulur düşməndən düşmən əlilə.
Mənim ki dəbdəbəm ucalır göyə,
Varmı ehtiyacım başqa köməyə?
Hər bağlı qapını açardır açan,
Çarə tapılmazsa, danış qılıncdan”.
Başçılar bağırdı baş endirərək:
“Yolunda qanımız tökülsün gərək!
Hər zaman hünərlə işə yaradıq,
İndi biz olarıq ondan da artıq.
Həm hünər göstərmək, həm də mal üçün
Çalışmaq bir borcdur istiqbal üçün!”
Orduya verdi çox padişah ürək,
Ürəksiz bir nəfər olmasın gərək!
Düşündü, daşındı axşama qədər,
Cam ilə qılıncdan neyləsin səhər?!
Üzünü gizlərkən gündüz gecədən,
Keşikçi növbətdə, casus yatırkən,
Hesaba gəlməyən növbətçi əsgər
Keçidli yollarda keşik çəkdilər.
Keşiksiz qalmaq qaranlıq gecə,
Keşikdə qaldılar şəfəq söküncə.

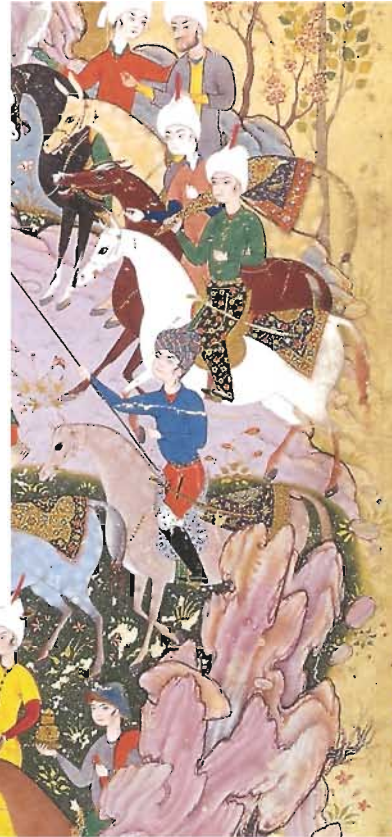

473

İSKƏNDƏRİN RUSLARLA VURUŞMASI

Ey saqi, durma, gəl, sevindir məni!
Şəncərlə yoğrulmuş odlu civəni
Ver mənə, bəzəyim uca eyvanı,
İşlədim ərinmiş o saf boyanı.

Ey sınaqlı dehqan, dünya görmüş pir,
Ürəyə yatımlı sözləri gətir!
Şah Çindən Rus üstə gələndən sonra
Onu çərxin atı götürdü hara?
Çərx ona nə oyun başladı təkrar?
Nə hiylə işlətdi ona ruzigar?
Tarixin sərrafı, o gövhər satan,

Sözləri gövhərlə asdı qulaqdan.
İskəndər elə ki, coşğun rus gördü,
Dünyanı qanadsız bir tovus gördü.
Böyrünü vermədi gecə yatağa,
Durdu bəxt ararkən ulduz saymağa.
Öz ipək fərşini yığınca yerlər,
Teşt ilə, qılıncla oynadı səhər,
O teştdə parlayan qılinc Günəşin
Başını kəsərək, gördü öz işin.
Qara örtüsündən qaldırınca baş,
Şimşəkli qılınca büründü dağ, daş.
İki ordu deyil, iki dəniz qan,
Qədərəcə çox idi dəniz suyundan.
Çapdılar o meydan boyu “qan” deyə,
Qılınclar, bayraqlar ucaldı göyə.
İki meydan boyu polad ayaqlar,
Sıx yerdə dağ kimi tutdular qərar.
Sançıya əmr etdi böyük İskəndər,
Qoşuna san verdi, düzüldü səflər.
O polad geyimdən, almas qılincdən
İşıqlı Günəşə ucaldı duman.
Hər qövmün başında özündən sərdar.
Çəkdilər meydanda dağ kimi hasar.
Dəvali və İran pəhləvanları
Sağ qolda yerləşdi, coşdu qanları.
Qəder xan fəğfurlu igidlər ilə
Cəbhənin solunu götürdü ələ.
Cinahda ox atan xas qulamları,
Döyüş yollarına qanad salardı.
O polad geyimli fil ən ortada,
Kükreyən igidlər durmuş arxada.
Filgövdə padişah minbir ümidlə
Minmişdi dağ kimi qızmış ağ filə.
Qarşıda bənizi qırmızı ruslar
Məcusun atəşi kimi parıldar.
Sağ qolu bəzəmiş Xəzran dəstəsi,
Soldan da ucalır Bərtasın səsi.
Alani arxadan, İsuvi qoldan,
Əzm etmiş baş, boyun qoparsın hər an.
Cəbhənin qəlbində rus kinə dolmuş,
Köksündən İskəndər eşqini yolmuş.
Hər iki tərəfdə səf çəkdi əsgər,
Lacivərd göy kimi ucalmış yerlər.
Rusların təblindən doğru həyəcan,
Xəstə bir hindlitək qopardı fəğan.
Göyləri sarsıdan təbil və boru
Yerlərin qarınına salırdı buru.

Zorba türk borusu etdikcə şiddət
Türklərin qoluna gəlirdi qüvvət.
Coşduqca yer yaran at kişnəməsi
Balığa çatırdı yerin naləsi.
Həftəğuş əmudların təpiklərindən
Fələyin öküzü qopardı şivən.
Dəldikcə qılınc hər gümüş peykəri,
Gümüşdən çıxarır qan danələri.
Dəmərdən keçdikcə üçpərli oxlar
Sanki çəmənlikdən ötürdü quşlar.
Nizədən qamışlıq olmuş yer üzü,
Dağ çökür çuxura yedikcə gürzü.
Tüklərin ucuyla nizə ucalır,
Düşmən öz qanıyla dəstəməz alır.
Qurd gönündən olan müdhiş təbildən
Qızışır döyüşlər, coşur döyüşkən.
Daşlarda nizə qan çeşməsi açar,
Bir orman göyərdir yay ilə oxlar²⁴⁹.
Oxların meyvəsi al güldən nişan,
Güllərin qan damar hər tikanından.
Qalxanı əridən polad nəhənglər
Başını uzatmış, sərkəşlik edər.
Dağlara deşiklər açırdı buxar,
Yerlərin canında bir titrəyiş var.
Rus döyüşməsindən dəhşət çökdürdü,
Aslanlar altında atlar ürkürdü.
Əflatun, Fələtus xalqıtək nadan
O yerdə əskikdi bir aciz rusdan.
Rumlular fələyə ucaltdı bayraq,
Qılıncdan suya bir atəş olaraq.
Havanın boğazı sanki tıxandı,
Dünyanın nəfəsi artıq dayandı.
Nə yerdə yer tapır yeriyan ayaq,
Nə uçan havada tapırdı bucaq.
Ruslardan bir nəfər açdı meydanı,
Bir tülkü papaqlı Bərtas aslanı
Küləyə minmişdi yeriyan dağtək,
Dağ külək belində durarmış demək!
Döyüşmək istədi, suladı meydan,
Özünü öyərək, oxudu dastan:
“Xam dəri geyinən hər bir Bərtası,
Mənin varlığımla qızır arxası.
Pələnglər yırtaram dağlar qaşında.
Nəhənglər yeyərəm sular başında.
Aslantək alışıdım sağrı yırtmağa,
Tülkütək baxmaram yağlı quyruğa²⁵⁰.
Pəncədə kəskinəm, qüvvətdə mətin,

Maral böyrü yırtmaq deyildir çətin.
İçdiyim, tökdüyüm daima al qan,
Geyimim xam dəri olmuş hər zaman.
Nizəm daldan dəysə çıxar göbəkdən,
Sınamaq istəsən, bu meydan, bu sən!
Bir ordu kükrəsə Çin ilə Rumdan,
Atəşin alovu ucalar mumdan.
Mənə qandan başqa töhfə gətirən,
Yox olsun elə bir yolçu, döyüşkən.
Kim mənə qaş çatsa qürur edərək,
Zivər yox, al kəfən geyinsin gərək!”
Onun qarşısına şah ordusundan
Çıxdı bir nizəli igid pəhləvan.
Meydanda kin ilə açdılar pəncə,
Çarpışma uzandı hey döyüşdükcə.
Acıqlı Bərtasın son qılıncından
Torpağa sərildi rumlu pəhləvan.
İkinci rumlu da ölüm, kin gördü,
Bərtasın bəxtini çox mətin gördü.
Hindi adlı igid şahzadə vardı,
Hindli qılıncıyla çox baş vurardı.
Qızmış aslan kimi qopardı fəryad,
Cumdu qurd üstünə əlində polad.
Qol kimi sındı, oldu çox həmlə
Kimsənin taleyi gülmədi hələ.
Acığa dolunca şahzadə Hindi,
Qılıncı düşmənin çiyindən endi.
Başını biçdi o kəsici almas,
Atın dırnağında çırpındı Bərtas.
Ruslardan başqa bir qılınc oynadan
Boynunu ucaltdı əlində qalxan.
Öyünə-öyünə girdi meydana,
Susamışdı sanki düşmən qanına.
Hindi qılıncını endirdi ona,
Ehtiyac qalmadı rus qalxanına.
Çıxdı bir başqa rus qılınc vurmağa,
Göz-gözə gəlincə düşdü torpağa.
Çox igid öldürdü, oldu gün yarı,
Tazitək qovurdu o, ceyranları.
Rusların nəfəsi tıxandı ondan,
Olmadı daha bir qarşıya çıxan.
Vücudu al qana batmışdı daha,
Yüyəni çevirdi tez ordugaha.
Göruncə İskəndər göstərdi hörmət,
Verdi ən dəyərli, yararlı xələt.
Hər iki tərəfdən enərək ordu
Keçidli yollarda keşikçi durdu.

Dan yeri sökərkən saqi qalxdı şən,
Şərabdan torpağa yaqut səpərkən,
Od saçan dəniztek hər iki əsgər
Pusquda yenə də kaman çəkdilər.
O qanlı meydana çaparaq təkrar
Aslan yıxmaq üçün ova çıxdılar.
Gurlayan şeypurlar çaldıqca çalır,
Başlardan ağıl, huş, üzdən rəng alır.
Qurd gönlü təbillər etdikcə fəryad,
Ürək yox, yumşalır ən qatı polad.
Səs-küydən titrədi yerin damarı,
Göy atdı nalını, Günəş mismarı,
Dikbaş bir eylaqlı susadı qana,
Atını od kimi sürdü meydana.
Vücudu gizlənmiş polad içində.
Ürəyi dünyadan bərk idi kində.
Döyüşmək istədi qızmış filbədən,
Gələn qurtulmadı dəmir gürzündən.
Qorxdu dəhşətindən hər bir namidar,
O aslanpəncədən baş qaçırdılar.
Bir saat sonra bir acıqlı aslan
Meydana at çapdı öz ordusundan.
Buxara atında qızmış fil kimi,
Atıldı irəli daşqın Nil kimi.
İgid eylaqlıya bağırdı gələn:
“İşıqlı, al Günəş çıxdı pərdədən,
Əlində saqitək cam olan mənəm!
Eylaqlı qanından şərab içənəm!”
Atı məhmizlədi bitincə sözü,
Yuxarı qaldırdı o, polad gürzü.
Qızmış fil vurduğu kəskin mizraqdan
Fil vücudun başı gəldi ayaqdan.
Eylaqlı toppuzdan oldu sərsəri,
Onun qan tufanı məst etdi yeri.
Onlardan bir atlı çıxdı meydana,
Dağ kimi yanaşdı o dağyarana.
Aldığı zərbədən oldu yerlə bir,
Əlində çox igid can verdi bir-bir.
Belə baş qoparmaq nəticəsində
Bir qürur göründü hər şivəsində.
Bir çox polad geyim, almaz qılınclar
Qarşıya çıxınca oldular şıkar.
Səhərdən ikinci çağına qədər
Olmadı qarşıya çıxan bir nəfər.
Vurdu qulağından qəzanın qədər,
Yenidən qanlarla qaynadı ciyər.
Ruslardan at çapdı bir gövdəsi fil,

Üzü qıpqırmızı, gözləri bir Nil.
Rumlardan pəhləvan istəyib durdu,
Çox mərdlik göstərdi, mərd başlar vurdu.
Qanını axıtdı, kimə yan aldı,
Bir neçə bədəndən şirin can aldı.
Sınaqlı igidin bu bas-kəsindən
Olmadı rumlardan meydana gələn.
Ruma əl tapınca rus aldı meydan,
Filləri süst gördü öz çomağından.
Oynatdı qılıncı, coşdurdu kini,
Öldürdü bir neçə rumlu, çinlini,
Nizəylə boynunu bir az uzatdı,
Qürurla meydanda nizə oynatdı.
Rum qərargahının yaxın böyründən
Atını çapdı bir adlı döyüşkən.
At deyil, bir şahin oynatdı qəşəng,
Yox, qılınc deyildi, asmışdı nəhəng.
Əynində ipəkdən bir çuqalı var.
Başını bir polad dəbilqə oxşar.
Sərxoş ifrit kimi soxuldu hər bə,
Əlində dördbaşlı bir kəskin zərbə.
Nizəni qaldırdı rusa baxaraq,
Dedi: "İstəmirsən torpaqda yatmaq,
Bil, mazandaranlı Zərivənd mənəm!
Döyüşdə divlərlə mən əylənənəm".
Ondakı heybətdən rus bir şey qandı,
Səfrası qarışdı, başı firlandı.
Meydanı daraldı – anladı o kəs,
Bu başqa hərifdir, ona bənzəməz.
Atı oynatmadı, çəkildi geri,
Bildi ki, mərdlikdə yox bərabəri.
Cilovu çevirdi tez ordugaha,
Yel kimi sovuşdu, durmadı daha.
Aslana çevirdi arxa, arxadan
Zərbəni endirdi ona pəhləvan.
Qaçanın belini zərbəsi yardı,
Köksündən dördbaşlı nizə çıxardı.
Uçan at yel kimi keçdi meydanı,
Ruslara yetirdi o əzgin canı.
Tanış, yad qaçaraq tutdular xəbər,
Səlibə dönmuş bir ölü gördülər.
Bildilər döyüşkən, qızmış əjdaha,
İgidlər belinə xaç vurdu daha.
Çəkildi arxada, öndə yüyənlər,
Çıxmadı Bərtasdan, rusdan bir nəfər.
Qoşunun nəhayət səbri tükəndi,
Bir rus pəhləvanı dağtək tərpendi.

Qıntala qohumdu, adı da Kupal,
Filcanlı pəhləvan yanaşdı, dərhal
Girdi bir-birinə iki çarpışan,
Qılınclar oynadı hər iki yandan.
Zərivənd nəhayət bir qılinc çaldı,
Kupal pəhləvanın canını aldı.
Belə bir hünərlə dikbaş ruslardan
Yetmiş nəfərini qırdı pəhləvan.
Acıqlı aslandan qıvrıldı Qıntal,
Ordunu döyüşdə görüncə topal,
Pəhləvan atlandı zireh geyərək
Budağı qılincdən olan sərvətək.
Atıldı əjdaha yəhər qaşına,
Yüyəni buraxdı meydan başına.
Zərivənd görüncə bu əjdahanı
Kükreyən buludtək oynadı qanı.
İki iti qılinc çıxdı qınından,
Göy kimi istidən qızışdı meydan.
Pərgar pərləritək mərkəzi ölçən,
Biri geç, birisi sürətlə keçən,
Çatıb bir-birinə, girdilər hər bə,
Yaralar açaraq, vurdular zərbə.
Qazana bilmədi heç biri zəfər,
Çarpışma uzandı gecəyə qədər.
Nəhayət, bir qılinc endirdi Qıntal,
O gəlin bəzəkli igidi dərhal
Torpağa düşürdü qızıl yəhərdən,
Aslan pəncəsində öldü filbədən.
Öldürən girincə düşmən qanına,
Sevincək döndü öz ordugahına.
Bu işdən sıxıldı böyük tacidar,
Torpağa sərildi gilanlı salar.
Əmr etdi igidi etsinlər rahat,
Adına münasib edilsin xidmət.

O sultan şövkətli şəfəq sökərkən,
Dağa dalğa vurdu Çin dənizindən.
“Qan” deyə susadı hər iki əsgər,
Bisütun dağıtək bayraq çəkdilər.
Dənizdən kükrədi bir bulud peykər,
Hər meşə içindən çıxdı bir əjdər,
Nəhənglər nərəsi ucaldı dağa,
Hər yandan axırdı qan dalğa-dalğa.
Filgövdə bir rumlu toppuz əlində,
Qılinc əlində, oxluq belində,
Döyüşə çağırıdı versin imtahan,
Çıxdı sarı kaftan geymiş pəhləvan.

Toppuzu başından vurunca birdən
Rusda nə baş qaldı, nə qol, nə bədən.
Başqası kükrədi, onu da yardı,
Qarşıya çıxandan beyin qopardı.
Qılıncda, qədəhdə şöhrətli, şanlı,
Fərincə adında, özü alanlı,
Toppuzu çiyində atı oynatdı,
İnsanın başından huşunu atdı.
Bu qapdı toppuzu dolaraq kinə,
O da tez gürzünü atdı çiyinə.
Toppuzlar oynadı göydə yan-yana,
Şiddətlə sarıldı düşman düşmana.
Alanlı döyüşə girdiyi zaman,
Bildi ki, acizdir talesiz düşman.
Toppuzu başından elə endirdi,
Baş, beyin dağıldı, qarnına girdi.
Düşmənin başını salınca yerə,
Qürurla boynunu çəkdi göylərə.
Ərməndən acıqlı igid bir cavan,
Vurub öldürməkdə cəsur pəhləvan.
Adı Şərvə, özü döyüşdə kamil,
Nə aslan tay idi ona, nə də fil.
Hər əldə bir qılınc – nəhəngdən nişan,
Çox nəhəng başını qoparmış aslan.
Alanlı üstünə at səyirdərək
Parlayan qılıncdan oynatdı şimşək:
Fərincə görünce adlı igidi,
Qalxanı qanadtək çiyinə tikdi.
Şərvə bir qılıncı saldı nəfəsdən,
Çırpındı, can quşu uçdu qəfəsdən.
Eysudan bir məğrur susadı qana,
Atını od kimi çapdı meydana.
Mərdliklə çalışdı, göstərdi hünər,
Şərvəyə aslanlıq və fayda verər?
Düşmənin heybəti qorxutdu onu,
Bir ağır zərbəyə verdi boynunu.
Cərəm adlı bir dağ Ləzgi dağından,
Əlindən zinhara gəlmiş bu cahan.
İgidin poladdan küləhi vardı,
Üzündən, gözündən döyüş yağardı.
Əynində dəmirdən bir geyimi var,
Saf gümüştek yanar, civətek parlar.
Şərvəyə yanaşdı o qızmış aslan,
Gözünü açmağa vermədi aman.
Bir qılınc endirdi aslan Şərvəyə,
İgidin tozunu sovurdu göyə,
Düşməni torpaqda görünce belə,

Beynini dağıtdı at təpiyiylə.
Boynunu çəkən çox adlı pəhləvan
Oturdu buza o soyuqqanlıdan²⁵¹.
Dəvalı görüncə elə bir gərdən,
Gərdən yox, meydanda gərdənlər yeyən.
İlantək qıvrıldı, istədi yaraq
Düşməni yıxmağa hazır olaraq.
Başına dəbilqə qoyaraq o şir,
Özü Çin poladı, üzü xas dəmir,
Zəhərli qılıncı boynuna saldı,
Saç kimi hörülmüş kəməndi aldı
Atını sardı bir dəmir örtüyə,
Dağ kimi atıldı tez üzəngiyə.
Düşmənin üstünə çapdı gülərək,
Məktəbdən evinə dönən çocuqtək.
Cərəm görə kimi o pəhləvanı,
Qorxdu bu döyüşdən, titrədi canı.
Çətindi o yerdən geri qayıtmaq,
Çarəsiz ölümə boyun qoyaraq,
Dəvalı səmtinə çapdı sürətlə
Aslanla döyüşdə başladı hiylə.
Dəvalı düşmənin qıvrılmasından,
Özünə örkəntək sarıldı yaman.
Ortada çox sözlər keçdi, müxtəsər,
Xeyirçün bir söz də söyləmədilər.
Dəvalı coşunca kinin selindən
Qılıncı endirdi düşmən belindən.
Şığıdı, zəhmətsiz ortadan keçdi,
O ağır qayanı ikiyə biçdi.
Bir sərxoş fil kimi qardaşı vardı,
Qanını almaqçın meydana vardı.
Aldı Dəvalıdan sağalmaz yara,
Çəkildi qardaşı yatan çadıra.
Güldü bəxt o polad arxalı dağa,
Çox ordu qıranı sərđi torpağa,
Codrə adlı bir rus oxudu meydan,
Südəmə ceyrandı ona hər aslan,
Qocaman gövdəli, güclü, döyüşkən,
Meydanda təklidə bir ordu yenən.
Boynundan asmış çox igid qanını,
Çox boyun çəkənin almış canını,
Qurşaqda düyünü çox möhkəm vurdu,
At sürüb Dəvalı önündə durdu.
Qılınclar oynadı kin ilə dolu,
Bağlandı ayağın qaçacaq yolu.
Sınanmış igidlər çox döyüşdülər,
Vurulan qılınclar etmədi əsər.

Rus kəskin qılıncı qaldırdı sağa,
Vurdu birdən-birə o polad dağa.
Yardı dəbilqəni, keçdi gözünə,
Vücudu qərq oldu qan dənizinə.
Aldığı yaradan çox süst göründü,
Cilovu qaparaq geriye döndü.
Başını bağladı, boşaldı yəhər,
O baş sınmasından sındı İskəndər.
Həkimə əmr etdi çatsın haraya,
Sağaldan bir dərman qoysun yaraya.
Çox şəfqət göstərsin köməyə gedən,
Dəvalı sağalsın o xəstəlikdən.
Geçə öz başına örtük çəkəndə
Ay başından düşdü müşkin kəməndə.
Hər iki tərəfdə durdu qarovul,
Orduya milçək də tapmadı bir yol.
Elə ki, ucaltdı günəş boynunu,
Zülmətdən yudu bu çərxin donunu,
Bir daha səsləndi qızmış aslanlar,
Çölü ceyranlara etdilər məzar.
Ətrafa səs saldı zəng, boru, cərəs,
Qan coşur kərənay aldıqca nəfəs.
Fəryada gəldikcə şeypur ilə kus,
Açılır qırmızı güldən Səndərus.
Yenidən meydana çıxdı o Codrə,
Özündə görmədi süstlük bir zərrə.
Qara aslan kimi atını təkrar,
Meydanda oynatdı Hindi namidar.
Codrəyə üstünlük göstərdi hər an,
Dəyərsiz yaralar vermədi ziyan,
Nəhayət, qaşına bir düyün aldı,
Codrənin başını yəhərə saldı.
Kam aldı vurmaqla düşmən boynunu,
Atının nalına tapşırırdı onu.
Meydanda dolaşdı o igid aslan,
Bir çox pəhləvandan boşaldı meydan.
Vardı bir pəhləvan, adı da Tartus,
Mərdliklə tanırdı onu hər bir rus.
Sanki qıvrılırdı qırmızı ilan,
Qarşıya kim çıxsa alar ondan can.
Hindiyə kükrədi kəskin yel kimi,
Dağlardan tökülən coşğun sel kimi.
Düşmənlə o qanlı toqquşmalarda
Mərdliklə heç biri qalmadı darda.
Nəhayət, rus birdən keçdi həmləyə,
Hindinin tozunu sovurdu göyə.
Qanını canından çəkdi birbaşa,

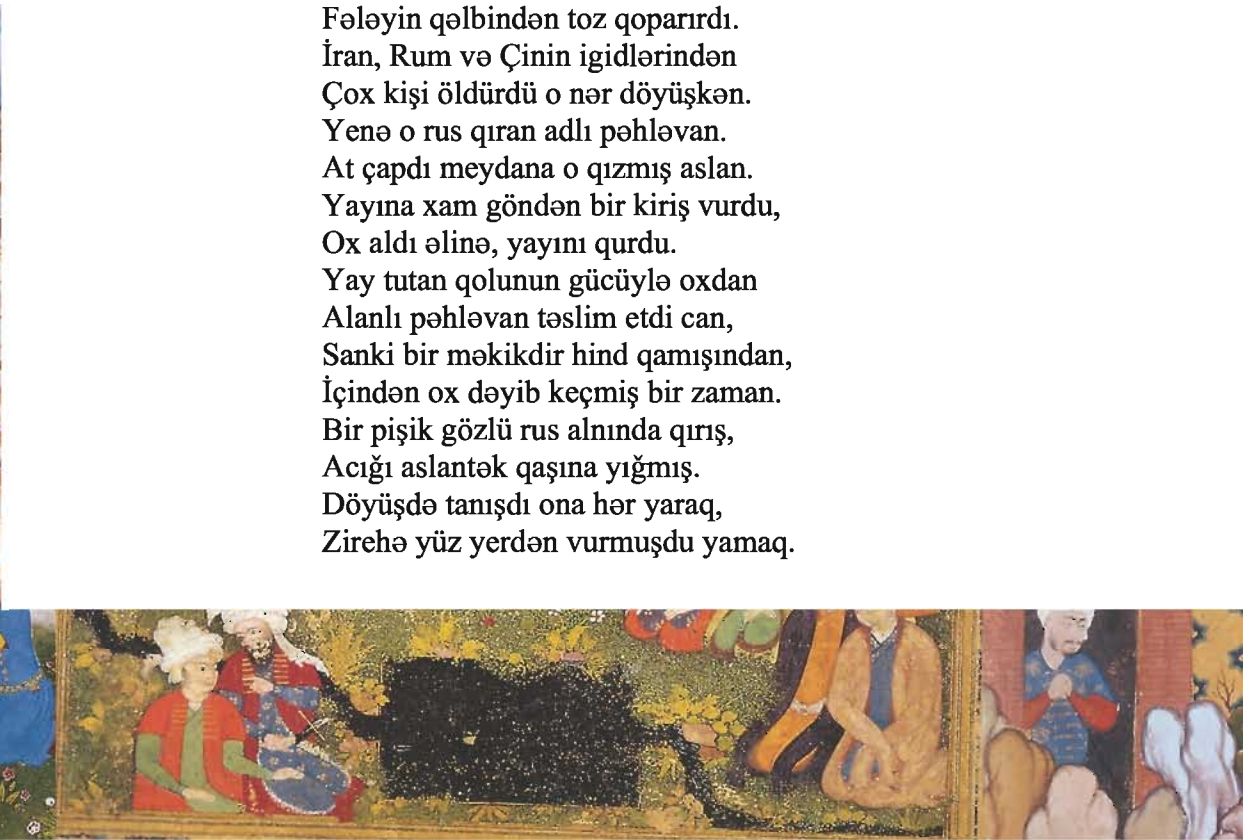
Axıtdı mey, camı çaldı bir daşa.
Atdı dəbilqəni, bağırdı: “Mənəm
Qorxunc bir əjdaha, aslan yenənəm!
Kim mənə qaş çatsa qürur edərək,
Geyim yox, kəfənə bürünsün görək.
Mənə Tartus adı vermişdir anam,
Rusların Rüstəmi sayılır bu nam.
Ordunu ayaqdan salmasam, inan,
Dönmərəm geri bu qanlı meydandan”.
Hindinin ölümü şaha dəyərək,
Qıvrıldı özünə gəlin zülfütək.
Atını meydana çapmaqdı fikri,
Yenə də əzmindən tez döndü geri.
Mənalı nəzərlə süzdü sağ-solu.
Kim açar ordudan intiqam qolu?
Meydana at saldı igid bir nəfər,
Çinli qılıncından çaxdı şimşəklər.
Coşğun aslan kimi bir uca atlı,
Hünərli, ürəkli, şərəfli, adlı,
Dəmirə batmışdı başdan-ayağa.
Tək ağzı görünür nəfəs almağa.
Dolaşır meydanı baş ucaldaraq,
Oynayan qılıncı şimşəktək parlaq.
Ondakı cəldliyi düşmən görəli
Qaşının üstündə qurudu əli.
Ruslardan meydana səyirtmədi bir at,
Qılınc oynatmağa açdı qol-qanad.
O kəskin qılıncla elə bərk vurdu,
Düşmənin kəlləsi ətəkdə durdu.
Ondan ürəkli bir atlı pəhləvan,
Erkək aslan kimi oxudu meydan,
Onun da başını yedi bir yara,
Bir bəla kəsildi bir çox başlara.
Qırx nəfər o qaya arxalı rusdan
Asanca öldürdü döyüşçü aslan.
Hər səmtə dönürdü atı ahəstə,
Rusdan yüzü ölür, yüzü də xəstə.
Hər yana edirdi həmlə bir kərə,
Ruslardan bir ordu səyirdi yerə.
Gördülər nizəsi susamış qana,
Qorxudan çıxmadı kimsə meydana.
Zəfərli bir həmlə edərək axdı,
Yüyəni yelcilov ata buraxdı.
Dağ kimi hər səmtə düşürdü gözü,
Yüzü yara alır, ölürdü yüzü,
İskəndər heyrətlə öydü igidi:
“Bu qola. qılınca eşq olsun!” – dedi.

Hünərlə döyüşür, düşməyir dara,
Alov yağdırırdı o tikanlara.
Müşk, ənbər səpincə yerə qaranlıq
O igid meydandan qayıtdı artıq.
Günəşi örtüncə dağların qaşı,
Yuxuya gedərkən gündüzün başı,
Qara əjdahatək qaranlıq gecə
Başını balıqdan Aya çəkinçə.
Zülmətlər yolçunun yolunu tutdu,
O qara əjdaha Ayı da uddu.
Atlı əl çəkmədi çalib-çapmaqdan,
Rahatlıqçın döndü geri pəhləvan.
Qaranlıq içində oldu tez nəhan,
Olmadı onu bir görən, tanıyan.
İskəndər o atlı, qoçaq igidi
Bir aslan ürəkli aslan zənn etdi.
Deyirdi: "Doğrudan bu ər oğlu ər
Döyüşdə mərdliklə göstərdi hünər.
Görsəydim üzünü, igidliyinə
Verərdim yüz başı bağlı xəzinə.
Bir bəla kəsildi bu düşmən xalqa,
Mənə öz qolumtək oldu bir arxa.
Coşqun bir aslandı, deyildi insan,
O igid aslana eşq olsun hər an!"

484

Firuzə rəngli tağ ertəsi günü
Dağ-daşdan ucaldı yaqut güzgünü²⁵².
Alanlı bir atlı döndü aslana,
Qara əjdahatək girdi meydana.
Əlində yetmiş zor igidin gürzü,
Kökündən ayırır qoca Əlbürzü.
Mərd kimi dolaşib başlar yarırdı,
Fələyin qəlbindən toz qoparırdı.
İran, Rum və Çinin igidlərindən
Çox kişi öldürdü o nər döyüşkən.
Yenə o rus qıran adlı pəhləvan.
At çapdı meydana o qızmış aslan.
Yayına xam göndən bir kiriş vurdu,
Ox aldı əlinə, yayını qurdu.
Yay tutan qolunun gücüylə oxdan
Alanlı pəhləvan təslim etdi can,
Sanki bir məkikdir hind qamışından,
İçindən ox dəyib keçmiş bir zaman.
Bir pişik gözlü rus alnında qırış,
Acığı aslantək qaşına yığmış.
Döyüşdə tanışdı ona hər yaraq,
Zirhə yüz yerdən vurmuşdu yamaq.

Durdu həm qılınc, həm at oynatmağa,
Polada batmışdı başdan-ayağa.
Meydanda döyüşü sanırdı asan,
Atını yüklədi hər bir silahdan.
Ürəyi daşdan da möhkəm, əlbət,
Bilmədi döyüşdə var necə dəhşət.
Silaha təklikdə alışmışdı bu,
Düşmən qılıncından duymamış qorxu.
Əjdaha ürəkli salınca nəfəs,
Aciz bir ov gördü, çıxarmadı səs.
Gördü ki, üstündə çox yarağı var,
Özündən, atından xoşdur çul, paltar.
Başını qılıncı oynatdı yerdə,
Çulundan üzünə çəkdi bir pərdə.
Başqa rus kin ilə at oynatdıqca,
Torpağa sərildi qılınc atdıqca.
Başqa rus yanaşdı kəskin polada,
Onlara dəyəndən dəydi buna da.
Yayından şığıyan hər kəskin oxdan
Yan verdi yerə bir igid pəhləvan.
O atlı qəhrəman düz on ox atdı,
On igid qəhrəman torpaqda yatdı.
Yenə də görünməz oldu gözlərə,
Qayıtdı igidlər oturan yerə.
Neçə gün o igid hər bə yanaşdı,
Örtülü çıxaraq, açıq savaşdı.
Qalmadı kimsədə cəsəret, hüner,
Döyüşdə onunla dursun bərabər.
Can, qılınc qorxusu çatdı bir yerə,
Az qaldı dağılsın onlar çöllərə.
Namusa dalaraq etdilər səbir,
Hiyləyə uyaraq tökdülər tədbir.

Bir gün bu qoca çərx dövran edərkən,
Bir gövhər çıxardı qır dənizindən.
Meydan bəzənərək səflər düzəldi,
Hər yandan bir igid nərəsi gəldi.
Gurladı çanlar rus ordugahından,
Qalxdı qışqırıqlar göyə hər yandan.
Mərkəzdə ruslar da ordu çəkərək
Səfləri bəzədi gözəl gəlincək.
Atıldı bir köhnə kürklü döyüşkən,
Sanki bir nəhəngdir çıxdı dənizdən.
Piyada, bir parça dağdı gövdəsi,
Beş yüz atlıdan da çoxdu hər bəsi.
Qocaman, qüvvətli pəncəsi vardı,
Almazı sıxsaydı tez yumşaldardı.

Div kimi qan iyi duymuş, qaniçən,
Fırlanmış cəhənnəm dəhlizlərindən.
Ayağında onun boyuna uyar
Həm qalın, həm uzun bir zənciri var.
Sanasan kükrəmiş vəhşi bir aslan,
Kəskin səs-küy ilə dolmuşdu meydan.
O güclü ayağı hər yerə vurur,
Zərbindən açılır dərin bir çuxur.
Dəmindən əyribaş toppuzu vardı,
Dağların başını dağa dayardı.
Hər yana cumdu bu dəmir toppuzla,
Çox igid öldürdü, sərdi sağ-sola.
O qalın bədənin kobudluğundan
Canı kir bağlamış, qartmaqdır hər yan.
Döyüsmək qəsdilə girsə meydana
Nə qılınc, nə toppuz kar edər ona.
Belə bir əjdaha atıldı birdən.
Firiştə öldürən, o insan yeyən.
Sanki bir qarınca tutur görünçə,
Qoparır başını o aslanpəncə.
Başqa bir işi yox başlarkən savaş,
Bədəndən gah ayaq qoparır, gah baş.
Tutunca qarşıya çıxan yağını
Qırır gah belini, gah ayağını.
Qocaman gövdəli çəsur bir atlı,
Döyüşdə sınınmış bir yel qanadlı
At sürdü, meydanda ucaltsın boyun,
O qızğın atəşlə oynasın oyun,
Görünçə bu nəhəng onu uzaqdan,
Tutmaqla yırtmağı çəkmədi bir an.
Meydana başqa bir pəhləvan çıxdı,
Bir anda onu da atından yıxdı.
Böyləcə əl atar-atmaz çomağa,
Bir neçə igidi sərdi torpağa.
Çox ürək yardı o yırtıcı aslan,
Ən cəsur mərdlərin bağı oldu qan.
Hər ağıl sahibi edərdi heyrət:
Nə insan, nə divdi o zorba xilqət!
Gündüzə səs vurdu qaranlıq gecə
Al Günəş başını yerə dikincə.
İskəndər bu iş çox heyrət etdi,
Məclisdə qapalı məsləhət etdi:
“Bələdir bu insan öldürən qoçaq,
Onunla döyüşə acizdir bu xalq.
Silahsız bu adam qarşı gəlirkən,
Silahlı igidlər qaçır önündən.
Nəsilcə, şübhəsiz, bu insan deyil,

Olsa da, bu abad torpaqdan deyil,
Virana yerdəndir, vəhşi xilqəti,
İnsana bənzəyir yalnız surəti”.
Orduda tapıldı onu tanıyan,
Baş əydi, təmkinlə dedi: “Hökmüran!
Madam ki, əmr edir adil padişah,
Şahı o vəhşidən eyləyim agah.
Bir dağ var, zülmətə yaxındır qolu,
Tük kimi incədir gedilən yolu.
O yerdə yaşar bu xilqətdə insan,
Tərkibi torpaqdan, gücü poladdan.
Onların əslini doğru bilən yox,
Əslindən, irqindən xəbər verən yox.
Hamısı göygözdür, qırmızıyanaq,
Aslandan da qorxmaz bu acıqlı xalq.
Çox dayanıqlıdır, güclüdür onlar,
Meydanda biri bir ordu dağidar.
Erkəyi, dişisi dolsa hiddətə,
Dünyanı çevirir bir qiyamətə.
Silahda, döyüşdə sınaqları var,
Savaştan başqa şey tanımaz bunlar.
Görməmiş onlardan ölən, bir nəfər,
Arabir görünür yalnız dirilər.
Bunların sərvəti qoyundur, ancaq
Hər zaman qoyunla keçinir bu xalq.
Yunladır bunların ticarətləri,
Yoxdur bundan başqa bir sərvətləri.
Kimsədə tapılmaz xəzinə, sərvət,
Bunların var-yoxu samurdur, əlbət.
Ən incə, dəyərli, qara samurlar
Ancaq bu ölkədən, bu yerdən çıxar.
Hər qadın, erkəyin alnında geniş
Kərgədan kimi bir buynuz göyərmiş.
Bunların buynuzu olmasa, inan,
Surətcə seçilməz bu çirkin rusdan.
Baş, sima, təbiət, biçimsiz peykər,
Baxdıqca ən çirkin xoruza bənzər.
Kim yatmaq istərsə – gənc olsun, qoca,
Qonar şahin kimi uca ağaca.
Buynuzu bənd edər qalın budağa,
Div kimi tərpenməz, başlar yatmağa.
Yaxından budağa baxdığın zaman
Asılmış əjdaha görərsən ordan.
Yorğun da olsalar, yatmazlar əsla,
Çünki yatmaq ziyan verər ağıla.
O yerə arabir gəlirkən ruslar
Ağacdən asılmış o divə baxar.

Bu yığnaq özünü o divdən gizlər,
Ora yanaşmağın yolunu izlər.
Onu bir kəndirlə salarlar bəndə,
Boynunu çəkərlər dəmir kəməndə.
Möhkəm bağlayınca zənciri, bağı,
Onu əlli nəfər çəkər aşağı.
Əsir olduğundan tutunca xəbər,
Dönər ildırıma, nərildər, kükrər.
Dartınıb qırarsa zənciri, bağı,
Əlindən qurtulmaz onun bir yağı.
Bir ziyan verməsə möhkəm bağına,
Gətirərlər onu rus torpağına,
Açılmaz o qalın zəncir boynundan,
Gəzdirib çox qazanc alırlar ondan.
Onu gəzdirərlər kəndlərdə ev-ev,
Onlara çox sərvət qazanır bu dev.
Ruslarla bir dava düşdüyü zaman
Bu canlı fil ilə qızışar meydan.
Zəncirə çəkilər güclü əjdaha,
Boynundan zənciri açmazlar daha.
Belə od meydana çıxsa, qorxudan
Üzlərdə rəng qalmaz, bədənlərdə can.
İskəndər o bəla haqqında daldı,
Bu dastan beyninə bir atəş saldı.
Dedi: “Bu iş məni qorxudan deyil,
Ox çubuqları bir ormandan deyil.
Bu uca taleyim mənə olsa yar,
O divin başı da nizəmdə oynar”.
Şəfəq gündəğandan çıxarınca baş
Qaranlıq Məğribdə gizləndi yavaş.
Şərq şahı orduya verdi yaraşiq,
Ancaq div haqqında fikri qarışiq.
Sağ qolda dayandı rumlu, bərbəri,
Tutmuş Yəcuc kimi sədd-İskəndəri.
Dar gözlü çinlilər solu almışdı,
Onların gücündən yer daralmışdı.
Ordunun qəlbində igid İskəndər,
Atı da altında bir dağa bənzər.
O yanda rus ilə Burtas və Alan,
Harın atlar kimi coşurdu hər an.
Təbillər zənglərlə olmuş həmahəng,
Borular gurlayır məhşər surutək.
Dağ yaran nağara etdikcə fəryad,
Simurğ Qaf dağında salırdı qanad.
Coşduqca şeypurun, neyin naləsi
Tanrıya ucaldı sıxıntı səsi.
Çarpışan ordular deyirdi: – Görək,

Kimə öz taleyi olacaq kömək?
Yenə də divüzlü, o qızmış aslan
Fil kimi kükrədi, oxudu meydan.
Bir neçə igidi öldürdü yenə,
Bir kimsə çıxmadı onun önünə.
Yenə o zirehli, igid döyüşkən
Şah qərargahının bir tərəfindən
Qılınc oynadaraq hər bə yanaşdı,
Günəşin çeşməsi ondan qamaşdı.
İskəndər tanıdı o mərd igidi:
“Keçən gün vuruşan aslandır” dedi.
İgidin haqqında düşdü təşvişə,
O, əjdaha ilə çıxmış döyüşə.
Dedi: “Çox heyf olsun, belə qəhrəman,
Bir divin əlində düşsün ayaqdan”.
O igid adlı, o kəskin cilovlu,
O odlara girmiş qəlbi alovlu
Göy yerin başına dolandığıtək
Dinin ətrafında dolandı fələk.
Birinci tədbirdə o mətin qaya
Kəskin ox yağdırdı qəlbiqaraya.
Gördü div oxlardan duymayır qorxu,
Oxatan oxundan acığa doldu.
Bir almaz biçimli polad kərpici
Çarpdı o nəhəngə, çatdıqca gücü.
Kərpici dəvəyə çarpsaydı, inan,
Çaladı çıxardı o biri yandan.
Canını sıxdı div öz kürəyilə,
Kərpici əzdi o bərk cəmdəyilə.
Bir polad kərpic də atdı yenidən,
Onu da rədd etdi o qalın bədən.
Üçüncü kərpic də qırıldı belə,
Alınmaz çayların önü kərpiclə.
Bildi ki, dəmirdən yoğrulmuş insan
Qorxmayır kərpicdən, qorxmayır oxdan.
Alovlu nəhəngi çəkdi qınından,
Əjdaha üstünə cumdu pəhləvan.
Çiyindən vurunca sarsıtdı onu,
Zənn etdi zalımın yetişdi sonu.
Çıxdı tez altından yenə Əhrimən,
Davaya sarıldı iki döyüşkən.
Açıldı, kəsdi div bəxtin yolunu,
Haçabaş dəmirlə bərk tutdu onu,
Yəhərdən qaldırdı o qızmış aslan,
Dəbilqə torpağa düşdü başından.
Niqabın altından doğdu bir bahar,
Lalə yarpağından incə gülruxsar,

O gözəl başını kəsmək istərkən,
Görüb gül üzünü utandı düşmən.
Gördü ətəyinə düşmüş hörüklər,
Saçını boynuna sardı o dilbər.
Hind oğrusu kimi çaldı xəzinə,
Rumdan çalıb verdi rusun əlinə.
O div əl tapınca pəri dilbərə,
Rusun divlərindən qopdu bir nərə.
Çünki rast gəlmişdi gözəl ceyrana,
Yenə də başladı ceyran ovuna.
Sıxıldı kədərli işdən İskəndər,
İlantək qıvrıldı qəlbində kədər.
Şah dedi: "O qara fili filiban
Coşdursun, kin ilə qızıssın meydan!"
Filban nərə vurdu o qara filə,
Sürdü div üstünə, döndərdi Nilə.
O filayaqlıya vurdu çox zərbə,
O odlu qarurə girişdi hərbə,
Nə dağa qarurə edirdi əsər,
Nə nizə dənizə verirdi xətər.
Görünce o sərxoş fili əjdaha,
Əlini uzatdı filə bir daha.
Bilirdi: döyüşdə sınıanmış fillər
Ancaq xortumundan tutsan yenilər.
Xortumu elə bərk tutdu div insan,
Filə bu şən dünya kəsildi zindan.
Xortumu kökündən qoparıb atdı,
Uca fil dağ kimi palçığa batdı.
Bu qorxunc oyundan qorxdu İskəndər,
Qorxdu ki, bu işdən məhv olsun əsgər.
Dedi fərzanəyə gözündə hiddət:
"Məndən üz çevirdi bu bəxt, bu dövlət!
Bəxtim üz döndərmiş, bax bu gedişə,
Bilsəydim girməzdim qorxulu işə.
Ucalar göylərin uğursuz əli,
Nazdan məhrum edər bir çox gözəli.
Şah gətir-götürü sürər az zaman,
Hər ildə bir kərə qızışar aslan.
Dinlik yox, çapmaqdan yoruldu atım,
Beləcə keçəcək bütün həyatım...
Vəzirə tədbirlə verdi çox ürək,
Dedi: "Ey şəhriyar, səbr etmək gərək!
Zəfərlə olarsan yenə bəxtiyar,
Sənin həm tədbirin, həm qılıncın var.
Çarəmiz bağlansa qara daşlara,
O daşdan qılıncı taparıq çara.
Elə ki taleyin qucaqlar səni,

Salarsan bəndə yüz belə fitnəni.
Sənin bir tükünün, şanlı hökmüran,
Dəyəri artıqdır bütün ordudan.
Belədir ulduzlar göstərən əsrar:
Elə ki düşmənlə şah hər bə başlar,
Bəxtinin gücüylə bu güclü insan
Şiddətlə torpağa verəcəkdir yan.
Doğrudur, bu qaya gövdəli yağı
Vücuda qabadır, bərkdir ayağı.
Gövdəsi tunc kimi olsa da qatı,
Sarsıtmaq olur bu canlı poladı.
Ona kar etməyən qılıncı unut!
Dəmirlə dağılmaz göydəki bulud.
Hünərlə başını gətir kəməndə,
Sal kəmənd altında zəncirlə bəndə,
Ona ox və qılınc etməyirsə kar,
Çünki bərk arxası, qalın gönü var.
O divi zəncirlə edərsən əsir,
Yoxsa bu qılınc, ox etməz bir təsir”.
Bu böyük müjdədən uca padişah
Şükr etdi, Tanrıya apardı pənah.
Tanrıdan görüncə səadət, kömək,
Atıldı atına, oldu bir şimşək.
Onu Çin xaqanı vermişdi Çində,
Doğmuş böyük Çinin göy tövləsində.
Bir kəmənd istədi, atının başı
Çevrildi o qaraürəyə qarşı.
Saldırdı o qorxunc divə İskəndər,
Necə ki dağlara bir bulud cökər.
O nəhəng yerindən qımıldanmadı,
Qolunu bağladı İskəndər adı.
Düşməni bağlayan kəməndi birdən,
Çərxin-çənbəritək atdı filbədən.
Boynundan salınca bəndə yağını,
Yer öpdü padşahın mərd ayağını,
Boynundan kəməndə keçincə düşməni,
Div tutan İskəndər vermədi aman.
Kəməndlə aşağı çəkdi boynunu,
Ordugaha doğru sürüdü onu.
O div ceyran kimi yerdə süründü,
Tazı qarşısında ceyrana döndü.
Elə ki qüvvətli o vəhşi maral
Düşməkdən, qalxmaqdan əzildi, dərhal
Padşahın ordusu qopardı nəərə,
Yüksəldi səsləri uca göylərə.
Təbillər gurladı, o coşğun səsə,
Uyaraq, yer-göy də başladı rəqsə.

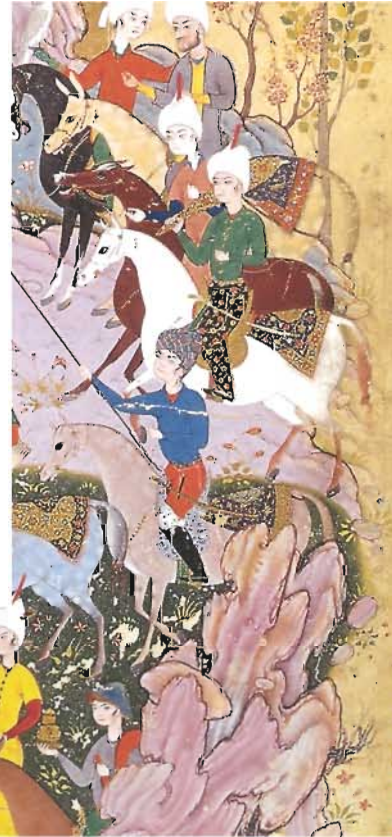

Elə ki İskəndər bəxtin gücüylə
Divqılıq insanı gətirdi ələ,
Oturtdu düşmənlər oturan yerə,
Qoşdu zindanında yatan divlərə.
O igid padşahın bu qüvvətindən
Ürkərək, qorxuya düşmüşdü düşmən.
Rus şahı Qıntal bir yumşaq mum oldu,
Rum şahı İskəndər nəşəyə doldu.
Yenidən başlandı məclis çalğısı,
Açıldı dünyaya şənlik qapısı.
Dinlərkən çalğını o məclis boyu,
Qədəhdə qaldırdı gül rəngli suyu.
Andıqca taleyin səadətindən
O gülgün şərabi içirdi şən-şən.
Gecə göy qıfılı xəznəyə vurdu,
Müskü kafur çəkən tərəzi qurdu.
O müşkin badəni içir hökmüran,
Mütrüb o pərdədən çalardı hər an.
İçirdi ərinmiş ləli qədəhlə,
Dinlərdi o yeni ləli fərəhlə.
İçdikcə ürəkdən silindi kədər,
İstəyən kimsəyə saçardı gövhər.
Məclisdə hər yandan qissə dinlərkən
Bir çox şey soruşdu hər bir qissədən.
Yenidən söz açdı ulu hökmüran
Atı yel qanadlı qılınc vurandan:
“Bilmirəm, onu bu div gövdəli şir
Öldürdü, yoxsa ki, götürdü əsir.
Qalırsa, bəndini tez qırmaq gərək,
Nizənin gücüylə qurtarmaq gərək!
Getmişsə, getmiş olmas unutmaq,
Onu bir qədəhlə gəl xatırlayaq!”
İçkidən beynində qan alovlandı,
O zindan xalqına ürəyi yandı.
Əmr etdi o dilsiz əsiri yenə
Alsınlar padşahın şən məclisinə.
Padşahın əmrilə o bağlı nəhəng,
Məclisdə dikəldi uca bir dağtək.
İskəndər gücüylə vücudu əzgin
Məclisdə göründü solğun və qəmgin.
O dilsiz ağrıdan yaman inlədi,
Öz dilsiz tövrüylə şəfa dilədi.
O vəhşi divgövdə inləyincə zar
Dilsizə acıdı uca tacidar.
Yerindən əmr etdi o divlər yenən
Zənciri açdılar divin əlindən.
Buraxdı başına onu hökmüran,

Bu azad etməkdən görmədi ziyan.
Öz böyüklüyüylə onu oturtdu,
Yedirdi, içirdi, hörmətli tutdu.
Bir neçə qədəhlə onu yar etdi,
Meylə öz qəlbini aşkar etdi.
Kəlləsi qızınca sərxoş çağında,
Kölgətək süründü taxt ayağında.
Kimsəyə isinməz vəhşi qəlbilə
Ona dost olanı tanıdı belə.
Tələsik dışarı çıxdı məclisdən,
Güclünün olmadı tozunu görən.
İskəndər heyrətlə düşdü təşvişə,
Hər kəsdən bir fikir sordu bu işə.
Şərabdən olunca bunun könlü xoş,
Nə üçün məclisdən çıxdı bu sərxoş?!
Dövlət böyükleri qaldılar heyran,
Hər biri bir fikir eylədi bəyan.
Birisi dedi: "Bu vəhşidir hələ,
Zənciri açınca üz qoydu çölə".
O biri dedi: "Mey edincə əsər,
Buradan çıxınca evinə gedər".
İskəndər məclisdə gizlin, ya açıq
Söylənən sözlərə dinmədi artıq.
Düşündü, fələyə əyərək boyun,
Gecə pərdəsindən doğar nə oyun?
O qədər keçmədi, o fil gövdəli
Girdi əllərində bir gəlin beli.
Şahın qarşısında qoydu şəfqətlə,
Diz çökdü, torpağı öpdü hörmətlə.
Gətirdi belə bir gözəl şikarı,
Yenə də məclisdən çıxdı dışarı.
Bu işdən heyrətə düşdü hökmüran,
Gördü yar belinə sarılmış ilan.
Padşahdan utandı o nazlı mələk,
Çəkdi ətəyini üzə duvaqtək.
Görünce o parlaq ayı padişah,
Əmr etdi: yadlardan boşalsın dərgah.
İskəndər çadırı xəlvət edərkən,
Əliylə niqabı çəkdi üzündən.
Gördü bir afətdir xəyaldan uzaq,
Bir nur qaynağıdır Günəşdən parlaq.
Bir pəriəndamdır olduqca incə,
Pəritək əlinə keçmiş bu gecə.
Cəhənnəm görmüş bir əndamı gümüş,
Malikdən qaçaraq cənnətə düşmüş.
Sərvtək yaşıldır başı hər zaman,
Qızılgül rəngini borc almış ondan.

Atdıqca o qəmzə oxunu təkrar,
Bir neçə ruhları edirdi şikar.
Dodağı bazara salır fitnələr,
Üstünə tökülmüş xalvarla şəkər.
Açılmış səməndir onun qucağı,
Güllərə örnəkdi dilbər yanağı.
İskəndər elə bir ayı gördükdə,
Önündə canlandı sanki bütkədə.
O azad qamətli kəviz önündə,
Özünü gördü ən aciz bir bəndə.
Kəviz ki ağalar qul olur ona,
Bax, necə ürəklər düşər toruna!
Bildi Çin hasarlı bu gözəl şikar
Xaqandan verilmiş ona yadigar.
Meydanda mərdliklər görmüşdü ondan,
İgidlər demişdi: Bu qızıdır aslan!
Acındı əlindən çıxan gəlinə,
Sonra bu nə sayaq düşmüş əlinə?
– Halını aç, – dedi, – ey şəkərpərə!
Dediyin dastanla könlümü ara!..
O gözəl, pərəstiş edən, sevimli,
Padşaha baş əydi, açıldı dili.
Duaya başladı: “Ucalsın baxtın,
Var olsun dünyada bu tacın, taxtın!
Dünyaları açan cahangir sən sən,
Haqq səni yaratmış ədl ilə dindən.
Şövkətin gündüzdən daha aşikar,
Dövlətdən ürəyin daha xoşrəftar.
Səndədir qurtuluş ümid gününə,
Günəşin işığı səndədir yenə.
Ordular dağıdan hökmüdarlar var,
Biri qılınc vuran, biri tacidar.
Günəşsən, tək doğmuş səni ruzigar,
Həm kəskin qılıncın, həm də tacın var.
Məclisdə dünyanın hökmüranısan,
Döyüşdə zamanın pəhləvanısan!
Mən kimi torpaqda varmı o qüdrət,
Həyatın suyilə olsun həmsöhbət?
Kimdə var cəsarət dinsiz hüzurda,
Zöhrə də həyadan əriyər burda.
Uğursuz qəziyyəmə şərhe yaramaz,
Madam ki, deyirsən, söyləyim bir az:
Mən haman kəvizəm, ey şahım, inan,
Bakirə qızlardan seçmişdir xaqan,
Dərgaha verərkən dedi: “Ey sərver,
Bu sandıqda vardır gizlin incilər!”
O sözü çox ağır göründü sənə,

Acıqlı nəzərlə baxdı şah mənə.
Pərdənin ardında oturtdu səssiz,
Anmadı bir dəfə, untdu təmiz.
Olduqca sıxıldım, padşahdan uzaq,
Davaya cəlb etdi məni sıxılmaq.
Padşahın bəxtiylə o ilk döyüşdə
Hünərlər göstərdim tək bir dönüşdə.
İkinci gün yenə qopardım nərə,
Bir bəla kəsildim düşmən əsgərə.
Taleyim olmadı üçüncü gün yar,
Döyüşdə düşməne oldum giriftar.
Nə düşmən? Kin ilə kükrəyən nəhəng!
Surətdə Tanrının qəhrindən örnək.
O zalım əjdaha keçdi qanımdan,
Orduya götürdü o qorxunc insan.
İnsafsız ruslara tapşırtdı məni,
Söylədi: "Gizlədin bu xəzinəni".
Yenə də durmadan meydana qaçdı,
Filləri yıxmağa kəskin qol açdı.
Elə ki, taleyin səni ucaltdı,
O divi fil kimi torpağa atdı.
Taleyin çəkincə səni zəfərə,
O gücdən ucaldı başım göylərə.
Gördüm ki, div çəkir qıvrımlı bəndin,
Bəlanı özünə çəkir kəməndin.
Sağ qalınca yenə o müdhiş əjdər,
Qıvrıldım, qəlbimi sıxdı bir kədər.
Lakin kəməndinə bu div düşərkən,
Gül kimi açıldım, qurtuldum qəmdən.
Rusların dərdləndi şən könülləri,
Xeyritək saraldı qızılğülləri.
O gecə vəhşilər başlarkən işə,
Hər yoldan keçəni saldı təşvişə.
Kəndirlə bağlandı əlim, ayağım.
Qaranlıq yer oldu mənim otağım.
Ahəngi, söhbəti xoşa gəlməyən,
Mənə bir orduydu qarovul çəkən.
Gecədən bir qədər keçdiyi zaman
Qarışq bir səs-küy qopdu bayırdan.
İçəri bir bulud girdi qapqara,
Göydən daş yağdırdı qarovullara.
Rəqiblər o gecə çəkirkən keşik
Qorxudan hər biri aradı deşik...
Hey başdı, qoparıb çırpırdı daşa,
Yainki vurardı başqa bir başa.
Bədəndən o qədər qoparmışdı baş,
Başlardan qurmuşdu uca bir dağ, daş.

Yerimdən quş kimi qaldırdı haman,
Açdı zəncirləri əl-ayağımdan.
Taxtının yanında qoyuldum yerə,
Başımı qaldırdı yerdən göylərə.
Zindanda dustaqdım bir xəzinətək,
Bu gündən gərəkdir şən həyat sürmək.
Bəzəklə gözəldir qadın ayağı,
Qadına yaraşmaz zindan otağı.
Bax, belə düşünür coşğun ürəyim,
Yuxumda görünür bu şən diləyim”.
Pəri qız halını şaha söylərkən
Padişah gül kimi açıldı birdən.
Bir öpüş aldı o gül dodağından.
Qul kimi söylədi ona hökmüran:
“Ey tozsuz şən çiçək, ey gözəl dilbər!
Tanrı sevgisinə bürünmüş peykər!
Eşqinə əzm etdim səni görəli,
Ey məclis bəzəyi, meydan gözəli!
Meydanda səni bir can alan gördüm,
Ürəkli, güclü bir pəhləvan gördüm.
Səsin də gözəldir sənin özüntək,
Bu iki hünərdə tək yarandın, tək!
Qalx, mənəm hərifin, çal, ey canlı saz,
Könlümü sazinla şənləndir bir az!”
Sazımı zövq ilə çaldı o pəri,
Mizrabla oynatdı incə telləri.
Ən yeni bir mahnı başladı şən-şən,
Oxudu pəhləvan nəğmələrindən:
“Padşahın, sərverim, tacım şövkətim!
Ey ağıl mədəni, ağıl dövlətim!
Gənc başın olsun hər töhmətdən uzaq,
Saf qəlbin görünsün çeşmədən parlaq.
Taleyin gənc olsun, fikrin bəxtiyar,
Dünyanı fəth edən güclü tacidar!
Vücudun dincliyə əzm etsin sənin,
Pak olsun çirkəbdən, kirdən ətəyin!
Hər yerə üz tutsan yaxşı-yamandan,
Arxan ağılın olsun, kömək Yaradan!
Elə ol, ulduzun kamınca dönsün,
Adına baş əysin dünya büsbütün!”
Sonra öz sirrini açmağa durdu,
Sazında ona bir işarə vurdu:
“Ən gözəl bir ağac girdi bir bağa,
Çöhrəsi döndü bir işıq – çırağa.
Bostanda açmamış qönçə bir çiçək,
Çəməndə yuxulu nərgiztək qəşəng.
Qədəhdə al meydır, kimsə içməmiş,
Təzə bir incidir, ələ keçməmiş.

Umardı şikardan dönər tacidar,
O qönçə çiçəyi edər bəxtiyar.
Ağ bahar qırmızı, təzə gül dərər,
Gah bidmüşk, gah qızıl bir lalə görər.
Girməyə şah fürsət tapmadı bağa,
Bir nəzər salmadı işıq çırağa.
Ah, neçin belə gül, belə şən bahar
Gülməsin, soldursun onu xəzanlar?
Qorxuram, bu xəzan girsə bu bağa,
Belə bir baharı sərsin torpağa!”
Yar səsi duyunca o poladbədən,
Bir aşiq naləsi qopdu qəlbindən.
Çalğısı xoş səsi edərkən əsər,
Onun gül üzündən verirdi xəbər:
“Qızıl üz, incə söz, nə dilbərdir bu?
Haramın olmasın belə arizu!”
Nüktəni duyunca şanlı döyüşkən
Oldu o istəkdən dilək istəyən.
Düşməni yenməyi aldı nəzərə,
İstəkdən əl çəkdi, sığındı səbrə.
Mey tələb etməyi münasib gördü,
Menzilə bununla azıq götürdü.
Qədəhi meylə doldurdu yenə,
İçdi o gülüzlü qızın eşqinə.
Bir cam da xoş içim yaqutla silə,
“İç” deyə, verdi o dodağı gülə.
Qədəhi dodağa götürdü mələk,
Öpərək qaytardı, aldı öpərək.
Bir əli qədəhdə dilbər görəli,
Zülfüylə oynardı o biri əli.
Gah öpüş vurardı cam dodağına,
Gah dişlək o gülün xam dodağına.
Nəşəli məclis ki, kədərdən boşdur,
Acı meylə və şirin noğulla xoşdur.
Aldılar badəni gülgün dodağa,
Girdilər nəhayət isti yatağa.
“O dilək evindən uzaq ol, uzaq!”
Deyərək, öpüşə uydular ancaq!

İSKƏNDƏRİN RUSLARI MƏĞLUB ETMƏSİ

Saqi, ver o müşkin şərəbdən bir an,
Qandan rəng vermişdir o meylə dehqan.
Mənə ver, əlimə düşəndə çünki,
Mənə də rəng verir şərəbin rəngi.
Səhərin ordusu ələm çəkinçə,

497

Gecənin hərfinə qələm çəkincə
Dünyanı parladan Günəş nurundan,
Sövda qucağında ayıldı cahan.
Bağırdı dan quşu kəskin ötərək,
Sərsəm nur, dəli div, şeytan görəntək.
Şah qalxdı yuxudan azacıq küskün,
Könlünün qəmini sildi büsbütün.
İbadət evində düşdü səcdəyə,
Şükr etdi, yalvardı: “Ey Tanrı!” deyö.
Uca pənahından dilək istədi,
Ondan gah qüdrət, gah kömək istədi.
Üzünü torpağa sürtdü bir qədər,
Zirehi çirmədi, bağladı kəmər.
Taxtı fil üstündə oldu bərqərar,
Parladı fərsəxlər boyu qılınclar.
Keçən günlər kimi yenə İskəndər
Ordunu bəzədi, düzüldü əsgər.
O geniş çöllərdə böyük tacidar
Ordudan dağ kimi çəkdi bir hasar.
Bərkitdi hasarın sağ-sol qolunu,
Poladla tozun da kəsdi yolunu.
Qürurla ruslar da o biri yandan
Ordunu sazladı, bəzəndi meydan.
Rusların canları kinlə gurlayır,
İntiqam odundan beyin qaynayır.
Nizənin, qılıncın şimşəklərindən
Başdan ağıl çıxır, əllərdən yüyən.
Dağların beynini süpürmüş yaylar,
Ordular üstündə oxlar vıyıldar.
Baş, boyun qoparan polad toppuzdan
Beyinlər tökülür qanlı ağızdan.
Fil yıxan mızraqlar dolunca kinə,
Donunu çərx atdı Nilin küpünə.
O çibin qanadlı incə qılınclar
Qartal qanadını qüvvətdən salar.
Çevrilmiş tas kimi iti süngülər
Qotazın üstünə bir tas qan tökər,
Atların dırnağı əqiqdi qandan,
Yəhəraltılar da qandan al-əlvan.
Nizələr qalxana ulduzlar düzər,
Qalxandan qalxana düşər kölgələr.
Dəmir, kərpiç qırmış o qədər insan,
Yer üzü kəsilmiş bir məzarıstan.
Baş üzən, leş, cəmdək yeyən qılınclar
Çölləri qan ilə etmiş laləzar.
Nizələr döşləri tikmiş iynətək,
Oxlardan öyrənmiş qayçı işlətmək.

Hər qılınc əjdaha kimi başını
Qınından çıxarıb, çatır qaşını.
Yollarda o qədər tökülmüşdü can,
Məhşər bazarına dönmüşdü meydan.
Ruslar hər tərəfdə göstərir hiddət,
Rumların başına açır qiyamət.
Soxulmuş rum ilə rus bir-birinə,
Bənzər ağ, qırmızı donlu gəlinə.
İskəndər meydanda qızmış aslandı,
O əlisilahlı bir pəhləvandı.
Meydanda bağırır necə bir aslan,
Zirehli fil necə oxuyur meydan.
Şah haman fil ilə aslana bənzər,
Filin də, şirin də yolunu kəsər.
Hər qılınc tutana vurunca nəre,
Başını qılıncı salırdı yerə.
Əbbasi çətritək örtərək qara,
Bərtasın tasını vurdu daşlara.
Üzəngi və qılınc gücüylə hər an,
Saysız baş qopardı sağdan və soldan.
Nə özü tərpenir yerdən, nə əsgər,
Vuruşur taleyi gülənə qədər.
Bəlinas parlayan üstürlab ilə
Çalışır xoş tale keçirsin ələ.
Olunca uğurlu iqbal aşikar,
Şah qılıncı oldu dünyaya açar.
Dedi: "Dur, taleyin sənədir kömək,
Bu qanlı meydanda sənindi dilək!"
Nil kimi axdı şah öz sol-sağına,
Başları fırlatdı fil ayağına.
Ağzını açaraq odlu əjdaha,
Ruslara şah basqın etdi bir daha.
Padşaha üz verdi səadət, zəfər,
Əzdilər Qıntalı, üstün gəldilər.
Bu son şanlı zəfər gəlincə ələ,
Düşməni oynatdı bir həmlə ilə.
Qaçmağa başladı basılan yağı,
Dünya İskəndərə verdi şahlığı.
Filbədən əl atdı uzun kəməndə,
Qıntalın başını keçirdi bəndə.
Ruslardan kin ilə tökdülər çox qan,
Çox oldu tutulan, ölən, asılan.
Çox can, baş itirən qırmızı ruslar
Qırmızı rəngini itirdi naçar.
Ruslardan, Bərtasın aslanlarından
Əsir düşdü yüz min qılınc oynadan.
Qalanlar yem oldu ac qılıncılara,

Fitnəyə ölümdən başqa yox çara.
Soyulmuş, talanmış azca bir miqdar
Salamat qurtarıb geri qaçdılar.
O qədər qənimət aldı İskəndər,
Olmadı sayını bilən bir nəfər.
Hədsiz qızıl, gümüş, xəz, inci, gövhər,
Tövlələr dolusu canlı dəvələr.
İskəndər düşməne çalınca zəfər,
İşləri oldu şux lövhədən dilbər.
Endi öz atından “zəfərdir” deyər,
Bildi ki, qovuşmuş bütün diləyə.
Üz sürtdü torpağa, dedi: “Ey rəhbər!
Mən qara torpağam, səndəndir zəfər!”
Dedi: “Haqq vermiş bu böyük zəfəri”,
Yoxsula payladı xəzinələri.
Dünya boşalınca kinli düşməndən,
Dincəlmək fikrinə düşdü hökmüran.

500

NÜŞABƏNİN XİLAS EDİLMƏSİ

Qalx, saqi, saf gövhər saçan camından
Mənim tərkibimə gövhər saç bir an!
Onunla islansın quru can tası,
Gövhərlə silinsin gövhərin pası.

Elə ki, Feyləqus oğlu İskəndər
Dincəldi, üzünə gülüncə zəfər,
O yerdə aradı eylə bir məkan,
Oturan kəslərə verməsin ziyan.
Ağacı tubadan olsun sevimli,
Süsəndən sərt olsun otunun dili.
Axan saf çeşmələr versin səs-səsə,
İçimi mey kimi, mey halal isə.
Ətəyi yamyaşıl, ox ormanlığı,
Hər yandan bürümüş budaq budağı.
Bu suda, havada pərvəriş edən
Hər ağac uzundu əlli ərəşdən.
Belə yer keçincə ələ, tacidar
Tutdu bu mübarək bucaqda qərar.
Qurdu Rum büsatı, şən əməllərlə,
Şənliyə başladı şux gözəllərlə.
Məclisdə şahlarla doldu dörd yanı,
Nəşəylə qaynadı məclisin canı.
Əmr etdi; “Qənimət saxlayan ərler
Qarətin sayından versinlər xəbər!
Rus, Bərtas və başqa xalqdan alınan

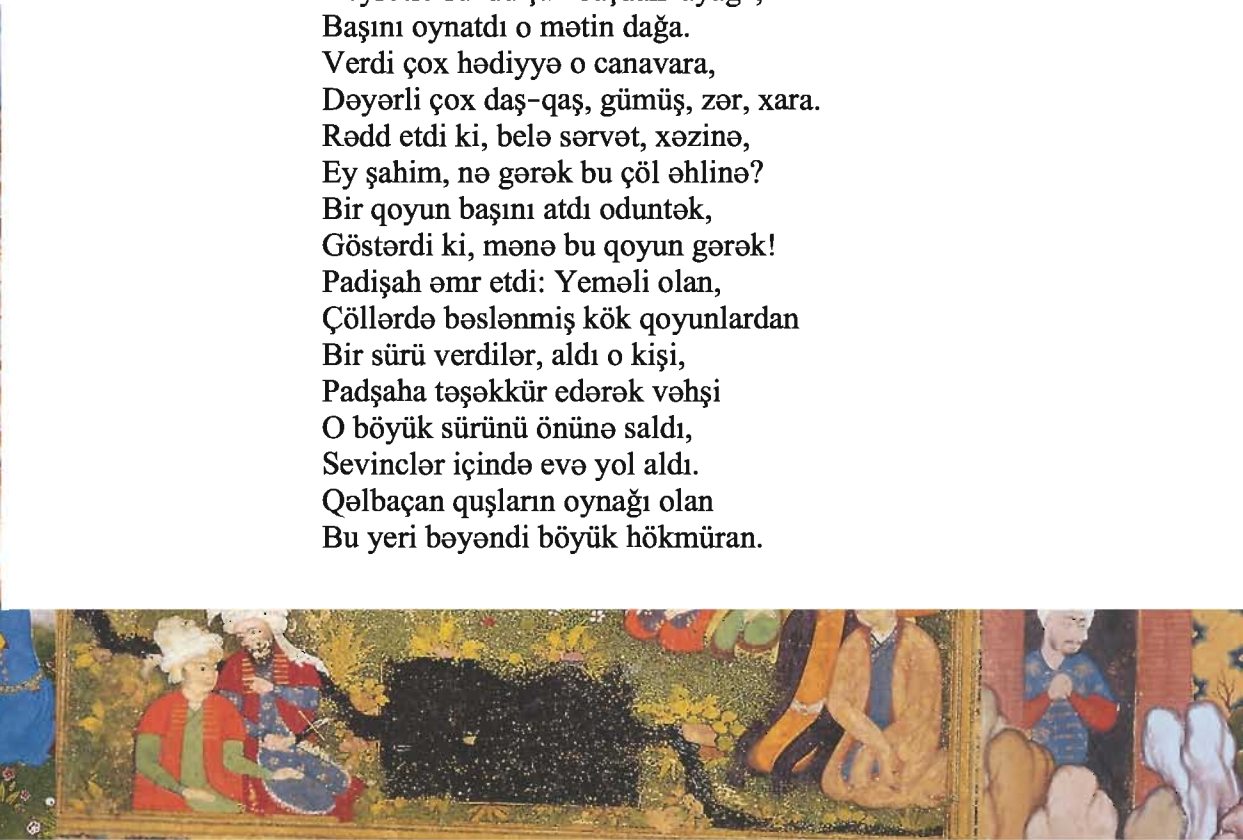

Silsilə dağ kimi xəzinə, saman.
Katiblər hesaba etsinlər diqqət,
Öyrənsin nə qədər vardır qənimət”.
Qənimət çəkənlər durmadı daha,
Qədərsiz qənimət çəkdi dərgaha.
Açıldı hər başı bağlı xəzinə,
Baxdıqca fərəhdən çırpındı sinə.
Yüklərdə o qədər daş, gövhər vardı,
Sayı yox, sayanlar hey yanılardı.
Saf mədən qızılı, civə gümüşü,
Məhtabı işıqdan salır görüşü.
Batmanla zəbərcəd, xalvarla gövhər,
Qızıl qalxan, nəhəng donlu zirehlər.
Xüsusi toxunmuş mitqal və kətan,
Silsilə dağ kimi qalanmış hər yan.
Zər ilə işlənmiş qədərsiz paltar,
Ulduztək parlayan saysız qalxanlar.
Qılınc tüklü dəri dağ kimi durur?
Saya gəlməyirdi zil qara samur.
Saf qaqum o qədər yüklənmiş, görcək,
Nə saymaq mümkündür, nə də söyləmək.
Al tülkü dərisi, sincablar parlaq,
Hələ nal görməmiş bir ilxı daylaq.
Saf vaşaq dəridən məclis olur şən,
Gündüzə xal düşmüş qara gecədən.
Bunlardan başqa çox xəzinə, saman,
Ürək sıxılırdı onu saymaqdan.
Padişah baxınca o dərilərə,
Bir cənnət baharı gəldi nəzərə.
Onları tanıdı bir-bir hökmüdar,
Hər mətah nə kimi işə yarayar.
Gördü parça-parça sincabla samur,
Eləcə ust-üstə tökülmüş durur.
Ən başda asılmış bir köhnə dəri,
O qədər köhnədir getmiş tükləri.
Nəzərdən keçirdi o dəriləri,
Bilmədi nədir o asılmış dəri.
Sordu ki: “Bu köhnə dərilər nədir?
Nə kimi bəzəyə bunlar əl verir?”
Çox incə bir cavab verdi rus ona:
“Gördüyün mətahlar borcludur buna!
Dəriyə xor baxma, “köhnədir” deyə,
Dəyərli sərvətdir bizim ölkəyə.
Zahirdə çirkinsə bu köhnə dəri,
Bizcə hər dəridən çoxdur dəyəri.
Hər bir dəri yığan çıxsa bazara,
Bazarda bu tüksüz dəridir para.

Sabit deyilsə də bu sim ilə zər,
Çünki dövran onu tez-tez dəyişər.
Bizim sikkəmizdir bu köhnə dəri,
Tük qədər əksilməz bunun dəyəri”.
Bu işə çox heyrət etdi tacidar,
Bu əmrə, bax, necə boyun qoydular.
Vəzirə söylədi: “Hər bir dövlətin
Qolunu siyasət etmişdir mətin.
Bax, nələr yaradır xalq siyasəti,
Dəriyə verir bir qızıl qiyməti.
Bu yerdə gördüyüm bütün şeylərdən,
Yalnız mən bu işə deyərəm əhsən.
Bu xalqda olmasa belə bir gövhər,
Bu yerdə bir şəxsə kim boyun əyər?
Hər kim etməmişsə bir hünər izhar,
Yalnız bu hünərlə rus şahlıq qurar”.
Vurulunca başa qənimət günü,
Yerinə yetirdi haqqın şükrünü.
Tanrının şükrünü edincə tamam,
Məclisi bəzədi, ələ aldı cam.
Xoş nəğmə, dadlı mey edincə əsər,
O bahar buludu yağdırdı gövhər.
Ordunun çalışan böyüklərinə
Xalvarla dağıtdı ipək, xəzinə.
Qızıl paylamaqdan daşdı var, dövlət,
Hamıya yenidən payladı xələt.
Orduda qalmadı kəcavə çəkən,
Məfrəşi olmasın xaradan, zərdən.
İstədi o dili bağlı kişini,
Zənciri açılmış çöllü vəhşini.
O dağ, daş dolanan çöllü yetişdi,
Şahın qarşısında səcdəyə düşdü.
Heyrətlə süzdü şah başdan-ayağa,
Başını oynatdı o mətin dağa.
Verdi çox hədiyyə o canavara,
Dəyərli çox daş-qaş, gümüş, zər, xara.
Rədd etdi ki, belə sərvət, xəzinə,
Ey şahim, nə gərək bu çöl əhlinə?
Bir qoyun başını atdı oduntək,
Göstərdi ki, mənə bu qoyun gərək!
Padişah əmr etdi: Yeməli olan,
Çöllərdə bəslənmiş kök qoyunlardan
Bir sürü verdilər, aldı o kişi,
Padşaha təşəkkür edərək vəhşi
O böyük sürünü önünə saldı,
Sevinclər içində evə yol aldı.
Qəlbaçan quşların oynağı olan
Bu yeri bəyəndi böyük hökmüran.

Dünyada alırdı çalğı, meylə kam,
Çərx ona baş əyib verirdi salam.
Şərabdan o, sərxoş olduğu zaman
Üzü rəng alırdı gül rəngli sudan.
Rusların şahını çağırtdı bir də,
Oturtdu onu ən layiqli yerdə.
Zənciri açdırdı o uca şövkət,
Verdi saf qızıldan toxunmuş xələt.
Ürəkdən bir bəndə oldu padşaha,
Öz keçmiş kinini unutdu daha.
Zindandan buraxdı bütün əsiri,
Xələtlə ucadtdı, açdı zənciri.
Ruslara əmr etdi: “Gəlsin Nüşabə!”
Onsuz əl vurmadı gülgün şərabə.
Padşahın əmrinə tələsdi ruslar,
Günəşin yanında Ay tutdu qərar.
Gəldilər zülümdən solmuş gözəllər,
Bəyənmiş olduğu bir dəstə dilbər.
Nüşabə bəzəndi şux geyimlərlə,
Döndü ilk baharda açılan gülə.
İskəndər talandan saçdı xəzinə,
Təzədən bir gəlin bəzədi yenə.
Kamınca mey içdi bir neçə gecə,
Bəxtiyarlıq günü sona yetincə,
Verdi Dəvaliya qızın əlini,
Nikahla bağladı ona gəlini.
Bu mübarək ayin yetincə başa
Verdi çox xəzinə, tutdu daş-qaşa.
Şövkətlə göndərdi yenə Bərdəyə,
O gözəl ölkəni ucaltsın deyə.
Ölkəni təmirə sərvət, mal verdi,
Yol xərci bir yana, çox cəlal verdi.
Elə ki, işlərə verdi intizam,
Etdi igidlərə böyük ehtiram.
Verdi rus şahına yenidən tuğ, tac,
Ancaq əmr eylədi: göndərsin xərac.
Öz doğma yurduna dönüncə ruslar,
Qıntal öz taxtında oldu bəxtiyar.
Bir daha çıxmadı onun əmrindən,
Hər zaman yad etdi şərab içərkən.
O yaşıl çəməndə hər gün tacidar,
Gah şənlik qurur, gah edirdi şikar.
Uca sərv altında çalğı səsiylə,
Qədəh qaldırırdı ney naləsilə.
Könlü şad olduqca çox şənlənirdi,
O coşğun üreyi fərəhlənirdi.
Padşahlıq, şən tale, ömür, qönçə gül,
Neçin şad olmasın belə bir könül?!

İSKƏNDƏRİN ÇİNLİ KƏNİZLƏ ŞƏNLİK ETMƏSİ

Saqi, od xəyallı şərab ilə dur,
Kəhrəba rəngli bu saxsını doldur!
Bu qara torpaqdan süzülən gövhər,
Şənlətsin qəlbimi, qalmasın kədər!

Gündüzdən daha şux, parlaq bir gecə!
Günəşdən aydınlı, işıq və incə!
Bu yaşıl günbədin şənliklərindən
Şən, zümrüd körpələr doğurur çəmən.
Əsrarlı ulduzlar dönmüş çırağa,
Ağ gümüşdən rəqəm yazmış torpağa.
Bu qorxunc hərfləri bilən, oxuyan,
Tutarmı bu sonsuz köhüldə məkan?
Dunyada çalışmaq boş şeydir, ancaq
Ruzini söy ilə olmaz artırmaq.
Kədərə dəyməz bu dünya, şən keçin!
Kim deyər bu saray tikildi qəmçin?
Şənlikçin yaranmış dünya, bunu bil!
O zillət, fəlakət ocağı deyil!
Bu zəhmətli yerdə çox tutma qərar,
Bu dibsiz quyudan yükünü çıxar.
Ver şənlik meyini, can qurban ona!
İçək, həm də verək başqalarına.
Gün keçdi, sabah da gəlməmiş ələ,
Yalnız bu gecəni şən keçir hələ.
Bu gecə keyf ilə ömür sürərik,
Sabahın işini sabah görərik.
Hələ qəm çəkilməz xəzəl gəlməmiş,
Məzara girilməz əcəl gəlməmiş.
Yalnız şənlik gərək, nuş edərkən mey,
Şərab məclisində yox başqa bir şey!
Özünü zillətdə tutmaq və gərək!
İl boyu qəm, kədər udmaq və gərək?
Girmə bu dünyanın kəc qapısından,
Heçlikdən bir fayda görərmi insan?
Fil ayaq altına bizi almadan
Dur köçək bu yurddan, yeriyr karvan!
Gəl yeyək var-yoxu özgə yemədən!
Zövq ələq başqası qarət etmədən.
Elə bir qazanlı maya al ələ,
Köçürkən keçmişlər almış özüylə.
Qorx sən bu bac alan, yol vuranlardan,
Yolda var-yoxunu edərlər talan.
Yoxsula ver nəyin varsa, çox, ya az,

Yoxsul daxmasını kimse aramaz.
Görmürsən, bac verən bu dövlətlilər
Yoxsul dəhlizindən qaparaq verər.
Eşq olsun ən doğru düşünən mərdə,
Varına yer verdi xərabələrdə!
Bir günlük tarixi vardır bu çərxin,
Yüz illik xəznəni gizlətmək neçin?
Gəl, otur üz-üzə, edək şadlıq biz,
Edək bir gecəlik Keyqubadlıq biz!
Gəl, otur, ömürdən bu gün kam alağ,
Dünəni, sabahı xatırlamayağ!
Çəkinək faydası olmayan şeydən,
Bu işdən heç məmnun deyil düşüncən.
Əlində nə qədər var isə imkan,
Çalış ki, şən keçsin hər nəfəs, hər an.
Qəlbimiz hər zaman şən olmalıdır,
Kin, tamah bədənə atəş nalıdır.
Ömrə sərmayədir aldığı nəfəs,
Kədərə tapşırmaq əbəsdir, əbəs!
Şənliklə səslənsin çıxan nəfəslər!
Şən nəfəs almasan, sərmayən gedər.
Varı ver, könlünü şənləndir ancağ,
Ucuzdur bir heçə bir könül almağ.
Sərvətçin kar olma, dönme sərt daşa!
Sərvətin olmasın, ancağ sən yaşa!
Bərk tutma dünyanı, etsən bir nəzər,
Bərk tutmaq ölümə çətinlik verər.
Bu dünya malına uyma çox, zinhar,
Hər sadə keçinən asudə yaşar.
Sevimli bir saat, uğurlu gecə,
Onda şən keçirmək olur könülcə.

İskəndər dövrünün yaqutlarından
Belə nəql eləyir tarixi yazan:
Tacidar o gecə qəlbində fərəh,
Gül dodaq eşqinə doldurdu qədəh.
O camı qaldırdı gül dodağına,
Cam da bir qul kimi baş əydi ona.
Oturmuş bir cavan sərv ağacitək,
Gah lalə tökür, gah ərgəvan çiçək.
Müskün gül üstünə yazılmış bir xətt,
Gülə gül suyuyla çərx vermiş zinət.
Həm düşmən fəthindən könül çox şəndi,
Həm də dostlarıyla evi gülşəndi.
Çağırtdı gülüzlü o dilaramı,
O mələk simalı nazik əndamı.
Bir saz, bir oxuyub çalandı həmdəm,

Çadırda qalmadı daha naməhrəm.
Min bir istək ilə istənmiş dilək,
Başına, üzünə vurmuş yüz bəzək.
Al nar danəsindən dodağı dilbər,
Dili al nabatdan daha şirin, tər.
Gözləri gül, ağzı o qədər dardı,
Biri saz, o biri könül çalardı.
Araqçın altından o müşkün tellər
Kəmənndir, asılmış ətəyə qədər.
Məclisə yaraşlıq verən, oxuyan,
Şahın əlindədir çalan hər zaman.
İskəndər əmriylə aldı sazını,
Gövhər xəznəsinin açdı ağzını:
“Bu gecə dünyamız yenidir, şəndir,
Hər şənlik İskəndər dövlətindəndir.
Xoş olur gül-çiçək çağı ruzigar,
Hər tərəf gülümsər gülərkən bahar.
Qalxdıqca al Günəş od kimi yanır,
İşıqlı dünyadan nur dalğalanır.
Toxuyur, əsərkən səhər küləyi,
Yer rumi, göy isə Şüştər ipəyi.
Al qızıl güllərlə şənləninə bağ,
Yanar hər qönçədən bağda yüz çıraq.
Şah qoymuş dünyaya zəfərlə təməl,
Güzgü pas altında görünməz gözəl.
Keyxosrov əldə cam tutduğu zaman
Taxtınız qalması boş belə camdan!
İskəndər Cəmşiddən olmuşsa yüksək,
Gül üzüm günəşə üstündür gerçək.
Şah qızıl çəkməli Firidunsa, mən
“Gavə bayrağıyam”, onu fəth edən.
Taclı Keyqubadsa uca İskəndər,
Mənim tacım isə müşküdür, ənbər!
Firuzə taclısan, Keykavus isən,
Məndən taxt tələb et fil sümüyündən.
Şah Süleyman kimi div salsa bəndə,
Çox Məcnun çöllərə salmışam mən də.
İskəndər ki bütün dünyanı tutdu,
Könlümsə o dünya tutanı tutdu.
Şahın dünya tutan uca kəməndi
Ay, Günəş boynuna salırsa bəndi,
Zülfümdən bir kəmənd eşərəm ona,
Qorxmadan ataram şahın boynuna,
Padşahın aytutan bir kəməndi var,
Mənim də kəməndim şahları tutar.
Kəskin ox atırsa uca hökmüdar,
Məndə də ox atan min naz, qəmzə var.

Qılıncıla gülgün qan tökürsə salar,
Mənim gül üzumdən al qan damcılar,
Qılınc oynatmağa şah versə qərar,
Mənim də qılıncdan kəskin dilim var.
Şah toppuz qaldırsa qulaq ucuna,
İki zülfüm də bir toppuzdur mana.
Atından tək bir tuğ asmış hökmüran,
Mən on tuğ asmışam ağ buxağımdan.
Şahda bir qutu var, içi ləldir,
Mənim də qutumda var ləl ilə dürr.
İskəndər yaqutu mädəndir, ancaq
Al, canlı yaqutdur məndəki dodaq.
Əflakə münəccim olmuş İskəndər,
Mənim keşiyimi ulduzlar çəkər.
O, başı üstündə ucaltmış sancaq,
Qapımda yüksəlmiş yüz elə bayraq.
Aləmə şah isə o, sərvərliklə,
Gözəllər şahıyam canpərvərliklə.
Üzumdən örtümü atdığım zaman
Yalnız bir telimə dəyməz bu cahan.
Ay üzde yer versəm müşkün tellərə,
Ayı bir telimlə çəkərəm yerə.
Bu əqiq dodaqdan şəkər tökərkən,
Rəhiq mey çəkərəm incə püstədən.
Rəhiqim suyu da rəqsə gətirər,
Əqiqim yuxuya bir nəşə verər.
Göydən tuğ istəsən, buxağımdan al!
Şəkərdən duz umsan, dodağımdan al!
Dodağım şəkərdir, gülüşü şəkər,
Bu gülgün yaqutun öpüşü şəkər.
Öpüşün qapısı bununla belə,
Bağlanmış Səmərqənd çubuqlarıyla²⁵³.
Tutaq ki, kimiya daşı zər edir,
Nəfəsim torpağı müşk, ənbər edir.
Süheyl edən kimi gönlərə əsər,
Nəfəsim nəsimə o ətri verər.
Bir gözlə edərəm könülləri qan,
O biri gözümlə alaram yüz can.
Bu yandan ovlaram gəlsəm üz-üzə,
O yandan ataram daşqın dənizə.
Qəmzəmlə aldadıb salaram dərde,
Tayım yox, mahirəm belə işlərdə.
Üzümü rahiblər görsə, nur deyər,
Dindar hirbüd kimi düşər səcdəyə.
Zahidin ürəyi qara daş isə,
Sazımın səsiylə gətirərəm rəqsə.
Bu gümüş əndamla gümüş saçaraq

Xəzinə qıflını açmaram ancaq.
Baxçamın qapısı deyil aşıkar,
Ancaq bağban bilir hardadır açar.
Tər-təzə yetişmiş xurmalarım var,
Tək quru tikanı görər başqalar.
Elə bir gülabam, kədər verərəm,
Məndən duz umana ciyər verərəm.
Gecə türk üzümü görmüşmü, nədir?
Xalımtək mənə bir hindli bəndədir.
Yeni Ay bir hilal kimi doğaraq,
Vüsalım fikriylə boşaltmış otaq.
Tellərim başlasa rəqsə, yox çara,
Kəkliyin ayağı düşəcək tora.
Üzüm zülf altından olsa aşıkar,
Çəməndə güllərin ağzı sulanar.
Birçəyim qıvrılsa bu çəmən boyu,
Kəməndə salaram o parlaq suyu.
Lətif bədənimi etsəm aşıkar,
Ağ badam içinin budları sınar.
Ağ gümüş biləyim görünən zaman
Yasəmən tər tökər utandığında.
Dodağım şəkərə dadımlıq verər,
Qulaqda halqalı bir quldur gövhər!
Ağzım ki, çəkışdi Müştəri ilə,
Üzüyü qazanan keçirdi ələ.
Mənimlə bir cınaq çəksə gül, çiçək.
“Apardım” sözünü unutsun gərək²⁵⁴.
Gözümdən Babilə bir əfsun çatdı,
Ondan, bax, nə qədər cadu yaratdı!
Çinə bircə telim getdi erməğan,
Müsk oldu ahunun göbəyində qan.
Zülfü qulağımda edərsəm çənbər,
Üst-üstə tökülür baygın könüllər.
Bu sərxoş gözlərin naz, qəmzəsilə
Yüz əldən getmiş gətirərəm ələ.
Çox qaçqın könüllər ovladım hər an,
Onlara quyudur, bax, bu zənəxdan.
Aşiqə bir tellə verərəm tuğ-tac,
Ətrimlə Xülləxdən alaram xərac.
Möhrümü vuraram Çin xaqanına,
Beş növbət salaram Rumu talana.
Bu müşkin xalımla çinli bağrıyam,
Falca Rum qəlbinin şən çırağıyam²⁵⁵.
Yuxulu çağımda verərəm məzə,
Qanını tökərəm edərkən qəmzə.
Dodağım rəng verir hər gülgün lələ,
Üzümün xəyalı oynar günəşlə.

Müğ mənə “sənəmdir” deyə yalmanır,
Cənnətin bir sənəmخانəsi sanır.
Mənim nar döşlərim görünən zaman
Narların ürəyi soyudu bağdan.
Döşlərim dikəlmiş təzə narıncıtkək,
Hansı bir bəxtiyar onu dərəcəkk?
Uğurlu ağacam, iki narım var,
Bir güləm, pərdədə gözəl barım var.
Tufanla qopsa da dünya təməldən,
Bəxtiyar şah olsun, bir mey, bir də mən!
Bir dastan işlətmək istərəm ona,
Almaq öz sazımtək öz qucağıma.
Bir öpüş vurum gah məst gözlərinə,
Gah qara zülfümü verim əlinə.
Bu şərtlə canımda eyləsin məkan,
Başımı çəkməyim ayaqlarından.
O günəş eşqindən sərxoş olaraq,
Məhşərdə yuxudan ayılım ancaq.
O hansı çeşmədir ömrü uzadan?
O hansı kölgədir gənclik oyadan?
Vəslimdir şən, uzun bir həyat verən,
Mən gənclik verərəm qəmzə edərəkən.
İskəndər dirilik suyuçün gedir,
Mən varkən zülmətə o neçün gedir?
Axtarmaq istəsən zülmət yolunu,
Qara zülfüm sənə göstərir onu.
Yaqut rəngli sudan istəsən içmək,
Dirilik suyunu ələ keçirmək.
Parlaq bir yaqutdur bu gül dodaqlar,
Həyat suyu kimi yüz çeşməsi var.
Şahım, ram ol mənə, çox sərkəş olma!
Bu həyat suyuna, gəl, atəş olma!
Pəriyəm, ipəklər içində gizlin,
Qapını bağlama, sevirsə qəlbin!
Üzünə açıqdır qapım hər zaman!
Məni sındırsan da, sınmasın peyman!
Ürəkdən daş asmaq bitməzmi daha?
Gözələ xor baxmaq yetməzmi daha?
Olma daş ürəkli, sevirəm səni!
Kölən bil, gözəl bil, qulun bil məni!
Mən fələk olmaqla sənin yarınam,
Çindənəm, sənin mən, bil, qəmxarınam.
Deyiləm kölgədə yetişən bir gül,
Günəşi kölgədə saxlamaq müşkül!
Mən kimi meyvəni qapatma evə,
Dad verməz kölgədə yetişən meyvə.
Mənəm ən ətirli, sevimli reyhan,

Reyhan olmalıdır evdə hər zaman.
Burax bu kəkliyi ovlasın tər lan!
Gəl, çəkin ov güdən bu qartallardan!
Ağacın xurması yetişmiş ikən
Başqası yeyəcək onu, dərməsən.
Mən kimi kim sənin dər dini çəkər?
Dər dini çəkərək səpərəm şəkər.
Ürəklər qan oldu qan içməyimdən,
Boynumda nə qədər qan qalmış, bilsən?
Çox şəkər dodağa oxudum meydan,
Dodağım şirindir şəkərburadan.
Həm səsim, həm özüm əzəldən gözəl,
O gözəl, bu gözəl, gözəldən gözəl.
Saqisi mən olsam, mey olmaz haram,
Canım işrət saçar bir mütrüb olsam.
Çalğımla hər kəsi sərxoş edərem,
Sonra hər sərxoşu öldürər qəmzəm.
Uzaqdan edərem şux dilbərliklər,
Qucaqda edərem canpərvərliklər.
Qarşımdan gözlərə sevinc salanam,
Qucağa çəkdikcə könül çalanam.
Mən olam, saz ola, bir də köhnə mey,
Aşiqin taqəti qalır mı? Hey, hey!..
Sən kimi şəhriyar olsa mənə yar,
Bu könül şənlikdən başqa nə arar?
Dövrəndən kim almış mənim kimi kam?
“Dünyada tapılmaz” olmuş mənə nam!..
Elə ki sazına vurdu son mizrab,
Təsnifi bitirdi dodağı ənnab.
Şahın məhəbbəti o sözdən coşdu,
Sanki tər lan fərə üstünə qoşdu.
O bahar turacı naz ilə, şən-şən,
Turunc tək soyuldu qızıl beşikdən.
Könül getdi əldən, sərapərdə boş,
Sevimli məşuqə sevdadan sərxoş,
Xəlvət bir gecədə elə bir mələk,
Mümkün müdür ona könül verməmək?!
Gənc, gözəl maralı yıxdı nər aslan,
Qarət məclisində başladı talan.
Sığındı o laçın sona ovuna,
Günəşə getdi ay qonaqlığına.
Şəkertək əmirdi hey dodağını,
Sorurdu şəkərli ney dodağını.
Bağrına basdı o gül köküslünü,
Xəzinə ağzından açdı möhrünü.
Bakirə şərabi lələzar gördü,
Qapalı bağçada alma, nar gördü.

Əqiq möhr üstünü basmamışdı pas,
Saf üzük qaşını deşməmiş almaz²⁵⁶.
Bir qönçə güldür, yox üstündə tikan,
Görməmiş bağbandan başqa bir insan.
O qızğın atəşin artıqlığından
Damardan fışqırmaq istəyirdi qan.
Şəkərli dil ilə söhbət açdılar,
Yağ, bala dönərək qucaqlaşdılar.
Sarıldı iki sərv, iki gülpeykər,
Qatdılar badama, yağa qənd, şəkər,
Əyildi "əlif-lam" kimi cift ayaq,
İki hərf kimi bir cinsdən olaraq.
Elə ki, almaz o gövhəri dəldi,
Həm almaz yatdı, həm gövhər dincəldi.
Həyat çeşməsində məsud İskəndər
Şənliklə keçirdi bəxtiyar günlər.
İşrətlə keçirdi bir neçə gecə.
Çıxmadı o yerdən, daldı sevincə.

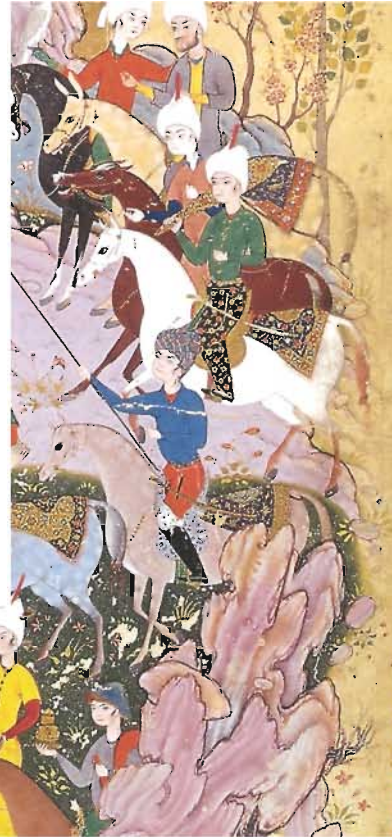

İSKƏNDƏRİN DİRİLİK SUYU AXTARMASI

Saqi, gəl, qədəhi doldur mey ilə,
Al ələ nəğməylə, çalğı, ney ilə!
Bir mey ki içənlər fikrincə, demək,
Xəstəyə şəfadır, dərddiyə kömək.

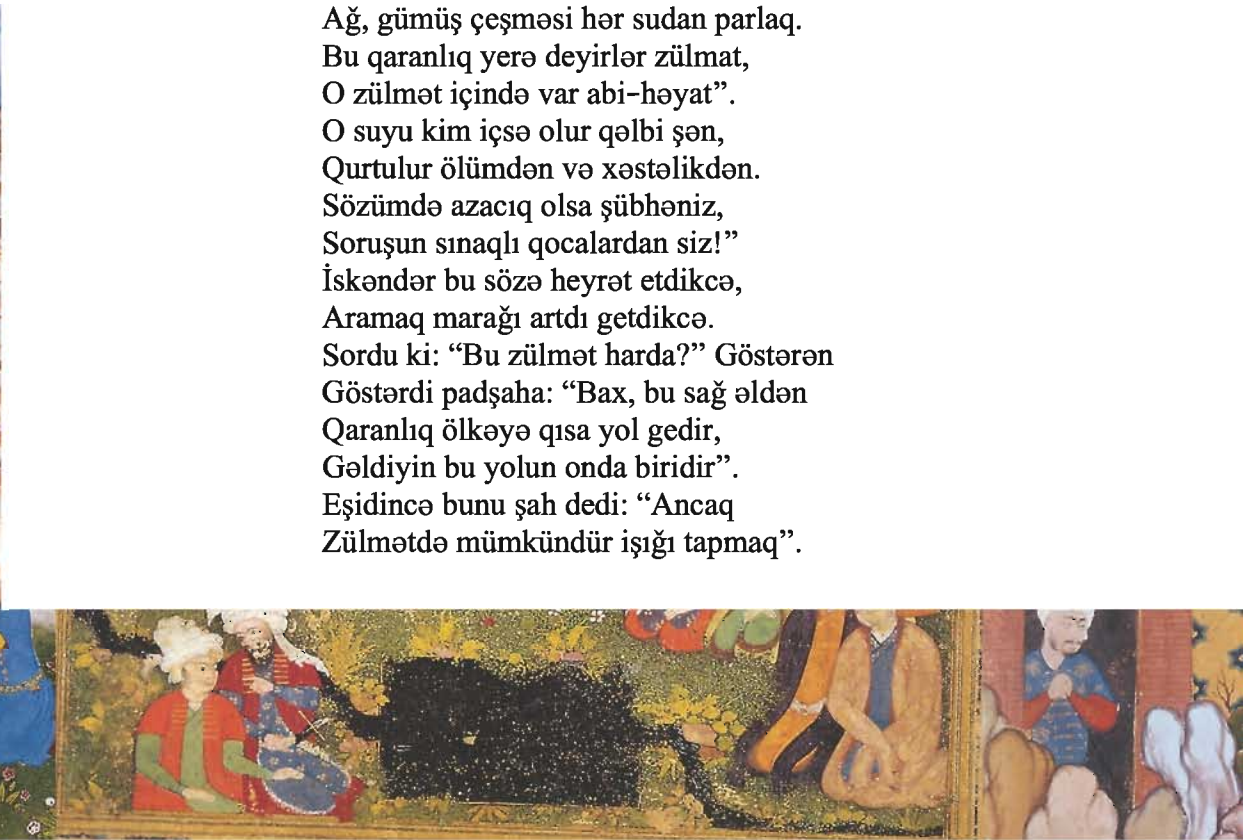

Ucalırkən səhər xoruzun səsi,
Qarovul zənginin susdu naləsi.
Təbilçi təblinin səsi ucaldı,
Quşların nəğməsi ətrafı aldı.
İbadət edənlər qalxdı yuxudan,
Pərəstiş etməyə düzüldü hər yan.
O səhər yuxudan qalxdı tacidar,
İbadət etməyə verərək qərar,
Ona şəfqət edən haqqı etdi yad,
Etdi bu hikmətlə dünyanı abad.
Nəhayət verincə ibadətine,
Şərab məclisini bəzədi yenə.
Mey ilə, çalğıyla gah olurdu şad,
Vəfalı dostları gah edirdi yad.
Güləbdən saf olan gül rəngli şərab
Hər başdan dərd alır, hər beyindən tab.
Onunla bir məclis qurdu şəndən şən,
Uzaqdı düşməndən, qanlı döyüşdən.
Elə ki açıldı, uzandı söhbət,

Danışdı hərə bir gözəl rəvayət.
Biri söhbət açdı Xorasan, Qurdan,
Ordakı qızıldan, qüvvətdən, zordan,
Birisi danışdı Rey, İsfahandan,
Firidun dövləti çıxan məkandan.
Çindən, Xarəzmdən söz açdı biri:
“Var gözəl ipəyi, müşkü, ənbəri”.
Birisi söylədi: “Gözəldir Qeysur,
Bu yerdən çıxar hər səndəl və kafur”.
“Hindistan gözəldir, – dedi, – bir nəfər,
Odunu ud olur, palçığı ənbər”.
Məclisdə var idi bir nəfər qoca,
Danışmaq növbəti ona çatınca,
Maraqla başladı qoca sözünü,
Baş əyib, torpağa qoydu üzünü:
“Dünyada zülmətə çatmaz bir diyar,
O gözəl torpaqda həyat suyu var.
Ömrünü artırmaz xəzinə, cəlal,
Torpaqda çox yatır xəzinə, xammal.
Yaşamaq istəsən dünya uzununu,
Get, keçir əlinə həyat suyunu!”
Bu sözdən utandı məclis, qaldı mat,
Qaranlıq bir yerdə olurmu həyat?
Şah dedi: “Yoxsa var başqa bir hikmət?
Həyat çeşməsində olan bu zülmət.
Yazılmış hərflər qarasıdır bu,
Mənəvi həyata can verir suyu.
Kim görmüş yoxsa bu həyat suyunu,
Zülmətdə ölümdən qurtarsın onu!”
O qoca dedi: “Ey uca tacidar!
Bu sudan uzaqdır dediyin əsrar.
Var Şimal qütbündə qaranlıq bucaq,
Ağ, gümüş çeşməsi hər sudan parlaq.
Bu qaranlıq yerə deyirlər zülmat,
O zülmət içində var abi-həyat”.
O suyu kim içsə olur qəlbi şən,
Qurtulur ölümdən və xəstəlikdən.
Sözümdə azacıq olsa şübhəniç,
Soruşun sınaqlı qocalardan siz!”
İskəndər bu sözə heyrət etdikcə,
Aramaq marağı artdı getdikcə.
Sordu ki: “Bu zülmət harda?” Göstərən
Göstərdi padşaha: “Bax, bu sağ əldən
Qaranlıq ölkəyə qısa yol gedir,
Gəldiyin bu yolun onda biridir”.
Eşidincə bunu şah dedi: “Ancaq
Zülmətdə mümkündür işığı tapmaq”.

Zülmətə çevirdi şah öz yolunu,
Gedərkən nəzərə aldı ordunu.
Sürətlə bir neçə mənzil at sürdü,
Əsgərin bir çoxu xəstədir, gördü.
Ardınca axırdı bir dünya ordu,
Xaslar da yanında alay vururdu.
Ordu bazarını görən bir insan
Seçməzdi məhşərin bazarlarından.
O yerdə quş südü arayan belə,
Ordu bazarında gətirdi ələ.
Hər quraq bir yerə çatdı İskəndər,
Yağışdan yaşıla büründü çöllər.
Xızır iz salmışdı sanki bu yola,
Yəni gedirdi şahla qol-qola.
Ordu çoxluğundan şah getdi fikrə,
Belə yol getməkdə sığındı səbrə.
O çöldə vardı bir böyük mağara,
Padşahın ordusu çatınca ora,
Ordunun yanında nə qədər yük var,
Mağara yanında yerə qoydular.
O geniş çöllərdə saldılar məskən,
Şənlikdən viranə çöllər oldu şən.
Çölbəyi o yerə ad verdi: Bünğar,
Get-gədə o şəhər adlandı Bulğar.
Bu gün o ölkədə rəyasət sürən,
Yerləşib qalandır şah səfərindən.
İskəndər görünəcə o saysız ordu
Yol və iz bilməyir, bir tədbir qurdu.
Ordudan ayrıldı bir neçə əyyar,
İstidən, soyuqdan, çıxmış oxçular,
Ürəkli, sümüyü bərk, dəliqanlı,
Səbirli, qüvvətli, gənc, polad canlı.
Əmr etdi qocaya və xəstələrə:
Əsgərlə çıxmasın ağır səfərə!
Qocalar, xəstələr bu qorxunc yerdə,
Dolaşıq yollarda düşməsin dərdə.
O yola – qocasız etdilər səfər,
Qocalar oturdu, yol aldı gənclər.
Bir nəfər o yerin ayıqlarından
Hüzura istədi ulu hökmüran.
Yox idi ordunun sayı, miqdarı,
Hər mənzil başında qoydu onları.
Şor, şirin hər azıq çarpsa nəzərə,
Yüklətdi qüvvətli, gənc dəvələrə.
Qoşunla at çapdı qaranlıq suya,
Bir naib tikdi o, qalan orduya.
Onlara nəsihət elədi bir az:

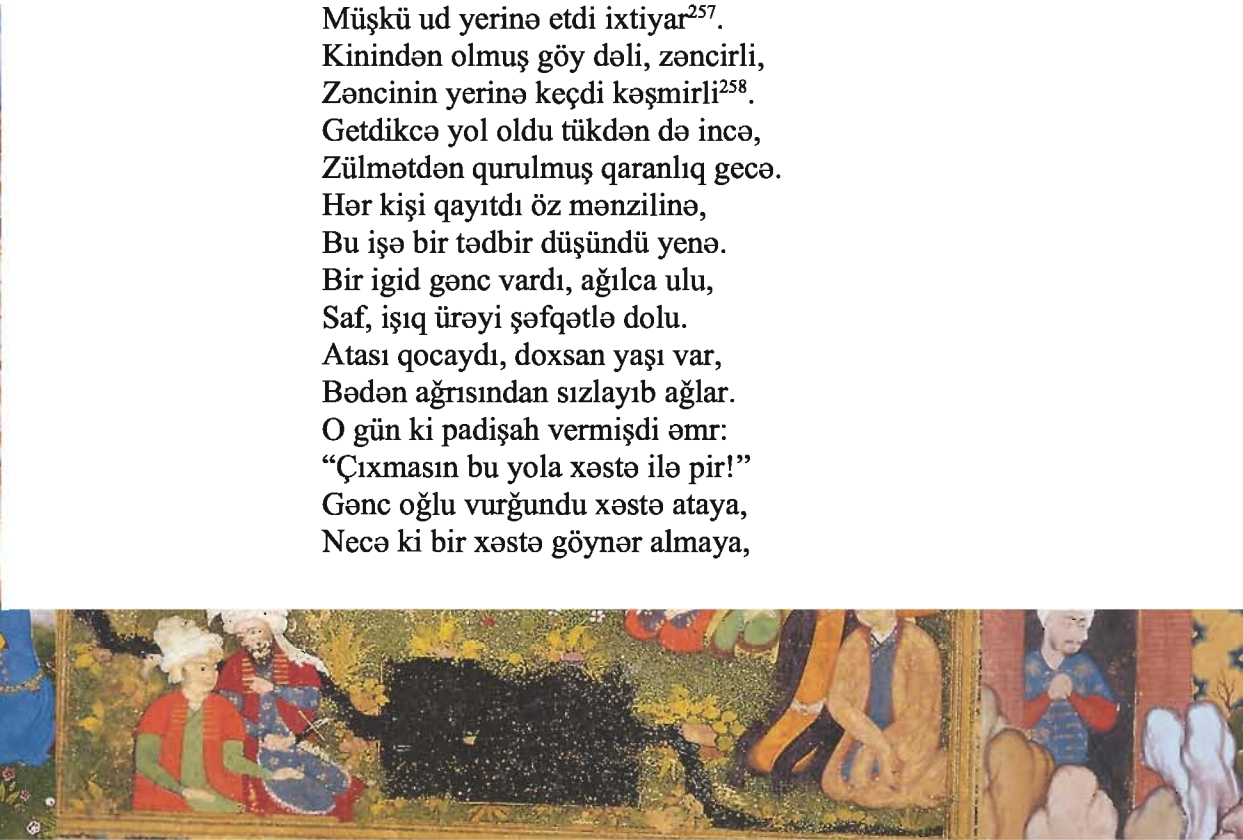

“Bu yerdə qəflətlə göz yummaq olmaz!”

Atını Şimala doğru çaparaq,
Günəş gərdişindən şah düşdü uzaq.
Fələyin qütbündən doğunca işıq,
Azacıq keçmədən sönrüdü artıq.
Üfüqə baş qoydu xətti-üstüvə,
Qütb isə kənardan keçdi ortaya.
Bir yerə çatdılar parlaq Günəşdən
Yalnız bir xəyalı gözlə görünən.
Sürdülər kölgəlik deyilən yerə,
Sançdılar bayrağı kölgəliklərə.
Havadan işığı yer qapmış artıq,
Hər yerə hakimdi dərin qaranlıq.
Bu yandan ətrafı qaranlıq tutmuş,
O yandan yol-izi bir dəniz udmuş.
Ağlıyla bu yolu tutaraq rəhbər,
Xətti-üstüvayə qarşı getdilər.

Get-gedə pərgardan olduqca uzaq,
Günəşdən, işıqdan düşdülər iraq.
Gedərkən bir yerə çatdılar o gün,
Gözlərdən aydınlıq itdi büsbütün.
Hər yandan yolları bürüdü zülmət,
Bu dünya qaralsa verərmi ləzzət?
İskəndər şaşırdı, aradı tədbir:
“Bu yolda doğru iz göstərən kimdir?”

Bilənlər söylədi ki: “Bu qaranlıq
Pərdədir, iç üzü görünməz artıq.
Mümkündür irəli getmək yol ilə,
Dönərkən çətindir gətirmək ələ”.
Çox çarə aradı hər tədbir verən,
Olmadı buna bir tədbir göstərən.
Gecəydi o yerdə, qaranlıq diyar,
Müşkü ud yerinə etdi ixtiyar²⁵⁷.
Kinindən olmuş göy dəli, zəncirli,
Zəncinin yerinə keçdi kəşmirli²⁵⁸.
Getdikcə yol oldu tükdən də incə,
Zülmətdən qurulmuş qaranlıq gecə.
Hər kişi qayıtdı öz mənzilinə,
Bu işə bir tədbir düşündü yenə.
Bir igid gənc vardı, ağılca ulu,
Saf, işıq ürəyi şəfqətlə dolu.
Atası qocaydı, doxsan yaşı var,
Bədən ağrısından sızlayıb ağlar.
O gün ki padişah vermişdi əmr:
“Çıxmasın bu yola xəstə ilə pir!”
Gənc oğlu vurğundu xəstə ataya,
Necə ki bir xəstə göynər almaya,

Qocanı özüylə aldı bərabər,
Necə ki başqalar yaqutu gizlər,
Azıq sandığında gizlətdi onu,
Onunla dolaşdı zülmət yolunu.
Taleyin qoşundan küsdüyü gecə
O gənci aldı bir dərin düşüncə.
Gecəyəkən sandığı açdı o cavan,
Etdi atasına o sirri bəyan:
“Padişah səfərdən oldu peşiman,
Çətinlik çəkməkdən qırılmış peyman.
Qəlbinə bir qorxu salmış qaranlıq,
Bir tədbir düşünə bilməyir artıq.
Bələdçi olmadan gedir irəli,
Bilməyir nə sayaq dönəcək geri”.
Oğluna baxaraq dedi ixtiyar:
“Bu qara pərdədə gizli bir sirr var.
Padişah getməyə başlarkən ora,
Zülmətdən dönməyə vardır bir çara:
Padşaha gərəkdir ilk dəfə doğan,
Vücudu sapsağlam boğaz bir madyan.
Anadan olunca o körpə daylaq,
Başını bir yerdə kəssinlər, ancaq
Örtməyib qoysunlar yerdə cəmdəyi,
Anası görünəcə, yansın ürəyi,
İçində qopsun bir həyəcan, hiddət,
Durmasın padişah, etsin hərəkət.
O yoldan geriyyə döndüyü zaman
Ordunun önündə gedəcək madyan.
Çaparaq sevimli daylağa sarı,
O yoldan beləcə çıxar dışarı.
O yolda bələdçi olmadan belə,
Dışarı çıxarlar bu tədbir ilə”.
Qocanın sözüne o gənc uyaraq,
Kələfin başını tapdı bu sayaq.
Göylərin o müşkün ipəyi səhər
Olunca ud rəngli dibayə bənzər,
İskəndər məclislə yenə oturdu,
Getməyə hər biri bir tədbir qurdu.
O məclis nə qədər göstərdi tədbir,
Bu əsrar haqqında söylədi fikir,
Xoşuna gəlmədi ulu padşahın,
Tədbirlər kimsəyə deyildi aydın.
Öz zəif fikriylə o gənc yanaşdı,
Bələdçi haqqında şaha söz açdı.
Atası söyləyən sözləri bir-bir
Padşaha anlatdı ki, budur tədbir!
Xoş gəldi bu sözlər, yatdı könlünə,

Beynində yer etdi o dönə-dönə.
Dedi: “Ey mərd oğul, belə fikri sən
Nə sayaq oldu ki, qurdun özündən?
Bu bilgi özündən gəlməmiş ələ,
Sən kimdən öyrəndin, gəl, doğru söylə.
Var, sərvət verərəm doğru söyləsən,
Zillətə düşərsən düz deməməkdən”.
Gənc dedi: “Padşahım, mənə ver aman,
Boşalsın kəcavə bu yüklü atdan.
O gün ki əmr etdi ulu hökmüdar,
Çıxmasın yola bir xəstə, ixtiyar,
Bir qoca atam var, bu qoca insan
Çox qulaqburması görmüş dövrandan.
Ürəyim çox yandı qoca atama,
Əmrə itaəti unuttum tamam.
Özümlə gizlincə gətirdim onu,
Pis gətirdimsə, pis olmadı sonu.
Dünən yol haqqında olan sözləri
Atama açmaqdan durmadım geri.
Onun təlimini dinlədim bir an,
Söylənən tədbiri öyrəndim ondan”.
Çox incə bir nüktə söylədi, deyə,
Şah onun sözündən ucaldı göyə:
“Bilənlər padşahi olsa da yenə,
Bu gənclər möhtacdır qoca fikrinə.
Gənc budaqlarıyla oynarsa qabaq,
Başını ucaldar bir köhnə budaq.
Bilikdə birinci olsa cavanlar,
Qocalar fikrinə ehtiyacı var”.
Dünya padşahi söhbətdə ikən,
Qapıdan divgövdə o vəhşi birdən.
İçəri girincə yanaşdı məğrur,
Padşaha göstərdi bir şələ samur.
Hər biri parlaq bir qunduzdan artıq,
Bir-birindən alır bəzək, yaraşlıq.
Malına xiridar çıxdı hökmüran,
Yenə birdən-birə yox oldu ordan.
Qaranlıq içində yox oldu vəhşi,
Padşahi heyrətə saldı bu işi.
İşıqlıq göstərdi, fikri eşitdi,
Zülmətə getməyə padşah əmr etdi.
Əmr etdi: “Yelayaq bir boğaz madyan
Alsınlar, o heyvan doğduğu zaman,
Kişinin sözüne tamam uyaraq,
Alınsın, kəsilsin o körpə daylaq”.
Padşahın fərmanı həyata keçdi,
O işıq çeşməyə doğru yol seçdi.

İSKƏNDƏRİN ZÜLMƏTƏ GETMƏSİ

Saqi, bu zülmətə bənzər torpağı
Araşdır, ver mənə həyat bulağı!
O parlaq su ilə mənə sal nəzər,
Bu həyatdan daha canlı həyat ver!

Bu bahar fəslində yeni və köhnə
Tarixdən başlaram gözəl tərənə.
Rəvayət eyləmiş sınaqlı dehqan:
Yazın ilk gecəsi ulu hökmüran
Zülmata getməyə əzm etdi artıq,
Fikri təskin edər hər bir qaranlıq.
Günəşi qıfıla vurunca göylər,
Qaranlıq içində doğar min gövhər.
Bu həyat suyunda kim etsə məskən,
Gərəkdir bir pərdə çəksin önündən.
Çimənlər bu duru, saf çeşmələrdə
Gərəkdir üzünə çəksin bir pərdə.
İskəndər zülmata edərkən səfər,
Söylədi: “Artıqdır bu mühüm şeylər!”
Cilovu buraxdı “zülmat” deyərək,
Əjdər quyruğunda gizləndi Aytək²⁵⁹.
Söylədi o zaman böyük İskəndər,
Ona rəhbər olsun Xızır peyğəmbər.
Atı Xızra verdi böyük tacidar,
Bilirdi onda bir aslan qəlbi var.
Verdi ki, bu yolda səyirtsin onu,
Onunla tapsın bu həyat suyunu,
Çuxurlar parladan bir gövhər verdi,
Çeşmələr arayan bir rəhbər verdi.
Dedi ki: “Bu yolun hər tərəfinə
Həqiqi bir rəhbər özünsən yenə!
Cilovu hər yana istərsən burax,
Aç ağıl gözünü, ayıq ol ancaq!
O çeşmə nə yerdə olsa aşikar,
Aldatmaz səni bu gövhər, parıldar.
Uğurla iç haman uğurlu sudan,
Mənə də göstər ki, yeyəsən ehsan”.
Göy gərdişli Xızır haman fərmanla
Ahəngi pozmadan üz qoydu yola.
Ordudan ayrıldı, irəli getdi,
Hər yana himmətlə bir nəzər etdi.
Su üçün dolandı bütün bucağı,
Çatmadı suya o susuz dodağı.
Əlində parladı parlayan gövhər,
Tapıldı nəhayət aranan gövhər.

Gümüş rəngli çeşmə axırdı şən-şən,
Süzülən gümüştek daş göbeyindən.
Bu çeşmə tərifdən uzaqdı, uzaq.
Bir nur çeşməsiydi bu qaynar bulaq.
Bir ulduz nə sayaq olursa səhər,
O parlaq çeşmə də olur o təhər.
Hələ bədr olmadan nura dolsa Ay,
Eləydi bir az da böyük olsa Ay.
Qaynayır, durmayır öz mənzilində,
Sanki bir civədir iflic əlində.
O qədər parlaqdır bu lətif cövhər,
Dünyada yox ona bənzəyən gövhər.
Yox başqa gövhərdə bu nur, bu günəş,
Ona həm su demək olur, həm atəş.
Xızr həyat suyunu tapınca artıq.
Hər iki gözüne doldu bir işıq.
Aşağı enərək dərhal soyundu,
Doyunca həm çimdi, həm da yuyundu.
Doyunca içdi o, həyat suyundan,
Əbədi həyata çatdı arayan.
Atına içirdi, çimdirdi onu,
Tökdu ağ qədəhə həyat suyunu.
Atının yanında oturdu bir an,
Göz götürməz oldu o aydın sudan.
İstədi gəlincə yoldan İskəndər,
Desin: "Həyat suyu budur, qıl nəzər!"
Bir daha çeşməyə göz gəzdirərkən,
Dirilik çeşməsi yox oldu gözdən.
Dərhal bu iş oldu Xızr üçün məlum:
İskəndər o sudan qalacaq məhrum.
Qorxmadı, utandı o İskəndərdən,
Xızr da su kimi itdi gözlərdən.
Söylənən sözləri rumlu ravilər
Başqa bir şəkildə rəvayət edər:
Bu yolda İlyasla Xızr yoldaşdı,
Çeşməyə gedərkən dostlar yanaşdı.
Görüşdü hər iki sevimli rəhbər,
Çeşməyə çatınca atdan endilər.
O bulaq başında açdılar süfrə,
Bulaq başı verir dad yeməklərə.
Süfrədə çörəkdən ətir qalxardı,
Duzlanmış qupquru bir balıq vardı.
Birisi əyildi su içsin deyə,
Əlindən o balıq düşdü çeşməyə,
Cumdu o firuzə rəngli bulağa,
Əl atmaq istədi üzən balığa.
Tutunca gördü ki, diridir balıq.

Uğurlu bir fala sevindi artıq.
Bildi ki, can verən bu parlaq bulaq
Aranan dirilik suyudur ancaq.
Həyat çeşməsindən içdi doyduqca,
Bir həyat qazandı dünya durduqca.
Dostuna tez xəbər verdi bu zaman,
İçdi bu əbədi həyat suyundan.
Təəccüb etmə o gümüş bulağa,
Yenidən can verdi ölü balığa.
Təəccüb bundadır: bir ölü balıq
Dirilik suyuna yol açdı artıq.
Bu quru balıqdan, həyat suyundan
Ərəblər nəql edir başqa bir daстан:
Başqa bir yerdəymiş həyat çeşməsi,
Yol azmış məcusun, Rumun dəstəsi.
Tutaq ki, zülmatda həyat suyu var,
Yol açan içməzsə kimdir gunahkar?
Xızr, İlyas kam aldı həyat suyundan,
Ancaq vermədilər özgəyə nişan.
Biri kam alaraq döndü səhraya,
Biri də içərək cumdu dəryaya.
Dənləri bir sudan içib boy atdı,
Ancaq onu iki dəyirman dartdı.
Çeşməni keçirmək fikriylə ələ,
İskəndər at çapdı min zəhmət ilə.
Dirilik verən bir çeşmə dilərkən,
Çeşmədən göyərdi sulu bir çəmən.
Çeşməni ararkən qırx gün at saldı,
Onu tapmayaraq kölgədə qaldı.
Atəşmi düşmüşdü şah üreyinə,
Uymuşdu çeşmənin xoş ahənginə.
Çeşmədən kölgə yox, gümüş nur çıxar,
Ancaq çox az olur kölgəsiz sular.
Çeşməyə lazımsa onun kölgəsi,
Neçin kölgəsizdir Günəş çeşməsi?
İçməli olursa çeşmə Günəşdən,
Kölgədə qalmışdır o çeşmə nədən?
Çeşmədə kölgəlik yaxşıdır tozdan,
Bunda sərinlik var, onda həyəcan.
Şah o kölgəlikdə tapmadı çara,
Gündüzü olmuşdur kölgədən qara.
Əbədi həyata ümid bəslərkən,
İndi can qaygısı çəkir hər yetən.
Padşahın ümidi söndüyü zaman
Qayıtmaq istədi gəldiyi yoldan.
Düşündü, nə tədbir eləsin barı,
Qaranlıq kölgədən çıxsın dışarı.

O yolda qarşıya çıxdı bir mələk,
Padşahın əlinə o əl çəkərək,
Dedi: “Bu dünyanı keçirdin ələ,
Belə çiy xülyadan doymadın hələ?”
Ovcuna buraxdı pul qədər bir daş,
Dedi: “Tut bu daşı canından da baş!
Bu daşlıq dünyada çalış, tök tədbir,
Bu ağırlıqda daş əlinə keçir!
Qəlbində minlərlə olsa da dilək,
Bu daşın tayıyla doyersən, bişəkk...”
O daşı İskəndər aldı mələkdən,
Gözündə yox oldu ona daş verən.
O zülmət içində çapdı İskəndər,
Gözündə bir zülmət, könüldə kədər.
Bir hatif səsləndi ona qeybdən:
“Qisməti hər kəsə yazıdır verən!
İskəndər zülmətə doğru at çapar,
Xızr isə çeşməni işıqda tapar.
Ararkən tapmadı çeşmə İskəndər,
Xızra qismət oldu, gördü çox səmər.
Yüzü halva üçün yandırar ocaq,
Halva şirin eylər bir ağzı ancaq”.
Başqa bir səs gəldi ki: “Ey əhli-Rum!
Bu gözəl ölkədə var parlayan qum.
Peşiman olacaq onu götürən,
Dizinə vuracaq heç götürməyən”.
Keçirkən parlayan qumdan hər nəfər
Götürdü bəxtinə görə bir qəder.
O yerdə şah gördü çox hikmət, çox raz
Ki, ondan birini söyləmək olmaz!
İsrafilədən, Surdan bir bəhs açaraq,
Demədim, məqsəddən düşməyim uzaq.
Açmış bu mədəni başqa bir şair²⁶⁰,
Yenidən bir əsas qurmaq çətindir.
Əli çatmayınca həyat suyuna,
Qayıtdı şah işıq çeşmə yoluna.
İskəndər orduya verincə fərman,
İşığa döndülər zülmət yolundan.
O yeni cığırla gəldiyi yoldan
Bələdçi olmuşdur o dərqli madyan.
Qırx gün yol getdikdən sonra qaranlıq
Getdikcə çəkildi, göründü işıq.
Al Günəş buluddan çıxdığı zaman
Qan-tərə batmışdı o susuzluqdan.
Qismətsiz bir şey göstərdi həvəs,
Qismətin deyilsə çalışma əbəs!
Ruzi arxasınca qaçmaq nə gərək!

Sən otur, ruzinin özü gələcək.
Biri toxum səpər, o biri biçər,
Bəxtiyar odur ki, bu sözü dinlər.
Hər şeyi özünçün əkmək nə yarar?
Dünyada hesabsız ruzi yeyən var!
Keçənlər zəhmətlə əkdii bağdan
Gələnlər meyvəni dərmış hər zaman.
Keçənlər bir çox şey əkməşdir bizə,
Biz də əkməliyik gənc nəslimizə.
Dünya bir tarladır, diqqətlə baxsaq,
Hamı bir-birinə cütçüdür ancaq.

İSKƏNDƏRİN ZÜLMƏTDƏN ÇIXMASI

Saqi, ver ürəyə yatımlı meydən!
Ver ki, mey xoş gəlir ömür gənc ikən!
O meylə ağzımı isladım bir an,
Bəxtimi daha gənc eləyim ondan.

Oyanıq taleyi olunca rəhbər,
Zülmətdən dışarı çıxdı İskəndər.
Çox gözəl rəhbərlik eylədi madyan,
Bir az da azmadı getdiyi yoldan.
İlk gündə keçdiyi zülmət xəttinə
Pərgartək yenidən qayıtdı yenə.
Padşaha taleyi elədi kömək,
İşıqlı dünyaya çıxdı sevincək.
Cilovu parlatdı ordu səmtinə,
Ancaq çatmamışdı öz diləyinə.
Bu işdən ürəyi sınımadı, ancaq
Ruzini qismətlə mümkündür tapmaq.
Heyvan tapmadısa, kəder yox bunda,
Heyvantək ölmədi heyvan yolunda²⁶¹.
Darılma sənə üz verdikdə kəder,
Ondan da böyük bir dərdədən qıl həzər!
Hər gün bu çöllərdə gəzmək çıl-çılpaq
Yaxşıdır, ya dəniz dibinə batmaq?
Doğrudur, ağrıdan hər baş incinər,
İnciməz qılınc, gürz yarası qədər.
Dünyada hər işdən çətin bir iş var,
Ürəyi möhkəmə olur zəfər yar.
Qumluqdan aldığı şeyləri ordu
Töhfədir deyərək qarşıya qoydu.
Daşların hamısı qırmızı yaqut,
Gözlərə nur verir, ürəklərə qut.
Daşdan az götürən düşmüşdü dərdə,

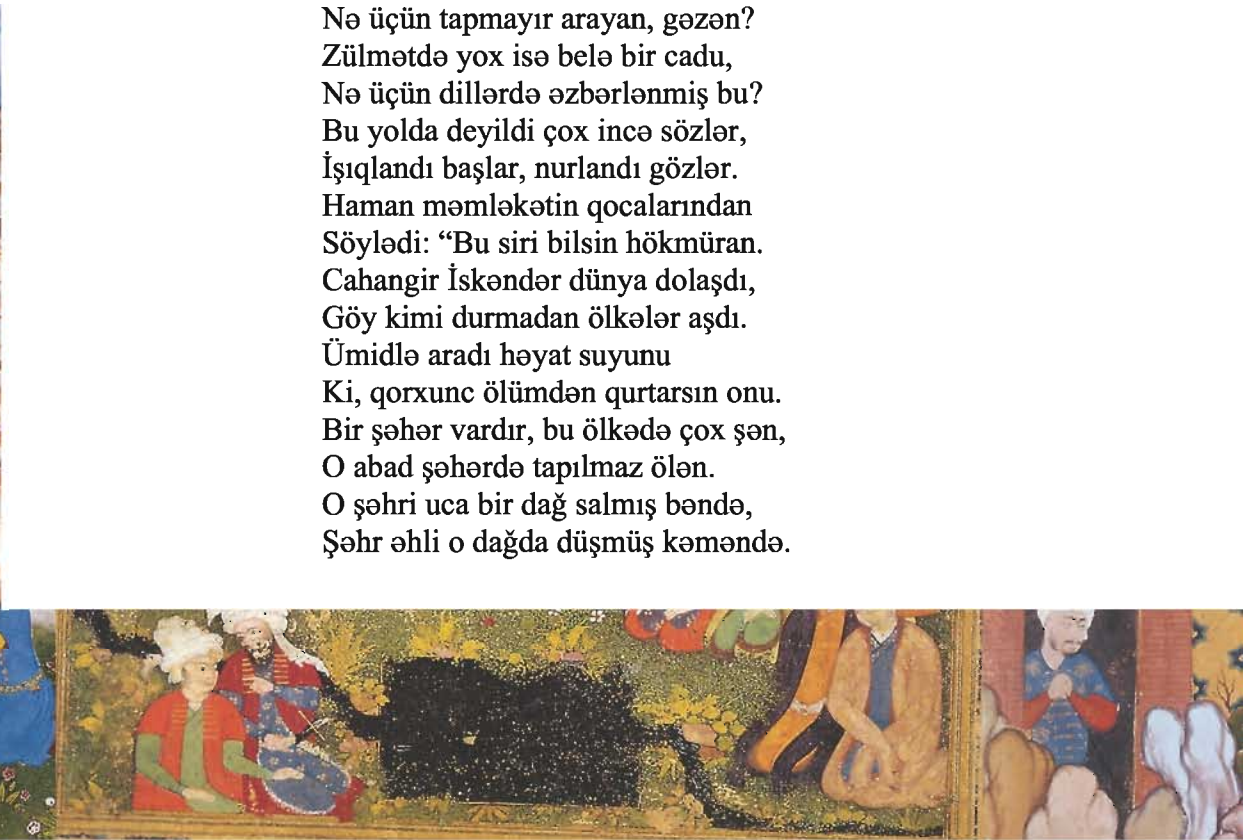

521

Heç götürməyənlər ahda, kədərdə.
Peşiman olmuşdu az götürənlər,
Odlara yanırdı götürməyənlər.
Şah oldu iki gün səfərdən aram,
Yuxudan, yeməkdən aldı intiqam.
Bir zaman padşahın əyildi başı,
Yad etdi mələyin verdiyi daşı.
Tərəzi istədi daşı çəkməyə,
Ağır daş qoydular “ölçüdür” deyə.
Batmanlardan keçdi o bir misqal daş,
Nə qədər daş qoydu, misqal çıxdı baş.
Yüz kişi bir qapan çəkdi o düzə,
Girdi daş bir gözə, daşlar bir gözə.
Daş ağır gəlirdi yüz parça dağa,
Çəkənlər darıldı bu ağırlığa.
Deyirlər uzaqdan demiş Xızr: “Ancaq
Bu daşın vəznidir bir ovuc torpaq”.
Bir gözə bir ovuc torpaq tökdülər,
Çəkinin gözləri oldu bərabər.
Bu incə nüktədən buldi tacidar:
Torpaqdır, onu bu torpaq doyurar²⁶¹.
Bir gün şah xaslarla taparaq fürsət,
Bir məclis bəzədi – sanasan cənnət.
Zərkəmə qulamlar taxtın ucunda,
Qızıl bir ağactək gümüş sütunda.
Dünyanın şahları bir səf çəkərək
Qarşıda diz çökmüş hamı kölgətək.
Dünya işlərindən açıldı söhbət,
Söylənən hər şivə qəlb üçün rahət.
Hər biri zülmətli çeşməni andı,
Söz sözü çəkərək, söhbət uzandı.
Qaranlıq altında su varsa, nədən,
Nə üçün tapmayır arayan, gözən?
Zülmətdə yox isə belə bir cadu,
Nə üçün dillərdə əzbərlənmiş bu?
Bu yolda deyildi çox incə sözlər,
İşıqlandı başlar, nurlandı gözlər.
Hamam məmləkətin qocalarından
Söylədi: “Bu siri bilsin hökmüran.
Cahangir İskəndər dünya dolaşdı,
Göy kimi durmadan ölkələr aşdı.
Ümidlə aradı həyat suyunu
Ki, qorxunc ölümdən qurtarsın onu.
Bir şəhər vardır, bu ölkədə çox şən,
O abad şəhərdə tapılmaz ölən.
O şəhri uca bir dağ salmış bəndə,
Şəhr əhli o dağda düşmüş kəməndə.

O dağdan səs gəlir hey zaman-zaman.
Heyrətə düşür hər eşidən, duyan.
Oradan birini adıyla səslər:
Ey filan, yuxarı səmtə et səfər!
O səsi, fərmanı eşidən adam
Yerində bir an da tutmayıram.
Sürətlə dağlara dırmanır dərhal,
Gedəndən nə sorsan olur dilsiz, lal.
Dağların ardında yox olur gözdən,
Yoxdur bu hikməti açan, öyrənən.
Məqsədin qurtulmaq isə ölümdən,
Ölümsüz şəhərdə eyləyin məskən!”
Bilici söyləyən sözdən İskəndər
Sarsıldı, üzünü sardı bir kədər.
Bu işçün ürəyi vurdu rıqqətlə;
Fikri qət etməkçin uçdu sürətlə.
Əmr etdi, ordudan bir neçə kişi
O şəhrə gedərək, öyrənsin işi.
Qalsınlar söylənən yerdə bir qədər,
Bu işdən versinlər doğru bir xəbər.
Onlara tapşırırdı: “Dağdakı səsə
Yerindən qalxmasın sizdən bir kimsə!
Lap adla, nişanla çağırsa necə
Siz bu səs-sədanı almayın vecə.
Cavabı uzatmaq yoluyla barı,
Açılsın pərdənin gizlin əsrarı”.
Nəsihət alanlar baş əydi əmrə,
Gizlin bir yol ilə girdilər şəhrə.
Şəhərdə uğurla atı çapdılar,
Ən gözəl bir yerdə mənzil tapdılar.
Şəhərin haqqında bildilər xəbər,
Düz çıxdı qocanın dediyi sözlər.
Şəhərdə birinin adına dağdan
Apaçıq səs gəlir hey zaman-zaman.
Adını eşidər-əşitməz hər kəs
O dağa çıxmağa göstərir həvəs.
O qədər səbirsiz gedir yolunu,
Qılıncla qaytarmaq olmayır onu.
Gələnlər göstərdi yüz tədbir, hünər,
Pərdənin sirrini öyrənmədilər.
Seyr etdi dolanan fələk bir zaman,
Bir neçə mənzili dolaşdı dövrən.
Şah adamlarıyla çərx kinə düşdü,
Birini aparmaq fikrinə düşdü.
Qeybdən gələn səs, əsrar arayan
Kişidən birini çağırırdı dağdan.
Adını eşidən durmadı bir an,

Səs gələn tərəfə qaçdı durmadan.
Gedəni dostları tutdu yer-yerdən,
Dedilər: “Tələsmə, dayan, ey gedən!
Bir yolçu sövdalı olmasın gərək,
Pərdənin sirrini bəlkə öyrənək”.
Gedənə o sözlər etməyir əsər,
Bağırır, dartınır, qurtulmaq istər.
Bir söz də deməyir yarasın işə,
Çərx kimi çalışır çıxsın gərmişə.
Güc ilə qurtuldu gedən sevincək,
Onlardan uzaşdı uçan çibintək.
Dostları bu işdən etdi çox heyrət,
Gedəndən hər biri aldı bir ibrət.
Bizdən ən ağıllı, həm iş bacaran,
Bax, necə ayrıldı bir sirr açmadan!
Az zaman keçincə bu hadisədən,
Al Günəş parladı, güldü çöl, çəmən.
O biri yoldaşa yetişdi növbət,
O da bu dağlarda yox oldu xəlvət.
Get-gedə azaldı əsrar arayan,
Olmadı o hərfi bilən bir insan.
Qorxudan şiddətlə çırpındı ürək,
Göylər də kimsəyə etmədi kömək.
Əsrardan heç biri tutmadı xəbər,
Kədərlə padşaha tərəf döndülər.
Şikayətləndilər: “Bir çoxu bizdən,
Dağlara dırmandı, olmadı dönən.
Nə dağa çıxarkən bir az durardı,
Nə geri dönməyə bir ümid vardı.
Bilmədik pərdədə nəyin səsidir,
Hansı bir çalanın şən pərdəsidir.
Pərdənin yolunu bilmədik, artıq
Çarəsiz şəhərdən geri qayıtdıq.
Bizdən də apardı bir neçə insan,
Daha səs gəlmədi bir də o dağdan.
Olunca onların yolu dağ, gədik,
Biz də çöl yolunu tutaraq gəldik.
Bu çərxin işləri belədir, belə,
Biri düşmüş dağa, o biri çölə”.
Söylənən əsrarı eşitdi bir-bir,
Bildi, bu yol “gedər-gəlməzə” gedir.
Dönsəydi o dağa gedənin biri,
O zaman gözəldi bu dağ səfəri.
İskəndər bu işdən eylədi heyrət:
“Öyrənən yox, nədir bu gizli hikmət?”
Bildi ki, dırmanan o dağa, daşa
Dünyada ömrünü vurmuşdur başa.

Bir mäsəl çəkdi ki: “Ölər hər doğan,
Əcəl pəncəsindən kim qurtarmış can?”
Bir ov ki, bacarmaz ovçular ilə,
Məzara gedər o öz ayağıylə.
Yediyi bir oxdan hər ovçu tər lan
Düşər yer üzünə öz qanadından.

İSKƏNDƏRİN RUMA QAYITMASI

Ey saqi, dayanma, qədəhi gətir!
Qədəhsiz şönlənmək mümkün deyildir.
Ver, bir qurtum içim, gətir kuzəni,
Əcəl pəncəsindən, gəl, qurtar məni.

Bir kirpik vurunca bu acı dövrən,
Hər yerdə törədir yüz yaxşı-yaman.
Birin başını bağlayır yerə,
Birini qaldırır uca göylərə.
Birini günbəddən salır quyuya,
Birini balıqdan ucaldır Aya²⁶³.
Hər anda başlayır canbaz oyunu,
Bu dünya bir heçdir, həm heçdir sonu.
Dikbaşlıq yaramaz, uyuşmaq gerek,
Dikbaş at hər zaman qırmanc yeyəcək.
Dikbaşlıq edərsə ən gözəl bir at
Misir eşşəyindən əskikdir qat-qat.
Bu dünya dünyaca görmüşdür adam,
Ürkərək kimsəyə olmamışdır ram.
Elə kimsənindir belə ruzigar,
Anlayan kəslərin işini anlar.

Rəvayət edənlər belə anladır:
Mağara yanında qurunca çadır,
Təmirə xəzinə tökdü tacidar,
Saldığı o şəhər adlandı: Bulğar.
Bulğardan keçərək ruslar elinə,
Döndərdi o mülkü şən bir gəlinə.
Oradan qayıtdı Rum dənizinə,
Yelkənlərlə çıxdı öz ölkəsinə.
Bir xəbər tutunca Rum başçıları
Axışdı müzəffər bayrağa sarı.
Hər kəs öz şahını qalib görüncə,
Şükürlər edərək daldı sevincə.
Şahın gəlməsiylə Yunan ölkəsi
Ay kimi nur saçdı, güldü çöhrəsi.
İskəndər gətirən zülmət daşından

Yaqut rəngi aldı cavahir satan.
Aldı o sərvətdən şəhərlər zinət,
Yerlər xəzinədən tutdu bərəkət.
Axdı hər qəsrədən cənnət sevinci,
Yerlərə tökdülər qızıl, ləl, inci.
Xəzinə ağzından qırıldı qıfıl,
Zillət qapısına vuruldu qıfıl.
Ay kimi gəldi öz bürcünə o şah,
Başında Günəştək çinli bir külah.
Şah Rumdan gedərkən bənzərdi yerə,
Dönərkən sığmadı uca göylərə.
Bulud ki göylərə su ilə gedər,
Dönərkən dənizə saf inci səpər.
Şah Yunan taxtına oturdu şən-şən,
Dincəldi yolların zəhmətlərindən.
Şah yeddi ölkənin fikrindən doydu,
Hər bir məmləkətdə bir nayib qoydu.
Şahlıqlar baş əydi hər fərmanına,
Sədaqət göstərdi hər peymanına.
Şahın gəlməsiylə ucaldı onlar,
Hər kəs öz mülkünə döndü bəxtiyar.
Hər biri təklidə şahlıq edərdi,
Başını dik tutub, asıb-kəsərdi.
Boynunu əymədi kimsə kimsəyə,
Hər biri başını ucaltdı göyə.
İskəndər adına qədəh qaldırır,
İçərkən hər biri tək onu anır.
Şah Yunan taxtına oturdu yenə,
Bəxtin açarını aldı əlinə.
Dünyaya elmlər, biliklər saçdı,
Tanrı hikmətindən qapılar açdı.
Getdi haqq əmriylə peyğəmbərliyə,
Hörmətlə baş əydi "fərmandır" deyə.
Yenidən başladı şah hazırlığa,
Dünyanı dolaşdı başdan-ayağa.
İki dəfə səfər etdi İskəndər,
Birində çöl gəzdi, birində şəhər.
Birində dolaşdı abad yerləri,
Yenə Ruma döndü Rumun sərvəri.
Birində yolsuz hər çölü, hər dağı
Keçdi Ay, Günəştək onun bayrağı.

526

Birinci məclisi bitirdim artıq,
İkinci məclisə vurdum yaraşlıq.
Bu "Şərəfname"nin məclisində mən
Saçmışam ən incə, bakir sözlərdən.
Ona bağladığım incə incilər,

Hər dastan başında saçdığım gövhər,
Bir yerdə bir telə düzülse bunlar,
O tel ən parlayan inciylə dolar.
Hər dastan başında mənalı sözlər,
Hikmətə dair bir başlıca dəftər.
Tarixə ən tanış o saqiləri,
Aldım iş başına hər bir rəhbəri.
Oturan göz oldu bu biliklərə,
Xəznədə keşikçi oldu gövhərə.
Belə incə nəqşi kim qura bilər?
Bu gözəl rəngləri kim vura bilər?
Sazına bağladım elə incə tel,
Olmuş hər nəğməsi Zöhrədən gözəl.
Hər yerdə bir yanlış gördüm, silərək
Toxudum ona ən doğru bir bəzək.
Doğruluq yolunu tutmayan sözlər
Aya ucalsa da qiymətdən düşər.
Hər yerdə o qoca, o sənət əri
Yanlış söyləmişdi doğru sözləri,
Yanlışsa yenidən vurdum bir bəzək
O qoca şairdən üzr istəyərek²⁶⁴.
Çatınca sona bu binanın nisfi,
Verildi mənə bu dünyanın nisfi.
O biri nisfini, zaman olsa yar,
Təbimlə bəzərim elə bil gülzar.
Oxucu yuxudan qalxar bu səsə,
Balığı dənizdə götürər rəqsə.
Zəmanə azacıq verərsə aman,
Şüurum söz verir mənə, var güman.
Bu Rumi qılıqlı, naxışlı bağda
Al güllər göyərdim sarı torpaqda.
Ən parlaq firuzə və incilərdən
Xəzinə doldurum, şaşırınsın görən.
Hər bağdan bir çiçək alaraq bəhrə,
Hər güldən bir gülab axıdım nəhrə.
Padşahın taleyi edərsə kömək,
Sözlərim düzülər incə incitək.

NÜSRƏTƏDDİN ATABƏYİN SİTAYİŞİNƏ DAİR

Saqi, ay işıqlı camı ver mana!
Padşahın taxtını öpmək adına,
Taxtımı ucaldım uca Pərvinə,
Qədəhi boşaldım şah şərəfinə.

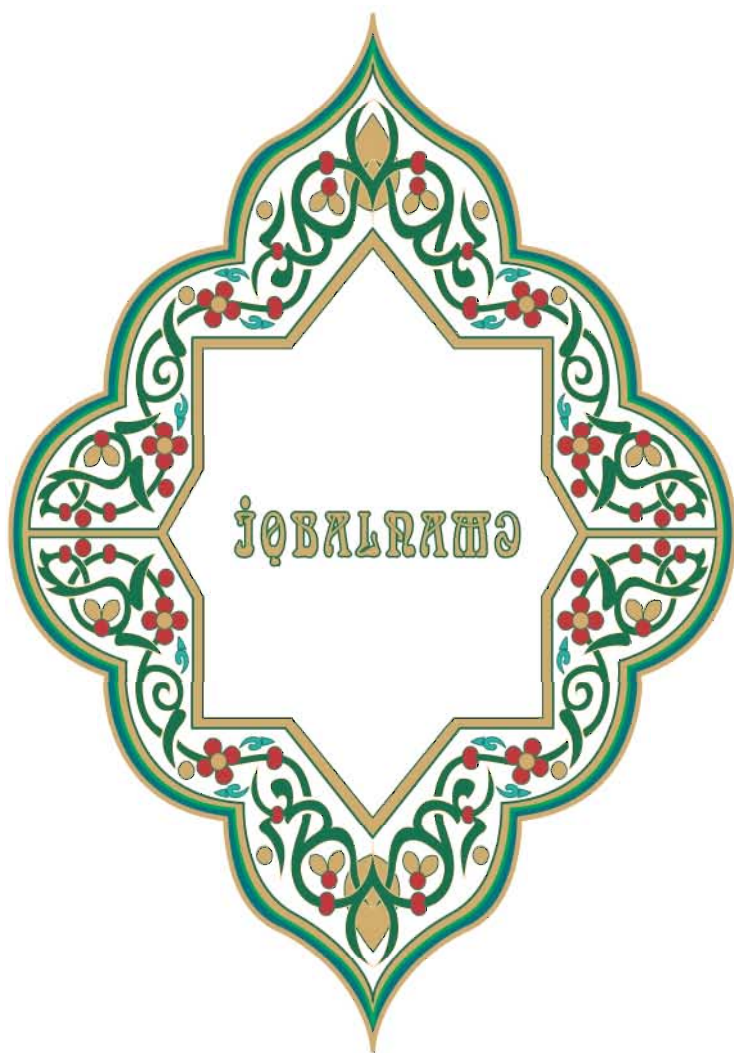
Ölkələr fəth edən, dünya pənahlı,
Firidun kəmərli, xaqan külahlı,
Sultan Nüsretəddin ədalətindən
Bu dünya xatırlar şərab içərkən.
Bir göydür ki, ulduz ona nur verir,
Dənizdir ki, tacı öz gövhəridir.
Dünyanı yumuş bu üçüncü dəniz,
Nəsara dinindən etmiş tørtəmiz²⁶⁵.
Uca, dik başını Müştəri öpər,
Onun bir nəzəri min işıq səpər.
Təslis və tərbiə cavahir saçan,
Üçbucaq oturdan, dördlük oturan²⁶⁶.
Mübarək bəxtindən dünya kam almış,
O, köhnə şahlardan yadigar qalmış.
Ulduz baş çəksə də uca göylərə,
“Bəndənəm” deyərək baş qoyar yerə.
Dünyanı padşahlıq gücüylə hər an
Doldurmuş biliklə, silmiş qubardan.
Məclisin başında parlaq günəşdir,
Döyüşdə əjdaha yaxan atəşdir.
O qədər durudur qəlbinin gözü,
Onunla nurlanır Günəşin üzü.
Qılıncı qana qəsd etdiyi zaman
Su, atəş çıxarır qara daşlardan.
Yayından buraxsa nişan oxunu,
Yerlərə bağlar o, göyün boynunu.
Firənglə Fələstin, Rum keşişləri
Verdiyi buyruqdan durmazlar geri.
Gördüm ki, güvənmiş işıqlı baxta,
Oturmuş şahənə mübarək taxta.
Əlimdə yox elə böyük hədiyyə,
Şahım, o şahənə taxta səpməyə!
İskəndər getdiyi çeşmədən də saf
Bir gövhər düzdüm ki ondan da şəffaf.
Bitincə gövhəri aldım hüzurə,
Gövhəri hədiyyə verdim gövhərə.²⁶⁷
Verdim bu gövhərin üzüyünü mən
Yeni İskəndərə o İskəndərdən.
Yaşasın padişah uca baxtıyla!
Var olsun həmişə tacü taxtıyla!
Bağçanda ötən bu şeyda bülbülün
Səsiylə şənlənsin mübarək ömrün.
Elə tacidarsan, göylərin tacı
Tacının ucunu öpmək möhtacı.
Bu taxta tək səni bəyəndi dövlət,
Dünyada bəxtiyar bir sənən, əlbət.
Dünyada olmamış mümkün kimsəyə,

Göndərsin padşaha layiq hədiyyə,
Böyük bir dəryaya saxsı kuzədən
Bir damcı su damsa, olurmu gören?
Qara daşdan sızan damcılar, əlbət,
Dənizə yetişməz, bu bir həqiqət!
Nizami ki quldur, bəndədir sana,
Yazdı bu naməni sənin adına.
Qarışqa, Süleyman taxtıdır, deyə,
Bir çibin qanadı verdi hədiyyə.
Tovuzun qanadı olsa da rəngin,
Baxsana səsinə – pişikdən çirkin.
Bax, kiçik bir bülbül cəh-cəh edərkən
Quşları aşağı endirər göydən.
Mən haman bülbüləm, uçdum cənnətdən,
Sənin gül bağçanda eylədim məskən,
Dövründə oxuyum elə tərənə,
İllərcə yayılsın adın cahanə.
Onunçün adına yazdım bir dastan,
Qələmim qızıla batsın naxışdan.
Qəsdim fil tiynətli zər almaq deyil,
Məhmudun filinə bənzəməz bu fil.
Kimsə istəmədən sərvət verərsən,
Qədərsiz xəzinə, xələt verərsən.
Yazmaqdan olsaydı qəsdim gövhər, dürr,
Dürr, gövhər yonmaqla kecərdi ömür.
Bu işə eşqim var əzəldən, başdan,
Qızılda gözüm yox, eşqimdir cahan.
Söz demək sirrini mənə verdi haqq,
Sənə də düşüncə, qüvvət və anlaq.
Xəyala nə gəlsə artıqsan ondan,
Məmləkət alan ol, dünyanı tutan!
Bu uca fələkdən hey zaman-zaman
Başqa bir zəfərlə səadət qazan!
Dünya gənc ömrünə dadımlıq olsun,
Qismətin dünyadan qoy artıq olsun!

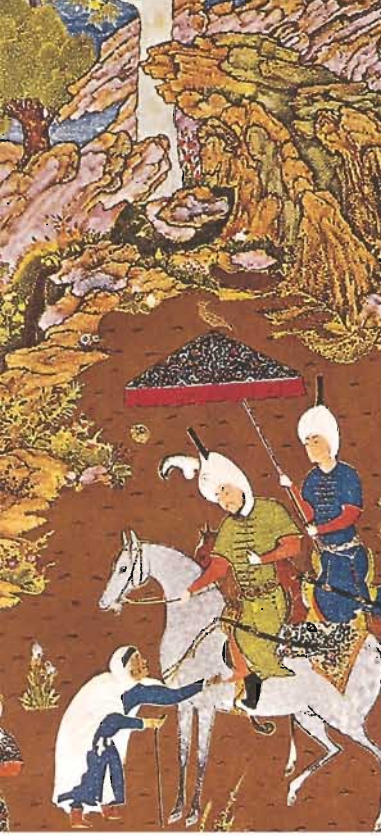

Harda ki ağıl bir xəzinə tapar,
Allahın adını eyləyər açar.
Allah ağıllıya nəvazişkardır,
Ağılsızlara da əlacı vardır.
O sözün sirrini əyan eyləyər,
O verər zəlilə, acizə hünər.
Zahirdən, batindən aşikar, nihan,
Əqlə yol göstərən odur hər zaman.
O bu imarətin səqfini tikmiş,
O bu karxananın nəqşini çəkmiş.
Qəlbə də xoş gəlir ondakı qüdrət,
Əqlə də vacibdir ona itaət.
Bütün varlıqların fəvqündə durur,
Varlığı hər şeyi yaradıb qurur.
Hikməti gizlidir, hökmü aşikar,
Onun tərifinə dil aciz qalar.
Əsli pak, zətı pak, təkdir vücudu,
Nə oddur, nə torpaq, nə yel, nə də su.
Varlıqlar hamısı onun möhtacı,
Onunsa heç kəsə yox ehtiyacı.
Yeddi qat içində nə var binadan,
Min alqış ona ki, odur Yaradan¹.
Ona qovuşmağa yol yoxdur fəqət,
Əqlə, düşüncəyə sığmaz bu hikmət.
Desək ki, göydədir o pərvərdigar,
Ona təzim edən yer tənha qalar.
Yox, əgər yerdədir, söyləsək, Allah,
Şəninə alçaltmaq olmazmı günah?!
Məbudun zatından danışan zaman
Axtarma nə göydə, nə yerdə məkan.
Əgər qüdrətindən deyib-danışsaq,
Hökmünə tabedir bu göy, bu torpaq.
Hər bir kərəminə, qəzəbinə sən,
Naşükür olmayıb baş əyməlisən.
Birin könlündə yandırar çıraq,
Birin könlünə çəkər dərdlə dağ.
Birinə saraylar verər fələkdən,
Birini quyuya salar yüksəkdən,
Birdir hüsurunda onun çox, ya az,
Böyüyü, kiçiyi əsla ayırmaz.
Onun qarşısında çöp kimidir dağ,
Hökmünə bağlıdır ölmək, yaşamaq,
Heç bir kəs torpağa dil verə bilməz,
Nəqş vura bilməz suya da heç kəs².
Təkcə o yaradar torpaqdan insan,
Tək odur suya da naxışlar vuran.

Azanın yoluna nur saçan odur,
Bağlı qapıları ilk açan odur.
Sakin, mütəhərrik, – nə var dünyada,
Varlığı bağlıdır o böyük ada.
Hökmüylə yaranmış bütün kainat,
Bütün canlılara o verir həyat.
Ondan ad almışdır bu varlıq tamam,
O, tamdır, qalanlar nə var – natamam.

MİNACAT

Bəndəyə əl tutan sənsən, ilahi,
Yoxdur səndən başqa onun pənahlı.
Olmuş–olacağı sənsən yaradan,
Sənin kərəminə möhtacdır insan.
Lütf elə, əlini mənə də uzat,
Mənə öz qovğamdan özün ver nicat.
Sənsən, Pərvərdigar, hər bir muradım,
Səndən hasil olar hər bir muradım.
Mərhəmət görərsə səndən bir insan,
Nə göydən qorxar o, nə də ulduzdan.
Sən varkən ehtiyac yoxdur göylərə,
Asiman var ikən kim baxar yerə.
Varkən bu dünyada hər cürə büsat,
Behiştə nə üçün axtaraq həyat?
İnanma ki, cənnət burdan şən olsun,
Deyirsən yaxşıdır, sən deyən olsun.
Bizə də behiştə bir yer ayır sən,
Sil pis naxışları düşüncəmizdən.
Biz öz çarəmizi bilmirik əsla,
Hansı yol yaxşıdır apar o yola.
Səni ümid ilə hey axtarmaqda
Kimisi qarada, kimisi ağda³.
Bir meyvə dərməkçün sənin bağından,
Hərə bir qapıda eyləyir fəğan.
Məndə cəsərət yox sənə söz deyim,
– Onu ver, – deyərək bir şey istəyim.
Diləyim yerinə yetsə hər kəsdən,
Görürəm o deyil, sənsən lütf edən.
Sənin mövcudata yox ehtiyacın,
Onların hamısı sənin möhtacın.
Sən ki dostluq ilə çıxdın qarşıma,
Biganəlik külü tökmə başıma.
Feyzindən işıq ver gözlərimə sən,
Qoy olum asudə özgə gözlərdən.
Pərvanə olmuşam şəbçırağına,

532

Bir quşam, qonmuşam sənın bağına.
Bu kiçik bəndəni salma gözündən,
Böyüksən, kömək et böyüklüklə sən.
Mən nəyəm, bir zərrə – gözlə görünməz,
Səndən nur almışdır o zərrə – sönməz.
Sənın qüdrətinlə aşkar olmuşam,
Hər bir xəzinəyə açar olmuşam.
Köhnə hekayəti çatdırdım sona,
Başlasın təzə söz indi cövlana⁴.
Saldım ilk sözümü sən dildən-dilə,
Bu son addımı da yetir mənzilə⁵.
Ziya saç, qoy qəlbim işıqla dolsun,
İncə mətləblərə o, güzgü olsun.
Bu çətin yollarda budur məqsədim:
Sənın bəyəndiyin bir yolla gedim.
Elə kömək et ki, işlərimə sən,
Özün şad olasan dediklərimdən.
Mən öz xoşum ilə gəlim önünə,
İtaət eyləyim peyğəmbərinə.

SONUNCU PEYĞƏMBƏRİN TƏRİFİ

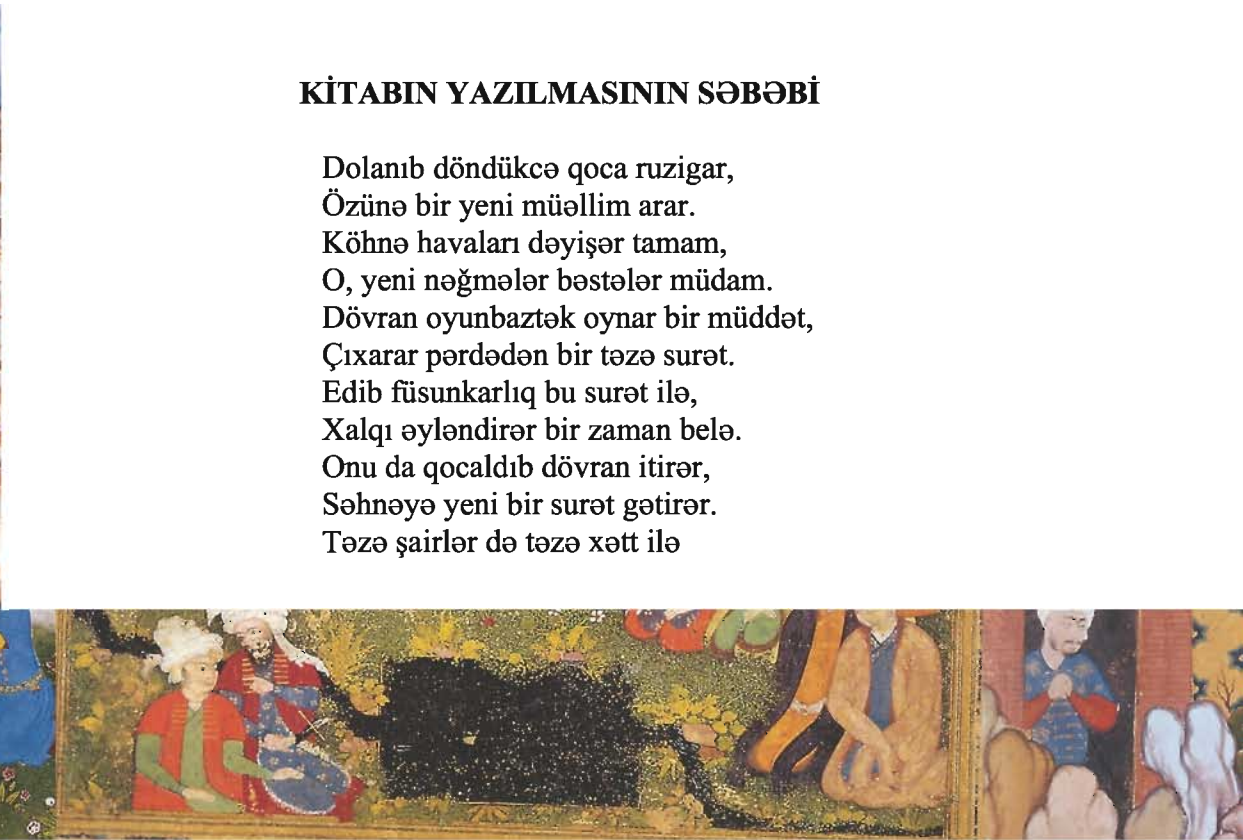
Nə bir taxt istədi Məhəmməd, nə tac,
Qılıncla çox aldı şahlardan xərac.
Yox, yox, səhv elədim, o böyük nəbi
Həm taxt sahibiydi, həm tac sahibi.
Onun taxtı idi bütün bu əflak,
Başının müqəddəs tacıydı “lövlak”⁶.
Mələk simalıydı, Allahtanıyan,
Bizə də Allahı o verdi nişan.
Bizləri cənnətə odur aparın,
Cəhənnəm odundan odur qurtaran.
Parlayıb nur saçdı bu kainata,
Bənzərdi Zülmatda abi-həyata⁷.
Uca qalxmasaydı ərşin tağından,
Kimdi kainatın sirrini açan?⁸
Mənəvi bir töhfə o verib bizə,
Ərşin sovqatını göndərüb bizə.
Yolunun torpağı olan başımız
Dəyməz başındakı bir tükə yalnız.
Bizim halımıza qəldən yanaraq
Gündüz Günəş oldu, gecələr çıraq.
Hər sınıq ürəyin odur pənahı,
Odur bağışladan hər bir günahı.
Dahidir, böyükdür o dahilərdaən,
Üstündür, yüksəkdir hər peyğəmbərdən.

Cənnətdən torpağa gəldisə Adəm,
O qoydu torpaqdan cənnətə qədəm⁹.
Aytək çıxdı Yusif quyudan əgər,
Nur saçdı quyudan o, Aya qədər¹⁰.
Xızra abi-həyat oldusa qismət,
Həyat çeşməsindən keçdi Məhəmməd¹¹.
Yunisi uddusa balıq bir zaman,
Ona səcdə etdi balıqla ilan¹².
Davuddan yadigar tək bir zireh var,
Məhəmməd yüz zireh qoyub yadigar¹³.
Süleymanın taxtı getdisə bada,
Məhəmməd əbədi qaldı dünyada.
İsanın beşiyi göyə qovuşdu,
Məhəmmədsə özü göylərə uçdu¹⁴.
Tur dağı Musaya oldusa eyvan,
Məhəmmədin qəsri yarandı nurdan¹⁵.
Şəminin önündə durub çıraqlar,
Səndən işıq istər, səndən pay umar.
Şəffaf bir çeşməsən, təmiz bir bulaq,
Üzünü suyunla yuyub bu torpaq.
Bu quru torpağın səfası sənsən,
Bu xəstə dünyanın səfası sənsən.
Həkim sən, aydıdır düşüncən, zəkan,
Əlində Allahın hökmü bir dərman.
Məxluqun gözünə sən işıq verdin,
Göydə mələklərə yaraşlıq verdin.
Adın möhür kimi sözə ziynətdir,
Camından hər qətrə əbədiyyətdir.
Ondan bircə udum içərsə hər kəs,
Dünyada dərd bilməz, əziyyət bilməz.
Elə et ki, olsun o dadlı şərbət,
Bu yazıq bəndənə – mənə də qismət.

534

KİTABIN YAZILMASININ SƏBƏBİ

Dolanıb döndükcə qoca ruzigar,
Özünə bir yeni müəllim arar.
Köhnə havaları dəyişər tamam,
O, yeni nəğmələr bəstələr müdam.
Dövrən oyunbəzək oynar bir müddət,
Çıxarar pərdədən bir təzə surət.
Edib füsunkarlıq bu surət ilə,
Xalqı əyləndirər bir zaman belə.
Onu da qocaldıb dövrən itirər,
Səhnəyə yeni bir surət gətirər.
Təzə şairlər də təzə xətt ilə

Köhnə tarixləri təzələr belə.
Hər dövrün olar bir usta bağbanı,
Bəsləyib böyüdər körpə fidanı.
Bir gövhər hüsnünü itirsə əgər,
Daşdan baş qaldırar başqa bir gövhər.
Gəlinimdə olan şuxluq, təravət
Peykərsünaslara eylər kifayət¹⁶.
Təzə olmasaydı bu əsər, yəqin
Təzə bir söz demək olardı çətin.
Bir harın at idim bir zaman mən də,
Zəhmətlə, zillətlə düşdüm kəməndə.
Hər bir xəzinədə var məndən nişan,
Ancaq, heyf olsun ki, deyiləm cavan!
Gənclik – təzə nallı, harın, köhlən at,
Qocaldın – nal qızır, düşür əldən at.
Kürədən çıxanda güzgü bərq vurur,
Fəqət sınaq zaman zirehə yarar¹⁷.
Söz, sənət eşqilə çırpınan ürək,
Alır sirdaş kimi ilhamdan kömək.
Düşüncəm beynimin qızıl qanından,
İncitək incə söz alardı hər an.
Çünki gizləndə bir ilhamçım vardı,
Mənimlə örtülü söz danışardı.
Susmuşdur sirdaşım xeyli zamandır,
Mən də söz tapmıram, halım yamandır.
Bir də ki sözümlə dinləyib duyan,
Bizi tərək eləyib, gedib dünyadan.
Şah Arslan torpaqda, qəbirdə ikən,
Necə söz söyləyim, şeir yazım mən?
Şah əgər lütf ilə etsə mərhəmət,
Yeni söz deməyə eylərəm cürət.
Bu dar keçidlərdə dərd məni aldı,
Bədənim sustaldı, rəngim saraldı,
Yolumu tufantək tutdu fikirlər,
Gözümdə qalmaq yuxudan əsər.
Gecə, dar qəlblərdən qara bir gecə,
Yollar baş tükündən daha da incə!
Belə bir gecədə mümkünmü səfər?
Heç belə bir yolda quyu seçilər?
Zülmətə bürünmüş keşikçixana,
Həmlə eləmişdir fil pasibana¹⁸.
Bir ahu balası doğmuşdur çəmənlər,
Müsk-ənbər saçmada öz göbəyindən¹⁹.
Nə pərvanə şamdan uzaq dayanır,
Nə də ki şam ondan uzaqda yanır.
Bir belə gecədə oturmuşam tək,
Kağızda yazılar qara gecətək.

Dürr üçün qəvvastək suya batırdım,
Gah seçib götürür, gah da atırdım...²⁰
Gecədən bir qədər keçmiş olardı,
Hələ qaranlıqdı, sübhə çox vardı,
Fələyin köhləni olub tənğəfəs²¹,
Xoruzlar banlamır, gəlməyir bir səs.
Daxmada gecənin hörüklərindən
Yeddirəng ipəklər toxuyuram mən²².
Bu lacivərd küpdən mən də İsatək
İplər çıxarıram hər an rəngbərəng²³.
Əvvəldən bəsləyib tərbiyə verən
Bir nəcib insandır məni yetirən;
Mötəbər bir şəxsdir o Xoylu İmad,
Qalxmaq istəyənə o edər imdad.
Səxası dünyanı salmış heyrətə,
Dürlə bəzək vurmuş o, səxavətə.
Bu qoca dünyada ona tay hanı
Ki, sözü, səxası tutsun cahanı?
Onda Müştərini görərək hər an,
Vurar üzüyünə Ütarid nişan²⁴.
Əfsus ki, bəxtimin sərkəşliyindən,
Gizləyir bu dünya o zati məndən.
İşlərim düyünlü, nəсібim dərd-qəm,
Nə yaxın bir dost var, nə də bir həmdəm.
Məgər neçə uşaq tutar bir mama?
Bir ağac nə qədər yetirər xurma?²⁵
Yuxusuz, ac-susuz qalıb o gecə,
Bu mavi deryada üzürdüm təkçə²⁶.
Gecə gecə deyil, dibsiz bir quyu,
Ayı da, Günü da udmuşdu suyu²⁷.
Gecənin bağırını yarmışdı zülmət,
Kölgə eləyirdi işığa töhmət.
Atdığım kəməndlə, şahın bəxtindən,
Əmlək ceyranları ovlamışam mən²⁸.
Əngin dənizlərə mən tor atmışam,
Bu torla növbənöv balıq tutmuşam²⁹.
Xoş görüb bəxtini şahın rəsəddə,
Mən sözə başladım xoş bir saətdə.
Vuruşur önümdə Çin ilə Həbəş³⁰,
Şaha edəcəyəm onları peşkəş.
O qorxunc gecədə süstləşərdim mən,
Tutmasaydı şahın bəxti əlimdən,
Çatdı mədəninə gövhər axtaran,
Könül azad oldu qəmdən, qubardan.
Qızıl çadırını Günəş ucaltdı,
İpləri dağların başına atdı.
Gecəki əzabı unutmaq üçün

Bir məclis bəzədim mən də həmin gün.
Ariflər bəyənən bir yer seçərək,
Orda bir taxt qurdum mən sultanlartək.
Yeni bir üsulla büsat quruldu,
Düşüncəm məclisə xidmətçi oldu.
Şərabım, reyhanım, məzəm, həmdəyim
Sözümdü, fikrimdi, qəlbimdi mənim.
Qızışıb coşduqca beynim şərabdan,
Gəldi səxavətə söz də bu zaman³¹.
İlham buludlarım çəkdi nərələr,
Gövhərşünaslara yağdırdı gövhər³².
İki şey cəsarət istər insandan:
Biri od, biri də yırtıcı aslan.
Sanki həmcins imiş odla aslan da,
Nə düşsə məhv edər bunlar bir anda.
Taleyim açıldı, oldum bəxtəvər,
Zöhrə dəf göndərdi, Müştəri dəftər³³.
Lütfdən gah bəzək yaradıram mən,
Gah hikmət saçıram söz xəzinəmdən.
Saçdığım gövhərlə bəzəndi cahan,
Çünki var şah kimi bir gövhər alan.
Yenidən mədənə mən əl uzatdım,
Gedib xəzinənin məğzinə çatdım.
Heç yaxşı iş deyil yalan danışmaq,
Bu qızıl, bu da od, ərit, yoxla, bax!
Neçə vaxt ağ rəngə lacivərd qatdım,
Bitdi “Şərəfnamə”, murada çatdım³⁴.
Coşdu Çin naxışlı şerim, sənətim,
Gör hara qalxacaq mənim şöhrətim!
Gör əvvəl nə əkdim, gör bitdi nələr,
Sınığı bu sayaq bitişdirərlər³⁵.
Neçə il olar ki, gövhər sevənlər
Axtarıb tapmayıb bir belə gövhər.
Axır ki tapıldı bir gövhər satan,
Yaxşı mal alınar satıcısından.
Padişah əmr etdi: bəzənsin bir bağ,
Sərvlər çəmənə gətirsin növraq.
Qəlbi nurlu şahın şərəfinə mən
Güc alıb idrakın şəfaqlərindən,
Bir sərv bəzədim ki, məclis şad olsun,
Onun şərəfinə badələr dolsun.
Şeir yox, mənasız nəzm yazanlar
Çətinlik çəkməzlər, onlara nə var?
Daşlardan cəvahir çıxaran ancaq
Bilir ki, çətindir gözəl söz tapmaq.
Bu incə xəyallar məni coşdurdu,
Könlümün atəşi beynimə vurdu.

Öz tüstüm başıma qalxdıqca mənim,
Quruyub qaxaca döndü bədənim.
Gəlincə bu gözəl gəlin hasilə,
Məndə səbr gərək, şahda hövsələ.
Sözə bax, baş alıb hara ucalır,
Mən nələr deyirəm, o nələr çalır?
Bilmirəm, bu qədər füsunkar sözlər,
Babil quyusundan çıxır nə təhər?"³⁶.
Zöhrəyə o "Zənd"i kimlər öyrətdi,
Oxuyub Harutu tamam bənd etdi?³⁷
Şehirli nəğməmdən Zərdüşt xar oldu,
Söndü çox "Zənd"lərin alovu, odu³⁸.
Dəryaya dürr saçsın qətrə buradan,
Qoy xurma daşısın Bəsrə buradan³⁹.
Bu altıkünc tağda bir buludam mən,
Səpərim hər yana su ciyərimdən⁴⁰.
Bitkitək pay alır hamı suyumdan,
Yağışım sərvlər yetirir hər an⁴¹.
Kölgətək işıqdan kim çəksə zərər,
Əlbəttə, həmişə ondan çəkinər.
Çəsməmdən feyziyab olsa da çoxu,
Getmir gözlərinə həsəddən yuxu⁴².
Mənim meyxanamdan içərlər şərab⁴³,
Mənim sözlərimdən bağlarlar kitab.
Bu feyzi onunçün qazandım ki, mən
Əsla su içmədim yad bir çəsmədən⁴⁴.
Xəlvətdə poladdan sildim ki, pası,
Yaqut rəngi alsın onun aynası⁴⁵.
Silib bu aynanı parlatdım par-par,
Yerdən toz-torpağı külək aparar.
O Çin üzvlü nigar, bilmirsən məgər
Rumun qalasını necə fəth edər?
Xəzinə kəşf etmək istəsə biri,
Gərək unutmasın çətinlikləri!
Xəzinə kəşf etmək istəsən əgər,
Hər bir çətinliyə tab et, sinə gər!
Məsəl var, deyərlər, eşit, qulaq as:
"Viranə ocaqdan heç tüstü çıxmaz!"
Yuxu var, əvvəlcə çox qorxunc olur,
Gün doğur, ürəyin fərəhlə dolur.
Qəlbə qorxu salan çox şeylər üçün,
İnsan şükr eləyir axırda bir gün.
Nə çoxdur şairlik iddia edən, –
Qorxuram meydanda qan tökülməkdən.
Yayın ortasında çox yağsa yağış,
Elə soyuq düşər, sanki dönüb qış.
Havaya yağışdan nəm çöksə əgər,

Günəş o çirkləri silib məhv edər.
Payız yetişdikdə bilir ki, hər kəs,
Daha lətif külək, incə meh əsməz.
Artıq rütubətdən törəyər vəba,
Tənəffüs çətindir belə havada.
Bundan qurtarmaqçün qalayarlar od,
Tökərlər bu oda səndəl, gül və ud.
Təbimlə şaha ud yandıraram mən,
Daha başqa bir iş gəlməz əlimdən.
Allah məni ona bəndə xələq etmiş,
İtaətdən başqa bilmərəm bir iş.
Dünyagörmüş adam, – yaxşı ya yaman, –
Şikayət eyləməz öz ruzgarından.
Bu dünya heç kəslə deyil həmvavaz,
Sazəndələr kimi bir hava çalmaz!
O sazda görərsə ipək bir teli,
Qırıb atmaq üçün uzanar əli.
İpək yetirməkdə iki cür qurd var,
Ziddir odla sutək həmişə onlar.
Biri baramanı toxuyur bir-bir,
O biri karvanla ipək məhv edir.
Pətəkdə iki cür arı var müdam,
Necə ki, aldadar pərvanəni şam, –
Biri yem daşıyar hey axşam-səhər,
O biri gizlincə o yemdən yeyər.
Bal verən arının bircəsi, yəqin,
Yüzündən yaxşıdır bal yeyənlərin.
Hələ can almamış əcəl, turactək:
“Dad, məni tutdular!” – çıxır dad çək⁴⁶.
Tamahkar dünyadan nə ummaq olar,
Ya səni yandırar, ya da çiy saxlar;
Qaynayıb coşarsan, yanarsan dərddən,
Qaynayıb coşmasan, çiy qalarsan sən.
Fələk – yeddibaşlı qorxunc əjdaha,
Bircə zərbə vursa, məhv oldun daha⁴⁷.
Xəlbirə benzəyən teştür asiman,
Sən bir xəlbir torpaq, o da bir teşt qan⁴⁸.
O, teştdən su töksə başına nahaq,
Sən ələ xəlbirtək üstünə torpaq.
Torpaq da, çeşmə də olan bir yerdə
Lazımdır, əlbət ki, teşt də, xəlbir də.
Bu göy rəngli küpün çox hiyləsi var,
İçindən görərsən yüz cür rəng çıxar⁴⁹.
Küpə bir cadugər minər, deyərlər,
Bu küpə minmişdir yüz min cadugər⁵⁰.
Fələk hesabını gəl etmə nahaq,
Alçağı yüksəkdir, yüksəyi alçaq.

O gah altda olur, gah üstdə olur,
Ona alt-üst demək daha doğrudur.
Əbəsdir fələklə bəhsə girişmək,
Heç kəslə həmahəng olmayıb fələk.
Atdığı hər addım fənddir, kələkdir,
İşləri büsbütün oyundur, rəngdir!
Birini göylərə ucaldır bəzən,
Bəzən də qul edir onu, görürsən.
Tülkütək geydirər qırmızı papaq,
Sonra qara itə yedirdər ancaq⁵¹.
Nədir dörd yol üstə məskən düzəltmək?⁵²
Nədir qarın güdmək dördayaqlıtək?
Dörd balış qeydindən qurtaranda biz,
Asudə yatarıq səssiz-səmirsiz⁵³.
Yolüstü mənzildir bu köhnə torpaq,
İkicə qapısı var onun ancaq:
Giriş qapısından girərsə hər kəs,
Çıxış qapısından çıxmaya bilməz.
Bədbəxtdir bu dərin quyuda qalan,
Qar kimi düşərək donub buz olan.
Xoşbəxtdir şimşəktək yalnız bir anda
Parlayıb sönənlər fani cahanda.
Nə lazım dünyada fərsiz bir şamtək
Gecələr uzununu can verib sönmək?
Etibar etməyən öz gəmisinə
Gərək əvvəlcədən üzmək öyrənə.
Tələsən adama köhlən at gərək,
Yabıyla nə qədər o, yol gedəcək?
Hiylədən pozulub, korlanıb dünya,
Nə qəlbə qan qoymuş, nə üzde həya.
Fələk o fələkdir: dağ çəkib hədər,
Bizi gah saraldar, gah da göyərdər.
Hər pərdədə yalnız o adam çalar
Ki, ola pərdədən yaxşı xəbərdar⁵⁴.
Düz yolu yaxşı bir rəhbər göstərər,
Mən yola çıxıram, bəs hanı rəhbər?
Elə bir pis vaxtda gələcək ölüm
Ki, bezmiş olacaq dünyadan könlüm.
Qəflət qoşun çəkib gələcək birdən,
Yatağa baş qoyub yatacağam mən.
Xəyal dünyasına edib tamaşa,
Ömrü yuxu kimi vururam başa.
Belə qol-qanadla olarmı uçmaq?
Hara çatdıracaq belə əl-ayaq?
Belə dörd müxalif yol ayrıcından
Çıxmaram, ya qoca olum, ya cavan⁵⁵.
Qocalıq ədası göstərsəm əgər,

Məndən bu cavanlar üz döndərərlər.
Cavanlıq eləsəm bu bədənlə mən,
Gərək başqasından borc alam bədən.
Yaxşısı budur ki, olam hər zaman
Qoca ilə qoca, cavanla cavan.
Açam bu düyünü, bəlkə, birtəhər,
Məndən dost-aşnalar inciməyələr.

SÖZÜN TƏRİFİ VƏ PADŞAHLARA NƏSİHƏT

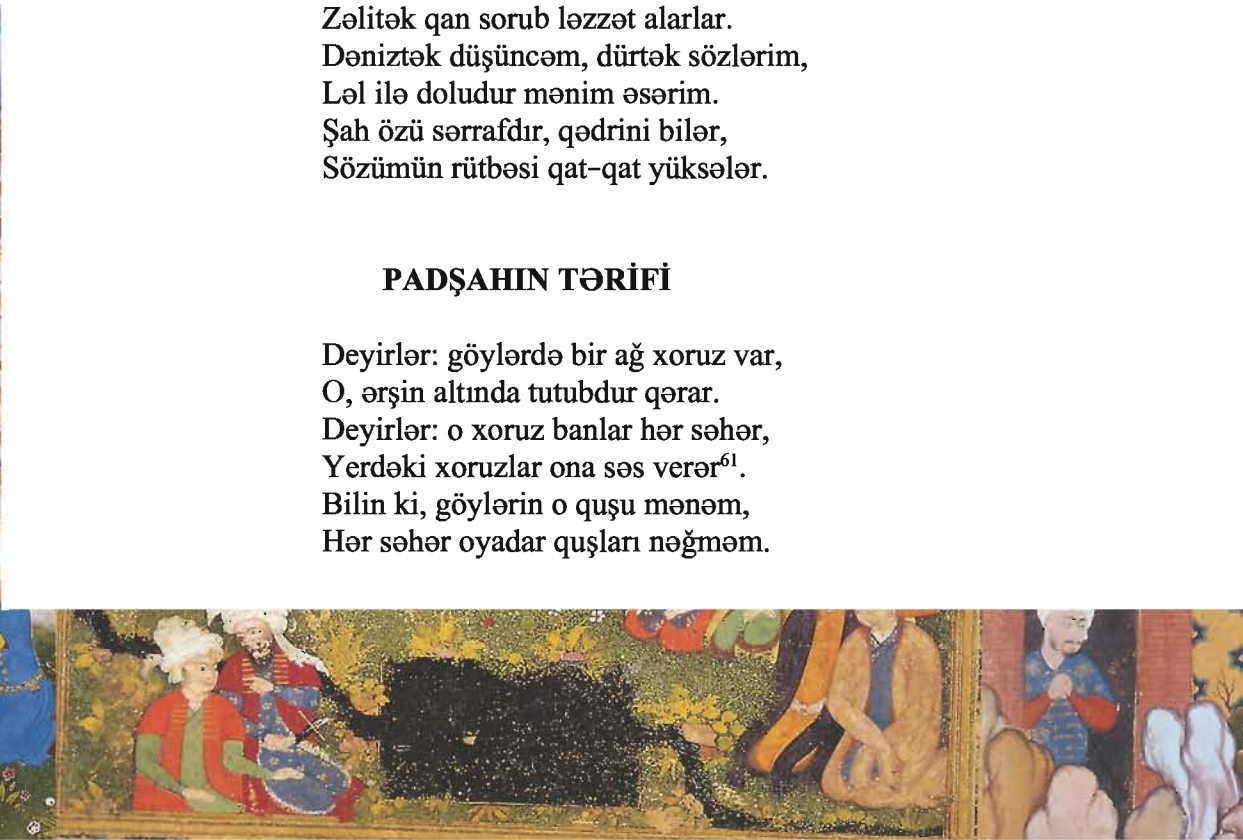
Dəniz dalğalamb gələrsə feyzə,
Sədəfdən dürr alıb çıxardar üzə⁵⁶.
Yenidən dövlətim başımdan aşdı,
Dövlətli üreyim sözlə dostlaşdı.
Qaranlıq çəkildi, doğdu gözəl gün,
Şux səhər açıldı şux bülbül üçün.
Oyandı yenidən, bəxtim oldu yar,
Gör indi şad könlüm nələr yaradar?..
Tale birisinə verərsə açar,
O, qara daşdan da gövhər çıxarar.
Hər günə ruzigar dedik əzəldən,
Birində cələ var, o birində dən.
Varlıq pərgarının ulu rəhbəri
Mənə söz mülkünü verəndən bəri,
Xeyli düşündüm ki, bu ölkəni mən
Bəs kimə tapşırım özüm gedərkən?
Bir şəhər yaratsam, baxtım olsa yar,
Kim olsun bəs ona sonra şəhriyar?⁵⁷
Əqlim söylədi ki: – Belə şəxs gərək
Tanınsın dünyada məruf insantək.
Elə lütfkar əl ola ki onda,
Misli tapılmaya bütün cahanda.
Gərək qarışqaya azca yem verə,
Filə də fil payı seçib göndərə.
Olmaya sərsəri, xam adamlartək
Əlindən gəlməyə qələm də çərtmək.
Qarışqa yemiylə fili yemləyə,
Cəbrayıl rütbəsi verə milçəyə.
Bütün bəxti dönmüş şahların, əlbət,
Ölçü bilməzlikdən olub bəxti bəd.
Baş ilə ayağı pis fərq etmişlər,
Məst olub, tacı da qoyub getmişlər.
Kiçik çox pay almış, böyük az almış,
Böyüyün qiyməti belə azalmış!
Mənasız səxavət göstərsə hər kəs,

Yırtıq təbil kimi çıxaracaq səs.
Ölçü-biçi bilsən hər bir işdə sən,
Böyük hesabları düz həll edərsən.
Mətahı böləndə sən elə böl ki,
Aparanın ağır olmasın yükü.
Qoyma qoca şaha gənc üstün gələ,
Şiruyə Pərvizi öldürdü belə⁵⁸.
Qocaman ağaca mişar çəkmə sən,
Zöhhak bunun üçün düşdü təxtindən⁵⁹.
Hökmdar ölçüylə bəxş edə gərək
Odu da, suyu da, – Güntək, buludtək.
Əliylə dürr saç a o, dənizlərə,
Dağlarda torpağı lələ döndərə.
Harda bayrağını ucaltsa göyə,
Kisədən paylaya bol-bol hədiyyə”.
İdrak sahibidir, şükür Allaha,
Nazda, nəvaziş də yaraşır şaha.
Dağlardan ta saman çöpünə qədər
Hər şeyin hər zaman qədrini bilər.
Hər kəsdə nə qədər varsa ləyaqət,
O qədər göstərər ona səxavət.
Odur ki çox-çoxdur mədh edənləri,
Dünyada yox misli, yox bərabəri.
Çoxları istədi “İqbalname”ni,
Tək ona həsr etdim mən bu naməni⁶⁰
Çünki tanıdığım bütün şahlardan
Tək odur əməyə düz qiymət qoyan.
Boşdur çox şahların ancaq başları,
Nahaq çox kəsdirmiş onlar başları.
Hay-küy çox, heç bir şey yoxdur süfrədə,
Dönüb bədənləri quru cəsədə.
Onlarda bir tacir təbiəti var,
Zəliték qan sorub ləzzət alarlar.
Dəniztək düşüncəm, dürtək sözlərim,
Ləl ilə doludur mənim əsərim.
Şah özü sərrafdır, qədrini bilər,
Sözümün rütbəsi qat-qat yüksələr.

542

PADŞAHIN TƏRİFİ

Deyirlər: göylərdə bir ağ xoruz var,
O, ərşin altında tutubdur qərar.
Deyirlər: o xoruz banlar hər səhər,
Yerdəki xoruzlar ona səs verər⁶¹.
Bilin ki, göylərin o quşu mənəm,
Hər səhər oyadar quşları nəğməm.

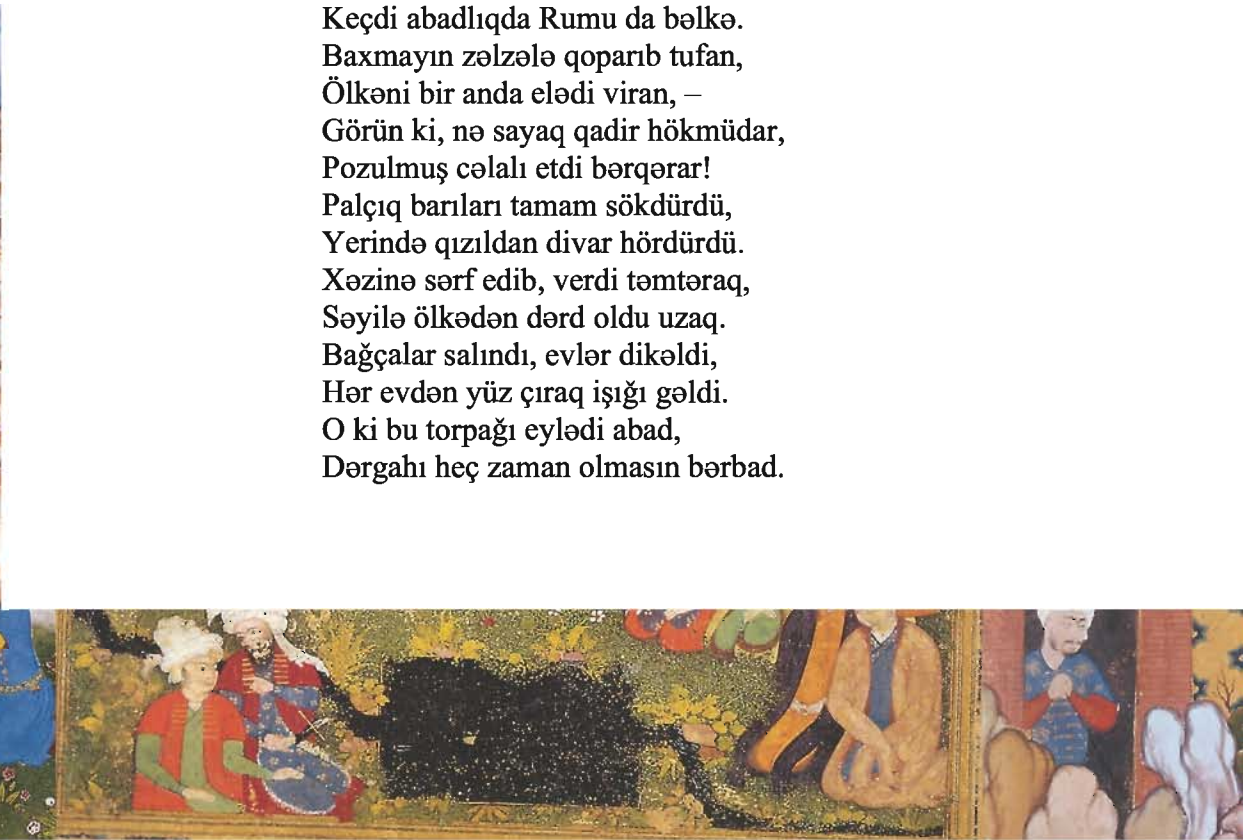

Şəhərin quşları ötər hər səhər,
“Dünyanı dindirən odur” deyərlər.
Nizami, durma, gəl, xəzinəni aç,
Bəsdir bu Gəncədə qalıbsan möhtac.
Bir ov vurubsansa, çıxar meydana⁶²,
Bir xəzinən varsa, göstər cahana!
Belə xəzinəni bəxt verər ancaq,
Xəzinən dünyanı nurlandıracaq.
Vurubsan qızıla şah sikkəsini⁶³,
Xütbə de, vüqarla ucalt səsinə.
O, elə şahdır ki, dövründə nə var,
Onun şöhrətiylə edər iftixar.
Ucadır, igiddir hər hökmdardan
Məlik Nüsrətəddin, o şanlı sultan.
Zəkada o, Mosul hökmranıdır,
Mərdlikdə şahların Qədərhanıdır.
Şövkətdə, zəkada Mahmud kimidir
Polad yumşaltmaqda Davud kimidir.
Almış fərmanını Mahmudilərdən,
Həsəbi, nəsəbi Davudilərdən⁶⁴.
Meyvəli bahardır, sinəsində gül,
Söz qoşur şəninə qumru və bülbül.
Məclislər içində təzə bahartək
Dürr, dirhəm paylayar o, ətək-ətək.
Tünd şərab qədəhə tökülə əgər,
Ləl lacivərdə şəbxun eyləyər⁶⁵.
Suya qılınc vurub, od saçan zaman
Buludlar Günəşi qoruyar ondan.
Tərlanı ov üçün qalxarsa, yəqin
Tərlanı dad çəkər göydə fələyin.
Fəzada uçarsa əgər üqabı⁶⁶,
Ya Ayı ovlayar, ya Afitabı.
Hanı bu dövrandə elə bir insan,
Oğurlaya bilsin bir sifət ondan?
Ayın şüasını ip bilən naşı
Oğrunun, əlbət ki, əzilər başı.
Göl ilə sərabı tanımayanlar
Yolda susuzluqdan taqətsiz qalar.
Ayı göydə fətir eyləyib güman
Çoxları quyuya düşüblər, inan⁶⁷.
Mələyə bənzəyər divlər kənardan,
Div zülmətdən törər, mələksə nurdan⁶⁸.
Allahtanıyandır bizim hökmdar,
Mehr, vəfa ilə dolu qəlbi var.
Tək mənə salmayıb müşkülə bu iş,
Kim ona layiqli mədhiyyə demiş?
Neçün Bişkin demiş ona bu dövrən?

O ki mehribandır bütün şahlardan.
Bişkin kəlməsini dürüst yazsalar,
Ona layiq bir ad Keypişin olar⁶⁹.
Keypişin desələr, layiqdir, əlbət,
Həm Key nişanlıdır, həm Keyxasiyyət.
O, abad eləmiş dünya yurdunu,
Xeyrini görənələr bilirlər bunu.
Qopdu bir zəlzələ, göyü oynatdı.
Şəhərlər dağılıb yerlərə batdı⁷⁰.
Dağ-daş sarsılaraq, qopub uçanda
Fələk toz altında qaldı bir anda.
Ruzgarın etdiyi oyunbazlıqdan,
Sanki alt-üst oldu torpaq, asiman.
Surun gur səşindən balıq qorxaraq
Atıldı öküzdən bir xeyli uzaq⁷¹.
Fələk zəncirinin həlqələr itək
Yerin də bəndləri ayrıldı tək-tək.
Azdı yollarını gur axan sular,
Dağlar çarpışmaqdan bitab oldular.
Yusiflər gözünə sanki batdı mil,
Sanki aşıb-daşib Misri basdı Nil⁷².
Heç bir göz salamat qalmadı, inan,
Matəm sürməsinə qər q oldu cahan.
Nə qədər xəzinə batdı o gecə,
O şənbə gecəsi yox oldu Gəncə.
Hamı: kişi, qadın, qoca ya cavan,
Qopardı dəhşətli fəryadla fəğan.
Bircə sap gövhəri sağ gördü səhər,
O düzdü yenidən saplara gövhər⁷³.
Bu gövhər kanının baxtı yar oldu,
O bəla ölkədən tez kənar oldu.
Az zaman içində bu viran ölkə
Keçdi abadlıqda Rumu da bəlkə.
Baxmayın zəlzələ qoparıb tufan,
Ölkəni bir anda elədi viran, –
Görün ki, nə sayaq qadir hökmüdar,
Pozulmuş cəlalı etdi bərqərar!
Palçıq barıları tamam sökdürdü,
Yerində qızıldan divar hördürdü.
Xəzinə sərf edib, verdi təmtəraq,
Səyilə ölkədən dərd oldu uzaq.
Bağçalar salındı, evlər dikəldi,
Hər evdən yüz çırağ işığı gəldi.
O ki bu torpağı eylədi abad,
Dərgahı heç zaman olmasın bərbad.

TƏZİM XİTABƏSİ

Nə gözəl günəşsən, ta uzaqlardan
Edirsən bizimçün hər şeyi əyan.
İşıq cinsindəndir hərçənd ki çıraq,
İşıqsız çıraq da görünməz ancaq.
Əsil tacidarlıq, düşün, yaxşı bil,
Yüzlərcə tac yığıb saxlamaq deyil.
Hökmüdar odur ki, hər başa müdam
Mərhəmət göstərib, tac edə ənam.
İnsanı azdıran xəyalları sən
Başlardan qılıncla rədd eləmişən.
Ucalsa bir şahın fikri, bayrağı,
Şad olar ordusu, yurdu, torpağı.
Sənin bayrağına bəzəkdir zəfər,
Gücünlə yox oldu dərdlər, sitəmlər.
Kəyanlar köçüblər indi dünyadan,
Yerləri boş deyil, sənsən hökmüran.
Ölkədə bu xalqa rəhbər oldun sən,
Fitrətin gözəldir sənin əzəldən.
İndi bu dünyada sənsən tacidar,
Əlinlə tac qoyar başına şahlar.
Çatmaz ədalətdə sənə Pişdad,
Keyxosrov, Keykavus, nə də Keyqubad!
Yeddi firuzəli bu qəsrde sən
Haqqa, ədalətə vüsət vermişən⁷⁴.
Bir qədər mey verir sənə Nizami,
Gərək nuş edəsən Keykavus kimi.
Bu tusi qədəhlə Mahmuda bildir:
“Şahnamə”nin qədri-qiyəti nədir!⁷⁵
İki xəzinənin varisi, hökmən
Səxavətdə sənsən, söz deməkdə mən⁷⁶.
Borc əgər vaxtında ödənilməsə,
Qaydadır: varisdən çatar varisə⁷⁷.
Mən elə söz dedim – deməmiş heç kəs,
Bir iş gör – olmasın ona heç əvəz.
Mənə əqlim çatıb bu işdə dada,
Müvəffəq olasan sən oxumaqda.
Yar etsək bu iki gözəl niyyəti,
Birə on artacaq sözün qiyməti!
Bağımda reyhandır mənim bu əsər,
Sənin eyvanını qəndiltək bəzər.
Məclis qur, bu meylə doldur kasanı,
Şöləsi, nəşəsi durultsun qanı.
Sən mey iç, gətirmə heç bir bəhanə,
Ağzım möhürlüdür, üz vurma mənə.
Damağın çağ olsun, bəxtin də cavan,

Cahanda olasan Cahan Pəhləvan.
Bu dünya, bu dövran sənə yar olsun,
Ruzgarın həmişə xoş ruzgar olsun!
Göylər ülviyyətdən düşməz heç zaman,
Sən də göylər kimi uca olasan.
Qılıncın kəskindir Gün şöləsindən,
Göyü də yer kimi sən ram edibsən.
Parlaq qılıncından məhv olsun yağı,
Səndən qüdrət alsın Kəyan bayrağı.
Böyük bir iş üçün, bil, ey hökmüdar,
Göndərdim, doğrudur, mən bir yadigar,
Sən özün əbədi bir yadigar qal,
Dediyim bu sözü daim yada sal!

KİTABIN BAŞLANMASI

Yunanlı filosof, zəkada nadir,
Çıxartdı mədəndən belə cəvahir:
Bir dəfə dünyanı səyahət edən
İskəndər kecərək neçə ölkədən,
Gəlib öz yerinə, yurduna çatdı,
Doğma vətəninini nurla parlatdı.
Ağıl hər bir sirrə yol tapsın deyər,
O verdi fikrini elmə, biliyə,
Xəyalı göyləri gəzdi, dolaşdı,
Bağlı qapıların sirinini açdı.
Bəyəndi pəhləvi, yunan və dəri
Dilində yazılmış bir çox əsəri.
Bir də fars dilində şahənə dəftər
Olmuşdu dilində su kimi əzbər,
İstər Rum elində, istər Yunanda,
Dünya dillərində nə var cahanda.
Buyurdu tərcümə edilsin bütün
Bilik xəznəsini doldurmaq üçün.
Dürr yığdı elm üçün bir-bir hər yandan,
Bunlardan yaratdı böyük bir ümman.
Onun yaratdığı birinci əsər
Dünyaşünaslıqdan verirdi xəbər.
O biri – ruhani sirlərlə açar,
Onunla yunanlar əbədi yaşar.
Bir də “İskəndərin qeydləri” dir,
Mum kimi yumşalar bununla dəmir.
Kin, qəzəb, mərhəmət nədir – bilərlər,
Fələyin sirindən tutarlar xəbər.
O gövhər kanını yox edib ruzgar,
Bircə “İntiyaxis” qalıb yadigar⁷⁸.

546

Neçə əql övladı nur yaya-yaya,
O şahın rəyilə gəldi dünyaya.
O böyük, ağıllı, ayıq hökmüdar
Öz şahlıq taxtında tutarkən qərar,
Əmr etdi, verildi belə bir fərman:
“Alimdir gözündə ən əziz insan!
Elmlə, hünərlə! – Başqa cür heç kəs
Heç kəsə üstünlük eləyə bilməz!
Rütbələr içində seçilir biri –
Hamıdan ucadır alimin yeri!”
Belə qərar verdi: yanında ancaq
Hər kəs öz elmiylə bir yer tutacaq.
Hamı elmə, fənnə elədi rəğbət,
Çünki elmə təşviq edirdi dövlət.
Elmə qiymət qoydu böyük hökmüran,
Elm ilə ucaldı dünyada Yunan.
Onun tacü təxti indi yoxsa da,
Elmilə məşhurdur bütün dünyada.
Qəsrinin bürcləri göyə dəyərdi,
Haqqın cəlalına o, baş əyərdi.
Hücrəsi ziynetsiz, bərsiz-bəzəksiz,
Bir dəri üstündə o, çökərdi diz.
Söyüddən qurulmuş sadə bir otaq,
Yerliyi ağappaq, tərtemiz torpaq.
Könlü bu dünyadan doyduğu zaman
İbadətəxanaya olardı rəvan.
Tacını götürüb, bir xeyli müddət
Elərdi ürəkdən haqqa ibadət.
Üzünü sürtərək təmiz torpağa,
Başları Tanrıya o yalvarmağa.
Keçmiş günlər üçün şükr eləyərək,
Gələcək işlərə dilərdi kömək.
Bütün qazandığı qalibiyyəti
Sanardı Allahın bir inayəti.
Allaha şahənə dua edərdi,
Özü də duaya layiq bir ərdi.
Könüldən gəlməyən dua, yaxşı bil,
Mənasız bir işdir, ibadət deyil.
Sidq ilə ibadət eləsə insan,
Naümid qayıtmaz haqq dərğahından.
İskəndər belə bir düz yolla getdi,
Odur ki cahanı tamam fəth etdi.
Qafil şahlar kimi keyfə dalaraq,
Yaxşını, yamanı gözündən iraq
Qoymazdı... O, zülmə verməzdi imkan,
Saxları dünyada daim bir mizan.
Qocalar, cavanlar, uşaqlar üçün

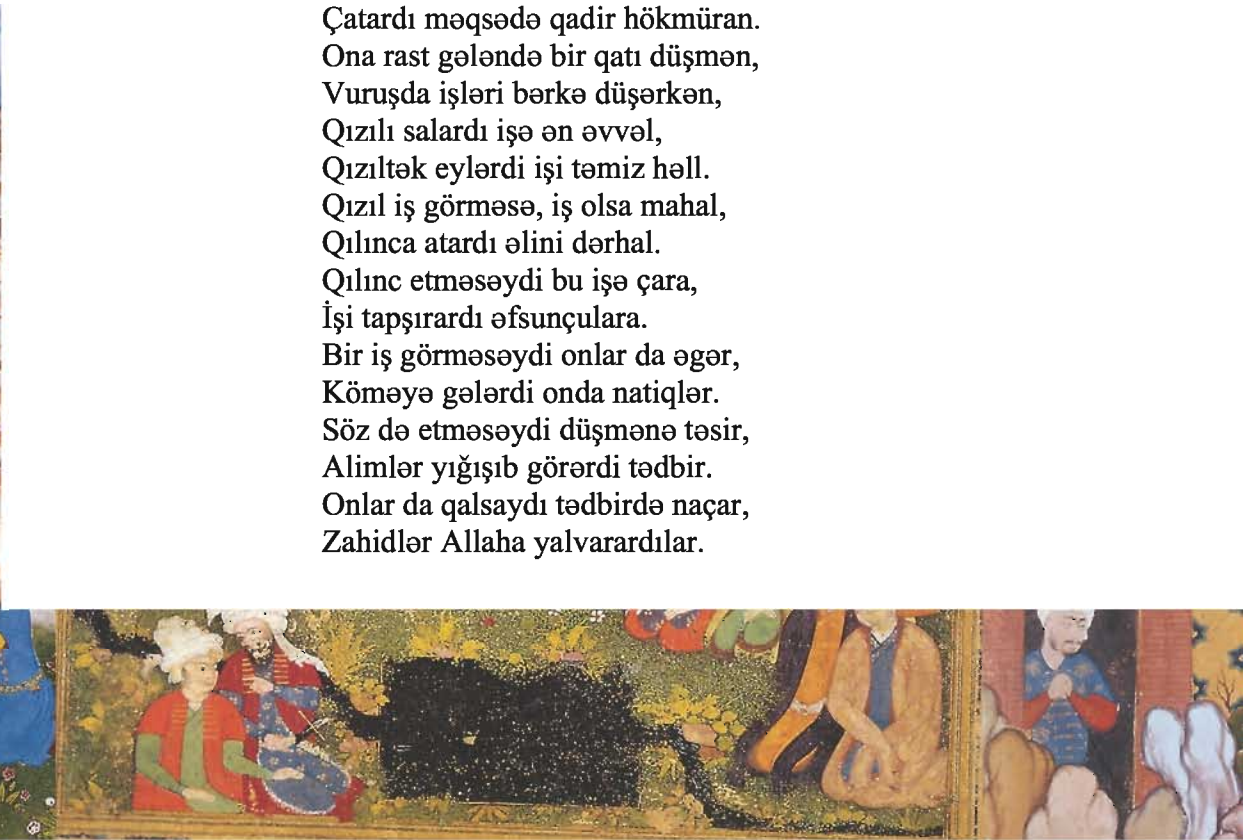

547

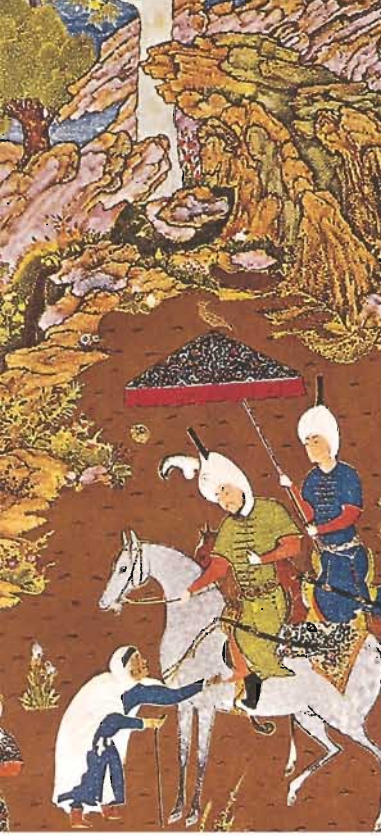
Açıqdı qapısı onun bütün gün.
Özüne düzlüyü eləyib şüar,
O, yeddi ölkəyə oldu hökmüdar.
Tədbir soruşardı iş bilənlərdən,
Odur ki, olmuşdu özü işbilən.
Yoxsa rum papaqlı bir türk nə sayaq
Çinə, Hindistana basardı ayaq?⁷⁹
Deyirlər, getsəydi o bir yer üstə,
Yanında hazırdı bu altı dəstə:
Minlərcə ən möhkəm, mərd qılıncvuran
Durardı əmrində onun hər zaman,
Əfsunda Harutu vurub keçənlər,
Neçə əfsun quran, neçə cadugər⁸⁰,
Elə nitqlər ki dilləri atəş,
Heyrandı onlara səmada Günəş.
Alim, uzaqgörən hikmətşünaslar,
Saysız-hesabsızdı qiymətşünaslar.
Qoca zahidlər də vardı bir qədər,
Dua elərdilər onlar gecələr.
Peyğəmbərlərə də gətirib pənah,
Almışdı orduya onlardan da şah.
Bir işi düyünə düşsə, hər zaman
Kömək istəyərdi daim bunlardan.
Bu altı dəstədən məclis qurardı,
Onlardan iş üçün tədbir sorardı.
Hər kəs bildiyini açıb deyərək,
Ona öz işində edərdi kömək.
Bu qədər köməkçi edib məsləhət,
Düyünü açardı onlar, nəhayət.
Yaşlı kişilərin məsləhətilə,
Xoştale ulduzun hərəkətilə
Gördüyü tədbirlər düz çıxan zaman,
Çatardı məqsədə qadir hökmüran.
Ona rast gələndə bir qatı düşmən,
Vuruşda işləri bərkə düşərkən,
Qızılı salardı işə ən əvvəl,
Qızıltək eylərdi işi təmiz həll.
Qızıl iş görməsə, iş olsa mahal,
Qılınca atardı əlini dərhal.
Qılinc etməsəydi bu işə çara,
İşi tapşırardı əfsunçulara.
Bir iş görməsəydi onlar da əgər,
Köməyə gələrdi onda natiqlər.
Söz də etməsəydi düşməne təsir,
Alimlər yığışib görərdi tədbir.
Onlar da qalsaydı tədbirdə naçar,
Zahidlər Allaha yalvarardılar.

Bu da verməsəydi əgər səmərə,
Həvalə edərdi peyğəmbərlərə.
İşə gəlməsəydi heç biri hərgah,
Haqqa gətirərdi axırda pənah.
Bəxti yar olardı o şaha müdam,
İşinə verərdi xeyr ilə əncam.
Keçdiyi yollara edərdi diqqət,
Gördüyü şeylərdən alardı ibrət.
Kəfdən, əyləncədən ovçuluğadək
Heç şeyə baxmazdı bir oyuncaqtək...
Şah içki məclisi düzəltdi bir gün,
Şadlığa qərq etdi dünyanı bütün.
Müğənnilər gəldi, çalanlar gəldi,
Ucsuz-bucaqsız bir məclis düzəltdi.
Məclisdə bir gözəl oxuyan vardı,
Şah ona daima nəzər salardı:
Libası yeddi rəng zərif ipəkdən,
Ərişi, arğacı güldən, çiçəkdən.
O qəşəng paltara edib tamaşa,
Heyran qalmış idi xanəndəyə şah.
Paltar Günəş kimi parpar yanırdı,
Ancaq ki xam bezdən astarı vardı.
O paltar sahibi bir xeyli müddət
Ömr etdi, hər yanda qazandı şöhrət.
Soldurdu, toz-torpaq vermədi aman,
O zərif paltarı köhnəltdi zaman.
Tikişlər sökülüb, bəndlər boşaldı,
Xanəndə oxuyub-çalmaqdan qaldı.
Gördü çox köhnədir əynində paltar,
Astarı üz etdi, üzü də astar.
Bu bədrəng paltarı şah görəndə zaman,
Ona acıqlanıb dedi: "A nadan,
Atıb qızılgülün ləçəklərini,
Bəzədin tikanla ətəklərini,
Niyə palaz oldu geydiyin ipək?
Gövhərşünaslara şevə nə gerek?"
Xanəndə baş əyib təzim eylədi,
Başına, canına and içib dedi:
"Haman o libasdır bu, ey hökmüdar,
Diqqətlə nəzər sal, özüdür ki, var.
Dəyişməyib onda, inan ki, heç nə,
Astarı çevrilib ancaq üzünə.
Üzü köhnəlmişdi, gizlətdim mən də,
Çünki utanardım şahım görəndə..."
Bu sözlər o şaha eylədi əsər,
Heyrətlə dayanıb baxdı bir qədər.
Şaha xoş göründü ondakı xislət,

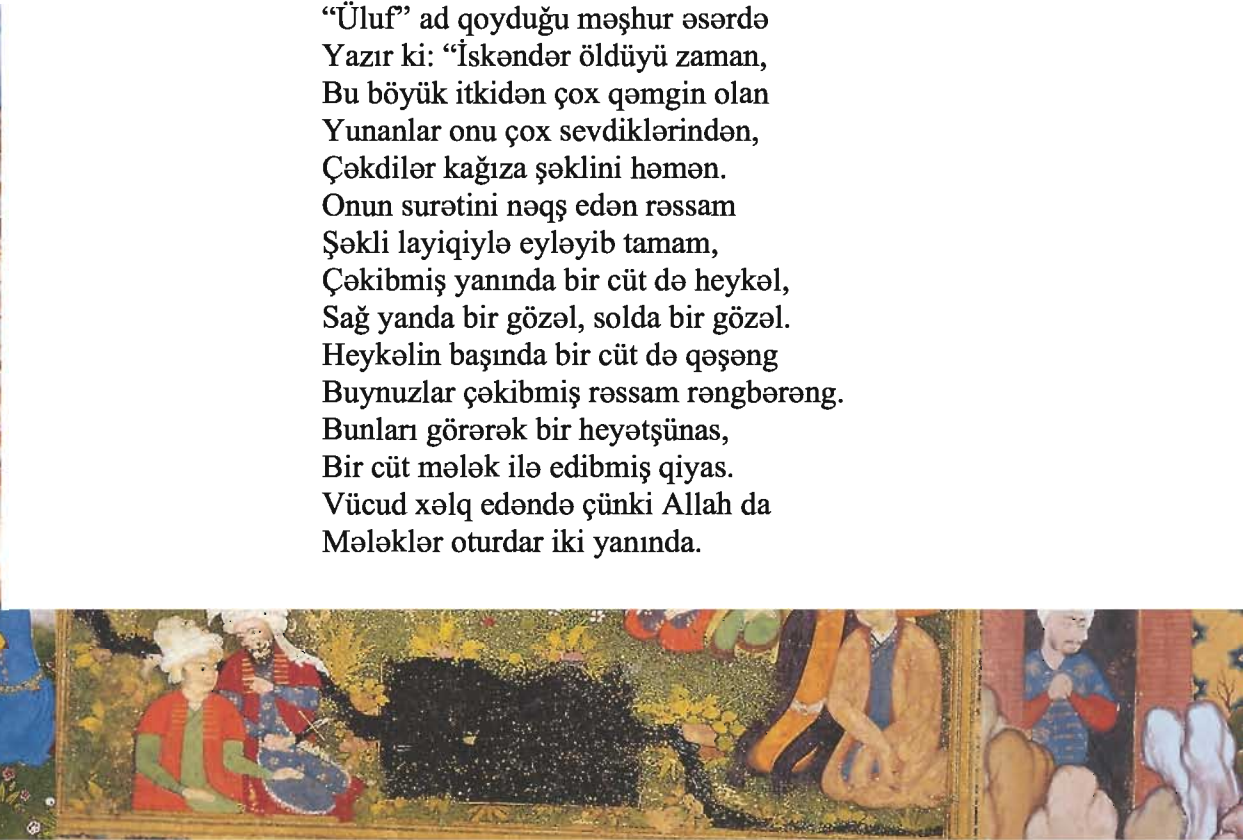

Ona bəxş elədi hədiyyə-xələt.
Söylədi, təsirdən qəhərlənərək:
“Sırrımız gizləndə saxlansın gərək!
Bizim iç üzümüz açılsa əgər,
Dünyanı üfunət basar, bürüyər!
Madam ki o rumi ipək bir rəngmiş,
İçdən belə çirkin, üzdən qəşəngmiş,
Gümüş məcməyidə gərək biz naھاq,
Bir qara ud kimi coşub daşmayaq⁸¹.
Ud, söyüd külüylə yoxsa gözəllər
Dişini ağardıb bizə gülərlər...”⁸².

İSKƏNDƏRİN BAŞQIRXAN QUL İLƏ ƏHVALATI

Ey müğənni, çal bir könül nəğməsi,
Titrətsin göyləri ərğənün səsi.
Elə bir hava ki ürəyi açsın,
Qaranlıq gecəyə şafəqlər saçsın!

Gözəl söz nəqqası məharət ilə
İskəndər adını nəqş etmiş belə:
“İki qərn sahibi” qoymuş namını,
Çünki Şərqdən, Qərbdən almış kamını⁸³.
Deyirlər ki, qoşa hörüyü varmış,
Onu kürəyinə daim atarmış⁸⁴.
Deyirlər, görübmüş bir belə rəya,
Gündən iki qərni alıbmış guya⁸⁵.
Başqa rəvayətdə deyirlər yenə:
İskəndər yaşamış iki qərinə⁸⁶.
Dünya filosofu Əbu Məşər də
“Üluf” ad qoyduğu məşhur əsərdə
Yazır ki: “İskəndər öldüyü zaman,
Bu böyük itkidən çox qəmgin olan
Yunanlar onu çox sevdiklərindən,
Çəkdilər kağıza şəklini həməən.
Onun surətini nəqş edən rəssam
Şekli layiqiylə eyləyib tamam,
Çəkibmiş yanında bir cüt də heykəl,
Sağ yanda bir gözəl, solda bir gözəl.
Heykəlin başında bir cüt də qəşəng
Buynuzlar çəkibmiş rəssam rəngbərəng.
Bunları görərək bir heyətsünas,
Bir cüt mələk ilə edibmiş qiyas.
Vücut xəlq edəndə çünki Allah da
Mələklər oturdar iki yanında.

Ay üzlü İskəndər gözəlmiş əslən,
Daha gözəlləşmiş bu şəkillərdən.
Paylanmış bu şəkil bütün ellərə,
Onun şöhrətini yaymış hər yerə.
Bu şekli seyr edən hər el, hər diyar,
Rumlu ustaları alqışlamışlar.
Ərəblər bu şekli seyr eləyərkən
Dəyişik salmışlar onları səhvən.
İskəndər bilmişlər o gündən bəri
Buynuzlu çəkilmiş mələkələri.
Odur ki şübhəyə düşmüş ərəblər,
“Zülqərneyn” ləqəbi almış İskəndər”⁸⁷.
Başqa bir bilici deyir ki, onun
Qulaqları varmış həddindən uzun.
Dürdən taca bənzər qınları varmış,
İki qulağına o, qın taxarmış⁸⁸.
Onları xəzinə kimi güdərək,
Möhkəm gizlədərmiş bir xəzinətək.
Başını qırخان bir qulundan qeyri
Kimsənin bu sirdən yoxmuş xəbəri.
Ancaq ki həmin qul öldüyü zaman
İskəndər tapdı bir özgə başqırخان.
Şahın hüsurunda təzim edərək,
Başladı saçını qırxmağa dəllək.
Xəlvətdə saçını qırxıb qurtarcaq,
Şah ona yavaşdan dedi: “Bura bax,
Bilsəm, qulaqların sirini əgər
Eşidib dünyada səndən bir nəfər,
Bir qulaqburması gələrem sənə,
Daha sirr açmazsan bir özgəsinə”.
Bunu qulağında o, sırğa etdi,
Yaxın dostlardan da sirri gizlətdi.
Bu sözü kimsəyə əsla açmadan,
Saxladı küfrətək könlündə pünhan.
Bu sirin dərdindən saraldı ancaq,
Çünki çox çətindir sirri saxlamaq.
Bir gün bərk darıxdı, çölə üz qoydu,
Gördü ki, çöldə var dərin bir quyu.
Dərdini quyuya eylədi izhar:
“İskəndərin uzun qulaqları var!”.
Qəlbinin o yanar atəşi söndü,
Ürəyi dincəldi, evinə döndü.
Yenə də sirrini saxladı möhkəm,
Ağzının möhrünü açmadı bir dəm.
Bu işdən keçmədi o qədər zaman,
Bir qamış göyərdi həmin quyudan.
Bu qamış böyüdü, xeyli boy atdı,

Əlini o gizlin sirrə uzatdı.
Bir gün də bir çoban ordan keçəndə,
Gördü o qamışı quyu içində.
Əyilib qamışı kəsərək çoban,
Doğrayıb bir tütək qayırdı ondan.
Qəm-qüssə bilmədən onu çalırdı,
Tütəyi çaldıqca ləzzət alırdı.
Bir gün o səhraya çıxdı padişah,
Uzaqda bir çoban göründü nagah,
Çobanın çaldığı neyi eşitdi,
Çölləri üstünə qalxmış zənn etdi.
Çünki neyin səsi deyirdi aşkar:
“İskəndərin uzun qulaqları var!..”
O, neyin səmindən od tutub yandı,
Muma döndərərdi hirs poladı.
Toxtayıb yerində durdu bir qədər,
Sonra səsə sarı getdi İskəndər.
Çağırıb çobanı soruşdu ondan,
Tütəyin sirrini danışdı çoban:
“Gördüm ki, bitib bu qamış quyuda,
Şəkər qamışıtək, şirin bir suda.
Mən kəsib doğradım öz əlim ilə,
Kəsilməsəydi o, gəlməzdi dilə.
Cansızdır, onunla qızır bədənim,
Dilsizdir, ancaq ki, dilimdir mənim...”
Şahı çox heyrətə saldı bu dastan,
Dönüb vətəninə qayıtdı ordan.
Xəlvətdə oturub o, fərman verdi,
Dəlləyin dalınca adam göndərdi.
Söylədi ona ki: “Tez elə bəyan,
De görüm, bu sirri kimə açıbsan?
De görüm, nə cürə eləyib hünər,
Bu sirri özgəyə veribsən xəbər?
Səni bağışlaram düzünü desən,
Boynunu vurdurram yalan söyləsən!..”
Şahın sözlərini eşidib dəllək,
Gördü ki, düzünü söyləsin gərək.
Əvvəl yeri öpüb səcdə eylədi,
Sonra padişaha belə söylədi:
“Doğrudur, şah mənə vermişdi fərman,
Saxlayım hamıdan bu sirri pünhan.
Ancaq davam edə bilmədiyimdən,
Təkcə bir quyuya açdım sirri mən.
Başqa heç kimsəyə demədim, ey şah.
Yalansa, qənimim olsun qoy Allah!..”
Şah gördü ki, dəllək doğru söz dedi.
O düzlük istədi, bu da düz dedi,

Qullardan birinə buyurdu bu an,
Bir qamış gətirdi həmin quyudan,
Təzə tütəyə də dəyəndi nəfəs,
Şahın qulağına gəldi həmin səs.
Bildi ki, heç sirri saxlamaz nihan,
Hamının sirrini açar bu cahan!
Allahı xeyr ilə eyləyərək yad
Dəlləyi qılıncdan elədi azad.
Üzünü örtməsin qönçə, nahaqdır,
Gec-tez ləl yanağı açılacaqdır.
Qara daş içində gizlənən buxar
Axır ki olacaq bir gün aşikar.

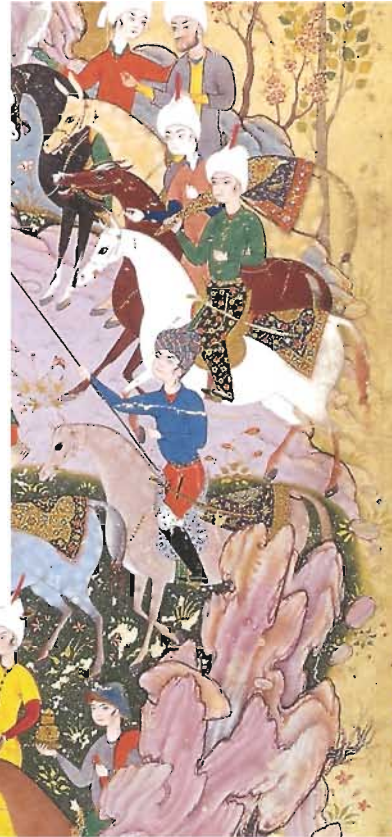
İSKƏNDƏR İLƏ ÇOBAN DASTANI

Müğənni, dayanma, sübh açılarkən,
Püxtə bir mizrab vur o xam rudə sən.
Könlümə ruh versin gözəl nəğməsi,
Bu qafil sevdanı oyatsın səsi.

Həkimlər içində misilsiz olan
Bir qoca bu sayaq eyləyir bəyan:
O, rumi kəmərlı, o Çin taclı şah
Təxtdə oturmuşdu yenə bir sabah,
Qaşını çatmışdı onun qüssə, qəm,
Gözündə deyildi əsla cami-Cəm.
Yarının çöhrəsi Günəşdi, Aydı,
O qızı qızdırma yandırmadaydı.
Qəlbində qalmışdı arzusu, kamı,
Əfsus ki, müşküldü onun əncamı.
Şahın da köksündə sevdalı ürək
Qəmli, qüssəliydi həmin xəstətək.
Əmr etdi, nə qədər Rumda həkim var,
Hansı bir ölkədə, harda olsalar
Gəlsinlər, etsinlər çarə birtəhər,
Şahın ürəyindən silinsin kədər.
İşdən başı çıxan həkimlər gəldi,
Sarayda məşvərət – məclis düzəldi.
Min cür çarə etdi hərə bir yandan,
Ancaq o gözələ olmadı dərman.
Yanırdı almatək qızın yanağı,
Şahın açılmırdı qaş, qabağı.
Ona vermiş idi şah öz könlünü,
Qəmlə keçirirdi bütün gününü.
Qüssə gətirmişdi o şahı cana,
Təxtindən enərək çıxdı eyvana,

553

Eyvanda dayanıb qəmgin, mükəddər,
Ordan çölə, dağa salırdı nəzər.
Padişah çölləri seyr edən zaman
Göründü gözünə onun bir çoban.
Müdrək bir qocaydı, nurlu, zəkali,
Kafurtək ağ idi saçı, saqqalı.
Sürü yayıldıqca çəmənə, çölə,
Ürəyi fərəhdən gəlirdi dilə.
Şah bir az sevindi onu görərkən,
Çünki nur yağırdı gülər üzündən.
Tez adam göndərdi onun yanına,
Çağırdı çobanı öz eyvanına.
Qulamlar baş əyib hökmünə yenə,
Piri gətirdilər şahın qəsrinə.
Çoban daxil olub uca saraya,
Bir qəsr gördü ki, ucalmış Aya.
Bilirdi, belə sədd İskəndərin var,
Xoşbəxtdir bu qəsrə daxil olanlar.
Ədəblə yer öpdü, çünki bir müddət
Başqa şahlara da etmişdi xidmət.
Şah onu yanına dəvət elədi,
Onunla söhbətə başlayıb dedi:
“Ay kişi, gəl, mənə dağdan, dərədən
Gözəl bir sərgüzəşt danış görüm sən.
Ürəyim kədərdən çəkilib dara,
Bəlkə söhbətinlə edəsən çara...”
Çoban söylədi ki: “Ey tacidar, sən
Özünsən aləmi abad eyləyən.
Taxtın işıq salsın ölkəyə hər an,
Pis göz uzaq olsun xəttü tacından.
Əvvəl söylə görüm, sən, ey hökmüdar,
Nə üçün tutmuşdur könlünü qubar?
Söylə ki, müsahib o yolla getsin,
Sözləri dərdinə bir çarə etsin”.
Çobanın sözünü şah çox bəyəndi,
Gördü ki, söz bilən və iş biləndi.
Ağıllı danışır dinpərvər kimi,
Mənasız söz demir çöllülər kimi.
Şah onu dərdindən etdi xəbərdar...
Bu sirri biləndə çoban da təkrar.
Torpağı öpərək yenə də şaha,
Sidqlə, ürəkdən elədi dua.

Dedi: “Gəncliyimin xoş zamanında
Mən xidmət etmişəm şahlar yanında.
O xidmət etdiyim şahlar içində
Biri var, yadımdan çıxmaz bu gün də:

O bir şahzadəydi, Mərvdə yaşardı,
Uca qədd-qaməti, gül üzü vardı.
Boyuna sərvlər min həsrət çəkər,
Üzünün rəngindən sərxoşdu güllər.
Vardı bir gəlini – gözəl, mehriban,
Saray nur alardı ay kimi ondan.
Göz dəydi o qıza, üz verdi əzab,
Qızdırma əlindən oldu o, bitab.
Canını yandıran bu bəd azara,
Nə qədər etdilər, olmadı çara.
Uca sərv incəlib söyüdtək əsdi,
Hamı o gözəldən ümidi kəsdi.
Şahzadə ölümle pəncə-pəncəyə
Görəndə gözəli: “Sağalmaz” – deyə,
Hələ o dilbəri almamış əcəl,
Bicarə gözəldən tamam üzdü əl.
Naümid olaraq, o birdən-birə,
Dünyadan əl çəkib düşdü çöllərə.
Vardı həmin yerdə ucsuz-bucaqsız,
Qupquru bir səhra – meşəsiz, dağsız,
Hər tərəf xaraba mağaralardı,
İçində pələnglər, şirlər yatardı.
Nə bir ot, nə yarpaq – hər tərəf ölü,
Xalq ona deyirdi: “Ölümlər çölü”.
Hər kəs əl çəksəydi dünyada candan,
O möhnət çölündə olardı nihan.
Heç görə, eşidən yoxdu: bir nəfər
Ordan sağ qayıdıb gətirə xəbər.
Şahzadə dözülməz qəmdən, qüssədən
O çölü etmişdi özünə məskən.
Bir dostu vardı ki, o şahzadənin
Yolunda canından keçərdi, yəqin.
Bildi ki, bu çöldə cavan şahzadə
Ömrünü verəcək boş yerə badə.
Quldurtək niqablı, əlində yaraq
Getdi arxasınca, ona çataraq
Tanınmaz bir səslə qopardı nərə,
Tutub şahzadəni o sərdi yerə.
Şahzadə sərvtək yerə yıxılcaq,
Tez onun gözünü bağladı qoçaq.
Tərk etdi durmadan o qorxunc yeri,
Onu gözübağlı qaytardı geri.
Cavanın vardı bir gizlin otağı,
Aparıb oturdu orda qonağı.
Yanında qoydu bir keşikçi – məhrəm,
Sirri şahzadədən saxladı möhkəm.
Çörəyə, suya da edib qənaət,

Başqa şey verməyə vermədi rüxsət.
O dustaq şahzadə, sinəsi dağlı,
Qəlbi, könlü tutqun, gözləri bağlı,
Özü öz işinə qalmışdı heyran:
Bu bəla hardandır, nədir bu zindan?
Dostusa, durmayıb cəhd edir yenə,
Çarə axtarırdı onun dərdinə.
Çalışıb gəlini sağaltdı əvvəl,
Yüz cürə şərbətlə dəf oldu əcəl.
Dərdbilən bir təbib elədi dəvət,
Saxladı yanında onu bir müddət.
Qurtardı gözəli verdiyi dərman,
Tərtəmiz sağaldı o, qızdırmadan.
Əvvəlki gözəllik gəldi yerinə,
Başladı şənliyə, çəmən seyrinə.
Dərmandan tapınca o gözəl şəfa,
Durdu axtarmağa könlünə dəva.
Cavansa, gözəli görəndə belə,
Duydu ki, ürəyi vurur eşq ilə.
Evində şahənə bir məclis açdı,
Udun xoş ətrini hər yana saçdı,
Düzdü hər tərəfə gülü, sünbülü,
Oturdu bir yanda o qızılıgülü.
Sonra da gətirib gəldi içəri
Əjdaha ağzından çıxan qəməri.
Üzündən pərdəni açıb, nəhayət,
Elədi min cürə nəvaziş, hörmət.
Şahzadə nə gördü? Məclis düzəlib,
Sevgili yarı da məclisə gəlib...
Qorxunc cəhənnəmdən, dardan qurtuldu,
Həm cənnət, həm huri sahibi oldu.
Nə deyim, nə qədər sevindi o şah!
Daha nə şərh edim, artıqdır izah...”
İskəndər dinlədi dedikcə çoban,
Elə bil ayıldı pis bir yuxudan.
Dincəldi, yox oldu çəkdiyi əzab,
O yetkin qocadan aldı xam şərab.
Şah burda çobanla söhbət edərkən,
“Sağaldı!.. Sağaldı!..” – eşitdi birdən.
Padşah da sevindi, oldu bəxtiyar;
Bircə asqırmaqla sağalmışdı yar...
Çobanı görərək belə xeyirxah,
Onunla şahənə rəftar etdi şah.
Hər kəsin zətə pak olarsa əgər,
Ondan çox yazılar belə əsərlər.
Ay daim nur saçar, Müştəri parlar,
Hünərli şəxsən də hünəri parlar.

İtirmiş olmasa əqlini sərraf,
Tez seçib ayırar, deməz qəlpə saf.
Səninlə biri xoş danışsa əgər,
Könüldən dinlə ki, bir xeyri dəyər.
Nalayıq söz ilə etsələr xitab,
Sən gərək sükutla verəsən cavab.

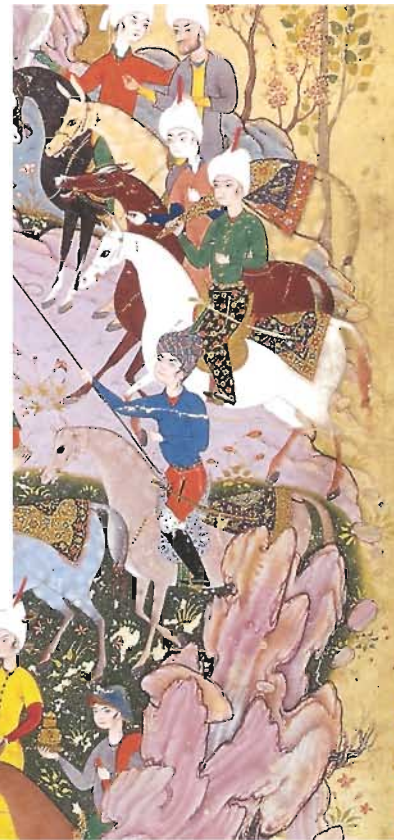
ARŞİMİDES İLƏ ÇİNLİ KƏNİZİN HEKAYƏSİ

Müğənni, yubanma, götür rudu sən,
Dumanlar çulğayıb beynimi qəmdən.
Elə nəğmə de ki, sənin xoş səsin
Beynimi başımda sakin eyləsin!

Yenə də o yurdun qocalarından
Rumlu bir filosof elədi bəyan:
“Vardı Arşimides adlı bir həkim,
Padşaha ən yaxın olan bu nədim
Kübar nəsiləndi Yunanıstanda,
Mərdlikdə heç misli yoxdu cahanda.
Yaxşılıq edəndi, varı da çoxdu,
Ondan yaxşı adam Yunanda yoxdu.
Əqli, düşüncəsi, idrakı vardı,
Təlimə diqqətlə qulaq asardı.
Ərəstu da ona atalıq etdi,
Təlim vermək üçün bir ev düzəltdi.
İskəndər divanı tapşırırdı ona,
Əmindi məzluma yar olduğuna.
Ruslarla vuruşdan qayıdan xaqan
Bir kəviz vermişdi şaha ərməğan.
Alimin qəlbini oxşasın deyə,
Şah ona bu qızı etdi hədiyyə.
Elə bil ovçuya çatdı bir ceyran,
Doymadı o şirin, əmlik quzudan.
Sevdi çinli türkü, könlü şad oldu,
Qəmlər hindusundan o, azad oldu⁸⁹.
Onunla söhbətə – işrətə daldı,
Belə ki, bir müddət dərstdən də qaldı.
Dərs verən ustadı aldı əndişə,
Onun bu halından düşdü təşvişə.
Onu dərstdən qoyan nədir, görəsən?
O saf düşüncəsi pozuldu nədən?
Yüz nəfər şagirdə dərs öyrədirdi,
Yaxşını, yamanı təlim edirdi.
Ancaq Arşimides olmasa dərstdə,

557

Qalan doxsan doqquz şagird gəlsə də,
Dərs deyə bilməzdi həvəslə ustad,
Çünki vardı onda böyük istedad.
Ancaq o təkçə də gəlsə, müəllim
Həvəslə edərdi dərslərini təlim.
Əlbəttə, ağıllı bir qulaq asan
Yaxşıdır həmişə yüz şüursuzdan.
Ustad bir gün sordu Arşimidesdən:
“Nə olub, bizləri unutmusan sən?
Nə işdir, de, səni dərslərdən qoyan?
Elmsiz yaşaya bilərmisən insan?”
Arşimides dedi: “Bir təşnə əgər
Bir bulaq taparsa, söylə, neyləyər?
Şah mənə göstərib xeyli nəvaziş,
Gözəl bir çinli qız hədiyyə etmiş.
Özün gənc olasan, yanında gözəl,
Mümkünmü çəkəsən məhəbbətdən əl?
Bununçün mən dərslərdən soyudum, əfv et,
Mümkünmü bir qəlbə iki məhəbbət?”
Müəllim gördü ki, Arşimidesi
Yaman çulğamışdır şəhvət həvəsi,
Dedi ki: “Çox yaxşı, mümkünə əgər,
O gülü bir mənim yanıma göndər...
Bir görüm neyləyib sənə o gözəl
Ki, dərslə, biliyə qoymursan məhəl?”
Baş əyib ustadın bu fərmanına,
O bütü göndərdi pirin yanına.
Ərəstu tapmışdı bir yeni dərman,
Xıltı ayırırdı onunla qandan.
O xıltı ki, bədənə faydası vardı,
Qanı saflaşdırar və artırardı.
Bu dərman gözəllik məğzini aldı,
Dik sərvəyə öyərək taqətdən saldı⁹⁰.
Ustad o gözəldən aldığı xıltı
Bir təştin içinə yığıb saxladı.
Təşt onun tökdüyü xıltı ilə doldu,
Gözəl çirkinləşdi, saraldı, soldu.
Söndü üzündə nur, dəyişdi halı,
Soldu, xəzəl oldu o gül camalı.
Çağırıb şagirdi bir gün müəllim,
Ona öz yarımını eylədi təqdim,
Dedi: “Al, bu sənə çox sevdiyim yar,
Nazlayıb sevinclə evinə apar!”
Gənc baxıb sənəmə, sordu ustaddan:
“Kimdir bu eybəcər qadın, ay aman!..
Bəs mənim o gözəl gövhərim hanı?
Ürəkdən sevdiyim dilbərim hanı?”

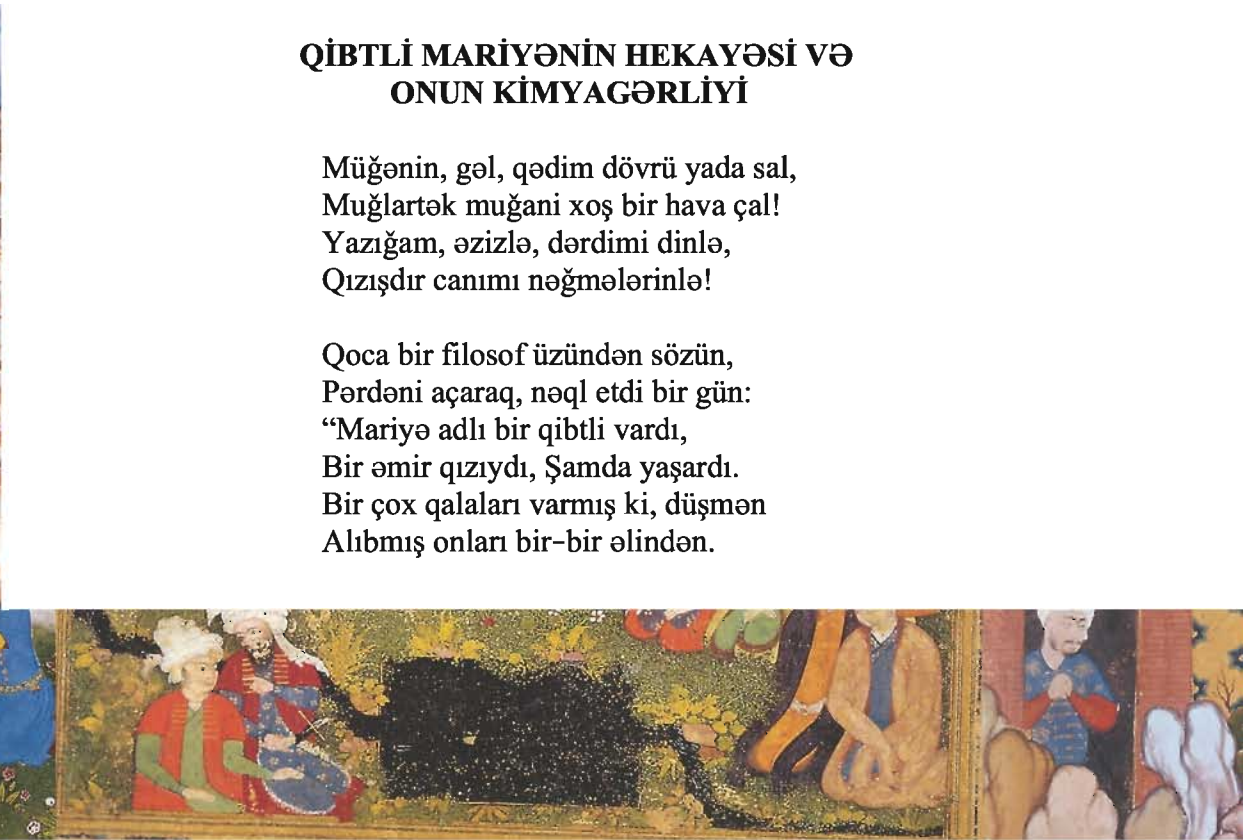
Onun cavabında alim əmr etdi,
O ağzı örtülü təsti gətirdi.
Təştin qapağını açdığı zaman,
Dünyanı eylədi bu işə heyran.
Dedi: “Bəyəndiyin bu idi ancaq,
Ləzzət aldığına indi buyur, bax,
O gözəl bədəndə yalnız bu çirkin,
Xılt idi, əzizim, sənin sevdiyin.
Mən həmin bu xıltı çıxartdığımdan,
Sən onu eybəcər adlandırırısan.
Qandan xılt çıxarsa, bax, belə olar;
Xıltlı qan sevməyin nə mənası var?
Gəl tökmə üzünün suyunu nahaq,
İnsan bu su ilə canlanır ancaq.
Üzdən bir damcı su getməzsə, inan,
Üzünün suyuyla şad yaşar insan,
Əl çək hər kənizə könül verməkdən,
Bunlarla ömrünü bada vermə sən.
Sənə bircə dilbər edər kifayət,
Tək qalar çox arvad alan, nəhayət.
Ruzgar ona görə dəyişir hər an:
Törəyib dörd ana, yeddi atadan⁹¹.
Oğlunu bir rəngdə görmək istəsən,
Ürəktək bir ata-analı ol sən”.
Arşimides rumlu alimin mumdan,
Balı çəkdiyini gördüyü zaman⁹².
Ondan üzr istədi, gəldi həvəsə,
Əvvəlki şövq ilə başladı dərsə.
Ancaq kənizdəydi ürəyi yenə,
Çünki məftun idi gözəlliyinə.
Uca sərv bir daha yarpaq açaraq
Dikəldi, yenə də atdı qol-budaq⁹³.
Bənövşə yenidən ətirlər saçdı,
Nərgiz xumar-xumar gözünü açdı.
Çinli türk gözəli açıldı gültək,
Meyxana yolunu süpürdü külək.
Yenə Arşimides gələrək cuşa,
Bənzədi gül görmüş uçan bir quşa.
Tərk etdi yolunu elm ilə dərsin,
Açdı qapısını eyşin, həvəsin.
O pəri qızıyla yaşadı pünhan,
Xoşbəxtdir pərilə xəlvətdə olan.
Görərək eşqində belə bir səbat,
Onu danlamaqdan əl çəkdi ustad.
Keçdi bir iki il o gündən bəri,
Soldu Çin qızının ahu gözləri.
Torpağa səpildi solğun qızılgül,

Yox oldu bağçadan o şeyda bülbül.
Neçə ki, pərilər içər badəni,
Torpaq da uddu o pərizadəni.
Mənimlə xoş rəftar edərkən fələk
Vermişdi ondan da gözəl bir mələk.
O da sevimliydi, əziz canandı,
Ağıllı qadıncı, iş bacarandı.
Rüxü qoymuş idi Ayı piyada,
“Atı” mat qoymuşdu “şahı” dünyada⁹⁴,
Qanımla bəslənmiş bir güldü, göyçək,
O da təkçə məni sevirdi cantək.
Gözümə nur idi mənim o mələk,
Yaman göz ayırdı rəhm etməyərək,
Fələk ayrı saldı o şux gözəldən,
Yox imiş dünyada sanki əzəldən.
Nə qədər razıydım mən ondan, eyvah!..
Ondan razı olsun, görüm ki, Allah!
Bir qüdrət bəxş edib taleyim sözdən
Köhnə dastanları təzələyəm mən,
Qənd-şəkər paylanar bayram gələndə,
Dedim ki, bir gəlin bəzəyim mən də.
“Şirin”in halvasın qurtaranda mən
Bir halvaçalanım getdi evimdən⁹⁵.
“Leyli” xəznəsinə çəkərkən hasar,
Orda da bir gövhər eylədim nisar.
Bu toyu çatdırıb mən nəhayətə,
Təzə bir gəlin də verdim cənnətə⁹⁶.
Neçə gözəl dərdi sinəmdə ikən,
Rum-rus dastanını necə yazım mən?⁹⁷
O qəmli çağları niyə yad edim?
Bu xoş dastanımın könlü şad edim.

560

QİBTLİ MARIYƏNİN HEKAYƏSİ VƏ ONUN KİMYAGƏRLİYİ

Müğənin, gəl, qədim dövrü yada sal,
Muğlartək muğani xoş bir hava çal!
Yazığam, əzizlə, dərdimi dinlə,
Qızışdır canımı nəğmələrinlə!

Qoca bir filosof üzündən sözü,
Pərdəni açaraq, nəql etdi bir gün:
“Mariyə adlı bir qibtli vardı,
Bir əmir qızıydı, Şamda yaşardı.
Bir çox qalaları varmış ki, düşmən
Alıbmış onları bir-bir əlindən.

Ona sirr öyrədib etdi işbilən.
Şahın izni ilə ordu, xəzinə
Verib, yola saldı öz ölkəsinə.
Mariyə yetişəcək doğma yurduna
Davasız, qovğasız şah oldu ona.
O qədər varlandı qazancdan, bacdan
Ki, azad elədi yurdu xəracdan.
Sehirli kimyada olub işbilən.
Qızıl qayırdı o, xam gümüşdən.
Nəhayət, qızılla doldu xəzinə,
Açdı xazinəni elin üzünə.
Ölçüsüz bol qızıl qazansa hər kəs,
Ona daş, ya qızıl, təfavüt etməz.
Qoşunda nə qədər süvari vardı,
Atının nalları qızıl nallardı.
Çoxu bu sarayda yeyib gəzərdi,
Hətta eşşəyin də palanı zərdi.
Qızıl bəzəklərin yox idi həddi,
İtin də zənciri qızıldan idi.
Elm-fənn aşiqi bir dəstə insan
Fəqirdi, yoxsuldu, dardaydı yaman.
Onlar xəzinədən tutdular xəbər,
Şahın hüzuruna gəlib, birtəhər,
O dövlət kanına etdilər minnət,
Dedilər: "Yoxsuluq, çəkirik zillət.
Başqa adamlartək yoxdur peşəmiz,
Yalnız düşünməklə ömr edirik biz.
Çünki güdməmişik dünyada qazanc,
Bir günlük çörəyə qalmışıq möhtac.
Rəhmdil məlikə edib mərhəmət,
Açar xəzinəni bizə də, əlbət.
Yəqin ki, mərhəmət edərsə əgər,
İksirdən bizə də bir şey öyrəder.
Gövhər xəznəsiylə zəngindir dünya,
Nə qədər paylansa çatar hamıya.
Nə olar, bizlər də bir parça çörək
Qazanıb, heç kəsdən minnət çəkməyək?!..
İşbilən, saf qəlbli, kamallı gözəl
Onların sözüne eylədi əməl.
Ölkədə bir guşə şux laləzardı,
"Səngi-əzəm" adlı bir qaya vardı.
Mariyə oraya çıxdı, qəmertək,
Başında buluddan qara bir örpək,
Müskün zülflərinə nərgizə bənzər
Parlaq gövhərlərdən düzüb bir qədər,
Qara saçlarını kəmənd etmişdi,
Hörüb xaç şəklində o bənd etmişdi.

Dedi alimlərə: “Gəlin bir yaxın,
Qaşımın tağında bu bəndə baxın.
O gizlin iksiri, diqqət etsəniz,
Səhərtək alnımda görərsiniz siz”.
Bunu eşidəndə, düşünüb hərə,
Bir cür mənə verdi həmin sözlərə.
Biri söylədi ki, Zöhrətək parlaq,
Alnına işarə etdi o, ancaq.
Saçlarda aradı sirri bir nəfər,
Saçlar içindəydi çünki o gövhər.
Hərə bir yol tapdı həmin sənətə,
Düşdü hər birisi bir cür niyyətə,
Hərə o qissədən aldı bir hissə,
Alimin sirrini tapmadı kimsə.
Bir gün də yığışib gəldilər onlar,
Dedilər: şərh etsin bu sirri təkrar.
Qoyub aşağıda o gələnləri,
Çıxdı eyvanına vüqarla pəri.
Həmin xəzinədən söhbət edərək,
Şehirli sözlərə vurdu min bəzək:
“O lələzar dağlar, sirli nəbatat,
O şehirli sözlər, o rəmz, o büsat,
O qızıl mədəni – o “Səngi-əzəm” –
Nağıldır... Kimyasa başqa bir aləm!..”
Hökmdar sirli bir xəznə göstərdi,
Dəmir qıfıl vurdu, zər açar verdi.
Ariflər bu sözdən tapdı xəzinə,
Nadanlar dərd, əzab çəktilər yenə.
Bitkidə kimyanın varsa əsəri,
Qələmdir əslində onun cövhəri!
Bu qədər var ikən elmdə imkan,
Əfsus, pay almamış hamı kimyadan.
Kim əsil kimyaya verərsə ürək,
O, saxta kimyaya uymasın gərək!”

Deyirlər: Bağdada etmişdi səfər
Zirək xorasanlı, kasıb bir nəfər.
O, xeyli dolanıb çəkdi əziyyət,
Özunə bir peşə tapdı, nəhayət.
Hamıya məlumdur, əhli-Xorasan
Bağdadda fənd ilə yaşayar asan⁹⁸.
Min misri qızılı vardı onun, saf,
Rumda da tapmazdı bunları sərraf.
Qızılı yeyəylə ovub sürtərək,
Sarı palçıq qatıb, etdi xəmirtek.
Bundan neçə möhrə qayırdı qoçaq,
İndi gəl qurduğu oyuna bir bax!

Gəlib bir əttarın yanında sayıb,
Bir-bir möhürləyib, əmanət qoyub
Söylədi: “Bunları saxla sən bir az.
(Əcəb möhrələrdir, əcəb möhrəbaz!)
Satıram bunları bir dinara mən,
Çox pul qazanarsan sən bu alverdən.
Vaxt olar, qayıdıb bu möhrələri
Birə on qiymətə alaram geri”.
Əttar soruşdu ki: “Bunlar nədir bəs?”
Dedi: “Təbərrikdir, bilməsin heç kəs!”
Əttarın yanından dönüb geriye,
Başladı əfsunla kimyagərliyə.
Darülxilafətə⁹⁹ yaydı bir xəbər
Ki, gəlib bir nəfər usta kimyagər,
Deyir ki: “Kimyada baş ustayam mən,
Yoxdur mənim kimi bu sirri bilən.
İstəsəm iksirlə edərəm, yəqin,
Biri – on, onu – yüz, yüzü də ki – min.
Yüz dinar pul verin siz əvvəlcədən,
Min dinar eləyim yüz dinarı mən.
Qoyun üstümdə də mənim bir nəfər
İşbilən, yetirsin işimə nəzər.
Əgər hünərimi təsdiq eləsə,
Daha söz deməsin mənə bir kimsə.
Yox, əgər görsəniz yalançıyam mən,
Baş məndən, təşt ilə qılınc da sizdən”¹⁰⁰.
Xəlifə eşidib, bərk tamahlandı,
Guya qızıl verib, qızıl qazandı.
Qurd özün bir tülkü cildinə saldı,
Xam şərab içirib, saf qızıl aldı.
Vur-tut on qızılı qalanda onun,
Düşünüb o, qurdu başqa bir oyun:
Zərgər qaydasıyla bir kürə qurdu,
Bir qaba cürbəcür dərman doldurdu.
Şəhərdə hər yana adam salaraq,
Təbərrik axtardı, tapmadı ancaq.
Müştərilər gəzib dükən-bazarı,
Axır ki tapdılar həmin əttarı.
O qızılı gile verib zər dinar,
Gətirib ustaya çatdırdı onlar.
Mahir xorasanlı göstərib tədbir,
Həmin möhrələri doğradı bir-bir,
Sonra da alovlu kürəyə saldı,
Gil yanıb töküldü, saf qızıl qaldı.
Ərimiş qızılı qalıba tökdü,
Dibinə yaquttək saf qızıl çökdü.
Xəlifə tez xəbər tutdu bu işdən:

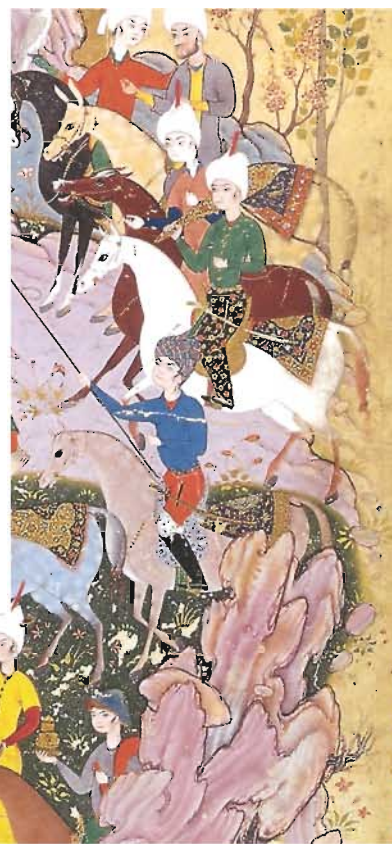

Qarunun dövləti heçdir yanında.
Şah onun başını kəsməsə əgər,
Çox çəkməz, dünyanı o əldə edər.
Düşməne qoşundur verən əziyyə,et,
Qoşun da qızılla düzələr, əlbət”.
Şah yandı qəzəbdən odlu günəştək,
Duşundu: “Mən onu məhv edəm görək.
Onu yox etməkcün bu pak torpaqdan,
Tədbir görülməli vermədən aman” .
Artdı, alovlandı şahın qəzəbi.
Müdrük vəzirə də bildi mətləbi.
Şahın hüsurunda baş əyib vəzir,
Ona ehtiramla göstərdi tədbir.
Dedi ki: “Gövhərtək safdır o qadın,
Kiçik bir kənizdir yanında şahın.
Şamda hökmüdarə eyləyir xidmət,
Kənizin olmağa çəkir o, minnət.
Bir müddət olmuşdur mənə xidmətkar,
Yaxşı fərasəti, yaxşı elmi var.
Onu elmə, fənnə məftun etmişəm,
Mən ona gizli bir sirr öyrətmişəm:
Qazanar nə qədər dövlət istəsə,
Dünyada o möhtac olmaz heç kəsə.
Bacarıq sahibi görərək onu
Öyrətdim xəzinə tapmaq yolunu.
O sənət yoluyla heç kəs dünyada
Əldə edə bilməz bircə arpa da.
Xoşbəxt Mariyədən başqa bir insan
Belə xəzinəyə olmadı ilan.
Kifayət qədər pul yığdı əlinə,
Gedib hakim oldu doğma elinə” .
Vəzirin rəyini eşidən zaman
Əl çəkdi İskəndar həmin qovğadan.
Padşahın könlündən tozu siləntək,
Vəzir Mariyəyə xəbər verərək,
Dedi ki, padşahdan üzr istəməkçin
Tez onun yanına qasid göndərsin.
İşbilən Mariyə alıb xəbəri,
Açdı qızıl dolu xəzinələri.
Qasidə hazırlıq əmrini verdi,
Şaha misilsiz bir xəznə göndərdi.
Xəzinə görənlər hələ bu qədər
Bir yerdə xəzinə görməmişdilər.
Bəxşişlə rəf oldu – getdi nəhayət
Mariyədən kədər, şahdan ədavət.
Bəxşişlə ədavət, kin sönüb gedər,
Kini, küdurəti bəxşiş məhv edər!

FAĞIR ÇÖRƏKÇİNİN HEKAYƏSİ VƏ ONUN VARLANMASI

Müğənni, öt yenə, o lətif səsin
Bülbülün səsinə batıl eyləsin.
Nəvalar nəvası olsun bu nəva,
Dərdlərin dəvası olsun bu nəva.
Belə deyirlər ki, Ruma bir zaman
Bir yoxsul gəlibmiş başqa diyardan.
Az vaxtda qazanmış o çoxlu dövlət,
Yığmış karvan-karvan xəzinə, sərvət.
Ancaq bilən yoxmuş dərya xəzinə
Dağdan, ya dənizdən çıxıb bəxtinə?
Kimisi deyirdi: mədən tapıbdır,
Kimisi deyirdi: yox, ev çapıbdır.
Əlqərəz, yazıqdan əl çəkmədilər,
Axır ki padşaha verdilər xəbər.
Dedilər: “Yad eldən bura bir adam
Gəlmişdi, əvvəllər yoxsuldu tamam.
Keçməmiş aradan bircə il müddət,
O qədər qazanmış qızıl, mal, sərvət
Ki, padşah on katib ayırsa əgər,
Onun dövlətini saya bilməzlər.
O bir çörəkçiydi əvvəl, yoxsul, ac,
Quru çörəyə də, suya da möhtac.
İndi alıb-satır ləl ilə gövhər,
Ağıl bu barədə heç susa bilər?
Peşə yox, alver yox, əkin də əkməz,
Bu qədər dövləti hardan tapıb bəs?”
Yığılıb gördülər belə məsləhət:
Şah ondan bu sirri soruşsun xəlvət.
Əmr etdi padşah ki, o kişi bir gün
Üstündən şübhəni götürmək üçün
Xəlvəti padşahın yanına getsin,
Bu sirri xoşluqla ona nəql etsin.
Varlanmış çörəkçi gedib bargaha,
Ədəblə baş əydi ulu padşaha.
Diz çökdü, bir daha təzim eylədi,
Torpağa düşərək sənə söylədi.
Şah onu görəndə bəxtəvər, xoşbəxt,
Təxtinin yanına eylədi dəvət.
Gahdan hədələdi, gah xoş danışdı,
Sonra xəzinədən söz-söhbət açdı.
Dedi ki: “Sən xoşbəxt adamsan, yəqin,
Fələk də xoş baxmış üzünə sənin.
Eşitdim buraya köçüb gələndə
Bir günlük azuqə yox imiş səndə.

İndisə, deyirlər, çox sərvətin var,
Acizdir çəkməyə onu karvanlar.
Dövlət qazanmaqçün çəkərlər zəhmət,
Padşaha yetişər tapılma dövlət.
Bu işin sirrini doğru söyləsən,
Canından, malından arxayın ol sən.
Yox, əgər sözündə duysam bir yalan
Əmrilə ən ağır cəza alarsan!..”
Çörəkçi gördü ki, qəzəblənib şah,
Bildirdi ki, düzlüyə qalıbdır pənah.
Təzim eləyərək şaha yenidən,
Söylədi: “Ey padşah, eşitmişəm mən,
Zülmünü görməyib kimsə dünyada,
Yaxşılıq yaraşır səndəki ada.
Xoş rəftar edibsən sən rəiyyətlə,
Yolunda can qoyar hamı minnətlə.
Sənin torpağında qazandım nemət,
Sənin sayəndədir məndəki dövlət.
Əgər qəbul edib buyuruq versən,
Tamam əl çəkərəm var-dövlətimdən.
Ən axmaq quluna bəxş edib, əlan,
Torpağı öpərək gedim qapından.
Əgər soruşursan, budur doğrusu,
Nəql edim nə cürə gəldi arxa su:
Ey şahım, mən bura gəldiyim zaman
Əliboş bir quldum, yoxsul bir insan.
Möhnət içindəydi ömrüm, həyatım,
Dedim, çörək satıb, çörəyə çatım.
Peşəmdən dərdimə olmadı dəva,
Doğrusu, bundan da görmədim səfa.
Şahı səxavətli bir məmləkətdə
Çörəkçi varlana bilməz, əlbəttə.
Karıxıb hər yerə baş vururdum mən,
Təsəlli tapırdım bu əlləşmədən.
Mənim bir arvadım vardır, çox zirək,
O, hamilə idi... qaldıq neyləyək?..
Çox çətin vururduq başa hər günü,
Günəş də kəsmişdi bizdən lütfünü.
Müşkün ətrindən də safdı o mələk,
Yeyirdik onunla biz yavan çörək.
Yetişdi arvadın doğum möhləti,
Məndən bir az isti quymaq istədi.
Evdə yemək üçün – ürək qanından
Başqa heç şey yoxdu, ey şahım, inan!
Evdə ikimizdik – bir mən, bir arvad,
Dedi ki: “Ay kişi, bir dadıma çat,
Ölürəm, bir azca şorba düzəltəsən,

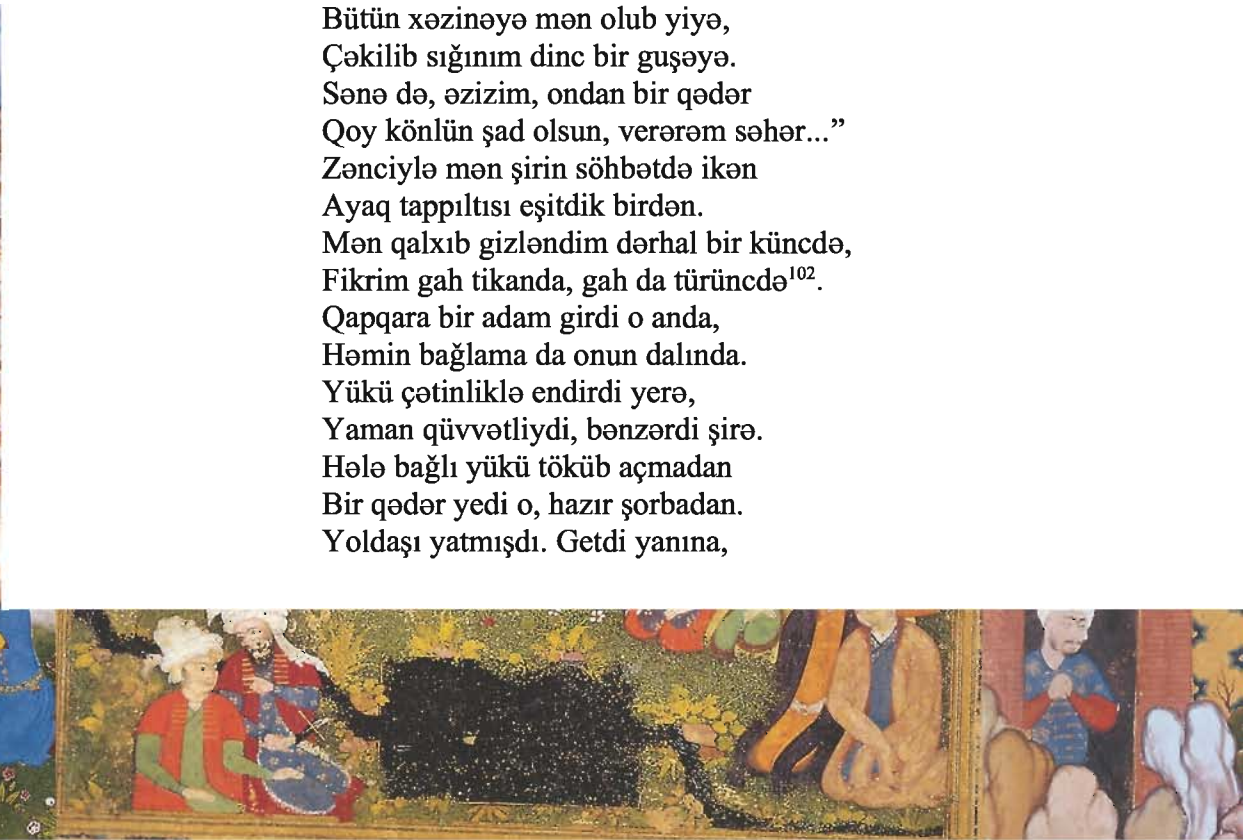

Ölümdən canımı qurtararsan sən.
Yoxsa ki ölmüş bil məni, həmdəmin,
Əcəl küləyindən batacaq gədim”.
Bu halda görəndə əziz yarı mən
Ağlaya-ağlaya tez çıxdım evdən.
Ona bir yeməli şey tapmaq üçün
Gəzdim küçə-küçə şəhəri bütün.
Bağlıydı üzümə qapılar – hər yan,
Bədlük bərk tutmuşdu mənim yaxamdan.
Baş alıb şəhərdən çıxdım kənara,
Rast gəldim köhnə bir xarabazara.
Gəzdim dönə-dönə o xarabanı,
Bir acgöz div kimi eşdim hər yanı.
Kim bilir nə vaxtdan qalıb bu saray,
Basıb qapısını toz-torpaq lay lay...
Burda da bir zaman məşəllər yanımış,
Ətirli udlarla nura boyanmış.
Bir zənci gördüm ki, atəşpərəstdi,
Əlində bir kuzə, özü də məstdi.
Asmışdı ocağa dolu bir qazan,
Basmışdı hər yanı orda buğ, duman.
Zənci dik atıldı yad adam görcək.
Burula-burula qalxdı tüstütək.
Üstümə çığırdı: “Ey div oğlu, sən
Üstümə cumaraq nə istəyirsən?
Sən də oğrusansa mənimtək əgər,
De, oğru oğrudan oğurluq edər?”.
Onun qorxusundan, onun hövlündən
Özümü itirib mat qalmışdım mən.
Zənci adət ilə tutaraq dilə,
Könlünü birtəhər gətirdim ələ:
“Mən kiməm? Bir kasıb, bir faqır adam,
Gəldim ki, sayəndə mən də dolanam.
Hamı söyləyir ki, sən aslanbasan
Səxavət əhlisən, mərd bir adamsan.
Odur ki dəvətsiz qonaq gəlmişəm,
Səni mən özümə pənah bilmişəm.
Bəlkə, köməyinlə işim düzələ,
Əlimə bir qədər var-dövlət gələ...”
O məndə belə bir şirin dil görcək,
Acığı soyudu, yumşaldı mumtək.
Odur ki əl çəkdi bəhs eləməkdən,
Çünki yağlı dilə aldanar düşmən.
“İçən, çalansanmı?” deyə soruşdu.
“Bəli!” Cavab verdim, gətirdi rudu,
Mən də həmin rudu alaraq ələ,
Qorxumdan kökləyib gətirdim dilə.

Mizrabı tellərdə oynadı bu an
Bir nəğmə başladım ona yalandan.
Qaynar qazan kimi o coşdu, daşdı,
Başladı hay-küyə, həddini aşdı.
Gah şərab içirdi o gülə-gülə,
Gah da rəqs edirdi qazanc eşqiylə.
Zəncini aldadan bir hava çaldım,
Onun damarını əlimə aldım.
Mənimlə həriflək elədi rəftar,
Məst olub sirrini danışdı aşkar.
Dedi: "Gözləyirəm burda gizlicə,
Varlanmaq qəsdim var mənim bu gecə.
Var mənim özümtək bir yoldaşım da,
Mənsiz şərab içməz əsla dünyada.
Gizli bir xəzinə keçibdir ələ,
Üstündə əjdaha yatmayıb hələ.
Yalnız ikimizik ona əjdaha,
Odur ki quldurluq etmirik daha.
Bir ilə yaxındır o xəzinədən
Yeyib kef çəkirik dərd qəm bilmədən.
Tükənib xəzinə, xeyli azalıb,
Yerində sonuncu bağlama qalıb.
Dostum gedibdir ki, gətirsin onu,
Mən də gözləyirəm burda yolunu.
Bu gecə sən bizə gəlibsən qonaq,
Odur ki biz gərək qulluqda duraq.
Ancaq bir şərtim var: o qayıdanda,
Xəzinə gətirib gələn zamanda
Bir küncdə qısılib durasan gərək,
Səs-səmir çıxmasın səndən ölütek.
Mənim fikrim budur: bu əjdahanı
Bu gecə öldürüm, qoy çıxsın canı.
Bütün xəzinəyə mən olub yiyə,
Çəkilib sığınım dinc bir guşəyə.
Sənə də, əzizim, ondan bir qədər
Qoy könlün şad olsun, verərəm səhər..."
Zənciylə mən şirin söhbətdə ikən
Ayaq tappılısı eşitdik birdən.
Mən qalxıb gizləndim dərhal bir küncdə,
Fikrim gah tikanda, gah da türüncdə¹⁰².
Qapqara bir adam girdi o anda,
Həmin bağlama da onun dalında.
Yükü çətinliklə endirdi yerə,
Yaman qüvvətliydi, bənzərdi şirə.
Hələ bağlı yükü töküb açmadan
Bir qədər yedi o, hazır şorbadan.
Yoldaşı yatmışdı. Getdi yanına,

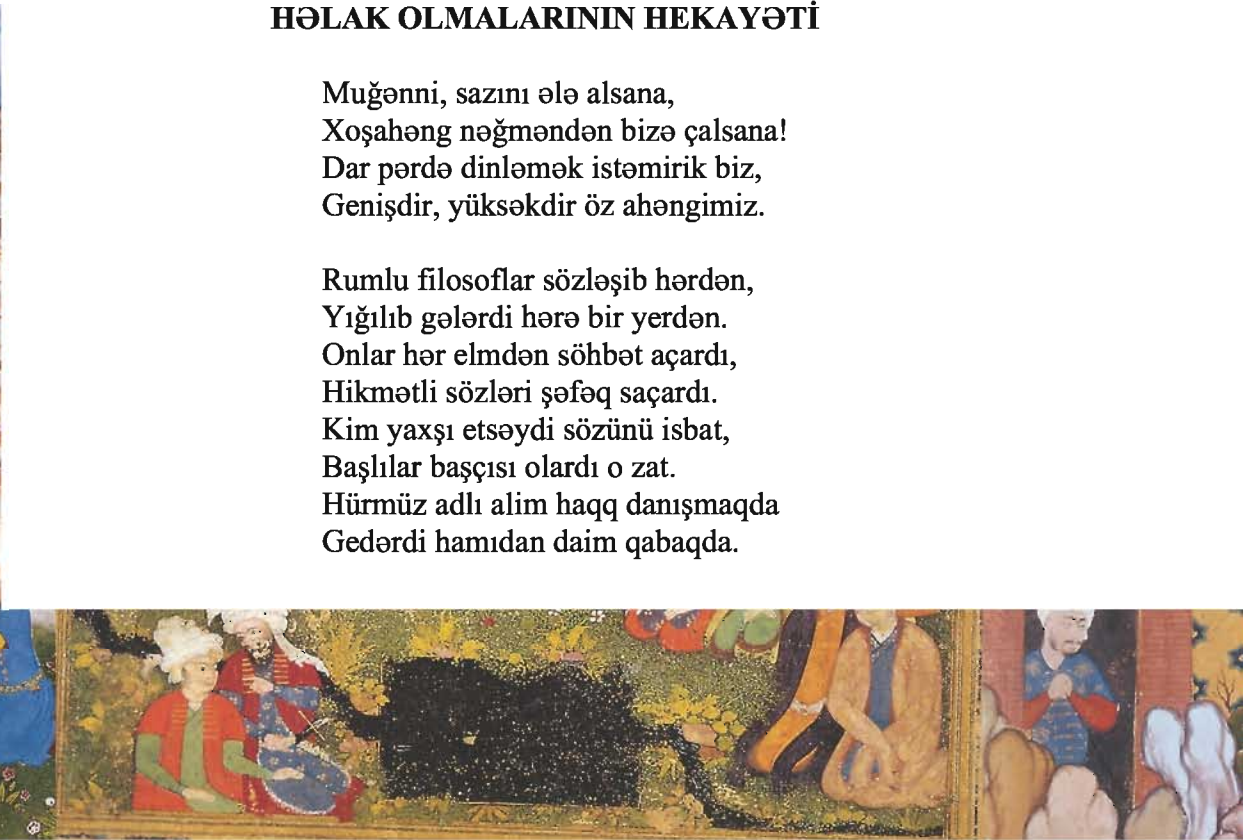
Onun dediyini bu etdi ona:
Polad qılıncını ona əndərdi,
Bir anda leşini torpağa sərdi.
Qorxudan canıma düşdü vəlvələ,
Özümü birtəhər tez aldım ələ.
O kəsib başını, qalxdı ayağa,
Durdu bədənini şaqqalamağa.
Bir şaqqa götürüb çıxdı o yerdən,
Bu zaman huşumu itirmişdim mən.
Aradan keçincə bir xeyli müddət,
Gördüm ki, qayıdıb gəldi, nəhayət,
O biri şaqkanı alıb bu səfər,
Düzəldi yoluna yenə o təhər,
Bildim ki, o, uzaq bir yerə gedir,
Gecə də qaranlıq, tutqun gecədir.
Qartaltək yerimdən şığıdım o an,
Cumdum xəzinəyə sarı durmadan.
Zənci o meyidi alıb gedəndə
Aldım xəzinəni çiynimə mən də.
Bir kasa doldurub hazır şorbadan,
Oldum evə sarı yoluma rəvan.
Mən elə gəldim ki, bəxtimdən qeyri
Kimsənin olmadı bundan xəbəri.
Bəxtim kömək oldu, evimə çatdım,
Yükümlə dərdi də çiynimdən atdım.
Gəldi qulağıma bir çağa səsi,
Artdı şad könlümün qat-qat nəşəsi.
Verdim, alıb yedi şorbani arvad,
Təşəkkür elədi, könlü oldu şad...
Arvada dedim ki: "Bəxtim oğlandır,
Oğlan, doğrudan da, baş ucaldandır!"
Həmin bağlamanı o saat açdım,
Bu xəstə könlümə nəşələr saçdım.
Gördüm ki, xəzinə dolu bir mädən,
Tamam yaqut, qızıl, – boldu nə desən.
Döndüm bir mädənə o xəzinədən,
Dəniztək varlandım bir gecədə mən¹⁰³.
Oğlumun bəxtindən könlüm şad oldu,
Çünki xəzinəylə birgə doğuldu.
Oldum o gecədən varlı, bəxtiyar,
Çünki həm xəzinə tapdım, həm açar..."
Bütün sərgüzəşti burada bitdi,
Sözünü qurtarıb o, sükut etdi.
Şah sordu: "Hansı gün doğulub oğlan?
Arvadın hamilə olub nə zaman?"
Çörəkçi tez gedib evinə dəydi,
Gətirdi padşaha etdiyi qeydi.

Həmin vərəqəni alıb şah isə
Göndərib tapşırıdı alim Valisə:
“Uşağın bəxtini ulduzlardan sən,
Çalış, tədqiq elə, tezliklə öyrən.
Onun yaxşı-yaman bəxtini axtar,
Öyrəndikdən sonra de mənə aşkar”.
Valis bu fərmanı alıb bir müddət,
Göydə ulduzlara eylədi diqqət.
Görüb ulduzların göydə seyrini,
Gizlin əhvalatın bildi sirrini.
Yazdı İskəndərə öz gördüyünü,
Qulaq deyəni yox, göz gördüyünü.
Valisdən məktubu aldığı zaman
Yazdığı şeylərə şah qaldı heyran.
Pərdə ardındakı o nəqşələrdən
Belə danışdı tale göstərən:
“Bu, bir çörəkçidən olmuş uşaqdır
Ki, dövlət nuruyla parlayacaqdır.
O körpə anadan lüt doğulsa da,
Var-dövlət sahibi olmuş dünyada.
Atası oğlunun xoşbəxtliyindən
Varlanıb dövlətli olacaq birdən.
Taleyi belədir, uşaq doğulcaq
Xəzinə üstünə basacaq ayaq...”
Şahı sarsıtmışdı bu söz, bu söhbət,
O gövhər satana etdi mərhəmət¹⁰⁴.
Onu əzizləyib elə o gündən,
Elədi ən yaxın nədimlərindən.

572

ALİMLƏRİN HÜRMÜZÜ İNKAR ETMƏLƏRİ VƏ HƏLAK OLMALARININ HEKAYƏTİ

Muğənni, sazını ələ alsana,
Xoşahəng nəğməndən bizə çalsana!
Dar pərdə dinləmək istəmirik biz,
Genişdir, yüksəkdir öz ahəngimiz.

Rumlu filosoflar sözləşib hərdən,
Yığılıb gələrdi hərə bir yerdən.
Onlar hər elmdən söhbət açardı,
Hikmətli sözləri şəfəq saçardı.
Kim yaxşı etsəydi sözünü isbat,
Başlılar başçısı olardı o zat.
Hürmüz adlı alim haqq danışmaqda
Gedərdi hamıdan daim qabaqda.

Çox möhkəm olardı onun dəlili,
Qane eləyərdi hamını dili.
Bir çox ruhanini faş etdiyindən,
Oldu yunanlılar onunla düşmən.
Bir gün yetmiş alim çıxardı qərar,
Onun hər sözünü etsinlər inkar:
“Hürmüz nə söyləsə, razı olmayaq,
Doğru sözlərinə asmayaq qulaq.
Onu yerli-dibli eyləyək inkar...”
İnkarla haqq sözü danmaq mı olar?
Hamısı söz qoyub əhd elədilər,
Hürmüz çıxardıqca mədəndən gövhər,
Qiyətdən salsınlar söz dənizini,
Torpaqla örtünlər xəzinəsini.
Hər doğru sözünə yalan desinlər,
Onun haqq sözünü eşitməsinlər...
Hürmüz söz bəhrindən gövhər saçanda,
Elmi-ilahidən söhbət açanda,
Hər sözə dəlillər gətirib ustad,
Hər şeyi aydınca etdikcə isbat,
Gördü ki, onlara heç etmir bu kar,
Hər şeyi hay küylə-edirlər inkar.
Başqa bir xəzinə çıxartdı üzə,
Yeni dəlillərlə başladı sözə.
Gətirdiyi dəlil, dediyi fikir
Qəlbə yox, daşa da edərdi təsir.
Yenə də sözünü təsirsiz görcək,
Bildirdi ki, burda var yəqin, bir kələk.
Üçüncü dəfə də müşküllər açan
Diliylə haqq sözü eylədi bəyan.
Qəlbə fərəh verən gözəl sözlərdən
Onlara söylədi nə qədər desən.
Bu qədər çaldığı zəngin səsine
Heç biri etina etmədi yenə.
Daha danışmaqdan taqətsiz oldu,
Boğazı qurudu, dili tutuldu.
Bildirdi ki, həriflər tərs davranırlar,
Aydın dəlilləri qəsdən danırırlar.
Görməyib onlarda heç bir hərəket,
Üzünü döndərüb elədi nifrət.
Qışqırdı onlara hiddətlənərək:
“Qalın yerinizdə qiyamətədək!”
Bir anın içində o yetmiş nəfər
Qalıb hərəkətdən buza döndülər.
Başları su kimi ayağa düşdü,
Donmuş bədənləri torpağa düşdü.
Düz pərdədə əyri çaldıqlarından

Pərdənin dalında oldular nihan¹⁰⁵.
Həmin əhvalatdan tutanda xəbər
Ulduztək parladı orda İskəndər.
O sərv meşəsində gördü ki, ancaq
Yetmiş quruyub, biri qalıb sağ¹⁰⁶.
Hürmüz soruşdu, o etdi bəyan:
“Hümmətim kəşf etdi, – dedi, – asiman!
İskəndər “afərin” söyləyib ona,
Ordan tez qayıtdı öz dərgahına.
Hər kəsə, xəlvətdə, düşəndə fürsət,
Ona bu dastandan edərdi söhbət:
“Yetmişlər başladı tufan salmağa,
Özləri çöp oldu, Hürmüzə dalğa”.
Haqqı eşitməsə hər kəs dünyada
Ömrünü kül edib verəcək bada.
Ustadın dərşini kim etsə inkar,
Onlartək kəfənə tutacaq ruzgar.
Dəlili qüvvətli olan bir sözü
Qanmaq istəməyən bədbəxtdir özü.
Taca layiq dürrü yerlərə vuran
İdraksız, şüursuz nadandır, nadan!
Hünərə göz yummaq deyildir hünər,
Hansı bir ağıldı tülə bez deyər?
Alimlə xoş rəftar etsən əgər sən,
Özün öz elmini aşkar edərsən.

574

ƏFLATUNUN ÇALĞI ALƏTİ QAYIRMASI

Müğənni, ucalsın o incə səsin,
Qızdırsın qoy bizi odlu nəfəsin.
Qızıqsın işlərim, gəl, dadıma çat,
Kömək ol, bazarım olmasın kasad!

Təblini çaldıqca təbilçi yeyin
Qızıxdı havası soyuq gecənin.
Naümid olanda o qara qarğa
Ağ xoruz başladı xoş dil açmağa.
Çıxdı Rum taxtına İskəndər erkən,
Dili od, dimağı mumdu deyəsən¹⁰⁷.
Gəlib filosoflar səf vurmuşdular,
Taxtın qarşısında oturmuşdular.
Hərə bir elmdən bildiyi qədər
Danışır, deyisir, bəhs edirdilər.
Biri danışır təbiyyatdan,
O biri dəm vurur ilahiyyatdan,

Kimi riyaziyyat bəhsinə girmiş,
Kimi həndəsəyə fikrini vermiş.
Birisi namusdan, ədəb-ərkindən,
Biri də hiylədən açmışdı dastan.
Hərəsi bir fənlə edir iftixar,
Hərənin özünün bir aləmi var...
Şaha arxalanıb bircə Ərəstu
Özünü hamıdan yuxarı tutdu:
“Mənəm hər alimə çarə eyləyən,
Yoxdur ehtiyacım heç bir alimdən.
Hikmət xəzinəsi məndədir bütün,
Mən oldum hikmətdə hamıdan üstün.
Filan elmi təsis eləmişəm mən,
Filankəs filan şey öyrənib məndən!
Yalandan öymürəm burda özümü,
Sübutla deyirəm hər bir sözümlü...”
Şah ilə arası saz olduğundan,
Hamı çəkinirdi, qorxurdu ondan.
Xoşuna gəlmədi bu, Əflatunun,
Hamıdan biliyi artıqdı onun.
Nə qədər varda orada alim,
Hamıya olmuşdu, o, ilk müəllim.
Əflatun onlardan üz döndərərək
Yox oldu saraydan Ənqa quşutək.
Gecəli-gündüzlü düşündü ustad,
Gizlində o, bir saz elədi icad.
Bir küpün içində gizləndi bir gün,
Axtardı səsini bu yeddi küpün¹⁰⁸
Yaxşı olmasa da birinin səsi,
Küpdə xoş səslənər onun nəğməsi.
Bu qanun üzrə də o sahibhünər
Küpdə düzəldirdi yeni nəğmələr.
O rəsəd sahibi küpə girərək
Çərxi, ulduzları seyr etdi tək-tək.
Eşidib burada o, nalə, fəryad,
Etdi bu ahənglə bir nəğmə icad.
Rudda bu ahəngi münasib yerdə
Quru bağırsaqdan bağladı pərdə,
İçi boş qabağa çəkərək dəri,
Düzəltdi, bağladı o, pərdələri.
Ceyran dərisinə çəkdi qara rəng,
Quru ud səslənib oldu xoşahəng.
Bir xeyli cəhd edib fikrinə uyğun,
Düzəltdi, nəhayət, o bir ərğənün.
Telləri yaxşıca köklənmiş bu saz
Başladı verməyə ahəngdar avaz.
Zil və bəm nəğmələr hasil edərək,

Mizrabı gah yavaş vururdu, gah bərk.
Səslər çıxarırdı, bərkdən, yavaşdan,
Sanki nərə çəkir öküz, ya aslan.
Səslərdə o qədər məlahət vardı
Ki, heyvan eşitcək donub qalardı.
İnsan səslərindən heyvana qədər –
Sazdan çıxarırdı hər cürə səslər.
Belə ki, çaldığı o havalardan
Şadlanıb oynamaq istərdi insan.
Bütün heyvanları yatırıb sazla,
Sonra ayıldardı xoş bir avazla.
Hər bir səsə uyğun səslər çıxardan
Bir saz düzəltdi ki, başqa bir insan
Onun sirlərini əsla bilməzdi,
O sazda bir hava çala bilməzdi.
Ustad hamın sazı çaldığı zaman
Edərdi xəstənin dərдинə dərman.
Çalğıda elə bir cəhət də vardı
Ki, həkim onunla dərdi tapardı.
Həmin sazdan çıxan səs əsasında
Təxsis olunardı illət bir anda.
Ərgənün təkmilə yetdiyi zaman
Süni ud çox yaxşı oldu xam uddan¹⁰⁹.
Alim sazı alıb, səhraya getdi,
Hər bir nisbət üçün onu kök etdi.
Dördbucaq xətt çəkib öz dövrəsinə,
Başladı çalmağa sazını yenə.
Çöldəki, dağdakı bütün heyvanlar –
Yüyürdü yanına onun hər nə var.
Yığılıb hamısı sazın səsine,
Düzüldülər onun dörd dövrəsinə.
Hamısı bir anda huşdan gedərək
Sərildi torpağa bir-bir ölütek.
Nə bir qurd orda bir quzuya dəydi,
Nə bir şir gur tutmaq həvəsindəydi.
Sonra başqa cürə kökləyib yenə
Alim saz çalanda, onun səsine,
O yatmış heyvanlar, çəkmədi bir an,
Ayıldı hamısı şirin yuxudan,
Yayıldı hamısı çöllərə həmən...
Heç belə sərgüzəşt varmı eşidən?
Bu xəbər bürüdü bütün cahanı
Ki, yaqut paylayır o yaqutkanı¹¹⁰.
Əflatun yaradıb bir elə pərdə
Ki, onu bir bilən yoxdur heç yerdə.
Onun qurduğu saz elə səslənir
Ki, fələk o səsə yerlərə enir.

576

Müəyyən pərdədə bir hava çalır
Ki, bütün heyvanlar yuxuya dalır.
Başqa bir pərdədə çaldığı zaman
Yatanlar hamısı durur yuxudan.
Şahın sarayına çatdı bu xəbər
Ki, Zöhrə Harutla bəhsə giriblər¹¹¹.
Ərəstu bildi ki, o böyük ustad
Qəribə bir alət eləyib icad.
Xəcalət çəkəntək düşməndən düşmən,
Utandı alimin bu hünərindən.
Sarayda bir küncdə xəyala daldı,
Onun dar qəlbini bərk həsəd aldı.
O zərif sənətin, o xəzinənin
Sirrini bilməkçün düşündü dərin.
Xəyala gedərək bir xeyli müddət,
Gecəli-gündüzlü çəkdi əziyyəti.
Axır, əzab çəkib aylar uzununu,
Bu sirli kələfin tapdı ucunu.
Öz iti əqlinin köməyi ilə
Bildi ki, saz necə gəlirmiş dilə.
O səslər qulağa nə sayaq çatır
Ki, bəzən yatırır, bəzən oyadır.
Bildi ki, o sazda necədir nisbət,
Düzəltdi belə saz o da, nəhayət,
Səhraya gedərək sazını aldı,
Bihuşluq gətirən havanı çaldı.
Heyvanlar eşidib, getdilər huşdan.
O, başqa bir hava çaldı bu zaman,
Bu dəfə olmadı ona bəxti yar,
Huşsuzlar yuxudan oyanmadılar.
Nə qədər çaldısa, bəlkə birtəhər
Yatmışlar ayılıb huşa gəlsinlər,
Olmadı... Köklədi sazı hər sayaq,
Özü də bu işə mat qaldı ancaq...
Aciz qaldığını özü görəndə
Axtardı əlacı müəllimində.
Gedib özü oldu ustada təslim,
Başladı almağa həvəslə təlim.
Soruşdu: "Huşsuzu huşa gətirən
O hansı havadır, bilməyirəm mən.
Hansı pərdələrdən çıxır o avaz?
Nə cürə köklənsin onda gerek saz?.."
Əflatun gördü ki, o böyük insan
Yalvarıb öyrənmək istəyir ondan.
Çöldə bir xətt çəkib, sazını aldı,
Kökləyib, bildiyi havanı çaldı.
Nə qədər şir və gur var biyabanda

Yığılıb gəldilər səsə bir anda.
Birinci havanı çalanda, yenə
Baş qoyub yatdılar Məndəl xəttinə¹¹².
Başqa bir hava da çaldı o ustad,
Ərəstu özü də yatdı o saat.
Əflatun bir hava çaldı bu zaman,
Heyvanlar ayıldı yenə yuxudan.
Başqa bir hava da çaldı yenidən,
Ərəstu sıçrayıb qalxdı yerindən.
Mat-məbhut yerində durub dayandı,
Bilmədi heyvanlar necə oyandı.
Nə oldu onları huşa gətirən,
Nə oldu onlara hərəkət verən?
Bildi ki, o alim, o sahibhünər
Sirri gizlətməmişdir ondan bu təhər.
Ondan üzr istəyib, çox dua etdi,
O da gizlin sirri buna öyrətdi.
Öyrənib bunları yazdı Ərəstu,
Özü yazdığını dəftərdən pozdu.
Ustadın hünərin eləyib iqrar,
Ehtiram göstərdi ona o ki var.
Şah bildi kimdəymiş əsil istedad,
Rumda Əflatundur elmə baş ustad.
O da rütbəsini artırdı onun,
Sarayda uca yer tutdu Əflatun.

578

ƏFLATUNUN KEÇMİŞDƏN HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Muğənni, çəngini yenə saz elə,
Xoş sözcün səsini xoşavaz elə.
Könlünü şad elə sən o çəng ilə,
Gəl nəvaziş eylə xoş ahəng ilə!

Güldü ertəsi gün üfüq zəfərlə,
Gecə vidalaşdı qızıl səhərlə.
Səma çəmənində Günəş gül açdı,
Ay da balıq kimi sulara qaçdı.
Öz qızıl təxtinə çıxdı İskəndər
Belində gövhərlə bəzəkli kəmərlər.
Yenə alimlərdən bir məclis qurdu,
Əflatun hamıdan başda oturdu.
Əsrarlı sazına şah qalib heyran,
Təəccüb içində soruşdu ondan:
“Ey hikmətli qoca, ey nurani pir,
Sizin əqlinizə əyandır hər sirr.

Bilik qıfılına sizsiniz açar,
Bilik sayənizdə olubdur aşkar.
Keçmiş alimlərdən verin bir xəbər,
Olubmu sizdən çox bilən bir nəfər?
Sizdən əvvəlkilər elə bir xəyal
Edibmi ki, ola sizinçün mahal?"
Əflatun padşaha dua edərək,
Dedi ki: "Firuzə rəngli bu fələk
Cürbəcür əfsunlar edib ixtira
Ki, bizim əqlimiz yetməz onlara.
Keçmişdə alimlər görüb çox işlər,
Çox əfsun, çox hiylə icad etmişlər.
Doğrusu, onların indiki zaman
Yüzdə birini də yoxdur anlayan!
Şah izn verərsə, o sirlərin mən
Deyərəm onda yox, yüzdə birindən".
Bu işə razılıq verdi İskəndər,
Danışsın onlardan alim bir qədr.
Əflatun söylədi: "Var ol, hökmüdar,
Sənin elmə, fənnə məhəbbətin var...
Deyirlər buxarla alov əl-ələ
Verib bu dünyaya saldı zəlzələ,
Bu qüvvət yerlərin bağırını yardı,
Bir düzdə tilsimli bir daş çıxardı.
Mis ilə qalaydan xilqətin əli
Sanki yaratmışdı bir at heykəli.
Heykəlin böyründə bir oyuq vardı,
Suların açdığı yerə oxşardı.
Günəş bu oyuqdan nur saçan zaman
Bir sehir görərdi orda hər baxan.
Bir çoban keçəndə bu geniş düzü
O sadə yarıqana sataşdı gözü.
Orda parıltılı tilsimi görcək
Endi tez çuxura bir anda zirək.
O misdən yaranmış at heykəlinin
Böyründə bir oyuq göründü, dərin.
Gün işıq salmışdı həmin oyuqdan,
Seyr etdi heykəli diqqətlə çoban.
Orda çox köhnə bir meyid gördü ki,
Heç əskik deyildi onun bir tükü.
Onun barmağında bir üzük vardı
Qaşı Müştəritək par-par yanardı.
Çoban tez əlini uzatdı ona,
Çıxarıb üzüyü aldı ovcuna.
Üzüyü ovcunda çevirdi, baxdı,
Sonra barmağına sevinclə taxdı.
Ayrı şey tapmadı baxdısa hara,

Daha ləngiməyib çıxdı bayıra.
Sürdü sürüsünü, getdi sevincək,
Səhəri gözlədi səbr eyləyərək.
Səmanın möhtəşəm göy bayrağında
İşıq saçan muncuq parıldayanda,
Çoban sürüsünü dağda tərək etdi,
Sürü sahibinin yanına getdi.
Ora getməyindən bu idi məqsəd:
Üzüyü göstərib, öyrənsin qiymət.
Çobanı önündə görəndə ağa
Başladı onunla xoş danışmağa.
Hal-əhval soruşdu qoyun-quzudan,
Aydın cavab verdi hər sözə çoban.
Çoban ağa ilə söhbət edərkən
Arabir yox olub itirdi gözdən.
Bir də görünəndə çoban, tez ağa
Başladı heyrətlə acıqlanmağa:
“Bu nədir, arabir itirsən gözdən,
Yenə də gözümə görünürsən sən?
Əfsunçu olubsan durduğun yerdə,
Hardandır tapdığın bu sirli pərdə?”
Çoban bu sözlərə heyrət edərək,
Bu işə əqlindən istədi kömək.
Çoban ağasıyla söhbət edəndə,
Üzüklü əlini o tərpedəndə,
Üzüklə qaş da hey burulurdu,
Gah altda, gah üstə gəlib dururdu.
Qaş üstə çevrilib durduğu zaman
Görürdü çobanı ona hər baxan.
Qaş ovcun içində olanda isə
Onu görməyirdi artıq heç kimsə.
Elə yaratmışdı üzük yaradan
Gözə görünməzdi taxsa hər insan.
Çoban başa düşüb sirli oyunu,
Gedib dağda, daşda sınaq onu.
Qayıdıb üzüklə qurdu min kələk,
Necə ki ulduzda oynayır fələk¹¹³
Gözə görünməmək istəyən zaman
Qaş çıxarmazdı əsla ovcundan.
Nə zaman istəsə görünsün, yenə
Qaş çevirirdi o öz yerinə.
Bu yolla şəhərdə qurub oyunu,
Yetirdi yerinə hər arzusunu.
Bir gün də bu sirtə qızıqı başı,
Ovcunun içinə alaraq qaş, əldə hindli qılınc, saraya keçdi,
Şahın düz önündə gizli əyləşdi.

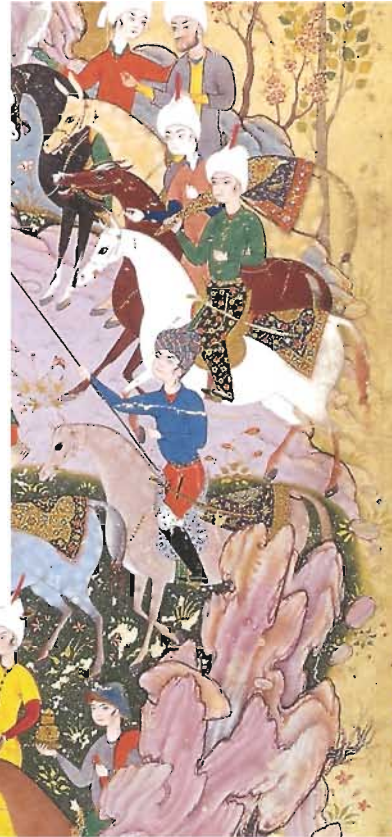
Dağılıb gedəntək ordan adamlar,
Şahın gözlərinə göründü aşkar,
Bu haldan ürəyi qorxuyla doldu,
Çarəsiz qalaraq şah təslim oldu.
Tələşlə soruşdu: “Aç mətləbini,
De, kimdir göndərən buraya səni?”
Çoban cavab verdi: “Mən peyğəmbərəm,
İman gətir, səni xoşbəxt eylərəm.
İstəsəm heç görməz məni bir adam,
Mənim möcüzəm də budur, vəssalam!”
Ona beyət etdi şah qorxusundan,
Bütün əhali də gətirdi iman.
Çobanın hörməti artdı, ucaldı,
Axırda şahlığı əlinə aldı.
Gör varmış o qaşda nə böyük hikmət
Ki, çoban peyğəmbər oldu, nəhayət!
Bir bax qaş qayıran o alimlərə,
Gör hikmət çatıbmış onda nə yerə!
Şehir gərək belə edilsin icad,
Bizimtək alimlər qalsın ona mat.
Nə qədər düşünüb daşındımsa mən,
Gəlmədi bu sirri açmaq əlimdən...”
Şah bunu eşidib, elədi sənə
Həm o icadkara, həm Əflatuna.
Həmin o məclisdə iştirak edən
Hamı ibrət aldı o hekayətdən.

İSKƏNDƏRLƏ SOKRATIN ƏHVALATI

Müğənni, o könül açan saz ilə
Mənim də könlümü bir aç, saz elə!
Bəlkə ilham alıb sazın telindən,
Ruma ipək həşyə nəqş eləyim mən¹¹⁴.

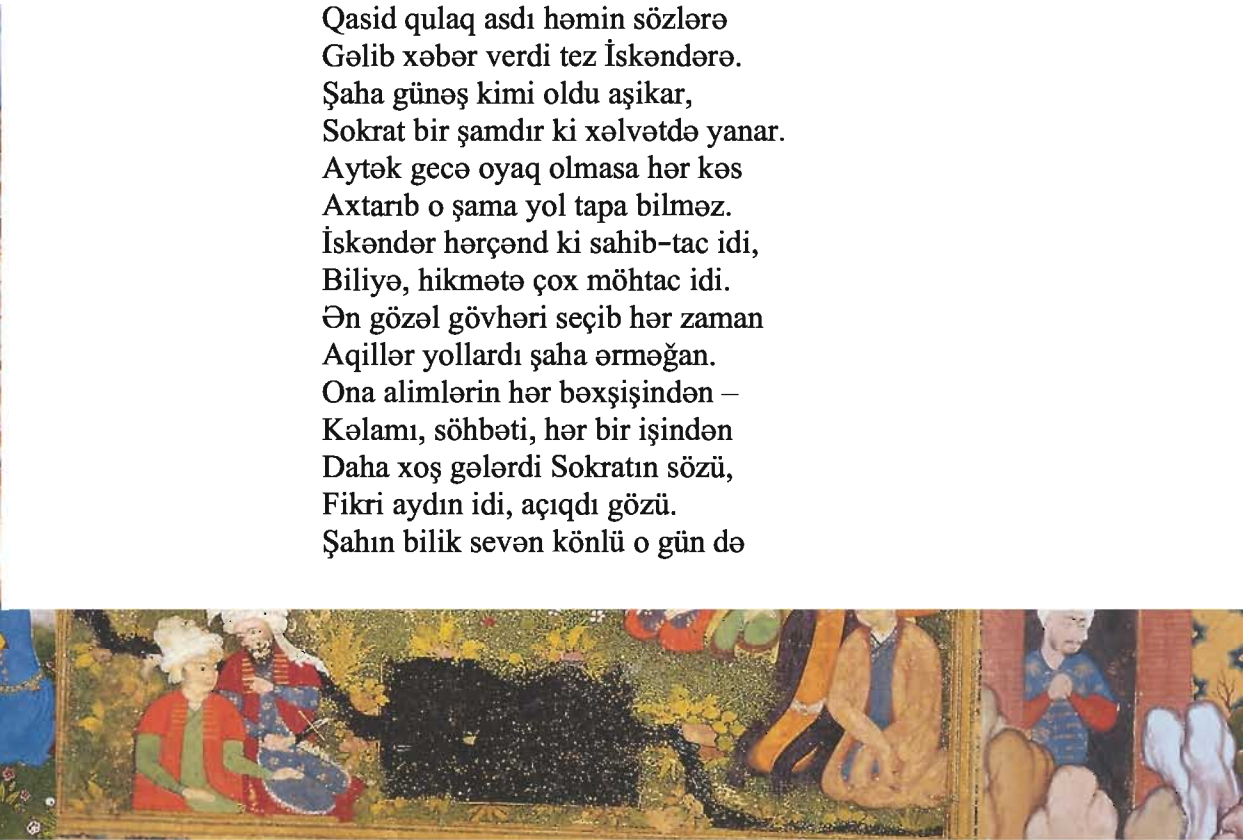
Kainat işindən xəbərdar olan
Bir alim deyir ki: “Bir zaman yunan
Əhli baş qoşmayıb əsla bir işə,
Hamı zahidliyi etmişdi peşə;
Dünyada göz yumub istirahətə,
Onlar xor baxırdı zövqə, şəhvətə,
Çox bilmək, az yemək yolu tutaraq,
Hamı riyazətlə məşğuldu ancaq.
Hətta varlılar da min əzab çəkər,
Dünya ləzzətindən elərdi həzər.
Guya ki bilikli, ağıllı olan

Bu dünya zövqünə uymaz heç zaman.
Qadından, şərabdan çəkmişdilər əl,
Guya bunlar əqlə gətirər xələl.
O yerə çatdı ki, belə bir adət
Onların nəslini kəsdi nəhayət.
Qadından uzaqda yaşamaq üçün
Qurudan dənizə köçdülər bütün.
Ayırdı qadını kişidən onlar,
Ayrı bir gəmidə qaldı qadınlar.
Kişilər qan alıb damarlarından
Uzaq yaşadılar daim qadından.
Bu qayda düzgün bir qayda deyildi,
Odur ki, onların nəsli kəsildi”.

Şahın əmri ilə yenə bir səhər
Toplaşib məclisə gəldi alimlər.
Saray ağasına şah verdi fərman:
“Heç kəsi yanıma bu gün qoymazsan!
Bir də ki xəbər ver qoy gəlsin Sokrat,
Tərkibdə, ixlatda o böyük ustad!”¹¹⁵.
Xidmətçi fərmana əməl etdi,
Sokratı taparaq ona söylədi:
“Dəyiş paltarını, bəzəkli geyin,
Şahın hüzuruna gəl gedək, yeyin!”
Dünyagörmüş alim buna uymadı,
Onun təklifinə məhəl qoymadı.
Dedi: “İskəndərə get eylə bəyan:
Bir şey tapmayacaq əsla bu yoldan.
Çünki indi başqa aləmdəyəm mən,
Yalnız xəyalımdır burda görünən.
Haqsevər adamsa məni axtaran,
Tapa bilər ancaq haqq dərğahından...”
Qasid qulaq asdı həmin sözlərə
Gəlib xəbər verdi tez İskəndərə.
Şaha günəş kimi oldu aşikar,
Sokrat bir şamdır ki xəlvətdə yanar.
Aytək gecə oyaq olmasa hər kəs
Axtarıb o şama yol tapa bilməz.
İskəndər hərçənd ki sahib-tac idi,
Biliyə, hikmətə çox möhtac idi.
Ən gözəl gövhəri seçib hər zaman
Aqillər yollardı şaha erməğan.
Ona alimlərin hər bəxşisindən –
Kəlamı, söhbəti, hər bir işindən
Daha xoş gələrdi Sokratın sözü,
Fikri aydın idi, açıqdı gözü.
Şahın bilik sevən könlü o gün də

İstədi Sokratı görsün önündə.
Dedilər: “Xəlvətə çəkilib daim,
Xalq ilə get-gəli kəsib o alim.
Elə üz döndərüb dünya işindən
Gorda dürr tapıbdır qoca, deyəsən.
Qohumdan, qardaşdan üz döndərərək
Yaşayır kənarda, bir bucaqda tək.
Candan xidmət etsə bu cahana ona,
O yenə üz tutmaz əsla cahana.
Tərgidib tamamən o, ət yeməyi,
Palaza bürünüb, atıb ipəyi.
O hər cür yeməyə edir qənaət,
Bir az qovut eylər ona kifayət.
İbadət eləyir tənha, kimsəsiz,
Tapmayır yanına bir kimsə yol, iz.
Əql ilə dost olub Nizami təkin,
Ondan dərs alıbdır Nizami, yəqin...”
Şaha təsir etdi verilən xəbər,
Sokratı daha çox sevdi İskəndər.
İnsanın belə bir xasiyyəti var:
İraq gəzənləri çox yada salar¹¹⁶.
İnsandan qaçana, – belədir adət, –
İnsan daha da çox göstərər rəğbət.
Sokrat da eldən üz döndərdiyindən
Hamı onu görmək istərdi hökmən.
Şah onu nə qədər dəvət etdisə,
O məhəl qoymadı əsla məclisə.
Çox rica elədi ondan hökmüdar,
Onun ürəyinə etmədi bu kar.
Alimin gözəltək naz etməsinə
Naz çəkən hökmüdar dözüdü yenə.
Özünə ən məhrəm olan bir nəfər
Çağırdı yanına bir gün İskəndər,
Göndərüb alimin tək hüzuruna,
Dedi ki, gizlicə söyləsin ona:
“Səni dəfələrlə mən dəvət etdim,
Var idi səninlə məhrəm söhbətim.
Bilmirəm, nə üçün rədd elədin sən,
Hörmətin qədrini niyə bilmirsən?
Mənim dərgahımdan nədir bu həzər?
Buyur gəl, ya da ki bir səbəb göstər.
Üzrünü isbat et ya açıq-aşkar,
Ya söylə, başqa bir məramınmı var?”
Qasid bu fərmana əməl eylədi,
Şahın sözlərini Sokrata dedi.
Dünyagörmüş alim, o alicənab
Qasidə söylədi belə bir cavab:

“Doğrudur, çağırıb məni hökmüdar,
Mənim də, pis-yaxşı, öz düşüncəm var.
Düşüncəm getməyi görmür məsləhət,
Çünki şahda yoxdur mənə məhəbbət.
Getməmək üçün də vardır çox dəlil,
Hara oynamağa gedib Cəbrail?¹¹⁷
Saraya getməyə edərdim rəğbət,
Görsəydim dəvətdə bir səmimiyyət.
Bilinər nəfə müşk bağlasa əgər,
Çünki o bu zaman xoş qoxu verər.
Dostluq iddiası edən bir ürək
Sözdən başqa çox şey bildirə gərək.
Bir könül məhəbbət elərsə izhar,
Çox şeylə seçilər ondakı rəftar.
Şahın məclisinin o məhrəmləri,
Onun həmsöhbəti və həmdəmləri
Yolumu bataqlıq ediblər mənim,
De, necə oradan keçsin köhlənim?
Yəqin ki, məclisdə söhbət edərkən
İskəndər yaxşı söz deməyib məndən.
Odur ki padşahın yaxın dostları
Dostluqla baxmırlar heç mənə sarı.
Şahın ürəyinin adamtanıyan
Qiyas ilə bilər adamlarından:
Şahın adamları danışsa yumşaq.
Onda olar şaha ümid bağlamaq.
Kobud danışsalar səninlə yəqin,
Bil ki, şah bəsləyir sənə qarşı kin.
Səhnənin günbəzi düz olsa əgər,
Köklənməmiş tel də gözəl səslənər¹¹⁸.
Günbəzin bir yeri olarsa xarab,
Xoş səsli adam da alar pis cavab.
Evdən çıxan pislik, yaxşılıq, yəqin
Əslini göstərir ev yiyəsinin.
Doğrudur, sən özün “Gəl, gəl!” deyirsən,
Dostlarından “Get, get!” eşidirəm mən.
Onlar coşub-daşır coşğun dəniztək,
Belə vurhavurda mümkünmü gəlmək?
Bu ona bənzər ki, dərin bir dərya:
“Məndə dürr-gövhər var!” deyə çağıra,
Ancaq ağzı açıq dura nəhənglər,
Ora dürr dalınca, söylə, kim gedər?
Qapında: “Uzaq ol!” deyənlər varkən,
Orada nə cürə şəfəq saçım mən?
Məni şah yanında pis göstərənlər
Mənə yox, özünə yamanlıq eylər.
Tək olan Tanrıya pənah gətirən

Bir qul heç qorxarmı dünya əhlindən?
Mən bu qulluğumla ağayam sənə,
Gəlsəm hüzuruna, qul ollam yenə!
Baxsan bu məqama ağlın gözüylə,
Bilərsən nə üçün ucadır belə”.

Şahın xidmətçisi qayıdıb geri,
Ərz etdi hüzura bütün sözləri.
O dürr süfrəsindən örtüyü açdı,
Şahın ətəyinə dürr-gövhər saçdı¹¹⁹.
Gövhər bəxş etməkdən bölmədi mädən,
Şah isə yoruldu gövhər seçməkdən.
Düzdür, sərt olsa da Sokratın sözü,
Bəyəndi onları İskəndər özü.
Bildirdi, onu ancaq xəlvətdə görər.
Piyada yollandı ora İskəndər.
Gördü ki, yaşayır çox pərişan, tək,
Xərabə guşədə bir xəzinətək.
Dünya gərdişinə yumub gözünü,
Hücrəyə çəkmişdi Sokrat özünü.
Şahın ürəyini bu hal qanatdı,
Tərpəyib ayaqla onu oyatdı.
Dedi: “Qalx ayağa, mənə qulaq as,
Eyləyim dünyada səni biniyaz”.

Alim gülüb dedi: “Bu qüdrətin var,
Məni yox, get, başqa bir adam axtar.
Kim qane olarsa bir ovuc dənə,
Dönməz dəyirmantək sənin dövrənə!
Arpa çörəyinə edib qənaət,
Buğda çörəyinə çəkməyəm minnət.
Evdə bir arpası olmayan bir kəs
Yarım arpa qədər minnət götürməz.
Bir saman çöpündən yoruluram mən,
Dağ boyda yük alım çiynimə nədən?”

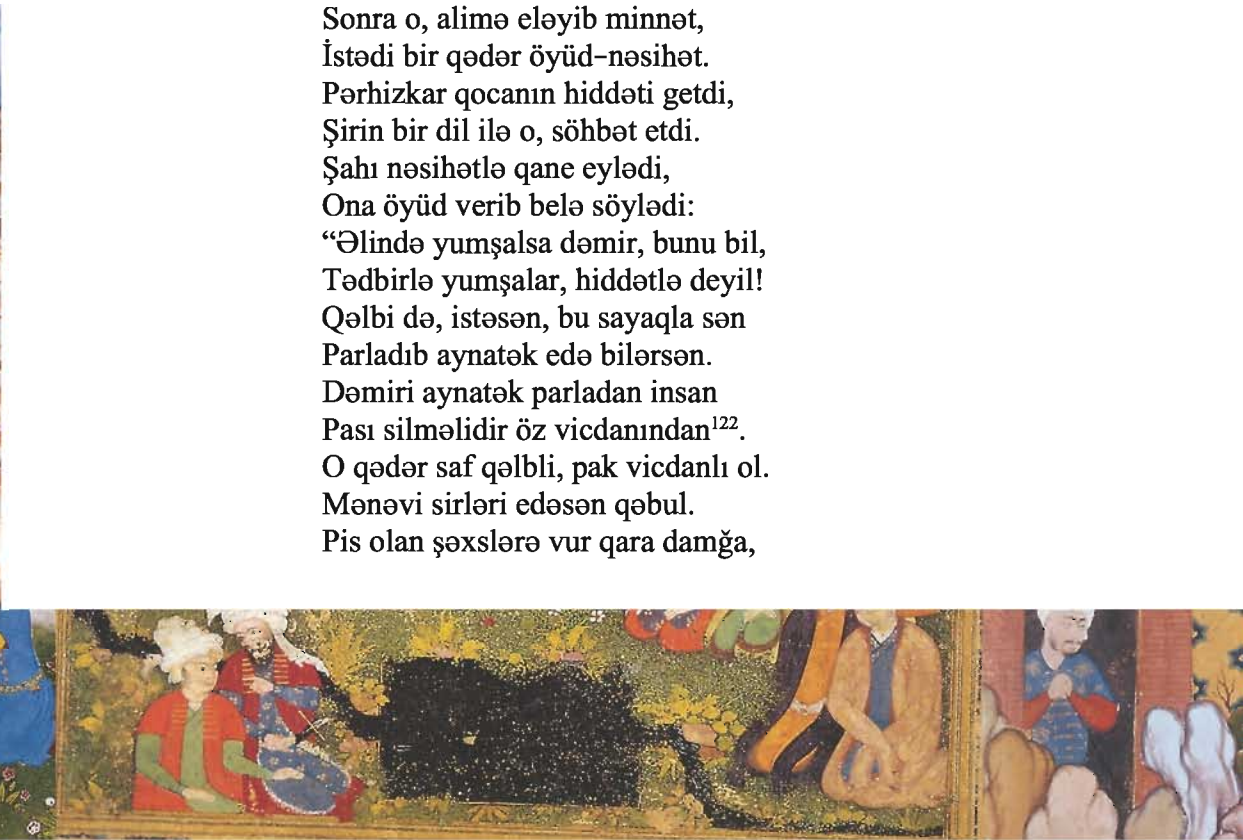
Şah dedi dübarə: “Ey nəcib insan,
Mal-dövlət, nə desən, eylərəm ehsan!”
Alim verdi şaha qürurla cavab:
“Gəl, məntək adama vermə sən əzab,
Mən qat-qat varlıyam hümmətdə səndən,
Mən bir azyeyənəm, sənə çoxyeyən.
Bu geniş dünyaya maliksən özün,
Ancaq bu süfrədən doymayırsan gözün¹²⁰.
Mənsə, qorxmasaydım isti-soyuqdan,
Bax bu şəltəni də atardım çoxdan.
Bu qədər ağır yük altındaykən sən,
Mənim tələbimi necə ödərsən?”

Hökmüdar söylədi: “Ver görüm cavab,
Sən kimsən, məni kim edirsən hesab?”

586

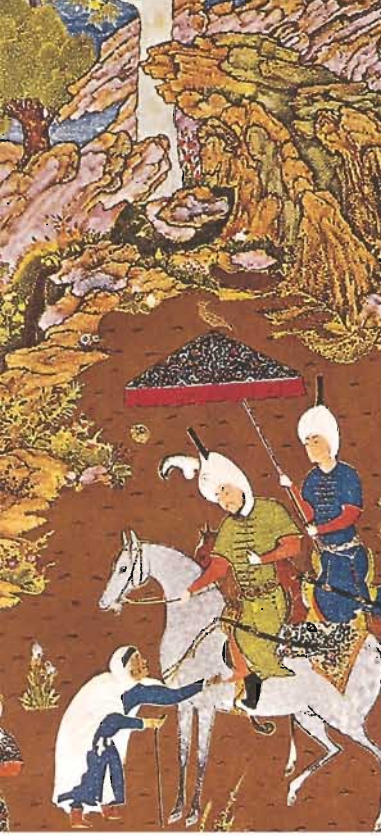

Belə cavab aldı padşah qocadan:
“Mən fərman verənəm, sən fərman alan!”.
Şaha acıq gəldi, söylədi ona:
Bu örtülü sözdən, de, nədir mənə?”
Yenə cavab verdi ağıllı Sokrat:
“Dinlə, mənasını deyim bu saat:
Mənim həvəs adlı bir nökrəm var,
O daim önümdə fərmanla durar.
Həmin o nökrin nökrisən sən,
Mənə qul olana qulluq edənsən!”
Padşah bu sözlərdən dərslərini aldı,
Utanıb, başını aşağı saldı.
Şah ona dedi ki: “Üzümdəki nur
Mənim pak fikrimə aydın sübutdur.
Sən paksan, paklardan düşmə uzağa,
Diriykən boş yerə girmə torpağa!”
Sokrat verdi ona gümüşlük cavab,
Dedi ki: “Qulağa tökülməz simab!¹²¹
Səndə ki pak olmaq iddiası var,
Bəs niyə heyvantək edirsən rəftar?
Əlbəttə, tələsən bir heyvan, ancaq
Oyadar insanı təpik vuraraq.
Mən yatmış, sən oyaq olan zamanda,
Təpik niyə vurdun bəs oyadanda?
Oyatdın hirslənib çox yatmağımdan,
Halbuki sən özün çoxdan yatıbsan!
Yatıb dovşan kimi, coşub pələngtək,
Gəl ayıq aslanla qovğadan əl çək.
Özünə ov axtar, get, dolan bir az,
Mənimtək aslandan sənə ov olmaz!”
Bu qızğın danışığı təsir edərək
Şahın ürəyini yumşaltdı mumtək.
Sonra o, alimə eləyib minnət,
İstədi bir qədər öyüd-nəsihət.
Pərhizkar qocanın hiddəti getdi,
Şirin bir dil ilə o, söhbət etdi.
Şahı nəsihətlə qane eylədi,
Ona öyüd verib belə söylədi:
“Əlində yumşalsa dəmir, bunu bil,
Tədbirlə yumşalar, hiddətlə deyil!
Qəlbi də, istəsən, bu sayaqla sən
Parladıb aynatək edə bilərsən.
Dəmiri aynatək parlada insan
Pası silməlidir öz vicdanından¹²².
O qədər saf qəlbli, pak vicdanlı ol.
Mənəvi sirləri edəsən qəbul.
Pis olan şəxslərə vur qara damğa,

Çalış öz qəlbini saflaşdırmağa.
Qəlbiqara kəsin dili düz deyil,
Olmaz hər zəncidən bir Xacə Müqbil¹²³.
Zəncinin zahiri qaradır, ancaq,
Sən ağzından çıxan saf sözlərə bax.
Qara olsan əgər, söyüd kimi yan,
Zəncinin dişini odur ağardan¹²⁴.
Zənci dəmir kimi qara, parlaqdır,
Üzü qaradırsa, ürəyi ağdır!
Dirilik suyunu Zülmatda sanan
Alimlər o hökmü çıxarıb burdan¹²⁵.
Xıltan ayrılmağı öyrən gümüşdən,
Çalış, gümüş kimi saf, təmiz ol sən!
Bir idrak nurani olarsa əgər,
Bu tutqun günbəzə qalxıb yüksələr¹²⁶.
Ləkəsiz, tørtəmiz saf səhər çağı
Allah sirlərinin olar ocağı.
Açsan pəncərədən sən pərdələri,
Onda işıq salar Günəş içəri.
Günəşə göz yumub, yandırsan çıraq,
Külək söndürəcək onu, bil ancaq.
Günəşin nuruna yedəkçi ol sən,
Səni tərksə də, düşmə ümidindən¹²⁷.
Süpürüb təmizlə qapı-bacanı,
Heç qonaq çağırma sonra sultanı.
Ova gedən zaman sataşar gözü
Qapına-bacana, tez gələr özü.
O gəlsə yanına qonaq qalmağa,
Bizdən salam söylə sən o qonağa.
Bu qapıya gəldin, məğrur olma sən,
Əl çək boş, mənasız mənşəb güdməkdən.
O xas məclisini qəbul et candan,
Yoxsa qoymaz səni içəri dərban.
Palçıqlı başmaqla o təxtə sarı
Getmə, yolda çıxar sən başmaqları.
Şah ilə həmsüfrə olmaq istəsən,
Dırnaqlarını tut, əlini yu sən.
Şiri-nər olsa da, heç kimsə, əlbət,
Təxt üstə çıxmağa etməz cəsəret.
Təxtə nəqş edilmiş o bir cüt aslan
Dönmüşdür taxtaya təxt qorxusundan.
Sənin dərğahına gələn bir nəfər
Yolunu azarsa, bol sillə yeyər,
İndi sən bir düşün nə dərğahdasan
Gör necə, hansı bir seyrəngahdasan?¹²⁸
Bu qapı önündə olmalısən qul,
Yolun bura düşsə, gəl, ədəbli ol!

Özünü sayırsa əgər hökmüdar,
İtlə, gözətçiylə, de, nə işin var?
Düzdür, tünd danışdım səninlə, amma
Budur xasiyyətim, məni qınama!
Bu yanar ürəyim o zaman göyə
Getmişdi, seyr edib sirr öyrənməyə.
İndi qayıtmışdır, gətirdiyi sirr
Bunlardır, söylədim mən sənə bir-bir...”
Qoca bu saf, təmiz sözləri dedi,
Bu sözlər şaha çox əsər elədi.
Üzü Günəş kimi işıqlı, parlaq,
Tələsdi saraya ordan çıxaraq.
Əmr etdi katibə, o da diqqətlə
Yazdı bu sözləri zərli bir xətlə.

HİNDLİ HƏKİMİN İSKƏNDƏRLƏ SÖHBƏTİ

Müğənni, çal, oxu, dilə gəlsin saz!
Bülbüllər bağlarda sakit dayanmaz.
Qızıqsım ürəyim sənin nəğmənlə,
Mənim də lal könlüm qoy gəlsin dilə!
Həmin dünyagörmüş filosof dedi:
“Bu hikmət şaha çox təsir elədi.
Şadlığı mənasız görüb dünyada,
O, meyi, məzəni salmadı yada.
Açıldı səhərin zərrin pərdəsi,
Göründü Günəşin gülər çöhrəsi.
Bilik ayinilə İskəndər yenə
Çıxdı öz möhtəşəm şahlıq təxtinə¹²⁹.
Bir xadim təzimlə gətirdi xəbər
Ki, gəlib hüzura Hinddən bir nəfər.
“Şaha deyilməli sözüm var”, deyir,
Şahın hüzuruna izin istəyir.
Eşitcək, buyurdu ona İskəndər
Ki, muğu Günəşə tez yetirsinlər¹³⁰.
Şahın əmri ilə göstərib hörmət,
Elçini saraya etdilər dəvət.
Ədəblə, ərkanla o muğ əyildi,
Atəşin önünə təzimlə gəldi¹³¹.
O parlaq Günəşi təxt üstə görcək
Ona səcdə etdi atəşpərəstək.
Şahın fərmanı ilə xidmətçilər də
Onu oturdular layiqli yerdə.
Məclisdə yerdən ta göylərə qədər
Nər şeydən çox şirin söhbət etdilər.

588

Hər kəs bacardıqca ürək sözünü
Deyib göstərirdi orda özünü.
Növbə o hindliyə yetişən vaxtda
Təzə gül açıldı köhnə budaqda¹³².
Elə sirlilərdə dedi məclisə
Ki, məlum deyildi onlar heç kəsə.
Nurdan bəzək vurdu fələk bağına,
Dürdən sırğa asdı yer qulağına¹³³.
Elə sənə etdi o muğ padşaha,
Sanki işıq saçdı bütün bargaha.
Hindli sənəsini tamam eylədi,
Sözün pərdəsini açaraq dedi:
“Pərvanə zülmətdə yanan çırağa
Uçantək, gəlmişəm mən də bu bağa¹³⁴.
Bəlkə, çıraq mənə dostluq göstərə,
Bu tutqun könlümə bir işıq verə.
Mənəm hindlilərə rəhbər, pasiban,
Bədəcə qocayam, fikircə cavan.
Mənim başıbağlı çox sözlərim var,
Onları şərh edən az-az tapılar.
Deyirlər: dünyada hər elmi bilən,
Bilik dövrünün başçısı sənsən.
Bir sapa düzölmüş gövhərdir əqlin,
Müskül düyünlərə açardır dilin.
Həm təxt sahibisən, ucadır təxtin,
Həm bilik vermişdir, sənə öz bəxtin.
Sorğuma düz cavab alarsan səndən,
Günə sitayişdən əl çəkərəm mən.
Yox, cavab almasam suallarına,
Yollanıb gedərəm öz diyarıma.
Bircə şərti, vardır, ərz edim sizə,
Heç kəs qarışmasın söhbətimizə.
Mən bir-bir soruşum, sən də ver cavab,
Ancaq ki, xoşluqla etgilən xitab”.
Şah dedi: “Bəhanə axtarma nahaq,
Aç siri, sual ver, bir qulaq asaq!”
Hindli təzim ilə yeri öpərək,
Sıyırdı dilini hind qılıncıtək.
Şahı layiqincə tərif elədi,
Dünya işlərindən söz açıb dedi:
“De, nə cür ayrılısın ruh bədənimdən,
Qovuşum Allaha hansı yolla mən?
Bilirəm, yaradan birdir dünyanı,
Harda tapmaq olar bəs Yaradanı?
Özü gizlindədir, nişanı aşkar,¹³⁵
O bağlı qapını mənə kim açar?
Mənalar cahıbi olan o vücud

Hardadır, yerdəmi, göydəmi mövcud?
Təsəvvür etməkmi, görməkmi olar?
Hardadır, nə deyim, əgər sorsalar?
Yerdəmi, göydəmi, hardadır, deyin,
Onun varlığını isbat eyləyin!”
Şah dedi: “Cavabı belədir bunun:
Bu söz həm qısadır, həm də çox uzun.
Özündən üzünü çevirən zaman
Allahın yolunu tapmış olarsan!
Ona yer axtarmaq doğru sayılmaz,
Yeri yaradanın öz yeri olmaz.
Heç kəs aç bilməz onun sirrini,
Tapmaz düşüncə də əsla yerini.
Düşüncə göz ilə görünə bilən
Şeylərə yol tapar, belədir əslən!
Allahı xəyalda olmaz axtarmaq,
Xəyaldan doğan şey divlərdir ancaq¹³⁶.
Bir şeyin əslinə çatarsa xəyal,
Onun yaranması deyildir mahal.
O şey ki sığmayır insan ağına,
Dünyanı yaradan deyirik ona.
Bu yola qəflətlə getmək yaramaz,
Bulud örtər Ayı, göz yumsan bir az.
Haqqı tanımaqçın bəsdir bu nişan.
Bura yetişdinmi, daha dur, dayan!¹³⁷
Haqqı tanımaqçın bunlar deyil az,
Allahı tanıyan bu həddi aşmaz.
Bu sirli pərdəyə nə lazım daha
Axtarmaq ibtida və ya intəha?”
Şahın cavabını hindli dinlədi,
Yenidən suallar verərək dedi:
“Bu yerdə, bu göydə nə varsa, əlbət,
Bütün mövcudata var bir nəhayət.
Bəs bu kainatdan, de görüm, kənar
Başqa bir aləmə gedən yolmu var?
Yox isə... yoxluğa heç bir yol getməz”.
Şah dedi: “Köhnədir bu məsələlər,
Təzə bir söz söylə, varınsa əgər.
Bu yerdən, bu göydən kənar çıxma sən,
Yoxsa səriştəni lap itirərsən¹³⁸.
Bizə yeddi hüdüdü çəkmişdir fələk,
Onlardan kənara çıxmayaq gərək¹³⁹.
Bundan çıxma kənar, həddini tanı,
Qılınc, test gözləyir kənar çıxanı¹⁴⁰.
Bu uca barigah – uca bir hasar,
İçində əsirdir bütün xəyallar¹⁴¹.
Aşa bilməz ikən onu fikirlər,

O yandan nə cürə gətirər xəbər?
Bunu həll etməkçün var bircə düstur:
Əqildə görünməz şeyə yer yoxdur!
Görünməz bir şeyi düşünsən əgər,
Hər səyin, zəhmətin gedəcək hədər.
Bir çox adamları gözlə görmədən
Təsəvvür elədim xəyalımda mən,
Ancaq həqiqətdə rastlaşan zaman
Gördüm ki, başqadır tamam o insan.
Üstüörtülü bir başqa cahan var,
Orda mümkün olar bu axtarışlar”.
Hindli yenə sordu o hökmdardan:
“Nə üçün ikiyə bölünmüş cahan?
Bu cürə bəzəkli bir dünya varkən,
Bir də başqa dünya axtarmaq nədən?
Yaşamaq olursa burada mümkün,
Başqa bir dünyaya köçmək nə üçün?
Əgər orda isə bizim yerimiz
Əvvəlcə bəs bura neçün gəldik biz?”
Əqilli şah dedi: “Bil, ey sadədil,
Öyrən, könlündəki o tozları sil!
Düzdür, iki dünya yaratmış xuda,
Xəzinə ordadır, açarı burda.
Çalışıb nə əksən bu dünyada sən,
Onun məhsulunu orda biçərsən.
Burda bütün şeylər dəyişir hər an,
Orda əbədidir hər şey, hər zaman.
Yaradan çəkmişdir iki cür pərgar:
Burda zəhmət çəkən orda əcr alar.
Bura bir körpüdür, keçmək gərəkdir,
Sel axıb dənizə töküləcəkdir.
Dağlardan süzülüb axan bir bulaq
Dənizə qovuşar axırda ancaq”.
Qoca hindli yenə soruşdu ondan:
“Nədir bu bədənə həyat verən can?
Onu atəş kimi zənn edirəm mən,
Oddan bir şərərə almış hər bədən.
Can da ölüb gedir, sönür atəştək,
Buna şəkk-şubhə olmaya gərək?”
Bu sözdən od tutdu sanki İskəndər,
Saldı o hindliyə odlu bir nəzər.
Dedi: “Əhrimənlik sənin şanıdır,
Oddan törənən can sənin canındır.
Yoxsa bilmirsənmi, can etsə səfər,
O yenə gəldiyi məkana dönər?
Atəşdən olsaydı insanın canı,
Cəhənnəm olardı onun məkani.

Deyirsən: can dəxi çıraq tək söner.
Qələtdir tamamən dediyin sözlər.
Uca bir aləmdən gəlmiş bizə can,
Yenə ora dönər, ölməz heç zaman!
Canını tapşırıan adam üçün bil,
“Can verdi” deyərlər, “can öldü” – deyil.
Əlbəttə, bu sözdə vardır həqiqət,
“Verməklə” “ölməyin” fərqi var, əlbət.
Keç ondan, o qüdsi bir işıqdır, pak,
Allahın nurudur, nə sudur, nə xak!”
Hindli bir söz atdı yenə ortaya,
Soruşdu ondan ki: “Bəs nədir rəya?
İnsan yatan zaman yuxu görərkən
Nədir xəyalına qol-qanad verən?
Dağları, daşları gəzir rəyada,
Min cür sərgüzeştlər görür dünyada.
Əgər orda isə rəya görən kəs,
Yerində sərilib yatan kimdir bəs?”
Acıqla söylədi ona hökmüdar:
“Rəya bir xəyaldır, bədəndən doğar.
Bütün rəyaların kökü bədəndir,
Yad deyil, hamısı bu bədəndəndir.
Yuxuda gördüyün canlı, ya cansız,
Sənin öz şamının odudur yalnız¹⁴².
Sənə öz düşüncən göstərir yuxu,
Sənin öz arzundur onların çoxu.
Bilmək istəsən ki, neçin arzular
Yatmış bir adama görünür aşkar?
Hər qeyddən asudə olanda xəyal,
Ona gizlin qalmaz artıq heç bir hal.
Riyazət çəkənlər, bilmirsən məgər,
Ayıqkən ən gizlin sirləri bilər.
O sirr ki başqası görər rəyada,
Onlar ayıq ikən görər dünyada”
Hindli yenə şahdan sual elədi,
Gövhəri almazla deşərək dedi:¹⁴³
“Pis gözdən sən uzaq olasan, ey şah,
Gəl elə bir məni pis gözdən agah.
Necə bir qüvvədir, söylə, bədnəzər
Ki, öz sevdini gözə gətirər?
Təcrübə sahibi, müdrik bir insan
Ondan daha pis şey görməyib, inan!
Bəyənən şeyi görsə xoşnəzər,
Ona gözəl şeylər əlavə edər.
Hər şeyi bəyənsə bədnəzər, ancaq
Onu tələf edər, qoymaz qala sağ.
Biz hansı peşəni etdiksə tədqiq,

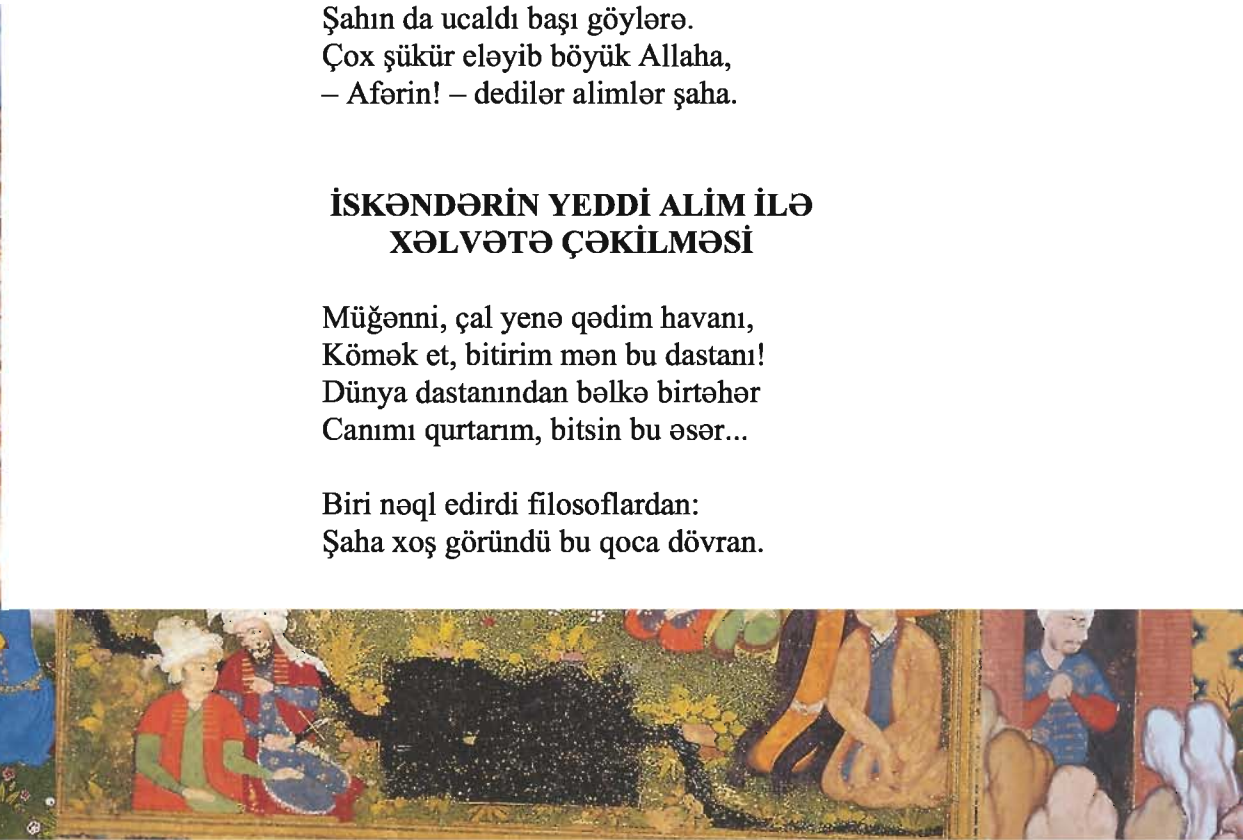
Görmədik bir sözü, əməli dəqiq.
Bircə o bədnəzər oxunu atan
Dümdüz nişanəyə vurur hər zaman.
De görək bir, nədir ondakı qüvvət,
Nəçin üzərriklə dəf olur afət?
Nə bilim, birinə rast gəlsəm əgər,
O qəlbi təmizdir, yoxsa bədnəzər?"
Şah dedi: "Düşünüb alimlər incə,
Bundan çıxarıblar belə nəticə:
Şübhəsiz, hər şeyə düşərsə nəzər.
Havadan keçərək eyləyər əsər.
Bu zaman havayla birləşir, yəqin,
Odur ki, təsiri artır nəzərin.
Dəydiyi nöqtəyə göz salar bir iz,
Hava da o yerə bir yol tapar tez.
Əgər sağlam olsa hava bu zaman,
Dəydiyi şeylərə yetirməz ziyan.
Yox, əgər olarsa havada zəhər,
Dəydiyi hər şeyi yəqin məhv edər.
Göz, dəyən hər şeyə tək özü deyil,
Havayla birlikdə zərər verir, bil.
Zənnimcə, burda bir başqa sirr də var,
O hələ bizlərə deyildir aşkar:
Bədnəzər tək özü eləməz təsir,
Səbəbkar – qarşıda cüvələnəndir.
Bədnəzər, önündə gözəl şey görcək,
Ona nəzər salıb cəza verəcək.
Gözəl şey olmalı ondan uzaqda,
Yolundan, gözündən daim iraqda.
Gözünə görünmə bir gözəl surət,
Öz çirkin işinə başlar o əlbət.
Hər kim xoş görünmə gözünə onun,
Tez tələf edər ki, olmasın məftun.
Birinə bəd nəzər dəyərsə əgər,
Dəyişər əhvalı, tez-tez əsnəyər.
Bədnəzər olarsa əgər bir insan,
Alın hərərətdən tərlər çox zaman.
Bu iki əlamət aydın göstərir:
Kimdir gözə gələn, kimdir bədnəzər.
Üzərrik yaxarlar göz dəyən üçün,
Od yaxıb-yandırır dərdi büsbütün.
Başqa alim isə belə şərh edir:
Üzərrik yananda tüstüsü gedir,
Qara pərdə kimi tutur havanı,
Qaytarır, rəf edir gələn bəlanı."
Rumipərəst hindli doymaq bilmədi.
Öz hind qılıncını çəkərək dedi:¹⁴⁴

“Yaxşını, yamanı, deyin, nə təhər
Verir qabaqcadan münəccim xəbər?
Bir əməl ki, üzə çıxmayıb hələ,
Xoşluğu, bədliyi gələrmə dilə?”
İlahi kəlamla dedi İskəndər:
“Dünyda nə varsa – yaman və yaxşı,
Göylərin tağına çəkilib naxşı,
Münəccim rəmlini atdığı zaman,
Taleyin naxşını oxuyur ordan.
Zəmiyə səpilməmiş toxumun bir-bir
Necə bitməsini bilir, bildirir.
Bizə üz verəndə bir gün ehtiyac,
Edir dərdimizə Yaradan əlac,
Baxıb arzumuza, istəyimizə,
Açır qədərincə sirləri bizə.
Göndərir bir mələk, əlində açar,
Edir gizli sirri bizlərə aşkar”.
Hindli bu şərəbdən məst olub qaldı¹⁴⁵,
Nəhayət, qılıncı əlindən saldı.
Sordu ki: “Zənciylə çinli nə sayaq
Biri qara olmuş, o birisi ağ?
Bu küpdə olan rəng yalnız bircədir¹⁴⁶,
Bəs bu ikiliyin səbəbi nədir?”
Şah dedi: “Hərlənən bu küre, əslən
Özü ikirəngdir, berrəng bilmə sən.
Güzgütək iki üz vardır Günəşdə,
Bir üzü Çindədir, biri Həbəşdə.
Bir üzü eləyər üzü aypara,
Bir üzü eləyər kömürtək qara!”
Hindli sualların cavablarından
Qalmışdı şahdakı biliyə heyran.
Ona təslim olub diz çökdü yerə,
Şahın da ucaldı başı göylərə.
Çox şükür eləyib böyük Allaha,
– Afərin! – dedilər alimlər şaha.

594

İSKƏNDƏRİN YEDDİ ALİM İLƏ XƏLVƏTƏ ÇƏKİLMƏSİ

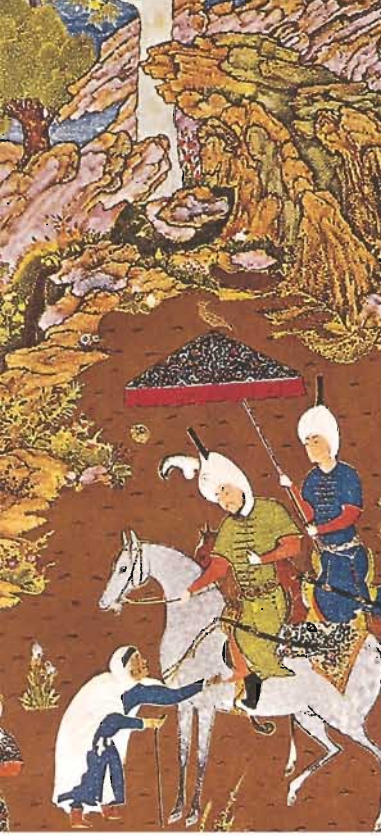
Müğənni, çal yenə qədim havanı,
Kömək et, bitirim mən bu dastanı!
Dünya dastanından bəlkə birtəhər
Canımı qurtarım, bitsin bu əsər...

Biri nəql edirdi filosoflardan:
Şaha xoş göründü bu qoca dövrən.

Mübarək bəxtindən gəlib hümmətə,
Bol dövlət payladı el-cəmətə.
Bəxşişin hüdudu, həddi olmadı,
Rumda bir nəfər də yoxsul qalmadı.
Şahlar baş əydilər ona cahanda,
Durdular hamısı qultək fərmanda.
O xoşbəxt padişah bir səhər yenə
Çıxaraq firuzə rəngli təxtinə,
Söhbətə başladı insafdan, dindən,
Dürr, gövhər saçdı söz xəznəsindən.
Padişah son qoydu şirin söhbətlə,
Meyl edib çəkildi yenə xəlvətə.
Kimsənin qəlbinə heç toxunmadan
Yeddi filosofu seçdi bu zaman:
Ərəstu – tədbirli bir vəzir idi,
Bəlinas – cavanmərd, Sokrat – pir idi.
Valislə Əflatun, bir də Fərfuryus –
Heyrandı bunlara o rühulqüdüs¹⁴⁷.
Yeddinci Hürmürdü, bilir ki, hamı
Yeddinci göydədir onun məqamı.
Yığışdı dövrəyə bu yeddi pərgar,
Nöqtətək mərkəzdə şah tutdu qərar.
Gözəl bir məclisdi, fikirlər parlaq,
Quru təkəbbürdən, badədən uzaq.
Bu məhrəm məclisdə alni açığ şah
Fikrindən onları eylədi agah.
Dedi alimlərə sirri açaraq:
“Sirrimiz nə qədər gizlin qalacaq?
Çox gecə keçirdik biz kef edərək,
Gəlin, bir günü də elmə sərf edək!
Bircə gün baxaraq Günəşə, Aya,
Fələyin sirini qoyaq ortaya.
Bilək ki, bu öküz belitək çadır
Bu möhkəm yer üstə necə dayanır?
Əvvəli necəymiş bu göyün, yerin,
Bu haqda fikrini hamı söyləsin!
Ağıla, idraka bir vəzifədir,
Bilsin ki, dünyada ilk tərki bəndir.
Bu yeni əskiltmə və artırmalar
Yoxluqdan nə cürə olmuş aşikar?
Əzəldən nə olmuş xilqətə bais?
Bunu ulduzlardan tədqiq edək biz.
Belə elmi məclis yığılar az-az,
Daha bir də belə məclis yığılmaz.
Görək bu yollarda kim yeyin gedər?
Görək xəzinəni kim tez kəşf edər?
Hərə öz fikrini atsın ortaya,

Necə yaranmışdır, desin, bu dünya?
Onda ki hökm etmiş uca Yaradan,
Əvvəl yer yaranmış, yoxsa asiman?
Qoy açsın bu sirri ağlın açarı:
Necə çiçəklənmiş yerin baharı?¹⁴⁸
Necə qoyulmuşdur bina əzəldən?
Necə səslənmişdir ilk mahnı teldən?”
Padişah beləcə dürlər saçdı,
Bağlı xəzinənin ağzını açdı¹⁴⁹.
Sonra da buyurdu: “Cəsarət edən
Danışsın varlığın ilk tarixindən”.
Sarsıtdı onları şahın sualı,
Dedilər: “Cavabı layiq olmalı”.
Bir səsle dedilər qərar verərək:
“İlk sözə Ərəstu başlasın gərək!”

ƏRƏSTUNUN DEDİKLƏRİ

Aydın düşüncəli alim Əristu,
Böyük tacidara sənə oxudu,
Dedi ki: “Elm apar həmişə, ey şah.
Örtülü sirlərdən, ol daim agah.
Haqqın köməyilə şad keçsin ömrün,
Olmasın sənincün açılmaz düyün.
Padşahın əmrinə əməl eləyim.
İlk xilqət haqqında fikrimi deyim:
Əvvəl vardı ancaq tək bir hərəkət,
Onu iki yerə ayırdı sürət.
Bu iki hərəkət gəlib bir yerə.
Yeni bir hərəkət doğurdu hərə.
Əvvəlki hərəkət ayrıldı yenə,
Bu üçü qoşuldu biri-birinə.
Üç xətt zahir oldu üç hərəkətdən,
Üç dövrə yarandı ondakı xətdən.
Mərkəzdən ayrıldı həmin dövrlər,
Yaranıb ortaya çıxdı bir cövhər.
Gövhər keçməkdən doğub parladı,
“Hərəkət eləyən cism” oldu adı.
Həmin cism qərar tutmayıb bir an,
Dönür, hərələndirdi əsla durmadan.
Bu cismin parlayan saf parçaları
Həmişə qaçırdı mərkəzə sarı.
Yüksəyə uçanlar etdi hərəkət,
Aşağı enənlər tapdı sükunət.
Parlaq cism hərəkət etdikcə belə,
Ondan parlaq göylər gəldi əmələ.

596

Göy də meyl edərək öz mərkəzinə,
Onun ətrafında hərləndi yenə.
Əvvəlki meylinə bağlı qalaraq,
O daim hərəkət etdi bu sayaq.
İlk pərgar hərlənib dövr edən zaman
Bu uca göylər də yarandı ondan.
Göyün gərdeşindən od oldu aşkar,
Od hərəkət edən qüvvədən doğar.
Odun qüvvəsindən hava yarandı,
Hava istilikdən od kimi yandı.
Havada rütubət bol idi əslən,
Rütubət hərəkət etmədiyindən,
Onun zərrələri çöküb su oldu,
Bu cürə yarandı təmiz, şirin su.
Xılt saldı su daim sakit duraraq,
O xıltan törədi gördüyün torpaq.
Dörd ünsür yaratdı o Pərvərdigar,
Hərə öz yerində oldu bərqərar.
Qatdı bir-birinə onları həyat,
Yaratdı bunlardan bitki, nəbatat.
Bitki də başqa cür artdı, dirçəldi,
Cürbəcür heyvanlar vücuda gəldi.
Bu qədər dərk edir ağıl hikməti,
Uzağa getməyə yoxdur qüdrəti!”

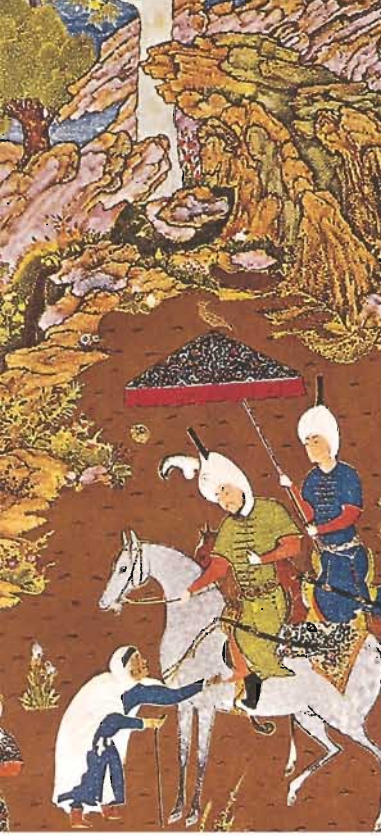

597

VALİSİN DEDİKLƏRİ

Alim Valis dedi: “Padşah hər zaman
Bu qoca dünyada yaşasın cavan!
Bilik təlimində bəxti yar olsun,
Elm yollarında daim yar olsun!
Şahlar şahı özü verdi ki, fərman:
Hər kəs bildiyini eylesin bəyan.
Mən də ərz eləyim: dünyaya təməl,
Məncə, su olmuşdur hər şeydən əvvəl.
Qızgın hərəkətdən və çaxnaşmadan
O yerə çatdı ki, od oldu əyan.
İldırım buxardan ayırdı odu,
Bundan rütubətli hava doğuldu.
Suyun qatılığı getdikcə artdı.
Həmin qatılıq da yeri yaratdı.
Cövhərlər yerbəyer olduğu zaman,
Təbiət qoynunda yarandı cahan.
Ən saf və ən lətif cüzündən onun
Yaranıb hərəkət elədi gördün.
“Sudan bu kainat yarana bilməz”,

Deyə inkar etmək istəsə hər kəs,
Nütfəni bir anlıq qoy salsın yada,
Sözümə sübutdur, dəlildir o da!”

BƏLİNASIN DEDİKLƏRİ

Bilici Bəlinas təzim elədi,
Torpağı öpərək hörmətlə dedi:
“Ey şahım, görüm ki, dünya durduqca
Allahın yanında olasan uca!
Yar olsun əqlinə hər bilik, hər sirr,
Gözü nur, nuru göz ziynətləndirir.
Şah gizli sirləri soruşdu bizdən,
Fikrimi hüzura ərz eləyim mən:
İlkin tilsim kimi yaranmış torpaq,
Qalan tərkiblər də ondandır ancaq.
Hərəkət qüvvəsi ona etdi kar,
Atəşi söndükcə yarandı buxar.
Onun da ən parlaq zərrələrindən
Ulduzlar yaranmış, – fikrindəyəm mən.
Buxarda vəznə ağır olanlar
Hərə bir mərkəzdə tuturdu qərar.
Onlardan birinci – işıqlı oddur,
Dünyanın ən yüksək tağı da odur.
İkinci – havadır, hərəkətdədir,
Hərəkət etməzsə, bilinməz nədir.
Üçüncü – sudur ki, təravət verər.
Hər şeyə təzəlik, lətafət verər.
Dördüncü – torpaqdır, tapdayır əyyam,
Tapdanan köksündən toz qalxır müdam”.

598

SOKRATIN DEDİKLƏRİ

Sokratın növbəti yetişən zaman
Sanki xurma yağdı yerə ağacdan,
Dedi ki: “Padişah, şadlıqla ömr et,
Din bilik yolunda daim öndə get!
Sənə şikar olsun bütün arzular,
Sirlər qarşısında daim aşikar.
Şahın sorduğunu kim deyə bilər?
Çünki çox gizlidir sorduğu sirlər!
Kim necə bacarır fikir söyləsin,
Varını hüzura təqdim eyləsin.
Xilqət səhifəsi açılmamışdan
Bircə vücud varmış, o da Yaradan,

Bir bulud yaratmış əzmi, cəlalı,
Şimşəyi, yağışı olmuş faydalı,
Onun yağışından yaranmış göylər,
İldırımından da Günəş, Ay, ülkər.
Maddələr çökdürüb ondakı buxar,
Bu yeri yaradıb etmiş bərqərar!”
Bələdçi getmədi bundan o yana,
Artıq danışmaqda görmədi mənə.

FƏRFURYUSUN DEDİKLƏRİ

Alim Fərfuryus da təzim eylədi,
Torpağı öpərək belə söylədi:
“Ey şah, ömr edəsən durduqca dövran,
Bütün dövranların şahı olasan!
Dünya boş qalmasın ədalətindən,
Çünki zülmü, qəhri qəhr eyləyəsən.
Haqsevən padşaha cavab olaraq,
Ərz edim fikrimi mən də bu sayaq:
Hələ bu dünyalar yaranmamışdan
Bir cövhər yaratdı böyük Yaradan.
Tanrının feyziylə yetirdiyi bu –
Cövhər bir müddətdən dönüb oldu su.
İkiyə bölündü sonra bu su da,
Yarı üzdə qaldı, yarısı altda,
Bunlar andırırdı müşkü, kafuru,
Yarısı mayedi, yarısı quru¹⁵⁰.
Maye olan hissə etdi hərəkət,
Quru olan isə tapdı sükunət.
Hərəkət eləyən – göy oldu, parlaq,
Sükunətdə qalan – bu yer, bu torpaq.
Mənim də bildiyim bunlardır ki, var,
Düşüncəm çıxmıyır bu həddən kənar”.

HÜRMÜZÜN DEDİKLƏRİ

Hürmüz də əl atdı qıfıla sarı¹⁵¹,
Zənciri çeynədi əqlin açarı.
Düyünü açmadan əvvəl sidq ilə
Şaha dua edib başladı belə:
“Açıla biləcək hər düyünə sən,
Görüm ki, əql ilə üstün gələsən!
Fələk istəyincə eləsin rəftar,
Şadlığın əbədi olsun payidar!
Padşah hər budağın söz bəhərindən

Lütf edb bir meyvə istəyirsə, mən
Əlbəttə, çıxmamam belə fərmandan,
Mən də öz fikrimi elədim bəyan:
Düşüncə yoluna düşəndən bəri
Seyr etdim firuzə rəngli göyləri.
Zənnimcə, bu dərya şövkətli göylər
Dağ başına çökən tüstüyə bənzər.
Bu qorxunc tüstünün üstündə ancaq
Bir elə nur var ki, pak, təmiz, parlaq.
Örtmüşdür o nuru tüstü pərdəsi,
Şan-şan görünmədə tutqun çöhrəsi.
Pərdəyə nəqş olan pəncərələrdən
İşıqlar süzülür cahana hərdən.
Bizim gördüyümüz Gün, Ay, ulduzlar
Həmin işıqdandır bütün hər nə var.
Vardır bu xilqəti yaradan, fəqət,
Bilmirəm nə sayaq olmuş ilk xilqət...”

ƏFLATUNUN DEDİKLƏRİ

Əflatun, o ustad qəlbini açdı,
Dəniztək gövhərlər, dürlər saçdı:
“Aydın düşüncəli dünya şahından
Dünyada heç bir sirr qalmasın nihan.
Bəxtimiz bir işdə ona yar olsun,
Qurtuluş yolunda daim var olsun!
Şahın sorduğunu deyərək şəksiz,
Amma idrakından çəkinirik biz.
Heç yoxdur qorxumuz yanlış sözlərdən,
Çünki bəhs edirik naməlum yerdən.
Düşünüb mən belə verirəm qərar
Ki, yoxdan yaranmış bütün barlıqlar.
Vardan yaratsaydı varı yaradan,
Əbədi qalardı mayə hər zaman.
Mayədən doğurmaq – yaratmaq deyil,
Kəndxuda başqadır, Xuda başqa, bil!
Bir kəs ki, əql ona ad verib: Qadir,
Özü bildiyini özü xəlq edir¹⁵².
Ayrıca yaradıb o, hər gövhəri,
Vasitə olmayıb burda digəri.
Hər gövhər bəzənib kəmalə yetdi,
Ortadan ixtilaf, ziddiyyət getdi.
Bu zidd qüvvələri bir yerə qatdı,
Ağıllı, hünərli insan yaratdı¹⁵³.
Bircə qarışqanın qanadında sən
Tanrı qüdrətini görə bilərsən!”

İSKƏNDƏRİN DEDİKLƏRİ

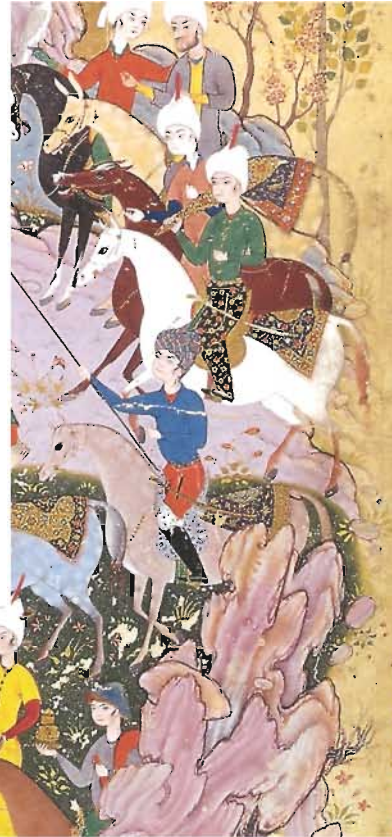
Məclisi xətm etmək məqamı çatdı,
Şah sözün qədrini Aya ucaltdı.
Aləmə Günəşdir böyük İskəndər,
Sinəsi nur dolu bir bağa bənzər.
Dövrəyə alaraq şah İskəndəri,
İşığa gəlmişdi nur aşiqləri,
Müdrək olar isə əlbət, hökmüdar,
Onun ölkəsində müdrək çox olar.
Alimlər deyəni bir-bir eşitdi,
Hər camı ayrıca alıb nuş etdi¹⁵⁴.
Həmin alimlərə əvvəl İskəndər
Allahdan dilədi çox afərinlər,
Sonra söylədi ki: “Ey alimlər, mən
Kainat sirrini xeyli dərinədən
Düşündüm, boş, əbəs deyil bu surət,
Əzəldən onu bir çəkən var, əlbət!
Bilirəm, gizli bir rəssam var, ancaq
Bilmirəm bunları çəkmiş nə sayaq?
Bilsəydim bunları necə xəlv etmiş,
Mənim də əlimdən gələrdi bu iş.
Düşüncə qavrasa bir şeyi əgər,
Şübhəsiz, özü də onu düzəldər.
Xilqətin sirrini kəşf etməmiş biz
Tədqiqə çatarmı heç qüdrətimiz?
Göylərə: yazılı vərəq dediniz,
Ayrı cür oxudu fəqət hərəniz.
Dünyanın nəqşini bir nəqş edən var,
Bundan artıq demək mənasız olar!”

601

NİZAMİNİN DEDİKLƏRİ

Nizami, bu qapı açar götürməz,
İlk nəqş bağlananda görməyib heç kəs¹⁵⁵.
Böyük yaradıcı, nə olsa, ancaq,
Hər nə yaratdısa hündür, ya alçaq,
Ən əvvəl, şübhəsiz, əqli yaratdı,
Onu öz nuruyla o, aydınladı.
Hər nəqşə çəkdisə qadir Yaradan,
Əqlin nəzərindən etmədi nihan!
Yalnız ilk nəqşəni gizli nəqş etdi,
Əqlin gözündən də onu gizlətdi.
İlk xilqət nəqşini qurtarıb, qəsdən
Açdı o pərdəni əqlin gözündən.
Sonra nə xəzinə oldusa aşkar,

Açmaqçın bəxş etdi əqlə bir açar.
Yalnız o ilk hesab qaldı gizlində,
Onda pərdə vardı əqlin gözündə,
Əqlə aşkar oldu başqa hər nə var,
Nə zaman istəsə, ora yol tapar.
Əqlə bağlı olan o yoldan amma
Danışma, əqildən o yolu sorma.
Əql ancaq elə bir yerə yol tapar
Ki, bilsin nə qədər məsafəsi var.
Qeyb yolu əqldən hədsiz uzaqdır,
Əql ora nə sayaq yol tapacaqdır?
Əqilli adamdır dünyada o kəs –
Gözü görməyeni qəbul eləməz!
Sənət sənətkarı nişan verəndə,
Bağlama sən ona başqa bir pərdə.
Sözə bax, mindiyi çolaq heyvanla
Uçrumdan, gör, necə çıxıbdır yola.
Yalçın qayaları dağıdıb əzən,
Lacivərd göylərin qoynunda süzən
Xızr adlı o hatif birdən səsləndi,
Salam verib göydən yanıma endi.
Mülayim bir səslə söhbət eylədi,
Beynimə sözlərlə nur saçıb dedi:
“Bu gizli sözləri, fikirləri sən
Neçin lal dillərə isnad edirsən?”¹⁵⁶
Sən neçün bu sərvə becərib belə,
O filosoflara verirsən, söylə?
Bu incə sözlərin sahibi sən sən,
Quru sümüklərə verirsən nədən?
Yemə çörəyini yad süfrələrdə,
Öz süfrən üstünə gəl çəkmə pərdə”¹⁵⁷.
Dövrün kişiləri nakışidirlər,
Elmə yox, nücuma həvəs edirlər.
Mərhəmət umarlar qara torpaqdan,
Torpaqdan yaxşıdır ancaq sağ insan¹⁵⁸.
Hoqqabaz torpaqda sehribazlıq var,
Həm möhrə oğurlar, həm də oynadar¹⁵⁹.
Ovcunda gizlədər möhrəni, birdən,
Sonra da ağzından çıxar görərsən.
Zərnixi, görərsən, udar sapsarı,
Göy-yaşıl rəngində çıxar dişarı.
Qupquru ud yeyər torpaq xəzanda,
Ətirli müşk verər bahar olanda.
İnsan bədənini udanda ancaq,
Bilmirəm nə sayaq o qaytaracaq?
Torpaqda çürüyən bədənlərimiz
Dağılır, dəyişir, yox olmur təmiz.

Yerində qalarsa o dağıntılar,
Bir yerə yığanda yenə canlanar.
Torpağa tökülən şeylər tamamən
Torpaqdan dirçəlib qalxar yenidən.
Qızıl toz halına gələrsə əgər,
Civəylə onları cəm edər zərgər.
Dağınıq qızılı mahir sənətkar,
Madam ki civəylə bir yerə yığar,
Bizim də əczamız dağılsa bir gün,
Onu da cəm etmək mümkündür, mümkün!

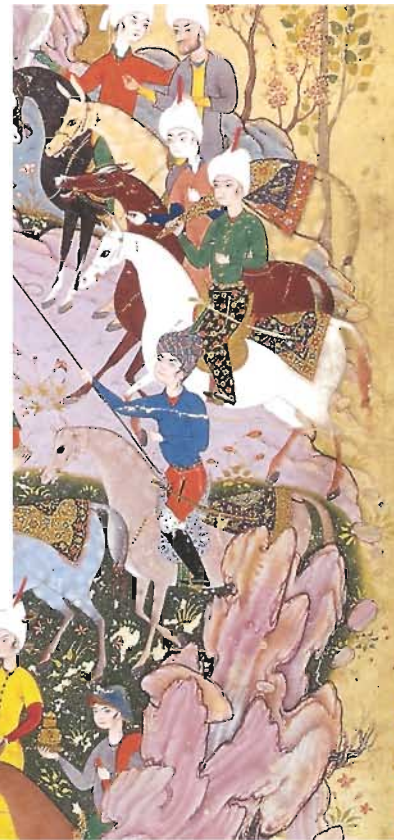
İSKƏNDƏRİN PEYĞƏMBƏRLİYƏ YETİŞMƏSİ

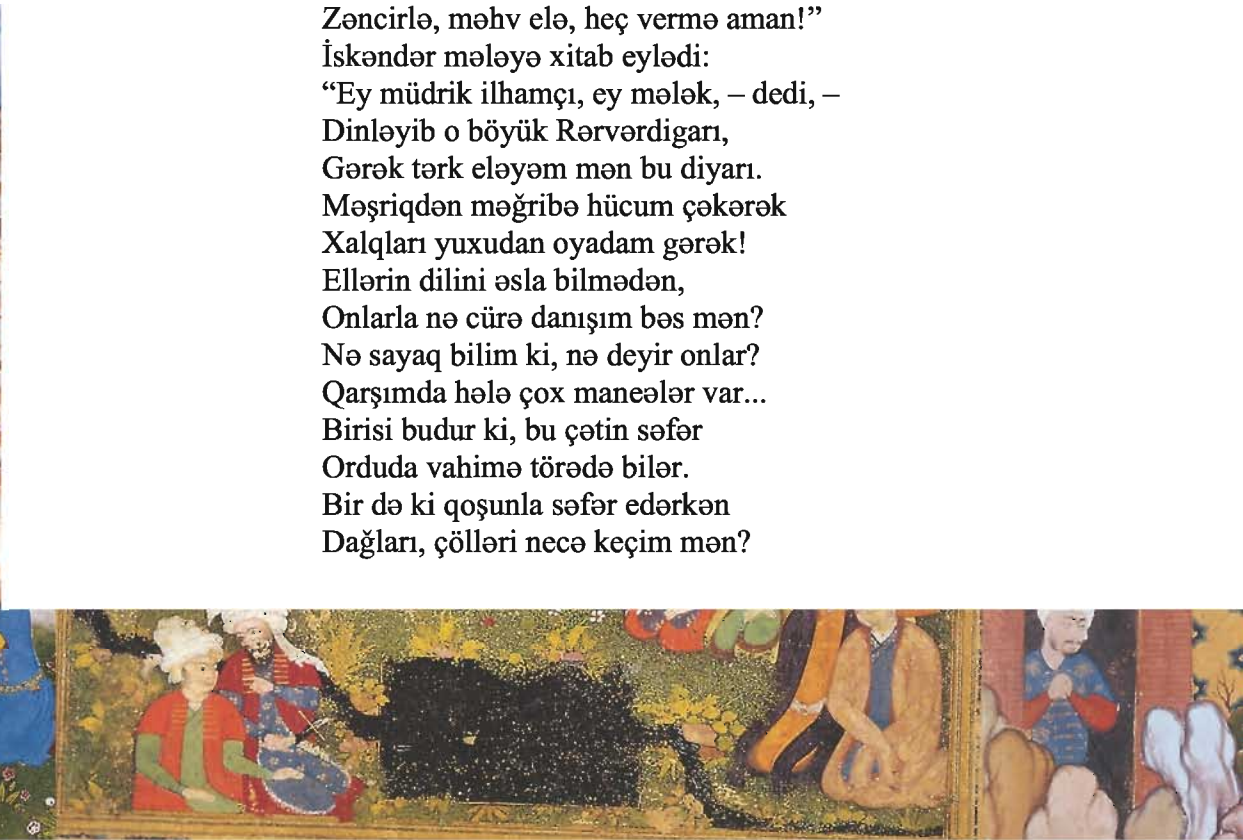
Müğənni, çal rudu, çal səhər erkən,
Mərdlik nəğməsini gətir yada sən!
Oyandır məndə də nəğmə həvəsi,
Duymamış bihudə, biməna səsi.

Yenə bir filosof dərinə getdi,
Rumun tarixindən belə nəql etdi:
O dünya padşahı – böyük İskəndər,
Uca ulduzlara o uca rəhbər
Elmdə o qədər oldu ki, pərgar
Əqli hər müşkülə saldı bir açar.
Bir çox viranənin örtüdü üstünü
Açdı neçə-neçə bağlı düyünü.
Sirlə elmləri İskəndər qədər
Yoxdu bu dünyada bilən bir nəfər.
O, Rumun, Yunanın alimlərindən
Hər elmi öyrəndi möhkəm, dərinədən.
Daha ulduzları göydə güdmədi,
Tamam başqalaşdı onun məqsədi.
Başından lövğalıq tacını atdı,
Öz başı Allahın tacına çatdı.
Bir də yaranışı araşdırmadan,
Axtardı, bilsin ki, kimdir yaradan.
İstədi çalışıb sirləri örtən
Yeddi qat sürməni silsin tamamən¹⁶⁰.
Onu olduğutək görmək istədi,
Əlçatmaz arzuya irmək istədi.
Gecəli-gündüzlü bir xeyli müddət
Düşündü, parladı bəxti nəhayət.
Bir mələk göndərib bir gecə Allah
Etdi o bihuşu özündən agah.
Ətrafa nur saçan, parlaq günəşlətk

603

Yalan vəsvəsədən, uzaq bir mələk
Parlaq gövhər saçdı şah hüzuruna,
Allahın vəhyini yetirdi ona:
“Bu saysız dağlarcan, coşqun çaylarcan
Alqışlar göndərdi sənə Yaradan!
O səni dünyada şahlıqla birgə
Ləyaqətli bildi peyğəmbərliyə.
Sən Allah əmriylə şah olduğundan,
İndi də belədir Allahdan fərman:
Haqqın dərgahına baş əyim, deyə,
Söylə ki, son qoydum asudəliyə.
Fələktək dünyanın başına hərlən,
Azğını, vəhşini əhliləşdir sən.
Xalqı pis yollardan et haqqa dəvət,
Onlar da Allaha etsin itaət.
Təzələ kökündən köhnə binanı,
Təmizlə qəflətdən bütün dünyanı.
Cahanı divlərin zülmündən qurtar,
Dünyalar şahına ol itaətkar!
Bütün yatmışları yuxudan oyat,
Əqlin üzündəki o niqabı at!
Allah tərəfindən yoxsullara sən
Verilmiş mərhəmət xəzinəsisən.
Dünya pərgarını göz diyar–diyar,
Səndən xeyir görsün bütün insanlar.
Bu dünya mülkünə özünsən ağa,
Çalış o dünyanı ələ almağa.
Bu yolda zəhməti qəbul edərek,
Allah rızası güd, xeyrindən əl çək!
Nə hörmətin varsa canlıya göstər,
Cansızan vaxtını eyləmə hədər,
Canlıdan dəyərsə sənə bir ziyan,
Zəncirlə, məhv elə, heç vermə aman!”
İskəndər mələyə xitab eylədi:
“Ey müdrik ilhamçı, ey mələk, – dedi, –
Dinləyib o böyük Rərvərdigarı,
Gərək tərək eləyəm mən bu diyarı.
Məşriqdən məğribə hücum çəkərək
Xalqları yuxudan oyadam gərək!
Ellərin dilini əsla bilmədən,
Onlarla nə cürə danışım bəs mən?
Nə sayaq bilim ki, nə deyir onlar?
Qarşımda hələ çox maneələr var...
Birisi budur ki, bu çətin səfər
Orduda vahimə törədə bilər.
Bir də ki qoşunla səfər edərkən
Dağları, çölləri necə keçim mən?”

Bu qədər zillətə edərlərmi tab?
Nə cürə onlara mən verim əzab?
O korlar ardımca gəlməsə əgər,
Kar olub sözümlü eşitməsələr,
Mən yad ölkələrdə o kar-korlara
Nə əlac eləyim, varmı bir çara?
Əgər peyğəmbərlik fikrinə düşsəm,
Xalqı cəlb etməkçün hanı möcüzəm?
Hanı bir möcüzə, eləsin kömək,
Mənə inansınlar onu görərək?
Əvvəl yeriməyi öyrədib mənə,
Sonra da getməyi tələb etsənə.
Elmi dərya kimi çox insanların,
Zəkayla, biliklə tox insanların
Sarsıtmaq mümkünmü heç vüqarını?
Yox etmək olarmı iqtidarını?”
O vəhyi gətirən xeyirxah mələk
Dedi, İskəndərə xitab edərək:
“Rəvandır hər əmrin, hökmün cahana,
Həm gizli, həm aşkar, bil ki, hər yana.
Qərbdə bir tayfa var, özü köçəri,
Nasikdir adları, yoxdur dinləri.
Şərqdə bir tayfa var, xislətdə mələk,
Onlara layiqdir Mənsək ad vermək¹⁶¹.
Dəryatək cənubda bir tayfa yaşar,
Habildən törəyib qalmışdır onlar.
Şimalda bir tayfa salmışdır məskən,
Mütilik onlara qalmış Qabildən.
Başlayan zamanda uzaq səfərin,
Düşəcək qaraya, ağa güzərin.
Nasikdən Mənsəkə çək qoşunları,
Keç sonra Habildən Qabilə sarı¹⁶².
Hamısı hökmünə, yəqin, baş əyər,
Başından keçərlər baş əyməyənlər.
Hər başçı ayağın heç ola bilməz,
Səni əvəz etməz dünyada heç kəs!
Aytək, Müştəritək gecə nur saçan
Parlaq bəxtinlə sən bir şəbçıraqsan.
Ucadan düşəndə işığın səninin
Açıqlar qapısı hər xəzinənin.
Yola çıxanda ol hər şeydən agah,
Səni hifz edənə apar sən pənah.
Hansı bir niyyətlə minsən atına,
Köməklər köməyi çatsın dadına!
Dünyada özünə, orduna əsla
Nə bir zərər dəysin, nə də bir bəla.
Nabələd yollarda öndən, arxadan

Keşikçin olmalı sənin hər zaman.
Səni hara çəkçə işıqlı niyyət,
Əmrində duracaq nur ilə zülmət.
Qaranlıq arxanda, nur önündə – sən
Özün görünməzsən, ancaq görənsən.
Kim sənə xoşluqla itaət etsə,
İşiq bəxş edərsən sən də o şəxsə¹⁶³.
Hər kim lovğalıqla çıxsa qarşına,
Sən də qaranlıqdan bir pay ver ona¹⁶⁴.
Qoy bir kölgə kimi zülmətdə qalsın!
Qorxuda, dəhşətdə, zillətdə qalsın!
Bir də ki atını cilovlayaraq
Nə zaman istəsən bir ölkə almaq,
Qarşına yad tayfa çıxarsa əgər,
Səninlə yad dildə söhbət etsələr,
Qadir köməkçinin ilhamıyla sən
Hər qövmün dilində cavab verərsən.
Dil bilən olarsan hər bir ölkədə,
Sənə gizlin qalmaz tək bir kəlmə də.
Sən də Rum dilində hər nə danışsan,
Anlar tərcümansız orda hər insan.
Allah bu möcüzü bəxş etmiş sənə,
Qalibsən bununla sən hər düşmənə!”
Şah gördü bu sözdə böyük bir mənə,
Söylədi: “Baş əyər bəndə fərmana!”
Qasiddən peyğamı qəbul eylədi:
“Allaha biz müti bəndəyik” dedi.
O gündən hazırlıq gördü səfərə,
Əsla baş qoşmadı başqa işlərə.
Kənar məşğələdən uzaq olaraq,
Səfərə tədarük görürdü ancaq.
Mələk gətirmişdi ona xoş xəbər,
Əlavə olaraq, yenə İskəndər
Tədbirlər öyrəndi hər bir alimdən,
Çatar məqsədinə çox tədbir bilən!
Səfərdə həmişə faydalı olan
Mənəli kəlamlar yığdı durmadan.
Allah tərəfindən gəlmiş mükəmməl
O “Sifri-əzəm”dən başqa üç gözəl
Nəsihətnamə də keçirdi ələ¹⁶⁵,
Yazdırdı ipəyə qara müşk ilə.
Ərəstu oldu ilk naməni yazan,
O xəbər verildi yaxşı-yamandan.
İkinci naməni bildiklərindən
Əflatun yazmışdı, duyub dərindən.
Üçüncü xəzinə Sokratdan idi,
Qiymətli gövhərlə doluydu içi.

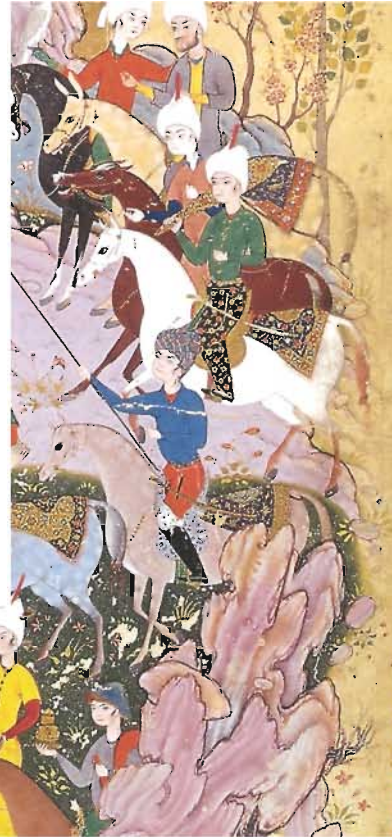
Sözlər bir-birinə rəbt edilərək,
Üç nəsihətnamə tamama yetcək,
Padşah möhürlədi bunları o dəm,
Sahmanla bağlayıb saxladı möhkəm.
Tədbirə ehtiyac duyduğu zaman
Açıb oxuyardı bir-bir onlardan.
O gövhərlə dolu xəzinələrdə
Dərman axtarırdı düşdüyü dərdə
Görsəydi çətindir bir qərar vermək,
Allahın feyzindən istərdi kömək.
O bir gün çıxaraq öz ac-təxtinə¹⁶⁶,
Firuzə rəngli tac qoyaraq yenə,
Aqıl vəzirinə buyurdu belə:
Müti qələmini alaraq ələ,
Elm ilə zəkaya edib riayət,
Yazsın bir faydalı, gözəl nəsihət.
Elə nəsihət ki, dinləsə onu,
Dost bilsin özünə qurd da qoyunu.
Fərmanı dinləyib vəzir hörmətlə,
Təzim edib şaha çıxdı rüxsətlə,
Mədəndən gövhərlər çıxarmaq üçün¹⁶⁷
Fikrini başına yığaraq bütün,
Diltək itiləyib qələmi, yenə
Qamışdan qənd səpdi kağız üstünə¹⁶⁸.

607

ƏRƏSTUNUN NƏSİHƏTNAMƏSİ

Allahın mədhini edib ifadə,
Ərəstu yazmışdı rəhbərnəmədə:
“Ey şah, elmə, fənnə sən daim yar ol,
Nadandan, cahildən daim kənar ol!
Bağlı bir qapıya açar axtarsan,
Ancaq alimlərdə axtar, taparsan.
Əgər sahib olsan dövlətə, vara,
Şükr elə bununçün pərvərdigara.
Zəfərlər çalanda, yetəndə kama,
Allahın xofunu yaddan çıxarma.
Allahdan qorxana bəxti yar olar,
Ondan qorxmayanlar daim xar olar.
Səlamət yaşamaq istəsən əgər,
Oda üzərlik at hər gün, hər səhər.
Pis gözə inanma, ondan gəz kənar,
Heç öz gözüne də etmə etibar.
Demiş müdrik qoca belə bir məsəl:
“Gərək yaman gözdən qorunsun gözəl!”
Bir ağac çox uca qalxmasa, inan,

Siddətli küləkdən görməz bir ziyan.
Ovlaqda ovçular ox atsa əgər,
Dikbaş təkələrə daha çox dəyər.
Hər kəsi ötməkçün çıxanda yola,
Tələsmə, həsədə yol vermə əsla!
Həsəd dərdə salar daim insanı,
İnsana yad edər dostu, aşnanı,
Heç kəsi qaldırma kinlə yerindən,
Qaldırdın, yerə sər arxasını sən!
Biriylə köhnədən olarsa kinin,
Kökünü qazıma onun nəslinin.
Ata intiqamın alma oğuldan,
Çalışıb onunla dost ol hər zaman.
Günəşlə kölgədə çox azdır ara,
Biri işıqlıdır, biri qapqara.
Tikan xurma ilə bir yerdə bitər,
Biri zəhərlidir, biri qənd-şəkər.
Naqqaya qonşudur sədəf dəryada,
Qılınc yox, dürr verir şaha dünyada¹⁶⁹.
Qardaşın qanını alma qardaşdan,
Tamam ayrı şeydir çünki südlə qan¹⁷⁰.
Bir kəşçün özgəni incitmək olmaz,
Qoyunu qoyunun ayağından as!
İstəsən Allahdan mərhəmət, kömək,
Pisliyi kökündən atasın görək!
Pislərlə fələk də elər pis rəftar,
Yaxşılıq görərlər daim yaxşılar.
Həmişə dünyada yaxşılıq axtar,
Yaxşı ad almaqda əbədiyyət var!
Yaxşı adlananla yaxşı ol müdam,
Yoxsa sən özün də olarsan bədnam.
Zatı pis olana üz göstərmə sən,
Qurdu bəsləməkdən ziyan çəkərsən.
Bədgövhər adamla heç addım atma,
Öz təmiz kimyanı küllərə qatma.
Bədəsil olarsa əgər bir adam,
Qırmızı gövhəri saraldar tamam.
Ağıllı adamla dost olsan əgər,
Elmi, mərifəti sənə də keçər.
Çox pul qazanmağı eləsən niyyət,
Pulsuz adamlarla etmə məsləhət.
Ciddiyyət gözləmək yüngül adamdan –
Gövhər istəməkdir arpa satandan.
Gur, öküz, ya pələng – bütün heyvanlar
Ancaq həmcinsiylə gəzər, dolanar.
Nacins olar isə əgər bir nəfər,
Ondan görəcəkdir çoxları zərər.

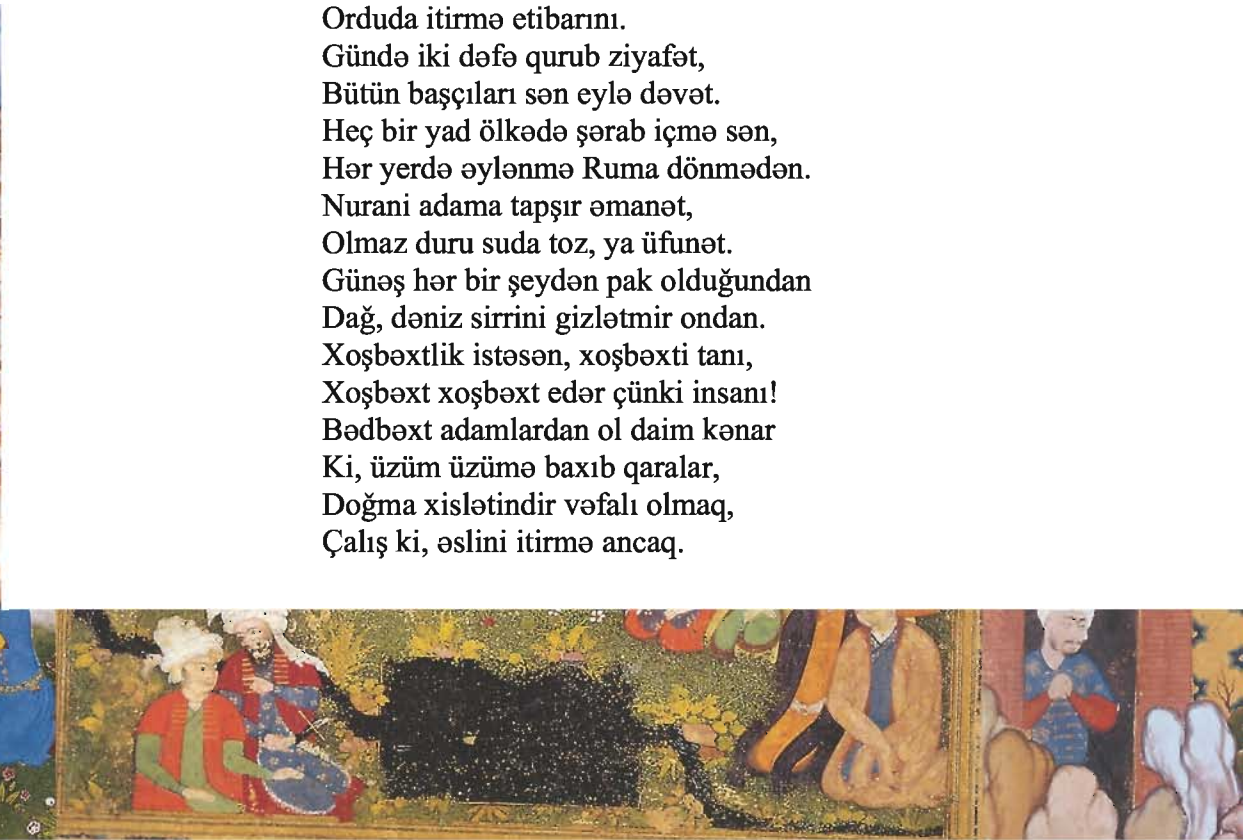

İki saf güzgünü qoysan üz-üzə,
Onlarda bir ləkə görünməz gözə.
Qorxma acizlərə zülm edənlərdən,
Yoxsa qəm-qüssəyə batarsan hökmən.
İnsana ram olsa aslanlar əgər,
Bunu insafdan yox, qorxudan edər.
Həyasız adama qarşı sərt rəftar
Yumşaq davranmaqdan faydalı olar.
İşini bərk tutan düşməni yoxla,
Yumşaq-yumşaq çağır, tutdun, bərk saxla!
Başı fitnə dolu olarsa hər kəs,
Şirinliklə çağır, itiliklə kəs.
İki xam bədxahın birsə qərarı,
Fənd ilə, tədbirlə ayır onları!
Qurd ilə pələngi sal bir-birinə,
Sənin istədiyin yetsin yerinə.
Şah və ya əkinçi, – gözləmə nəsəb,
Özünə görə ver hər kəsə mənəşəb.
Güclünün yanına güclünü göndər,
Alimin üzünü alimə döndər.
Göndərdiyin adam işbilən olsa,
Heç öyüd-nəsihət istəməz əsla!
Paslanıb kəsməsə qılıncın əgər,
Qızıl ver, daşları dəmirə döndər¹⁷¹.
Xəzinə qızılı yığmaq üçündür,
Qızıl da düşməni yıxmaq üçündür.
Quyruqla mümkündür tülkünə tutmaq,
Şirniyə aldanar həmişə uşaq.
Xalqın məclisində mütrübtək şad ol,
Sərvsən, kibrdən, çalış, azad ol¹⁷².
Dünyanı sübh kimi nurunla bəzə,
Camalın səhərtək görünsün gözə.
Bəzəmə özünü sən reyhansayaq,
Özgənin əlində ol nurlu çıraq¹⁷³.
Səninçün bir yüküdür daim xəzinə,
Dincəlmək istəsən, ver özgəsinə,
Zər atəş deyil ki, daim yığılsın,
Qılgılcım kimidir, gərək dağılsın.
Qızıl, ya sahibi xoşdur? – Sorma sən,
Düyün bənddən pisdür, bənd də düyündən¹⁷⁴.
Bir gün atəşpərəst soruşdu ondan:
“Söylə, mən yaxşıyam, ya sən yaxşısan?”
O dedi: “İstəsən düzünü bilmək,
Mənə yanmaq gərək, sənə də ölmək!”
Geniş ətəkli ol, çünki meyvələr
Geniş ətəklərə daha çox düşər¹⁷⁵.
Çox yemə, süfrədə hər şey çox da var,

Artıq bir qətrədən qədəh də daşar.
Bir müflis xəzinə tapmışdı, həmə
Yıxılıb ölmüşdü sevindiyyindən.
Necə susuz olsam, istiyə düşsən,
Tələsik soyuq su əsla içmə sən.
Bir yeri talayıb dağıtmış olsan,
Orda mənzil salıb yatma heç zaman!
Əsla içməyəsən yoxlanmamış su,
İçirt başqasına, yoxla bir onu.
Qəribə görünən meyvəni yemə,
Özünü dərd-qəmə düçar eləmə!
Olarsa birisi yeməkdə loğman,
Saxlar öz nəfsini yad loxmaldan.
Heç kəs getmədiyi naməlum yolla,
Yoldaş çox olsa da, getmə sən əsla!
Çox yaxın olsa da, qorxulu yoldan
Qorxusuz uzaq yol yaxşıdır, inan!
Çox yığıb, yükünü ağır etmə sən,
Qoşunun içində dilə düşərsən.
Əlinə keçərsə əgər qənimət,
Ondan yoxsula da qoy çatsın qismət.
Bir pay ver xəlvəti pay istəyəne,
Allahın rızası bəs edər sənə.
Gizlincə verilən bir bəxşiş, inan,
Hifz edər insanı dərddən, bələdan.
Orduya nə versən, rütbəylə payla,
Yol xərcindən artıq pul vermə əsla.
Qarınqulu adam olsa da qoçaq,
Qarnı doyan kimi tənbel olacaq.
Nə o qədər ver ki, sərxoş olsunlar,
Nə də elə et ki, lap ac qalsınlar.
Nə çox bərk, nə çox boş et rəftarını,
Orduda itirmə etibarını.
Gündə iki dəfə qurub ziyafət,
Bütün başçıları sən eylə dəvət.
Heç bir yad ölkədə şərab içmə sən,
Hər yerdə əylənmə Ruma dönmədən.
Nurani adama tapşır əmanət,
Olmaz duru suda toz, ya üfunət.
Günəş hər bir şeydən pak olduğundan
Dağ, dəniz sirrini gizlətmir ondan.
Xoşbəxtlik istəsən, xoşbəxti tanı,
Xoşbəxt xoşbəxt edər çünki insanı!
Bədbəxt adamlardan ol daim kənar
Ki, üzüm üzümə baxıb qaralar,
Doğma xislətidir vəfalı olmaq,
Çalış ki, əslini itirmə ancaq.

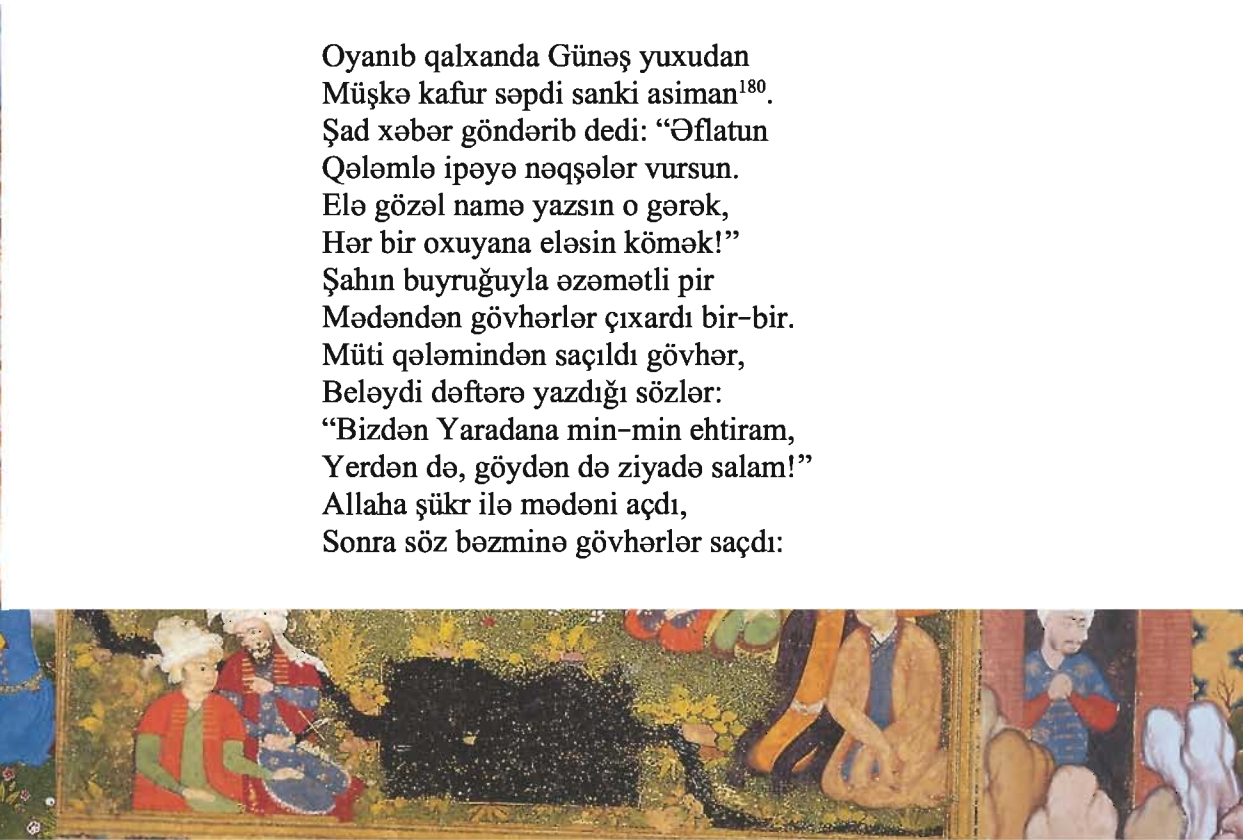
Biri adətini dəyişsə əgər,
Yığdığı dövlət də onu tərək edər.
Köhnə xasiyyətdən dönmə heç zaman,
Xasiyyət dəyişmək deyildir asan.
Aqıl ol, əl çəkmə xasiyyətindən,
Özgə xasiyyətə uyma qətiyyənl!
Həmişə düz gedən piyada əsgər
Vəzir olan kimi əyri yol gedər¹⁷⁶.
Taleyi xoş olan xoşbəxt adamlarla
Aramı xoş elə, çəkişmə əsla.
Hər bir hadisədən ötrü fələklə
Bəhs etmə, onunla xoş rəftar elə.
Ruzigar nə versə qəbul eylə sən,
Çalış, ustadının çıxma sözündən.
İncimə dövlətin etdiyi nazdan,
Dövlətin nazında dövlət taparsan.
Vaxtı yetişəndə sən də, əlbət,
Çəkəcək nazını bir gün o dövlət.
Sədəfin qabığı xeyli bərk olur,
Odur ki içi də dürlə doludur.
Bərk daşlar içində gizlənər gövhər,
Gövhər çətinliklə əldə edilir.
Bəd gündə ulduzdan olma bədgüman¹⁷⁷,
İşlər yaxşılaşar, əlbət, bir zaman.
Göy rəngli günbəzdən olma mükəddər,
Aqibət xeyr olar, düzələr işlər.
İş bərkə düşəndə, məyus olma sən,
Könlünə qüvvət ver, bəxtinə güvən.
Göyə atılan daş yerə tez düşər,
Bu qısa müddətdə işlər dəyişər¹⁷⁸.
Zülmü birdəfəlik yadından çıxar,
Çünki zülmkarlıq ömrü azaldar.
Padşah ədaləti çıxartsa yaddan,
Ölkəsi tez olar zülm ilə viran.
Allah ədalətçün yaradıb səni,
Zülm etmə, ədl ilə saxla ölkəni!
Pis fikrə düşərsə yaxşı bir insan,
Özünə yamanlıq eləyər, inan!
Dünya yaranandan belədir qanun,
Dəyişir istisi, soyuğu onun.
Havada olanda belə ziddiyyət,
Onda heç axtarma, heç umma səhhət.
Yaxşısı budur ki, ildə hər fəsil
Öz qaydası ilə keçsin müttəsil.
Gərək bahar fəslə gecə bahartək,
Yay da yaylığını göstərə gərək.
Bir şey qaydasından çıxarsa kənar,

Ondan üz döndərər, əlbət ki, ruzgar.
Əgər pislik etsə bir nəfər sənə,
Sən yaxşılıq etsən bir özgəsinə,
Onu da, bunu da yad etmə əsla,
Xalqa bədguluqdan dilini saxla.
Çalış ki, kirpiyin olsun almaztək¹⁷⁹,
Ayıq ol, ölkənin keşiyini çək.
Belə məsəl çəkmiş aqıl bir insan:
“Qurd girməz sürüyə, yatmasa çoban!”
Canın möhkəm olsa, döşünə döymə,
Gülüb, yersiz-yersiz özünü öymə.
Acizlik üz versə, qəm çəkmə yenə,
Bunu da bildirmə özgələrinə.
Özünü şad göstər, heç olma qəmgin,
Gizlin dərdin olsa, zahirdə sevin.
Qarşına bir döyüş, qovğa çıxarsa,
Döyüş adamına ehtiyac varsa,
Başqa bir ordudan qaçıb gələni
Əsla qəbul etmə, aldadar səni!
Qaçmağa öyrənmiş adam qaçacaq,
Sənin də ordunu xarablar ancaq!
Döyüşdə qələbə çalmaq istəsən,
Müzəffər sərkərdə seç özünə sən.
Qələbə qazanmış xoşbəxt atlılar
Səni hər səfərdə edər bəxtiyar.
Yaxşı, pis – nə etsən, həmişə bil sən,
Yaxşını Allahdan, pisi özündən”.
Bu məşhur naməni qurtarıb ustad,
Şaha təqdim etdi, o da oldu şad.

612

ƏFLATUNUN NƏSİHƏTNAMƏSİ

Oyanıb qalxanda Günəş yuxudan
Müskə kafur səpdi sanki asiman¹⁸⁰.
Şad xəbər göndərüb dedi: “Əflatun
Qələmlə ipəyə nəqşələr vursun.
Elə gözəl namə yazsın o görək,
Hər bir oxuyana eləsin kömək!”
Şahın buyruğuyla əzəmətli pir
Mədəndən gövhərlər çıxardı bir-bir.
Müti qələmindən saçıldı gövhər,
Beləydi dəftərə yazdığı sözlər:
“Bizdən Yaradana min-min ehtiram,
Yerdən də, göydən də ziyadə salam!”
Allaha şükr ilə mədəni açdı,
Sonra söz bəzminə gövhərlər saçdı:

“Şahımız ucadır bütün aləmdən,
O, parlaq gövhərdir, bu aləm – mädən.
Əsildir, yüksəkdir o da gövhərtək,
Özünü həmişə qorusun gərək¹⁸¹.
Hər kəs, yaxşı-yaman, – nə qoysa əsər,
Bununla zatını bürüzə verər.
Oğru ovlağıdır bizim bu cahan,
Onu özbaşına qoyma heç zaman!
Keşikçi olmasa həmişə ayıq,
Deyildir dünyanı güdməyə layiq.
Hər kim bu dünyanı istəsə tutmaq,
Qılıncla, tədbirlə fəth edər ancaq.
Mərdlərin qan tökən qılını, bəli,
Alim tədbirilə olar kəsərli!
Şahın məclisi də gərək hər zaman
Ola alimlərə şərəfli məkən.
Şah yeyib-yatmağa meyl etməyərək,
Bilik toplamağa çalışa gərək!
Şaha yoldaş olan iki bəla var,
Yoxsuldan uzaqdır həmin bəlalar;
Biri aşpazdır ki, yağlı yeməklər
Bişirib, padşahı ona cəlb edər.
Biri də cüvəli şux məşuqəsi
Ki, ona bağlanır könlü, həvəsi.
Bunlar xeyir verməz: biri doldurar
Qarnını, o biri şirəni sorar.
Nə çox əylənən ol, nə də çox yeyən,
Bunlardan süstləşər, keyiyər bədən!
Qırmızı və sarı gördüyün cahan
Bir rəngin büsətdir – adamaldadan.
Məşuqə adlanan bir əjdəhadır,
Bu dünya kam vermir, ancaq can alır.
Dünya yurdumuzdur, candan əzizdir,
Bizim həm yerlimiz, həm yerimizdir.
Dünyanı dördəlli tutmayaq gərək,
Nədən can-ciyərlə süfrə bəzəyək?
Qanla qidalanıb yaşayır bədən,
Ciyərsiz bu qanı alarıq nədən?
Dörd tərkib birləşib ahəngdar olmuş,
Dörd cövhər birləşib, həyat var olmuş.
Yığmasaq onların ipini əgər,
Hərəsi bir yana baş alıb gedər.
Su dönsə torpaqda çiçək ətrinə,
Qayıdar əslinə o bir gün yenə.
Tuluğu dağıdıb qaçdı bir eşşək,
Sahibi qəmləndi bu halı görcək.
Dünya tikanlıdır, kirpiyik biz də,

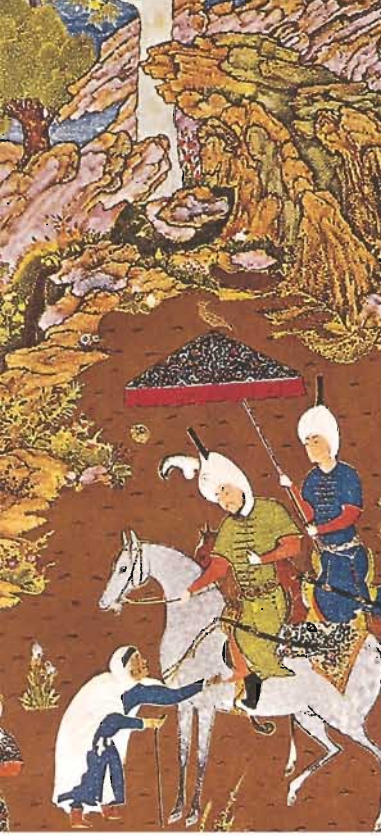
İynə var, tikan var xislətimizdə¹⁸².
İki qarı qızın başladı bəhsi,
Dünyanı götürdü onların səsi¹⁸³.
Bu dedi: “Üzünün çirkinliyindən
Ərə getməmişən bu vaxtacan sən!”
O dedi: “Üzün çox göyçəkdir sənin,
Bununçün almırlar səni də, yəqin!”
Bu qədər nə üçün yataq dünyada?
Yuxu da ölümə bənzər mənada.
Bir də duracaqmı həmin yuxudan?
Bunu doğru-dürüst bilməyən insan
Yuxudan ölü tək etməli həzər,
Çünki bir-birinə bunlar çox bənzər!
Dovşan yuxusu tək pis yuxu olmaz,
Yatanla öləndə hiss, duyğu olmaz!
Yuxu igidlərə hiylə quranda
Gözlər yumulmaya kaş bircə an da!
Hər bir gizli siri o, baxıb görə,
Yaxşıya, yamana düz qiymət verə.
İnsan əl çəkəydi boş xəyallardan,
Yersiz qovğalardan, qalmaqallardan.
Niyə bircə qarın çörəkçün yalnız
Çəkişək, vuruşaq belə amansız?
Neçün biz dağlara, daşlara düşək?
Bunların səbəbi – bir parça çörək!
Səfərə başlayan müdrik insanlar
Yolda yox, mənzildə rahatlıq umar.
Keçərlər dünyanı tapdalayaraq,
Rahatlıq fikrinə düşməzlər ancaq.
Hamı yol gedənlər, uzaq görənlər
Mənzilə çatana afərin deyər.
Dinlik – asudələr ölkəsindədir,
Bundan başqa nə var – bir əfsanədir.
Yeddi qat yanar od içrə, nəhayət,
Kabablıq ət üçün nədir bu zəhmət?¹⁸⁴
Neçindir bu zillət, əziyyət bütün? –
Hamısı yeməklə geyinmək üçün.
Bizim əmrimizdə olanda bunlar,
Hələ başqa-başqa hesablar da var.
Əzaba qatlaşıb canından keçən
Dənizdən dürrə tapar, dağlardan mədən.
Kimsə ruzusunu atlayıb keçməz,
Əndazəylə yeyər ruzunu hər kəs.
Fəqət var dünyada elə insan da
Zəri yerdə saxlar, həsədi canda.
Qızılı torpaqda basdırsan əgər,
Taleyin başına sənin kül ələr.

Yesə çörəyini dostlarla insan,
Onundur var-dövlət, onundur cahan.
Açıb kisəsini rəhmə gələrək,
Bir neçə yoxsula o edər kömək.
Arpaca olsa da vəzndə gövhər,
Ona “Çox samballı daşdır” deyərlər.
Əllərimiz boşdur, yol isə uzaq,
Yoxdur mənzildən də hələ bir soraq.
O qədər xəbərsiz yatma ki, haşa,
Yatmışkən sel gəlib başından aşa.
Yuxusuz, yeməksiz qalma ki, bədən
Sütləşib, yorulub düşər qüvvədən.
Yola çıxan yolçu cövlan edərək,
Çapmasın hər yana gərək dəlitək.
Keşikçi düzdürsün yollar uzununu,
Getsin təhlükəsiz ta ki yolunu.
Olsun gecə-gündüz işində oyaq,
Yatanı oğrutək ruzgar soyacaq.
Arxaya, qabağa zillənsin gözü,
Onu aldatmasın yadların sözü.
Yola bələd olsa rəhbərlik edən,
Ordu qorxu bilməz çətinliklərdən.
Yollar dağa-daşa salsada onu,
Dağılmaz başından əsla qoşunu.
Qoşunla yeri yer yağıştək, qartək,
Əyləşər heybətlə o, dəryalartək.
Çatdığı ölkədən bir neçə nəfər
Yedirdib, içirdib ələ gətirər.
Sırr alıb, ənamlar verər o kəsə,
Toxum göyərərmi su verilməsə?
İşini düzəldər bu sayaq asan,
Gərək, çətinlikdən bezməsin insan.
Sülh əgər bir başla olsa bərqərar,
Artıq baş kəsməyin nə mənası var?
Yolda qoluzorlu rast gəlsə əgər,
Üstünə yerimək bəla gətirər.
Mümkün deyildirsə qələbə çalmaq,
Nahaqdır qoşunu çətinə salmaq.
İşin düyün düşsə, açma bilməsən,
Səbr elə, özünü nahaq yorma sən.
Hər çətin düyünün bir əlacı var,
Səbrlə, təcridlə açılar onlar.
Adətdir, işlərdə az olmur düyün.
Fəqət öz-özünə açılır bir gün.
Nə qədər yerində söyləsəm sözü,
Məndən artıq bilir, əlbət, şah özü.
Niyyətlə at sürsə şah hansı yana,

Öz əqli rəhbərdir həmişə ona.
Bir kəsə köməkçi olarsa Allah,
Heç kəsə ehtiyac duymaz o əsla.
Salamlar gətirsə bir qəlbə mələk,
Onun insan fikri nəyinə gərək?
Padşahın əmrinə eləyib əməl
Yazdımsa bilənlər kimi bir məsəl,
Yalnız ixlasımı eylədim izhar,
Onun öz bəxti tək bir rəhbəri var.
Heç kəsin möhtacı deyildir padşah,
Ona köməkçidir əqlilə Allah!
Əqli kömək olsun hər işdə ona,
Allah hər işini salsın yoluna!”
Naməni qurtarıb o qoca alim,
Təzimlə elədi padşaha təqdim.
Qəlbi bu namədən şahın şad oldu,
Qüssədən, kədərdən o, azad oldu.

616

SOKRATIN NƏSİHƏTNAMƏSİ

Üç gün otub keçdi, yenə asiman
Rum-zənci oyunu oynayan zaman.
İskəndər buyurdu qoca Sokrata
Vursun üzüyündən muma möhr o da¹⁸⁵,
Yazsın bir qiymətli nəsihətnamə,
Mənası nur saçsın bütün aləmə.
Alim əməl etdi uca fərmana,
Dürlər çıxarmaqçün daldı ümmana¹⁸⁶.
Gümüştək kağıza qara xətt ilə
Zəkanın hökmünü nəqş etdi belə:
“Nəqqaş hansı nəqşə başlasa, gərək
Allahın adına vursun ilk bəzək.
Hamıya köməkdir böyük Yaradan,
Onun möhtacıdır bütün bu cahan.”
Allahın mədhini yetirib sona,
Bağladı sözünü şahın adına:
“Ey şah, bu örtülü quyuya, gəl, sən
Girmə əqlin, huşun əmr vermədən.
Sən ki bol gövhərdən yoğurulubsan,
Həyat oyuncaqtək gəlməsin asan!
Bu başdan edirəm səni xəbərdir,
Gücünə güvənmə, yolda pələng var!
Döyüşdə, şənlikdə, – hər yerdə olsan,
Heç zaman ayrılma yaxşı dostlardan.
Əyləncə, eyş-ışrət bəzminə düşsən,
İşvəli bir dilbər seç özünə sən.

Məclisdə qüssədən, qəmdən uzaq ol,
Həmişə kefi kök, damağı çağ ol.
Siyasət məclisi qurulsa fəqət,
Orda hər yetənə sən vermə fürsət.
Yanında hərzə söz danışmasınlar,
Səni də hörmətdən salmasın onlar.
Yeməyi heç yemə dəniz kimi tək,
Yediyin olmasın acı, dəniztək¹⁸⁷.
Bulaq ol, çox olsun gəlib içənin,
Dursun qulluğunda kuzələr sənin!
Xörəyi evində gizlətsən, əlbət,
Ondan yetmiş evi basar üfunət.
Vaxtında evindən çıxarsan əgər,
Qapına müşktək ətir səpilər¹⁸⁸.
Nə qədər açmayıb hələ bənövşə,
Qönçəsi pis qoxu verər həmişə.
Saçları açılıb dağılan zaman
Müsk-ənbər qoxusu yayılar ondan.
Açgöz olma, sənin deyil bu saray,
Yalnız bir çörəkdir alacağın pay.
Tək birçə fətirə gəl qane ol sən,
Düşün, Günəşdən ki artıq deyilsən¹⁸⁹,
Allahlıq edərsən nəfsi saxlasan,
Açgözdür öküzle eşşək hər zaman.
Kimin ki yeməkdə heyvan nəfsi var,
Heyvan sifətində qəbirdən çıxar.
Qiyamət gələndə, əldə tərəzi,
Öküztek, eşşektək baxar hərəsi.
İnsan sağlam olar az-az yeməkdən,
Uzun ömr eləməz əsla çoxyeyən.
Həddindən ziyadə yesə bir insan,
Gəyirər, pis qoxu gələr ağızından.
Aslantək sən də az yeməyə alış,
Çünki qorxaq olar çoxyeyən camış.
Dartıb sürüyərlər tənbel eşşəyi,
Çünki ölçüsüzdür yeyib-içməyi.
Buludtek damcıyla su al dənizdən,
Verəndə bol-bol ver, səxavətlə sən.
Suçu tuluğundan tez-tez su paylar,
Tuluq gah boşalar, gah da ki dolar.
Yağlıdan, yavandan elə ye ki, sən
Onu asanlıqla həzmə verəsən.
Saxla əndazəni qədərlə, sayla,
Bir az ye, bir az yığ, bir az da payla!
Bu çür yeyib, yığıb paylasan əgər,
Sənə bu dünyada xoşbəxt deyərlər.
Yeməkdə əsasdır cana nuş olmaq,

Onun dadına yox, faydasına bax!
Sirkəni yeyəndə süddən et həzər,
Sirkəylə süd içmək azar törəder.
Uyma eyş-işrətə həddindən artıq,
Yola tedarük gör, bir səfərə çıx!..
Bu nə tənbellikdir? Giriş bir işə,
Bekarlıq insanı sıxar həmişə!
Özgənin əliylə qazdırma mədən,
Özün bir əl tərپət, əgər dirisən.
Əl-ayaq qulundur, işlətsən, yəqin,
Çıxmazlar heç zaman əmrindən sənin.
Minlərlə xidmətçin olsa da, hökmən,
Özün əl-qolunu heç qoyma işdən.
Sənin əl-ayağın səlamətdirsə,
Onların işini xadimlər görsə,
Bunlar da əlindən çıxsın bir zaman,
Sən əlsiz, ayaqsız qalmış olarsan!
Şirinsə birinin dili, söhbəti,
Başqa şey istəmə, bəsdir ülfəti!
Köməyi dəyməyən şirindil insan
Yaxşıdır açıdil əltutanlardan.
Daim şirin dillə yaxşılıq elə,
Nə fayda, eləsən acı dil ilə?
Həyalı söz danış, öyrənib səndən
Həyalı danışsın səni dinləyən.
Ağıllı bir işdir yumşaq danışmaq,
Kobudluq axmağa yaraşar ançaq!
Söz özü nə qədər gözəl olsa da,
Onu gözəllikdən salar pis əda!
Sükut çox yaxşıdır pis danışmaqdan,
Sükutdan olmayıb heç kəs peşiman.
Hər kim qol qoyarsa nalayiq işə,
Dünyada xar olar özü həmişə.
Bir şeyi tapmasan, çalış, səbr elə,
Aldat sən özünü bir ümid ilə!
Yeməkdən yaxşıdır ümid min kərə,
Ümidlə, vədəylə bəslənər zirə.
Quraqlıq olanda, bilmirsən bunu,
Zirəyə verərlər zirə suyunu?¹⁹⁰
Zirə öz suyuyla yaşayar ancaq,
Dolan qismətinlə sən də o sayaq.
Bulud çiskinindən yatarsa güllər,
Yağış şiddətlənsə, aparar sellər.
Zalimə heç zaman eləmə kömək,
Bir gün sorğu-sual günü gələcək!
Çox da qoşun çəkib susama qana,
Bu, bir kündə olar öz ayağına.

Bu qədər baş kəsib atmaqdan usan,
Bu topla nə qədər oynayacaqsan?
Sənin buludunda çox göz yaşı var,
Daim qılıncından nahaq qan axar.
Qorx ki, boyun vuran qılınçın bir gün
Vurar öz boynunu nahaq qan üçün.
Elə sür kəcavə çəkən dəvəni,
Filin ayağına salmasın səni¹⁹¹.
Bir gör nə qədər qan tökübsən hədə,
Başlar kəsdiribsən nahaq, nə qədər.
Nə qədər ölkələr edibsən xərab,
Sorsalar, nolacaq verdiyin cavab?
Güllərə dağ çəkmək olmasın peşən,
Yetirməz onları bir də bu gülşən.
Bu harın göy atdan daim et həzər,
O bir əjdahadır, gəlinə bənzər¹⁹².
Qəlbi ülfətsizdir, köksü boşluqdur,
Özünün özündən xəbəri yoxdur.
Bağla torpaq kimi dinclik kəməri¹⁹³,
Qoy fələk tələssin, sən asta yeri!
Şahsan, şahin kimi iti uçma sən,
Şiri-nər kimi ol, vüqarlı tərpen!
İti düşüncənin cilovunu çək,
Meşə yollarında çoxdur daş-kəsək.
Dərdə əlac etmək istəsən əgər,
Ləngiyib vaxtını eyləmə hədə.
Günahsızla dava fikrinə düşsən,
Səbr elə, bu işdə tələsmə heç sən.
Canini, oğrunu bağıslama heç,
Başqa təqsirlərdən, günahlardan keç!
Çəkin aşnalıqdan hər bir alçaqla,
Onları özündən uzaqda saxla.
Şah əgər xalq ilə etsə ədavət,
Ağ olar üzünə xalq da, nəhayət!
Etmə təbəənlə çox yumşaq rəftar,
Məlumdur, almazı qalay sındırar.
Heç salma altına özgə kilimi,
Öz dərin üstündə yat aslan kimi!
Özündən özünə barama qurdu
Həm kəfən toxudu, həm də ev qurdu.
Məhrəm olmayandan gözlə özünü,
Dinləmə onların əsla sözünü.
Ömrünü ah-vayla vermə sən bada,
Acizlər ah-vayla yaşar dünyada.
Bu cürə sözlərim çoxdur, ancaq mən,
Demirəm: tapılmaz məndən çox bilən;
Sən özün göylərdən ilham alansan,

Bundan çox söyləsəm, gətirər ziyan.
Sözlərim itisə mənim qılıncək,
İncimə, adətdir qılıncda kəsmək.
Əlində bu iti qılınç ilə şah
Hara qoşun çəksə, basar inşallah!”
Dürlə dolub sandıq tamamə yetdi,
Bunu da bəyənib şah qəbul etdi.

İSKƏNDƏRİN PEYĞƏMBƏRLİK SƏFƏRİNƏ ÇIXMASI

Yuxudan duraraq bir səhər erkən,
Üzümlü Günəştək alışdırdım mən.
Sözümün təxtini göyə ucaldım,
Qəlbimdən atəşə üzərrik atdım.
Mən “Xosrovnamə”ni yazmaqçün rəvan¹⁹⁴,
Bu qoca sərvimi elədim cavan.
Qaldırdım möhrü söz xəzinəsindən,
Orda deşilməmiş dürr qoymadım mən.
Qələmim o qədər saçdı ki, gövhər,
Heç gövhər qalmaqda, boşaldı göylər.
Bu zaman bir gözəl içəri girdi,
Qılınc kimi parlaq bir güzgü verdi,
Dedi: “Bu güzgüdə bir bax üzünə,
Çox da məftun olma özün özünə”.
Bu parlaq güzgüyə dikdim gözümü,
Gördüm surətimi, gördüm özümü:
Baxanda güzgüdə – o yaşıl bağda
Ağqanad bir qarğa gördüm budaqda.
Yuxudan məhrumdu o nərgiz gözlər,
Sərvimdə görmədim gənclikdən əsər.
Bənövşə üstünü basmış yasəmən,
Öz qızılgülümü solğun gördüm mən¹⁹⁵.
Sikkəni bu qədər sürtülmüş görçək¹⁹⁶,
Sütləşdim, heyrətdən çırpındı ürək.
Hanı o ayaq ki, quş edə məni,
Hanı əl, dəyişə köhnə nəqşəni.
Xəcalət çəkərək solğun rəngimdən,
Başladım nəvaya öz ahəngimdən.
Qorxdum vaxtsiz əcəl üstümü ala,
Çəkdiyim bu naxış natamam qala.
Yuxu göz mülkünü tutana qədər
Dedim ki, bu evi tikim birtəhər.
Bəlkə, bir yatağa yetişə əlim,
Ola son mənzilim, axır mənzilim...

Dövrəndən baxəbər bir alim yenə
Başladı keçmişin bu çür şərhinə:
“Allahın hökmüylə böyük İskəndər
Vəhy alıb, elə ki oldu peyğəmbər,
Dövlət divanından pozdu adını,
Zəhmət divanına yazdı adını¹⁹⁷.
Əmr etdi bacını Rum ilə Rusun
Yazsınlar adına İskəndərusun.
Getmədən tərək etdi təxti oğluna,
Tapşırıldı anası göz olsun ona!
Vəsiyyəti etməyə gələrək dilə,
Əziz anasına söylədi belə:
“Gedirəm, bu xalqla et yaxşı rəftar,
Qoy səndən həmişə razı qalsınlar.
Ata tək bu xalqı himayənə al,
Anasan, anətək dərdlərinə qal.
Amandır, dindar ol, göstər ədalət,
Allahın əmrinə elə riayət,
Əmrə əməl edib xeyirə çat sən,
Bu, qat-qat yaxşıdır əmr eləməkdən.
Mən yola çıxmağa duydum zərurət,
Qalır təxtim, tacım sənə əmanət.
Yollarım uzundur, mənzillərim çox,
Bilməm, dönəcəyəm geriyyə, ya yox.
Elə et qayıtsam əgər səfərdən,
Xəcalət çəkməyək nə mən, nə də sən.
Yox, əgər dönməyim olmasa qismət,
Huşyar ol, xoş gəlsin ta ki, aqibət.
Elə et ki, haqqın məhkəməsindən
Dilin tutulmasın, xəcil olma sən”.
Bütün sözlərini deyib İskəndər,
Qoyub təxti, tacı, elədi səfər.
Əmr etdi bir anda bütün Rum və Şam
Qoşunu önündə cəm olsun tamam.
Fərmanında olan bütün qoşundan
Yol üçün ayırdı yüz min pəhləvan.
Bunlar hər ölkədən seçmə mərdlərdi,
Hərə bir orduya dəyənlər əsgərdi.
Dörd min yük daşıyan dəvə götürdü,
Onları nizamlı yola düzdürdü.
Bisrək cinsindəndi onun min başı¹⁹⁸,
Keçərdi yel kimi o, dağı, daşı.
Mini də büxtiydi, nərdi hər biri¹⁹⁹,
Dadlı yeməklərdi bütün yükləri.
Üçüncü mini də cəld naqələrdi²⁰⁰,
Bəzəyi qızıldı, zərđi, zivərđi.
Dördüncü min isə, nəcib dəvələr,

Hər biri ceyrantək iti yol gedər.
Vardı hər peşədən, hər bir sənətdən
Yanında yüzlərcə mahir işbilən.
Belə tədarüklə durub növrağı,
Qaldırdı balıqdan Aya bayrağı²⁰¹.
O, Məqduniyyədən yola düşərək
İskəndəriyyəyə gəlib çatantək,
Orda o möhtəşəm təxti ucaldı,
Neçə gün şadlıqla orada qaldı.
Fateh Keyxosrovtək görüb baxtını.
Gedib düz Səirdə qurdu taxtını.
Əmr edib o, uca bir mil düzəltdi.
Başına bir parlaq güzgü bənd etdi.
Güzdə bir aylıq bir məsafədən
Görünür dənizdə hər gəlib, gedən.
Təxti düşmənlərdən qorumaq üçün
Keşikçi dururdu orda bütün gün.
Güzgü əyan etsə bir siri əgər,
Gəlib hökmdara bildirərdilər.
Düşmənlər çal-çapa gəlsələr, işdir,
Saray adamları görərdi tədbir.
Olub paytaxtından arxayın, yenə
Şah mindi vüqarla öz köhləninə.
İlk əvvəl yolunu Məğribə saldı,
Misrə gəlib, orda iki gün qaldı.
Sonra çıxıb ordan, qəlbində dilək,
Allahın əmrinə əməl edərək,
Bir xeyli yol gedib, dərələr keçdi,
Ötüb zəmiləri, çölə yetişdi.
Məqdəsdən dəstəylə bir neçə adam
Hakimin zülmünə etməyib davam,
Yolda düzöldülər, o qadir şahdan
Belə dilədilər mərhəmət, aman:
“Pak etdin dünyanı, sən, ey hökmdar.
Gəl bu pak evi də paklığa çıxar.
Ucalt bayrağını şəhərimizdə,
Yox et bədxahları, dincələk biz də.
O paklar yurdunda var bir Əhrimən,
Allah dostlarıyla düşməndir, düşmən.
Müqəddəs binada itaətkarlar
Olub o zalimin zülmündən bezar.
Tərk edib sitayiş yolunu hakim,
Bütün din əhlinə zülm edir daim.
Başını dik tutub, tökür nahaq qan,
Çoxunun başını kəsib nahaqdan.
Hamımız qorxuruq o Əhriməndən,
Divlər qənimisən, dadə yetiş sən!”

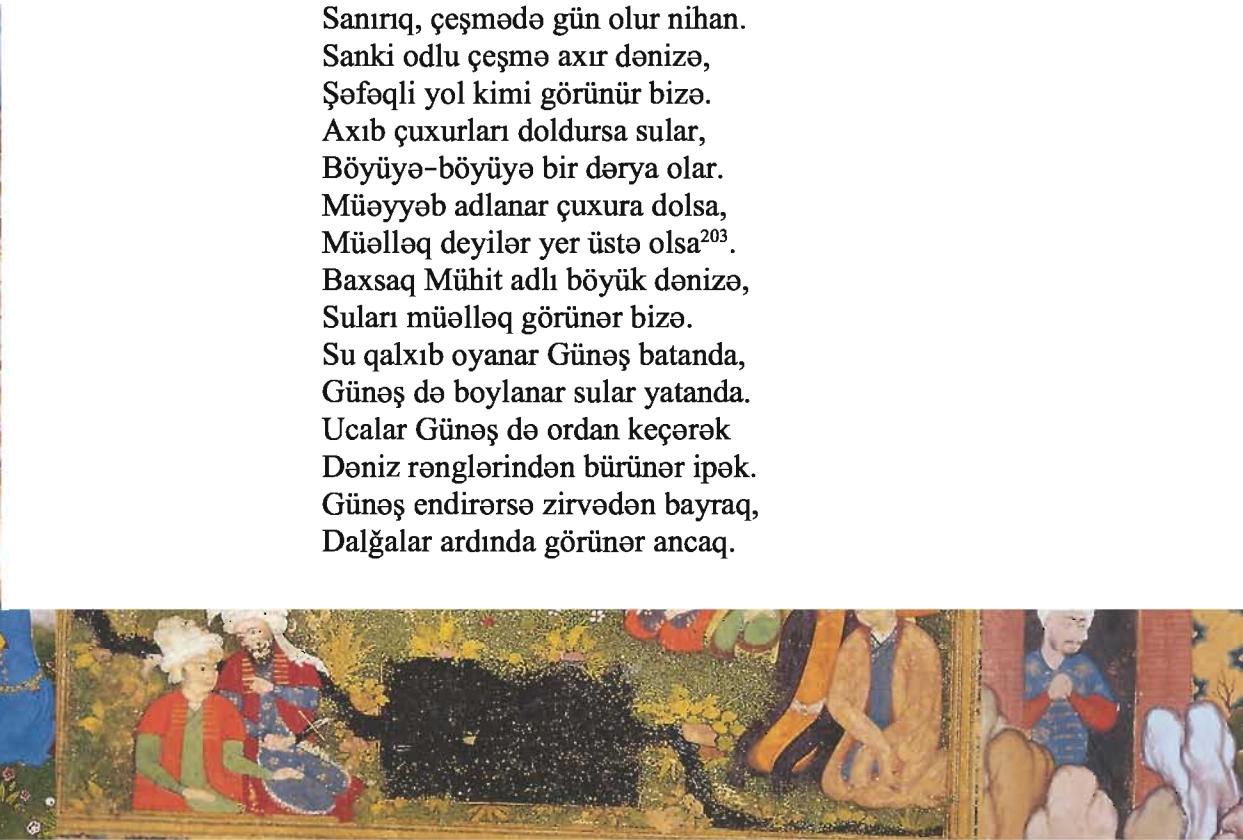

İskəndər onları belə görən tək,
O göz yaşlarına rəhm eləyərək,
Əsla incimədi fəryadlarından,
Çatdı məzlumların dadına o an.
Dinləyib onların ah-fəryadını,
Beytölmüqəddəsə sürdü atını.
Dünyanı hasardan qurtarsın deyə,
Beytölmüqəddəsdən başladı səyə.
Orda qoymamaqçün fitnədən əsər,
Rumdan düz Məqdəsə gəldi İskəndər.
Bu vaxt hər tərəfdən – dağdan, dərədən
Ədalət səsinə eşidib düşmən,
Tədarük görərək döyüşə çıxdı,
Bilmirdi ki, şahın bəxti açıqdı.
İskəndər vuraraq ona şəbxunu,
Yolkəsən azğının kəsdi yolunu.
Onu zalım görüb, qanını tökdü,
Qüdsün qapısında çarlığa çəkdi.
Carçılar bir neçə müddət çəkib car,
Elədiyi zülmü bir-bir saydılar,
Dedilər: "Bu evə zülm etsə hər kəs,
Belə aqibətdən qurtara bilməz!"
Pak evi nahaqdan azad eylədi,
Şadlıq sevənləri o, şad eylədi.
O dinclik məkanı asudə oldu,
Nakəsin torpağı göyə sovruldu.
Zalimin zülmünü şah məhv elədi,
Müti olanlara verdi məbədi.
Beytölmüqəddəsi nizama saldı,
Sonra da Məğribə tərəf yol aldı.
Çəkdi Əfrəcəyə qoşunu ordan,
Sonra Əndülüse oldu o, rəvan.
Həm dəvət edərkən, həm hökm edərkən
Əql ilə, ədl ilə iş gördüyündən,
Müdrək bir hökmdar görərək onu,
Hamı qəbul etdi doğru yolunu.
Hamını düz dinə elədi dəvət,
Tikdirdi hər yerdə bir yeni məbəd,
Yenidən qoşunla yola çıxaraq
Dünyanı tutmaqçün ucaldı bayraq.
Sürətlə keçirdi dağdan, dərədən,
Çəmənlik görəndə salırdı məskən.
Dincəlib bir qədər, oldumu aram,
Yenidən edirdi yoluna davam.
O keçdi çölləri sahilə qədər,
Yetişib dənizə, saldı gəmilər.
Üç ay gecə-gündüz üzdü dənizlə,

Ancaq dənizdə ov keçmədi ələ.
Sürətlə gedirdi Məğribə sarı,
Yanında qoşunu və yoldaşları.
Keçirdi bir yerdən o başqa yerə,
İnsan yaşamayan cəzirələrə.
Çıxdı qarşısına minlərcə insan,
Cürbəcür canlılar, cürbəcür heyvan,
Ancaq heç yaxın da gəlməyib ona,
Qaçıb dağıldılar hərə bir yana.
Bir xeyli yol gedib İskəndər yenə,
Enişdən qalxdı bir geniş düzənə.
Bu çölün sapsarı qumları vardı,
Yerindən sarı gil tozu qalxardı.
O qumun üstündə atlar çaparkən
Həmişə od-alov qopurdu yerdən.
Başqaymış torpağın tərkibi yəqin,
İçində kükürd də varmış o yerin.
Bir ay o çöllərdə etdilər səfər,
Nəhayət, ordan da ötüb keçdilər.
Çöllər qurtaranda, gördu uzaqdan
İskəndər önündə əngin bir ümman.
Yunanlar Okyanos deyərdi ona²⁰²,
Qəribə gəlirdi dəniz insana.
Dəhşətlə döyürdü ətrafı dalğa,
Yol yoxdu keçməyə burdan uzağa.
Günəş batan zaman bütün dünyada,
Yenə görünürdü həmin deryada.
Atəşpərəst kimi güdüdü odu,
Odu heç gözündən iraq qoymurdu.
Fələk də heç gecə-gündüz bilmədən
Ona nur saçırdı odlu çeşmədən.
Qürubu deryada seyr edən zaman
Sanırıq, çeşmədə gün olur nihan.
Sanki odlu çeşmə axır dənizə,
Şəfəqli yol kimi görünür bizə.
Axıb çuxurları doldursa sular,
Böyüyə-böyüyə bir dərya olar.
Müəyyəb adlanır çuxura dolsa,
Müəlləq deyilər yer üstə olsa²⁰³.
Baxsaq Mühit adlı böyük dənizə,
Suları müəlləq görünər bizə.
Su qalxıb oyanar Günəş batanda,
Günəş də boylanar sular yatanda.
Ucalar Günəş də ordan keçərək
Dəniz rənglərindən bürünər ipək.
Günəş endirərsə zirvədən bayraq,
Dalğalar ardında görünər ancaq.

Örtüyə bürünər bir az gedərək,
Çünki yer altından keçsə o görək²⁰⁴.
Bilik belə verir bunu nəzərə,
Başqa rəhbər də var yol bilənlərə.
Şah isti görəndə dəniz suyunu,
Çox dərin bir heyrət götürdü onu.
Alimdən soruşdu: “Deyin, bu nədir?
Kimdir gözətçisi, bu nə çeşmədir?”
Alim cavab verdi: “Həmin isti su
Çoxunun abrını tökmüş, doğrusu²⁰⁵.
Çox olub bu sirri açmağa həvəs,
Kələfin ucunu tapmayıb heç kəs.
Çoxundan bu sirri soruşmuşam mən.
Olmayıb bir doğru cavab söyləyən.
Günəşin seyrini, hərə birtəhər,
Mərkəzdə, ya yerin altında bilər.
Kim bilir, Günəş, Ay bu ciltvəghandan
Keçib sonra harda sürürlər dövrən?..”
İskəndər kənarda bir az dincəldi,
Sonra yavaş-yavaş sahilə gəldi.
Civətək ağırdır o dənizdə su,
Kəsmişdi yolları bulud ordusu.
Gəmi belə suda üzməzdi asan,
Müşküldür yol getmək rəhbər olmadan.
Soruşdu şah sirri bələdçilərdən:
“Bu yola nə tədbir görməliyəm mən?
Salaq biz gəmini suya nə sayaq?
Yüklə o sahilə mümkünmü çıxmaq?”
Məsləhət görmədi o yolbilənlər,
Dedilər: “Yaramaz bu yerdən səfər.
Olsa yüz bələdçi, yenə də heç kəs
Gəmini bu sudan çıxara bilməz.
Vardır civə rəngli bu qorxunc suda
Qəssəsə deyilən bir əjdaha da²⁰⁶.
Mağaradan çıxan qara tüstütək
Görünər heybətlə hərdən o nəhəng.
Elə dəhşət saçır o qorxunc heyvan,
Uzaqdan görərsə əgər bir insan,
Vahimə içində quruyub ölər...
Kim olar bu qorxunc yollara rəhbər?
Hələ bundan betər; burdan baxanda
İşıqlı bir sahil vardır o yanda,
Rəngbərəng daşlarla doludur hər yan:
Qapqara, sapsarı, gömgöy, al-əlvan!
Hərəsi bir-iki batman qədərdir,
Qızıl sürmə daşlar sanki gövhərdir.
O əlvan daşları görəndə insan

Sevinər fərəhdən, gülər şadlıqdan.
Qəhqəhə çəkərək güldükcə gülər,
O qədər gülər ki, gülməkdən ölər.
Misqaldan az olsa daşın çəkisi,
Oyatmaz insanda o, gülüş hissi!”
Bunları dinləyib şah fikrə getdi,
Adamlar göndərib təcrübə etdi.
Qocanın sözləri düz–doğru çıxdı,
Daşlar çoxlarını torpağa yıxdı.
İskəndər əmr etdi, bir miqdar əsgər
Minib dəvələrə ora getsinlər,
Sarınsın gözləri yetişən zaman,
Yığıb gətirsinlər həmin daşlardan.
Nə qədər bacarsa toplayıb hərə,
Çatsınlar daşları tez dəvələrə.
Bez ilə bürüyüb bərk sarınsınlar,
Üstdən də çox qalın şeylər salsınlar.
Daşlarla yükləyib o dəvələri,
Daşlıqda qalmayıb dönsünlər geri.
Şahın adamları dinləyib bunu,
İçra elədilər buyurduğunu.
Ölüm qorxusundan şah ilə ordu
Yel kimi tərək etdi o qorxunc yurdu.
Dəvə sürənlərə padşah əmr etdi,
Yüz dəvə o sarı qumdan yüklətdi.
İmarət tikməyə yararlı olan
Sulu bir çəmənə çatdığı zaman,
Buyurdu, daşları yerə tökdülər,
Onlardan bir böyük bina tikdilər.
Parçaya sarınmış həmin daşlardan
Eləcə sarıqlı qoyub, açmadan,
Onları qaydayla düzüb yıgdılar,
Tikdilər qapısız uca bir hasar.
Daşbadam sayığı gözəl qəslər,
Hərəsinin hüsnü bir özgə təhər.
O sarı torpaqdan palçıq tutaraq,
Bayırdan çəkdilər hasara suvaq.
Hasar içəridən cılpaq divardı,
Çünki bu pərdədə gizli sirr vardı.
Alimlər bu cürə edir rəvayət:
Aradan keçincə bir xeyli müddət,
Çürüyüb sarğılar töküldü yerə,
Yeddi rəng gövhərlər çıxdı zahirə.
Binalar xaricdən vermirdi ziyan,
Çünki suvaq vardı sarı palçıqdan.
Geyimi soyundu daxildən hasar,
Ölürdü oraya ayaq basanlar.

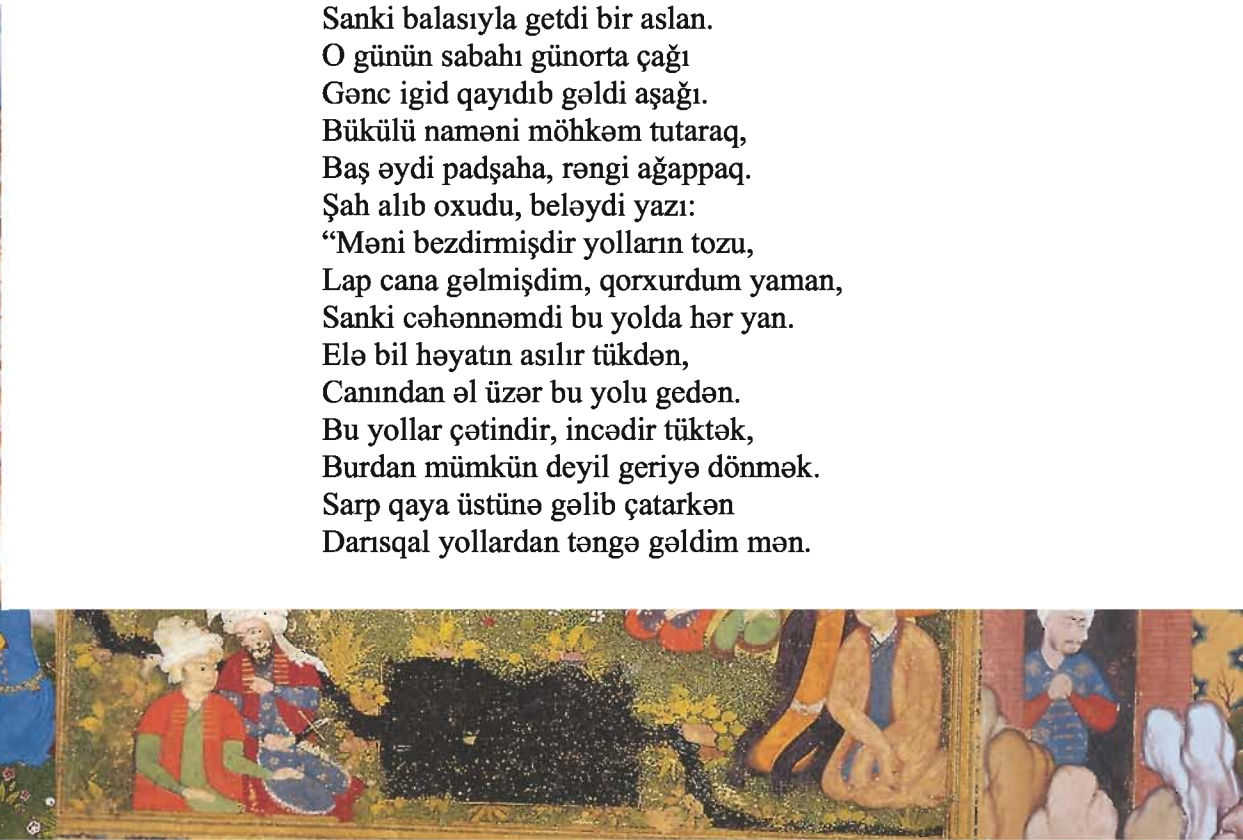

Ora yetişəndə hər yoldan ötən,
Hasarı içindən görmək istərkən,
Bir qapı axtardı, tapmadı ancaq,
Hasara dırmaşdı kəmənd ataraq.
O hasar daşları bir adam görcək,
Alırdı canını ahənrübatək.
Batmanı adamı öldürsə əgər,
Gör dağtək qalansa nələr törədər?
Deyirlər: qürurlu şahlardan biri
Əfsanə sayaraq belə sözləri,
Bir adam göndərmiş, təcrübə etmiş,
Eşitdiyi sözlər sübuta yetmiş.
Binanı qurtarıb, sonra İskəndər
Dəryadan səhraya elədi səfər.
Altı ay yol getdi sonsuz çöllərdən,
Qoşun təngə gəldi axır səfərdən.
O, fil ayağıyla səhralar keçdi,
Nilin sahilinə gəlib yetişdi.
Çayın mənbəyini istədi görə,
Çıxan olmamışdı o yüksəklərə.
İskəndər çox iti bir hərəkətlə,
Böyük mətanətlə, böyük cürətlə
Dördnalla çapırdı çayla yanaşı,
Aşırdı sel kimi o, dağı-daşı.
Dağları, çölləri keçərək getdi,
Nəhayət, dağ-dərə axıra yetdi.
Quru qumluqları keçib ötürdü,
Axırda yamyaşıl bir təpə gördü.
Təpənin ətrafı uca dağlardı,
Mina tək yamyaşıl daşları vardı,
Bu daşlar kəsmişdi çıxacaq yolu,
Yol gedən azardı orda sağ-solu.
Minalı dağlardan büllur sütüntək
Şələlə axırdı yolu kəsərək.
İti daşlar ilə doluydu hər yan,
Yol tapa bilməzdi təpəyə insan.
Bənzərdi tikanlı təpə kirpiyə,
Zillətlə qalxsayda biri zirvəyə,
Orda unudardı əziyyətləri,
Keçərdi o üzə, dönməzdi geri.
Birisi, ya mini çıxsaydı bura,
Burdan da uçardı o çəmənзара.
Ora neçə nəfər oldusa rəvan,
Olmadı bir nəfər geri qayıdan.
Gedənlər nədənsə salırdı məskən,
Təxtü taç tapırdı orda, deyəsən.
Qoşunu etmirdi onlar bir də yad,

Qalırdı onlardan quruca bir ad.
Yığdı alimləri yenə İskəndər,
Bu işə bəlkə bir çarə etsinlər.
Dedilər: “Yaramaz təklikdə getmək,
Oraya çıxanlar çüt olsun gerek.
Birbaşa çıxmaq da ora çətindir,
Yolda dincəlsinlər on addımda bir.
Təpəyə yetişib dayansın onlar,
Sonra tədbirləri işə salsınlar.
Heyrətə düşməsin deyə gözləri,
O üzə tədriclə baxsın hər biri”.
Nəticə vermədi bu son tədbir də,
Yığdı alimləri İskəndər bir də.
Düşünüb verdilər belə bir qərar:
“Hünərli, viçdanlı bir şəxs tapsınlar,
Dünyagörmüş olsun, yazmaq bacarsın,
Gedəndə qələmlə kağız aparsın.
Götürsün yanınca əziz oğlunu,
Dərd-qəmdən qorusun övladı onu.
O dağı çıxdıqda, oğlu da hər an
Gerek təqib etsin onu arxadan.
O çıxsın, ətəkdə qoysun oğlanı,
Balası zəncirtək saxlar aslanı²⁰⁷.
Qayıda bilməsə o kişi əgər,
Ordan övladına eləsin xəbər.
İşdir, heyrətindən dili tutulsa,
Danışa bilməsə, qəfil lal olsa,
Yazar, gördüyünü verər oğluna,
Çünki varlığıyla bağlıdır ona”.
Həmin sifətlərə malik, cəld, qıvraq
Bir qoca tapdılar soraqlaşaraq.
Yollandı dağlara qocayla cavan,
Sanki balasıyla getdi bir aslan.
O günün sabahı günorta çağ
Gənc igid qayıdıb gəldi aşağı.
Bükülü naməni möhkəm tutaraq,
Baş əydi padşaha, rəngi ağappaq.
Şah alıb oxudu, beləydi yazı:
“Məni bezdirmişdir yolların tozu,
Lap cana gəlmişdim, qorxurdum yaman,
Sanki cəhənnəmdi bu yolda hər yan.
Elə bil həyatın asılır tükdən,
Canından əl üzər bu yolu gedən.
Bu yollar çətindir, incədir tüktək,
Burdan mümkün deyil geriye dönmək.
Sarp qaya üstünə gəlib çatarkən
Darısqal yollardan tənğə gəldim mən.

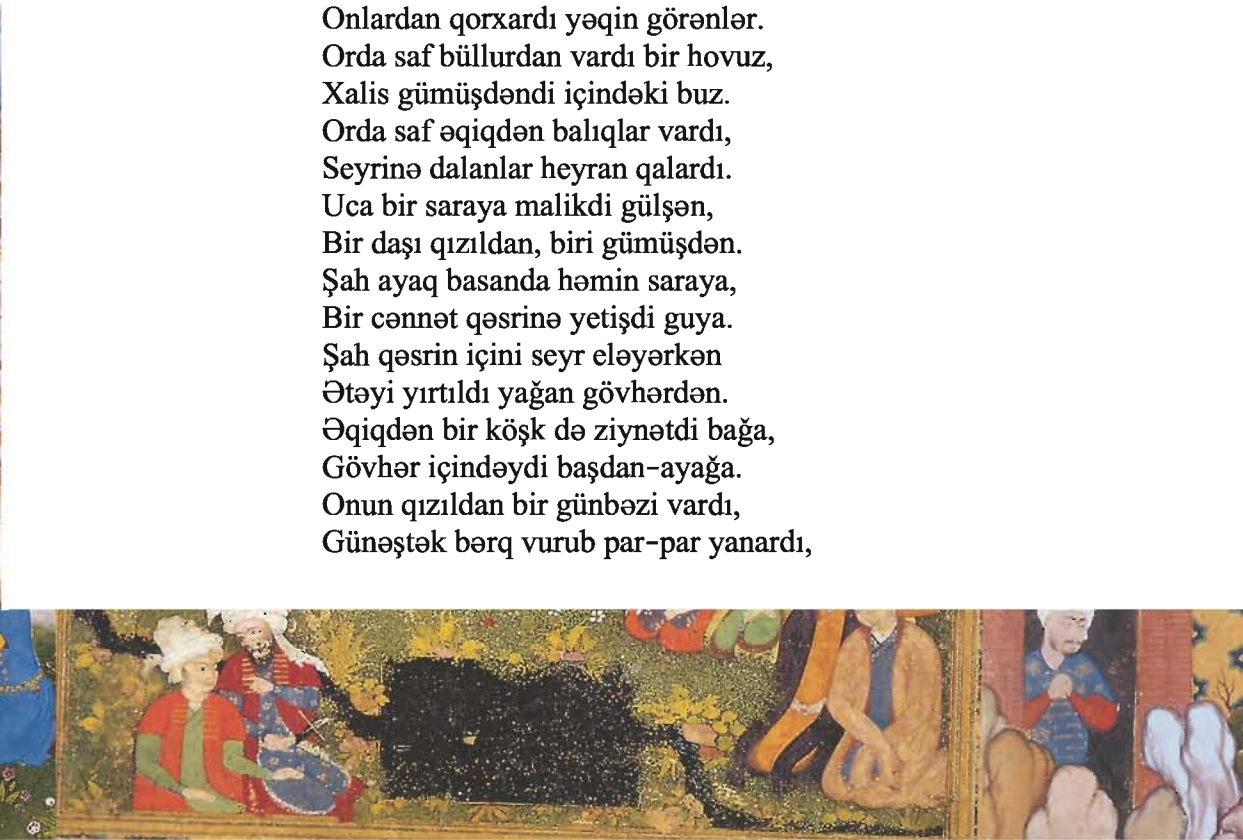

Baxdıqca keçdiyim qorxunc yollara,
Qəlbim sıxıntıdan gəldi zinhara.
Bu tayın yolları düzdür, hamardır,
Hər yana baxırsan yaşıl bağlardır.
Boldur gül-çiçəyi, suyu, meyvəsi,
Gəlir hər tərəfdən quşların səsi,
Havası tərtemiz, qəşəngdir hər yan,
Belə yurd arzular Allahdan insan.
Havası tərtemiz, ətir qoxulu,
Gözəl torpaqları çeşməli, sulu,
Çeşmələr, bulaqlar verib əl-ələ,
Bunlardan böyük çay gəlib əmələ.
Bu yanda bəzəkli gözəl bir həyat,
O yanda azğınlıq, düşgünlük, fəryad...
O tərəf – cəhənnəm, bu tərəf – gülşən,
Dönməz cəhənnəmə heç kəs behiştədən.
Bir də ki gəlmişik gör hardan-hara,
Baxıram keçdiyim qorxunc yollara,
Belə gözəl yerdən kim döner geri,
Keçər o dəhşətli qorxunc yerləri?
Mən getdim, səlamət olsun görüm şah,
Mən şadam, sizi də şad etsin Allah!”
Şah gizli sirlərdən oldu xəbərdar,
Qoşunu tez etdi o yerdən kənar.
Heç kəsə demədi oxuduğunu,
Qorxdu ki, hamısı tərək edər onu.
Şah razı olmadı orda qalmağa,
Əmr etdi, qoşunu çəkдилər sağa.
Durub dincəlmədən düzəldi yola,
Daha düşünmürdü heç bir şey əsla!
Qum kimi sərf edib bollu xəzinə,
Səhradan əzabla qayıtdı yenə.
Yol – qumluq, dərdi də – hədsizdi qumtək,
Gedirdi qüssədən ahlər çəkərək.
Səf çəkib tutmuşdu düşmənlər yolu,
Doluydu vəhşiyə yolun sağ-solu.
Ançaq şaha sarı onlar cumanda
Qaranlıq basırdı yolu bir anda.
Şah rüxsət vermədən, bir qədəm onlar
Çıxa bilməzdilər zülmətdən kənar.
Birisi çıxsaydı əgər fərmandan,
Olardı durduğu yer ona zindan.
Dilini bilirdi rast gəlsəydi kim,
Heç lazım deyildi ona mütərcim.
Onların dilində eləyib xitab,
Verirdi hərəyə layiqli cavab.
O, tozlu yollarla səfər edirdi,

Zamanı arxada qoyub gedirdi.
Bu yolda heç nəyə meyl etməyərək,
Qəlblərdən tozları silirdi yeltək.
Dostların könlünü o, şad edirdi,
Yadlara həqiqi din öyrədirdi.
Qorxunç səhralardan tufantək keçdi,
Bir div ovlağına gəlib yetişdi.
Sanki od düşmüşdü bu yerdə çölə,
Səhra danışdı alov diliylə;
Bol qızıl veribdir bura Yaradan,
Ağacdan, otdansa yoxdu bir nişan.
Qızıl mədəninini İskəndər görcək,
Sevindi bir qızıl tapan uşaqtək.
Bir qədər yol gedib, atını çapdı,
Cənnəttək bir gözəl düşərgə tapdı.
Ağacları qızıl bir bağdı abad,
Burda taca, təxtə çatmışdı Şəddad.
Ölkələr fatehi girdi içəri,
Qızıldan sapsarı gördü hər yeri.
Meyvəylə doluydu bütün ağaclar,
Ləl idi, dürr idi verdikləri bar.
Alma, nar doluydu hər tərəf, hər yan,
Hamısı qızıldan, parlaq yaqutdan.
Gümüşü narınclar, qızıl türüncülər,
Adam inanmırdı saldıqca nəzər.
Baharı cəvahir, yeri kimyatək,
Zümrüddü, mərcandı hər ot, hər çiçək.
Büsat içindəydi o zinətli bağ,
Burda gövhərdəndi yanan hər çıraq.
İnsan biçimində qalxıb uçalan
İki heykəl vardı orda qızıldan.
Qızıl olduğunu bilməsə əgər,
Onlardan qorxardı yəqin görünlər.
Orda saf büllurdan vardı bir hovuz,
Xalis gümüşdəndi içindəki buz.
Orda saf əqiqdən balıqlar vardı,
Seyrinə dalanlar heyran qalardı.
Uca bir saraya malikdi gülşən,
Bir daşı qızıldan, biri gümüşdən.
Şah ayaq basanda həmin saraya,
Bir cənnət qəsrinə yetişdi guya.
Şah qəsrin içini seyr eləyərkən
Ətəyi yırtıldı yağan gövhərdən.
Əqiqdən bir köşk də ziynətli bağa,
Gövhər içindəydi başdan-ayağa.
Onun qızıldan bir günbəzi vardı,
Günəştək bərq vurub par-par yanardı,

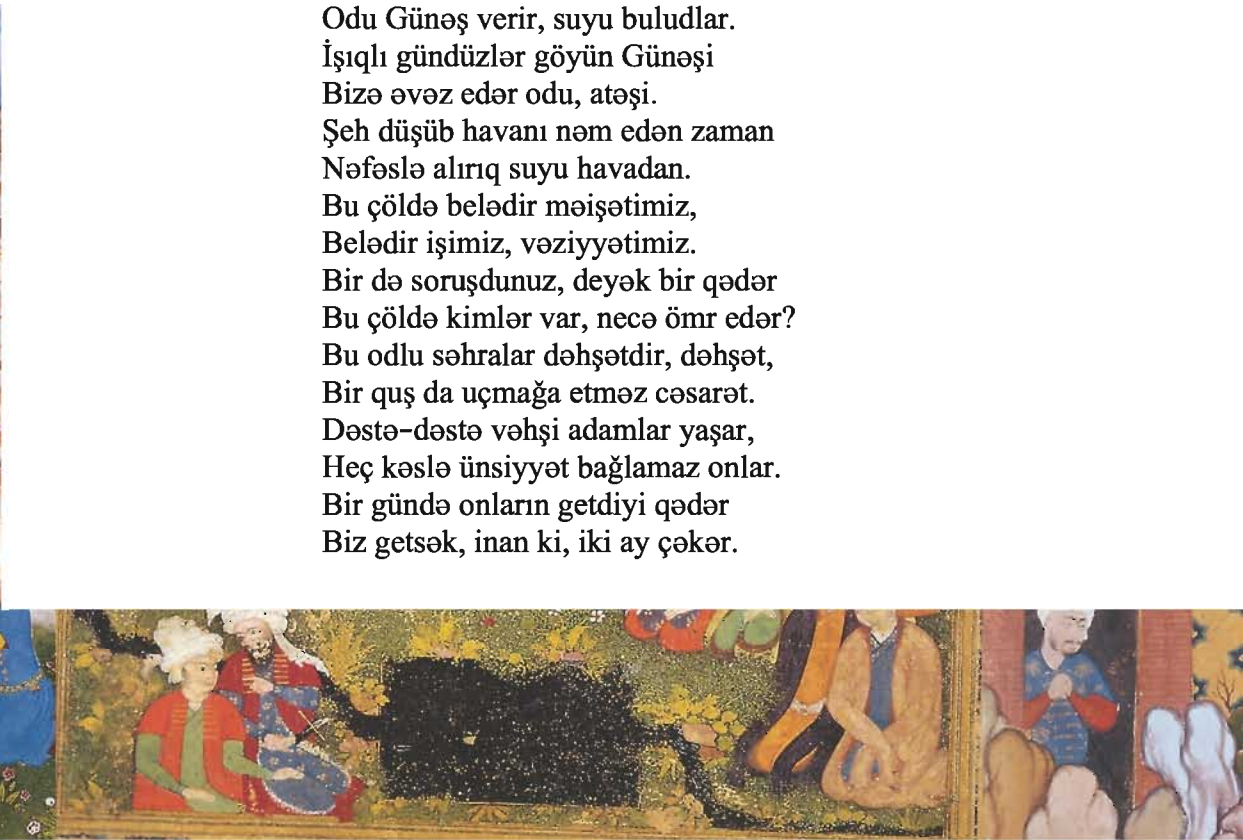

Üstündə müşk ilə ənber tozundan
Başqa heç bir tozdan yox idi nişan.
Göyün günbəzinə girən mələktək,
İskəndər o köşkə girdi sevincək.
Gördü əqiqdən bir parlaq məqbərə
Ki, kafur qoxusu saçır hər yerə.
Mina naxışlıdır orda dər-divar,
Mina yazılı bir yaqut lövhə var.
Üstündə həkk olmuş: "Ey bura girən
Qüdrətli qəhrəman, oxu, bil ki, sən:
Şəddaddır bu qəbrin içində yatan,
Bu bağı, bağcanı odur yaradan.
Həyalı, ədəbli ol burda ancaq,
Fikrindən keçməsin niqabı açmaq.
Çalış, gizli qalsın bizim sirmimiz,
Kimsənin sirrini açmamışıq biz.
Gəl, bizim şərəfə hörmət elə sən,
Bu torpaq sənə də olacaq məskən.
Qəbrin günbəzini bu yerdə yatan
Hərçənd tikmişsə də sərt, qara daşdan,
Nəhayət, sürətlə dolanan fələk
Tozlara çevirib yelə verəcək.
Bədəni qarışqa yemi olacaq,
Başı da at nalı altında torpaq.
Doğrudur, çalışıb hərə birtəhər
Öz qəbri üstündə sütun tikdirər,
Ancaq belə gəlib hər şeyin sonu,
Yel göyə sovurar onun tozunu.
Şəddadın cəsədi, kim bilir, haçaq
Hansı at nalına tapdaq olacaq?
Bu məzar içindən dağıtma tozu,
Torpaqda yaxşıdır torpaq, doğrusu.
Bədəni axtarma, toz etdi ruzgar,
Təkçə bu günbəzdir ondan yadigar.
Gəl, toxunma bizə, baxıb ibrət al,
Bax, öz bu gününü sən də yada sal!
Özünə güvənmə ki, bəxtiyarsan,
Kim olsan, düşün ki, insansan, insan!
Bu xəzinə, saray sənindir yalnız,
Sənin əmrindədir başla taçımız.
Açıqdır üzünə bütün xəzinə,
Bu, yetər ordunun yol zəhmətinə.
Apar, sənin olsun xəzinə, amma
Bizim qəbrimizə əsla toxunma!.."
İskəndər mənəli lövhəni görcək,
Heyrətdən donaraq qaldı lövhətək.
Xətləri su kimi rəvan oxudu,

Ağlayıb gözündən tökdü xeyli su.
Məzarın önündə duran hökmüdar
Axıtdı gözündən sel kimi yaşlar.
Dəymədi orada birçə gövhərə,
Çıxıb hazırlaşdı yenə səfərə.
Getdi qılıncına baş əyən bağdan,
Dərməyib bir meyvə heç bir budaqdan.
Baxdı, o, bağdakı bu cah-cələla,
Bildi ki, illəri salıbdır yola.
Xəzinə gördüsə dünyalar qədər,
Nə özü götürdü, nə də bir nəfər.
Sərvətlə doluydu o keçdiyi yol,
Saf qızıl-gümüşdü hər tərəf bol-bol,
Yenə də yadına düşdü öz yurdu,
Yenə səfər üçün çölə üz qoydu.
Yolun yarısına çatıb İskəndər,
Vəhşilər gördü ki, insana bənzər.
Bunlar çöl əhliydi, qırdan da qara,
Yaşayış yerləri kaha, mağara.
Onlardan soruşdu: “Bu çöllərdən siz
Sərgüzəşt, əfsanə nə bilirsiniz?
Deyin, sizdən başqa varmı yaşayan
Bu çöldə ya əhli, ya vəhşi heyvan?”
Onların cavabı şaha bu oldu:
“Az olur bu çölün suyu, buludu;
Bu susuz səhrada yaşayırıq biz,
Səhranın ovudur yediklərimiz.
Yalnız ovçuluğu etmişik peşə,
Ömrümüz heyvantək keçir həmişə.
Yeyərik nə etsək bu çöldə şıkar,
Tüklərdən, dəridən geyərik paltar.
Burada nə atəş, nə də ki su var,
Odu Günəş verir, suyu buludlar.
İşıqlı gündüzlər göyün Günəşi
Bizə əvəz edər odu, atəşi.
Şeh düşüb havanı nəm edən zaman
Nəfəslə alırıq suyu havadan.
Bu çöldə belədir məişətimiz,
Belədir işimiz, vəziyyətimiz.
Bir də soruşdunuz, deyək bir qədər
Bu çöldə kimlər var, necə ömr edər?
Bu odlu səhralar dəhşətdir, dəhşət,
Bir quş da uçmağa etməz cəsarət.
Dəstə-dəstə vəhşi adamlar yaşar,
Heç kəslə ünsiyyət bağlamaz onlar.
Bir gündə onların getdiyi qədər
Biz getsək, inan ki, iki ay çəkər.

Onlardan birisi düşmüşdü ələ,
Soruşub birtəhər gətirdik dilə:
“Necə edirsiniz susuzluğa tab?”
O bizə nifrətlə vermişdi cavab:
“Su bizə zəhərdir, su içməz heç kəs,
Bizə suyu hava eləyər əvəz.
İlantək heç kəsə yovuşmarıq biz,
Kərtənkələlərdir yediklərimiz.
Sizdən ki bir fayda yoxdur bizlərə,
Neçin boyun əyək sizə boş yerə?”
Yemək, yatmaq vaxtı yenə birtəhər
Onlardan gizləncə almışdıq xəbər:
“Bu sonsuz səhranı, susuz çölləri
Gəzib görübsünüz siz çoxdan bəri:
Söyləyin, kim görüb başqa zihəyat?²⁰⁸
Varmı bu çöllərdə başqa məxluqat?”
Onlar cavab verib: “Bu çölü, dağı
Axtarıb gəzmişik yaxın-uzaqı.
Ahutək biz qaçdıq illər uzununu,
Tapmadıq səhranın ancaq sonunu.
Bizə rast gəlmişdir başqa çöllülər,
Onlardan soruşub tutmuşuq xəbər:
“Görəsən, bizlərdən başqa Yaradan
Burda yaratmışmı başqa bir insan?”
Onlar deyiblər ki: “Çox uzaqlarda,
Günəş ziyasına həsrət diyarda
Müşk meşəsi kimi bircə şəhər var,
Orda ağ bədənli insanlar yaşar.
Gözəl, xoşxasiyyət, üzləri gülər,
Onlar beş yüz ildən artıq ömr edər.
Beş yüz yox, lap min il yaşasalar da,
Qocalıq əsəri olmaz onlarda.
O diyar haqqında bunlardan qeyri
Heç kəsin heç şeydən yoxdur xəbəri.
Bizim bu torpaqda hələ də çox var
Heç ayaq dəyməmiş səhralar, dağlar.
Orda göyertidən, sudan əsər yox,
İsti bərk istidir, soyuq bərk soyuq.
Bir yerdə göyerti bitməsə əgər,
Orda canlı məxluq neçə ömr edər?”
Bunlardır eşidib bildiklərimiz,
Yoxdur başqa daha bir xəbərimiz”.
Onların halına yanıb İskəndər,
Çürbəcür nemətdən verdi bir qədr.
Qayda-qanun qoydu, ayin öyrətdi,
Onları haqq dinə hidayət etdi.
Düzgün nişanlarla bilməkçün, yəqin

Yolunu soruşdu məchul yerlərin.
Gördülər İskəndər çox şəfqətlidir.
İnsafılı, qayğıkeş, mərhəmətlidir,
Eyləyir onlara ürəkdən kömək.
Dedilər: biz də bir xidmət göstərək.
Torpağı od, atəş, küləyi zəhər
Səhradan çıxmağa yol göstərdilər.
İskəndər vaxt-bivaxt, baxmadan yola,
Oradan atını çapdı dördnala.
Qurtardı axır ki çöllər, səhralar,
Dübarə sahilə çatdı hökmdar.
Dərya kənarında bulaqlar vardı,
Büllürtək suları şır-şır axardı.
Bulaqlar başında bir aya qədər
Əzabı dincliklə əvəz etdilər.
Yenidən gəmilər qayırdı onlar,
Mindi gəmilərə bütün qoşunlar.
Bir ay da yol gedib onlar dənizlə,
Gəlib yetişdilər axır mənzilə.
Ulduzlu gecənin od tutub canı,
Sanki əqrəb çalıb xallı ilanı²⁰⁹.
Cənubdan bir nəsim əsdi bu yerə,
Şadlıq, fərəh verdi yol gedənlərə.
Çəsməli kölgəli bir yer gördülər,
Bir həftə qalmağa qərar verdilər.
Yolun əzabına tapdılar dərman,
Çıxdı yavaş-yavaş ağrılar candan.

634

İSKƏNDƏRİN BAŞA SİTAYİŞ EDƏNLƏR KƏNDİNƏ YETİŞMƏSİ

Müğənni, könlümdə taqət yox səbrə,
Bu gecə nəğmənlə qıl mənə çarə!
Elə bir nəğmə ki kama yetirsin,
Məni huşsuzluqdan huşa gətirsin!

O gövhər paylayan öz mücrüsündən –
Belə gövhər saçır söz mücrüsündən:
Şah dönüb Məşriqdən mənzilə yetdi,
Atını Cənuba tərəf yönəltdi.
Havanın ən lətif, ən xoş bir çağı,
Oxşayıb sevəndə ruzgar torpağı,
Narıncı ətr ilə sübh oyananda,
Turuncu rənglərlə su boyananda,
Yenə köç yerindən çıxıb səfərə,

Sürdülər atları başqa bir yerə.
Şaha bələdçilər verdilər xəbər
Ki, burdan çıxaraq edərkən səfər,
Yolda behişt tək bir kəndə çatacaq,
Hər yanı çəmənlik, hər yanı bulaq.
Orda yaşayanlar haqqı danırlar,
Bütü özlərinə allah sanırlar.
Bəlkə, şah onlara edə mərhəmət,
Edə onları da haqq yola dəvət.
Gecənin camına gün axıb doldu,
Yetişişib o kəndə şah, aram oldu²¹⁰.
Günəş tovuz kimi açdı balüpər,
Lacivərd hilalın üstə səpdi zər.
Qalxdı o cahangir atın belinə,
Zəfər cilovunu aldı əlinə.
Qürurla atını sürdü qabağa,
Sanki Bəhram getdi gur ovlamağa.
Açıldı önündə nurlu bir cahan,
Çiçəkli, çeşməli bağ idi hər yan...
Hər yanı yamyaşıl gözəl bir kənddi,
Kənd demə, elə bil əsil cənnətdi.
Şah gəlib o kəndə çatdığı zaman,
Görmədi pişvaza çıxan bir insan.
Çox idi o kənddə allahlıq edən,
Hamısı uzaqdı dindən, əqildən.
Palçıq bir küp qoyub evinə hərə,
Küncüd yağı töküüb həmin küplərə,
Yağla dolu küpə insafsızlıqdan
Onlar salardı bir nəfər insan.
Üstündən otuz gün, qırx gün keçərkən
Kəsib alardı başı o küpdən.
Baş dönüb qupquru kəllə olardı,
Bədənsə necə var elə qalardı.
Bu quru kəlləni sanaraq rəhbər,
Ondan alardı hər şeyi xəbər.
Quru, boş kəlləni çubuqlayaraq,
Hərdən sorardı ondan bu sayaq:
“Yaxşımı keçəcək bizim gecəmi?
Nələr görəcəyik sabahki gün biz?”
Guya bu kəllədə gizlin sirr varmış,
Ondan danışığı tək bir səs çıxarmış,
Deyərmiş, sabahki müqəddəratdan:
Hansı yollar ilə kedəcək cahan.
Baxıb o söyləyən sözə, təbirə,
Yozardı bəxtini hərə bir cürə.
Görüb bu adəti, müdrək xilaskar
Dedi ki, bu sirdə bir div əli var.

Əmr etdi, kəllələr bütün qırılsın,
Yağla dolu küplər tez sındırılsın.
Ağıllı dəlillər ilə hökmüdar
Batil fikirləri etdi tarmar.
Onları təlqinlə dinpərvər etdi,
Allah və peyğəmbər yolu öyrətdi.
Bir təmiz qəlblini böyük İskəndər
Burada onlara eylədi rəhbər.
Ölkənin işini qaydaya saldı,
Yenə də gethaget səsi ucaldı.
Fərəhlə eləyib ordan hərəkət,
Bir mənzil yol getdi o, sağ-sələmət.
Hökmüdar atına vermədi aman,
Axıb ulduz kimi keçdi yollardan.
Yollar buruq-buruq, yollar dumanlı,
Uçurum, darısqal, daşlı, tikanlı.
Göründü zirvəsi qılınctək bir dağ,
Əzab-əziyyətdi o dağı aşmaq.
Şah onu seyr etdi başdan-ayağa,
Yol gəzdi birtəhər ora çıxmağa.
Çəkdi ordusunu o dağa sarı,
Hədsiz əziyətlər yordu onları.
O qədər sərtki ki, daşlar, həmin gün
Dırnaqdan oldular heyvanlar bütün.
Şah gördü bu daşlar bərkdir poladtək,
Heyvanlar yorulub əldən düşəcək,
Əmr etdi xam gönlə, dəriylə bərk-bərk
Onların dırnağı sarınsın gərək.
Dırnaqlar daşlara dəyməsin deyə,
Möhkəm sarınsınlar qalın keçəyə.
Yolda yeriməyə əngəl törədən
Daşları yığsınlar bütün o yerdən.
Yığdılar yollarda nə qədər daş var,
Çala-çuxurları hamarladılar.
Gəlib neçə fərraş şahın yanına,
Ədəblə, hörmətlə baş əydi ona.
Bir ovuç daş verib dedilər: "Bir bax,
Bu daşlar minikdə qoymayıb dırnaq.
Nallardan əzabla çıxarmışıq biz,
Bunlardan dad çəkib miniklərimiz.
Polad çəkiclərlə döydük o ki var,
Polad sındı, amma sınımadı daşlar".
Şah daşa zəhm ilə bir qılinc çaldı,
Qılinc parçalandı, daş bütöv qaldı.
Hansı bir maddəylə onu sürtdülər,
Qalaydan başqa şey etmədi əsər.
Doğrudan, bu daşlar bərkdidi, itiydi,

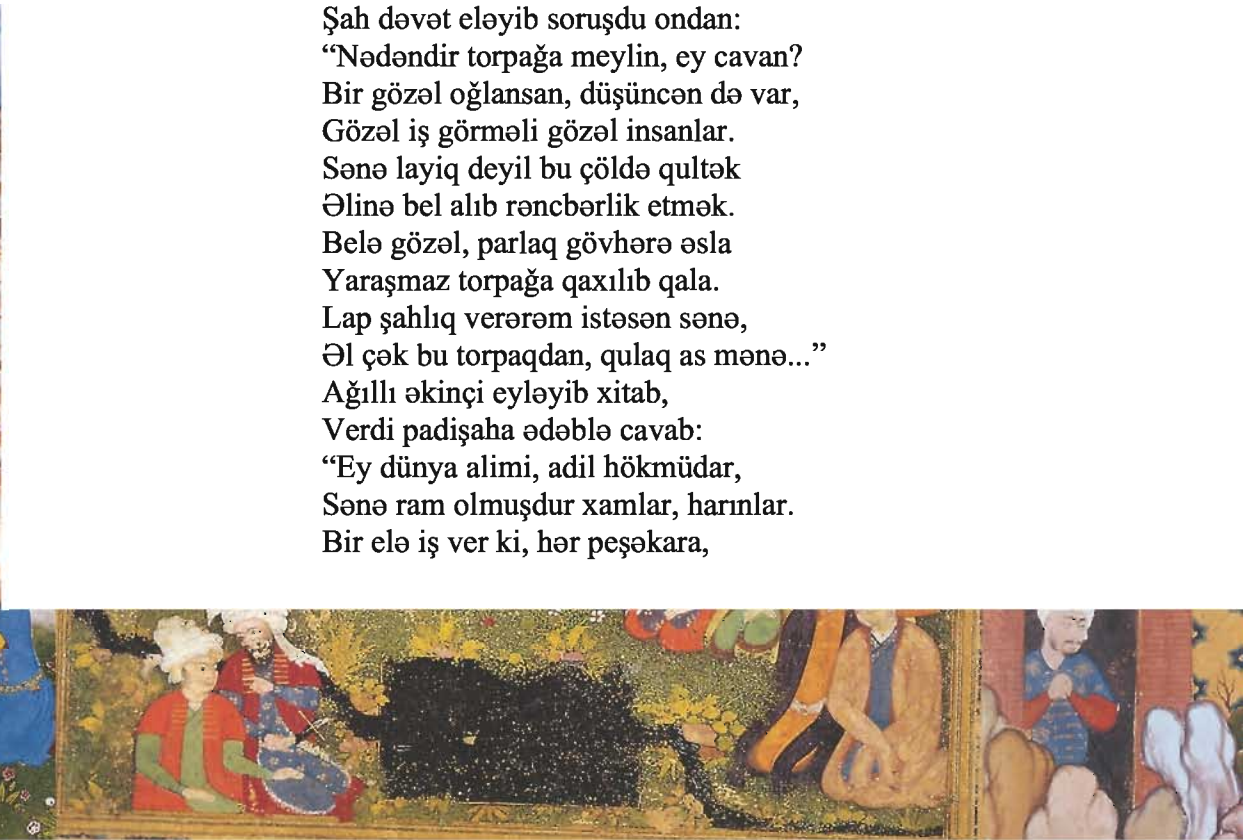

Odur ki bunlara şah “almaz” dedi.
Toplayıb hamını dedi hökmüdar:
“Taniyin, qiymətli daşlardır bunlar.
Bunlar kara gələr, yəqin ki, bir gün,
Yığın, təmizləyin yolları bütün!”
Daşları tanıyıb yığsınlar deyə,
Nümunə verirdi hər döyüşçüyə.
Əsgərlər bu sözü eşidən zaman.
Düşüb axtardılar həmin daşlardan.
Aşağı-yuxarı, çox axtardılar,
Ançaq gördülər ki, bu daşdan az var,
Dəniztək vüsətli bir dərə vardı,
Dağı dörd tərəfdən o qucaqlardı,
Almazla doluydu o dərin dərə,
Gəlirdi tasdakı sutək nəzərə.
Dərə dəniz kimi gövhər saçandı,
Ançaq ki balığı onun ilandı.
Qaynaşır ilanlar min-min hər yanda,
Kim görüb ilanı gövhər satanda?
İlanlar onunçün dolub bu yola
Ki, xəznə bir yerdə olur ilanla.
Yolu xəzinənin çətindi yaman,
Yox idi bir nəfər ora yol tapan.
Şah gördü çox-çoxdur mädəndə almaz,
Almazın üstüylə yol getmək olmaz,
Həm də ki yollarda doludur ilan,
Bir əsgər getməyir ora qorxudan.
Düşündü, axtardı buna bir çara,
Diqqətlə baxanda qayalıqlara,
Gördü ki, qayalar üstünə qonmuş
Caynaqlarında ov çoxlu qaraquş.
Uçuşan quşları görəndə orda,
Öz fikir quşunu uçurtdu o da.
Əmr etdi: kök, arıq, nə olur olsun,
Yığıb gətirsinlər düz min baş qoyun.
Həmin qoyunları kəssinlər onlar,
Ətini doğrayıb parçalasınlar.
Atsınlar o mädən sayılan yerə,
Ət ilə qalanıb dolsun o dərə.
Şahın əmri ilə görüldü tədbir,
Qoyunlar kəsilib soyuldu bir-bir.
Almazlar mädəni sayılan yeri
Ətlə doldurdular atıb leşləri.
Ətə almaz duztək yapışan zaman
Quşlar da uçuşub gəldi hər yandan;
Kababla “duzu” da aldılar onlər,
Qaldı o dərədə yalnız ilanlar.

Qayalar üstünə qonub yedilər,
Hər quşun dalınca getdi on nəfər.
Tökülən almazı onlar yığaraq,
Şahın hüzuruna döndülər qıvraq.
Şah yıgdı bir yerə o almazları,
Pislər gömgöy idi, yaxşılar sarı.
Şah ordan aşağı dönüb gələrək,
Endi dağdan axan qüdrətli seltək.
Onlar çox sürətlə endilər dağdan,
Yox idi bir nəfər bələdçi-filan.
Atların nalından odlar yağırdı,
Döşündən tər deyil, qanlar axırdı.
Bir ay yol getdilər onlar bu sayaq,
Qalmadı minikdə salamat dırnaq.
Axır xoşbətlə qurtardı birdən
Qoşun şikayətdən, şah əziyyətdən:
Qoşunu şah daşlıq yerdən çıxartdı,
Həm abad, həm geniş bir yerə çatdı.
O münbit torpaqda yağışdan, qardan
Gömgöy əkinlərlə doluydu hər yan.
Yamyaşıl, şən, göyçək görüb o yurdu,
Qəlbi həsrət ilə ora uçurdu.
Atlar ac, burasa göy otlar dolu...
Başları qarışdı, azdılar yolu.
Bir gənc, əlində bel, ayağı yalın
Durmuşdu zəmidə şir kimi dalğın.
İgiddi, tərifi yox ehtiyacı,
Başına layıqdi Kəyanlar taçı.
Bel sanki əlində qızıl açardı,
Üzündə iş-gücün nişanı vardı.
Beli gah qaldırır, gah endirirdi,
Suyu gah kəsirdi, gah da verirdi.
Şah dəvət eləyib soruşdu ondan:
“Nədəndir torpağa meylin, ey cavan?
Bir gözəl oğlansan, düşüncən də var,
Gözəl iş görməli gözəl insanlar.
Sənə layiq deyil bu çöldə qultək
Əlinə bel alıb rəncbərlik etmək.
Belə gözəl, parlaq gövhərə əsla
Yaraşmaz torpağa qaxılıb qala.
Lap şahlıq verərəm istəsən sənə,
Əl çək bu torpaqdan, qulaq as mənə...”
Ağıllı əkinçi eyləyib xitab,
Verdi padişaha ədəblə cavab:
“Ey dünya alimi, adil hökmüdar,
Sənə ram olmuşdur xamlar, harınlar.
Bir elə iş ver ki, hər peşəkara,

Qoymasın işindən onu avara.
Başqa iş bilmərəm, əkinçiyəm mən,
Padşahlıq eləmək gəlməz əlimdən.
Rəncbərin yatağı daim bərk olar,
Biz yumşaq yataqda olarıq donqar.
Bərklilyə öyrənib vüçudum mənim,
Çox yumşaq yatağa dözməz bədənim.
Zəriflik eləsə kobud bədənlər,
Elə bil, yapışqan bal olmaq istər!..”
Bu cavab padşahın gəldi xoşuna,
Ürəkdən “Afərin!” söylədi ona.
Sonra da etməkcün onu imtahan
Soruşdu: “Allahın kimdir, ey cavan?
Səni kim qoruyur dünyada şərdən?
De, nəyə etiqad eləyirsən sən?
Kimə qul bilirsən, söylə, özünü?
Tikibsən hansı bir yola gözüünü?”
Gənc dedi: “Ey haqdan xəbərlər verən,
Peyğəmbərlik edib düz yol göstərən!
Səninlə bir yolun yolçusuyam mən,
Mənim də qibləmdir sənin öz qiblən.
Dağları, daşları, çağlayanları,
Göyləri bəzəyən kəhkəşanları
Yaradan Allaha mən gecə–gündüz
Səcdəylə sürtürəm bu torpağa üz.
Bu qaşı, bu gözü odur nəqş edən,
Özümdən xəbərsiz mənə bəxş edən.
Daha neçə nemət mənə göndərmiş,
Onun yüzdə biri min fayda vermiş.
Mənim də borcumdur ona şükr etmək,
Allahı tanıyan şükr edə görək.
Sən bir peyğəmbərsən, mən – Allaha qul,
Odur ki edirəm dinini qəbul.
Mən səni əvvəldən görüb yuxuda,
Sayəndə dirildim balıqtək suda.
İndi, sən qarşımda zühur edəndə,
Əmrinə həmişə hazırım mən də.
Dünya yetirməmiş sənintək insan,
Səni tək yaratmış böyük Yaradan.
Aləmdə şadlığın mayəsi sənsən,
Dünyanı hifz etdin öz səddinlə sən!”
Şahların başçısı olan İskəndər
Həmin xoşxasiyyət gəncə bir qəder
“Afərin!” söyləyib öpdü alından,
Allahın adını eylədi bəyan.
Ona bağısladı şahanə xələt,
Allahın dinilə tapdı o, qüdrət.
Bu güllü, çiçəkli gülşən ölkədə,

Cəmənli, bulaqlı bu şən ölkədə
Qoşunla birlikdə şah bir gün qaldı,
Hamı rahatlanıb dincini aldı.
Bu yeddi xalvarlıq təbli çaldıran
Xoruz əmr edib verdirdə ban²¹¹,
Yola hazırlaşdı yenə İskəndər,
Tədarük gördülər, başlandı səfər.
Xeyli uzaqlaşıb həmin ölkədən,
Başqa bir mənzildə saldılar məskən.
Bu ölkə cənnəttək gözəl bir yerdi,
Torpağı əkinsiz məhsul verərdi.
Ağaclı, çiçəkli gözəl diyardı,
Hər yanda şahənə saraylar vardı.
Ancaq torpağını basmışdı sular,
Çürüyüb solmuşdu orda hər nə var.
Şah sordu: "Bu yerdə kimlər hakimdir?
Bu hansı ölkədir? Sahibi kimdir?
Bunun əkinçisi, öküzü hamı?
Hamı xış sürəni, cilov tutanı?"
Yerlilərdən biri təzim eylədi.
Şaha əhvalatı belə söylədi:
"Qəlbə fərəh verir bu gözəl diyar,
Onun bərəkətli zəmiləri var.
Burda əkin əksən vaxtında əgər,
Məhsulu ən azı birə min verər.
Ancaq zülm əlindən gəlib zavala,
Düşüb bu faydasız, bəhrəsiz hala.
Adil olsa idi burda hökmüran,
Kənd abad olardı, kənddə də – insan.
Bu yer ədalətə görə verər bar,
Zülümdən zavala gəlib məhv olar.
Bir yerdə insafdan olmasa nişan,
Quruyar istidən, çürüyər sudan.
Bu yerdə zülm olsa bir arpa qədər,
Arpanı, buğdanı yel, sel məhv edər.
Bu yerin çox incə tərəzisi var,
Bircə arpa onu əyərək pozar."
İskəndər bildi ki, bu su, bu torpaq
Zülümdən xaraba qalıb bu sayaq,
Ədli bərpa etdi, kənd oldu abad,
Qoydu adını da: İskəndərabad.
Bir qanun qoydu ki, o kənddə heç kəs
Muzdurun haqqını verməyə bilməz.
Hər kəs verməlidir malına zəkat,
Ora xərac üçün gəlməsin barat.
Heç bir tövcü yığan ora gəlməsin...
Belə hökmüdarə yüz min afərin!

İSKƏNDƏRİN QƏNDƏHAR BÜTXANƏSİNƏ YETİŞMƏSİ

Müğənni, mizrab vur, gəlsin dilə saz,
Çünki bu işimiz sazsız saz olmaz!
Bu saz yar olarsa əgər bir kəsə,
Gələr onun qəlbi eşqə, həvəsə.

Səfali bir gündə, ilk bahar çağı
Seyr etmək nə xoşdur bağcanı, bağı.
Bənövşə gətirə bahardan soraq,
Nərgiz əllərində qaldıra çıraq,
Quşların qanları gəldikcə cuşə.
Qəlbləri naləylə gələ xüruşə.
Sərv altda qırqovul quşuna bənzər
Düzülə rəngarəng qızıl qədəhlər.
Çöllərdə ceyranlar başlaya rəqsə,
Ceyran quzuları verə səs-səsə.
Güllər büsat qura çay sahilində.
Şirindil bülbüllər ola sazəndə,
Qumrunun səsile gülün nəsimi
Uyuşa ülfətlə iki dost kimi...
Belə bir fəsildə ən sevimli şey
Rudun ahəngidir, bir də gülgün mey...
Çala badam gözlü bir türk nəğməkar,
Simlərin üstünə tökülə saçlar.
O simlər dəyəndə nazlı əllərə,
Qırılıb qarışa ipək tellərə.
Sən nəğmə qoşasan oynaq rəng ilə,
O da cavab verə sənə çəng ilə.
Ondan öpüş ola, səndən qəzəllər,
Biri innab kimi, digəri şəkər...
Tutiyyə dönübsən, ey şad könül, sən,
Yadına Hindistan düşüb deyəsən!...²¹²
Dağların döşünü bəzədi reyhan,
Otlar yamyaşıldır, güllər al-əlvan.
Marallar gül-çiçək içinə batdı,
Səsləri dağ-daşı, çölü oyatdı.
Tikanlar yerini verdi güllərə,
Qarışdı bənövşə müşkə, ənbərə.
Ənbər almaq üçün o xumar nərgiz
Başını qaldırdı yerdən çarəsiz...
Rum ilə İrənin böyük sərdarı
Abad bir ölkəyə saldı güzəarı.
Hindistan mülkünə yetişdi yenə,
Elə bil, xoş nəsim əsdi gülşənə.
Ordan da Məşriqə qaldırdı bayraq,

Bir ay dağdan, daşdan aşdı çaparaq.
Yolları cəhənnəm istisi sardı,
Gündən balığın da beli qızardı²¹³.
Yaşılıq içində gördü bir şəhər,
Ona Fərruxbehişt deyirlər türklər
Gördü orda gözəl bir bütxana var,
Qoymuşlar adını onun Qəndəhar.
Yığılıb bütüzlü gözəl sənəmlər,
Hərəsi bir bütə sitayiş eylər.
Qızıldan bütlərdir baxsan hər yana,
Xəznəyə çevrilib sanki bütxana.
Nəzər sal heykəlin başında taca,
Ucalıb sarayın tağı boyunca.
Gövhərdir bütlərin parlaq gözləri,
Şamtək şölələnib yanır hər biri.
O qəder gövhərlə bəzənib bu bağ,
Sanki yanır orda gecə min çırağ.
Şah dedi: "Heykəlin tozu tökülsün,
Qızılı, gövhəri, nə var sökülsün".
Bütə bu fərmandan gəlsə də ziyan,
Xalqın xeyrinəydi, əlbəttə, fərman.
Orda bir canlı büt vardı, gözəldi,
İşvəylə o, şahın yanına gəldi.
Əyilib süpürdü saçıyla yeri,
Şahı alqışlayıb düzdü sözləri:
"Ey Şərqdən Qərbədək bütün dünyanı
Fəth edən ən adil dünya sultanı!
Dünyaya nur saçar, ucadır tacın,
Qızıla, gövhərə yox ehtiyacın.
Belə neql edirlər düzdən danışanlar:
"Bu bütün qəribə bir dastanı var.
Şah əgər icazə versə, könüldən
O köhnə dastanı danışaram mən".
Padişah buyurdu: o gözəl dilbər
Yaqut sandığından saçsın saf gövhər²¹⁴.
Qaraxal gözəlin dodağı qaçdı,
Sanki büllür çeşmə sərin su saçdı,
Dualar söyləyib eylədi bəyan:
"Bu yaşıl budaqlı, bu zərli eyvan
Bir zaman deyildi hələ bütxana,
Bir günbəzi vardı yarımvirana.
Səhradan buraya uçdu iki quş,
Hərə dimdiyində bir gövhər tutmuş,
Səadət gətirən humay quşutək
Qondular üstünə günbəzi görcək.
Şəhər əhli buna təəccüb etdi,
Quşları tədbirlə tutmağa getdi.

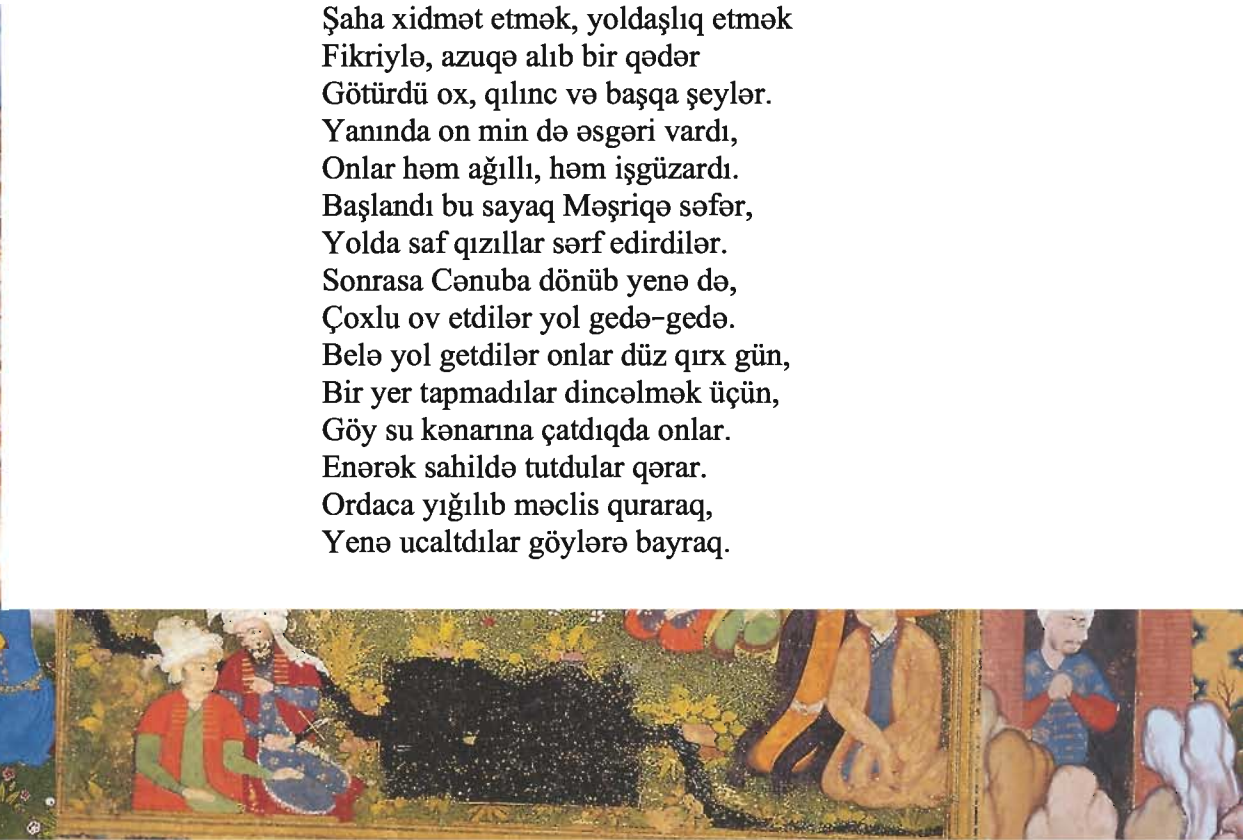

Tədbir baş tutmadı, keçdi bir qədər,
Quşlar gövhərləri atıb getdilər.
Şəhər böyükkləri düşdülər işə,
Gövhərlər onları saldı təşvişə.
Fikir, mübahisə artdı, çoxaldı,
Ağıllı məsləhət qələbə çaldı.
Qət etdi şəhərin başbilənləri:
Məbada versinlər o cüt gövhəri.
Bir büt düzəltdilər, bədəni zərdən,
Hər iki gözü də parlaq kövhərdən.
Quşların bəxşişi – o gövhərləri
Gərək şah da bizdən almasın geri!
Nur alır gözümüz gündən, gündüzdən,
Rəvamı gözləri gün ala bizdən?²¹⁵
Korları şad edən bir şamı əbəs
Gözü işıqlılar əsla söndürməz.
Qəlbinə dağ çəkmə dul qadınların,
Söndürmə şamını sən də onların”.
O şirin dilli büt belə söylədi,
Şah da dilsiz bütü azad eylədi.
Yazıldı o bütün üstə bu sözlər:
“Bura öz möhrünü vurmuş İskəndər”.
Qız gördü qoruyur padşah bütleri.
Bundan xoşhal olub o gözəl pəri,
Şaha bir xəzinə göstərdi pünhan,
Onu kim görsəydi qalardı heyran.
Xəznə açarını şah ondan aldı,
Bir qədər payladı, bir qədər qaldı.
Sonra o cənnətdən çıxıb İskəndər
Yenə qoşunuyla eylədi səfər.
Keçərək şoranlıq, daşlıq yerlərdən
Çöllərdə, dağlarda salırdı məskən.
Yollarda təsadüf etdikcə insan,
Başlardı söhbətə o hər bir yandan.
Danışıb onlara Allahdan, dindən,
Tutiya verərdi din hikmətindən.
Getmişdi bütün Şərqi ölkələrinə,
Yenidən bir daha yönəldi Çinə.
Onun gəlişini eşidən zaman
Layiqli bir büsat bəzədi xaqan.
Şahı dəbdəbəylə etdi istiqbal,
Bürüdü dünyanı dövlət, cah-cəlal.
Təzimlə çıxdı o, şah hüzuruna.
Şah da mehribanlıq göstərdi ona.
Göy küpdə batan Gün, sapsarı ipək
Rəngini dəyişib, alanda göy rəng,
Üz-üzə öyləşib iki hökmüdar

Hər yerdən, hər şeydən söhbət açdılar.
Xeyli uzun çəkdi xoş söhbətləri,
Onlar təzələdi köhnə əhdləri.
Padşahın dinini bəyəndi xaqan,
Qanunlar, qaydalar öyrəndi ondan.
Sabah öz möhrünü göstərən zaman
Atəşpərəst oldu hindli Qaraxan²¹⁶.
Burdan köç edəydi gərək İskəndər,
Bunu o xaqana elədi xəbər:
“Burda xoş keçsə də mənimçün, yenə
Böyük həvəsim var dəniz seyrinə.
Səyahət eləyib yenə dəryanı,
Görüm orda olan yaxşı–yamanı.
Dərin dənizlərdə bir görüm nə var,
Nə sirlər söyləyir qorxunc dalğalar?
Səfərdə yoldaş ol, dayaq ol mənə,
Yoluma nur saçan çırağ ol mənə”.
Xaqan bu təklifi qəbul elədi:
“Belə səyahətə çox şadam!” dedi.
Sonra qərar verdi iki hökmüdar:
Əvvəl bir bələdçi yola salsınlar.
Uğurlu talelə üfük gülüncə
Səhərin başına taç qoydu gecə.
Belə qərar verdi böyük taçidar,
Dostlarla bir yerdə yola çıxsınlar.
Seçdi ordusundan düz on min nəfər,
Hər biri şahlığa layiq bir əsgər.
Sonra ehtiyaca nəzər yetirdi,
Nə qədər lazımsa sursat götürdü.
Qoşundan, xəznədən bir hissə qaldı,
Özüsə dəstəylə köç təbli çaldı.
O xanlar xanı da bir bələdçitək
Şaha xidmət etmək, yoldaşlıq etmək
Fikriylə, azuqə alıb bir qədər
Götürdü ox, qılınc və başqa şeylər.
Yanında on min də əsgəri vardı,
Onlar həm ağıllı, həm işgüzarı.
Başlandı bu sayaq Məşriqə səfər,
Yolda saf qızillar sərf edirdilər.
Sonrasa Cənuba dönüb yenə də,
Çoxlu ov etdilər yol gedə–gedə.
Belə yol getdilər onlar düz qırx gün,
Bir yer tapmadılar dincəlmək üçün,
Göy su kənarına çatdıqda onlar.
Enərək sahilə tutdular qərar.
Ordaca yığılıb məclis quraraq,
Yenə ucaldılar göylərə bayraq.

Orda eşitdilər bir xoş hekayət.
O sahil haqqında xoş bir rəvayət:
“Günüzlü, ayüzlü pərilər gecə
Çıxırlar dəstəylə ora gizlicə,
Ucadan oxuyub dadlı nəğmələr,
Çalıb oynayırlar səhərə qədər.
O qədər lətifdir, incədir o səs,
Huşunu itirər eşitsə hər kəs.
Beytlər yayılır bəhrdən çölə,
Heç kəs bu bəhrdə yazmayıb hələ²¹⁷.
Dağın ətəyində bir neçə saat
Hər gecə qururlar pərilər büsat.
Sübhün nəfəsini onlar duyanda
Batırlar qapqara suya bir anda...”
Şah bunu eşidib belə buyurdu:
İki mil uzağa çəkilsin ordu.
Müşk tək ətirli bir gecə, göydən
Ulduzlar gövhərtək nur səpələrkən
Şahın əmri ilə bir gəmi gəldi,
Şah burdan qoşunsuz yola düzəldi.
Sahildə bir xeymə qurdu o sultan,
Gövhər nur saçmağa başladı sudan.
Göründü pərilər, elə bu zaman
Gün bayraq qaldırdı sanki deryadan.
Saçlar ağ əndama səpələnibdir,
Sanki gümüş üstə müşk ələnibdir.
Tərənə oxuyur şövq ilə onlar,
Hər səsdə, nəğmədə başqa ahəng var.
İskəndər eşidib o xoş səsləri,
Qanı cuşə gəldi, yandı ciyəri.
Bu həzin nəvadan ağladı bir az,
Sonra gülüb dedi: ağlamaq olmaz.
Bir səsdən gülə, həm ağlaya insan,
Onun qüdrətinə olmazmı heyran?
Şah bütün bunları seyr edib, yenə
Sahildən qayıtdı öz məskəninə.
Bəzədi göyləri ağ Çin ipəyi,
Yer açdı üzündən qara örpəyi²¹⁸.
Dedi gəmiçiyə böyük hökmüdar:
“Tez ol, bu dənizə bir gəmi çıxar.
Dalğalı suları seyr eləyim bir,
Var bu pərdələrdə ilahi bir sirr.
Bu iş qorxuludur, anlayıram mən,
Ançaq əl çəkmərəm öz niyyətimdən.
Bunu bir aqıldən soruşsan əgər,
Fələk sövq eləyib bu işə, – deyər”.
Gəmiçi dinlədi şahın əmrini,

Sahildən dənizə saldı gəmini.
Şah minib gəmiyə gedəndə ordan
Sahildə müntəzir dayandı xaqan.
Ona tapşırıldı ki: “Mən qayıtmamış
Tərpənmə yerindən əsla bir qarış!
Geri döndərmərəm əsla yelkəni,
Bəlkə də əcəldir aparən məni...
Sağ dönsəm, çıxaram xəcalətindən,
Dönməsəm, işlərə əncam çəkərsən!”
Deyib, göz yaşını axıtdı seltək,
Yerdə qalanlara vida edərək,
Sürdü gəmisini Çin dənizinə.
Kim görüb ki, dəniz gəmiyə minə!²¹⁹
Yoldaşlarından da bir neçə nəfər
Götürdü, birlikdə etdilər səfər.
O İsa nəfəsli ustadlardan da
Bircə Bəlinasdı onun yanında...
Çəkildi sahilədən ənginliklərə,
Sahil görünməyən uzaq bir yerə.
Dəniz dünyasında bir dünya getdi²²⁰,
Hünəri, şöhrəti dünyaya yetdi.
Bir xeyli yol getdi dənizdə gəmi,
Axıntı başladı birdən sel kimi.
Axırdı Mühitə dəniz bu yerdən,
Axırdı, axırdı geri dönmədən.
Mahir dənizçilər düşüb heyrətə,
Bu qorxunc sulara gəlib dəhşətə,
Axır rəhnümadan öyrənib sirri,
Gördülər ki, gərək dönsünlər geri.
Bu zaman uzaqda nurtək parlayan
Kiçik bir cəzirə göründü əyan.
Mühitin selindən qorxaraq onlar
Həmin cəziridə tutdular qərar,
Bir qoca gəmiçi gələrək dilə,
Müdrək padişaha söylədi belə:
“Çatmışıq ən qorxunc çətin bir yerə,
Bura son mənzildir rəhnüma üzrə.
Gəl, inad eləmə, dəniz suları
Burdan axıb gedir Mühitə sarı.
Əgər bir mənzil də o yana getsək.
Daha mümkün olmaz geriye dönmək!..”
İskəndər bunları eşidən zaman
Gördü, qorxuludur bu yer, doğrudan,
Əmr etdi, burda bir tilsim düzəlsin.
Əliylə işarə eyləyə bilsin.
Görənlər bilsin ki, yol yoxdur burdan,
O yana keçməyib hələ bir insan.

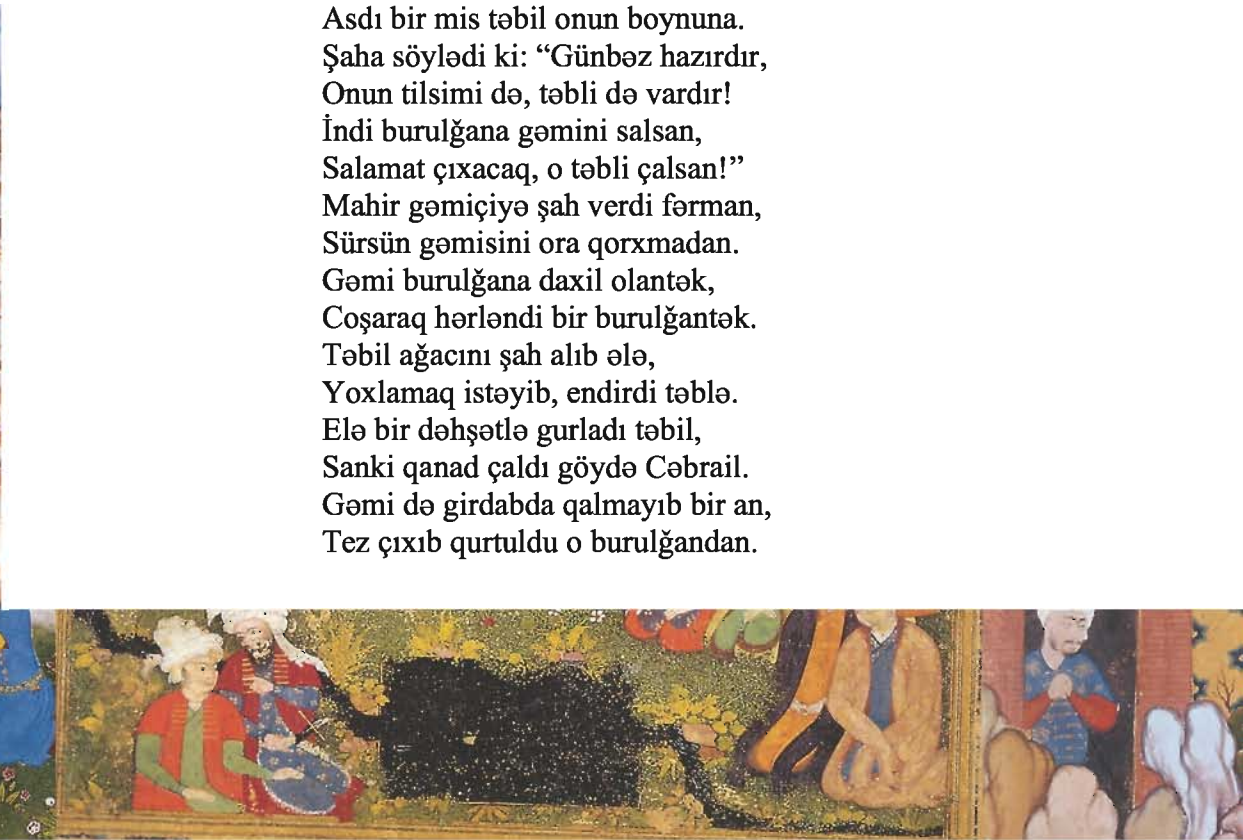

O yerdə misdən bir tilsim tökərək,
Onu qaldırdılar adada yüksək.
Gəmilər gələndə bura uzaqdan,
Tilsim suyu verib əliylə nişan,
Bildirsən ki, burdan keçməyib heç kəs.
Kimsə cəhd etməsin o yana əbəs!
Şahın buyruğundan olub xəbərdir,
Bu yoldan geriyyə qayıtsın onlar.
Tilsimə bir daha nəzər saldı şah,
Duydu ki, bu sirri buyurmuş Allah.
Alimə dedi ki: “Çəkilən zəhmət
Bu işin xatiri üçünmüş, əlbət!
Bu tilsim üstündə, buna sal nəzər,
Məni bu dənizin Xızrı etdilər”.
Allahın əmrilə qadir hökmüran
Salamat qayıtdı o gur axından.
Dənizlə on gün də etdilər səfər,
Yol azdıqlarını sonra bildilər.
Uca bir dağ gördü onlar uzaqdan,
Önündə yol kəsən qorxunc burulğan.
Bir gəmi girdaba düşsəydi əgər,
Hər lənib qalardı hey uzun illər,
Sınıb dağılardı orda, nəhayət,
Ordan çıxmamışdı kimsə səlamət.
O mahir gəmiçi ora yetişək
Xətt çəkdi gəmiylə suda pərgartək.
Bir dağ ətəyində saldı lövbəri,
Çıxardı sahilə sərnəşinləri.
Baxıb burulğana, xəyala daldı,
Arvad-uşağını yadına saldı.
Şah sordu: “Nə var ki, qəmgin durubsan?
Üzübsən əlini sanki dünyadan”.
Gəmiçi bilirdi iş nə yerdədir,
Bunları şaha da danışdı bir-bir:
“Gəmini bu yerə sürərsə hər kəs,
Bu qorxunc girdabdan qurtara bilməz!
“Şir ağzı” deyərlər bu burulğana,
Çünki şir ağzıtək hərisdir qana.
Doğrudur, çox qorxu çəkdik biz müdam,
Ancaq bu təhlükə başqadır tamam.
Bu ona bənzər ki, qızdırı xəstə,
Bir yara da çıxı yaranın üstə.
Qorxuyla keçdiksə o yolu əgər,
Öndəydi təhlükə, öndəydi xətər.
Ölüm ayağıdır indisə bura,
Yağışdan qurtarıb düşdük yağmura.
Bu dar qılıncından xilas olaq biz,

Quruyla getməkdir ancaq çarəniz.
O yanda Qeysura gedən bir yol var,
Ordan Çinə sarı uzanır yollar,
Quru yol olsa da, nə qədər uzaq,
Dənizlə getməkdəm yaxşıdır ancaq
Söylədi İskəndər orda bir məsəl:
“Uzaqlıq eyb etməz, sağ-salamat gəl!”
Sonra tələb etdi o, alimdən də:
“Müdrük bir insansan, fikir de sən də,
Qudrətli əqlindən işıq saçılısın,
Gəmiyə qurtuluş yolu açılısın!”
Alim söylədi ki: “Bu yolda müdam
Mən şahın bəxtini rəhbər tutmuşam.
Şah əgər qalarsa burda bir qədər,
Mən qaya üstündə tilsim düzəldər,
Sonra da bir günbüz tikərəm ona,
Bir təbil asaram onun boynuna.
Günbəzin içində durub bir nəfər
Təbili şiddətlə döyərsə əgər,
Gəmi burulğandan çıxar səlamət,
Əvvəlki qaydayla yol gedər rahat!”
Şaha çox qəribə gəldi bu oyun,
İstədi fikrini öyrənsin onun.
Alimə buyurdu: fikrində nə var,
Yerinə yetirib eləsin aşkar.
Hər nə lazım isə həmin iş üçün
Verildi alimə o şeylər bütün.
Hünərli alim də durmadan bir dem
O çətin iş üçün çalışdı möhkəm.
Sarp daşdan bir günbüz tikdi çox yüksək.
Ona əfsunlarla vurdu min bəzək.
Misdən bir tilsim da elədi bina,
Asdı bir mis təbil onun boynuna.
Şaha söylədi ki: “Günbüz hazırdır,
Onun tilsimi də, təbli də vardır!
İndi burulğana gəmini salsan,
Salamat çıxacaq, o təbli çalsan!”
Mahir gəmiçiyə şah verdi fərman,
Sürsün gəmisini ora qorxmadan.
Gəmi burulğana daxil olantək,
Coşaraq hərləndi bir burulğantək.
Təbil ağacını şah alıb ələ,
Yoxlamaq istəyib, endirdi təblə.
Elə bir dəhşətlə gurladı təbil,
Sanki qanad çaldı göydə Cəbrail.
Gəmi də girdabda qalmayıb bir an,
Tez çıxıb qurtuldu o burulğandan.

Bu sirli hikmətə çox sevinərək,
Şahın üzü güldü yaz Günəşitək.
Xilaskar alimə, şad olsun deyə,
Çoxlu mal-xəzinə etdi hədiyyə.
Başqa bir katib də xəritələrdən
Yoxlayıb, danışır həmin o yerdən:
“Babil tərəfdədir həmin burulğan...”
Çətindir iki rəy söylənən zaman.
İki çay bir yerə tökülsə əgər,
Səsi nəğmə kimi qulağa gələr.
Bunu bir alimdən sual elədim:
“Bu təblin səsində nə sirr var?” dedim.
Heyətşünas alim öz biliylə
Dəlillər gətirib, şərh etdi belə:
“Gəmi burulğana çatdığı zaman
Heybətli bir balıq suyun altından
Bir dairə üzrə daim dövr edir,
Ağır gəmiləri suda hərlədir.
Gəmilər hərlənir dağılanadak,
Qərq olub batanı udur o nəhəng.
Gurlayanda təbil – o qurd dərisi,
Yetişir balığa sehirlə səsi.
Balığı sarsıdır bu müdhiş nərə,
Baş vurub o qaçır dərinliklərə.
O balıq qaçanda suları yarıp,
Ardınca gəmini çəkib aparır.
Çıxır burulğandan gəmi bu sayaq,
Allah özü bilir düzünü ancaq!”
Tilsimin sirini bilib hökmüdar,
Dənizə çıxmağa verdi tez qərar.
O dağda dayanmaq istəməyərək,
Tələsik sahilə gəldi sevincək.
Gecənin hindusu bu göy çadırdan
Yeddi rud boyunca ip çəkən zaman²²¹
O qorxunc sahilə xof etməyərək,
İp üstə oynadı şah bir hindlitək²²².
Ancaq bilmirdi ki, o təbli çalan
Adamı nə sayaq götürsün ordan.
Yenə kömək oldu bu işdə Allah,
Heç kəsi qoymadı qalsın orda şah.
Özgənin gözünə dərman eyləyən
Özünə istərmi dərman özgədən?
Kafur həbi atar çox qızdırmalı,
Bunsuz yaxşılaşır təbibin halı.
Başqa dərmlilərə kim etsə dərman,
Özü sağ-salamat olar hər zaman.
Hünərli gəmiçi cəld tərpenərək,

Atıldı gəmiyə sanki bir nəhəng.
Yelkənin ipini açdı bəndlərdən,
Dora altdan-üstədən bənd idi yelkən.
Yelkəni qaydayla açıb yüksəltdi,
Gəldiyi yollarla qayıdıb getdi.
Qara su üstüylə gəmiylə keçdi,
Əvvəlki sahilə gəlib yetişdi.
Hamı əqlə gəlməz bir sevinc ilə
Çıxdı sağ-salamat həmin sahilə.
İskəndər dəhşətlə dolu o yoldan
Qayıdıb sahilə çıxdığı zaman
Çəkdiyi əzabdan artıq dincəldi,
Dərd-qəmi unudub özünə gəldi.
O, xeyli qul, dustaq eylədi azad,
Allaha şükr etdi, qəlbi oldu şad.
Çatanda bu xəbər Çin xaqanına,
Gəldi gülər üzlə şahın yanına.
Allaha sidq ilə şükr edib yenə,
Səpdi ayağına bol-bol xəzinə.
Onu nəvazişlə qucaqladı şah,
Başına gələndən elədi agah.
Danışdı dəhşətli dəniz selindən,
Qurduğu tilsimin nicat əlindən,
Dənizdə yolunu azdığı zaman
Dəstənin düşdüyü o burulğandan,
Qaçdıqları dağdan, xilas təblindən...
Nəql etdi hər şeyi ona tamamən.
Bütün əhvalatı xaqan dinlədi,
Şahın iqbalına mədhlər dedi:
“Şahların şahına Tanrı yar oldu,
Bu xanlar xanı da bəxtiyar oldu.
Buraya gəlməkdə sirr varmış, yəqin,
Fələk qüdrətini bilirmiş sənin!
Qarşına yaxşı da çıxsın, yaman da,
Yaxşı bax, bir məqsəd gizlənib onda...
Bu üstüörtülü sirləri isə
Görməz huş sahibi olmayan kimsə.
Ora getməsəydi hökmüdar əgər,
Necə düzələrdi bütün bu işlər?
Əlinə müşküllər açırsın bu cahın,
Cahanda əbədi qərar tutasan!”
İskəndər dincəlib orda yeddi gün
Yolun əzabını uzatdı bütün.
Dünya səfərini yad edib yenə
Keçmişini almadı əsla vecinə.
Ucaldı o gecə yenə köç səsi,
Yollandı qoşunun öncül dəstəsi.

Qılavuz birinci düşdü qabağa²²³,
Nallar naxış vurdu daşa, torpağa.
Gövhərlə bəzənmiş əlvan bayraqlar
Çölləri bahartək etdi laləzar.
Qılınclar bəzəkli, qalxanlar qəşəng,
Bəzədi çölləri gültək, çiçəktək.
Sıçradı o dünya şahı yəhərə,
Dünyanın tozunu saçdı göylərə.
Üz qoydu səhraya, gəlib çatantək
Payladı qoşuna mal-dövlət, yemək.
Dünya səfərinə qızısqığından,
Qızısqımiş çöllərlə çapdı durmadan.
On gün biyabanla çapıb getdilər,
Göründü əkinli, abad bir şəhər.
Ağ rəngdə gördülər onlar şəhəri,
Sanki kafurdandı bütün evləri.
Şah sordu: "Kimindir, xaqan, bu şəhər?
Bura xəritədə nə ad vermişlər?"
Bilici bu cürə elədi bəyan:
"Məhrumdur bu şəhər məhsuldan, bardan.
Burda hökm eləyir elə bir padşah
Ki, onu qüdrətdə sanırlar allah.
Qəriblər çəkinir bu məmləkətdən,
Ürəyi nurlular qaçar zülmətdən.
Ancaq qızıl-gümüş burda bol olar,
Başqa şeylərdənsə kasaddır bazar.
Günəş dan yerinə sancanda bayraq,
Başlanır dənizdə taraqqataraq.
O dəhşətli nərə, o gurultular
İnsanın qəlbinə vahimə salar.
Dəhşətə gəlməsin deyə, bu yerdə
Körpələr saxlanır zirzəmilərdə.
Səsdən qulağını tutar böyükler,
Yoxsa onların da ürəyi gedər!"
Bu sözlər şaha çox elədi təsir,
Soruşdu alimdən buna bir tədbir.
Alim cavabında dedi ki: "Ey şah,
Əmr elə, gözünü açanda sabah,
Xoruz banlamamış, qoy səhər erkən
Təbillər vurulsun düşərgələrdən.
Təbil çala-çala təbil oyunu
Oynayıb boğsunlar o gurultunu.
Bu sayaq gün doğub qalxana qədər
Təbil səslərini əksiltməsinlər.
Bu halda dənizdən qopan qorxunc səs
Heç kəsə vahimə, dəhşət gətirməz!"
Şah dedi alimə: "Bu səslər nədən

Eşidəni edir başdan, beyindən.
Ondakı feryadın nədir səbəbi?
Külək də dinləyir... Aç bu mətləbi!”
Alim cavab verdi: “Bir xatirəm var,
Ustadımdan qalib mənə yadigar.
Sular qızaranda səhər Günəşdən,
Dalğalar od alır sanki atəşdən.
Döş-döşə gələndə dağtək dalğalar
Dənizdə dəhşətli nərələr qopar.
Dərya təndir kimi zəbanə çəkər,
Gurlayıb ətrafa qığılcım tökər!
Başqa bir alim də deyir ki, guya
Civə qarışmışdır həmin o suya.
Günəş suya düşüb qızdıran zaman
Hərərət civəni qaldırır sudan.
Günəş ki, axşamlar batıb yox olar,
Dincələr o coşğun civəli sular.
Çırpınan dənizdə, qarışanda şər
Qopar dalğalardan qorxulu səslər!..”
Dünyanın hakimi belə buyurdu:
Şəhərə çatmamış dayansın ordu.
Düşüb dincəlməyə o, qərar verdi,
Burdan da yoluna tədarük gördü.
Şəhər əhalisi tutanda xəbər,
Alver etmək üçün axıb gəldilər.
Burda şəhər üçün hər cür mətah var,
Acıdan, şirindən baxıb aldılar.
Oldu bu alverdən bütün şəhər şad,
Artdı əhalinin qazancı qat-qat.
Şah da öz malından hər müştəriyə
Əvəzsiz, minnətsiz etdi hədiyyə.
Bir az da ayırıb puldan, qızıldan
Başçıya göndərdi sovqat, erməğan.
Şəhərin başçısı bunu görəntək
Şahın ənamından vəcdə gələrək,
Göndərdi şövqlə o da hər cürə
Xuruşlarla dolu zəngin bir süfrə.
Bişmişdi xuruşlar balıqdan, ətdən,
Vardı o süfrədə hər bir nemətdən.
Gəlib üzr istədi: “Əfv elə bizi,
Verə bilmədik yol azuqənizi.
Azuqə tapılmaz bizim çöllərdə,
İsti havalar var ancaq bu yerdə”.
Şah ona şərh etdi öz ayinini,
Zəngin biliyini, doğru dinini.
O da qəbul edib oldu minnətdar,
Haqqı nişan verdi ona hökmüdar.

Şah da bu əməldən çox razı qaldı,
Ona xələt verdi, şad yola saldı...
Qırmızı pərdəni göy yığan zaman
Düşdü qızıl teşti uca damından²²⁴.
Şah öz yoldaşları ilə bərabər
Yatıb dincəldilər səhərə qədər.
Ətirlər saçanda sübhün reyhanı,
Yüksəldi dənizin yenə fəğanı.
Sanki dünən düşən teştdir bu təhər
Belə guruldayır indi bu səhər.
Bu qorxunc səsdən şah hövlə gələrək,
Dilləndi gurlayan döyüş təblidək.
Əmr etdi: hərəkət eləsin ordu,
Hər yandan təbillər saldı gurultu.
Onların səsləri dəhşətlər saçdı,
Xoruzun boynundan zəngləri açdı²²⁵.
Bu səslər bürüdü səmanı, yeri,
Bu səslər batırdı başqa səsləri.
Təbillər dünyaya hay-küy salaraq
Gurladı nahara qədər bu sayaq.
Səsdən bütün şəhər cuşə gələrək
Deydi bir-birinə məhşər günütək.
Axıxdı buraya həm pir, həm cavan,
Dəccalın təbliydi sanki çalınan²²⁶.
Dənizin səsini batırdı bu səs,
Buna çox təəccüb elədi hər kəs.
Gün qalxıb olanda günorta çağ,ı,
Şah yenə qaldırdı səfər bayrağı.
Şaha təzim edən ərllər, qadınlr
Ona dedilər ki: "Bir arzumuz var:
Bəlkə qorxunc səslə bu təbildən sən
Birini burada qoyub gedəsən?
Ta ki, ucaldıqca onun gur səsi
Boğula dənizin qorxunc nərəsi!.."
Vida eyləyəndə böyük hökmüdar,
Bəxş etdi bir neçə təbil yadigar.
O gündən şəhərdə, tezdən hər səhər,
Təbil çaldırmağı adət etdilər.
Şah da bu adəti etdirib davam,
Təbil çaldırırdı sübh çağ,ı müdam.
Onlar yol getdilər bir aya qədər,
Abad Çin mülkünə gəlib yetdilər.
Gəlib ordugaha çatdı hökmüdar,
Fələyi görəndə yenə xoşrəftar,
Çəkildi düz bir ay istirahətə,
Başladı ləzzətlə eyşə, işrətə...

İSKƏNDƏRİN ŞİMALA ÇATMASI VƏ YƏCUC SƏDDİNİ BAĞLAMASI

Müğənni, ürəyim düşübdür dara,
Bu dərdə sazinla sən eylə çara!
Könlüm cuşə gəlib, qəmdən, qüssədən,
Sazının telilə ram et onu sən!

Günəş öz evinə edəndə şitab
İstidən aslanlar oldular kabab²²⁷.
Gücü, hərarəti artdı anbaan,
Çirki, rütubəti sildi havadan.
Qarsıldı bitkinin yaşıl yarpağı,
Saraldı lalənin qızıl yarpağı.
Bürkü səhralara od-alov saldı,
Meyvələrin ağzı açıla qaldı.
Bülbül çöldən dağa eylədi səfər,
Səsləndi qürbətdə qərib nəğmələr.
Qızdı yay gününün isti nəfəsi,
Çalı quşlarının kəsildi səsi.
Günəşi, göylərdə dolanan zaman
Sancıb saraltmadı əqrəbtək xəzan.
Tüstülənən bir teşt vardı əlində,
Gəzib od saçırdı o, Zəngdə, Çində.
Yırtırdı aslantək iti caynağı
Gah öküz sağrısı, gah gur dırnağı²²⁸.
Yayın ən şiddətli, isti çağında,
Daş muma dönəndə gün qabağında
İskəndər gözündən qovub yuxunu,
İstədi Xırxıza çəksin qoşunu.
Şah vida eylədi Çin xaqanına,
Xəzinə, var-dövlət bəxş etdi ona.
Yola rəvan oldu, Çini tərək etdi,
Qoşunu səhraya doğru yönəltdi.
Bəxtinin təblini çaldırıb yenə,
Yetişdi Məşriqdən Şimal həddinə.
Keçdi o, çöllərdən, axan qumlardan,
Nə uçan quş gördü, nə də bir insan.
Qarşıda parlayan düzənlik vardı,
Qumları nur saçır, par-par yanardı.
Bələdçi dedi ki: "Burda gördüyün
Qumlar başdan-başa gümüşdür bütün.
Burdan sən o qədər götür xəzinə,
Qoşunu salmasın yolda çətinə.
Qoşundan bilməsin bunu bir nəfər, –
Ağır yük götürüb əldən düşərlər".
Şahınsa çox idi saf qızılları,

654

Odur ki, baxmadı gümüşə sarı.
Ancaq ki neyləsin, güc gəldi tamah,
Bir neçə dövəni yüklətdi padşah.
Yel kimi keçsə də yolu çaparaq,
Qalxmırdı havaya nə toz, nə torpaq.
Bir həftə qonmadı toz paltarlara,
Çünki başdan-başa gümüşdü ora.
Deyərdin, bu yerlər iki hissəydi:
Torpağı gümüşdü, suyu civəydi.
Nə gümüş üstündə dincəlmək olar,
Nə civə su kimi içməyə yarar.
O yer tutulmuşdu belə bir dərdə,
Çökmüşdü torpağa qara bir pərdə.
Harda ki, içməli bir çeşmə vardı,
İçində su ilə civə qaynardı.
Su civə üstündə tutmuşdu qərar,
Ordan cürətlə su içirdi onlar.
Çalxalanmasaydı əgər çeşmələr,
Civədən görməzdi heç kimse zərər.
Çeşmələr bulanıb qaynaşan zaman
Heç kimse əyilib içməzdi ondan.
Bilməyib içsəydi bir adam əgər,
Onu öldürərdi sudakı zəhər.
Şah bunu biləndə, tez verdi fərman:
Hamı ayıq olsun su içən zaman!
Hər kim axar sudan istəsə içmək,
Onu ehtiyatla durultsun gərək.
Bir ay yol getdilər onlar bu sayaq,
Öldü susuzluqdan bir çoxu ancaq.
Gümüşlü çöllərdən keçərək yenə
Gəlib yetişdilər vətənlərinə.
Düşdülər torpağa yorğun, natəvan,
Torpaqda dincələr torpaqdan olan.
Gördülər qarşıda bir düşərgə var,
Zülmətdə Günəştək par-par parıldar.
Qabaq-qarşı duran dağda bir qala
Tutmuşdu başını göyə vüqarla.
Qala arxasında bir dağ da vardı,
Belində kəməri sarp qayalardı.
Orda peyğəmbərə etməyib beyət,
Bir tayfa yaşardı sakit, səlamət.
Onlar ilham alıb böyük Tanrıdan,
Özləri olmuşdu allahtanıyan.
Onlar İskəndəri paksifət görcək,
Qəbul elədilər bir peyğəmbərtək.
Bilikli, adil bir hökmdar kimi
Qəlbləri bəzədi onun təlimi.

İskəndər onlara haqqı göstərdi,
Din, bilik, mərifət, – çox şeylər verdi.
Şahı mərhəmətli, qayğıkeş görcək,
Açıb dərdlərini umdular kömək:
“Ey qəlbi şəfqətli qadir hökmüran,
Müti qullarına, gəl, ol pasiban!
Bu dağdan o yana vardır bir diyar,
Sonsuz bir səhradır, sərt qayalıklar,
Oranı yəcuclar etmişlər məskən,
İnsana bənzərlər, divdirlər əslən!
Şirtək almazcaynaq, sərt, dəmirürək.
Hamısı xaindir yırtıcı qurdtək.
Təpədən–dırnağa tükləri biz–biz,
Yoxdur üzlərində burundan bir iz,
Boyları bir qarış, yeməkləri çox,
İstidən, soyuqdan qorxuları yox;
Dişdən, dırnaqdan da – yırtıcı heyvan,
Qana hərisdirlər onlar hər zaman.
Yeyinlikdə üstün gələrlər yelə,
Poladı deşərlər dırnaqlar ilə.
Yeməkdə, içməkdə naşükürdürlər,
Allahı tanımaz orda bir nəfər.
Dünyada bu qədər yeməli şey var,
Ancaq ki, ot–ələf yeyərlər onlar.
Yeyərlər, yatarlar, iş–güc bilməzlər,
Mini doğulanda bircəsi ölər.
Onların yerində bir cür ot bitər,
Verər istiyyəyə çox tünd dənələr.
Hər gecə–gündüzdə ondan bir azca
Yeyərər yatarlar elə ordaca.
Bir xırman başqa ot versən də əgər,
Yeyərlər, yenə də doymaq bilməzlər.
Ayla, Gün səmada üz–üzə gələcək
Onlar qaynaşarlar xırda qurdlartək.
Nə düşsə, qorxusuz tutub yeyərlər
Bu sayaq, Ay yarı olana qədər.
Göydə Ay kiçilib olanda yarı,
Azalar bir qədər iştahaları
Qara buludlardan ildə bir kərə
Böyük bir əjdaha düşər o yerə;
Yaman yekə olur, həmin o heyvan,
Yəcuclar doyunca yeyərlər ondan.
Yıxılıb qalarlar, bir aya qədər
Sərxoştək yatarlar, heç nə yeməzlər.
Köklə otdan başqa bilməzlər yemək,
Xəstəlik görməzlər ölən günədək.
Bir nəfər ölərsə onlardan əgər,

Hamısı yığışib ölünü yeyər.
Şoran torpaqlarda nə murdar qalar,
Nə də ölülərə qazılar məzar.
Yaxşı cəhəti də budur: o torpaq
Məzardan xalidir, murdardan uzaq!
Arabir hücumla talayıb bizi,
Xaraba qoyarlar evlərimizi.
Qoyun-quzumuzu aparıb onlar,
Yeyərlər nə qədər azuqəmiz var.
Bu itsifətlərdən qorxduğu qədər
Canavardan qorxmaz bizim sürülər.
Bizləri qırmaqçün edərlər qovğa,
Didərgin salarlar yurddan uzağa.
Biz uca dağlara qaçıb qorxudan
Quştək ağaclarda salaraq məkan.
Ancaq ayaqları süstdür bir qədər,
Ardımızca dağa çıxa bilməzlər.
Bu böyük bəlanı bizdən əgər sən
Dəf etsən, çox böyük səvab edərsən!
İskəndər bildi ki, zordur yəcuclar,
Yəqin hər birində bir fil gücü var.
Bir sədd ucaldı ki, orda poladdan,
Olmaz həsrə qədər onu dağıdan.
Ona uca bəxti köməklik etdi,
Tikilib qurtardı İskəndər səddi.
Dönüb bir şəhərə gəldi şah ordan,
Axtarıb tapmadı orda bir insan.
Yenə səfərinə davam etdi şah,
Köçməyə başladı ordan qərargah.
Bu işdən keçəndə bir xeyli müddət,
Bir ay dağlar, çöllər aşıb, nəhayət,
Gözəl bir mənzildə məskən saldılar,
Bu yerdən hamısı məmnun qaldılar.
Bir yol töhfəsi, tək böyük hökmüran
Göstərdi qoşuna şəhri uzaqdan.
Başqa cürə idi burda təbiət,
Su ilə, əkinlə tapmışdı ziynət.
Hasarsız, divarsız bağlardı hər yan,
Bol-bol sürü vardı, yoxdu bir çoban.
Qoşundan birisi tər meyvələrə
Əlini uzadıb istədi dərə,
Həmin meyvələrdən birini dərcək
Bədəni qıc olub qaldı kamantək.
Başqa bir atlı da qoyun tutanda
Onu bərk qızdırma tutdu bir anda.
İskəndər: “Bax, bunlar ibrətdir”, – deyər,
Əlini vurmadı orda heç nəyə.

Qoşuna əmr edib şah dedi: “Heç kəs
Özgənin bağına toxuna bilməz!”
Tələsik gedərək ordan bir qədər,
O axar-baxarlı yerdən keçdilər,
Cənnəttək, neməti bol-bol, firavan
Bir şəhər gördülər onlar uzaqdan.
Gəlib darvazaya çatdı İskəndər,
Gördü ki, qapıdan yoxdur bir əsər.
Müdrək qocalarla girdi şəhərə,
Baş vurdu onlarla burda hər yerə,
Gördü çox bəzəkli, dolu dükanlar,
Ancaq nə qapısı, nə qıfılı var.
Nəcib şəhər əhli onu görəntək
Çıxdı qarşısına təzim edərək.
Gətirdilər qəsrə bir mehman kimi,
Saray ziynətliydi asiman kimi.
Süfrə bəzədilər, büsat qurdular,
Özləri xidmətdə hazır durdular.
Pərəstiş etdilər o mehmanlara,
Əhsən qonaqsevən bu insanlara!
Süfrəni bəyəndi böyük hökmdar,
Onlar fərəhlənib çox şad oldular.
İskəndər soruşdu: “Nə üçün sizlər
Qorxu bilməzsiz heç zərrə qədər?
Nəçün burda belə arxayınlıq var?
Nəçün qıfilsızdır burda qapılar?
Yoxdur heç bir bağda keşikçi, bağban,
Nəçin sürünüzü güdməz bir çoban?
Çobansız sürülər nədir bir belə,
Baxdıqca yayılıb düzənə, çölə?
Belə arxayınlıq, laqeydlik nədir?
Sizin inamınız, deyin, kimədir?”
Ədalət yurdunun ağsaqqalları
Bir də mədh eləyib o hökmdarı
Dedilər: “Başına tac qoyan Allah
Ömrünü payidar eləsin, ey şah!
İşində haqq sənə havadar olsun,
Şöhrətli adına hünər yar olsun!
Bizim güzəranı sordu hökmüran,
Buyurub dinləsin, biz edək bəyan:
Doğrusu budur ki, bizlər qədimdən
Bu dağı, bu çölü etmişik məskən.
Fağır bir tayfayıq, həm də dinpərvər,
Düzlükdən keçmərik əsla tük qədər.
Əyri dolanmaqla yoxdur işimiz,
Düzlükdən başqa yol tanımırıq biz.
Əyriylik yoluna çəkmişik hasar,

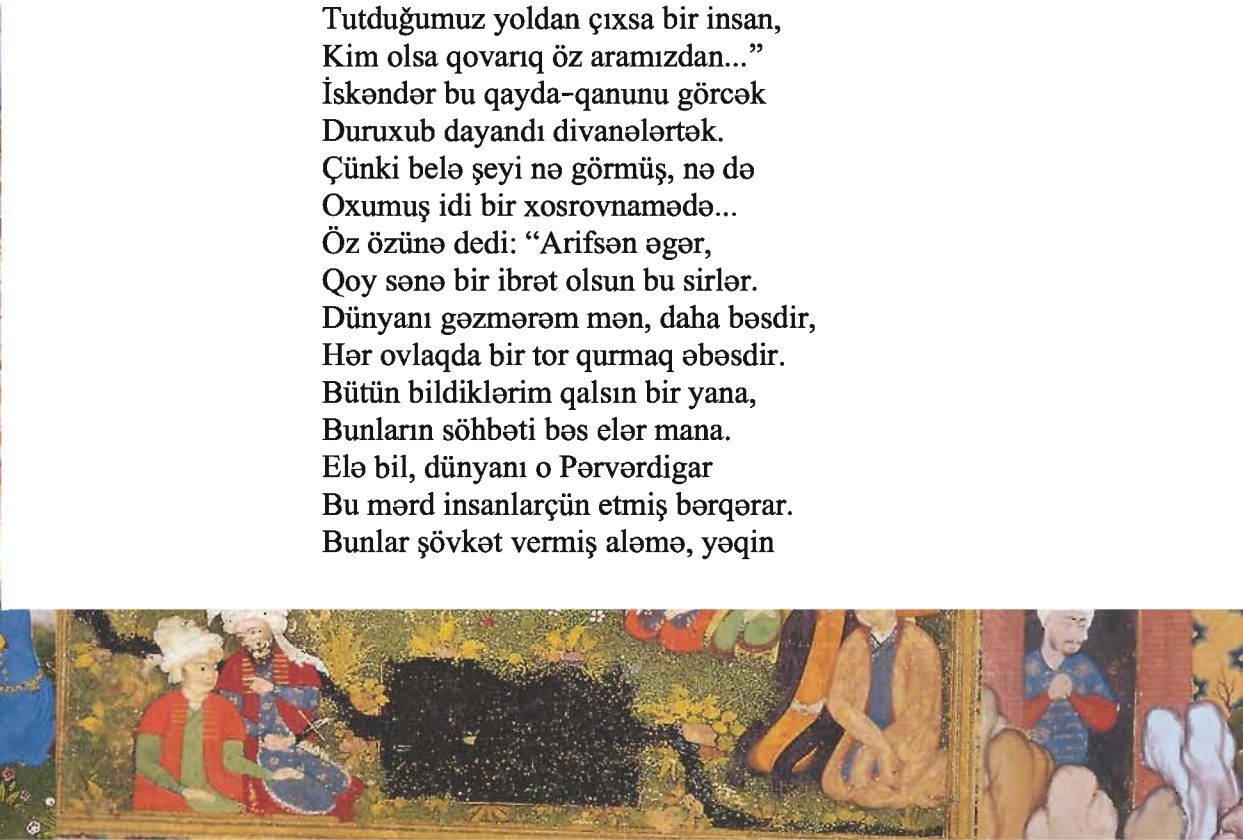

Düzlüklə olmuşuq əzabdan kənar.
Yalan gətirmərik biz dilimizə,
Əyri yuxular da görünməz bizə,
Faydasız etmərik heç sorğu-sual,
Çünki Allaha da xoş gedər bu hal.
Allahdan nə gəlsə, edərik şükür,
Çünki narazılıq naşükürlükdür.
Biz razı qalarıq nə gəlsə həqdən,
Düşmənlük edərmi pərəstiş edən?
Acizin dərdinə edərik çara,
Xilas eyləyərik düşərsə dara.
Bizim aramızda, bilsək ki, əgər,
Birinə bir işdə yetişib zərər,
Biz öz kisəmizdən onu ödərik,
Verib mayasını təmin edərik.
Bizdə bərabərdir hamının varı,
Bərabər bölərik bütün malları.
Bizdə artıq deyil heç kəsdən heç kəs,
Bizdə ağlayana heç kimsə gülməz.
Oğrudan qorxmırıq, biz nə şəhərdə
Keşikçi qoyarıq, nə də çöllərdə.
Oğurluq eləməz bizdə bir nəfər,
Oğurlaya bilməz bizdən özgələr.
Nə zəncir, nə qıfıl görər qapılar,
Gözətçisiz otlar bizim mal-davar.
Bizim uşaqları böyüdər Allah,
Naxıra şir, pələng toxunmaz əsla.
Bizim bir qoyuna dəysə canavar,
Ordaca gəbərib yerində qalar.
Kim dərsə bir sünbül bizim əkindən,
Qəfil bir ox dəyər düz üreyindən.
Biz əkin zamanı səpərik dəni,
Haqqa tapşırıq sonra əkini.
Altı ay olarıq əkindən uzaq,
Bir də biçin vaxtı gələrik ancaq.
Bizim bərəkətli münbit zəmilər
Düz birə yeddi yüz məhsul yetirər.
Bir, yaxud yüz belə işi bacarsaq,
Allaha təvəkkül edərik ancaq.
Bizi hifz eləyən Allahdır, Allah,
Biz yalnız Allaha gətirrik pənah.
Xəbərçilik bilməz bir nəfərimiz,
Özgənin eybinə göz yumarıq biz,
Birini qəzəbli, acıqlı görsək,
Ona məsləhətlə elərik kömək.
Heç kəsi pis yola əsla çəkmərik,
Fitnə axtarmırıq, qan da tökmərik.

Dərldinin dərđinə olarıq şərik,
Şad olsa, onunla şadlıq eylərik.
Qızıla, gümüşə aldanmaz heç kəs,
Bunlar bizim yerdə bir şeyə dəyməz.
Xəsislik bilmərik dünyada bizlər,
Zorla şey almırıq bir arpa qədən.
Bizdən qaçmaz əsla vəhşi heyvanlar,
Vermərik onlara əziyyət, azar.
Ehtiyac olanda gur, cüyür, ceyran
Özləri axışb girər qapıdan.
Ovlamaq istəsək onlardan əgər,
Ovlarıq ehtiyac duyulan qədən.
Lazım olmayanı biz nahaq yerə
Qırmarıq, ziynətdir onlar çöllərə.
Nə öküz, nə eşşək kimi yeyərik,
Nə də ağzımızı möhürləyərik.
Süfrəyə hər cürə nemət düzsələr,
Yeyərik, gözüümüz qalana qədən.
Bizdə cavanlardan ölüm uzaqdır,
Ölüm çox yaşamış qocaya haqdır.
Ölüyə biz əsla saxlamırıq yas,
Bilirik, bu dərdə bir çarə olmaz.
Üzə deyilməyən bir sözü heç kəs,
Bizlərdə qaydadır, daldada deməz.
Kim nə cür dolanır, danışmarıq biz,
Kimsənin işinə qarışmarıq biz.
Naşükür deyilik qismətimizə,
Razıyıq qəzadan nə gəlsə bizə.
Allahın lütf edib verdiyi şeyə
Demərik: “Bu hardan? Bu belə niyə?”
Bizimlə birlikdə o adam yaşar
Ki, ola bizimtək təmiz, pəhrizkar.
Tutduğumuz yoldan çıxsa bir insan,
Kim olsa qovarıq öz aramızdan...”
İskəndər bu qayda-qanunu görcək
Duruxub dayandı divanələrtək.
Çünki belə şeyi nə görmüş, nə də
Oxumuş idi bir xosrovnamədə...
Öz özünə dedi: “Arıfsən əgər,
Qoy sənə bir ibrət olsun bu sirlər.
Dünyanı gəzmərəm mən, daha bəsdir,
Hər ovlaqda bir tor qurmaq əbəsdir.
Bütün bildiklərim qalsın bir yana,
Bunların söhbəti bəs elər mana.
Elə bil, dünyanı o Pərvərdigar
Bu mərd insanlarçün etmiş bərqərar.
Bunlar şövkət vermiş aləmə, yəqin

Sütunu bunlardır bütün aləmin.
Düz yaşayış yolu budursa əgər,
İnsan bunlardırsa, bəs nəyik bizlər?
Bizi haqq göndərib çölə, dənizə,
Qəsdı göstərməkmiş bunları bizə.
Vəhşi adətlərə eləyib nifrət,
Öyrənək bunlardan ayin, mərifət,
Bunları əvvəldən görsəydim əgər,
Dünyanı bu qədər gəzməzdim hədə.
Tapardım özümə dağda bir kaha,
İbadət eylərdim orda Allaha.
Bunlartək asudə ömr edərdim mən,
Dinim də olardı həmin bu dindən!..”
İskəndər görəndə onları dindar,
Peyğəmbərliyini etmədi izhar.
Görəndə onları əməlisaleh,
Xəzinə bəxş etdi o böyük fateh.
Qayıtdı geriyə ordan fərəhlə.
Qoşunu dəniztək yönəltdi çölə.
Bayraqlar qaldırdı rum ipəyindən,
Al, xara geyindi sanki çöl-çəmən!
Tutdu qarışqatək qoşun hər yanı –
Dərəni, təpəni, düzü, ormanı...
Hara iz saldısa atının nalı,
Sildi o yerlərdən dərdi, mələli.

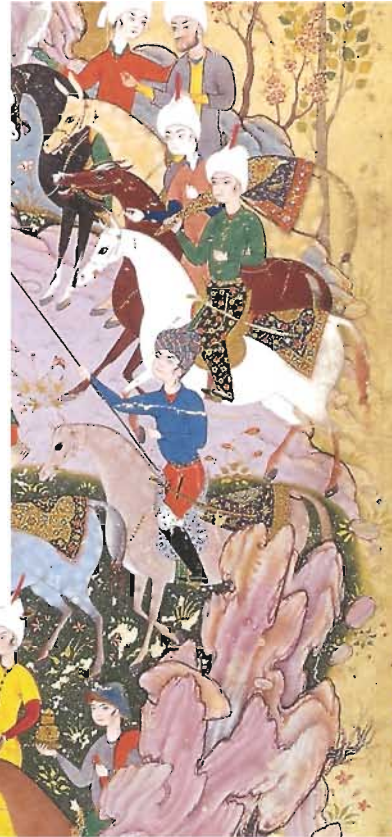

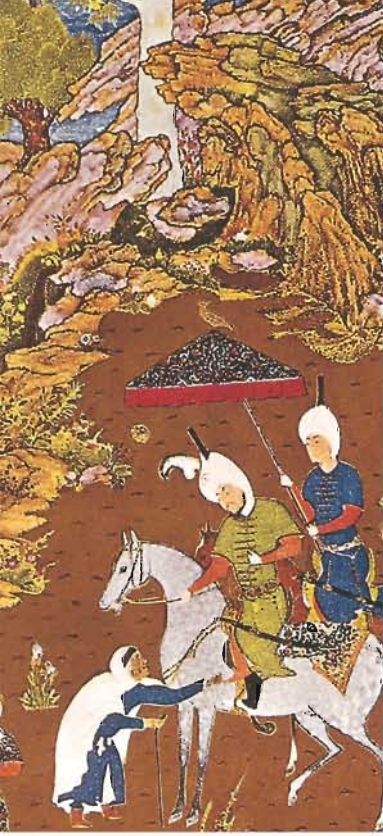
661

İSKƏNDƏRİN RUMA QAYITMASI

Müğənni, şövqlə ucalt səsinə,
Aç yenə gövhərlər xəzinəsini!
Bu bağlı qapıya kim salsa açar,
Gizli xəzinədə dürr, gövhər tapar.

Meyvənin xoş ətri basanda bağı
Kəndlilər unudar evi, otağı.
Meyvələr çoxalar, bağlar varlanar,
Belə bir bolluqdan yer vüqarlanar.
Fərəhdən sevinib güləndə püstə
Xurma baxıb ondan bir busə istər.
Ləl ilə bəzənmiş bir tac kimi nar,
Uzaqdan çıraqtək alışıb-yanar.
Göz vurub qızarmış alma edər naz,
Çəkər gərdənini turunc işvəbaz.
Tənəklər şərəbdən nəşələnərək
Sarmaşar almaya, nara sərxoştək.
Bürüyüb bağları nar ağacları,

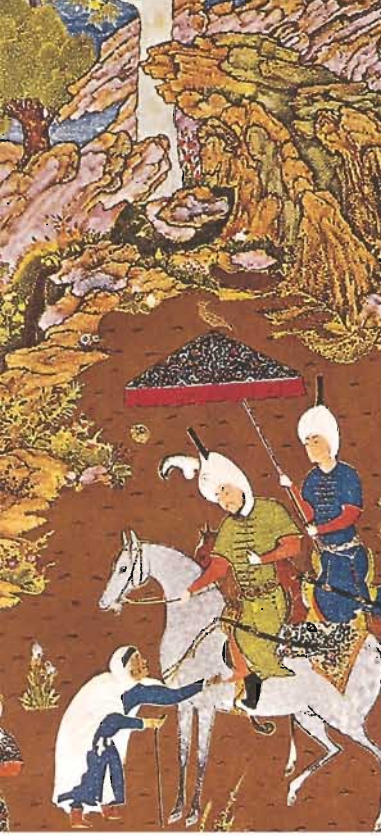
Cüt mämələr kimi görünür barı.
Əncir yeyən quşlar oğrutək pünhan
Asılar ağacın budaqlarından.
Badam sevən torpaq yağ almaq üçün
Soyar qabığını badamın bütün.
İstəyər, innab da gəlib həvəsə,
O dilsiz-ağızsız fındıqdan busə.
Ağaclar şənliklə qaldıraraq baş
İnnabdan, fındıqdan verərlər şabaş.
Qarapapaq üzüm sərxoşluğundan
Dolar barmağına saçını nihan.
Qabaqlar sazlarlar şadlıqçün rudu,
Heyva boğazından tutar armudu.
Daşınar şərəbçün dolu səbətlər,
Səbət daşıyanın üzü-gözü tər.
Salxımlar sıxılar bağda başabaş,
Axışar küplərə şirəsi birbaş.
Südəmər körpələr necə qığıldar,
Küplər də dolduqca elə uğuldar.
Toy-bayram edirkən dünya, bu zaman
İskəndər uzaqdı bu toy-bayramdan.
Qatıb bir-birinə gecə-gündüzü,
Üzürdü dənizi, keçirdi düzü,
O, bir çox ölkəni xoşluqla, zorla
Dardan çıxarmışdı geniş bir yola.
Ömrün piyaləsi artıq dolmuşdu,
Onun özünə də yol dar olmuşdu.
Dünyada hamıya iki qapı var,
Birindən girənlər birindən çıxar.
Bu yeddi budaqlı, altı cəhətli,
Dövrəsi, meydanı, yeri vüsətli
Sərvdən ucaldı bir qiyabi səs:
“Daha fəthlikdən əl çək, bəsdir, bəs!²²⁹
Bəsdir, bu dünyanı gəzməkdən əl çək,
Daha ilk mənzilə dönəsən gərək!
İskəndər sözünü yazanda katib
Yalnız beşcə hərfə ifadə edib.
Beş hərfə müvafiq etdin beş səfər²³⁰,
Suları, dağları keçdiyin yetər!
Pəncəni bu dünya işlərindən çək,
Qayıt öz evinə, get, beş ayadək
Yunan torpağına dönməlisən sən!”
Ayıldı İskəndər sanki məstlikdən.
Qorxuyla, dəhşətlə dinlədi bunu,
Çəkdi öz atının tez cilovunu.
Məhrəm dostlarına açıb bu sirri,
Ordan Ruma sarı qayıtdı geri.

Dərədən, tərədən, dənizdən, dağdan
Keçərək, yol getdi daha durmadan.
Yerin o başından Kirmana yetdi,
Ordan Kirmanşaha yol aldı getdi.
Sonra da Babilə gəlib, İskəndər
Ordan Ruma tərəf elədi səfər.
Yolda Zur şəhrinə gəlib çatanda
Pozuldu səhhəti şahın bir anda.
Onun can köhləni daha yoruldu,
Taqətdən düşərək yolgetməz oldu.
Ruma çatmaq üçün xeyli atdı can,
Əl-ayaq süstləşdi, imkan qalmadı.
Sandı ki, içibdir zəhərlənmiş su,
Həmin o zəhərin təsiridir bu.
Onu əldən saldı qorxu, vahimə,
Əlacsız dərd imiş bu dərd, sən demə!
Vəzirin yanına – Yunanıstana
Bir qasid göndərdi, söyləsin ona:
“Çaparaq yanıma gəlsən əgər sən,
Son dəfə üzümü görə bilərsən.
Yaxşı işbacaran alimlərdən də
Yüz ya əlli nəfər gətir gələndə!”
O qasid yetişib dedi vəzirə,
Vəzir əl atsa da, hər bir tədbirə,
Çarələr heç biri kara gəlmədi,
Bir ümid işığı görə bilmədi.
Yığıb alimləri Rumdan, Yunandan
Oldu hökmüdarın yanına rəvan.
Birbaşa o, şahın yanına gəldi,
Bu görüş heç də xoş görüş deyildi.
Gördü: şah taqətsiz uzanıb yerdə,
Əlac mümkün deyil düşdüyü dərdə.
Diz çökdü, üzündə qüssə, duman, çən,
Yoxladı nəbzini, öpüb əlindən.
Nəbzini vurmasına elədi diqqət,
Tapdı xəstəlikdən neçə əlamət.
Buyurdu: nə qədər varda imkan,
Axtarıb tapsınlar bu dərdə dərman.
Dərmanın olsa da, lap abi-həyat,
Əcəlin çatanda yoxdur bir nicat!
Artıq hökmüdarın işi bitmişdi,
Əbədi dincəlmək vaxtı yetmişdi.
Əmanət aldığı mayəni yenə
Gərək qaytaraydı tələb edənə²³¹.
Onu əridirdi indi bu cahan
Ki, zəri ayırsın qara torpaqdan.
Daha can köhləni asta gedirdi,

Gedər-gəlməz yola səfər edirdi.
Şamtək tərək edirdi nurlu aləmi,
Suda qənd, odda mum əriyən kimi.
Bir külək söndürdü yanan çırağı,
Bağda ağaclardan tökdü yarpağı,
Sərvdə yaşıl bir budaq qoymadı,
Sındı qırqovulun qolu, qanadı.
Müskətirli olan əlvən gül-çiçək
Solub səpələndi yerə xəzəltək.
Ayı yəhərləyən həmin İskəndər
Ölüm yatağına baş qoyub inlər...²³²

İSKƏNDƏRİN VƏSİYYƏTİ

Müğənni, bir quşsan – vaxtı düz bilən,
De görək: nə qədər keçmiş gecədən?
Nədənsə gecikib quşların səsi,
Çal, suğdi quşunun gəlsin naləsi²³³.
Əsdi xəzan yeli, payız yetişdi,
Bağların əhvalı tamam dəyişdi.
Küləklər taladı bağçanı, bağı,
Söndü al güllərin yanar çırağı.
Arxlar kənarında otlar sapsarı,
Töküldü reyhanın şux yarpaqları.
Sanki ağaclıqda odlar qalandı,
Əlvən yarpaqları alışıdı, yandı.
Gördü bazarını kəndli pərişan,
Bağın qapısını bağladı bağban.
Şahlar hovuzuna axan saf sular
Soyuqdan, ayazdan tamam dondular.
Çəsməsiz, çiçəksiz bağ şad olarmı?
Hasarsız, barısız abad olarmı?
Hanı saqi, badə, o məclis hanı?
Bura vəhşilərin olmuş məkanı!
Kəsilməmiş nəğməsi ötən quşların,
Dolaşır qıçına xəzəl ruzgarın.
Seyrə gələnlər də bağı tərək etmiş,
Muğlar da çəməndən ayrılıb getmiş.
Yeyəylə sürtülmüş Günəşin tacı,
Yeyətək dən-dəndir suların saçığı.
Bağı tərək eləyib getmiş gözəllər,
Nə bülbül səsi var, nə güldən əsər...
Tikanlar dağ çəkib gülün köksünə,
Bəzəksiz, cəh-cəhsiz qalıb bağ yenə.
Belə sərt bir xəzan çökəndə bağa,
Başladı o Kəyan sərvə solmağa...

Şahlığın şah sərvi-İskəndəri də
Axır saldı dövrən sağalmaz dərde.
Çovğuntək soyuqdu şahın nəfəsi,
Çoxdu bu dünyada qəmi, qüssəsi.
Özülü çökərsə bəxtin, dövlətin,
Səhhətə zəiflik üz verər yəqin!
İllərlə dünyanı uçub seyr edən
Quşun qol-qanadı qırıldı birdən.
Uca sərv yıxıldı, şux lalə soldu,
Qırqovul şahinin şikarı oldu.
Ordu həkimləri, şəhər əyanı
Aldılar araya o hökmüranı.
Bəlkə də bir əlac tapalar ona;
Şərbətlər qatıldı dava-dərmana.
Nəbzi, qururəsi olundu təhlil²³⁴,
Nə çarə, gedən can qayıdan deyil!
Əlac eləsə də təbib nə qədər,
Ömür tükənibse, nə fayda verər?
Çox səy göstərdilər çarə etməkçün,
Gedəni qaytarmaq olmadı mümkün.
Tədbirlə gəlmədi o gövhər ələ,
Necə sədd çəkəsən əsən bir yelə?
Əcəl yetişəndə tapıb bəhanə
İnsana min əzab verər zəmanə.
Ruzgardan o qədər inciyər insan,
Özü ölümünü istər Allahdan.
Əl atmadıqları tədbir qalmadı,
Rəylərdən bir fayda hasil olmadı.
Çırağın əcəli çatıbsa əgər,
Ona öz yağı da yetirər zərər.
Çürümüş bir meyvə ağacda durmaz,
Düşəcək, tərپənsə budaq da bir az.
Ən mahir, ən ustad təbib heç zaman
Tapa bilməmişdir ölümə dərman.
Göyün hesabına bələd olanlar
Saldılar hesaba göydə hər nə var.
Onun taleyini gördülər nursuz,
Ondan uzaqdaydı bəxt açan ulduz.
Heç elə bir ulduz yoxdu ki, onun
Göstərmiş olaydı ömrünü uzun.
Taleyi səmada bəd görən zaman
Münəccim özü də əsdi qorxudan.
Önündə aynaya baxdı İskəndər,
Baxdı, vücuduna yetirdi nəzər,
Gördü ki, bədəni tüktək incəlib,
Qaçmaq istəyən can dodağa gəlib.
Nə qəlbə qüvvə var, nə canda taqət,

Əyilmiş əvvəlki o sərv qamət,
O öz ölümünü gözüylə görcək,
Özü öz halına ağladı şamtək.
Yaxın dostlarını dəvət eylədi,
Ürək sözlərini onlara dedi:
“Gənim dar girdaba düşdü, a dostlar,
Ölüm ağzı açıq nəhəngtək durar.
Köçmək vaxtı gəldi bu düşərgədən,
Başqa bir ovlağa getməliyəm mən.
Bu fələk mənimlə xoşrəftar oldu,
Dağda, daşda mənə pərəstar oldu.
İndi düşmən oldu o haqq-sayda,
Dəyişdi rəftarı Günəş də, Ay da.
Ruzgar gözlərimdə çənə bürünür,
Bu dardan çıxmağım müşkül görünür.
Nə çarə qılım ki, oldum dərmdənd,
Bu fələk tacıma atıbdır kəmənd.
Hardadır, çatdırın xəzinədara,
Bəlkə rüşvət verib məni qurtara.
Mənim od qılıncı qoşunum hanı?
Qovsun canımdakı bu qızdırmanı.
Ən qorxunc divləri tutub ram edən,
Təxtü tac sahibi İskəndərəm mən!
Qılınca qurşandım, kəmər bağladım,
Bütün qulaqlara çatmışdır adım.
Zəhərli qılıncla tufan edib mən
Tozlar qaldırmışam Bəhri-Qülzumdən²³⁵.
Böyüdü çoxunu etdim hökmüran,
Çox qoyun almışam qurdlar ağzından.
Çox-çox sınıqları mən calamışam,
Çox-çox bütövləri parçalamışam.
Zülmü ədalətlə eyləyib əvəz,
Müşküllər həll etdim hesaba gəlməz.
Qünnücdən Qülzümə oldum hökmüran,
Şimşək qılıncımı gördü Qiyrəvan²³⁶.
O qılınc dönübdür indi zəncirə.
Ömrümü tor kimi salıbdır girə.
Çox dağlar, dənizlər keçmişəm, heç kəs
Dünyanı mənimtək seyr edə bilməz.
Hökmüdar Daraya qarşı çıxıb mən
Başımı torpağa sərdim bəxtimdən.
Mən o qatil Furun boynunu vurdum,
Çipalın yerində Çində oturdum.
Qabildən, Habildən alıb intiqam,
Nasikdən Mənsəkə yollar açmışam.
Yudum məcusluğu dünya üzündən,
Rus dənizində də od qaladım mən²³⁷.

Cəmsətdək təxtlərə çıxdım – ucaldım,
Firidun xəzinə yığdı, mən aldım.
Yıxdım daxmasını – evini Adın,
Qəsrini hünərlə açdım Şəddadın.
Hətta Sərəndibə gedib çıxaraq,
Adəmin izinə basdım mən ayaq²³⁸.
Rüstəmin bəxtindən mən soraq verdim,
Keyxosrov təxtindən xəbər gətirdim.
Məşriqdən Məğribə at səyirdərək
Yəcuclar səddini ucaltım dağtək.
Adəmtək Qüdsdə elədim məskən,
Kəbə həlqəsinə əl yetirdim mən.
Bir məşəl ucaltım qatı zülmətdən,
Zülmün qapısını taxtalatdım mən!
Aldığım adları nahaq almadım,
Atmadım qəflətdə tək bircə addım.
Mən hansı bir yerə etdimsə səfər,
Ədalətlə bilik qazandı ellər.
Sarp daşı əridən isti havalar
Sağlam bədənimlə etdi xoş rəftar.
İndisə bu pərqu yataqda bitab
Yatıram, xəstəlik verir min əzab.
Balınca baş qoydum zəifliyimdən,
Yatağa düşərmə sağlam bir bədən?
Dünyanı qapqara gördüm gəzərək –
Qara qumdan tutmuş qara suyadək.
“Nə gördün?” deyərək sorsalar əgər,
Deyərəm: sanki heç etmədim səfər.
Dünyanı görmədən torpağa girən
Birgünlük körpəyə bənzəyirəm mən.
Dünyanı başabaş gəzmişəm özüm,
Hələ ki, dünyadan doymayıb gözüüm...
Otuz altı deyil, lap otuz min il
Yaşasam, cavabım bu olardı, bil!
Mənə sirlərini açdı asiman,
Çox şeylər söylədim Günəşdən, Aydan.
Qədr–qiymət qoydum müdrik insana,
Şükürlər eylədim mən Yaradana.
Ömrümü qəflətlə vurmam başa,
Ağılla, hünərlə mən doldum yaşa.
Bütün biliklərdən dərşimi aldım,
Ölümün əlində, heyf aciz qaldım.
Çox azğın zalimi çəksəm də dara,
Bu namərd ölümə tapmadım çara.
Bir ölümdən başqa hər bir müşkülə
Mümkündür birtəhər çarə edilə.
Hanı yollarına qızıl səpdiyim
Dərin düşüncəli yüzlərcə həkim?

Torpağı qızıla çevirin yenə,
Gəlin, əlac edin şahın dərdinə.
Hardadır Ərəstu – tapa bir dərman,
Məni biliylə qurtara dardan?
Hanı əfsun bilən həkim Bəlinas?
Gəlib İskəndəri eləyə xilas.
Hanı bəs Əflatun, o təmiz insan?
Mənim bu dərdimə eləyə dərman.
Hardadır o böyük bilici Valis?
Desin: bu mərəzə nə oldu bais.
Çağırın Sokratı, bəlkə əql ilə
Bu bağlı qapını o açsın bilə.
Hürmüzə göndərin durmadan xəbər,
Bəlkə ürək verə şah birtəhər.
Gedin, Fərfuryusu edin xəbər, dar,
Bəlkə bu dərdimə o, əlac tapar.
Bu sözü bir daha eylədi təkrar:
“Etsə, əlac edər tək Pərvərdigar!
Bəlkə rəhm eləyib qurtara məni,
Qurtara bu dərddə, yazıq bədəni.
Əlimdən tutan yox, yox salan yada,
Heç kəs tək qalmasın mənətk dünyada!
Mənə belə cəza verərkən fəlak,
Nə lazım səs salıb fəryad eləmək?
İçindən çıxdığım torpağın yenə
Axtarıb baş qoyum pak sinəsinə.
Ölüm girdabına düşməmiş, gərək
Suya qalxan tutum ləngiməyərək²³⁹.
Çılpaq doğulmuşam çünki anadan,
Məni soyundurur dəfn edən zaman.
Yüküm yüngül idi doğulanda mən,
Yenə yüngül gedim burdan gedərkən.
Bir quş dağa qonub qalxarsa əgər,
Dağa nə artırır-əskildə bilər?
Mən də bir quş idim, ölkəmsə – bir dağ,
Gedərsəm, bu dünya yasa batacaq?
Mənətk çoxun doğub öldürmüş dünya,
Nifrətə layiqdir bu qozbel dayə²⁴⁰.
Çoxuna mərhəmət, lütf eyləmişəm,
Görən də olubdur əlimdən sitəm.
Zalim olmuşamsa, əfv edin məni,
Mən də öldürmüşəm çox zülm edəni!
Tabutum torpağa olanda təslim,
Pak ruhum paklara qovuşar mənim.
Başa kül sovrmaq əvəzində siz
Mənimçün Allaha dua ediniz!..”
Bunları söyləyib, almadı cavab,
Yenə yatağına sərildi bitab...

İSKƏNDƏRİN ANASINA MƏKTUB YAZMASI

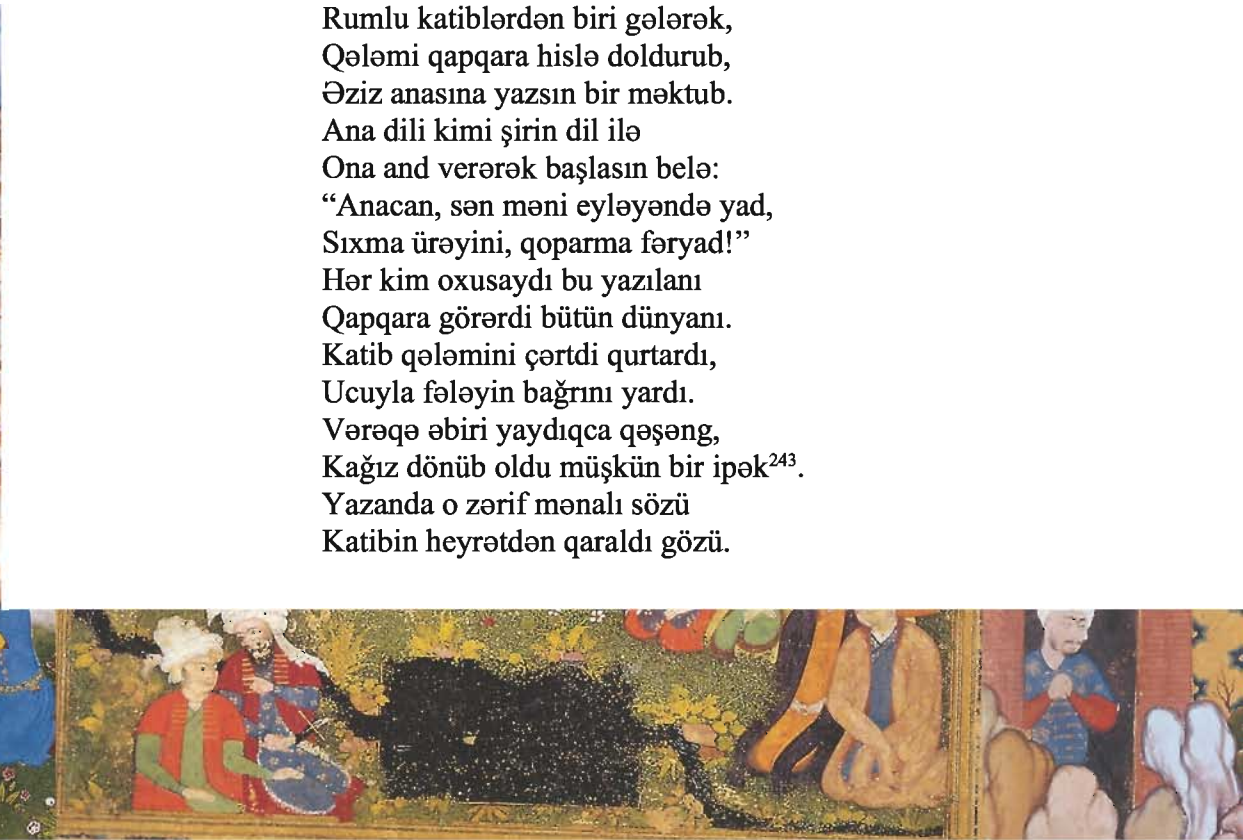
Müğənni, rudunu bir dindir barı,
Yada sal nəğmənlə o yatmışları!
Mənim dərdimə qal, sazını sazla,
Bəlkə rahat yatım o xoş avazla!..

Gülə hücum etsə payız ruzgarı
Körpəykən quruyar tər budaqları.
Ölüm bir bələdir, çarə edilməz,
Onun çarəsini tapmayıb heç kəs.
Əcəl qızdırması yetişən zaman
Qalar həkimdən də əlacı pünhan.
Gecə köçüb getdi, ağladı şəbnəm.
Günəş şəfəq saçıb güləndə aləm
Ardı İskəndərin ahü naləsi,
Ucaldı çalınan zənglərin səsi.
Hər dərdə yüz çarə bilən Ərəstu
Bu dərdin önündə çarəsiz durdu.
Şahı sağaltmağa tapmayıb əlac,
Özünü görərək əlaca möhtac,
Şaha söylədi ki: “Ey şəfəqli şam,
Şahlar nur alıbdır şöləndən müdam!
Qalıbdır dərdinə həkimlər naçar,
Üzünü Allaha çevirib yalvar.
Hələ haqlamamış coşğun sel bizi,
Niyə dəyişmədik öz yerimizi?
Bu şərab qədəhdən aşıb-daşmadan,
Nə üçün ölmədim, çıxmadı bu can?
Dilərəm: bir tükün əsməsin sənin,
Bir tükün əskilsə ölərəm, yəqin!
Ancaq bir şərbətdir bu ölüm, gerek
Qoca da, cavan da, – hamımız içək!
Nə deyə bilərəm: iç bu badəni!
Çünki bihuş edər içəndə səni;
Nə də almaq olar qədəhi səndən,
Çünki şah bəzminə ədəbliyəm mən!
Əfsuslar olsun ki, bu nurlu çıraq, –
Qurtarıbdır yağı, – xamuş olacaq.
Ancaq yağsızlığın qalma dərdinə,
Bəlkə yağ yetişdi, o yandı yenə...”
İskəndər dedi ki: “Bu sözdən əl çək,
Əcəli yetəndə insan öləcək!
Əmrimdə deyildir dövr edən göylər,
Əlimdə deyildir Günəş, Ay, Ülkər...
Bir ovuc torpaqla bir qətrə suyam,

Bunlardan yoğrulub əzəldən mayam.
Haqqın sayəsində böyüdüm, artdım,
Nəhayət, elə bir rütbəyə çatdım
Ki, Şərqdən Qərbədək gəzdim hər yanı,
Keçirdim əlimə bütün dünyanı.
O zaman cahana bir şah idim mən,
Canımda can vardı, sağlamdı bədən.
İndi ki, zəiflik üz verdi cana,
Gərək səfər edəm başqa cahana.
Məğrurluq meylinə uyma ki, heyhat,
Dolmaz bu quyuya o abi-həyat!
Susuz əyləməz cəhənnəm əlac,
Sən o dörd çeşməli behiştədən söz aç²⁴¹.
Yalvarıb Allaha, eylə ibadət,
Bəlkə o eyləyə mənə mərhəmət...”
Günəş köçüb getdi, qaraldı dünya,
O şahlar şahı da getdi yuxuya.
Qorxunc əjdahatək gecə qapqara,
Qatı bir qaranlıq çökdü yollara.
Daş qəbli bir gecə, dəhşətli zülmət,
Zülmətdə kim görmüş şəfqət, mərhəmət?
İşləri düyünə salan ulduzlar
Sanki dodağına vurmuşdu mismar.
Bu oğru fələk də, oğrular tutan
Ay da qır küpünə düşmüşdü çoxdan.
Qapqara tüstüyə bürünmüş dünya,
Tüklə cəhənnəmdən asılmış guya.
Sanki ərmişdi şah səhərədək
İyirmi yeddinci gecəki aytək²⁴².
Anası yadına düşdü, İskəndər
Sarsıldı, ürəkdən oldu mükəddər.
Buyurdu, hüzura ağıllı, zirək
Rumlu katiblərdən biri gələrək,
Qələmi qapqara hislə doldurub,
Əziz anasına yazsın bir məktub.
Ana dili kimi şirin dil ilə
Ona and verərək başlasın belə:
“Anacan, sən məni eyləyəndə yad,
Sıxma ürəyini, qoparma fəryad!”
Hər kim oxusaydı bu yazılanı
Qapqara görərdi bütün dünyanı.
Katib qələmini çərtdi qurtardı,
Ucuyla fələyin bağırını yardı.
Vərəqə əbiri yaydıqca qəşəng,
Kağız dönüb oldu müşkün bir ipək²⁴³.
Yazanda o zərif mənəli sözü
Katibin heyrətdən qaraldı gözü.

İnsanın gözüne işiq bəxş edən
Tanrının adına o yazdı əhsən:
"Bir olan Allaha hamı möhtacdır,
Hamının dərdinə tək o, əlacdır!.."
Böyük Yaradanı gətirib dilə
Katib məktubunu başladı belə:
"Məndən – İskəndərdən bu namə getsin,
Dörd yox, bircə olan anama yetsin²⁴⁴.
Anacan, qətrəyə döndüsə çeşmə,
Su qabı suda da sınar, qəm çəkmə!
Ağacdan düşdüsə bir qızıl alma,
Narıntək rəvnəqdən düşüb saralma!
Soldu, sarı gülün getdi növrağı,
Qalsın qızılgülün yaşıl budağı.
Anacan, bu sözə inanmıram mən:
Məhəbbət könüldə çox olur dildən.
Eşidib od tutar sinəndə ürək
Ki, şahlar gülünü aparıb külək.
Yanma, bəslədiyin balan qayıtmaz,
Əlini o yanan ürəyinə bas!
Zaman etsin səni bu oddan kənar,
Sənə səbir versin o Pərvərdigar!
Səni and verirəm əmədiyim südə,
O şirin laylaya, o ilk öyüdə,
Dünyadan gənc getmiş bir övladına
Ağlayan ananın o fəryadına,
Dinə əməl edən pak insanlara,
Dünyanı yaradan pərvərdigara,
Qanun-qayda qoyan hər Peyğəmbərə,
Cənnətdə əbədi ömr edənlərə,
Torpağın altında həbs olanlara,
Behişt gülzarından zövq alanlara.
Bütün canlılara can verən cana,
Qəmdən nicat verən, can qurtarana,
Səxa dənizinin coşğunluğuna,
Vücudu yaradan haqq buyruğuna,
Adların fəvqündə dayanan ada,
O nəqşə ki, ziynət verir vücuda,
Yeddi qat ucalan göy pərgarına,
Yeddi ulduzun da pak adlarına,
Allahı sevənin mərifətinə,
Şüur sahibinin fərasətinə,
Elmdən nurlanıb yanan hər şama,
Mərhəmət sahibi fəzil adama,
Elə bir başa ki, bəxtə nur saçıb,
Elə ayağa ki, düz yollar açıb,
Pakizə fikirli, o saf ərəne,

Müşköllər açana, nicat verənə,
Darda qalanların pak niyyətinə,
Azad insanların xoş adətinə,
Yoxsulları sevən comərd sultana,
Sultantək gözü tox, yoxsul insana,
Sübhün gül-çiçəklə gülüşməsinə,
Gözlənməz təamın xoş düşməsinə,
Bidarın munisi səhər çağına,
Ağlar qəriblərin pak torpağına,
Yazıq məhbusların dərdi-dilinə,
Müqəddəs mehrabın nur qəndilinə,
Təşnə bir tifilin süd həsrətinə,
Naümid qocanın zəlalətinə,
Xəstə qəriblərin intizarına,
Döyülmüş yetimin göz yaşlarına,
Dərd-qəmdən guşəyə çəkilənlərə,
Şaxtadan dırnağı tökülənlərə,
Dərclinin çarəsiz oyaqlığına,
Çarəsiz qalanın yazıqlığına,
Əzabdan sonrakı asudəliyə,
Pak, təmiz sevgiyə – aludəliyə,
Əqlin zəfərinə, ülviyyətinə,
Gizli ibadət qüdsiyyətinə.
Şüura yol açan sözə, dastana,
Bəşər karvanını çəkən sarvana,
İnsanı içindən yeyən dərdlərə,
Qəddini pünhanı əyən dərdlərə,
Dözümsüz adamda səbrə, qüdrətə,
Gözəlin üzündə həya, ismətə,
Ümitsiz çəkilən son fəğanlara,
Dadına heç kimsə çatmayanlara,
Dinpərvər adamda olan inama,
Peyğəmbərə gələn vəhyə, ilhama.
Bütün insanların o son yoluna,
Hamıya əl tutub kömək olana,
İnsanı son yola salan qapıya,
Bizi ağışuna alan qapıya,
Üzünü axtaran baxışlarıma,
Səsini eşitmək intizarıma,
Mənə bəslədiyən sonsuz həsrətə,
Düşdüyüm bu dərdə, bu fəlakətə,
Həmişə, hər yerdə dada çatana,
Can verib can alan o Yaradana...
Anacan, bu məktub gəlib çatarkən
Çatıb qaşlarını kədər lənə sən!
Bu dünya fanidir, əbəs ağlama,
Mənimçün yas tutma, qara bağlama!
Dünyanın əzəldən axırı budur,

672

Əyilmə ələmdən, mətanətlə dur!
Dünya bir kimsəyə qalmışsa əgər,
Səni də qoy üzsün bu dərd, bu kəder.
Ancaq bu dünyanı fani görəndə
Başqaları kimi toxtaq ol sən də!
Yox, əgər bunlara baxmayaraq sən
Mənimçün yaxxana qurmaq istəsən,
Əvvəlcə şahənə bir məclis düzəlt,
Gözəl yeməklərdən bir süfrə bəzət,
Çağır qonaqlığa xalqı hər nə var,
Bütün gələnləri elə xəbərdar:
Qəbirdə adamı yoxsa hər kəsin,
Buyursun süfrəyə, doyunca yesin!..
Əgər yemiş olsa onlardan biri,
Sən də ye dünyada acı qəmləri.
Heç kim o süfrəyə əl uzatmasa,
Sən də unut qəmi, heç batma yasa!
– Oğlum ölüb, – deyə çəkmə heç mələl,
Gəl, öz işlərinin qeydinəcə qal.
İkiqat uzun da olsaydı ömrüm,
Axır yenə bir gün vardı bu ölüm.
Ən uzun ömür də kifayət deyil,
Nə fərqi, yaşadın otuz, ya yüz il?
Behiştə getməkdən qorxarmı insan,
Minlərlə açar var, yol da çırağban.
Əbədi bir təxtə yiyələnrəkən
Nə üçün razılıq eləməyim mən?
Yerində toz yoxdur, göyündə duman,
Niyə at sürməsin oraya insan?
Əlimdə qalmadı bu saxta saray,
Siz də səbr eləyin, salmayın haray!
Şəbdizim sıçradı çaydan o taya,
Məndən salam olsun dosta, aşnaya²⁴⁵.
Bizi azad etdi zindandan fələk,
Hamı azad olsun görüm bizimtək!..
Məktubu yazdırıb o, yola saldı,
Özü də cənnətə sarı yol aldı.
Gecəni sübh etdi dərdlə, əzabla,
Keçdi bütün günü min iztirabla.
Gecə öz xəttini yüklədi filə,
Yer saldı donunu göylər tək nilə²⁴⁶.
Gün tutdu üzünü qüruba sarı,
Qaraldı üfüqdə qızıl saçları.
Aciz ulduzların əli büküldü,
Gümüş dırnaqları bir-bir töküldü.
Şahın ağır-ağır yumuldu gözü,
Cırmaq-cırmaq oldu qəmərin üzü.
Bir örpək toxuyub gecə saçından,

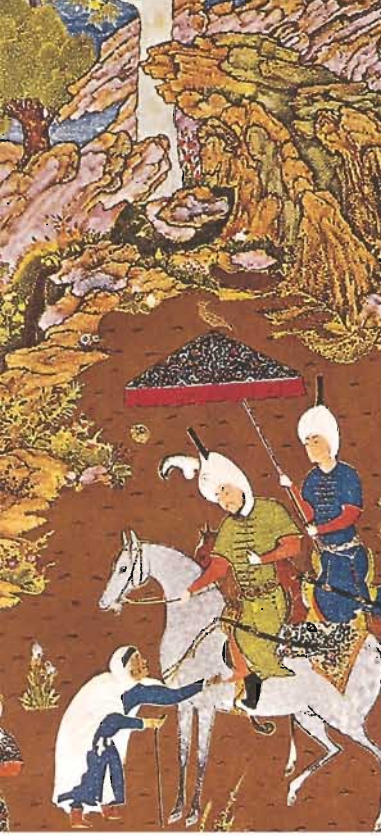
Torpağın başına örtdü asiman.
Zənəbin ağzından alaraq zəhər,
Aydın boğazına onu tökdülər²⁴⁷.
Başının üstündə görcək əcəli,
Şahın öz canından üzüldü əli.
Əsəbdən sıxıldı damarda qanı,
Bir anda sustaldı bədəni, canı.
Ölüm gözündəki qaranı aldı,
Səhərtək ağ üzü soldu, saraldı.
Candan bizar olub, canından keçdi,
Canını tapşırmaq vaxtı yetişdi.
Quş elə tez uçdu öz yuvasına
Sürətdə baxış da çatmadı ona.
Dünyada nə qədər bilicilər var,
Bu gizli işlərdən deyil xəbərdar.
Bunun çarəsini bir bilən varsa,
Özünə bir çarə edər bacarsa.
Köçüb bu dünyadan getdi İskəndər,
Ona ən yüksəkdə təxt düzəldilər.
Dünyada min cürə yaxşılıq etdi,
Özüse dünyadan incimiş getdi.
Həyat səhnəsində o düşdü dərdə,
Nəhayət, üzünə çəkildi pərdə.
Dolanıb görmüşdü o bir çox yeri,
Başqa bir yerəydi indi səfəri.
Hayana getsəydi böyük İskəndər,
Oradan verərdi hamıya xəbər.
Soraq gətirən yox bu son yolundan,
Nə üçün bir xəbər gəlmədi ondan?
Yoxsa, elə yerdir o yer ki, hər kəs
Getsə, qayıtmağa yol tapa bilməz?
Bunun da hikməti açılıydı bir,
Pərdənin dalında qalmazdı heç sirr...
İskəndər bənzərdi yaşıl yarpağa,
Kəyan ağacından düşdü torpağa.
Açıldı belindən qızıl kəməri,
Zərrin bir beşikdə düzəldi yeri.
Tabutun içinə kafur səpdilər,
Çölünə düzüldü cəvahir, gövhər.
O qədər yayıldı ətrin səfası,
Çatdı Cudi dağa səxa dalğası²⁴⁸.
Qərq edib kəfəni müşk ilə uda,
Qoydular nəşini qızıl tabuta.
Bir bədən gümüştek ağarıb solsa,
Nə fayda tabutu qızıldan olsa?
Şahın öz rəyincə verildi qərar,
Qoyuldu bir əli tabutdan kənar.
Ovcuna torpaq da töküüb bir qədər,

Sonra hər tərəfə car çəkirdilər:
“Görün, yeddi ölkə hakimi olan
İskəndər dünyadan köçdüyü zaman
O saysız-hesabsız xəzinələrdən
Bir ovuc torpaqdır əlində gedən!
Sizin də dünyadan gedərkən ancaq
Payınız bir ovuc torpaq olacaq!..”
Şəhri Zurdan Misrə yola saldılar,
Hiylədən uzaqdır çünki o diyar.
İskəndəriyyəni etdilər vətən,
Onu taxta üstə atdılar təxtdən.
Kimə dağ çəkməmiş vəfasız cahan?
Kimdir bu kitabı bütün oxuyan?
Bu dəfə dəyişdi sarayda bəxti,
Torpağın altında quruldu təxti.
Dünyada olmamış əzəldən bəri
Əsla mehribanlıq, dostluq əsəri!
Aldı öz qoynuna o şahı məzar,
Daxmanı bağlayıb döndü adamlar.
Bu dünya çoxuna məqam bəxş edər,
Saxlamaz o yerdə axıra qədər.
Ömrü sona çatdı saysız insanın,
Hesabı bitmədi yenə dünyanın.
Nə bir qurtaran var ipdən boynunu,
Nə də bir tapan var ipin ucunu.
Əbəsdir, bu sirrə sərf etmə ömür,
Susmaqdan başqa bir əlac görünmür.
Dünyaya dərindən yetirsən nəzər,
Görərsən insanlar çəkibdir nələr!..
Dünyanın ki sonu əbəsmiş, əbəs,
Bu qədər sitəmə, əzaba dəyməz!
Bu lacivərd tağda nə gördük axır?
Onun sütunundan qan seli axır.
Bu sütunun odu Günəşdir, Aydır,
Gəl, o qəndilləri daş atıb sındır.
Ondakı qızılı rəngə aldanma,
Oddan qızarmışdır, sən qızıl sanma!
Bizimlə uyuşmaz əsla göy saray,
Bizim qəsdimizdə durmuş Günəş, Ay.
Bizimlə dost olmaz saxta cadugər,
Üzdə gülər bizə, dalda öldürər.
Guya məlhəm qoyar sağalsın yaran,
Ancaq yara vurur sənə arxadan.
Balıqtək dünyadan sən uzaq olsan,
Qurtarar zirehin səni qılıncdan!
Tufan başlayarsa almağa qisas
Balıqtək üzənlər əsla qərq olmaz.
İpək karxanası bil bu dünyanı,

Bir yanı sudursa, oddur bir yanı²⁴⁹.
Orada hərlənən çox tağalaq var,
Biri boşalanda, o biri dolar.
Dünyanın sirrini boşdur axtarmaq,
Üstü tüstü-duman, altı toz-torpaq.
Bu tozdan, tüstüdən görünür hər an
Çarpışır, vuruşur yerlə asiman!
Sazişə gəlsəydi göylə yer əgər,

Bizi yer üzündən süpürməzdilər...
Nizami, gəl qurtar axır sözünü,
Qorxutma özgəni, nə də özünü.
Sultanın bəzminə gedəndə mehman
Yolun yarısında olma peşiman.
Eşit sözlərini huşu-guş ilə,
Acı badəsinə alıb nuş elə!
İskəndər bu camdan murada çatıb,
İçib o badəni, əbədi yatıb.
Sultan sağlığına kim içsə şərab,
Nuş olsun, içənlər olsun feyziyab!

İSKƏNDƏRİN MƏKTUBUNUN ANASINA ÇATMASI

Müğənni, bu gecə çəngini saz et,
Məni bu dar yolda qəmdən xilas et!
Bəlkə genişlənsin, açılınsın yolum,
Köçüm bu daşlıqdan, asudə olum...

Fəsilər içində qış gələn zaman
Narın yağış səpər yerə buluddan.
Tozdan xəstələnmiş dünyaya fələk
Sanki dərman verər rəhmə gələrək!
Geniş səmaların sərin şəbnəmi
Qurtarar istidən bütün aləmi.
Susamış otlara bağçada, bağda
Xırdaca buzlardan pay verər şaxta.
Hamıya bəxşişlər paylayan bağlar
Tamam müflis olub möhnətdə qalar.
Dünən reyhan suyu satanlar bütün
Şərab doldurarlar küplərə bu gün.
Qaynayır kəndlinin evində küplər,
Kəndlilər kətan yox, yun paltar geyər.
Ceyran göbəyindən müşk saçılar,
Kabablı, noğullu süfrə açılar.
Şahlar kef məclisi qurub bu zaman
İçərlər İskəndər içən şərabdən.

Gör, qəlbə nə vardı, dilim nə dedi,
Bu çərxi-fələyin oyunu nədi?

Ruma gəlib çatdı bu qara xəbər:
“Getdi bu dünyadan böyük İskəndər”.
Tayfa başçıları yığılıb dedi:
Cahan sahibsizdir, başsızdır indi.
Hər kim barigaha töhfə yollasa,
Gərək təqdim etsin İskəndərusa.
Örtü qara qanad Rumu sərəsər,
Bürüdü ölkəni sanki zəncilər²⁵⁰.
Çatanda hamını batırdı qəmə,
Şahın anasına yazdığı namə.
Oxuyub məktubu ana ağladı,
Matəmə büründü, qara bağladı,
Baxdıqca oğlunun bu məktubuna,
Tumartək qıvrılıb açıldı ana²⁵¹.
Qəlbi yas tutsa da, bu möhnətindən,
Çıxmadı o şahın vəsiyyətindən;
“Oğlumun qoy ruhu şad olsun!” – dedi.
Onun andlarına əməl elədi...
Bir an kəsilmədi ahı, fəryadı,
Tez getdi dünyadan, o da qalmadı!
Qara taleyinə əlvida etdi,
Onun da həyatı bu cürə bitdi.

ATASININ VƏFATINDA İSKƏNDƏRUSUN NALƏ ETMƏSİ

Müğənni, qəlb açan o sazın ilə
Bu odlu dərdimə bir əlac eylə!
O nurlu nəğmənlə könlümü bəzə,
Bu qəmli gecədən çıxar gündüzə!..

İskəndərdən sonra İskəndərus da
Qovğa eləmədi taxtū tac üstə.
Şahların içində heç onun qədər
Yoxdu şah olmağa layiq bir nəfər.
Beş günlük dünyaya tamah salmadı,
O uca mənəsbə mayil olmadı.
Güldən ayrı düşmüş şeyda bülbültək
Ahü zar eylədi gecə sübhədək.
Sanki anasını bir bala ceyran
Kabab olmuş gördü oyanan zaman.
Ordu böyükləri çox etdilər cəhd,
Bəlkə qəbul etsin tacı vəliəhd.
Açsınlar önündə xəzinələri,

Tutsun atasının tutduğu yeri.
Yoxdu şahzadənin şahlıq məqsədi,
O, ancaq ibadət etmək istədi.
Üzr ilə onlara dedi ki: “Gedin,
Təxti başqasına həvalə edin.
Atamın yerində məclis qurmaram,
Badəni etmişəm özümə haram.
Dünya işlərindən əl çəkmişəm mən,
Yoxdur bu kələfin ucunu görəni.
İnana bilməzdim, böyük hökmüran
Belə gənc yaşında gedə dünyadan,
Tərk edib sarayı, keçə təxtindən,
Darısqal daxmanı eyləyə məskən.
Bu dünya əhlini tərk edib daha
Mən üz tutacağam yalnız Allaha.
Sütunu sarsılmış titrək körpünün
Üstündə bərk durmaq olarmı mümkün?
Atamdan artıq ki, olmayacağam,
Ölüb-gətmədimi elə bir adam?
Onuntək tədbirli ola bilmərəm,
Cahanı fəth edib ala bilmərəm.
Atama nə verdi o güc, o qüdrət
Ki, ola məndə də mənəsbə rəğbət?
Bu yeddi qatlı çərx tüğyan eylədi,
Atamın təxtini viran eylədi.
Mən də təxtü tacı ataraq oda,
Kəyanlar təxtini qoydum tabuta!
Sadə adamları azad görüncə,
Çəkildim özüm də azad bir küncə.
Çoxunu aldatmış gümüş həvəsi,
Axırda yırtılıb zərdən kisəsi!
Dolmuş bir qədəhi doldursan yenə,
İçəndə dağılar o, üz-gözünə.
Bir yer ki, deyildir əbədi məskən,
Gərək “Get!” deməmiş, özün gedəsən.
Şahlıq arzusundan uzaqdır könlüm,
Çünki qarşımdadır amansız ölüm.
Bu dar mağarada hörümçəklərtək
Nə qədər ovlayım qarışqa, milçək?
Qayalar içində məbəd taparam,
Orda keçirərəm ömrümü müdam.
Dünyanın çirkini təmizlərəm mən
Gözümün yaşilə öz ürəyimdən.
Dünya işlərindən əl çəkib bütün,
Tədarük görərəm axirət üçün.
Quşlartək az dənə edib qənaət,
Edərəm Allaha dağda ibadət.
Köçməyin növbəsi yetişən zaman

678

Div girsin pərinin qoy qapısından!
Axirət xovfundan qorxum var məgər?
Asan ömr eləyən çətin can verər.
Atamtək məni də məzara atın,
Bir ovuc torpağı torpağa qatın!
Düşünsən əcəlin nə olduğunu
Daha cəsarətlə gözlərsən onu.
Ölüm əzabını dərk eləməsən
Çox çətin açarsan o qapını sən...”
Gedib bir kahada o tutdu məqam,
Dünya işlərini unutdu tamam.
Yalnız eyləyirdi haqqa ibadət,
Ölümə yaxındı bu yol, bu adət.
Bundan ibrət götür sən də, ey cavan,
Məbada çıxasan ata yolundan!
Çünki bu dünyada hiyləgər fələk
Çox işlər görür ki, çətindir demək,
Quyuya nahaqdan çox Yusif salmış,
Çox mənəm deyəndən intiqam almış!

ƏRƏSTUNUN RUZGARININ SONU

Müğənni, yorubdur bəm səslər məni,
Zil üstə qaldır sən indi naləni!
Bəlkə o zil səsin uçan zaman
Qurtara ürəyim bu ahü zardan.

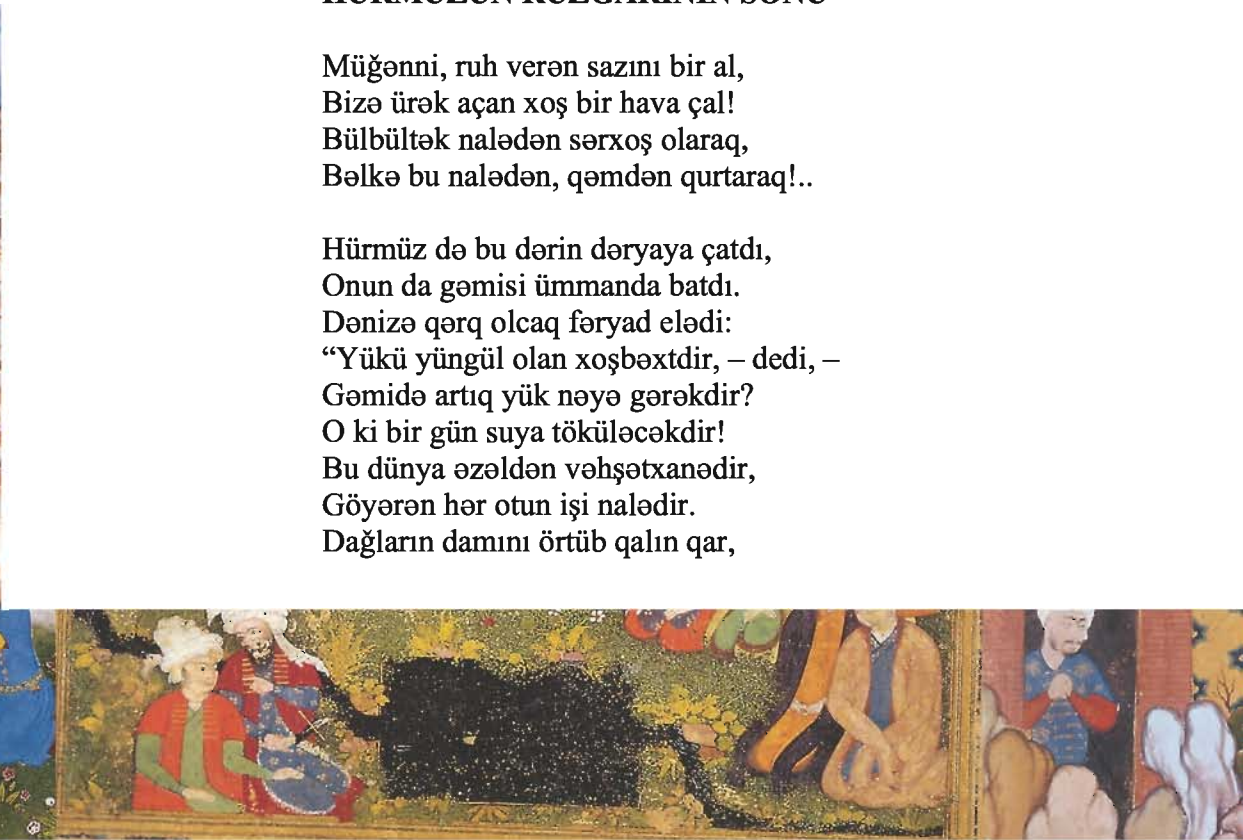
Açdı ayağından İskəndər bəndi,
Göylər qalasına atdı kəməndi.
Onun sarayının filosofları
Üz tutdu o gedən mənzilə sarı.
Ərəstu görəndə batıb afitab,
Bağladı üzünə buluddan niqab,
Qaralar geyindi, matəm saxladı,
Səfər boğçasını o da bağladı.
Onun uca sərvə soldu, saraldı,
Başının üstünü xəstəlik aldı.
Eşidib ustadlı, şagirdli – kim var,
Yığıldı başına o yunanlılar.
Gördülər ki, yolu yaxşı tanıyan
Ərəstu yoluna tək olur rəvan.
O huş sahibinə sual verdilər,
Göyün sirlərindən tutdular xəbər:
“De, nədən yaranıb uca asiman
Ki, bəşər xəyalı uzaqdır ondan?”
Səfərə tələsən xəstə Ərəstu:
“Allah yaxşı bilir, – söylədi, – bunu.

Şerh edib bir xeyli zamandan bəri,
Sanırdım, bilirəm mən bu sirləri.
İndi acizliklə burdan köçərkən
Gördüm ki, heç bir şey bilmirmişəm mən.
Dünya filosofu adlandıraraq,
Məni rəsədbilən sayırlar nahaq.
Yazdım bildiyimi “Cahanmədxəl”^{ə252},
Bəzədim, süslədim onu elm ilə.
Göyün, ulduzların sirri haqqında
Çox şeylər kəşf edib göstərdim onda.
İndi, doğrusunu söyləsəm əgər,
Boş şeydir o köhnə rəsədnamələr.
And olsun Allaha, mən də bilmərrə
Bilmirəm doludur, boşdur bu süfrə!”
Ərəstu bu qədər söyləyə bildi,
Söz bura çatanda nitqi kəsildi.
Yağ tamam qurtardı yanar çırağdan,
Əmr etdi bir alma dərsinlər bağdan.
O gözəl almanı qoxlar-qoxlamaz
Canı rahatlandı, dincəldi bir az.
Fələyin hökmüylə gəlib zamanı,
Nəfəsi tutulub çıxanda canı,
Gülərək dedi ki: “Siz olun agah,
Köçürəm, qarşımda açılır sabah.
Bu canı pak Allah vermişdi mənə,
Pak olan Allaha qaytardım yenə...”
Bunu deyib susdu bir ah çəkərək,
Onun da tozunu sovurdu fələk.
Atdı o almanı yoldaşlarına,
Göz yumdu bu əzab, qəm dəryasına...

680

HÜRMÜZÜN RUZGARININ SONU

Müğənni, ruh verən sazını bir al,
Bizə ürək açan xoş bir hava çal!
Bülbültək nalədən sərxoş olaraq,
Bəlkə bu nalədən, qəmdən qurtaraq!..

Hürmüz də bu dərin dəryaya çatdı,
Onun da gəmissi ümmanda batdı.
Dənizə qərğ olcaq fəryad elədi:
“Yükü yüngül olan xoşbəxtidir, – dedi, –
Gəmidə artıq yük nəyə gərəkdir?
O ki bir gün suya töküləcəkdir!
Bu dünya əzəldən vəhşətxanədir,
Göyərən hər otun işi nalədir.
Dağların damını örtüb qalın qar,

Dəniz quyusuna dolub yağışlar.
Yarandı ceyranlar ovlayan insan,
Qulanlar, ceyranlar qaçdılar ondan.
Mən də bir ahuyam, düşmüşəm bu gün
Amansız toruna zalım ölümün.
Bu yolda köməkçim olacaq Allah,
Yoxdur ondan başqa heç kimə pənah!
Bu fani dünyadan köçən zaman siz,
Ancaq bir Allaha üz döndəriniz”.
Deyərək bir şirin yuxuya getdi,
Sözü nə uzadaq, o, vəfat etdi...

ƏFLATUNUN RUZGARININ SONU

Müğənni, bir şirin nəğmə söylə sən,
Bu ki, ilk ricamız deyildir səndən!
Sübh çağı dinləyib sənin səsini,
Unudaq dünyanın ah-naləsini!
Əflatun söylədi köçüb gedərkən:
“Olacaq hamıya torpaq son məskən.
Deyirlər: mən uzun ömür sürmüşəm,
Rumda ən yaşlı bir dünyagörmüşəm.
Ölüm pərdəsinə mən yol tapanda
Başqa pərdələrdən döndüm cahanda.
Bir körpə uşağa bənzərəm mən də
Ki, qaçar beşiyə yuxu gələndə.
Vücudu yatmağa sövq edər onu,
Yuxu necə gəlir, heç bilməz bunu.
Su ilə torpaqdan od ilə yeldən, –
Bu zidd ünsürlərdən əmələ gələn
Dünyada düzlükdən olarmı nişan,
Belə kəc bir yerdə qalarmı insan?
Bünövrəsi əyri qoyulan evin
Bir gün dörd divarı uçacaq, yəqin!
Yaşım yüz on üçü keçmişə əgər,
Halım on yaşlı bir uşağa bənzər,
Qocayam, ancaq ki, o gənc yaşımda
Olan arzularım oynar başımda...”
Bu xoş arzulardan bir az keçəntək
Onun da fərşini yığdırdı fələk...

VALİSİN RUZGARININ SONU

Müğənni, bir nəğmə de, qəşəng olsun,
Mənim fəryadıyla həmahəng olsun!
Bəlkə də ruhlanıb sənin nəğməndən
Yeddi çay üstündən keçə bilim mən...

Valisin gözünü yuxu tutanda
Ömrünün gəmissi qaldı tufanda.
Dostları eşidib gəldi haraya,
Fələktək aldılar onu araya.
Xəstəlik getdikcə elədi şiddət,
Zəiflik qoymadı bədəndə taqət.
Bəxtini göylərdə yoxlayan zaman
Gördü bəxt ulduzu uzaqdır ondan.
Ulduz ədalətdən çıxmışdı kənar,
Ona zülm etməyə vermişdi qərar.
Ordakı dostlara eyləyib xitab,
O da öz ömründən verdi haqq-hesab:
“Xatircəm olmayın, – deyirəm ki, mən –
Qara zıncırovlu yeddi hindlidən²⁵³.
Bizə xoş bəxt verən bu ulduzlardır,
Ancaq pislikdə də əlləri vardır.
Nəhs dövrə başlasa ulduzlar əgər,
Bu dövrə zalimlik dövrü gətirər.
Zülmün zəmanəsi olmamış tamam
Dünyada yetişməz adil bir adam.
Qayıtsa yenidən o yeddi ölkər,
Şad olar o zaman yenə xoşbəxtlər.
Dönüş nöqtəsinə gedib çatmadan
Yazdı yazımızı amansız zaman...”
Allahın adıyla bitirdi sözü,
Yumuldu dodağı, yumuldu gözü...

682

BƏLİNASIN RUZGARININ SONU

Müğənni, bu köhnə pərdədə yenə
Hüzünlü, qəmli bir hava çal mənə!
Qəlbim də səs versin o nalələrə,
Şəbnəmtək göz yaşım çilənsin yerə!

Dövrü Bəlinasın axıra yetdi,
O da ariflərə belə ərz etdi:
“Vaxt çatıb, köçümü mən çatım gerek,
Başqa bir aləmi arzular ürək.
Bu palçıq daxmada yaşardım əvvəl,
Mən getdim, yerimdə qaldı bir heykəl.
Yeddi heykəlinə bu fələyin mən
Əsla baş əymərəm səmimi qəlbden!
Mən göydən də uca bir hökmdaram,
İstəsəm hər evə girib-çıxaram.
Budaqda gül olub açaram bəzən,
İstəsəm tovuztək uçaram bəzən.
Pəritək kimseyə olmadan əyan,

İstəsəm uçaram hər yerə nihan.
Mənim uçuşlarım sığmaz zamana,
Ötərəm mən onu, getsəm hər yana.
İstəsəm göyləri ayaqlaram mən,
Daşın içini də eylərəm məskən.
Səhrələr, dənizlər qarşımı almaz,
Çöldə Xıız olaram, dənizdə İlyas.
Gəlib mənzilimə əgər baxsanız,
Hər şey yerindədir, mən yoxam yalnız.
Uçaram göylərə – o son məskənə,
Yerdə nə qalarsa dəxli yox mənə!..”
Bunları astaca tərənnüm etdi,
O da gedənlərin ardınca getdi.
Son qoydu dünyanın əzablarına,
Dostlarla bir ölmək xoşdur insana...

FƏRFURYUSUN RUZGARININ SONU

Müğənni, çal, sənə heyran olum mən,
Ayrılım bu vaxtsız mürgüləməkdən!
Bəlkə nəğmələrin ola mənə yar,
Nə yatam, nə görəəm qorxunc rüyalar!

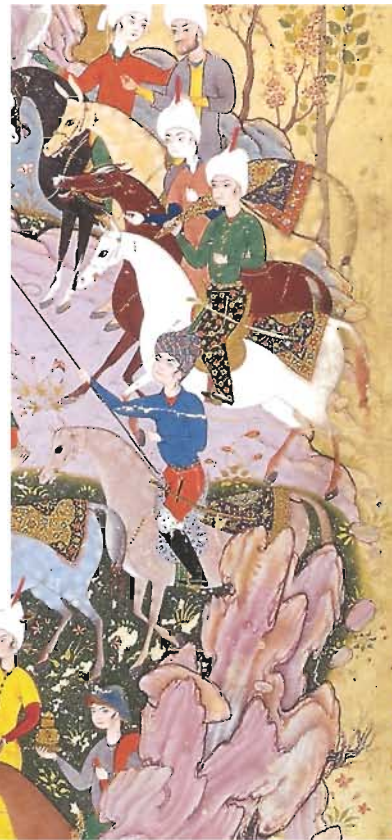
Fərfuryus köçmək əmrini aldı,
Dəvəni yükləyib, təblini çaldı.
Dedi dostlarına: “Bu bəzəkli bağ
Reyhan ətirlidir, gözəldir, ancaq
Fanidir, o bir gün gedəcək bada.
Cəhənnəm olsa da, behişt olsa da!
Bizə bilikdəndir hər qorxu, bəla,
Yolbilən arxayın düzəlməz yola!
Qozbel olar bütün yay qayıranlar,
Dərzinin paltarı yamaqlı olar!
Yağ satanın qabı yağlı görünər,
Evinde yağ olmaz bir zərrə qədər!
Xəzinə yükünü çəkərsə hər kəs,
Ömründə dərd-qəmdən dincələ bilməz!..”
Pərgarı nəqşədən üzüldü, bu dəm
Onun da ömrünə çəkildi qələm...²⁵⁴

683

SOKRATIN RUZGARININ SONU

Müğənni, çal rudu, gəl, dadıma çat,
Məni bu amansız yuxudan oyat!
Bəlkə rudun səsi axar çay kimi
Soyutsun susamış yanar qəlbimi!

Vaxt çatdı, Sokrat da düzəldi yola,
Əcəlin önünə çapdı dördnala.
Deyirlər: gizlicə düzəldib zəhər,
Özündən xəbərsiz ona verdilər.
Bundan xəstələnilib səfər edərkən
Bir şadlıq nərəsi çəkdi ürəkdən,
Dedi ki: “Çatarsa vaxtı ölümün,
Ona çarə etmək deyildir mümkün!
Bu solğun balısa dünyada bir-bir
Hamı baş qoyaraq, dincələcəkdir!”
Yüksəklik aşıqı o quş durmadan,
Gördülər, uçacaq indi bu tordan.
Dedilər Sokrata: “Canın bədəndən
Çıxanda, ey alim, bilirsən ki, sən
Gedəcək əlindən hər iqtidarın,
De, harda qazılısın səninin məzarın?”
Gülərək söylədi onlara ustad:
“Burdan gedənləri etməyin heç yad.
Mənimçün nə fərqi burdakı yerin?
Harda istəsəniz orda yer verin,
Ona da bir yuxu tufanı çatdı,
Bəxtinin yelkəni sularda batdı.
Ordakı zirəklər bildi o saat
Nə dedi onlara o böyük ustad.

684

NİZAMİNİN RUZGARININ SONU

Müğənni, çal görək bir “Ramişi-can”²⁵⁵,
Açılısın ürəyim o xoş havadan!
Xosrov məclisində Barbət çalantək
Çal bir-bir nəğməni, birdən yüzədək!

Bu dastan yazılıb qurtaran kimi
Köçmək xəyalına düşdü Nizami.
Çox çəkməz, o çatar öz arzusuna,
Ömrünün kitabı yetişər sona.
Altmış üç yaşından altı ay qədər
Keçmişkən, istədi eləsin səfər.
Keçmiş alimlərdən danışdı bütün.
O da onlar kimi yatacaq bir gün.
Yığdı dostlarını edərkən səfər,
Verdi köçəcəyi yollardan xəbər.
Gülərək söylədi ki: “Ümidim var,
Keçər günahımdan o pərvərdigar!
Bizimçün çəkməyin boş yerə zəhmət,
Siz qalın, bizləri gözləyir cənnət!
Belə danışarkən getdi yuxuya,
Heç oyaq deyilmiş dünyada guya...

MƏLİK İZZƏDDİNİN MƏDHİ

Müğənni, o “Ramiş” havasını çal,
Şadlıq məqamıdır, qurtardı mələl!
Rudunla bir dəsgah çalasan görək,
Çaldıqca uzana şahın ömrütək!

Aqil adamları aldı ruzigar,
Qaldı şahımıza ağıl yadigar.
Şaha kömək olsun həmişə xoş bəxt,
Onunla bəzənsin daim tacü təxt!
Mələk İzzəddinə bu çərxi-dövrən
Qüdrət kəməndini bəxş etmiş çoxdan.
Odur yeddi ulduz sirrini açan,
Odur səkkizinci qərana sultan²⁵⁶.
Kəsra-Key bəzmində o tutub qərar,
Olub Firiduntək xoşbəxt hökmüdar!
Dodağı dünyanın həyat şərbəti,
Ondandır göylərin rəngi, ziynəti.
O qədər şirindir söz bulaqları,
Səsinin quludur öz qulaqları.
Hər səhər bəzəkli bir məclis qurar,
Orada Keyqubad kimi oturur.
Gələr ölkələrin bir çox alimi
Arılar pətəyə yığışan kimi.
Çox bilən alimlər göstərib hünər,
Biliyi azların dərşini verər.
Vardır hər guşədə gövhər tapanlar,
Oddan su almağı bacarar onlar.
Mələk xislətlidir şahın vəziri,
Behiştə açardır hər bir tədbiri.
Şah – Məlik şah kimi səxavətlidir.
Vəziri Nizamtek ləyaqətlidir.
O, hökmran şahdır indi dövrənə,
Vəzir də ikinci Nizamdır ona.
Alimlər gətirmiş hər bir diyardan,
Yaratmış onlara hər cürə imkan.
Şərabı içərlər şən, güllər kimi,
Məstkən ayıqdırlar bülbüllər kimi.
Hamı yarımhuşyar, şah yarımayıq,
Hamı dildən iti, şah əliaçıq!
Kimdə var bu məclis padişahlardan?
O həm şahdır, həm də Cahan-Pəhləvan.
Bu bir məclisdir ki, qovğadan uzaq,
Ona layiq olar bu naməm ancaq.
Bununla seyr etsin şah göyü, yeri,
Dağları, daşları, göy dənizləri!
Hərdən at oynadıb çıxsın meydana,

Gah da hücum çəksin Həbəşistana.
Heç yərə getmədən aqıl hökmüdar,
Görər öz gözüylə dünyada nə var.
İstəsə şah üçün bu kitab yəqin
Açar qapısını yeddi ölkənin.
Onunla məclisi şahın şad olar,
Onda bu dünyanın təsvirləri var.
Keyxosrov bəzminin varisi sənsən,
Təxtü tac dayağı zoruna əhsən!
Cahanı göstərən bu cama baxsan,
Könlündən keçəni verəcək nişan.
Xəlvətdə yazılmış belə bir əsər
Şaha şahzadəlik müjdəsi verər.
Elə bir qapını açdı bu açar
Ki, ora dəniztək gövhərlər saçar.
Səhər ağ təxtinə çıxandan bəri
Heç bir tac görməyib belə gövhəri.
Mən ki söz açmışam əvvəl beşikdən,
Körpəni görəndə heyrət etmə sən.
Bu şadlıq günündə sən bir məclis qur,
Yerin dövrəsinə göytək kəmər vur.
Nolaydı, bəxtim yol verəydi mənə,
Gələydim şahın o cənnət bəzminə.
Bəlkə o məclisin mərhəmətindən
Açaydım işimdən düynləri mən.
Qolumda, qıçımda qalmamış taqət
Ki, gəlib behiştə edəm ziyarət.
Müqəddəs behiştə can getsin gərək,
Cəsədi oraya niyə göndərək?
Deryamdan iki dürr olubdur əyan²⁵⁷,
Onlardır üzümü mənim ağardan:
Biri Məryəm kimi ismətli pəri,
İsanın nuruyla parlar o biri.
Birin çöhrəsi Aytək münəvvər,
Birin ürəyi Güntək nur çilər.
Müqbil, İqbal adlı iki hindli qul
Göndərdim hüzura, olaydı məqbul²⁵⁸.
Gəldi hər ikisi şah xidmətinə,
Məsəldir, yaqutu saxlar xəzinə.
Qızını mehrlə köçürər ana,
Qardaş duvaq salar onun başına²⁵⁹.
Hüzura göndərdim bu gəlini mən,
Qardaşı tutmuşdur onun əlindən²⁶⁰.
Canımı yollayıb bir peşkəş kimi,
Qoşmuşam mən ona ciyərpərəmi²⁶¹,
Onu sən geriyyə qaytaran zaman
Lütfün artıq olsun umduğumuzdan!
Sözümü burada çatdırdım sona,
Nə qiymət lazımdır, özün ver ona!..

KİTABIN SONU

Gövhərlər olanda mədəndə aşkar,
Dünyanı bürüdü gövhər alanlar.
Gövhərə olsa da hamı müştəri,
Gövhər tanıyanlar alar gövhəri.
Daşın göbəyindən çıxardım gövhər,
Əlimdə tərəzi dursam da əgər,
Sanma ki, düşmüşəm dövlət eşqinə,
Mənə gərək deyil əsla xəzinə!
İstəyim budur ki, o sahibdövlət
Versin əməyimə layiq bir qiymət.
Məni düşündürmür azla çox fikri,
Çünki qohum deyil Ayla Müştəri.
Gəzirəm elə bir sərraf insanı
Ki, məğmun etməsin gövhər satanı.
Div kimi dağların köksünü yarmaq,
Vəhşi heyvan kimi nərə qoparmaq,
Açmaq xəzinəyə axan selləri,
Dənizə tullamaq dürrü, gövhəri
Min dəfə yaxşıdır, asandır, inan,
Nadan adamlara şeir oxumaqdan!..
Söz hər şeydən əvvəl dinləyən istər,
Alıcı olmasa, tanınmaz gövhər.
Mənim gövhərşünas bir müştərim var,
Həm gövhərşünasdır, həm də lütfkar.
Ancaq, xəbər tutub daş hərisləri
Saldılar dalımca neçə nəfəri.
Bu parlaq ləlimi almaqçün ələ,
Mənə daş yağdırıb deyirlər belə:
“O parlaq gövhəri, gəl, bizə ver sən,
Verməsən, bu bağdan köç etməlisən!”
Hirsləndim onların bu rəftarından,
Bu cürə qarışıq, pis bazarından.
Dedim: “Gövhər üçün edərlərmi cəng?
Nəğmə gözəl olar olsa həmahəng²⁶².
Dərya sevdasıdır, keç öz dürründən,
Gücün nəyə çatır onu söylə sən.
Dənizlə alverə çıxarsa biri,
Gərək dərya qədər ola gövhəri.
Dəryayla alverin dərya nəfi var,
Dəryanı dəryayla satın alarlar.
Bir səsin dünyanı tutsa şöhrəti,
Gərək dünya qədər ola vüsəti.
Pozğunluq olarsa ahəngdə əgər,
O səs hara çatar, necə yüksələr?
Bir söz ki, rəng verir gülə, gülşənə,
Hikmətli cavabdır başa düşənə.

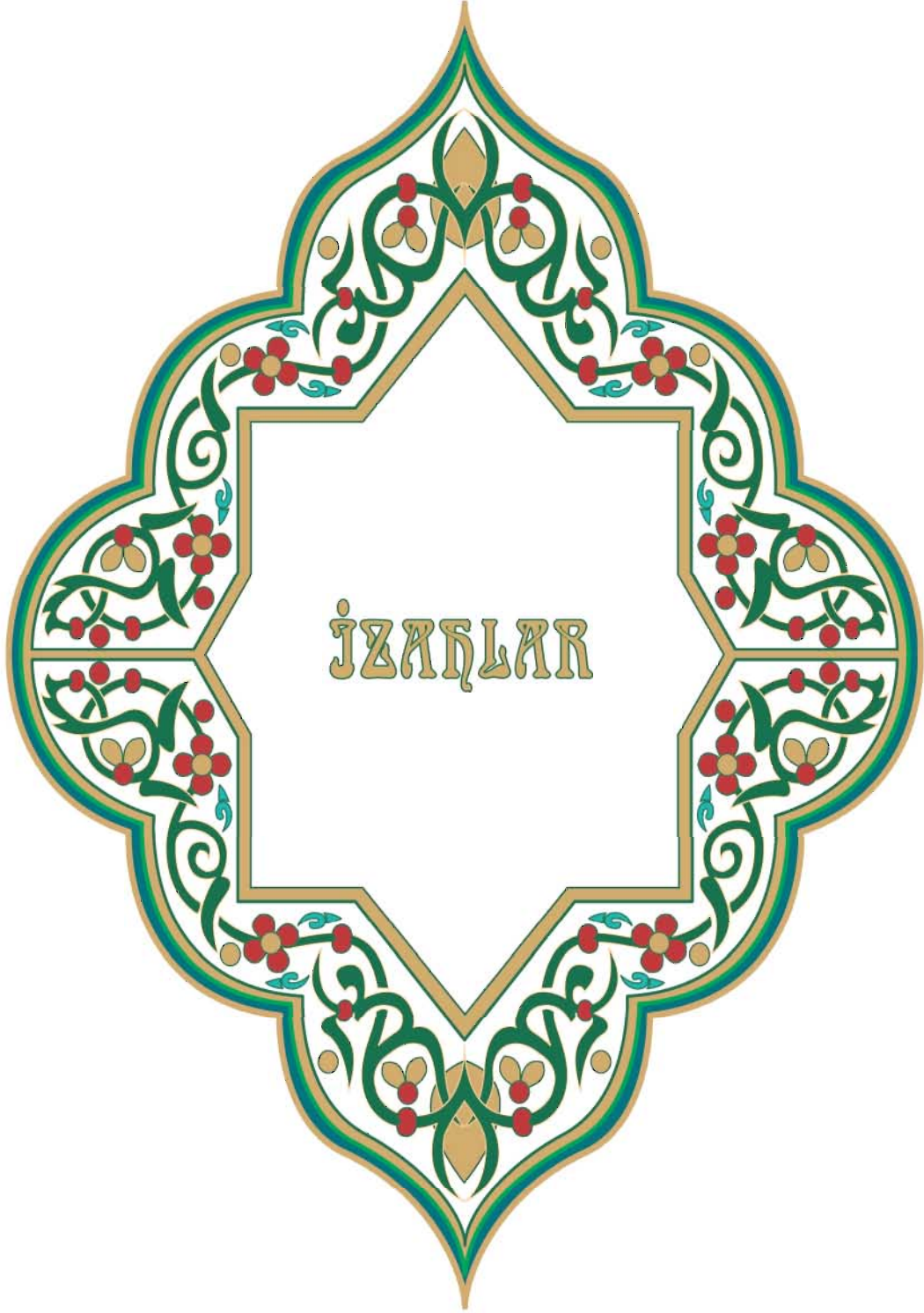
Yaxşı tanıyıram mən hər yetəni,
Kəmə r oğrusuyla tac bəxş edəni...
Bunları deməkdən qəsdim, yaxşı bil,
Əsla yoxsulluqdan şikayət deyil!
Demirəm pis keçir günüm, həyatım,
Ancaq yorulmuşdur azacıq atım.
Süfrəmdə bir parça çörək tapılar,
Amma səhhətimdən şikayətim var.
İnsanın bədəni olmasa möhkəm,
Yazarkən süstləşər əlində qələm.
Saz olsa qarğanın əgər bədəni,
O, Bəsti ənciri bilər hər dəni²⁶³.
Düzdür, yaşım ötüb, əsir dizlərim,
Rövnəqdən düşməmiş ancaq sözlərim.
Hələ çox solmayıb göy sərvim mənim,
Hələ diribaşdır bu ağ köhlənim.
Hələ haqq gözləyən, qədirbilənlər
Əllicə beytimə yüz qızıl verər.
Bəxtimdən, zəmanə eyləyir kömək,
Kisəmə dürr verir, taxtım ipək.
Ancaq bir arzu da keçir qəlbimdən,
Aslanlar ovuna kəmənd atım mən;
Şir kimi doyarım qanı ilə onun,
Leşini qoy yesin tülkülər onun.
Əti apararsa pişik qazandan,
Nə çıxar, qarı hey qoparsın fəğan!
Fələyin zərləri əyri atması,
Dünyanın oyuna xələl qatması
Altmışa çatdırdı yaşımı mənim,
Düşməmiş qüvvədən ancaq bədənim.
Sanıram yənə də on yaşındayam,
Hələ də divlərin savaşıdayam.
Keçənlər keçibdir çöllərdə yeltək,
Qalanlar da belə gəlib-keçəcə k.
Ömrün hesabımı düşünsən əgər,
Quyuya sallamış dolçaya bənzər.
Bir dolça quyudan su çıxarmasa,
Nə xeyri, uzunmuş ipi, ya qısa?
Getdim, bu dastanda qoyub qəlbimi,
Gərək oxunmasın əyləncə kimi.
Dinləyən halımı duysun dərinədən,
O da getməlidir bu köç yerindən!
Bizi nə düşünsün, nə yada salsın,
Özünün, dostların qeydinə qalsın.
Mən də oturmuşdum bir gün, dünyada
Olub-keçənləri salırdım yada.
Ölənlərin qəmi qəlbimə doldu,
Gözlərimin yaşı dönüb sel oldu.

Suda batanlardan bir nəfər gecə
Yuxuma girərək dedi gizlicə:
“Sən özün bizimlə bir yerdə ikən
Bizim dərdimizi nahaq çəkirsən.
İndi ki, gedirsən bu karvan ilə,
Sən öz dərđini çək, fikrini elə!”
Bu dünya mənasız göründü mənə,
Düşdüm o gecədən səfər fikrinə.
Çünki təşviş etməz ayıq bir insan
Bu çırağ söndürən dəli ruzgardan.
Mən şərab küpünə düşərsəm, nə qəm,
Meylə al boyanmış libas geyərəm!
Tapa bilməsəm də qulan kababı,
Çəkmirəm toxluq, ya aclıq əzabı.
Yoxsa da içməyə dadlı bir şərbət,
Şirin xəyallardan alaram ləzzət!
Qurtarıb tükənsə yağdanda yağım,
Nə olar, qoy sönsün bu can çırağım.
Səsim çıxmasa da təbiltək əgər,
Dözərəm təbiltək yağsa zərbələr.
Sındırsa sərvimi zamanın yeli,
Sağaldar yaramı şahın öz əli.
Xudaya, sən özün bu saf gövhəri,
Bu hünər bağında yetmiş bəhəri,
Yetimdir, dünyada qoru hər zaman,
Gecəli-gündüzlü dərddən, bələdan.
Bu dəri dastanım yetişdi sona,
Yaxşı fal, xoş tale yar oldu ona.
Şahın adı kimi o Məsud olsun,
Şah da bu dastanla qoy Mahmud olsun²⁶⁴.
İlk dəfə bu dürrü mən sapa düzdüm,
Tale ümmanında fərəhle üzdüm,
İqbalı xoşlara yazdığım əsər,
Təəccüb etməyin məqbulsa əgər.
Nəzər salan zaman şah bu dastana
Qoy əqli, zəkası yar olsun ona!
Ucalsın adıyla onun bu kitab,
O da bu kitabdan olsun feyziyab!
Nizami aləmə bir də səs salsın,
Adı bu əsərlə əbədi qalsın!
Bunun adı kimi olsun bəxtəvər,
Dolandıqca dövrən, keçdikcə illər!

YEDDİ GÖZƏL

¹ **Gözəl** sözü ilə tərcümə edilmiş **peykər** məfhumu daha geniş və çoxçalarlıdır. **Peykər** sözünün əsl mənası **cisim**, bədən, can, surət, səmavi cisim deməkdir. Peykəri **gözəl** mənasında yalnız məcazi şəkildə işlətmək olar.

Nizami əsərin özündə heç bir yerdə onun adını “**Həft peykər**” (“**Yeddi gözəl**”) qoyduğuna işarə etmir. Əlyazmalarının əksəriyyətində, daşbasmalarında əsərin adı “**Bəhramnamə**” getmişdir. Şair başqa poemalarının adını da əsas qəhrəmanların adı ilə bağlamışdır: “**Xosrov və Şirin**”, “**Leyli və Məcnun**”, “**İskəndərnamə**”. “**Həft peykər**” adını şair yalnız bircə yerdə – “**İskəndərnamə**” poemasında işlətmişdir:

Vəzin qesse çon baz-pərdaxtəm,
Soye “Həft peykər” fərəs taxtəm.

Bu dastanı (“**Leyli və Məcnun**” nəzərdə tutulur) bitirdikdən sonra “**Həft peykər**” tərəfə atımı çapdım.

Bu beytdən aydınca görünür ki, şair atını yeddi gözələ tərəf deyil, səmalarda yerləşmiş yeddi səyyarəyə tərəf çapmışdır. Təsadüfi deyildir ki, Nizaminin xələfləri də peykər sözünü səyyarə, planet mənasında işlətməmişlər. Böyük özbək şairi Əlişir Nəvai “**Həft peykər**”ə cavabən yazdığı əsərin adını “**Yeddi səyyarə**” qoymuşdur.

Beləliklə, əsərin əsil adı “**Bəhramnamə**”, ləqəbi isə “**Yeddi səyyarə**”dir. Bununla bərabər, “**Yeddi gözəl**” vətəndaşlıq hüququ qazandığı üçün həmin adı saxlamağı məqsəduyğun bildik.

² Ağıl sahibləri önündə hər an
Surət bəzəməklə olursan əyan.

Sənin varlığın görmək qabiliyyətinə malik olanların qarşısında aydındır. Həmin bəsiyyət sahibləri sənin surətini yaratdığın, məxluq “**etdiy**in varlığın vasitəsilə görürlər, dərk edirlər”.

³ Sənə baş əymədi kim qafil oldu,
Dərhal qapısına qıfil vuruldu.

Dini rəvayətə görə, bəşər cinsinin banisi Adəm bütün mələklərdən üstün yaradılmışdır. O, dünyaya gələrkən bütün mələklər ona səcdə etmiş, lakin iblis (şeytan) bu əməldən boyun qaçırmışdır; Allah onu cəzalandıraraq tövbə qapısını, yəni əfvedilmə qapısını onun üzünə həmişəlik bağlamışdır.

⁴ Sübhün çıraqını yalnız sən verdin,
Səhərə quş verdin, quşa dən verdin.

Səhərin quşu – **Günəş, günəşin ruzisi** – onun işığı. Başqa sözlə: sən gündüzə günəş bəxş edirsən, günəşə isə işıq.

⁵ Bir yerdə ki ağıl ayaqdan düşə,
Xəyal nə iş görər, çox da əlləşə.

Yəni ağıl Allahın zatını, vücudunun sirrini dərk etmək qabiliyyətinə malik deyildir.

⁶ Biz yeddi fələkdən çüzük bu darda,
Yeddi bayırdan da qaldıq kənardə.

Yeddi fələk – ilahiyətin xarici mühitini təşkil edir, insanlar isə bu xarici mühitdən kənardadırlar.

⁷ Əqli-küll əmrində yol tapdı sənə,
Cürəti olmadı baxa üzünə.

Əqli-küll – əşyanı, təbiəti və varlığı dərk etmək qüdrətinə malik olan ağıl.

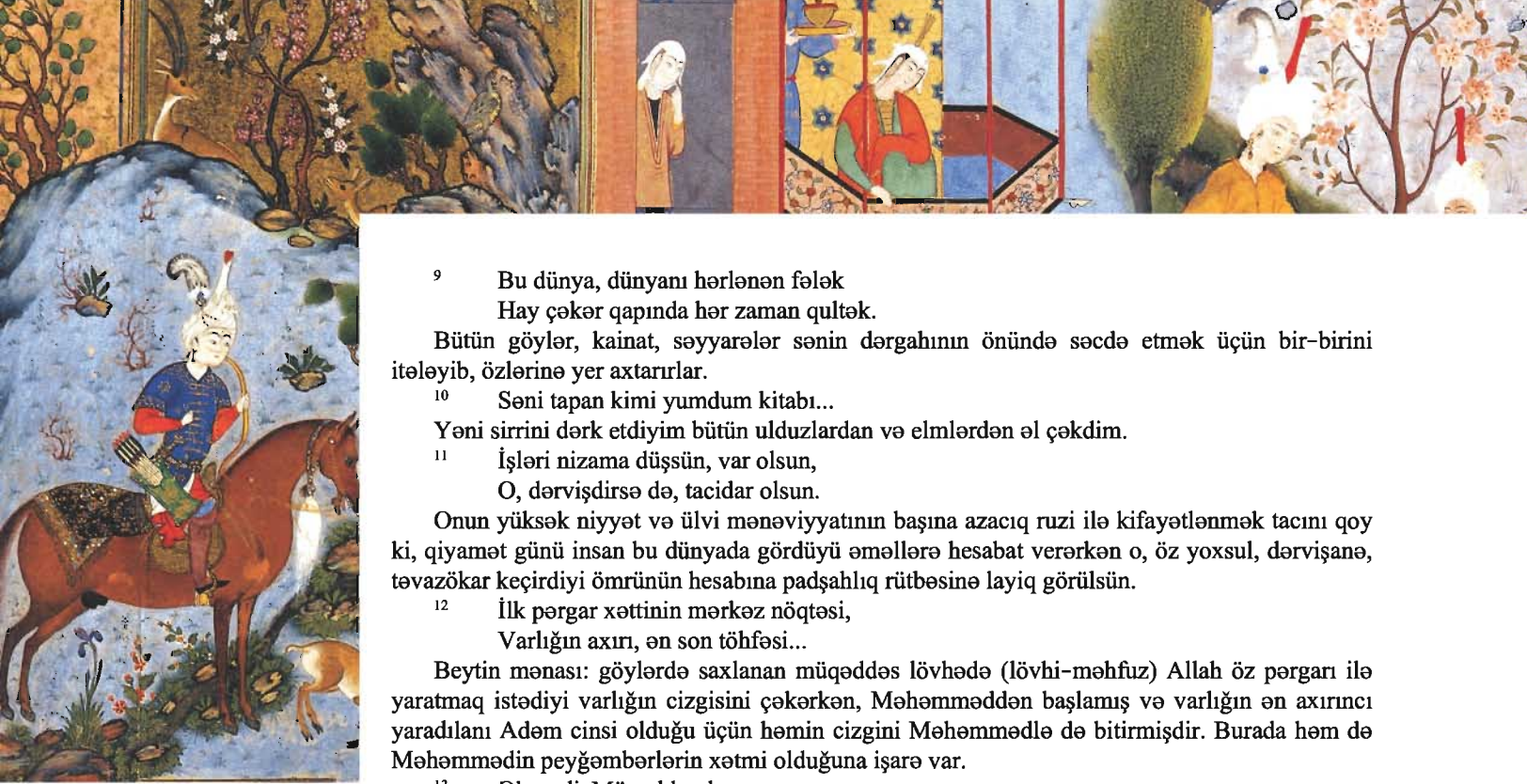
Beytin mənası: əqli-küllə səni dərk etmək qabiliyyəti bəxş etmişən, o, səni arayıb axtarır, lakin sənə yetişəndə sənin əzəmətinin heybətindən gözünü açma bilmir, o da səni dərk etməyə acizdir.

⁸ Ləlin atəşini, od rəngli ləli
Alıb daşa verdi qüdrətin əli.

Ləl qırmızı olduğu üçün odla, atəşlə müqayisə olunmuşdur. Daşların qəlbində həm ləl, həm də qılgılcım yerləşdiyinə işarədir.

Beytin mənası: Sən daşın qəlbinə ləl rəngli qılgılcım, atəş və atəş rəngli ləl bəxş etmişən.

⁹ Bu dünya, dünyanı hərlənən fələk
Hay çəkər qapında hər zaman qultək.
Bütün göylər, kainat, səyyarələr sənin dərgahının önündə səcdə etmək üçün bir-birini
itələyib, özlərinə yer axtarırlar.

¹⁰ Səni tapan kimi yumdum kitabı...

Yəni sirrini dərk etdiyim bütün ulduzlardan və elmlərdən əl çəkdim.

¹¹ İşləri nizama düşsün, var olsun,
O, dərvişdirsə də, tacidar olsun.

Onun yüksək niyyət və ülvə mənəviyyatının başına azacıq ruzi ilə kifayətlənmək tacını qoy
ki, qiyamət günü insan bu dünyada gördüyü əməllərə hesabat verərkən o, öz yoxsul, dərvişanə,
təvazökar keçirdiyi ömrünün hesabına padşahlıq rütbəsinə layiq görülsün.

¹² İlk pərgar xəttinin mərkəz nöqtəsi,
Varlığın axırı, ən son töhfəsi...

Beytin mənası: göylərdə saxlanan müqəddəs lövhədə (lövh-i-məhfuz) Allah öz pərgarı ilə
yaratmaq istədiyi varlığın cizgisini çəkərkən, Məhəmməddən başlamış və varlığın ən axırını
yaradılanı Adəm cinsi olduğu üçün həmin cizgini Məhəmmədlə də bitirmişdir. Burada həm də
Məhəmmədin peyğəmbərlərin xətni olduğuna işarə var.

¹³ Əhmədi-Mürsəldən başqası məgər
Varmıdır, Tanrıya ola peyğəmbər.

Əhmədi-Mürsəl – Məhəmməd peyğəmbərin ləqəbi, titulu. **Əhməd** və **Məhəmməd** adları
bir kökdən (**Həmədə**) olub, hər ikisi şərəfli, şanlı deməkdir. **Mürsəl** – göndərilmiş elçi.
Əhmədi-Mürsəl – şərəfli, şanlı elçi.

¹⁴ Varlıq bu ümmidən maye almışdır,
Yerə nur, göylərə kölgə salmışdır.

Ümmi (ərəbcə **ümm** – ana, **ümmi** – anadangəlmə) – dərs almamış, yazı-pozu bilməyən,
savadsız, avam.

Məlum olduğu kimi, Məhəmməd peyğəmbər yetim olduğu üçün məktəbə gedə bilməmiş,
yazmaq, oxumaq öyrənməmişdir. Odur ki, fəaliyyətə başlayanda düşmənləri onu avamlıqda,
cəhalətdə təqsirləndirmişlər.

Beytin mənası: Məhəmməd peyğəmbər dərs oxumadığına baxmayaraq, bütün varlığın
mayəsi olmaq dərəcəsinə nail oldu.

¹⁵ Şərin beş təbli ni hər an vurandır,
Bütün Yer üzündə şahlıq qurandır.

Beş təbli (növbə) – orta əsrlərdə sultan və şahların saraylarının qabağında xüsusi meydançada
gündə beş dəfə (növbə) nağara və şeypur çalaraq, saray sahibinin əzəmətini faş edərlərmiş.

Şərin (yeni şəriətin) beş təbli – islam dinini beş rüknü, dayağı, sütunu (tövhid, səlat, soun,
zəkat və hac.)

İkinci misra orijinalda belədir: “Yer vilayətinin dörd balıq qoyanı”. **Dörd balıq** – burada taxt
mənasında işlənmişdir. Keçmiş zamanlarda şah və sultanların taxtlarının üstünə dörd balıq
qoyurlarmış. Burada **dörd cəhət** (şimal, cənub, şərq, qərb) nəzərdə tutulur və bununla da
Məhəmməd peyğəmbərin Yer üzünün hakimi-mütləqi olduğu iddia edilir.

Bəzi şərhçilərin fikrincə, burada Məhəmməddən sonra gələn dörd xəlifə (Əbu Bəkr, Ömər,
Osman və Əli) nəzərdə tutulur.

¹⁶ Əmri də, nəhyi də düzgündür, inan,
Əmri bəyənilmiş, nəhyi qadağan.

Əmr – buyuruq, **nəhy** – yasaq, qadağan etmək;

Beytin mənası: Məhəmmədin buyruqları və yasaqları ədalət və insaf üzərində qurulmuş,
çünki o, buyurarkən savab, xeyirxah işlər buyurur, qadağan edərkən isə bəd əməlləri qadağan
edir.

¹⁷ Kölgənin üzünü ağardan insan
Günəşdir, kölgədən nə bəhs açırsan?

Rəvayətə görə, Məhəmmədin kölgəsi olmamışdır. Onun üzü ağ kölgəli olmuş, belə də
olmalı imiş, çünki günəş (Məhəmməd) olan yerdə kölgə olmaz.

¹⁸ Gözlerini tutan “möhrü-məzağ”dır,
Bağlanıb durduğu sanma bu bağdır.

“**Ma-zaqə**” – Quranın “ən-Nəcəm” (XXI) surəsinin 17-ci ayəsinə işarədir; tərcüməsi: “O, yana baxmadı”. Məhəmməd peyğəmbər öz meracı zamanı göylərdəki gülüstandan keçərkən Allahdan əmr gəldi: “Sən ətrafa baxma ki, diqqətin dağılmasın”. Məhəmməd bu kəlamı gözləri üstünə qoydu və o kəlam sürmə kimi onun gözlərinə dərman oldu... İkinci sətirdə **bağ** Yer üzündəki dünyanın, **gülüstan** isə göylərdə yerləşmiş müqəddəs sidr ağacının rəmzi kimi işlənmişdir. Həmin sidr ağacı Quranın “ən-Nəcəm” surəsində **sidrət əl-müntəha** – ən axırncı sidr adı ilə təsvir olunmuş, ərşin – Allah taxtının yanında yerləşmiş ilahi ağac. Bu ağaca mələklər belə baxa bilmirlər. Məhəmməd öz meracı zamanı sidri yaxından müşahidə etmişdir.

¹⁹ Yeddi min il sonra gəldi cahana...

Dini rəvayətə görə, dünyanın yarandığı gündən qiyamət gününə qədər yetmiş min il keçəcək. Məhəmməd isə dünya yaranandan yeddi min il sonra anadan olmuşdur.

²⁰ Şərin əsli ilə fəri ki, vardır,
Dörd xəlifə ona möhkəm divardır.

Dörd xəlifə – Əbu Bəkr (632–634), Ömər (634–644), Osman (644 – 656) və Əli (656–661);

Şərin əsli – islam dininin üsulu: Quran, hədis, icma və qiyas.

Fər (füru) – həmin üsulun sahələri.

²¹ Yerlərdə, göylərdə hər nə cisim var
Ondan hər nəfəsdə bir kömək olar.

Yəni Məhəmməd cismani aləmin canıdır və aləm onun sayəsində yaşayır.

²² Ayın almasını iki parçaya
Bölüb, yetirdisə o, xətər aya.

Əfsanəyə görə, Məhəmməd ayı barmağı ilə iki yerə bölməyə qadir imiş. Nizami bu əfsanəyə şairanə bəraət qazandıraraq, Ayı “göyün gözlərinin” – ulduzların itdirşeyisi adlandırır. İtdirşeyini isə kəsib atmaq gözlərin sağalmasına səbəb olur.

²³ Məhəmməd seçilən, Allah seçəndir.

Seçilən – Mustafa sözünün hərfi tərcüməsidir, **Mustafa (seçilmiş)** isə Məhəmmədin məşhur adlarından biridir.

²⁴ Keşik çəkmək üçün bütün gecəni
Seçdilər bu gecə yataqdar səni.

Yeni İlahi sarayının bu gecə keşiyində durmaq səadətini və bir göz qırpımında oraya çatmaq üçün şimşəyə bənzər Bürəqi (yarı at, yarı qatır olan əfsanəvi minik) sənə gətirmişəm, tələs, onu göylərə çap.

²⁵ Altı cəhəti üz yeddi kökündən,
O doqquz fələyi çarmıxa çək sən.

Altı cəhət – sağ, sol, ön, arxa, yuxarı və aşağı.

²⁶ Yaşıl geyimlilər gözleyir səni.

Yaşıl geyimlilər – mələklər.

²⁷ Doğrasınlar turunc, doğrasınlar əl.

Yusif və Züleyxa macərəsinə işarədir. Misirlilər Züleyxanın Yusifə aşiq olduğuna istehza edərək, onu əxlaqsızlıqda ittihamlandırdıqda, Züleyxa əyan və əsrəfin xanımlarını öz evinə dəvət edir və onların qarşısına boşqabda turunc və yanına isə bıçaq qoyur. Sonra o, qəflətən Yusifi otağa gətirir. Xanımlar Yusifin gözəlliyinə heyran olub hər şeyi unudurlar və bıçaqla turunc soymaq əvəzinə, barmaqlarını soymağa – kəsməyə başlayırlar...

Nizaminin əsərlərində tez-tez işlənmiş həmin ifadə (turunc yerinə barmaq kəsmək) mat, məbhut, heyran olmaq deməkdir.

²⁸ Peyğəmbər əmindir, Cəbrayıl əmin,
Onları qorxutmaz nə şeytan, nə cin.

Əmin – əmanəti saxlayan, mühafizə edən. Şair burada Cəbrayıl ilə Məhəmmədi Allahın əmini adlandırır, çünki o, öz kəlamı olan Quranı onlara əmanət vermişdi. Dini rəvayətə görə, Quranı Allah tərəfindən Məhəmmədə Cəbrayıl gətirmişdi.

²⁹ Qəşəng ayaqları hilal vururdu,
Başında Keykavus taxtı qururdu.

Keykavus – qədim İranda əfsanəvi şahı, Keyqubadın oğlu, Firdovsinin əsas qəhrəmanlarından biri. Nizami həmin beytdə “Şahname”də təsvir olunmuş bir epizoda işarə edir. Div və pərilərin vəsvəsesi nəticəsində Keykavus göylərə qalxmaq ehtirasına mübtəla olur.

Onun əmri ilə xüsusi kəcavə düzəldib hər küncünə bir ac şahin bağlayırlar və onların başının üstündə uzun nizələrin ucunda ət asırlar. Şahinlər ət qapmaq niyyətilə qanad çalaraq kəcavəni göyə qaldırırlar və bir müddətdən sonra qüvvətdən düşərək kəcavəni uzaq meşələrdən birinin üstünə atırlar.

³⁰ Dörd şahin dalınca qanad salardı.

Dörd şahin – dörd ünsür (od, su, hava, torpaq). Yəni Büraç elə sürətlə uçdu ki, dörd ünsürdən ibarət olan bu aləmdən uzaqlaşdı.

³¹ Parlaq Ütaridi o zərgər aldı,
Gümüş kürəsinin rənginə saldı.

Bu beytdən başlayaraq şair, qədim astronomiyaya əsasən, hər planetə xas olan rəngləri təsvir edir və isbat etmək istəyir ki, həmin rəngləri səyyarələrə Məhəmməd peyğəmbər vermişdir.

³² Xəlifəyi-şam – gecənin xəlifəsi – Ay.

³³ Müştəri xəstədir gördü, əlbəəl
Çəkdi bədəninə naxoşun səndəl.

Keçmişdə səndəl başağrısı dərmanı kimi işləndirdi. Həm də səndəl rənginin Müştəri planetinin rəmzi olduğuna işarə edilir.

³⁴ Səadət – bir qədər, mərifət – saqi...

Mərifət burada teosofik mənada işlənmişdir, yəni Məhəmməd Allahı bütün varlığı ilə dərk etdi.

³⁵ Bir dərin fikirli varmış ki, o, tək
Yazmış bu şeyləri nəzmə çəkərək.

Firdovsiyə və onun “Şahname” epopeyasına işarə edilir.

³⁶ Buxari, Təbəri əsərlərindən...

Buxari – Əbu-Əbdullah Məhəmməd ibn İsmail ibn İbrahim Səmərqəndi (810-870) məşhur alim, hədis toplayan, “Səhih əl-Buxari” və “ət-Tarix” əsərlərinin müəllifidir.

Təbəri – Əbu-Cəfər ibn Cərir (855-942) məşhur tarixçi alim, fəqih, hədisçi. Nizami Təbərinin “Tarixi-Təbəri” adı ilə məşhurlaşmış “Tarix ar-Rüsul vəl-mülük” (“Peyğəmbərlərin və şahların tarixi”) əsərinə işarə edir.

³⁷ Mən onun deyrini “Zənd-Avəst” kimi
Bəzədim yeddicə dilbər gəlinlə...

Deyr – monastır, məsihələrin və atəşpərəstlərin məbədi, dərviş və abidlərin, sufi və cahidlərin hücrəsi.

“Zənd-Avesta” – zərdüştilərin müqəddəs kitabı. Kitabın əsl adı “Avesta” olub. **“Zənd”** isə sonralar pəhləvi dilində “Avesta”ya yazılmış şərhdir; Nizaminin dövründə kitab “Zənd-Avesta” adı ilə məşhur idi.

³⁸ Soltan Mahmud ilə şair Firdovsi
Andırır nisbətde Əqrəblə Qövsü.

Mahmud – Sultan Mahmud Qəznəvi (999-1030) rəvayətə görə Firdovsiyə “Şahname”ni yazmaq üçün çoxlu qızıl pul vəd etmişdi. Lakin şair əsəri bitirəndən sonra simic sultan qızıl əvəzinə gümüş yollamış və şair də həmin gümüş pulları hamamçıya bəxş etmişdi. Nizami həmin əfsanəyə işarə edir.

Astrologiya elminə görə **Əqrəb** və **Qövs** bürcləri həmişə biri-biri ilə vuruşurlar, odur ki, Nizami sultanları əqrəbə, şairləri isə Qövsə (göy qurşağına) bənzədir.

³⁹ Əsədi, Əbu-Düləf bəxtiyar oldu,
Çünki taleləri güldü, yar oldu.

Əsədi – Əbu-Nəsr Əli ibn Əhməd Tusi (XI) məşhur fars-tacik şairi. Ömrünün mühüm hissəsini Azərbaycanda (Naxçıvanda və Gəncədə) keçirmişdir. O, əsərlərinin çoxunu Naxçıvan hakimi **Əbu-Düləf** həsr etmişdir. Əbu-Düləfin Əsədiyə səxavəti isə dillər əzbəri olmuşdur. Nizami Əbu-Düləfin Əsədiyə göstərdiyi qayğıya işarə edir.

⁴⁰ Bu Cəbrayıl təbim cin qələmimlə
Çəkər səhifəyə cizgilər belə.

Qədim ərəb şairləri ən zərif və gözəl şeirlərini, nadir bədii obrazlarını cinlərin müdaxiləsinə mənsub edərmişlər. Ən nəfis şeirə cin yazan şeir deyərmişlər. Həmin təsəvvürü Nizami burada şairanə qələmə almışdır.

⁴¹ Xalis qızıl verim, onda beş deyil.

Yeni xalis, təmiz, yüzdə-yüz əyarlı qızıl verim. Əsərimin keyfiyyəti yüksək olsun.

⁴² **Körpə Arslan** – Marağanın hakimi (1174–1208) Azərbaycan atabəylərinin qohumu və vassalı.

⁴³ O, göylə yoldaşdır, buludla birdir,
Qüvvətdə şir kimi, adı da şirdir.

Yeni o, **bulud** kimi səxavətlidir və hər tərəfə qızıl yağdırır; ikinci sətirdə şair **Arslan** (Aslan) sözünün həm fars dilinə tərcüməsini (**şir**) verir, həm də həmin sözün lüğəvi mənasından məmduhun (tərif edilənin) təsviri üçün şairanə istifadə edir.

⁴⁴ Efirdən qopmuş bir atəşdi suyu...

Efir – kürreyi-əsir – troposfer, göyün üst qatında yerləşmiş od küresi.

Şair beytdə alogizm və ya oksimoron deyilən poetik fiquru çox mürəkkəb şəkildə işlətməmişdir. Beytin mənası: Körpə Arslanın qılıncının suyu (yəni bərkimiş, möhkəm, polad qılıncı) atəş küresindən od qaldırır.

⁴⁵ Şah dəniz kimidir, deyil hiyləgər,
Qamçı – qılıncında cəzri, məddi var.

Cəzr və mədd – dənizdə suyun qabarma və çəkilməsi. **Qamçı və qılıncın qabarması**, yəni onun səxavətinin qabarması, çəkilməsi, qeyzə gəlib düşməni və istəmədiyi adamı hər şeydən məhrum etməsi.

⁴⁶ Gah pələng dərisi, qurd dərisi gah
Geyərdi dağ, dərə, qanlı düzəngah.

Yeni o, ovlaqda o qədər şikar edir ki, vurulan heyvanların qanından səhra qan dənizinə dönür və gah da ovlanmış canavar və pələngin dəriləri ilə örtülür.

⁴⁷ Güc gəlsə ovlaqda əgər kamana
Gönünü gor edər gura, ceyrana.

Orijinalda “ceyran” deyil, “maral” yazılmışdır. Kamanın kirişini (yayını), adətən, maral gönündən düzəldirlər. Yeni Körpə Arslan kamanın maral gönündən olan yayını çəkib oxu atan kimi maral o saniyə öldürdü və onun dərisi ona qəbir olurdu.

⁴⁸ Girəndə meydana igid savaşda
Əqiq rəngi alır torpaq da, daş da.

Əqiqin qırmızı rənginə işarə edilir. Yeni o, öz qılıncı ilə canları ala bilir və öz şərab camı ilə insanlara yenidən həyat bəxş edir.

⁴⁹ Xülqünün nəfəsi nəqqaş əlitək,
Müsk ilə, ləl ilə dolu cib, ətək.

Nafə – göbək, müskün sinonimi. Müskü ahunun nəfəsində – göbəyində yerləşmiş vəzlərdən istehsal edirlər.

Beytin mənası: Körpə Arslanın xasiyyəti müsk ahusunun nəfəsi kimi xoş və gözəldir. Rəssamların qələmi müsk kimi qara və ləl kimi al-qırmızı naxışlar saçır. O da ətrafına həm müsk, həm də daş-qaş, ləl və inci səpir. Onun saçdığı müsk və ənbərdən, səpələdiyi inci və ləldən ölkə ətir və boyunbağı ilə dolubdur.

⁵⁰ Qüdrətli əliylə dörd gövhəri şah
Əzəmət taxtına etmiş qəragah.

Dörd gövhər – varlığı təşkil edən dörd ünsür (su, od, hava, torpaq)

⁵¹ Rasidlər deyir ki, qeyd etmiş fələk,
Fələkəddin Əhməd adlansın gərək.

Rasid – münəccim. Görünür ki, Körpə Arslanın ikinci oğlu ləqəbi Fələkəddin olan Əhməd astronomiya ilə məşğul olmuş.

Əhməd və Məhəmməd hər ikisi bir kökdən (həmədə) olub, bir mənaya malikdir və hər ikisi peyğəmbərin adıdır. Körpə Arslanın oğlanlarının adları Əhməd və Məhəmməd olduğu üçün şair Əhmədi və Məhəmmədi deyərək onların peyğəmbərə sadıq olduqlarını qeyd etmək istəyir.

⁵² Birinin açarı nüsrətdən çatdı,
Birini zəfərdən fələk yaratdı.
Birine tərbiyə nüsrət veribdir,
Fələk o birinə qüdrət veribdir.

Biri xoşbəxt oldu nüsətdən, gerçək,
Birinə dörd payə taxt oldu fələk.

Burada şair Körpə Arslanın oğlanlarının ləqəblərinin lüğəvi mənalarnı oynadır. Nüsretəddinin birinci hissəsi – **Nüsret** qələbə deməkdir, Fələkəddinin isə birinci hissəsi **fələk**, göy deməkdir. Orijinalda Nüsretəddinə üç ayaq bəxt verildiyinə işarə olunur. **Üçayaq bəxt** – yəni döyüşdə o (Nüsretəddin) üç dəfə qalib gəlib, Fələkəddin isə **dördayaqlı** – dördcəhətli (şimal, cənub, şərq, qərb) fələyi (göyü) özünə taxt edib.

⁵³ Gülsün qoy Süleyman mülkündə bəxti,
Nurlansın Bilqeysin uğurlu təxti.

Bilqeys – Sabə mələkəsi, Süleyman peyğəmbərin sevimli gözəl zövcəsi. Süleyman və Bilqeysin məhəbbəti haqqında Şərqdə çoxlu əfsanələr vardır. Beytin məzmunundan belə aydın olur ki, Körpə Arslanın zövcəsinin adı Bilqey olmuşdur.

⁵⁴ Şahdır səxavətin yeddi qardaşı,
Qadını varlıqda analar başı.

Yeddi qardaş – yeddi planet; **vücudun anaları** – dörd ünsür. Beytin mənası: qoy Körpə Arslan yeddi səyyarə kimi səxavətli, onun zövcəsi Bilqey isə bütün varlığın anaları olan dörd ünsür kimi bütün xalqın anası olsun.

⁵⁵ Bu Xızrın payidar olsun şöhrəti,
Onun abi-həyat tapsın xisləti.

Xızr – yaşıl geyinmiş əsrarəngiz bir qeyri-rəsmi peyğəmbər. O, zülmətdə yerləşən dirilik suyunu tapıb, ondan içmiş və gözəgörünməz şəkildə əbədi yaşayır. Xızr biyabanda azmışları, tufana qərğ olmuşları ölümdən xilas edir.

Xızr şairlərin məsləhətçisi, köməkçisi və ilham mənbəyidir.

Beytin mənası: Qoy Körpə Arslan Xızr kimi həmişə yaşasın və onun zövcəsi dirilik suyu kimi onun əbədiyyət mənbəyi olsun!

⁵⁶ Bu güldən, bu bağdan olmasın uzaq.

Gül – Körpə Arslanın oğlanları, **bağ** – onun zövcəsi.

⁵⁷ Gecə keşikçindir, hindlitək sayıq,
Aydan zəng belində, durmuşdur ayıq.

Keçmişdə hindlilər, adətən, yaxın və Orta Şərq ölkələrində keşikçilik edərdilər. Keşikçilər, adətən, bellərinə zınqırov bağlayırdılar ki, oğrular, əyrilər onların ayıq olmağından xəbərdar olsunlar.

⁵⁸ Sübh asıb həmail yürüməz əbəs,
Sənin rikabında olar xoş nəfəs.

Gecə ulduzlar və səyyarələrlə yol gedir, sübh isə belinə günəşin nurundan həmail bağlayıb tək-tənha səni müşayiət edir.

⁵⁹ Ağ rumlu sərdarı: – Kənar ol, – deyə,
Qovsan dərgahından dönər zənciyə.

Rum – Kiçik Asiya, türklərin yaşadığı ərazi. **Türk** məfhumu Nizami üçün müxtəlif müsbət keyfiyyətlər (ağlıq, gözəllik, cəngavərlik, müdriklik, səxavətlik, özəmət, ürək genişliyi və i.a.) simvolidir. Burada Rum ağlıq rəmzidir. Yəni əgər sən zamanın alay başçısı olan gündüzü zabitlikdən azad etsən, o (gündüz) zənci kimi üzü qara olar, gecəyə çevrilər. Başqa sözlə, Körpə Arslan zaman və məkana mütləq hakimdir.

⁶⁰ Geniş süfrəsinə göyün yaxşı bax,
İkicə çörəkdir var-yoxu ancaq.

Göyün süfrəsinin ikicə çörəyi – Ay və Günəş.

⁶¹ “Səninlə xətm olur dünyanın şahı”
Deyə vurulmuşdur möhri-ilahi.

Yəni Allahın möhr və xətmə padşahlığın xətməni sənin adına yazmışdır.

⁶² Kəyan padşahları xoş tale ilə
Almış on iki rüx, həftəxan ələ.

İrənin əfsanəvi şahlar sülaləsi Kəyanilərin ən məşhur pəhləvanları və cəngavərləri nəzərdə tutulur. **Həftəxan** – yeddi igidlik, şücaət, qəhrəmanlıq deməkdir. Kəyanilərə qulluq etmiş məşhur Rüstəm Zalın və İsfəndiyarın Firdovsi “Şahnamə”sində təsvir olunmuş yeddi qəhrəmanlıqları nəzərdə tutulur. Keykavus əsarətdə olarkən Rüstəm onu azad etmək üçün Mazandarana yollanır

və şahın yolunda yeddi dəhşətli vuruşmada qalib gəlir. İsfəndiyar da Turana hücum edib öz bacılarını Əcəspdən azad edərkən yeddi qəhrəmanlıq göstərir.

On iki cəngavər – “Şahnamə”də geniş yer tutan fəsilərdən biridir. Həmin fəsildə Firdovsi on iki iranlı və turanlı pəhləvanın bir-biri ilə təklikdə vuruşmasını təsvir edir.

Beytin mənası: qədim İran şahlarının yeddi pəhləvan və on iki cəngavəri var idisə, sən də yeddi pəhləvanın – yeddi səyyarə və on iki cəngavərin – bürcün var. Odur ki, nəinki yerə, göyə də hakimsən.

⁶³ Dəmirədən İskəndər ayna tapdısa,
Dirilik suyunu Xızır tapdısa...

Arşimedin İskəndər üçün birinci dəmiri cilalayib güzgü düzəltməyi və İskəndərlə Xızırın zülmətə gedib dirilik suyu axtarmalarını Nizami “İskəndərnamə” əsərində müfəssəl təsvir etmişdir.

⁶⁴ Ey xoşbəxt, dilində budur hər kimin:
Sənsən sevgilisi yeddi iqlimin.
Beşinci ölkəni sən etdin abad,
Altı yurd işindən oldu xeyli şad.

Orta əsr coğrafiya elminə görə Yer kürəsinin yaşayış məntəqəsi **yeddi iqlimdən** ibarət olmuşdur. İran **beşinci iqlimdə** yerləşmişdir.

Beytlərin mənası: sən yeddi iqlimin, yəni bütün dünyanın sevimlisi və əzizisən, beşinci iqlimdə yerləşmiş İrani sən abad etmişən, qalan altı yurd – iqlim isə səndən razıdır.

⁶⁵ Dörd şah əldə edib dörd bahalı şey;
Beşincisən, ömrün uzun olsun hey.

Yeni səndən əvvəl yaşamış **dörd böyük şahın** (İskəndər, Nuşirəvan, Xosrov Pərviz və Məlikşah) **dörd böyük nemət** olan dörd məşhur həmsöhbətləri (Ərəstu, Büzürqmehr, Barbəd və Xacə-Nizam əl-Mülk) olmuşdur.

⁶⁶ Baş əyməz heç zaman cəzri-əsəmmə.

Cəzri-əsəmm – kar cəzr, **həll edilməz cəzr** deyərkən şair pərişan qəlbi, ürəyi nəzərdə tutur.

⁶⁷ Bilici tacirlər çıxarkən yola
Qorucu götürər, salar sağ-sola.

Qorucu (orijinalda: **şihne**) – inzibati məmur. Şair möhkəm iradəni, ağılı şihne ilə, ehtirasları isə yolkəsən oğrularla müqayisə edir.

⁶⁸ Nafə yükləyəndə hər çinli əttar
Çəkər yapışqandan ona bir hasar.

Müşkü yapışqana, kitrəyə (üfunətli kamed) bükürlər ki, onun ətri yayılmasın və oğrular xəbər olmasınlar.

⁶⁹ Şam kimi xoşlasan gər qızıl tacı,
Gülsən də ağlarsan hey acı-acı.

Şamın alovu qızıl taca, yanarkən əriməyi isə ağlamağa bənzədilmişdir.

⁷⁰ **Müfərrih** – hərfi mənası şadlandıran, insan əhvali-ruhiyyəsini qaldıran məcun deməkdir.

⁷¹ Möhrənin məkanı şahmar ilandır.

Qədim təsəvvürə görə, ilanın başında xüsusi möhrə vardır ki, orada padşəhr yerləşmişdir.

⁷² Əjdaha ağzında çadıra getmə

Orijinalda misra belədir: “**Əjdahanın ağzında çadır qurma**” – yeni təhlükəli, qorxulu yerə yurd salma, bilə-bilə özünü təhlükəyə məruz qoyma.

⁷³ Milçək ki hər yerə qonur uçaraq
Ağı qara eylər, zil qaranı ağ.

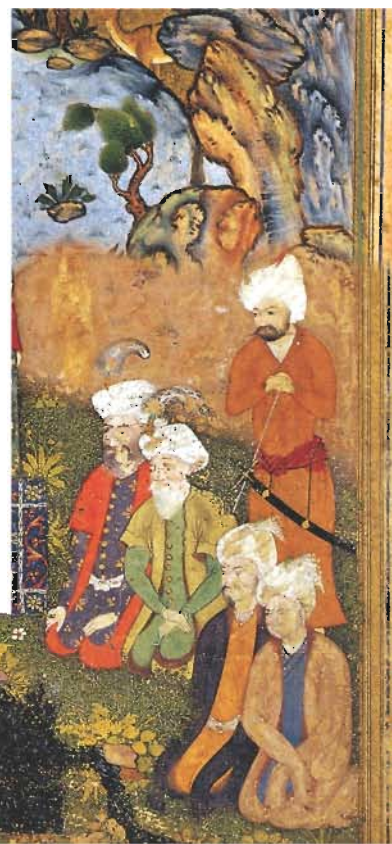
Biri-biri ilə çəkişən dostlar düşmənlərlə dostluq edirlər. Elə dostlar həm ağın, həm də qaranın üstünə, yəni hara gəldi oturub, ağı qaraya, qaranı ağa bulayırlar, elə “dost”lardan uzaq ol.

⁷⁴ Doğra bu dörd bəndi, et para-para.

Dörd bənd – dörd ünsür (od, su, hava, torpaq). Dörd ünsür heyatın rəmzidir.

⁷⁵ Cəhənnəm qalamaz belə bəndələr,
Neft arayıb təlqi tökməzlər hədə.

Təlq – odadavamlı mineral.

Bu və əvvəlki üç beytin mənası: Zəmanə o qədər pisdir ki, mənəviyyata qulluq edən adamlar hörmətdən düşüb, zahidlər sərxoşluqla, Yusiflər isə canavarlıqla məşğuldurlar. Belə bir zəmanədə ya pislərə qoşulub pislüyə, alçaqlığa bəraət qazandırasan, ya da Allaha – mənəviyyata xidmət edib pis yola getməyəsən, əsl zəkalı Allah adamları bu tələyə düşməzlər. Çünki pis əməllərə qoşulmaq cəhənnəmi qalamaq, oraya neft və təlq tökmək deməkdir.

⁷⁶ Bəs deyil baş əydin pula, qızıla
Saldın dörd düyünə, yeddi qıfıla?

Qədimdə padşahlar ən qiymətli daş-qaşları dördkunc kisəyə qoyub, ağzını dörd düyün bağlayıb bir-birinin içərisində yerləşmiş, hamısı qıfıllanmış yeddi sandıqda saxlayardılar.

⁷⁷ Yel, qızıldan ötrü, yaxşı nəzər sal,
Gör necə eylədi laləni pamal.

Lalənin ləçəkləri qızıl pulla müqayisə edilir.

⁷⁸ Zər birləşməz iki hərfdir, gerçək,
Birləşsinlər deyə nədir bu əmək?

Ərəb əlifbasında **zər** (qızıl) sözü biri-biri ilə birləşməyən iki samit hərf Z (ز) və R (ر) yazılır.

⁷⁹ Sarılıq azarı tutsa bir gözəl,
Lacivərdi köynək geyər əlbəəl.

Sarılıq (yarağan) xəstəliyinə düşər olanlara qədim həkimlər lacivərdi, ya qara rəngli paltar geyindirərdilər. Hər iki rəng matəm rəmzi olub.

⁸⁰ Üç işlək qəhrəman, qoç hambalın var,
Dördüsə evini eylər tarümar.

Üç hambal – heyvanlar, mədənlər və nəbatat;

Dörd evi dağdan hambal – bir-biri ilə müxtəlif olan dörd ünsür (od, su, torpaq, hava).

⁸¹ Səninlə zidd olan torpaqla külək
Əlifsiz yazılan xak və bəd demək.

Əlif – ərəb əlifbasının birinci hərfi y (a, ə), **bad** (külək) və **xak** (torpaq) hər ikisi əliflə yazılır. Əlifin ikinci mənası ülfət, məhəbbət deməkdir. **Əlifsiz xək** – ülfətsiz, məhəbbətsiz torpaq. Bad sözündən əlifi götürəndə isə **bəd** əmələ gəlir, **bəd** isə **pis** deməkdir.

⁸² Xurma ağacına tac olan tikan
Ayrılsa, fərqi yox onun maşadan.

Yəni öz şirin xurmasından və kökündən ayrılmış xurma ağacının çubuğu ilə **maşa** (orijinalda: **şiş**) arasında fərq yoxdur.

⁸³ Qəssab dükəninin ağzında hanı
Pay alan, içmədən bir ciyər qanı?

Şair dünyanı **qəssab dükənina** bənzədib sübut etmək istəyir ki, insan əzab-əziyyətlərə qatlaşıb ciyərini qana döndərməyincə, bu dünyada bir loğma çörək əldə edə bilmir.

⁸⁴ Başını bu küpdən çıxart, bir görək.

Küp – göy, səma.

⁸⁵ Başdan yeddi kökü kəsib atmalı,
Ayağından çıxart dörd mıxlı nalı.

Yeddi köklü budaq – yeddi qat göylər; **dörd mıxlı nal** – dörd ünsürlü yer, yeni əsl insan maddi varlığa pərəstiş etməməlidir.

⁸⁶ Həşəmlə örtülü quyu üstündən
Həsir, ya daş kimi ölü keçmə sən.

Ağzı qamış həsir ilə örtülmüş bu cismani cahanın quyusunun yanından qamış və daş kimi ölüvay keçmə, yoxsa onun quyusuna düşərsən.

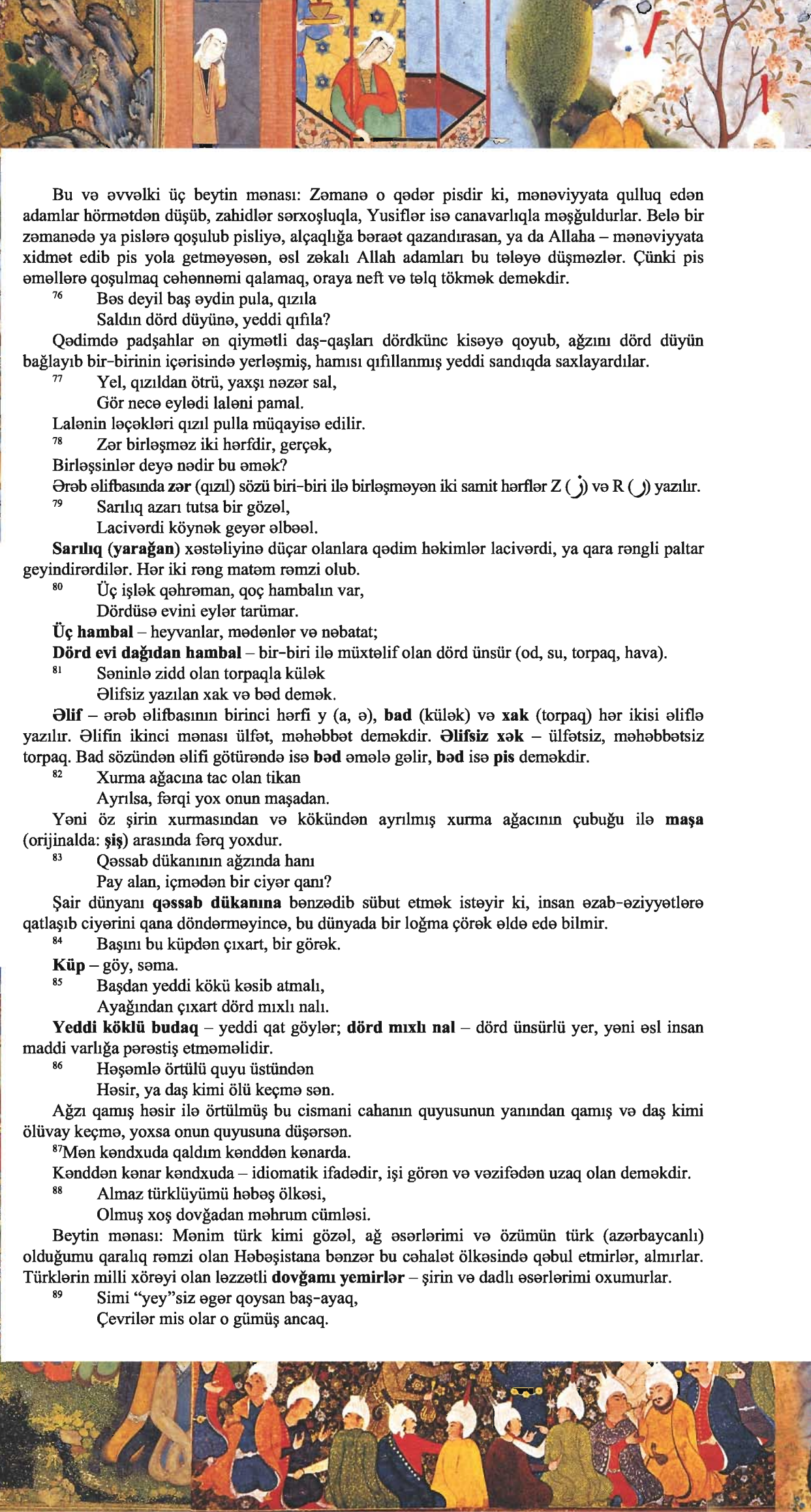
⁸⁷ Mən kəndxuda qaldım kənddən kənarda.

Kənddən kənar kəndxuda – idiomatik ifadədir, işi görəni və vəzifədən uzaq olan deməkdir.

⁸⁸ Almaz türklüyümü həbəş ölkəsi,
Olmuş xoş dovğadan məhrum cümləsi.

Beytin mənası: Mənim türk kimi gözəl, ağ əsərlərimi və özümün türk (azərbaycanlı) olduğumu qaralığ rəmzi olan Həbəşistana bənzər bu cəhalet ölkəsində qəbul etmirlər, almırlar. Türklərin milli xörəyi olan ləzzətli **dovğamı yemirlər** – şirin və dadlı əsərlərimi oxumurlar.

⁸⁹ Simi “yey”siz əgər qoysan baş-ayaq,
Çevrilər mis olar o gümüş ancaq.

“**Sim**” (gümüş) sözündəki “**yey**” hərfini atıb samitlərin yerini dəyişdirsək, **mis** əmələ gələr.

⁹⁰ Asimana çaşıb risman deyən...

Risman – kəndir, çatı. Asimanı rismandan seçə bilməyən – iki eşşəyin arpasını bölə bilməyən.

⁹¹ Güneşi hey çəkək aftafaya biz?!

Aftabı (günəşi) **aftafaya doldurmaq**, **aftafada gizlətmək** atalar sözüdür. Böyük həcmli, qiymətli şeyi kiçik sandıqda, mücrüdə gizlətmək kimi mənasız bir iş.

⁹² Eşşəyim gəlməyir, mənse gedirəm,
Belə getməyimə şübhə edirəm.

Eşşək – cisim, bədən. Yəni mənəvi varlıq bu qorxunc, xətərlı dünyadan qaçmaq istəsə də, cismani varlıq, heyvani bədən buradakı həyatdan ayrılmaq istəmir.

⁹³ Yuvam bu dünyadan düşdükdə kənar.

Yəni qəbiristanda yuva salandan sonra.

⁹⁴ Fələk çox bu sayaq işlər yaratmış,
Fili sərt torpaqda xəndəklər atmış.

Beytin mənası: Yolu su aparıb, qabağın yarpaqla doludur, mindiyin təkəbbür fili o yarpaqlardan keçə bilməz, öz acizliyini etiraf elə. Unutma ki, fələyin fil boyda oyuncaqları var, sənə başına oyun gətirə bilər.

Çərxin öz fili var və həmin fil öz ayaqları ilə yeri yarpaqla, quyuya, qəbrə çevirib. Belə qorxunc və dəhşətli filin qabağında sənə gülə bənzər zərif vücudun qorxmaya bilərmə?

⁹⁵ Bu qoşa fillər ki, belə çarpışar...

Bu qoşa fillər – insan ömrü ilə daima vuruşmada olan gecə və gündüz, həyat rəmzi.

⁹⁶ Dənizdən və dağdan borc alıb taxan
Fələklə oynaya bilməz heç zaman.

Dəryanın borcu – dürr, inci, **dağın borcu** – ləl, cəvahir. Yəni sən ki, özün inci, daş-qaş, ləl-cəvahir ilə özünü belə yükləmişən, fələklə necə uzlaşıb rəqs edə bilərsən, onunla necə bacararsan?

⁹⁷ Mahmud təbilitək gurla gürhagur.

Sultan Mahmud Qəznəvinin (999-1030) təbili öz böyüklüyü ilə məşhur olub.

⁹⁸ Tazının ağzına düşən hər şikar
Təlim gördüyüçün halal sayılar.

Şəriətə görə it mürdardır, lakin təlim görmüş ov itləri təmiz sayılır və onların dişlərində gətirdikləri ov isə halaldır.

⁹⁹ **Abi-heyvan** – dirilik suyu.

¹⁰⁰ İkinin hasili bir olar ancaq,
Səndəki o iki Birə varacaq.

Bir – yəni vahid Allah.

¹⁰¹ Üçdən əl çəkməsən, atmasan onu...

Üçlük – xristianlıq, onun əsasını üç ilahi təşkil edir – ata Tanrı, oğul Tanrı (İsus Xristos) və ana (Məryəm); **İkilik** (dualizm) – atəşpərəstliyin əsasını iki Tanrı – işıq, nur Tanrısı Ahura-Mayda (Hörmüzd), qaranlıq və fəsadın Tanrısı Anqrü-Manyu (Əhrimən) təşkil edir. Bu sözlərlə şair demək istəyir ki, Allah bir olan kimi kişinin də dostu bir olmalıdır.

¹⁰² Təbim kölgələrdən görsə də xətər,
Salır kölgəsini üstümə hünər.

Birinci sətirdəki **kölgə** şairi kölgə kimi izləyən **paxılları** ifadə edir, ikinci sətirdəki **kölgə** isə **himayə**, **sayə** deməkdir.

¹⁰³ Gövhərle daşdakı nisbətə misal.

Olmuş Yəzdigirdlə Bəhramdakı hal.

Yəzdigird – Bəhramın atası **daşla**, **Bəhram** isə **gövhərle** təşbih edilir. Yəni qiymətli gövhər göy daşdan çıxan kimi, bəzən pis adamdan da dünyaya gözəl oğul gəlir.

¹⁰⁴ O gün ki, Bəhramın sübhü açıldı,
Qaranlıq gecəyə işıq saçıldı.

Burada **Bəhram** – **Mars** deməkdir.

¹⁰⁵ Qəlp gümüş yerinə qızıl gördülər,
Dənizdən dürr çıxdı, daşdan da gövhər.

Bəhram anadan olan sübhçağı qaranlıq gecəyə bənzəyən Yəzdigirdən bədnamlığı apardı. Münəccimlər tez üstürlablarını götürüb ulduzları təftiş edərək Bəhramın taleyini axtarmağa başladılar. Onlar elə bilirdilər ki, onun taleyi yarı qızıl, yarı mis, aşağı əyarlı Yəzdigird kimi bir adamın taleyinə rast gələcəklər. Lakin gördülər ki, Bəhram yüzdə-yüz qızıldır və gələcəyi də saf qızıl kimi parlaqdır.

¹⁰⁶ Taleyi Hut idi, Müştəri Hutda...

Bəhram **Hut** bürcündə doğulmuş, **Müştəri səyyarəsinin isə Hutda olmağı** Bəhramın xoşbəxt və qüdrətli olmağına dəlalət edir.

¹⁰⁷ Laləyi-Nemani olsun o yarpaq.

Laləyi-Nemani – anemon – qızıl lalə, əsməgülü.

¹⁰⁸ Fələyə üstürlab ənkəbutunun

Telindən tor hörmüş nəzəri onun.

Üstürlab – astrolyabiya. Qədimdə ulduzların yerləşdiyi yüksəklikləri və s. bu alət vasitəsi ilə ölçürdülər. **Ənkəbut** – **hörümçək** – üstürlabın əsas hissələrindən biri.

¹⁰⁹ Ağın, həm qaranın oldu qibləsi.

Ağ və qara – gecə və gündüz.

¹¹⁰ Təngülüşasıydı yüz min xəyalın.

Təngülüşa – Luşanın kitabı. Babil münəccimi Tevkr Babilini (I ə.) farsca Luşa adlandırdılar. **Luşa** günəşin (ekliptika) və ulduzların (zodiak) hərəkəti haqqında məşhur kitabın müəllifidir. Nadir miniatür, nəqş, ulduz və bürcün şəkli ilə bəzədilmiş həmin kitab Şərqdə böyük şöhrət qazanmış, əsrlər boyu gözəllik xəzinəsi sayılmışdır.

¹¹¹ Düşsəydi üstünə günəşin nuru,

Yumardı gözünü cənnətdə huru.

Günəşin şüaları qəsrin hamvar, cilalanmış divarlarında əks olub, düz cənnətə çatır və hurilərin gözlərini qamaşdırırdı, hurilər də məcbur olub gözlərinə örtük salırdılar.

¹¹² **Sirişüm** – yumurta sarısından düzəldilmiş yapışqan.

¹¹³ “Yox, Çin biharıdır”, – dedi təbiət.

Çin biharı – qızıl, bürünc büt və əlvan naxış və rəsmlərlə bəzənmiş Çin büt-xanələri, gözəllik rəmzi. **Bihar** hind sözü **vihardan** əxz edilmiş və məbəd deməkdir.

¹¹⁴ Bir də qayıtmadı öz xanəsinə,

Keyxosrov kəsildi zəmanəsinə.

Firdovsinin “Şahnamə”sinin əsas qəhrəmanlarından biri olan İranın qüdrətli və əzəmətli şahı Keyxosrov öz şahlığının çiçəklənən çağında hakimiyyətdən imtina edib qarda, çovğunda, boranda dağlarda yox olur.

¹¹⁵ Həndəsə xəttinə əməl edərdi,

Minlərlə Məcisti o həll edərdi.

Bu beyt onun məharətli münəccim olmağına işarədir.

¹¹⁶ **Zic** – təqvim, astronomiya cədvəli.

¹¹⁷ Çövkənbaz fələyin topunu aldı.

Göylərə qalib gəlirdi, günəşi belə top kimi öz çövkəninə salırdı.

¹¹⁸ Necə ki, Süheyldən parlayar dəri.

Əsatirə görə, Yəmənin ulduzu **Süheyli** (Kanonus) o ərazinin nemət mənbəyidir. Dünyada şöhrət tapmış ən incə dəri olan ədim guya Süheylin şüaları sayəsində xamlığını itirib qırmızı şəffaf rəng alır.

Beytin mənası: Bəhramın Süheyllə bənzər parlaq üzünü Yəmənin torpağına işıq saçanda Münzirin üzünü ədim kimi sevincdən qızarırdı.

¹¹⁹ Qapardı sürətlə yol gedən zaman

O, topu Günəşdən, qürsü də Aydan.

Burada Günəş çövkəninə topuna bənzədilmişdir. Qürs isə Ayın çevrəsi deməkdir.

¹²⁰ Boynuna saldığı sanma zünnardı,

Üzündə gül rəngli duvağı vardı.

Onun qırmızı **zünnara bənzər boyunbağı** – zolağı, gül rəngli **duvağı** – teli vardı.

¹²¹ O başqa gurlardan, sağrısı ondan

Gözəllik topunu almışdı, inan.

O, bütün gurlardan, onun sağrısı, ombası isə onun özündən, yəni bütün bədənindən gözəllik topunu udmuşdu. Başqa sözlə, o, bütün gurlardan gözəl idi, sağrısı isə bədəninin ən gözəl yeri idi.

¹²² O atəşdi, odla qohum misaldı,
Dərviş paltarında bir mahcamaldı.

Dərvişlər, adətən, dəri geyirlər. O, gur otla bəslənib, otla qohumluq edən bir şölə, od-alov idi; o gur dərviş paltarı geymiş bir gülcəmal, bir gözəl idi.

¹²³ Belində qaralan o dəri qaytan
Bağlamış cidovu hər iki yandan.

Cidov – çarpaz bağlı.

Gurun ombası **yəhərə** və qara zolaq isə yəhəri gurun belinə bağlayan **qayısa** (kəmərə) bənzədilmişdir.

¹²⁴ **Tismə** – nazik, uzun qayış.

¹²⁵ Oynardı tisməli hoqqabazlartək.

Şairin zamanında zənci hoqqabazları tismə ilə müxtəlif oyunlar göstərərmişlər.

¹²⁶ Quyuğu belindən ayrılmazdı heç,
Boynu dırnağıyla kəsilməmişdi ləc.

Yeni quyuğu ilə sağrısına qonan milçəkləri qovar, ayaqlarının dırnaqları isə boynunu, qulaqlarını qaşıyardı.

¹²⁷ Gurxan hey çapırdı, guru qovurdu.

Bəhram Çin türkləri **gurxanilərə** qalib gəlmişdi üçün ona Gurxan ləqəbi vermişdilər. Şair həmin adın şairənə etimologiyasını izah edərək demək istəyir ki, o, **Gurxan** yox, **gurların** xanı idi.

¹²⁸ Çinin o yüz gözəl nigaristanı...

Çin nigaristanı – Çindəki budda və Mani məbədləri. **Nigaristan** – bütxana deməkdir, bu sözün kökü **nigaştən** – “al-əlvan cizgilərlə” bəzəmək, şəkil çəkmək felindən əmələ gəlmişdir. **Nigar** – al-əlvan cizgilərlə bəzənmiş deməkdir.

¹²⁹ Hər biri bir elin parlaq ölkəri.

Aşağıda adları çəkilib təsviri verilən gözəllər yeddi elin – ölkənin gözəlləri deyil, dünyanın yaşayış məntəqəsini təşkil edən yeddi iqlimin (hər iqlimə onlarca ölkə daxildir) gözəlləridirlər.

¹³⁰ Çin xaqanının qızı Yağmanaz...

Nizami poeziyasındakı **Çin** müasir coğrafi **Çin** demək deyildir. Çin deyərkən şair **Şərqi Türkünistan** nəzərdə tutur, türk sözü isə Nizami lüğətində **gözəllik**, **ağlıq**, **nəciblik** rəmzidir. **Təraz** (indi Talas), **Yağma**, **Xotən** həmin **Türkünistan Çində** yerləşmiş şəhərlərdir və öz gözəlləri ilə məşhur olublar.

¹³¹ Müşki xətdən almış zinet qəməri.

Yeni onun **qəmə** – ay üzündə **müşkə** bənzər **xətlər** – **tüklər** yenice çıxmışdı.

¹³² **Yeddi qardaş** – yeddi planet.

¹³³ Əqiqə firuzə naxışı saldı.

Yeni **əqiqə bənzər bədəninə firuzə** – *yaşıl rəngli libas* geyindirdi. Yaşıl, göy rəng abbasilər sülaləsi hakimiyyətdə olan zaman (750–1258) matəm rəmzi olmuşdur. Həmin rəngi şair sasanilərə də aid edir.

¹³⁴ Göy yerə enməyə göstərməkdə meyl,
Başını qaldırmış Yəməndən Süheyl.

Göy – Bəhram, **yer** – İran, **Süheyl** – Bəhram. Beytin mənası: Yəməndə yaşayıb Yəməni ulduzu Süheylə bənzəyən və göylərə uçan Bəhram İrana yürüş edib onu cəzalandırmaq istəyir.

¹³⁵ Kəsdilər kökünü dikbaşlılığın...

Yeni böyük xəter qarşısında dikbaşlılığı atıb məsləhətləşməyə və çıxış yolu axtarmağa başladılar.

¹³⁶ Arasında o tac qara şirlərin
Bir aydı ağzında iki əjdərin.

Qədim təsəvvürə görə, Ay tutulanda guya onu əjdaha udurmuş, odur ki, əjdahanı qorxudub Ayı onun ağzından çıxarmaq üçün mis testi, ləyəni döyərək səs-küy salarlarmış.

¹³⁷ Əsəddə qurmuşdu taleyi taxtı,
Sabitdi, möhkəmdi olduqca baxtı.

Yeni Bəhramın taleyi öz taxtını **Əsəd** – Şir bürcündə qurmuşdu, bu isə qüdrət rəmzidir.

¹³⁸ Ütarid ülkəri ona bir eşdi.
Ütarid (Merkuri) planeti Günəşə yaxınlaşmışdı, bu isə qədim astroloqların nəzəriyyəsinə görə səadətə dəlalət edir.

¹³⁹ Zöhrə Surə keçdi, Müştəri qövse,
Bu ev ziynətlənib, döndü firdovse.

Zöhrə (Venera) planeti **Sur** (Öküz) bürcü, **Müştəri** (Yupiter) isə *Qövs* bürcünə yaxınlaşmağı şənlik, çalib-oynamaq, nemət bolluğu, rifah əlamətidir. **Firdovs behişt, cənnət** deməkdir.

¹⁴⁰ Hilal onda idi, altıda Bəhram.

Hilalın – təzə ayın onuncu bürcdə, **Bəhramın** (Marsın) altıncı bürcdə olması həm ziyafət, şənlik, xoş güzəran, həm də müharibə əlamətidir.

¹⁴¹ Uzadıb əlini Zühəl Mizana,
Toplamışdı xəznə yerdən Keyvana.

Zühəl (Saturn) planetinin Mizan bürcündə olması *varlıq* əlamətidir. Odur ki, Bəhramın var-dövləti sanki yerdən Keyvana (Saturna; **Zühəl** ərəbcə, *Keyvan* isə farsca *Saturn* deməkdir) qədər ucalırdı.

¹⁴² Qaradan, ağdan çox nə ki, yaşayan
Var, məndən görəcək ədalət, aman.

Qara və ağ – gecə və gündüz, dünyanın rəmzi, yəni gecə və gündüzdən ibarət olan bu dünyada nə qədər adam var, məndən ədalət görəcək.

¹⁴³ Dirəmdə sikkələr mindi qərara.

Dirəm – dirhəm sözünün müxəffəf şəkli. **Dirhəm gümüş pul** deməkdir, yəni pul dəyəre mindi, öz qiymətini tapdı.

¹⁴⁴ Bir kor istəsəydi, dam üstü, əgər,
Reydən İsfahana edərdi səfər.

Yeni o qədər abadanlıq saldılar ki, Rey (indiki Tehran) şəhərindən İsfahana qədər korlar damların üstü ilə gedə bilərdilər.

¹⁴⁵ Sur bəxti tapmışdı onda zamana;
Zöhrə sahib idi onda dövrana.

Zöhrə (Venera) – çalğı, rəqs və şənliyin hamisidir. O, **Sur** (Öküz) bürcündə qərar tutanda Yer üzündə həm sabitlik, firavanlıq, həm də çalib-oynamaq, şənlik, ziyafət məclisləri, eys-ışrət bərqərar olur.

¹⁴⁶ Qövsdə yerləşir parlaq Müştəri,
Müştəridir onun qövsünün yeri.

Qövs həm bürcün adı, həm də **kaman** deməkdir. Müştəri planetinə xoşbəxtlik gətirən Qövs bürcüdür. Yeni Müştəri kimi əzəmətli olan Bəhram öz kamanının (qövsünün) oxunu Müştəri planetinə tərəf atdı ki, Qövsle Müştəri yaxınlaşıb ona səadət gətirsin.

¹⁴⁷ Günəş Surda olar bahar zamanı,
Suru dolandıran ay varmı, hanı?

Bahar fəslində Günəş **Öküz** və **Buzov** bürclərində mənzil salır, məcazi mənada: **Günəş Buzovu öz çiyində aparır**. Şair çox gözəl obraz yaradıb, dolay yolla Fitnəni Ayla, divanı isə Öküz bürcüylə müqayisə edir. Beytin mənası: Bahar fəslində çiyində buzov gəzdiren Günəş görmüşdük, amma buzov gəzdiren Ay görməmişdik, eləsi varmı?

¹⁴⁸ Xizran boyu verdi gözəl lələyə.

Onun **sərvə** və **xizrana** (qamışa) bənzər qamətinin üzərində üzü piyalə içərisindəki **al şərab** və **lələ** kimi allanırdı.

¹⁴⁹ Verdi vücuduna yeddi rəng bəzək,

Keçmiş zamanlarda qadınlar özlərinə bəzək vermək üçün *yeddi rəngdən* istifadə edirdilər: **xına, basma, sürmə, ənlük, kirşan, qaliyə** və **zərvərəq**.

¹⁵⁰ Hindlitek üstünə atıldı haman.

Yeni hindli qarətgerləri xəzinə üzərinə atılan kimi Bəhram Fitnənin üstünə atıldı.

¹⁵¹ Balıqdan başlayıb yetişdi aya.

Mahi – balıq, mah – Ay. Bu sinonim sözlərdən istifadə edərək şair xüsusi ifadə yaratmışdır. **Balıqdan Aya qədər**, yeni yerdən göyə qədər. (Yeri öz üzərində saxlayan əfsanəvi balıq nəzərdə tutulur.)

152 Künc-bucaqda öldü sarıqulaqlar,
Onları qara su, bax, belə udar.

Sarıqulaqlar – pozğunlar, xəbislər, alçaqlar; **qara su** – gözü kor edən göz xəstəliyi. İkinci mənası isə **tufan** deməkdir.

153 Üç yüz olsalar da igidlər, ancaq
Onları yaşadan bir hiss, bir otaq.

Nizamidə beytin mənası belədir: yüz adam yaşayan bir evdə, adətən, *igtişas* olar, amma Bəhramin süvariləri bir nar içində yerləşmiş nar dənələri kimi bir-birləri ilə yekdil və həmrəng idilər.

154 Xaqanla Bəhramtək vuruşdu Bəhram.

Bəhram – Mars planetinin qədim adıdır, **Mars** isə müharibə ilahəsi sayılır.

155 Oxdan azad oldu dəyənin canı.

Yeni ox kimə dəyirdisə, onu deşib bədəninin o biri tərəfindən çıxırdı – xilas olurdu.

156 Qorxudan ödünü Zöhrə qusurdu.

Zöhrə (planet) və *zəhrə* (öd) omonimlərdən mahiranə söz oyunu düzəldilmişdir. Yeni Bəhram o qədər qan tökdü ki, Zöhrənin qorxusundan bağı yarıldı və öd qusdu.

157 **Əjdər** – burada nizə deməkdir.

158 **İrəc, Arəş, Kiv** – Firdovsi “Şahnamə”sinin qəhrəmanları.

159 Nə ağ görmüş, nə də qara görmüşdür.

Ağ və **qara** – gecə və gündüz, yəni nə qədər gecə və gündüz gəlib-gedibse, şahın göstərdiyi bu qəhrəmanlığı görməmişdir.

160 Balıq belə olsa aya yetişər.

Yeni şahın taxtı o qədər ucadır ki, o, üzərində Yer durmuş balığın üstündən Aya qədər yüksəlir. **Balıqdan Aya qədər** idiomatik ifadədir, yerdən göyə qədər məfhumunu əvəz edir.

161 Qılınc – Hindustani, geyim – Davudi,

Səxa gəmisinə yer oldu Cudi.

Əfsanəyə görə, Nuh peyğəmbərin gəmisini Cudi dağında (indiki Ağrı) tufandan kənara çıxmışdı.

Beytin mənası: Bəhramin səxavət gəmisini adları mətndə çəkilən (müsk-ənberi, hindi qılıncları, paltarları və s.) Nemanın Cudi dağı kimi yüksək olan vücuduna tərəf apardı.

162 **Şüştər** – İrannın cənubunda Xuzistan vilayətində yerləşmiş ən qədim şəhərlərdən biri. Ticarət mərkəzi olmuş bu şəhərin gəliri dillər əzbəri olmuşdur.

163 Qarğa oğurlayıb bülbül səsini,
Oxurdu “oğru var” nəşidəsini.

Qarğalar bülbüllərin səsini oğurlayıb oğrular kimi: “Oğrunu tutun” deyər qar-qar qarıldayırdı.

164 O hindu cinslidir, bunu yaxşı bil,
Hindlidə oğurluq təəccüb deyil.

Hindli – klassik poeziyada *oğurluq, qaralılıq və keşikçilik* mənasını ifadə etdiyi üçün qara qarğalara bənzədilmişdi.

165 Sert soyuq atəşi tabdan salırdı,
Su qılınc, qılınc su şəkli alırdı.

Şair burada **tiğ** sözünün omonimiyasından istifadə edib poetik məzmun yaratmışdır. **Tiğ** həm **qılınc**, həm də **günəş şüası** deməkdir.

Beytin mənası: Soyuqdan su donub buz olur və qılınc kimi kəskin olurdu, **Günəşin qılıncı** – şüası isə donub şəhə dönürdü, su olurdu.

166 Fəlek sincab, qaqum bürünmüşdü dağ.

Göylər sincab rəngli boz buludlarla dolmuş, dağlar isə qaqum dərisi kimi ağ və yumşaq qarlarla örtülmüşdü.

167 Boyatma qüvvəsi düşüb duzağa.

Yeni bitkilər boyatma qüdrətini itirib başlarını yerə endirmiş, elə bil namaz qılırdılar.

168 Öz kimyası ilə iki rəng cavan
Daşda od ləlini eyləmiş nihan.

Əməlləri məchul, başa düşülməz kimyagər ağıl və qarlı, yeni gecəli-gündüzlü cahan odu ləl kimi daşın ürəyində gizlətmışdi, odur ki, ətrafda istilikdən əsər-əlamət yox idi.

¹⁶⁹ Qızılgül küreni etmişdi otaq.
Hikmət palçığından çəkmişdi suvaq.

Burada gülab çəkilməsi nəzərdə tutulur. **Suvaq** – hikmət gili – kimyagər və zərgərlərin kürenin döşəməsinə yaydıqları gil. Yeni gül hikmətin hökmünə görə şaxtanın təhlükəsindən xilas olmaq üçün köhnə küredə gizlənilib və kürenin ağzını çox möhkəm olan hikmət gili ilə suvamışdır. Bəzi nüsxələrdə **kürə** əvəzinə **kuzə** yazılmışdır, bu mətne daha uyğun gəlir, çünki gülab kuzədə yox, küredə çəkilir, çünki gülabı yazda–yayda çəkərlər. Mətnə aydın şəkildə deyilir ki, vaxtilə çəkilmiş gülab ağzı hikmət gili ilə bağlanmış küplərdə, kuzələrdə gizlənmişdi.

¹⁷⁰ **Tabxana** – süni surətdə qızdırılan böyük otaq, zal.

¹⁷¹ Alovdur nəşənin, keyfin dayağı,
Zərdüştün qırmızı kükürd ocağı.

Kükürd ocağı – zərdüştülərin müqəddəs atəşi. Bu və bundan sonrakı beytlərdə şair səndəl və uddan (**aloye**) qalanmış ocağı zərdüştülərin atəşinə, laxtalanana qana, qana batmış al–qırmızı ipəyə, innaba, şəngərfə, qızarmış kömür parçaları qara özəyi çıxarılmış və onun yerinə nar dənələri doldurulmuş almaya, yarı yanmış, yarı qaralmış səndəl qırla boyanmış kəhrəbaya, müşklə niqablanmış güneşə bənzətmişdir. Kömürün alovlanmamış qara hissəsi zülmətə, qızarmış hissəsi isə nura, şəfəqə təşbih edilmişdir.

¹⁷² Bir türkdü, rumluydu əsil–nəsəbi,
Hindlilər göz nuru vermiş ləqəbi.

Birinci sətirdə ocağın şöləsi ilə **Rum** – Kiçik Asiyada yaşayan alyanaqlı ağ türklər ilə müqayisə edilir. İkinci sətirdə **hindlilər** deyərkən VII əsrdə İrandan Hindistana qaçmış, indiyə qədər də orada yaşayan **zərdüştilər** – atəşpərəstlər nəzərdə tutulur. Zərdüştilər odu göz işığı kimi sevirdilər.

¹⁷³ Yunisin məşəli, kəlim çırağı,
İsanın bəzmidir, İbrahim bağı.

Əfsanəyə görə, Yunis peyğəmbər deryada naqqanın qarnında yaşadığı vaxt əlindəki **çırağın** işığı ilə deryanı görmüş. **Kəlim** – yeni Musa Sina dağında tonqal yananda göylərə qalxmış və Allah tərəfindən qəbul edilmiş, İbrahim peyğəmbəri müstəbid Nəmrud şah qalanmış küreyə atdırarkən küredəki alov–od söniüb güllü–çiçəkli bağa çevrilmişdi. İsa peyğəmbərə qonaq gələndə heç nəyi olmadığı üçün onlara yalnız çırağının işığını təklif edərmiş.

¹⁷⁴ Nəzər sal gövhəri qızaran közə,
Al, sarı, göy rəngli nur verir gözə.

Qədim təbabətə görə, **üç çalarlı** (sarı, qırmızı və mavi) **yaqut** gözün işığını artırır.

¹⁷⁵ Odun vətənidir, cəhənnəm, cənnət
Ondan işıq alıb, bundan hərərət.

Beytin mənası: Odun hərərəti, yandırma qabiliyyəti cəhənnəmdən, işığı, nuru isə cənnətdən gəlib.

¹⁷⁶ O bir cəhənnəmdir atəşpərəstə,
Günahsızlar üçün yoldur behiştə.

İslam təliminə görə, xristianların və başqa dinə qulluq edənlərin hamısı cəhənnəmə vasil olacaq və cəhənnəm odunda yanacaqlar. Mömin müsəlmanlar isə **sırat əl–müstəqim** körpüsündən keçəndə cəhənnəm onlara uzaqdan əlvən, çırağban bir bağ kimi görünəcəkdir.

¹⁷⁷ Zərdüşt “Zəndi” ona nəğmələr saçar,
Muğlar pərvanətək xirqələr açar.

Zərdüştilər – atəşpərəstlər atəşgahlarda öz müqəddəs “**Zənd–Avəst**” kitabından atəş ətrafında dini nəğmələr oxuyardılar.

Xirqə – ən kobud parçadan tikilmiş yamaqlı əba, sufilərin rəsmi geyimi. Burada **müqəddəs libas** simvolu kimi işlənmişdir.

Muğ (qədim fars dilində **maqu**) – atəşpərəstlərin kahini.

Muğlar atəşgahlarda atəş ətrafında oxuyub ritual rəqs edərkən bəzən hala (ekstaza) gəlib öz qaftanlarını (xirqələrini) yandırdırlarmış.

¹⁷⁸ Qırmızı şərəblə dolu büllur cam
Quru su içində yaş oldu tamam.

Beytdə aksimaron deyilən poetik fiqur vasitəsilə çox gözəl və nadir obraz yaradılmışdır. **Şərab quru suya** və **atəşə** bənzədilmişdir. Ona görə ki, o büllura və içiləndən sonra isə atəşə oxşayır.

¹⁷⁹**Gurgözlülər** – iri, gözəl gözlü gözəllər.

¹⁸⁰**Sipehr** – göy, səma, fələk.

¹⁸¹**Şidə** – **Xürşid** sözünün ikinci hissəsini təşkil edən **Şid** sözündən alınmış və parlaq deməkdir.

¹⁸² Günlərin birində böyük sənətkar
Bəhramın əlindən aldı şirin bar.

Bəhram – Mars planeti, yəni həm Bəhram-Gurun, həm də onun hamisi olan və qədim, *şəmsi* (günəş) təqvimində hər ayın iyirmisində aydın və parlaq görünən Bəhramın (Marsın) əlindən *şirin bar* – *xeyir-dua* alıb işə başladı.

¹⁸³ Şəmmas məbəbindən çıxıb kənara,
Abbasilər kimi geyinib qara...

Şəmmas – hərfi mənası **günəşə qulluq edən** deməkdir, rəvayətə görə, atəşgah tikən atəşpərəst olmuşdur.

Şəmmas məbədi – atəşgah.

Abbas (Əbbas) – Məhəmməd peyğəmbərin əmisi (653-cü ildə vəfat edib), Əbbasilər xilafəti onun adı ilə bağlıdır və həmin sülalənin şüarı qara rəng olmuşdur. **Abbasın qara diyarı** – qara günbəd.

¹⁸⁴ Şahın beş növbəti – söylədi, gəlin, –
Dörd balışı üstdə ayın səslənsin.

Beş növbət – şah sarayının qabağındakı meydançada gündə beş dəfə çalınan şeypur və nağara nəzərdə tutulur, əzəmətli şahlığın rəmzi olub.

Dörd balış – dörd ünsür. Qədim təsəvvürə görə, dörd ünsür Ayın yerləşdiyi sferada dörd balış şəklində yerləşir və Ay da onlara dirseklənir.

Beytin mənası: Qoy Ay həmişə dörd ünsürə yox, şahın beş növbəsinə arxalansın, yeni şah əbədi yaşasın.

¹⁸⁵ Qaranın sirriylə məni et tanış.

Mətnə: “**Mənə qır və Qeyruvandan xəbər ver**” yazılmışdır.

Qeyruvan – Afrikanın qədim şəhərlərindən biridir, VII əsrdə salınmışdır, indiki Tunisdə yerləşmişdir. Lakin burada sözün lüğəvi mənasında işlədilmişdir – qır ölkəsi deməkdir, “**Qır və qır ölkəsindən xəbər ver**” – zərbül-məsəldir, **əsil mətləbə keç** deməkdir. Mətnə çox yerində işlədilib, **qara geyinənlər** və **qaralar ölkəsi** nəzərdə tutulur.

¹⁸⁶ Adamları çəkmiş müşkidən ələm.

Yeni evlərin qabağında qara rəngli bayraq sancmış və qara geyinmişdilər.

¹⁸⁷ Gülün dodağını dişlər yasəmən,
Kəsib ərğəvanın dilini çəmən.

Yeni yasəmən gülün ləçəklərinə dəyirdi; Ərğəvan çiçəkləyəndə yarpağı olmaz, ərğəvanın dili deyərəkən onun yarpaqları nəzərdə tutulur. Yeni çəmənzar o qədər gözəl və yaşıl idi ki, ərğəvanın yarpaqları utandığından göyərüb çıxmırdılar.

¹⁸⁸ İrəm “Arami-dil” söyləyir ona.

O bağ o qədər gözəl idi ki, hətta əfsanəvi cənnət bağı – İrəm ona “**Arami-dil**”, yeni “**ürək rahatlığı**” deyirdi. “Arami-dil” həm də nəğmə adı olub. Belə halda məna bir az dəyişir: İrəm bağının gözəlliyinə vurulub, ona “**ürək rahatlığı**” nəğməsini oxuyurdu.

¹⁸⁹**Minu** – cənnət.

¹⁹⁰ Rahi-reyhan idi hər şux novrəstə.

Rahi-reyhan – gül ətirli və gül rəngli badə, şərab. Rahi-reyhanın lüğəvi mənası reyhan ətri deməkdir. **Rah, reyhan, ruh** – üçü də ərəbcə bir kökdəndir və bundan istifadə edərək şair çox gözəl obraz yaratmışdır.

¹⁹¹ Dəyər xuzistana ləli onların.

Xuzistan vilayəti (İranın cənubunda) qədim zamanlardan öz şəkər və qəndi ilə məşhurdur. Şair deyir ki, onların al lələ bənzər dodaqları o qədər şirin idi ki, Xuzistanı utandırırdı.

¹⁹² Rum, zənci qoşunu qabaqda, dalda,
Bir özgə fikirdə, özgə xəyalda.

Yeni rumlu türklərə bənzər ağ və al yanaqlar öndə, onların arxasında isə zəncilərə bənzər qara qıvrım geysular gedirdilər.

¹⁹³ Torpaq olsan, suyam, əllərini yu!

Burada **torpaq** – qul, müti mənasındadır.

194 Şəbdizin nalı qoy alovda qalsın.

Nalı atəşdə (kürədə) qoymaq – qədimdə bir növ cadu olub ki, onun vasitəsilə məşuqu əfsunlamaq və ram etməyə çalışmışlar.

195 Sən Xəllux əhlisən, mənə həbəşəm.

Xəllux – qədim Türküstan şəhərlərindən biri, öz ağ türk gözəlləri ilə məşhur idi. **Həbəşistanda** yaşayanlar isə ədəbiyyatda qaranlıq və çirkinlik rəmzi olublar.

196 Qum səp, fərş üstünə axıt qanımi.

Fərş (əslində nət) – dəridən, göndən düzəldilmiş cəllad xalçası. Şahın hüzurunda qəsrdə məhkumun boynunu vuranda nəti salıb üstünə də qum tökərləmiş ki, qan döşəməni bulamasın; **nətin** ikinci mənası isə **adi örtük, nazik dəridən – ədimdən qayrılmış xalça**. Torktaz Torknazdan xahiş edir ki, ya oturduqları fərşin üstündə onunla oynassın, ya onun boynunu vursun.

197 Balıq beli hara, sümüyü hara?

Balığın beli adətən qara və ən yeməli yeri olur, onun **onurğa sümüyü** isə ağ olur, yeməli olmur.

198 Əjdərdən qurtardı, ilanı vurdu.

Kənzilə yatmaqdan vaz keçib ehtiras qapısını öz üzünə bağladı, şəhvet ilanını öldürüb ayrılıq, hicran əjdahasından xilas oldu.

199 Şəkər səpələdi o təzə gülə.

Şəkər səpələdi – yəni şəkər kimi şirin söhbətə başladı.

200 Dedi: “Tədis idi Zöhrəyə məkan,

Evdə oturmuşdu Bilqeyis, Süleyman”.

Tədis – altı bucaq. **Zöhrənin tədisdə** – yəni altı planetin ortasında oturması məhəbbət və xoşbəxtlik rəmzidir.

Beytin mənası: Məhəbbətlə əhatə olunmuş Zöhrə altı planetin arasında oturan kimi Bilqeyis Süleymanla oturmuşdu.

201 Gül kimi qurtardım yadlar əlindən.

Yəni: Gül kimi başqalarının əlində gəzməkdən xilas oldum.

202 Pişva – rəhbər, öndə gedən, qabaqcıl.

203 **Balıqdan ayadək** – yerin altından göyə qədər.

204 Kimsə bundan sonra qoy ox atmasın,

Qarının yayına atsa çatmasın.

Yay (kaman) – donqar bel. Yəni heç kimin oxu qarının donqar belinə dəyib onu yaralaya bilməsin.

205 Belə bir hiyləyə şah məhəl qoydu,

Kərpici belə bir qalıba uydu.

Şah başa düşdü ki, həmin hiylə vasitəsilə onun qurduğu tədbir qalibi onun istədiyi kərpici verəcəkdir. Yəni o, öz məqsədinə nail olacaqdır.

206 Qarının təndiri baidir buna.

Əsatirə görə, Nuh tufanı bir qarının təndirindən başlayıb.

Beytin mənası: Kənzilə öz-özünə fikirləşdi ki, Nuh tufanı qarının təndirindən başladığı kimi onun başına gələn müsibətin səbəbi də onların evinə gəlib-gedən qarıdadır.

207 Mənə müzəvviri göstərdi tədbir.

Yemədən xeyir etdi mənə müzəvvir.

Müzəvvir – xəstələr üçün əvəlik və kududan hazırlanan xüsusi şorba.

Beytin mənası: Qarı mənə dedi ki, başqa bir kənzildən özünə yalançı bir müzəvvir hazırla. (Yəni başqa bir kənzilə yalandan eşqbazlıq et), mən də hazırladım və o müzəvviri – xəstə xörəyini yeməmiş (yəni o kənzilə əl vurmamış) sağaldım.

208 Həməl bürcü etdi günəşimi şad,

Bərdi-əcuzi, de, necə edim yad?

Günəş Həməl bürcündə bahar fəslində qərar tutur.

Bərdi-əcu – qarı şaxtası – qışın axır ayındakı şiddətli şaxta, boz ay şaxtası. Yəni indi mənəm Günəşim sənə vüsəlinin Həməl bürcündə – bahar fəslində şadlanan bir zamanda qışın şaxtasından nə qorxum ola bilər?

209 Zəfəran sarıdır, aldırma, burax,

Onu yeyənlərin şadlığına bax!

Qədim təbabətə görə, zəfəran gülmək gətirir və bütün dərdlərə dərmandır.

²¹⁰ Sarıydı Musanın danası, əlbət,
Çox verdilər ona, odur ki, qiymət.

Musanın danası – Tövratdakı “Qızıl dana”, Musa peyğəmbər öz icmasını – yəhudiləri Misirdən xilas edib Fələstinə gətirdikdən sonra onun ümmətinin bir hissəsi tövhidi (monoteizmi, tək ilahiliyi) unudub, qızıldan bir dana düzəldib ona bir büt kimi sitayiş edirlərmiş. Musa o bütü məhv edib.

²¹¹ Sarı gil ən baha qiymətə gedər.

Sarı gil – qədimdə sabunu əvəz edən, hamamda yuyunmaq üçün istifadə olunan güləbdə yoğurulmuş əla növ gil.

²¹² Yaşıl çırağ kimi parlaq göründü,
Cənnət mələyitək yaşıl büründü.

Yaşıl çırağ (səba çerağ) – təzə, nurlu, şöləsinin ucu yaşıl parlaq çırağ. Dini əsatirə görə, mələklər yaşıl paltar geyirlər və həmişə yaşıl bağda yaşayırlar.

Beytin mənası: Bəhram yaşılı yaşıl üstündən geyib yaşıl çırağ kimi parladı.

²¹³ Qan aldı boynuna o gözəl pəri.

Yeni Bişr kimi aşıqı öz gözəlliyi ilə öldürüb, onun qanını boynuna götürüb tələsik evə qaçdı.

²¹⁴ Alimlər ki bilir, on ikicə fənn

Onlardan mükəmməl bilən mənəm, mən!

Orta əsr müsəlman ölkələrində elmül-ədəb, yeni ədəb elmi 12 fəndən (Quran, hədis, təfsir, ədəbiyyat, əruz, coğrafiya, tarix, inşa, xəttatlıq və s.) ibarət idi.

²¹⁵ Torpaq quyusuna gətirdi onu.

Torpaq quyu – qəbir, yəni su quyusundan çıxarıb qəbrə apardı.

²¹⁶ **Kargah** – Emalatxana; burada Allahın emalatxanası nəzərdə tutulur.

²¹⁷ Oldu sırğalının həlqəbəguşu.

Bişr qulağı sırğalıya elə vurulmuşdu ki, ona qulağı halqalı qul oldu.

²¹⁸ **Xüsuf** – Ay tutulması, Ayın nöqsana, qaranlığa düşməsi. Ay tutulanda guya onu əjdaha udur; burada Məlixə əjdahaya, arvadı isə Aya bənzədilmişdir.

²¹⁹ Qalxdı Şənbəlidən süsən yarpağı.

Şənbəlid – vəhşi zəfəran. Məlixə öz libasında yəhudi nişanı olan sarı rəngli *qiyar* (yəhudilərin öz paltarlarına tikdikləri sarı rəngli parça) gəzdirdiyinə görə şənbəlidə, vəhşi zəfərana, Bişr isə pak, xeyrixah və ismətli olduğu üçün ağ rəngli süsənə bənzədilmişdir.

²²⁰ Dey ayında günlər gödəkdir, gödək,

Bir gün çox qısaydı Tir gecəsitək.

Dey ayı – şəmsi (günəş) təqviminin onuncu ayı, dekabrın 22-dən yanvarın 22-nə müvafiq gəlir; **Tir** – şəmsi təqviminin dördüncü ayı, iyunun 22-dən iyulun 22-nə uyğun gəlir.

²²¹ Əqiqdən dürr etdi hüzurə şabaş.

Yeni o, öz əqiqə bənzər al dodaqlarından dürr tökməyə başladı.

²²² Qənd həsəd aparıb şirin dilinə,

Təng olun dönmüşdü incə belinə.

Beytin əsli belədir: O gözəlin şəkərə bənzər ağzı o qədər zərif və dar idi ki, şəkər dağının ürəyi həsəddən onun incə və dar kəmərinin halqasından da dar olmuşdu.

²²³ **Dülfərib** – könül aldadan, məftun edən, cazibədar gözəl.

²²⁴ **Ruyindiz** – İndi Rəvandüz deyilən keçmiş **Ruyin-Dej** qalası. Marağanın yaxınlığında yerləşmiş həmin qədim və alınmaz qala Marağa hakimi Körpə Arslanın qərargahı idi. **Ruyinduz bürünc qala** deməkdir.

²²⁵ Suya sədəf kimi düyünlər vurur.

Sədəf adı yağış damlasını tutub öz içində düyünləyərək dürrə çevirən kimi onun qələmi də kağıza dəyən kimi inci kimi qiymətli naxışlar yaradır.

²²⁶ **Lö-lö** – inci, dürr.

²²⁷ Zöhrəylə Süheylə kəbin kəsdilər.

Zöhrə (Venera) – slavyan qızı, **Süheyl** (Yəmən ulduzu) – müdrik cavan.

²²⁸ **Mühəvvəl** – həvalə edilən, tapşırılan.

²²⁹ Gecə müşkdən bir ələm çəkəndə,

Qır alıb gümüşə qələm çəkəndə...

Yeni gecə müşk kimi qara bayrağını qaldırıb gümüştek ağ gündüzün üzünü qır kimi qara dələmlə qaralayanda onlar keyf məclisinə başladılar.

²³⁰**Gecə şahı** – Ay.

²³¹ Xoruz nağaratək səs-səsə qatdı,
Səhər zər təbili dərəyə çatdı.

Xoruzun səsi nağara səsi kimi göylərə ucalanda, günəşin qızıl təblinin səsi uçalıb dağa, dərəyə çatanda, yeni səhər açılında.

²³² Açırsız zindana döndü o dostlar,
Gözdən işıq kimi söndü o dostlar.

Yeni açıq zindandan məhbuslar yox olan kimi, cinlər də yox oldular.

²³³ Durdu tum səpməyə kəndlilər kimi...

Kəndlilər yerə toxum səpən kimi Mahan ətrafına söz səpərək yaltaqlıq etməyə başladı.

²³⁴ Dedi: – Lahövl oxu, özünə bir an...

Lahövlə dəhşətli və qorxunc bir hadisə görəndə oxunulan məşhur ərəb formulasıdır: “**La haulə va la quvvətə illa billah il-Azim**” (Əzəmətli Allahdan başqa heç kimsədə qüdrət və quvvət yoxdur.)

²³⁵**Zəbani** – cəhənnəm məmur.

²³⁶**Şax-şana** – çırtıq vurmaq, əl çalmaq.

²³⁷ Dörd ayağı vardı, iki qanadı,
Yeddi başı görcək ağı oynadı.
Halqa kimi bizi bürüyən fələk
Yeddi baş əjdədir, heyrət nə demək?

Beytin mənası: Bizim dövrümüzü kəmərimizi kəmərimizi göyün yeddi baş əjdaha olması heç də təəccüblü deyil. Əjdahanın iki qanadı – gecə və gündüz, **dörd ayağı** – dörd ünsür və **yeddi başı** – yeddi qatdan ibarət olan göy. **Əjdaha** deyərək şair cismani həyatı, təbiəti nəzərdə tutur.

²³⁸ Məzəcımda mənim sevda var, gerçək,
Havalar qupquru, yol kimsəsiz, tək.

Sevda – qara malxulya (melanxoliya) xəstəliyi, hava çox quru olanda şiddətlənir.

²³⁹ Quyu ətrafını gözdi baxışı,
Zil qara ipəyə vurdu naxışı.

Qaranlıqda əlini yumşaq qara ipəyəbənzer qumun üstündə gəzdirərək (əlin izləri naxışa bənzədilmişdir) başının altını düzəltmək üçün qum yığmağa başladı.

²⁴⁰**Xəlifə lüqməsi** – dadlı və rahat həzm olan xirniyə bənzer meyvə.

²⁴¹ Görüb fərmanında qaranı, ağı,
Yanakı qoymuşdu tənək papağı.

Bol ağ və qara üzüm gətirmiş tənəklər (meynələr) öz barı ilə qürrelənərək yarpaq papaqlarını yan qoymuşdular.

²⁴² Bostan oxşayırdı bir oyunbaza,
Əlində hoqqalar rəngbərəng, taza.

Hoqqabazlar (foksçular) öz **hoqqa** deyilən dəyirmi sandıqçalarında **möhrə** (şar) və başqa gözübağlıcı vəsait saxlayarlarmış. Şair **yemişi** (qovunu) həmin hoqqaya bənzətmişdir.

²⁴³**Dürd** – şərabin çöküntüsü.

²⁴⁴ Qapının elə bir dəsgahı vardı.
Göy belindən öpüb heyran baxardı.

Yeni qapı və pərdə o qədər uca idilər ki, göy onların kəmərinə qədər çatır və onların yalnız qurşaqlarını (belini) öpə bilirdi.

²⁴⁵ Pir dedi: “Qayısa cila çəkince,
Qayısbaldırılıq et, gəl, sən bu gecə.
Qaldır nərdivanı, yerdə qoyma, çək,
Başına açmasın bir nəfər kələk”.

Qayısbaldır – ayaqları qayış və ya tismədə olan qulyabanı. Qayısbaldırlar özləri ayaqları üstə durub yol gedə bilmirlər. Buna görə də yoldan keçəni azdırıb-aldadıb onun boynuna minirlər, qayış ayaqlarını onun belinə dolayıb yolçunu öləne qədər sürürlər. Qoca Mahana “**Bu gecə sən də qayısbaldırılıq et**” deyərək həm qayış nərdivanla yuxarı külafirəngiyə qalxmağı təklif edir, həm də bir növ orada qayısbaldır qulyabanıların yaşadığına işarə edir.

Mətnə yazılmışdır: “Heç kəs səninlə qayışbaldırlıq edə bilməsin” – yəni heç bir qayışbaldır qulyabanı səni aldadıb yoldan çıxara bilməsin.

²⁴⁶ Bunlar pəri deyil, on yeddi soltan,
On yeddi oyunu çalmışlar aydan.

On yeddi oyun – qədim nərd oyununda doqquz oyundan ibarət olan tasda, səkkiz dəfə mars edib, doqquzuncu oyunu udaraq **on yeddi dəfə** rəqibi udmaq deməkdir.

Beytin mənası: Gələn on yeddi gözəlin hər biri gözəllikdə ayı on yeddi dəfə udmuşdu.

²⁴⁷ **Zirə aş** – şüyüd plov.

²⁴⁸ **Bulqar** – Nizami dövründə Volqa çayı ətrafında yaşayan və IX əsrdən böyük dövlət qurmuş türk xalqlarından biri. Bulqarlar, əsasən, heyvandarlıqla məşğul olurdular və öz cins qoyun sürüləri və at ilxıları ilə məşhur idilər.

²⁴⁹ Öz yaqut möhrünü əqiqə qoydu.

O, öz yaquta bənzər ağzı ilə onun əqiqə bənzər al dodaqlarını öpdü.

²⁵⁰ Görməsəm adıma layiq işləri,
Olaram əvvəlki nazənin pəri.

İfritə demək istəyir ki, əgər o Mahanın başına min cür oyun, fəlakət gətirməsə, qoy o Mahanın əvvəl gördüyü kimi gözəl pəri simasına mübtəla olsun. İfritə üçün gözəl gəlin simasında qalmaq böyük əziyyət və eybəcərlikdir.

²⁵¹ Öküzgözlü deyil, öküzayaqdır.

Öküzgözlü – klassik ədəbiyyatda **ceyrangözlü** məfhumuna bərabərdir, çünki öküz gözləri iri və gözəl olur.

²⁵² Eyvan dedikləri dönmüş buxara.

Əslində buxar deyil, Buxaristan yazılmışdır, üfunətli buxar qalxan yer deməkdir.

²⁵³ Çoxları səbətə möhrə gəzdilər,
İlan olduğunu baxıb sezdilər.

Qədim təsəvvürə görə, ilanın başında yerləşmiş bir möhrə vardır ki, ən yaxşı padzəhərdir və ilan vurarı onunla sağaldırlar.

²⁵⁴ Əzrəq gülü ki var, göy əlbisəli,
Bu üzdən olmuşdur günəş qürsəli.

Qürsə – kökə, qürs – günəşin dairəsi, günəş şarı. Bu omonimiyadan istifadə edərək şair söz oyunu yaradır və demək istəyir ki, göy gül ona görə gözəl və ətirlidir ki, öz qidasını günəşdən alır.

²⁵⁵ Nafə göbəyini sübh açdı parlaq,
Udu səndəl kimi yandırdı torpaq.

Səhər öz ətir kisəsini açıb, uda bənzər gecəni yandırır səndəl ətri saçmağa başladı.

Pəncşənbə, yeni cümə axşamı Müştəriyə mənsubdur, səndəl rəngi ona məxsusdur. Odur ki, səhər açılan kimi yer səndəl ətri saçmağa başlayır.

²⁵⁶ Sürməyi mühitin sədəfi gecə
Sədəfin ağzına dürlər səpincə...

Sürməyi fazanın sədəfi olan Ay öz ağzından göyə dürrə bənzər ulduzlar səpərkən, yeni Ay və ulduzlar qaranlıq fəzaya çıxanda şah Çin gözəlinə nağıl söyləməyi əmr etdi.

²⁵⁷ **Məşk** – dağarcıq.

²⁵⁸ Yanında od rəngli cüt ləli vardı,
Suyu daşda idi sanma axardı.

Onun od rəngli iki ləli var idi, onlar saf sulu idilər, lakin su onların cövhərində idi. Odur ki, o suyu içmək mümkün deyildi. **Sulu ləl** – təmiz, saf ləl.

²⁵⁹ Bu daşdan, – dedi ki, – yonma gəl bulaq.

Daşdan bulaq yonmaq – bihudə, havayı, mənasız işlə məşğul olmaq.

²⁶⁰ Tutaq ki, bu çeşmə oldu güvara,
Göz çıxarmaq səni yetirməz vara.

Tutaq ki, sənin çeşməni – suyun içməlidir, dadlıdır, lakin göz çıxarmaqdan xeyir görməzsən.

²⁶¹ Boynunda çəkmişdi aya kəməndi.

Kəməndə oxşar hörüklerini aya bənzər üzünün arxasına salmışdı.

²⁶² Kürd evə gələrək tez axşamüstü,
Səfra sındırmağa cumdu əlüstü.

Kürd səhradan qayıdıb səfrasını öldürmək üçün (qarnının qurdunu öldürmək üçün) yemək istədi, lakin evdə qeyri-adi bir şey gördü ki, səfrası daha da cüşə gəldi.

²⁶³ Dəyirman öküzü qurtardı tordan.

Dəyirman daşını fırladan öküzün gözlerini bağlayırlar ki, bir yerdə fırlandığını görməsin. Burada Xeyirin göz sarğısı dəyirman öküzünün göz örtüyünə bənzədilmişdir.

²⁶⁴ Harun üz lü səhər bağlayanda bel,
Zəng kimi səsləndi xoruz, durdu el.

Harun – keşikçi. Qədimdə şahların keşikçiləri kəmərlərinə zınqırov (səlasil) bağlayarlarmış, keşikçilər gəzdikcə zınqırovlar səslənib keşikçilərin oyaq olduqlarını bildirmiş. **Xoruzun** banı həmin zınqırovların səsinə bənzədilmişdir.

²⁶⁵ **Mübəşşir** – xoş xəbər gətirən.

²⁶⁶ Zəncilər Xötənə qoşun çəkmədən
Şənlik meydanını şah etmişdi gen.

Zənciyə bənzər qara gecə Xötənin ağ, gözəl türk qızlarına bənzəyən gündüzə hücum etməyincə, yəni bütün günü gecəyə qədər şah şənlik meydanını genişləndirib şənləndi.

²⁶⁷ Pərgar işləmişdi baxsan hər yere,
Dörd qalın divara çəkmiş dörd möhrə.

Burada **möhrə** lay, hissə deməkdir. Qədimdə bağ hasarlarını gildən, torpaqdan hörərdilər. Bir **möhrə** – 105 sm. Hörgü qurtarandan sonra, onun üstünə birinciyə nisbətən nazik bir möhrə də hörərdilər. Görünür, təsvir olunan bağın hasarı dörd möhrədən, hündürlüyü isə 4 m 20 sm-dən ibarət imiş.

²⁶⁸ Tamaşa etməyə girdi içəri,
Sərvtek pay almaq oldu şəkəri.

Sufilərin müşahidə mərasimi nəzərdə tutulur. Yəni bağda dayanıb diqqətlə müşahidə etməyə başladı ki, görsün orada nə üz verib.

²⁶⁹ Görərsən yığılıb bağa bu axşam
Damğasız bir naxış, tüstüsüz bir şam.

Onlar işlənməmiş, yandırılmamış şama bənzər bakirə gözəllərdilər və hələ onlara ər malikiyyət damğası vurulmamış naxışa bənzər pak dilbərdilər.

²⁷⁰ Hər xəznə üstündə bir əjdər yatmış,
Narınc turunc olub, kamala çatmış.

Onların əjdaha kimi yoğun və qıvrım hörükləri onların xəzinələrinin üstünə – bakirə yerlərinə sallanmışdı. Rəvayətə görə, əjdaha həmişə xəzinə üstündə yatar.

Əvvəllər narınca bənzər məmələri isə böyüyüb turunc boyda olmuşdu.

²⁷¹ Gördü nar məmələr, almatək çənə,
Adları yazılmış buzlar üstünə.

İkinci sətir zərbi-məsəldir. Bir şeyi buza yazıb günə qoymaq – xam xəyal bəsləmək deməkdir. Yəni o gözəllərin almaya bənzər çənələrini öpmək arzusu xam xəyal idi.

²⁷² Pərdə gözəlləri gəldilər, sərin
Bir hovuz gördülər dərin-dərin.

Pərdə gözəlləri – evdə pərdə arxasında böyümüş və heç kimsənin üzünü görməmiş və heç kimsə də onların üzünü görməmiş bakirə gözəllər. İkinci misra orijinalda belədir: “**Bir hovuz gördülər aylı, balıqlı**”. Gecə ay işıq saçarkən balıqlar qaçıb gizlənərlər, odur ki, burada ay deyəndə gözəllərin hovuzda əks olunan aya bənzər üzünə işarə edilir.

²⁷³ Murad gümüşünü suya saldılar.

Yəni ehtirashı kişilər tərəfindən arzu edilən öz gümüşə bənzər ağ bədənlərinə gözəllər su çilədilər.

²⁷⁴ Ay balıqla qoşa suda gəzirdi.

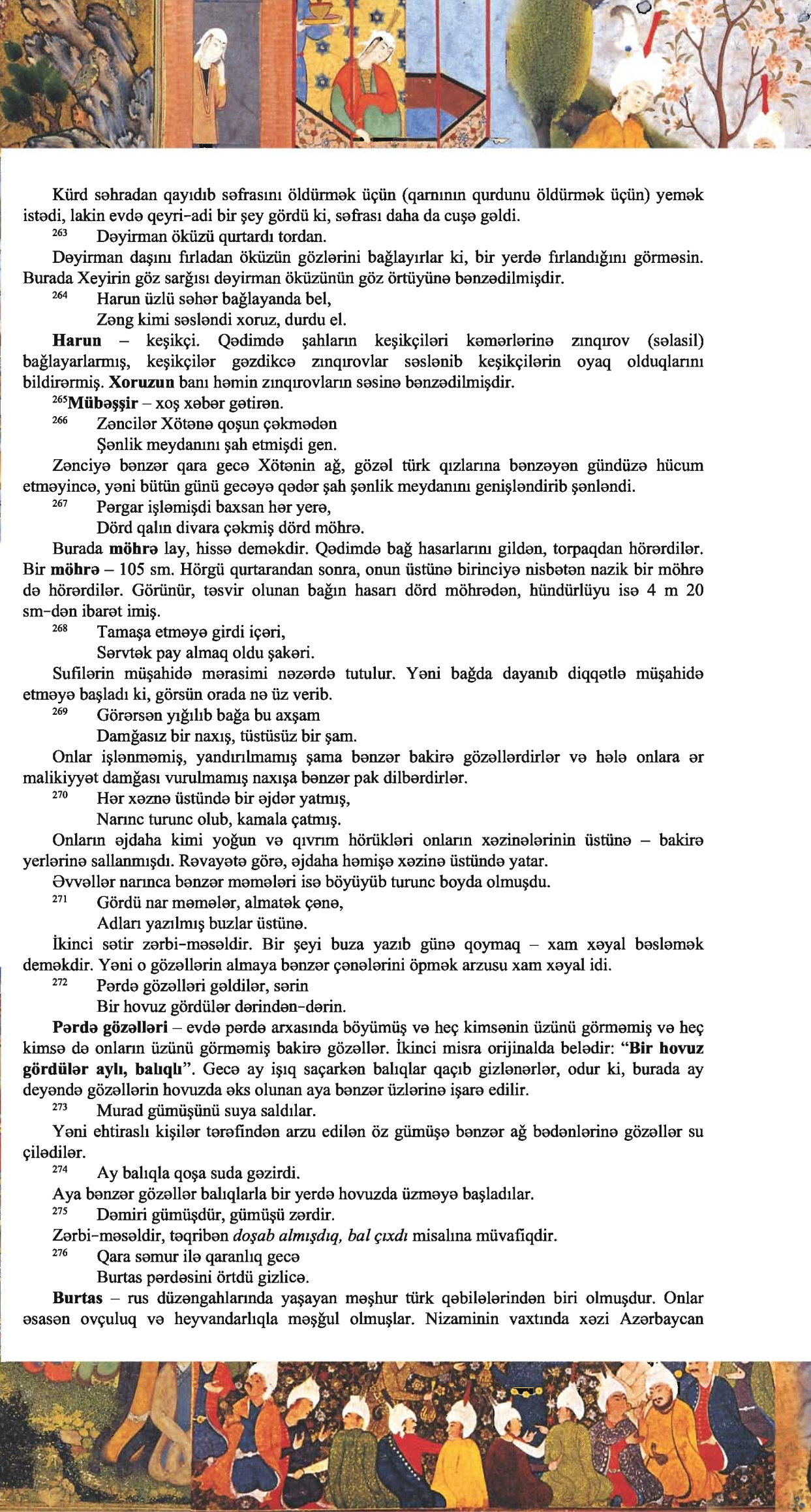
Aya bənzər gözəllər balıqlarla bir yerdə hovuzda üzməyə başladılar.

²⁷⁵ Dəmiri gümüşdür, gümüşü zərdir.

Zərbi-məsəldir, təqribən *doşab almışdıq, bal çıxdı* misalına müvafiqdir.

²⁷⁶ Qara səmur ilə qaranlıq gecə
Burtas pərdəsini örtüdü gizlicə.

Burtas – rus düzəngahlarında yaşayan məşhur türk qəbilələrindən biri olmuşdur. Onlar əsasən ovçuluq və heyvandarlıqla məşğul olmuşlar. Nizaminin vaxtında xəzi Azərbaycan

bazarlarına əsasən burtaslar və ruslar gətirərmişlər. Burtasların yorğanları parlaq ağ qaqum və dələ dərisindən olduğu üçün gündüzün işığını şair onunla müqayisə edir.

²⁷⁷ Günəşin bir mıxlı qılıncı söndü,
Min mıxlı zirehə gecə büründü.

Günəşin bir dəstəli qılıncı – şüası itəndən sonra gecənin zirehi, yəni göy min mıxla, yəni ulduzla doldu.

²⁷⁸ Xacənin qızışdı yeddi əndamı.

Yeddi əndam – baş, sinə, iki əl, iki ayaq və qarın nəzərdə tutulur.

²⁷⁹ Açmışdı süsəni xeyritək çiçək.

Onun süsəni – ağ sifəti xeyri gülü kimi saralmışdı.

²⁸⁰ Samani xalıda yasəməndi san.

Samanilər – Orta Asiyada, Xorasanda və İrənin bir hissəsində hökmranlıq etmiş (874-999) hökmdarlar sülaləsi. Onların saraylarındakı xalça və gəbələr öz naxış və qeyri-adi gözəllikləri ilə məşhur idi.

Bağdakı gülzarı şair samanilərin həmin məşhur xalçalarına bənzətmişdir.

²⁸¹ **Möhtəsib** – şəriətin qanunlarının həyata keçirilməsinə nəzarət edən məmur.

²⁸² İçdi o şeydən ki, sayılır halal.

Xacə zülal suya bənzər pak, şəffaf nişanlı tapdı, kəbinini kəsdirib özünə halal arvad edəndən sonra onu halal su kimi içdi.

²⁸³ Müştəriylə Zühəl qovuşan zaman
Günəş daxil oldu Həmələ Hutdan.

Müştəri və Zühəl təslisdə – üçbucaqda olanda, səyyarə və ulduzların şahı olan Günəş Hut bürcündən (22 fevral – 22 mart) **Həməl** bürcünə (22 mart – 22 aprel) yollandı, yəni bahar fəslə gəldi, ot və bitkilər dirilik suyu içmiş həmişəcavan, yaşıl paltarda gəzən ölməz Xızır kimi yaşllaşmış cavanlaşdılar.

²⁸⁴ Yer müşk ilə doldu, ud geydi hər yan,
Nafə satan külək oldu müşk alan.

Ud – adətən Hindistandan gətirilən ətirli torpaq rəngli əzvvay.

Beytin mənası: Ud rəngli ətir saçan torpaq müşklə dolub, adətən müşk saçan, ətir satan yel, nəsim indi torpaqdan müşk və ud alırdı.

²⁸⁵ Silindi aynadan Günəşin pası.

Günəşin üzü qış buludlarının ləkələrindən xilas oldu.

²⁸⁶ Neylüfər qalınca həsrət yuxuya;
Özünü yetirdi əlbəəl suya.

Nilufər suda bitir, gündüzlər yatır, solur, əyilir, gecələr isə ayılır, dirçəlir.

²⁸⁷ Nərgizin bu sərxoş gəlhəgəlinde
Süsən zər çubuğu tutdu əlində.

Süsən gülünün ləçəkləri qızılgül kimi qızıl, al rəngində və əlin içi şəklindədir. O həmin qızılı nərgizin başının tacı üçün hazırlamışdı.

²⁸⁸ **Şənbəlid** – vəhşi zəfəran.

²⁸⁹ **Şəqayiq** – bir növ lalə.

²⁹⁰ Nəsrinin gövhərə sinmiş yarpağı,
Tutiya əzirdi süsən budağı.

Nəsrinin – vəhşi nərgizin ləçəkləri gövhərə bənzər şəh damlaları ilə dolmuşdu, süsən isə gözleri sağaldıb işıqlandırmaq üçün öz ləçəklərindən göz dərmanı – tutiya ovurdu.

²⁹¹ Siçanqulağı da saçını aldı,

Hörüb deyləmlitək çiyinə saldı.

Siçanqulağı – *mərzənguş* (mayoran) – nanə cinsindən ətirli, təbətətdə geniş surətdə işlənən, ağ balaca gülü və gülün nisbətən uzun saçları olan birillik, ya çoxillik göy (bitki).

Deyləmlilər – İrənin qədim qəbilələrindən biri, Xəzər dənizinin cənub-qərbində yerləşmiş İrənin şimal vilayəti Gilanda yaşayırdılar. Deyləmlilər öz qıvrım və uzun hörükləri ilə məşhur olublar. Şair mərzənguşun saçqlarını deyləmlilərin hörüklərinə bənzədir.

²⁹² Süsənbərin iyi göylərə qalxdı,
Çarxın əqrəbini yandırdı, yaxdı.

Qədim təbabətə görə, süsənbərin ətri əqrəbləri bihuş edib öldürür və əqrəb vurmuş xəstələrin də ən yaxşı dərmanıdır.

Burada Əqrəb bürcü nəzərdə tutulur və süsənbərin ətrinin şiddəti və çoxluğuna mübaligə yolu ilə işarə olunur.

²⁹³**İnəkgöz** – farsca – qavçəsm, ərəbcə – eyn əl-bəqər – gül adıdır, *filqulağı (pilquş)* – bağayarpağına bənzər yekə yarpaqlı ot adıdır.

²⁹⁴ Cənnət beytləri təqti edirdi.

Təqti etmək – ahənglə oxumaq; **cənnət beytləri** – ən gözəl, ahəngdar və dərin məzmunlu şeirlər.

²⁹⁵ Yerdə qalanı da zəkət aldılar.

Zəkət – islam ölkələrində beytulmal üçün dini vergi. İslamın beş rüknündən birini zəkət təşkil edir. Hər il müsəlmanlar öz gəlirinin beşdə birini zəkət verməlidirlər, yəni canavardan qalan qoyunu da din vergisi – zəkət yığan xadim gəlib apardı.

²⁹⁶ Ağzına sükutun möhrü vuruldu.

Sükutun haqqını canavardan alandan sonra itin ağzı mumlanıb möhürləndi, yəni it cıqırını da çıxarmadı.

²⁹⁷**Rızq** – ruzi, gündəlik yemək, yaşayış vəsaiti.

²⁹⁸ Nemət küfrü pisdır dinsiz olmaqdan.

Yəni sənə yaxşılıq edib, çörək verən bir adama qarşı naşükür olmaq kafirlikdən, dinsizlikdən pisdır.

²⁹⁹ Kinli bir qurluya verdi işarət.

Qur – Müasir Əfqanıstanın dağlıq ərazisində yerləşmiş vilayətlərdən birinin qədim adı. **Qurlular** uzunboy, qüvvətli və mübariz olduqları üçün qədim şahların şəxsi mühafizəsində xidmət edirdilər.

³⁰⁰ O, heçin adını qoymuşdu ağız.

Yəni onun ağzı o qədər zərif və balaca idi ki, elə bil yox idi. Klassik şairlərin estetikasına görə, ən balaca, dar ağız ən gözəl ağız hesab olunurmuş.

³⁰¹**Qoşun əfradı** – qoşunu təşkil edən əsgərlər.

³⁰² Üstümə səsləndi, dedi: – Sakit ol!

Gedib xədənginlə öz ruzini yol.

Xədəng – qovaq ağacından düzəldilmiş ox.

Beytin mənası: Vəzir kürd əsgərinin üstünə qışqıraraq deyir: “Sənin yay-oxun dövlətə lazım deyil, çünki şah heç kimlə müharibə etmir və etmək fikrində deyil, odur ki, sən get öz yay-oxunla ovçuluq et və özünü dolandır”.

³⁰³ O mən qələmsizə çəkdi bir dəvat.

Yəni: “Mürəkkəbi qabı ilə bir yerdə mən qələm tuta bilməyən savadsızın üstünə atdı ki, başımı yarsın”.

³⁰⁴ Günəşin çeşməsi saxsı güldanda

Reyhanlar yetirib açan zamanda...

İndiki kimi qədim zamanlarda da saxsı dibçəklərdə gül, çiçək ekərdilər. Burada *saxsıdan yoğrulmuş kuzə* deyərək *Yer kürəsi* nəzərdə tutulur. Yəni Günəşin şüaları Yer üzünü gül-çiçək kimi bəzəyəndə, səhər açılarda, şah ədalət suyu üçün susuzluqdan yanarlara dürrə bənzər ədalət yağışı yağdırdı və onları suvarılmış reyhan kimi xoş və tərəvətli etdi.

³⁰⁵ Özümə çinliyəm, həbəşəm sənə.

Mən özüm ağığın və gözəlliyyənin rəmzi olan türk olsam da, sənin qarşında üzüm qarayam, həbəşliyəm.

³⁰⁶ Padşah ədaləti süzəndən bəri

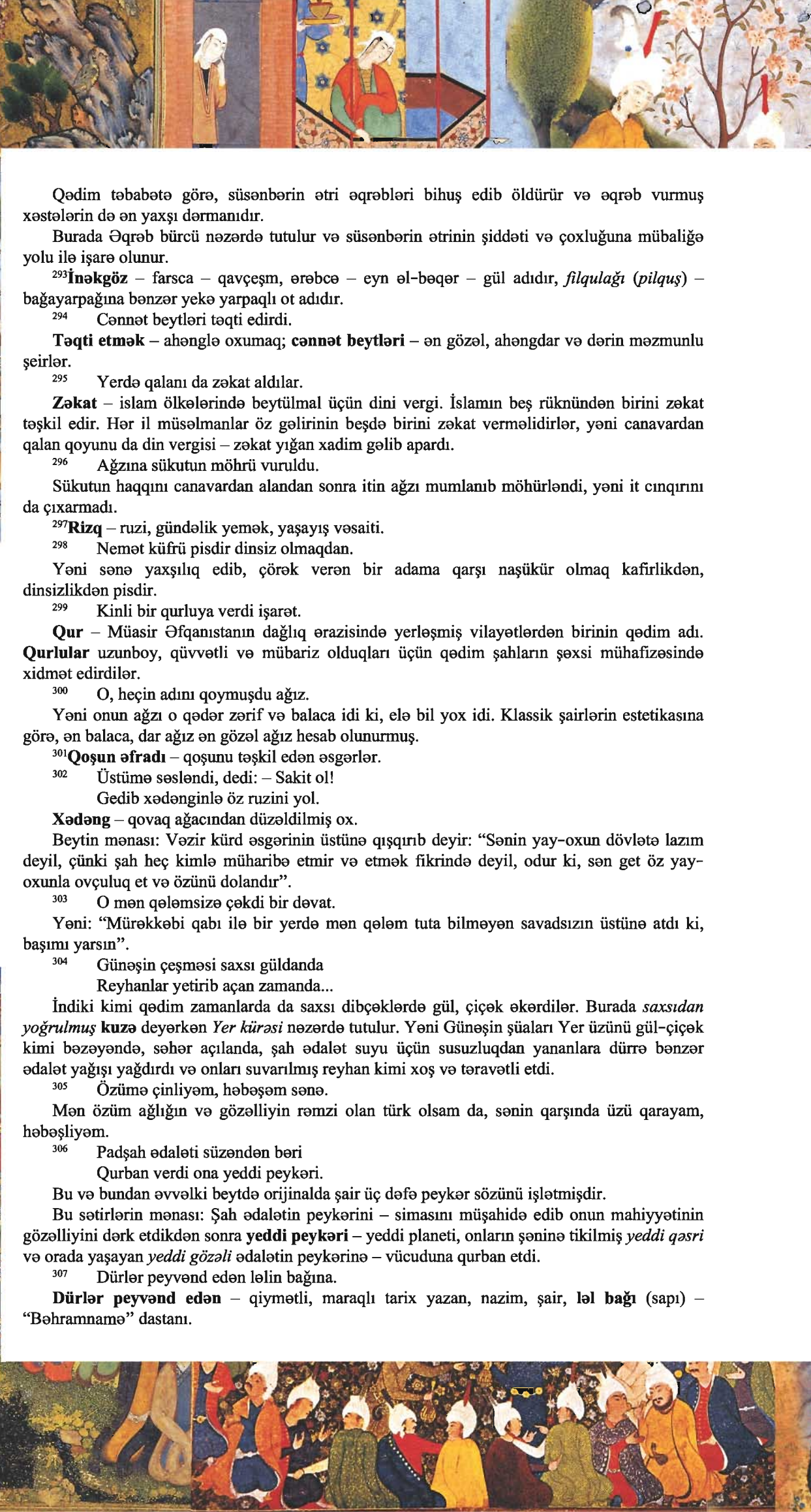
Qurban verdi ona yeddi peykəri.

Bu və bundan əvvəlki beytdə orijinalda şair üç dəfə peykər sözünü işlətmişdir.

Bu sətirlərin mənası: Şah ədalətin peykərini – simasını müşahidə edib onun mahiyyətinin gözəlliyini dərk etdikdən sonra **yeddi peykəri** – yeddi planeti, onların şəninə tikilmiş **yeddi qəsri** və orada yaşayan **yeddi gözəli** ədalətin peykərinə – vücuduna qurban etdi.

³⁰⁷ Dürələr peyvənd edən ləlin bağına.

Dürələr peyvənd edən – qiymətli, maraqlı tarix yazan, nazim, şair, **ləl bağı** (sapı) – “Bəhramnamə” dastanı.

³⁰⁸ Gördü ki, işrətə yol verməyən tağ
Hamı günbədlərdən toz qaldıracaq.

Orijinalda **işrətə yol verməyən** tağ əvəzinə *büsat açmış günbəd* yazılmışdır, yəni fərşini geniş açmış, qılıncının sağı da, solu da kəsən fələk, göy yeddi günbədin, bütün günbədlər kimi tozunu sovurub, onları tar-mar edəcək.

³⁰⁹ Başqa bir günbədin yolunu tutdu.

Yəni Allaha qulluq etmək üçün atəşgah günbədinin yolunu tutdu.

³¹⁰ Olardı bu zaman altmış yaş,ı,
Yasəmən bitirdi bənövşə başı.

Bəhrəmin yaşı altmışa çatanda onun bənövşə kimi şövə saçlarının arasında yasəmən kimi ağ güllər bitdi, yəni onun başı ağarmağa başladı.

³¹¹ Ovladı ahunu öz bədənindən.

Ahu sözünün birinci mənası **ahu**, ikinci mənası isə **eyb**, **nöqsan** deməkdir. **Şahın öz bədənində yıgdığı ahu** – nöqsanlardır. O, öz nöqsanlarını öldürüb əbədiyyətə qovuşmaq istəyirdi.

³¹² Keyxosrov xəznəsi bir mağaraya...

Keyxosrovun qarlı, boranlı dağda yox olmasına işarədir.

³¹³ Bilmədilər, edib vida bostana
Yönəlib gedibdir fil Hindistana.

Rəvayətə görə, fillər ölümün yaxınlaşdığını yuxuda görüb ölmək üçün Hindistana gedirlər. Burada **fil** deyərək **Bəhrama**, **Hindistan** deyərək isə *qəbiristan* nəzərdə tutulmuşdur.

³¹⁴ Boyaq dükənində dörd küpsən ancaq.

Qədim təbabətə görə, insanın cismi **dörd ünsürdən** əmələ gəlmiş **dörd mayədən** (qan, səfə, sevda və bəlgəmdən – fleqmadan) ibarətdir və həmin mayələr bir küpə (bədənə) yığılmış **dörd rəngə** bənzədilir. Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, qədim təbiblər insan məzəcının karakterinin həmin maddələrdən əmələ gəldiyinə inanırdılar.

³¹⁵ Zülmət, nur pərdəsi altda heç zaman
Uzaq olmaz eşşək mehri-İsadan.

Bu qaranlıq gecə və işıqlı gündüzdən ibarət olan zəmanədə bəzən **eşşəyin də möhrəsi** (belinin fəqərələri) **İsanın mehrindən** – məhəbbətindən xali olmur, yəni eşşək də yüksək rütbəyə çatır. Burada İsanın suvar olub Beytül-Müqəddəsə getdiyi eşşək nəzərdə tutulur.

³¹⁶ Tam əks-əyarlı nəqdi Gəncədən
Rumi çeşniylə parladınca mən...

Əks-əyarlı – ən təmiz qızıldan düzəldilmiş, üzərində məşhur və qüdrətli şahın əksi həkk edilmiş pul; **Rumi çeşnisi** – yəni Vizantiya imperiyalı kimi yüksək əyarlı parlaq qızıl pul.

Yeni mən Gəncə şəhərində öz yüksək əyarlı qızıla bənzər poemamı yaradıb, onu şahə ithaf etdim.

³¹⁷ Üsul, firu ilə oldu aşına
Bəxtişi rəyinə, işu bəxtinə.

İşu – İsa peyğəmbər, onun taxtı günəş kimi göyün dördüncü qatında yerləşmişdir. **Bəxtişi** – Abbasilər xilafətinin məşhur saray həkimi (VIII ə.). Beytin mənası: Körpə Arslan dinin əhkamlarını, şəriətin qanunlarını dəqiq yerinə yetirdiyi üçün İsanın xoşbəxtliyi və Bəxtişunun fikir dühası ona nəsib olmuşdur.

³¹⁸ Şahadır hər zaman göyün xidməti,
İkicə çörəkdir onun ücreti.

Göy ona xidmət etmək üçün ayağı üstə durubdur və öz xidmətinə görə də **iki girdə çörək** (Ay və Günəş) sahibi olubdur. **Ücrət** – zəhmət haqqı.

³¹⁹ Dağın nəfəsini göbəkədən saldı.

Onun oxu dağın bağırını yararaq oradan qan **nəfəsini** – al-qırmızı ləl çıxarır.

³²⁰ Sənsən bu dünyanın qüdrətli şahı,
Dünyamız gözləməz özgə penahı.

Orijinalda **şah** yerinə **qaim** getmişdir. **Qaim** (sabit, möhkəm) – şielərin gizlənmiş on ikinci imamı, Mehdi. Dünya fəsad, günah, hərc-mərclikdə boğulan zaman qiyamət gününün ərəfəsində **imami-qaim (Mehdi)** ağ atın üstündə zühur edib dünyanı təmizləyib ədaleti, din və imanı, rifah və xoşbəxtliyi bərpa edəcəkdir.

Şair Körpə Arslanı hamam imami-qaimlə müqayisə edib deyir: “Sən” zəmanənin qaimisən, odur ki, fitnə-fəsadı, zülmü aradan götürdüyün üçün əsil qaim imam Mehdi səndən çəkinib zühur etmir.

³²¹ Tikanın üstünə töksən bal əgər,
Tərəngəbin deyər ona zirəklər.

Tərəngəbin – dəvətikanı deyilən bitkidir, onun şəkərli şirəsi dərman kimi ta qədimdən bu günə kimi təbabətdə geniş miqyasda işlənilir. Fars sözü olan bu bitki adı iki hissədən ibarət olub, tərə – göy-göyerti və əngəbin – bal deməkdir. Şair sözün etimologiyasından istifadə edərək, Körpə Arslana öz əsərinin məziyyətini müasirlərinin kitablarından nə qədər yüksək durduğunu başa salmaq istəyir.

³²² İki hərfə gələr başa muradım.

İki hərf – **kün (ol)**. **Kün** ərəbcə iki hərfə (کن) yazılır. Yəni şair kitabını “Ol!”, “Əbədi var ol!” duası ilə bitirir.

³²³ **Çəbəl ər Rəhmə** və **Buqubeys** – Məkkənin yaxınlığında iki dağ adıdır.

³²⁴ Xətayi geyinib, xəta örtənsən.

Xətay – Kitay, Çin. Çinin zərxara geyimləri ən gözəl və qiymətli geyimlər sayılırdı.

Şair **xətapuş** (xətalara, nöqsanları ört-basdır edən) və **Xətayi-puş** (qiymətli Kitay libasları geyən) sözlərinin omonimiyasından mahirənə istifadə edib gözəl cinas düzəltmişdir.

³²⁵ Ramazan ayının on dördü vardı,
Gün dörd saat qalxıb batmış olardı.

Hicri – qəməri təqviminin 593-cü il Ramazan ayının on dördü bizim indiki təqvimin 1197-ci il 31 iyuluna müvafiqdir. Deməli, şair poemanı 1197-ci il iyulun otuz biri, gecə saat 12-də bitirmişdir.

ŞƏRƏFNAMƏ

¹ Göyləri sən qurdun, ucaldın, Allah,
Ona yer üzünü etdin güzərgah.

Qədim insanların təsəvvürüncə, bütün kainatın mərkəzi yer hesab edilirdi; Göy isə yerin ətrafında dolanır. Buna görə, – yer göylərin güzərgahı, keçdiyi yoldur, – deyilir.

² Sənsən bu aləmdə bir damcı sudan,
Günəşdən işıqlı gövhər yaradan.

Burada **Günəşdən işıqlı gövhər** ifadəsi ilə insan da nəzərdə tutula bilər. **Bir damcı sudan (nütfədən)** insanı yaradan sənsən, – mənası da anlaşıla bilər.

³ Fələyi uca bir hasara aldın,
O yerdə idrakı kəməndə saldın.

Yeni insanın şüuruna, fikrinə göylərin xaricində nə olduğunu bilməyə imkan vermədin.

⁴ Sənin varlığındır o laməkandan,
İdrak elçisini hər an daşlayan.

Yeni sənin yersiz – məkansız olan varlığın səni tapıb öyrənmək istəyən idrak elçisi insanı hər an daşlayıb, yaxına buraxmaz.

⁵ Yollardan tüstünü qaldırsan əgər,
Bir çibin Nəmrudun beynini yeyər.

Dini rəvayətlərə görə, Nəmrud allahlıq iddiası edərək bir çibin onun burnundan beyninə getmiş, onu öldürmüşdü. Nəmrud Babili tikdirmiş və orada hökmranlıq etmişdir. Özü bütperəst olmuşdur. İmana gəlmədiyindən vücuduna milçəklər daraşaraq onu tələf etmişdir.

⁶ İstəsən əzilsin düşmənin beli,
Quşlarla qırsan əshabi-fili.

Dini rəvayətə görə, müsəlmanların peyğəmbəri Məhəmmədin anadan olduğu 569-cu ildə Həbəş padşahı Ərəbistana gələrək, Kəbəni dağıtmaq məqsədi ilə Məkkəni mühasirəyə alır. Onun ordusunda müsəlləh hərbi fillər də var imiş. Lakin Allah onun üzərinə Əbabil quşlarını (dağ qaranquşları) göndərir. Bu quşlar dimdiklərində xırda daşlar gətirib, Həbəş qoşununun üstünə salırlar. Kimin başına bu daşlardan düşürsə, o, yara çıxardıb ölür. Bu hadisə həbəşləri geri qayıtmağa məcbur edir. Hərbi fillər ərəblərə dərin təsir bağışladığı üçün həmin ili **fil ili**, onların sahiblərini isə **əshabi-fil (fil sahibləri)** adlandırırdılar.

⁷ Gah kiçik nütfəyə qoydun qızıl tac,
Gah xırda çərdəkdən yaratdın ağac.

Yeni gah bir damcı sudan ibarət olan nütfədən bir xoşbəxt adam – bir padşah, bir filosof, bir peyğəmbər yaradırsan, gah da bir çeyirdəkdən bir ağac çıxarırsan.

⁸ Gah Xəlil alırsan bütخانələrdən,
Gah dost yaradırsan biganələrdən.

Dini rəvayətə görə, İbrahimxəlil peyğəmbər öz atasının dinini, yəni bütperəstliyi atmış, bütخانəyə gedib, bütləri qırmışdır. Burada **Xəlil** – İbrahimxəlil peyğəmbərə işarə olmaqdan əlavə, eyni zamanda dost mənasını verir. İbrahimxəlil əvvəl bütperəst ikən biganə idi, Allahı tanımırdı, sonra Allahı tanıdı, bütleri qırdı, biganəlikdən çıxıb dost oldu.

⁹ Qiymətli cavahir doğan bir evdən,
Əbu Talibi də çıxaran sənsən.

Burada qiymətli cavahir dedikdə, ya Məhəmməd peyğəmbər və ya onun əmisi oğlu, dördüncü xəlifə Əli nəzərdə tutulur. Məhəmmədin atası öldükdən sonra əmisi Əbu Talib yetim qalmış Məhəmmədi oğulluğa götürmüşdü. Nizami burada demək istəyir ki, Əbu Talibin böyüklüyünə, yəni peyğəmbərin atalığı və Əlinin atası olduğuna baxmayaraq, yəne də onu qapıdan qovdu, çünki Əbu Talib, sünnilərin əqidəsinə görə, islamiyyəti qəbul etməmişdi.

¹⁰ Kəsərli ayəni öyrətmək səndən,
Şeytanın gözünü tikməksə məndən.

İslam dininə görə, Şeytan “Quran”ın ayələrini eşitdikdə orada dura bilməz, qaçıb gedər. Nizami bu beytində demək istəyir ki, sən mənə ayələrini öyrət, yəni mənə yardım et, mən də Şeytanın gözünü bağlayım, günah işlər görməyim.

¹¹ Adın mehribanlıq etsə bir qədər,
Mənimlə oynaya bilərmə divlər?

Yəni sən məni istəsən, gözün üstümdə olsa, qara qüvvələr mənə ziyan vura bilməz.

¹² Bu köhnə dəzgahdan düşərsəm uzaq...

Yəni ölüb bu dünyadan gedərsəm... Burada **köhnə dəzgah** dünya mənasında işlənmişdir.

¹³ Zamindir qaraya, ağa bu rəhbər...

Yəni Məhəmməd günaha da, savaba da zamindir.

¹⁴ Xalını qaraldır Əbbasilərin,
Gözünə nur saçır şəmmasilərin.

Əbbasi xəlifələrinin paltarları və bayraqları qara idi. **Xalını qaraltmaq** ifadəsi burada Əbbasilərin səltənət və əzəmətinə işarədir. **Şəmmas** – atəspərəst, həm də gözde ağ – titə deməkdir, *İnad göstərmək* mənasında işlənir.

Yəni atəspərəst şəmmasilərin gözündən ağılığı, korluğu alıb nur saçdı, onları müsəlman etdi.

¹⁵ Dodağı İsadın daha möcüzkar.

Yəni onun (Məhəmmədin) nəfəsi ölüləri dirildən İsanın nəfəsindən daha möcüzəlidir.

¹⁶ Zülmətin suyutək geyinmiş paltar.

Yəni dirilik suyu zülmətdə, qaranlıq içində gizli ikən, onun da vücudu qara paltarla örtülü idi.

¹⁷ Göy – ona dünyada dörd tağı quran,
Yer – ona fələkdə beş növbət vuran.

Yəni göylər ona yerdə dörd ünsürdən dörd qübbəli çadır quran, yer də göylərdə onun beş növbət vuranıdır. Səlcuq padşahı Sultan Səncərdən qabaq şahların saray darvazasında gündə dörd dəfə nağara çalmaq qayda idi. Sultan Səncərdən sonra nağara çalmağın sayı beşə qaldırıldı. Nizami burada **beş növbət vuran** dedikdə, beş vaxt namaz qılmağı nəzərdə tutur.

¹⁸ Odur öz ağılına eləyən təkyə,
Ayı barmağıyla bölən ikiyə.

Dini etiqadlara görə, Məhəmmədin möcüzələrindən biri də Ayı barmağı ilə ikiyə bölməsidir. Qureyşilərin rəislərindən Əbu-Sufyan və Əbu-Cəhl bir dəfə Məkkədə Məhəmməddən doğrudan da peyğəmbər olduğunu isbat etmək üçün Ayı barmağı ilə ikiyə bölməyi tələb etmişlər. Məhəmməd də barmağı ilə Aya işarə etmiş və Ay iki parça olmuşdur.

Sonra yenə barmağını Aya doğru uzatmış, Ay parçaları yenidən birləşmişdir.

¹⁹ Hər iki dünyadan bir don tikərək,
Onlardan düzəltdi yeganə bəzək.
O donu geyərkən pak vücuduna,
Bir qarış az gəldi uca boyuna.

Yəni Məhəmməd iki aləmdən də yüksəkdir, onun varlığı bu iki aləmə – yer və göy aləminə sığışmadı.

²⁰ Dəvətə genişlik o vermiş yenə,
Daşlar da şahiddir möcüzəsinə.

İslamiyyət uğrunda apardığı müharibələrin birində Məhəmmədin ağızını vurub yaralamışdılar. Bu beyt həmin hadisəyə işarədir.

²¹ Göy gecə məclisi qızısdırmışdı,
İşıqdan gecənin gözü qamaşdı.

Məhəmməd peyğəmbərin meraca getdiyi, yəni göyün yeddinci təbəqəsinə qalxdığı gecə göylər ondan işıqlandı.

²² Çin ipəklərinə düzmüş dürr, gövhər...

Yəni göyləri ulduzlarla bəzəmişdir.

²³ Yetmiş yollu yurddan köçünü vurdu,
Çadırı yeddinci fələkdə qurdu.

Yəni yetmiş iki millətin yurdu olan bu dünyadan köçüb, yeddinci fələyə meraca getdi.

²⁴ Doqquz hücrəsini bir an buraxdı,
Göyün doqquzuncu tağına qalxdı.

Məhəmmədin doqquz arvadı və doqquz otağı vardı. Yəni o, doqquz hücrəsinin içindən əl çəkdi, dünyanı tərk etdi, doqquzuncu fələyə getdi.

²⁵ Yeddinci əflakə çapdığı zaman
Dışarı atıldı dördkunc daxmadan.

Dini etiقادa görö, Məhəmməd meraca Bürəq adlı mövhumi at üzərində getmişdir. **Dördkünc daxma** – guya dörd ünsürdən (sudan, oddan, havadan, torpaqdan) vücuda gəlmiş yer deməkdir. Yəni yeri buraxıb, göyə çıxdı.

²⁶ Ərəb səmasında bir Süheyl çapdı,
Yəmən gönü ondan yeni rəng tapdı.

Yəni onun (Məhəmmədin) Bürəqı ərəb torpağının göylərində Süheyl ulduzu kimi parladı, onun nurundan Yəmənün tumaçı rəng və xoş qoxu aldı. **Süheyl** – cənubda görünən çox parlaq bir ulduzdur.

²⁷ Gecə otlağından, sərxoş olaraq
Ay kimi gəlmişdi əldə şəbçirəq.

Əfsanelərə görə, **şəbçirəq** elə bir gövhərdir ki, dəniz atı sahile otlamağa çıxarkən onu özü ilə çıxarır, işığında otlayır, doyub məst olandan sonra yenə o gövhəri özü ilə dənizə aparır. Nizami burada Bürəqı həmin əfsanəvi dəniz atına, Məhəmmədi də həmin nurlu gövhərə bənzədir: at, gövhəri (şəbçirəqı) dənizə apardığı kimi, Bürəq da Məhəmmədi göylər dənizinə, asimana aparmışdır.

²⁸ O səyyar dənizdən toz qoparırdı.

Burada **dəniz** – göylərə işarədir. Yəni Məhəmməd göyləri çox sürətlə keçib-gedirdi.

²⁹ Çatdı hər dənizə yeddi ölkərdə,
Yeddi yol yuyundu o dənizlərdə.

Yəni göylərin yeddi təbəqəsini keçib, daha da yüksəklərə qalxdı.

³⁰ Ütarid ulduza verdi qələmi,
Əlinə qələmi alarmı ümmi?

Ütarid ulduzu – köhnə astroloji təsəvvürə görə, göylərin katibi sayılır. **Ümmi** isə savadsız deməkdir. Yəni oxuyub-yazmaq bilməyən Məhəmməd öz gəlişi ilə Ütarid ulduzunu savadlandırdı, işıqlandırdı.

³¹ Ərş divangahını sürətlə keçdi,
Dərcin də yolunu bir anda biçdi.

Dərc – burada Məhəmməd peyğəmbərin guya merac gecəsində keçdiyi göy pillələrindən birinin adıdır. Yəni Məhəmməd göyün təbəqələrini, o cümlədən dərc pilləsini keçib, yeddinci qata yüksəldi.

³² Ağızdan çıxmayan səsi eşitdi,
Görünməz simanı ziyarət etdi.

Yəni Allahdan gələn səsi eşitdi və gözə görünməyən varlığını iman gözü ilə gördü.

³³ Tərifə başlasam dörd yavərini,
Dörd gövhər satan var, dörd gövhər alan.

Burada **dörd yavər** dedikdə, Məhəmməddən sonra onun yolunu davam etdirmiş olan dörd xəlifə nəzərdə tutulur. **Gövhər** – burada islam dini deməkdir. **Dörd gövhər satan və alan** – yenə dörd xəlifəyə işarədir.

³⁴ Bu dərviş sifətli dörd böyük soltan,
Dünyaya olmuş dörd təkbi oxuyan.

Dərviş sifətli dörd soltan – yenə dörd xəlifəyə işarədir. **Dörd təkbi** – ölü üçün oxunan namazdır; burada üz çevirmək mənasındadır. Yəni o dörd xəlifə dünyadan üz çevirib, onun bütün varına göz yummuşlar.

³⁵ Bazarlar olmuşdu səs-küydən uzaq,
Zıncırov səsinə dincəlmiş qulaq.

Yəni bayır-bazar küydən, gurultudan boşalmış, hər tərəfə səssizlik çökmüşdü. Gecə qarovulları yatmış, zıncırovların səsi kəsilmişdi (Şahların qarovulları bellərinə zıncırov bağlardılar ki, onun səsinə yuxuları qaçsın, yatmasınlar).

³⁶ Dan yeri başını salmışdı suya.

Yəni Günəş də göyün dənizinə qərç olmuşdu.

³⁷ Gah başım dizimin üstündə dalğın,
Yer – başım altında, göy – ayağımın.

Yəni başım dizimin üstündə, fikrə dalmış halda xəyalat və ilham göylərində uçurdum. Deməli, yer başımın, göy isə ayaqlarımın altında idi.

³⁸ Günəş qarşısında əriyəntək mum,
O mumla gözümdən çəkildi yuxum.

Yeni Günəş mumu əridən kimi, mənim qızgın fikirlərimlə coşğun ilhamım yuxumu əritmişdi, səhərə qədər yatmamışdım.

³⁹ Müəzzin başlarkən birinci qunut
Ki: “Sübhane həyyəlləzi layəmut”...

Yeni azançı əvvəl Allahın əmrlərinə tabelik duasını oxudu: “**Həmişə diri və əbədi ölməz olan Allaha alqışlar olsun**”, dedi.

⁴⁰ Başladı ürək, dil: “Şeir yaz” deyə,
Harut, Zöhrə kimi cadugərliyə.

Yeni **Harut** və **Zöhrə** bir-biri ilə eşqbazlıqda şirin, gözəl söhbətlər və sehrbazlıqlar etdikləri kimi, mənim də qəlbim, dilim bədii söz yaradıcılığında möcüzəli sənət əsərləri yaratmaqla məşğuldur.

Harut və Marut dini xurafatda iki mələyin adıdır; Guya Babil qülləsində bir quyudan başısağrı asılmışlar.

Əfsanəyə görə, Harut Zöhrə adlı bir qadınla eşqbazlıqda ona sehr və əfsun öyrətmiş və guya bu qadın öyrəndiyi sehr ilə göyə qalxaraq orada Zöhrə ulduzuna çevrilmişdir. Zöhrə ulduzu İran mifologiyasında həm də göy çalğıcısı sayılır. Farsca ona Nahid deyilir.

⁴¹ Bu barlı ağacdan kim meyvə dərsə,
Söyləsin xoşbəxtdir bu bağban kimsə.

Burada **barlı ağac** Nizaminin əsərinə – “Şərəfnamə”yə işarədir. **Kim meyvə dərsə**, yeni kim “Şərəfnamə”ni oxusa... **Bağban** isə o meyvələri yetişdirən, yeni o sözləri yazan Nizamidir.

⁴² Ancaq bir şərtim var: bir para dəcəl,
Qonşunun malına uzatmasın əl.

Burada Nizaminin müasirləri olan bəzi xırda şairlərə işarə edilir. **Qonşunun malına uzatmasın əl**, yeni mənim əsərlərimi oğurlamasın.

⁴³ Damcı oğrusundan qorxarmı dəniz?
Buludum yağdırır ondan çox, şəksiz.

Yeni mənim təbim bir dənizdir: o, damcı oğurlayanlardan qorxmaz. Oğruların apardıqları damcılar əvəzinə ilhamımın buludu bir anda mənə ondan çox muzd verir.

⁴⁴ Ay işığı qədər olsa yüz çıraq,
Yenə Günəş ona vuracaqdır dağ.

Burada **günəş** Nizami, **çıraq** isə dövrünün xırda şairləridir.

⁴⁵ Dağlara buludlar ağ kafur saçdı,
Ac torpaq ağzını kafurçün açdı.

Yeni dağdan kafur yağdıran bulud göründü – qocalıqdan başımda saçlarım kafur kimi ağardı və həyatım sona yetdi (müsləmanlıqda ölünü basdırmazdan əvvəl yuyarkən üstünə kafur səpərlər).

⁴⁶ Bu zaman bir bucaq xoşdur saraydan,
Oyuncaq əlini uzadar dövrən.

Yeni qocalıqda yoxsulca bir küncdə yaşamaq sarayda kef çəkməkdən yaxşıdır, çünki bu zaman artıq dövrən insanı qocalığına görə ələ salar, ona istehza edər.

⁴⁷ Məşriqdən ağardı daha dan yeri.

Yeni saçlarım ağarmış, artıq qocalmışam.

⁴⁸ Başına tac ilə kim vursa bəzək,
Əmgəyi ağ deyil, müşk olsun gərək.

Yeni taca layiq olan başa şirmayı kimi ağ saçlar deyil, müşk kimi qara saçlar lazımdır; demək, bunun üçün qoca deyil, cavan olmalıdır.

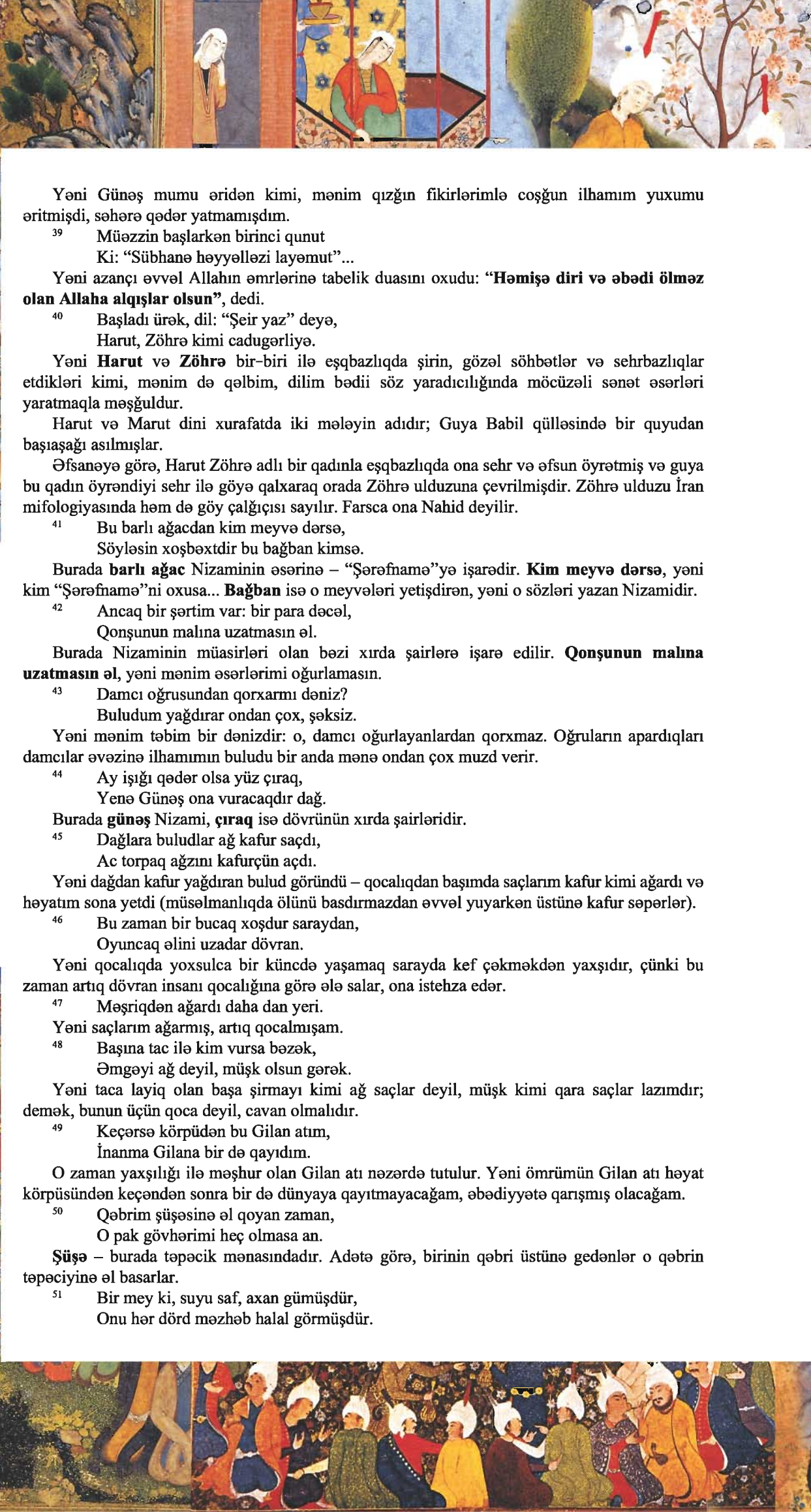
⁴⁹ Keçərsə körpüdən bu Gilan atım,
İnanma Gilana bir də qayıdım.

O zaman yaxşılığı ilə məşhur olan Gilan atı nəzərdə tutulur. Yeni ömrümün Gilan atı həyat körpüsündən keçəndən sonra bir də dünyaya qayıtmayacağam, əbədiyyətə qarışmış olacağam.

⁵⁰ Qəbrim şüşəsinə əl qoyan zaman,
O pak gövhərimi heç olmasa an.

Şüşə – burada təpəcik mənasındadır. Adətə görə, birinin qəbri üstünə gedənlər o qəbrin təciciyinə əl basarlar.

⁵¹ Bir mey ki, suyu saf, axan gümüşdür,
Onu hər dörd məzhəb halal görmüşdür.

Burada zülal suyu kimi təmiz, saf şərab deməklə Nizami guya cənnətdə olan kövsər suyunu nəzərdə tutur və onun bütün məzhəblərdə halal olduğunu söyləyir.

Dörd məzhəb – müsəlmanların iki böyük qismindən biri olan sünnilərin məzhəbləridir: hənəfilər, şafeilər, hənəbililər və malikilər.

⁵² Bərcistək oxum var, atmaram ancaq.

Bərcis Müştəri ulduzunun farsca adıdır. Bu ulduz Qövs (Kaman) bürcündə olduğu üçün ondan ox atarmış. Nizami anlatmaq istəyir ki, düşmənlərlə və paxıllarla mübarizədə mənim də Müştəri ulduzu kimi silahım, sözdən, şeirdən oxlarım var, istəsəm vuraram.

⁵³ Zöhrətək çəkiyə qoyaram dirhəm.

Zöhrənin evi Tərəzi bürcüdür. Yəni mən də söz dirhəmini (gümüşü) Zöhrə kimi tərəzidə çəkərəm.

⁵⁴ Hər çillə qırx gündür, xəlvəti mindir,

Bu yerdən məclisə girmək çətindir.

Çillə – burada zahidlərin cəmiyyətdən uzaqda keçirdikləri qırx gün deməkdir. Buna **dərviş çilləsi** deyilir. Yəni qırx çillədən və min cürə pəhriz, qənaət, ibadət işləri ilə məşğul olandan sonra, daha şahların məclislərində iştirak etmək yaramaz. Demək, ömrümü azad, öz ələməmdə keçirdikdən sonra daha saraya girmək, saray şairi olmaq məndən uzaq olan işdir.

⁵⁵ Görseydim özümdən gözəl bir gülşən,

Al, sarı gülünü dərməzdimmə mən?

Hazıram budumdan kabab yeməyə,

Günəştək getməyim dilənçiliyə.

Yeni əsərlərimdən gözəl əsər, özümdən yaxşı şair görseydim, mən də onun budağından bir gül dərərdim. Lakin, yox, ətəyimi öz sözümdən fidanından doldururam, öz ətimdən kabab yeyirəm. Buna görə, Günəş kimi başqalarının qapısını gəzmək mənə lazım deyildir.

⁵⁶ Mən ölü olsam da, ən mərd bir kəsəm,

Karvanda gedərəm, karvansız şəxsəm.

Yeni mən qoca və zəif olsam da, həyat yolunda mərdliklə yeriyan bir adamam. Mən bu dünyada yaşayanlardan – bu karvan əhlindən deyiləmsə də, dirilər karvanı ilə gedirəm.

⁵⁷ Nəfsin noxtasını bərk tutdum qırx gün,

Qırx günün içində hazır olur gön.

Gönü tamamlamaq və qırmızı rəngə boyamaq üçün qırx gün dabbaxanada bişirirlər. Yəni mən də qırx gün riyazət çəkdim, nəfsimin ixtiyarını əlimə aldım, öz güşəmdə oturdum və məqsədimə nail oldum.

⁵⁸ Çünki dörd balışda görmədim səbat,

Dörd divar içində keçirdim həyat.

Dörd balış – şahlıq taxtına və dörd ünsürə işarədir. Bu, eyni zamanda qüdrət və qüvvət rəmzidir. Yeni dörd ünsürdən əmələ gələn bu dünyada, yaxud onun şahlıq taxtında bir səbat, vəfa görmədim. Odur ki, bu dünyadan üz çevirib, xəlvətə çəkildim.

⁵⁹ Qəlbim qadın deyil, çaxmaqdır, çaxmaq,

Məryəmtək boyludur, bakirdir ancaq,

Kişiye getməyə nə ehtiyac var,

Onun öz daşından öz odu çıxar.

Yeni təbimin kimsəyə ehtiyacı yoxdur. O, Məryəm kimi ərsiz də doğmağa qadirdir. Onun poladı da, çaxmağı da özündəndir. Yazdıqlarım, yaratdıqlarım öz qəlbimin orijinal məhsuludur, kimsənin onda haqqı yoxdur.

⁶⁰ Nizami bu sapa düzərkən gövhər,

Qələmdən silindi qələm görənlər.

Yeni mən “Şərəfnamə”ni yazarkən Firdovsinin yazdıqlarını buraxdım, yazmadım; deyilməmiş, yazılmamış olanları nəzmə çəkdim.

⁶¹ Quruda, dənizdə kim çəksə zəhmət,

Balıqdan dürr alar, öküzdən sərvət.

Mifoloji təsəvvürə görə, Yer kürəsi öküzün, öküz balığın üstündə, balıq da suda dayanmışdır. Beytin mənası: kim ki əməyə alışmış, zəhmət çəkməyi özünə sənət etmişdir, o, yerin altında olan balığın qarınında da olsa dürr, Yerin istinad etdiyi öküzün altında da olsa xəzinə əldə edə bilər. Əməyin qarşısında heç bir şey dura bilməz.

⁶² Gümüş küp, ya qızıl bir teşt istəsən,
İraq torpağından uzaq getmə sən.

Əgər sənətin gümüş küpünü, şeirin qızıl teştini istəyirsənsə, bunu İraqda axtar.

⁶³ Bilənlər əkdiiyi üç toxumdan mən,
Bir ağac əkərəm həm uca, həm şən.

İskəndər Zülqərneyn üç sifətə malik imiş: padşahlıq, alimlik və peyğəmbərlik. Nizami burada İskəndərin tarixi haqqında bu üç mövzuda yüksək və parlaq bir əsər yazacağam deməklə, "İskəndərnamə"ni nəzərdə tutur.

⁶⁴ Üç qapı tikdim, üç xəzinə demək,
Çəkdim hər qapıda ayrıca əmək.

Yeni üç ev üçün – İskəndərin sifətlərini göstərən padşahlıq, alimlik və peyğəmbərlik evləri üçün **üç qapı tikdim**: üç cəhətdən əsər yazdım. Hər cəhət üçün ayrıca əmək sərf etdim. Bunların hərəsi özlüyündə bir sənət və söz xəzinəsidir.

⁶⁵ Bu namə mübarək olacaq, bişəkk,
Şahın məclisində olsa mübarək.

Burada **şah** – Nüsrətəddin Əbu Bəkr ibn Məhəmməddir, namə isə "Şərəfnamə"yə işarədir.

⁶⁶ Yaquta bənzəyən suyu, saqi, dur,
Bu yaqut yağdıran qədəhə doldur.
Bu saxsı cama mey həyat axıdır,
Onun reyhanının öz torpağıdır.

Yaquta bənzəyən su – Nizaminin çəşub-daşan sözləri, yaqut yağdıran qədəh, cam – onun qəlbi və təbidir; *mey* – o qədəhin canıdır, yeni şairin sözləri o qəlbin həyatıdır.

⁶⁷ Ey inci, üzə çıx söz dənizindən,
Sultanın tacında get elə məskən.

Yeni ey sözlərim, təbimin dənizindən çıx, şahın tacına layiq qiymətli incilər ol.

⁶⁸ Düşmən son düşünən, ürəyində kin,
İstiqbal görəndir, ləqəbi Bişkin.

Yeni düşmən iş keçəndən sonra o, iş haqqında düşünür. Bişkin isə öncəgörmə qabiliyyətinə malik olduğu üçün, hadisə baş verməmişdən qabaq onun çarəsini tapır. **Bişkin** – Atabəy Nüsrətəddin Əbu Bəkr ibn Məhəmmədin ləqəblərindən biridir.

⁶⁹ Qılınc sahibidir, tac verən şahdır,
Üç növbət vurandır, beşə pənəhdir.

Üç növbət – uzun zaman padşahların qapısında gündə üç dəfə nağara vururdular. Deyirlər ki, bu, İskəndər Zülqərneyndən qalmışdır. **Beş növbət** – müsəlmanların hər gün beş vaxt qıldıqları namazdır.

Beytin mənası: qüvvət və taxt-tac sahibi olan Nüsrətəddin elə bir şahdır ki, onun qapısında, İskəndər dövründə olduğu kimi üç dəfə növbət vurulur. Özü də islamın yardımçısı və pənəhdir.

⁷⁰ Fəratətk səmimi bir dostluğu var,
Nil kimi düşməni gizlində boğar.

Yeni Nüsrətəddinin dostluğu Fərat çayının suyu kimi şirin və aşkardır. Düşməni də, guya Tanrı düşmənlərini boğub gizlədən Nil çayı kimi xəbərsiz məhv edəndir.

⁷¹ Fələktək hər kəslə girsə meydana,
Atar qalxanını torpaqtək suya.

Yeni Nüsrətəddin göy kimi, fələk kimi yenilməzdir; o, vuruşanda düşməni öz qalxanını suya atar, məğlub olar.

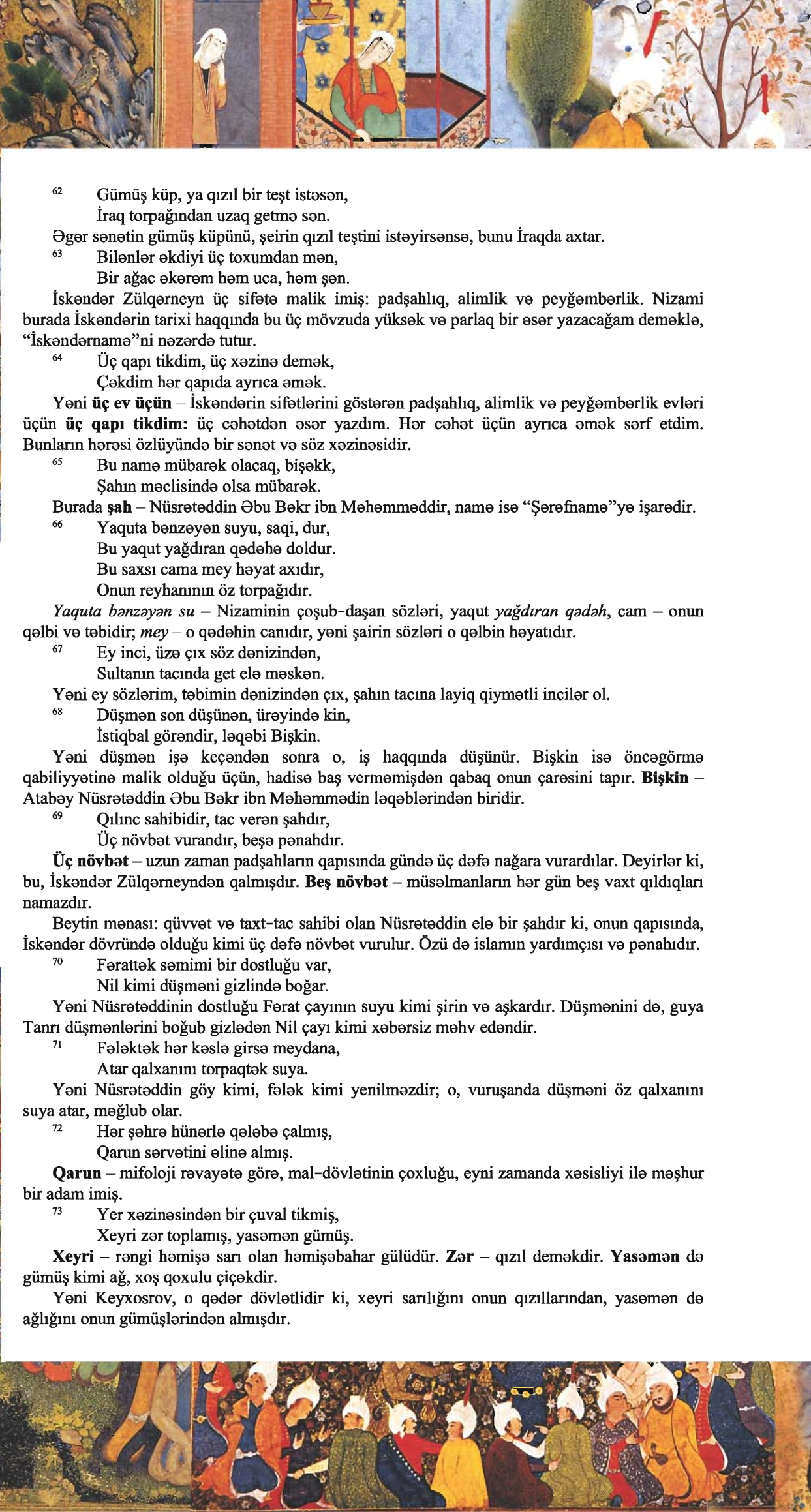
⁷² Hər şəhrə hünərlə qələbə çalmış,
Qarun sərvətini əlinə almış.

Qarun – mifoloji rəvayətə görə, mal-dövlətinin çoxluğu, eyni zamanda xəsisliyi ilə məşhur bir adam imiş.

⁷³ Yer xəzinəsindən bir çuval tikmiş,
Xeyri zər toplamış, yasəmən gümüş.

Keyri – rəngi həmişə sarı olan həmişəbahar gülüdür. **Zər** – qızıl deməkdir. **Yasəmən** də gümüş kimi ağ, xoş qoxulu çiçəkdir.

Yeni Keyxosrov, o qədər dövlətlidir ki, xeyri sarılığını onun qızillərindən, yasəmən də ağılığını onun gümüşlərindən almışdır.

74 Fillərlə döyüşdə atınca kəmənd,
Qənnucun şahını edərsən filbənd.

Qənnuc – Hindistanın ən qədim şəhərlərindən biridir. Sultan Mahmud Qəznəvi tərəfindən məhv edilmiş bir dövlətin paytaxtı idi. Vaxtilə çox böyük olmuş, indi isə bir qəsəbə halındadır.

Filbənd etmək – şahmatda fil və piyada ilə şahı mat etmək deməkdir.

75 Saydığım altı şey məxsusdur sana,
Adında altı hərf şahiddir buna.

Altı şey – izahı yuxarıdakı misralarda verilir. **Adında altı hərf** – ərəb əlifbası ilə yazılarkən Nüsretəddin sözündəki altı samit hərfdir: n, s, r, t, d, n.

76 Yeddi göy altında, ey dünya şahı,
Beşinci ölkənin sənə pənəhi.

Beşinci ölkə – qədim Şərqi coğrafiyasında Türküstan və Azərbaycan sayılırdı. Yəni Türküstan və Azərbaycanın şahı sənən.

77 O gizli xəznəni açma bilməsə,
Verər qızıl açar şənlik o şəxsə.

Yeni bu əsəri oxuyub oradakı hikmətləri anlamasa da, əlində belə bədii bir açarın, əsərin olması onu sevindirər.

78 Bu Çin ipəyinin naxış evində,
Maninin fırçası düşmüşdür bəndə.

Yeni “Şərəfnamə” ilə sənətkarlıqla işlənmişdir ki, məşhur sənətkar Mani bunun qarşısında heyran qalmışdır.

79 Ulduz güzgüsüylə o böyük qeysər,
Qaranlıq içindən çıxardı gövhər.

Yeni ilk dəfə güzgü qayıran, qaranlıq bir dəmirin içindən işıqlı gövhər çıxaran İskəndər oldu.

80 Bulqar şəhrini o, etdi bərqərar,
O şəhrin adıdır əslində Bün-qar.

İskəndər zülmətə gedəndə osbab-əsləhəsini və qoşununu bir mağarada qoyub getmiş, sonra o mağaranın yerində bir şəhər tikdirmiş, adını **Büni-qar** qoymuş və bu ad tədricən Bulqar şəklinə düşmüşdür. **Büni-qar** – mağaranın dibi deməkdir.

81 Dünyaya gəlmədən əvvəl xaçpərəst,
Çəkdi bu dünyaya xaç kimi bir xətt.

İskəndər ekvator xəttindən biri Şimal, digəri Cənub qütbünə tərəf xətlər çəkdi, dünyanı dörd yerə böldü.

82 Həmin bu dörd bucaq ətləsi xətlə
Həndəsi ölçünü keçirdi ələ.

Ətləsi xətt – ekvator xəttindən çəkilən xətlərə işarədir. Beytin mənası budur ki, İskəndər həmin bu dörd xətlə həndəsə elmini yaratdı.

83 Dörd bucaq üstünə bir də artırdı,
Bu doqquz fəleyə beş növbət vurdu.

Dörd bucaq – İskəndərin ekvator xəttinin üstündən keçən qütblər dairəsi ilə dörd yerə böl-düyü dünyaya işarədir. Yəni İskəndər bu dörd bucaq dünya üzərində elə bir nağaraxana qurdu, daha doğrusu, elə bir əzəmət sahibi oldu ki, səsi, tərifini doqquzuncu fəleyə çatdı.

84 O, rübi-məskunu etdi aşikar...

Qədim ərəb coğrafiyaşünasları yeri dörd hissəyə böldədilər. Bunlardan yalnız birində insan yaşayırmış. Misranın mənası: dünyanın dörddebirinin məskun olmasını həndəsə vasitəsilə İskəndər müəyyən etdi.

85 İskəndər bir böyük yol təqib etdi,
Dirilik suyunun dalınca getdi...
...Dirilik suyunun olmadı sonu,
Ancaq indi tapdı həyat suyunu.

Yeni İskəndər o zaman abi-həyat tapmaq üçün zülmətə gedərkən düşündü ki, o sudan əbədi həyat tapacaq. Lakin o vaxt axtardığını indi “Şərəfnamə”nin bulağından tapdı və əbədi həyata yetdi.

86 Xızr bu süfrəndə olmuş həmsüfrən,
Yetmiş yeddi suda ağzını yu sən.

Bu, Nizaminin özünə xitabıdır. Madam ki, sən sənət bulağının daimi həyat suyunu içərək Xıızr ilə həmsüfrə oldun, o halda daim doğru, təmiz sözlər söylə. **Yetmiş yeddi su** – son dərəcə təmizlik və paklığa işarədir.

⁸⁷ Rum şahı oldu bu bəxşşədən çox şən,
Mumunu qorudu yanar atəşdən.

Yəni İskəndər (Bertelsdə – Dara) bu peşkəşdən sevindi və özünü Daranın qəhrindən hişf etdi.

⁸⁸ Ulduz tərəzisi ortaya gəldi,
Taleyi göründü Əsəd bürcündən.

Yəni rəsəd alətləri işə başladı. Onun bəxtinə **Əsəd (Şir)** bürcü düşdü ki, bu da şücaət və qüvvət əlamətidir.

⁸⁹ Günəş yaxınlaşdı o gün Həmələ,
Gedirdi elmdən çatsın əmələ.

Yəni bu zaman Günəş də bilik və əmək nişanəsi olan Həmələ bürcünə girmişdi.

Bundan sonra gələn üç beytin mənası belədir: bu zaman tale ulduzları öz evlərində idilər; Ütarid ulduzu Cövza bürcündə, Ay və Zöhrə Buğa bürcündə, Mərrix isə öz fərəh evi olan altıncı evdə idi. Səadətə yaxın olan belə bir tale ilə İskəndər dünyaya gəldi.

Şərq astrologiyasında hər planet üçün iki ev, daha sonra isə bir yoxuş, bir də eniş evi qeyd edilir. Öz evində və yoxuş evində planetlər müvəffəqiyyəti göstərir. Astrologiyanın təsvir edilmiş horoskopunda isə (horoskop – orta əsrlərdə münəccimlərin insan anadan olarkən onun taleyini, gələcəyini qabaqcadan söyləmək üçün tərtib etdikləri ulduzların düzülüş cədvəlidir) bütün planetlər ya öz evində və ya yoxuşunda göstərilir. Deməli, bu halət müvəffəqiyyəti, xoşbəxtliyi xəbər verir.

⁹⁰ Bəxtini oxudu parlaq alından,
Verdi oğluna da ondan bir ünvan.

Yəni Nikumaxis İskəndərin taleyini təyin edərkən öz oğlu Ərəstunun da adını ona bağladı.

⁹¹ Tale xidmətində duran zamanda,
Söz qaşığı möhrünü vuran zamanda.
Oğlunu tapşırıdı gənc şahzadəyə.

Yəni ulduzlar xoşbəxtlik göstərən vəziyyətdə olduqları bir gündə o, Ərəstunu İskəndərə tapşırıdı.

⁹² Ağacdır – dörd kökü, altı böyrü var,
Çoxunu boğmuşdur bu qorxulu dar.

Bu dünya **altı cəhəti** (önü, arxası, sağ, solu, üstü, altı) və **dörd kökü, dörd ünsürü** (su, od, torpaq, hava) olan bir **dar** ağacdır ki, çoxlarını çarxıma çəkmişdir. Buraya çoxları gəlib-gətməmişdir.

⁹³ Əlində tərəzi mahir söz ölçən,
Saxta əşrəfini saldı rəvnəqdən.

Burada Nizami özünü mahir söz ustası, əsərini də sözün dəyərini, saxta, ya saf olduğunu təyin edən tərəzi, əyar adlandırır.

⁹⁴ Hər hərfin üstünə barmaq bassam mən,
Tapılmaz üstündə qələm işlədən.

Yəni mən başqalarının əsərinə toxunmaq istəmirəm: nöqsan axtarmağa başlasam, tənqidimin qabağında heç kəs dura bilməz.

⁹⁵ Elə bir dabbalıq etdim bu gönə,
Mətanət göstərsin hər ağır günə.

Yəni mən özümə elə tərbiyə vermişəm ki, mənə əziyyət etsələr də, başqasını incitməyə qalxışmaram.

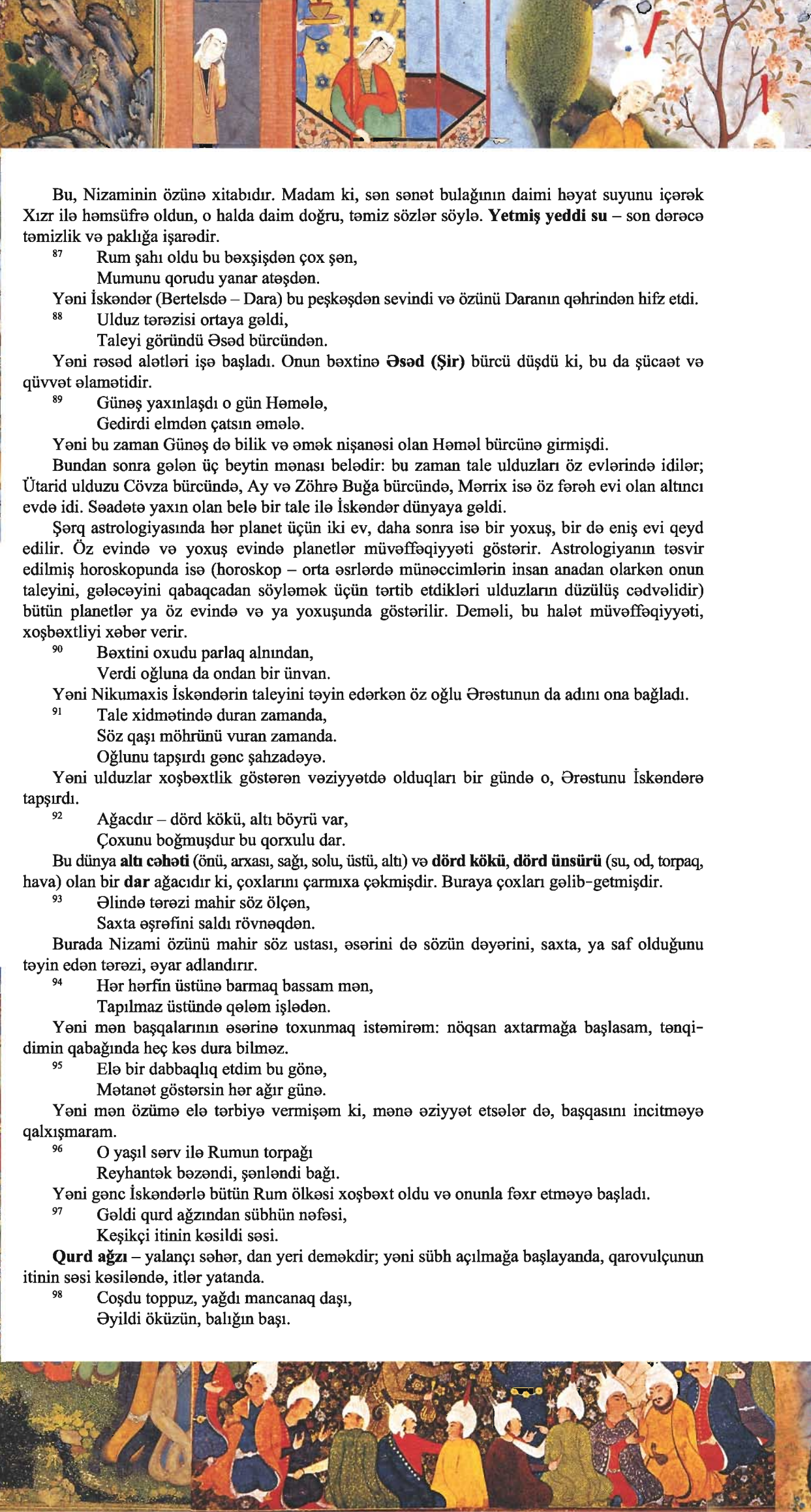
⁹⁶ O yaşıl sərv ilə Rumun torpağı
Reyhantək bəzəndi, şənləndi bağı.

Yəni gənc İskəndərlə bütün Rum ölkəsi xoşbəxt oldu və onunla fəxr etməyə başladı.

⁹⁷ Gəldi qurd ağızından sübhün nəfəsi,
Keşikçi itinin kəsildi səsi.

Qurd ağızı – yalançı səhər, dan yeri deməkdir; yəni sübh açılmağa başlayanda, qarovulçunun itinin səsi kəsildə, itlər yatanda.

⁹⁸ Coşdu toppuz, yağdı mancanaq daşı,
Əyildi öküzün, balığın başı.

Yeni elə şiddətli müharibə oldu ki, enən güzlərin qüvvətindən yerin altında öküzün və balığın (gav-mahinin) başı əyildi.

⁹⁹ Ləli yer öküzü udduğu zaman,
Pusqudan sıçradı qapqara aslan.

Dini rəvayətə görə, yer gav-mahinin, o da suyun üzərində durur. Günəş də gedib haman suda batır. Yeni gövhərə bənzəyən günəşi gav-mahi uddu, nəticədə qaranlıq çökdü.

¹⁰⁰ Mənimlə bu qorxu bilməyən pələng,
Olmasın Rum, zənci kimi iki rəng.

Yeni bu pələng qorxusuz və iki rəngli olan dünya mənimlə ikiüzlülük etməsin, mənə qalib gəlməsin. **Rum** – ağ rəngə, gündüzə, **zənci** – qara rəngə, gecəyə işarədir.

¹⁰¹ Aldadan yol oldu bu uzaq yollar,
Yeddinci fələkdə ancaq işıq var.

Yeni dünyanın çox uzun olan yolu azdırıcıdır və qurtuluş işığı çox uzaqda görünür.

¹⁰² Çin şahı atına qoyarkən yəhər
Zəncinin nalına od vurdu göylər.

Yeni səhər açılmağa başlayanda gecə atını sürətlə sürüb getdi.

¹⁰³ Günəşi pusqudan fələk sıçratdı,
Ulduzlar üzüyü əlindən atdı.

Yeni Günəş çıxarkən ulduzlar söndü.

¹⁰⁴ Dəvənin zəngindən, fil güzgüsündən
Sədəf şəvə doğdu inci doğurkən.

Şərq mifologiyasına görə, yağış dənizə ildırımsız yağanda sədəflər dürre, ildırımla yağanda isə şəvəyə hamilə qalır. Beytin mənası: müharibədə dəvələrin boynundan asılan zənglərin ildırım kimi səşindən, fillərin üstündə olan güzgülərin şimşək kimi parıltısından dəniz sədəfləri dürr əvəzinə şəvəyə hamilə qalırlar.

¹⁰⁵ Maral buynuzuna göndər zeh çəkər,
Qarışqa başını dırnağa tikər.

Maral buynuzundan qayrılmış yay və yabanı eşşək gönündən hazırlanmış kırışlə elə düzgün ox atıla bilər ki, qarışqanın başını ayağına tikər.

¹⁰⁶ Göylərin Harunu keşik çəkərək,
Belinə asmışdı saysız qızıl zəng.

Göy Harunu və ya hindusu – gecə qarovulçusu Zühəl ulduzudur ki, yeddinci fələkdə olur. Dinlər tarixinə görə, yəhudilərin peyğəmbəri Musa, qardaşı Haruna qarovulçuluq vəzifəsini tapşırılmışdı. Harun qurşağının və paltarının dövrəsinə qızıl zınqırovlar asmışdı. Qarovulçu mənasında işlənən Harun sözü buradan alınmışdır.

¹⁰⁷ Ordunun çəkisi elədikcə meyl,
Bu gözden o gözə axıdırdı sel.

Nizami burada bir-birinə qarşı duran iki ordunu gözləri poladdan hazırlanmış bir tərəzinin bir-birini dartan iki gözüne bənzədir. Beytin mənası: poladdan silahlar daşıyan iki qüvvətli ordu iki tərəzi başı kimi bir-biri ilə vuruşurdu. Bu gözden o gözə qan sel kimi axırdı.

¹⁰⁸ Zəncinin qəlbine çökmüşdü qorxu:
“Biz ipək sanırdıq, cod palazmış bu...”.

Yeni biz əvvəl zənn edirdik ki, İskəndər yumşaq və ədalətlidir. İndi görürük ki, o, çox zalım və adamyeyəndir.

¹⁰⁹ Hər filin belinə taxt qoyulmuş ac,
Üstündə bir zənci, başında bir tac.

Yeni fillər üstündə ağ şirmayı yəhərlərdə zəncilər oturmuşdular. Onların başlarında qıvrım saçları müşkdən taca bənzəyirdi.

¹¹⁰ Fillərin yanınca gedən piyada
Hər yerdə yüz fili salırdı bəndə.

Burada Nizami şahmat oyununun gedişlərindən istifadə edir. Şahmatda piyada filin yolunu kəsə bilər.

¹¹¹ Coşarsam atından salaram Nili,
Bu rüxüm piyada buraxar fili.

Yeni mənim nərəm Nil çayının səsinə batırar. Mənim heybətım fili dəhşətə gətirər.

¹¹² Rəcəzi bitincə tərpendi duman,
Xəznədə qıvrıldı sanki bir ilan.

Rəcəz – vuruşanların mübarizəyə girməzdən qabaq yüksək tonla oxduqları şeirdir. İran mifologiyasına görə, xəzinəni ilan mühafizə edir. Yeni ilan xəzinə sövdası ilə qıvrılan kimi, o da qalibiyyət arzusu ilə qıvrıldı.

¹¹³ Kəməndi tamğaclı qaşına bənzər,
Çaçların qurduğu yay kimi çənbər.

Tamğac – Türküstan şəhərlərindən biri, **Çaç** isə indiki Daşkəndin yerində bir şəhər olmuşdur. Tamğaclılarda qaşlarını kaman kimi düzəltmək adət idi. Çaçlılar da yaxşı kaman qayırmaqla məşhur olmuşlar.

¹¹⁴ Mən ərəb huşlu bir Rum sərveriyəm,
Zənci öldürən bir sübhün nuriyəm.

Ərəblər ayıqlıqları ilə seçildilər. **Zənci** qaralığından gecəyə bənzədilir. **Rumlu** da sübh kimi ağ olur. Yeni sübh gecənin qaralığını boğan kimi mən də zənci öldürənəm.

¹¹⁵ Fil kəskin qolumdan bir qılınc yesə,
Filban Nil küpünə atar əlbəsə.

Yeni filə bir zərbə vursam, filin sahibi matəm paltarı geyər. **Nil küpü** – sürməyi boyaq küpü deməkdir.

¹¹⁶ Poladın açdığı dərin yaradan,
Qalmadı abinus ağacında can.

Abinus ağacı – Hindistanda bitən sərt və qara bir ağacdır; burada isə zəncinin vücudu deməkdir. Yeni bir zərbə ilə zənci məhv oldu.

¹¹⁷ O qara buluda qızdı hökmüran,
Çəkdi ağ nəhəngi qara qınından.

Qara bulud – zənci, **ağ nəhəng** – qılınc deməkdir.

¹¹⁸ Zəncilər gecəydi, rumlular çıraq,
Rumlular qarğanın gözüydü ancaq.

Yeni zəncilərin qoşunu gecə kimi qara, rumluların qoşunu isə çıraq kimi (ağ) idi; yaxud zəncilər qarğa kimi qara, rumlular qarğanın gözü kimi ağ idilər. Burada həmçinin zənci qoşunların çoxluğu və rumlu qoşunların azlığı da ifadə edilmişdir.

¹¹⁹ Əqiqlər şəvədən qalamış ocaq,
Zəncilər od tutub, kül qalmış ancaq.

Əqiq – qırmızı rumlular, **şəvə** isə qara zəncilərdir. Yeni rumlular zənciləri qalayıb yandırdılar.

¹²⁰ Qarğalar ağ şahin əlində əsir.

Yeni İskəndər zəncilərə qalib gəldi.

¹²¹ İnsanın yükünü çəkən hər hammal,
Ya çıraq daşıyır, yaxud ipək mal.

Həbəşlər gah qalib gəlir, gah məğlub olurdular. Lakin bu halların ikisi də, hammalın müştəri kimi təsadüfdən asılı olurdu. Yeni hammalın daşdığı mal özününkü olmadığı kimi, həbəşin qələbəsi də onun müvəffəqiyyəti sayılmazdı.

¹²² Göy üzü geyərkən lacivərd paltar,
Hər kəsə lacivərd paltar hazırlar.

Lacivərd – tünd göy, həm də matəm rəngi sayılır. Yeni lacivərd rəngində olan göylər insanlar üçün də o rəngdə matəm paltarını biçər. Deməli, göylərin, fələyin qəza-qədərindən yaxa qurtara bilməzsən.

¹²³ Çox danə görərsən bu dəyirməndə,
Növbətlə üyüdür unu hər bəndə.

Yeni dünya dəyirmanında dən, sərvət çoxdur. Hər kəs öz dənini növbətlə o dəyirməndə üyüdüb faydalanır. Demək, rumlular da öz növbələrində bu dünya dəyirmanından istifadə etdilər.

¹²⁴ Həndəsi hərflər, cizgili xətlər,
Bildirir sənindir şanlı bir zəfər.

Yeni həndəsi xəttin hərfləri göstərir ki, sən qalibsən. **Həndəsi xətt** – Ərəstunun atasının İskəndərə vermiş olduğu qalibiyyət və məğlubiyyət cədvəlinə işarədir.

¹²⁵ Şah içdiyi camın hər damcısından,
Mühəndis əkirdi gözəl bir fidan.

Yeni şah şərab içdikcə falçı mühəndis bir ümid ağacı əkirdi, ona gözəl vədlər verirdi.

¹²⁶ Qasidə tapşırırdı bir top, bir çıvkan,
Bir çuval küncüdü də verdi erməğan.

Qədimdə insanlar bir-birilə məktub əvəzinə əşya göndərər və öz fikirlərini onların vasitəsilə bir-birinə çatdırardılar. Buna əşya yazısı deyilir. Əlifba icad edilməmişdən qabaq bu, əsas yazı formalarından biri olmuşdur.

¹²⁷ Küncüddən çox olsa Dara qoşunu,
Mənim də quşlarım dənləyər onu.
Üzərlik doldurdu kiçik çuvala,
Qasidə verincə dedi: “Çıx yola!”

El arasında **üzərliyi** bədnəzərdən qorunmaq üçün yandırarlar. Lakin son dərəcə acı olduğu üçün quşlar onu yeməz. Dara İskəndərə **küncüd** göndərmişdi; İskəndər dedi ki, onu mənim quşlarım yeyər, yeni sənin qoşununu mənim əsgərlərim yox edər. İskəndər isə Daraya üzərlik göndərdi və bununla demək istədi ki, mənim qoşunumu düşmənin quşları yeyə bilməz.

¹²⁸ Mən onu içərsəm verər səadət,
O məni yeyərsə doğar fəlakət.

Yeni mən şərabi içsəm, o, qəlbimə hərarət və işıq saçar, o məni yesə, yeni bərk sərxoş edib məni öldürsə, qismətim torpaq olar.

¹²⁹ Keyxosrov dünyadan edərkən səfər,
Cavahir camından vermişdi xəbər.

İran mifologiyasında Keyxosrovun gövhər bir camı varmış ki, dünyanın bütün hadisələri, həm keçmiş və həm də gələcək onda əks edilirmiş. Yeni Keyxosrov ölərkən Daranın əhvalını öz camında görüb, əvvəlcədən xəbər vermişdi.

¹³⁰ Elə iş görmə ki, doğsun sənə kin,
Dəmirə tez təsir etsin sükahin.

Əslində **sükahin** deyil, **segahəndir**. Bu, sirkə ilə dəmirdən hazırlanan bir boyadır. Pas salmış dəmiri sirkə yeyər.

¹³¹ Qızıl öz vəznini versə arpaya
Qızıl qiymətiylə çıxar ortaya.

Yeni sən qızılсан, İskəndər arpadır. Əgər sən özünü İskəndərlə bərabər etsən, dəyərsiz arpaya qızıl dəyərini vermiş olarsan; belə ki, qızılın arpa kimi çəkilməsi arpanı qızıl qiymətinə qaldırır.

¹³² Tox ilə ac kabab yesə bir yerdə,
Tox adam kababdan düşəcək dərddə.

Yeni **ac** adam kabab tikələrinin irilərini, yağlılarını yeyəcək, tox isə bu iştahdan məhrum olduğu üçün dərd çəkəcəkdir.

¹³³ Harada görünmüş aciz bir yunan,
Belə bir gəmini çıxarsın sudan?

Yeni bir rumluda haradan o qədər güc ola bilər ki, gəmini dənizdən çıxartıb qovsun? Burada dəniz İran məmləkətinə, gəmi də Daraya işarədir.

¹³⁴ Dilini bağla ki, əldə qalsın baş,
Dil quru olarsa, boğaz olmaz yaş.

Quru dil – susmaq, **yaş boğaz** isə başın kəsilib qana bulaşması deməkdir. Yeni dilini saxla ki, boğazından qan axıdılmasın.

¹³⁵ Qan ilə islanmış dilsiz bir başdan,
Şübhe yox, yaxşıdır başsız bir insan.

Yeni baş kəsilmiş olduğu üçün danışa bilməyən bir dil başı ağılsız, biliksiz olanın dilindən yaxşıdır. Demək, yersiz danışmaq lal olmaqdan pisdir.

¹³⁶ Məclis qur, ulduzlar nur verdi yerə,
Firiştə qapını açmış göylərə.

Böyükrlə məsləhətləş, müharibə və sülh məsələsini müzakirə və həll et. Tale ulduzları göyden baxır, qədər mələkləri asımanda qapıları açıb gözləyir.

¹³⁷ Cəmşid tarixini oxu bir daha,
O ayı gör necə uddu əjdaha.

İran mifologiyasında deyilir ki, çiyinlərində iki ilan bitmiş Zöhhak Cəmsədin taxtını əlindən almışdı. Burada **əjdaha** – Zöhhak, **ay** isə – Cəmsəddir.

¹³⁸ Haman əjdahaya sonra Firidun,
Əjdaha gücüylə açdı nə oyun?

Yeni sonra Cəmsədin nəvəsi Firidun böyük bir qüvvətlə hücumla keçib, Zöhhakı məğlub etdi.

¹³⁹ Öz mülkündən mənə iqta göstərmə,
Süheylə barətə Yəməndən vermə.

Burada İskəndər Daraya cavab verir ki, öz ölkəmdən mənə pay vermə. Süheyl ulduzu özü Yəməndədir, yeni Yəmənə məxsusdur, ona Yəməndən barətə verilməz.

¹⁴⁰ Divlərlə oturub dursa Süleyman,
Qalmaz barmağında üzüyü, inan!

Ehtiras və tamah divi ilə dostluq etmə, yoxsa Süleyman kimi padşahlıq üzüyünü itirmiş olarsan.

Şərq mifologiyasından məlumdur ki, Süleyman Bilqeyse aşiq olmuşdu və ona sonsuz dövlət və sərvət verməyə hazır idi. Bilqeyse də Süleymandan yalnız üzüyünü istəmiş (Süleymanın üzüyü "Möhri-Süleymani" adı ilə məşhurdur; guya o, bütün aləmə həmin üzüyün vasitəsi və gücü ilə hökm edirmiş), o da üzüyü vermiş, Bilqeyse isə onu alıb yanından keçən arxın içinə atmışdı.

¹⁴¹ Çıxarkən bir sənlik, mənlik ortaya,
Ah, necə doymasın cana bu dünya?!

Yeni dünyanın işləri ona görə düzəlmir, insanlar ona görə cana gəlmişdir ki, mən və sən bir zamanda yaşayırsınız, heç birimiz bir-birimizi bəyənmirik, xudbinlikdən əl çəkmirik.

¹⁴² Bilirəm, bax, budur, fikrinin canı:
Tutmaz bir tərəzi iki batmanı.

Yeni iki düşmən iki batmanlıq daş kimidir ki, hərəsi tərəzinin bir gözündə bir-birinə qarşı durmuş, biri o birisindən aşağı və ya yuxarı olmur.

¹⁴³ Məni öz daşınla gəl çəkmə daha,
Bəhməni bununçün vurdu əjdaha.

Yeni sən özünü mənimlə müqayisə etmə, sən mənə bərabər deyilsən; mən sənə nəzərinə kiçiyəmsə də, sən belə imtahana girmə, çünki Bəhmən belə imtahanda əjdaha tərəfindən uduldu. Bu, ehtimal ki, Bəhmən Ərdəşir ilə yeznəsi və sərkərdəsi Mekabizin əhvalatına işarədir. Qüdrət və əzəmətinə güvənən Bəhmən ona qarşı üsyan edən Mekabizin əlində aciz qalmışdı.

¹⁴⁴ Cavabda daş, dəniz atsan ortaya,
Dağ kimi daşımı ataram suya.

Yeni əgər özünü dağ və dəniz kimi əzəmətli sayaraq mənə meydan oxusan, mən də daşdan olan kökümü dənizdə yerləşdirib, dağ kimi sənə qarşı duraram.

¹⁴⁵ Çin şahı şəhərə nəfəs verərkən,
Ulduzu Günəşə dəyişdi Ədən.

Yeni səhər açılıb Günəş çıxınca, Ədən dənizinə bənzəyən göy ulduzlarını verib, onun əvəzinə Günəşi aldı.

¹⁴⁶ Yollara töküldü demirdən tikan.

Qədim Şərqdə (hətta orta əsrlərdə Avropada da) müharibə zamanı düşmənin dəvələrini, atlarını zəif salmaq üçün onların keçdiyi yollarda ayaqları altına üçkənc demir tikanlar tökərdilər.

¹⁴⁷ Davullar gurlarkən dəhşət verərək,
Təbilin dodağından öpürdü fələk.

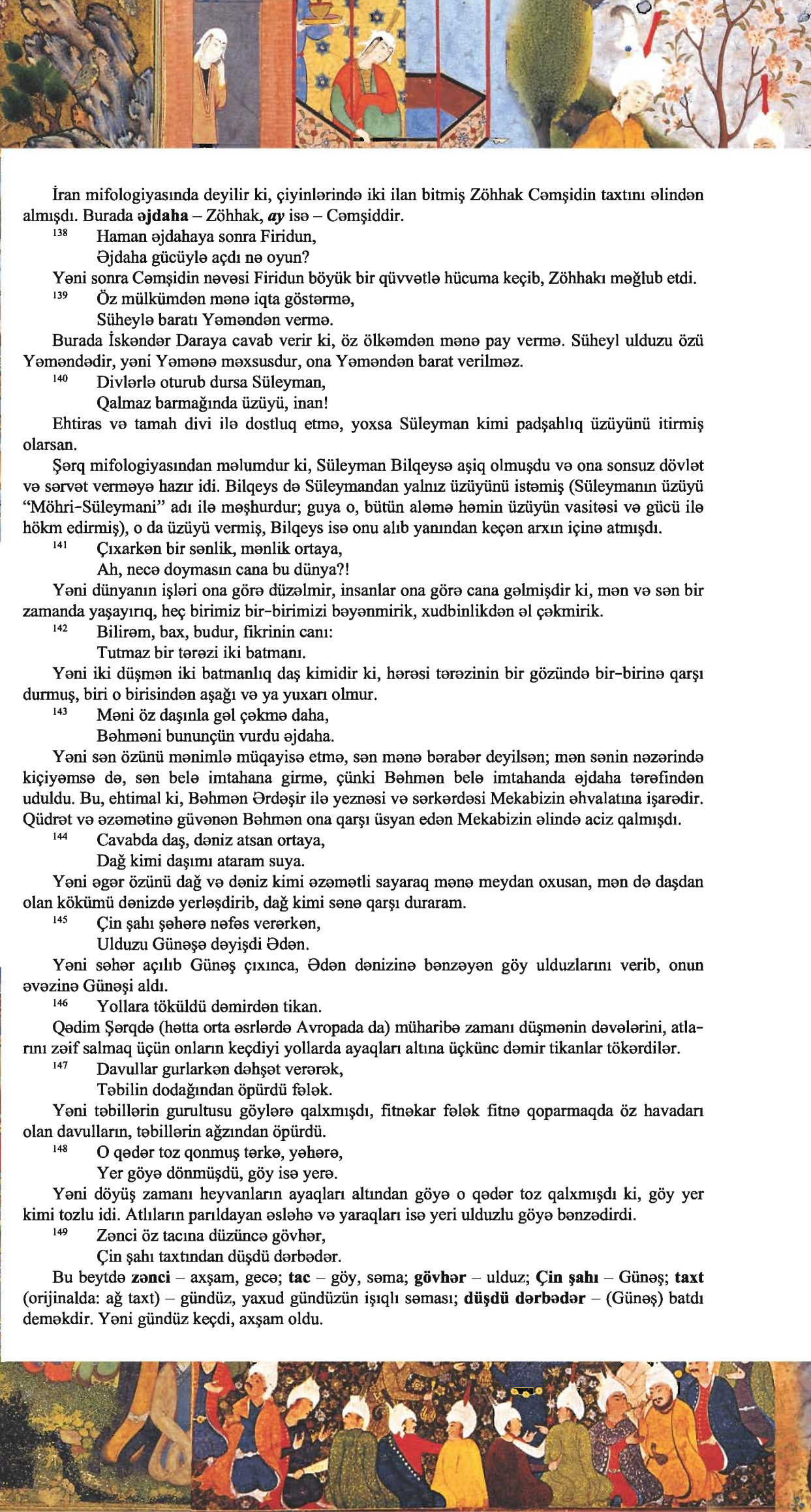
Yeni təbillərin gurultusu göylərə qalxmışdı, fitnəkar fələk fitnə qoparmaqda öz havadanı olan davulların, təbillərin ağzından öpürdü.

¹⁴⁸ O qədər toz qonmuş tərəkə, yəhərə,
Yer göyə dönmüşdü, göy isə yerə.

Yeni döyüş zamanı heyvanların ayaqları altından göyə o qədər toz qalxmışdı ki, göy yer kimi tozlu idi. Atların parıldayan əsləhə və yaraqları isə yeri ulduzlu göyə bənzədirdi.

¹⁴⁹ Zənci öz tacına düzuncə gövhər,
Çin şahı taxtından düşdü dərbədən.

Bu beytdə **zənci** – axşam, gecə; **tac** – göy, səma; **gövhər** – ulduz; **Çin şahı** – Günəş; **taxt** (orijinalda: ağ taxt) – gündüz, yaxud gündüzün işıqlı səması; **düşdü dərbədən** – (Günəş) batdı deməkdir. Yeni gündüz keçdi, axşam oldu.

150 Güneş yaqutunu oğru çalınca,
Bu dünya düşmüşdü yaqut dalınca,
Məhtabı tutaraq dedilər: “Oğru,
Güneşdən gövhəri oğurlamış bu!”

Yəni Güneş batdı, insanlar onun işığını Aydan almağa başladılar. **Ayın Güneşdən gövhər oğurlaması** – işığı Güneşdən almasına işarədir.

151 Bəhmənin qoluna sarılmış ilan,
Düşmüş İsfəndiyar tunc çardağından.

Yəni Bəhmənin uzun və qüvvətli qoluna ecəl ilanı sarılmış, İsfəndiyar tunc qalasından düşüb həlak olmuşdur. **İsfəndiyar** – Keylər sülaləsindəndir. Güştəsbın oğludur. Firdovsinin “Şahnamə”sində pəhləvan kimi təsvir olunur. **Bəhmən** isə Güştəsbın nəvəsidir. Qədim İran şahlarındandır. Əsil adı Ərdəşirdir.

152 Nəslimə əzəldən ölümdür qismət,
Öldürən bu əmrə verir şəhadət.

Yəni qatilim mənim Keylər nəslindən olduğumu öz sui-qəsdilə isbat etdi. Bu öldürülmək də mənə babalarımın miras qalmış bir taledir.

153 Könlünü çevirmə Rövşənəyimdən,
Təbii, işıqla Güneş olur şən.

Yəni qızımın, Rövşənəkdən məhəbbətini əsirgəmə, həyat məhəbbətlə gözəlləşir.

154 Gecənin gözünə qaranlıq axdı.
Bağdadı Kərxsiz və Kərxsiz buraxdı.

Yəni çərxi-fələyin gözü kor, üzü qara oldu ki, İranın Bağdadını saraysız, qalasız və Kərxsiz qoydu. Bağdad Kərxsiz Bağdad hasarı xaricində sənətkarlara məxsus geniş bir yer idi.

155 Dünyadan al güneş qanad çəkincə,
Yaqut içdi, şəvə daldı sevincə.

Yaqut – Güneş, günəşli gündüz; **şəvə** – qaranlıq gecə deməkdir. Yəni Güneş batdı, gecə oldu.

156 Əbləh atlı səhər gəlib üfüqdən.
Axuru çəməndə yerləşdirir kən...

Əbləh atlı səhər – sübh vaxtı göyün iki rəngli olmasını bildirir; çəməndə – göy, səma deməkdir. Yəni Güneş dan yerinin alaqranlığından çıxıb, göyə yüksəlir kən...

157 Göy günbəz altında gəl qurma büsat,
Kəhrəba qələdə yaramaz nişat!

Göy günbəz – səma, göy; **kəhrəba qələ** – yer, dünya deməkdir. Yəni bu dünyada şadlıq, sevinc məclisi qurma.

158 Üzünü kəhrəba kimi saraldar,
Əlbəsən lacivərd bir rəngə çalar.

Yəni dünya vəfasızdır, bugünkü al yanağını sabah saraldar; bugünkü toy paltarını sabah matəm geyimi ilə əvəz edər.

159 Etsin mey özümü unudan kimi,
İki məğz yaratsın mənə dan kimi.

Dan – dan yeri deməkdir. Dan, yaxud sübh iki olur; birincisinə yalançı sübh, ikincisinə həqiqi sübh deyirlər. Beytin mənası: elə şərab ver ki, məni özüməndən çıxartsın, iki məğzli etsin – beynimi iki qat işıq eləsin.

160 Ey dövlət, hardasan, məni sevindir,
Mehdi qapısında taxtını endir.

Burada **Mehdi** sözü, çox güman ki, şairin mədh etdiyi Atabəy Nüsrətəddinə işarədir.

161 – Ey qoca pəhləvan, – söylədi ona, –
Başın kölgə salmış öz ayağına.

Yəni qocalıqdan belin elə bükülmüş ki, başının kölgəsi ayağına düşmüşdür.

162 Gözəlcə bir cavab verdi pəhləvan:
“Söylərkən dilimiz dönər çox zaman”.

Yəni dil ağızda sümüksüz ətdir, hər cür mənasız və yalan söz söyləməyə qəbildir.

163 Dörd tağ altında beş növbət nə gerek?
Şəşdərsiz olurmu bu doqquz fələk?

Dörd tağ – dörd ünsür: kainatın əsasında duran su, od, torpaq, külək; **beş növbət** – şahların sarayı önündə gündə beş dəfə çalınan hərbi musiqi; **şəş-dər** – nərd oyununun düşəşi; **doqquz fələk** – göyün xəyal edilən doqquz təbəqəsi. Yəni dünyada şahlığın beş növbətini vurma, çünki bu səmanın altında həyat nərdi düşəssiz oynanmır, demək, səndən üstünləri də ola bilər.

¹⁶⁴ Dilekçin kim köynək geysə tərsinə,
Duayla avanda çevirər yenə.

Müsəlman Şərqində Allahdan ehtiyacını istəmək üçün köynəyi tərsinə geymək adət kimi olmuşdu. Yəni ehtiyacını diləmək üçün köynəyini tərsinə geyən adam məqsədinə çatdıqdan sonra onu yenə rastına çevirib geyə bilər.

¹⁶⁵ İrən başçıları xidmətdə durdu,
Onun daşlarıyla tərzi qurdu.

İrən böyük adamları ona tabe oldular. Tərziyə onun daşlarını qoydular, yəni onun böyüklüyünü təsdiq etdilər.

¹⁶⁶ Diniylə atəşə çöküncə dehqan,
Həm atəş söndü, həm ona inanan.

Dehqan – burada Zərdüştün ruhanisi, muğ mənasındadır, Beytin mənası: muğ atəşkədədə atəşpərəstlik dini ilə Zərdüştün ayinlərini icra edərkən həm od söndü, həm özü öldü.

¹⁶⁷ Novruz ilə Səddə bayramlarında...

Səddə – Novruza əlli gün qalmış iranlıların bayram etdiyi gündür; guya od bu gün tapılmışdır. Atəşpərəstlik dininin banisi Zərdüştün iradəsi ilə keçirilən bu bayramda od yaxıb şənlik edərlər.

¹⁶⁸ Zöhretək Babilə parladi öncə,
Haruti kəsləri təmizləyincə.

Mifologiya üzrə, Zöhre ulduzu sehr və cadu hamiyəsi sayılır. Haruti kəslər – Harutun ardınca gedənlərdir. **Harut** və **Marut** – Babilə göndərilmiş iki mələkdir. Onlar Zöhreyə uyub sehrbazlığa başlamış və buna görə də cəzalandırılmış, Babil quyusunda asdırılmışlar.

¹⁶⁹ Hirbüdün oduna soyuq su tökdü,
Çox hirbüd belini ikiqat bükdü.

Hirbüd – atəşkədə xidmətçisidir. **Beli ikiqat bükmək** – məğlub olmaq deməkdir.

¹⁷⁰ Əjdaha görüncə gəlir Bəlinas.
Bildi ki, şüşəni qıracaq almas.

Almasın xassəsi şüşəni kəsməkdir. Yəni o əjdaha kimi görünən qız Bəlinası gördükdə bildi ki, sehrinin şüşəsinə doğru almas gəlir. Demək, Bəlinas ona qalib gələcəkdir.

¹⁷¹ **Mişku** – hərəmxana.

¹⁷² Qızıldan yazılısın gərək bu sözlər:
“Çarvadar əkəni dəvəçi biçər”.

Çarvadarla dəvəçi eyni rütbədə və eyni hüquqdadırlar. Birinin əkdiyini ona bərabər və tay olan ikincisi biçə bilər.

¹⁷³ Gecə al günəşdən düyümü dəldi,
Şəfəqin əlinə bir əqiq gəldi.
Onu da uddu Busəhaq firuzə,
Busəhaqlara bax, ilişdi sözə.

Busəhaq – İrən Nişabur şəhərindəki firuzə mədənlərindən birinin adıdır ki, ondan çıxan firuzəyə Busəhaq deyirlər. **Əqiq** – burada qırmızı deməkdir, axşam şəfəqinə işarə olunur. Günəş qırmızı qızıldan düyümlənmiş böyük bir düyüm kimi alınır; gecə bu düyümü açır, açıldıqca ondan şəfəq doğur, sonra gecə şəfəqin qırmızılığını Busəhaq Firuzənin göy rəngi ilə dəyişdirir, şəfəq də çəkilir, səmai göy olur.

Burada Günəş düyümünün açılması, şəfəq əqiqinin görünməsi, sonra qırmızının göylə örtülməsi – İskəndərlə Rövsənəyin zifaf gecəsindəki vəziyyətini təsvir edir.

¹⁷⁴ Ondən başqa hər kəs adını çəkər,
Saçintək başları kəməyə dəyər.

Yəni İskəndərdən başqa kim səninlə evlənmək fikrinə düşsə, o öz başını daşa vurur, boş qayıdar.

¹⁷⁵ Səhər çöhrəsindən pərdə atarkən,
Həbəşə bac üçün dağ çəkdi Xütən.

Xütən – burada gün, **həbəş** isə gecə deməkdir. **Dağ çəkdi** – yəni Günəşi parlatdı.

176 Fələk dəvəsini sürətlə sürür,
Ondandır ki, gündə bir oyun doğur.

Yeni dünyanın işləri tez-tez dəyişilir, bu gün sülh ilə, sabah dava ilə keçir.

177 Kəyan ovlağıdır ecəm torpağı,
Orda bir vəhşidir yadlar ayağı.

Yeni İran Keylərin qəbiristanıdır. Orada yabançılar gəldi-gedərdir. Onlar burada çox qala bilməzlər.

178 Dövrən gümüş təştin ağzını açdı.
Qara qarğa qızıl yumurta saçdı.

Gümüş təşt – səhər, **qara qarğa** – gecə, **qızıl yumurta** isə Günəş deməkdir. Yeni səhər oldu, gecənin qoynundan Günəş doğdu.

179 Qoca möbidlərsə tarix boyunca
Yumurta və təştdən demiş doyunca.

Yumurta və təşt – burada astronomiyaya işarədir. İranda **möbidlər**, yeni Zərdüşt dini ruhaniləri, bunların köməyi ilə guya qeybdən xəbər verərdilər.

180 Yaxşıdır hər falı xeyr işə yormağ,
“Rux”u yox, oyunda “şahrux”u vurmağ.

Yeni insan çətinliyə düşəndə ümitsiz olmamalı, əksinə, cəsərlə mübarizəyə atılmalıdır.

Şahrux – şahmat oyununda elə bir gedişdir ki, bununla eyni zamanda da şah qaçırılır və fil də vurulur. **Rux** – şahmatda top fiqurudur.

181 İskəndər əmr etdi, cavab olaraq,
Məktublar müşk ilə yazılsın ancağ.

Yeni İskəndər hər ölkədən ona müraciət edənlərə müsbət cavab verdi, sülh və xeyrxahlıq bildirdi.

182 İstədi büsatı İranda qursun,
Ərəb də bu yolda ona baş vursun.

Yeni sağlığını İranda etsin, eyni zamanda Ərəbistan da ona tabe olsun.

183 Təvaf işlərindən azad olaraq,
Basaraq Yəmənün göynünə ayağ.

Yeni Kəbəni (büt-xanəni) ziyarət şərtlərini yerinə yetirdikdən sonra, Yəmənün məşhur qiymətli dərilərini ayağı altına saldı, onlara sahib oldu.

184 Şəbdizə vurunca gündüz qızıl nal,
O dünya günəşi atlandı dərhal.

Şəbdiz – gecə; **qızıl nal** – Günəş; **dünya günəşi** – İskəndər deməkdir. Yeni səhər olcaq İskəndər atına mindi.

185 Örtmə öz qaşınla uca göyləri.

Göyləri qaş ilə örtmək – çox çətin, yaxud mümkün olmayan bir işə girişmək deməkdir.

186 Mən qalib gəlsəm, kin coşduğu zaman
Ataram gizlənən şahı ortadan.

Yeni sən dünyanı tutmuş bir padşahsan, mən cuşə gəlib səni yıxsam, Yer kürəsini yıxmış olaram.

187 Qarınca düşərsə parlaq bir tasa,
Bir çarə düşün, güc iş görməz yoxsa.

Yeni sürüşkən bir qaba qarışqa düşəndə onu bir çöp, bir samanla oradan xilas etmək lazımdır, yoxsa zor ilə onu tutmaq istəsən əzilib məhv olar.

188 Padşah da yuxuya tez hazırlandı,
Dörd ünsür də yatdı, qapı bağlandı.

Dörd ünsür – dünya və dörd divar; **qapı** – burada qapının iki tayına bənzədilən iki göz qapağı. Yeni padşah dörd divar arasında gözlərini qapayıb, yuxuya daldı.

189 Günəşin əlində bir narınc vardı,
Fələk narıncının başını yardı.

Narınc – Günəş, Günəş kürəsi. Yeni Günəş çıxdı, üfqu qan rəngli şəfəqlə boyadı.

190 **Lacivərdə** şencərf vurunca dövrən
Samur sarı tülkü doğdu o zaman.

Yeni şəfəq keçib, havalar qatı maviyə çalanda qara gecədən sarı ay doğuldu.

¹⁹¹ Nəğməyə başladı pəriüzlülər,
Günəş mehreganda daha xoş gələr.

Mehregan – mehr iranlıların qədim təqvimində üzrə aylardan biri, payızın birinci ayıdır. Mehregan həmin ayın on altıncı günüdür ki, farslar bu günü böyük bayram edirlər; payızda gecə və gündüzün bərabər olması.

¹⁹² Göy soyuq, Günəşin xeyməsi ocaq,
Yer quru, Cəmsidin yastığı yumşaq.

Yəni havanın soyuqluğundan yer buz bağlamışdı, quru idi. Lakin İskəndərin səxavəti və Cəmsid kimi ucalığı ilə soyuq qışda çadır isti, yastıq yumşaq olmuşdu.

¹⁹³ Günəş Dəlv bürcündən çıxdı qırağa,
Girdi Hut bürcünə balıq tutmağa.

Ulduzşünaslıqda **Dəlv bürcü** Günəşin “ev”lərindən biri sayılır. Günəş bu bürcə yanvar ayında girir. **Hut**, yəni *Balıq* və ya *Su bürcünə* isə Günəş fevral ayında girir. Yəni bu məclis düzələn zamanda il yanvardan fevrala keçirdi.

¹⁹⁴ Buzlamış ceyranın kabablıq budu,
Suların bağına hey duz vururdu.

Yəni ceyranlar qışın bərk soyuğundan donub ölmüş, buz bağlamış və suyun bağı onların halına yanmışdı. Demək, ceyranlar odda deyil, suda kabab olmuşdu.

¹⁹⁵ Buludlar o qədər sıx kafur saçmış.
Çinarın qolları ağ çiçək açmış.

Burada **kafur** sözü qar mənasında işlənmişdir. Yəni çinarın budaqları qardan ağ çiçək açmışdı.

¹⁹⁶ Ya qoca insafsız, rəhmsiz məcus
Əmr etmiş həbəşi qarət etsin rus.

Yəni od yandıran qoca atəşpərəst həbəşin qaranlığını – kömürü rusun qırmızılığına – oda qarət etdirdi.

¹⁹⁷ Muğ arpa yerinə əkmış ərgəvan,
Bənövşə düşürmüş biçdiyi zaman.

Yəni **muğ** (atəşpərəst) arpa əvəzinə ərgəvan əkmış və bənövşə rəngində gül biçilmişdir. Ağacın yanmasına işarə olunur.

¹⁹⁸ Katibin dalından göyərmiş qələm,
Barmağında müşkin qələmlər möhkəm.

Burada katib manqal, onun barmaqlarında tutduğu manqalın içində olan qara kömür lülələri mənasında işlənmişdir.

¹⁹⁹ Reyhanla bəzənmiş saxsı güldandır,
Ancaq bu, meşədən çıxan reyhandır.

Saxsı güldan – burada saxsıdan qayrılmış manqal, onun reyhan gülləri də manqalın içindəki odlardır. **Meşədən çıxan reyhan** – kömürdən əmələ gələn odlar deməkdir.

²⁰⁰ Ey saqi, qırmızı süddən ver ki hər
Civəyə əks etsə, ona can verər.
Ver mənə, dönmüşdür qanım civəyə,
Söz düzüm dırnaqdan keçən rıştəyə.

Dirnaqdan keçən rıştə – zərif keçi tükündən və ya yundan əldə ayrılmış iplikdir ki, bu, baş barmağın uzadılmış dirnağından keçirilib əyirilir. Belə iplik cəhrə ipliğindən daha incə və saf olur. Mətnin mənası: “Ey saqi, o qırmızı süd olan şərabdan mənə ver ki, sarılıq xəstəliyinə tutulanlar onu civə kimi içərkən rəngləri qan kimi qızarıb. Mən bu saat qəmdən qana dönmüş titrəyən civəyə bənzəyirəm, dərdimi sözün dirnaqdan keçən incə və saf ipliğinə düzürəm”.

²⁰¹ Elə ki İskəndər çadırı qurdu,
Quldurlar çadırı yuxarı vurdu.

Yəni quldurlar baş qaldırıb, ona itaətsizlik etdilər.

²⁰² Sürmədən Günəş mil çəkdi gözüne,
Batdı bir al gövhər Nil dənizinə.

Burada Günəş gözə bənzədilir. Yəni göyün gözü olan Günəş gecənin sürməsindən çəkdi, özünü onun qaranlığı ilə gizlətdi, göyün mavi dənizinə batıb getdi – Günəş batdı, gecə düşdü.

²⁰³ Onda çöl xalqının axınlarından
Rahatlıq içində dincələr xəzran.

Xəzran – yeni xəzərlilər. Xəzər dənizinin şimal-qərbində və Volqa çayının hər iki sahilində yerləşən türk qəbilələrindən biri olmuşdur.

²⁰⁴ Gündüz qarğa rəngli qara gecədən,
Çıxmış Zəngibardan kafur kimi şən.

Burada ağılıq mənasını verən kafur Zəngibarda və Həbəşistanda istehsal edilir. Yeni səhər açılmışdı.

²⁰⁵ Yaşıl donlu tovuz humay quşundan
Ağ parlaq sümüyü qapdığı zaman...

Yaşıl donlu tovuz – göy, səma; **humay quşu** – günəş; **ağ parlaq sümük** – sübh, səhər deməkdir. Yeni göy Günəşdən sübhü aldı, – səhər açıldı.

²⁰⁶ Nəfsinin ağacı yamyaşıl durur,
Başını burmadan, başını sən bur!

Yeni həvəs və ehtiras sən qapında durmuşdur. O sənə qalib gəlmədən sən ona qalib gəl – nəfsini öldür.

²⁰⁷ İndi ki, zəfəran yemədən şadsan,
Yemə zəfəranı, ölərsən, inan!

Zəfəran yemək, deyilənə görə, adamı gülməyə sövq edir. Burada zəfəran bu cəhətdən şərabla müqayisə edilir və zəfəran sözü altında şərab nəzərdə tutulur. Yeni əgər şərab içmədən şadsan, kefin yaxşıdırsa, onda şərab içmə, çünki sərxoşluqdan və lüzumsuz yerə çox gülməkdən məhv ola bilərsiniz.

²⁰⁸ O ceyran otaran çobanlar belə
Çomağın yerinə ox almış ələ.

Yeni çobanlar da çobanlıq ağacını atıb, əllərinə silah almışlar, yollarından azmışlar.

²⁰⁹ Kiçikdən ən böyük bir fitnə doğur,
Hər qurdun sümüyü ayağa oxdur.

Deyirlər, qurd topuğunun sümüyü zəhərli olur. Beytin mənası: xırda bir şeydən çox vaxt böyük bir ziyan baş verə bilər. Qurd topuğunun bir sümük qırıntısı ayağa batsa, bir oxun başı qədər yara salıb əzab verir.

²¹⁰ Bənzər o dastana bu tac, taxt, ordu,
“Hindudan sərvəti çalar bir hindü”.

Yeni mənim bu taxt-taca malik olmağım “Bir hind oğrusunun paltarını başqa bir hind oğrusunun oğurlaması” hekayəsinə bənzər.

²¹¹ Önünə çıxarkən bir atəşkədə
Ondan buz yaratdı atəşpərəstə.

Yeni bütün atəşkədələri dağıdıb xaraba qoydu.

²¹² Orada bir bahar vardı qəlb açan,
Güllərin dimağı acıydı ondan.

Burada **bahar** – atəşkədə mənasındadır. Yeni orada bir atəşkədə vardı ki, qızılgül onun rənginə paxıllıq etdiyindən acı olmuşdu. Qızılgülün dadı acı olur.

²¹³ Hurini cənnətdən atdı dışarı,
Qovdu cəhənnəmə dost olanları.

Yeni hurilər yaşayan cənnəti hurisiz qoyub, hurilərini dağıtdı, cəhənnəm əhli olanları da cəhənnəmdən qovdu. Burada **cənnət** – atəşkədə, **huri** – od, **cəhənnəmə dost olanlar** – muğlardır.

²¹⁴ Saqi, ver ərinimiş o saf qızıldan,
Qırmızı kükürdü odur doğuran.

Qırmızı kükürd – eski kimyəgərlərin fikrincə, elə bir maddədir ki, hər hansı maddəyə vurulsa qızıla çevirir.

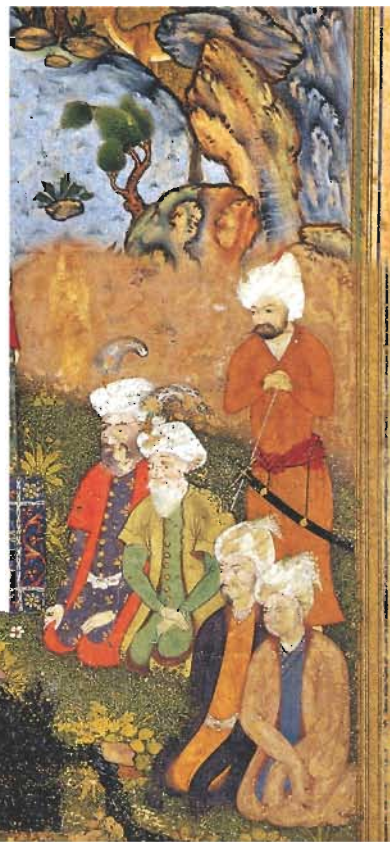
²¹⁵ Mənə ver, dərmantək tutiya edim,
Misimi onunla kimiya edim.

O iksiri mənə ver ki, mis vücudumu onunla qızıla döndərim.

²¹⁶ Ulduzu ona yar olduğu gündə.

Yeni bəxti açıldığı, xoşbəxt olduğu zaman.

²¹⁷ Uca fil başına kəmənd atım mən,
Qandan bixi-ruyən çıxarım nildən.

Bixi-ruyən – boyaqçılarn işlətdiyi qırmızı kök, nil isə Hindisanda bitən qara otdur.

Beytin mənası: Hindistanda o qədər qan tökülm ki, qara ot (nil) əvəzinə qırmızı boya kökü bitsin.

²¹⁸ Örtülü sərvətə növbət gəlincə,
Hinddə Çin çinisi göründü incə.

Örtülü sərvət – Keydin qızı deməkdir. Yeni əsmər gözəllər ölkəsi olan Hindistandan Çinin ağ gözəli göründü.

²¹⁹ Baş vermiş arpadır müşkin buğdadan,
Deyil buğda, deyə, boz arpa satan.

Yeni o əsmər gözəlin arpa boyda xalı buğdadan bitmişdi, buğdayı rəngli gözəl üzündə idi. Bu, arpanı buğda yerinə satın aldadanlardan deyildi. Demək, bunun zahiri buğda, əsli arpa deyil, əksinə, zahiri arpa, əsli buğda idi; saf və təbii gözəl idi.

²²⁰ Türk simalı idi o hindli afət,
Şaha Hind elindən vermişdi cənnət.

Yeni o gözəl türk simalı, ağüzlü idisə də, özü hind qızı idi, şah üçün cənnəti Hindistanda yaratmışdı.

²²¹ O rumi üzüylə, hindli diliylə
Etməmiş Rum şahını özünə kölə.

Yeni o Rum (ağ) üzlü və hind dilli, hindcə danışan gözəl Rum şahını özünə qulam etmişdi.

²²² Oxundan torpağa üz qoyan ceyran,
Gözündə tiryəktək görünür cahan.

Yeni onun oxu ilə yıxılan ceyranın gözündə dünya qaralırdı; yaxud, tiryəkdən məst olan kimi, gözləri süzülüb qalırdı.

²²³ Atlar dırnağından ipək çöl, çəmən
“Ceyrangöz” olmuşdu ceyran gözündən.

“Ceyrangöz” – bir növ ipək parça adıdır; üstündə ceyran gözü kimi naxışlar olduğu üçün belə adlanır. Beytin mənası: o qədər ceyran ovlanmış ki, yer “ceyrangöz” parçası şəklində idi.

²²⁴ Sübhün gözəli zər xal-xalı ilə,
Göyün xeyməsinə saçarkən şölə...

Sübh gözəli – Günəş; **zər xalxal** – Günəşin nuru; **göyün xeyməsi** – göy qübbəsi, səma deməkdir. Beytin mənası: səhər açılıb Günəş göydə görünməyə başlarkən...

²²⁵ Qara müşk ağacı əkməmişəm Hinddə,
Fikrim ağ yasəmən tikməkdir Çində.

Yeni Hindistanı fəth etmişəm, indi Çini də fəth etmək istəyirəm. Burada **qara müşk** – hindlilərin qaralığına, **ağ yasəmən** isə çinlilərin ağılığına işarədir.

²²⁶ Xəbər ver, hesabdan qalmayım geri,
Səbətə ilandır, ya sümükləri?

İlan kin və ədavət rəmzidir. İlanın bel sümüyünü isə qədim iranlılar dostluq üçün özlərində saxlardılar. Beytin mənası: söylə görüm, arada dostluq var, ya düşmənlik?

²²⁷ Əfrasiyab mülkünün varisi erkən,
Başını günəştək ucaldı Çindən.

Burada Əfrasiyab mülkünün varisi İskəndərdir. **Əfrasiyab mülkü** ifadəsi – bir zaman Əfrasiyabın İrani zəbt edərək ona hakim olmasına işarədir.

²²⁸ **Zəxirə** – ərzaq, sursat.

²²⁹ Düşünmə, lacivərd boyalı paltar,
Hər şəxsə göylərdən gəlir, ey salar!

Yeni zənn etmə ki, kişinin başına gələn bəla göydən gəlir.

²³⁰ Sarsılmaz qolumdan qorxmadınmı sən?
Mənim tərəzime torpaq tökürsən!

Birinin **tərəzisinə torpaq tökmək** – onu gücsüz saymaq, asanlıqla məğlub ediləcəyinə inanmaq deməkdir. Yeni polad kimi gücündən qorxmada mənə ağır daşlarla deyil, yüngül torpaqla çəkmək istəyirsən.

²³¹ Ulduzlar o qədər qızıl səpirdi,
Yer öküzü qızıl altına girdi.

Mifoloji təsəvvürə görə, Yer kürəsi öküz üstündə durmuşdur. Beytin mənası: gecə oldu, o qədər ulduz doğdu ki, göydən yerə işıqdan sanki qızıl töküldü, yer öküzü qızılın altında duran kimi idi. (Nizamidə; yer öz öküzünü xəzinəyə sürdü.)

²³² Təbii yaqutu yonunca zaman,
Yaqutlu tac ilə cüt oldu cahan.

Yeni göy təbii yaquta bənzəyən Güneşi xırdalayıb səmaya səpmiş, səma almazlarla bəzənmiş tac kimi yerin başına qoyulmuşdur.

²³³ Neysandan nə şərəf almışsa sədəf,
Çinə də şah verdi elə bir şərəf.

Yeni İskəndər çinlilərə çoxlu dürr-cəvahir bağışladı.

²³⁴ **Fəğfur** – qədimdə Çin imperatorlarına verilən titull.

²³⁵ Hər yandan töküldü şahənə yarpaq,
Meyvə yarpağıtək tökdü hər budaq.

Yeni payızda ağac yarpaqlarını tökən kimi, ziyafət süfrəsinə də o bol rəngarəng yemək boşqabları düzüldü.

²³⁶ Fərxarə bənzəyən istək evindən,
Tez hazır olurdu hər istənilən.

Fərxar – Çində gözəlləri ilə məşhur bir şəhər olmuşdur. Yeni o məclisdə, Fərxar şəhərində olan kimi, hər kəs öz istədiyinə o saat nail olurdu. Cənnətdə həmişə hər şey arzu edilən dəqiqədə hazır olan kimi orda da hər şey hazır idi.

²³⁷ Xəzinə ağzını açınca xaqan,
Qarun xəznəsində yer oldu pünhan.

Yeni Çin padşahı xəzinə qapısını açıb, Qarun xəznəsindən hər tərəfə hədiyyələr saçdı.

²³⁸ “Fərəsi” “rux” ilə ayaqdan salır,
“Fərəs”lə “fil”i də cəbhədən alır.

Yeni (şahmat oyununda olan kimi) düşmənin atını topla vurur, filini də atla aradan çıxarır.

²³⁹ Çərx kimi dolanır açarkən şəhbal,
Gəzişi cənubdu, çıxışı şimal.

Yeni o **ov quşu** ova getməkdə cənub küleyi kimi, ovdan gəlməkdə isə şimal küleyi kimi sürətli, iti qanadlı idi.

²⁴⁰ Su kimi lətifdir o çənə, buxaq,
Atəşdə suyu kim görmüş baş-ayaq?

Atəşdə suyun baş-ayaq görünməsi ifadəsi ilə tər damcıları süzülən lətif ağ buxağın od kimi qırmızı yanaqlar altında sallanması nəzərdə tutulur.

²⁴¹ Üzü bənövşəyə qızılgül atır,
Gül üzde bənövşə keşikçi yadır.

Burada **bənövşə** – saçlar, **qızılgül** – yanaq deməkdir. Yeni yanağı qara saçların bənövşəsinə qızılgül taxmış, bənövşəni qızılgülün qarovulçusu etmişdir.

²⁴² Müşk onun zülfünə bağlamış kəmə, r,
Zülfü də Günəşə köləlik edər.

Yeni müşk onun saçlarının beli bağlı qulu, saçları da Günəş kimi parlaq yanaqlarının beli bağlı qulamı idi.

²⁴³ İki pərvanədir bağlanmış bura,
Birin in üzü ağ, birinin qara.

Ömrün ətrafında döənən **iki pərvanə** – gecə və gündüz deməkdir. **Ağ pərvanə** – gündüz, **qara pərvanə** – gecədir.

²⁴⁴ Kimsənin şamına deyil pərvanə,
Dinləməz kimsəni, baxmaz fərmanə.

Bu pərvanələr kimsənin işığına getməz, yeni gecə-gündüz, zəmanə, dövrən heç kimə tabe deyil.

²⁴⁵ Dan yeri yaqutdan şəfəq saçanda,
Şəbdizin belindən tənği açanda...

Burada **yaqut** – Günəş, **şəbdiz** – gecə, **təng** – aman yolu, kəhkəşan deməkdir. Yeni səhər açılarda, ulduzlar göydə gözəndən itəndə...

²⁴⁶ Yeddi rus soyundan tərpetdi ordu.
O zaman Rusiya yeddi vilayətə bölünürdü.

247 Tarixlə, təqvimlə hər bə gedirlər,
Hesabda bir ayı təxir edirlər.

Yəni onlar tarix və təqvim üzüylə uğurlu-uğursuz saati təyin etməklə başlayır və bu astronomik hesablama üçün bir ay yubanırlar.

248 Zəhər ki, vücuda salır zəlzələ,
Sağalır yenə də başqa zəhərlə.

Təbabətdə zəhərlənməni bədəne başqa bir zəhər vurmaqla da müalicə edirlər; burada həmin tibbi əməliyyata işarə olunur.

249 Daşlarda nizə qan çeşməsi açar,
Bir orman göyərdir yay ilə oxlar.

Burada daşlar dedikdə döyüşçülərin daş kimi bərk sinələri nəzərdə tutulur. Yəni nizə, mizraq döyüşçülərin daş sinələrindən qan bulağı açmış və o bulağın ətrafında nizə, ox meşəsi bitmişdir.

250 Aslantək alıxdım sağrı yırtmağa,
Tülkütək baxmaram yağı quyruğa.

Yəni mən müharibədə aslan kimi pəncə-pəncəyə vuruşuram, tülkü kimi hiyləgərliklə məşğul olmuram.

251 Boynunu çəkən çox adlı pəhləvan
Oturdu buza o soyuqqanlıdan.

Yəni bu müharibə çox igidləri məhv etdi. **Buza oturmaq** – burada soyumaq, ölmək deməkdir.

252 Firuzə rəngli tağ ertəsi günü,
Dağ-daşdan ucaltdı yaqut güzgünü.

Firuzə rəngli tağ – göy, səma; **yaqut güzgülü** – Günəş. Yəni ertəsi günü dağın arxasından Günəş doğdu.

253 Öpüşün qapısı bununla belə,
Bağlanmış Səmərqənd çubuqlarıylə.

Yəni dodaqlarım gözəl, öpüşüm çox şirinsə də, lakin onların qapısı Səmərqənd ağacı ilə bərk bağlanmışdır, oradan öpüş içəri gire bilməz.

254 Mənimlə bir cınaq çəksə gül, çiçək,
“Apardım” sözünü unutsun gərək.

Yəni güllər də mənim gözəlliyimlə bəhsə girişə bilməz; mən öz gözəlliyimlə hər zaman güllərdən, çiçəklərdən üstünəm.

255 Bu müşkin xalımı çinli bağrıyam,
Falca Rum qəlbinin şən çırağıyam.

Burada **müşkin xal** – qara, **çinli bağrı** – ağ vücuda, ağ sifətə yaraşlıq deməkdir. Yəni fala baxdırmışam, bəxtimə Rum qəlbi, yəni İskəndər düşmüşdür. **Rum qəlbinin şən çırağıyam** – yəni məhəbbətim İskəndərin ürəyindədir, İskəndərin xoşuna gəlmişəm.

256 Əqiq möhr üstünü basmamışdı pas,
Saf üzük qaşını deşməmiş almas.

Yəni o qız hələ bakirə idi, o vaxta qədər ona kişi əli toxunmamışdı.

257 Gecəydi o yerdə, qaranlıq diyar
Müşkü ud yerinə etdi ixtiyar.

Orijinalda “qaranlıq diyar” deyil, “yarımışıqlı diyar”dır. Yəni gecə olanda o diyar ağ udu (ışığı) deyil, qara müşkü (qaranlığı) seçdi.

258 Kinindən olmuş göy dəli, zəncirli,
Zəncinin yerinə keçdi kəşmirli.

Yəni göyün halı zəncirli dəli kimi qarışdı. Ağ sifətli kəşmirli qara bədənli zəncini əvəz etdi: hava işıqlandı.

259 Əjdər quyruğunda gizləndi Aytək.

Dini rəvayətlərdə Ayın tutulması əjdahanın onu tutub gizlətməsi ilə izah edilir. Buna görə də Ay tutularkən əjdahanı guya qorxudub qovmaq üçün mis qablara döyüb hay-küy salarmışlar. Misranın mənası: İskəndər Zülqərneyn zülmata getdi.

260 Açmış bu mədəni başqa bir şair.

Burada Nizami Firdovsini nəzərdə tutur.

261 Heyvan tapmadısa, kədər yox bunda,
Heyvantək ölmədi heyvan yolunda.

Burada birinci və üçüncü “heyvan” – abi-həyat, dirilik suyu mənasındadır. Yəni İskəndər dirilik suyunu tapmadısa da, bundan incimədi və çox şükür etdi ki, heyvan suyu, yəni dirilik suyu yolunda heyvan kimi ölmədi.

262 Bu incə nüktədən bildi tacidar:
Torpaqdır, onu bu torpaq doyurar.

Yəni bu mənalı hekayədən şah anladı ki, şahlığın tamahını yalnız qəbir torpağı doydurur.

263 Birini günbəddən salır quyuya,
Birini balıqdan ucaldır Aya.

Yəni bu dünya birini göydən yerə endirir, birini yerdən göyə qaldırır – birini alçaldır, birini yüksəldir.

264 Hər yerdə o qoca, o sənət əri,
Yanlış söyləmişdi doğru sözləri,
Yanlış yenidən vurdum bir bəzək,
O qoca şairdən üzr istəyərek.

Qoca şair – Firdovsidir. Yəni Firdovsi İskəndər dastanını yanlış rəvayətlər üzrə bəzəmişdi. Mən bunu doğru dastan üzrə bir də bəzədim (yenidən işlədim) ki, bunun üçün də Firdovsidən üzr istəyirəm.

265 Dünyanı yumuş bu üçüncü dəniz,
Nəsara dinindən etmiş tərtemiz.

Mifoloji rəvayətə görə, **üç dəniz** – birinci asiman, göy, ikinci – dünyanı qaplayan mühit dənizi, üçüncü – havada sallanan dənizdir. Bunun suyu dünyanı yumaqdadır.

Nəsara dini – Allahı üç ünsürdən (ata, oğul, ruhül-qüds) ibarət hesab edən xristianlıq.

266 Uca, dik başını Müştəri öpər,
Təslis və tərbiə cəvahir saçan,
Üçbucaq oturdan, dördlü koturan.

Yəni **Müştəri** ulduzu kimi yüksəkdə olan, baxışları gövhər saçan. **Tərbi** – dördləmə; burada bardaş qurub oturma; **təslis** – üçləmə; burada məclisdəkiləri üçbucaq şəklində oturtma; sağda, solda və qabaqda.

267 Bitincə gövhəri aldım hüzurə,
Gövhəri hədiyyə verdim gövhərə.

Yəni “Şərəfnamə”ni yazıb qurtardıqdan sonra Nüsrətəddinə ithaf etdim. Beytdə əvvəlki iki “gövhər” sözü “Şərəfnamə”ni, sonuncu “gövhər” isə Nüsrətəddin Atabəyi bildirir.

İQBALNAMƏ

¹ Yeddi qat içində nə var binadan,
Min alqış ona ki, odur Yaradan.

Yeddi qat – Şərq əsətirində göyün yeddi təbəqədən ibarət olduğu təsəvvür edilir.

² Heç bir kəs torpağa dil verə bilməz,
Naxış vura bilməz suya da heç kəs.

Heç kim torpağı danışdıra bilməmiş və heç kim suya naxış sala bilməmişdir. Təkcə Allah torpaqdan nitq sahibi olan insan yaratmış və bir damcı suya (nütfəyə) insanın surətini nəqş etmişdir.

³ Səni ümid ilə hey axtarmaqda
Kimisi qarada, kimisi ağda.

Səni hər kəs qaranlıq gecədə, işıqlı gündüzdə, kimi yerdə, kimi göydə axtarıb tapmaq istəyir.

⁴ Köhnə hekayəti çatdırdım sona,
Başlasın təzə söz indi cövlana.

Bundan əvvəlki hekayəni – “İskəndərnamə”nin birinci hissəsini – “Şərəfnamə”ni yazıb bitirdim, indi də onun ikinci hissəsini – “İqbalnamə”ni yazmağa başlamışam.

⁵ Saldın ilk sözümlü Sən dildən-dilə,
Bu son addımı da yetir mənzilə.

“Şərəfnamə”də müvəffəqiyyətimi və şöhrətimi təmin etdin, indi “İqbalnamə”ni də o cür başa çatdırmağa mənə yol göstər, yardım et.

⁶ Onun taxtı idi bütün bu əflak,
Başının müqəddəs tacıydı “lövlak”.

Həqiqətdə Məhəmmədin taxt-tacı yox idisə də, mənən o həm taxt, həm tac sahibi idi.

Quranda “Lövlökə ma xələqqü-l-əflak” (“Əgər sən olmasaydın, göyləri yaratmazdım”) ayəsinin ixtisar edilmiş variantıdır. Bu sözləri Allah Məhəmmədə müraciətlə demişdir.

⁷ Parlayıb nur saçdı bu kainata,
Bənzərdi Zülmatda abi-həyata.

Məhəmməd cəhalət qaranlığında olan dünyaya öz mərifəti ilə işıq saçdı. Onun dünyada varlığı əsatirə görə Zülmatda olan dirilik suyuna (abi-həyata) bənzədilir.

⁸ Uca qalxmasaydı ərşin tağından,
Kimdi kainatın sirrini açan?

Ərşin tağı – burada Məhəmmədin, dini əfsanədə deyildiyi kimi qalxdığı “merac”dır ki, göyün yeddinci təbəqəsi sayılır.

Beytin mənası: Məhəmməd göylərin ən yüksək qatından uca qalxdığı üçün kainatın sirlərini açdı.

⁹ Cənnətdən torpağa gəldisə Adəm,
O qoydu torpaqdan cənnətə qədəm.

Dini əfsanəyə görə, birinci peyğəmbər olan Adəm Allahın əmrindən çıxdığı üçün cənnətdən çıxarılıb dünyaya atılmışdı.

Beytin mənası: Məhəmməd Adəm peyğəmbərdən də yüksəkdir. Adəm cənnətdən çıxarılıb yerə qovulduğu halda, Məhəmməd yerdən cənnətə getmişdir. Burada Məhəmmədin behiştə görməsinə işarə edilir.

¹⁰ Aytək çıxdı Yusif quyudan əgər,
Nur saçdı quyudan o, Aya qədər.

Yusif quyudan Ay kimi bayıra çıxdısa, Məhəmməd merac gecəsi yerdən Ayın üstünə, ərşə çıxdı və hər yeri öz nuruna qərş etdi.

¹¹ Xızra abi-həyat oldusa qismət,
Həyat çeşməsindən keçdi Məhəmməd.

Əgər Xızır Zülmata gedib dirilik suyuna çatdısa, Məhəmməd merac gecəsi daha yüksək məqama çatdı.

¹² Yunisi uddusa balıq bir zaman,
Ona səcdə etdi balıqla ilan.

Yunis – dini rəvayətə görə, qədim yəhudilərin peyğəmbərlərindəndir. Uydurduğu möcüzə yalan çıxdığı üçün qaçıb Dəclə kənarına gəlmiş, gəmiyə minmiş, günahkar olduğundan gəmi

onu aparmamışdır; Yunisi suya atmışlar. Bir böyük balıq onu udmuş, o da balığın qarında tövbə və dua etmiş, Allah duasını qəbul etmiş, bir müddət sonra balıq onu kənara buraxmışdır.

İkinci misrada Nizami Məhəmmədin möcüzələrindən birinə işarə edir. Dini əfsanəyə görə, Məhəmmədin möcüzələrindən biri də guya heyvanları dilə gətirməsi olmuşdur. Guya balıq və ilan da ona ram olub dilə gəlmiş, onun peyğəmbərliyini təsdiq etmişdir.

¹³ Davuddan yadigar tək bir zireh var,
Məhəmməd yüz zireh qoyub yadigar.

Davud peyğəmbər öləndən sonra ondan insanlara yadigar kimi zireh qayımaq bacarığı qalmışdı. Məhəmmədin təlimi isə yüz zirehə bərabərdir.

¹⁴ İsanın beşiyi göyə qovuşdu,
Məhəmmədsə özü göylərə uçdu.

Məhəmməd peyğəmbərin meracına işarədir.

¹⁵ Tur dağı Musaya oldusa eyvan,
Məhəmmədin qəsri yarandı nurdan.

Musa Allahdan vəhy almaq üçün “Turi-Sina” dağına çıxmışdasa, Məhəmməd nurdan yaranmış qəsrde Allahla söhbət edirdi.

¹⁶ Gəlinimdə olan şuxluq, təravət
Peykərşünaslara eylər kifayət.

Gəlinim – burada əsərim, yəni “İqbalnamə”m, **peykərşünas** isə sənəti, gözəlliyi qiymətləndirən deməkdir.

¹⁷ Kürədən çıxanda güzgü bərq vurur,
Fəqət sınan zaman zirehə yarar.

Qədimdə güzgünü pardaxlanmış demirdən qayırdılar. Güzgü qırıldıqda ondan zireh də düzəltmək olurdu.

Beytin mənası: gənclikdə insanın üzü güzgü kimi parlaq və saf olur, amma qocalanda üz qırışır, zireh kimi çin-çin olur.

¹⁸ Zülmətə bürünmüş keşikçixana,
Həmlə eləmişdir fil pasibana.

Keşikçixana – dünya, **fil** – gecə, **pasiban** – Günəş mənasını verir. Yəni gecə gəlmiş, hər tərəfi qaranlıq basmışdır.

¹⁹ Bir ahı balası doğmuşdur çəmən,
Müşk-ənbər saçmada öz göbəyindən.

Ahu – ulduz, **çəmən** – göy mənasındadır. Ahunun göbəyindən qara müşk düşən kimi göydən yerə qaranlıq çökməkdədir, yəni – gecədir.

²⁰ Dürr üçün qəvvastək suya batırdım,
Gah seçib götürür, gah da atırdım.

Nizami “İqbalnamə”ni yazarkən yeni surətlər, incə mənalər, gözəl ifadələr tapmasını qəvvasın dənizdən dürr çıxarmasına oxşadır.

²¹ Fələyin köhləni olub tənənfəs...
Vaxtın sürətlə keçməsinə işarədir.

²² Daxmada gecənin hörüklərindən,
Yeddi rəng ipəklər toxuyuram mən.

Bu dar evimdə gecənin mənə verdiyi ilhamla rəngarəng surətlər, sözlər yaradıb, əsərimi yazıram.

²³ Bu lacivərd küpdən mən də İsatək
İplər çıxarıram hər an rəngbərəng.

Dini əfsanəyə görə, İsanın peyğəmbərliyinə ən əvvəl inanan on iki boyaqçı olmuşdur. Bunlar İsadan möcüzə istəmişlər. İsa da guya boyaqçılara boyamaq üçün verilmiş bütün əşyanı bir küpə tökmüş və bunları eyni küpdən hər kəsin istədiyi rəngdə çıxarmışdır.

Bu beytdə: **lacivərd küp** – göy, səma; **rəngbərəng iplər** isə – müxtəlif surətlər və müxtəlif mənalər ifadə edən misralar, beytlər deməkdir.

²⁴ Onda Müştərinə görə hər an,
Vurar üzüyünə Ütarid nişan.

Nizami özünü **Ütaridə** – katibə, Xoylu İmadı isə xoşbəxtlik gətirən Müştəri ulduzuna bənzədir. Mүнәccimlərin fikrincə, Müştəri xoş tale göstərən ulduzların ən böyüyüdür, Ütarid isə göylərin katibidir.

Beytin mənası: Müştəri Ütaridə xoşbəxtlik nəzərini salan kimi Ütarid bu səadəti möhürləmək üçün katiblik üzüyünü barmağına keçirir. Keçmişdə şahların katibi onların möhürünü özündə saxlardı ki, yazılanları möhürləsin.

²⁵ Məgər neçə uşaq tutar bir mama?
Bir ağac nə qədər yetirər xurma?

Burada Nizami özünü mamaya və bar verən ağaca, yaratdığı misraları və beytləri uşaq və xurmaya bənzədir. Yəni bir şair bir gecədə nə qədər şeir yazar.

²⁶ Yuxusuz, ac-susuz qalib o gecə,
Bu mavi deryada üzürdüm təkcə.

Mavi derya ilham mənasındadır. Yəni bu yuxusuz çalışdığım gecədə fikrim ilham dənizində söz inciləri toplamaq üçün üzməkdədir.

²⁷ Gecə gecə deyil, dibsiz bir quyu,
Ayı da, günü də udmuşdu suyu.

Ayın görünmədiyi gecə, yəni tamam qaranlıq olan gecə el arasında qədimdən bəri qaranlıq quyuya bənzədilir, guya Ay və Günəş bu quyuya düşmüşdür.

²⁸ Atdığım kəməndlə, şahın bəxtindən
Əmlik ceyranları ovlamışam mən.

Şahın dövlətindən ilham kəməndini ələ alaraq xəyalımın çəməninə mənə ceyranları ovlamışam – gözəl beytlər yaratmışam.

²⁹ Əngin dənizlərə mən tor atmışam,
Bu torla növbənöv balıq tutmuşam.

Xəyalımın dənizinə tor ataraq, çoxlu təzə fikirlər tapmışam, rəngarəng beytlər yaratmışam.

³⁰ Vuruşur önümdə Çin ilə Həbəş.

Çin – ağ kağız, **Həbəş** isə kağız üzərində qara xətlər, yazılar deməkdir.

³¹ Qızışib coşduqca beynim şərəbdən,
Gəldi səxavətə söz də bu zaman.

Şərəb şairin ilhamı, təbi mənasındadır. Nizami ömründə şərəb içmədiyini başqa beytlərində də bildirmişdir. Məsələn:

Sən mey iç, getirmə heç bir bəhanə,
Ağzım möhürlüdür, üz vurma mənə.

Bu fikri nizamişünaslar da təstiq edirlər.

Beytin mənası: mənəvi şərəbim – təbim coşduqca sözlər, fikirlər də beynimdə coşub daşır.

³² İlham buludlarım çəkdi nərələr,
Gövhərşünaslara yağdırdı gövhər.

İlhamım cuşa gəldi, sənəti sevenlər üçün yağış kimi dürlər yağdırdım.

³³ Taleyim açıldı, oldum bəxtəvər,
Zöhrə dəf göndərdi, Müştəri dəftər.

Zöhrə ulduzu Yaxın Şərqi klassik şairlərinin əsərlərində göylərin çalğıcısı sayılır. **Zöhrənin dəfi** buna işarədir.

Kosmoqrafiya Müştəri ulduzu üzərində qara xətlər olduğunu göstərir. Müştərinin bu xətlərini qədimdə yazı saymışlar. **Müştərinin dəftəri** ifadəsi də buna işarədir.

İkinci tərəfdən, Müştərinin Zöhrə ilə bir bürcdə qarşılaşması, qədim astroloqların fikrincə, xoşbəxtlik əlamətidir.

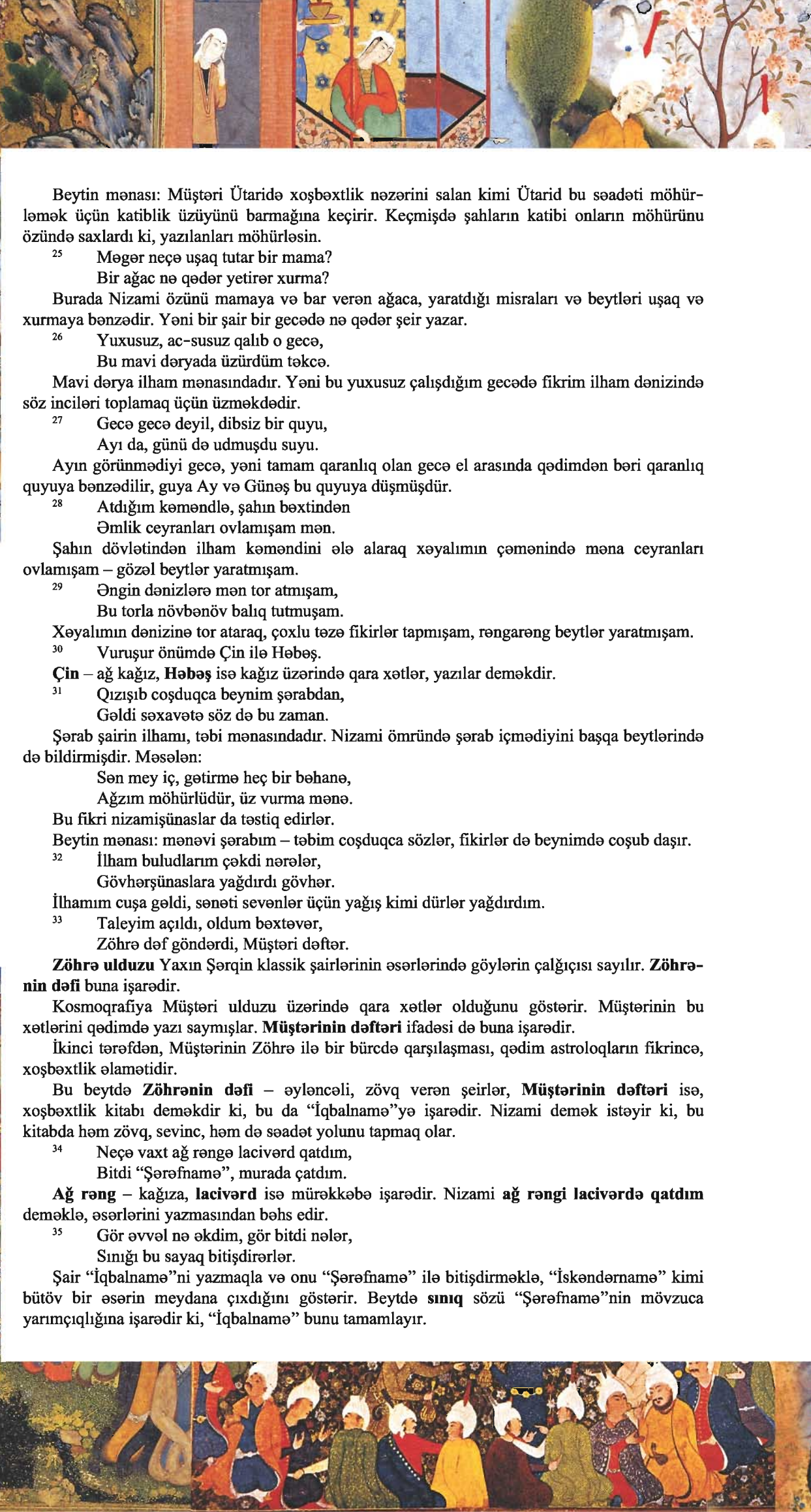
Bu beytdə **Zöhrənin dəfi** – əyləncəli, zövq verən şeirlər, **Müştərinin dəftəri** isə, xoşbəxtlik kitabı deməkdir ki, bu da “İqbalnamə”yə işarədir. Nizami demək istəyir ki, bu kitabda həm zövq, sevinc, həm də səadət yolunu tapmaq olar.

³⁴ Neçə vaxt ağ rəngə lacivərd qatdım,
Bitdi “Şərəfnamə”, murada çatdım.

Ağ rəng – kağıza, **lacivərd** isə mürekkəbə işarədir. Nizami **ağ rəngi lacivərdə qatdım** deməklə, əsərlərini yazmasından bəhs edir.

³⁵ Gör əvvəl nə əkdim, gör bitdi nələr,
Sınığı bu sayaq bitişdirərlər.

Şair “İqbalnamə”ni yazmaqla və onu “Şərəfnamə” ilə bitşirməklə, “İskəndərnəmə” kimi bütöv bir əsərin meydana çıxdığını göstərir. Beytdə **sınıq** sözü “Şərəfnamə”nin mövzuca yarımçıqlığına işarədir ki, “İqbalnamə” bunu tamamlayır.

³⁶ Bilmirəm bu qədər füsunkar sözlər
Babil quyusundan çıxır nə təhər?

Əsatirə görə, qədim Babil şəhərində dərin bir quyu var imiş ki, oradan asılmış Harut və Marut adında sehrbaz mələklər də quyudan çıxıb bilməzlərmiş. Nizami burada öz şeirlərinin o quyudan çıxıb biləcək dərəcədə qüvvətli caduya, yeni təsirə malik olduğunu söyləyir.

³⁷ Zöhrəyə o “Zənd”i kimlər öyrətdi,
Oxuyub Harutu tamam bənd etdi?

Əsatirə görə, guya Zöhrə ulduzu çox gözəl oxumağı ilə Harutu cəzb etmiş, Harut da ona qovuşmaq üçün sehrbazlığa başlamış və sehrbazlıq etdiyinə görə cəzalandırılaraq quyudan başı üstə asılmışdır.

“Zənd” – atəşpərəstlərin peyğəmbəri Zərdüştün kitabının adıdır. Buna “Zənd-Avesta” da deyilir. Nizami isə təbini “Zənd” oxuyan Zöhrəyə, şeirlərini də Zöhrənin cəzbedici nəğmələrinə bənzədir.

³⁸ Şeirli nəğməmdən Zərdüşt xar oldu,
Söndü çox “Zənd”lərin alovu, odu.

Yeni mənim sehre – qüvvətə malik sözlərimin müqabilində Zərdüştün sözləri kölgədə qaldı, çox “Zənd”lər rəvnəqdən düşdü.

³⁹ Dəryaya dürr saçsın qətrə buradan,
Qoy xurma daşsın Bəsrə buradan.

Məlumdur ki, qətrə dəryada sədəfin ağzına düşüb, dürr olar. Nizami deyir ki, qətrələr məndən dəryalara dürr saçın bilər, yeni mən sözlərdən dürr yaradan bir şairəm.

İkinci misra Bəsrənin bol və əla xurma yeri olduğuna işarədir. Nizami özünün Bəsrə xurmasından da şirin və bol sözlər yaratdığını söyləyir.

⁴⁰ Bu altıkünc tağda bir buludam mən,
Səpərəm hər yana su ciyərimdən.

Mən bu altıçəhətli (sağ, solu, önü, arxası, yuxarısı, aşağısı olan) aləmdə elə bir sənətkaram ki, sözlərimin şöhrəti hər yana gedib çatır.

⁴¹ Bitkitək pay alıb hamı suyumdan,
Yağışım sərvlər becərir hər an.

Mənim əsərimdən ilham alan şairlər damcı ilə bitən otlara bənzərlər, onlar mənim böyük bəhrələr verən sənətimə möhtacdırlar.

⁴² Kölgətək işıqdan kim çəksə zərər,
Əlbəttə, həmişə ondan çəkinər.
Çəşməmdən feyziyəb olsa da çoxu,
Getmir gözlərinə həsəddən yuxu.

Bu beytlərdə Nizami özünü işığa və onun poetik istedadına həsəd aparın şairləri kölgəyə bənzədir.

⁴³ Mənim meyخانamdan içərlər şərab...
Yeni mənim əsərlərimdən istifadə edərlər.

⁴⁴ Bu feyzi onunçün qazandım ki, mən
Əsla su içmədim yad bir çəşmədən.

Mən özgəyə göz dikmədən öz əməyimlə belə bir dərəcəyə çatdım.

⁴⁵ Xəlvətdə poladdan sildim ki, pası,
Yaqut rəngi alsın onun aynası.

Bu və başqa beytlərdə Nizami öz yaradıcılığının tamamilə orijinal olduğunu, heç kəsi təqlid etmədiyini və heç kəsdən söz almadığını göstərir və deyir ki, mən zəhmət və əziyyətimlə öz yaradıcılıq xəyalımı güzgü kimi parlatdım.

⁴⁶ Hələ can almamış əcəl turactək:
“Dad, məni tutdular!” – çıxırıb dad çək.

Dad, məni tutdular! – Turacın oxumasına, təqlid yolu ilə düzəldilmiş ifadəyə işarədir.

⁴⁷ Fələk – yeddibaşlı qorxunc əjdaha,
Bircə zərbə vursa, məhv oldun daha.

Əsatirə görə, guya, göy əjdahası olan fələk Ayı udurmuş, həm də onun tutulmasına səbəb olurmuş.

⁴⁸ Xəlbirə bənzəyən təştirdi asiman,
Sən bir xəlbir torpaq, o da bir təşt qan.

Birinci misra ulduzlarla dolu göyə işarədir, ikinci misrada isə insan bir ovuc torpağa, çərxi-fələk isə məhv olmuşların qanı ilə dolmuş bir təştə bənzədilir.

⁴⁹ Bu göy rəngli küpün çox hiyləsi var,
İçindən görərsən yüz cür rəng çıxar.

Göy rəngli küp – fələk, səma deməkdir. Beytin mənası: bu fələk cadularla, füsunlarla doludur, ondan yüz növ hiylə baş verir.

⁵⁰ Küpə bir cadugər minər, deyərlər,
Bu küpə minmişdir yüz min cadugər.

Əfsanələrə görə, küpə bircə cadugər minir, amma göyün küpünə bax ki, üstündə yüz minlərlə cadugər və sehrbaz, yəni bədbəxtlik və nəhslilik ulduzları dolaşır.

⁵¹ Tülkütək geydirər qırmızı papaq,
Sonra qara itə yedirdər ancaq.

“Dərzi tülkü” adlı Azərbaycan nağılına işarədir. Yəni bu çərxi-fələk bu gün bir adama qırmızı tülkü dərisindən papaq geydirsə, sabah onu tülkü kimi qara itlərə yem edər; bu gün güldürər, sabah ağladar.

⁵² Nədir dörd yol üstə məskən düzəltmək?

Dörd yol – dörd ünsürdən, yəni su, od, torpaq və havadan ibarət dünya deməkdir. Mənası: nə vaxta qədər bu keşməkeşli dünyada yaşayacağıq?

⁵³ Dörd balıq qeydindən qurtaranda biz,
Asudə yatarıq səssiz-səmirsiz.

Dörd balıq – yenə də dörd ünsürdən ibarət olan dünya deməkdir. Yəni yalnız öləndən sonra asudə olmaq mümkündür.

⁵⁴ Hər pərdədə yalnız o adam çalar
Ki, ola pərdədən yaxşı xəbərdar.

Musiqidə işlənən **pərdə** sözü burada məcazi mənədadır. Beytdə deyilir ki, həyatın qanun-qaydalarını bilməyən, onlarla hesablaşmayan adam daim çətinliklərə rast gələr.

⁵⁵ Belə dörd müxtəlif yol ayrıncından,
Çıxmaram, ya qoca olum, ya cavan.

Dörd müxtəlif yol – sağa, sola, irəli, geri gedən yollar, dünyəvi həyatın yollarıdır. Yəni cavan da, qoca da olsam, bu bir-birinə zidd yollardan keçməyə məcburam.

⁵⁶ Dəniz dalğalanıb gələrsə feyzə,
Sədəfdən dürr alıb çıxardar üzə.

Padşahın səxavəti dəniz kimi hərəkətə gəlsə, mənim təbimdən də dürr kimi sözlər çıxar.

⁵⁷ Bir şəhər yaratsam, baxtımsa olsa yar,
Kim olsun bəs ona sonra şəhriyar?

Nizami əsərini bir şəhərə bənzədib deyir ki, onu tikib qurtarsam, yeni “İqbalnamə”ni müvəffəqiyyətlə yazıb başa çatdırsam, ona sahib çıxan, onun “şəhriyari” kim olar?

⁵⁸ Qoyma qoca şaha gənc üstün gələ,
Şiruyə Pərvizi öldürdü belə.

Nizaminin “Xosrov və Şirin” poemasında Pərviz öz sağlığında şahlığı oğlu Şiruyəyə vermiş, onu həddindən artıq yüksəltdi. Şiruyə də yolunu azıb atası Xosrov Pərvizi öldürmüşdür.

⁵⁹ Qocaman ağaca mişar çəkmə sən,
Zöhhak bunun üçün düşdü xətdindən.

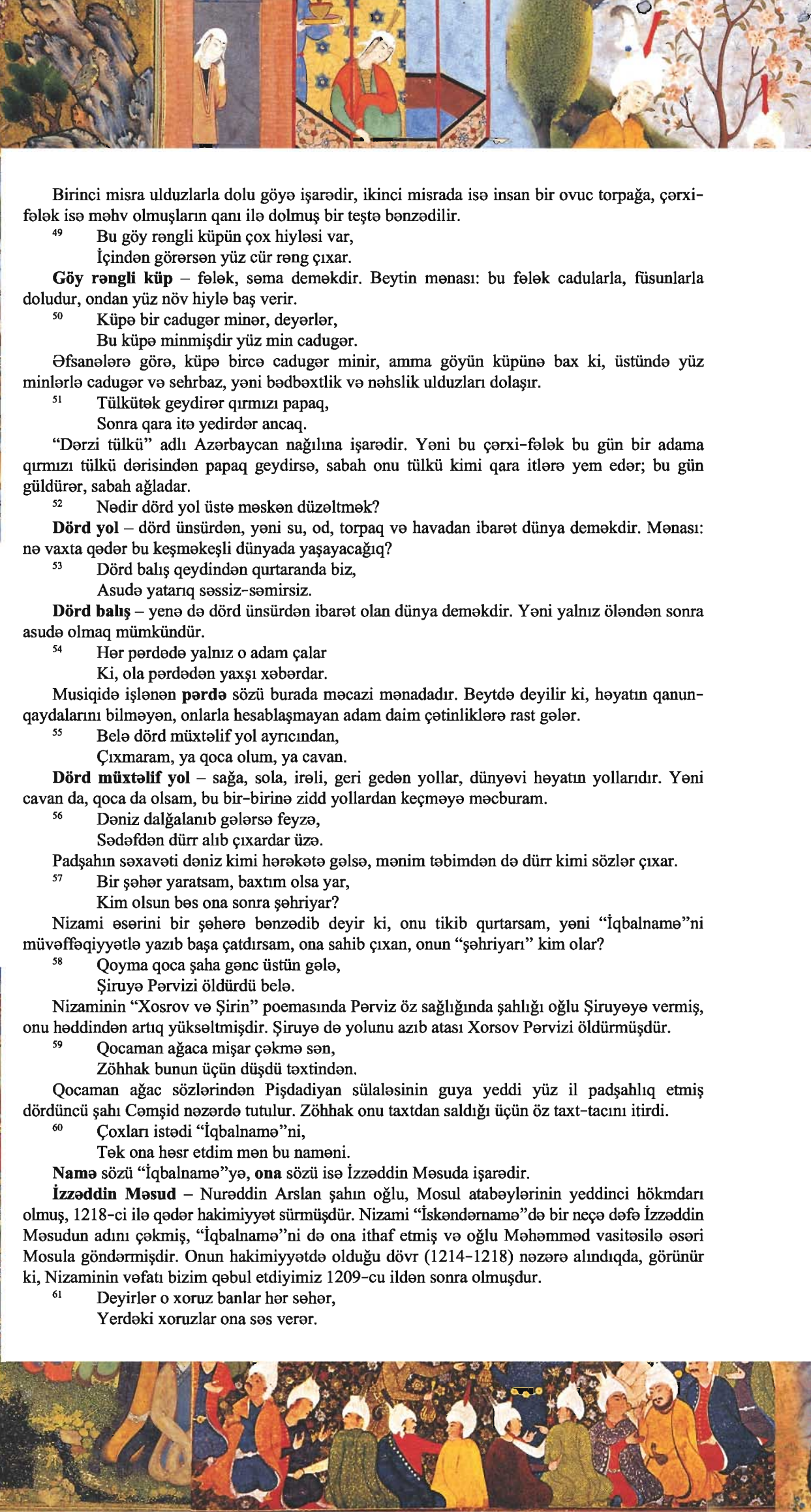
Qocaman ağac sözlərindən Pişdadiyan sülaləsinin guya yeddi yüz il padşahlıq etmiş dördüncü şahı Cəmsid nəzərdə tutulur. Zöhhak onu taxtdan saldığı üçün öz taxt-tacını itirdi.

⁶⁰ Çoxları istədi “İqbalnamə”ni,
Tək ona həsr etdim mən bu naməni.

namə sözü “İqbalnamə”yə, **ona** sözü isə İzzəddin Məsuda işarədir.

İzzəddin Məsud – Nureddin Arslan şahın oğlu, Mosul atabəylərinin yeddinci hökmdarı olmuş, 1218-ci ilə qədər hakimiyyət sürmüşdür. Nizami “İskəndərnamə”də bir neçə dəfə İzzəddin Məsudun adını çəkmiş, “İqbalnamə”ni də ona ithaf etmiş və oğlu Məhəmməd vasitəsilə əsəri Mosula göndərmişdir. Onun hakimiyyətdə olduğu dövr (1214-1218) nəzərə alındıqda, görünür ki, Nizaminin vəfatı bizim qəbul etdiyimiz 1209-cu ildən sonra olmuşdur.

⁶¹ Deyirlər o xoruz banlar hər səhər,
Yerdəki xoruzlar ona səs verər.

Nizami özünü guya göydə yaşayan və hər səhər ilk banlayan xoruza, o biri şairləri isə onu təqlid edərək, yerdə banlayan xoruzlara bənzədir.

⁶² Bir ov vurubsansa, çıxar meydana,
Bir əsər yazmısansa, ortaya qoy.

⁶³ Vurubsan qızıla şah sikkəsini.

Pulun üstündə şahın adı həkk edilən kimi sən də bu qızıl kimi əsərin ("İqbalnamə"nin) üstünə şahın adını yazmısan, əsəri ona ithaf etmişən.

⁶⁴ Almış fərmanını Mahmudilərdən,
Həsəbi, nəsəbi Davudilərdən.

Mahmud – Sultan Mahmud Qəznəvi və ya Səbuktəkin Qəznəvilər dövlətinin banisidir. 997-ci ildən 1030-cu ilə qədər hakimiyyət sürmüşdür. **Mahmudilər** – Mahmud nəsli, sülaləsi deməkdir. **Davud** – Səlcuq hökmdarlarından Qılinc Arslanın böyük qardaşı idi. Məlikşah Səlcuqinin fərmanı ilə 20 il hakimiyyətdə olmuş, 1107-ci ildə ölmüşdür. Şair İzzəddin Məsudun Səlcuq sülaləsindən olan Qılinc Arslanın böyük qardaşı Davud ibn-Süleymanla əsil-nəsəbcə bağlı olduğunu göstərir.

⁶⁵ Tünd şərab qədəhə tökülə eger,
Ləl lacivərdə şəbxun eyləyər.

Ləl – qırmızı şərab, **lacivərd** isə tünd göy rəngli qədəh mənasında işlənmişdir. **Ləl lacivərdə şəbxun (basqın) eyləyər** – yəni qırmızı şərab göy qədəhin rəngini dəyişdirər.

⁶⁶ Fəzada uçarsa eger üçabı..

Üqab – qaraquş, ulduz adı.

⁶⁷ Ayı göydə fətir eleyib güman,
Çoxları quyuya düşüblər, inan.

Şair Ayın quyu suyunda əks olunan şəklini fətirə, şahın çöhrəsini isə həmin şəklə oxşadır; şaha təmənnə ilə yanaşanlar Ayın quyudakı şəklini fətirə bilib ona can atanlar kimi özlərini fəlakətə salırlar.

⁶⁸ Mələyə bənzəyər divlər kənardan,
Div zülmətdən törər, mələksə nurdan.

Əsatirə görə, div qaranlıqdan, mələk isə nurdan yaranmışdır.

⁶⁹ Neçün Bişkin demiş ona bu dövran?
O ki, mehribandır bütün şahlardan.
Bişkin kəlməsini dürüst yazsalar,
Ona layiq bir ad Keypişin olar.

Bişkin – sözünün lüğəvi mənası çox kinli deməkdir. Nizami bu ləqəbin əsərdə mədh edilən şahın xasiyyətinə uyğun olmadığını bildirir və deyir ki, onun kini deyil, əksinə, mehribanlıığı bütün şahlardan artıqdır. Buna görə də şair Bişkin (yaxud Pişkin) sözünün hərflərinin yerini dəyişməklə, onu Keypişin şəklinə salır və bu adı şaha daha layiq bilir; çünki Keypişin İranın əfsanəvi padşahı və Keylər sülaləsinin birinci şahı olan Keyqubadın oğlu Keykavusun adıdır.

⁷⁰ Qopdu bir zəlzələ, göyü oynatdı,
Şəhərlər dağılıb yerlərə batdı.

XII əsrdə Azərbaycanda və o cümlədən, Gəncədə bir neçə zəlzələ olmuşdur. Bunların ən böyüyü 1139-cu il zəlzələsidir ki, rəvayətə görə, bu vaxt Gəncədə 230 minə qədər adam həlak olmuşdur. Kəpəz dağı zirvəsinin çökməsi nəticəsində Göygölün əmələ gəlməsinə səbəb olan bu dəhşətli zəlzələni Nizami həyəcanla təsvir edir.

⁷¹ Surun gur səsindən balıq qorxaraq
Atıldı öküzdən bir xeyli uzaq.

Sur – buynuzdan qayrılan iri çalğı borusudur.

Əsatirə görə, guya yer öküzün, öküz də balığın üstündə durmuşdur.

Beytin mənası: surun, yəni zəlzələ vaxtı qopan gurultunun səsi o qədər güclü oldu ki, Yer kürəsini titrətdi, balıq öküzün altından sıçrayıb uzağa düşdü.

⁷² Yusiflər gözüne sanki batdı mil,
Sanki aşib-daşib Misri basdı Nil.

Nizami burada Gəncəni əfsanəvi gözəl Yusifə və Misrə bənzədir. Mil Yusifin gözünü kor və Nil Misri viran etdiyi kimi zəlzələ də Gəncəni viran etmişdir.

⁷³ Birce sap gövhəri sağ gördü səhər,
O düzdü yenidən saplara gövhər.

Gəncənin zəlzələdən sonra şah tərəfindən bərpasına işarədir.

⁷⁴ Yeddi firuzəli bu qəsrə sən
Haqqa, ədalətə vüsət vermisen.

Yeddi firuzəli qəsr – yeddi göy təbəqəsini bildirir; məcazi mənada isə dünyaya işarədir. Yeni sən bu dar dünyanı hünərin və ədalətinlə genişləndirdin.

⁷⁵ Bir qədəh mey verir sənə Nizami,
Gərək nuş edəsən Keykavus kimi.
Bu tusi qədəhlə Mahmuda bildir
“Şahnamə”nin qədri, qiyməti nədir!

Bir qədəh mey dedikdə, “İqbalnamə” nəzərdə tutulur. Şair deyir ki, gərək bu **qədəhdəki** meyi nuş edib, ona qiymət verəsən. Başqa sözlə, bu tusi qədəhlə, yəni Firdovsi Tusinin “Şahnamə”si qiymətində olan bu əsərə layiqli qiymət verməklə, Sultan Mahmuda bildirəsən ki, şairin qədrini necə bilərlər.

⁷⁶ İki xəzinənin varisi, hökmən,
Səxavətdə sənə, söz deməkdə mən.

İki xəzinə – Sultan Mahmudun xəzinəsi ilə Firdovsinin “Şahnamə” əsərini bildirir. Nizami deyir ki, “Şahnamə” şairinin varisi mənəm, Mahmud xəzinəsinin varisi sən. Məndən böyük əsər yazmaq, səndən böyük səxavət göstərmək...

⁷⁷ Borc əgər vaxtında ödənilməsə,
Qaydadır: varisdən çatar varisə.

Rəvayətə görə, Sultan Mahmud Firdovsiyə “Şahnamə”ni yazdırmış, lakin vəd etdiyi mükafatı verməmişdir. Nizami şaha deyir ki, Firdovsinin varisi mənəm. Mahmud xəzinəsinin varisi sən. Qanun-qaydaya görə ödənilməmiş borcu bu varis o varisə verməlidir.

⁷⁸ O gövhər kanını yox edib ruzgar,
Bircə “İntiyaxis” qalib yadigar.

“İntiyaxis” – İskəndərdən sonra İranda hakimiyyət sürmüş sultanlar nəslindən birinin adıdır. Bu söz eyni zamanda həmin hökmdarların adına yazılmış bir kitabdır ki, Nizami burada **qalib yadigar** dedikdə, onu nəzərə alır.

⁷⁹ Yoxsa rum papaqlı bir türk nə sayaq
Çinə, Hindistana basardı ayaq?

Rum papaqlı türk sözləri ilə Hindistanı alıb, Çini özünə tabe etmiş olan İskəndər Zülqərneyn nəzərdə tutulur.

⁸⁰ Əfsunda Harutu vurub keçənlər,
Neçə əfsun quran, neçə cadugər.

İskəndər Zülqərneyn öz yanında Harutdan da mahir cadugərlər aparırdı.

⁸¹ Madam ki, o rumi ipək bir rəngmiş,
İçdən belə çirkin, üzdən qəşəngmiş,
Gümüş məcməyidə gərək biz nahaq,
Bir qara ud kimi coşub-daşmayaq.

Rum çeşnili ipək – üzdən gözəl naxışlı, astardansa çirkin olur. Bu ipəyin astar tərəfini açıb eybini göstərmək lazım olmadığı kimi, biz də bu **gümüş** məcməyidə, yəni bu göy altında (məcazi: bu dünyada) yaxşı qoxu verməyən **qara ud** kimi yanaraq eybimizi üzə çıxarmayaq (ud ağacı yanarkən xoş qoxu verir, amma qara ud, əksinə, yandıqda yaxşı iy vermir).

⁸² “...Ud, söyüd küliylə yoxsa gözəllər
Dişini ağardıb bizə gülərlər...”

Keçmişdə ud və söyüd ağaclarını yandırıb külü ilə diş yuyarlarmış. **Dişini ağardıb** ifadəsi həm həqiqi mənada, həm də gülmək mənasında işlənmişdir. Nizami deyir ki, qara ud yananda külü ilə diş yuduqları kimi, biz də coşub-daşsaq, eyblərimizi üzə çıxarıq və xalq gülüb bizə iztehzə edər.

⁸³ “İki qərn sahibi” qoymuş namını,
Çünki Şərqdən, Qərbdən almış kamını.

Ərəb dilində **qərn** sözü Şərq və Qərb mənasında da işlənir. İskəndər Zülqərneynə **“İki qərn sahibi”** ləqəbini ona görə vermişlər ki, o, Şərqi də, Qərbi də fəth etmişdir.

⁸⁴ Deyirlər ki, qoşa hörüyü varmış,
Onu kürəyinə daim atarmış.

Qərn – sözü saç mənasında da işlənir. Guya İskəndər saçını başının dalında iki dəstədə hörüb bururmuş, buna görə ona **Zülqərneyn** – iki hörüklü deyirmişlər.

⁸⁵ Deyirlər görübmiş bir belə röya,
Gündən iki qərnı alıbmış guya.

İskəndər yuxuda görübmiş ki, Şərqi və Qərbi Günəşin əlindən almış, iki qərn sahibi olmuş, buna görə ona Zülqərneyn adını vermişlər.

⁸⁶ Başqa rəvayətdə deyirlər yenə:
İskəndər yaşamış iki qərinə.

Qərinə – sözü həm əsr, həm də əsrin üçdə biri mənasında işlənir. İskəndərin yeni eradan qabaq 356-cı ilin payızında doğulduğu və 13 iyun 323-cü ildə, yəni otuz üç yaşında öldüyü məlumdur. Demək, bu rəvayət uydurmadır.

⁸⁷ İskəndər bilmişlər o gündən bəri
Buynuzlu çəkilməmiş mələkələri,
Odur ki, şübhəyə düşmüş ərəblər,
“Zülqərneyn” ləqəbi almış İskəndər.

Əbu-Məşər – adı Ömər, atasının adı Məhəmməd Bəlxlidir. Ən məşhur münəccimlərdən olmuşdur. Riyaziyyat və astronomiya sahəsində əsrinin ən böyük alimi sayılır. 886-cı ildə ölmüşdür. “Üluf” onun məşhur əsərlərindən biridir. O, “Üluf” kitabında yazır ki, İskəndər öləndən sonra yunanlar onun surətini çəkmişlər. Həmin surətin sağ və solunda iki mələk şəklində də rəsm etmişlər. Surətin üstündə iki buynuz şəklində olmuşdur. Guya İskəndər Allah tərəfindən yaradılıb yerə göndərilmiş, bu mələklər də onun sağ-solunda qarovulçusudurlar. Sonra həmin şəkil ərəblərin əlinə keçmiş, onlar buynuzlu mələyi İskəndər bilib, ona “Zülqərneyn” (ikibuynuzlu) adını vermişlər.

İskəndər sikkəsi üstündə buynuzlu büt şəklində həkk edilmiş də məlumdur.

⁸⁸ Dürdən taca bənzər qınları varmış,
İki qulağına o qın taxarmış.

İskəndərin qulaqları çox uzun imiş, onları gizlətmək üçün o, tacının yanlarında buynuz oxşar iki balaca qın qayırdırılmış, tacını qoyanda qulaqlarını o qınların içinə salırmış.

⁸⁹ Sevdin çinli türkü, könlü şad oldu,
Qəmlər hindusundan o, azad oldu.

Türk – sözü gözəl mənasında da işlənir. Burada Çində yaşayan türk gözəli nəzərdə tutulur. **Hindu** sözü qaralığ, qəm, kədər rəmzi kimi alınır.

Beytin mənası: Arşiməd o ağ çinli türk gözəli ilə o qədər zövqə dalmışdı ki, qəmin, kədərin qaralığı onun qəlbini tərək etmişdi.

⁹⁰ Dik sərvə əyərək taqətdən saldı
Qızı sağlamlıq, gənclik və gözəllikdən məhrum etdi.

⁹¹ Rüzgar ona görə dəyişir hər an:
Törəyib dörd ana, yeddi atadan.

Dörd ana – maddi aləmin əsasını təşkil edən dörd ünsür (su, od, torpaq, hava), yaxud dörd cəhət (şərq, qərb, cənub, şimal); **yeddi ata** isə astrologiyaya görə göyün yeddi təbəqəsi deməkdir.

Beytin mənası: dünya və insanın həyatı ona görə durmadan dəyişir ki, bir-birinə zidd müxtəlif maddə və qüvvələrdən əmələ gəlmişdir.

⁹² Arşimides rumlu alimin mumdan,
Balı çəkdiyini gördüyü zaman...

Rumlu alim – yunan filosofu Ərəstuya işarədir.

Beytin mənası: Arşimides Ərəstunun, balı mumdan ayıran kimi o qızın gözəlliyini soldurduğunu gördükdə...

⁹³ Uca sərv bir daha yarpaq açaraq,
Dikəldi, yenə də atdı qol-budaq.

O sərvboylu kəninin əvvəlki gözəlliyi qayıdıb yerinə gəldi.

⁹⁴ Ruxü qoymuş idi Ayı piyada,
“Atı” mat qoymuşdu “şahı” dünyada.

Nizami bu beytdə öz fikrini obrazlı ifadə etmək üçün şahmat oyunu terminlərindən istifadə edir. Birinci misrada **rux** sözünü şair eyni zamanda iki mənada işlədir. **Rux** – farsca üz və piyada (şahmat fiquru) mənasını verir. Misra **gözəlin hüsnu ayı piyada qoymuşdu** mənasındadır.

Beytin mənası: parlaq üz Ayın işığının yolunu bağlamışdı və onun gözəlliyinə şahlar mat (heyran) qalmışdılar.

⁹⁵ “Şirin”in halvasın qurtaranda mən,
Bir halvaçalanım getdi evimdən.

“Şirin” – “Xosrov və Şirin” əsəri, **halvaçalanım** – arvadım mənasındadır.

Beytin mənası: “Xosrov və Şirin” əsərini yazıb bitirdikdə, öz Şirinimi – Afaqımı itirdim.

⁹⁶ “Leyli” xəznəsinə çəkərkən hasar,
Orda da bir Gövhər eylədim nisar.
Bu toyu çatdırıb mən nəhayətə,
Təzə bir gəlin də verdim cənnətə.

“Leyli və Məcnun” əsərini yazıb sona çatdıranda da ikinci arvadım öldü.

Nizaminin ikinci arvadının adı, bizcə, Gövhər olmuşdur. Yuxarıdakı beytlərin ikinci misrasındakı **Gövhər** sözü buna işarədir və iki mənada işlənmişdir.

Üçüncü və dördüncü misralardan məlum olur ki, şair “İqbalnamə”ni yazıb qurtaranda üçüncü arvadı da vəfat etmişdir.

⁹⁷ Neçə gözəl dərdi sinəmdə ikən,
Rum-rus dastanını necə yazım mən?

Rum-rus dastanı burada “İskəndərnamə”yə işarədir. **Rum dastanı** – İskəndər Ruminin dastanını, **rus dastanı** isə İskəndərin ruslarla bir sıra müharibələrini bildirir ki, bunlar “Şərəf-namə”də təsvir edilmişdir.

⁹⁸ Hamıya məlumdur, əhli-Xorasan
Bağdadda fənd ilə yaşayar asan.

Abbasilər dövründə, səkkizinci əsrdə Xorasan hakimlərinin (Əbu-Müslim Xorasaninin, Bəni-Tahir dövlətinin banisi Tahirin və b.) Bağdad xəlifələri ilə diplomatik əlaqələrinə və xəlifələri aldatmalarına işarədir.

⁹⁹ **Darülxilafət** – xilafət mərkəzi, paytaxt.

¹⁰⁰ Yox, əgər görsəniz yalançıyam mən,
Baş məndən, təst ilə qılınc da sizdən.

Gördünüz ki, mən sizi aldadıram, başımı təst içində kəsin. (Keçmişdə məhkum olanların başını təst içində kəsmək cəza formalarından biri olmuşdur.)

¹⁰¹ İskəndər bir xəbər aldı Yunandan:
Olub xəzinəyə Mariyə ilan.

Şərqi əfsanələrinə görə, guya hər gizli xəzinə üstündə bir ilan yaşayıb onu qoruyarmış.

¹⁰² Mən qalxıb gizləndim dərhal bir küncdə,
Fikrin gah tikanda, gah da türüncdə,

Mənim ürəyimdə bir tərəfdən arvad-uşaq dərdi və ölüm qorxusu, digər tərəfdən də xəzinə qazanmaq, varlanmaq arzusu vardı.

¹⁰³ Döndüm bir mədənə o xəzinədən,
Dəniztek varlandım bir gecədə mən.

Mədəndə qiymətli daşlar, dənizdə dürr, inci və s. bol olduğu kimi, mən də eləcə varlandım.

¹⁰⁴ Şahı sarsıtmışdı bu söz, bu söhbət,
O gövhər satana etdi mərhəmət.

Gövhər satan ifadəsində bu əhvalatı danışan çörəkçi nəzərdə tutulur.

¹⁰⁵ Düz pərdədə əyri çaldıqlarından
Pərdənin dalında oldular nihan.

Doğru sözləri inkar edib yanlış yol ilə getdikləri üçün tələf oldular.

¹⁰⁶ O sərv meşəsində gördü ki, ancaq
Yetmiş quruyub, biri qalıb sağ.

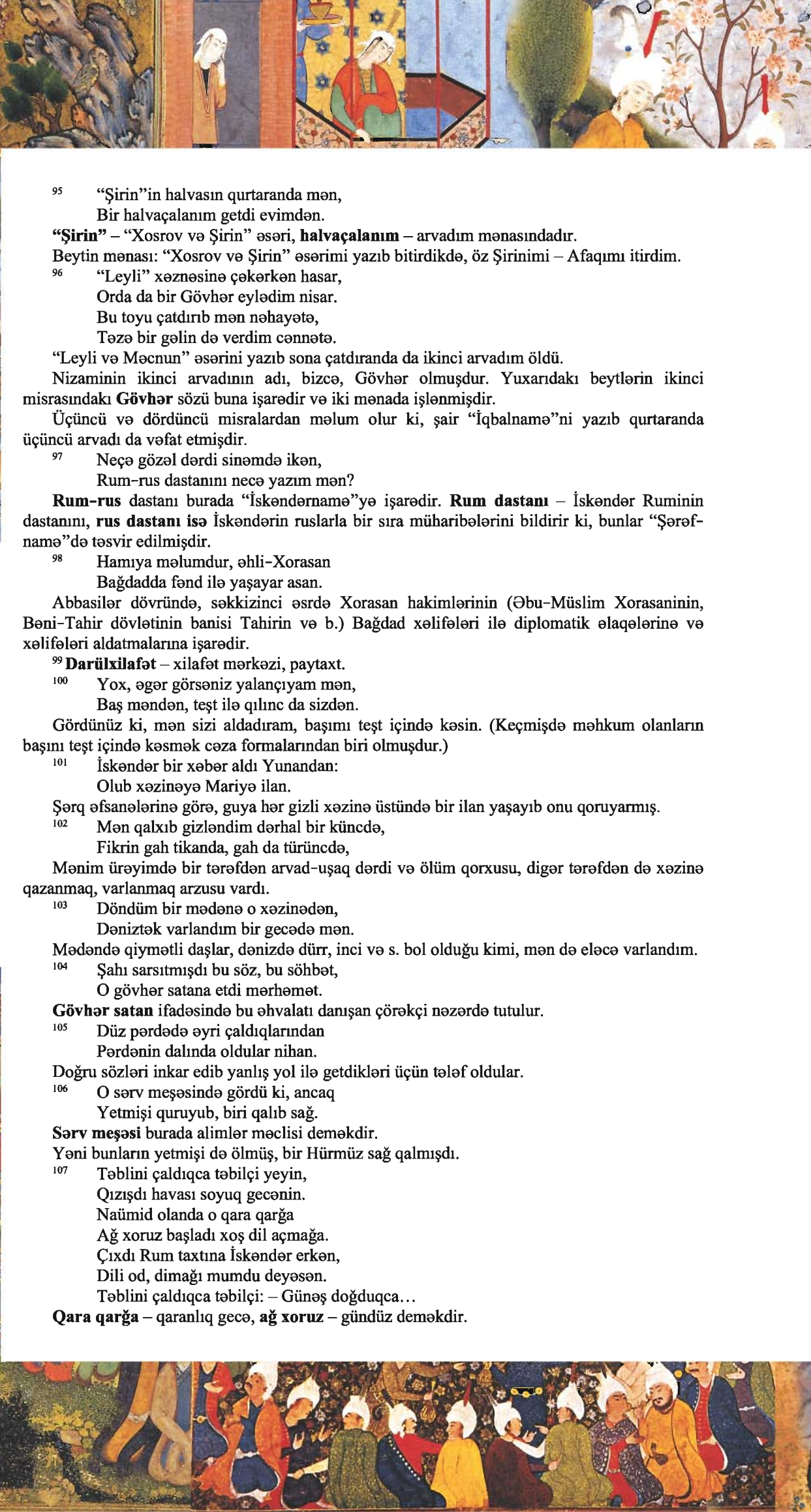
Sərv meşəsi burada alimlər məclisi deməkdir.

Yəni bunların yetmiş də ölmüş, bir Hürmüz sağ qalmışdı.

¹⁰⁷ Təblini çaldıqca təbilçi yeyin,
Qızıxdı havası soyuq gecənin.
Naümid olanda o qara qarğa
Ağ xoruz başladı xoş dil açmağa.
Çıxdı Rum taxtına İskəndər erkən,
Dili od, dimağı mumdu deyəsən.

Təblini çaldıqca təbilçi: – Günəş doğduqca...

Qara qarğa – qaranlıq gecə, **ağ xoruz** – gündüz deməkdir.

İkinci beytin birinci misrasının mənası: gecə keçdi, səhər açıldı, dan yeri ağardı.

İkinci beytin ikinci misrasının mənası: İskəndərin dili kəsərli, ağılı isə elmi, fəlsəfəni mənimsəmək üçün hər nəqşi asanlıqla qəbul edən mum kimi yumşaq idi.

¹⁰⁸ Bir küpün içində gizləndi bir gün.

Axtardı səsini bu yeddi küpün.

Əflatun bir küpün içinə girib yeddi fələyin, kainatın səsini axtardı.

¹⁰⁹ Ərgənün təkmilə yetdiyi zaman

Süni ud çox yaxşı oldu xam uddan.

Ərgənün zahirən pianoya bənzəyən bir musiqi alətidir. Ud həm simli musiqi aləti, həm də Hindistanda bitən və yanarkən xoş qoxu verən ağac adıdır. İkinci misrada **süni ud** – musiqi alətinə, **xam ud** isə ağaca işarədir.

Yeni çalınan musiqi dinləyənləri çox ruhlandırır. Bunun təsiri yanan xoş qoxulu udun təsirindən daha yaxşı idi.

¹¹⁰ Bu xəbər bürüdü bütün cahanı

Ki, yaqut paylayır o yaqut kanı.

Yaqut kanı sözlərində elm və hikmət sahibi olan Əflatun nəzərdə tutulur.

Yeni hər tərəfə xəbər yayıldı ki, Əflatun gözəl musiqi aləti yaratmışdır.

¹¹¹ Şahın sarayına çatdı bu xəbər

Ki, Zöhrə Harutla bəhşə giriblər.

Harut əfsanəvi sehrbazdır. Guya o, Zöhrə ulduzuna aşiq imiş və ona çatmaq üçün mahir cadugər olmuşdur. Burada Əflatun adamı sehrləyən musiqi aləti yaratdığı üçün Haruta bənzədilir. Zöhrə də əsatirdə göyün musiqiçisi sayılır.

Yeni saraya xəbər çatdı ki, Əflatun Harut kimi Zöhrə ilə çalğı meydanında deyişməkdədir.

¹¹² Birinci havanı çalanda yenə

Baş qoyub yatdılar Məndəl xəttinə.

Məndəl xətti – sehrbazların və cadugərlərin öz dövrlərinə çəkdikləri tilsimli xəttə deyilir.

Yeni musiqi o qədər təsirli idi ki, dinləyənlər sehrələnmiş kimi bihuş olmuşdular.

¹¹³ Qayıdıb üzüklə qurdu min kələk.

Necə ki, ulduzla oynayır fələk.

Fələk göydəki ulduzlarla cürbəcür hadisələr törətdiyi kimi çoban da barmağındakı üzüyün qaşını oynatmaqla min kələk qururdu.

¹¹⁴ Bəlkə ilham alıb sazın telindən,

Ruma ipək həşyə nəqş eləyim mən.

Bəlkə bu ipək telli sazın musiqisi ilə ilhama gələrək Rum tarixini, ipəyini gözəl naxışlarla bəzəyim, İskəndər Rumi haqqında gözəl bir əsər yazım.

¹¹⁵ Bir də ki, xəbər ver, qoy gəlsin Sokrat,

Tərkibdə, ixlatda o böyük ustad.

Tərkib və **ixlat** sözləri köhnə elmi istilahlardır. **İxlat** – qədim nəzəriyyəyə görə orqanizmdə olan dörd ünsürdür: qan, səfəra, qara öd və bəlgəm. **Tərkib** – bu ünsürlərin birləşmə qayda və nisbətləridir.

Beytdə Sokrat bu əməliyyatın böyük bilicisi kimi göstərilir.

¹¹⁶ İnsanın belə bir xasiyyəti var:

İraq gəzənləri çox yada salar.

İraq gəzən sözləri ilə Sokrat nəzərdə tutulur.

¹¹⁷ Getməmək üçün də vardır çox dəlil,

Hara oynamağa gedib Cəbrail?

Sokrat özünü Cəbrail ilə müqayisə edib. Cəbrail kimi hər kiçik iş üçün yerindən tərpənməməyi, ağır oturub-durmağı özünə layiq bilir.

¹¹⁸ Səhnənin günbəzi düz olsa əgər,

Köklənmemiş tel də gözəl səslənər.

Evin sahibi (İskəndərə işarədir) düz adam olsa, evindən çıxan söhbət də xoş olar.

¹¹⁹ O, dürr süfrəsindən örtüyü açdı,

Şahın etəyinə dürr-gövhər saçdı.

Xidmətçi Sokratın dəyərli, hakimanə sözlərini açıb İskəndərə söylədi.

¹²⁰ Ancaq bu süfrədən doymayı gözün.

Süfrə sözü burada dünyanın mal-dövləti mənasında işlənmişdir.

¹²¹ Sokrat verdi ona gümüştek cavab,
Dedi ki: “Qulağa tökülməz simab!”

Simab – civə. Yəni Sokrat ona gümüş kimi parlaq və təmiz cavab verərək dedi ki, qəflət civəsini üz qulağından çıxart, bu haqq sözü eşit.

¹²² Dəmiri aynatək parlardan insan
Pası silməlidir öz vicdanından.

Özgələre tərbiyə verən özü mənən təmiz, yüksək olmalıdır.

¹²³ Olmaz hər zəncidən bir Xacə Müqbil.

Xacə Müqbil – Hüseyn Cavid “Xəyyam” pyesində buna Xacə Nizam deyir. Məşhur “Siyasətnamə” kitabının müəllifi **Nizamülmülkdür**. Bu bir çox dillərə, o cümlədən Azərbaycan dilinə Rəhim Sultanov tərəfindən tərcümə edilmişdir. Səlcuq padşahlarından Alp Arslanla oğlu Məlikşahın baş vəziri olmuşdur.

¹²⁴ Qara olsan əgər, söyüd kimi yan,
Zəncinin dişini odur ağardan.

Zəncilər dişlərini söyüd kömürü ilə yuyarlarmış.

¹²⁵ Dirilik suyunu Zülmətdə sanan
Alimlər o hökmü çıxarıb burdan.

Əsatiərə görə, dirilik suyu Zülmətdə, yəni qaranlıq dünyadadır. Nizami demək istəyir ki, qara zəncidə işıqlı, fərəhli ruh olduğunu gören alimlər dirilik suyunun qaranlıqda, Zülmətdə olduğunu düşünmüşlər.

Bundan o zamankı fəlsəfi əqidəyə görə, “həqiqət qaranlıqdadır” nəticəsini də çıxarmaq olar.

¹²⁶ Bir idrak nurani olarsa əgər,
Bu tutqun günbəzə qalxıb yüksələr.

İdrak işıqlı, güclü olarsa, əlçatmaz göyləri də dərk edə bilər.

¹²⁷ Günəşin nuruna yedəkçi ol sən,
Səni tərk etsə də düşmə ümiddən.

Günəşin nuru – həqiqət, doğruluq.

Yəni sən həmişə həqiqətdən, doğruluqdan yapış. O səni bir müddət tərk etsə də, ümitsiz olma. Burada Nizami həqiqət və mərifət günəşini kəcavədə gedən bir gözələ bənzədir.

¹²⁸ İndi sən bir düşün, nə dərgahdasan,
Gör necə, hansı bir seyrəngahdasan?

Nizami Sokratın dili ilə padşahın sarayını elm və mərifət rütbəsi ilə müqayisə edir və elmi, mərifəti daha yüksək tutur.

¹²⁹ Bilik ayinilə İskəndər yenə
Çıxdı öz möhtəşəm şahlıq xətinə.

Bilik ayini ifadəsində İskəndərin təşkil etdiyi elmi məclislər nəzərdə tutulur.

¹³⁰ Eşitcək buyurdu ona İskəndər
Ki, muği Günəşə tez yetirsinlər.

Muğ – atəşpərəstə, **Günəş** – şaha işarədir.

¹³¹ Ədəblə, ərkanla o muğ əyildi,
Atəşin önünə təzimlə gəldi.

Atəş sözündə İskəndər nəzərdə tutulur. Məlumdur ki, atəşpərəstlər – muğlar oda sitayiş edirlər.

¹³² Növbə o hindliyə yetişən vaxtda
Təzə gül açıldı köhnə budaqda.

Təzə gül – eşidilməmiş dəyərli sözlər deməkdir, **köhnə budaq** – qoca hindli alimdir.

¹³³ Nurdan bəzək vurdu fələk bağına,
Dürdən sırğa asdı yer qulağına.

Onun söylədiyi sözlər kainatın sirlərini işıqlandıran, izah edən və dünyanın, insanların qulağına sırğa olacaq qədər dəyərli, mənalı sözlər idi.

¹³⁴ Pərvanə zülmətdə yanan çırağa
Uçantək gəlmişəm mən də bu bağa.

Yanan çıraq – İskəndər, **bu bağ** – İskəndərin sarayı mənasında işlənmişdir. Yəni mən İskəndərin yanına və onun sarayına böyük məhəbbətlə gəlmişəm.

¹³⁵ Özü gizlindədir, nişanı aşkar?

Nişan – dünya, aləm deməkdir. Yəni Yaradan özü görünmür, lakin yaratdığı aləm göz qabağındadır.

¹³⁶ Allahu xəyalda olmaz axtarmaq,
Xəyaldan doğan şey divlərdir ancaq.
Xəyal yalnız yaradılmış şeyləri təsəvvür edə bilər, Yaradanı təsəvvür edə bilməz.

¹³⁷ Haqqı tanımaqçın bəsdür bir nişan,
Bura yetişdinmi, daha dur, dayan!

Haqqın varlığına dəlil olan bir nişandan – bu gördüyümüz aləmdən o yana getməyə, bu maddi aləmdən başqa şey axtarmayaq.

¹³⁸ Bu yerdən, bu göydən kənar çıxma sən,
Yoxsa səriştəni lap itirərsən.

Bu gördüyümüz kainatdan başqa bir aləm axtarmaq fikrinə düşsək, doğru yoldan çıxarıq, səhv edirik.

¹³⁹ Bizə yeddi hüdud çəkmişdir fələk,
Onlardan kənara çıxmayaq gərək.

Yeddi hüdud sözündə sehrbazların dövrələrinə çəkdikləri tilsimli xətlər nəzərdə tutulur. Beytin mənası: insan bu dünyada yeddi tilsim içində yaşayan kimidir, bu aləmdən kənara çıxmağa, bu aləmdən başqa bir aləm axtarmağa çalışmamalıdır.

¹⁴⁰ Qılınc, təst gözləyir kənar çıxanı.

Kim bu aləmdən kənara çıxmaq istəsə (Allahu axtarmaq fikrinə düşsə) onu ölüm gözləyir.

¹⁴¹ Bu uca barigah – uca bir hasar,
İçində əsirdir bütün xəyallar.

Uca barigah və **uca hasar** – maddi aləm, kainat deməkdir. Yəni bütün bizim fikirlərimiz, xəyallarımız içində yaşadığımız bu varlıqla hüdudlanmışdır.

¹⁴² Yuxuda gördüyün canlı, ya cansız
Sənin öz şamının odudur yalnız.

Yuxuda gördüklərin fəvqəladə bir şey deyil, onlar sənin öz fikir-xəyalının məhsuludur.

¹⁴³ Gövhəri almazla deşərək dedi...

Yəni sözlərini almaz kimi kəskin və parlaq mənalarla birləşdirib danışmağa başladı.

¹⁴⁴ Rumipərəst hindli doymaq bilmədi,
Öz hind qılıncını çəkərək dedi.

Rumipərəst – yəni Yunandan, Rumdan (burada isə rumlu İskəndərdən) xoşu gələn deməkdir. **Hind qılıncını çəkərək** – yəni qılınc kimi kəskin dili ilə danışmağa başlayaraq...

¹⁴⁵ Hindli bu şərabdan məst olub qaldı...

Burada şərab İskəndərin sözləri deməkdir. Yəni: İskəndərin dedikləri hindlini heyran etdi.

¹⁴⁶ Bu küpdə olan rəng yalnız bircədir.

Bu küpdə – bu dünyada deməkdir. Misranın mənası: bu dünya üçün bütün insanlar bərabərdir.

¹⁴⁷ Rühulqüdüs – İskəndər nəzərdə tutulur.

¹⁴⁸ Qoy açsın bu sirri aqlın açarı:
Necə çiçək açmış yerin baharı?

İnsan öyrənməli, bilməlidir ki, bu dünya necə yaranmışdır.

¹⁴⁹ Padişah belecə dürlər saçdı,
Bağlı xəzinənin ağzını açdı.

İskəndər öz mənalı sözləri ilə mübahisə açdı və filosoflar söhbətə başladılar.

¹⁵⁰ Bunlar andırırdı müşkü, kafuru,
Yarısı mayedi, yarısı quru.

Kafurun təbiətindəki nəmlik və müşkün təbiətindəki quruluq, eyni zamanda, kafurun ağılığı ilə – yer, torpaq nəzərdə tutulur.

¹⁵¹ Hürmüz də əl atdı qıfıla sarı,
Zənciri çeynədi əqlin açarı.

Bəhs olunan mövzu barədə fikir demək növbəsi Hürmüz çatanda o da məsələni öz anladığı kimi dərinləndirən izah etməyə başladı

¹⁵² Mayedən doğurmaq – yaratmaq deyil,
Kəndxuda başqadır, xuda başqa, bil!
Bir kəs ki, əql ona ad verib: Qadir,
Özü bildiyini özü xəlq edir.

Hazır bir maddədən – mayedən bir şey yaratmaq qüdrət, allahlıq deyildir. Şərt odur ki, yoxdan, heç nədən bir şey yaradasan; allahlıq budur. Bu qüdrətə ancaq Allah malikdir.

¹⁵³ Bu zidd qüvvələri bir yerə qatdı,
Ağıllı, hünərli insan yaratdı.

Zidd qüvvələr – bir-birinə zidd keyfiyyətlərə malik olan dörd ünsür (su, od, torpaq, hava) deməkdir.

Yeni Allah insanı bu dörd ziddiyyətli maddədən yaratdı.

¹⁵⁴ Hər camı ayrıca alıb nuş etdi.

İskəndər bəhsdə iştirak edən hər filosofun sözlərinə ayrı-ayrı, diqqətlə qulaq asdı.

¹⁵⁵ Nizami, bu qapı açar götürməz,
İlk nəqş bağlananda görməyib heç kəs.

Nizami, kainatın – varlığın bu əsərinə ağıl çatmaz, yaradılışın başlanğıcını heç kəs görməmişdir, özəl nəqşini oxumaq mümkün deyil.

¹⁵⁶ Bu gizli sözləri, fikirləri sən
Nəçin lal dillərə isnad edirsən?

Lal dillər – özü ölüb getmiş filosoflara işarədir.

¹⁵⁷ Yemə çörəyini yad süfrələrdə,
Öz süfrən üstünə gəl çəkmə pərdə.

Lal dillər ifadəsində olduğu kimi burada da guya Xızır Nizamiyə öz sözlərini ölüb getmiş filosoflara isnad etməməyi söyləyir.

¹⁵⁸ Mərhəmət umarlar qara torpaqdan,
Torpaqdan yaxşıdır ancaq sağ insan.

Nizami öz dövründəki hakimlərin əsil elmə qiymət vermədiklərindən və ölümləri dirilərdən üstün tutduqlarından şikayətlənir, diriləri daha çox sevmək lazım gəldiyini söyləyir.

¹⁵⁹ Hoqqabaz torpaqda sehrbazlıq var,
Həm möhrə oğurlar, həm də oynadar.

Burada və bundan aşağıdakı misralarda Nizami torpağın sehrbazlığını, yəni onun ölü bədənləri quru xəzəlləri udub, təkrar canlı heyvanlar, yaşıl otlar, nəbatat şəklində meydana çıxartdığını söyləyir.

¹⁶⁰ İstədi çalışıb sirləri örtən
Yeddi qat sürməni silsin tamamən.

İskəndər kainatın sirlərini kəşf etməyə çalışdı, həqiqəti örtən yeddi qat sürmə rəngli, dumanlı göy pərdələrini açıb axtardığını tapmaq istədi.

¹⁶¹ Qərbdə bir tayfa var, özü köçəri,
Nasikdir adları, yoxdur dinləri.
Şərqdə bir tayfa var, xislətdə mələk,
Onlara layiqdir Mənsək ad vermək.

Nasik – ümumi mənasında abid, zahid, Allaha ibadət edən, xüsusi mənada isə mifik bir tayfadır ki, guya Qərbdə heç bir dinə bağlanmayaraq və heç bir ibadətə gaha malik olmayaraq çöllərdə yaşamışdır.

Mənsək – ibadət yeri, dini ayinlərin icra olunduğu yer. Burada isə ibadət və pərəstiş olunmağa layiq, mələk xislətli tayfa mənasında işlənmişdir.

¹⁶² Nasikdən Mənsəkə çək qoşunları,
Keç sonra Habildən Qabilə sarı.

Ordunu qərbdən şərqə çək, sonra da cənubdan şimala tərəf apar.

Qabil və Habil – dini əfsanələrə görə Adəmin oğlanlarıdır. Guya qısqançlıq və paxıllıq nəticəsində Qabil Habili öldürmüş, sonra peşman olmuşdur. Bu dünyada insanın ilk cinayəti hesab edilir.

Şərq əsətirində guya Habilin nəslı cənubda, Qabilin nəslı isə şimalda imiş.

¹⁶³ İşıq bəxş edərsən sən də o şəxsə.
Sən də o adama ədalət göstərüb yaxşılıq edərsən.

¹⁶⁴ Sən də qaranlıqdan bir pay ver ona.
Sən də o adama zülm elə, cəza ver, yamanlıq et.

¹⁶⁵ Allah tərəfindən gəlmiş mükəmməl
O “Sifri-əzəm”dən başqa üç gözəl
Nəsihətnamə də keçirdi ələ...

Sifr – kitab; **“Sifri-əzəm”** – Tövrətin beş cildindən böyüyü. **Üç nəsihətnamə** – Ərəstunun, Əflatunun və Sokratın “Nəsihətnamə”ləri. İskəndər “Sifri-əzəm”dən və bu nəsihətnamələrdən öz işlərində rəhbərlik göstərən əsərlər kimi istifadə edərmiş.

166 O, bir gün çıxaraq öz ac təxtinə...

Ac təxtinə – fil sümüyündən qayrılmış təxtə.

167 Mədəndən gövhərlər çıxarmaq üçün...

Ağıllı fikirlər, gözəl tədbirlər söyləmək üçün.

168 Diltək itiləyib qələmi, yenə

Qamışdan qənd səpdi kağız üstünə.

Qamışdan qənd səpdi – yeni qamış qələmlə qiymətli, şirin sözlər yazdı. Burada eyni zamanda şəkər qamışına işarə edilir.

169 Naqqaya qonşudur sədəf deryada,

Qılinc yox, dürr verir şaha dünyada.

Sədəf dənizdə nəhənglə bir yerdə olur. Lakin o, taqları bəzəyən incilər verdiyi halda, nəhəngin belində qılınca bənzər tikanlar olur.

170 Qardaşın qanını alma qardaşdan,

Tamam ayrı şeydir çünki südlə qan.

Qardaş qardaşla ana südüne şerik olurlar; amma qan – cinayət işlərində onlar şerik deyillər. Birisi bir günaha batıbsa, onun cəzasını o birinə vermək olmaz.

171 Paslanıb kəsməsə qılincin əgər,

Qızıl ver, daşları dəmirə döndər.

Qılincin pas tutsa, onunla bir iş görə bilməsən, qızıl ver ki, daş kimi bərk olan düşməni dəmir kimi əridib yumşaldasan.

172 Xalqın məclisində mütrübtək şad ol,

Servsən, kibrdən, çalış, azad ol.

Öz şəxsi mənfəətini güdmə, xalq ilə birgə şad ol. Belə olmasın ki, xalq şad olanda sən kədərə batasan; lovğalıqdan, dikbaşlıqdan uzaqlaş.

173 Bəzəmə üzünü sən reyhansayaq,

Özgənin əlində ol nurlu çıraq.

Gül-çiçək kimi üzünü bəzəmə, çıraq kimi ol ki, yanaraq başqasına fayda verəsən.

174 Qızıl ya sahibi xoşdur? – Sorma sən.

Düyün bənddən pisdır, bənd də düyündən.

Qızıl sahibi qızıl kisəsinə vurulmuş bir düyün kimi, qızıl isə sahibinin ayaqlarına vurulmuş bənd kimidir. Hər ikisi pisdır.

175 Geniş ətəkli ol, çünki meyvələr

Geniş ətəklərə daha çox düşür.

Səxavətli, əliaçıq ol ki, özün də səxavət və əliaçıqlıq görəsən, ruhun bol olsun.

176 Həmişə düz gedən piyada əsgər

Vəzir olan kimi əyri yol gedir.

Bəzi adamların yüksək vəzifə və rütbəyə çatdıqları zaman lovğalanıb yollarından azmalarını Nizami şahmat fiqurlarının hərəkətləri ilə müqayisə edir. Məlum olduğu kimi, şahmatda əsgər (piyada) yalnız düz istiqamətdə hərəkət edə bilər. Lakin o, taxtanın son xanasına çatdıqda vəzir olur və bu zaman yana da (əyri yola da) hərəkət edə bilər.

177 Bəd gündə ulduzdan olma bədgüman.

Yaman vəziyyətə düşəndə bədbin olma, ümitsizliyə qapılıb taleyin uğursuzluğundan şikayətlənmə.

178 Göyə atılan daş yerə tez düşər,

Bu qısa müddətdə işlər dəyişər.

Pis vəziyyət çox tez – bir daşın göyə atılıb yerə düşməsi müddətində dəyişib yaxşılaşa bilər.

179 Çalış ki, kirpiyin olsun almaztək,

Ayıq ol, ölkənin keşiyini çək.

180 Oyanıb qalxanda Günəş yuxudan,

Müşkə kafur səpdi sanki asıman.

Müşk – qara, kafur – ağ, yeni səhər Günəş doğanda müşkə kafur səpilən kimi oldu hava işıqlandı.

181 Əsildir, yüksəkdir o da gövhərtək,

Özünü həmişə qorusun gerek.

Şah necə bəxtli, onun vücudu gövhər kimi qiymətlidir, buna görə də xəterə düşə bilər. Deməli, o özünü, əsil-nəsəbini həmişə mühafizə etməlidir.

182 Dünya tikanlıdır, kirpiyik biz də,

İynə var, tikan var xislətimizdə.

Dünyanı nahaq yerə pisləməliyik, çünki əgər dünyanın üstü zülm tikanları ilə doludursa, bizim də təbiətimiz kirpi kimi tikanlıdır, demək, ikimiz də – dünya da, biz də bir-birimizə bənzəyirik.

¹⁸³ İki qarı qızın başladı bəhsi,

Dünyanı götürdü onların səsi.

Bizim dünyanı pisləməyimiz iki bədxasiyyət, qarımış qızın bir-birini pisləməyinə bənzər.

¹⁸⁴ Yeddi qat yanar od içrə, nəhayət,
Kabablıq ət üçün nədir bu zəhmət?

Yeddi qat yanar od – dünya deməkdir. Yəni bu keşməkeşli, mərəkəli dünyada bu qədər arzu və ehtirasa əsir olmaq nə üçündür?

¹⁸⁵ Üç gün ötüb keçdi, yenə asıman,
Rum-zənci oyunu oynayan zaman.
İskəndər buyurdu qoca Sokrata
Vursun üzüyündən muma möhr o da.

Rum-zənci oyunu – burada rum (rumlu) – ağ, zənci isə – qara mənasında işlənmişdir. Asımının rum-zənci oyunu oynaması – səhərlə axşamın, gündüzlə gecənin bir-birini izləməsini bildirir.

Mənası: üçüncü gün səhər olanda İskəndər əmr etdi ki, Sokrat öz bilik üzüyünün möhrünün onun mum kimi hər naxışı qəbul edən istedadlı ağına vursun, onun üçün nəsihətnamə düzəltsin.

¹⁸⁶ Dürələr çıxarmaqçün daldı ümmana.

Sokrat İskəndərə gözəl, mənalı nəsihətlər vermək üçün fikrə getdi.

¹⁸⁷ Yeməyi heç yemə dəniz kimi tək,
Yediyn olmasın acı, dəniztək.

Dəniz suyu acı olur. Guya acılıq ona görədir ki, dəniz hər şeyi özbaşına təklikdə udur.

Beytin mənası: xudbin və xəsis olma, yeməyi tək yemə. Belə etsən, yediyn nuş olmaz, ağzın dada gəlməz.

¹⁸⁸ Vaxtında evindən çıxarsan əgər,
Qapına müşktək ətir səpilər.

Bundan əvvəlki beytdən də aydın olur ki, xəsislik edib yeməyi evində saxlasan, onun üfunəti çox evlərə yayılacaq. Əliaçıq olub onu qonşulara versən, onların məhəbbətini qazanarsan, haqqında yaxşı sözlər yayılar.

¹⁸⁹ Tək bircə fətirə, gəl, qane ol sən,
Düşün, Günəşdən ki, artıq deyilsən.

Burada fətirə yuvarlaq Günəş qürsü ilə müqayisə edilir. Yəni dünyada acgöz olma, bir çörəklə kifayətlən, düşün ki, parlaq Günəş də bir qürs (dairə) ilə kifayətlənir.

¹⁹⁰ Quraqlıq olanda, bilmirsən bunu,
Zirəyə verərlər zirə suyunu?

Rəvayətə görə, guya zirə bitkisinə su verilmir. Quraqlıq vaxtı: zirə – sənə su verəcəyəm, – deyən sahibinin vəd ilə, ümidlə yaşayır. Buna görə də zirə suyu ifadəsi aldadıcı, yalançı vəd və ümid mənasını daşıyır.

¹⁹¹ Elə sür kəcavə çəkən dəvəni,
Filin ayağına salmasın səni.

Az qan tök, az zülm elə, işini elə ehtiyatla apar ki, sağlığın bərbad olmasın; dəvə (ədalət, qanun) səni filin (xalqın, rəiyyətin) ayağı altına salıb paymal etməsin.

¹⁹² Bu harın göy atdan daim et həzər,
O bir əjdahadır, gəlinə bənzər.

Burada harın göy at – fələk, asıman mənasındadır. Yəni bu dünyanın gərdişi aldadıcıdır, əslində o, kinli bir əjdahadır, lakin zahirdən gözəl bir gəlinə bənzər.

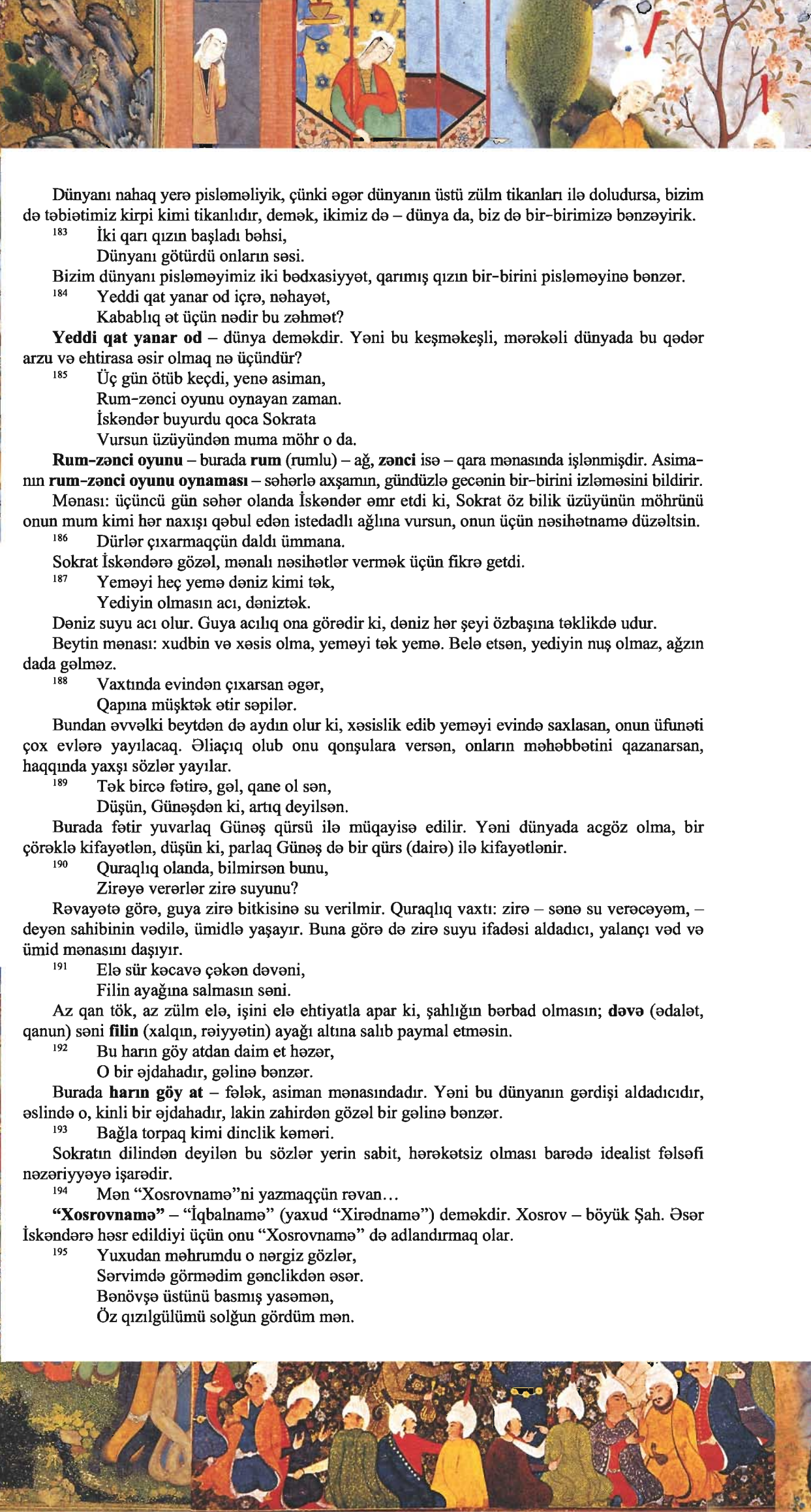
¹⁹³ Bağla torpaq kimi dinclik kəməri.

Sokratın dilindən deyilən bu sözlər yerin sabit, hərəkətsiz olması barədə idealist fəlsəfi nəzəriyyəyə işarədir.

¹⁹⁴ Mən “Xosrovnamə”ni yazmaqçün rəvan...

“Xosrovnamə” – “İqbalnamə” (yaxud “Xirədnamə”) deməkdir. Xosrov – böyük Şah. Əsər İskəndərə həsr edildiyi üçün onu “Xosrovnamə” də adlandırmaq olar.

¹⁹⁵ Yuxudan məhrumdu o nərgiz gözler,
Sərvimdə görmədim gənclikdən əsər.
Bənövşə üstünü basmış yasəmən,
Öz qızılgülümü solğun gördüm mən.

Şair öz bədəninin üzvlərini müxtəlif bitkilərə bənzədir: **nərgiz** – gözəl, **sərv** – boy, qamət; **bənövşə üstünü basmış yasəmən** – yəni saçlar ağarmışdır. **Qızılgülün** solğun gördüm – al yanaqlarımı, üzümü solub-saralmış gördüm. Demək, daha qocalmışam.

¹⁹⁶ Sikkəni bu qədər sürtülmüş görcək...

Sifətimi rəvnəqdən düşmüş görəndə...

¹⁹⁷ Dövlət divanından pozdu adını,

Zəhmət divanına yazdı adını.

Dövlət divanı – hakimiyyət mövqeyi, şahlıq; **zəhmət divanı** – peyğəmbərlik.

¹⁹⁸ **Bisrək** – güclü dəvə, qıvraq və tez yerişən olur.

¹⁹⁹ **Büxti** – Xorasan dəvəsi.

²⁰⁰ **Naqə** – dişi dəvə.

²⁰¹ Qaldırdı balıqdan Aya bayrağı.

İskəndər bayrağını qaldırıb yola düşdü.

²⁰² Yunanlar Okyanos deyərdi ona.

Nizami **Okyanos** sözünü bilavasitə yunancadan götürmüşdür.

²⁰³ **Müəyyəb** – eybəcər. **Müəlləq** – asılı, asılmış.

²⁰⁴ Örtüyə bürünər bir az gedərək,

Çünki yer altından keçsin o görək.

Guya Günəş əvvəl dənizdən keçdiyi üçün onun ipək sularına bürünər, sonra da yerin altından keçdiyi üçün yerin örtüyünü örtər.

²⁰⁵ Alim cavab verdi: “Həmin isti su

Çoxunun abırını tökmüş, doğrusu”.

Bu sirri çox adamlar gezib axtarmış, tapa bilmədikləri üçün biabır olmuşlar.

²⁰⁶ **Qəssasə** – bir cins mifik, dəhşətli dəniz nəhəngi.

²⁰⁷ O çıxsın, ətəkdə qoysun oğlanı,

Balası zəncirtek saxlar aslanı.

Aslan üçün balası zəncir kimidir: balası harada olsa, özü də orada olmalıdır. Burada atanın öz övladına məhəbbətinin qüdrətindən söhbət gedir.

²⁰⁸ **Ziyəhat** – diri, yaşayan.

²⁰⁹ Ulduzlu gecənin od tutub canı,

Sanki əqrəb çalıb xallı ilanı

Nizami yay gecəsindəki səmanı xallı ilana, ulduzların sayrışmasını isə əqrəb vurmuş ilanın hərərətdən çırpınmasına oxşadır.

²¹⁰ Gecənin camına gün axıb doldu

Gün batıb axşam oldu.

²¹¹ Bu yeddi xalvarlıq təbli çaldıran

Xoruz əmr edib verdirdə ban...

Yeddi xalvarlıq təbli çaldıran – yeddi təbəqəli göyləri işıqlandıran günəş deməkdir.

Beytin mənası: səhər olub Günəş doğanda, xoruzlar banlayanda...

²¹² Tutuyə dönübsən, ey şad könül, sən,

Yadına Hindistan düşüb deyəsən...

Tutuquşu əsasən isti ölkələrdə, xüsusən, Hindistanda yaşayır. Oradan başqa ölkələrə aparılan tutuquşu daima öz vətəni arzulamış. Bu beytdə şair öz qəlbini tutuquşuna, eşq və gənclik dövrünü Hindistana bənzədir.

Beytin mənası: tutuquşu Hindistana uçmaq istədiyi kimi, könlüm də gəncləşmək, sevinmək istəyir.

²¹³ Yolları cəhənnəm istisi sardı,

Gündən balığın da beli qızardı.

Hava Günəşdən o qədər qızmışdı ki, istilikdən (məlum əfsanəyə görə) yerin altında olan balıq da qızardı.

²¹⁴ Padişah buyurdu: o gözəl dilbər

Yaqut sandığından saçsın saf gövhər.

İskəndər əmr etdi ki, o gözəl qız yaqut kimi qırmızı dodaqlarını (ağzını) açıb gövhər kimi sözlər söyləsin.

²¹⁵ Nur alır gözümüz gündən, gündüzdən,

Rəvamı gözləri gün ala bizdən?

Bütün gözlər Günəşdən nur aldığı halda Günəş (yəni İskəndər) necə bizim gözümüzü bizdən uzaqlaşdırar? Burada gözümüzü sözü, haqqında söhbət gedən bütün, heykəlin üzündəki iki parlaq gövhəri bildirir.

²¹⁶ Sabah öz möhrünü göstərən zaman
Atəşpərəst oldu hindli Qaraxan.

İkinci gün günəş çıxanda **hindli Qaraxan atəşpərəst** oldu – gecənin gündüzlə əvəz olunmasına işarədir.

²¹⁷ Beytlər yayılır bəhrdən çölə,
Heç kəs bu bəhrdə yazmayıb hələ.

Burada birinci misrada **bəhr** sözü dənizi, ikinci misrada əruz vəzninin bəhrini bildirir.

Yeni bu dənizdən sahile ilə xoş nəğmələr yayılır ki, bunları heç bir şair heç bir bəhrdə (vəzndə) deməmişdir.

²¹⁸ Bəzədi göyləri ağ Çin ipəyi,
Yer açdı üzündən qara örpəyi.

Ağ Çin ipəyi – burada Günəşin işığı, **qara örpək** – gecənin zülməti mənasında işlənmişdir. Beytin mənası: Günəş çıxdı, yerin üstündən qaranlıq çəkildi.

²¹⁹ Kim görüb ki, dəniz gəmiyə minə!

Burada **dəniz (dərya)** sözü **gəmiyə** minib gedən İskəndərə işarədir.

²²⁰ Dəniz dünyasında bir dünya getdi.

Bu misrada ikinci **dünya** sözü İskəndəri bildirir.

²²¹ Gecənin hindusu bu göy çadırdan
Yeddi rud boyunca ip çəkən zaman...

Rud – nəhr, böyük çay; **yeddi rud** – yeddi iqlim-dünya, aləm... **Hindu** – qaranlıq; **çadır** – səma. Burada **çay** dünya çadırının ipinə bənzədilir.

²²² İp üstə oynadı şah bir hindlitək...

Şah ip kimi incə və təhlükəli bir yol ilə getdi.

²²³ **Qılavuz** – yol göstərən, bələdçi.

²²⁴ Qırmızı pərdəni göy yığan zaman
Düşdü qızıl teştə uca damından.

Günəş özü teştə, işığı isə qırmızı pərdəyə oxşadılır.

Beytin mənası: axşam olanda Günəş qızıl teşt kimi göydən enir.

²²⁵ Onların səsləri dəhşətlər saçdı,
Xoruzun boynundan zəngləri açdı.

Xoruzun boynundan zəngləri açdı – xoruzun banlamasına son verdi. Səhər açılarkən təbil səsləri xoruzların səsini batırdı.

²²⁶ Dəccalın təbliydi sanki çalınan.

Dəccal – xristianlarda İsanın düşməni, müsəlmanlarda Məhəmmədin düşməni; yalançı Mehdi; guya qiyamətdə təbilini çalıb zühur edəcək.

²²⁷ Günəş öz evinə edəndə şitab
İstidən aslanlar oldular kabab.

Günəşin evi – astronomiyada Aslan bürcü (Əsəd bürcü) deməkdir.

Beytin mənası: Günəş Aslan bürcünə girəndə – yayın ən isti vaxtı gələndə meşədəki aslanlar da istidən bişdilər.

²²⁸ Günəşi göylərdə dolanan zaman
Sancıb saraltmadı əqrəbtək xəzan,
Tüstülənən bir teşt vardı əlində,
Gəzib od saçdı o, Zəngdə, Çində.
Yırtırdı aslantək iti caynağı
Gah öküz sağrısı, gah gur dirnağı.

Əqrəb sözü burada Əqrəb bürcü mənasındadır. Astronomiyaya görə, Günəş Əqrəb bürcünə girəndə havalər soyumağa, qış yaxınlaşmağa başlayır. **Aslan** sözü də Aslan bürcünü bildirir. Günəş bu bürcə girəndə havalər çox isti olur. **Zəng** və **Çin** sözləri burada ekvatora yaxın isti ölkələri bildirir. **Sancıb saraltmadı əqrəbtək xəzan** – yeni hələ payız girməmişdi.

Beytlərin mənası: yay fəslə idi, günəş çox yandırıcı idi, hər çıxanda yerə od saçdı, hərərəti ilə öküzlərin sağrısını və dağ eşşəyinin (gurun) dirnaqlarını yandırdı.

229 Bu yeddi budaqlı, altı cəhətli,
Dövrəsi, meydanı, yeri vüsətli
Sərvdən ucaldı qaibanə səs:
“Daha fəthlikdən əl çək, bəsdir, bəs!”

Burada sərv – dünya, maddi ələm deməkdir; **altı cəhət** – sağ, sol, ön, arxa, üst, alt – ələmin altı cəhəti; **yeddi budaq isə** – yeddi fələk, yeddi qat asıman deməkdir.

230 İskəndər sözünü yazanda katib
Yalnız beşçə hərflə ifadə edib
Beş hərfə müvafiq etdin beş səfər...

İskəndər sözü ərəb əlifbası ilə (اسکندر) beş hərfə yazılır ki, bu da “s” (س), “k” (ک), “n” (ن), “d” (د), “r” (ر) hərflərindən ibarətdir. Beş səfər dedikdə, Nizami İskəndərin Misir, İran, Hindistan, Rus və Çin səfərlərinə işarə edir.

231 Əmanət aldığı mayəni yenə
Gərək qaytaraydı tələb edənə.

Maye burada dörd ünsür mənasındadır. Yəni vücudunu müvəqqəti təşkil edən ünsürləri geri qaytarmalısan – torpağı torpağa, odu oda suyu suya, havanı havaya tapşırmalısan.

232 Ayı yəhərləyən həmin İskəndər
Ölüm yatağına baş əyib inlər.

Ayı yəhərləyən – şöhrəti göylərdə gəzən. Yəni: şan-şövkəti bütün dünyaya yayılmış İskəndər başını yerə qoyub ölüm yatağında can verirdi.

233 Nədənə gecikib quşların səsi,
Çal, suğdi quşunun gəlsin naləsi.

Suğd – qədimdə Səmərqəndin yaxınlığında bir şəhər olmuş ki, orada yaxşı musiqi aləti qayırlarmış. **Suğdi quşu** – məcazi mənada simli musiqi alətini – rübabı bildirir.

Beytin mənası: səhər quşunun, xoruzun səsi gəlmir. Müğənni, sən suğdi quşunu – rübabı çal, kədərli nəğmə yayılsın.

234 Nəbzi, qərarəsi olundu təhlil.

Qarurə – sidii təhlil etmək üçün işlənən qab, cihaz. Yəni xəstəliyinin səbəbi axtarıldı, öyrənilirdi.

235 **Bəhri-Qülzüm** – Qırmızı dəniz.

236 Qünnücdən Qülzümə oldum hökmüran,
Şimşək qılıncımı gördü Qiyrəvan.

Qünnüç – Hindistanda ən qədim şəhərlərdən biridir ki, vaxtilə bir hind dövlətinin mərkəzi olmuşdur. **Qülzüm** – Qırmızı dəniz sahilində Suveyş kanalının yaxınlığında şəhər. **Qiyrəvan** – Afrikada Tunis məmləkətində məşhur bir şəhər olmuşdur.

Beytin mənası: Şərqdən qərbə qədər bütün ölkələri fəth etmişdim.

237 Yudum məcusluğu dünya üzündən,
Rus dənizində də od qaladım mən.

Məcusluq – atəşpərəstlik, zərdüştilik.

Tarixdən məlumdur ki, İskəndər zərdüştiliyə düşmən olmuş, atəşkədələri yıxıb məhv etmişdir. İkinci misrada Nizami İskəndərin ruslarla müharibələrini nəzərə alır ki, bu müharibələri o, “Şərəfnamə”də təsvir etmişdir.

238 Hətta Sərəndibə gedib çıxaraq
Adəmin izinə basdım mən ayaq.

Sərəndib – Seylon adasının hindcədə adıdır.

Əfsanəyə görə, guya Adəm cənnətdən qovulduqda Sərəndib adasına atılmışdır.

239 Ölüm girdabına düşməmiş, görək
Suya qalxan tutam ləngiməyərək.

Günəş batanda onun qürsü su üzərində qalxana bənzəyir, batarkən bu qalxan suyun üstündə işıq kimi yayılır. İskəndər burada – girdaba düşməmişdən qabaq qalxanı suyun üstünə tutmalıyam, yeni ölüm yaxınlaşanda təslim olub tərək-silah etməliyəm, – deyir.

240 Nifrətə layiqdir bu qozbel dayə.

Qozbel dayə – burada qoca dünya deməkdir.

241 Susuza cəyləməz cəhənnəm ələc,
Sən o dörd çeşməli behiştədən söz aç.

Dini etiقادa görə, cənnətdə kövsər, səlsəbil, təhur və təslim adında dörd bulaq və ya arx var. Nizami onlara işarə edir.

²⁴² Sanki ərimişdi şah səhərədək
İyirmi yeddinci gecəki aytək.

Hicri tarixlə ayın iyirmi yeddində Ay qaralmağa və görünməməyə başlayır. Nizami burada İskəndərin ömrünün sonunu yavaş-yavaş incələyən və sönən Ayla müqayisə edir.

²⁴³ Vərəqə əbiri yaydıqca qəşəng,
Kağız dönüb oldu müşkin bir ipək.

Əbir – ənbərin ikinci adıdır; balınaya bənzəyən və Hind okeanı sahillərinə yaxın yerlərdə olan bir balığın qarından çıxan ətirli maddədir; xoş qoxusu mühafizə olunsun deyərək onu ipəyə büküb saxlarırlar.

Burada İskəndərin anasına yazdığı sözlər ənbərə, o sözlərin yazıldığı kağız isə ipəyə bənzədir.

²⁴⁴ Məndən – İskəndərdən bu namə getsin,
Dörd yox, bircə olan anama yetsin.

Burada **dörd ana** – dörd ünsür (su, od, torpaq, hava) deməkdir ki, qədim təsəvvürə görə insan vücudu da bunlardan ibarətdir.

Beytin mənası: məktubum təbiət hadisələrinə məruz qalmayıb öz doğma anama yetişsin.

²⁴⁵ Şəbdizim sıçradı çaydan o taya,
Məndən salam olsun dosta, aşnaya.

Yəni ömrüm bitdi, dostlara əlvida!

²⁴⁶ Gecə öz təxtini yüklədi filə,
Yer saldı donunu göylərəklə nile.

Fil – zülmət mənasını verir.

Birinci misranın mənası: gecə tamamilə qaranlıqlaşdı.

Nil – Hindistanda və Yəməndə bitən bir bitkidən əldə edilən tünd-mavi boyadır. İkinci misranın mənası: dünya İskəndərin ölümü ilə matəmə batdı.

²⁴⁷ Zənəbin ağzından alaraq zəhər,
Ayın boğazına onu tökdülər.

Zənəb – quyruqlu ulduz.

Astrologiyaya görə, Ay Zənəb üqdəsində uğursuzluğa düşür. Buna görə Zənəb üqdəsi ayın boğazında zəhərdir.

Beytin mənası: ay Zənəb nöqtəsinə çatanda artıq gözə görünmür, batır.

²⁴⁸ Çatdı Cudi dağa səxa dalğası

Cudi – Mesopotamiyada yüksək bir dağın adıdır.

²⁴⁹ İpək karxanası bil bu dünyanı,
Bir yanı sudursa, oddur bir yanı.

İpək karxanasında barama qozasını ocaq üstündəki suda həll edib ipək qayırlar.

Mənası: dünya od ilə su arasındadır, ziddiyyətlərlə doludur.

²⁵⁰ Ördü qara qanad Rumu sərəsər,
Bürüdü ölkəni sanki zəncilər.

Ədəbiyyatda məcazi mənada **rum** – ağ, **zəng** və **zənci** – qara deməkdir. Beytin mənası: İskəndərin ölümü münasibətilə bütün məmləkət yasa batdı. Sanki qara ağa hücum elədi, ağ adamlar qara geyindi.

²⁵¹ Baxdıqca oğlunun bu məktubuna,
Tumartək qıvrılıb açıldı ana.

Tumar – qədim zamanlarda burulub bağlanan məktub və ümumiyyətlə, yazılı uzun kağızlardır.

Beytin mənası: İskəndərin anası oğlunun son məktubunu oxuyarkən iztirabdan tumar kimi açılıb büküldü.

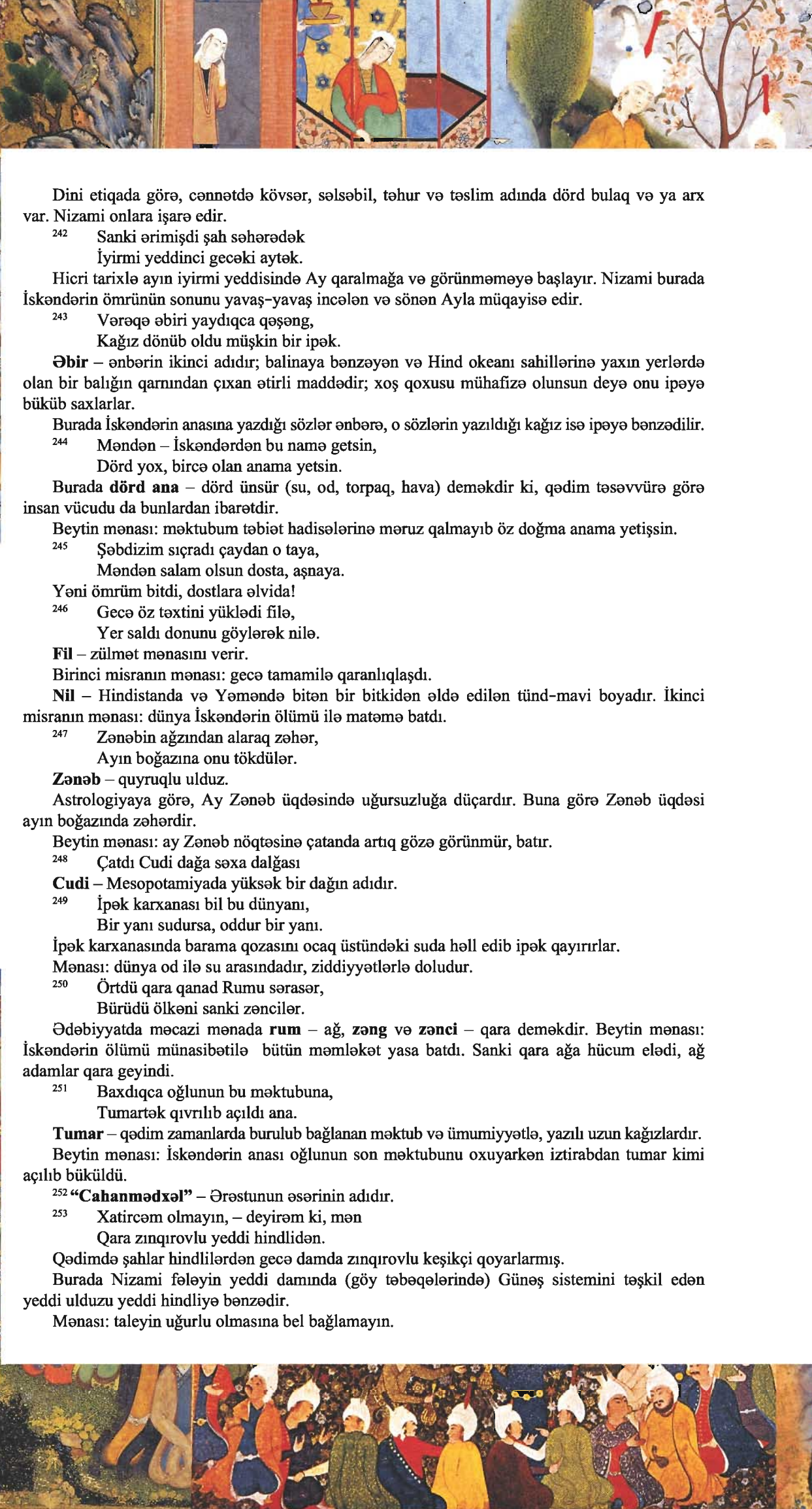
²⁵² “**Cahanmədxəl**” – Ərəstunun əsərinin adıdır.

²⁵³ Xatircəm olmayın, – deyirəm ki, mən
Qara zıncırovlu yeddi hindlidən.

Qədimdə şahlar hindlilərdən gecə damda zıncırovlu keşikçi qoyarlarmış.

Burada Nizami fələyin yeddi damında (göy təbəqələrində) Günəş sistemini təşkil edən yeddi ulduzu yeddi hindliyə bənzədir.

Mənası: taleyin uğurlu olmasına bel bağlamayın.

²⁵⁴ Pərgarı nəqşədən üzüldü bu dəm
Onun da ömrünə çəkildi qələm.

Pərgar sözü burada **dil, nəqşə** – dildən çıxan sözlər mənasında işlənmişdir.
Beytin mənası: Fərfuriyus sözlərini deyib qurtaranda onun da ömrü tamam oldu.

²⁵⁵ “**Ramişi-can**” – İran klassik musiqi havalarından birinin adı.

²⁵⁶ Odur yeddi ulduz sirrini açan,
Odur səkkizinci qərana sultan.

Qəran – min il deməkdir. **Səkkizinci qəran** – səkkizinci minillik. Köhnə tarixçilər tarixi Adəmdən başlayırdılar. Nizaminin dövründə guya Adəmin cənnətdən yerə atılmasından səkkiz min il keçirmiş.

Nizami burada “İqbalnamə”ni ithaf etdiyi İzzəddin Məsudu tərif edib deyir ki, Günəş sisteminin yeddi ulduzunun sirrini bilən və səkkizinci minilliyin şahı olan odur.

²⁵⁷ Dəryamdan iki dürr olubdur əyan.

İki dürr sözləri ilə “İqbalnamə” poeması və Nizaminin oğlu Məhəmməd nəzərdə tutulur.

²⁵⁸ Müqbil, İqbal adlı iki hindli qul
Göndərdim hüzura, olaydı məqbul.

İqbal – “İqbalnamə” əsərinə, **Müqbil** – Nizaminin oğlu Məhəmmədə işarədir. Eyni zamanda **iqbal** – bəxt, **müqbil** – xoşbəxt deməkdir. Lakin **müqbil** sözü həm də qul mənasında işlənir. Beləliklə, burada “İqbalnamə”nin Məhəmməd vasitəsilə şaha göndərilməsi ifadə olunur.

²⁵⁹ Qızını mehlə köçürər ana,
Qardaş duvaq salar onun başına.

Qız – “İqbalnamə”ni, **qardaş** isə – əsəri şaha aparan Məhəmmədi bildirir.

Yeni ana qızını təmiz, bakirə olaraq köçürür və belə qızın da duvağını özgələr yox, mehız qardaşı başına saldığı kimi, mən də əsərimi başqası ilə yox, öz oğlumla yollayıram.

²⁶⁰ Hüzura göndərdim bu gəlini mən,
Qardaşı tutmuşdur onun əlindən.

Bu beyt də əsərin Məhəmməd tərəfindən arxayınqlıqla mühafizə edilib bakirə bir gəlin kimi sahibinə çatdırılmasını bildirir.

²⁶¹ Canımı yollayıb bir peşkəş kimi.
Qoşmuşam mən ona ciyərpərəmi.

Burada yenə **canımı** – “İqbalnamə”mi, **ciyərpərəmi** isə oğlum deməkdir.

²⁶² Dedim: “Gövhər üçün edərlərmə cəng?
Nəgmə gözəl olar, olsa həmahəng”.

Əsərimi tələb edənlərə dedim ki, dürr satıb almaq müharibə etmək deyil; burada zor iş keçməz. Nəgmə o zaman bəyənilər ki, o, musiqi ilə həmahəng ola; belə qiymətli əsəri yalnız sənəti başa düşən şəxs qiymətləndirə bilər.

²⁶³ Saz olsa qarğanın əgər bədəni,
O, Bəsti ənciri bilər hər dəni.

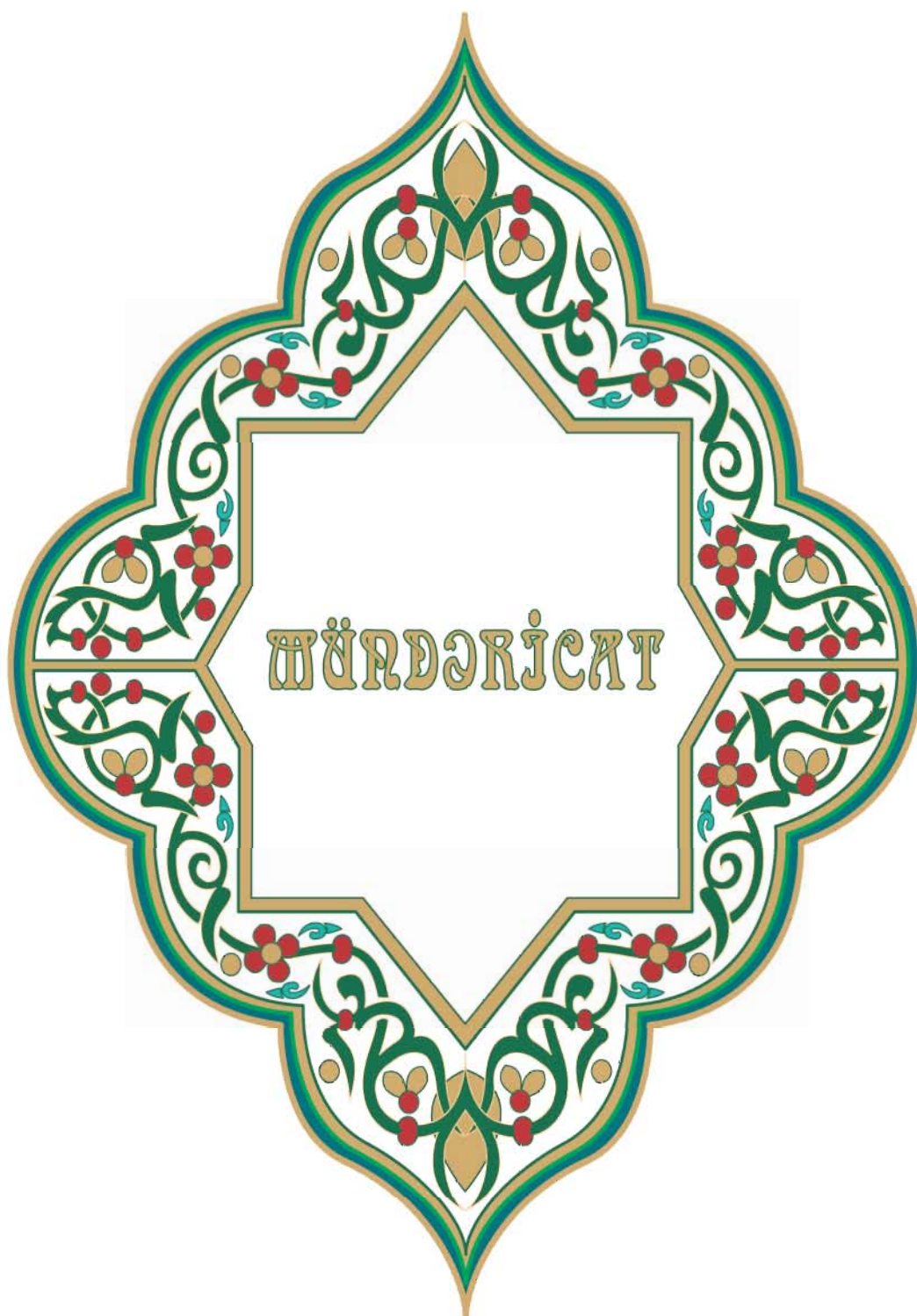
Bəsti – Xorasan vilayətində bir şəhərdir ki, gözəl ənciri ilə məşhurdur, qarğa da çox əncir yeyən olur.

Beytin mənası: qarğanın canı sağlam olsa, hər əlinə düşən dən ona Bəsti ənciri kimi dadlı gələr. Səhhətin möhkəmliyi insanı bir çox qayğıdan azad edər.

²⁶⁴ Şahın adı kimi o, Məsud olsun.
Şah da bu dastanla qoy Mahmud olsun.

Burada Nizami “İqbalnamə”ni Firdovsinin “Şahnamə”si ilə, İzzəddin Məsudu da Sultan Mahmud Qəznəvi ilə müqayisə edir.

MÄNDERICAT

YEDDİ GÖZƏL (Tərcümə edən Məmməd Rəhim)

Başlanğıc	7
Peyğəmbərin mədhi	9
Peyğəmbərin meracı	11
Kitabı yazmağının səbəbi	14
Ələddin Körpə Arslan şaha sənə	18
Təzim kitabı	21
Sözün tərfi və hikmət haqqında	25
Oğlum Məhəmmədə nəsihət	31
Dastanın başlanğıcı. Bəhranın anadan olması	34
Sinnarın tərfi və Xəvərnəq qəsrinin tikilməsi	36
Xəvərnəqin tərfi və Nemanın gözdən itməsi	39
Bəhranın ova çıxması və gurları dağlaması	42
Bəhranın bir oxla guru və şiri öldürməsi	44
Bəhranın əjdahanı öldürməsi və xəzinə tapması	45
Bəhranın Xəvərnəqdə yeddi qızın şəklini görməsi	48
Bəhranın atasının ölümündən xəbər tutması	50
Bəhranın İran torpağına qoşun çəkməsi	52
İranlıların Bəhrama məktub yazması	53
Bəhram Gurun iranlılara cavabı	56
Bəhranın iki şir arasından tac götürməsi	62
Bəhranın padşahlığı. Bəhranın taxta əyləşməsi	63
Bəhram Gurun ədalət və səxavəti	65
Quraqlıq ili və Bəhranın rəiyyəyə mərhəməti	66
Bəhranın öz kənizi ilə macərası	69
Bəhranın ovlaqdan sərhəngə qonaq getməsi	73
Çin xaqanının qoşun çəkməsi və Bəhram Gurun zəfər qazanması	78
Bəhranın ordu əmirlərinə acıqlanması	82
Yeddi günbədin tikilməsi. Bəhranın yeddi iqlimin qızını istəməsi	86
Bəhranın qış məclisinin tərfi və yeddi günbəd tikdirməsi	87
Yeddi günbədin tərfi və Bəhranın orada işrətə dalması	92
Yeddi gözəlin yeddi hekayə söyləməsi. Bəhranın şənbə günü qara günbədə getməsi və birinci iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi	94
Hekayə	94
Bəhranın yekşənbə günü sarı günbədə getməsi və ikinci iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi	116
Kəviz satan padşahın hekayəsi	117
Bəhranın düşənbə günü yaşıl günbədə getməsi və üçüncü iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi	126
Bişrin hekayəsi və onun aşiq olması	126
Bəhranın çərşənbə günü qırmızı günbədə getməsi və dördüncü iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi	137
Rus qızının Bəhrama hekayə söyləməsi	138
Bəhranın çərşənbə günü firuzə rəngli günbədə getməsi və beşinci iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi	150
Mahanın hekayəsi	151
Bəhranın pəncşənbə günü səndəl rəngli günbədə getməsi və altıncı iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi	169
Xeyir ilə Şər hekayəsi	170
Bəhranın cümə günü ağ günbədə getməsi və yeddinci iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi	185
Hekayə	185
Bəhranın tərfi	199
Xaqanın Bəhram üzərinə qoşun çəkməsi və Bəhranın öz qoşunundakı qarışıqlıqdan xəbər tutması	200

Bəhramin qoca çobanın evinə yetişməsi	203
Bəhramin vəzirdən hesab istəməsi	207
Birinci məzlumun şikayəti	208
İkinci məzlumun şikayəti	209
Üçüncü məzlumun şikayəti	210
Dördüncü məzlumun şikayəti	211
Beşinci məzlumun şikayəti	212
Altıncı məzlumun şikayəti	213
Yeddinci məzlumun şikayəti	214
Bəhramin zalım vəzirə öldürməsi	216
Çin xaqanın Bəhramdan üzr istəməsi	217
Bəhramin son günləri və mağarada yox olması	218
Şaha sənə və kitabın xətməsi	224

İSKƏNDƏRNAMƏ

ŞƏRƏFNAMƏ (Tərcümə edən Abdulla Şaiq)

“Ey tanrı, dünyada sənə padşah”	231
Minacat	235
Sonuncu peyğəmbərin tərifləri	237
Peyğəmbərin meracı	238
“Şərəfnamə”ni yazmaq haqqında	241
Hekayət	243
Öz halına və zamanın gedişinə dair	244
Öz nəfsinə öyüd və nəsihət	247
Xızrın Nizamiyə təlimi	253
Nüsrətəddin Əbubəkr padşahın tərifləri	256
Padşaha kitab	259
Dastanın xülasəsi və İskəndərin cahangirlik tarixi	260
Bu əsərin yazılmasının səbəbi	264
Dastanın başlanğıcı	267
İskəndərin təlim alması	270
İskəndərin taxta çıxması	273
Zənci qoşununun gəlməsindən İskəndərin xəbərdar olması	275
İskəndərin Zəngibar şahına xəbər göndərməsi	278
İskəndərin Zəngibar şahını məğlub etməsi	291
İskəndərin Misirdən Ruma qayıtması	295
İskəndərin ovda xoş fal vurması	298
İskəndərin güzgü qayırması	304
Dara elçisinin İskəndərin yanına gəlməsi	305
Daranın İskəndərlə müharibəyə qoşun çıxarması	311
Daranın sərkərdələri ilə məsləhəti	314
Daranın İskəndərə məktubu	321
Daranın məktubuna İskəndərin cavabı	325
Daranın İskəndərlə müharibəsi	329
Daranın sərkərdələri tərəfindən öldürülməsi	334
İskəndərin İran başçıları ilə əhd-peyman bağlaması	344
İskəndərin İran atəşgədlərini dağıtması	352
İskəndərin İsfahanda Daranın qızı Rövşənəyi alması	357
İskəndərin İstəhrdə taxta oturması	364
İskəndərin Daranın qızı Rövşənəyi Ruma göndərməsi	369
İskəndərin Ərəbistana getməsi və Kəbəni ziyarət etməsi	373
İskəndərin Bərdəyə gəlməsi və Nüşabə ilə görüşməsi	377
İskəndərin Nüşabə ilə məclisdə oturması	392

İskəndərin Əlbürz dağına getməsi	396
İskəndərin Dərbənd qalasını alması	400
İskəndərin Sərir qalasına getməsi və Keyxosrovun qəbrini ziyarət etməsi.....	407
İskəndərin Keyxosrov məqbərəsinə getməsi	412
İskəndərin Rey və Xorasana getməsi	416
İskəndərin Hindistana getməsi	421
İskəndərin hindli Keydə məktubu	426
İskəndərin Hindistandan Çinə getməsi	430
İskəndərin Xaqana məktubu	435
Xaqanın İskəndərə cavabı	439
Rum və Çin nəqqaşlarının yarışı	451
Xaqanın İskəndəri qonaq etməsi	455
İskəndərin rus qoşununun hücumundan xəbər tutması	462
İskəndərin Qıpçaq çölünə çatması	465
İskəndərin rus ölkəsinə çatması və müharibəsi	469
İskəndərin ruslarla vuruşması	473
İskəndərin rusları məğlub etməsi	497
Nüşabənin xilas edilməsi	500
İskəndərin çinli kənzilə şənlik etməsi	504
İskəndərin dirilik suyu axtarması	511
İskəndərin zülmətə getməsi	517
İskəndərin zülmətdən çıxması	521
İskəndərin Ruma qayıtması	525
Nüsrətəddin Atabəyin sitayişinə dair	527

İQBALNAMƏ (Tərcümə edən Mikayıl Rzaquluzadə)

762

“Harda ki, ağıl bir xəzinə tapar”	531
Minacat	532
Sonuncu peyğəmbərin tərifı	533
Kitabın yazılmasının səbəbi	534
Sözün tərifı və padşahlara nəsihət	541
Padşahın tərifı	542
Təzim xitabəsi	545
Kitabın başlanması	546
İskəndərin başqırxan qul ilə əhvalatı	550
İskəndər ilə çoban dastanı	553
Arşimides ilə çinli kənzin hekayəsi	557
Qibtli Mariyənin hekayəsi və onun kimyagərliyi	560
Fağır çörəkçinin hekayəsi və onun varlanması	567
Alimlərin Hürmüzü inkar etmələri və həlak olmalarının hekayəti	572
Əflatunun çalğı aləti qayırması	574
Əflatunun keçmişdən hekayə söyləməsi	578
İskəndərlə Sokratın əhvalatı	581
Hindli həkimin İskəndərlə söhbəti	588
İskəndərin yeddi alim ilə xəlvətə çəkilməsi	594
Ərəstunun dedikləri	596
Valisin dedikləri	597
Bəlinasın dedikləri	598
Sokratın dedikləri	598
Fərfuryusun dedikləri	599
Hürmüzün dedikləri	599
Əflatunun dedikləri	600
İskəndərin dedikləri	601
Nizaminin dedikləri	601

İskəndərin peyğəmbərliyə yetişməsi	603
Ərəstunun nəsihətnaməsi	607
Əflatunun nəsihətnaməsi	612
Sokratın nəsihətnaməsi	616
İskəndərin peyğəmbərlik səfərinə çıxması	620
İskəndərin başa sitayiş edənlər kəndinə yetişməsi	634
İskəndərin Qəndəhar bütخانəsinə yetişməsi	641
İskəndərin Şimala çatması və Yəcuc səddini bağlaması	654
İskəndərin Ruma qayıtması	661
İskəndərin vəsiyyəti	664
İskəndərin anasına məktub yazması	669
İskəndərin məktubunun anasına çatması	676
Atasının vəfatında İskəndərusun nalə etməsi	677
Ərəstunun ruzgarının sonu	679
Hürmüzün ruzgarının sonu	680
Əflatunun ruzgarının sonu	681
Valisin ruzgarının sonu	681
Bəlinasın ruzgarının sonu	682
Fərfuryusun ruzgarının sonu	683
Sokratın ruzgarının sonu	683
Nizaminin ruzgarının sonu	684
Məlik İzzəddinin mədhi	685
Kitabın sonu	687

İZAHLAR

Yeddi gözəl (<i>İzahların müəllifi Rüstəm Əliyev</i>)	693
Şərəfnamə (<i>İzahların müəllifi Əkrəm Cəfər</i>)	717
İqbalnamə (<i>İzahların müəllifi Əkrəm Cəfər</i>)	738

“Şərq-Qərb” Nəşriyyat Evinin məhsuludur.

www.eastwest.az
www.fb.com/eastwest.az

Buraxılışa məsul SEVİL İSMAYILOVA
Dizaynerlər NƏRGİZ ƏLİYEVA
ELŞƏN QURBANOV
Rəssam MƏRZİYYƏ HÜSEYNOVA
İllüstrasiyaların bərpası HUMEYRA HÜSEYNOVA
Səhifələyicilər ƏLƏKBƏR KƏRİMOV
YEGANƏ ƏSGƏROVA
Korrektorlar FƏRİDƏ SƏMƏDOVA
SƏİDƏ XALIQOVA
RƏHİLƏ HƏSƏNOVA
Texniki redaktor GÜLTƏKİN YUSİFOVA
Baş redaktor SAMİRƏ BEKTAŞI
Texniki direktor ALLAHVERDİ KƏRİMOV
Nəşriyyat direktoru RASİM MÜZƏFFƏRLİ

Çapa imzalanmışdır: 05.09.2013. Format 64x90 1/8. Ofset çapı.
Fiziki çap vərəqi 95,5. Sifariş N 13309. Tiraj 1000

“Şərq-Qərb” Nəşriyyat Evinin mətbəəsində çap olunmuşdur.
AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17
Tel.: (+99412) 374 83 43, Faks: (+99412) 370 18 49

Nəşriyyat Evinin bütün kitablarının toplusu:
<http://www.eastwest.az/az/books/> ünvanında